IN B. PAULI APOSTOLI EPISTOLAM AD ROMANOS ABSOLUTISSIMA...

Cornelio Musso

NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
8 M
48 H
24
ROMA

IN B. PAVLI APOSTOLI EPISTOLAM

AD ROMANOS

Absolutissima Commentaria.

REVER.^{MI} D. CORNELII MVSSI
Episcopi Bituntini, Conuentualis
FRANCISCANI.

In quib. germana ac intima Apostoli sensa, mirificè explicãtur. Præcipua Christianæ fidei Dogmata declarantur. Dubia dissoluuntur. Obscura dilucidantur. Permultaq; alia eruuntur; quæ hactenus, non ita passim ab alijs fuere animaduersa.

AD ILLVST.^{MVM} AC REVER.^{MVM} PRINCIPEM,
& D. D. Ascanium Columnam S. R. E.
Cardinalem Amplissimum.

Ex Legato Illustriss: Coccini.

VENETIIS EX IVNTARVM TYPOGRAPHIA,
M D LXXXVIII.

Cum Licentia Superiorum, & Priuilegijs.

ILLVSTR.^MO AC REVER.^MO

PRINCIPI,

ET D. D. ASCANIO COLVMNÆ

S. R. E.

CARDINALI AMPLISSIMO.

Iosephus Mussus addictissimus Seruus. S. P. D.

CVM *multi, qui amicitia, familiaritateq́ fuerunt cum Cornelio Musso Bituntinensium Episcopo coniuncti, ijq́ Romani, viri grauissimi, me non solum suasissent, sed etiam rogassent, præcipue vero Illustris. et Reuerendissimus, ac in omnibus bonarum artium disciplinis eruditissimus Cardinalis Syrlettus dum viueret, plurimum cohortatus esset; vt postquam ipsius Reuerendissimi D. mei Conciones Romæ ab eo habitas, tanto studio, tantaq́ pietate, edendas curassem, colligerem quoque ea omnia, quæ in Epistolas ad Romanos, et ad Hæbreos Romæ pariter, idem ipse elucubratus fuit. Tanto enim Ecclesiæ Dei splendore, tanta Apostoli maiestate, & sui admiratione, Anno Domini, M. D. XXXIX. dum Paulus tertius immortalitate dignus, summa cum gloria Ecclesiæ Romanæ præesset, incredibili præstantissimorum virorum concursu, huiusmodi Epistolas, publicè docuit, ac explanauit, vt ex communi sententia, ab eodem Apostolo, vix aliquid amplius potuerit desiderari. Tunc in ancipiti meus versabatur animus, Optabam enim viris amplissimis morem gerere, in re potissimum, quæ gloriam Cornelio*

 Musso,

Musso, cui tantopere debeo, augere posset. Præterea suspicabar, tot laboribus, auctorem, non extremam addidisse manum, vt in lucem meritò edi possent; Ob id præcipuos Theologos consului, quibus hæc ipsa illius scripta examinanda tradidi, qui cum diligentißimè ea perpendißent, ac in optimam formam esse redacta inuenissent, magnopere Catholicam fidem, Christianamq; Religionem amplificatura esse, si in lucem darentur iudicarent, nec minus grata legentibus futura, quam tunc audientibus fuerint et iucunda. Eorum itaq; iudicio adductus, decreui ea edere, atque alicui amplißimo viro ex Romanorum Primoribus dicare, cuius auctoritatem subnixa, ac splendore illustrata, in manus hominum peruenirent. Cum igitur multum mecum ipse cogitassem, Sapientum iudicio fretus, Te vnum Illustrißime Ascani, nedum dignum, cui hæc Cornelij Commentaria dicentur, sed et à quo, lumen atq; splendorem, omni ex parte ipsa accipere poßent, rectè iudicaße firmißime credo. Nam cum tu Illustrißimo & Clarißimo longa maximorum Principum serie, Regio ac Imperatorio sanguine sis procreatus, in sacrum purpuratorum Patrum Collegium, ob singularem illam tuam, eximiamq; Philosophiæ, Theologiæ, ac Iurisprudentiæ doctrinam, quam multis, iisq; lectißimis eloquentiæ floribus, vndiq; exornas, innumerabiles etiam alias tuas virtutes, quæ in te, vt in firmamento lucidißimæ stellæ corruscant, veluti firmissima Ecclesiæ Sanctæ Columna, à Sanctißimo D. Nostro Sixto Quinto, incredibili omnium applausu meritò fueris cooptatus. Siquidem, vt veram doctrinam, fidemq; Catholicam, & eam maxime, quæ à Summis illis Apostolorũ Principibus promanauit, sustinendo defenderes, ac tuereris; Sic dubitandũ non est, quin hæc ipsa Commenta-

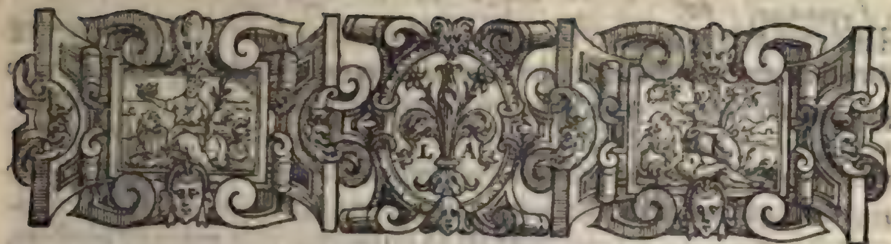
mentaria, in hac ita perexcelsa, perpolita, exornata, ac benè firmata Columna, altitudine sublimi, nobilitate, ac dignitate Illustriss. et Excellētissima, splendorem maximum, summam gloriam, ingentemq; laudem, ac celebritatem, consecutura non sint. Accedit etiam, quod valde consentaneum erat, partesq; meæ postulabant, vt hæ ipsæ in S. Paulum lucubrationes, ac Commentationes Cornelianæ, dignitati tuæ potius quàm alteri Principi, dedicarentur. Tum quia, ille ipse Reuerendissimus meus Dominus dum vixit, Illustrissimæ domui tuæ Columnæ, addictissimus fuit semper, præsertim Illustriss. & Eccellentissimo Patri tuo Marco Antonio Columnæ, Inuictissimo Principi, ac Imperatori, quondam Romani exercitus contra Turcas, eorumq; profligatori ac Triumphatori gloriosissimo, et immortali, quem ipse, vt ab eo plurimum, ob singularem eius doctrinam et eloquentiam diligebatur, sic ille vt par erat, tanquam Dominum ac patronum suum præcipuum obseruabat, quam maximeq; colebat. Tum etiam, quia cum eas sub Illustr. & splendidissimo tuo nomine diuulgassem, perinde fore censui, ac si Senatui, P.Q.R. dicauissem: præsertim, cum nulla alia de causa, hæc tam magna, tamq; copiosa explanatio Epistolæ Beati Pauli ad Romanos, scripta fuerit, quam vt Populus Romanus, ab ipso auctore, hoc beneficio afficeretur, ne scilicet more illorum Priscorum, qui verum Deum ignorabant, & qui cum Gentes essent, vt ipse S. Paulus ait, veluti belluæ, in peccatorum turpitudinibus viuebant, ipsi quoque viuerent; Sed potius: tanq; veri Christiani, et vt primarij ac præcipui totius terrarum orbis hominum, omnem carnis immunditiam detestarentur, & omne scelus, omnes hæreses ac diabolicas superstitiones, non solum abhorrerent, sed etiam mirabilibus

fundamentis, & argumentis, quæ in ipsis Commentarijs reperiuntur, hæreticorum figmenta, deijcere, atq; demoliri possent, qui ob verum, et germanũ Epistolæ sensum, ab eisdem male, ac improbe intellectum, semper de præcipuis fidei dogmatibus, infinitas controuersias concitare ausi, atque conati fuerunt. Quare Cardinalis Amplissime, Princepsq; Illustrissime te oro, atq; obsecro, vt benigno, & grato animo, hoc tibi consecratum munus accipere ne graueris, neq; temeritati vnquam ascribere velis, si ego humilis seruus tuus, summi interdum huius nostri Sanctissimi Pontificis prudẽtiam imitando, qui illic nuper in vrbe Roma, Sanctorum Apostolorum Principum, Petri & Pauli statuas, atq; imagines, supra marmoreas illas antiquissimas Romanorum Imperatorum Columnas, tanta cum laude, ac totius populi admiratione erigendas curauit: Sic itidem ipse, alterã eiusdem Sancti Pauli Apostoli effigiem, quam Reuerendiss. ipse Dominus meus Cornelius Mussus, in ijs suis Commẽtarijs expressit, longe illa fortasse veriorem, præstantioremque, supra celsissimam ac Illustriss. Columnam tuam, ausus fuerim collocare, sed potius, summæ beneuolentiæ, vel vt melius dicam, obseruantiæ erga te meæ tribuere, qua, & operis auctorem, & populum Romanum, & te in primis Illustrissimorum Heroum Columnam, maximè prosequor. Cui tandem, omni qua possum, ac debeo humili reuerentia Illustrissimas manus deosculor, Deumq; Opt. Max. precor, vt te, diu, incolumen, florentemq; conseruet. Vale.

Venetijs. XVII. *Kal. Octo.*

MDLXXXVIII.

IN

IN B. PAVLI APOSTOLI EPISTOLAM AD ROMANOS

PRÆFATIO.

REVER.^MI P. F. CORNELII MVSSI *Placentini, Conuentualis Franciſcani, Epiſcopi Bituntini.*

REx ille ſummus, & omnipotens, qui triplicis mundi, mundus & ipſe habenas flectit; cui vario curſu parent ſidera, famulantur innumeræ legiones Olympi, omniſque natura militat, ignis, aer, vndaq; tellus; qui nullius boni indigus, in ſeipſo ſemper eſt felix; ſi vel vno duntaxat momento, à contemplatione ceſſaret, ſi actu mens illa, quæ omnium mentium mens eſt vnica, ab intelligendo deſiſteret; ſi inquam vel tantillum otioſus feriaretur, inſigne nihil, nihil honorabile eſſet in eo; qui felicitatis eſt pelagus, eſſet omnino felicitatis expers; qui nobiliſſima vita viuit, dormientis inſtar, qui mortui imaginem refert, miſeri inquam & infelicis ſe ſe haberet. Ita inquit ſummus ille Philoſophus, Philoſophorũ omnium citra controuerſiam & doctiſſimus, & eloquentiſſimus. Εἴτε γὰρ μηδὲν νοεῖ, τὶ ἂν εἴη τὸ σεμνὸν, Αλλ᾽ ἔχει ὥσπερ ἂν εἴη ὁ καθεύδων. Propterea, dum de Dei Optimi Maximi, & hominũ felicitate diſſereret, Deũ (inquit) viuere cuncti exiſtimant, & operari, ergo illum ipſum dormire dicendum non eſt, quemadmodum Endymionem. Indignum nanque hoc eſſe videtur numine Deorum omnium. Hinc probauit Adagium illud ſapientis græciæ. Οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων. Dimidio vite, eo ſcilicet tempore quo dormimus, non differre felices à miſeris. Et equidem magna ratione, quippe quoniam felicitas, cum ſit vita optima, & nobiliſſima, non poteſt non ex

diametro pugnare cum somno, quem τῦ θανάτου ἀδελφόν, hoc est mortis fratrem appellant. Ad diuinam itaque felicitatem nobis comparandam vigili contemplatione, meditatione assidua, indefesso studio opus est, Viri, & nobilium studiosissimi, & studiosorum nobilissimi. Ita enim fiet, vt quam nobis breuem vitæ metam natura præscripsit, temporis auara dispensatione, cuius vna parcitas, & vt græcè dicam φυλοχονμοσιών, laudabilis est, in illius iniuriam, quæ cornicibus, & coruis mater, nobis vnis nouerca esse voluit, diuturnum, immensumq;, vel saltem sufficiens viuendi spatium faciamus. Qui namq; in omni eorũ vita otio, luxui, voluptatibus, & ignauiæ se totos dedunt, etiam si Nestora illum annosum æmularentur, æquarent, attingerent, superarent, mihi Cadmęos illos fratres, de quibus fabulantur Poetæ, viderentur imitari, qui qua hora nati vnà fuere omnes, eadem singuli interierunt. Contrà verò, qui literarijs studijs vacant, qui vt Deo similes quoad possunt efficiantur, dormiunt modicè, vigilant immodicè, hi si etiam breuissimo viuant tempore, magnam felicitatem adepti, multarum scientiarum collectis diuitijs, se se diutissime vixisse re ipsa testantur. Nulla autem scientia est, pro qua comparanda, grauiores sint ferendi labores, maiores subeundæ vigiliæ, quàm pro hac omnium longè diuinissima, celsissimaque & prima philosophia, quæ cum ad ipsam veri essentiam, veritate duce sustollat contemplandam, nõ secus cęteras hominum disciplinas excellere videtur, quàm viuifica, & spiritifera lux veritatis, profundę ignorationis caliginem. Quamuis enim humani ingenij sagacitas, pleraque attigerit, peruestigarit, enuclearit, quæ in sacratissima hac sapientia, diuino spiritu docentur, tam multis nihilominus difficultatibus, tantis nodis obuoluta est, vt ex vniuersis hominum lucubrationibus, nescire magis cogamur omnes, quàm scire quiuis possit. Quò placet vos vertite, & cernere licebit, varias opiniones, aduersas sententias, dissidentia iudicia, indissolubiles controuersias, repugnantes rationes, ambiguitates innumeras, inaccessibiles veri latebras, quò fit, vt in tanta diuersitate, quid potissimum credas, prorsus ignores: adeò nihil certi, nil solidi, nihil inconcussi, homines docuerunt, de primo rerum principio, de Deo inquam Optimo Maximo. Et quid mirum? si enim philosophorum vertices, & coryphæi, in naturalibus rebus, quas visus cernit, attrectat manus, digitus perscrutatur, non semel allucinati sunt; quomodo summam illam substantiam, quæ adeò à sensibus abest, vt plus abesse non posit, humana ratio inuestigare sufficiet? Illis præsertim asseuerantibus, ita se se habere nostræ mentis aciem, ad ea quæ omnium naturę manifestissima sunt, quemadmodum se se habet oculus noctuæ ad lucem solis. Oportuit itaq;, oportuit, mihi credite, vt Deus omnipotens, nostras tenebras miseratus, cęlestem hanc huius

sapientiæ

ſapientię lucem ad terras mitteret, quā & à philoſophis ignoràta diſceremus, & quę illi attigerunt, abſolutius, verius, facilius, non modo magni ingenij homines, ſed cuiuſuis ordinis mares & fœminę excipere poſſent, & intelligere. Vnde illud eſt quod Eſaias cecinit, Ponam vniuerſos filios tuos doctos à domino. Quę enim Dei ſunt, nemo nouit, niſi ſpiritus Dei, inquit Paulus; nobis autem reuelauit Deus per ſpiritum ſuum. Tanta eſt autem huius ſacrę ſcripturę maieſtas, & illius qui eam tradidit, vt nefas ſit, ad ea quę docet credenda, velle ſenſuum iudicio, probatione euidente, ſyllogiſmo demonſtratiuo, logicis argumentationibus vrgeri. Hic enim vnicè locum habere debet, quod Pythagorẹi de magiſtro reſpondere conſueuerant, Ipſe dixit. Nemo tamen veſtrum hinc arbitretur, minus certitudinis habere diuinam hanc ſapientiam, quod fidei inniti vos oporteat, non rationi. Quęſo enim, quod præcipuum habet vnaquęque ſcientia ſupra ipſum Credere? Creditur Grammatico, de verborum ſignificationibus. Credit Rhetor Dialectico, in argumentationum locis. Poeta menſuras, ſola fide mutuatur à Muſico. Geometra proportiones ſumit ad Arithmetico. Aſtrologus credit vtrique. Niſi Aſtrologo credat primus Philoſophus, nec numerum orbium, nec motorum, venari ritè poteſt. Vnde eſt illud peripateticorum prouerbium. Vnicuique perito in ſua arte credendum eſt. Naturalis principia quędam habet, quæ ſi quis pertinacius negare voluerit, non habet quo illa demonſtret, niſi coniecturas aliquas ſenſuum, qui & fallere, & falli poſſunt. Credit itaq; & naturalis, magè quàm ſciat. Veritatibus ergo iſtis, quas diuinus ſpiritus, non humanus edocuit, (eſt enim omnis homo mendax, Deus autem verax) longè magis, maioriq; ratione credendum eſt; quod qui facit, eſt melius diſpoſitus quàm ſi eſſet ſciens. Tantum abeſt, vt verum ſit, quod maledicus ille Porphyrius, & impijſſimus Auerroes, chriſtianis, & iudęis obijciunt; nudis Moſeos, Prophetarum, Chriſti, & Apoſtolorũ verbis, quibus humana ratio experimentum non præbet, credentes, leuitatis eſſe arguendos; quaſi indoctas fabulas, & anilia deliramenta ſequantur. Hæc enim diuinę ſapientię ſecreta, ipſa diuina ſapientia, quę quoniam Deus eſt, fallere, fallique nequaquam poteſt, hominibus reuelauit: illorumq; veritatem, altioribus lōge argumentis quàm rationum oſtendit: dum ad confirmanda ea quæ ſunt ſupra hominis captum, & quæ naturalem cognitionem, excedunt, de quibus dicitur, Plurima ſupra ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi, opera mirabiliter fecit quę omnis naturę ſuperant poteſtatem, languores curans, ſuſcitans mortuos, cęcis viſum, ſurdis quoque auditum reſtituens; & quod mirabilius eſt, idiotas & ſimplices, piſcatores, indoctiſſimos ſcilicet omnium viros, ſumma ſapientia, atque facundia repē-

Eſa. 54.
1. Cor. 2.
Rom. 3.
Eccl'ici. 3.

te implens, quibus innumerabiles turbas, non simplicium modo, sed Sapientum, sed Regum, sed Cęsarum; non armorum violentia, non carnalium voluptatum promissis illecebris, sed totius mundi contẽptu, inter persecutorum etiam tyrãnidem, quod mirabilissimum est, ad Christi Iesu fidem conuocauit. Si hęc quę non nisi à Deo fieri possunt, qui falsitatis testis esse non potest, veritatem huius diuinę sapientiæ non probant, non concludunt, non fidem astruunt, quę vnquam ratio probabit, astruet, concludet? Optimè & verè dicebat Anselmus. Domine si est error, à te decepti sumus. Tot enim & tantis signis confirmata sunt hęc, quæ non nisi per te fieri possent.

2.Pet. 1. Hinc Petrus Apostolorum primus, Non indoctas (inquit) fabulas secuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi virtutem, sed speculatores facti illius magnitudinis. Et charissimus frater suus Paulus. Quomodo (ait) effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, Heb. 2. quę cum initium accepisset enarrari per dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo, signis, portentis, & varijs Spiritus sancti distributionibus? Eia igitur, hæc sacratissima Dei opera, has diuinas opes, has cœlestes ambrosias, non quas fabulosę fundit cornu Amalthee, sed quas voluit summa Dei benignitas, è summo illo promptuario, ad totius mundi vitam, nostris instillare pectoribus, hauriamus, potemus. Hęc sunt scripta, quę à cęteris mihi distare videntur, ęque ac viuentia à mortuis, cęlestia ab infernis, & à caducis immortalia, aliquid viuificum, & supernæ lucis non parum in se seruantia. Verba quę loquor, (dicebat pręceptor noster,) Ioann. 6. spiritus, & vita sunt. Et Petrus. Domine ad quem ibimus? verba Ibidem. enim vitę ęternę tu habes. Ob id liber vitę nuncupantur sacri hi codices. Hęc omnia inquit Ecclesiasticus, liber vitę; & Ioannes ille Eccli. 14. theologus. Hęc scripta sunt, vt credatis & vitam habeatis. Hęc Ioan. 20. est altissima illa sapientia, è summi Iouis capite nata, citra quam nemo aliquid verè scire, cum qua nemo quicquam potest ignorare. Sophistę omnes, Poetę, Philosophi, de sacro huius sapientię salutaris fonte potarunt. Si Tertulliano credimus, & insigni, & vetustissimo, Numenius Philosophus, Platonem, Mosen esse dicebat, attica lingua loquentem. Hermippus testatur, Pithagoram plurima de Moseos libris in suam philosophiam transtulisse. Clearcus Peripateticus, Aristotelem asserit pleraque à Iudeo quodam, diuinarum literarum locupletissimo didicisse. Quanquam hi omnes, diuinis aduersus diuina, quod beatissimus pater Dionisius de Apollophane conquęstus est ad Policarpum, nefariè vsi fuerint. Digniores profectò, qui ad Caucasiam rupem relegati, à vulturibus roderẽtur, quàm fabulosus ille Prometheus, quod sacrum de cęlo ignẽ subiecta ferula ad terrena elicuisset. Profectò illud verissimum est, literas

teras

teras nescit, qui sacras ignorat. Ob id enim tantis, totq; nominibus celebrantur, nempe vt lucerna, qua in veritate dirigantur gressus nostri: vt gladius, quo fidei orthodoxæ hostes perimantur; vt clipeus ignitus, quo nos tela, & ictus eorum declinare possimus; vt firma petra, supra quam ædificandum est: vt lapis lidius, quo omnia examinãda dogmata: vt clauis, qua claudantur, recludanturque cęli: vt cithara, qua tædia huius solemur exilij; vt Σαλιξιφάρμακον, quo cunctis animorum ęgritudinibus medeamur: vt μῶλυ, quod à fascinis reddat securos: vt reliquiæ Christi absentis, quas religione maxima colere decet: vt vehiculum fidei, quo ad contemplandam diuinæ maiestatis speciem perducamur: vt carbunculus accensus, quo flammescãt pectora nostra: vt aqua viua, qua concupiscentiarum ignes extinguantur: vt panis viuus, quo confirmemur: vt meracum, quo continenter gaudeamus: vt lac, quo paruuli in Christo adolescant: vt cibus solidus, quo perfectum Christi roborentur in virum: vt pecunia, qua negotiemur donec veniat homo ille nobilis Christus Iesus. O beatos itaque, & ter beatos illos, qui in huius altissimæ philosophiæ libris, die, noctuque versari voluerint. Beatus (inquit Psaltes) qui in lege Domini meditatur die ac nocte. Et Ioannes theologus. Beatus qui legit, & qui audit verba hæc; & seruat ea quæ in eis scripta sunt. Et Christus. Beati (inquit) qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Quam proculdubio felicitatem, nullæ hominum disciplinæ nisi falsò promittere possunt. Sciant autem, vniuersi omnis ordinis homines, neminem esse, qui ad huius sacratissimi verbi Dei cognitionem, non aliquo modo, pro data sibi capacitatis gratia teneatur, nõ iuuenes, non senes, non mulieres, non paruulos, non indigenas, non aduenas. Hinc olim præceptum fuit Dei viui. Erunt verba hæc in corde tuo, cunctis diebus vitæ tuæ, & narrabis, & mandabis, ea filijs tuis, & nepotibus custodire, & facere ea, meditaberis ea sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens & consurgens, & ligabis ea tanquam signum in manu tua, eruntque & mouebũtur inter oculos tuos, scribesq; ea in limine & ostijs domus tuę. Propterea Iesus ille Naue, legit omnia verba legis coram omni multitudine, mulierum, paruulorum, & aduenarum. Esdras quoque, attulit librum legis in platea, & legit in eo coram omnibus qui poterant intelligere. Iesus quoque noster, iussit prædicari Euangelium suum omnibus hominibus, idque non in aurem, non clancularijs sermonibus, non in cubiculis, sed palam, sed in lumine, super tecta, ad turbas omnes. Nõ omnia certè bibliorum mysteria, omnibus passim sunt inuulganda: Boni enim doctoris est, quod vnicuique confert, dignoscere; & illi quidem lactis præbere alimoniam, sapientiam vero loqui inter perfectos, vt omnibus omnia factus esse videatur: quo omnes lucrari possit.

Psal. 1. Apoc. 1. Luc. 11. Deut. 6 Iosu. 8. 3. Esdr. Mar. 16.

possit. Veruntamen, tam necessariæ veritatis, & sapientiæ pastu, nemo defraudari debet. Hinc Nicena synodo cautum est, ne christianorum aliquis, sanctis Bibliorum voluminibus careret. Proh dolor, qua miserabili, heu nimium miserabili nostri temporis infelicitate factum est, vt cuncti cunctos libros legant, relegant, exosculētur, amplectantur, hic vnus negligatur, contemnatur, vilissimus habeatur: fontem derelinquimus, vt lacunarum aquis potemur? Reginam mira varietate decoram abijcimus, vt cum ancillis fornicemur? Diuinas iustificationes posthabemus, vt sciolorum hominum adinuenta sectemur? O nos misellos Omne quod ex diuina sapientia non est, mihi credite, error est. Deus enim solus fons est veritatis, à quo haurire necesse est, qui vera dogmata cupit: cum nulla sit de secretis naturæ, deque ipsius auctore Deo scientia, sine diuino numine. Diuina nanque humanis viribus non tanguntur, & naturalia quouis momēto sensum effugiunt. Quò fit, vt plerunq; quam nos de hisce scientiā arbitramur, sit error, & falsitas. Illis ergo mentem præcemur omnes, qui cum humanas disciplinas apprime calluerint, tunc primum vidētur sibi ipsis beatæ vitæ viam didicisse. Mentem enim prorsus exuerunt, qui hac diuina sapientia spreta, humanis scientijs fidunt. Vnde
Esa.47. Caldæorum philosophi audiuerunt Esaiam dicentem, & improperātem, Sapientia tua, & scientia tua, ea ipsa decepit te, defecisti in multitudine adinuentionum tuarum. Nisi enim hæc sacra adsit philosophia, reliquas abesse omnes, vel incassum adesse singulas, nemo est tam stupidus, qui iam non perbelle intelligere possit.

Porrò diuinę huius sapientiæ thesauri, nunquam oculis nostris reserabuntur, nisi adsit qui aperiat, sacrumque inferat lumen. Nullum autem, sacratissimo Paulo inuenire poterimus certiorem ducem; de quo nimium verè dicemus, nos nunquam illustriorem solem offendisse, cui infigere conaremur obtutus. Illum ipsum ergo itineris nostri aurigam læti suscipimus: tanquam vtriusque instrumenti reserationis auctorem: cuius ope, ad diuinarum opum, sanctuarium ingredi, admittique valeamus. Si enim sapientiam spectes, est testimo-
2.Cor.2. nium illud de eo, Et si imperitus sermone, non tamen scientia. Si vir-
Act.9. tutem, audis Dominum dicentem; Vas electionis est mihi iste. Si
Act.14. facundiam, Vocabant Barnabam Iouem, Paulum vero Mercurium;
2.Tim.4. Si fidem, Bonum certamen certaui, cursum cōsummaui; fidem serua-
2.Cor.2. ui. Si zelum, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandaliza-
1.Cor.15. tur, & ego non vror? Si labores. Abundantius Apostolis omnibus la-
2.Cor.12. boraui. Si contemplationem; Raptus est vsque ad tertium cœlum, &
2.Cor.10. vidit arcana quæ non licet homini loqui. Si sollicitudinem, Instantia
1.Cor.15. mea, & sollicitudo omnium ecclesiarum. Si gratiam, Gratia Dei sum
Gal.1. id quod sum. Si dignitatem, Apostolus anthonomastice dicitur, non

ab

ab hominibus, neque per hominem. Si miracula, in carcerem coniectus est, clamauit voce magna, terremotus factus est, fundamenta Act. 16.
carceris tremuerunt, aperta sunt ostia, vinculaque soluta Si charitatem, Libenter impendam, & super impendar ego ipse pro animabus 2.Cor.12.
vestris. Si tollerantiam. In laboribus plurimis, in plagis supramodum, in mortibus frequenter. Si seueritatem. Absens quidem corpore, præsens autem spiritu, iudicaui eum tradere sathanæ. Si diuinum spiritum. Puto quod & ego spiritum Dei habeam. Si scripturarum sensa. Nos sensum Christi habemus. O rarum diuini verbi ducem, Deum magis dicam, an hominem? Deum dicam, & hominem, quoniam qui adhæret Deo, vnus spiritus efficitur cum illo. Propter quod & ipse dicebat, Viuo ego iam non ego, viuit autem in me Christus. Quem itaque theologum sequi possumus, doctiorem, vehementiorem, altiloquo hoc Apostolorum Apostolo; cui vni penè totum orbem credidit vnigenitus Dei filius? Paulinis scriptis hoc est peculiare, non mouent, non persuadent, sed cogunt, sed agitant, rapiunt, vim inferunt, habet diuiniloqua hæc tuba, verba animata, flammea, viua, aculeata, ad viuum vsque spiritum penetrantia, & totum hominem mirabili quadam potestate transformantia, vt de illis potissimè intelligatur illud, Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrantior omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, compagum quoque & medullarum. Et illud, Nonne verba mea quasi ignis, & quasi malleus conterens petras? Audeo dicere, non potest Iesum ignorare, qui Paulinas Epistolas, etiam si alia non apprimè intelligat, meditatur frequenter.

2.Cor.2. 1.Cor.5. 1.Cor.7. 1.Cor.2. 1.Cor.6. Gal.1. Heb.4. Hier.23.

Paulum autem interpretaturus, initio illud occurrit: cur post Euãgelium Christi Iesu, de quo dicebat Ioannes. Si quis apposuerit ad hæc, apponet illi Deus plagas, ausus est ipse & scribere, & scripta ecclesijs destinare? proculdubio enim exempla & præcepta bene viuendi, in euangelijs digesta sunt plenissimè, alioquin mancum sit Dei verbum necesse est, superflua itaque esse videtur Pauli doctrina. At si superuacanei non fuerunt Prophetarum labores, qui post Moseos legem, de qua item dictum fuerat, Non addetis ad verbũ, quod loquor vobis, nec auferetis ex eo, tot volumina ediderunt, quoniam rediuiua facinora Israeliticæ gentis, operæ pretium erat, nouis comprimere clamoribus. Nec Paulus frustra docuit & prædicauit, quoniam initia nascentis Ecclesiæ, nouis causis vrgentibus instruere oportebat: scribere autem, non modo verbo docere decuit, vt & post futuras excluderet quæstiones, & tantæ sapientiæ exemplum ad posteritatis vniuersæ memoriam trãsmitteret. Neque hoc euangelio derogat: est enim Euangelium totius Paulinæ sapientiæ seminarium, vt nequaquam verum sit, Paulum superaddere Euangelio, sed interpretari

Apoc. 22. Deut. 4.

1.Cor.2. tari Euangelium. Nō enim iudicaui me aliud ſcire inter vos (ait ille,) niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Sed ſi Chriſti interpretem agit Paulus, cur inqui es, vndique tot abſtruſis myſterijs, tantisq; difficultatibus ſcatet, vt de illo potiſſimum dicere valeamus, quod ſcripſerit, & non ſcripſerit, ediderit, & non ediderit? Scribit enim de illo Pe-
2.Pet.3. trus Apoſtolus, chariſſimus frater noſter Paulus, ſecundum ſibi à Domino datam ſapientiam ſcripſit vobis, in cuius Epiſtolis, ſunt multa intellectu difficilia, quæ indocti & inſtabiles deprauant ad eorum perditionem. Profecto, nihil difficilius in ſacris noui teſtamenti libris, Pauli doctrina. Hinc enim fit, vt in ea omnium hæreſum latibula, & priſci, & recentiores hęretici, conſtituere moliuntur: quippe quia nihil minus quàm Paulum intelligunt. At hoc laudi dādum eſt, non vitio. Admirabilior enim redditur difficultate ſcientia, quæ facilitate vileſcit: indignæ mentes ab illis penetralibus arcentur, quæ non niſi triuialia quæque ſcrutari poſſunt. Neque enim ſordidis animorum vaſculis, nectar haurire fas eſt: ſuperba ingenia deprimuntur, quæ & orbem, & Deum ſuis ratiocinationibus metiri poſſe confidunt; ſed hæc in vniuerſum docent, cur omnis ſcriptura ſacra ſcrupis & difficultatibus ſit obuoluta. Nunc ergo particulatim audite, cur peculiari quodam modo, labyrinthum quæſtionum, Paulus noſter ſit ingreſſus, & quæſtionum quidem vix extricabilium, quæ omnis chriſtianæ fidei ſummam tangunt, de Chriſti gratia, de fide, de operibus, de merito, de libero arbitrio, de prædeſtinatione, de lege, de peccato Adæ, de ſauciata natura, quas & obſcuriſſimè pertractaſſe videtur, adeò vt, & poſt ſexcentos interpretes, quotidie nouis egere credatur interpretibus. Cauſa hæc eſt: Qui ex Iudæis crediderant in Chriſtum, partim zelum legis habentes, licet non ſcientiam, partim inanis gloriæ ſiti temulenti, dum ſibi cupiunt doctorum nomen, dignitatem, authoritatemque aucupari, docebant opus eſſe circuncitione, ſeruanda ſabbatha, nouilunia, nec tollerandum eſſe Paulum, qui harum rerum tolleret obſeruationes; ſimplicioresq; arte fallebant huiuſmodi ſermonibus: Paulus heri, vel nudius tertius exortus eſt, Petrus & qui cum illo ſunt, ſunt vertices Apoſtolorum: ille eorum diſcipulus fuit, iſti vero Chriſti Ieſu: ille ſolus eſt, iſti multi, non eſt ergo ferendus vnus ille Paulus, ſequamur oportet Petrum, Ioannem, Iacobum: Illi autem circuncisionem non abrogant, delectum ciborum obſeruant, eis credamus, tanquam Chriſti Apoſtolis, non Paulo. Propter hoſce ergo impoſtores, qui ipſius exiſtimationem ſubuertere conabantur, quò facile aduerſus eccleſiam incendium periculoſum excitari potuiſſet. magnifico ſenſu, magna myſteria, in omnibus ſuis Epiſtolis, inculcabat Sanctiſſimus hic Apoſtolus. Hac enim ratione, & pij confirmari poterant, & im-

postores confundi, qui Pauli autoritatem deprimere satagebant.
Nempè tam abdita arcana differere non potuisset aliquis, nisi θεο-
δίδακτος, & cœlitus emissus. Potuisset diuina illa sensa, eloqui pla-
nius, potuisset, sed & decuit ea velare schematibus, tropis, circun-
locutionum ambagibus, æquiuocis vocibus, amphibologijs. Neque
enim meruerant Paulum intelligere, qui Paulo detrahebant. Qui ve- 2.Cor.10.
ro in obsequium Christi, quem Paulus prædicabat, in captiuitatem
redigebāt intellectum, hos sanè vnctio sancti spiritus docebat de om 1.Ioan.2.
nibus. Ob id ipse dicebat. Si opertum est Euangelium nostrum, in 2.Cor.4.
his qui pereunt est opertum. Christi enim bonus odor sumus, alijs
odor mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitam, Discite vos hinc,
quomodo ad sacras hasce Epistolas tractandas accedere oporteat.
In diuinis studijs, pietas, religio, humilitas, oratio, deuotio, lōgè ma-
gis, quàm ingenium iuuant, mentemq; adaperiunt: & qui ad ea secus
accedunt, non modò non proficiunt, sed plerunque euadunt deterio
res: errantes ipsi traditi in reprobum sensum, aliosque in errorem
mittentes. Diuina enim & sancta, sanctè & purè tractanda sunt. Con-
trà qui humili, prostrata, prouolutaque mente, scientiæ inflanti, ę-
dificantem charitatem adiungere enituntur, pijsq; precibus Deum Psal.118
optimum maximum continenter exorant, Reuela oculos meos, &
considerabo mirabilia de lege tua: hi non modo Paulum peruium ha
bent, sed quę sit longitudo, latitudo, profunditas, atque altitudo
scientię Dei, compręhēdere quàm facilè possunt. Scriptum est enim, Matt.11.
abscondita fuisse hæc à sapientibus, & à prudentibus, itemque reue-
lata paruulis. Propter quod, & saluator dicebat, Nisi omnes efficia- Matt.18
mur sicut paruuli, ineptos esse singulos diuino regno.

Vniuersum autem Pauli opus, de Diuina Gratia pertractat, in hoc
vno laborat Apostolus, vt, incunctanter; & indefessè commendet do
num Dei, quo vno salui fiunt filij promissionis, filij misericordiæ, fi-
lij testamenti noui. Ideo autem hoc potissimum ipse facit, ne diuinæ
gratiæ videatur ingratus. In ipso nanque super omnes alios claruit di
uina benignitas, qui citra omnem præparationem, sine vllis meritis,
quæ vel congrua, vel condigna vocant, immo cum multis & maxi-
mis demeritis, eo tempore, quo in Christi ecclesiam, maxima effer-
buerat ira, ideoque summo supplicio dignus erat, pro damnatione
consequutus est misericordiam, & pro pęna donum suscepit. Scripsit
autem omnibus, omnium idiomatum populis Apostolus, Hebræis,
Græcis, & Latinis, vt omnibus hominibus nota fiat diuina Christi
Iesu gratia, & nullus excusationem prætendere possit ignorationis:
sed omnis lingua confiteatur, quia dominus noster Iesus Christus, in Philip.2
gloria est Dei patris. Neque enim gens vlla est, cui familiaris non sit
altera trium linguarum. Hi sunt funes illi, ex quibus nodus ille con-

texitur,

texitur, qui frangi non potest; de quo dicitur, Funiculus triplex dif-
Eccl.4. ficile rumpitur. Epistolæ illius sunt bis septem, vt sanctissimum opus, geminato septenario, qui numerorum omnium sacerrimus est, absolutum, apud omnes sanctificetur. Septem ecclesijs scriptæ sunt, Romanorum. Corinthiorum, Galatarum, Ephesiorum. Collossensium. Philippensium, & Thessalonicensium, vt ad omnem Ecclesiam scripsisse intelligamus Apostolum, quemadmodum & Apo-
Apoc.1. calypsim Ioannis, ad vniuersos Christi fideles directam fuisse, ex eo constat, quod septem Ecclesijs fuerit destinata. Est enim numerus septenarius, vniuersitatis sacrum symbolum. Eam Epistolam quæ est ad Hebræos non recensemus, licet enim indubiè Pauli fuerit, & sit: non est tamen illa ad aliquam vnam Ecclesiam destinata, sed ad omnes qui in diuersis ecclesijs degebant Iudæos. Quæ verò ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem sunt, alia ratione sunt extra hunc catalogum positæ, quod quædam particularia negotia tractent, non omni Ecclesiæ communia, sicut primæ ad Ecclesias. Modus quem tenet his in Epistolis Paulus, est modus scribentium Epistolas familiares. Primum enim hi salutem dicunt; quod expetunt narrant, persuadent, probant, insinuant negotium, præcantur si quid petant: addunt excusationes in signum amoris, multa verba, cum in principio, tum in fine, admiscent, beneuolentiam, & animi promptitndinem indicantia, se se offerunt, demum amicorum salutationibus concludunt Epistolas. Hæc omnia diligentissimus Apostolus vbique obseruat.

Iam ergo ad primam Epistolam, quę ad Romanos inscribitur, accedamus. Prima vero est, non scribendi tempore, sed ordine doctrinæ: quam enim primo scripserit, quam secundo, quam tertio, hoc nobis parum vtile est si sciamus. Plurimum autem conferre poterit, si intellexerimus, quã primo adipisci oporteat, quàm secundo, quàm tertio. Hæc itaque Romanorum Epistola, primum obtinet locum, quoniam alijs in Epistolis ostenditur de diuina gratia, quàm sit multiformis, quod se se communicet & diffundat gratis, omnibus in Christum credentibus. Declarantur illius proprietates, effectus, signa, adducuntur quæ eam impediant. Hæc autem vnicè contendit, quod omnibus ad benè, beateq; viuendum, necessaria sit, ne vllo vnquam tempore Iudæorum vel Gentilium aliquis, quauis operatione, coram Deo iustus esse potuerit, licet ab hominibus gloriam & laudem pleriq; egregijs facinoribus promeruisse videantur, nisi affuerit Christi gratia: quæ etiam ante temporis plenitudinem, cum nondum Dei filius descendisset ad terras, in ipsum venturum credentibus opitulabatur. Constat autem, quod in omnibus negotijs, sermo an res aliqua sit, sermonem antecedit, quo quid illa sit, & qualis, decla-

ratur

ratur. Alia etiam ratione, cæteris Epistolis hæc ipsa præponitur quoniam cum diuina gratia vniuersos egere demonstret, caput omnium peccatorum conterit, quod superbia est. Quis enim audeat superbire, & in seipso gloriari, cum didicerit, nihil quempiam habere boni, quod nō à Deo Optimo Maximo gratis acceperit? Rursus, quoniam gratiam hanc Dei, non nisi fidelibus condonari declaratur hac in Epistola. Indignus est enim Christi gratia, qui Christo non fidit. Iurè prima est. Est enim fides, radix & initium spiritalis vitæ, non secus, quàm altrix anima, quàm vegetatiuam vocant, corporalis. Vnde scriptum est, Iustus ex fide viuit. Sine fide enim, impossibile est placere Deo. Cum etiam inter omnes Ecclesias, Romana diuino munere primatum obtinuerit. Est nanque Romæ thronus Apostolicæ, & supremæ potestatis, cui omnes mundi Primates, iure diuino caput inclinant, magna ratione, quæ ad Romanorum Ecclesiam est scripta Epistola, singulas antecedit. Tempore quoque Pauli, totus gentium orbis, Romanorum parebat imperio: inter Epistolas itaque eius, qui Doctor, Apostolus, & Magister gentium positus erat, illa ꝑfertur, quæ ad Principem vniuersarum vrbium, vt illam instruat, & per eam orbem, directa fuit.

Rom. 1.

Heb. 1.

Rationem huius Epistolæ, breuibus verbis accipite. In vrbe Roma, publica omnium gentium fama, celebre factum erat Christi nomen: multiq; erant, & ciuiū Romanorum, & aduenarum, Iudæorumque qui hic degebant, in Christum tanquam magnorum operum patratorem credentes. Porrò Diabolus, qui Christi gloriam, suæ tirannidis interitum, & pernitiem esse cognoscebat, Romanorum quoque inuidebat saluti, seditionem excitauit inter eos, qui ex Iudæis, & qui ex Gentibus in Christum credebant, vt multitudinis credentium pacem perturbaret, & Christi Ecclesiam discinderet: spe non dubia fretus, si Romæ vbi domicilium erat Imperij, res pro suo arbitrio perturbare potuisset, totum orbem illius exemplum facilè secuturum. Cœperunt itaque, inter promiscuam multitudinem Iudæorum, & Gentium, paulatim suboriri alternæ, & mutuæ detractiones: dehinc aperta ferè dissensio, augebantur odia, vires crescebant rumori: Gentiles aspernebantur Iudæos, quod Christum occidissent, quod dura ceruice, Prophetarum & filij Dei oraculis, tam pertinaciter restitissent, quod legi adhuc fiderent, quam ipsi detrectabant: quod Christi gratiam paruipendere, vel hac ratione viderentur, superbiebant: sibique ipsis blandiebantur, quod vix natum Iesum ipsi adorassent, quod læti illius sacrum suscepissent Euangelium, quod tot Philosophi, tanto ingenio ꝓditi, & omnis sapientię parentes, ex Gentibus orti fuissent; ad extremum, quod toti orbi imperassent. Iudęi vetusta superbia turgidi, obijciebant Gentibus Idolorum culturam, quod

Deum

Deum verum nunquam antea agnouissent, quod sine lege ἄθεοι, scilicet, & ἄνομοι, brutorum mage, quàm hominum more, ad illud vsq; tempus vixissent: gloriabantur de diuinis eloquijs, antiquę legis operibus, Euangelion, & gratiam Christi promeruisse contendebant: tanquam immundos despiciebant omnes, quotquot ex Gentibus ad fidem conuertebantur, quoniam ex circuncisione non essent expiati. Et quot Iudæorum erant, bone Deus, qui videntes Spiritus sancti charismata, in Gētiles effundi latius, quàm consentaneum suo ipsorum liuori crederetur, vt potè cogitantes quod illis vnis factę olim fuerant promissiones, Deum maledictis & iniurijs afficiebant? Res tota in fabulam versa est, nobis Deus promisit, ethnicis reddidit: ex nobis natus est, & gentes seruauit; nostris parētibus pollicitus est, & filios pręteriens, alios qui nunquam illum cognouerant, in nostra bona immisit: nos legem exercentes, & prophetias legentes, laborauimus, hi qui ab aris & simulachris heri recesserunt, in altiore gradu locati sunt. Vbi nunc rerum prouidentia? Cur nobis crudeliter subtrahitur, quod Gentibus profanis indignè, & citra omne meritum largitur Deus? O Iudaicam perfidiam. Hic erat status christianę fidei in vrbe Roma. Hęc erat ratio Ecclesię hic nascen is, & coalescentis. Sic enim errores, atq; scandala, & hęreses disseminare Sathanas consue-
1.Cor.1 uit. Deus item benedictus, ea nonnunquam patitur suboriri, quando vt Paulus noster dicebat, Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant in nobis. Toti vrbi itaque, & per vrbem orbi consulit & medetur Apostolus hac in Epistola. Ad quem enim negotium Romanorum pertinuisse magè credimus, quàm ad Paulū ciuem Romanum? Notior est vobis vox illa Pauli, quàm vt hic referatur, Homi-
Act 22. nem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare? Hac enim de causa, vestem consularem circunferebat, tanquam Romanæ nobilitatis, & ciuilitatis insigne, quod illius pater iam pridem à Romanis dono acceperat, & cum eam semel Troade reliquisset, apud Carpum, Timotheo charissimo scripsit, vt eam perferri iuberet, quo agnosceretur, agnitusque inter barbaras gentes, tutius Euangelion Christi prędicare posset: Futurum enim erat, vt qui Dei Apostolum probris afficiebant, & iniurijs, ciuem alioquin Romanum vererentur. Postquam ergo Romam tunc primum venire non potuit, alijs sanctę Ecclesiæ negotijs prępeditus, cum esset Athenis, Epistolam hanc incępit, quā deinde perfecit Corinthi, & ex Corintho Romam misit. Scripsit autem illam Pauli nomine, Tertius quidam, vt interea quousq; ad eos ipse veniret, Romani hoc suę sententię monumentum haberent, & quasi testimonium suis literis consignatum. O verè patriæ patrem. Scopus autem Epistolę huius est, neminem vllo vnquam tempore, penes Deum iustificatum iri, nisi Christi Iesu fide & gratia; legis opera, & sacrifi-

& ſacrificia, inutilia prorſus eſſe, & fuiſſe, niſi fides in Chriſtum pręceſſerit. Nec Iudæos, nec Gentiles quantalibet ſanctitate conſpicuos, Chriſti gratiam promeruiſſe, ſed omnibus citra meritum donatam eſſe: donatam inquam non redditam: quod enim redditur, non eſt donum, ſed debitum merces non gratia. Gratia enim dicitur, quia gratis datur, non ex meritis: Chriſti promiſſiones nequaquam excidiſſe; Iſraelitis nanq; credita ſunt diuina eloquia, Iſraelitis item natus eſt omnipotens Dei ſermo: at non omnes qui ex Iſrael ſunt, hi Rom.3.
ſunt Iſraelitę, nihil in nobis verę virtutis eſſe poſſe, niſi à Deo datum Rom.9.
fuerit, & tributum: propterea quod in nobis eſt boni, id totum in Dei Optimi Maximi gloriam eſſe referendum. Iam ergo tubam hanc Pauli, attentius audiamus.

QVOMODO PRÆDICABVNT nisi mittantur?

ROM. 10.

Quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis: sed in doctrina spiritus; spiritualibus spiritualia comparantes.

1. COR. 2.

INDEX RERVM,

ET NOMINVM INSIGNIORVM,

huius operis copiosus. Primus numerus paginam, secundus columnam indicabit.

Index

Qui

C,

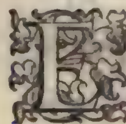
Qui

Cordis

In

anni-

E,

Esse-

F,

Virtuti-

Iustifica-

M,

O,

Prædi-

Q.

R.

Religio-

T,

V,

Indicis finis.

Typographus Lectori.

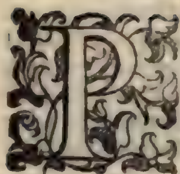

VM planè nouerim, quàm grata, quamque accepta Reuerendissimi D. Patris Cornelij Mussi Episcopi Bituntini opera, uniuerso terrarum orbi semper extiterint. Nō solum ex eo, quod multos annos, et ipso viuente, ac eodem mortuo, in lucem prodita fuere, verum etiam, cum ex concionibus, quas cum Dei laude, & Ecclesiæ sanctæ ornamento, ac ingenti ipsius gloria, varijs in locis publicè habuit: tum ex tribus de Diuina Historia libris, anno præterito in nostra Typographia impressis: æquè ex fructu, & vtilitate, quam ex eorundem lectione fideles omnes percipiunt. Hinc, cum ab admodum Reuerendo D. Iosepho Musso, illius celeberrimi Præsulis (cuius memoria nunquam erit intermoritura) disciplinæ alumno, scriptorumque suorum electissimorum bene merenti hærede, eius Commentaria super Epistola B. Pauli Apostoli ad Romanos, latino sermone conscripta, & miro artificio elucubrata acceperim, nulli quidem sumptui parcens, maiore qua potui diligentia, curaui in publicum esse proferenda. Cum ex communi doctissimorum Theologorum sententia, in dictis Commentarijs, placita enucleata, ac præcipuè nostræ fidei dogmata, in hæreticorum confusionem, & catholicorum confirmationem, apertè tractata fuerint, & explicata. Omitto germanum Apostoli sensum, in profundissimis atque altissimis sententijs explanatum: & si non meliorem, fortasse nihilominus alteri non secundum, neque inferiorem eorum, qui hactenus scripserunt. Qua propter, non solum debere omnes, Reuerendo P. Magistro Marino Mauro Veneto, Conuentuali Franciscano, inter Theologos & Concionatores nostra ætate non vulgari, sed etiam ita deuinctos esse arbitror, quàm cui maxime. Quippe qui gratus, atque memor effectus, amoris in eum Reuerendissimi illius Antistitis Bituntini, nulli, etiam grauissimo labori pepercit, quem ipse ob maximam difficultatem in legendo archetypo suscepit, quam sanè plurimam, atque ingentem tulit, & cui, procul omni dubio, facilè succubuisset, nisi tanti viri memoria, atque grata animi recordatio, opem sibi non tulissent. Namque ipse, penè è puluere, a quo diu obruta fuerunt, & a tenebris in quibus iam pridem latuere, ad lucem eripuit fulgentissimam: atq; hoc opus, tanto viro dignum, tam mira celeritate ac solicitudine perlustrauit, quanta nescio an potuisset aliquis. Qui demum, nullo defessus labore, adhuc mihi pollicetur, (Deo sibi vitam prorogante,) quædam alia eiusdem authoris super Epistola ad Hæbreos Commentaria, Latinè itidem exarata. Quæ ego eò libentius prælo subijciam, quò hæc opera non ingrata videbo, immo libenter accepta, sicuti dum a viua authoris voce pendebant, chara atque iucunda omnibus esse solebant.

IN D. PAVLI APOSTOLI EPISTOLAM AD ROMANOS Commentaria.

CAPVT PRIMVM.

Rom. 1. PAVLVS *seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo; qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi. Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis. Gratia vobis, & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.* O salutationem numeris omnibus absolutissimam, & innumeris bonis refertam. Nomen salutantis primum attendite. *Paulus.* Saulus antea erat, Sauli regis nomine ex crudelitate hæres, cum Christum iniquissimè non minus quàm Dauidem Saul ille persequeretur. Idcirco de vtroque puto dictum fuisse olim,
Gen. 49. Beniamin lupus rapax. Ambo enim Beniamin contribules erant; nunc ergo mutatus in virum alterum, christianam modicitatem, & humilitatem Saulea illa tumiditate deposita, est amplexus. Binomius erat, & Saulus, & Paulus dicebatur. Ita enim legimus in Actis Apo-
Act 13. stolicis. Saulus qui & Paulus. Sed superbum illud Sauli nomen sponte reiecit, hoc humile Pauli retinet, quoniam reipsa in oculis suis verè Paulus erat, paruulus scilicet humilis, & modicus. Ego enim sum minimus omnium Apostolorum, (inquit,) & non sum dignus vocari Apostolus. Vnde & 1.Cor. 15 Ibidem.
se se abortiuum Christi discipulum vocitabat. Verè Paulus, hoc est hebraicè Paul, quod sonat operatus, vel actus. Neque enim ipse se se ad tantam euexit celsitudinem, sed magis actus est totus, vrgenti stimulo illo, cui reluctari durum erat. Ob id verè clamat, Gra- Ibidem.
tia Dei sum, id quod sum. Hęc enim mu- Psal. 76.
tatio Pauli, fuit dexteræ excelsi. O quantum præmij ex hac nominis mutatione consequutus est Apostolus. Verè enim Paulus effectus est, quod os tubæ interprtatr, & quietus, απο του πανεσται. Cũ primũ Saulus, idest abutẽs cõsilio, atq; tentatio, & diceretur, & esset. Nanque malè cõsultus, Christum sequentibus, persecutiones, tentationes, minas, & cędes inferebat, & alios insequens, angebatur in seipso, vitamque degebat inquietissimam. In Christo itaque, cum primum illi humiliter hæsit, inuenit requiem, eo dicente, Omnia arbitra- Philip. 3.
tus sum vt stercora, vt Christum lucrifaciam, & inueniam in eo requiem: & tanquàm tuba, ab Hierusalem vsque ad Illyricum repleuit omnia Euangelio Christi. Vnde & verè dicebat. Abundan-

dantius apostolis omnibus laboraui.
Seruus Iesu Christi. Nemo titulum serui-
tutis exprobret. Illa sola est insuperabi-
lis seruitus, cui execrandum iniquita-
tis dominium respondet, de quo Psal-
tes. Non dominetur mei omnis iniu-
stitia. Ab huius autem execrandæ do-
minationis liberati, nonne serui esse
Psal.118. debent illius à quo liberantur? At Chri-
stus est qui liberauit, qui dedit eum re-
cipientibus potestatẽ vt filij Dei fiant:
illius ergo serui sunt. Et quia serui eius,
ideo maximè & verè liberi, iuxta illud.
Si filius Dei vos liberauerit, verò liberi
entis. At non tàm liberi, quàm libe-
Ioan.8. rati. Christus liber, serui eius liberati.

Verum seruire suos voluit dominus
Iesus Christus, non imperare, mini-
strare, non ministrari, prodesse, non
Matt.20. præesse. Vnde, qui maior est, sit sicut
minister vester. Nam & filius hominis
est in medio, sicut qui ministrat, non si-
cut qui recumbit. Ciuiliter tamen in-
telligitur hoc in loco, ratio, nomenque
seruitutis. Seruus enim ciuiliter, nulla
ratione habet vnde in seipso possit glo-
riari. Omnia enim quæ seruus habet,
domini sunt, maxime si sit seru⁹ empti-
tius. Iccirco Paulus se Christi Iesu ser-
uum appellat, vt iam suo ipsius exem-
plo discant Romani, omnia merita, ac-
cepta ferre Deo optimo maximo Chri-
1.Cor.4. sto Iesu. Quid habes ò Iudeæ, quid ha-
bes ò Gentilis, quod non accepisti à
1.Cor.10. Christo Iesu? Et si accepisti, quid glo-
riaris quasi non acceperis? Vt quid am-
bo contenditis? Omnia in Dei gloriam
facite, Christi enim estis, non vestri. Hu
miliamini omnes, putate singuli vos
Paulum quid esse, vel potius nihil, vt
diuinæ gratię nõ ingrati, inueniatis du
ce Christo, requiem animabus vestris.
Luc 17. Cum feceritis omnia quæ præcepta sũt
vobis, dicite serui inutiles sumus, quod
debuimus facere, fecimus. Verè non
eritis inutiles serui, si bonis operibus
pro virili vestra insudaueritis. Deo e-
nim sine premio nequaquàm seruiri po
Gen 14. test, qui Abrahamo pollicitus fuit. Ego
ero merces tua. At vos ipsi, ratum ha-
bentes quod & vestra opera operetur
in uobis Deus, iuxta Esaiam dicentem.
Esa.26. Omnia opera nostra operatus est in no
bis domine: dicite etiam vsque ad hy-
perbolas, serui inutiles sumus; Dei mi-
sericordiam agnoscite, non exaltate ve-
stram iustitiam. Omnes enim iustitiæ Esa.64.
nostræ, tanquàm nostræ existimari de-
bent, quasi pannus menstruatę, vt ne-
quaquàm illis fidamus, vel tantillum,
sed diuinæ gratiæ. Ipse enim Deus, Ephes.5.
prius dilexit nos, & tradidit semetip-
sum pro nobis expiandis & abluendis.
Quis ante dedit illi, & retribuetur ei? Rom.11.
Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus Tit.3.
nos, sed secundum suã misericordiam
saluos nos fecit. Pijs operibus Deum
colentes, proculdubio vitam meremur
æternam. Scriptum est enim. Reddet Matt.16.
Deus vnicuique, secundum opera sua.
Sed nihilominus diuinam liberalitatẽ
cognoscere oportet, quæ primum nos
omnes, ex diabolica substulit potestate:
sub cuius degentes imperio, velut eius
mancipia, incassum vnusquisq; pro con
sequenda gloria illa laborasset. Deinde
pepigit nobiscũ, vt si diligenter vineam
dominicam exercuerimus, amplissimo
illo præmio scimus locupletandi. Hæc
omnia Romani, quòd fędus nobiscum
inierit omnipotens, quod nos tam ma-
gno & incõparabili prætio redemerit,
diuinæ gratiæ munera sunt: qui ergo 1.Cor.1.
gloriatur, non iam in seipso, sed in do-
mino glorietur. Fauorabilis nãque ad- 1.Cor.6.
modum est hæc sententia, vt quoniam
empti sumus prætio magno, glorifice-
mus Deum in cunctis cogitaubus no-
stris: ipsi gloria, nihil nobis ex nobis
adscribentes. Qui enim se existimat ali- Galat.6.
quid esse cum nihil sit, ipse se seducit,
quod etiam hyperbolicè dicitur.

Non incassum autẽ Iesum Christum
nominat, non item Deum. *Seruus* (in-
quit) *Iesu Christi.* Iesus enim saluator in-
terpretatur. Ipse est ergo qui saluat, vult
dicere Apostolus. Vt quid Iudæus in le
ge, Gentilis in sapientia gloriatur? Ne-
que lege tu Iudeæ, neque sapientia tu
Ethnicè saluatus es. Nanq; & Iudęi à le
ge, & Gentiles à sapientia exorbitaue-
runt; vnus Iesus saluauit omnes. Om-
nes enim peccauerunt, & eguerunt
gloria Dei. Ille ergo vnus mundi per- Rom.3.
diti saluator, colatur, adoretur, illi fi-
dant omnes, non legi, non sapientiæ.
CHRI-

CHRISTVS autem, vnctus interpretatur, quod reges, sacerdotes, & prophetæ, qui Christi dicebantur cõmuni nomine, oleo sacro inungerentur. Nomen autem istud, saluatori nostro factũ
Psal. 58. est proprium & principale, non adie-
Hebr. 1. ctiuũ: ob id quod ĩuisibilis gratię oleo, prę omnibus participib⁹ suis, iuxta Danidis oraculum inunctus fuerit; adeo vt & nos de eius plenitudine acceperi-
Ioan. 1. mus omnes, iuxta Euangelium Ioannis. Vnde & Christi nomine, illustres euasimus; cum primum sanctissimo illo oleo omnium nostrum sordes tersit, & fœtorem expurgauit. A Christo itaque, cuius vnguentis delibuti, tam pulchri, & decori redditi estis, ò Iudæi, ò Gentiles, toto corde pendete suspensi: illum recognoscite dominũ, à quo tantæ gratiæ felicitatem, tamque multorum charismatum vnctionem in vos ipsos, effusam esse, certissime scitis, cum christiani nominis incomparabilia dignitate. Huius ergo Chr̃i Iesu, seruus, sum ego Paulus, inquit Apostolus. Et
Rom. 6. magna quidẽ ratione, seruus illius fuerat. Primum enim, si verum illud est, Serui facti estis cui obedistis, quomodo Paulus non est Iesu Christi seruus, qui vnicè ei placere & parere adeò cupie-
Galat. 1. bat, vt & cunctos hoĩes nihili faceret, dicens. Si hominibus placerem, Christi
2. Pet. 2. seruus nõ essem? Amplius, si non mentitur Spiritus sanctus, qui dixit. A quo quis victus est, illius & seruus est, iure optimo Paulus Iesu Christi primum ho-
Act. 9. stis acerrimus, post, diuina illius virtute captus, & superatus, cũ audiuit, Durũ est tibi contra stimulum calcitrare, eius seruus, & captiuus effectus est. Nam &
Rom. 6. bello capti, victorum mancipia fiunt. Tertio, cum exhibuisset membra sua seruire immunditiæ, & iniquitati, nuper autem diuina ope factus esset seruus iustitiæ, ob id quod iustitia nostra
Psal 70. Christus est, quemadmodum Prophe-
1. Cor. 1. ta canit, Tu es domine patientia mea: inquit enim Paulus, Factus est nobis Christus Iesus iustitia, sapientia, sanctificatio, & redemptio; non potuit conuenientiore titulo se se appellare quàm
Act. 14. seruum Christi Iesu. Importabile iugũ est seruire tyrannis, ò gentes, neque nos, neque patres nostri portare potuimus onus antiquæ legis ò Iudæi: at seruitus Christi Iesu, summa libertate liberior, Iugum meum suaue est, (inquit *Matt. 11.* ipse) & onus meum leue. Vos in libertatẽ vocati estis. Cur ergo iterum con- *Galat. 4.* uertimini ad elementa legis? State, state, & nolite rursus iugo seruitutis contineri. Confidite Gentiles, eratis enim *Ibidem.* ancillæ filij; sed nunc liberæ filij estis, qua libertate Christus vos liberauit: tã- *Galat. 5.* tum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem Spiritus seruite inuicem: quod si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. Hoc præcipuum libera Christi Iesu seruitus, à seruis eum piè colentibus exigit, candorem animi, & mutuum inter eos amorem. Ne sint quæso inter vos contentiones & schismata, Idipsum sapiatis, & dicatis om- *1 Cor. 1.* nes: Vt quid Iudæi aliena torquemini felicitate, & ex alterius bono vestrum malum conficitis? Vt quid Gentes aduersus Iudæos gloriamini? Salus enim *Ioan 4.* ex Iudæis est: sic inuicem alter alteri occasio perditionis existit, quando vos meliores alterutrum iudicatis, quando inuicem maledictis vlcisci putatis.

Vocatus Apostolus. κλητος, habetur Græcè, non λεγόμενος, Παούλος δούλος ἰήσου Χρισοῦ, κλητὸς ἀπόσολος. Et sensus est, non dictus, vel appellatus Apostolus, sed à Deo accitus, accersitus, euocatus ad munus apostolicum, ad sacram hanc legationem. *Apostolus* nanque est Missus, siue legatus, ἀποτοῦ Αποςέλλω, qđ est mitto. Vnde Abdias, Christum legatum vocauit. Legatum *Abdias.* (inquit) misit ad gentes. Et Paulus ap- *Hebr 3.* pellauit eum Apostolum ad Hebræos, ob id quod à patre de cœlo sit missus ad terras, ipso dicente. A me ipso non ve- *Ioan. 8.* ni, sed est verus qui misit me quem vos nescitis. Sensus itaque Pauli hic est, quemadmodũ è tenebris meis in quibus iacui, non mea virtute, sed vocante Deo ad Euangelicam hanc lucem exurrexi, ita Christi fidelis effectus, nõ me ipsum ad summum hanc apostolatus apicem ingessi, pseudoapostolorũ more, sed me ad fidem vocauit Deus, ille ipse, nullis meritis id exigentibus,

pro beneplacito suæ voluntatis, hanc
prouinciam mihi demandauit, pro quo
2.Cor. 5. legatione fungor in cathena. Vocauit
me tanquàm Aaron per gratiam suam,
Galat. 1. vt reuelaret filium suum in me. O qui
vocati estis, vocantis donum cognosci-
te; Tua hic merita superbe conticescát,
vna Dei Optimi Maximi gratia regnet:
neque enim gratia ex merito, sed meri-
tum ex gratia. Est autem diuina vocatio
duplex, qua se se vocatum fuisse profi-
tetur Apostolus, Altera æterna, de qua
Rom 4. dicitur, Vocat ea quæ non sunt, tan-
quàm ea quæ sunt. Nempe Deus, cum
sit ipsissima (vt ita dixerim) æternitas,
non aliter nouit facta, quàm fienda. Ni-
hil enim illi fiendum est, sed omnia iam
facta sunt. Propter quod & Esaias dice-
bat. Qui fecit quæ futura sunt, tãquàm
iam ea omnia fecerit Deus, quæ vt fie-
Rom. 8. rét, in ipsa æternitate disposuit. Et Pau-
lus noster dicebat, Quos prædestina-
uit, hos vocauit, hos iustificauit, hos
magnificauit; quasi iam omnes præde-
stinati sint, & iustificati, & magnificati.
Cum tamen adhuc vsque in finem sæ-
culi, prædestinatorũ multi sint iustificã
di, & magnificandi. Verba enim præ-
teriti temporis, posuit de rebus etiam
futuris, quod futura omnia in diuinam
æternitatem relata, tantam subeant cer
titudinem atque necessitatem, vt præ-
terijsse ea dicendum sit: neque enim po
test præteritum non præterijsse. Habe-
tis ergo Vocationem æternã. Nondum
enim natos vocat Deus, sicut & pręno-
scit, & prædestinat, & iustificat, & ma-
Hier. 1. gnificat. Vnde est illud. Priusquàm te
formaré in vtero noui te, & antequàm
exires de vulua, sanctificaui te, & pro-
phetam in gentibus dedi te. Est & Vo-
catio temporalis, cum qui ab ęterno vo
cati sunt & electi, antequàm nati essét,
demum vel signo, vel uoce, vel inspira-
tione ad id muneris inuitãtur, quo di-
gni habiti sunt, non inuenti. Qualis est
illa Simonis, & Andreæ, quos vocauit
Matth. 4. dominus ad mare dicens. Venite post
me, faciam vos fieri piscatores homi-
Act. 9. num. Et illa Pauli, Saule, Saule, quid
me persequeris? Cum nondum essent
in mundo, vocarat eos de mundo; vo-
cauit ergo & tunc, à mundo. Sic autem
vocati & ante sæcula, & in sæculo, acri-
ter pro Christo laborauerunt, vt diui-
nam illius gratiam non in vacuum re-
cepisse viderentur. Quò fit, vt summa
quidem omnis eorũ opere, Deo vocan-
ti debeatur. Sed & illi nequaquàm sua
laude penitus sint defraudandi, quo-
niam scriptum est, Gloria & honor om- Rom. 2.
ni operanti bonum. Potuissent nanque
Deum vocantem non audire, & cum
illum audissent, & exaudissent, pigre-
scere. Neque enim Deus hominũ men
tem, quam vtrinque liberam fecit, co-
gere consueuit, sed neque necessitatem
inferre, quoniam disponit omnia sua- Sap. 8.
uiter, mouens causas secundas secun-
dum quod suapte natura sunt natæ mo-
ueri. At non modo illum audiuerunt,
sed & strenuissime, totis (vt aiunt) ner-
uis, munus illud ad quod euocati fue-
rant, obierunt; non illis defuit diuina
opis, sed nec ipsi diuinæ opi defuerũt.
Vnde Paulus dixit. Gratia Dei in me 1.Cor. 15.
vacua non fuit.

Segregatus in Euangelium Dei. Nunc
tandem magna emphase Apostolus, se
se à sanctitate commendat: In nomine
Pauli, miraculum: in ministerio & ser-
uitute, autoritas: in apostolatu, scien-
tia insinuata est, hic modo, sanctitas in-
dicatur. Est enim separari dño Deo, de-
dicare, sanctificare, tollereq; à propha-
nis vsibus, & mancipare diuinis. Vnde
illud, Separa mihi omne quod aperit Exod. 13.
vuluam. Et illud, Sancti estote, quia ego
sanctus sum: & Separaui vos à cæteris Leuit. 19.
populis, vt essetis mei. Hunc in modũ & 20.
ergo separatus erat Paulus. Ecce. *Segre-* Leuit. 20.
gatus in Euangelium Dei. Iã pridé ad pe- Act. 22.
des Gamalielis edoctus, iuxta veritaté Galat. 1.
paternæ legis, super omnes coetaneos
meos, proficiebam in Iudaismo, Cum
ergo placuit altissimo, segregauit me à
Pharisæis, & Apostolis aggregauit, à le-
ge literę tanquàm occidente, & mor-
tificante me separauit, & addixit Euan-
gelio. Vnde illud est quod dicebat, Se-
gregauit me ex vtero matris meæ. Sy-
nagoga nanq;, mater illius intelligitur;
in qua natus & educatus est; vterus
eius, Pharisæorum secta, è quorum nu-
mero vnus ille fuit. Neque enim Esse-
nus, sed nec Saducæus, at Pharisæus,

Paulus erat, ipso testante, Pharisæus ex
Act. 23. Pharisæis, de tribu Beniamin. Vide autem quantum extollit Christi Iesu legẽ, cum illam tam pulchro nomine, & titulo reddit illustrem, nempè Euangelij. Procul dubio enim lex vetus, nõ meretur nomẽ Euãgelij. Euangelium enim, bonam & faustã annunciationem significat. Quomodo ergo Euangelium erat
Ezec. 20. lex illa Moseos, de qua scriptũ est. Dedi
Hebr. 10. eis præcepta nõ bona? Et iterum. Vmbram habens futurorum bonorum, nõ ipsam imaginem rerum. Quomodo est euangelica, si timorem semper incutit & terrorem? At noua lex, Euangelion, & est & dicitur, cuius latore nascente, tunc primum pax annũciata est ab An
Luc 2. gelis vniuerso orbi. Euangelion autem Dei, quoniam tam noua, mirificaq; pacis annunciatio, non nisi diuino numine, cõtigit hominibus. Deus quoque hanc legem, quæ tàm expectata noua continet, ipse condidit, & inuulgauit: non Angelus euangelium scripsit, vti
Galat 3. legem Mose. Lex enim per transgressionem posita est, ordinata per angelos. At Euangelij autor est Deus. Hic est
Baruch 3. Deus noster (inquit Baruch) & nõ æstimabitur alius aduersus eum, hic adinuenit omnem viam disciplinę, & tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Potest & alius sensus esse verbi huius, *Segregatus in Euangelium Dei*. Fortasse enim indicare voluit, peculiare suę apostolicę legationis mun⁹: Nãque alij Apostoli missi sunt, vt & docerent, & baptizarent. Ita enim dixit illis
Marc. 6. Christus Iesus. Ite in vniuersum mundum, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. At Pauli, & comitis indefessi Barnabæ, hoc vnum erat negotiũ, hoc proprium munus; vnicè illis diuino spiritu commissum atque concreditum, vt diuino Euangelio propagando, tanquàm verè Episcopi superintenderent. Ieiunantibus nanque Aposto-
Act. 13. lis, & sacra facientibus, vox de cœlo facta est, Separate, mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos; anno tertiodecimo post Christi necem.
1. Cor. 1. Propter quod Paulus dicebat. Non misit me dominus baptizare, sed prædicare. Et veh mihi si non euangelizauero, necessitas enim mihi incumbit. 1. Cor. 9.
Segregatos quoque fuisse intelligi potest, hosce diuinos pręcones, quoniam cum cæterorum apostolorum vnicuiq;, pars aliqua orbis credita esset, his duobus mundus ipse totus, demandatus est. Tunc autem demulcet Iudæos: Quos enim primũ exacerbauit, Euangelion legi præponens, fas fuit lenire, quod optimè agit, declarans Euangelium in sacris Prophetarum libris Iudæis, non semel fuisse promissum. Hac enĩ rõne, Gẽtes iudaicæ familiæ cedant oportet. Neque enim profana Philosophorum volumina, neque Gentilium libri, paucissimis exceptis, de sacro hoc Euangelio meminerunt, sed vni Iudęorum codices, qui & meritò sancti dicuntur, quod sanctificent homines. Sãctificare autem non possent, nisi à spiritu sanctitatis, à diuino scilicet spiritu conditi essent. Vnde inquit. *Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat in scripturis sanctis per Prophetas suos*. Vno autem Euangelij nomine, omnia includũtur,
iuxta verbum Lucæ; Oportebat pati Luc. 24.
Christum, & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes. Cum enim non sit homo particeps euangelij, nec dignus euangelio sine pœnitẽtia, & alijs. Omnia illa iuberi intelligitur prædicanda, vt prædicatio Euangelij non sit inanis. Sed nominatur Euangelium, vt distinguatur noua lex à vetere, quæ etiã pœnitentiam prædicauit, & vt magis alliciantur gẽtes, Euangelij dulcissimo nomine. In testamento veteri, promissio facta est, ecce ἐπαγγελία: in nouo redditur quod promissũ est, ecce Euangelium. Non ergo totum Testamẽtum vetus, lex est, sed habet etiam promissiones. Testamentum nouum, totũ est Euangelium. *In scripturis sanctis*. Verè *Sanctis*. Nam à Spiritu sancto conditæ; à sanctis Dei hominibus scriptæ, finem sanctum sctõrum habentes, & quę vniuersos homines sanctificant. Quæ veritatem docent, arguunt falsitatem, auocant à malo, inducunt ad bonum, & ad perfectam æternitatem perducunt,
iuxta Paulum. Omnis scriptura diuini- 2. Tim. 3.

tus inspirata, vtilis est ad docendum, ad
arguendũ, ad corripiendũ, ad erudien-
dum in iustitia: vt perfectus sit homo
Dei ad omne opus bonum instructus.

Per Prophetas suos. Philosophorum
plerique, fuerant prophetæ cœli, vt
Astrologi. Alij prophetę Diaboli, vt Ca-
comagi. Nonnulli prophetæ mundi, vt
diuturna experientia, futurorum præ-
scij. Nullis horum prophetarũ, promi-
sit omnipotens sacrum Euangelion,
sed Prophetis suis. Suo scilicet spiritu
plenis, Esaiæ, Hieremiæ, Dauidi, cæ-
terisque veteris instrumenti patribus,
quasi terrenis deis, magnáque homini-
Psal. 81. bus. Iuxta illud. Ego dixi Dij estis. Hi
enim sunt, de quorum vaticinijs dici-
2. Petr. 1. tur. Non enim voluntate humana alla-
ta est aliquando prophetia, sed Spiritu
sancto inspirati locuti sunt sãcti Dei ho
mines. Hoc autem Euãgelium Dei est,
De filio suo. Tanquàm de subiecto vt
aiunt, quod rectius, scopum dixeris.
Dei nanque filius, omnium scriptura-
rũ scopus est, propter quod Iudæis di-
cebat, in tam magni splendoris luce ca-
Ioan. 5. ligantibus. Scrutamini scripturas, quo-
niam illæ sunt quæ testimonium perhi-
Rom. 10. bent de me. Et Paulus. Finis legis Chri-
stus est. Legitur autem hęc litera, vt hoc
totum sit parenthesis, (quod ante pro-
miserat in scripturis sanctis.) Quis verò
sit iste Dei optimi maximi filius, subin
dicat dicens adhuc post longam paren-
thesim. (*qui genitus est ex semine Dauid
secundum carnẽ: Qui definitus est filius Dei
in virtute, secundum Spiritum sanctitatis ex
resurrectione mortuorum*) *Iesu Christo domi-
no nostro*. Iesus Christus itaque est ille
Dei filius, de quo Euangelium vnicè
disserit, & omnis sacra Scriptura, cui &
testimonium perhibet, quod filius Dei
Galat. 4. sit, vniuersus Prophetarum chorus; qui
Philip. 2. tandem, cum venisset plenitudo tempo
ris, exinaniuit semetipsum formam ser-
ui accipiens, & habitu inuentus vt ho-
mo, natus ex Maria Virgine, de domo
& familia Dauid. Magna autẽ & inac-
cessa sunt hæc tria mysteria, quæ tangit
Apostolus. Primum quidem, quod sum
mus ille omnium rerum parens, filium
habeat, non adoptione tantũ, scriptum
Psal. 81. est enim. Ego dixi Dij estis, & filij ex-
celsi omnes. Et iterum. Dedit eis pote- Ioan. 1.
statem filios Dei fieri. Non accepistis Rom. 8.
spiritum seruitutis iterum in timore,
sed accepistis spiritum adoptionis filio-
rum Dei, in quo clamamus Abba pa-
ter; sed natura. Secundum, quod ille
ipse Dei filius, homo factus sit. Hoc
enim mẽs humana capere nequaquàm
potest. Tertiũ, quod Deus iste de Deo,
natus, & incarnatus, sit Iesus Christus
dominus noster. O magnum & ineffa-
bile sacramentum. Rei maiestate pro-
culdubio deterremur, sed diuini spiri-
tus bonitate confidimus. Nota est no-
bis proprij ingenij tenuitas, at notior
est Dei optimi maximi virtus, quæ irra-
tionale animal, tam breui momẽto im-
buere poterit, vt magno orbis miracu-
lo Prophetam erudierit. Ad horum ita-
que interpretationem, & declarationẽ
audenter accedimus. Quid enim hoc
sacratius sacramento? Quid hac sacra-
mẽti huius voluptate iucundius? Qui
vbi, quæ mella dulciora? Estote quæ-
so attentissimi.

In primis, innumera sunt sacrarum
Scripturarum loca, quæ in diuina illa &
supersubstantiali essentia, patrem con-
testantur, & filium. Nemo nouit filium Matt. 11
nisi pater. Et Patrem nemo nouit nisi
filius. Pater diligit filium, & omnia de- Ioan. 15.
dit ei in manus. Sicut suscitat pater mor & 17.
tuos, & viuificat, sic & filius quos vult Ioan. 5.
viuificat. Qui credit in filium Dei, ha- 1. Ioan. 5.
bet vitam æternam. Multifariam mul- Hebr. 1.
tisque modis olim Deus loquens patri-
bus in prophetis, nouissimè locutus est
nobis in filio. Veteris etiam instrumen
ti codices, hoc non tacuerunt. Primum
enim in Prouerbijs legimus quæsiuisse Prou 30.
illum. Quod nomen est eius? & quod
nomen filij eius si nosti? In Psalmis, Do-
minus dixit ad me, filius meus es tu. Psal. 2.
Quod & si Iudaica perfidia ad Dauidẽ
referat, quem Dei filium loco isto cre-
didit appellari, facilè refellitur. Nam
addit Deus omnipotens, Ego hodie ge
nui te. Postula à me, & dabo tibi gentes Ibidem.
hæreditatem tuã, & possessionem tuam
terminos terræ. Vt enim hinc incipia-
mus. Neque hodie genitus est Dauid,
in ipsa scilicet æternitate, cui nihil vn-
quàm præterijt, nihil etiam futurũ est,
nisi

nisi eo modo quo omnia in æternitate dispoſita ſunt, vt fierent in tempore. Sed neque ad vſque terræ limites, Dauidis imperium dilatatũ fuit, vel propagatum, ſi regnorum libris credimus. Ad filium ergo Deo patri coeternum, cuius ditionis omnis terra ſubiecta fuerit, Dauidis verbum referatur, neceſsũ eſt. Alio quoque in Pſalmo legimus, Ipſe inuocauit me, pater meus es tu. Quę verba ad Salomonem referunt cæci Iudæi, cum tamen velint nolint, ex his quæ ſequuntur, alio tẽdant. Confeſtim enim ſubditur, Ponam in ſæculũ ſæculi ſemen eius, & thronum eius ſicut dies cœli. Quod ſi de Salomone, vel apparenter intelligi poteſt, vos ipſi iudicate. Fateamur oportet mihi credite, hæc omnia de Dauide, & Salomone dici quidem, ſed in alterius figuram, cuius ipſi typum geſſere. Nunquàm enim aliter poterunt in eis hæc vniuerſa cõpleri, quæ ſcriptura complenda teſtatur. Filium ergo Deus habet, quem ipſe genuit ante luciferum, & tamen hodie. Ante luciferum inquit, genui te, & hodie genui te. In tempore enim genitus eſt lucifer, at in æternitate Dei filius: æternitate autem nulla dies vmquàm non eſt hodierna. Vnde & ipſe filius inquit. Ante omnes colles generauit me dominus. Et equidem mea ſententia, nemo mirari debet, quod Deus generet: mirandum potius eſſet, ſi non generaret. Ita enim ipſe dicit per Eſaiã. Nunquid ego qui alios parere facio, ipſe non pariam? Ego qui generationem cæteris tribuo, ſterilis ero? quæ verba, etſi ad multiplicationẽ filiorum Iſrael de captiuitate reuertentium in terram ſuam referantur, rationem nihilominus efficiunt firmã, & ſtabilem, vt ſi ipſe alijs generationem tribuat, ſterilis non ſit. Neque fingi poteſt, vt ſimilitudine quadam duntaxat generare dicatur, cum in adoptionem nos ſuſcipit. Efficaciſſimè enim illa ex Dei ore prolata ſentẽtia probare & demonſtrare videtur, vt qui alios verè generare facit, & ipſe non modo ſimilitudinariè, ſed verè gignat. Oportet nanque cauſam non ignobiliorem eſſe cauſatis his, quæ ab ea dependent, vt ſcimus.

Pſal. 88.

Eſa. 66

Quia tamen nonnunquàm generationis vocem, creationem ipſam ſignificare perhibetur in ſacris literis: ſcribitur enim in libro Iob. Quis eſt pluuiæ pater? vel quis genuit ſtillas roris? de cuius vtero egreſſa eſt glacies? & gelu de cœlo quis genuit? Idcirco ne tale quid putares ex paternitatis, filiationis, atque generationis nominibus intelligi, Deum ſcilicet eſſe genitorẽ duntaxat, & patrẽ creaturæ cuiuſpiam, quod Arrium alioquin acerrimi ingenij virum decepit, additum eſt in ſacris eloquijs, filiũ Dei, à Deo genitũ, eſſe verè Deũ. Dicitur enim in Euangelio Ioannis. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ. Verbi enim nomine, filium Dei ſignificari nemo eſt qui neſciat. Ob id quod ſubinfertur, Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Hic eſt enim vnigenitus ille, de quo iterum dicitur. Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Cuius & Paulus meminit ad Hebræos. Et cum iterum introducit primogenitũ in orbem terrę dicit. Et adorent eum omnes angeli Dei. Neque enim creaturam, ſed Deum creatorem angeli adorãt atque venerantur. Sunt & alia loca, quibus filium Dei verè Deum eſſe conuincitur. Primum quidem, quoniam omnia per ipſum facta ſunt, ergo ipſe factus non eſt. Secundo, quoniam nulla creatura quid ſit Deus ſecundum ſubſtantiam, demonſtrare poteſt. Omnia nanque, quæ à Deo ſunt condita, & creata, à Dei perfectione longè deficiunt: at Dei filius eſt imago inuiſibilis Dei: ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius: Deus itaque ſit, neceſſe eſt. Tertio, quæcunque pater facit, hæc & filius ſimiliter facit. Dicit enim de ſeipſo. Cum eo eram cuncta componens. Et Apoſtolus. In ipſo condita ſunt vniuerſa, ſiue in cœlo, ſiue in terra, ſiue Throni, ſiue Dominationes, ſiue Principatus, ſiue Poteſtates, omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt, & omnia in ipſo conſtant. Amplius. Portat omnia verbo virtutis ſuę, purgationem peccatorum faciens. Deus ergo, eſt Dei

Iob 38.
Ioan. 1.
Ibidem.
Heb 1.
Ioan 1.
Heb 1.
Ioan. 5.
Prou. 8.
Coloſſ 1.
Hebr. 1.

filius, & non creatura Dei. Hæc enim nulli creaturæ possunt conuenire, sed creatori tantum. Non tacuit hanc veritatem, veteris testamenti scriptura. Nanque de Dei filio loquens, quem & verbum nominat. Eructauit cor meum (Psal 44.) verbum bonum. Omnipotens sermo (Sap. 18.) tuus domine, à regalibus sedibus venit. (Psal. 44.) Sic inquit. Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga directionis, virga regni tui, dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quid enim his verbis apertius, ad ostēdendum filium Dei, Deum esse? Deum inquam verè, non similitudinariè solū, non adoptione modo, sed natura. Ita enim interpretatus est Ioannes in altera Canonica. (1. Ioan. 5.) Vt scimus in vero filio eius: hic est verus Deus, & vita æterna. Iam ergo primam partem absoluimus, Deum genuisse filium quempiam, qui & Deus est, & continenter generare. Filium item Dei genitum esse, & generari semper, vt nullo vnquàm tempore non sit verum quod dicitur à Patre, Ego hodie genui te. (Psal. 2.) Quo autem modo generetur, à me non expectate quæso. Scriptum est enim, Generationē eius quis enarrabit? (Esa. 53.) Quod itaque Propheta impossibile dixit affatu, quis narrare incipiet? Beatissimus pater Dionysius, omniū post Apostolus theologorum, & primus, & maximus, quanquàm theologi nomen nunquàm sibi ipse vendicauit, nec alijs tribuit, præterquàm Apostolis, & Prophetis; de diuinis nominibus inscripsit suam theologiam, velut qui optimè nosceт, nos quidē nomina Dei tractare, rem autem ipsam atque naturam prorsus nobis incomprehensam, & ineffabilem esse. Scimus itaque quod in Deo est generatio. Scripturæ sacræ hac voce vtuntur, at rem ipsam, generationis illius vim, modū, nos nescimus; nomen patet, latet quod nomine significatur. De creatis hisce rebus agentes, melius intelligimus quàm exprimamus: in diuinis è contra, longe melius nominamus, quàm quisq; possit mente concipere. Dicam ergo tibi, qualis non sit diuina generatio; qualis sit, tu præcibus impetrare forsan poteris: studio certè sciri nequaquàm potest. Nō generat Deus filium, quemadmodum ignis ignem. Ab igne enim lignum calore alteratur, & ad qualitatē, & spetiē ignis corpus illud extraneum, transmutatione successiua producitur. Deitas autem, non est forma materiem exigens, nec apud eam est transmutatio, aut vicissitudinis obumbratio. Non itē generat Deus Deum, quemadmodum planta plantā: plantarum nanque humor qui intra eas est, in semen conuertitur, & extra tandem emissus crescit in plantā: qualis modus est & animalium, quæ plantis in generando finitima sunt: ob id quod generare, non animalibus vt animalia, sed quatenus viuentia sunt, quod & stirpibus commune est, conuenire sapientes tradunt. Nanque in his genitum est extra generantem, Dei verò filius nō est extra patrē. Vnus enim est Deus noster: Deus autem non extra Deum. Non potest etiam diuina generatio intelligi, vt sit similis emanationi quam in sensibus experimur. Neque enim à sensu gignitur sentiendi actus, nisi re sensibili mouente sensum. Deus autem ab exteriori nō mouetur: Neque enim esset primum agens. (Ioan. 4.) Corporeis etiam organis egent sensitiuæ vires, Deus autem spiritus est, (Luc. 24.) spiritus carnem & ossa non habet. Si verò intellectuales nr̄os fœtus spectare volueris, nō talis est generatio illa, qualis hominum. Accedit enim in tempore intellectui humano, verbum quod interius mente concipimus, quod intentionē intellectam Philosophi vocant: At Dei verbum, à patre genitum, Deo gignente coęternum esse perhibetur, Ioanne dicente, In principio erat verbū. (Ioan. 1.) Sed nec talis est, qualis Angelorum. Accidit enim intelligere Angelis. Nam nō est idem in eis quodlibet intelligere & esse: ob id quod potentiæ rationem, summis etiam Philosophis id asseuerantibus, citra controuersiam prorsus exuerunt. Non est itaque substantia intelligentis cōceptum verbum: at Dei filius, idem numero Deus, est cum gignente patre. (Ibidem.) Ioannes enim clamat, Et Deus erat verbum. En habes negantem theologiam de generatione

ratione

ratione filij Dei, illa tibi sufficiat: affir-
2. Cor. 12 mantem nouit ille qui raptus est ad tertium cœlum, sed non licuit illam hominibus loqui: cum iam non homines erimus, sed sicut angeli Dei in cœlo, tunc videntes Deum facie ad faciem, omnia hæc arcana intuebimur. Quid enim est quod non videant, qui videntem omnia vident?

Secundum quod videndum proposuimus, erat Dei filium, hominem factum fuisse. Hoc enim inter diuina opera, maximè rationem excedit, nihil siquidem mirabilius excogitari potest diuinitus factum, quàm quod verus Deus, Dei filius, fieret homo verus. ita vt eadem persona, verè diuinam, vereq; humanam haberet in seipsam naturam. Vnde non modo Iudæi, sed & Christianorum plurimi, Hebion, Cherintus, & postea Paulus Samositanus, atque Fotinus grauissimè hac in luce sunt hallucinati. Quo factū est, vt à veritate recedentes, diuersas hęreses ipsi condiderint. Hoc ergo est nostræ salutis mysterium, quod diuina autoritate tradente confitemur. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.
Phillip. 2. Hoc docet Apostolica tuba. Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui acci-
Gal. 4. piens. Et iterum, Misit Deus filium suum factum ex muliere. Prophetæ itē id apertissimis verbis docuerunt, quanquam vsque in hodiernum diem, velamen positum sit super cor iudæorum. In primis nanq; Esaias, duas vnius hominis naturas breuissimo sermone cō-
Esa. 9. plexus est, dicens. Paruulus datus est nobis, & filius natus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pa-
Mich. 5. ter futuri sæculi, princeps pacis. Micheas item, cuius testimonio nullum est clarius, inquit. Et tu Bethleem effrata, paruulus es in millibus Iuda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel, & egressus eius ab initio, à diebus æternitatis. Duplicem namq; egressum Messiæ astruit verbis istis, Alterum ex Bethleem, alterum à diebus æternitatis. Primus naturam ostendit humanam. Secundus diuinam inuincibili argumento declarat. Est & testi- Baruch. 3.
monium Baruch. Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius aduersus eū, hic adinuenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo: Posthæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Esa. 7.
Vaticinium quoque illud. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Ostendit duas hasce naturas, nanque, non nisi hominem mulier, non nisi Deum virgo concipere potest; quia partus, & conceptus, homo est: quia à virgine, Deus. Quis hisce testimonijs audeat refragari? Hæc est ergo catholica fides, vt credamus hasce duas naturas vnitas esse, non accidentali modo, quo pacto homo vnitur vestimento, sed secundū vnā hipostasim, & suppositum vnum. Adeò vt nostra susceperit Deus, sed tamen propria non amiserit: in homine hominem renouauit, sed in seipso immutabiliter perseuerauit: nec inferiorem naturam consumpsit glorificatio, nec superiorem diminuere potuit assumptio. Tam magna nihilominus est vnio, tantumq; fędus vtriusquę naturæ, vt totum dicatur Deus, totum dicatur homo, totum vicissim Deus homo, & totum homo Deus. Ita vt quæ Dei sunt, homini illi attribuantur, & Deo quæ sunt illius hominis: quoniam vnus & idem est filius Dei, & filius hominis, de quo vtraque dicuntur. At diuina prędicantur de eo secundum diuinam naturam, humana secundum humanam. Quæ hoc sacramentum mens compræhendere, quæ hanc gratiam lingua valet enarrare? Non sum ego tam hebetis ingenij, vt scrutari, indagare, metiri, finireq; præsumam, modum quo diuinum illud, & sacrum connubium diuinæ, & humanæ naturæ celebratum est. Mihi sat erit, si magna ratione illud factum fuisse vobis omnibus demostrauero. Sed neque immodicè laborandum erit, si diligenter audire volueritis. Proculdubio nanq; mysteria quę sunt supra hominis captum, quæ pro hominum salute explicanda

canda fuerant, si alius quispiam, vel angelus, vel homo docuisset, quoniam non modo hominum, sed & angelorum nonnulli apostatarunt. Scriptum est enim. Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles, & in angelis suis repperit prauitatem. Neque angelis, neque hominibus indubiè credidissent homines: omnibus enim vel hac saltem ratione, vt potè eiusdem naturæ existentibus, fidem imminuerunt hi, qui non steterunt, in veritate. Oportebat autem nos certiorari de veritate docentis. Conueniens itaque erat, vt hominum magister, Deus esset. Ad Deum autem, si in sua permansisset inuisibili maiestate, quoniam lucem habitat inaccessibilé, nemo hominum ascendere potuisset, vnis illis demptis, quos equus amauit Iupiter, qui & in carne præter carnem viuentes, Deum videre potuerunt. Oportuit ergo Deum esse, pariter, & hominem, vt de veritate nulli posset dubitatio contingere quia Deus: excusationem nemo prætendere posset ignorationis, quia Homo.

Iob. 4.
Ioan. 8.
1. Tim. 6.

Hunc itaque Dei filium, Deum, & Hominem, Iesum Christum fuisse, tertio loco declarandum est. Id enim molitur in præsentiarum Apostolus. Sed nulla vnquam (vt verum fatear) assertio, dilucidior fuit ista. Nisi enim is fuerit Deus & homo, quis vnquam alius fuit auterit? Mitto penè innumera suæ diuinitatis argumenta, quæ nequaquam mundus si singula scriberentur, capere posset. Hoc vnice fidem facit indubiam, quod ad extremum in ligno crucis, vt nos à morte redimeret interemptus, dum qui eum cruci affixerant, extinctum illum putarent, diceréntq; in opprobrium & derisionem, Nunquid qui dormit adijciet, vt resurgat? Ipse seipsum deuicta morte suscitauit, & mors illi vltra non dominabitur Quid faciet viuus, si mortuus mortem vicit? Ex hac tàm admirabili, tam gloriosa, tam subita resurrectione, maximè obstruuntur ora loquentium, & Christi Iesu gloria augescit: non quod in seipsa incrementum suscipiat, quæ decrementa non patitur, sed quod magis apud homines innotescat, efficiaturq; clarior & manifestior: quod ipse petere videbatur, dum Patrem rogaret hunc in modum. Pater, clarifica filium tuum, vt & filius clarificet te. Mortem interimere, Dei solius est proprium, qui est fons vitæ, id moriens Christus absoluit, primus immortalis à morte resurgens, cui nimium verè conuenit verbũ illud. Ego ero mors tua ò mors, morsus tuus ero ò inferne. Quomodo itaq; non est Deus? Hominem eum fuisse nemo ambigit, quoniam passus est, mortuus est, sepultus est. Inuincibili itaq; argumento colligimus, quod Deus & homo ipse fuerit, & hoc est quod Paulus inquit. Qui, Iesus Christus dominus noster, *Denitus est*, hoc est agnitus, declaratus, *filius Dei*, non adoptione modo, sed natura, *In virtute*. Hebraismus est. Vbi enim latini ablatiuis vtuntur, hebræi addunt præpositionem in, vnde illud est. In principio fecit cœlum, & terram. Omnia in sapientia fecisti. Deduxisti populum tuum in manu Moysi, & Aaron.

Psal. 40.
Rom. 6.
Ioan. 17.
Osee. 13.
Gen. 1.
Psal. 76.

Sensus itaque huius est, agnitum esse Christum in virtute. idest virtute, vel à virtute quam ostendit ex resurrectione mortuorum. Non quia is alios suscitauerit. Heliseus enim homo erat, qui tamen mortuus mortuum suscitauit: mortuos ergo suscitare non concludit Christum Iesum fuisse Deum, nisi ad modum suscitandi reccurras, quia scilicet propria virtute, in imperantis modum hæc mira patrabat: at quod is à mortuis se se excitarit ad vitam, hoc modum suæ virtutis probat in reliquis operibus, quod scilicet verè virtute propria, non alterius ope egens, ea faciebat, quæ tam mirabilia videbantur. Cauillari possent qui Christi oderunt gloriam reliqua omnia, quę ipse gessit, at rediuiua illius vita, cauillum omnem tollit, excludit omnia dubia, probat singula esse vera, quæ nisi resurrexisset, à perfidis & obstinati animi viris, in dubium reuocari facilè potuissent. Adeò vt basis, & columna christianæ religionis, sit gloriosus iste Christi Iesu triumphus, qua nulla solidior, & fortior: propter quod cõstanter Paulus dicebat. Si Christus non resurrexit, inanis

4. Reg. 4.
1. Cor. 15

inanis est omnis fides nostra. Non ab re etiam videmus Christum Iesum, tot argumentis veritatem suæ resurrectionis probari voluisse, nõ semel neq; bis, non vno arguméti genere, quoniã ex hoc misterio totum negotium pendet. Vides autem, quomodo litera textus optimè his nostris expositionibus respondet per singula. Neque enim est hic sermo de prædestinatione, quod prę destinatus sit homo ille, vniri Deo, hoc est natura illa diuino verbo, sed sermo Pauli est, quod hominé illum agnitum est, esse deum definitum est, determinatum, demonstratum, indubitanter asser tum citra controuersiam, omniumque calculo comprobatum: ex hoc ipso quod mortuus, in seipso effecerit; quod ĩ alijs toties egerat viuus. Pertinacis nãque & perfrictæ frontis est, negare hoc tam admirabile opus, esse certissimum diuinæ virtutis argumentum.

Quod vero interponitur. *Secundum spiritum sanctitatis.* in hunc modum exponitur, vt sit antithesis illius quod dictũ est secundum carnem, & planissimus est sensus: secundum carnem est filius Dauid: quod vero secundum spiritum, non sanctificatum vt filij adoptionis, sed sanctificanté filius Dei uerè fuerit. Agnitum est ex hoc, quod à mortuis ipse mortuus resurrexit: hoc enim manifestè arguit, quod fuerit naturalis ille filius Dei sanctissimus, qui & alios sanctificare posset & expiare, vt pote Deo æqualis. Hic est verus sensus. Potest tñ & aliter exponi, vt sit sensus, *definitus est.* idest agnitus, iudicatusque & creditus esse filius Dei, secundum spiritum sanctificantem, hoc est per spiritum sanctitatis, ab his scilicet qui non spiritu nequam, sed sancto ducuntur & loquuntur. Vel dici potest tertio, quod ille homo Iesus Christus fuit Deus, per operationem spiritus sancti, vnientis duas hosce naturas: secundum quod & de spiritu sancto conceptus esse in simbolo apostolico prædicatur: iuxta verbum angeli ad virginem. Spiritus sanctus superueniet in te. (Luc. 1.) Diuini ergo spiritus opere, Dei verbum assumpsit hominem, & homo erectus est in Deum: Deus erat, sed homo factus est, & mansit Deus: suscepit humanitatem, non amisit diuinitatem: factus est humilis, mansit sublimis: natus de patre dei verbũ, natus de matre verbum caro factum: Veritatem carnis, cum conciperetur accepit ex virgine, & cum nasceretur, integritatem virginis seruauit in matre: omniũ naturarum creator et dñs, creauit virginé, in tempore tamen secundum carnem, generandus à virgine. & hoc est quod dicit Paulus;

Qui factus est ex semine Dauid secũdum carnem. Nõ enim simpliciter factus est, quoniã & per eum secundum spiritum sanctitatis facta sunt omnia, at secundũ carnem factus est. Quod arcanum, qm̃ pharisei qui se se legis peritissimos arbitrabantur, ignorabãt. Dicebat enim, Quid vobis videtur de Christo: cuius filius est? Responderũt, Dauidis. Ait ergo illis. Quomodo ergo Dauid vocat eum in spiritu dominum dicens. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis? si enim Dauid vocat eum dominum, quõ filius illius est? Et nemo poterat ei respondere verbum. (Matt. 22) (Ps. 109.) O si euangelicæ lampadi, oculos mentis non occlusos habuissent, quàm facilè respondissent. En Paulus noster. Secundũ carnem est filius Dauidis, at ſm alteram naturam, videlicet secundum spiritum sanctitatis, secundum diuinam maiestatem, Dauidis dominus. Per ipsum enim Dei verbum condita (inquit) sunt secula. Dicens ergo. *Secundum carnem*, seruauit verbo suam dignitatem, qua prę cedit omnis, & omnibus dominatur. Par etenim fuit, vt et nobis humanitate congrueret, et omnes diuinitate pręcelleret. Nisi enĩ fuisset verus Deus, nõ attulisset remediũ, nisi fuisset verus homo, nõ præbuisset exemplum. Hanc autem vnitatem, qua creatura creatori cõseritur, intelligentiæ oculis, nec Manichæorum, nec Arij cæcitas videre potuit. Illi enim Christũ asserunt nequaq̃ corporaliter natum vel factum: hi autem contendunt, eum minimè fuisse Deum. Nos fidem catholicam prædicamus, apostolici simboli regulam confitemur. Quod uere Deus, et uerè homo factus ex muliere fuerit Christus Iesus. Ob id enim ipse se se dicebat pater minorem

Ioan. 14 norem. Pater maior me est: cui tamen sese confitebatur æqualem. Ego & pater vnum sumus. Náq; humanam na-
Ioan. 10. turam probat imparilitas, & diuinam declarat æqualitas. Fortasse autem vltra ea quæ dicta sunt, Paulum interpretari possumus, vt Christum Dei filium fuisse, non vnico, sed triplici argumento declaret. *Virtute: secundum spiritum sanctitatis: & ex resurrectione à mortuis.*

Vt virtus, ad miracula referatur, quę viuens effecit. de quibus dicebant. Vn-
Mar. 6. de huic hęc oĩa: & virtutes tales, quæ p manus eius efficiuntur. Virtus enim de illo exibat, & sanabat omnes. Spiri-
Luc. 6. tus sanctitatis, referatur ad mortẽ, qua nos omnes expiauit, & sanctificauit. Resurrectio à mortuis, ad triumphum gloriæ suæ: ita vt & vita, & mors, & resurrectio, testimonium perhibeant deitati Christi Iesu. Vel virtus, quidem ad miracula. Spũs sanctitatis ad vitam sanctissimam Christi referenda est, quę sine peccato vixit, & peccata etiam peccatoribus dimisit. Tertiũ, ad mortem & resurrectionem simul.

Quod vero diuinam duntaxat naturam, & carnem Christi commemoret Apostolus, non vos moueat. Fortasse enim hinc Apollinaris permotus est, vt in Christo animam esse negarit. Videre tamen debuerat Christũ ipsum asse-
Mar 14. rentem, Tristis est anima mea. Et nunc
Ps. 6. anima mea turbata est. Cui non contradiceret Apostolus, cũ dicat. Potesta-
2. Cor. 10 tem non habemus in destructionem euangelij, sed in sanctificationem. Dicendum itaque morem esse scripturarum frequentissime, & animam & carnem pro homine toto accipere, Scriptũ est enim, Et videbit omnis caro salutare
Luc 3. dei. Animæ egressæ de femore Iacob se-
Gen. 46. ptuaginta. Et nemo nescit carnis & animæ vocibus, vniuersum hominẽ significari: nempe & totum pro parte, & partem pro toto vsurpari, elegans est loquutionis tropus. Quod spiritũ sanctum reformationis humanæ sacramẽtũ operatũ fuisse dixerit, non eò tẽdit, vt tres illas diuinas personas separatim agere ĩtelligamᵘ, sed vt admirabilẽ hãc diuini verbi incarnationem, non alia ratione, quàm inæstimabili charitate dei factam fuisse pro explorato habeatur. Ob id enim diuino spiritui eam adscribit, cui amorem theologi appropriatè competere docent, quemadmodum potentiam patri, filio sapientiam. Vocat autem spiritum sãctum, *Spiritum sanctitatis*, Hebraismo quodam, quẽ tamen sequũtur sapientes omnes. Quę enim eminenter aliquid habent, si ab eo denominari illa liceat, non significã tur nomine diminutiuo, sed principali. Vnde linguam Hebraicam, quia excellenter sanctum esse putant, non uocãt linguam sanctam, sed sanctitatis. Hinc Heb. 1.
legimus oleum exultationis, uirgam di Ps. 44.
rectionis, aquã refectionis, quod oleũ Ps. 22.
valde exhilaret, aqua reficiat, virga dirigat, Spiritus diuinus itaq; spiritus sanctitatis maximo iure dicitur, quoniam est ipsa sanctitas sanctissima, sanctificatque omnes in Christum Iesum credentes.

Quod tertio asserit. *Iesum Christum factum esse secundum carnem ex semine Dauid.* Cautè intelligi oportet. Semen nãque matris est, non famellæ: Constat autem Iosippum nequaquam agnouisse Mariam, quæ & virgo concepit, & virgo peperit. Primus nanque Adamus ille, sine viro & sine muliere plasmatus est. Nos omnes, ex viro & muliere in lucem edimur. Eua sine muliere ex viro cũ sopore se se dedisset, miro quodã modo prodijt: consentaneum fuit itaq;, vt sine viro ex muliere nasceretur nouᵘ iste Ἀνδρὸ θεός, qui in cœlis patrem habet sine matre, & in terris matrem sine patre. Hac itaque ratione duntaxat. Ex semine factum, vel genitum fuisse Christum Iesum putate omnes: quoniã ex sanguinibus virginis conceptus est, & his quidem purissimis. Hos autem sanguines, & omnẽ carnem virginis ex semine parentum traxisse modo humano originem nemo dubitat. Vnde hoc est quod scholastici non aspernandi dicunt. Ex semine genitum esse Christũ, non secundum rationem seminalem, sed secundum corpulẽtam substantiã. Ex semine autem Dauid, quoniam Virgo erat de domo & familia Dauidica. Neq; .n. Iosippo nupsisset, nisi fuissent ambo contribules, quoniam iusti erãt.

Sequitur. *Per quem accepimus gratiam & apostolatum, vt obediatur fidei in omnibus gentibus pro nomine eius*. Postquam enim Euangelium commendauit ab antiquitate, quia olim promissum. à cōditore, nempe quia illud & edidit, & in uulgauit Deus, non angelus, non homo; A subiecto, quoniā de filio Dei disserit. Nunc alia ratione ipsum extollit, q̄m videlicet vbiq; terrarū disseminandum, annunciandumque fuit: Lex vetus, vni tātum populo concessa fuerat, Iudæę fines non excessit, at faustū hoc euangelium, quoniam optimum, omnibus populis, & Scithis, & Thracibus pręndicandum erat apostolorum voce, vt in fines orbis terræ potentissimum Christi Iesu nomē propagaretur, quò vniuersi homines salui fierent. Neq; enim est aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat nos saluos fieri, nisi nomen Iesu, inquit Diuus Petrus. Hoc nanq; est, quod Dauid ille uatum eximius, dixerat, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Præteritum ponens vice futuri, prophetarum more, quod in Deo ipso fienda iam facta sint. Et tanquam facta conspiciuntur, vt supra annotauimus ex Isaia. Hoc itaque loco Paulus, non Euangelium modo, sed & Christum cōmendat à munificentia, quoniā omnibus gentibus, ditissimos ipsius sui Euāgelij thesauros effundit quàm liberalissimè: nulli parcus est, omnibus beneficus. An Iudæorum Deus tantum? nonne & Gētium? Idem enim est dominus omnium, diues in omnes qui inuocāt illum. Quomodo autem inuocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent, sine prædicante? Fides enim ex auditu est. Quomodo autem prædicabunt nisi mittantur? Propterea ergo misit apostolos suos in vniuersum orbem, vt docerent omnes gentes obedire fidei, credere: quò credentes illū inuocare, idest intus vocare possent, & inuocando saluari. Omnis enim qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. Hoc est ergo quod tāgit Apostolus, fortassenon suiipsius tm̄, sed omniū apostolorum, qui Euangelium annunciarunt, vice loquens. *Per quem*, scilicet Iesum Christum, Dei & hominis filium. *Accepimus gratiam*. Vt crederemus ipsi, vt iustificaremur, vt gratificaremur. Gratificauit enim nos in dilecto filio suo Deus omnipotens. *Et apostolatum*, vt alijs prædicaremus. Rectè autem dicit *accepimus*, non ipsi comparauimus, accepimus tantum, dono dedit Deus omnipotens per Iesum Christum. *Et gratiam, & apostolatum*. Sed nonne & apostolat⁹ gratia est? sanè gratia est, sed non gratifica, & vnicè gratis data. Iudas nanque āpostolus fuit, nec tamen apostolatus illum Deo gratum efficere potuit. Quo noui isti Theologi perbellè refelluntur, qui summas hosce sanctæ ecclesiæ dignitates, peccatis letalibus prorsus ammitti existimant. Is nanque verè apostolus fuit. Ego vos elegi duodecim, (dicebat Chr̄s) & vnus ex vobis diabolus est. Vnde & Petrus illum fuisse Episcopū ea contione, quam habuit coram omni ecclesia, pro deligendo altero, qui in illius album scriberetur, testatus est. Oportet (inquit) vt impleatur scriptura. Episcopatū eius accipiat alter. Quem tamen perditissimæ vitæ fuisse nemo nescit. Gr̄as siquidem gratis datas, non fugunt crimina, quoniam criminibus nō aduersantur, vti gratificæ. Cur autem, & quo fine Paulum, apostolico munere fecit Chr̄s insignem, reliquos quoq; duo denarij chori apostolos? *Vt obediatur fidei*. Hoc est quod alibi dicebat. In captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cū impleta fuerit vestra obedientia. Propositum Christi, Pauli, & Apostolorū erat, vt munitiones Græcorum, sophismata, sillogismi: Turres Iudæorum, animi peruicatiæ, atq; duritics pręedicationum tubis corruerēt, sponteque Iudæi & Græci colla chr̄ianę fidei subijcerēt; Non illi rationes, argumenta, sapientiā quærerent: non hi signa de cœlo efflagitarent: vtriq; mox audito Euangelio obedirent, & crederent, & credentes iuncta fidei charitate operarentur. Neque enim obedimus Christianæ fidei, si nuda tantum credulitate Christo inhęreamus. At si iacto fidei fundamento super-

Marginalia: Act. 4. — Ps. 18. — Rom. 3. — Rom. 10. — Rom. 10. — Ioel. 2. — Ephe. 1. — Ioan. 6. — Act 1. & Ps. 108. — 2. Cor. 10

superedificemus aurum, argentum, & lapides pretiosos, propterea non dixit Paulus vt credat, *Sed vt obediatur fidei.* Fides autem vtrumque præcipit, vt credamus primum corde, oreque confiteamur, & deinde vt operemur. Ob id Paulus alibi inquit, In Christo Iesu, neque Circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, non nuda, at quę per charitatem operatur. Quo quid apertius ad illos conuellendos, qui vnam fidem extollunt, omnibus operibus reiectis? Non iā ergo inquit Apostolus, obediendum est legi o Iudęi: non Romanorum idololatriæ, o gentes, obediendum est fidei Iesu Chrī. Iam implendū illud est, Ecce dominus vnus, & nomē eius vnum. Vnde subdit. *In omnibus gentibus.* Quod & fortasse addidit Paulus, vt Iudæos pungeret, si hac voce gētium, non etiam Israhelitę populi intelligantur. Sed hi tantū, quos cōmuni vocabulo gentiles appellare consueuim⁹; Insinuans, longe maiorem vberioréq; fructum allaturas gētes quàm Iudęos. Ob idq; illos abijciendos, illas vero in Christi ecclesiam recipiendos. De Iudæis enim scriptum est. Tota die expādi manus meas, ad populum non credētem, sed contradicentem mihi: De Gentibus autem. Inuentus sum à non quęrentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant. Quod vero dicit, *Pro nomine eius.* Ad illud refertur, Accepimus gratiam & apostolatum. Et sensus est, Vice Chrī Iesu munere fungimur apostolico. Ascendens nanque super cœlos Christus Iesus, apostolis vices suas commisit, dicens. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. De Paulo quoque dixit Ananiæ: Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram regibus, & gētibus, & filijs Israel. Ob id quę Apostoli docuerūt, quasi ab ipso Christo Iesu, cuius legatione fungebantur, non quasi ab eis dicta & asserta sint, nō debeat ab auditoribus in dubium arguta curiositate, vel irreligiosa temeritate reuocari, sed pia mente credi atque suscipi. Neque enim mysteria Christianæ fidei cōpræhendi possunt ratione, sed fide simplici tenenda sunt; defendi possunt, quoniam demōstrationis vim habere nequaquam valent. Argumentationes vniuersæ, quæ contra ea à mundi sapientibus adducūtur, vel topicæ sunt, vel sophisticæ omnes, quoniam falsum demonstrari non potest: verum siquidem esse oportet, quod scit. Attamen rōnis humanę capacitatem excedunt, quæ diuina reuelatione docentur; propterea quia rationem superant, demonstrari non possunt: adeò vt à nonnullis credantur esse naturali cognitioni contraria, quod esse penitus impossibile, ipsa ratio naturalis ostendit, quoniam uerum vero contrariari nequit. Quod optimè meditatus Paulus dicebat. Prope est verbum in corde tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus. Illa ergo particula, interposita est per parenthesim. (*Vt obediatur fidei in omnibus gentibus.*) vt litera sic legatur. Per quē accepimus gratiā, & apostolatū pro nomine eius, vt obediatur fidei in omnibus gentibus.

Gal. 6. Zach. 14. Esa. 65. Ibidem. Ioan. 20. Act. 9. Rom. 10.

In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.

Quod verbum magna ratione adiectum est, ne tantum apostolum Romani arguerēt temeritatis, quod suæ ipsorum vrbi, vbi iam Petrus apostolorum Princeps prædicaret, literas ipse daret pro eis cōfirmandis, quos sanctissimus ille, & constantissimus senex, Chrī nomine & dignitate hęres, instituerat. Videbatur siquidē primo aspectu, falcem in alienam messem mittere, & ī alterius labores introire. Nō ita est Romani, nō ita est. Apostolus sum ego omnium gentium, inquit Paulus, qui operatus est Petro in apostolatu circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes. Ille dignitate maior est, omnis apostolici collegij vertex; at euangelizandi munere, par est mihi: Et Roma vrā vrbs est gentium: ne quęso itaque miremini, quod ad vos ipse scribam, & quod alij tanto labore seminarunt, ipse mettere velle videar. Qui sub Moseos pedagogia, instituti non fuere, apud eos omnes, Euangelicę prædicationis munus à Chrō, non cum in terris moriturus viueret, sed postquam ad cęlos triumphaturus, perhēniterq; regnaturus ascendisset, est mihi demandatū. In his, vel inter vos estis & uos.

Rom. 10.

Non

Non dicit, horum principes estis vos, ne Romanorum foueat insolentiam, sed inter hos estis & vos, nè cæteri inflato animo dominari desiderent, tanquam qui cæteris sint pares natura, non superiores.

Estis autem vocati Iesu Christi. O gratiã singularem. Non aspernatus est vestram tyrannidem: non idolorum cultum: non veri dei ignorationem, non sceua bella, nec mores impudicos: non prophanos ritus. Vos quoque, vos inquam, qui omnium gentium seruiebatis erroribus, ad disciplinã veritatis im mẽsa sua liberalitate vocauit. Quò eras Roma per diabolum tenacius illigata, eò per Chrm̃ es mirabilius absoluta. Te, quę barbaras domuisti nationes, indomita, iugo suauissimo dei filius edomuit. Altissimis Philosophorũ, & Oratorum sectis intumueras, ad humilẽ Chri Iesu doctrinam es euocata. Gratiam, gratiam vocantis agnosce Roma, qua de profundissimis errorum tenebris, ad euangelicam lucem conuersa fuisti. Nullo tuo opere id meruisti Roma, sũmo supplicio digna eras, sed misericordiam consequuta es. Non vltrò adijsti Chrm̃, ipse te acciuit; nihil est tua virtute actum: gratis te euocauit Deus, donum est, non merces, gratia non præmium hæc diuina vocatio. Vocauit autem, non modo per Iudęos illos, qui ad vrbem vr̃am prædicaturi accesserant, atque per Petrum Apostolorum principem, sed & vocauit ipse: interius vr̃is spiritalibus auribus nescio quid insusurrans. Neque enim prę conum voces quicquam efficiunt, quã tumuis viuę, & efficaces, nisi cordibus in sonet diuinum susurrium, de quo di-
Iob 4. citur. Quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurrij eius. Nr̃m est circunuagari, & euangelium prædicare, at Dei audientibus persuadere. Hac ergo duplici vocatione vocati estis. ò Romani, interiore, scilicet & exteriorè. Notandus est autem loquutionis modus.

Estis vocati Iesu Christi Sicut enim incli tæ Venetiarum vrbis, patres illi primores, Rogati, sine vllo apposito dicũtur, quo etiam modo qui ad auxillum Rei bellicę tanquam amici accersebantur, à Romanis, euocati dicebantur; ita qui ad Rempublicam Christianam vocantur, vt illius sint membra, sine adiecto alio, *Vocati Christi Iesu*, ab Apostolo appellantur.

Vide autem quàm assidue inculcat vocationis nomen; Paulus seruus Iesu Chri, vocatus apostolus. Estis & vos vocati: Et infra. Vocatis sanctis, volẽs scilicet nos admonere diuinæ beneficẽtiæ. Neque enim ad Chrm̃ accedere posset quis, nisi vocatus, non modo exterius, sed interius à Chro. Solem sine sole non videmus, ad Chrm̃ sine Chro non accedimus. Non vos (inquit) me elegi- Ioan. 15.
stis, sed ego elegi vos. Vnde hi sunt gradus, quibus ad supernam illam Hierusalem ascendimus. Trinus est, diuina vocatio, quæ est signum æternum Eph. 1.
illius electionis, de quo dicitur, Elegit nos in ipso ante mundi cõstitutionem. Secundus est, nr̃æ mentis spontaneus assensus, atque fides. Qua vocanti liberè credimus. Tertius, Charitas, quę est fidei forma. Quartus est, bona voluntas, atq; propositum bene opandi si tẽpus adsit. Quintus, est bene opari: Sextus est perseuerantia. Qui hos sex gradus scandere potest, & septimum facilè conscendet æternæ felicitatis. Initiũ ergo salutis est, gratuita dei vocatio: Nimirum itaq;, si ab illa magè penes Paulum hunc diuinæ gratiæ præconem uocalissimum, christicolę nomẽ accipiũt. Hactenus personam salutantem, illius munera, munerũq; dignitatem, habetis. Audite nunc quibus salutem dicit. & quam salutem præcatur illis.

Omnibus qui sunt Romæ, Dilectis Dei vocatis sanctis. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. O quàm alienus est ab omni assentatione Paulus apostolus. Non patritijs primum, & viris consularibus salutem dicit, postea plebeculæ & pauperibus, promiscuè reiecta omnium graduum differẽtia, *Omnibus* (inquit.) *Qui sunt Romæ*, dilectis à Deo. *Vocatisque sanctis*, omnibus inquam Christi Iesu fidelibus. (neque enim ad infideles qui Romæ erant, hęc ipsa Epistola dirigitur. Quid enim mihi 1. Cor. 5.
de his qui foris sunt iudicare?) gratiam opto, pariter atque pacem. Apud Deũ nanque,

Gal. 3. nanque non est personarum, horum scilicet graduum temporaliũ respectus vel exceptio. Non est apud Deum seruus & liber, mas vel fœmina, idiota vel nobilis, Iudæus vel gentilis, barbarus vel scitha, diues vel pauper, ille gratior, qui melior, non qui potentior. Terrenas hasce conditiones non aspicit omnipotens, omnes ipse paris fecit
Sap. 6. honoris, nihil serui ex seruitute, damni expectent, nihil lucri nobiles ex ingenuitate, paruum & magnum ipse fecit, & æqualiter est illi cura de omnibus. Extremæ ergo impietatis fuerit, ob res terrenas, in cælestibus discernere homines, quos Deus voluit esse pares. Vnã itaque merito Apostolus, omnium prædicatorum magister, æquã & parem omnibus salutationem trãsmittit. Attende autem Apostolica verba. *Omnibus dilectis Dei.* Qui Christia-
1. Ioan. 4. no nomine censentur, omnes, vocat dilectos Dei: Cur? vt ad diligendũ Deũ prouocentur. Diligatis dominum, q̃m ipse prior dilexit nos. Cur? Non enim est certum, an omnes Deum diligant, qui Christiani sunt, sed certũ est quod omnes diliguntur à Deo. Non autem exiguum dilectionis signum est, quod fecerit nos nasci ex Christianis, nõ ex Turcis, aut Iudæis. Cur? Vt intelligãt omnes, hunc esse omnium bonorum fontem, diuinam scilicet dilectionem, non qua Deum diligimus, sed qua à Deo diligimur. Non est magna felicitas amare principem, sed amari à principe; vt ergo felicissimos significet esse Chr̃m colentes, appellat eos dilectos dei. Quid enim mali euenire potest his qui à Deo diliguntur, cum ille etiã mala omnia vertat in bonũ? At principes diliguntur quandoque, non diligunt,
Ibidem. Deus diligit omnes qui eum diligunt. Neque enim diligimus, nisi primum
Sap. 2. dilecti. In hoc inquit est charitas Dei, non quod nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Ne autem generale quidpiã intelligeres hoc ipsa dilectionis voce, qua de scribitur, Diligit omnia quæ sunt, & nihil odit eorum quæ fecit. Neque enim odit Deus Mauros, Teucros, aut Iudeos, quod ipse in eis non fecit, odio habet, nempè impietatem: at ipsos quos fecit, qua ratione fieri potest, vt non diligat modo, sed amet? Propterea addit. *Dilectis Dei vocatis sanctis.* Hæc ipsa est dilectionis ratio, qua Chr̃m Iesum piè colentes prosequitur Deus; nempè ita diligit singulos, vt omnes velit esse sanctos: nemini quoque deest, quò minus vnusquisque iustus efficiatur, & sanctus, modo ipsi diuinæ opi deesse nõ voluerint. Eorum culpa est, si sancti nõ euadunt, quoniam diuinæ gratiæ pertinacissimo resistunt liberæ voluntatis arbitrio. Ipse enim quos ad Chr̃i Iesu Euangelion euocat, vocat vt sint sancti, non quia sancti essent vocantur à Deo, sed nec, quia sancti futuri essent: at ideo vocantur, vt sancti euadant. Dilectio itaque vocationem præcedit, & uocatio sanctitatem. Non vocantur nisi dilecti, non sunt sancti nisi vocati, quoniam vocatio initium est sanctificationis, & dilectio causa vocationis. Nemo verò dicat, hæc verba *Dilectis Dei vocatis sanctis*, contrahere ly omnibus, vt sensus sit, non omnibus Chr̃ianis, sed tantum prædestinatis directam esse epistolam: Nam quis scit se esse prædestinatum? Nemo, nemo igitur eam legisset. Dicendum ergo est, quod omnibus Chr̃ianis directa fuit, & omnes ille pro prædestinatis habuerit, & omnes item prædestinatos esse piè diuina gratia credebat, vt verè credere quisque oportet.

Attendite quæso præterea hoc in loco piam tanti Apostoli mentem, sciebat ex Chr̃ianis qui Romę erant, plerosq; in agro dominico, inter sanctas segetes seminasse Zizania, & ansam dedisse rãtæ seditioni, quæ in animarum multarum pernitiem, heù nimium increuerat: omnes tamen Chr̃ianos indiscriminatim, pius Apostolus existimat esse à Deo dilectos, vocatos, vt sint sancti, hoc nimirum est, prædestinatos. Discite, discite à Paulo piè de omnibus iudicare, neminem putate à Deo derelictũ, præter paucos illos quos scriptura sa- Eccl. 7.
cra commemorat, Pharaonem, Esau, de quibus illud nimium verè dicitur. Considera & vide opera Dei, quia nemo potest corrigere, quem ille despexerit. Adeste, adeste omnes qui docetis, asciuisse

asciuisse sibi paucos quosdam Deum, q
prædestinati dicuntur: illosq; saluatos
iri, cæteros omnes reprobatos esse, &
æterno interitui emancipatos, etiam
citra eorum culpam, vna duntaxat Dei
voluntate & placito. En noster Paulus,
omnes qui Chr̄o credunt, arbitratur
vocatos esse vt sint sancti. Hæc autem
vocatio, prædestinationis diuinæ effe-
ctus est: neminem itaque credit diuina
ope destitutum. Quos enim reproba-
uit, non vocat vt sint sancti: ad gratias
gratis datas vocat quidē & promouet,
sed ad sanctitatem absit vt quenquam
vocet quem odio habuerit. Putate,
putate ergo Deum velle omnium & sin
gulorum qui sacro Chr̄i Iesu lauacro
sunt regenerati, salutem & gloriam: Et
propterea vocare omnes vt sint sancti:
sed eorum vitio euenire, vt quemad-
modum sunt vocati; non sint etiam &
electi: Multi (inquit Chr̄s) sunt vocati,
Matt. 20. pauci autem electi: Quod vocati sint
multi, diuinæ est gratiæ, quod non om
nes vocati sint electi, humanæ liberta-
tis; quoniam diuinam vocem plerique
Ps. 57. obaudiunt, volūtaria surditate, de qui-
bus dicitur. Furor illis secundum simi-
litudinem serpentis, sicut aspidis surdę
obturantis aures suas, quæ non exau-
Eph. 4. diet vocem incantantium, & venefici
incantantis sapienter. Ob id non citra
mysterium hortatur Apostolus, Ambu-
Ps. 94. letis dignè in vocatione qua vocauit
vos Deus; Et Psaltes. Si vocem eius au
Pro. 1. dieritis, nolite obdurare corda vestra.
Neque gratis conqueritur omnipotēs,
Vocaui & renuistis, extendi manum
meam, & non fuit qui aspiceret me. Et
Esa. 65. Dei verbum caro factum. Tota die ex-
pandi manus meas, ad populum non
credentem, sed contradicentem mihi.
O vtinam, non plerique Deum obau-
Apo. 3. dirent. Ego sto inq̄t dominus ad ostiū,
nempe cordis interius, nobis nescio
quid insusurrans, & pulso, non semel,
neque bis tantum. Aperi mihi, siquis
aperuerit, & audierit vocem meam,
intrabo ad illum, & cenabo cum illo, &
ipse mecum. O ampla præmia. O opi-
param cęnam, quæ proculdubio citra
rationē promitteretur, nisi nos à Deo
vocante, nostro libero arbitrio, (heu ni-
mium libero) resilire possemus. Quid
enim præmij promęremur, si necessi-
tate Deo paremus, non voluntate? Au-
di, Audi quid dicat Iobus ille de quibus
dam. Dixerunt Deo, recede à nobis, viā Iob. 21.
scientiarum tuarum nolumus. Hi ergo
vocantur quidem, & vocantur vt sint
sancti: Sed id ad quod vocati sunt, suo
ipsorum vitio non assequuntur. Vnde Matt. 23.
illud, Volui congregare filios tuos sub
alas & noluisti. Magna itaque ratione
Apostolus, vocatos omnes christicolas
inquit fuisse, vt sint sancti. Hic enim est
sensus verbi illius. *Vocatis sanctis.* Pos-
sunt tamen & separatim legi. *Vocatis,*
sanctis. Mos nanque est scripturæ sa-
crę, & pręcipuus apostoli huius, fideles
omnes, sanctos appellare, etiam viuen-
tes. Cum homine sancto assiduus esto. Eccl. 37.
Ora pro nobis, quia mulier sancta es. Iudith. 8.
Paulus apostolus Ecclesię quæ est Co- 1. Cor. 1.
rinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt Ad Philemonem.
in vniuersa Achaia. Paulus & Timo-
thęus omnibus sanctis qui sunt ī Chr̄o
Iesu, cū Episcopis & Diaconibus. Pau-
lus apostolus his, qui sunt Colossis san Coloss. 1.
ctis & fidelibus. Mihi omnium sancto-
rum minimo. Sanctum latinis quādo- Eph. 3.
que sonat execrabile, neq; procul à scri
ptura sacra. Nā Genesis trigesimo octa- Gen 38.
uo, meretrix appellatur sancta, vt scili-
cet fit locutio per antiphrasim. Ita quo-
que sacrum accipitur pro immundo &
contaminato, vt Auri sacra fames. Sed
communiter sanctum, purum dicitur
& immaculatū ἅγιον, vel ἁγίους. Itē et
inuiolabilia, veneranda, & firma, dicū
tur sancta. Vnde populus Israel dicitur
sanctus, sacerdotes, templa, vasa, quia
dedicata Deo, & quasi participantia di
uinos honores, quæ violare, aut tange-
re nefas erat. Vnde mirandum est,
& valde mirandum, cur qui sacrā scri-
pturam, & præcipuè Paulinam theo-
logiam profitentur, & Paulum om-
nium errorum asylum constituūt, tam
vehementer detractent sanctissimum
summi sacerdotis nr̄i Romani Pontifi-
cis nomen. Si nanque Paulus fideles
omnes, sanctos appellat. Cur non Epi-
scopi qui præsunt sanctiores? Summus
Pontifex, qui & Episcopis eminet, san-
ctissimus dici debet? Hinc Leoni Pa-

pæ Primo, in Concilio acclamatū est, Viuat Leo Sanctissimus & Oecumenicus. Diuus ille Hieronimus, ab omni adulatione prorsus alienissimus, cum ad Damasum Pōtificem scriberet. Beatissimo (inquit) Papæ Damaso. &c. Hac autem sanctitatis appellatione, vtuntur sacræ literę, quod præter Christianos, Euangelion gentes omnes appellet immundas: Et in testamento veteri, præter Iudęos, quibus vnis data lex fuerat, idola colerent, vniuersi populi, dicerenturque ob id in opprobrium, canes, & incircuncisi.

Sed si Romanos omnes, Apostolus arbitratur esse abs Deo dilectos, & vocatos, atque sanctos, quomodo illis gratiā optat? Iam in diuina gratia constituti sunt, qui à Deo diliguntur. Præcatur eis gratiam subsequentē, atque cooperantem. Oportet enim semper orare, Luc.18. Ne proiicias nos in tempore senectutis. Ps.70. Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas nos domine. Ps.58. Misericordia dñi præueniet me, & subsequatur me omnibus diebus vitæ meæ. Mat.6. Et ne nos inducas in tentationem. Idcirco Ecclesia orat. Tua nos domine gratia præueniat, & sequatur. Actiones nostras quę sumus domine aspirando præueni, & adiuuando prosequere, vt cuncta nostra oratio & operatio, à te semper incipiat, & per te cępta finiatur. Sicut enī non nisi Deo spirante bene volumus, ita non nisi ipso adiuuante perficim⁹. Deus enim (inquit) operatur in nobis & velle & perficere, Philip.2. non tamē sine nobis. 1.Cor.15 Gratia Dei mecum, dicit Apostolus: & iterum. Vestram salutem operamini. Philip.2. Ob id præcabatur Psaltes. Fiat manus tua super virum dexteræ tuę, & super filium hominis quem confirmasti tibi, Ps.79. & non discedimus à te: ne des frustra in commotionem pedem meū. Non tradas me à desiderio meo peccatori. Psal.139. Multis enim data est gratia, quibus non data est perseuerantia. Hoc ergo optat Romanis Paulus, vt quemadmodum Deus fecerat vt increduli crederent, ageret vt credentes, perseuerarent, qui præuenerat vt conuerterentur ad Christum. Subsequeretur, ne auerterentur à Christo. Nanq; & post acceptam gratiam gratificantem, nos Deo patri per Iesum Christum, indigemus adhuc diuino auxilio, quò continenter regamur & protegamur, ne à semel accepta gratia, malè viuentes excidamus. Cuius ratio est duplex, & generalis, & particularis. Generalis, quidem, quoniam nulla creatura, in quemuis actum, nisi à Deo moueantur omnes, ob id quod prima omnium causa est prodire, valet: neque enim secundæ causæ mouent, nisi à prima moueantur. Particularis vero, quoniam natura hominis, licet gratia gratifica sanetur quo ad mentem, nihil minus in huius vitæ statu, est semper in homine corrùptio & infectio quædam: quo ad carnem, fomes illi & lex membrorum per quam seruit legi peccati, & quod non vult malum agit, vt dicit Apostolus. Remanet etiam in intellectu quędam obscuritas ignorationis, secundū quam dicitur, Quid oremus, sicut oportet, nescimus. Rom.7. Plerumque enim expedientia nobis, nos ipsi declinamus, petimusq; noxia. Rom.8. Cum enim nec nos ipsos pfectè cognoscere valeamus, ni mirum, si quid nobis conducat, ignoramus. Vnde illud est, Cogitationes mortalium timidę, & incertæ prouidentiæ nostræ. Sap.9. Propter hæc itaque opus est, vt in cunctis ad Deum recurramus, qui nos sua manu sustentet & dirigat, ac protegat, quoniā omnia ipse nouit, & potest: aliter enim, liberum nostrum arbitrium, inter tot impedimenta occurrentia, infirmitatem carnis, obscuritatem intellectus, abduceret à gratia tollēdo scilicet vsum gratiæ, & trahēdo ad infirma carnis. Facilis nanq, descēsus auerni, sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras, hoc opus, hic labor est. Quia ergo sicut non ascendimus, nisi Deo nos sursum agente, ita nō discedimus, nisi permittente Deo. Orādum est, ne permittat. Ita enim fit, vt nemo audeat sibi quicquam arrogare. Ob id Paulus dicit. Qui se existimat stare, videat ne cadat. 1.Cor.10 Noli extolli sed time. Rom.11. Ex Deo enim est quod stamus, ex nobis quod cadimus. Rom.14. Ita nāq; dicit Paulus, Voluntati enim Dei stat q stat; Ibidem. & iterum. Potens est Deus statuere illum;

illum; Et Deus optimus maximus per prophetam. Timorem meum dabo in corde eorum, ne recedant à me. Hier. 32.

Non modo autem gratiam præcatur Romanis, sed & pacem. *Gratia* (inquit) *& pax.* Maximè enim pace indigebant Romani, quorum seditiones & odia, iam iam formidabile bellum excitarāt. Fortassis autem, pacem illam Romanis exoptat, cuius intuitu bellamur omnes hoc in agone constituti. Pacem scilicet illam perhennē supernę patriæ, de qua dicit. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in requie opulenta. Esa. 32.

Gratia & Pax. Gratia secundum communem loquendi modum, tria significare solet & tripliciter sumi. Primo enī, significat fauorē, vel dilectionem tantū alicuius, vt cum dicimus, hic habet gratiam Cæsaris, idest Cæsar diligit eum. Secundo, sumitur pro dono aliquo gratis donato, vt cum dicimus, facio tibi hanc gratiam. Tertio, pro recompensatione beneficij accepti, secūdum quod dicimus agere gratias. Secundum pendet ex primo, tertium ex secundo. Nam ex amore donamus, ex donis autem gratiarum actio nascitur. *Gratia & Pax.* Primum autem gratiam, deinde pacē, quoniā qui in Dei gratiam receptus nō fuerit, pace vera nequaquam frui potest. Non enim est pax impijs, inquit Esa. 48. Dñs. Dicebant pax pax, ait Vates ille egregius Hieremias, & non est pax. Hier. 6. Cum dixerint gaudium, & pax, & securitas, inquit Paulus. repentinus eis superueniet interitus. 1. Thes. 5. Quo pacto bone Deus, in pace degere possunt impij, q cum conscientia semper bella gerunt; & cum hostes non habeant, secum certant?

A Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. O miram verborum energiam. Si Deus est, scit. si Pater est, vult. Si Dominus est, potest. Si Noster est, omnino efficiet, vt gratiæ compotes, pace spiritali, & hic & in futurum perfruamur, modo nos illi non videat pertinaciter aduersantes. Si Iesus est, idest Saluator, gratiam quomodo non elargietur vt saluari valeamus? Si Chrs est, idest si unctus est, quomodo non effundet in nos omnes oleum misericordiæ & pacis, cuius symbolum est olea? Quem ergo supra, filium Dei appellauit secūdū spūm sanctitatis, Iesum Christū, nunc eundem dicit, deum patrem, & dominum. vt intelligas, quoniam non est nisi vnus Deus. Licet nanque Deus generet Deum, non sunt tamen duo Dij, duo Diui, duæ personæ diuinæ vtique vnus tamen, & non plures Dij. Non incassum autem tot nominibus appellat *Christum Iesum, Deum, Patrem, Dominum, & Nostrum.* Vt discas eum reuereri tanquam Deum, metuere tanq̄ dominum, diligere tanquam patrem, zelare tanquam nr̄m. O quantum inualuit diuinæ gratia charitatis, nos homūtiones, Deum verum & viuum, sumus in dominum & patrem nacti: non id vmquam merueramus antequā fieret, diuina charitate factum est. Dilectio enim gratiam; gratia pacem diuinam nobis est elargita. Vnde cum primum cœli aperti sunt, & diluuium illud sacrum factum est, quo ad nos gratiarū imbres ruere cęperunt, cecinerūt angelorum chori, In terra pax. Luc. 2.

Primum quidem gratias ago deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis; quoniā fides vestra annunciatur in vniuerso mūdo. O fœlix exordiū, verè beatissimo huic Apostolo conueniens & decorū, quo docemur omnium bonorum decimas, hoc est summam omnem, quam in nobis, vel in alijs virtutum & gratiarum esse cognoscimus, Deo optimo maximo persoluere & referre. Quid melius, aut corde gerimus; aut promimus ore quàm Deo gratias? Hinc Ecclesia omnia officia complet in hanc vocem, Deo gratias. Nihil est, quod illi displiceat magis, īgratis animis. Nihil item est, quod illum oblectet æque, ac hominum gratitudo. Hinc Apostolus hortatur. In omnibus gratias agite. Propter quod pius ille & sanctissimus pater Augustinus. 1. Thes. 5. Gratias (inquit) tibi in omnibus agere debeo domine, in prosperis, quia consolasti: in aduersis, quia castigasti: anteq̄ essem, quia me fecisti: cum essem, quia salutem dedisti: cum peccassem, quia indulsisti: cum in periculo essem, quia adiuuisti, cum perseuerassem, quia coronasti. A gratiarum actione ergo, bo-

nus magister, qui primũ facit quod docuit, Epistolæ seriem & tractatum est exorsus, vtpotè qui primitias Deo offerendas esse frugum omnium, apprimè nouisset legem edoctus. Captat itaque hac gratiarum actione, beneuolentiam Romanorũ. Sed quid est hoc, pro quo gratias agit? Magnum profectũ & admirabile donum, ingens & memorabilis gratia, communi omnium Christianorum exultatione veneranda. Quænam? Roma, vniuersi ordinis Imperatrix & domina, cuius nomen vbiq; terrarum latissimè, & magna cum gloria celebrabatur, quæ multis aucta victorijs imperij sui iura, terra, marique distenderat, olim furebat in Christianos omnes, nunc christianam fidem profitetur, & colit, prędicante Petro, qui magna ratione apostolici ordinis senatorum primus, ad arcem fuerat destinatus imperij, inuictæ crucis tropheum, supplicium miserorũ olim, modo nobile signum imperij amplectitur, adorat, Chrianiq; nominis suscipit dignitatẽ. Quo fit, vt crucifixi virtute, in dei gratiam recipiatur, quam olim infamis sculptilium Deorum cultus, reddiderat inimicam. Vniuersas demum omnis orbis regiones, tantæ mutationis, quam fecit dextera excelsi, publica fama peruolat, quæ etiam vires acquirit eundo, placet compluribus Romanorum exempla sectari, quorum antea, vt parerent imperio, in Chri asseclas tanto furore grassabantur. O magna ergo exultationis materies, & quod Chri iugo Roma colla subdiderit, & quod ad extremas & barbaras nationes, cum tãta Chri gloria iam hæc fama peruenerit. Hęc itaque duo sunt, pro quibus se se continenter, Romanorum vice, Deo gratias agere dicit Apostolus, quibus Romanos omnes sibi maxime conciliat, redditque in rethoris modum beneuolos cælesti illa, & melliflua lingua: significans velle se se Deo optimo maximo præcipua hac ratione perpetuo teneri: quod tantam vrbem, in orbis vertice sitam, ad extremũ miseratus, summa illa bonitate, de tenebris ad hanc lucem deduxerit, & ex maxima peccatorum colluuie, ad tantæ dignitatis fastigium insperato prouexerit.

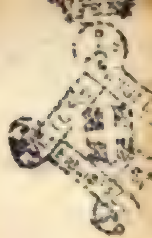
Fides vestra annunciatur. Olim prenũciata, nunc autem annunciatur. Cum Chrs venturus esset, prænunciabatur, cum venit, annunciatur. Prædixerunt Prophetæ fidem gentium. Apostoli gratulantur impletum: de futuro est promissio, de præterito gratiarum actio. Est autem hiperbola in apostolicis verbis. *Fides* (inquit) *vestra annunciatur in vniuerso mundo.* Cuiusmodi & in loco illo Euangelij. Et videbit omnis caro, quod os domini locutum est. Et alibi, Esa. 40. Exibat ad Ioannem omnis Hierosolyma, & omnis Iudęa. Et iterũ, Totus mũdus vadit post ipsum. Per hiperbolem dicitur, Romam toti orbi imperasse. Est ergo & hiperbola, cum dicitur, eorum fidem fama omnes peruasisse terras & regiones. Magno autem mysterio diuiniloquus hic apostolus, Romanos demulcet laudibus hisce, ut quę grauia mox illis obiecerit, leuius ferãt. Ferro enim rigidæ increpationis vulnus & plaga tumens, resecanda erant, vt cõualescerent. Debuit ergo sapientissimus hic medicus, eos antea leuissima manu palpare, & oleo inungere lenitatis. Attende autem, quod non Romanorũ virtutibus, iustitiæ, prudentiæ, religioni, magnanimitati gratulatur, sed vnicæ fidei, quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est. Multæ procul dubio fuerunt Romanorum virtutes, quibus orbis imperium promeruere præceteris, quamuis supra hominum vires sit certo examine, merita iudicare. Rregnorũ Deorũ reuerentia in primis. Qui enim ad templa confugissent, ipsis vrbes debellantibus seruabãtur illesi. O sæcula nostra. O mores perditissimos. O neglectam religionem. Clementia & benignitas animorum: accepta enim iniuria ignoscere malebant, quàm persequi. Vnde illud in Prouerbio erat. Parcere subiectis, & debellare supbos. Iusiurãdi inuiolabilis religio. Notissimũ enim est exemplũ Marci Reguli, qui ne fedifragus haberetur, ad hostes reuersus est, & occisus ab eis. Equitas incorrupta iudiciorũ. Non enim ab re Paulus Apostolus Romam appellauit, dicens, Ad Cæsarem

Marc. 6.

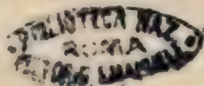
Ioan. 12.

Rom. 14.

sto

Act.25. sto. Ibi oportet me iudicari: non enim est consuetudo Romanis, damnare aliquem hominem inauditũ. Amor Reipublicæ, quo etiam permoti primores illi, qui de tot gentibus triumpharunt, tanquam ciues priuati se se gerentes, nullus eorum purpura induebatur, nec
2. Mach. 1 diademate insignis erat. Ob id enim Iudas Machabæus, si sacris literis credit pôt, Romanis voluit sacro fœdere colligari. Veruntamen ad cælestem illam gloriam consequendam, inania erant hæc omnia, quoniam super arenam, & non super petram Chrianæ soliditatis initebatur omnis eorum structura. Fidem itaque Apostolus duntaxat extollit hoc in loco, quod illa sit basis omnis uere uirtutis. Cum enim uirtutibus boni fiamus, boni vero Deo nó placere non possint, qui est verè bonus, quo pacto fieri pôt, vt sine fide fimus veris, perfectisq; præditi virtutibus? Si scriptum est, Sine fide impossibi
Heb. 2. le est placere Deo? Non fuerunt peccata mortalia fateor præclara illa Romanorum quæ celebrantur facinora, neq; peccata mortalia sunt omnium infidelium omnia opera: hoc enim est in quo potissimè, à nouis istis Theologis dissidemus: at omnino à vera virtute aliquo modo deficiunt cuncta, quorum fundamentum non est Chri fides. Quæ tamen ex infidelitate, tanquam ex radice proficiscuntur, non defectus modo,
Tit. 1. sed peccata letalia sunt. Coinquinatis enim & infidelibus, nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum mens & conscientia: vt intelligas differre hæc. Non esse ex fide, & esse contra fidem. In his quæ non sunt ex fide, deficimus: in his quæ contra fidem, verè peccamus, in illis non meremur nisi tẽporalia quæquæ, in his verè demeremur. Magna ergo ratione gratulandũ Romanis erat, postquam in Christum Dei filium credidissent, quoniam qui vmbras virtutum hactenus habuerũt, veris virtutibus de cætero, si vellent,
Eph. 2. facilè illustrari possent. Nimirum autẽ, si gratias agit Deo Apostolus, quoniam Dei donum est fides, & non ex nobis, ne quis glorietur: nisi enim Chrs ad nos cõmigrasset, nisi ad nos habuisset sermonem, uocassetque, nunquam ipsi paruisset quispiam. Qui enim sunt credituri, nisi qui audiunt? Qui etiam audiunt exterius, nisi interius moueantur, aduocenturq; à Deo vt fidei mysteria diuino munere intelligant & credant, nequaquam credent. De quibus dicitur. Quis suscitauit ab oriente iu- Esa. 46.
stum, & vocauit eum ut sequeretur se? De his nanque quæ mysteria fidei tangunt, verum est quod Apostolus dixit. Non sumus sufficientes cogitare aliqd ex nobis, tanquam ex nobis, sed sufficientia nr̃a ex Deo est. Non incassum 2. Cor. 3.
autem addidit, à nobis quasi, ex nobis, ne libertatem arbitrij tollere videretur. Perinde enim est, ac si diceret, nr̃um est credere. Quis enim ad fidẽ quempiam nolẽtem cogit, vel inuitũ? Est enim libera hominum voluntas, vt credere possint & non credere. Aliqd ergo agimus cum credimus: libere enĩ mysterijs fidei assentimur, sed & hoc ipsum quod facimus, nõ est ex nobis, sed à Deo, qui hoc ipsum posse, uocãdo, trahendoque confert hominibus, de quibus dicitur. Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Libertatem er- Ioan. 6.
go arbitrij defendit cum dicit, à nobis, diuinam quoque gratiam commẽdat, cum addit, non quasi ex nobis: Quod & perbellè insinuauit Chrs Iesus. Cũ enim dixisset, Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum, confestim subdidit. Omnis qui audiuit à pr̃e meo, & didicit, venit ad me. Notate verba. Non dicit. Omnis qui audiuit a pr̃e meo, uenit. O scripturarum mutilatores, sed omnis qui audiuit, & didicit, venit ad me. Non sat est ergo trahi, quod ex Deo tantum est, oportet & addiscere, quod Dei, & nr̃um est. Quò fit, vt omnes quidem, qui ad Chr̃m veniunt, sint tracti, & vocati: at non omnis qui trahitur, venit. Si enim non ita est, cur Chrs non dicit. Omnis qui audiuit, didicit, & venit ad me, sed omnis qui audiuit & didicit? quasi non sat sit audire, nisi & nos discere vltrò velimus. Plurimi ergo trahuntur mihi credite, & vocantur à Chro, qui non accedunt ad Chr̃m, quia non addiscunt, nõ persuadentur, non consentiunt vocanti, à

trahente resiliunt. Neque enim trahēs
Osee.11. vim infert, sed timorem. In funiculis (inquit) Adam traham vos, in funiculis charitatis. Gratias itaque (vt aliquando finiam) agit Deo Apostolus, ob id quod Roma ad Christi fidem conuersa sit. Quoniā hæc ipsa conuersio, initiū habuit à diuino munere, quo Pelagiani maximè repelluntur, qui augmentū quidem fidei putabant à Deo esse, at ex nobis ipsis initium. Pluris enim est momenti, initium eius quod non erat, quàm incrementum eius quod iam erat. Vnde ergo nobis ipsis, qd plus est tribuemus? & quod min⁹ Deo? Certe chr̃iana fides sustollit hominem supra propriam naturam, nempè ad cōmunionem diuinæ naturæ, iuxta Petri Apostoli verbū, Magna & prætiosa promissa donauit vobis Deus, vt per hoc efficiamini consortes diuinæ naturæ. Nihil autem proprijs viribus supra ꝓpriam naturam extollitur, sed virtute superioris. Neque enim aqua ascendit in aera, nisi virtute aeris: neque aer in ethera, sine vi etherea. Quomodo ergo fieri potest, vt homo propria vi se se rapiat in fidem Chr̃i, sine Christo? Trahat ergo Chr̃s necesse est, immittendo cogitatus, & infundendo gratiam, qua ad eum accedere valeamus. Quoniam tamē motus in re mota recipitur, vnūquodque autem recipitur secundum naturam & modum recipientis, ideo cum recipiētium nostrum, vnusquisq; ab initio libera sit præditus facultate, nemo est qui non liberè & contingenter moueatur, trahente Deo, etiam si efficacissimè trahat. Quem enim efficaci⁹
Act.9. traxit Paulo Deus omnipotens? Certe neminem, & tamen ipse non audiuit, Impossibile est tibi cōtra stimulum calcitrare, sed duntaxat, Durum est tibi cōtra stimulum calcitrare. Resilire ergo possumus vniuersi, vt potè qui agimur quidem, sed & agimus. Vnde Paulus dixit. Quid me vis facere? & non dixit, quid in me vis facere? Quid scilicet vis vt faciam ego? Non agimus tamē, nisi primum à diuina gratia acti: Ergo inquis, non vnicè Deo gratias agere oportuit Apostolum pro fide Romanorum, sed partim Deo, partim Romanis.

Immo vnicè Deo, quoniam quod nos agimus, tenemur agere, at Deus gratis nos agit, & mouet. Magna sunt nobis parata præmia si agimus, nēpè ęterna felicitas. At Deus quid inde mercedis vel lucri expectare potest, si etiā suæ vocationi pareamus? Scriptum est enim, Deus non indiget aliquo, cū ipse det omnibus vitam, inspirationē, & omnia. Quid prodest Deo si iustus Iob 22.
fueris. aut quid ei conferes si immaculata fuerit vita tua? Si peccaueris, quid ei nocebis? Et si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facis contra eum?

Considera autem, quod Apostolus cōmunem omnium Deum, Deum suum appellat. *Gratias* (inquit) *ago Deo meo*. Et quid mirum, quando Deus ipse se se Abraham, Isaac, & Iacob Deum appellare voluit? Ego inquit, sum De⁹ Abraham, Isaac, & Iacob. Est enī Deus Exo 3.
omnium creaturarum iure dominij. 1. Paralip. 29.
Omnia tibi seruiunt, inquit Propheta. Est Deus hominum, peculiari quadam prouidentia. Nunquid Deo est cura 1. Cor. 8.
de bobus? Est Deus iustorum vehementiore charitatis affectu. Vos amici mei Ioan. 15.
estis, si feceritis ea quæ præcepta sunt vobis. Gratias autem agit Deo suo per Iesum Christum. Neque enim sibi ipsi fidit, adeò vt credat Deo placita esse vel futura esse quæ illi obtulerit. Ni- 1. Cor. 4.
hil (inquit) mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Fidit autem Ie- 1. Tim. 2.
su Chr̃o, qui vnus est Dei & hominum mediator constitutus: cuius interuentu, hostię omnes, & sacrificia laudis, nō possunt Deo glorioso non placere. Ipse Apo. 8.
enim est Angelus ille, de cuius manu ascendit fumus incensorum in odorē suauitatis coram domino. Ob id sacro sancta Ecclesia, in vniuersis præcationibus, id inuiolata cōsuetudine obseruat, vt nunquā mediatoris nomen silentio prætereatur, nempè spū sancto edocta, nihil diuinæ maiestati posse esse acceptum, quod summus ille sacer- 2. Petr. 2.
dos Deo coniunctissimus Chr̃s Iesus, per quem nobis maxima & prætiosa donauit, ipse non offerat. Dignè enim eodem ordine & medio in Deū recurrere oportet omnia & singula, quo abs Deo nobis sunt liberalissimè cōdonata,

vt nō ſecus charitū maria refluāt, q̄ fluxerint. *Teſtis .n. eſt mihi Deus, cui ſeruio in ſpū meo, in Euangelio filij eius, quod ſine intermiſſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis.* Quibus verbis comprobat quod dixit, ſe ſe lætitia magna affici, & gratias Deo agere cum audit, tam inclitam vrbem, quam vniuerſus ſuſpicit orbis, Romam, in Dei gratiam receptam fuiſſe. Probat autem hoc argumento, quoniam indeſinenter orat pro Romanis, vt ad cumulatiora dona prouehantur. Neque enim ardenter oramus vllo vnquam tēpore, niſi cum id obtentum fuerit quod optabatur, letitiam pariat & gaudium. Rurſus, quoniam eos viſere non leuiter cupit. Tertio, quia vehementer optat coram eis habere ſermonem, quo poſſit Romanis omnibus aliquid vtilitatis afferre. Vnde ſubdit. *Deſidero enim videre vos, vt aliquod vobis impartiar donum ſpiritale quo confirmemini.*

Quoniam autē de affectu cordis erat illi ſermo, Deum qui corda hominum rimatur & penetrat, iureiurando adducit in teſtem. Neque enim facile credi poſſet, tam pia viſcera geſtare Paulū erga Romanos, quos ipſe nunquam viderat, citra iuſiurandum: Nemo autē veſtrum admiretur, cum auditis iurantem Apoſtolum. Omnis enim contro-
Hebr. 6. uerſiæ finis, ad confirmationem eſt iuramentum, inquit idem ipſe Paulus. Hinc Pſaltes, non iurātes, ſed periurantes
Pſal. 14. deteſtatus eſt. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo? Qui iurat
Apo. 10. proximo ſuo, & non decipit. Angelū
Exo. 2. illum qui ſtabat ſuper petram & ſuper
Ioſ. 2. mare, iuraſſe per viuētem in ſęcula ſæ-
1. Reg. 20 culorum, legimus in Apocalypſi. Iura-
Ioan. 8. uit Moſes, Ioſue, Dauid. Iurauit non ſemel Chriſtus. Iurauit ſummus Rex omnium pater. Iurauit dominus, & non
Pſ. 109. pœnitebit eum. Quibus iuraui in ira
Pſal. 94. mea. Per memetipſum iuraui dicit dominus, quia feciſti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter
Gen. 22. me. Qm̄ enim neminem habuit per quem iuraret maiorem ſe, iurauit per ſemetipſum: homines enim per maio
Heb. 6. rem ſui iurant, dixit Apoſtolus, locum illum Geneſeos enarrans. Haud tamē ſilendum eſt, iuſiurandum eſſe alienæ ęgritudinis antidotum & medelam. Neque enim iurandi nobis eſſet vlla neceſſitas, ſi quę ſimpliciter verè aſſeruntur, fidem facerent in illorum animis qui audiunt. Hoc eſt dubio procul, quod voluit intelligi ſaluator noſter cū dixit. Sit ſermo veſter, eſt eſt, non non: Mat. 5.
Quod enim plus eſt, à malo eſt. Non dixit, quod plus eſt, malum eſt: nō eſt enim malum ſuapte natura Iuramentum, quod iuramentum dicitur, quoniam quaſi pro iure introductum eſt, vt pro vero & rato habeatur ab omnibus, quod ſub diuini nominis inuocatione dicitur, ſed tamen à malo eſt. Ab infirmitate enim eorum quibus iuramus, naſcitur iuſiurandi neceſſitas: qn̄quidem hac via credimus eorum mor bis adhibere remedium. Quemadmodum ergo medicinas frequentare, nulli medici, imperitis, & auaris exceptis, quos participes lucri pharmacopola cōmendat, præ cæteris, ægrotantibus con ſulerēt: (medicinæ nanque omnes inueterant, & nulla eſt quæ plurimum proſit, & non obſit in aliquo, ſi Galeno credimus.) ita iurationi aſſueſcere, periculoſiſſimū duco; quod difficile ſit admodum, qui iuramentis delectatur, nō facillimè peierare. Adde, quod qui iuſiurandis aſſuefiunt, pro qualibet leui cauſa, nomen diuinum aſſumūt, quod alioquin nō decet, præterquam in maximis rebus ob illius admirabilem, tremendamque maieſtatem nominare.
Ob id præcepit ſpūs ſanctus, Iurationi Eccl. 23.
non aſſueſcat os tuum, multi enim caſus in illa. Et iterum, Vir multum iu- Ibidem.
rans, replebitur iniquitate, & non diſcedit plaga à domo illius. Idcirco rarēter pios illos, & ſanctos patres, celicolas potius quàm terrigenas iuraſſe legim⁹: & Paulus noſter, (vt de illo dicamus) vix ter iurauit in omni vita, vt ex Epiſtolis eius colligi poteſt. Nunc ergo iurat. *teſtis eſt mihi Deus*. Non execratur, ſimpliciſſimè Deum aſſumit in teſtem. *teſtis* (inquit) *eſt mihi Deus.* qui ſcilicet falſum teſtari non poteſt, quique omnia nouit. Verè teſtem Pauli Deum eſſe, dignum erat, quoniam

& Paulus Dei primum testis fuerat. Matt. 10. Ita enim dixit Christus. Qui confitebitur me, confitebor & ego eum. Perinde enim est ac si dixisset. Qui mihi testis fuerit, ero & illi testis ego. *Cui seruio.* Quis tam imprudens summi Pontificis seruus, qui ille in testimonium falsitatis quam ipse agnosceret, non vereretur adducere? Fingi ergo non potest, vt Paulus sibi ipsi conscius, Deum omnium Pontificum & Cęsarum potentissimum atque sanctissimum, cuius ipse seruum se esse prædicat, assumens in testem, sub illius nomine falsum dicat, & mentiatur. Ob id ergo adiecit. *Cui seruio.* Non incassum verò, & addidit. *In spiritu.* Qui domini alicuius præpotentis adulatione, seruos se esse iactitant, suntque assentatores non serui, vt aliorum rubore suas astruant impudentias, non verentur principem suis ipsorum technis & artibus, in testem cuiusuis fucati mendacij adducere. Immo nullum est hominum genus, hisce adulatoribus impudentius. At qui verè ex toto corde se se principi addixit & emancipauit, & non in hipocrisi, nihil cauet magis, quàm ne domino mētiti videatur. O hipocritas ergo, nequissimum hominum genus, quousque patietur vos diuina ira? Hi sunt Romani, qui hac ipsa hipocrititiæ seruitutis spetie, dum peruersam & infamem eorum vitam, pietatis fuco obliniunt, dominū ipsum & verbo & opere (quod magis est), in mentitæ iniquitatis testē non verentur adducere: adulatores Matt. 15. Dei, non adoratores vel cultores. De quibus dictum est. Hipocritæ, Populus hic labijs me honorat, cor autem corū longe est à me. Paulus itaque noster, vt eum non hipocritam, quin potius hipocritarum omnium hostem acerrimū Roma agnosceret, dixit. *Seruio in spiritu,* Non genibus tantum, non labijs, non cantionibus; non psalmodijs, non pectoris tunsionibus, nō manuum eleuationibus, non vltroneis suspirijs, hoc enim omnia ni pietas interior adsit, inania, Deoque ingratissima sunt. Tantum abest vt placeant. Mihi ergo credite Romani, postquam testem inuoco Deum viuum. *Cui seruio in spiritu meo.* In homine interiori, & non in hipocrisi: prōpta deuotione, & uera pietate, ex toto corde seruio, vt illi tantum obediam, non ad quæstum, non ad aucupādam inanis plebeculæ gloriolam, vt falsi quidam apostoli, qui propterea veram spiritus pietatem, pro externa & frigida superstitione, ne dicam religione, post habent. Quod corpore seruio, cōmune est & illis, qui pleraq; mētiuntur: at ergo non corpore modo, sed & in spū seruio, quod ab illis est quàm remotissimum. Qui seruit Deo in spiritu, idest ex animo, fieri nequit, Ioan. 8. vt mentiatur, quoniam qui facit mendacium, filius est Diaboli, tantum abest, vt sit verè seruus Dei. Hebraismus autem est, *in spiritu*, pro spiritu, vt super notauimus. Addit autem *In spiritu meo.* Peccatorum sordibus obuoluti, spiritum quidem habēt: at nō suū. Matth. 6. immo vt veri⁹ dicamus, spm̄ nō habēt, nec cor. Vbi.n. est thesaur⁹ tuus, ibi est & cor tuum, inquit Chrs. At sancti, spiritum habent, & suum, quandoquidē & Deum in seipsis habent, cuius sunt ipsi, ipsarūq; omnia. Qui enim adhęret Deo, vnus spiritus est. Quò fit, vt & 1. Cor. 6 vere dicere possint singuli, quod voce Dei dicitur. Mea sunt omnia. Quo- Esa. 66. niam autem, nemo potest duobus dominis seruire, quod veritas ipsa testata est. Matt. 6. Si Paulus se se Deo seruire dicit, & non mentitur, cum superius tanquā honorificentissimum titulum sibi adscripserit. Seruus Iesu Christi, confestim sequitur, vt Deus, sit Iesus Chrs. Quod & alia ratione insinuat Apostol⁹, nempe subdit. *Seruio in spiritu meo, in Euangelio filij eius.* Supra enim, Euangelium Dei, patris esse dixit, hic autē asserit quod sit filij Dei. Filius ergo Dei Ioan. 15. Deus, idem autem Deus; vnde quod patris est, datum est filio. Pater omnia dedit mihi in manus, dicebat Christus Iesus. Et pater ille, æterni patris simbolum. Luc. 15. Fili, omnia mea tua sunt. Idem ergo Euangelium, eadem lex, doctrina eadem, Dei patris & filij: Quod si dixit Ioan. 7. Chrs Iesus, Mea doctrina non est mea, & non de eo, ratione alterius tantum naturæ, id dictum fuisse putatis, sed & vtriusq; : Hic sit sensus, ne Arriani triū-

phent

phent, Doctrina mei non est à me: quẽadmodum enim datur filio vt sit, ita & datur vt noscat. Neque enim aliud est esse Dei, aliud sapientia, qm̃ summa illa simplicitas, rerũ pluralitaté nõ patit.

Non vacat autem misterio, quod dixit, se seruire Deo in Euangelio filij ei⁹. Hac enim particula, sibi magnam comparauit autoritatem. Moyses qui legem tulit, erat famulus Dei. Moyses famulus meus, ait dominus. At qui Euãgelium edidit & prædicauit, filius Dei. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. De seruo igitur famuli, Paulus, factus est seruus filij; cum legem æmulabatur, erat seruus Mose, nunc postquam Euãgelium prædicat, est seruus Chri. Quãtum putas sit charior principi, qui filio famulatur, quàm qui curiali alicui quãtumuis nobilissimo? Ipse ergo Deus, q me sua gratia delegit, vt illi non iam in lege quæ antiquatur & senescit, sed in euangelio, quod nunc recens prodit in lucem, deseruiã, ipse mihi testis est, quod non mentior: inuoco eum in animam meam, quod *sine intermissione* (per hiperbolam est dictum, si habitualiter intelligi velis.) *Memoriã vestri facio.* Non dicit habeo, sensus ergo est, Deum indesinẽter inducere enitor, vt ipse vestrum omnium meminerit. Illi ergo memoriam facio. Neque enĩ ab re oramus, Memento nostri dñe in beneplacito populi tui: Nostrum siquidem meminisse dicitur, cum indulget, obliuisci cum flagellat. Vel modus loquendi est, *Memoriam vestri facio.* idest vestrum recordor semper in orationib⁹ meis, quoties scilicet oro, toties de vr̃o profectu sollicitor. Et quid mirum? Pauli nepotes spiritales erant Romani, qui Petrum charissimum eius fratrem in patrem sortiti fuerant, quo pacto fieri poterat, vt illorum obliuisceretur? Conciuis erat ipse Romanorum, non se se gessisset Romanum ciuem, nisi patriæ continenter meminisset. Romanorum enim hæc erat insignis nobilitas, hæc gloria, vt priuata abiecta publica charitate induerẽtur. Pro orbe omni præcabatur indesinenter Paulus: Instãtia mea quotidiana omnium ecclesiarum; nulla itaque ratione orbis princeps Roma, illi è memoria excidere potuisset: ex qua disseminabatur verbum Dei in omnes gentes, vt fidei Chrianæ præconium, & Iesu Chri nomen gloriosissimum nusquam post Romæ receptum Euangelium resideret, sed iam omni igne vehementius, breuissimo temporis interuallo, totum orbem inuaderet.

Exo. & Ios. 1.

Matt. 17.

Heb 8.

Psal. 105.

Tu hic considera apostolica viscera, & paternæ charitatis exemplar. *Obsecrans*, adiurans, obtestans per saxa, p crucem, per clauos, per sacra mysteria Chri Iesu. *Si quo modo*, vel etiam occasione martirij. Impatiens enim & exestuans amor, modum non habet: Quocunque modo meum erga vos amoré ostendero. is si etiam animam meam pro vobis efflare cõtigerit, gratissimus fuerit. *Iam aliquando*, post longa scilicet desideria fatigatus, vel semel saltem antequam moriar. O si mihi det Deus, vt aliquando vos uideam, certè illud cum Simeone concinam. Nunc dimittis seruum tuum domine, secundũ verbum tuum in pace. Iam incolatus me⁹, nanque nimium, heu nimium prolongatus est. Nihil est quod cupiam magis, quàm vt *Prosperum iter habeam*, non opinione mundi. Mundus enim prospera, aduersa plerunq; putat, itemque aduersa prospera: Quippe quia ne scimus quid petamus. Terrena quæq; & caduca, vehemẽter desideramus, frigidissime inhiamus ad cælestia: vtinã non tepidè. At Paulus, cælestia & spiritalia tantum efflagitat; prospero itinere me ad vos venisse putauero Romani, si vos in fide, quam à Petro didicistis, quæ communis est & mihi, uidero stabiles, & vnanimes. Ita enim fiet, vt vos de mea, ego de vestra fide inuicem in domino consolemur. Ad illud ergo refertur prosperitas itineris, quá cupit, quod infra dicit post multa; hoc est vt mutuam consolationem capiam in vobis, per eam quæ est fidem vestram atque meam. Quamuis tamen ardentissime Romam petere desideraret. Vide quod sequitur.

Luc. 2.

In voluntate Dei. O felix desideriorũ mensura. Cupit vehementer Romanos

nos inuisere: amat eos vt viscera sua, nec tamen eos videre vult nisi diuinæ voluntati id satisfaciat. Illa est regula sui amoris: nulli cedebat Paulus amore, vincebat, & non vincebatur, nec tamen mensuram limitemque transgreditur sanctæ & perfectæ charitatis. Patiar libenti animo etiam mori, anteq̃ vos videam, quamquam id alto iam diu insederit animo, nisi Deo placuerit, vt desiderio meo tam ingenti sit factũ satis, iam omnem meam voluntatem diuinæ subieci voluntati: Omnia & meipsum arbitratus sum vt stercora, vt Christum lucrifaciam. Viuo ego iã non ego, viuit autem in me Christus.

Philip. 3.

Gal. 2.

Veniendo ad vos, vel *veniendi*: desidero *enim* & desiderio desideraui iam diu, *videre vos*, oculis carnis, quos omni hora præsentes habeo oculis mentis & spiritus. Parenthesis autem est ista particula (*desidero enim videre vos.*) vsque ibi, Hoc autem, est, exclusiue. Discant hinc omnes paulinam modestiam, qua tam sanctæ charitatis, tam pium desiderium Dei arbitrio subiecit benedictus Apostolus. Quo circa, & qui præcationibus etiam assiduis Deum exorant, nihilque consequuntur, incipiunt non ægreferre. Quis enim quæso hominũ, nostris temporibus, Paulo nostro potior est? qui tamen libidinum incentiuis extimulatus, cum non semel domino supplicasset, voti compos esse nõ potuit. Ratum habeamus omnes cum Paulo, id totum nobis conducere, id totum nobis esse prosperum quod diuinæ voluntati placuerit. Scriptum est enim. Quid oremus nesciamus, sed spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilib⁹. Hoc ergo est quod his verbis significatur. *Obsecrans si quo modo iam aliquando prospero itinere me ad uos in voluntate Dei venire contingat.* Hæc est enim planior literæ versio. Sequitur deinde parenthesis illa. (*Desidero enim videre vos, vt aliquod donum spiritale vobis transmittam, vel in vos, ad vos confirmandos.*) Quam non citra mysterium interposuit Apostolus. Insignis enim, & conspicua erat eo tempore Romanorũ ciuitas, adeò vt ex vltimis Hispaniarum, Galliarum finibus homines, illius admirabilis gloria, quæ omnem circumuolabat orbem, Romę visendæ gratia perduceret. Ne ergo crederes hac curiositate vrbis teneri Apostolum qua cæteri, addidit. *Desidero videre vos*, hac tantum ratione, *vt aliquid vobis impartiar donorum spiritalium.* quę mihi gratis contulit omnipotens, quò vos ipsi confirmemini in fide, quam à Petro didicistis. Vide autem quanta est Pauli modestia. Nihil in me est (inquit) ex me ipso, quod uobis proficere possit. Ex Deo omnia sunt, quæ bona sunt. Ideo donum nominat χαρισμα. Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à patre luminum. Rursus, nõ magna sibi tributa esse dona commemorat, sed paruum quid exiguum, non ad ingratitudinem, sed ad humilitatem, ne grandia de seipso prædicare videat. Paulus sum ego. paruulus, minimus inter apostolos, mihi grandia dona nõ congruunt, sed perexigua. Ideo non χαρισματα sed χαρισμα expressit. Item non dicit, Romanos esse per ipsum confirmãdos, sed gr̃a illa spiritali Dei, vel dono, vt aliquid inquit paruum, mihi paruulo conueniens donũ, ad vos trãsmittam, vt illo vos confirmemini.

2. Cor. 12

Rom. 8.

Luc. 1.

Notissimum enim illi, & perspectum erat Dauidis carmen. Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis. Cum enim in quolibet bono opere tria sint, initiũ, progressus, & summa, extrema vnicè diuini muneris sunt; mediũ dei & hominum. Dei itaque est, confirmare, perficere, atque cõsumare in nobis fidem, quam donare dignatus est; & proculdubio hoc, oratione illa moliebatur Psaltes. Opus tuũ domine fuit, vt cæca gentilitas lumine veritatis afflata, verum Deum saluatorem agnoscere potuerit: Confirma igitur quod fecisti. Nec tamen admiretur quispiam, si Paulus sibi adscribit gratiæ collationem. Non est enim hæc gratia gratifica, de qua scriptum est, gratiam & gloriam dabis dominus. Vnus Deus infundere potest gratiam hominibus, & vnus Iesus Chr̃s illam promeruit. Gratia per Iesum Chr̃m (inquit Ioannes) facta est. At gratia hæc spiritalis, est doctrina euangelica

Psal. 67.

Psal. 83.

Ioan. 1.

euangelica, in qua tam subito eruditus
fuit Apostolus ab eo qui non indiget tẽ
porum interuallis vt doceat, Lex ve-
tus gratia fuit, at gratia carnalis magis
quàm spûs: vnde & caro nominatur
frequentissimè. Euangelion autem est
spûs, & spiritalis doctrina, quæ non in
litera occidente, sed in viuificante spũ
Ioan. 6. gloriatur. Caro non prodest quicquã,
Ibidem. spûs est qui viuificat, docebat Chr̃s. Et
iterum, Verba quæ ego loquor, spi-
ritus, & vita sunt. Huius ergo gratiæ,
aliquid pro virili communicare Roma-
nis desiderabat Apostolus. Hac enim
ratione dicebat de seipso & coaposto-
1. Cor. 3. lis, Dei enim adiutores sumus. Potest
& intelligi, quod intenderet Romanos
ad vnitatem & vnanimitatem reduce-
re. Hoc enim potissimum fidem con-
Act. 4. firmat. Multitudinis credentium cor
vnum, & anima vna. Cuiusmodi ni-
hil est, quod infirmet magis quàm diui
siones & schismata. Hæc autem vni-
tas, & pax, verè est gratia, & spiritalis
gratia Dei, quam tanto desiderio prẹca
Ioan. 17. batur Iesus Chr̃s. Pater rogo, vt illi sint
vnum, sicut & nos vnum sumus. Quo-
modo enim non est donũ Dei, si à Deo
petitur? Proculdubio autem prẹco iste
vocalissimus, ad hanc gratiam coopera
ri poterat, tanquam Dei & Chr̃i Iesu
minister, quanquàm non comparetur
ab hominibus, sed dono habeatur à
1. Cor. 4. Deo. Dicebat enim, Sic nos existimet
homo, vt ministros Chr̃i, & dispensato
res mysteriorum Dei. Qua ratione &
ipsi ab eo confirmari poterant, quorũ
fides seditionibus, & dissensionibus iã
iam labefactari incipiebat. Et quid mi
rum si Apostol⁹ dicit, Romanos p eum
confirmandos esse, cum & Corinthijs
dicat se se dedisse illis fundamentum
1. Cor. 3. spiritalis ędificij? Tanquam sapiens ar
chitetus (inquit) fundamentum posui.
Fundamentum autem esse Christi fidẽ
nemo nescit, quam & donari à Deo de-
monstratum est. Eadem ergo ratione
intelligendum est, Romanos à Paulo
confirmatos iri, qua intelligitur Corin
thios per eum initiandos. Ex Deo nã-
que initium & summa, at & ad initium
& ad summã, vtitur opera hominum.
Organa enim sunt homines dei opti-
mi maximi, at organa viua, non qualia
sunt serra, & malleus fabri: sed quomo
do philosophi omnes secundas causas
asserere non dubitant esse organa pri-
mæ: neque enim aguntur tantum, sed
& actæ agunt: Quemadmodum enim
summus ille rerum opifex, licet sibi
sufficiat, nec alicuius virtutis sit indi-
gnus, mauult tamẽ secundas causas, So
lem, Lunam coagere ad effectus hosce
naturales, quàm solus illos producere,
Ita Iesus Christus quanquam nullius
opera egeat ad erudiendos homines,
quod innumera exempla demonstrãt.
Antonius enim ille heremi cultor, sine
vlla præceptorum ope, scripturas diui-
nas memoriter tenuisse, & credendo
pia illa simplicitate intellexisse prẹdica
tur. Seruus etiam ille Barbarus Chri-
stianus, nullo docente homine, orando
triduanis prẹcibus impetrauit plenam
diuinarum literarum notitiam, ita vt
oblatum codicem, stupentibus qui ade
rant, legendo percurrerit. Paulus apo- Gala. 1.
stolus, neq; ab homine, neque per ho-
minem, vas electionis abs Deo solo ef-
fectus est, & omni sapientia plenissi-
mus. Attamen, communiter pro homi
num gloria consueuit, de nostris pe-
ctoribus tãquam de diuinis templis re-
sponsa dare, & ea quę nobis conducũt,
viuis oraculis edocere. Quomodo nan
que Dei templa homines essent, si per
homines hominibus verbum suum mi
nistrare nolle videretur? Hinc Paulus
missus est ad Ananiam, vt per eum sa- Act. 9.
cramenta perciperet, fieretque Eccle-
siæ commembrũ. Spado ille ad Philip- Act. 8.
pũ, à quo & baptizatus & erudit⁹ fuit.
Cornelius ille, Centurio ad Petrum
Apostolorum principem, à, quo quid Act. 8.
credere, quid sperare, quid agere, eum
oportebat; postquã regeneratus est ba-
ptismalibus vndis, audiuit. Ni mirum
itaque, si & Romanos à Paulo erudiẽn
dos atque confirmandos esse audimus.
Fluctuabant enim, & circunferebãtur,
quamquam optimè eos instituisset Pe-
trus: consolidandi ergo erant, & stabi-
liendi in Dei timore, Pauli prædicatio-
nibus. Ipse enim erat dux uerbi: ita vt
omnes illi in euangelizãdi munere, pri
mas darent. O si Romæ, sua illa tuba p-
sonuisset,

sonuisset, & Iudæorum, & Gentilium corda flexisset, terruisset, conciliasset: Placabat feras, viperea venena tollebat. Quid putas fecisset de hominibus? Græcos sapiā, Iudæos signis, Romanos lepore, Barbaros humanitate confirmasset. Ob id ergo desiderabat Romam properare. *Hoc autem est simul consolatum iri in vobis, per eā qua inuicē est fidem vestram atque meam.* Exponit, post parenthesim prosperitatē itineris, quā optabat. Mille me aggrediantur pericula, latronum, marium, fluminum, modo cum ad vos ipse venero, neminē vestrum reperiam à fide Petri desciuisse, cum quo omnia mihi cōmunia sunt dogmata: Me summam itineris prosperitatem nactum fuisse arbitrabor. Hoc vnicè cupio. vt uos. mihi; ego uobis inuicem consentientes, obmutescere faciamus hominum imprudentiū ignorantiam. Varius rumor quem audio, mea viscera pungit, & angit. Si itaque me veniente Romā, alternis colloquijs didicero, eandem esse fidem vestrā atque meam, vos à me ipso, me à vobis in his quæ fidei Christianæ mysteria tangunt, non differre, magnum inde solatium accipiam: vobis gratulabor & mihi: vos itidem mihi & vobis congaudebitis, cum non secus vos credere q̄ ego doceam, qui Apostolus sum Gentium: nec me aliter docere quam Roma vestra: Petri discipula crediderit, intelligetis. Sunt plerique impostores, qui me non ferendum putant, quod illis à Petro inter Apostolos primæ dignitatis dissentire existimer, meam deprimere student autoritatem: aliorum Apostolorum gloriam attollunt, non vt illos laudibus ornent, sed vt simplices seducant, persuadeantq; illis à me desciscere. O quàm ergo mihi gratū fuerit, cum re ipsa comprobabitur, me eā fidem tenere, quàm princeps Apostolici chori principem vrbium Romā edocuit: hic est sensus Apostoli. Quod præconium quęso (Roma, audi & considera) quod inquam præconium hoc ipso excelsius? Hæc est summa tuarum laudum: hæc incomparabilis gloria: hæc omnium veterum semper recens & maxima dignitas, neminem esse catholicum, nisi Romanæ Ecclesiæ fidem, quā Petrus plantauit, corde & ore teneat, atque profiteatur. Vides Paulum angi, excruciari quousq; appareat illius Euāgelium, Romanorum fidei cōcordare, tunc consolatione non modica perfruetur, cum Romam ab ipso, itemque vicissim ipsum à Roma non deuiare, cōpertum fuerit, & perspectum. Sciebat beata hæc anima, Petri fidem à sua nō esse vel tantillum alienam: attamen ijs qui ipsum accusabant, hoc persuasum iri, ne in vacuum cucurrisse crederet. Cupiebat, quod fieri quàm facilè potuisset, si dedisset illi Deus Romā, vbi Petrus sedem sanctam erexerat, appellere. Hoc desiderium adeo Paulum vrgebat, vt ex Damasco Petrum adiuerit, futurum vrbis Romæ Episcopum. Veni (inquit) Hierosolimam videre Petrum, & deinde post annos quatuordecim contuli cum eo, cum Ioanne, & Iacobo qui videbantur collumnæ esse, euangelium quod predico in Gētibus. Galat. 1. Vbi. Vbi sunt qui sanctæ Romanæ Ecclesiæ detrahere non verentur? Audiāt Hieronymum ad summum illum Romæ Pontificem Damasum. Hæc est fides Papa Beatissimè, quam in catholica didicimus Ecclesia: in qua si minus peritè, aut parum cautè forte aliquid positum est, emendari cupimus à te, qui Petri fidem, & sedem tenes. Si autem hęc nostra confessio apostolatus tui iudicio comprobabitur, quicunque me culpare voluerit, se imperitū, vel maleuolū, vel etiam non catholicum comprobabit. O verba clarissima. Rursus ad eūdem. Beatitudini tuæ Petri cōmunione consortior, super illam petram scio ædificatam esse ecclesiam. Et alibi. Vitalem nescio. Miletum respuo. Paulinum ignoro, quippe quia sedis huius fuerunt aduersarij: qui cathedræ Petri iungitur, meus est. Vides, vides, quantum Hieronymus tribuat sanctæ huic cathedræ Petri Romanæ Ecclesiæ? Tribuit & tantundem Augustinus, cathedram pestilentiæ vocans eos, qui vel extra, vel contra Ecclesiam Romanam, sedes sibi instituerunt. Sedem (inquit) vsurpant Petri, cuius tamen traditionem corrumpunt: ordinem sibi sine

origine vendicantes, corpus sine capite profitentes. Quid clarius pro veritate ista asseuerãda, quod totius Christianæ Ecclesiæ Roma sit verè Cephas, caput: & prĩceps? Ambrosius vbiq; magistrã se profitet sequi Romanã Ecclesiã. Athanasius ex græcis, ad Marcũ Romanę vrbis Epm. Mirũ pfecto, mi rũ, quæ, quot, & quanta in huius rei testimoniũ protulit. Pr̃ Beatissimè, & oĩno Sanctę, optam⁹ à vestrę sanctę sedis Ecclesiæ autoritate, quæ est mater & caput omnium ecclesiarum: Niceni Cõcilij exemplaria ad correctionem & recreationem fidelium orthodoxorum recipere. &c. Dispergit, (mihi credite) cum hęreticis, & cum schismaticis, qui cum Petro & Petri successore, cum Ecclesia Romana non colligit. Nemo autem admiretur, quod Christus hanc vrbem sibi delegerit suę sanctæ ecclesiæ caput. Vbi summus totius orbis pastor, & Pontifex, cui omnifaria facultas, diuino munere tributa est, resideret. Conueniens enim fuit, vt vbi erat caput superstitionis, illic caput quiesceret sanctitatis. Vbi gentilium principes habitabant, ibi Ecclesiarum proceres morarentur. Vbi erat magisterium erroris, inde disciplina propagaretur veritatis. Vbi solium erat Imperatorum, ibi erigeretur thronus regis regum. Propterea Petrus, cui iam demandata fuerat totius Ecclesiæ cura, Christo dicente ei, Pasce oues meas. Ποιμαίνειν enim verbum Gręcum, regere significat. Vnde Reges vocantur Ποίμαίνες λαῶν, pastores populorum, cum quatuor annis in partibus Hierosolimitanis degens, Ecclesiam rexisset, septemque annis in Antiochia, vbi primum orta est Christiani nominis dignitas: Ibi enim inceperũt nominari Christiani, si in actis apostolicis legimus, relicta Hierosolyma atque Antiochia, Romam venit, hicque sedem tenuit, vt Antiochiæ dignitatem, hæc ipsa Roma reciperet. Paulus quoq; Petri frater charissimus, cum omnem ferè orbem peragrasset, hac demum, diuino eum agente spiritu, venit, vt sacrum hoc mistici corporis Christi caput, ambo quasi duo oculi,

Ioan. 26.

Act. 2.

viuifico lumine decorarent. Nemo mihi dicat, Petrum non fuisse Romæ. Marcus Euangelista, vbi scripsit Euangeliũ? certe Romæ, vt Clemens inquit. Scripsit autem sub Petro, vt Hieronymus in libro illustrium virorũ testatur. Vnde & Petrus illum filium appellat. Marcus (inquit) filius meus. Quis ergo est tam perfrictę frontis, vt Petrum dicat nunquam fuisse Romæ? Rogo doctiores, quæ est illa Babilon de qua Petrus inquit. Salutat vos Ecclesia quæ est in Babilone collecta. Si non est Roma, quam ab idolorum errorumque confusione, & à captiuitate populi Chr̃iani noĩauit Babilonẽ? Quærite oẽs interprętes. scrutamini, cõsiderate, & ĩuenietis de Roma dictũ fuisse & impletũ vaticiniũ illud Esaię, Ciuitatẽ sublimẽ humiliabit, calcabit eã pes paupis, scilicet Chr̃i, & gressus egenorũ, Petri & Pauli. Athanasius id testatissimũ habet. Philo ille doctissimus asserit, se se cum Petro Romæ loquutum fuisse. Clemens apostolorũ contẽporaneus. Eusebius Cronographus. Augustinus. Hieronymus. omnis patrum consensus, cõmunis hominum fama, tota prorsus Ecclesia, nullo reclamante, qui catholicus censeat, hoc credit, hoc prædicat. Quis id in dubium audeat reuocare? Dic tu antichriste. Vbi occubuit Petrus? Quo martirij genere? Quo imperante? Si nõ Romæ, non sub Neronæ, non crucis patibulo interfectus est? O hereticorũ pudendam impudentiam. Ex Petro itaque, qui non sine numine Diuum, Romã sibi delegerat, sortiti estis, ò Romani hanc dignitatem, vt non sit Christi fides, quæ Romanæ vr̃æ Ecclesiæ non cõcordat. Ob id Paulus, exoptat fidem suam conferre cum Romanis. Sicut & cum Petro contulerat Euãgelium. idq; prolixis or̃onibus impetrare satagebat.

Act. 12.

1. Pet. 5.

Esa. 26.

Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, (Sed prohibitus sum vsque adhuc) vt aliquem fructum habeã in nobis, sicut & in cæteris gentibus. Ne putarent Romani, Paulum frigidè desiderasse Romã petere. hęc addidit verba, quibus & seipsum à negligentia & torpore excusauit. Nihil non egi, vt vos conuenirem Romani, nõ semel, neque

bis,

bis, sed persæpe propositum mihi fuit
illò venire, vt fructum aliquem ex agris
illis uestris feracissimis, in horreum di-
uinum congregarem, cum vobis, tum
Hebr. 6. mihi; Nanq; non modo terra super se
venientem sæpe bibens imbrem, & ger
minans herbam oportunam, benedi-
ctionem accipit à Deo, sed & agricolæ
qui eam exercuerunt, amplissimis prę-
mijs locupletantur, vt verum omnino
Ioan 4. sit quod dominus dixit, Qui metit, mer
cedem accipit, & fructum sibi congre-
gat in æternam vitam. Et quod Dauid
cecinit. Labores manuū tuarum, quia
Psal. 127. māducabis, beatus es, & bene tibi erit.
Ob id ergo Paulus dicit, se se fructū ha
biturum in Romanis, *sicut & in cæteris
Gentibus, Græcis, & Barbaris* habuerat.
Omnes ergo gentes, exprimuntur tri-
bus hisce vocib⁹, Grecorū, Barbarorū,
& Romanorum. Iudęos tacet, quoniā
Act 13. à Iudęis repulsus cum Barnaba, migra-
rat ad gentes, dicens. Vobis quidem
oportebat primū prædicari verbū dei,
sed quia repulistis illud, ecce conuerti-
mur ad gentes. Vnde modicum quid
fructuum colligere potuit ex Iudæis.
Quamuis autem hac spe, hocquè desi-
derio vehementi permotus, propositū
illi fuerit visendę Romę, prohibitus ta-
men est multoties, vt hucusq; nunquā
fuerit, nec esse potuerit voti compos.
Prohibitus sum (inquit) *vsque adhuc*. Et
est parenthesis. Non eum vetuere pe-
ricula, non maria, non impediuit eum
sathanas, vt de alio quodam negocio di
cit, vetuit eum spūs sanctus, ni fallor,
quomodo & legimus in Actis apostoli-
Act. 16. cis. Transeuntes Paulus & Timotheus
Phrigiam, & Galatiæ regionem, veta-
ti sunt à spū sctō loqui verbum Dei in
Asia. Cum peruenissent autem in Mi-
siam, tentabant ire in Bithiniam, & per
misit eos spiritus Iesu Chri. O magnā,
& imperscrutabilem abissum iuditio-
rum dei. Semper quidem iustorū, sed
semper secretorū. Attendite quæso rē
Act. 23. mirā. Apparuerat dominus Paulo
nocte quadam, & dixerat illi, Constans
esto Paule, sicut enim testificatus es de
me in Hierusalem, ita oportet te & Ro-
mæ testificari. Cur ergo est quod Pau-
lus id tam ardenter desiderat, nec ta-
men assequitur, profectò cū dixerit ver
ba illa Chrs Iesus? Indicant ita prēscitū,
pdestinatumq; esse diuina mēte & uo-
luntate, vt Paulus Romā adiret nec ta-
men illò iuit, nisi post lunga desideria,
post magnas diuturnasq; prçcationes:
Quod testimoniū exquiri pōt euiden-
tius, ad hāc veritatem astruendā, prçde-
stinatiōis effectū, nō sine nrīs orationi
bus adimpleri? Prenotionē, predestina
tionemq; dei, fateor æternam esse, quis
id ignoret? prçces itaq; cū temporariæ
sint, illam iuuare non possunt: Et si quo-
que illę ab ęterno pcognoscantur, nulla
mediorū prenotio, est prçdestinationis
causa: Nēpe finis, media oīa antecedit,
etiā in mente, non modo, in volūtate;
At ad consequendū pdestinationis effe
ctū, plurimū faciūt orones. Absint nrī
tēporis heretici, qui oīa immobiliter ve
nire dicunt, & mira necessitate, Epicu-
reorū nō longe dissimiles, qui orones,
& sacrificia nullo pacto prodesse pu-
tabāt, rati ex dispositione corporū supe
riorū q̄ Deos uocabāt, & ex fato quod
grçce εἱμαρμενη, dr̄, omnia necessario &
immobiliter euenire. Absint & Stoici,
qui oronib⁹, mutari Deos existimabāt,
vt modo vnū vellent irati, modo aliud
eorū aīs placatis. Altera opinio, certitu
dinē tollit diuinæ pnotionis, & pdesti-
nationis. Altera prorsus nrī arbitrij ex-
pugnat, & abrogat libertatē. Sctā fides
Iesu Chrī asserit, Deū falli, mutarivè,
nō posse, attamē effectū illū, qui est p-
destinationis finis, nō modo à Deo ip-
so pēdere, sed & à nobis. Attēdere itaq;
oportet, non modo ordinē Dei ad effe-
ctū, sed & ordinē volūtatis nrę, secūda
rū scilicet causarū ad eundē, & ordinē
etiā causæ primæ, Dei uidelicet ad no-
strā voluntatē. Nā causa secunda, nō or-
dinat ad effectū eius, nisi ex ordinatio-
ne causæ primę. Deus aūt benedictus,
dat nobis ipsis, vt & nos influamus ad
effectū illum. Nō ergo possunt esse inu-
tiles pces nrę ad id cōsequendū, quod
Deus pdestinauit his medijs fieri, & q̄
sancti viri orādo efficiūt, Ita pdestinata
sunt, vt pcib⁹ obtineant. Inquit Grego-
rius. Prçces cū rectę sunt, inefficaces es
se non pnt, inquit Boetius. Sicut enim
prædestinationis diuinæ effectus est
vt hoc

vt hoc fiat, ita quod precibus fiat. Propterea legimus, datã esse Isaac vxorem sterilem, ex qua tamẽ illi promissum fuerat & prædestinatum, multiplicandum esse semen eius, sicut stellas cęli, & arenam maris. Cur? vt rogaret dominum qui daret cõceptum Rebeccæ, rogauit & exauditus est, nec vnquam fuisset prædestinationis effectus adimpletus, nisi ipse viscera domini propulsasset. Legimus quoque in sermonibus Diui Stephani Prothomartiris. Si Stephanus non orasset, Paulũ ecclesia non haberet, cum tamen Paulum ante secula prædestinasset omnipotens. Tale qd est hoc quod de Paulo legimus. Statuerat omnipotens, vt ipse Romæ testificaret Christum: Sanguine subscriberet, & morte iuuaret, tamen exorari voluit, & frequentissimè, multoq; tempore eũ prohibuit, ne optatissimo itinere frui posset, quo ardentius orans id tandem impetraret, quod non nisi pręcibus obtinẽdum, prædestinatum fuerat. Quod vero dicitur, Paulum voluisse Romam accedere, vetuisseq; illi accessum Deũ gloriosum, neminem moueat contra nostrarum voluntatum efficaciam & libertatem. Quis enim tã impiè doceat, homines adeò liberos esse, vt dominũ non habeant? Non audis increpitos fuisse illos, qui dixerant, labia nostra à nobis sunt, quis noster dominus est? Liberi sumus proculdubio, & hominem exuit, qui se se cum cæteris hominibus nõ liberum esse profitetur. At dominũ habemus, Deum videlicet, cui dicitur. Tibi domine omnia seruiunt. Neque enim dictum est, omnia tibi domine seruiunt, dempto homine, sed omnia citra exceptionem. Num ergo qui prohibet ignem ne vrat, aquam ne dilabatur, ꝓhibere non poterit hominem, ne exequatur quod mẽte concepit? Caue, ne dum putas hominem facere liberum, facias sacrilegum. Eligere, velle, actus hi interiores sunt, in nostra potestate, at exterius exequi, efficere quod volumus, quod eligimus, in manu Dei est, non nostra. Voluit Balaam maledicere populũ Dei, sed tamen linguam illius mouit Deus, vt maledic⁹ benediceret. Quid apertius? Meditabat Caiphas Iesu Christi necem, attamen admouit illi ora Deus, vt de humani generis salute prophetaret. Hoc est quod dixit sapiẽs, Hominis est pręparare animam, sed domini gubernare linguam. Propterea adhortatur demum, Reuela domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ. Significans, cum cogitamus consilia, & non per spiritum domini, nos vtique cogitare, consulere, deliberare, etiã diuinæ voluntati reluctantes, at irritos esse & inanes omnes conatus nostros, quippe quia non patitur Deus omnipotens, vt impleant manus nostræ quod cęperant. Scriptum est enim, Dominus dissipat cogitationes populorum, & reprobat cõsilia principum. Et alibi. Veh vobis, vt faceretis consilium, & nõ ex me, vt ordiremini telam, & non per spiritum meum: Nunc stent, & saluent te si possunt consilia tua. Est itaque nostra voluntas, plerunque contraria diuinæ volũtati. Ecce nostra libertas. Volumus enim quod Deus non vult nos velle, videlicet fornicari, cõcupiscere, torpere. Volui (inquit) & noluistis. Motus ergo liberi arbitrij nostri, heu nimium liberi, reluctatur diuino beneplacito. Quæ maior libertas ista? posse resilire ab omnipotentissimo omnium domino? At quantum ad exitum, vel euentum, semper id sequitur, vt de nostra mala voluntate, suam adimpleat Deus bonam voluntatem. Ecce exemplum apertissimũ Iudæorum. Mala voluntate Christum Dei filium perdiderũt, at ipsis male volentibus, bene vsus est Deus omnipotens, vt diuinam voluntatem omnino perfecerint vel nolẽtes. De quibus scriptum est, Conuenerunt verè in ciuitate ista, aduersum sanctum puerũ tuum Iesum quem vnxisti; Herodes & Pilatus cum gentibus & populis Israel facere; quæ manus tua & consilium tuum decreuerũt fieri. Resilire ergo possumus à diuina volũtate, sed ipsa voluntas vinci non potest. Semper enim manet inuicta. Propter quod Iosipp⁹ ille, malo fratrum consilio venundatus, sed optimo Dei consilio, Aegypti Saluator effectus, & dominus, illis dixit. Vos cogitastis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum. Ita ergo nostra libertas defendatur,

Gen. 26. Psal. 11. Psal. 118. Num. 22. Ioan. 11. Prou. 16. Ibidem. Psal. 32. Esa. 30. Esa. 47. Mat. 23. Act. 4. Gen. 50.

tur, vt diuinæ omnipotentiæ non contradicat. De qua scriptũ est, Omnia quę cunque voluit fecit: siue in cœlo, siue in terra, Non enim dicitur. Eorum quę voluit quædam fecit, & quædam non. Sed omnia quæ facere voluit, fecit. Quod si vrgeas. Voluit saluare Iudæos, nec tamen saluauit, vincitur ergo diuina voluntas, illis saluari nolentibus. Nullum argumentum est fortius pro his, qui astruunt, quos Deus efficaciter saluare voluerit, necessario saluatos iri, quoniã diuina voluntas non vincitur, vinci autem posset, si illi possent non saluari, at veritas est inconcussa, quantumcunq; efficacissimè velit me saluare Deus, posse me non saluari: quo enim est efficacior sua voluntas, eo possum magis nõ saluari. Vis rationem? Ecce. Si diuina voluntas est efficax, ergo non tãtum id fiet quod vult fieri, sed eo modo fiet, quo vult fieri. Vult autem me saluari contingẽter, quia disponit omnia suauiter, mouẽdo res secundũ quod sunt natæ moueri, ergo contingenter saluabor, poteroque non saluari. Nec obstat argumentum illud, quod vinci non potest diuina voluntas: neq; enim vincitur, nec vinci potest, & tamen non sequitur inde, vt necessario saluemur. Quod quomodo sit, breuiter tibi id aperiam. Et quia de iudeis peculiariter adducebatur difficultas, de illis loquens & ego, hoc pacto tibi responsum velim. Refugientes diuinam bonitatem, qua beati fuissent, non potuerunt effugere seueritatem, qua miserrimi effecti sunt, diuinam ergo uoluntatem omnino nõ uicerunt. Si Herus dicat, Volo ut omnes serui mei laborent in uinea, postmodum epulentur, qui uero non laborauerit, in pistrino semper molat: qui laborare contempserit, certe contra uoluntatem domini facit, at illius uoluntatem tunc uinceret, quando pistrinum etiam cõtemnens, fugeret. Hoc autem fieri nullo modo potest sub diuina potestate. Contra uoluntatem ergo Dei facimus plerũque, at ipsa nunquam uincitur. Vinceretur autem, si ipsa non inueniret quid de illius contemptoribus faceret, adeo ut hi qui misericordiam in donis contempserunt, & in supplicijs potestatem atque iustitiam euaderent. Sed id impossibile esse nemo ambigit, quoniam scriptum est. Si uolueritis, & audieritis me, bona terrę comedetis; si autem nolueritis, gladius deuorabit uos. Euade gladium, & diuinam uicisti uolũtatem, sed illum non euades, si Deo uolueris obedire: Manet ergo diuina uoluntas inuicta. Quo ad hoc autem satis sit dictum hic. Sequitur. *Græcis quoque & Barbaris, sapientibus, & insipientibus debitor sum.* Quia enim tantam charitatem ostenderat erga Romanos, ne crederes eum uoluisse sibi uerbis tã dulcibus deuincere urbem hanc omnium primam: Idcirco adiecit, Nihil est quod mihi debeatis, ego omnibus debeo. Nec fœlix Gretia, nec extrema barbaries mihi quicquam debet, nec tu alma Roma. Irrecusabile on⁹ habeo ego prædicandi omnibus, & sapientibus & insipientibus. Veh mihi si non euangelizauero, necessitas enim mihi incumbit, ut omnibus quo ad possum, proficere studeam. Omnia autem possum in eo qui me cõfortat. Nihil ergo a me putate amplius habere, quo uobis gratificari cuperem, iussa Dei duntaxat completurus aduenio. Gratias omnes date Deo soli, qui tantam lucem omnib⁹ uoluit esse communem. Græci autem & barbari nomine, omnes compręhendit populos, ni fallor Apostolus, in hoc græcos sequutus, qui omnes populos barbaros uocabant, qui græcè non loquebantur. Vnde & in opprobrium græcè linguæ expertes ab eis dicebant ἀγλώσσοι. hoc est elingues. Forte tamen alia ratione, græcos & barbaros tantum nominat, Romanos subticens & Iudæos, ut barbari intelligantur Scithæ, Thraces, cæterique tales, feris moribus, inculta barba, & rura atque nemora cum feris incolentes, quos nec sapientia gręci, nec Romani urbanitate, neque Iudæi sanctimonia, uel ceremonijs expolitos reddidissent. His ergo potissimum prædicaturus erat apostolus, quo tuba illa admoniti, discerent barbaros mores in sanctos commutare. Nanque ex munere apostolatus Iudæi euangelizare non tenebatur. Petro enim circuncisio credita erat. Paulo præputium, ut ad

Psal. 113.
Esa. 1.
1. Cor. 9.
Philipp. 4.
Gal. 2.

ad Galatas apparet. Vnde si Paulus Iudæis prædicabat, erat supererogatio ministerij huius, ipso dicente.
Rom. 11. Quandiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo. Sed quid de Roma? Romę primum tenebatur. At postquam Petrus ex Antiochia Romam transtulit sedem, ipsi Petro attinebat Romanos erudire, qui licet vniuersalis Ecclesiæ caput esset Romæ, tamen erat proprius Episcopus. Neque enim par erat, vt residente Petro Romæ, alius quispiam Romanos instrueret, propterea, & seruatum est, vt successor Petri, sit & Episcopus Romanus, & vniuersalis Ecclesiæ pastor. Absolutus fuerat ergo Paulus à debito, cum Petrus Romã venit, ipso iure principatus Petri. Græcis ergo tantum, & barbaris ex munere vel ex officio debebat, non alijs: licet ex charitate omnibus, secundum quam dicitur. Nemini quicquam de-
Rom. 13. beatis, nisi vt inuicem diligatis. Barbariem autem omnem Iesu Christi beneficio, ab omnibus nationibus exulasse, postquam sanctissimis illius institutis, mores barbaros cum honestissimis commutarunt, nemo nescit, vt iam christianorum nemo barbarus, dicendus sit, quanquam ignarum vulgus Alpiũ interuallo, barbaros homines à cultis & politioribus se iungi imprudenter existimet. Et scioli quidam, nonnullarum nationum homines, barbaros vocent, quod inconcinnè, & illepide loquantur. Quod si ita est, & Italos in medio Latio, & græcos in medijs Athenis, quàm plurimos esse barbaros asseuerare cogemur. Illud autem verbum *sapientibus, & insipientibus*. Ita intelligatur, vt *sapientis* nomine docti, de
1. Cor. 2. quibus ipse dicit. Sapiẽtiam loquimur inter perfectos. *Insipientis* vero, rudes, paruuli, qui sapientia carẽt, significent,
1. Cor. 3. de quibus dicitur. Etenim non potui loqui vobis tanquam spiritalibus, sed tanquam carnalibus, tanquam paruulis in Christo lac potum dedi vobis. Omnibus ergo debebat Apostolus, qui spiritu Dei plenus, & lacte, hos alere, illos solido confortare cibo apprimè nouerat, omniumque linguis loquebatur, vt & Græci, & Barbari cum possent intelligere prædicantem. Neq;.n. incassum tantis gratijs, Paulum Deus reddiderat insignem atque admirabilem, sed vt vniuersam terram prædicando lustraret, & non modo consularibus viris, patricijs, philosophis, eruditis, sed & rudibus, & mulieribus, & pueris, tam vtile & saluberrimum Euangelium apertum redderet, atque omnibus captu facillimum. Quemadmodum. Solem, Lunam, Maria diuitibus, pauperibus, satrapis, & seruis communia fecit diuina prouidentia, quod communi hominum vitæ necessaria sint hæc omnia, propterea omnibus concedenda, eadem & maiore ratione, Euangelium Christi, quod vitam animarũ præbeat, omnibus vniuersi orbis hominibus, inuulgandum erat, & declarandum, non magis principibus, quàm pauperibus. Id autem præstitit Paulus noster: Ob id ergo dicit. *Sapientibus, & insipientibus debitor sum.* Quasi velit dicere Apostolus. Scio in vobis plerosque sapientes esse, viros sublimes, nobiles, literatos, rudes item, & pauperes, omnibus in commune, propositum est veritatis Christi præconium. Non nouit dignitatis discrimen, non gradus præstantiã, omnibus ego æquè debeo prædicare: propter omnes Romam desidero conuenire, non quod diuinæ voluntati repugnam, quæ aliò semper me ducit, ad vos venire festinantem: ne quidem quęro, cur me prohibeat vos adire, tantum abest, vt resiliam, pareo incompræhensæ illi prouidentiæ, & nullam suæ voluntatis rationem exposcens. Id enim dedecet morigerũ seruũ: quò me dirigit, tendo: sẽp enitor videre Romã, qđ à vr̃o amore nunquã desistere possim. O rarum Apostolũ: qđ nitebat eos videre, suum erga Romanos declarat amorẽ, qđ vetabat nec cõtra ibat, perfectã Dei obedientiam testat, & probat. *Ita quantum in me est, promptus sum, & vobis qui Romæ estis Euangelizare.* Non enim me pudet euãgelij Chr̃i. Ne putate id quod Barbaris & indoctis gẽtibus prędicaui erubescã prædicare vobis, qui & sapiẽ-

tiæ, & dominio cunctas orbis nationes excellitis: &, consulibus, & rethoribus, & poetis, & plebeiolis, minutulisque hominibus, indiscriminatim promptus sum prædicare.
1.Cor.2. Non iudico me aliquid scire inter uos, nisi Iesum Christum. Omnis mea gloriatio ex Christo est, tantum abest vt erubescam de Euangelio eius. Erubescendum est uestris sapientibus, qui cœlos hominibus repleuerunt, & incestatorem Iouem Deum putauerunt, & coluerunt. Mihi non est erubescendum, qui Christum filium Dei prædico, &, omnes alios Deos falsos respuendos esse declaro.* Non in sublimitate sermonis, sed in ostensione spiritus virtutis, hoc & vobis prædicabo, si Deus dederit. O animam generosam, quæ tanta alacritate hanc prouinciam prædicandi Romanis suscipere parata est; prouinciam mille periculis plenam. Non ignorabat maritimas peregrinationes, tentamenta, insidias, vexationes, labores, seditiones, tirannidem impietatis, Cæsarum crudelitatem, sciebat quæ sibi impendebant omnia: attamen non modo nō segnior effectus est, sed & ardentior, & vehementior. Quo factum est, vt tandem Romam peruenerit, illicque à Nerone, qui tunc imperabat, eodem die, eadémque hora qua Petrus cruci affixus est, capite cæsus uitam finierit. O beatissimum Paulum. Cui & post tot coronas, aureola martirij non defuit.

Virtus enim Dei, vel potestas *est in salutem omni credenti*. O vere Euangelium, fausta scilicet & felix annunciatio diuinæ virtutis non humanæ, quæ potens est præstare solidam, verāque salutem omnibus hominibus, mo
Prou.25. do credere velint. Aqua frigida animæ sitienti; & nuncius bonus de terra longinqua. Quàm charius ergo nobis esse debet Christi Euangelium, quod de cœlo nouitatem hanc omniū nouitatum gratissimam annunciat? Non humanum quid fragile, vel infirmum, sed diuinum &, omnipotens robur præstitum esse omnibus ad salutem, non temporalem sed æternam.

Virtus enim Dei est. dicit Apostolus. Pulchra antithesis. Virtus peccati lex: Virtus Dei Euangelium: per illum abundauit delictum, per hoc superabundauit & gratia. Vt salua nauis dicitur cū ad portum peruenit, & non ante, sic nemo nostrum saluus dicitur, nisi cum ad regnum cœlorum peruenit: Tunc enim extra pericula erimus, quod propriæ significat vox ista saluationis, vel salutis. Porrò, vt nauis in sinu maris, etiam salua dici potest, sic qui habet fidem qua iustus est coram Deo, saluus dicitur, tametsi quo ad viuit, semper illi bella, periculaque immineant. Vnde Rom.8.
illud, Spe salui facti sumus. Et illud. Gratia dei saluati estis per fidem. Quoniam Ephe.2.
hæc sunt in electis certissima salutis pignora. Hæc ergo est huius Romanorum Epistolę negotium. Hæc est assertio, quam vnicè molitur Apostolus, & declarare, &, probare, quod Iudęis scandalum est, atq; gentibus stultitia. Hoc ipsum omnibus credentibus esse Dei virtutem, qua saluari possint vniuersi, nempe, Christum, Christique sacrum Euangelium. De vtroque enim id verè dicitur à Paulo quamuis alia ratione. Euangelium nanque diuinam virtutem annunciat, estque organum diuinæ virtutis, verba habens ignita, mirabili quadam potestate totum hominem transformantia. At Christus ipse, illa ipsa est Dei virtus, quam Euangelium euangelizando annunciat. Cuius ope, euangelicis verbis, rapimur, viuificamur, abstergimur, expiamur, sanctificamur, &, saluamur. Qui enim se se totum Christo crediderit, omnino saluabitur. Omnis enim qui credit in illum, non confundetur, vt inquit Propheta. Hoc itaque, videlicet quod *Euangelium*, (ratione scilicet rei euangelizatæ, quæ Christus est, non ratione verborum euangelizantium,) sit. Psal.24.

Virtus Dei in salutem omni credenti. Rom.1.
Et id quod asserit Apostolus, declarabitur statim verbis illis. Reuelatur enim iustitia Dei de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam. &c. Hic tantum ponitur, & asseritur tanquam *θέσις* huius negotij, immo tanquam

quam

quàm fundamentum omnis christia-
næ structuræ. Hoc autem verbo simul
redditur ratio, cur Paulum pudere
non oporteat Euangelij ab eo prædi-
candi, quoniam, scilicet ipsum Euan-
gelium. *Virtus Dei est in salutem omni*
credenti. Quis diuinam virtutem an-
nuncians, quæ perditum genus ho-
minum saluari possit, potius non glo-
rietur quàm erubescat? Plebiscita ve-
stra Romani. Senatusconsulta, Vis ma-
gistratuum, & consuetudinis, Cu-
riatæ Romuli, Ius Papirianum, le-
ges Numæ Pompilij, duodecim illę ta-
bellæ, omnia hæc, ò gentes, virtutes
hominum sunt, & propterea imbe-
cillæ, nec saluant, nec interimunt ani-
mas hominum, quare nec illarum ob-
seruatio necessaria est ad salutem. Ea
facilitate refelli possunt, qua receptæ
fuerant. Neque enim humanæ hee
leges, alia ratione ligant, nisi quoniam
populi iudicio qui communi consen-
su omne imperium atque potestatem
in principem contulit, receptæ sunt:
Quanquam legum latores, vt decre-
tis suis vulgi authoritatem conciliarēt,
se à Dijs edoctos illis præscribere con-
finxerint. Osyris apud Ægyptios à
Mercurio. Solon apud Athenienses à
Minerua. Minos apud Cretenses à
Ioue. Licurgus apud Lacedemonas ab
Apolline. Numa apud Romanos à
Nimpha Aegenia. Euangelium au-
tem Christi, inquit Apostolus noster.
Est virtus Dei. Non humanum quid
annunciat, sed diuinum: non est do-
ctrina hominum, est doctrina diuina,
& propterea inuiolabiliter obseruan-
Iac. 2. da, adeò vt qui in vno mandato offen-
derit, factus sit omnium reus. Hinc
mittens Christus Apostolos, vt Euan-
gelium disseminarent vbiq; terrarum,
dixit eis. Euntes docete omnes gen-
Matt. 28. tes, seruare omnia quæcunque manda-
ui vobis: Tantamq; ostendit esse Euan
gelij virtutem, vt & dixerit, qui il-
lius præcones contempserit, Deum ip-
sum contemnere: Qui vos spernit,
Luc 10. me spernit, & qui me spernit,
spernit eum, qui me misit. Est ita-
que virtus Dei. Quantus ergo &
qualis putas sit iste orator cælitus mis-
sus Paulus, ad annunciandum hanc di-
uinam virtutem vel potestatem? Non
vacat autem mysterio illud verbum.
Est, præsentis temporis. Indicatur
nanque, quemadmodum Christus cre
di voluit de seipso quod est, quo sua
æternitas declaratur, Deo dicente
Mose, Ego sum, qui sum. Sic dices fi- Exo. 3.
lijs Israel, qui est misit me ad vos. Vn- Ioan. 7.
de in Euangelio legimus. Si non credi
deritis, quia ego sum. Antequam Abra- Ioan. 8.
ham fieret ego sum. Ita Christi Euan-
gelium, non modo virtus fuit, vel
erit Dei, sed est, omni scilicet tempo-
re. Citra euangelium nanque, nulli
vmquam contigit salus, nec contin-
get. Vnde propterea Euangelium,
nouum & æternum testamentum Matt. 26.
appellatum fuit à Christo in cœna illa
sanctissima. Habetis ergo, quod vir-
tus Dei est Euangelium.

Virtus autem Dei in salutem. Amanda
est ergo hæc diuina potestas, longe ma
gisquam timenda, quoniam non est
virtus in interitum, sed in salutem.
Lex Mosi, Iudæę, erat virtus Dei, sed Rom 7.
non in salutē. Scriptum est enim de ea,
Occasione accepta, peccatum per man
datum, operatum est in me omnem
concupiscentiam, & per illud occi-
dit: Quod ergo bonum erat, mihi fa-
ctum est mors. Erat lex mortis & in-
teritus, tantum abest, vt vllo vm-
quam tempore fuerit lex salutis, vel
virtus in salutem. Propterea timen-
dum semper erat Iudæis, nobis non
est timendum, quibus Euangelium sa-
lutem pollicetur æternam. Sperandum
est nobis & amandum, vt hanc salutem
consequamur. Breuis differentia legis
& Euangelij, Amor & Timor. Erat
vtique lex illa Iudæis necessaria ad salu
tem olim, sed tamen non sufficiebat ad
salutem, quia vt verè dicam, reos homi
nes constituebat potius quam saluaret:
Cōminabatur enim, & nō opitulabat̃:
iubebat, non sanabat, languorem ostē-
debat, nō auferebat. Nemo aūt ignorat
illud, Nitimur in vetitum, q̄m & quod
concupiscitur, nescio quodā modo dul
cius fieri, cū vetat̃. Euangeliū aūt Chr̄i,
quo ad rem euangelizatā maximè quę
Christus est, nō modo necessaria, sed &

sufficiens

sufficiens est ad salutem. Quoniam Christus Iesus nouitate spiritus quam largitur, vetustate ablata, hominem denuo natum saluat & sanat. Filius hominis non venit mactare, sed saluare, dicebat ipse de seipso. Et iterum. Non misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui saluantur, inde saluantur; qui non saluantur, aliunde non saluantur. Perditio nostra, ex nostra est potestate. Salus autem ex virtute Christi, vt omnino verùm sit quod dicitur per Oseam. Perditio tua ex te Israel est, tantùmmodo in me auxilium tuum: Et quod Paulus hic dicit, se se annunciare potentiam Dei in salutem. Est enim Christus tantum virtus saluans, non perdens, tendensque ad salutem, non ad perditionem: si quæris virtutem perdentem, humanam imbecillitatem agnosce tantum; si saluantem, virtus effectrix salutis nostræ Deus est: formalis; gratia, cooperatrix, & sine qua, neminem saluari contingit, consensus vltroneus liberi arbitrij: Instrumentalis, Euangelium quod prædicatur. Meritoria Christus, de quo disserit Euangelium. *Omni.* O verbum dulcissimum. Nemo desperet: nemo dicat. Sum ne ego prædestinatus? Omnes, omnes venit saluare Christus, non modo eos qui saluantur, sed & qui pereunt. Pro omnibus venit Christus, non pro paucis. Cur plorat Christ⁹ super Hierosolimitanos ciues, nisi quia ipse volebat saluare eos, & ipsi noluerunt? Si diuinus Christi fauor, vrbem illam dereliquerat prorsus, & nolebat eam saluare, nonne merito illi deploranti respondere potuissent: Cur inanibus lachrymis te maceras? noli nobis imputare quod nostra culpa non commisimus, nostra improbitate, & nostra voluntate factum est, quod factum est. Omnibus ergo, omnibus (mihi credite) affuit virtus Christi, vt saluentur. Ideo leges gentium gentibus, lex moysi hebreis duntaxat data fuit. Euangelium autem, omnis generis hominibus tradendum fuerat, vt omnes saluarentur per ipsum. Est enim virtus Dei in salutem omnium.

Luc 9.
Ioan 3.
Ose.13.
Luc.19.

Idcirco præceptum fuit Apostolis, prædicate euangelium omni creaturæ; quamuis Christus ipse Iudæis vnis prædicauerit, & nunquam Gentibus. Quoniam enim Messias erat, Messias autem iudęis tantum videbatur esse promissus in lege, non item gentibus, ne ab eo Iudæi occasione accepta auerterentur. Qui gentes, canes, incircuncisos, peccatores, in despectum vocabant. Consentaneum fuit, vt Iudææ limites ipse non excederet, quò & factum fuit, vt si quando gentilibus aliqua salutis beneficia impendebat, quo omnem gratiam haberent, Iudæis notumque fieret, quod Iudæi tantum illi curæ erant, (O diuinam & admirabilem sapientiam) vellet à Iudæis exorari, id Centurionis historia, atque Chananeæ latissime ostendit, Propterea & dicebat. Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Vnde & cum viueret, Apostolis prohibuit, In viam gentium ne abieritis, quasi Euangelium illo tempore, Iudæis tantum propagandum esset. Eo autem à mortuis resurgente, morte deuicta, incredibilis illa virtus diffundenda fuit ad omnes gentes, vt omnes qui sub mortis Imperio primum detinebantur, scirent rediuiuæ Christi vitæ glorioso triumpho, esse se se reuocatos ad vitam, & ad salutem. Parum est enim mihi (dicebat Vates ille,) vt suscites feces Israel, dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Propter quod Petrus Apostolici collegij princeps, in Concilio Hierosolymitano hūc in modum primus, tanquam verè cęterorū caput, & Iacobo ēt maior qui Episcopus vrbis Hierosolymæ erat, fari cępit. Viri fratres, Deus, qui corda nouit, testimonium perhibuit, dans gentibus spiritum sanctum sicut & nobis, & nihil discernit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. Quo fortasse permoti Iudæi, cœperunt indignari christianis, vt potè qui

Mar. vlt.
Matt.15.
Matt.10.
Esa.49.
Act.15.

iudaica superbia, & nescio quo liuore singularitatis plusquam par sit, & decent auidi, diuinas gratias ethnicis qui idola coluerant, non esse vllo pacto profundendas. Iudicabant, ferebantque egerrimè, quod in eos omnes sine delectu, æque ac in ipsos, de quibus olim Psaltes cecinerat, Non
Ps. 147. fecit taliter omni nationi, spiritus sancti charismata diffunderentur, sacrumque Euangelion ad totius mundi salutem inuulgaretur. O noxium inuidiæ virus. Hinc & Paulum ferre non poterant, quoniam christiana exestuans charitate, gentes omnes amplectebatur adeò & fouebat, vt non modo eas Iudæis exequare, sed & præferre videretur: ratus omnem Iudæorum sanctimoniam, ob pharisaicum illum tumorem, quo proprijs meritis fræti, Diuinæ gratiæ plurimum derogabant, Deo ingratissimam esse; gentium vero quæuis magna facinora, ingenti illa humilitate, qua Deo, omnem illorum salutem Deo optimo maximo acceptam ferebant, aboleri, non imputari à diuina misericordia.

Credenti, Donum nō est donum, nisi acceptetur. Requiritur enim quod donetur, & quod acceptetur. Euangelium igitur dono datum est hominibus vniuersis à Deo: porrò si non acceptatur, non erit donum, quare nec saluabit: acceptatur ergo per fidem: quotquot credunt, acceptant: qui non credit, non acceptat, nec saluatur. Quare Dei dona debent acceptari, & chara haberi, atque in magno prætio: Illud fit per fidem. Hoc per charitatem. Tanto autem hoc excellit illud, quanto qui frigide dona acceptant & vilipendunt, habentur pro ingratis. Ergo consumatio est in charitate, non in fide, vt intelligamus, tunc haberi apud Deum iustos, cum amamus, non cum credimus. Adde, quod dona Dei debent expendi, exercitarique, non custodi, vt ex parabola talentorum habemus: Exercetur autem euangelium per charitatem, quæ est radix
Gala. 6. operum, dicente Paulo, Quod fides per charitatem operatur: non sola, ergo multo plus facit charitas, quàm fides, quia illa non operatur sine charitate, atque ideo donum Dei languesceret. Radix peccati Adæ fuit, quia non credidit Deo comminanti: radix nostræ salutis est credere Deo promittenti, sed ille suæ incredulitati adiunxit peccata alia, comedit pomum, excusauit, se abscondit. &c. Nos ergo fidei iungamus alia opera vt saluemur. Vnicè autem de fide mentionem facit Paulus, quia fidem Christi plantare cupiebat. Romani eximijs virtutibus pollebant, iustitia, clementia, fortitudine, non oportebat igitur multum laborare, vt commendaret eis mores bonos: in vna fide laborandum erat. Ideo igitur vbique illam extollit. Sed & illud obseruandum est, quod de illis qui primo ad Christum veniunt & ex Iudaismo, & ex gentilitate loquitur. Illi autem sola fide saluantur: at post baptismum relapsi in peccatum, si iustificari cupiunt secunda iustificatione, oportet operibus illam sibi comparent. De his in hac Epistola non est sermo: Quare nimirum, si de vna fide sermo habetur, non de operibus. Mira profectò est fidei virtus, quæ illi tribuitur, & à Theologis, & à Magis. Omnia nanque miracula fidei adscribuntur. Fide euasit Daniel pericula leonum. Emorroisse ait Christus. Fides tua te Matt. 15.
saluam fecit. Centurioni, sicut credidisti fiat tibi: Pallas apud Homerum his verbis consolatur Achillem, Matt. 8.
Veni ego pacificaturus tuam iracundiam, modo credideris. Medicorum est aphorismus, Ille plures sanat, in quem plures confidunt. Idcirco Linus Poeta dixit, Dijs omnia credenda esse. Cuius rationem videtur reddidisse Christus. Nam credenti (in- Mat. 9.
quit) in Deum, omnia possibilia sunt. Nihil autem incredibile, nisi impossibile: si ergo nihil impossibile, nihil incredibile. *Euangelium* ergo Christi, inquit Apostolus, *virtus quidem Dei est in salutem* omnibus cuiusuis gentis hominibus, Græcis, Barbaris, sapientibus, insipientibus.

At hoc vnicè requiritur, vt credant
1. Ioan. 5. in Christum. Vnde illud est. Qui cre
Ioan 3. dit in filium Dei, habet vitam ęternam:
Act. 16. Qui non credit, ira Dei manet super
Ioan. 2. illum. Et illud, Crede, & saluus eris.
Rom. 10 Qui credit in me, non morietur. Qui
Ioan. 3. credit in eum, non confundetur. Illud
quoque. Sic Deus dilexit mundum,
vt filium suum vnigenitum daret, vt
Eccl. 2. omnis qui credit in illum, nō pereat,
sed habeat vitam æternam. Veh illis,
qui non credunt. Inde enim mors na-
2. Cor. 2. scitur, vnde vita nasci debuerat. Chri
sti bonus odor (inquit idem ipse Pau-
lus noster,) alijs est odor vitæ in vitam,
alijs odor mortis in mortem. Creden-
tibus in Christum odor in vitam, non
credentibus, odor in mortem. At qui
non credit, ex seipso non credit: Qui
ergo intereunt, ex seipsis intereunt, nō
ex Christo. Intereunt autem dubio pro
cul omnes non credentes. Inditium
eius est quod legimus in actis apostoli-
cis. Exorcistæ nanque nonnulli, cum
nec tantillum in Christum Iesum crede
rēt, tentauerunt inuocare nomē eius,
vt dæmoniacum quendam liberarēt.
Act. 19. Adiuro (inquiunt) te per Iesum, quem
Paulus prædicat. O rem miram, &
prodigiosam, respondens spūs nequā
dixit illis. Iesum noui, & Paulum scio,
vos autem qui estis? Et insiliens in eos
homo qui habebat demonium, & do-
minatus amborum, inualuit cōtra eos,
ita vt nudi & vulnerat effugerent
de domo illa. Credere ergo oportet
in Christum, eos qui saluādi sunt Chri-
sti virtute. Sed opere prętium fuerit
videre tria hæc. Quid oportet crede-
re. Secundum. Cur credere oporteat.
Tertium. Qua ratione fidem magis q̄
quodlibet aliud opus exigit à nobis
Euangelium Christi. *Virtus Dei est*
Rom. 1. (inquit Paulus) *in salutem omni cre-*
Ioan. 6. *denti*: Et Christus Iesus. Hoc (inquit)
est opus Dei, vt credatis in eum quem
misit ille. Hoc enim non modo hu-
ius Epistolæ basis, sed & scopus est
Paulinæ om nis philosophiæ. Magnus
ergo sermo nobis hoc in principio ha
bendus est, ne demum cum progressi
fuerimus, accidat nos tota aberra-
re via. Paruus enim error in princi-
pio, est maximus in fine.

Principio autem ante omnia intelli-
gendum est, quid fidei vel credendi
nomine, significetur in omnibus hisce
scripturæ locis. Neque enim significa-
tur nuda & simplex illa credulitas,
quæ est operatio quædam intellectus,
sed & omnis animi fiducia vel con-
fidentia. Nuda enim credulitas quę
cogitatione completur, est infra scien-
tiam, vt Proclus inquit. At hæc fi-
des, quam græci πίστιν vocant, constās
scilicet & firma omnis animi per-
suasio, qua nos ipsos concredimus il-
li, cui fidem adhibemus, persuasum
habentes id omnino fiēdum esse quod
credimus, est supra scientiam omnem
& intellectum. Hanc autem fidem,
quemadmodum in Christum Iesum
quisque, ita nemo in alium quempiam
nec in seipsum habere debet. Scri-
ptum est enim. Maledictus qui confi- Hier. 17.
dit in homine, & qui firmat carnem
brachij sui. En itaque quid credere
oporteat. Hoc videlicet, quod Chri- Rom. 1.
stus Iesus Dei virtus sit in salutem om-
nibus credentibus. Quoniam ipse vl-
tro ingenti victus charitate, se se pro
omnibus obtulit Deo patri in ara cru-
cis, vt omnes saluarentur. Hoc credi-
dere tria compræhenduntur. Crede-
re Christum, Credere Christo, & Matt. 8.
Credere in Christum. Christum cre-
didere demones. Tu es Christus filius
Dei viui, quid venisti ante tempus tor-
quere nos? Nanque illis perspectum
erat, vehemente saltem opinione, Ie-
sum Christum esse. Christo credide- Matt 7.
runt quotquot dicebant: In nomine
tuo demonia eiecimus, prophetauim⁹,
virtutes fecimus. Credebant enim illi
asserenti, quod suo nomine demones
fugarentur, & curarentur morbi.
At in Christum non credunt, nisi ve-
ri filij Dei, vnde demones perdidit
Deus, nec illos saluauit eorum inanis
fides. Illi autem audient Christum
dicentem. Discedite à me omnes qui Matt. Ibi.
operamini iniquitatem, nunquam
noui vos. De his autem qui in Chri-
stum credunt, de quibus est illud
Ioannis verbum. Dedit eis potesta-
tem filios dei fieri, his qui credunt
in

Ioan. 1. in noīe eius. scribit, Omnis qui credit
Rom. 10. in illū nō confundet. Qui credit in filiū
Ioan. 3. Dei, habet vitam æternam: Et alia plura, quæ adducta sunt superius. Credere ergo in Christum, non est simplex cogitatio intellectus, sicut credere Christo, & Christum: Sed & operationem voluntatis includit, qua in Christum imus, eundo confidimus, & speramus, sperando diligimus, diligendo propter eum operamur, si possumus. Neque enim fiducia esse potest, nisi vana sine amore, nusquam vero amor est sine opere. Quis non incassum fidit principi, quem non amat? Mihi crede, amor, est radix fiduciæ omnis. Rursus, quis interius diligit ardenter, qui exterius ocietur & torpescat? Amor otiosus esse non potest. Operatur magna si est, si vero operari renuit, amor non est. Quo manifeste colligitur, inanem esse fiduciam in Christum sine bonis operibus. Incassum nanque fidis Deo, si Deum non diligis. non diligis autem, si non operaris. Quàm vani ergo sunt Christiani illi, qui fidunt se se per Christum saluatos iri, nec tamen operibus bonis incumbunt. O misellos. Si
1. Cor. 13 habuero omnem fidem (inquit Apostolus.) ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Iacobus tam vehementer infestus est his qui docent, nudam fidem sine operibus ad salutem conducere, vt etiam illos demonibus comparet. Et demones inquit cre-
Iac. 1. dunt, & contremiscunt. Quid verius? Quid breuius? Quid vehementius dici potuit? Et de fiducia
Iac. 2. quoque concludit. Quid proderit fratres mei, si fidem quisque se habere dicat, opera autem non habeat? Nunquid poterit fides saluare illum? Fides, sine operibus mortua est. En
1. Ioan. 4. ad extremum. Qui non diligit, manet in morte, inquit Ioannes. Vides ergo quid credere oporteat, & quę sit fides de qua dicitur. *Virtus Dei Christus est in salutem omni credenti.* Hæc enim est, vt credamus idipsum. Videlicet, quod Christus, Dei virtus est in salutem omni credenti. Credenti inquam ipsi, ipsum, & in ipsum. Et hęc est fides de qua ad Galatas dicitur. In Christo Iesu, Gal. 6.
neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur: Fiducia scilicet in Christum Iesum, qua ratum nobis esse debet, neminem perdendum qui in illum credere voluerit. Quæ nequaquam nuda est, vel informis, sed charitate formata. Cur credere oporteat, nunc dicendum. Equidem Deus nostra ope non eget, vt ab il-
lo saluemur. Scriptum est enim. Quis Esa. 45.
adiuuit Spiritum domini? Et iterum. Iob. 26.
Cuius adiutor es? Nunquid imbecillis, & sustentas brachium eius qui non est fortis? Proculdubio itaque posset Deus citra omnia opera nostra nos saluare. Qui enim fecit te, sine te, non nė posset saluare te, sine te? Verum, pro hominum gloria, vt aliqua saltem ratione promæreamur salutem nostram, cum nos sine nobis creauerit, nos saluare sine nobis non voluit. Exigit ergo à nobis, vt credamus, quo non citra omne meritum, tantam felicitatem consequamur. Gloriosius nanque est, aliquem suis meritis exaltari, quàm prorsus gratuito dono. Quò fit, vt & summus pater filium suum hominem factum, promereri voluerit gloriosum illum triumphum, vltronea obedientia quam exhibuit vsque ad mortem crucis. Propter hoc enim inquit Apo-
stolus, exaltauit illum Deus, & dedit Philip. 2.
illi nomen super omne nomen. Vnde hinc conijcere licet, quam grauiter halucinentur nostri temporis Matheologi, qui putant nos diuinæ gratiæ derogare, qui merita prædicamus; Ipsi ipsi extollimus diuinam gratiam, non illi. Longè enim est maior nobis collata gratia, si mereamur æternam vitam, quam si secus: nanque, & quod mereamur, est gratiæ: Gratia hoc nobis contulit, non ipsi comparauimus, vt immensum illud premium promerere valeamus. Gratia. Gratia non merito, venale factum est regnum Dei, vt iam illud emere possint singuli, quantumuis pauperes, modo in Christum

 credant.

credant. O maria gratiarum; angusta admodum & auara est hereticis diuina gratia, quæ totum sibi retinet nihil nobis impartitur, nisi quantum faber serræ, vel Figulus luto. At nobis est quàm latissima, quæ nos sibi coniungit mira societate, vt illa nobiscum & nos secum agentes, & gratiam agnoscamus, & præmium. Ob id Paulus ad Ephesios vtrunque complectitur. Gratia (inquit) saluati estis, per fidem; Explicat quod Dei est, cum inquit, nos gratia Dei salutem fuisse adeptos? adiecit demum quod nostrum interest, fide videlicet nos saluos esse effectos, ne liberum tollatur arbitrium: Ita inquit magnus Athanasius. Subdidit autem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est. Quod dupliciter exponi posse litera ipsa ostendit. Primo quidem: Et hoc, videlicet fides, non ex nobis, ipsa enim est Dei donum, & non per nos comparatum. Secundo vero. Et hoc, videlicet, saluari per fidem, Dei donum est, non ex nobis: Non enim suapte natura fides meretur æternam salutem, sed hac tantum ratione, quia Deo fuit placitum, vt nos per fidem exciperet, ne scilicet prorsus videremur ignaui, & aliquid ad nostram salutem ipsimet cōferreremus. Nemo itaque nobis obijciat, quod diuinæ gratiæ simus ingrati: Nam catholicorum nullus, de meritis sibi adblanditur, nullus in seipso gloriatur, omnes docent, quod merita sunt ex gratia, non gratia ex meritis: gratis enim datur gratia. Cum ergo audis gratis, tace de meritis. Ex hoc autem dilucidum esse potest, quod tertio loco proponebatur, Cur Euangelica, apostolicaque doctrina maximè exigit fidem, Immo vt verius loquamur, nihil aliud exquirere videtur ab homine, quam vt Christo fidat? adeo vt & Christiana lex dicatur tota lex fidei: in hoc potissimum à lege veteri discreta, quod illa appelletur lex operum vel factorum. Huius inquam tota ratio est, quoniam hoc ipso fidei nomine, totum adscribitur gratiæ Christi, & nihil in homine remanet, vnde possit gloriari. Qui enim se totum alicui committit, illi innititur non sibi, nec alteri. Qui itaque Christo fidit, credens quod saluare possit, quod velit, & quod saluaturus sit, nullo pacto in seipso gloriatur, nec in alio, sed in domino dūtaxat. Qui nanque in seipso gloriatur vel tātillum, non prorsus fidit Christo, fidit & sibi, Propterea itaque vnice quidem fidem expetit Euangelium Christi, vt omne os obstruatur eorum qui ignorantes iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, pharisæum illum, imitantes qui iactabat opera sua, iustitiæ Dei nequaquam subiecti fuerunt. Qui verè fidit Christo, & virtuti ac gratiæ, atque merito Christi, vt per eum sit saluandus, credit omnia quę ad salutem necessaria sunt: illi omnino per Christum esse condonanda: Hanc autem fiduciam scit esse necessariam. Credit itaque & ipsam eius fiduciam, non modo alia dona & gratias, à Christo sibi esse datam, nō suo merito cōparatam, dicens cū Paulo vere fideliū fidelissimo. Miam consequutus sum, vt fidelis essem: Nihil ergo est boni quod sibi arroget, omnia Deò accepta refert. Quid hac humilitate sanctius? Hanc autem humilitatem venit edocturus Christus Iesus, vt qui gloriabatur, in domino gloriaretur. Iam enim omnem patris gloriam abstulisse videbantur, & Iudæi & gentes. Cum hi ex legis obseruantia, heæ ex sapientia naturali inaniter, & impudenter tumescerent, & euanescerent. Magna ergo ratione vnam fidem extulit, ipse & omnis Apostolorum chorus, qua soli Deo innitimur, soli Deo inhæremus, ex solo Deo pendemus, ipse solus exaltatur, illi soli tribuitur omnis honor & gloria. Nemo tamen vehementior in fide ista commendanda, cœlesti, & diuiniloquo Paulo nostro, qui omnis superbiæ domitor, suis in epistolis adeò hāc in Christum fidem extulit, vt plerique de subobscuris eius sententijs, occasionem acceperint, & credendi & docendi his, qui Christo fidunt tanquam de salute securis, non esse in alio

Marginal notes: Ephes. 2. — Rom 3. — Rom. 10. — Luc. 10. — 1. Tim. 1. — 1. Cor. 1

Galat. 6. Rom. 13. Sap. 10. Matt. 16. Philip. 2. Rom. 2. Galat. 6. Hebr. 13. Mat. 19. Mar. vlt. 2. Petr. 1. 1. Petr. 1.

alio opere laborandum; quasi qui Christo fidat, omnia impleuerit quæ ad saluandos nos præscribuntur. Cum tamen Apostolus, de pijs operibus super fidei fundamentum ædificandis, idem senserit quod cæteri. Cur enim quemadmodum loca perquirunt, vbi fides extollitur, non ita curiose vestigant testimonia, quibus opera commendantur? Dum tempus habemus, operemur bonum. Abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum. Reddet Deus vnicuique, secundum opera sua. Cum metu & timore, salutem vostram operamini. Gloria honor, & pax omni operanti bonum. In Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Fornicatores, auari, adulteri, regnum Dei non possidebunt? Cur non legunt Christum dicentem. Si vis ad vitam ingredi serua mandata? quemadmodum legunt, qui crediderit saluabitur; qui non crediderit condemnabitur. Cur non audiunt Petrum cũ dicit. Satagite vt per bona opera vestra certam faciatis vocationem nostrã, quemadmodum audiunt, In virtute Dei custodimini per fidem in salute? O homines iniquissimos, errantes, & in errorem mittentes. Cõferamus, conferamus nos loca hæc omnia, & intelligamus cum sanctissimis nostræ orthodoxæ Ecclesiæ patribus, fiduciam in Christum non ideo prædicari, vt cum securitate peccemus, immo vt credentibus cohercentes omnes concupiscentias, bonis operibus insudemus, & nobis ipsis vim ad bene, beateque viuendum inferamus, quo magnam hanc fiduciam habere valeamus. Quo pacto enim male viuentes fidere possumus, vt Christus omnis sanctitatis fons & magister nos diligat, iuuet, & foueat? Vana esset fiducia mea in principem, quem continenter verbis, cogitatibus, & factis lacescerem, modo ipsi nota esset animi mei in eum obstinata peruersitas: Deus omnia nouit, qua ratione ergo fieri potest, vt tibi proficiat in eum fides, si malis operibus illum continenter inhonoras? Rursus, & si quandoque peccamus, propter illum aduocatum quem habemus apud patrem qui semper interpellat pro nobis, quem infideles non habent, minime de diuina indulgentia atque misericordia desperemus, dicentes non temeraria illa & pnitiosa sed pia & humili securitate. Et si etiã peccauerimus dñe, tui sumus. Qui ergo potes permanentes in malignitate disperdere, velis quæsumus, pœnitentium peccata sanare: quod dicere non possunt qui in peccatis perseuerant, emortua illa fide frœti. Hac itaque declaratione, & liberum arbitrium statuimus, cuius est vltronea hæc fides: nemo enim inuitus cogi potest ad fidem. Opera quoque ad salutem necessaria esse docemus, vt pote sine quibus inanis sit hæc in Christum fides. Et nihilominus, gloriam Christi confitemur, extollimus, & prædicamus, dicentes quod ipse solus est *virtus Dei in salutem omni credenti*: non liberum arbitrium, non opera: quoniam nisi Christus ipse nobis gratiam promeritus fuisset, nec liberum arbitrium, nec opera possent nos saluare, sed nec nostra fides. Hæc nanque est Christi gloria, vt non tu te ipsum salues, sed Christus saluet omnes. Vniuersique hac Christi gloria egemus, clamante Apostolo, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.

1. Ioan. 2. Sap. 15. Rom. 7.

Sequitur Paulus. *Iudæoque primum & Græco.* Nemo vestrum admiretur verbo illo primum. Neque enim Paulus mollitur principalius Christum, Christique Euangelium saluare Iudeos quã gentes, græcos, vel barbaros. Oppositum nanque asseuerare contendit hac in epistola, non magis partam esse salutem Iudæis, quàm gentibus, sed omnibus æque. Quippe quia Deus, cum sit omnium conditor, ad præstandam vniuersis populis solidam, perpetuamq; salutem, filium suum vnigenitum è cęlo destinauit ad terras. Neque enim aliter dirimere potuisset subortas Iudæorum, gentiumque in vrbe Roma contentiones. Illud ergo *primum* non principa-

cipalitatem significat, sed temporis ordinem duntaxat, non principalitatem scilicet in salute, sed in necessitate salutis. *Primum*, necessitate Iudæis, secundo gentibus, quia Iudæi magis rei erant coram Deo, ergo magis indiguerant Euangelio vt saluarentur. *Primum* quidem, in intentione Dei fuit propter salutem Iudęorum, secundo gentium, quia Iudæis repellentibus, Apostoli iuerunt ad gentes. Nominauit gręcos non gentes absolutè, quia gentiles primo saluati sunt quàm Iudæi. Nam Iudæi ex gentibus, non ex Iudæis gentes. Abraham enim in gentilitate saluatus est, non in pręputio. At græci omnino post Iudæos. Peperit (in summa) Christus omnibus hominibus salutem, quātum in se fuit, inquit Paulus. primo tamen Iudæis, quàm alijs populis. Quippe quoniam, & primo fuit Iudæis Euangelium annunciatum: Vnde & qui primo crediderunt in Christum fuere Iudæi: Nec est vt Magos obijcias, qui vix natum Christum adorauerunt. Eum enim præcessere pastores, qui Iudæi erant: Maria quoque & sponsus eius Iosippus. Rei gestę ergo ordinem attendentes, cernimus Christum prius fuisse in Iudæorum salutem, quam gentium. Quo verbo extimulantur Iudæi, nempe quoniam ob eorum magnam ingratitudinem, tantam salutem negligentes, indigni effecti sunt diuinarum gratiarum, quam illis olim gratis ante omnes nationes se se abundantissimè diffuderant. Translata siquidem fuere postmodum primogenituræ iura, ex iudæis in gentes, ex Esau in
Rom. 11. Iacob, Paulo dicente. Cæcitas contingit in Israel, donec plenitudo gentium intraret. Cum autem omnis plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus fiet. Gręcorum ergo appellatione hoc loco, gentes omnes intelligi possunt; vt græci tanquàm omnis ipsius Philosophię parentes, nomen dent cęteris: vel quoniam maior christianorum multitudo eo tempore, erāt græci. Græcis enim post iudæos primū prędicatum est, Euangelium, quàm cæteris gentibus. Iudęi ergo græcos, græci alias gentes præcesserunt in auditu euangelij. Vnde & ex græcis ortum est christianum nomen in vrbe Antiochia. Et hæc est causa (ni fallor) qua ferè omnis doctrina euangelica & apostolica, scripta est græco idiomate, non latino, quod plerosque mouet, potissimum autem & maiore ratione de hac Pauli epistola, cū ad Romanos destinata sit: illa q̄ est ad Hæbreos, nā scripta est hebraicè, videtur ergo quod satius fuisset & latinis, latinè scribere, cum apostoli omnes, omnium linguis loquerentur; Huius ergo hæc est ratio, quoniā scilicet primi christiani, iudęis exceptis, græci erant, & numero plures etiam in vrbe Roma. Adde quod & lingua græca valde felicior est, & aptior ad sacra mysteria exprimenda, quàm latina. Rursus, felici illa ætate, sapientes vbique terrarum græcanicam linguā callebant, latina siquidem Romæ, erat lingua popularis, vulgi, & materna ferè; oportebat autem vti secretiore idiomate, quò non omnibus passim communia fierent Christi mysteria. Scriptum est enim. Nolite sanctum dare canibus, nec mittatis margaritas ante porcos: ideo græce scripserunt Apostoli omnes & Paulus. Cum ergo apostolus latine non scripserit latinis; sed græcè, ne passim omnibus inuulgarentur margaritæ istæ, mirum profectò, mirum, quomodo nostrates in maternam linguam vertant omnia, vt etiam deliræ anus hęc mysteria pertractent. Cur vero Apostoli non hebraicè scripserint, puto in causa id fuisse, quoniam licet lingua illa sacratissima sit, & sacris sermonibus atque mysterijs aptissima, non erat tamen adeo communis toti orbi vti græca: Oportebat autem omnibus nationibus inuulgare euangelium Christi. Vtendum ergo fuit græco sermone, tanquam communiore. Potest & ratio alia assignari, quoniam Christi Iesu & apostolorum persecutione, indignos se se effecerant Iudæi mysteriorum christianæ religionis: nequaquam ergo fas erat hebræo idiomate illa conscribere, vtpote ab eis conculcanda & ridenda. Cur autem Euangelium Matthæi & epistola

Matt. 8.

stola

stola ad Hebræos scripta sint eorum lin
gua: In causa est, quoniam hæc duo,
vnicè ex veteris testamenti vaticinijs
contendunt contra hebræos iam adue-
nisse Messiam, cessasseque legem. Fas
ergo fuit, vt eorum armis cōfoderen-
tur, quo vel crederent vincenti, vel
omnino inexcusabiles essent.
*Iustitia enim Dei reuelatur in eo ex fide in
fidem, sicut scriptum est. Iustus autem ex fide
viuet.* His verbis probatur duplex illa
assertio, quæ supra proposita fuit. Vide-
licet Euangelium Christi esse Dei virtu-
tem in salutem omni credenti. Sed pri-
mum Iudęo quam Gentili. Probationis
verò virtus & summa hęc est. Cre-
dentes omnes iustificantur per fidem
in Christum, primum tamen Iudæi
quàm Gentiles, hanc ipsam assequun-
tur iustificationem, ergo & salutem
omnes credentes per fidem in Chri-
stum consequuntur: antecedunt ta-
men Iudęi gentes. Ex iustificatione er-
go per fidem in Christum, probatur sa-
lus æternæ gloriæ per fidem in Chri-
stum; & ex ordine iustificationis, or
do glorificationis. Quæ vt clariora sint,
altius repetenda res est. Nemo vestrum
ignorat, iustificationem esse medium
ad gloriam paradisi, dicente Apostolo,
Rom. 8. Quos iustificauit, hos glorificauit: non
glorificantur nisi primum iustificati,
nam in ciuitatem illam supernam Hie-
Apo. 21. rusalem, non ingreditur quicquam im
mundum aut coinquinatum. Iustos
ergo esse oportet omnes; & ab omni
prorsus labe expiatos, quotquót illuc
ingredi voluerint, vt regnent cum
Christo. Nemo autem ex se ipso iu-
stus esse potest: quandoquidem &
protoplastus noster, antequam etiam
cecidisset, originalem illam iustitiā do-
no accepit à creatore: non illam ipse
Eph. 2. sibi comparauit. Nos itaque qui in ip-
so peccauimus omnes, & facti su-
mus filij irę, multo magis oportet vt iu
stificemur, idest iusti fiamus, non ex
Rom. 8. nobis, sed dono Dei, propterea & iu-
stitiā nostram, Dei donum esse, testan-
Psal. 16. tur sacri omnes diuinarum scriptura-
rum codices. Quos iustificauit (inquit
Paulus.) Notate verbum, non quos
iustos inuęnit, sed quos iustos ipse fe-
cit, hos demum glorificauit. Exaudi Psal 142.
me domine in tua iustitia, inquit Psal-
tes, non inquit in mea iustitia; sed in
tua: mea est iniquitas & impietas. Si Psa. 64.
iustus sum, tuo dono iustus sum, tu
me iustum effecisti, non ego meipsum. Exod 34.
Non intres in iudicium cum seruo tuo, Iob 9.
quia non iustificabitur in cōspectu tuo Ibidem.
omnis viuens. Si qua est nostra iusti-
tia, ex nobis ipsis tanquam ex nobis
comparata, audi qualis nam sit. Omnes
iustitię nostræ inquit Esaias, quasi pan- Esa. 64.
nus menstruatæ. Nullus apud te per se
innocens est, inquit Moises. Verebar Exo. 34.
omnia opera mea, sciens quod non Iob 9.
parceres delinquenti, inquit Iobus. Et
iterū. Nunquid iustificari potest homo Iob. 25.
comparatus Deo, aut apparere mun-
dus natus de muliere? Nemo enim
est mundus à sorde, neque infans cu-
ius est vita vnius diei super terram.
Quo Pelagianorum error conuincitur
manifestissimè, qui peccatum Adę tran
sijsse in posteros tam impudenter nega
re sunt ausi, præterquam imitatione:
Et propterea sauciatam naturam su-
perbi agnoscere nolentes, liberum no
strum arbitrium præcipitare magis
quam exaltare moliebantur, docētes,
quemlibet ex se ipso posse de impio
iustum fieri, proprijsque meritis sur-
gere à peccatis, Deoque sine eius gratia
reconciliari, quod impijssimum esse,
christianorum nemo non confitetur.
Si enim per naturam iustitia esse pote-
rat, ergo gratis Christus mortuus est.
Ideo enim mortuus est, vt nos sancti-
ficaret atque iustificaret. Clamandum
est ergo cum Paulo, Quis me liberabit Rom. 7.
de carcere mortis huius? de peccato?
Gratia Dei per Iesum Christum domi-
num nostrum. Propter quod Paulus Rom 3.
idem concludit, Deus est qui iustifi- Ibidem.
cat impium. Omnes enim peccaue- Ibidem.
runt, & egent gratia Dei: vt non iu-
stificetur omnis caro in cōspectu eius.
Sed iustificati simus gratis per gratiam ipsius.
Quid autem sit hæc ipsa impij iustifica-
tio, optimè intelligemus si primum
quid iustitia sit, illa dico, de qua scri-
pturæ sacræ, iura Cæsarum, atque Pon-
tificum, sermonem faciunt, dilucidum
fuerit. Motus nanque ex terminis ad
quos

quos sunt, dignosci solent. Attendite, iustitiæ sacrum, illibatumque nomen. Iustitia quasi dicit à iuxta: quod enim est iuxta regulam, rectum dicitur, & iustum: & quod non est iuxta, non iustum, neque rectum: vt patet ex communi vsu loquendi in artibus, & in ædificationibus, maximè vbi est perpédiculum, iuxta quod (vt ita dicam) iustantur omnia. Regula itaque iuxta quam debet iustari homo est Deus, & lex eius, quæ exigit, vt superius in homine dominetur, inferius subijciatur: Cum homo se habet iuxta hanc regulam, est, iustus cum non iuxta, iniustus; quia obliquus, non rectus. Quoniam itaque operationum humanarũ, hoc est quæ sunt propriè hominis inquantum homo, primum principium proximum est intellectus & ratio; primum principium quo intellectus in captiuitatem redigitur in obsequium Christi: Cum autem intellectus est iustatus, facilè iustantur omnia. Ni mirum igitur, si radix iustitiæ tribuatur fidei. Nam & principium iniustitiæ & obliquitatis est, quod intellectus nõ credat Deo, sed complementum deinde iustitiæ est in voluntate, quæ per charitatem plenè iustatur, vt homo nõ velit, nisi quod vult Deus, non odiat nisi quod odit Deus. Et hæc est consumatio iustitiæ. Charitas enim maior est fide, & ita consumat quod illa incepit. Tribuitur tamen totum fidei, quia est principium. Nam principium est totum. Hinc Paulus vtrunque coniunxit, Fides quæ per charitatem operatur. Iustitia itaque de sui ratione, quandam rectitudinem ordinis importare videtur, apud omnes. Christiana ergo interioris hominis iustitia est, cum supremum in homine subditur Deo, & animæ vires inferiores, supremæ scilicet rationi obsequuntur atque parent. Magna enim iniustitia est, creaturam non subijci creatori, & in creaturis, inferiorem non superiori. Cum ergo totus homo Deo subijcitur, & in homine caro spiritui, sensus rationi, iusti sumus. Iustificatio itaque quid aliud est, quã motus quo homo mouetur à Deo glorioso, à statu peccati ad statum præ-

2. Cor. 10

Galat. 6.

dictæ iustitiæ per gratiam gratificam? Peccato siquidem peruertitur omnis ordo, cum ancilletur domina, & dominetur ancilla. Mouet autem Deus hominem conuertendo illum ad se ipsum, qui primum auersus fuerat ab eo, secundum quod dicitur, Deus tu conuertens viuificabis nos. Conuerte nos Deus salutaris noster. Cum itaque homo sit libero præditus arbitrio, requiritur, quod Deo hominem primo mouente, & ipse seipsum motu moueat, & conuertat ad Deum; si vsum habeat liberi arbitrij. Quod dico propter pueros, qui cum non sint compotes rationis, & motus liberæ voluntatis, mouentur abs Deo ad iustitiam per solam gratiam, quæ eorum animulas perficit atque format; citra omnem eorum operam. Neque sine mysterio. Sicut enim culpa illa originalis a qua expiantur, non propria voluntate, sed carnali origine ipsos inficit, & Deo reddit inimicos: ita par est, vt spirituali duntaxat regeneratione quæ fit baptismalibus vndis, quanquam nullus adsit propriæ voluntatis motus, Dei gratia iustificentur. Qui ergo iam adoleuerunt, Deo eos conuertẽte per gratiam, necesse est, vt & ipsi libere conuertantur ad illam accep tandam. Vnde Propheta dixit. Conuerte nos domine, & conuertemur. Neque enim proficeret conuertere Deum, nisi & tu conuerti velles. Propterea Paulus hortatur. Videte fratres, ne quis desit gratiæ Dei. Iterũque. Hortamur vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Notate verba. Deus quidem mouet omnia, sed non eodem modo. Aliter nanque; & aliter mouentur ab eo, etiam naturales res, ob diuersas earum naturas aliter grauia, aliter leuia. Hominem ergo ad iustitiam mouet, trahit, & vocat secundum conditionem naturæ humanæ. Hæc autem est hominis conditio, vt non agatur tantum, sed & agat ipse seipsum, diuina gratia primum actus. Impossibile est itaque vt iustificetur a Deo quisquam (infantibus, & his, qui vsum non habent liberi arbitrij demptis,) nisi qui iustificatur, aliquo modo seipsum admoueat, diuina gratia præuentus.

Psal 84.
Psal. ibid.

Hier. 31.
Hebr 12.
1. Cor. 6.

De

De qua dicitur. Misericordia domini
Psal. 58. præueniet me. Et iterum. Præuenisti
Psal. eum in benedictionibus dulcedinis.
Ioan. 6. Propterea dicitur. Omnis qui audierit a patre meo, & didicit, venit ad me. Discere enim, non est sine motu liberi arbitrij. Prima autem conuersio, primusque motus hominis in Deum, est mot⁹ fidei, de quo dixit Paulus noster, Accedentem ad Deum oportet crede-
Heb. 11. re. Ad iustificationem ergo impij, quod de nostro primum afferre oportet, est fidere, quod Deus sit per Christum Iesum omnium impiorum iustificator, atque credentibus in eum remunerator. O beata fides. Hæc est vera pietas, Docti, verus Dei cultus, quo anima soli Deo inhæret atque innititur. Fidens scilicet ipsi tantum, & gratiæ eius per Christum, non sibi. Confestim autem sequitur, immo simul est motus ad detestandum perpetrata facinora. Mobile enim cum mouetur, simul recedit à termino à quo, & accedit ad terminum ad quem. Terminus à quo, est peccatum in iustificatione. Terminus ad quem, est gratia diuina & iustitia. Accedens ergo fide ad diuinam gratiam, recedit à peccato: non recedit autem nec accedit anima nisi desiderio, & detestatione, vel fuga. Hi enim affectus sunt pedes animæ. Accedit ergo per desiderium & vnionem ad Deum, cum fidit illi, & eius iustitiæ, & recedit à peccato vel ab iniustitia, per detestationem. Vnde hoc est quod pœnitens ille dicebat, Dixi confi-
Psal. 31. tebor aduersum me iniustitiam meam dño. Ecce terminus à quo recedit. Et tu remisisti impietatem peccati mei. Ecce terminus ad quē accedit. Qui enim verè ad Deum accedit desiderio vehementi, & amore, & illi fidit, nihil hæsitans de diuina eius gratia consequenda, ne vana sit fiducia ei⁹, quomodo nō vniuersos gressus abhominabitur malæ actæ vitæ: quomodo rursus non proponet eniti, vt in posterum Deum non offendat, sed illi satisfaciat potius bonis operibus, quo illi valeat reconciliari? Quanquam neq; huic proposito fidat, sed diuinæ gratię duntaxat, quam Christus ipse promeritus est. Sic itaq; cum impius primum esset, fit pius, & de iniusto iustus per fidem in Christum. Si accedunt deinde bona opera, iustitia eius auctior fit & consumatior. Ita enim dicitur in Apocalypsi; Qui iu- Apoc. 22.
stus est, iustificetur adhuc. Neq; enim fieri posse crediderim, vt credentes merito Christi Iesu, nos saluatos iri, adiungentes bona opera quoad possumus, non magis fidamus & confidamus, Christi gratiam nobis esse profuturam, quæ si inimicos reconciliat, multo magis eos, qui pro virili conantur illi placere. Nequaquam ergo fidimus operibus, sed fidimus continenter Christo pollicenti. At primum citra opera fides est perexigua: Cum operati fuerimus, augescit fides, fitque immotum & stabile firmamentum, quo omnino sine hæsitatione confidimus diuina nos gra Tit. 3.
tia saluatos iri: Clamantes nihilominus cum Paulo, Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Ex fide ergo imperfecta operantes, in fidem, tendimus perfectiorem & fortiorem. Sicque primum initium habentes iustificationis, nanciscimur complementum & consumationem. *Iustitia ergo Dei ex fide in fidem* tendit, ex fide imperfecta, in fidem perfectissimam. Perficitur enim fiducia ex operibus. Quis enim nesciat, habitum crescere ex actibus? Vnde & charitas inchoata meretur augeri, vt aucta mereatur perfici. Nunquam ergo operibus tribuimus iustificationem, nisi quoniam operibus consumatur & augetur fides qua iustificamur: Ante opera quidem initialiter, perfectè verò post opera. Ecce Iacobus Aposto-
lus, & Christi germanus, quomo lo Iac. 2.
hæc omnia tetigit in epistola sua. Ex operibus (inquit) iustificatur homo, & non ex fide tantum. Vnde & subdit, Abraham pater noster, nonne ex operibus iustificatus est, offerēs Isaac filium suum super altare? (intelligatis postquam credidit. primum enim credidit, quàm obtulerit filium,) vides quoniam fides cooperabatur operibus illis, & ex operibus fides consumata est? Quanquam tamen initium iustificationis eius fuerit fides, Mose dicente, Gen. 15.
Credidit Abraham Deo, & reputatum est

est illi ad iustitiam. Nullo nanque pacto prodesse illi profuerunt ad iustificationem, opera quæ fidem præcesserunt, quantumuis moraliter (vt aiunt) bona: Et hoc est, quod vnice molitur Apostolus hac in Epistola, vt videbitis, quo optimè tollitur controuersia Iacobi & Pauli, dum alter plurimum tribuere videtur operibus, alter nihil. Iam enim patet, quomodo intelligendus sit vterque. Quæ enim opera præcedunt fidem, nec possunt iustificare: quæ vero sequuntur, augent fidem atque iustitiam. Vnde Paulus dicit. Nos spiritu ex fide, spem iustitiæ expectamus. Rom. 8.
Quod intelligi non potest, nisi de iustitia consumata: cum ex fide sit iam iustitia initiata. Spes ergo est consumatæ iustitiæ. Ita ergo tendit Iustificatio ex fide in fidem. Notate autem hunc modum loquēdi Apostoli. Quia enim *Ex*, notat terminum à quo, vt cū dicimus, ex albo fit nigrum, ex aqua aer, ne crederes, quod fides esset terminus à quo iustificationis, qui semper est oppositus termino ad quem, & corrumpitur illo adueniente, propterea addidit *Ex fide in fidem*. Vt intelligas, & si fides tendat in opera, manere tamen fidem, sed fieri perfectiorem: Quemadmodum cum dicimus ex aurora fit dies, manet aurora, sed perficitur. Ita ex pueris tendimus in viros, at puer non corrumpitur, efficitur perfectior. Fides ergo semper manet, & cum perditur fides, perditur iustificatio omnis. Qui enim per opera credit iustificari & saluari sine fide Christi, stultus est, & meritò iam iudicatus. Si vero iustus effectus, non addit iustitiæ opera, cum alioquin possit, deperditur hæc ipsa iustitia, atque languescit. Cum enim iustus iusta agere teneatur, & ipse fide in Christum fretus torpescat, quomodo fingi potest, quin ommissione saltem peccet? Quoniam sterilis est, nec affert fructum iustitiæ domino. Scriptum est autem, Omnis arbor quę nō facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Notate verbum. Non modo arbor quæ facit fructum malum, sed quę non facit fructum bonum excidetã gratia, & ĩ ignē mittet' æterni supplicij. Quomodo ergó iustus est qui nō operatur? Quin potius, quomodo non iniustus, quamuis Christo fidat? Hæc enim fides inualida est, quam non opera comitātur, vt inutilia opera, quæ hęc ipsa fides non antecedit. Ipsa est enim petra illa, super quam ædificanda est operum omnium structura: quæ si nō adsit, ædificamus super arenam: si vero iacto illius fundamento, non super ædificamus aurum, argentum, lapidesque prætiosos, opera bona & pia, pro eorum gradibus & differentijs, hisce distincta nominibus, incassum iecim' fundamentum, irridemurque à domino, Ecce qui cępit ędificare, & non consumauit. Et profectò mirum quo non pacto fide mortua nonnulli sibi vitam perpetuam pollicentur. Non enim incassum dixit Petrus. Ministrate in fide vestra virtutem, in virtute, in virtute scientiam, in scientia abstinentiam, in abstinentia patientiam, in patientia pietatem, in pietate amorem fraternitatis, in amore fraternitatis charitatē: apertè insinuans, fidem non esse satis. Vnde concludit, Cui hæc præsto non sunt, cæcus est & manu tentans, cui non datur tempus operandi; Modo in Christo fidat iustificationem assequitur per diuinam gratiam, quæ nullas patitur venire moras. Sed qui operari potest, oportet eum operari, vt initium nouæ illius creaturæ Dei, iustitia illa consumetur. Dices, immo videtur quod nullo pacto fides sine operibus quicquàm valeat ex apostolico verbo ad Galatas, Fides quæ per dilectionem operatur. Quæ ergo non operatur, nequaquàm prodest. At hoc vos non moueat. Palam enim videretur Deo tribuere crudelitatem atque iniustitiam, hæc ipsa sententia. Modo ergo adsit propositum operādi, id satis est, dicēte Propheta. Si auerterit se impius ab impietate sua, omnium iniquitatum eius quas operatus est, non recordabor amplius. Tunc enim fides operatur habitu, Si non actu. Est nanque operum grauida, nihil præter tēpus partus expectans. At si tempus adsit, & non pariat, iam non erat grauida, sed sterilis: sterilitatem autem omnium maledictā esse

Luc. 14. 2. Petr. 1. Gal. 6. Ezec. 33. Matt. 3.

esse in Israel certò scimus. Vnde & in paradiso illa amenissima, quæ typũ gessit Ecclesiæ, nulla arbor sterilis erat. Ex his habes quantum sit tribuendum fidei, quantumque operibus pro iustificatione impiorum. Tota enim radix est à fide in Christum, cum gratia præuenimur. Finis etiam est in fidem per mediã operationum. Fidimus enim antequam operemur Deo per Chr̃m: operantibus nobis, augetur fides. Sicque per fidem, initiata iustitia cõsumatur, & per fidem auctiorem factam non sine operibus. Propterea in Euãgelio petimus augmentum fidei. Domine; adauge nobis fidem: vt & iustitia nostra augeatur. Probatum est ergo, quod iustificatio fit per fidem. Probandus est modo ordo Iustificatiõis, quod primò Iudæi sint iustificati quàm gentiles. Probatur sic. Hanc fidem primo habuere Iudæi, quàm gentes, quippe quoniam gentes paucis patribus exceptis, Iobo, Balaam, & alijs nõnullis, nõ crediderũt in Christum nisi postquàm natus est. Iudæi vero, etiam in testamento veteri crediderunt in Christum uenturum, ergo primo iustificati sunt Iudæi quàm gentes. Iustificabantur enĩ illi ex fide in Chr̃m venturum, qui promissus fuerat, & expectabatur à Iudęis omnibus, quam fidem nisi habuissent, nullo pacto quibusuis eorũ operibus, nec morum, nec cerimoniarum, nec sacrificiorum, iustificari potuissent corã Deo, licet ab hominibus laudem promerere potuissent, qui corda hominũ non nouerunt, sed attendunt tantum opera, vnde pleriq; hipocrititijs operibus decipiuntur. Gentes vero iustificantur ex fide in Christum, qui iam venit. Si ergo longè prior est iustificatio iudęorum quàm gentium, etiã & salus. Ni mirum ergo (vult dicere Apostolus) si prius fuit prædicandum euangelium Iudęis quàm gẽtibus: fuit nanque primum annuncianda salus iustis, quàm iniustis. Iusti erant Iudæi, cum Chr̃s venit, ex hoc quod in eum credebant nasciturum, ratum habẽtes, non suis operibus sed mediatoris gratia saluatos iri. Iniusti autem erant gẽtiles, quoniam suis operibus fidentes, gratiam venturi mediatoris non agnoscebant, quam alioquin cognouerunt postmodum cum venit. Primum ergo Iudæis prædicandum fuit, secundo gẽtibus. Sicut ergo iustitia ex Iudæis deuenit ad gentes, ex fide in Chr̃m venturum, quæ erat fides propria Iudæorum, in fidem in Chr̃m qui iam venit, quæ est fides propria gentium: ita salus ex fide in fidem eodem modo dimanare cognoscitur à Iudęa in gentes. Propter quod dicebat Chr̃s. Salus ex Iudæis est. Illa erat fides veteris testamẽti, hæc noui: illa sinagogę, hæc Ecclesię: illa legis, hęc Euangelij. illa prophetarum, hæc apostolorum. Nam quod illi promittebant tanquam à longe uidentes, isti exhibuerunt, manibus proprijs contrectantes. Vnde & illorum vnus inquit. Quod vidimus oculis nostris, quod audiuimus, quod perspeximus, quod manus nr̃æ contrectauerunt de verbo vitæ, testamur & annunciamus vobis. O beatos viros. Iure magno dicebat illis Iesus. Beati oculi qui vident quæ uos uidetis. Multi Reges & Prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt. Hoc itaq; est, quod dicit Apostolus noster, *Iustitia Dei* Non iustitia hominum. Sicut enim dicitur Domini est salus, quia scilicet saluat: ipse non homo, Ego (inquit) sum dominus, & non est absque me saluator. Ita dicitur, Iustitia Dei, quia homines ipse iustos facit. Quod si quandoque dicitur iustitiam esse nr̃am, vt in psalmo illo, Iudica me domine secundum iustitiam meam. Et alibi. Retribuet mihi dominus secundum iustitiã meam, & secundum puritatem manuũ mearum retribuet mihi, id non aliter intelligatur, quàm locus ille, Nonne scriptum est in lege vestra. Ego dixi dij estis? Nullus enim ignorat legẽ à Deo esse, & tamen Chr̃s legem hębręorum appellauit, quia data Iudęis, simile qd est in oratione dñica, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Si noster est, cur à Deo illũ dari exposcimus? Dei est haud dubię, quia à Deo datur, sed nr̃ fit diuino munere. Iustitia ergo qua iusti sumus, Dei est, quia à Deo nobis

Marginal notes: Luc. 17. — Ioan. 4. — 1. Ioan. 1. — Matt. 13. — Psal 3. — Ps 17. — Ps ibidẽ. — Ioan. 10. — Matt 6.

bis gratis condonat: nr̃a est: estquia in
nobis recipitur. Iustitia ergo Dei est.
Quædã iustificatio humana est, de qua
Esa. 5. dicitur, Iustificatis impium propter
munera. Hac non fiunt homines iu-
sti, sed iudicantur tantum iusti. Et ple-
runq; temerè, adeo est fallax humanum
iudicium: At Deus ipse iustificando, ve
Ps. 10. rè iustos facit. Hæc ipsa ergo iustitia
Dei, non qua ipse Deus iustè iudicat,
de qua dicitur, Iustus dominus & iusti-
tiam dilexit, sed qua iustos facit, *Reue-
latur ex fide in fidem.* Declaratur scilicet,
quod descendat ex fide iudæorum in
Chr̃m venturum, in fidem gentium, in
Chr̃m, qui iam venit. Ita interpreta-
tus est seipsum Apostolus ad Galatas
Gal 3. capite tertio. Priusquam (inquit) ve-
niret fides, sub lege custodiebamur, cõ
clusi in eam fidem quæ reuelanda erat.
Ostendit enim patres veteres, vixisse in
fide quadam velata, donec veniret fi-
des quam expectabant reuelandam. Fi-
des patrum, fuit fides in Chr̃m Iesum
venturum: Ea quæ reuelanda expecta-
batur, erat fides in eum, cum iam venis
set. Ex fide ergo, quam gentes nõ ha-
bebant, transierunt in fidem ipsis com-
munem, & gentibus omnibus. Et ita
eodem verbo Pauli. *Iustitia Dei reuela-
tur ex fide in fidem.* Secundum duas nr̃as
expositiones, probata fuit duplex illa
assertio, Iustificari hominem per fidẽ,
& iustificatos esse primum Iudæos quã
gentes. Non itaque lege iustificati sunt
Iudæi, vult dicere Apostolus. Omnis
iustitia, tam in veteri, quàm in nouo te
stamẽto, est per fidem in Chr̃m media-
torem Dei & hominum: per legem nul
la, nisi forte coram hominibus. Si enim
ex lege, vel per legem diuina iustitia,
Heb. 2. ergo gratis Chr̃s mortuus est. Propte-
rea in Epistola ad Hebræos latissimo ser
mone ostenditur, neque Abraham, ne-
que Isaac, aliosque coram Deo iustifi-
catos esse, nisi ex fide in Chr̃m. Sed &
hoc inquit hic Apostolus reuelatur in
Euangelio, idest expressè declaratur.
Pluribus enim in locis Euangelij arca-
num istud reseratur, Deum non respi-
cere opera pro expiandis peccatis, sed
fidem in Chr̃m, pijs tamen operibus
grauidam. Mulieri nanque illi pecca-
trici quæ pia opportunitate importu-
na, in domum pharisei accessit, lachry-
misque cœpit rigare pedes domini, di-
ctum est, Vade in pace fides tua te sal- Luc. 7.
uam fecit. In vrbe Capharnaum legi
mus, oblato quodam paralitico ad pe-
des saluatoris, quod uidens ipse fidem
illorum, dixit, Fili, remittuntur tibi pec- Matt. 9.
cata tua. Quid amplius quærimus, cum
non modo fide propria in Christum,
sed & aliena audimus expiari, purifica
ri, absolui, iustificariq; peccatorem, sa-
nariq; non corpore modo, sed anima?
Velatum autem erat mysterium istud
(inquit) Apostolus, in testamento vete-
ri, & uerum dicit. Velamẽ autem est
in verbis illis Abacuch prophetæ.
Iustus ex fide viuit. Quibus verbis, mo- Abac 2.
litur Apostolus, hæc duo intellexisse
Prophetam, Primum, ex fide in Chr̃m
mediatorem & redemptorem, hominẽ
esse iustum coram Deo. Secundum, ex
fide in Chr̃m consequenter acquirere
vitam æternam. Hoc autem satis diffi
cile erit deducere, & declarare, nisi al-
tius speculemur. Scito ergo, librum il-
lum Abacuh duo duntaxat continere,
Regnum Babylonis, quo potestas dia-
boli significatur, destruendum. Filios
Israel, qui Chr̃iani populi typum gesse-
re, è captiuitate illa liberandos. Con-
tenditque Vates ille, omnino hæc duo
fienda esse. Ita enim post longas dispu
tationes, pollicitus fuerat illi Deus, qui
mentiri non potest. Dicit itaque, Ecce,
qui incredulus est, non erit recta ani-
ma eius in semetipsa. Iustus autem, in
fide sua viuet. Arguamus nos hunc in
modũ. Recta aĩa, & iusta aĩa idẽ sunt.
Similiter nõ recta aĩa, & non iusta ani-
ma idem sunt. Iustus itaq; ex illo est iu-
stus, ex cuius opposito non recta ani-
ma, est non recta anima. Est autẽ non
recta anima, ex hoc quod non credit
Babylonem destruendam, filiosque Is-
rael liberandos. Ita enim inquit Pro- Ibidem.
pheta, Qui incredulus est, non erit re-
cta anima eius in semetipsa. ergo iustus
est iustus, ex hoc quod credit hæc duo
omnino fienda. Hæc autem duo, illis
verborum inuolucris figuratè, signifi-
cabant, euertendam esse diaboli pote-
statem, redimendosque christicolas. ¶
sunt

sunt veri Israelitæ à captiuitate peccati. Ergo intentio Prophetæ est, iustos illos patres, fuisse iustos ex hac fide in Christum. Ecce primum. Addit autẽ, quod talis iustus ex fide viuet, in futuro. Nõ itaque intelligit de vita gratię. Illa enim iam viuit actu, quia iustus. Iustitia enĩ Dei est animæ vita; ergo intelligit de uita glorię, Ecce secundum. Fides ergo largitur gratiam & gloriam, hoc est iustitiam & salutem, adeo vt & qui tunc credidit hoc fiẽdum esse omnino Chr̃i gratia, & qui nunc credit id iam esse factum, nequaquam possint non placere Deo, & non consequi vitam æternam, quod propositum fuerat. Perbelle ergo dictum est, Christum esse Dei virtutem, in salutem omni credenti, atq; in iustitiam: ne crederes ex fide salutem haberi, at ex operibus iustitiam, vel è contra: Totum ex fide habetur modo dicto. nequaquã scilicet nobis ipsis, sed diuinæ gratiæ, per Chr̃m fidentibus. Quod vtiq; est verissima pietas, vnus Dei cultus, vt omnia ipsi ferantur accepta. Legatur ergo Prophetæ verbũ illud hunc in modum. *Iustus ex fide viuet*. Iustus ex operibus: qui scilicet ex
Luc. 15. operibus suis credit se se iustificatum iri, estque de numero illorum nonaginta nouem iustorum, quos parabolicè extimulauit Christus, qui non indigẽt, idest non indigere sese existimant pœ-
Rom. 10. nitentia, nec gratia Christi. Ignorantes scilicet iustitiam Dei, & suam quærẽtes statuere, ille nequaquam viuet, immo nec viuit. Tunc enim primum quisque moritur, cum sibi fidit. Ægro persimilis, qui magnis febribus exestuat, & se se valere optime credit. Fit enim, vt citissimè emoriatur miser, quoniã si bi ipsi de valetudine inaniter adblandiens, medicum non quærit. Quis aũt sine medico conualuit vnquam? Sine illo inquam medico, de quo scribitur.
Eccl. 38. Honora medicum, propter necessitatẽ enim creauit eum altissimus. Suspicor etiam hoc verbo, *Iustus ex fide viuet*, probare Paulum quod dixit, Græco etiam esse in salutem Euangelium Chr̃i, quia dicitur *Viuet*, non viuit, Iudæus prorsus iam tunc viuebat in fide vẽturi, & qui non viuebat, in illa fide, nõ erat iustus coram Deo Iudæus: licet corã hominibus: sed gentilis non viuebat, at victurus erat, ergo Propheta dicens *Viuet*, intelligit quod non tãtum Iudęo, sed Gręco erat futurum Euangelium in salutẽ. Dicamus tandem, *Iustus ex fide viuit*, Est iustus, qui in principio sermonis accusator est sui: Est iustus, qui ex fide viuit. Prou. 18.
Est iustus, qui est absq; terrore. Primus quidem bonus & laudabilis, quia accedit ad viam. Secundus melior, quia currit per viam. Tertius optimus, quia iã appropinquat ad finem vię. Primus.n. pęnitentiam agit. Secundus iã egit, & gratiam consequutus est. Tertius est ꝓpe gloriam. Illum reducit dñs. Secudũ deducit, Tertiũ educit. Sequit̃ modo.

Reuelatur enim ira Dei de cælo in omnem impietatem, & iniustitiam hominum. Impietas propriè est peccatum quo Deũ colere dedignantur impij, non credẽtes ei, non timentes eum, non fidentes in eo: Hæc est peruersa opinio de Deo, dictis verbis, & operibus, vt Basilius dixit. Iam vero quidã sunt manifestè impij, qui contemnunt Deum, & pro talibus haberi inter homines non erubescunt. Alij vero quadam hipocrisi, hãc impietatem suam occultãt hominibus, & vsq; adeo etiam tendunt in deterius, vt cum pij existimentur ab alijs, sibi ipsis quoq; volunt videri pij, & iusti, fucantes & palliantes alta quadam carnis sapientia, quæ inimica est Deo, Rom. 8.
suam impietatem, vt Dionisius tirannus, qui spoliauit Iouem amictu illo aureo: Hi palam perditi sunt, quod contemnunt Deum, prorsus temerarij homines, audacesque, & securi in peccatis, Contra vtrosque loquitur Paulus. Idcirco dicit, *Omnem impietatem*. Contrariorum contrarias esse causas manifestum est. Impietas in Deum, idest infidelitas, iram Dei concitat. Quid mirum ergo si pietas, idest fides, diuinam gratiam adducit hominibus? Prima ratio ex testimonio Prophetæ, demonstrauit Iudæis. Iudæis inquã ad Christum conuersis, qui non literæ occidenti, sed spiritui viuificanti innituntur. Hæc ad Gentiles dirigitur, ad Gentiles inquam Christianos effectos. In pietate vestra ò Gentes, Deum ad iracun-

diam prouocastis, pietate ergo, fide in illum, eiusque filium putate vos esse conciliatos, in diuinamque gratiam receptos, absque meritis. Primum quod in vobis ex vobis, Deo displicuit olim cum innumeris obruti facinoribus essetis, non fuit fornicatio, non dolus, non innaturalis naturæ vsus, fuit infidelitas, ad infidelitatem secutæ sunt vniuersæ iniustitiæ vestræ, omnia scilicet peccata, & in proximos vestros, & in vos ipsos, quę turpe est etiam fari, ergo primum quod in vobis Deo placitum est, est fides. Habitat enim Christ⁹ per fidem in cordibus vr̄is. Putate ergo cuncta inutilia esse ad iustificationē coram Deo, nisi adsit pietas. Hæc est basis fidei. Sine fide enim impossibile est (Heb 11.) placere Deo. Qui autem Deo non placet, nullo quouis. externo ope vt Deo placeat, potest promereri, quandoquidem primum oportet, vt placeat ipse, deinde opera. Scriptum est enim, Re(Gen 4.)spexit Deus ad Abel, & ad munera, primum ad Abel, deinde ad munera. Fide autem placemus Deo tantum, ergo opera ex impietate nascentia, Deo igrata sunt. Filij diaboli sunt, quotquot (Ioan 1.) non credunt. Dedit autem potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Iudęi itaque primum placuere fidei pietate, uos īpietate displicuistis. Ni mirum ergo si illis primum promulgatum est Euangelium. Potuissent autem respondere Apostolo, gentium nomine, sapiētes illi, & Gręcorū, & Romanorum, Vt quid Paule, Deo displicuit (Act. 26.) nostra infidelitas? Vide ne multæ te literæ ad insaniam vertant. Iudæi in Dei filium venturum credere potuerunt, quoniam illis factæ fuerant promissiones. Nō fecit taliter omni nationi: Nos, (Psal. 147.) non nisi natum cognouimus, vix agnitum coluimus, adorauimus, in eū credidimus: non ergo nostra culpa factum est, vt in Christum antea non crederemus. Non id, non id ò gentes, vos adeò exosas reddidit Deo patri, inquit Apostolus, quod in Christum venturū non credideritis, Sed quod & in diuinam illam maiestatem, quam apprime cognouistis, nulla illius habita ratione, omnifariè fuistis impijssimi. Iudęis olim præceptum erat, vt vnusquisque crederet in Christum, expectaretque aduentum illius, tam mirificis, tanque multis præconijs annunciatum patribus: Vobis sat fuisset, si Deum summum omnium opificem, vniuersi moderatorē perpetuum, vltorem scelerū, bonorumque remuneratorē, piè (vt par est) coluissetis, non vestrę, sed diuinæ illi virtuti fidentes in omnibus. At vos, cum optimè naturali lumine, quisque vestrum agnoscere posset summam illam, & omni cultu dignissimam atque admirabilem maiestatem, omnes nihilominus ad creaturas cōuersi, auersi estis à creatore. Hinc irritatus & exacerbatus est Deus, vt vos pro vr̄is meritis dereliquerit. De cęlo reuelatur hæc ira Dei in vestras impietates, inquit Paulus. In cœlo nanque nata est impietas, cum Lucifer ille plenus sapiē- (Ezech. 28) tia & decore, tanquam verè φίλαυτος in Deum insurrexit, cui piè subesse debuerat, optauitque tam impudenter vt Deus adorari, dicens. In cęlum conscē dam, super astra exaltabo solium meū, (Esa. 14.) & ero similis altissimo. O summam impietatem. E cœlo autem descendit ad terras in homines, hæc ipsa impietas. gentes enim creaturas pro creatore coluerunt, creatore spreto quem alioquin cognoscebant. Et quod longe magis dolendum est, in terris incremētum suscepit. Nempe non angelos modo, non homines duntaxat, pro Deo vero adorabant, sed & cęlos, & stellas, plantas, animalia, cespites, porrū, cepę, reptilia quæque: & quod oēm impietatem superat, solis & stellarum, brutorum atq; plantarum emortua simulachra, imagines & figuras. Altius itaq; demersi sunt in terris, viles homuntiones q̄ in cęlis supernæ illæ mentes. Quomodo ergo tātis impietatibus gentiū parcendū fuit? Quę nullum non attigerunt impietatis gradum? Hoc est.n. quod Apostolus insinuat dicens, *Omnem impietatem.* Si vnā illā impietatē angelorū, tam acerrimè vindicauit ops, reuelatur ergo hac ratione, & declaratur ex ipso cęlo descē disse iram dei merito in hominū impietates. Si angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in (2. Pet. 2.) tartarum

tartarum

tartarum tradidit cruciãdos in iudiciũ reseruari, quũo iram dei homunculos ef fugere iustum erat, qui Deo prorsus ne glecto ad vilissima queq;, & ad vilissima rum rerum viliores imagines conuersi sunt? Propterea & in Euãgelio perhibetur, iudicio illo Dei extremo; ĩpijs demonibus associãdos esse impios hoĩes, vt in æternum vno eodemq; supplicio torqueantur, qui vnius & eiusdẽ culpę fuere participes. Ita ergo diuina gr̃a iustificans (vt summam perstringam rationis huius) ex Iudęis trãsiuit ad gẽtes, qm̃ & fides, qua iustificamur primũ, ex vno populo dimanauit ad alterum, sicut diuina ira descendit ẽ cęlo in homines, quoniã & ipsa impietas, qua nobis irasci consueuit op̃s, ex cęlo descẽdit ad terras. Et ẽ pulchra antithesis, Gratia ex fide in fidem: Ira ex impietate in impietatẽ, ex cęlo in homines. Gr̃a ex Iudęis in Gẽtes. Ira ex angelis in terrigenas. Nemo itaq; vr̃m, O Gentiles, causetur, primo prędicatum esse Euãgelion Iudęis q̃ vobis, neq; dicatis Deum gloriosum vobis non affuisse, vt Chr̃m Iesum agnoscere antea potuissetis, quẽadmodum Iudęis datum fuit priusquã veniret, vos ipsi Deo defuistis, non vobis Deus. Si enim ad primam causam conuersi, quam alioquin cognoscebatis, illi exhibuissetis famulatum, fortasse, qui dederat vobis tot dona naturalia atq; gratuita, dedisset & gratifica. Sed vr̃a impietate factum est, vt & quæ condonauerat gratis, abstulerit ingratis. Spreuisse vos visus est Deus, qm̃ ipsi primo spreuistis eum. Insipientia viri violat vias suas, Deũ autem causat̃ in corde suo. Sed. O, q̃ acriter pungit Iudęos hoc sermone Paulus. Si scires Iudęę, si scires Apostoli sensũ. Primũ ipsi pij dei cultores eratis Gentiles impij, sed demũ eò impudẽtius prolapsi estis, quò familiarib⁹ dilexerat & edocuerat vos diuina gratia. Contra, gentes relicta impietate, pietatem suscipiunt. Nũc ergo vice uersa irascitur vobis Deus ob vr̃as impietates, gẽtes aũt amplectitur & fouet, quæ ingenti pietate Christum eius filium, & sacrũ Euangelion qđ vos ipsi reijcitis, profitent̃, & colunt. Pietas vr̃a in gentes translata est, & impietas gentium in vos ipsos. Sicut ergo gratia Dei & salus ex Iudęa migrauit ad gentes, ita ira dei relictis gentibus, ueniet super uos. O filij diffidentiæ. Lucẽ ipsi euangelicę lampadis primũ uidistis, cũ gentiles cęci essent, nunc ipsi diuino iudicio cęci estis, illi uero oculis undequaque plenissimi. In iudicium uenit Christus, quò factũ est, vt qui uidebant cęci fierent, & qui non uidebant, illustrarent̃. Hęc est mens Apostoli. Tanq̃ medius enim & sequester à spũ sancto constitutus in hoc negotio, pro dirimẽdis litibus Iudęorũ & Gentium, modo hos arguit, modo illos, modo hos demulcet, modo illos, cunctis equus, nemini blandus. *Eorum, qui veritatem in iniustitia detinent.* Idest, qui ueram cognitionem, quam de Deo habent, non habere simulant, & non esse verum volebant, vt licentius contra illã leuare possent. Gentium philosophos itaq; hic arguit Apostolus. Hi enim sunt qui verã, quã de Deo, non sine Deo consequuti fuerant sciam, dissimulantes, uel etiam negantes, rationibus naturalibus magè, & sibi ipsis cõtradicere uoluerũt, q̃ Deũ adorare ut par erat. Hac saltẽ rõne in spũm sctm̃ peccantes, quod agnitam ueritatẽ, idolorũ infando cultu & supprępresserũt, & opere, si non uerbis impugnarunt. O philosophis indignissimũ facinus. In perfectũ Dei amorẽ, atq; ob sequiũ cognitio erupisset illius exquisita cognitio, quã ipsi abs Deo habuerãt. At illis erat mala mens, malusq; aĩus. Summa enim cũ diuinitatis iniuria, ueritatem illam, quasi in carcere relegatã, maxima irreuerentia, & uiolẽtia detinebant, ut iam non possent ab ipsa bonarũ operationum fructus prodire, sed sterilis & infęcunda maneret in eorũ pectoribus. Adde, quod cũ uulgus per deuia queq; diuagaret̃, si ipsi metu post habito, quẽ alioquin in sapientẽ cadere nõ oportere, sciebãt, reiectis p̄fanę illius religionis erroribus, uerã Dei pietatẽ atq; cultũ (ut par erat) philosophica constãtia, & seria grauitate docuissent, vel è medio sublata esset idololatrię impietas, uel docuissent, non tã latè propagata ubiq; terrarũ. At nulla dei habita rõne, cuius gloriã ingrati sitire debuerant,

rant, qui eos ad tantam prouexerat sapientiam, ut iam pro Dijs haberentur. Quanq̃ scirent, idolũ nihil esse, quãq̃ pro explorato haberẽt, oẽs Deos gẽtiũ esse dęmonia, ne uulgo displicerẽt, maluerunt externis obsequijs, & ipsi idola colere cũ populis illis, litare, & offerre thura, & conscia eos extimulãte, q̃ veritatẽ agnitam inuulgare mũdo. Notissimũ est illud Philosophi verbũ, quod fugiens pauidus, & pallidus protulit. quo frigida illa astutia, se se excusari putauit ab ignauia. Nolo eos secundo in philosophiã peccare. Exẽplo itaq; cogebant Idiotas summi illi magistri Gentiũ ad idololatriã, qm̃ falsos Deos & ipsi colebant, & ueritatem Dei uiui magna in iustitia detinebant in seipsis, nec alios instruebant. Quid.n. iniustius, quã contra conscientiã agere? Omne enim quod est contra conscientiã, peccatum est. Quid iniustius, q̃ formidare homines, negligere Deum? Et est hebraismus. *veritatẽ in iniustitia detinent*. pro veritatem iniustitia detinent. idest iniustè, immò & impiè. Omnis nãq; impietas est iniustitia, non è contra, quanquã propriè impietas sit in superos, iniustitia in proximos. Declarat aũt Apostolus, quõ veram Dei notionem fuerint consequuti Philosophi. *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis*. Est aũt modus loquẽdi Philosophorũ, quo dicũt, Prima principia esse per se nota, quod habitualiter nihilominus, non actualiter intelligẽdũ est. Ita ergo. *Quod notum est Dei*, idest quod nosci põt lumine naturalis rõnis de Deo, citra oracula uatũ, ut Deũ esse, esse primã oĩum causã, oĩum rerũ curã gerere, nullis cõcludi potentiæ, sapiẽtię, bonitatis ue limitibus, remunerare bonos, improbos atq; sontes vlcisci, quanquam tardiuscule: Oĩa prorsus hæc & talia pleraq;, uiuacissimis illis & pspicacissimis ingenijs, quibus à Deo ipso donati fuerãt, cognouerunt. Adeò, ut & uniuersę gentes, ex philosophis se se omnia hæc scire profiteantur. Vnde hebraismus est ni fallor, *In illis*, pro *Ex illis*. Consueuerunt.n. hebrei *in* pro *Ex* frequẽter usurpare. Quod ergo *Notum est* naturaliter *Dei*, de Deo, apud nationes, quas iubar diuinæ legis & reuelationis nõ illustrauit: *manifestum est in illis*, idest ex illis, qui (ut dicebatur) veritatem in iniustitia detinebant, quasi sopitã, consepultamq; nè alios irradiaret suis igniculis atq; fulgorib⁹. *Deus.n. illis manifestauit*. Et tũc interponit parẽthesis, qua modus aperit & declarat. (*Inuisiblia enim Dei a creatione mundi, ex his quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius, & diuinitas.*) O summã ergo Philosophorum ingratitudinẽ. Non enim illis verus Deus innotuit tantũ, cum euangelium mundo illuxit, non eo tempore primum, quo Iudęis legẽ tulit in Sina, sed ab orbe condito, ante omnem legem, ipse seipsum illis prodidit, & manifestauit. Vt intelligas, nõ modo Iudęos placuisse Deo, sed & Gẽtes, immo prius valde Gentes. Cum enim nondum Iudęi essent, erant gentes. Vnde & primi qui sanctitate Deo chari fuerunt, ex gentibus erant, præputiati scilicet non circuncisi: Propter hos ergo inquit Apostolus, qm̃ natura Deus inuisibilis erat, & naturale lumẽ intellectus non fuisset satis ad erigendos illos in Dei notitiã, uniuersum hoc fecit, quod cũ uideretur ab omnibus, opificem omnibus manifestaret. Sicq; per ea quæ uidentur, inuisibilia oculis mente conspici possent, & ille esse omniũ Deus crederetur, qui hoc tantę molis opus effecisset, quod à seipso fieri impossibile Gẽtiũ sapiẽtes iudicassent. Et proculdubio, nullo uel fidei, uel legis adiuti lumine, si naturali tantum ratione diligenter creaturas perscrutari voluerimus, tam multiplicis formę, essentiæ, uirtutis, in mundo hoc magno, quasi in libro Dei legentes, uel quasi de Deo, muto quodã eloquio, naturas hasce rerũ interrogantes, omniumq; spe modo, dispositione, pondere, mensura, quasi aperta uoce rñdentibus, ex effectibus causam, ex figmento figulum, ex arte artificem, qualis, quantusq; sit, cognoscere poterimus. & admirari. A magnitudine speciei & creaturę (dicebat Sapẽs) poterit cognoscibiliter creator horũ uideri. Quoniã enim nemini dubiũ est, quin Deus omnia quę sunt, sapientissimè cõdiderit: sicut scriptũ est: O mnia

Marginalia: 1. Cor. 8. Psal. 95. Rom. 14. Sap. 13.

Pſ.103. Omnia in ſapientia feciſti. Relinquitur, vt diuinam ſapientiam, quaſi modo quodam admirabili, ſingulis illius operibus impreſſam, ſecundum illud,
Eccl.1. Effudit ſapientiam ſuper omnia opera ſua, cōſpicere valeamus. Rurſus, quia nihil de numero eſt eorum quæ ſunt, quod bonum non ſit. Vidit enim Deus
Gen 1. cuncta quæ fecerat, & erant valde bona; nulla res autem eſt bona niſi diuina bonitate, ad fontem illum bonitatis cognoſcendum, manuducimur, & rapimur. Quo contra illi arguuntur à Sa-
Sap 13. lomone, Ex his quæ videntur bona, nō potuerunt intelligere eum, qui verè eſt bonus. Poſtremo, quoniam virtus facientis, rebus factis eminentior eſſe cōuincitur: Ex poteſtate rerum creatarū, quis eſt qui citra reuelationes, e mundi fabrica, non poſſit intelligere modo velit, diuinę maieſtatis celſitudinem, vim,
Ibidem. atque potentiam? Propterea dicitur. Si virtutem, & opera mirati ſunt eorū, intelligant quoniam qui fecit hæc, fortior eſt illis. Cæcus eſt, mihi credite, q huius mundi ſplendoribus, nō illuſtratur. Surdus eſt, qui tot omnium rerū clamoribus non excitatur. Stultus eſt, qui tantis inditijs, ad Deum cognoſcē-
Eccl.42. dum, non eleuatur. Gloria enim domini plenum eſt opus eius, inquit Propheta. Et equidem, vt verum fatear, dixerim ego aberrare à creaturis, qui à creatore aberrant. Quod & Pſaltes cecinit. Non intellexerunt (inquit)
Pſ.27. opera domini, & in opera manuum illorum diſperdes eos, & nō edificabis eos. Et iterum Hæc cogitauerunt, &
Pſ.72. errauerunt. Qui enim ignem, aut ſpiritum, aut citatum aerem, aut girū ſtellarum, aut nimiam aquam, aut ſolem,
Sap.13. & lunam Deos putauerunt, vt in libro Sapientię dicitur, quomodo ignis, aeris, aquę, ſolis, & lunæ naturas apprimè veſtigarunt? Quandoquidem quæ non niſi ab alio eſſe poſſunt, primam cauſam exiſtimauerunt. Quod enim alicuius rei natura non patitur, nulla ratione, niſi ignorationis illi aſcribi pōt. Qui ergo creaturas apprimę cognoſcere pōt, & creatorem facilè contemplatur. Propterea Dauid, cum in diuinam ſuſtolli cognitionē eò minus poſ-

ſet, quò magis deſiderabat, clamaretque, Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex Pſ.138.
me: confortata eſt, & non potero ad eā. Se ſe quàm maximè fuiſſe adiutum ex creaturarum contemplatione cōfeſſus eſt, dicens. Mirabilia opera tua, & aīa Ibidem.
mea cognoſcet nimis. Idcircoque dicebat. Meditatus ſum in omnibus operibus tuis, & in factis manuum tuarū meditabar. Et certè, nec Plato, nec Ariſtoteles, omnis philoſophiæ parentes, alia inceſſere via ad ſummum rerū opificem, niſi ſacram hanc mundi. Scalā aſcendentes. Septem autem ſunt illi⁹ gradus, Origo rerū, Magnitudo, Multitudo, Pulchritudo, Operatio. Plenitudo, atque Ordo. Quas qui ſcandit, nō pōt Deum glorioſum non intueri, vel inuitus. Origo enim, ſecundum productionem, ſecundum diſtinctionem, & ſecundum ornatum. Magnitudo, ſecundum molem dimenſionis, ſecundum virtutis excellentiam, & ſecundū efficaciam actionis. Multitudo, ſecundum diuerſitatem generum, ſpecierū, atque indiuiduorum, in ſubſtantia, in forma, atque in figura. Pulchritudo, ſecundum varietatem luminum, cęlorum, & figurarum. Plenitudo, rationū ſeminalium in materia, virtutum actiuarum in formis, effectuumque in uirtutibus. Operatio, naturæ, artis. morū, Ordo, durationis per prius & poſteri⁹: Situs, per ſuperius & inferius: Influentiæ, per nobilius & ignobilius. Omnia hæc ergo, quo pacto cognoſci poſſunt, vel ſuperficietenus, quin feneſtram nobis longè lateque patentem efficiant, ad diuinam illam maieſtatem contemplandam? Sicut enim ex motibus & adminiſtratione corporis, animā quam non vides intelligis, ſic ex adminiſtratione, regimine, ordine, magnitudine, pulchritudine vniuerſi, intelligimus Deum eſſe, qui omnia hæc fecerit. Magnitudo rerum, origo, poteſtas, atque motus, diuinam potentiam; Ordo, diſpoſitio, multitudo, pulchritudo, ſapientiam: præſertim cum in tanta varietate & antitheſi rerum, ſeruatur inuariatus orbis, iuſto omnium fędere, & perpetua pace colligatus: Vſus autem, operatio, atque plenitudo, declarat procul-

dubio bonitatem. Optime ergo dicit summus iste Philosophus. *Inuisibilia Dei.* potentiam, sapientiam, bonitatẽ. *A creatione mundi,* à mundo scilicet cõdito. *Ex his quæ facta sunt, intellecta videri.* idest cognosci intellectu. Intellect⁹ enim oculus animæ metaphora quadã à sapientibus dicitur, hæbreis, græcis, & latinis. Quod si dicas, Deus nihil est horum quæ facta sunt, neque alicui eorum simile, quomodo ergo ex his Deus nosci potest? nam cognitio fit per similia quęque, vt philosophi tradunt, ad quos nunc sermo iste dirigitur. Breuiter tibi sum responsurus. Et si, quid De⁹ sit, ex creaturis ignorare cogamur, non est tamen exiguum quid, si quid Deus ipse non sit, inuenire possemus. Hoc autem nobis præstant creaturæ, quandoquidem earum nouitas, quod ipse non sit nouus: mutabilitas, quod non mutetur: compositio, quod non componatur, ostendit. Non enim põt esse nouus, qui innouat omnia, nõ potest mutari, qui singula mutat, non põt componi à quo cuncta componuntur. Hæc est docta illa ignorãtia, qua ad ĩmẽ sum illud iubar caligantes, quò magis nos ipsos caligare cognoscimus, eo minus caligamus. Nox illuminatio mea,
Psal. 138. inquit Vates. Tunc enim maximè Deũ cognoscimus, cum minimè eum cognosci posse cognoscimus: Quàm enĩ sit incomprehensibilis, comprehendentes, iuxta Dionisiacam theologiam, nõ modicam incomprehensibilitatis partem compræhendimus. Si iterum obijcias. Nemo nouit patrem nisi filius, &
Mat. 11. cui uoluerit filius reuelare. Gentiles ergo quibus non est reuelatum, nequaquam potuerunt ad Deum cognoscendum perduci lumine naturalis rationis. Illud fatebor, Deum vt patrem nequaquam citra reuelationem agnosci posse, neque vt filium. Planè enim cõstat, generationem filij Dei, trinitatem personarum diuinarum, non posse naturaliter sciri (quanquã enim Philosophi quidam dixerint. Monas gignit Diadem: hi miscuerunt legalia phisicis, vt & quidam Philosophus dixit. Vel forte alio tendebant verbis illis quàm ad personas diuinas asseuerandas.) Deum tamen absolutè, citra reuelationem nosci posse, manifestum est. Quãdoquidem Deum esse, est de eorum numero, quæ per se nota dicuntur: adeo, vt non nisi insipientes id negare possint: De quibus psaltes. Dixit insipiẽs in corde suo, non est Deus. Hoc itaq; di- Psal. 13.
cit Paulus noster, non aliud.

Addit autem, *sempiterna quoque virtus eius & diuinitas.* Virtutis nomine intelligite vim, cuncta de nihilo producentem. Vno enim Aristotile excepto, philosophi omnes cognouerunt Deũ creasse cęlos, atque terras, maria, omniaque quæ in eis sunt. Totus enim mũdus, sua immutabili mutabilitate, se se factũ esse, & nequaquam semper fuisse, proclamat. Per diuinitatem vero, mira, ineffabilisq; omnium rerum cura, sollicitudoque & prouidentia intelligenda est. Deum enim græci θεὸν appellant ἀπὸ τοῦ θεεῖν. hoc est à currendo, quod vbique dum opus est, tanquã prouidus accurrat, adsit, opemq; ferat. Vnde cum Deum nominari audis, nihil magis tibi in mentem veniat, quàm fons omnis boni, liberalis vero, ac minimè austerus, & inexorabilis, sed sic largus & prodigus in vsum se fruentium, vt ab omnibus auferri, teneri, possiderique gaudeat: ad opitulãdumque adeò sit accinctus, vt nusquã cunctetur, vel remoretur. Non vacat autem mysterio verbum illud *sempiterna.* Quod & ad virtutem, & ad diuinitatem refertur. Difert enim Deus à cunctis agentibus, & naturalibus & voluntarijs hac ratione. Ignis enim vstione crescit, fitque ardentior, & potentior, propriumq; est omnibus agẽtibus quæ naturalia sunt, vt actionibus crescant. Homo item particularibus prouidentijs, fit & prouidentior & prudentior: Si quidem habitus omnes accessione actuum confirmantur & augẽtur. Longè diuersus est diuinarũ actionum modus: non est ipse creando factus potentior, neque indies fit prouidentia diligentior: agnoscitur magis ab hominib⁹ quàm prius agnitus fuerat. At nihil illi prorsus augetur, siquidem ante sęcula potentissimus, sapientissimus, optimus, maximusq; fuit Deus:

adeò vt vniuersum, & conditor uniuersi, non melius maiusque sint, quàm cōditor ille vnus, qui in seipso sempiterna maiestate, cui nulla accessio fieri potest, habet, & pręhabet, ambit & pręambit omnium rerum perfectiones. Propterea ergo dictum est *Sempiterna*, Nō distinguuntur autem in Deo re ipsa, sapientia, potentia, bonitas, prouidētia. Quemadmodum enim calor & siccitas in igne distinctę sunt qualitates, in sole tamen vnica est virtus, quæ & exsiccat & calet, quæ non est calor, nec siccitas, sed altius quid & melius. Homo etiam quinque sensibus distinctis, sensiles res percipit, quas tamen vnica intellectus functione complectitur, & regia potestas, vel pōtificia vna est, qua militibus, ciuibus, agricolis, cōsulibus imperatur, cum tamen super hos omnes, varia sint constituta munera magistratuum. Semper enim quæ in inferioribus sparsa inueniuntur, in superioribus cernimus esse collecta. Ita diuina illa & supersubstantialis essentia, vnicè vnica est, & (vt verius dicam,) vnitas ipsa. Nihil tamen est, quod pfectionem sapiat in hisce rebus quas ipse condidit, quin miro & instabili modo in ipsa esse dicere debeamus. Tum quia causa omnium, tum quia omnia intelligit. Nam & effectus in causa, & intellectilia sunt in intelligente: Omnia tamen in eo vnum sunt, non plura: sicut & ipse in omnibus vnus, non plures. Pluribus autem nominibus hac tantum ratione, exprimitur bonus, sapiens, potens, pater, refugium, vita, saluator, fons, lux, esse; quod res per quas eum intelligimus, plures sunt, pluresq; rationes habent. Non enim vniuersas perfectiones vna habet, sed sparsę sunt in omnibus. Neque autem aliter Deū intelligimus, quàm aggregando, colligendoq; in vnum Deum singula quæque, quæ in Dei operibus dispersa con-

1. Ioan 3. spicimus. Cum autem uidebimus Deū

2. Cor. 5 sicuti est, quod fieri nequaquam potest quousq; peregrinamur a domino, tunc tantum vnum videbimus, vnoq; nomine omnia quæ in Deo sunt, quæ uerè vnum sunt, exprimemus. De quo tem-

Zach. 14. pore dixit Zacharias, In die illa, erit dominus vnus, & nomen eius vnum. Hoc dictum sit, ne tibi offendiculum pariat verbum illud *Inuisibilia, virtus, & diuinitas*. Cum idem sint omnino omnia, quæ Dei sunt. Hic enim est modus, quo nos cognoscimus Deum, cōponendo scilicet & aggregando plura, ac si Deus compositus esset ex pluribus: cum alioquin simplicissimus sit. Propterea Paulus nunquam dixit, nos cognoscere Deum, sed inuisibilia Dei, & quod notum est Dei. Quod obserua. Plerunq; enim quę Deo conueniunt, cognoscimus, at Deum ipsum minimè cognoscimus. Hæc ergo omnia quo ad possibile est homini, naturali duntaxat lumine fulti, gētium philosophi apprimè cognouerunt. Non enim inuidit illis Deus suam inuisibilem naturam, sed sicut Phidiæ opera, ex commensione quadam & proportione membrorum, Phidiam absentem indicabant: Ita ex mūdi fabrica, ordine, & ratione,

Deus intelligi voluit, quanquam oculis Ioan. 1.

corporeis Deum nemo vidit vnquam. *Ita vt sint inexcusabiles. Quia cum Deum cognouissent, non tanquam Deum glorificauerunt, aut illi gratias egerunt.* Fateamur illos, de infidelitate in Christum Iesum hac ratione excusari posse, quoniam illis, tantum, taleq; mysterium ad quod citra reuelationem mens humana pertingere nequaquam pōt, non fuit agnitum. Sed hinc omnino inexcusabiles sunt, quoniam qué mirandis operibus Deum esse cognouerant, nepharijs flagitijs, irritauerunt, & offenderunt. Quo clipeo vos tutari possum ò philosophi? Quid pro vobis excusandis fingi, excogitariue potest? Immo quę ratio non contra vos est, qui neglectui Deū habentes, quem laudant & glorificant astra matutina, ab ipso auersi, in vos (ò impudentes) conuersi estis? Vos ar-

guit cęlum, quoniam Cęli enarrant gloriam Dei: Omnis mundus vos accu- Psal. 18.

sat, detestatur, quoniam creaturę vniuersæ, ostendunt se non esse Deum, sed esse alium quempiam qui eas fecerit: cuius laudi semper sit insistendum: cui parere necesse sit. Interroga iumenta, O philosophe, & docebunt te: volatilia cęli, & indicabunt tibi: loquere

terræ & respondebit: narrabunt quoq; pisces maris. Quis ignorat quod omnia hæc manus domini fecerit? Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Tu tamen, solus iumentis peior, scientia inflante, & perdente, malitia plenus, illum non glorificasti tanquam Deum. Vidisti tolli gloriam Dei, darique creaturis, nec tamen excanduisti: passus es irrideri Deum, & coli idola. Cur Deum verum & viuum, in conspectu gentium non glorificasti, non exaltasti, non prædicasti, sed nec in corde tuo illum adorasti? Mitto, quod vt perditi hominis, redemptorem illum non colueris, neq; enim vitiatę radicis maculā propaginis traducæ per generationis sarmenta, ad omnes humanæ arboris ramos diffusam, agnouisti, primam scilicet primi hominis præuaricationem, per quam peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors. Quare ni mirum, si redemptoris opem non desiderasti. Infirmus eras tibi, tamen velut maniam passus, de sanitate blādiebaris. Sint hęc missa omnia; At quo quæsito colore excusari potes? curre, recurre, quęre, require, gira, regira, quod aduminus deū quem nouisti, non colueris vt Deum, vt conditorem, vt omnium rerum curam gerentem? Num illi sacrificasti sacrificium cordis? Audi, audi Philosophe, & erubesce. Vix cęcucientibus nostri animi oculis, culicem exactè possumus contemplari. Deus autē, vt magnes calibem trahit, ad tantam te euexit dignitatem, vt non modo omnium rerum, sed & creatoris rerum magnalia, ex his quę videntur, facilè posses introspicere & penetrare. Quas illi gratias pro tanto munere retulisti, operibus, vel verbis dixisti, vel saltem egisti animo, O superbe? Merito factum est, vt qui pridem Deo plenus eras, (Deum.n. nō sine Deo agnoscere potuisses,) tua ingratitudine, Deo vacuꝰ prorsus remaneres, atque in similitudinem dolij, quod nisi optimè spiranti, respirantique aeri sit occlusum, euanescit. Quoniam ventus superbiæ, tua corda perflare cępit, quæ ingratitudinis fons est, Deo à te recedente, vel potius te Deum deserente, (ne quid grauius dicam,) expellente atque reijciente, omnino euanesceres. Tibi ipse nanque fidebas: qui, (dicas) quid q̃so es quā mera bulla, nisi te impleat Deus, qui omnia implet? Vere ergo bulla effectus es, quę nihil aliud habet quàm tumorem, inanisque est admodum, quanquā magnū quid extrinsecus videatur. Vniuersi homines vanitas sunt. Qui itaque Deo vacuus est, quo fulciri possunt omnia, & in seipso elatus, nonne est vanissima vanitas? Cogitationes hominum vanæ sunt (inquit Salomon,) & vani sunt omnes homines, quibus non subest scientia Dei sui. Fumus quo ascendit altius, tanto amplius euanescit. ita vt tandem in nihil redigatur. Tu ergo Philosophe, qui arrogantiæ fumo efferebaris, tibi ipsi adscribens, tuo ingenio, quia lucubrationibus tuis, vigilijs, tantarum rerum peritiam, volens à cæteris hominibus vocari magister, cum magistrū cognoscere debuisses Deum optimum maximum, quò grādiora tibi de te pollicebaris, eò vanior mundo effectus es & agnitus. O beatos illos, qui non acceperunt in vano animam suam, qui scilicet inutilem, vanissimamq́ue de se ipsis fiduciam cognoscentes, soli Deo fidunt, & innituntur. Hæc est fides, quæ purificat corda hominum. Filij hominum, vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Hoc est quod dicit hic Apostolus.

Deut. 32. Psal. 99. Rom. 5. Sap. 7. Act. 15. Ps. 4.

Sed euanuerunt in cogitationibus suis. Sequitur autē. *Et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.*

At primum scrupi quidam sunt euellendi, ne angatur pusillus. Videri siquidem potest alicui, prorsus inculpatos esse Gentium Philosophos omnes, quanquam ad Deum puro corde & pio non accesserint: Quandoquidem dixit Christus Iesus. Nemo venit ad patrem, nisi per me. Si ipse est via, veritas, & vita, & illis non affuit, quo poterāt ire nisi in deuia, in errores, in mortem? Videtur quod necessario aberrauerint, nec sint ulla ratione culpandi: Iudęi culpandi sunt, quibus omnia hæc agnita & perspecta fuere. Gentes excusari iure posse

Ioan. 14.

posse videntur: quod si nec pro gentibus vlla est excusatio impietatis, ergo pie viui potest citra Christi opem: quod si est, mentitur Christus qui dixit, *Ioan 10.* Omnes quotquot venerunt præter me, fures fuerunt, & latrones. *Rom. 1.* Mentitur Paulus, qui Christum dixit esse virtutem Dei in salutem: Neque enim est virtus in salutem, si sine illius adiutorio, aliqui probi viuere & saluari possunt, vel aliquo tempore potuerunt. Amplius. Durus est Apostolicus sermo, quo dicit Deum se se philosophis è mũdi fabrica manifestasse, ita vt inexcusabiles essent. Cum enim inexcusabiles effecti sunt, ipsa Dei veri notione, tũc maximè excusandi fuisse vidétur, quoniã scilicet eos Deus tam magna illustrauit sapientia, vt inexcusabiles essent. Melius cum eis actum fuisse putauerit fortassis pusillus, si tanta non fuissent præditi sapientia, quoniam excusari potuissent. Et si eos tandem damnatos iri cõtigisset, mitius egisset & vltor & tortor, *Luc. 12.* quoniam scriptum est. Seruus sciens voluntatem domini sui & non faciẽs, plagis vapulabit multis: seruus autem non sciens, vapulabit quidem, sed paucis. Hoc demum petitur. Cũ philosophi illi ad Deũ ascenderint ex his quæ videntur, si illorum aliquibus fuit reuelatum Iesu Christi mysteriũ, quo agnito potuerint in Deum pio affectu ire, atque sanctis operibus insudantes, pro virili salutem æternam consequi: Mirũ enim videtur, & diuina pietate indignum, vt tot clari gentium heroes, vniuersi, suo fine, diuina scilicet visione, frustrentur perpetuo.

Ordinem auté in respondendo seruabimus præposterum, quo facilius satisfieri possit singulis quę adducuntur. In primis itaque. Absit, vt dicamus, Philosophorum nulli nota fuisse Christi mysteria. Philosophia nanq; à Caldęis incepit, ex Caldęis ad Ægyptios, ex Ægyptijs ad Græcos. Quomodo ergo credi potest, vt Abraham qui Caldęus erat & gentilis, & in gentilitate, vt græce dicam θεὸ πυλωςὸς, & Deo charissimus, non memoriam aliquam reliquerit Christi venturi, quæ deinde seminarium fuerit compluribus, huius pernoscendæ veritatis? Scriptura sacra testatur, *Num. 22.* Balaam Magum & Ariolum, astrorum speculatoré, hanc ipsam veritatem agnouisse. Iobumque Vsitidam. *Iob. 19.* Docti Athene, aram illam erexerant sacratam Ignoto Deo: quam cum vidisset Paulus, per ignotum Deum dixit significatum esse Christi mysteriũ, sub obscurè ab his qui inscribi iusserãt agnitum. *Act. 17.* Vnde ait. Quem ignorãtes colitis, hunc ego annuntio vobis. Scimus Sibillas, pleraque Christi arcana cecinisse. Mercurium illum ter maximum. Platonem quoque, qui in Egypto sub Prophetarum disciplina erudiri voluit. Legimus de diuino verbo, tam altè philosophatos esse, vt incunctanter credi possit illos de vero verbo De, iquod filium dicimus, licet à lõgè, non nihil olfecisse. Vt Sibillis nota facta sunt Christi mysteria, hoc est mulieribus, cur non veris philosophis, Babilonensibus scilicet, qui diuinatoriæ artis peritissimi fuisse traditur, quos reges gentium in dubijs velut oracula cõsulere consueuerant? At secretorum Dei rationem reddere nemo potest, nisi is cui ille reuelare voluerit. *1. Cor. 1.* Dici tamen potest hunc esse Dei morem, vt infirma eligat, quò fortia quęquę confundat. Illi enim philosophia inflati, obicem superbiæ diuinis fauoribus opponentes, inepti erant ad diuinas illas immissiones recipiendas. Finxerũt tamen & illi, & cæteri sapientes Ethnicorum pleraquę, quæ Christi mysteriũ concernebant. Quamquam aliò mẽs eorũ versabatur. Vnde velut Caiphas, nescientes quid dicerent, prophetabãt. At sibillæ Deo plenę. (moribus enim sanctissimæ erant) *Ioan. 11.* perinde vaticinatæ sunt de Chr̃o, ac Prophetę sancti apud hebręos. Vnde & addi potest, quod ad confusionem superborum illorum philosophorum, Deus suscitauerit spiritũ mulierum, vti & ad confusionem seniorum, suscitauit spiritum Danielis. *Dan. 13.* In historijs vestris o Romani, Diuus Thomas se legisse testatur. Constantini, & Helenę matris temporibus, cum sepulchrum quoddam foderetur, inuẽtum esse hominem multis antea seculis vita functum, qui auream laminam

habebat in pectore, hæc verba continētem, Christus nascetur ex Virgine, & ego credo in eum. O Sol, sub Helenæ & Constantini temporibus iterum me videbis. Est & testimonium illud notissimum Octauiani, qui cum puerum illum in cęlo ex virgine nasciturum vidisset, aram illam, quam & hodierna die dicitis Aram cęli ædificauit. Tantum hæc omnia fidem faciūt indubiā, quod & plerisque alijs Philosophis, & Regibus, & humilioribus viris atque mulieribus, notum fuerit magnū hoc nostræ salutis mysterium. Et propterea, non omnes qui Christum præcesserūt in gentibus, perditos esse. Idque (vt rē aperiam) Dionisius Pauli nři discipulus, asseuerat indubiè, plerosq; scilicet gentiles salutem æternam fuisse ante Christum, ope angelorum qui eos custodiebant, assecutos. Dionisio autem quis audeat reluctari? potissimum cum neque ratione efficaci, neque scripturę sacræ testimonio, neq; Ecclesiæ authoritate, neque doctorum consensu, possit improbari, quod ipse theologorum, primus post Apostolus edocuit: cui omnes reliqui caput inclinant? Indubie itaque dicendum, reuelationem plerisq; factam esse Gentilium: Et ita plerosque credidisse in Christum Dei, & hoīum mediatorem, paruulos (vt aiunt) explicitè, multos tamen implicitè. Nouerant quidam filium Dei incarnandū ex Virgine, vocandumque Iesum, qm̄ saluaturus erat populum è peccatis. At magna pars credebat hoc vnicè, Deum prouidere omnibus hominibus, propterea confidebant illum aliquo tempore humanum genus liberaturum, modo quem ipse conuenientiorem iudicaret: Quem & credebant nonnullis pij animi viris, à diuino numine reuelatum fuisse: licet ipsi illum prorsus
Iob. 35. ignorarent. Dicitur enim in Iob. Qui
Iob 1. docet nos super iumenta terræ. Vnde & illud. Boues arabant, & asinę pascebantur, Diuus Gregorius hunc in modum interpręratus est: Vt sapientiores & meliores, boum nomine significentur: rudes vero, & crassioris mineruæ viri, per asinos. Vnde illud est ἰνοα ἄγων μισῆρια. Sitque sensus, hos illis coherere, vt quæ illi ruminant & triturāt vestigātes, exactiusq; intelligētes, simplici pastu hi accipiant. Nequaquam ergo gentiles, vllo pacto possunt excusari, si Deum verū non vt par erat, adorauerunt. Neq; enim illis defuit Christi opes, quominus potuerint piè sanctèque viuere, atque demum saluari. Quoniam gentibus sat erat implicita hæc in mediatorem fides: quę vti omnibus semper necessaria fuit, ita nulli vmquam deesse potuit, adeò ingens est diuina gratia in homines. Si dicas, defuit alicui. Respondeo, culpa eius defuit, qui cum naturali lumine abusus impietatem exercuerit in Deum, indignus fuit, vt gratia maiore illustraretur. ne & peccaret in Dei filium, grauiusque torqueretur. Non fuit autem culpa Dei gloriosi: nā Deus omnes ho- 1. Tim. 2.
mines vult saluos fieri: & quantum in se est, vult saluare. Non est aūt aliud Act. 4.
nomen sub cœlo, nec fuit vmquam, aut erit, in quo oporteat nos saluos fieri, q̄ nomen Christi Iesu. Oportuit itaque, oportuit mihi credite, sacramētū istud Incarnationis filij Dei, omni tempore ab omnibus populis credi: quare & cognosci, quamquàm non eodem modo, sed alio & alio, secundum diuersitatem temporum atque personarum. Addamus enim, antequam cecidisset, credidit Christum Iesum incarnandum, non vt redemptorem. Tolle nanque morbum, & non erit medicina: sed vt glorificatorem. Omnino enim incarnatus fuisset Dei filius, quāuis ille non peccasset, at gloriam consumaturus hominis, nō redemptionem. Id ergo sciuit fide protoplastus. Vnde & dixit. Relinquet homo patrem & Gen. 2.
matrem, & adhęrebit vxori suæ, & erūt duo in carne vna. Christum & Ecclesiam apertè significans, vt Paulus dixit. Eph. 5.
Sacramentum (inquit) hoc, magnum est, ego autem dico hoc esse in Christo, & in Ecclesia. Post peccatum vero credidit, & incarnationem, & mortē Christi, atque resurrectionem. Non enim sine his omnibus liberatum fuit hominum genus. Hæc omnia Abel, cæterique gētiles omnes, Noe, Loth, Melchisedech. (erat enim populus vnus) credidere.

credidere. Neque enim aliter sacrificia illa obtulissent victimarum. Illis enĩ omnibus, Christi mors figurabatur. Maioribus quidem figuræ notæ erant. at rudibus sufficiebat, quod crederent ea esse disposita diuinitus, quod erat implicitè, credere in Christum, credendo scilicet maioribus, quibus putabant sacramentorum illorum, notam esse rationem. Post peccatum ergo protoplastus hæc omnia nouit. Cur vero anteq̃ peccaret, non illi ea nota fuerint, hæc est ratio. Quoniam ipse nesciuit se peccaturũ, ac iccirco nesciuit se se agni immaculati oblationem in ara crucis, esse sanandum. Lege vero Iudæis lata, quæ populum Dei à gentibus segregauit, Iudæos omnes credere oportuit explicitè hæc omnia, quãquam modum quo hæc complenda essent, non nisi doctiores scire tenerentur. Gentibus sat fuit implicita illa fides. Promulgato euangelio, absolutè omnes gentes promiscui sexus, citra omnem delectum, maiores & minores, rudes & docti, tenentur explicitè credere & scire Christum, esse incarnatum, natum, passum. mortuumque pro nobis, & omnia ea quæ in Apostolico symbolo continentur. Subtilia tamen mysteria, quæ in his tanguntur, aliqui magis, aliqui minus, secundum quod statui & officio conuenit vniuscuiusque. Fateor ergo (vt aliquando finiam) quod nisi adsit Christi opes, nullo vnquam tempore quisquam, piè probeque viuere potest, adeò vt salutem consequatur æternam: nec potuit, nec poterit. Ab origine mundi, semper homo indiguit mediatore. Hoc enim in causa est, cur Christi Euangelium dicatur æternum
Apo. 13. in Apocalipsi: Et Christus occisus ab origine mundi, vt neminem sine illius fide, saluari vnquam potuisse vel posse intelligas. Verum hæc ipsa Christi cognitio, nulli vel Iudæo, vel Græco, vel Barbaro defuit, nisi qui indignissimus fuerit. Quo fit, vt constantissimè credam, si quis de estremis Garamãtibus, aut in Libiæ nemoribus, seu inter Scithas & Traces ab incunabulis aleret, adolescenteque ætate Deum coleret. (Deum enim & nemora ipsa clamant, & laudãt, atque laudandum docent) rursus adniteretur pro virili, naturalis legis iura seruare, vt quod sibi vellet fieri, alijs desideraret: itẽq; quod nollet, caueret ne alijs concupisceret. (hæc.n. omnibus sunt indita, vt iam nemo dicere possit, quis ostendit nobis bona? Psal. 4.
Signatum enim est super nos lumẽ vultus tui domine, (inquit propheta:) dubio procul misericors & pijssimus omnium hominũ pater, qui homines omnes condidit vt nemo pereat, illum altiori lumine illustraret, quò vel ĩterius afflatus, vel edoctus exterius, angelorũ vel hominum ope, è nemore egrederetur, viamque quæreret, qua Christum, Christique sacramenta percipere posset; quãquam nec ipse Deus alligatus sit sacramentis, vt præter communẽ ordinem, non aliquos saluare possit citra sacramenta. Nulli rei natura deficit in necessarijs, & putamus auctorem naturæ defuturum animabus, pro quibus voluit horrendæ crucis subire patibulum? Non deesset corpori Deus, vt viuere posset. Ratum enim est, vniuersis sapientibus, quod puer iste inter syluas natus & alitus, nullam edoctus linguam, (neque enim loqui natura, sed arte addiscimus, cum anima nostra sit tabellæ nudæ persimilis, in qua nihil est depictum,) Si è syluis ad vrbes egrederetur, quo posset sibi parare alimoniam, & aliis conuiuere, vel voces naturales, animi affectus indicantes naturaliter emitteret, quemadmodũ bruta, vel nutibus, quod muti faciunt, insinuaret quid ipsi esset cordi. Qua ratiõe itaque fingi potest, vt qui animarum saluator est, animabus deficere velit, nisi ipsæ animæ primum sibi deficiant? Absit, Absit, vt in hãc incidamus impietatem. Philosophi ergo, qui auctorem naturæ dereliquerunt, naturaliaque iura omnia transgressi sunt, vnde causentur non habent, si Christus ab eis cognosci non voluit. Seipsos inexcusabiliter accusent, nõ se se excusantes, de Deo conquerantur.

Ad illud autem quod querebatur de verbo Apostoli: Deum se se gentib' manifestasse, ita vt essent inexcusabiles, facilè est respondere. Simile est enim

verbo

verbo illi Christi. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vidēt, videant: & qui vident, cæci fiant. Neque enim ad hoc venit Christus, vt videntes cæci fierent, cum scriptum sit de illo. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Sed hoc omnino euenit Christo prædicante. Vt qui videre se se putabant, de legis lumine superbiētes; medici cælestis gratiam illuminantem non quærerent. Sicque excæcarentur prorsus, cum alioquin ad eos illuminandos medicus è cœlo, se se demisisset ad terras. Videmus etenim phebea luce ita fieri, quamuis enim Sol omnia corporea illuminare soleat, in terris tamen fumosis, lucem radiorum eius vapores eleuare, atq; terminari in dēsissimas nebularū caligines. Nemo nescit, nō vt id fieret, sol illuxit, sed sole illumināte, id euenit. Imber etiā è cèlo ad terras inebriādas atq; fęcūdādas, quo fructū vberiorem pariāt, dimittit, tellus tamen inculta, cuius glebas frequenter non proscindit arator, quæ saxis est vndique oppleta, quo magis imbre pfunditur, eo magis vrticas, spinas, & tribulos luxuriando germinare consueuit. Non vt id fieret descendit imber, sed imbre descendente, terræ vitio id factū est. Quo fit, vt benedicatur imber, maledicatur terra. Ecce Paulus noster ad Hebræos. Terra enim sæpe venientē super se bibens imbrem, & germinās herbam oportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo: proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima. Medici quoque pharmaca, ęgrum desperatum occidunt nonnunquam, quæ tamen ideo propinātur, vt sanitatem efficiāt. Mors ergo sequitur ad medicinam, nō intenditur à medicina. Non itaque Deus ad tantam sustulit sapientiam gētes, vt fierent inexcusabiles, sed cum ipse ingratissimæ Deo fuerint, neque ipsum vt par erat, coluerint, quem apprimè illius munere cognouerant, factum est, vt nulla ratione potuerint excusari. Mos vsitatissimus est scripturarū, præpositionem hāc. *Vt*, non semper notare finem, vel causam finalem, sed consequutionem nonnunquam. Oportuit (inquiunt) Christum pati, vt impleantur scripturæ. Tantum Christus passus est, vt vaticinia implerentur? Minime. Neque enim quia Prophetæ prædixerunt, mortuus est Christus, sed quia moriturus erat, id Prophetæ prædixerunt. Illo tamen moriente euenit, vt & vaticinia, oraculaq; sint consummata, quæ nisi ipse mortuus fuisset, consumari non potuissent. Sedit super asinam, & super pullum filium subiugalis, vt impleretur quod dictum est, Ecce rex tuus venit tibi, mansuetus, iustus, & saluator, sedens super asinam & pullū eius. Num ideo sedit Christus super asinam, vt vaticinium illud verificaret? Absit. Sed ideo verificatum est, quia Christus sedit. Sedit autem, quia à patre decretum fuit ante sæcula, vt sederet; & ideo quia sic infallibiliter fiēdum erat, Zacharias ante, illud cæcinit, quia, Non faciet Deus verbum, nisi reuelauerit ad seruos suos Prophetas. Innumera quoque talia loca sunt in scripturis vtriusque testamenti. Ita ergo intelligi debet & locus iste: propterea non dicit Paulus, Deus se se illis manifestauit, vt essent inexcusabiles, sed *Deus sese illis manifestauit*: & punctetur litera. *Ita vt sint modo*, scilicet suo ipsorum vitio *inexcusabiles*: Indicat ergo clarè consequutionem, non finalem causam. Vide Pauli mirum ingenium.

Quod vltimo obijciebatur: Melius cum philosophis actum fuisse, si tanta non fuissent præditi scientia: Negandū est omnino. Grauissimè enim peccas si ignoras, (inquit Diuus Ambrosius), id est periculosissimè; quia cum nescis te peccare, remedium non quæris. Ita fit, vt de peccato in peccatum præceps corruas. Absit ergo à vobis vt dicatis, nollem ea scire quæ scio, vt de ignorantia possem excusari coram Deo: quod illi dixerunt in Iob. Recede à nobis, viam scientiarum tuarum nolumus. Ex magna enim peccandi libidine cōtingere videtur, quod aliquis ignorare velit, vt scilicet liberè atque licenter possit inhærere peccatis. Quoniam sicut sciētia, cum sciens ea abutitur illum inexcusabilem reddit, ita cum recte ea vtitur, retrahit

Ioan. 1. Hebr. 6. Matt. 26. Zach. 9. & Matt. 21. Amos. 3. Iob. 21.

retrahit hominem à peccato, ne inexcusabilis fiat, & durius torqueatur. Quo fit, vt hæc affectata ignoratio, nō modo nō excuset, sed augeat valde peccatum, sitque ipsa peccatum simul atque pœna. Redeamus ergo unde digressi sumus. Philosophi Deo spræto, ad seipsos conuersi, quod quidem est peccati ratio, conuerti scilicet ad commutabile bonum, & auerti ab incommutabili bono, *Euanuerunt*, frustrati sunt, *in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.* Non Deus corū corda obscurauit, Deus lux est, & in
1.Ioan.1. eo tenebræ, non sunt vllæ: illuminat Deus, non obscurat suapte natura: Ex seipsis ergo obscuri, tenebricosiq; effecti sunt, à luce illa spiritali sponte recedentes, & tenebras peccatorum sup lucem diligentes. Ex Deo fuit, quod ui derent, ex ipsis, quod cęci essent. Sed
2. Cor. 4. dices. Paulus alibi dicit. Deus excęcauit mentes infidelium. Vide, uide quomodo inuertantur, & extorqueātur omnia ab hæreticis. Deus huius sęculi (inquit Paulus) excæcauit mentes infidelium. Sathanas scilicet, non
Ioan.14. Deus: Ille est princeps mundi huius, si Christo credimus. Ille est qui obtūdit, hebetat, & excæcat, (non tamen nisi te colente,) mentes & corda. Deus uero illuminat. Et ne euadere uidear difficultatem, aduerte doctrinam hanc, quomodo Deus excęcare dicitur, indurare, aggrauare, seducere, tradere: Hęc
Esa.6. enim omnia in scripturis leguntur.
Exo.10. Excæca cor populi huius, & aures eius
Esa.63. aggraua. Induraui cor Pharaonis. Induxisti nos domine, ne timeremus te, & errare nos fecisti à vijs tuis. O vos felices, si huius doctrinę pietate incedere uolueritis, vobis polliceor cuncta erunt peruia, quæ magnis viris abstrusa sunt. Mos est peculiaris in sacris literis, vt Deus dicatur id facere, cuius oppositum ipse non facit. Ecce innu-
Matt.6. mera testimonia. Primum, in oratione dominica, petimus, Et ne nos indu-
Iac. 1. cas in tentationem. Num Deus inducit in tentationem, cum scriptū sit. Nemo cum tentatur dicat, qm̄ à Deo tentatur. Deus enim neminem tētat: Tentatione illa noxia dico, à quo petimus liberari. Certe enim tentat, &
Deus tentauit Abrahaam: sed non Gen. 22.
est hæc tentatio, de qua oramus; Ne nos inducas intentationem. Et tamen de hac dicimus, ne nos inducas in tentationem: ipse ergo inducit in tentationem? Absit. Sed inducere dicitur: quando non compescit tentantem, aut tentatum non iuuat vt possit sustinere. Adhuc orat Dauid. Elationē oculorum meorum ne dederis mihi.
Num ipse dat elationem oculis, qui o- Ps.130.
dit oculos sublimes? Dat elationē, quādo non dat humilitatem. In Euangelio legimus dixisse Christum quibusdā
improbis. Fletus erit, & stridor dentiū Luc.13.
vobis, cum videritis uos expelli foris de regno Dei, vbi erūt Abraham, Isaac, & Iacob. Quomodo expellentur foris, si nunquam fuerunt intus? Dicuntur expelli, quoniam non admittentur vt ingredi possint. O mirabile secretū. Excæcat ergo cum nō illuminat. indurat cum non emollit, tradit cum non substinet. Hæc est regula infallibilis. Alia, quæ in his occurrunt, dicentur alias. Hoc nunc sit satis. Illorum mētes iam imbuerat diuina cognitio. Cū ergo vana ipsorum existimatione tumescentes, euanuerunt: cum primum essent Deo pleni, ignorantiæ tenebræ illos iam vacuos offundere cępit. Non ergo culpam retorqueamus in Deum, sed in illos. Deus enim iam intellectū illorum profecerat dono sapiētię, emollisset, & affectum igne charitatis, nisi ipsi obstaculum posuissent: Cęperūt sibi arrogare quod habebāt, à Deo auersi sunt pœnitus: ipsi ergo seipsos uolutarunt ad tenebras, vt iam insipientes facti essent, cum tamen sibi plurimum de sapientia blandirentur. Hac enim ratione, potissimum suam ipsorum insipientiam detegebāt, quod tumido corde, oreq; vaniloquo se se sapientes esse iactitabant. Socrates enim ille mortalium sapientissimus ex Ethnicis, hinc sapiens appellatus est, quod dixerit se nihil scire. Hoc vnum (inquit) scio, quia nihil scio. O philosophis ergo indecoram iactantiam. dicere se esse sapiētes. Non potest non indoctus esse, qui se doctum credit. *Dicentes ergo se esse sapientes,*

cum sapere sibi maximè viderentur, eo ipso quo desipiebant maximè. (id enī ignari omnes faciunt) ex ignorantia in stultitiam sunt prolapsi. O iusta Dei iudicia. Ecce ergo signum, stultitiæ atque dementiæ, idololatria. Impietatis itaque, & idololatriæ primi magistri fuere Philosophi: at non quando sapientes erant, sed quàm primum stulti effecti sunt. Stultitiæ autem causa superbia fuit: superbiæ occasio scientia.
Hierr. 10. Hinc meritò Hieremias. Stultus (inquit) factus est omnis homo à scientia
Rom 5. sua. Et lex tantū est occasio pecca-
Rom. 7. torum, teste Paulo. Lex tamen sancta: Non itaque hinc scientiam culpate, sed abusum eorum quibus est mala mens, & malus animus. Hi enim sunt qui de medicinis venena conficiūt, quemadmodum pij de uenenis antidota salu-
Tit. 1. taria. Omnia enim munda mūdis: coinquinatis nihil est mundum.

Mutauerunt ergo gloriam incorruptibilis Dei. Quod non habetur, non mutatur: habebant ergo incorruptibilis Dei gloriam Philosophi. Quid enim est gloria nisi clara cum laude notitia? Hanc itaque Dei gloriam omnino habebāt. Deo enim cedit ad gloriam cum noscit condidisse omnia, & omnibus prospicere. Hoc fatebantur gentium Philosophi. Non enim sine causa dictū est, quod ueritatem Dei in iniustitia detinebant. Sed illam permutauerunt. Quod enim de Deo uero sapiebant, quod esset princeps orbis, pater, gubernator, conditor, colendus, glorificandus, id ad creaturas transtulerunt, quæ sunt imagines Dei. O permutationē ridiculam. Id quod est exemplaris, transferre in imaginem. Semper enim imago, longè deficit ab exemplari: non coluerunt autem imagines Dei incorruptibiles, vt angelos, cœlos. Id enim leuius crimen fuisset, sed imagines corruptibiles atq; caducas, homines, mares, & fœminas, tauros, crocodillos, anseres, cignos, hæc omnia in Deorū numerum retulit stulta gentilitas, & diuinis honoribus est venerata. Et quod grauissimum est, atque nulla venia dignum, Mortuis hisce Dijs atq; Deabus. (Omnes enim natura experimēto prodidit esse mortales.) per immodicum affectum atque lutum, simulachra sculpsere lapidibus, auro, ære, atque pinxere figuras: sicque pictis similitudinib⁹, aut fictis immolauerunt: quos secuta posteritas coluit, vt Deos. Postremo, quod omni admiratione & detestatione dignissimum est, etiam illi qui apud gentes sapientiæ gloria excelluere, ficta hæc simulachra adorauerunt. Quis enim nescit egregiam tot pihlosophorum insaniam? Pithagoras præ cæteris venerandus, non ne circa simulachra mirificè delirabat? Socrates, non ne moriens Gallum Esculapio immolari præcepit? Astrologi. non ne in cœlum tulere scorpiones, vrsas, canchros, pisces, vt ab eis nostras actiones, vitam, & mortem pendere crederemus? Illum, quem Diuum appellāt Platonem, non ne legimus cum Socrate descendisse in Pireum, effictam hominis arte Dianam adoraturus? O scelus. Philosophos, animata mactare inanimis, & viua afferre mortuis. Quę nā his spes, vel quæ erit uenia, qui mutis & immobilibus fidunt. eaque pro vero Deo venerantur & colunt? Simula- Psal. 113.
chra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt. Aures habent, & non audient: Nares habent, & non odorabūt. Manus habent, & non palpabunt, pedes habent, & non ambulabunt: non clamabunt in gutture suo. Similes ergo illis fiant, qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Confundentur (inqt Ps. 96.
Propheta alius,) omnes qui finxerunt Deum, & sculpunt omnia inania. Hoc est ergo quod Paulus dixit.

Mutauerunt gloriam incorruptibilis dei. Non reipsa. Gloria enim Dei nec tolli, nec minui potest. Sed quantum in seipsis fuit. *in similitudinem imaginis corruptibilis.* Non modo in imaginē corruptibilem Dei in hominem, in taurum, in leonem, in arietem. Taurum enim pars una Ægypti: leonem alia, alia crocodillum, plurimę Antinoum Hadrianum cinedum. Ciprij Venerem atque Cupidinē. Libię. Arietem. Iouem Latiarium prisci Romani, hominem alioquin

quin impudicissimum, rapientem Ganimedem, furtiuaq; aucupantem adulteria, mactatis colebant hominibus: Iunonem, Mineruam, Dianam, Neptunum, alij adorabant. Ecce imagines Dei. Omnis enim creatura imago est creatoris, quanquàm nõ æque omnes. Angelus enim & homo propriè dicuntur imagines: omnia alia uestigium magis, quàm imago. Sed mutauerũt Dei gloriã etiam in similitudinẽ imaginis, in simulachrum scilicet, vel picturã hominis, Cigni, Aquilę, Tauri, Leonis, Veneris, Antinoi, Iunonis, Iouis, Dianæ, Palladis. Vnde sequitur, Apostolus, *Hominis: & volucrum: & quadrupedum, & serpentium.* Vt eos semper in deterius lapsos esse, præcipites intelligamus. Peius est enim colere uolucrem quàm hominẽ, & quadrupedia quàm uolucres. & serpentes, quàm iumenta. Peius item simulachra horum adorare, quàm has ipsas res, quæ natura subsistunt. Nihil enim præseferre videntur diuinitatis emortuæ istæ figuræ, quæ solum humanę artis industria id cõsequutę sunt, vt non, nihil esse uideantur. Quò fit, vt longè magis Phidiæ. Lisippo, Praxiteli impendẽdi sint diuini isti honores, quàm simulachris, quæ ipsi brachio uirtutis suæ, ferro, & dolabra tam miro artificio fabricarunt, vt Dij putari possent. O cæcas hominũ mentes. Quid à religione, & sapientia fingi potest alienius, quàm idola colere? Et tamen hi, qui primi huius superstitionis impijssimæ fuere autores, religiosissimi habiti sunt, & sapientissimi. Vt Numa Pompilius apud uos Romani. Dolete, dolete patrum uestrorum cæcitatem, insaniam. Gaudete, exultate, gratias agite Christo Iesu, Petro & Paulo, quorũ opera sublata est prorsus hæc à diabolo excogitata impietas: ne quæso redeatis ad Idololatriam. Auaritiam ergo procul, procul repellatis. Est enim auaritia idolorum seruitus: & eò detestabilior, quo aureæ statuæ nobiliores sunt auri incomposita massa. Vnde minus peccare uidetur, qui auream statuam colit, quàm qui aurum. Fornicationẽ cauete. Fornicatio nanque idola fecit, & idololatriam auxit. Nota enim sunt turpia facinora, quæ de Dijs suis scripsit antiquitas, amores impudici, stupratæ mulieres, adulterini filij, profani concubitus, violationes puerorum, anxiæ semper Zelotipię, & infanda Ludibria. O infames Deos, Deasque, ab omnibus hominibus execrandas. *Propter quod, tradidit illos Deus, in desideria cordiũ suorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis. Qui commutauerunt veritatem ipsius in mendacium, & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quã creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.*

Col. 3. (margin note beside "idolorum seruitus")

Hic duo admirare, pientissimi medici salubre consilium: & gentium mirã ingratitudinem. Vidit Gentes graui hoc morbo impietatis laborare, Deus omnipotens: Quæ cum maximè laborarent, se se maximè valere inaniter existimabant: Dei opem reijcientes, atque ipsum Deum pro manuum figmentis negligentes. O infelicissimos populos: Perdere eos Deus potuisset, noluit: at illarum salutis curiosus & anxius, quid egerit, audite. Medicus si ægrum incontinentem videat, & sibi minus morigerum atq; obtemperantem, quo discat illi parere, & facilè conualescat, pmittit illum nonnunquam suopte vti arbitrio, laxat habenas regiminis vitæ. vnde magis ac magis affligatur ingrauescente morbo. Ita fit, vt ille suam ægritudinem longe magis reformidare incipiat, mediciq́ue operam instantius efflagitet, illi in cunctis obsequat, recuperandę valetudinis desiderio, & demum sanetur: Sic unde imprudens & crudelis iudicari potuerat, quod pijssimus & sapientissimus fuerit, felici exitu dignoscitur. Hac arte cum Gentibus vsus est Deus: sed sua ipsarum ingratitudine, non cessit eis feliciter quo se se ęgrotare cognoscerent, & medicũ quærerent, permisit eos aliquo tempore sequi desideria cordis sui: Hoc est. n. quod dicitur. *Tradidit illos in desideria cordis illorum.* Neque enim dicitur, Tradidit eis desideria in corde eorum, sed *tradidit eos in desideria cordis eorum.* Habebant ergo desideria, & in illa desideria eos tradidit Deus. Quod intelligi non potest, nisi vt permiserit eos relaxatis habenis, libero arbitrio ad malũ suaptæ

Ps.80. suapte natura prōptissimo. Dimisi eos secundum desideria cordis eorū, ibunt in adinuētionibus, vel in voluptatibus suis. Vides quomodo non dimittit gratis pro voluntate, sed qui digni sunt vt dimittantur. Ita ergo dimisit Gentes. Cępit ingrauescere morbus, ex idolatris enim, omnifarię vitiosissimi atq; impurissimi effecti sunt. Hæc enim erāt sua desideria, suæ scilicet concupiscentiæ immundæ carnis voluptates brutales. Vnde exponere se se videtur Apostolus, cum dixit. In desideria cordis il-
Sap.14. lorum. Addit, *In immunditiam*. Infandorum enim idolorum cultura omnis mali causa est, inquit sapiens. Quæ ergo in alijs maximis digna vituperationibus iudicare debuerāt, in seipsis omni pudore posthabito perpetrabant: palam fornicantes, caracteresq;, & vstiones sibi ipsi infligentes in idolorum cōsecrationibus. O mortiferam ægritudinem animorum. Felices eos, si tunc tandem clamassent ad dominum. Mise-
Psal.4. rere mei, quoniam infirmus sum: præsto illis affuisset, & conualuissent. At ipsi phreneticis longè deteriores, Deo illos pulsante, cum ipsi placuit, vt resipiscere vellent, *Commutauerunt veritatem Dei in mendacium*. Cognouerunt se se impietatis morbo laborare. Intellexerūt non alterius ope, quàm Dei posse conualescere. Probauerunt re ipsa à Deo edocti, quod eos ad tempus dereliquerat, Deos illos inanes esse, verumque & viuum Deum qui creauit cęlum & terram, colendum & adorandum: quippe qui solus potest saluare & perdere. Idola enim, nec bene possunt facere, nec male, nec sanare, nec interficere. Hanc ergo ueritatem cognouerunt, sed illam impudentissimè in mendacium commutauerunt. Non modo Deum non coluerunt, sed in spiritum sanctum peccantes, dixerunt, & reipsa docuerunt, Deum verum nō esse colendum; quasi qui in cęlis habitat, & circa cardines cęli perambulet, humana negligat prorsus nec videat, ac si vilesceret ille, cum hæc minima attēdere vellet. His enim præstigijs, illudebant simplicibus lauati illi Philosophorum principes. Idola vero, opere do-

cebant esse veros Deos, hominum rectores, quoniam illo prorsus neglecto, illis vnis sacra fecerunt, & immolarūt. Ecce quomodo nunc grauius delinquere quàm antea. Primum, stulti erant cum idolatrare cæperunt: sed nunc veritatem actu cognoscunt, & tamen negant, seruiunt *Creaturæ potius, quàm creatori*. Non quod utrique seruiant, sed quod satius iudicent, seruire creaturæ creatore neglecto, quasi creator superiora curet, inferiora in idolorum manib⁹ dereliquerit. Quid mæreretur ęgrot⁹, si morbo, morbiq; grauitate perspecta, pium diligentemque medicum, suæ illius saluti solicitè incumbentem sperneret & negligeret denuo, illumq; pertinaciter & impudenter verbis & factis expellere niteretur, cum alioquin ipse æger non esset extra mentem? Proculdubio rursus laxandæ essent illi habenę, vt pro libidine viueret, quò grauius ægrotaret, suoque periculo factus cautior, disceret quàm periculosum sit medicum inhonorare, atque contemnere tanta impudentia. Ita ergo fecit Deus cum Gentibus, propterea tradidit illos Deus in affectus ignominiæ. Non ipse illis hos affectus immisit, vel instillauit, sed cum ex desiderijs suis, quibus primum permissi sunt, hos affectus etiā nolente Deo, qui malum uelle non potest, nec vult ipsi concepissent, in deterius semper procedentes, quoniā peccata funes quidam sunt, quibus circūligamur, & captiuamur, vt ex vno in aliud eamus semper, secundum quod dicitur. Funes peccatorum circumplexi Ps.118.
sunt me. Quoniam qui facit peccatū, Ioan.8.
seruus est peccati, Deus ipse dimisit eos istis prauis affectibus. Quò factum est, vt libidine eos exestuantes, ardor insanus & cęcus, adeò amentes effecerit, vt omnia peruerterent naturæ iura. In Deum.n. scienter peruersi, qûo non omnia etiam scienter peruerterēt? Et qui naturæ fauorem dereliquerunt, quomodo naturæ ordinem seruare possent? Turpe est etiam fari: nam pudori parcendum est, nefaria, innaturaliaque Ethnicorum crimina. Nam *Fœminæ*, quarum prima laus pudor est, & honestas, *eorum* illorum immunditijs, tur-

pissima quæquæ edocte, *Immutauerunt naturalem vsum, in eum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fœminæ.* Quam homini sotiam Deus dederat, ad prolis generationé: hoc enim vsu natura seruatur. *Exarserunt in desiderijs suis.* O ignem vrentem. Nota verbum *Exarserunt*, non amarũt modo, non concupierunt, intemperatissima cupiditate acti, furentes *Exarserunt*, exestuarunt, intra proprios naturæ limites continere se se non potuerunt. Natura hoĩs (ò doctiores) dupliciter accipi potest. Pro ea natura primo q̃ est propria hominis, & secundum hoc omnis inordinata libido, immo omne peccatum, est cõtra naturam hominis, quia eo ipso quo est contra rationem, est contra naturam hominis: quia natura hominis est, vt viuat secundum rationem. Alio modo, pro ea natura quæ est communis sibi & alijs animalibus. Et secundum hoc quædam specialia peccata, non omnia sunt contra naturam, vt concubitus masculorum & fęminarum coitu masculino, extra vas suum. Hoc est igitur quod dicit Paulus, *Relicto naturali vsu fœminæ.* Indicat.n. esse aliquem vsum fęminæ naturalem, quare & bonum, contra hęreticos quosdã prohibentes nubere, dicentes coniugalem concubitum esse peccatum; quia
1. Cor. 7. scriptum est, Bonum est mulierem non tangere. Intelligitur enim ante contractum matrimoniũ hoc Apostoli verbum: at post, bonum est tangere: licet sit melius abstinere & permanere in virginitate. Amplius. *Relicto naturali vsu fœminæ.* Rectus rerum vsus, hoc est rationi consentaneus, temperantiæ parens; abusus vero, hoc est non rectus & peruersus, intemperantiæ fomes. Neque enim (vt exemplum afferam) cibi sunt mali, sed crapula: neque liberorũ procreatio, sed scortatio: neq; opes, sed immodica habendi libido: neque honor & gloria, sed eiusdem immoderatus ambitus, & affectatio. Quod cum ita sit, manifestum est in rebus nihil mali esse, nisi abusum, qui semper solet accidere ex mentis negligentia circa naturalem culturam agri nostri, hoc est animæ nostræ, & rerum quas Deus nobis contulit ad rectè vtendum. *Inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes.* O Naturæ hostes perpetuos. O hominum omnium furore occidẽdos, per quos tam hostiliter agitur, vt perditum eat commune genus. O canibus impudentiores. O bestĩs omnibus bestialiores. Sed effrenata libido, modum seruare non nouit. Recordamini, recordamini delitiosæ illius Pẽtapoleos, quàm diuina fulmina, & cælestes ignes funditus euerterunt. Compulit, compulit Alma Roma crimen istud Sodomeorum, ante tempus gehenam patefieri, vt dum diuinam iram cogitamus, detestabile hoc scelus, quo anima & corpus polluitur, ab omnibus, & omni ex parte pellatur. Nemini autem videatur incongruum, si quæ geruntur turpiter, manifestius explicẽtur à Paulo Apostolo. Fit enim hoc in correctionem eorum, qui talia committere non erubescunt, quæ turpe est etiam dicere. Hi autem sunt, qui mistice carnẽ suillam comedunt, & omnia quæ lege prohibentur In tantum quidem Gręci & Romani hoc quondam vitio laborauerunt, vt & clarissimi Philosophorũ Græciæ, haberent publicè concubinas. & Hadrianus Philosophiæ artibus eruditus, Antinoum consecrauit in Deũ, templumq; ei, ac victimas, & sacerdotes instituerit. Et ex eo Ægipti ciuitas, ac regio nomen acceperit. Sequitur. *Mercedem quam oportuit sui erroris in semetipsis recipientes.* Par enim est, vt pœna peccato respondeat. Iudæi naturam, contra naturæ legem iniuriosi fuerunt & impij, creaturas adorantes neglecto creatore, in propriam ergo creaturam, contra naturæ iura grauissimè deliquerunt. Illud culpa. hoc pœna fuit: sed & pœna, culpa est. Culpa ergo pœna culpæ: peccatum pœna peccati: En eorum stipendium, merces, & retributio, peccata omnia. Quantum in ipsis fuit, summo dedecore, & irreuerentia affecerunt creatorem, consentaneum erat, vt hoc supplicio plecterentur, quo sibi ipsis peccantes enormissimè, maximam vltro afferrent iniuriam atque pœnam, quàm à nullo quopiam pertulissent, irrogatam. O pœnam, omnium

nium

nium acerbissimam. Certè nullę pœnæ, nulli labores, nullæ miseriæ, peccatis possunt comparari: Quod si peccantes non sentiunt, sed potius oblectantur, ne tibi mirum videatur: hæc est maxima eorum miseria: qui miseri sunt, & felices se esse putant: & phrenitici atq; furentes, sibi ipsis multas inferāt iniurias, quæ ad lachrymas mouent alios, ipsi tamen interim rident, videnturq; epulari: Nec tamen eos à pęnis liberos esse dices; sed magis eorum miserebere, quod in tantis supplicijs versantes, nullum supplicium sentiant, suamq; miseriam prorsus ignorent. Ita accidit illis qui computruerunt in cęno peccatorum. Hoc ergo est quod Apostolus dicit. *Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, vt faciant quæ non conueniunt.*

Hoc enim verbo declaratur quomodo dignè merces peccato respondeat. Vnde illud, *Et*, stat expositiue, pro idest. Vide ergo quàm bellè est illis retributum. Deum habuerunt in notitia. Et est loquendi modus, pro Deum, cognouerunt. Habere enim in memoria, est recordari: habere in voluntate, est amare: habere in notitia, est cognoscere. Quem & communiter vsurpāt Theologi. Deus habet res omnes in intelligentia: Re ipsa tamen non probarunt, non ostenderunt Deum cognoscere: id enim pijs operibus ostenditur. Vnde Christus dicebat. Dicitis patrē habemus Deum, sed vos non cognouistis eum: Ego autem scio eum, & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax. Paulus quoque. Fatentur se nosce Deum, factis autem negāt. Philosophi ergo, quia Deum non colebant, vt par erat, non modo non probabant se se illum cognoscere, sed probabant nequaquam cognoscere, quanquā re uera cognoscerent. Id enim est, quo inexcusabiles reddebantur. O peruersam mentem. Dignum ergo fuit, vt traderet illos Deus in reprobum sensum, vt bonum malum iudicarent, itēque malum bonum, lucē tenebras, & tenebras lucem: improbè acta, probè; & probè acta, improbè? Non illis tradidit Deus hunc sensum reprobum, id-

Ioan. 8.

Tit. 1.

est iudicium deprauatum, rationem erroneam: ipsi ex se ipsis sibi corruperant intellectum: Cum scirent Deum maius quid esse omnibus creaturis, malignè tamen iudicabant creaturam esse colendam, non Deum. Dimisit ergo Deus, vt hoc peruerso eorum iudicio vterentur in omnibus pro libidine. Quò factum est, vt ipsi ex se ipsis quēadmodum creaturam iudicarunt esse creatorem, reprobo, erroneoque iudicio: ita bonum iudicarent esse malum, & malum bonum, virtutem vitium, & vitium uirtutem Ea ergo quæ facere conueniebat, non fecerunt, fecerunt autem quę minimè conueniebant, ducti sua illa reproba mente. Reprobam autem dicit, non reprobatam, vt intelligas non à Deo fuisse reprobatam, sed ex se ipsis, ex malitia: cum scirent bonum esse, vt Deus coleretur, multo aliter iudicarunt. Hic itaque fuit eorum reprob⁹ sensus, cui merito dimissi sūt.

Tradere in reprobum sensum (vt sciatis) exponitur communiter à patribus orthodoxis, pro eo quod est pmittere: vt Deus neminem positiuè agendo tradat, sed iustè subtrahendo gratiā permittat. At dubium est. Nam cum nihil mali homo faciat nisi deo permittente, igitur quoties peccamus, dicimur à Deo tradi: quod tamen non est consentaneum scripturis sacris. Plus igitur est tradere quàm permittere. Nam in primis peccatis permitti dicimur, non autem dicimur tradi, nisi post longam cathenam peccatorum: quando per abrupta uitiorum flagitia decliues nos ipsos in ingentia scelera præcipites dedimus. Hinc Paulus non dicit Gentium Philosophos traditos esse, vt gloriam incorruptibilis Dei commutarent in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, volucrum, quadrupedum, & serpentum, quod primū peccatum eorum fuit, sed cum deinceps pseuerarent in huiusmodi peccatis ait, *Tradidit eos Deus in desideria cordis eorū, in immunditiam, & in passiones ignominiæ, & in reprobum sensum.* Ergo latius patet permittere q̄ tradere: vt omnis qui traditur permittatur quidē, sed nō ē cōtra. Tunc enim tantum traditur, quādo lōga ca-

ga cathena malorum in profundum traxit miserum peccatorem, vt illud impleatur. Impius, cum in profundum peccatorum uenerit, contemnit, sequitur eum opprobrium, & ignominia. Et responsio quidem est, totũ quod arguẽdo concluditur, verum esse, neque tamen hoc ipsum quod est tradere, est p se, & verè, & propriè intenta actione facere, vt peccemus, quia peccati autor Deus esse non potest. Est enim regula illa Fulgentij celebratissima. Deus nõ est autor illius rei, cuius est vltor. Quod autem positiuo verbo exprimatur, tradendi, vel excæcandi, seu indurandi, hæc Dei permissio, nemini mirũ esse debet. Ideo enim fit, vt intelligamus, quod non ita est de Deo, & lumine eius, quod est gratia, vt de sole. Sol enim vbi non illuminat, ideo non illuminat, quia illuminare ob impedimentum quod illi apponitur, non potest: At Deus, quando hominem in secunda peccata labi permittit, & illi grãe lumen non largitur, non necessitate pmittit vt sit in tenebris, sed iudicio & scientia. Volens enim, & sciens, ac prudens, subtrahit illi grãm qui vult in peccatis perseuerare. Congruũ igitur est, vt non illuminare solis, priuatiua actione significatur. Non enim dr sol obscurare domum clausam, vel excæcare oculum ęgrum, sed non illuminare, qa vt dictum est, necessitate agit. At Deus, qui ratione & iudicio dat lumen & tollit, dicitur illuminare, & excæcare, quãquam excæcando nihil immittat tenebrarum, sed tantum tollat lumen.

Prou.18.

Verum locus quidam est Pauli, quo Deũ gloriosũ, non mõ dimittere reprobo sensui homines asseritur, sed dare reprobum sensum: quod quidem difficile est. Ecce verba eius. Reuelabitur ille iniquus, cuius est aduentus secundũ operationem sathanæ, in omni virtute, signis, & prodigijs, mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt, eo quod charitatem veritatis nõ acceperunt vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Verum Athanasius, operationem erroris interpretatᵉ opera antichristi, quæ moliturus est vt alios circumueniat: Et exponit, mittet illis operationẽ erroris, idest sinet hunc antichristum aduentare: non quod in eorum animis immittat operationem erroris. Si tamen hoc non placet, iam supra dictum est, id Deum efficere, cuius oppositum nõ facit: mittit ergo operationem erroris, cum non mittit operationem veritatis. Neque enim fit, qđ Deus non facit. Non potest ergo quis habere operationem veritatis, nisi Deᵘ illam mittat, & faciat. Cum ergo nõ facit, si est operatio, est operatio erroris. Ita ergo non fecit Deus, vt Gentes cohiberentur à peccatis. Quo factum est, vt mox ex impietate in Deum repletæ fuerint omni iniquitate, in proximum, & in seipsos. Indeq; in malitia gloriarentur, quasi in virtutibus egregijs, & præclaris facinoribus: vnde tamen erubescere eos oportuerat.

2.Thes.2.

Repletos, (inquit Apostolus) *Omni iniquitate, malitia,* Hęc.n.duo generalia sũt nomina peccatorum in proximos. Iniquitas opus externum significat, quo contra æquitatem offenditur proximᵘ. Malitia, peccatum cordis exprimit, malignam scilicet cogitationem, atq; affectum. Ex impietate ergo, tanquã ex origine iniqtas scaturiginẽ habet, & malitia. Explicat aũt particulatim Apostolus peccata oĩa. *Fornicatione, Auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, cõtentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, cõtumeliosos, superbos, elatos, inuẽtores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia.*

Vide aũt qũo à fornicatiõe sumat exordiũ: adeò vt videatᵉ vexillifera pcõrũ oĩm, vt cõfundat Gẽtes: Qm̃ Gẽtiles, ẽt conuersi ad Chr̃m, existimabãt fornicationẽ simplicẽ nõ esse peccatũ. propter qđ in Cõcilio Hierosolymitano, necesse fuit Apostolos sup hac re ferre sñiam. Dissidiũ.n.magnũ ob id fiebat in Ecclesia, qm̃ qui ex Iudęis venerãt p legem edocti, qua pcipitᵉ. Oino nõ erit scortũ inter vos, fornicari quouis modo pcm̃ lętale putabant, & verè. Scriptũ est.n. Fornicatores & adulteros iudicabit deᵘ. Leuit.21. Hebr.13.

Fornicator

Fornicator non habet hæreditatem in
Eph. 5. regno Dei. Attende tibi fili mi ab omni fornicatione, & præter vxorem tuã
Tob. 4. non patiaris crimen, scire. Quid clarius? Contra; gentes communiter credebant id sine Dei offensa licere, & falsò. Ita quoque & schisma faciebat ex alio latere ciborum delectus. Gentes enim, omni cibo indiscriminatim christiana libertate gaudentes, vtebantur, quod & licebat. Iudæi verò, id magna superstitione abhorrebant, ꝓpter antiquæ legis consuetudinem. Apostoli itaq; fornicationem Gentibus prohibuerunt, vt scandalum vitaretur Iudæorum. Et iudæis, idolotitis exceptis & sanguine, ciborum delectum, ne
Act. 15. daretur offendiculum gẽtibus. Visum est spiritui sancto & nobis, nihil vltra vobis imponere oneris, quàm hæc necessaria, vt abstineatis uos ab immolatis simulachrorum, & sanguine, & suffocato, & à Fornicatione. Magna itaque ratione, & Apostolus noster peccata explicans Gentilium, particulatim incipit à fornicatione, vt eos pungat. Adde, quod & supra dixerat. Vsum fęminæ naturalem esse: ne ergo tu occasione accepta, putares nullum cõcubitum non licere, hoc cauillo, quoniã naturalia peccata non sunt, siquidem peccatum omne, aliquo modo contra naturam est: propterea principem fecit peccatorum omnium, fornicationem. Et tamen nondum potuit uobis persuadere. (O gentibus omnibus duriores) vt credatis, scortationes peccata esse lethalia. Heu, Heu. fabricastis lupanaria
Ezech. 16 in capite omnis viæ: abhominabilem fecistis decorem vestrum. Christiano viro id satis sit, quod Paulus ad Corin-
1. Cor. 6. thios dixit. An nescitis, quod qui adhęret meretrici unum corpus efficitur? Fugite, fugite ergo fornicationẽ. Quodcunque enim peccatum fecerit homo,
Ibidem. extra corpus suum est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat, inquit Apostolus noster. Vide quomodo auget, & exaggerat fornicationis crimen. O pulcherrima ratio, sed difficilis. Quodcunque peccatumfecerit homo, extra corpus suum est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Et si inquit, cum trucidamus hominem, cũ furamur, corpore hæc scelera committamus, nullum tamẽ scelus vniuersum corpus conspurcare uidetur, æque ac fornicatio. Extra nos agimus in vniuersis alijs peccatis. At re venerea, ipsi totum corpus inficimus. Ab homicidio & auaritia nanque, nemo cum reuertitur, balnea adire contendit. At siqs meretrici, se se commiscuerit, tanquam totus immundus, vt sordes abstergat, ad se lauandum properat, adeo humana mens peccati huius turpiorem quãdam habet opinionem. Est & alius sensus. Possunt alia peccata patrari sine proprij corporis opera: molitur ille homicidium, furtum, mente: quod alius demum eo instigante, exequitur. Verũ non potest non commaculari propriũ corpus ex fornicatione: Neque enim sine corpore proprio licet quempiã fornicari. O diuinum Apostolum. Philosophos vero hæc ratio moueat. Nam concubitus finis, nõ est generatio prolis duntaxat, sed & educatio. Hac enim ratione, maximè refellitur Socrates, q omnia, & vxores volebat esse communia. Animalium vt animalia, finis est generatio tantum, at hominum, vt homines, hoc & illud. Præter rem vxoriã ergo, quæ matrimonij lege sola excludit vagos concubitus, omnis vsus fœminæ innaturalis est homini vt homo: quanquàm homini vt animal, nõ sit innaturale nisi crimen pessimum, quod turpe est etiam fari. Illud enim animalia omnia abhorrent. Hinc fornicatorem ab omnibus hominibus, quin verò à cunctis prorsus animantibus, pellendum intelligere potestis. Post fornicationem, *Auaritia*, Concupiscibilis vtrumque crimen est, sed fornicatio delectabile respicit, auaritia vtile. Cõcupiscit autem vnusquisque, prius, & magis delectabilia quàm utilia. propterea præposuit Apostolus fornicationẽ auaritiæ. Inde autem auaritia nascitur. & fit insatiabilis: quoniam Deum nõ habemus. Qui enim citra Dei opes, innumeros thesauros habet, parum semper habet. Capacem nanque Dei, nihil minus Deo satiare potest. *Nequitia*, Fellitum cor & amarum, intentioq; ma

Matt. 10. ligna, de qua. An oculus tuus nequã est, quia ego bonus sum? Malus est oculus nequam, (inquit) Ecclesiasticus.
Eccl 14.
Inuidia. Ex qua nequitia nascitur, fouetur, & augetur. Inuidia autem est de proximi felicitate torqueri. At quæso Pauli verba perpendite. *Plenos* (inquit) *inuidia*. Bene plenos, ita vt crepêt. Nulli profectò sceleri tam appropriatè conuenit implere, quàm Inuidiæ. Sunt enim pleni inuidi in corde, in ore, in opere: quare omnino pleni. Nihil enĩ est quod non sit plenum. In corde pleni superbia, vt vesica vento: auaritia, vt camin⁹ igne: luxuria, vt lacuna luto. In ore pleni inquietudine multiloquij, sicut mustum absq; spiraculo: amaritudine detractionis, vt serpentis lingua veneno: turpitudine vaniloquij, & scurrilitatis, vt fluctus maris spuma. In opere, pleni malis artibus, sicut venter æructans plenus cibo: malis exemplis, sicut corpus plenum lepra, quod alios inficit: malis habitibus cum quibus moritur, vt inueteratus homo plenus dierum. O pessimum hominum genus. *Homicidijs;* quorum Inuidia est prima materies. Inuidia diaboli, mors introiuit in orbem terrarum. Cainq; cum Abeli inuideret, illum necauit, vt intelligas animæ & corporis mortem ex Inuidia dimanasse. *Contentione*. Verborum scilicet clamosa altercatiõe, qua non ratione, sed animi pertinacia aliquid defenditur. Hæc enim nihil minus decet Christianum, adeo vt Chrs dixerit. Si quis angariauerit te mille passus, vade cum illo & alia duo. Qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, da illi & pallium. Propter quod Ciprianus inter mundi abusiones, hæc duo coniunxit, Pauperem superbum, Christianum contẽtiosum. Et Paulus noster. Siquis uidetur esse contentiosus inter vos, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Christi. Honor enim illi est, q se separat à contentione. Inquit sapiẽs. *Dolo*. quo aliud foris ostẽditur, & aliud intus latet: quod ad hipocrisim ptinet. Vnde dolosum Paulum illi appellabãt, Dicentes eius personam induti: Cum essẽm astutus dolo, vos cępi. Cum verius dixissent, id quod de Nathanaele dixit Christus. Ecce verè israelita, in quo dolus non est. *Malignitate*. malo igne qui semper vrit, nunquam extinguitur, adeò vt continenter malignus seipsum angat & excruciet, cogitãs indefesse die noctuq; φιθυριστάς. Quomodo alium insequi possit. Qui enim aliũ in corpore persequitur, prius in seipso tribulationem habere cogitur. *Susurrones*, Qui quasi furtiuè ad aures sibilant: discordias inter amicos clanculariè seminantes. De quibus dicitur. Bilinguis & susurro maledicetur in populis. *Detractores*. Qui absentium famam imminuere satagunt, vel crimina illis falsò impingẽtes, vel virtutem gloriam alterius comparatione, aut pallio aliquo obscurantes. *Deo odibiles*. θεοστυγεῖς, quod & Dei osores significat: quod ad susurrones & detractores refertur. Hi enim maximè odire Deũ probatur, quoniam odiunt proximũ, & fratrem suum. Qui enim non diligit fratrem suum quẽ videt, Deum qm̃ non videt, quomodo potest diligere? Hos etiam maximè odit Deus: immo nõ tantum odit, sed detestatur, quoniã susurrationibus, & detractationibus maximè dissoluitur sacrum fraternæ charitatis vinculum, quod tamen indissolubile esse voluit. Propterea dicitur. Sex sunt quæ odit Deus, & septimum detestatur anima eius. Oculos sublimes: linguam mẽdacem: manus effundentes innoxium sanguinem: cor machinans cogitationes pessimas: pedes veloces ad currendum in malum: proferentem mendacia: testem fallacem: & eũ qui seminat inter fratres discordias. *Contumeliosos*. Hi sunt, qui proximo coram apertè irrogãt turpibus uerbis iniurias, qui & conuitiosi dicuntur. *Superbos*. Ex effectu agnosce causam. Nõ est contumeliosus, nisi superbus. Conuitia enim ex superbia proficiscũtur. Superbi autem sunt, qui omnibus præesse, nemini subesse uolunt. *Elatos*. gloriabundos, qui & super ipsos, nedũ supra alios efferuntur: magna & gloriosa de seipsis sentientes. Vnde elationem puto esse causam superbię: quẽ admodum superbiam contumeliæ.

Neque

Marginal references: Sap. 2.; Gen. 4.; Matt. 5.; 1. Cor. 11; Prou. 20.; 2. Cor. 12; Ioan. 1.; Eccl. 28.; 1. Ioan. 4.; Prou. 6.

Neq; enim alijs præesse cupit, nisi qui primum grandia de seipso existimauit in corde, dicens. Quis sum ego? Non sum sicut cęteri homines. *Inuentores ma*
Luc. 18. *lorum.* Non essent iniquitate pleni, nisi redundarent. Alueus enim luminis cum plenus est redundat: Vt ergo licere credatur quod libet, hi qui iniquitate pleni sunt, adinueniunt noua mala, factiones, hęreses, sectas, vt iam eos pudeat in vitijs esse secundos. Magnam enim gloriam putant, si malorum, vel hęresum possint esse principes, quo nomen eorum in terris celebretur. Erostratum illum ęmulantes, qui ne innominatus moreretur, Dianæ templum succendit, cuius infamis gloria, in secula viuet. *Parentibus non obedientes.* Non modo carnalibus, sed etiam spiritualibus, quod hereticorum nostri temporis peculiare est: qui orthodoxæ Ecclesiæ patres, sanctitate, doctrina, miraculis illustrissimos, prorsus nullipendunt æque ac homunculos: & patrem patrũ, summum sanctæ Ecclesiæ Pontificem, conuitijs continenter insectantur: errantes ipsi, & in errorem alios mittentes. Super quos manet ira Dei atq; furor. *Insipientes.* Neque enim in mali-
Sap. 1. uolam animam introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Scientes esse, possunt mali, at minimè sapientes. Sapientia nanque intellectum format, & inflammat affectum. Ob id enim sapientia dicitur, quasi sapida scientia. Omnis autem sapiẽtia à Domino Deo est. Qui ergo à fonte sapientię recesserunt, insipientes euadãt, necesse est. Hinc diabolus, scientiam quidem promisit primis parentibus.
Gen. 3. Eritis sicut Dij scientes bonum & bonum. Sapientiam polliceri non valuit. Ecce enim sapientia ipsa est pietas, inquit Iob. idest θεοσέβεια, Dei cultus. *Incompositos.* Omnis enim insipiens inordinatus est, habitu, incessu, risu, corpore, atq; affectu animi. *Sine affectione.* Præterquam ad seipsos. Qui enim sapientia caret, & charitate careat, necesse est. Abundat enim in illo iniquitas, quare refrigescit charitas. Est ergo. φίλαυτος, φιλαυτία autem omnium peccatorum est radix. Duo amores (inquit Augustinus) fecerunt duas ciuitates, Amor dei ciuitatem dei. Amor sui ciuitatem diaboli. *Absq; fœdere.* ἀσπόνδους, hoc est immemores fęderis. O infidos. Si non amore proximi, cur non vestri honoris intuitu, pacta seruatis, qui ẽt hostibus seruanda sunt? Amor commodi excæcat oculos malignorum, mihi credite, vt & honorem contemnãt, quem alioquin tanti facere videntur. *Sine misericordia,* alienæ, propriæq; miseriæ, vt iam & illi indigni sint prorsus diuina misericordia. Quoniam nec alijs, nec sibi fuere vnquàm misericordes. Viscera enim impiorum crudelis. Prou. 12.
inquit sapiens. Propter quod & scriptũ est. Iudicium sine misericordia fiet illi, Iac. 2.
qui non fecit misericordiam. Ecce q̃ magna peccatorum colluuies, sup vniuersum genus ethnici populi, ex idololatriæ impietate inundauit. vt nullum sit peccati genus, quod ipsi non attigerint: carnis, spiritus, in Deum, in seipsos, in proximos, in pares, in superiores, in inferiores, ex ignorantia, ex fragilitate, ex malitia, ex dispositione, ex habitu. Aspexit illos ad extremũ Deus, suam ipsorum (heu nimium) morbosam ægritudinem miseratus. Pulsauit, eos vocauit, traxit, quo agnoscerent se se hoc supplitij genere, diuina iustitia esse mulctatos: vt de peccato in peccatum prolaberentur. Sicque ad illius opem, iam vitijs saturi, confugerent. Agnouerunt itaque ipsi hãc diuinam iustitiam, qua mulctati sunt: Simulq; intellexerunt, nisi resipiscerent vitare nequaquam posse, quin æternis cruciatibus adijcerentur. O diuinam pietatem, nullo vmquam tempore exhauriendam. Merito iam derelinquẽdi prorsus fuerant: non eos tamen dereliquit, sed tam magno lumine irradiauit, vt adhuc possent, (modo diuino auxilio uoluissent cooperari) reuocare gradum ad supera. At ipsi quasi desperãtes, non posse resistere petulantiæ carnis, adeo oppressi erant, semetipsos omnifarie tradiderunt iniquitati, & in peccatis perseuerantes, contemnentes diuinam iustitiam atq; cognitionem, in profundum obstinationis deuenerũt: & apertè mali effecti, nedum ea impu-

denter agebant, quæ alioquin turpissima esse cognoscebant: sed & quod vituperabilius est in sapiente, aliorũ peccata probabant. Peccare enim sapientem, ex fragilitate contingere potest, at peccata probare, anreferreque virtutibus, non nisi ex malitia venit, quæ nullam habet excusationem. Hoc est ergo quod vltimo exaggerat Apostolus. *Qui*, gentium sapientes, diuino afflati lumine, quo primum ad tempus orbati fuerant, *Cum iustitiam Dei cognouissent*, non qua iustos facit, de qua supra fuit sermo, sed qua iustus est, & iustè iudicat atque percutit: Ex hoc scilicet quod iustè eos tradiderat, vt peccatum sequens esset pœna præcedentis: quod vtique illi cognoscere ex se non potuissent, si prorsus fuissent diuina ope destituti. Dominante enim malitia, nisi
Sap. 2. gratia effulserit, vix cæcitatem exuere possumus. Excæcauit enim eos malitia
Soph. 1 eorum. Inquit Propheta vnus. Et alius.
Iob 24. Ambulabũt vt cęci, qui in domino peccauerunt. Et Iob. Ipsi fuerunt rebelles
Prou. 4. lumini, nescierũt vias eius. Alius quoque. Via eorum tenebrosa, nesciunt
Matt. 15. vbi corruunt. Propter, quod Christus. Sinite (inquit) illos, cæci enim sunt. Cum ergo hanc diuinam iustitiam admirabilem, & tremẽdã, cognouissent, sciuissentque se gehẽnæ emancipatos,
Rom. 6. nisi resipuissent, *Quoniam qui talia agunt*, qualia de ipsis recensita fuere, *digni sunt morte*, æterna. Stipendia enim peccati mors. *non solum qui ea faciunt*, perseuerantes omnino, effręnati, & impudentes. *Sed*, quod peius est, quoniam illis ex munere sapientiæ competit, vt errantes arguant & emendent, approbando illorum errata, vel adulationib⁹, vel saltem dissimulationibus & silẽtio. Est enim consentire, silere cum arguere possis. *Consentiunt facientibus*. Cum ipsi hæc faciunt, ipsi tantum peccant, cum consentiunt facientibus, ob illorum autoritatem, & peccant ipsi, & alios peccare quasi compellunt. Qua ratione Paulus increpuit Petrum. Cur (inquit) cogis gentes iudaizare? Innuit etiam per hæc verba Apostolus,
Galat 2. quod quæcunque facinora perpetrarunt, scientes, & prudentes fecerunt. Nam qui ad mala facta consentit, approbat etiam ea quæ non facit. atque ideo Paulus loquitur de perfectis peccatis, perfectis inquam consensu, voluntate, scientia, vt sint inexcusabiles. O magnam ergo Gentium omnium impietatem. Putas ne itaque ò Gentilis, cum toties in Deum pertinacissimo liberæ tuæ uoluntatis arbitrio recalcitraueris, euangelicę lucis gratiam quæ tibi effulsit nuperimè, tuis operibus promeruisse? Quid promeruisti nisi mortem? Supplicium, pœnam. Deus autẽ gloriosus, qui est diues in misericordia, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, citra omne meritum, immo cum tot, tantisque demeritis, ingenti hoc iubare Christi filij sui, te illustrare voluit. Gratiam, Gratiam ergo agnoscite, ò Gentes, merita (superbè) cõticescant, gratia sola regnet. In rebus omnibus per tempus exortis, hæc summa gratia fuit, & meracissima gratia; à nullo vmquam quauis ratione promerita: sed omnino à Deo gratis data. Hoc, hoc molitur Apostolus, primi huius capitis fine.

Antequam tamen aggrediamur secundum Caput, plurimum laborandum est, ne quid diuina pietate indignum, in his quæ hactenus dicta sunt, intelligatis.

In primis enim, (vt omnia colligantur) dictum est, Gentiles sciẽtia inflatos, in ignorantiæ tenebras cecidisse, ac demum stultos effectos, idola coluisse. Ob id, secundo. Deum gloriosum tradidisse, hoc est dimisisse eos in desiderijs cordis eorum, vt cõtumelijs afficerent corpora sua. Tertio. Eos veritatem tandem diuina luce agnitã, in mendacium commutasse ex propria malitia, propter quod, Quarto, vt merces operi responderet, illos traditos in reprobum sensum, vt probitatem scelus iudicarent, omniaque naturæ iura peruerterent, nefandissimisque vitijs polluerentur: Quos tandem miseratus Deus, aspexit de excelso sancto suo, illuxitque in cordibus eorum, vt diuinã iustitiam cognoscerent: nihilominus tãquam prorsus desperati, illi reuocare pedem non modo noluerunt, sed impudentissimè

pudentissimè talia patrantes, qualia & brutis indigna sunt, alijs quoque blandiebantur, similia perpetrantibus. Magna sunt hæc & mira, & omnium hominum fortasse ingenium superantia: nihilominus quoniam nostri tẽporis pseudo Apostoli, omnia deprauãt, causamque hinc accipiunt, non tenuẽ seducendi pusilli gregis, non quod illos reuocare posse confidam. Qui enim bis commonitus non resipuerit, subuersus est, & suoptè iudicio damnatus. Paulo teste. Sed ne simpliciũ animas, in parem trahant amentiam, super his philosophandum est subtiliore indagine. Tu Pater, pijs votis adesto.

Tit 3.

Citra rationem in primis, videntur propter idololatriæ scelus, relicti fuisse Philosophi & Gentiles abs Deo, quoniam non coluere idola nisi cum stulti effecti sunt, parcendum fuit furori, atque stultitiæ.

Secundo. si eos dereliquit Deus in desiderijs suis. homo peccator sibi ipsi relictus, quem Deus deserit sua ope, non potest nisi peccare. Quam ergo iustè peccata sequentia imputantur Gentibus, quæ postquàm relictæ sunt, omnino non peccare non potuerunt?

Tertio, tradidit eos, vt contumelijs afficiant corpora, vt faciant quæ non conueniunt: Si ergo id effecerũt, quod vt fieret, voluit Deus: Et ob id eos tradidit: si inquam fecerunt quæ fieri minus decebat. Si in naturam, & in seipsos iniuriosi fuerunt, diuinum beneplacitum compleuerunt. Cur ergo puniuntur? cur item arguuntur?

Quarto. Neque directè, neque indirectè, Deus est alicuius peccati causa. Si tradidit eos, vt faciant quæ non conueniunt, vitari non potest, quin sit peccatorum sequentium aliqua ratione, causa.

Quinto. Quomodo hæc simul stãt, traditi sunt, vt ingrauescẽte morbo medicum quærant, & vt faciant quæ non conueniunt? Videntur hæc pugnare inuicem. Quomodo etiam deserit iustè medicus ægrum, vt agnoscens se se ęgrotare, pareat medico, & sanetur? Nam non sunt facienda mala, vt veniãt bona. Malum est hominem derelinqui, non ergo id debuit facere Deus, vt resipiscant qui peccauerunt. Rom. 3.

Sexto. Quomodo derelinquuntur Gentes vt conuertantur, cum derelictus conuerti nequaquam possit? Conuersio enim hominis ad Deum, eam quæ est Dei ad hominem sequitur, non præcedit: vt Prophetæ & Euãgelia vno ore testantur. Quomodo ergo etiam dicitur, quod veritatem diuina luce tãdem agnouerunt, atq; Dei iustitiam, si erant prorsus suo arbitrio libero traditi, & à Deo derelicti? Non intelligũtur hæc. Dimitti enim suæ voluntati peccatorem, effectus est diuinæ reprobationis, ordinatus ad æternam damnationem. Quomodo ergo derelictus, peccatum suum agnoscit? Diuino lumine adiutus, non est derelictus, si adiutus.

Septimo. Peccatum vnum esse alterius pœnam, non videtur rectè dici ab Apostolo, mercedem quã oportuit sui erroris. &c. Quoniã omnis pœna à Deo est; Non est enim malum in ciuitate quod non faciat dominus. Et loquitur de malo pęnæ Amos loco illo. Peccatum ergo, vel non est pœna, vel à Deo est: Esse à Deo non potest, quoniam Deus est peccati vltor, non est autem eiusdem rei actor & vltor. Item, Deus peccatum odit. Odio sunt Deo impius & impietas eius. Diligit autem omnia quæ sunt, & nihil odit eorum quæ fecit. Non ergo ipse peccatum facit. Adhuc. Vidit cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona. Peccatum non est bonum, quoniam naturam non seruat, sed vitiat ac corrumpit, ergo non est à Deo factum. Quomodo ergo pœna? Adde. Deo autore non fit homo deterior. Peccatis quibusuis fit homo deterior. Sauciatus ille declarat, de quo legitur. Plagis impositis, abierunt eo semiuiuo relicto. ergo Deo autore homo non peccat. Non itaque peccatum sequens, pœna est alterius peccati præcedentis. Hæc sunt quæ hoc in loco angere & excruciare consueuerunt. Hinc itaq; principium esto.

Amos. 3
Sap. 14.
Sap. 11.
Gen. 1.
Luc. 10.

Negari non potest, quin Deus gloriosus

ſus aliquos homines prorſus deſpiciat,
reprobet, odiat, derelinquat. Id enim
apertiſſima ipſius eloquia teſtantur.
Hebr. 12. Non inuenit pœnitentiæ locum, quã-
quàm cum lachrymis inquiſiſſet eam.
Eccl. 7. Conſidera opera Dei, & vide, quia ne-
mo poteſt corrigere, quem ille deſpe-
1 Re. 16. xerit. Samuel. Quid oras pro Saule,
cum ego proiecerim eum? Eſau odio
habui. Idcirco Dauid præcabatur. Ne
Rom. 9. proijcias me à faciè tua, & ſpiritum ſan
Pſal. 50. ctum tuum ne auferas à me. Verun-
tamen hæc duo ſint tibi certiſſima.
Primum, neminem gratis à Deo dere-
linqui, vel habere odio. Impiè, impiè
aſſeritur, pro ipſiſſima (vt aiunt) volun-
tate diuina, quoſdam deſpici & dere-
Ephe. 1. linqui. Deus operatur omnia (inquit
Paulus,) ſecundum conſilium uolunta-
tis ſuæ. Non dicit. Secundum volũ-
tatem, (notate) neque enim citra myſte
rium, cõſilium adiecit voluntati Apo-
ſtolus. Sed vt intelligas rationem ali-
quam eſſe, cur Deus aliquos derelin-
quat. Quæ autem eſt ratio? Venit ex
occultiſſimis demeritis, inquit ſanctus
Eſa. 59. Auguſtinus. Ipſe, ipſe primum derelin-
1. Reg 15. quitur ab eis. Peccata ueſtra, diuiſerũt
2. Para 15 inter uos & Deum veſtrum, dixit Eſa-
ias. Quia proiecisti me, proijciant te,
inquit Dominus. Si dereliqueritis do-
minum, derelinquet vos, inquit Pro-
pheta. In Oſea autem legimus. Obli-
Oſee. 8. tus es legis Dei tui, & ego obliuiſcar
tui. Huc tendunt omnia iſta ſacrarum
ſcripturarum teſtimonia. Nolo mor-
Exo. 18. tem peccatoris, ſed ut conuertatur &
viuat. Non uult aliquem perire, ſed
2. Pet. 3. omnes ad pœnitẽtiam reuerti: Hæc eſt
voluntas Dei, ſanctificatio ueſtra. Nõ
1. Theſ. 4. vocauit nos Deus in immunditiam,
ſed in ſanctificationem. Deus mor-
Sap 1. tem non fecit: ſed impij manibus &
verbis accerſierunt illam. Perditio tua
Oſee 13. ex te Iſrael eſt, tantummodo in me au-
1. Tim. 2. xilium tuum. Deus uult omnes ho-
2 Pet 3. mines ſaluos fieri. Patienter agit pro-
2. Reg. 14. pter nos, nolens aliquem perire. Non
vult Deus perire animam, ſed retra-
ctans cogitat, ne pereat penitus qui ab-
Eſa. 21. iectus eſt. Conuertimini & viuite.
O magnæ ſpei verba. Tenuerunt
hanc ſententiam patres omnes. Augu-
ſtinus de correctione & gratia. De
prædeſtinatione Sanctorum. De vera
& falſa pœnitentia. De gratia & libe
ro arbitrio. Ambroſius, de vocatione
gentium. Chriſoſtomus, ſuper Ioan-
nem, & ſup Paulũ. Gregorius, ſuper
Ezechielem. Athanaſius, in Epiſtola
hac ad Romanos. Origenes περίαρχῶν
tertio. Vt recentiores prætercam. Ma-
giſtrum ſententiarum, & Diuum Tho-
mam, illum labore, hunc eruditione &
doctrina omni exceptione maiores. Et
profectò aduerſa ſententia, palàm vi-
detur Deo tribuere crudelitatẽ, à quo
ſermone vehementer abhorrent reli-
gioſæ aures. Abſit ergo, abſit à nobis.
Fecit Deus vniuerſos homines ad ima-
ginem & ſimilitudinem ſuam, non pro
pterea vt aliquos puniret vel dãnaret,
ſed vt vniuerſi æternis illis diuitijs frue
rentur. Neque verum eſt quod Pau-
lus dicat, protuliſſe Deum ad oſtenden
das diuitias gloriæ ſuæ, vaſa quædã iræ:
Pertulit inquit Paulus, non protulit, Rom. 9.
ſubſtinuit, prorſus, tollerauit, non
fecit. O nebulones impudentiſſimi.
Non ſunt neceſſarij ei homines impij, Eccl. 15.
inquit Salomon. Nemini mandauit Ibidem.
impiè, agere, & nemini dedit ſpatium
peccandi. Non ergo dicas, ille me im- Eccl. 15.
planauit, inquit Spiritus ſanctus. Nan-
que cum ſuæ iuſtitiæ æquitate cõpel-
litur, vt aliquos perdat, inuitus ferè id
facit. Heu inquit (dolentis affectu,) Eſa. 1.
conſolabor de hoſtibus meis? Tantum
abeſt, vt vltro deſeuire velit in aliquẽ,
vltro fauet aliquibus: nullum vltro
deſpicit vel relinquit. Quod ſi ſcri- Rom. 9.
ptum eſt. Cuius vult miſeretur, &
quem vult indurat. Audite Augu-
ſtinum, quem alioquin ſuarum impie-
tatum patrocinatorẽ conſtituere Neo-
terici moliuntur, interprætantem, in
libro octuaginta trium quæſtionum, &
de Gratia & libero arbitrio. Quod ait
Apoſtolus. Cuius vult miſeretur, &
quem vult indurat: In eo quẽ indurari
vel ſeduci permittit, mala eius meri-
ta credite: In eo cuius miſeretur, gra-
tiam Dei non reddentis mala pro ma-
lis, ſed bona pro malis, & fideliter, &
indubitanter agnoſcite. Pharaonem
enim indurauit Deus, per iuſtum iudi-
cium,

cium, quoniam ipse indurauit seipsum per liberum arbitrium. Quid clarius? O veram. O piam assertionem. Ita fit, vt nemo desperet, nemo concidat animo, nemo culpam in Deum retorqueat: Ex se se perdi qui perditur, certo sciat.

Alterum, quod firmissime tenere q̃sque debet, idest, vt nullum unum populum absolute, à Deo prorsus derelictum putandum sit, nisi per hyperbolas. Non omnes Iudæos, non omnes paganos, non omnes Reges, non omnes priuatos, non omnes nobiles, non omnes ignobiles, non omnes sublimes, non omnes humiles, non omnes doctos, non omnes illiteratos, in quibuscunque differentijs hominum, linguarum, professionum, morum, ætatum, voluntatum, conscientiarum, putate esse aliquos prędestinatos: neque enim
1.Tim.2. de voluntate efficaci. Illud Pauli verbũ, Deus vult omnes homines saluos fieri, vmquam erit uerum, vt diuino illo ingenio, quo ĩ alijs vtitur Augustinus, perbelle annotauit: Nisi hoc statuamus inconcussa sententia, pro generibus singulorum illud intelligi oportere: fateamurq; in omnibus differentijs, esse aliquos prædestinatos, quos Deus minimè dereliquit, nec derelinquet, nisi forte ad modicum tempus. Cum ergo audis Deum dereliquisse Gentes, duo tibi in mentem ueniant. Primum, quod nõ citra earum culpam derelicti fuerint. Audisti enim eos primum dereliquisse dominum. Secundum. Quod nec prorsus omnes sunt derelictæ. Cernis enim quot ad Christi fidem cõuersi fuerint, qui primum erant impijssimi. Cum itaque Paulus contra omnes inuehatur, vel hiperbola est, vel nisi adsit hiperbola, declaratione eget, quam tu accipe breuibus. Non fuerunt omnino traditi destitutiq; Gentiles, sed auxilium efficax Dei quod electis, prędestinatisque conferre solet, subtraxit, alioquin eos ope sufficiente iuuans & substinens: non tamen etiam destinens eos in ęternum auxilio illo efficaci. Neque enim fuissent è prædestinatorum numero eorum aliqui, si sic in æternum destituisset eos omnes Deus benedictus.

Ad tempus ergo duntaxat tradidit eos Deus, quos deinde reuocauit, & amplexus est. Vocabo non plebem meã, Ose.2. plebem meam, & non dilectam dilectã, & non misericordiam consequutam, misericordiam consequutam. Iuxta illud Esaiæ. Vt mulierem derelictam, & Esa.54. męrentem spiritu uocauit te dominus, & vxorem ab adolescentia abiectam. Dixit enim Deus tuus. Ad punctum Ibidem. in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui. Et hic est modus, quo frequenter nonnullos etiam prędestinatos, ad tempus derelinquit, instar pij medici, sicut supra dicebamus, subtrahẽs scilicet auxilia illa efficacia, quibus communiter abundant electi, quæ tria sunt. Primum enim Deus in electis cohibere, vel reprimere solet concupiscentias inclinantes cor ad malum, ne nimium eos alliciant & perturbent. Secundo, arcet demonem & ministros eius, ne fortius illos aggrediantur quàm illi possint substinere. Tertio, gratia quadam peculiari eos manu tenet, vt nullo etiam impetu facto demonum, quantumuis magno, aut vi concupiscentiarum, cadant. *Sicut scriptum* est dixisse illum Paulo tot oranti, vt stimulus carnis auffereretur ab eo. Sufficit tibi gratia mea. Quandoq; ergo nostris 2.Cor.12 demeritis efficitur, vt Deus tria hęc auxilia, aliquo tempore à nobis auferat, quæ gratis dedisset: licet auxilium sufficiens nequaquam negetur alicui, nisi paucissimi illis quos pertinacissimo proprię volũtatis arbitrio, restitisse Deo scriptura sacra commemorat. Primum, nõ cohibet ignem concupiscentiarum. Secundo, non comprimit demonem. Tertio, non manutenet in tentationibus. Exemplum primi esset. Si quis in domo tua, succensum ignem extinguere adniteretur, & tua ingratitudine victus, ab opere desisteret. Exemplum secundi. Si quis Leonem rabidum te aggredientem, cathena ferrea ligaret, & te illius ingenuo animo abutente, non semel, is recederet paulisper, & pateretur vt insiliret Leo aduersum te. Exemplum

plum

plum tertij. Si in magnam aquarũ gurgitem, cadente viro quopiam, alius omni vtetur opera ne suffocaretur. is auté liberatorem percutiens calcibus, pugnis, dentibusque dilacerans, sibi ipsi tandem dimitteretur ab eo. Ne ergo Deus nos vmquam deserat, semper præ oculis habeamus Dei timorem & amorem.

Accedamus modo ad dissoluendas illas dubitationes. Prima facile diluitur. Haud dubiè enim, gloriam Dei ad creaturas non transtulere Gentes, nisi cum euanuissent & insanissent. At quod euanuerint, & insanierint, suo ipsarum vitio euenit. Qua ratione ergo fingi potest, vt sint inculpatæ? Num temulentum virum excusabis, si uirũ in ipsa temulentia occiderit? Si mulierem violarit? si principem inuaserit? Duplici pœna mulctandus est potius, & quia ebriosus factus est, & quia inuasit. Vtrumque enim culpa est. Stultitiam Gentes sibi magno prætio compararũt, superbiæ scilicet luciferinæ: Sibi ipsis sapientię donum adscribentes, quã dono Dei acceperant. Cumque ergo stulti effecti, idola coluerint, & stultitiæ & idololatriæ pœnas luant, necesse est. Tantum abest, vt stultitia possit impietaté excusare. Secundæ satisfacimus hũc in modum. Tradere in desideria cordis, excæcare, despicere, indurare simpliciter, & similia, ex sua natura ordinãtur ad damnationem eius qui traditur, qui excęcatur, qui despicitur. Propter hoc enim ponuntur esse effectus diuinę reprobationis. Propterea, sic absolutè traditus, relictus, excæcatus, vt sic, non potest cauere peccata, quamuis tamen libero arbitrio nequaquam careat. Veruntamen tradere, uel excæcare, vel despicere, ad tempus ex diuina ordinatur misericordia, medicinaliter ad salutem eorum, qui traduntur & excæcãtur, vt scilicet peccata sua agnoscentes, humilientur coram Deo, & cõuertantur. Neque enim simpliciter omni ope sunt destituti, sicut illi quos absolute deseruit Deus, Sacrarũ scripturarum testimonio. Neminem enim alium debemus credere prorsus derelictum, præter eos, quos spiritus sanctus docet. Et propterea non est verũ, quod hi ad tempus derelicti, non possint nisi peccare. Conuerti possunt, Deo tamen primum eos conuertente, qui misericordiam etiam illis hoc modo traditis & excæcatis impendit, cum illi placet. De numero nanque illorum sunt, quibus omnia cooperantur in bonum, etiam peccata ipsa, per accidens tamé, quia scilicet humiliores resurgunt, & cautiores. Quantum ergo ad quosdam, Tradere in desideria cordis, ordinatur ad salutem: quantum ad alios, ad damnationem, vt dixit Diuus Augustinus. Tertio de quæstionibus Euangelij. Ex natura sua tamen, quo ad omnes, ordinatur ad damnationem. Ex diuina misericordia tantum & gratia quo ad aliquos, ad salutem. Ita tamen, vt intelligas, ex diuina misericordia etiam cum qui excęcantur, pereunt, ruentes de scelere in scelus, illa eorum peccata atque pœnas alijs proficere, licet non eis. Plerique enim vidẽtes eos præcipites ruere & perdi, reformidant magis peccata, cautioresq; euadunt, ne à Deo derelicti & ipsi dilabantur in turpissima quæque facinora, & cum eis pereant. Deus autem gloriosus hoc vnice intendit: Nã non lætatur in perditione uiuorum, sed lætatur in ædificatione aliorum, & in ostensione suæ glorię & virtutis. Tantum hac causa passus est, Pharaoné indurari, sicut infra dicetur, non ut ipse periret, sed vt ipso periente, annuntiaretur nomen eius in vniuersa terra: essetque ipse cæteris in exemplum. Ad Tertiam, responsum velim ex dictis superius, de modo loquendi scripturarum, quæ nonnunquam propositioné illam *vt* consueuerunt vsurpare, non vt significet causam finalem, sed cõsequutionem. Non itaque tradidit gentes Deus hoc fine, vt contumelijs afficerent corpora, vt amplius peccarent, vt perirent. Absit, sed ideo tradidit, vt traditæ cognoscerent, quàm malũ fuerat eas recessisse à Domino. Quemadmodum neque medicus ægrotum incontinentem deserit, vt moriatur, sed vt morbi grauitate perspecta, medici operam instantius efflagitet, ipsi moré gerat, & conualescat. Inde tamen sequutum

Rom. 8.

Sap. 1.

quutum est, vt traditę Gẽtes in deterius processerint, nec Dei tradentis culpa, sed ipsarum vitio. Hoc autem ex exẽplis quæ supra adduximus facilè intelligi potest. Pius ille amicus, qui ignem extinguere, compescere leonem, eripere te de aquis multis adnititur, tuaque ingratitudine recedit, nequaquã intendit, vt ignibus consumaris, occidaris à belua, mergaris flumine, minimè: Intẽdit hoc vnicè, nolle te tunc iuuare, eo tamen te non adiuuante consequitur, vt pereas, nisi ille te rursum adiuuet. Ita ergo Deus, vult tantum derelinquere ingrati animi virum: hæc est pœna, quã intendit Deus: ad hoc tamen tanquam pęnæ comes sequitur, vt amplius peccet & pereat tandem, nisi ipse denuo opem ferat, quod & facit, ingẽti illa uictus pietate, post modicum tempus, vt dictum est Ex his dilucidum fit, quod quartò obijciebatur. Deus enim nõ est causa peccati, quamuis tradat Gentes, in desideria cordis earum. Qm̃ nõ ideo tradit vt peccent, licet ipso eas tradẽte, sequatur vt peccent ex natura traditionis illius, nisi diuina mĩa succurrat. At huic declarationi, duo obstare videnť. Primum, uerbum Augustini de Gratia & libero arbitrio. Manifestum est (inquit) Deum operari in cordibus hominum, inclinando voluntates eorum in quodcunque voluerit, siue in bonum, siue in malum. Intelligis? Inclinat in bonum & in malum, ergo non tantum consequitur peccatũ, Deo derelinquente hoĩem, sed intenditur ex hoc, quod homo derelinquitur. Iussit nanq; Deus Semei vt malediceret Dauid, qd' vtiq; peccatum fuit, & à Deo mulctatum. Quid apertius? Secundo. Si Deo derelinquente hominem, sequitur vt homo amplius peccet: etiam si Deus nõ ideo derelinquat vt peccet, non videtur soluta difficultas, qm̃ qui occasionem dãni dat, damnum dedisse uidetur, dat occasionem amplius peccandi, ergo optime, hominum culpa, in Deum potest retorqueri. His tñ nemo moueatur ne tantillum. In primis enim, quod nup dr̃ de occasione, nullius est roboris. Si enim concludit quicquã, arguo tibi sic. Ergo peccauit Deus, cum egem tulit in Sina. Immo & omnia peccata possunt in Deum retorqueri, qm̃ nisi esset lex, non esset peccatum: Quoniam lex est occasio mortis & peccati, teste Paulo. Respondeatur itaque. Occasionẽ quandam dari, quandam accipi tantum. Tũc datur occasio, cum aliquid agitur min' rectè quàm par sit: vnde alij prouocantur ad peccandum malo illius exẽplo. Tunc accipitur, cum ex opere quantũuis bono, aliqui offenduntur vnde edificari debuerant. Quomodo pharisei audito Christi verbo, alioquin sanctissimo, scandalizati sunt: quos dimittẽdos esse iussit Christus, quod cæci essent, ducesque cæcorum. Cum Deus hominẽ derelinquit ad tempus, non dat occasionem peccandi, quin potius (vt Diuus Hieronymus annotauit super psalmo octuagesimo, loco illo. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorũ) dat occasionem pœnitentiam agendi, de pręteritis malæ actæ vitæ sceleribus, quoniam scilicet saturati, nauseatiq́, vitiorũ deformitate, vel sic agere deberent pœnitentiam, & diuinam misericordiã implorantes, resurgerent. Homo tamen accipit occasionem inde peccati, vnde sanari debuerat. Oĩs itaq; culpa hominis est. Ita quoq; de lege dicendum. Non dedit Deus per legem occasionem peccati, sed homo accepit ex lege. Proterea Apostolus, magno mysterio dixit. Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est oẽm concupiscentiam: vt tolleret hunc cauillum, quãuis nec tollere poterit. Non defuerunt.n. qui ob id legem veterem malam esse, & à malo Deo conditam nõ veriti sunt asseuerare. Illud Augustini verbũ, qđ adeò magnificant nostri temporis lucifugę, vobis omnibus vt puto perspicuũ est, quomodo intelligi debeat, ex his q̃ supra annotata sunt, de modo quo De' in sacris literis excæcare, indurareque dr̃. Sicut enim exceęcare dr̃, quando nõ illuminat, indurare cum non mollit, inducere in tentationẽ, cum non liberat: ita dr̃ inclinare ad malum, qñ non inclinat ad bonum. Horũ autem oĩum hæc est rõ, qm̃ sicut visum quidem habem', & tñ lux interna pupillæ non satis est nobis, vt in actum uidendi prodire valeamus:

Margin notes: Esa. 54. — 2. Reg. 16 — Rom. 3. — Matt. 15. — Psal. 80. — Rom. 7.

valeamus: sed oportet adesse & lucē externam medij. Neq; enim colores no cte videmus, quamuis visum tenebræ nequaq̄ tollant. Ita liberum arbitrium habem⁹, at nisi primus ille motor ipsū moueat, moueri ex se ipso tanq̄ ex seipso, nequaquam p̄t, nisi forte vt cadat & dilabatur, contra Pelagium. Deo ergo non emolliente durescit, non illuminā te obscuratur, non inclinante ad bonū præcipiti lapsu ad malum fluit. Verū neminem non inclinat Deus ad bonū, nisi ipse id promereatur. Hoc.n. perpulchrè docet ibi Augustinus, quod nobis mirum in modū patrocinatur. Tantū abest vt contradicat. Hæc enim sunt illius uerba, capite vigesimo primo. Sed mutilant ab his qui uolunt sapere plusquā oportet, nec sapiunt ad sobrietatē. Satis quantum existimo, manifestatur operari Deum in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates quocunque uoluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum. Ac per hoc qn̄ legitur in literis veritatis, à Deo seduci hoīes, aut obtūdi, vel obdurari corda eorum, vt iuste ista paterent, ne incurratis in illud prouerbium, Insipiētia viri violat vias ei⁹: Deum autem causatur in corde suo. Quod adducebatur de Semei. Augustinus illud exposuit, capite uigesimo. vt intelligat vade ex quo Semei maleuolus erat, & homo improbus, proprio vitio suo. ita inquit ille. Iudicio iustissimo dimisisse Deum maledicere Dauid, quo notior fieret virtus Dauidis, & inde ampliora p̄mia promereretur, quo tollerātius perferret canis illius impias blasphemias. Vtitur enim inquit Augustinus, cordibus etiam malorum ad laudē atq; adiumentum bonorū. Sic usus est Iuda tradente Chr̄m. Sic iudęis illū crucifigentibus. Quanta.n. inde bona prestitit populis credituris Deus benedictus, qui & ipso diabolo utitur, pessimo quidem, sed optimè ad exercendā fidem, probandamque pietatem bonorū. Non sibi, qui omnia nouit antequā fiant, sed nobis, quibus erat necessariū, vt eo modo ageretur nobiscum. Quinta difficultas, vnico uerbo enodatur, & soluitur. Mala culpæ non sunt faciēda vt ueniant bona. Sed cui dubium pęnas esse inferendas, vt qui non amore virtutis peccata oderunt, oderint saltē formidine pęnæ? Hic est finis cuius gratia, Deus instar medici, vt dictū est, plerosque derelinquit ad modicum: quod contumelijs autē afficiant illi corpora sua, terminus est, finis vero minimè. Omnis enim finis bonum est. Hinc irridebat Philosophus ille Poetā dicētem Mortem esse finem. Non enim oē vltimum finis, sed ultimum optimum. Sextā, euacuauimus paulò supra dicentes, nequaquam simpliciter derelictas fuisse Gentes, sed ad tempus.

Remanet septima, quæ duo petit. Primum. Num Deus sit peccatorū n̄rorū causa. Secundum. Si non. Quomodo vnum peccatū sit pęna alterius, cū oīs pęna sit à Deo illata. Ad Primum, indubiè dicendum est quod non. Nam peccatum est auerti à Deo, & conuerti ad creaturam. Deus autē oīa ad se cōuertit. Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus, inquit scriptura sacra. Ob id dicitur. A. & O. Quoniā principium est, & finis rerū omnium. Trahit itaq; oīa in seipsum, quod & omnes causæ quoad possunt efficere, nituntur, Deum ipsum imitantes. Qua rōne fingi potest, vt Deus sit causa peccati, quo homo auersus ab incōmutabili illo bono, conuertitur ad hęc cōmutabilia bona? Actio peccati est à Deo. Deus enim est causa omnium specierū, & oīum motionum, vt dicit Augustinus tertio de Trinitate. At deformitas illa quæ est peccati rō, prorsus in hominem redditur, non in Deum vllo pacto. Quod & Philosophi faterentur de peccatis naturæ, q̄ monstra dicunt. Hæc enim in secundas causas reduci dicunt, in Deum minimè. Quod si solus ageret, omnia perfectissimè ageret. In hoīem itaq; reflectantur peccata oīa malorum. Neque in hoīem, vt mouentem & agentem, sed vt deficientem ab ordine primi mouentis & agentis, qđ Deus est. Neque enim peccat homo ut agens, sed vt deficiens: cum nec peccatum effectus uerè sit, sed defectus magis & nihil potius censeatur q̄ aliquid. Quemadmodum.n. qui claudicat mouetur,

Prouer 16.
Apo. 1.

uetur, & mouetur inconcinne, secundum quod tibia deficit in virtute motiua: ita qui peccat, agit: & agit perperam. Motus claudicationis secundum quod motus est, causatur à virtute motiua hominis, vel animalis, quæ tibiam mouet, sed secũdum quod claudicatio est, obliquitas scilicet illa, incessus, vel progressus, nō est à virtute motiua, sed à tibia quatenus deficit, nec suscipit pfectè influxum motiuæ virtutis. Ita ergo peccatũ, secundum quod actio est, est à Deo mouente hoĩem, & ab homine: At vt inordinatio est, & deformitas. illius causa homo est, secundum quod deficit in agendo; cũ non eo modo mouet, qũo mouetur à Deo. Suopte enim libero arbitrio, non modo agitur, vti naturalia quæque, sed & agit. Hincq; nascitur, vt longè plura sint hominum errata, quàm in alijs rebus conspiciantur: plura item & maiora sapientium hoĩum, qui sibi, suoque ingenio fidũt, quàm simplicium, qui se se diuinæ voluntati cõmittunt in omnibus: iactantque in Deum optimum maximũ vniuersos cogitatus. Hi enim sunt quos bene fortunatos esse videmus, qui à prĩcipio illo dirigunt in actibus suis, quod est melius ratione & consilio. Quid autẽ melius ratione & consilio, nisi Deus?
Psal. 54. Iacta, Iacta ò Homo cogitatum tuum in domino, & ipse te enutriet. Ad secũdam partem dubij: Quomodo vnum peccatum est pœna alterius. Respōdete, quod propriè & per se cum peccato conueniat, vt sit actio voluntaria: Tolle enim uoluntarium, tollis peccatum: pœnæ vero, quod sit passio inuolũtaria: Si enim uoluntaria est, iam nō est pęna. Peccato hac ratione, repugnat adeò esse pęnam, & pęnæ esse peccatũ, vt plus repugnare non possit. Per accidẽs itaq; duntaxat, hęc simul coincidere. peccatum, & pęnam intelligendum est hoc modo, qm̃ actio peccati, vel sit interior, vt inuidia & ira, vel sit exterior, vt fornicatio, homicidium, & alia, magnum est peccantis tormentum, magna afflictio, & magnus cruciatus, secundum quod damnati dicunt pęnitẽtiam agentes. Lassati sumus in via iniqtatis, ambulauimus vias difficiles. Et Sap. 5.
hac ratione, non modo vnum peccatũ est pęna alterius, sed etiam sui ipsius. Iussisti domine, & ita est, (dicebat Diuus Augustinus) vt omnis inordinatus animus, sit sibi vitium & pęna. Potest & alio modo intelligi, peccatum sequens esse pœnam præcedentis. Quoniã scilicet Deus omnipotens, qui tibi primũ peccanti facilè pepercisset, te in alia peccata dilabentem, grauissimè demum percutit, vt vsque ad nouissimum quadrantem, rationem reddas omnis vitæ postquàm ab initio noluisti resipiscere, sed crimen adhens crimini, thesaurizasti tibi iram in die iræ; diuitias patientiæ & longanimitatis Dei contemnẽs, Rom. 2.
qua te ad pœnitentiam semper inuitauit, traxit, adduxit. Dicamus itaque ad difficultatis scopum. Omnis pœna, quatenus pęna est, à Deo infligitur. Peccatum, pęna quidẽ est, sed non quatenus peccatum, at per accidens, Duobus hisce modis declaratis. Quare non inde sequitur, à Deo esse peccata hominum. Ex nobis itaque sunt, tanquam ex nobis: quare & interitus noster, atq; perditio ex nobis est, non ex Deo. Hinc Deus damnatis dicet iuxta prophetam. Esa 50.
Ambulate in flammis, quas ipsi succendistis vobis: non ego succendi, sed vos succendistis: Ego mortem non feci, sed vos manibus, & uerbis accersistis illã, Sap. 1.
me etiam nolente. Quod & apud Homerũ Iupiter cecinit, chorum Deorum alloquens:

ὢ πόποι ὕιον δὴ νὺ θεὺς Βροτοὶ αἰτιόονται
ἐξ ἡμέων τυρ φασὶ κακ' ἔμμεναι οἱ δε καὶ
ἀυτοι
σφίσιν ἀταζαλίνσιν ὑπερ μῶρον ἀλτέ
ἔχουσιν.

CAPVT SECVNDVM.

Propterea inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. eadẽ enim agis quæ iudicas. ~vel q iudicas. ὁ κρίνων.

Durioribus verbis, Iudæorum partes agens Apostolus, hoc primo capite Gẽtes omnes, & philosophos Gentiũ insectatus est, turpissimam infamemque illorum uitam & detegens & exaggerans. Nunc ergo pro Gentibus pugnaturus, ad Iudęos sese conuertit, qui antiqua superbia turgidi, Gentes omnes detrectare atque despicere non erubescebant: cum alioquin ipsi, paribus, ne grauioribus dicam facinoribus, etiam lege lata obruti fuissent. Eosque arguit, tanquam nulla venia dignos, qui cum innumeris Prophetarum oraculis, non lumine naturali duntaxat, de' diuina iustitia edocti essent, quod Gentibus datum nequaquam fuit, impunitatis nihil minus spe concepta, eadem ipsi impudenter agebant, quæ in Gẽtibus alto supercilio morte digna iudicabant. Ita fit, ~vt vulneribus Gentiũ, Iudæorum vulnere medeatur Paulus, quæ alioquin incrudescere, & insanabilia fieri potuissent. O languentis Ecclesiæ medicum, verè cęlitus emissũ;
1. Cor 9. qui prudenti simplicitate, omnibus omnia factus est, ~vt omnes lucrifaciat: vt nemo pereat, ~vt cuncti salutem consequantur: vt omnes erigat in spem viuã. Vide autem quanto ingenio præcedentibus sermonibus contexitur hæc rõ. *Propterea*, inquit Apostolus, quia scilicet diuinam iustitiam, & tu agnouisti contra qui idola colunt, qui naturæ ꝑuertunt iura, qui carnis immunditiam sectantur, qui Dei nullam habent rationem, digni sunt morte. Id enim lex vbique clamat. *Inexcusabilis es*, coram diuino iudicio: Quanquam apud homines sanctissimus tua hipocrisi uidearе. *O Homo omnis.* Quod Gentiles sint inexcusabiles dictum est, & demonstratum. Additur ergo. *Omnis*, ~vt Iudæos intelligas esse inexcusabiles, & consequenter omnes homines inexcusabiles erunt. Gentium enim & Iudæorum nomine, totum hoĩum genus exprimitur. *Homo* autem dicit Apostolus, non vir, quasi carnalis: spiritualis nanque, vir dicendus est potius quàm homo. Paulo dicente. Cum sit inter 1. Cor. 3.
vos Zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? *Qui iudicas*, qui scilicet tota temeritate, & grandiloquis correctionibus repræhendis & condemnas aliorum errata. *In quo* enim crimine *alium* Gentilem populum *iudicas*, repræhendis, damnasq;, etiã *teipsum condemnas*, quãuis nullus homo aduersum te sentẽtiã ferat. Et est hebraismus. *In quo alium iudicas*, idest, de quo, vel quo, sine propositione. Potissimum autem hac ratione in Iudæos inuehitur Apostolus, quoniam his semper fuerat eorum proprius, incurabilisque morbus, ~vt magna superstitione, & austeritate peccantes omnes, & obseruarent, & explorarent, atque redarguerent: propria uero flagitia, itemque maiora prorsus, negligerent. Quibus perbellè dictum est. Mat. 7.
Nolite iudicare, & non iudicabimini. Matt. 28.
Duces cęci excolantes culicem, camelũ autem glutientes. Quid uides festucã Luc. 6.
in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non consideras? Vnde, quãuis hoc in loco nomen, non exprimatur Iudęorum, scelus tamen ipsos ꝓdit. *Eadem enim agis.* clam. *Quę*, apertè *Iudicas* digna morte, & condemnatione. Eadem itaque ratione, qua in alios excandescis, in teipsum excandescere debueras.

1.Cor.11 debueras. Si enim nosmetipsos iudicaremus, non vtiq; iudicaremur. At id nõ effecisti o Iudeæ. Pare ergo supplicio,
Leu.19. tua ipsius sñia mulctabere: Ex ore tuo te iudico serue nequã: iudicasti innocẽtiam pmijs, malitiã dignam esse supplicijs. Qua frõte ergo defendi potes, tuorũ scelerũ conscius, q̃ eadẽ sunt cũ criminibus gentiũ? Nãq; & tu Iudęe creaturas pro creatore, creaturas itẽ corruptibiles, & illarũ simulacra, vel idola coluisti: En Ezechielẽ, Dñs dixit ad me. Fi
Ezech.8. li hoĩs, putas nè uides abhominatiões pessimas, quas domus Israel facit, vt pcul recedã à sanctuario meo? Ingredere & videbis. Et ingressus, vidi, & ecce omnis similitudo reptiliũ, & animaliũ abhominatio, & vniuersa idola dom⁹ Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum. Cur ergo tãta austeritate gẽtiũ idololatriã abhominaris ò Iudęe, qui vniuersæ eorum impietatis, & iniquitatis es particeps? Deum dices, docuerunt philosophi gentiũ, humana nõ curare. Videnť ergo ex malitia ipsi peccasse: At nos ex fragilitate quidẽ peccauimus, sed nihil tale de Deo ipso cogitauimus vnq̃. Immo & cogitastis &
Ezec.9. dixistis, Dereliquit dñs terrã, & in cęlis habitat. Philosophi illi se se sapiẽtes esse iactabãt: nõne & vos superbia inaniq; gloria pares fuistis eis: dicẽtes, Sapiẽtes
Hier.8. nos sumus, & lex dñi nobiscũ est? Reli-
Rom.1. cto naturę vsu, illi exarserũt in cõcupi-
Tren.4. scẽtijs suis. Vnde & de vobis non uerè dixit Hieremias, Maior effecta est iniqtas
Ezec.16. filiæ populi mei pcõ Sodomę? Fabricastis.n.lupanaria in capite oĩs viæ, abhominabilẽ fecisti decorẽ vrm, vicistis Sodomã sceleratius agentes. Quid itaq; est facinoris, quod æque ac Gẽtes vos ipsi, quos Deus populũ sibi fecerat peculiarẽ, nõ ppetraueritis? Hoc tm̃ discriminis inter Gentes & uos esse videť, quod Gẽtes apertè & palã, & peccabãt, & aliorum pcã probabant: Vos hipocri
Matt.23. tę, sanctitatis fuco, enormia queq; facinora palliare consueuistis, tanq̃ sepulchra dealbata, quę foris quidẽ pulchra videnť, intus aũt plena sunt fętorib⁹ & spurcitijs vniuersis. Gẽtes apparent qđ sunt, suntq; quod apparẽt. Iudęi mõstris oĩbus monstruosiores, nec sunt quod apparent, nec apparent quod sunt. Gẽtiles cum mali & sint, & videanť, uitari possunt: At Iudęi qui virus impietatis & iniquitatis, virtutis, & pietatis specie, contegere student, quippe quos pl⁹ angit inanis gloriæ cupido, q̃ odium pctõrum, & hoĩum laus, q̃ Dei amor, eò pernitiosiores sunt, quo plus piculi habet venenum q̃ gladius. Cũ ergo Gẽtes excusationem prætendere nequaq̃ valeant, si iudei clipeo aliquo se se tutari possunť, tu ipse iudicato. Sequitur.

Scimus.n.quoniam iudicium Dei est secũdum veritatem in eos, qui talia agunt. Quo verbo rõ redditť, cur defendi nequaq̃ possint Iudęi coram Deo: quia scilicet Deus gloriosus, fm veritatem iudicat oẽs homines. Diuinum nanq; iudiciũ falli non potest, quo boni discernũtur à malis. oues abhedis, pie colẽtes ab hipocritis. Hoĩum iudiciũ non est secundum veritatẽ, quippe quia Homo uidet 2.Reg.16
quæ foris patent, Deus aũt intueť cor. Potest ergo hipocrita fallere hoĩem aliquoto tẽpore, at Deum qui scrutať corda, & renes, non fallit, vel semel: Spiri- 1.Para 28
tuum.n.ponderator est dñs, inquit scri Prou.16.
ptura sacra. Nulla est larua quæ hoĩem personare possit coram Deo. Vestimenta ouium vident hoĩes, plerumq; lapinam rabiẽ non vident. At Deus utrũq, videt: quin vt maius dicã, nõ adeò ouis lupusue, se se exactè cognoscit & diiudicat, sicut Deus uerè iudicium affert & de ouibus & de lupis. Oẽs.n. motus, cogitationesque mentium atque affectus cordium, & voluntatum cognoscit apprimè, vt potè, quia intimior est cordibus nřis, q̃ nosipsi, & operatur in nobis cogitationes nřas, affectus nřos, omnesq; motus, magis & immediatius, immediatione (vt aiunt) virtutis, q̃ nos ipsi. Si ergo nos ipi eas cognoscim⁹, mul Ioan.16.
to magis Deus. Vnde illud est, Opus ei Ioan.2.
nõ erat, vt quis testimoniũ phiberet de Prou.15.
hoĩe. Ipse.n.sciebat quid esset in hoĩe. Et in Prouerbijs. Infernus & pditio coram Deo, quanto magis corda filiorum hominum? Hinc quęrenti Prophetæ, Prauum est cor hominis, & inscrutabi- Hier.17.
le, quis cognoscet illud? Respõsum est. Ego dominus scrutans corda, & renes. Cuius rationem videť reddidisse

Psaltes cũ diceret. Qui finxit sigillatim corda eorũ, intelligit oĩa opera eorum. Quo uerbo ostẽdit, proprium esse Dei, vt cogitatus nr̃os cognoscat. Quare dęmonib⁹ nequaq̃ cõueniet: & si cũ signa q̃dã ex aĩo exprimunt ĩ corpore, hoĩm dispositiones ẽt voce non prolatas, sed cogitatione tm̃ conceptas, tota facilitate perdiscant, sicut annotauit Augustinus in libro De Diuinatione demonũ. Iã ergo habes, quid significet ſm veritatem indicare Deũ: Potest & fortasse intelligi *Secundum veritatem*. idest ſm æquitatem. Hoĩes nanq; in causis ẽt optimè agnitis & perspectis, interdum deficiũt ab æq̃tate iudicij, timore, amore, odio, muneribusq; corrupti nõnunq̃, & misericordia flectuntur à rigore iustitiæ. Frequẽter punitur unus, alius euadit indemnis eiusdem criminis consors. Lõge ergo aliter tractantur res apud Deũ q̃ apud mortales: non luditur cũ Deo sicut cum mundi huius hoĩbus. Deus iudicat sicut est iudicandum, sine vlla psonarũ exceptione, non neq; angelis pepercit, neq; hoĩbus parcet: Nemo itaque quãtalibet dignitate p̃polleat, Rex, Cæsar, Pontifex, sibi de impunitate blãdiatur, humana iu dicia summę istę potestates non subeunt. Subibunt oẽs vel inuitè iudiciũ Dei. Ex dictis patet, q̃d Iudicium, vel iudicare hoc in loco, põt & discretionẽ significare, & condẽnationem. Deus.n. uerè iudicat & discernit, & secundum æquitatem iudicat, idest condẽnat. De iudicio discretionis & illud est. Iudica me de⁹, & discerne cãm meam. De iudicio condẽnationis illud. Qui non credit, iam iudicatus est. Non misit Deus filium suũ, vt iudicet mundum. Præter iudicium tñ discretionis, & cõdemnationis, est iudiciũ approbationis. Sic.n. intelligit Apostolos iudicaturos esse orbẽ. Sedebitis super sedes duodecim, iudicãtes duodecim tribus Israel. Est iudicium conparationis, qũo Niniuitę iudicabũt iudęos, & Sabęi. Iudæi nanq; illis cóparati, deteriores apparebũt. Viri Niniuitę, surgent in iudicio cũ generatione ista, & cõdẽnabunt eã. Est & iudiciũ disceptationis & examinationis, quale erit iudiciũ Dei vniuersale, cum his qui Chr̃i fidẽ professi

2.Pet.2. · Ps.52. · Ioan.3. · Ibidem. · Matt.19. · Matt.12.

fuerint, opera tñ non habuerint Christianæ professionis. Consurgent gentes in vallẽ Iosaphat, & ibi sedebo, vt iudicẽ gentes. Impij nanq; infideles *αθεοι*, non examinabunt. Vnde illud est. Nõ resurgent impij in iudicio. Est, & iudicium discussionis proprię cõscientiæ. Si nosmetipsos iudicaremus, nõ utiq; iudicaremur. Postremo & temeritatis. Nolite iudicare ſm faciem. Itemq; correctionis. Tu quis es, q iudicas alienũ seruum? Inexcusabilis es o homo oĩs, qui iudicas. Puto ergo vos mentẽ Apostoli habere his in verbis. *Scimus, quoniã iudicium Dei est secundum veritatẽ in eos, qui talia agunt*. Si tu peccator, peccatorẽ tui similẽ iudicas, quãto magis Deus iustus te iniustum diiudicabit, o satrapa? Opera non genus, disquirit ops. Ne puta Iudęe propter genus Abrahami, tibi esse parcendum. Propterea addit.

Existimas autem hoc o homo, qui iudicas eos, qui talia agunt & facis eadẽ. Quia tu effugies iudicium Dei? Id aũt molitur Paulus loco isto. Gentilis ò Iudęę, tuũ iudiciũ effugere nõ potuit, tu ne ergo diuinum effugies? Ille iniquus abs te iniquo est iudicatus, non ne iniqu ambo ab æquissimo iudice iudicabimini? Tu ex iniquitate illũ iudicasti, Deus qui iudicat orbẽ terræ in iustitia & æquitate, te non iudicabit? Tu Gentilẽ iudicans, teipsum cõdẽnas vel inuitus. In aliũ.n. calculum ferẽs tuę sñiæ & iudicij, tibi ipsi nescius defensionẽ oẽm p̃cidis. Vnde Deus, cuius oculis oĩa nuda sunt & aperta, te tuo iudicio diuini iudicij reũ, absoluet, probabit, collaudabit? O q̃ vana spe tibi adblãdiris miselle, si hoc existimas. An quia dictũ est, Beata gẽs, cuius est dñs Deus eius, arbitraris iudęorũ, sontes & insontes pro immẽsa illius mĩa fore absoluẽdos; Gẽtes, *αθεας*. vnice condẽnandas quas repudiassẽ tot seculis videbat ob idololatriã? Nos, nos q̃ spũm Dei habemus. (puto.n. quod & ego spm̃ Dei habeã,) scimus, citra oẽm dubitationẽ. (Nostra.n. fides, oĩ sciẽtia certior est. Scio cui credidi & cert⁹ sũ,) qm̃ iudicabit Deus oẽs qui malè fuerit operati, vel Iudęos, vel Gẽtiles. nulla habita psonarũ rõne. Nemo est, qui de manu sua possit eruere. Nõ ne auditis Dauidem.

Ioel.3. · Psal.1. · 1.Cor.11 · Ioan.7. · Rom.2. · Psal.9. · Heb.4. · Psal.32. · 1.Cor.7. · 1 Tim.1. · Iob.10. · Ps.138.

2. Cor. 5. uidem? Quo ibo à spū tuo? & quo a facie tua fugiā? Oés, oés nos manifestari oportet ante tribunal Dei, ut recipiat vnusquisq; prout gessit, siue bonū, siue malū. *An diuitias illas bonitatis eius & patiētia, & longanimitatis contēnis?* Vnde qa vides hoc in seculo neq̄, impios aduersus iustos p̄ualere, augeri potētia, honoribus affici, opinaris Deū nō curare res humanas, oīa casu euenire, fato regi orbē non prouidētia, nulla hoīm culpa irritari aut exacerbari Deū? Curat, curat humana quęque Deus, de quo scriptū
Luc. 12. est. Nōne quinq; passeres ueneūt dipōdio, & unus illorū non est in obliuione corā Deo? Odit Deus pcā hoīm improborū, & nunq̄ dimittit ea impunita: At dissimulat interdū ꝓpter pnīam, adeò, vt dormire videat᷑, sed vigili cura patiēter agit, nolens aliquē perire, sed oēs ad
2. Petr. 3. pnīam reuerti, vt inquit Petrus. Differt pęnas, non prorsus donat, expectat instar agricolę (inquit Iacobus) patienter
Iac 5. ferēs, vt accipiat fructū temporaneū & serotinū. At vti bonus est in expectādo, ita & iustus est in puniendo. Noli adeò diuinæ mīæ fidere, vt iustitiā nō interdum consideres. Diuina patiētia mēsuram habet, transacta illa, non prorogat᷑, sed grauissimè lesę maiestatis reus, qui tanta longanimitate patiētia & bonita-
Ps. 74. te abusus fuerit, mulctabit᷑. Cum accepero tempus, (inquit) ego iustitias iudicabo: qui amplissimo illo thesauro, opulētijs illis inenarrabilibus diuinę mīæ, locupletari noluerit. (Diues est.n. Deus in mia, super oēs qui inuocant illum.) De thesauro alio iræ & furoris stipēdia pcōrū accipiet, æternā mortē. Ita fit, ut
Rom 10 illud impleat᷑, Impius, cum in profun-
Prou. 18. dum peccatorū venerit, Deo illum diutius q̄ ipse mereat᷑ expectante, accepta occasione contemnit; seducit᷑ per Dei patientiā, improbi serui instar, qui si nō assiduè pungit᷑ & percutitur, insolescit, secundū quod scribit᷑. Dedi illi tempus
Apo. 2. vt pęniteret, & noluit pęnitere à forni-
Iob. 24. catione sua. Et alibi. Dedit ei Deus locū pęnitentiæ, & ille abutit᷑ eo in superbiā: sequitur tādem eum opprobriū, & ignominia. Quantū.n. in delitijs fuit, &
Apoc. 18. quantum glorificauit se, tm̄ date ei tormentū & luctū. Vt tandem dicere cōpellat᷑ atrocitate pęnarū. Mutatus es mihi in crudelē, & in duritia manus tuæ Iob 30.
aduersaris mihi. Rectè aūt *diuitias* nominat, *& illas diuitias* per ἔμφασιν, *diuina bonitatis*. Rogo.n. quę opes maiores, quis thesaurus æque immēsius, ac ille nunq̄ exhauriēdus? Primo.n. doctrinæ rorem. Pluit sup iustos & iniustos. Matt. 5.
& solē suę grāæ oriri facit, sup bonos & Ioel. 2.
malos. Secundo. Hortat᷑, vt resipiscant oēs. Conuertimini ad me in toto corde vr̄o. Reuertere, reuertere sunamitis, & ego suscipiā te. Tertio, tēpus elar- Cant. 6.
git᷑ ad pęnitentiam. Dedi illi tēpus, vt Apoc. 2.
pnīam ageret. Quarto, diutius expectat Esa. 30.
vt pęniteam⁹. Expectat dn̄s, vt misereatur nr̄i. Quinto, ne grauius dilabamur, Ps 117.
manu tenet. Impulsus euersus sum, vt caderē, & dn̄s suscepit me. Sexto. Nos quasi dormiētes luce sua excitat, & expergisci facit. Deus illuxit in cordibus Ibidem.
nr̄is. Surge q dormis, & illuminabit te Eph. 5.
Chr̄s. Septimo. Cōtinenter pulsat aīæ Apo. 3.
nr̄æ fores. Ego sto ad ostium & pulso. Octauo. dęmonis arcet rabiē & ipetū, ne dicere possit, Pręualui aduersus eos. Ps. 12.
Nocte & die seruo eam, ne forte uisitet᷑ Esa. 17.
contra eam. Nono. Eos qui grauissimè deliquerunt reuertentes, demum inter amplissimos misericordiæ sinus amplectitur & suscipit. Vulgo dr̄. Si dimiserit Hier. 3.
vir vxorem suam, & recedēs ab eo duxerit virū alterū, nunquid reuertet᷑ ad eam vltra? Tu aūt fornicata es cū amatoribus multis, tn̄ reuertere ad me dicit dn̄s, & ego suscipiā te. O incomparabilē ergo thesaurū diuinę bonitatis. Sed, ò ingratissimos, qui tāta abutunt᷑ bonitate. *Ignorans quoniā benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* O improbè, vt peccare aliquādo, turpitudine peccati nauseatus, desistas, diutius te expectat, & dissimulat peccata tua Deus optimus maximus: at tu liberius peccas: Ex medicina ergo tibi morbū cōficis: erit.n. vindicta crudelior, quò ingratè & impiè tanta benignitate abusus fueris. Ita diuina patientia atque benignitas, suapte natura est causa salutis, abutentib⁹ atque spernentibus, occasio est maioris supplicij. Si enim & hoīes qui in sublimè sunt constituti, aliquoto tēpore, subditos solent expectare peccantes, quo

ipsi sua eorũ patientia, quasi muto eloquio intelligāt se se ad resipiscentiā vocari. Humanũ nanq; est peccare, & humanum item pro erratis qnq; pęnitere: Quid mirũ si & Deus, qui nemini salutẽ inuidit vmq̃, sed oẽs vult saluatos fieri, spatiũ tẽporis indulget, quo pctõres possint pniam agere & expiari? Si.n. statim puniret, nemo hacten⁹ remāsisset, nec Petrũ, nec Paulũ, Apostolorũ coripheos & vertices, ecclesia haberet. Et
Psa.14. cũ scriptũ sit. Septies in die cadit iustus, nemo ex iniusto iustus fieret, si nõ aliquoto tẽpore vellet substinere peccantes. Sed nimis valde expectat, dicetis. Vobis lõgior hæc mora vr̃ q̃ diuinā vr̃o iudicio deceat æquitatem, quia breues
Iob.14. admodũ dies hoĩs sunt. Vnde si expectet improbũ decem annis, existimatis infinito tẽpore illius improbā vitā tolle
Ps.89. rari abs Deo. At apud Deũ mille anni tanq̃ dies hesterna q̃ pręteriit. Illi ergo parũ, est si ẽt in oĩ vita, ad horā vsq; efflandæ animæ, differat improbi alicui⁹ flagellum, atq; vltionẽ. Ne ergo culpate Dei patientiā, culpate hoĩum inuerecundiam atq; impęnitentiā. Cur homũtio hac diuina patiẽtia inuitatus, teipsum non corrigis, negligis aũt qm̃ non statim pro meritis dedisti pęnas? Hinc maximè trepidare oportet, nõ confidere: qm̃ post dilationem supplicij, nisi resipueris, non modo dilatio illa diuinæ tollerantiæ, tibi ad irā Dei euadendam non conducet, sed maioribus atq; atrocioribus tormẽtis eius occasione, iustissimo illo itemq; tremendo Dei iudicio mulctabere. Nullā.n. ignorationis excusationem adducere poteris, quippe qa optimè nosti, tẽpus hoc vitæ non prorogari, vt pecces magis, ac magis, sed vt resipiscas, & cõuertaris ad dnm. Contẽptor es itaq; nõ ignorans: durus es, nõ inscius: obstinatus nõ cæcus. O Iudęi, uos conuenio: Vos ipsi filium Dei pro vobis incarnatum occidistis. Quę culpa grauior excogitari põt? Pijssimus tñ omnium pater, cum vos exterminare, ad nihilum redigere posset, tanta nihilominus misericordia vos substinet, tolleratq;. Ne quæso diuinā illam bonitatem contẽnite. Manet enim vobis ira maior. Tetarditas supplicij grauitate compensabitur, nisi resipueritis. Ecce quod sequitur.

Secundũ duritiam aũt tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram. Sic apud Esaiam legimus, morā.n. faciente domino, increduli & illusores insultabant nuncijs, qui eum cito venturum, dicebant, Manda, remanda, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. Quę aũt pœna improbos hosce incredulos, & contumaces sequuta sit, non tacuit Dei Vates. Erit (inquit) verbum domini, vt vadant & cadant retrorsum, & conterant, & illaqueantur, & capiant. Esa.28.
Vadũt enim retrorsum huiusmodi impœnitentes, & duri corde ad credendum iudicium domini venturi in maiestate, quia apostatant à fide. Cadunt in sexcenta flagitia: illaqueantur mortiferis scelerum delectationibus, vel quadā penè inextricabili peccandi necessitate, vt nec velint, nec possint pœnitere, alligati cąthena ferrea cõsuetudinis vitiosæ. capiuntur morte improuisa & subitanea, conterunturque demum æterna damnatione. Pulchrè enim Eccl.9.
scriptum est, Nescit homo finem suũ, sed sicut pisces capiũtur hamo, & aues laqueis, sic homines in tempore malo, cum eis ex templo superuenerit. Expectemus igitur omnes dominum, quasi citissimè venturum ad iudicium: & quamuis non festinet, sed differat aduentum suum, pro dilatione huius aduentus, nõ tepescat fides, nec estuat patiẽtia. Verũ in Iudęos hęc verba aptius dici pñt, *Secundũ duritiam tuam, & impœnitens cor tuum, thesaurizas tibi iram.* Ipsorum enim est, propria cordis duri- Exo.34.
ties. Vnde Deus toties dicebat. Populus hic, est dura ceruice. Intelligis autem verba Pauli *secundum duritiam tuam?* Cordis mollities ex Deo est. Deus emolliuit cor meum, inquit Psaltes. Et Dominus. Auferam ab Ps.21.
eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum: At durities est ex nobis. Ezech.36
Legimus enim in Euangelio. Appa- Mar.16.
ruit Iesus vndecim discipulis recumbentibus, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis. Vt quid homini, exprobrasset quod non fecisset homo, Sed Deus? Nostra, nostra

Hier. 5. ſtra eſt, & ex nobis ipſa durities. Indurauerunt (inquit) facies ſuas ſupra petram, & noluerunt reuerti. Nota verbum, noluerunt. Hinc Propheta. Nolite obdurare corda vr̄a. Propterea & Stephanus, verè martirum στέφανος, hoc eſt corona, conſtanter arguebat Iudęos, quod duræ ceruicis eſſent, ſpũiq; ſancto obſtinato corde reſtitiſſent. Ipſe quoq; Deus. Scio quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua. De Pharaone quoq; legimus. Aggrauauit Pharao cor ſuum. O uerbũ apertiſſimũ. Non citra myſterium itaq; ait Paulus. *Secundum duritiam tuam.* Cor durum nanq;, malè habebit in nouiſſimo, inquit Sapiens. Quod haud dubiè indignum diuina iuſtitia uideretur, ſi à Deo eſſet, & non ab hoīe hęc ipſa cordis pernicacia, atqne durities. Addit aũt, *Et impœnitens cor tuum.* Pęnitentia à Deo eſt. Nequā̄ det illis Deus pęnitentiam, & reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur. Poſtq̄ conuertiſti me, egi pęnitentiam, & percuſſi fęmur meũ. At impœnitentia ex nobis eſt. Noluit (inqt) pœnitere à fornicatione ſua. Dedit illi Deus locum pęnitentię, & ille abutitur eo in ſuperbiam. *Theſaurizas tibi iram.* ideſt accumulas, coaceruas. Non ergo Deus nos fecit vaſa iræ, ex nobis ipſis, nos ipſi efficimur diuina vltione, atq; ira digniſſimi: adeò vt idem noſter Apoſtolus dixerit. Si quis emũdauerit ſe à vitijs, erit uas ſanctificatum dn̄o, vtile ad omne opus bonum paratum. Ex Deo eſt, vt ſimus uaſa honoris: at ex nobis, vt ſimus vaſa contumeliæ. Siquidem gratia ex Deo eſt. Grām & gloriā dabit dn̄s. At ira & vltio prouocatur à nobis. Propterea dicit dn̄s improbis in Eſaia. Ambulate in flammis, quas ipſi ſuccendiſtis vobis. At hic eſt ſolennis difficultas. Quāquam durities ex Deo non ſit, neque impęnitentia, neque ira: ſi pęnitētia, mollities, gratia, ex Deo eſt, ſequitur, vt nequaquā homini ſit imputandum, ſi mollitiem cordis non habet; ſi non pęnitet peccatorum. Nanq; hęc ſunt dona Dei, nulli autem de iure imputari poteſt, ſi id non habet, quod habere ex ſe nequaquā potuit. Quid ad hoc: Immo debet imputari. Nanq; & fides dei donum eſt, inquit Paulus. & tn̄ imputatur ad culpam non habenti: Qui incredulus eſt filio, non videbit uitam, ſed ira dei manet ſuper eũ. Id eſt, quod ego impugno, dices: Nam neque hoc vr̄ iuſtè imputari, qm̄ nō ex nobis, ſed ex Deo dependet. Cauſam q̄ro, cur iuſtè imputat? Reſpondeo itaq;, & aſſigno cauſam. Licet nos gratiā mollificātem, conuertentemq; ad pęnitentiam ſalutarem, ex nobis habere nequaquā poſſimus, nr̄o tn̄ libero arbitrio, poſſumus nos ipſos impedire, quin eam recipiamus, ſi illam Deus dare voluerit. Dr̄ enim de quibuſdam in libro Iobi. Dixerunt Deo, recede à nobis, viam ſcientiarum tuarũ nolumus. Et iterum. Ipſi fuerũt rebelles lumini. Magna ergo ratione, nobis imputatur, ſi nō conuertimur, ſi non emollimur, qui cōuertenti, emollientiq; Deo, impedimenta præſtamus. Nemo.n. eſt, quem Deus auerſum non conuertat, quem non emolliat durũ, niſi ipſe pertinaciſſimè, ſuo libero arbitrio reſiſtat. Nullus eſt hic excuſationis locus. Sole.n. mundum illuminante, meritò imputat illi, qui claudit oculos ſi nō uideat, & nō uidēdo in foueā cadat, uel demergat, q̄q̄ videre nō poſſet, niſi lumine ſolari p̄uentus. Tale q̄d hic eſt. Et ſi.n. à deo ſit mollities cordiũ, ex Deo tn̄ non eſt, quin illā oēs habeāt, ſed ex eorum vitio, qui uolũtariè reſiſtũt, conantes in contrariũ. Ne ergo dicas, molleſcere nequeo, tm̄ ne dureſcas, & emollieris: Si obduruiſti, nō dico tibi, age vt emolliaris: ſed ne agas, ne reluctèris, ne reſiſtas, patere, vt ī te agat de⁹, & emolliet te, operabit in te velle & pficere: auferet duritiā oēm, modo nō ei⁹ actioni, reſiſtere adnitaris pro virili. Nedũ.n. paratus eſt De⁹, tibi ſua dona elargiri, ſed & ad ea accipiēda inſtigat, mouet, pulſat: tm̄ ne ſpernas, ne repudies, ne agas in diuerſũ, ne diſſentias, ne nouo pc̄ō illũ irritare uelis, q̄ſce agere p̄uersè, & eris particeps gr̄ę eius. Hic aũt anteq̄ ulterius p̄grediamur, multa ope prætiũ eſt declarare. Primũ, quid ſit ira Dei. Secundũ, quid cordis durities. Et qm̄ de Iudicio hoīm, pleraq; dixit Apoſtolus in eos īuectus, qui cũ eadē agant quę iudicāt, à iudicio tn̄ non deſiſtunt.

Margin notes (left column): Hier. 5. — Pſ. 94. — Act. 7. — Eſa. 48. — Exod. 8. — Eccl. 3. — 2. Tim. 2. — Hier. 31. — Apoc 2. — Iob. 24. — 2. Tim. 2. — Pſ. 83. — Eſa. 50. — Ephe. 2
Margin notes (right column): Ioan. 3. — Iob. 21. — Iob. 24.

Tertio loco videndũ est, qũo se ipsos illi condénent, qui vitium arguũt quo polluti sunt. Nanq; cum ad fraternæ correctionis præceptum singuli teneãtur, condemnet autem seipsum, & peccet, qui peccatum aliquod repræhensurus, illo ipso non careat: videtur homo peccator pplexus esse, adeo vt nesciat, quid eum agere oporteat, quoniã committit si corrigat, si non corrigat ommittit, peccatum ergo cauere non potest: Angustiæ sunt illi vndiq;. Eademq; difficultas vrgere videtur de his, quibus ex munere iudicare conuenit, punire, atque corrigere delinquentes, Principibus, Episcopis, patribus, iudicibus omnibus. Est & quarto videndum. Num aliquis de seipso, possit exacto iudicio veram proferre sententiam, an bonus sit, vel malus: quoniam dictum est, diuinum iudicium duntaxat, esse secundũ veritatem: quia etiam additum fuit Iudicium hominum fallax esse, hac ratione, quia homo videt tantum quæ foris
1.Re.16. patent. Queri potest quinto loco, Nũ dubia quæ ex exterioribus contingere possunt, quę scilicet non constat, an bono, vel malo modo fiant, semper in meliorem partem hominum iudicio sint
Mich.7. interpretanda? Quo ad Primum, Deũ
Exo.15. irasci, tropus est, & in sacris literis creberrimus. Iram domini portabo, quoniam peccaui ei. Misisti iram tuã quæ deuorauit eos sicut stipulam. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in
Psal.6. ira tua corripias me. Fundamenta mõ
Psal 17. tium conturbata sunt, commota sunt, quoniam iratus est eis. Deus enim gloriosus, nec fuerit, nec irascit, quoniã cũ
Sap.12. tranquillitate iudicat, vt dicitur in sacris literis. Vnde in libro Iudith legimus. Deus sicut homo non mutabitur,
Iudith.8. nec sicut filius hominis ad iracundiam concitabitur. At irasci dicitur cũ punit, cum vlciscitur, cum castigat, metaphora quadam, quod qui irascitur, vindictam sitiat. Est enim ira, sanguinis accensio ex appetitu vindictæ. Omnes.n. transferentes, secundum aliquam similitudinem transferunt. Nimirum autem, si in sacra scriptura tropi isti & metaphoræ vsitantur, vt dicatur Deum irasci, dolere, pęnitere, misereri, gaudere: cum tamen adeo hi affectus absint à diuina illa maiestate, vt plus abesse non possint. Quoniam hisce vocibus perterrentur reprobæ mentes, & pia corda compunguntur. Quo ad secundũ. Durum & molle proprietates sunt, corporum. Durities nanque est potẽtia non bene patiendi: mollities contra, bene patiendi potestas est. Transferũtur autem ad animam, quæ nomine cor dis exprimitur, tropo quodam. Sicut enim durum esse ferrum dicimus, quia non cedit agenti, vel non facilè cedit, contra, ceram mollem, quia cedit & facilè, ita animam illam duram dicimus, quæ Dei bonitate ducta non lenitur, nec pœnæ formidine cõcussa flectitur. Ita cor durum propriè, est animus erectus, superbus, securus, qui audacissimè omnia præsumit, neque iram, neq; iudicium Dei metuit, vt à malo proposito dimoueatur. Quid durius dicite excogitari potest? Vis enim illa diuina omni malleo potentior, tangit, percutit animam, & tamen anima non cedit. Sed sicut incus resistit malleatori. Contra mollis est anima, quæ diuinis impręssionibus facile cedit, & quo deo placet, vertitur vltrò: Vnde & transferẽtes, duram animam, lapideam appellamus, & mollem carneam: quod lapis inflexibilis sit, caro verò facilè pro libito huc illucque uertatur. Quod si ita est, optimè liquet, duritiem ex nobis esse non ex Deo, quoniam Deus omnia trahit & conuertit ad seipsum, vt supra dicebamus: duritiæ autem auertimur abs Deo, & peccatis inhæremus. Non infitior tamen, quin deserendo, vel non impediendo, iusto suo iudicio indurare dicatur, sicut & excæcare & obscurare, quãquam ipse sit lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sicut Sol est Ioan.1.
causa illuminationis oĩum corporum. Debes enim scire, quod Sol naturali quadam necessitate lucet & illuminat, At Deus benedictus, Sol ille spiritualis, necessario quidem sibi ipsi lucet, at voluntariè nos illuminat, secundum ordinem suæ sapientiè. Omnia enim in sapientia fecit. Vnde scribitur. Psal.103.
Deus operatur omnia secundum consilium

filium voluntatis suæ. Sol itaque non suo iudicio agit, vt lumen interius nō immittat, cum fenestræ domus occlusæ fuerint, necessario id accidit, vt nō immittat, nec uolente, nec nolente, nec non volente, nec non nolente Sole, nō immittit quidem, at nec potest immittere. Non itaque sol dici potest obscurare domum illam, sed causa obscuritatis solus ille est, qui fenestras occlusit. Deus autem proprio iudicio in eas animas, in quibus obstaculum reperit, lumen gratiæ, non immittit. Nedū ergo ille, qui obicem posuit diuino lumini, se se luce priuauit, sed & Deus, qui obicem ponenti illi gratiam elargiri noluit, pro sua ipsius culpa dici potest, illum in tenebris reliquisse, & gratiam subtraxisse, quia poterat etiam rebellē commutare voluntatem, & emollire cor durū. Et hic est modus, quo Deus excæcationis intellect⁹, duritiei cordis, & surditatis aurium causa est. Hæc eñ distinguuntur secundum multiplices effectus, qui ex diuina gratia proficiscū tur. Nam dono sapientiæ intellectum illustrat, igneque charitatis sanctissimæ emollit affectum: Ad cognitionem autem intellectus, maximè duo hi sensus deseruire uidentur, visus, & auditus. Visus quidem, quo ad inuentionem. Is enim plures rerum differentias demonstrat, & certius. Auditus, quo ad disciplinam, quia verbis nr̄i conceptus indicantur. Propterea quo ad visum, dicitur excæcare, quo ad auditum, aggrauare, quo ad affectum, indurare: vt intelligas semper motum animi nostri, peccato q̄ pertinaciter inhærentis, & à Deo auersi, iram Dei præcedere: qua fit, vt subtracta gratia pro demeritis, mens non illuminetur diuinitus ad rectè videndum, nec cor emolliatur ad piè, sanctèque viuendum. Quo ad hoc autem, dicta sufficiant.

Ad difficultatem tertiam, respondēdum est, hoc pacto. Nescio enim ego uidere, cur perplexus sit, qui aliū est correcturus, si eodemmet crimine ipse fuerit illigatus. Debet enim peccatū proprium dimittere, atq; pœnitere primū, & deinde alienū corrigere, iuxta Chr̄i verbum. Eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eijcere festucam de oculo fratris tui. Quo ad mentem Apostoli tamen, & veritatem, caue ne credas, corrigentem alium atq; iudicantem, eademque agentem quæ iudicat & corrigit, peccare semper: Cum enim scriptum sit. Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est: Nemo esset ferè, qui citra culpam posset corrigere delinquentem. Adde, quod qui peccato mortali tenetur, abstinere non debet ab eleæmosina, propter peccatum: neque enim peccat erogando pauperibus, licet in peccato existat, quicquid hæretici dicant, asserētes, omnia peccatoris opera, peccata esse. Eò ergo minus videtur peccare corrigendo, quò plus vtilitatis & necessitatis habet spiritualis eleęmosina, quàm corporalis. Nō ergo id molitur Paulus cum dicit. *In quo alterum iudicas, teipsum condemnas.* Vt sit sensus. Tibi ipsi damnationem acquiris, vel accumulas. Nam non sibi damnationem acquirit, si est in minori peccato, & arguit de maiori: si est in occulto & arguit de publico. Neque etiam (vt maius dicam) si est in publico, & arguat non contemnens, aut obiurgans, sed simul congemiscens, hortansque, vt cum eo pœnitere uelit. Sicut optime tetigit diuus Augustinus, in libro de sermone domini in monte. Nanque, cum homo diligere teneatur proximum sicut seipsum, ita tenetur aliena peccata corrigere, & contra ea irasci, atque excandescere, ac si sua essent, vt docuit Diu⁹ Gregorius, in quinto Moralium. Cum ergo peccatum non tollat omnino iudicium rationis rectum, licet diminuat, potest peccator alium peccatorem corrigere. Nam correctio delinquentis, attinet nobis quatenus uiget aliquomodo rectū rationis iudicium in intellectu. Apostolus ergo hoc vnicè astruere intēdit. In quo alterum iudicamus, eadem tamen agentes, nos ipsos condemnare. idest nos ipsos condemnatione dignos pronunciare, & contra nos ipsos sententiam ferre. Propria enim consciētia ostendit nos condemnabiles esse, atque reos & inexcusabiles à licentia peccandi,

Luc. 6. 1. Ioan. 1.

peccandi, cum peccatum proximi corripimus, proprium negligentes, vel dissimulantes: & si corripientis culpa illi qui corripitur innotuit, etiam in conscientia illius, corripiens condemnatione dignus censetur, atque meritò iudicatur. Quare, & scandalum illi parit ipsa eius correctio: quandoquidem occasionem præbet, vt credat non ex charitate illum arguere, ne pereat. (Verisimile siquidem est, vt primum propriæ salutis quisque sit studiosus quàm alienæ) sed ex ostentatione tantum, vt laudes aucupetur ab hominibus: & propter hoc indigna, & indebita videtur esse publici peccatoris correctio, atque etiã prædicatio. Cuius enim uita despicitur, restat vt eius prædicatio contemnatur. Addo tamen. Quod si austera seueritate peccator, aliena peccata diiudicet, quasi sua facinora non recognoscens, quibus pollutus est, velitq; teneri iustus, & in corde suo se se proximo præferat, nedum damnationis sententiam contra seipsum pronunciat, sed etiam nouo peccato, æternum sibi acquirit interitũ, atque iudicium.

Vtrum verò in actionibus proximi, dubia in meliorem partem sint interpretanda, quod vltimo quærebatur, solutio
Rom. 14. huius clara est ex Apostolo infra. Is qui manducat, non manducantem non spernat: Et qui non manducat, manducantem non iudicet. Nemo enim debet alium contemnere: male auté opinari de aliquo citra cogentem causam, est contemnere illum. Nisi ergo manifesta adsint iudicia, quæ nos in diuersum trahant, debemus de omnibus benè sentire. Et proculdubio mihi uidetur, quod facilè interprætari in malum ea quæ bono animo fieri possunt & malo, vel ex nobis est, quia mali sumus, & nostræ malitiæ conscij, alios omnes existimamus malos esse: Iuxta illud. In via
Eccl. 10. stultus ambulans, cum ipse sit insipiẽs, omnes existimat stultos: Aut quia male afficimur proximis nostris. Qui enim aliquẽ odit, quicquid ille agat, torquebit in sinistram partem. Tantum abest, vt dubia interprætentur in melius. Christiana ergo charitas exigit, vt ambigua omnia in meliorem partem interprætemur, saltem negatiuè, hoc est non in deteriorem. Ita enim loqui uidetur Apostolus. Non dicit, Is qui non manducat, manducantem laudet, qui manducat non manducantem extollat. Sed non spernat, non iudicet, sententiã suspendat, ne sit præceps in iudicando, O temerarij audite si qui estis. Itaquoq; christiana lex exigit, vt saltem negatiuè omnes homines iudicem⁹ esse bonos, nisi in contrarium manifestissima euidentique ratione trahamur. Tunc.n. honorabiles nobis habent, cum iudicantur boni, contemptibiles cũ secus. Quod si dicas. Proni sunt sensus hominis ad malum ab adolescentia sua. vt Gen. 8.
dr̃ in libro Geneseos. ergo potius in malam partem, interprætari debemus, quæ dubia sunt, vt rarius in iudicando fallamur. Stultorum enim infinitus est numerus. Hoc clipeo muniunt se se Eccl. 1.
suspitiosi, qui leuissimis quibusque inditijs, male sentiunt de omnibus: senes potissimum, qui longa experiẽtia, multorum hominum agnouerunt defect⁹, adeò vt vix benè sentiant de aliquo. Sed ego dico tibi, multo melius esse, vt aliquis frequenter fallatur, bene sentiens etiam de improbis hominibus, quàm rarius malè sentiens de vno tantum homine. Nam qui bene sentit de omnibus, nemini est iniuriosus: At qui de vno duntaxat temere male opinatur, illi vni iniuriam iam fecit in corde suo. Dices fortè, sibi iniuriosus est qui frequenter bene opinatur, quoniam seipsum fallit in iudicando: Peius est auté nocere sibi quàm alteri. O pium errorem. O sacram iniuriam. Melius est habere affectum rectum, quàm intellectum verum. Minus ergo malũ est falli intellectum, quàm corrumpi affectum. Non possum male opinari de aliquo citra causam, nisi affectu corrupto: si ergo sit falsitas in intellectu, modo non sit obliquitas in affectu, parum refert christiano viro. Sed & hoc scias (Docte) neque in intellectu esse falsitatem, dum bene iudicamus de improbo quopiam, qñ non planè constat illum esse improbũ, verus est intellectus non falsus, dum rectus affectus est: At non verus vt speculatiuus, sed vt operatiu⁹:

non

non vt cognoscens, sed ut dirigens in operationem. Nam cum cognoscit, & iudicat illum esse bonum qui reuera malus est, falsa quidem est cognitio, falsumque iudicium. At cognitio hæc, iudicium hoc, facit intellectum dirigere in opus conformiter ad appetitum rectum: atque propterea vt dirigentur esse verum. Alia est enim veritas intellectus, vt cognoscat ex conformitate, scilicet ad rem cognitam: Ab eo quod res est vel non est, oratio dicitur uera vel falsa. Et alia, vt dirigit per conformitatẽ ad appetitum rectum, sicut in Ethicis declaratur. In moralibus autẽ, quam quæso ueritatem requirere oportet intellectus, nisi vt practicus est, & dirigit in operationem? Vt ergo verus sit, bene de omnibus sentiamus, & iudicemus modo dicto, negatiuè. Neq; enim tenemur ad iudicium semper, dum occurrit ambiguum quid in bonũ; quandoquidem nec ad iudicandum suspendere possumus iudicium: at si iudicandum est positiue, in bonam partẽ dubia omnia interpretãda sunt. Hac regula, nec obliquitas erit in affectu, nec falsitas in intellectu.

Ad illud autẽ quod quærebamus de fallaci hominum iudicio. Certè illud mihi placet, vt dicatur, neminem posse de seipso ratum afferre iudicium: quoniam tota hominis, vita mutationi subiacet: cadit ille, surgit iste. Iacob fit Esau. Esau Iacob, olea in oleastrum mutatur: migratur ouis in lupum, lupus in ouẽ. O quãta uarietas. Quis ergo etiam de se ipso potest rectè iudicare? Nescit homo, (inquit Salomon) vtrum amore vel odio dignus sit, sed omnia in futurum seruantur incerta. At Deus gloriosus, mutationes omnes immutabiliter videt: quippe quia illi præsentissima sunt omnia. Ille ego solus iudicare potest secundũ veritatem. Sed ne videamur euadere, dico quod neque secundum præsentem iustitiæ statum, homo de se ipso potest rectè iudicare quod bonus sit. Nonnullis experimentis, vtiq; cõijcere quisq; potest, se se in Dei gratiam receptum esse, vt potè cum lętalis culpæ non est conscius sibi ipsi, cum percipit diuinas delectationes, contemnitq; Eccl. 9.

terrenas, cum nihil supra, nihil contra, nihil item æque ac Deum cognoscit se se diligere. Hæc enim diuina dilectio, est manna illud absconditum, quod nemo nouit, nisi qui accipit, iuxta Apocalipsim Ioannis. Attamen, cum omnibus etiam hisce coniecturis, exactè, & certè; citrã reuelationẽ, nullus vmquã sciuit, scireue potuit, se se esse Deo charum, iustum, pium, bonum, quantacunque diligentia rimulas proprij cordis peruestigarit. Audi Dauidem clamãtem. Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me domine. Et tamẽ de seipso dixerat. Tota nocte exercitabar, & scopebam spiritum meum. Audi & Paulum. Nihil mihi conscius sum. Sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, dñs est. Audi Iobum. Neque repræhendit me cor meum in omni vita mea. Si tamẽ iustificare me voluero, os meum condẽnabit me. Si innocentem me ostendero, prauum me comprobabit. Et alibi: Verebar opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. Et iterum. Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea. Tam multæ sunt cordis hoĩum latebrę, tot antra inscrutabilia, vt nisi Deus illius intima introspiciat, de quo scribitur, Discretor est cogitationum & intentionum cordis; Et pertingit vsque ad diuisionem animæ & spũs, compagum quoque & medullarum, à nemine possit vsque ad profunda penetrari. An mali simus, vtique sciri potest. Nã peccatum, bonum commutabile respicit, quod vtique ipsi cognoscimus: at vera virtus, & perfecta bonitas, neminem inhabitat sine diuina grã, & sine spũ sancto. Quis aũt est adeo acuti, clarique intuitus, vt diuinum illud lumẽ tanti splendoris, quo anima perpendit, videre possit? Diuinam gratiam nemo exactè nouit participare se se, qui & Deum non magna ex parte cognoscat, gratiæ largitorem: qui & cum ipsa grã hominem replet, illo dicente. Ad eũ veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Scriptum est autem de Deo. Lucem habitat inaccessibilem. Et iterum. Ecce Deus magnus, vincẽs scientiam nostrã. Quis est ergo ille, qui gloriari

Apo. 2.

Ps. 18.

Ps. 76.

1. Cor. 4.

Iob. 24.

Iob. 9.

Ibidem.

Heb 4.

Ibidem.

Ioan. 14.

1. Tim.

Iob. 36.

riari (nisi temere) possit de diuina grã? Audite Iobum. Si venerit ad me, non uidebo eum, & si abierit, non intelligam. Adde, quod bonarum mentium est, agnoscere culpam, vbi non est culpa. Vnde si citra reuelationem quispiam asserat, se se nullo peccato mortali teneri, credo ego, quod iam incurrit peccatum superbiæ, atque iactantiæ, & etiam falsi, asserendo quod nescit. Et hoc ni fallor, intellexit Ioannes dicens. Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Neque enim de peccato quod ueniale vocat, sermo est loco illo, sed de peccato mortali. Potest esse, vt aliquis diuina gratia, nullo peccato mortali teneatur: At nemo id debet asseuerare, nisi & illi Deus id reuelarit, quoniam aliter sciri non potest. Nemo itaque se se probet, & innocentem existimet coram Deo, sed potius quisque dicat. Vias meas in conspectu eius arguam, ponam coram eo iudicium meum, & os meum replebo increpationibus. Versetur ante oculos nostros imago futuri iudicij, & ascendat homo aduersum se ante faciem suã, atque constituto in corde iudicio, adsit accusans cogitatio, testis conscientia, & carnifex cor: inde sanguis animi confitentis per lachrymas profluat, postremo, ab ipsa mente talis sententia proferatur, vt indignum se se quisque existimet gratiæ Christi Iesu. Hac enim cautela nulla securior. Vnde cum & proximis remedia spiritalia adhibere curamus, securiore via & modo id fiat, morbum pestilentiorem esse quàm sit, supponendum est. Siquidem quod grauiori ęgritudini opitulatur, & leuiori multo magis proficit ad medelam: quãquàm in iudicando atque diffiniendo, secus sit agendum, vt dictum est paulò superius. Reuertamur modo vnde diuertimus. *Thesaurizas tibi iram, in die iræ, & reuelationis, & iusti iudicij Dei.*

Iob. 9.

1. Ioan. 1.

Iob. 13.

Deus tibi ò Iudeę omnia præstitit, inquit Paulus, quæcunque ad salutẽ vel necessaria, vel expedientia fuerant, bonorum atque malorum notitiam tradidit, tulit legem, tantam exhibuit tollerãtiam, inuitauit sępissimè ad resipiscentiam, diem quoque terribilem extremi iudicij comminatus est per Prophetas, Non fecit taliter omni nationi: neq;. n. iudicandos esse omnes homines, nouerunt Gentium Philosophi, quorum magna pars animorum immortalitatem, ne dicam corporum rediuiuam uitam, ignorauit. At tibi omnia hæc agnita sunt, vt ad meliorem frugem posses reuocari. Quoniam ergo contumax esse perseueras, coaceruas tibi iram in die illa diuini furoris, super te effundendam. Non meminit diuini iudicij, cum Gentes alloqueretur Apostolus, turpitudine vitij illas vnicè, tanquàm generosi animi absterrere voluitã vitio. At Iudæos timore pęnæ cohercet vt duros & improbos, propterea diem irę uocat, vt terreantur. Estque uox prophetæ, Dies, iræ, dies illa, dies calamitatis, & miseriæ. Diem uero reuelationis, vt intelligant, turpissima eorum facinora fuco hipocrisis tecta, velataque omnia omnibus Gentibus, quò confundãtur atque erubescant, esse reuelanda, atque palàm manifestanda. Illuminabit abscõdita tenebrarum, & reuelabit consilia cordium, inquit alibi Paulus. Et Daniel. Iudicium sedit, & libri apti sunt. Ioannes quoque. Iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Hinc Dies appellatur, non pro temporis qualitate, sed pro occultorum manifestatione. Iudicium dñi sicut meridies, dixit Propheta. Æquum enim erit, vt vniuscuiusque acta coram tribunali diuinæ iustitiæ publicè discutiantur, quò uniuerso orbi innotescat, quàm iustè & clementer Deus ipse iudicabit probos, & improbos. *Diem* postremo *iusti iudicij* Dei appellat Apostolus, vt sciant, tunc nullatenus illis esse parcendum. Horrendum enim est die illa, incidere in manus dei viuẽtis. Proculdubio omnes viæ dñi misericordia & ueritas. Iustitia enim & pax osculatæ sunt. inqt Psaltes. Vnde in vniuersis Dei optimi maximi operationibus, continenter inueniuntur hęc duo, mĩa, & iustitia. Nãque cum impium iustificat, quod diuinæ gratię tm̃, vel mĩæ videtur adscribi posse, iuxta illud. Iustificati gratis p gratiam ipsius, & iustitia ipsa apparet, qm̃ promissa

Ps. 147.

Soph. 1.

1. Cor. 4.

Dan 7.

Apoc. 20.

Ps. 36.

Hebr 10.

Ps 84.

Psal. 14.

Rom. 3.

Rom 3.

Ps. 50. promissa seruat, iuxta illud. Vt iustifice-
ris in sermonibus tuis. Et deinde rela-
Luc. 7. xat facinora propter dilectionem. Di-
missa sunt ei peccata multa, quoniã di-
lexit multum. Cum damnat reprobũ,
quod diuinæ iustitiæ tantum adscribẽ-
dum censeretur, iuxta illud. Iudicium
Iac. 2. sine misericordia fiet: Et mĩa est, qm̃ pu
Psal. 102. nit citra condignum. Psalte dicente.
Non secundum peccata nostra fecit no
bis, neque secundum iniquitates nr̃as
retribuit nobis. Et Hieremia. Miseri-
Tren. 3. cordiæ domini, quia non sumus cõsum
pti. Nunq̃ ergo misericordia iustitiam
præcludit, neq; iustitia excludit mĩam.
Veruntamen, appropriatè quędam mi
sericordiæ magis, quædam magis iusti-
tiæ adscribuntur. Iustificatio misericor
diæ. Condemnatio iustitiæ. Hoc secu-
lum mĩæ, extremum iudicium iustitię.
Hoc itaque est illud, quod Paulus dicẽ
illam appellat diem *iusti iudicij Dei*,
Qui reddet vnicuique, secundum opera sua.
Nunc, non redditur vnicuiq; s̃m ope-
Hier. 12. ra sua. Via enim impiorum purgatur
in hoc seculo. Bene est omnibus, qui
præuaricantur & iniquè agunt, quod
admirabatur indignabundus ille &
Abac. 1. querulus Abacuh cum Hieremia. Qua
re respicis contemptores & taces, deuo
rante impio iustiorem se? Lacerata est
lex, & non peruenit vsque ad finem iu-
dicium. Vnde demum Tragediam il-
lam Epicurus excitauit, vt Deum neglĩ
gere res humanas cõcluderet: quæ in-
numeri philosophastri (absit .n. vt phi-
losophos appellem qui diuinam proui-
dentiam è medio tollere nõ erubescũt)
sequuti fuere. Videbat enim Epicu-
rus, bonis aduersa semper accidere, ma
los è contra beatos esse: Innocentiã mi-
nus tutam, scelera impunè committi:
Cumq; non intelligeret, prosperitati-
bus malos allici vt conuertantur, aduer
sitatibus exerceri bonos, vt ad diuina
ardentius erigantur, iuxta illud. Multi-
Psal. 15. plicatę sunt infirmitates eorum, postea
accelerauerunt: Et mala quæ in hoc mũ
do nos præmunt, ad Deum nos ire cõ-
pellunt, immatura nece rapi bonos, ne
malitia immutet intellectum eorum:
diu uiuere improbos, quo uitijs tandẽ
saturi, fastidio saltem resipiscant. O cras

sam ignorationem. Hisce rationibus er
go ἄθεος & ἄτομος, existimauit nullam
esse prouidentiam. Tunc itaque inquit
Apostolus, cum aduenerit dies ille no-
uissimus, non erit, vt angatur quisquã
de diuina prouidentia atque iustitia,
Reddet enim Deus illa die secundum ope-
ra sua. Quod cum futurum crede- Psa. 72.
ret Psaltes, cecinit. Mei autem penè
moti sunt pedes. penè effusi sunt gres-
sus mei, quia zelaui super iniquos, pa-
cem peccatorum videns. Hoc enim la- Ps. 82.
bor est ante me, donec intrẽ in sanctua
rium domini, & intelligam in nouissi
mis eorum. Multa ergo hic relinquũ-
tur à Deo impunita, in extremo iudicio
vsque ad nouissimum quadrantem iu-
dicanda. Bonis enim bona; melioribꝰ
meliora, malis mala, peioribus peiora
retribuent: quod pollicitus olim Chri-
stus fuerat cum diceret. In qua men-
sura mensi fueritis, remetietur uobis. Luc. 6.
Quod quidem intelligitur, non quo ad
a qualitatem mensuræ secundũ quanti-
tatem, quoniam vt dictum est, punit ci-
tra condignum, & præmiat vltra con-
dignum: Sed quo ad æqualitatem men
suræ, secundum proportionẽ, vel pro-
portionalitatem. Qui enim plus pec-
cauit, plus punietur, qui minus, minꝰ,
qui magis piè vixit, amplioribus p̃mijs
locupletabitur, & minoribus qui mi-
nus: scribitur enim. In domo p̃ris mei,
mansiones multæ sunt, Et stella differt Ioan. 14.
a stella in claritate, pro his qui piè Deũ 1 Cor. 15
coluerunt: Et pro reprobis. Quantũ glo Apoc. 18.
rificauit se, & in delitijs fuit, tantum Deut. 25.
date illi tormentum & luctum. Et ite-
rum. Secundum qualitatem delicti,
erit & plagarum modus. Hoc est quod
vult dicere Apostolus. Intelligis autem
Pauli verbum? *Reddet vnicuique, secun-*
dum opera sua. Non tantum itaque reci-
pimus diuinam gratiam, sed & illi coa-
gimus atque cooperamur. Opera bo-
na non tantum sunt Dei, sed & nostra.
Si Dei non sunt, vt quid illi gratias agi-
mus? Si nostra non sunt, vt quid pro il-
lis remuneramur? Tria sunt operum
nr̃orum genera, cogitare, velle, perfice-
re. Cogitare, operatur Deus in nobis
sine nobis. Immittendo .n. bonã cogi-
tationem nos præuenit. Velle, operat̃
in

in nobis, sed nobiscum: immutando.n. malam voluntatem illam, sibi vltroneo nostro, iungit consensu. Perficere operatur in nobis per nos: ministrando.n. consensui facultate; mper apertú opus, internus opifex innotescit. Ita inquit Diuus Bernardus, de libero arbitrio, vt à Deo sit nr̄æ salutis exordium, non p nos vtique, nec nobiscum: At consensus & opus, & si non ex nobis tanquam ex nobis, non iam tamen sine nobis. Gratia Dei mecum. nó dicit in me, sed

1. Cor. 15 mecum. Hinc hortatur Paulus. Dum

Gal. 6. tempus habemus, operemur bonú. Et in testamento veteri Spiritus sanctus.

Eccl. 9. Quodcunque potest manus tua, instáter operare. Diuus etiam Augustinus, expressissimè de Ecclesiasticis Dogmatibus, quatuor opera, uel actus posuit. Inuitare, acquiescere, adipisci, perseuerare. Primus est Dei tantum. Secundus nostrę potestatis, Tertius item est Dei tantum. Quartus, Dei & hominis, licet principalius Dei q̃ hominis. Manet itaq; ad querendam salutẽ arbitrij nr̄i libertas, sed admonente prius, & inuitante Deo. Ecce primus actus. Vt acquiescamus autem salutari inspirationi, nostræ potestatis est. Ecce secúdus. Vt adipiscamur quod cupimus, diuini est muneris. Ecce tertius. Vt non labamur in adepto salutis munere, sollicitudinis nostræ est, & cęlestis pariter adiutorij. O catholicam declarationem. Rectè autem adiutorium nominat, iuxta orationem Dauidis. Adiuua

Psal. 78. nos Deus salutaris noster. Qui.n. adiuuari postulat, per seipsum fatetur aliqd operari. Neque enim mortuus adiuuari peteret: tamen in opere, primas tribuit adiuuanti: Diuinum ergo adiutorium efflagitantes, nec ingrati sumus gratiæ à qua adiuuamur, nec liberú arbitrium mortuum dicimus, licet infirmum. Si enim mortuú est, & nihil agimus, quomodo dicit Ioannes, Omnis qui habet hanc spem, sanctificat se?

1. Ioan. 1. Quomodo dicit Paulus. Si quis emúdauerit se à vitijs, erit uas utile, sancti-

2. Tim. 2. ficatum dn̄o? Audis? Sanctificauerit se.

Zach. 1. Emundauerit se. Quomodo toties

Matt. 17. Chrĭstus. Cóuertimini. Surgite. Accedi

Esa 45. te. Agite. Venite. Pęnitemini? Hæc

Ioel. 3.

intelligi non possunt, nisi non nihil & nos operemur. Hoc ergo in causa est, cur Apostolus dicat opera nr̄a. *Reddet* Mar. 1.

(inquit) *vnicuique secundum opera sua.* Ioan. 6.

Opera autem dicit, nó opus. Opus est, credere in Christum. Hoc est opus Dei (dicit Christus), vt credatis in eum quẽ misit ille. Non ergo sat est hoc vnum opus, fidere Christo, oportet & operari alia opera. Fides sine operibus, mor- Iac. 2.

tua est. Non omnis qui dicit mihi dn̄e Matt. 7.

domine, intrabit in regnum cęlorum. Iniqui regnum Dei non possidebunt, inquit Apostolus. Neque fornicarij, ne- 1. Cor 6.

que adulteri. At christianorum plurimi, qui Christo fidunt, iniqui sunt, & fornicarij, & adulteri. Illi itaq; regnum Dei non ingredientur, sed iudicabuntur ad gehennam. Immo eo grauius cęteris qui Christo non crediderunt, quo Luc. 12.

par est vt seruus sciens uoluntatem dn̄i sui, & non faciés, plagis uapulet durio ribus, Petro dicente. Melius erat eis, 2. Pet. 2.

viam veritatis non cognouisse, q̃ post agnitam ueritatem retrorsum abire, ab eo quod traditum est illis sancto mádato. Quod si dicas. Scriptum esse. Qui Ioan. 3.

credit, non iudicatur. Hic est illius uerbi genuinus sensus. Non iudicabitur, quasi non crediderit. Profectò enim infidelitatis non arguetur, qui in Chr̄m crediderit, sed ideo condemnabitur, q̄a fidem non fuerint pia opera comitata. Quomodo & illud intelligitur. Si nó ve Ioan 16.

nissem, & locutus non fuissem eis, peccatum non haberent. Neq;.n. intelligitur quod absolutè peccatum non habuissent Iudęi. Si Christus non de cęlo venisset ad terras, atq; coram illis non tot signa fecisset, sed peccatum infidelitatis non habuissent, excusationem.n. prætendere potuissent ignorationis, si non credidissent in eú: non inde tamen sequitur, vt absolutè de omnibus peccatis potuissent excusari. Potest & aliter verbum illud intelligi. Qui credit, non iudicatur. Iudicio scilicet condénationis, nisi præcesserit iudicium examinationis. Quo contra dr̄. Qui non Ioan. 3.

credit, iam indicatus est. Neq; enim nó credentium causæ discutientur in iudicio, vt Diuus Gregorius, inquit, Sed à conspectu iudicis iam præiudicati, oĩs redargu-

redargutionis indigni, cum damnatione suæ infidelitatis abscedent. At fidelium causæ, qui christianæ fidei quã professi sunt, opera non adiunxerint, examinabuntur his verbis. Esuriui enim & non dedistis mihi manducare. Sitiui, & non dedistis mihi bibere. &c. Nota verbum illud enim, quò causæ redditur condemnationis. Non ergo quia Deus voluntate sua te reprobarit, aut odio habuerit, condemnaberis. Quantum in medico est, sanare venit ægrotum. Misit Deus filium suum vt saluet mundum, non vt condemnet mundũ, sed ipse se interimit, quod præcepta medici seruare non vult. Ex ipso saluari nõ vis. Ex te ipso iudicaberis. Hæc Augustinus super Ioannem. Potest & tertio modo declarari. Qui credit, non iudicatur, eo modo quo & declaratur verbum illud. Qui crediderit, saluus erit. Fide scilicet formata, quæ charitatem complectitur, estq; ferax operum, quã Apostolus alibi exprçssit. Fides quæ per charitatem operatur. Huic autem fidei non opponitur tantum infidelitatis error, sed quodlibet peccatum quod mortale appellant. Qui itaq; sic crediderit, non iudicatur ad gehennam: saluabitur, ascendetque cum benedictis, cœlesti gloria potiturus in euum. Omnino ergo verum est, quod Apostolus dicit, redditurum esse Deum vnicuique secundum opera sua. Nanq; dicetur & his qui hac fide formata, operib[9] fçta fuerint conspicui, & Deo chari, Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum uobis à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare. &c. Ecce opera omnia fidem indicantia, de quibus Iacobus. Ostende mihi fidem tuam sine operibus, & ego ostendam tibi fidem meam ex operibus. O quàm aptissimum flagellum ad illos cedendos, qui meritis operum detrahent impudentissimè, & impijssimè. Venite benedicti: Esuriui, & dedistis mihi manducare. &c. Vita itaque æterna, non adeò donum est, quin sit etiam nostrorum operum merces, corona, & stipendium. Ecce iustum Christi iudicium, Possidete, paratum vobis regnum. Esuriui enim & dedistis mihi manducare. &c. Assignat causam. Non cur præparatum sit regnum, aut prædestinatum ante sæcula, illius enim æternæ prædestinationis, nulla est causa vt reor, nisi diuina voluntas, intelligite docti. at reddit causam cur admissi simus ad regni illius possesßioné. Quia (inquit) Esuriui, & dedistis mihi mãducare. &c. Sed quis quæso apertior Paulo nostro? *Reddet* (inquit) *secundum opera sua*. Non dicit dabit, donabit, reddet, retribuet, quasi pro iam merito prçmio. Parabola quoque illa vinitorum refert, dixisse patréfamilias procuratori. Voca operarios, & redde illis mercedem. Saluator etiam discipulos hortabatur, vt spe mercedis, ardentius operam nauarent diuinæ legis obseruationi. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cçlis. Quin & in testamẽto veteri, Deus se se mercedem appellauit fidei virtutumq; Abrahami. Ego ero protector tuus, & merces tua magna nimis. Vbi est merces, agnoscitur debitum, non donum. Paulo dicente. Ei qui operatur, merces non imputatur secũdum gratiam, sed secundum debitum. Quid est enim merces, nisi meriti merces? Quid meritum, nisi mercedis meritum? Est & locus ille apertissimus Pauli, qui de seipso dicebat. Bonum certamen certaui, cursum consumaui, fidem seruaui. in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ. Notate verbum, non dicit, corona, vel gratia misericordiæ, quã reddet mihi, non dicit dabit: in illa die iustus iudex, non dicit misericors pater. In Apocalypsi quoque legimus. Ambulabunt mecum in albis, quia digni sũt. Absint ergo. absint procul à nobis, qui nullo nostro opere vitam æternam nos dignè promæreri posse contendunt. Diuina gratia est radix meriti. Nullus vmquam catholicus dubitauit de hac veritate. Ipsa est enim aqua illa de qua Samaritidi dixit Iesus. Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Nanque diuina spiritus sancti gratia, nõ nostro merito in adoptionem filiorũ Dei recipimur. Paulo dicente. Qui spiritu aguntur, hi filij Dei sunt. Et iterum. Accepistis spiritum adoptionis filiorũ

Dei.

Marginalia: Mat. 25. Ioan. 3. Mar. 16. Gal. 5. Mat. 25. Iac. 2. Matt. 20. Matt. 5. Gen. 14. Rom. 4. 2. Tim. 2 Apoc. 3. Ioan. 4. Rom. 8. Rom. 4.

Dei. Ipso autem iure adoptionis, hæredes sumus æternę vitæ. Eodem testante. Si filij, & hæredes. Vnde hinc maximè Pelagium illum monachum detestamur, qui existimauit nos diuina gratia non egere, vt vitam æternam promereamur. Nanque nulla natura inferior, ad id quod est proprium superioris, per se scilicet, & per essentiam illi conueniés, eleuatur propria virtute, sed eget virtute illius superioris, quæ illam ad se rapiat quoquomodo, & euehat. Luna enim, quæ ex se opacum corpus est, adeò ut dicta sit à sapientibus terra magis, quàm cœlum, non fit lucida virtute sua, sed ui solis eam illuminantis: cui soli natura conuenit lucere. Aqua ité, cui suapte natura inest frigiditas, calorem non suscipit nisi vi ignis, cui ex natura propria id competit, vt sit principium calidarum rerum, ac iccirco calidissimus. Deo glorioso, suapte natura competit æterna vita, qui est fons uitæ, & in seipso semper sua felicitate potiť, vidés seipsum, fruésq; seipso. Quomodo ergo homo propria vi ad talem, tantamq; gloriam eleuari potest, nisi Deus illũ suo auxilio ad se rapiat & assumat? Hoc auxiliũ, gratia est, q̃ nos illi charos facit, æque ac filios, vt dictum est. Gratia Dei itaque, est radix prima æternæ gloriæ consequendæ. At, & ipsa gratia spirit⁹ sancti, voluit nos esse συνεργούς, hoc est cooperatores. Nos itaq; sumus, qui diuina præuenti gratia, gratia ipsa, & nostris operibus illam comitantib⁹, æternam vitam promeremur. Si valoré operum attendas, quatenus ex nobis sunt, dic cum Paulo. Non sunt cōdignę passiones præsentis seculi, nec operationes ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Possunt, (vt scholasticorum voce vtar,) congruè mereri æternã gloriam, at minimè ex condigno. Si tamen illa consideres, vt ex virtute spiritus sancti, per gratiam nos mouentis atque sursum agentis proficiscuntur, & Dei nanque sunt, & nostra indiuiduè opera omnia. Dic cum Paulo. Non iniustus est Deus, vt obliuiscatur laboris uestri. O verbum apertissimum. Iniustus esset Deus, inquit Apostolus, si obliuisceretur laborum nostrorum. Obliuisceretur autem, si non remuneraret. Propterea addit. Nolite ammittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationé. Dic & cũ Hieremia. Est merces operi tuo. Innumera sunt scripturarum testimonia ꝑ meritis æternæ vitæ defendendis. Salutem vestram operamini, inquit Apostolus. Inclinaui cor meum, ad faciẽdas iustificationes tuas, in æternum, ꝑp retributionem, inquit Propheta. Dominus quoque parabolicè operarium illũ alloquens, cum quo fędus inierat de denario diuturno, dixit ei. Tolle quod tuum est. Denarium illum non ia suũ amplius esse dicens, sed operarij: Quid apertius? Cernere licet in Paulinis Epistolis, tot loquendi modos. Qui si merita dames, explicari, aut etiam intelligi nequaquam possunt. An nescitis, q̃d hi qui in stadio sunt currũt, oẽs quidé currunt, sed vnus accipit brauiũ. Omnis qui in agone contendit, ab omnib⁹ se abstinet, at illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Certa bonum certamen, & apprǽhende æternam vitam. Non coronabitur, nisi qui legitime certauerit. Labora sicut bonus miles. Curramus ad propositum nobis certamen. Aspiciebat Moyses in remunerationé. Accedentem ad Deum, oportet credere quia est, & inquirentibus se, remunerator sit: Expone tu omnia hæc loca, si nullum est meritum. Frigent omnia hæc Pauli uerba, nisi opera meriti habeant rationem. Non intelligitur mihi credite corona, brauium, merces, remuneratio, certamen, militia, sine merito, sine ratione stipendij. Vanæ sunt cōparationes istæ, si uita æterna donatur, sine meritis non redditur. Concludamus itaque cum Apostolo. Dignos nos fecit, in partem sortis sanctorũ in lumine, & transtulit in regnum filij, cuius sumus hęredes: natura digni non sum⁹. Quis enim prior dedit illi, & retribuet ei? at gratia digni efficimur. Quo perbellè conciliantur loca illa inter se, prima faciè tam aperte pugnantia. Coronat te in misericordia & miserationib⁹. Reposita est mihi corona iustitiæ. Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factę sunt.

Margin notes: Galat. 4. — Rom. 8. — 1. Cor. 15. — Hebr. 10. — Hier. 31. — 2. Cor. 5. — Ps. 118. — Matt. 20. — 1. Cor. 9. — 1. Tit. 6. — 2. Tim. 2. — Ibidem. — Hebr. 12. — Heb. 11. — Ibidem. — Coloss. 1. — Rom. 11. — Psal. 102. — 2. Tim. 4.

Rom. 11. sunt. Saluabitur innocens, saluabitur autem à munditia manuum suarum. Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiã saluos nos fecit. Retribuet mihi dominus, secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi. Gratia dei uita æterna. Misericordi a domini locum faciet vnicuique, secundum meritum operum suorum. Pro nihilo saluos facies illos. Non est volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Ego curro non quasi in incertum. Qui bona egerũt, ibũt in vitam æternam. Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite serui inutiles sumus. Voca operarios, & redde illis mercedem. Translati sumus per Christum de morte ad vitam. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Ne dicas ĩ corde tuo propter iustitias meas introduxit me dominus, vt terram hãc possiderem. Portio mea domine in terra viuentium. Et alia quàm plurima: Rogo enim quæ pugnãtia maior? Si ergo spiritus spiritui non contradicit. concilianda sunt omnia, vt nec gratia meritum tollat, nec meritum gratiam, modo prædicto. Non derogamus autẽ Christi glorioso triumpho atque merito, nostra prædicantes merita, vt blacterare solent in gratiam plebeculæ conciliandæ theologi isti scripturarij. (Libet enim noua monstra nouo nomine appellare.) Fatemur Christum, vnicè sine nobis meruisse regni cœlestis primũ occlusi reserationem, pro omnibus hominibus, tanquam summus ille Pontifex, qui per proprium sanguinẽ introiuit semel in sancta, eterna redemptione inuenta, iuxta Paulum. At ianua apta, & nobis contendendum est, vt illuc ingrediamur. Mortis & inferni inuictus ille triumphator, iter nobis omnibus patefecit. Ad uitam notas mihi fecisti vias uitæ. inquit Propheta. Et iterũ. Ascendit ante eos pandens iter, rompheam amouit: quæ nobis obsistere poterant, sustulit omnia: ex nobis erit si non ingrediemur. Conatus ergo illi nostri, pro ingrediendo regno, merita sunt. At nisi ipse fores aperuisset primum, nullus unquam quouis merito illuc ingredi potuisset. Longè pluris est, ianuam aperire, quàm ea aperta ingredi. Inditio sunt patres illi sanctissimi, qui ante Christi Iesu mortem, omnes uita functi, ad tenebras inferne regionis descendebant: quoniam nemini eorum patebat aditus ad regnũ, nõdum reseratis paradisi foribus, illucq; ducis illius potentissimi aduentum prestolabantur; passione siquidem Christi credita, atque preuisa, à peccatis omnibus ipsi expiati erant: quæ alioquin illis fuissent impedimento personali ad ingrediendum, etiam aperto ostio. At nõ potuit amoueri impedimentum nature, totius omnium hominum, nisi iam Christo passo. Illud autem erat ianuæ cęlestis clausura: Iam itaque post Christi mortem, reseratum regnum cęlorum, vim patitur, & violenti rapiunt illud. Illi scilicet; qui pijs, sanctisque operationibus, vim inferunt carni & concupiscentiæ: Quæ uiolentia primum non erat satis, cum clausæ essent fores. Ecce ergo nostrum meritum. Addo tamen, quod neque citra Christi meritum, nostra opera merita sunt: quandoquidem sine pura in eum fide, (vt diximus) cassa, vanaque sunt vniuersa hominũ opera: & omnis meriti gloria, illi adscribẽda est, per quẽ gratis iustificati sumus, vt mereamur. Vnde cum Paulo dicit vnusquisque nostrum. Viuo ego iam non ego, viuit autem in me Christus. Mereor ego, iam non ego, meretur aũt in me Christus, vsque ad omnem hipbolam. Nanque non modo fatetur ecclesia orthodoxa, aperuisse cęlos Christum, sed & illum vnicè meruisse nobis omnibus sine nobis, primam gratiam Baptismalem, & remissionem omnium peccatorum. Qua iam apertum cęlum, ingredi possimus. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, dicebat Ioannes, non pro nostris autem tantum, sed & pro totius mundi: quo ad sufficientiam scilicet. Cum baptizamur, vnico Christi merito, delentur peccata omnia: nihil cooperatur nostra voluntas, nisi in adultis baptizatis: non modo etiã hãc primam gratiam meruit Christus, sed ad gratiam secundam, penitentialẽ scilicet, quæ habetur post lapsum in peccatum

Margin notes: Rom. 11. Iob. 22. Tit. 3. Psal. 17. Rom. 6. Eccl. 16. Psal. 65. Rom. 9. 1 Cor. 9. Ioan. 6. Luc. 17. Matt. 20. 1. Ioan. 3. Matt. 19. Psal. 118. Heb. 9. Psal. 15. Mich. 2. Mat. 11. Gal. 2. 1. Ioan. 2.

catum mortale. Licet enim operemur, nos ipsi recipientes ad impetrandā gratiam de congruo, meritum tamen Chri est totalis causa de condigno ad illā obtinendam. Primam gratiam nobis meretur sine nobis, secundam non sine nobis: nunquam ergo meremur sine Christo. Christus autem nobis meretur interdum, etiam sine nobis. Tantū abest, vt Christi gloriam imminuamus, vel tantillum. Neque enim verbum Esaiç
Esa. 26. ignoramus, quo dicitur. Omnia opera nostra operatus es in nobis domine: quandoquidem licet in operibus dux sit Deus per Christum Iesum, homo, comes indiuiduus, summa tamen omniū Deo adscribi debet per Christū Iesum:
1. Cor. 1. vt qui gloriatur, in domino glorietur. Sed nolumus homines pigritare, torpescere, vt de Christi merito securi, sibi adblandientes, negligant bona opera. Paulus enim Apostolus hortatur. Cum
2. Cor. 5 timore, & tremore salutem vestram operamini. Cur cum timore & tremore? Cum securitate dicendum fuerat. Si Christus totum efficit quo ad meritum spectat: Si Christi merito saluantur omnes. Si nullatenus homo meretur, si nemini laborandum est. Si sat sit fidere Christi meritis? idcirco ergo cum timore, & tremore adiectum est: quoniam nisi merito Christi cooperare voluerimus, nequaquam salutem æternā consequi poterimus: quo ad nos spectabit, incassum mortuus erit Christus: neque enim sui meriti erimus participes, nec esse poterimus: qua ratione etiam dicitur in Psalmo. Seruite domino in
Psal. 2. timore, & exultate ei cum tremore. Remissa enim securitas, culpas fouet & auget: at timor delicta semper excludit. exultatio citra timorem negligens redditur, illi sociata, cœlestem reuerentiam atque obedientiam parit. O quantam fenestram aperuit vulgo ad impietatē, hæc vox aquilonis, Christus meruit pro nobis omnibus, fidamus illi & suo merito, atque salui erimus. Freno, freno opus erat non calcaribus: aqua, aqua ferre oportebat non oleum: sunt nimis prona ad torporem omnium vulgariū corda. Nimium, heu nimium de diuina misericordia pręsumimus omnes: Certè hæc non ignorastis, vt quid ergo in plebem vestram irreuocabili prauitate ad omnia flagitia propensam dissemi nastis, inanes esse conatus nostros? una Christi ope omnes saluatos iri, qui misericordiæ fons est, qui cognouit figmentum nostrum, & recordatus est, quia puluis sumus? Quem pietatis fructum, dicite quæso, peperit hæc uestra tragędia, nisi segnitiem, relaxationem, licentiam peccandi, diuinæ iustitiæ cōtemptum, neglectum omnis sanctæ sollicitudinis? O pestilentissimos antichristianæ theologiæ magistros. Reddet, reddet Deus vobis secundum opera uestra. Tunc iustitiam agnoscetis, qui nunc non nisi misericordiam agnoscere voluistis, quo licenter viuere possetis pro libidine. Hoc est ergo quod Paulus edocuit, vt finiamus. *Reddet Deus vnicuique secundum opera sua.* Explicat autem particulatim, & quibus reddet, & quæ. *His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quærunt. vitam æternam.* Potest dupppliciter legi: Primo sic. His quidem, qui per patientiam boni operis quærūt gloriam, honorem, & incorruptionem, æternam vitam, supplendum est, reddet. Secundo. His quidem, qui q̄runt æternam vitam, per patientiam boni operis, reddet gloriam, & honorem, & incorruptionem. Et hæc lectio placet magis. Sed prima planior est: O desides & inertes: expergiscimini, ne sola fide putate uos iri saluatos: ne item solis opibus, cum fide patientia vobis necessaria est, vt promissiones hæreditare valeatis. Ne fatigemini animis vestris Heb. 10.
deficientes. In patientia vestra, possidebitis animas vestras, dixit Christus. Vnde & terræ feraci atque fertili, illos cōparauit, qui fructum afferunt in patientia. Vndique imminent piè Deum colentibus tentationes, perturbant aduersitates, detractiones mouent, frangunt infirmitates: magna ergo patiētia opus est his, qui Deo seruire cupiunt: vt scilicet vsque in finem perseuerent, vt non aspiciant retrò ob difficultatem cępti itinæris, vt non desperent, quia illis merces in præsenti vita non redditur, vt patienter expectent coronam illam lapidum Heb. 12. Luc. 21. Luc. 8.

pidum pretiosorum, vt fideles sint vsque ad mortem, & tūc dabitur eis corona vitæ. Hoc est ergo quod Apostolus dicit. *Secundum patientiā boni operis*. Plus enim egent patientia boni quam mali
Heb. 12. in hoc sęculo neq̄. Vnde Paulus hortabatur, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei, & consummatorē Iesum. Non.n.qui inceperit, sed qui perseuerauerit vsq; in finē, hic saluus erit.
Mat. 24 Non incassum autem adiecit hanc particulam Paulus de patientia, & perseuerantia, quod necessaria sit, vt scilicet Iudæos pungeret, qui de lege sibi frustra adblandiebantur. Lex.n. sicut ad salutem, ita est inefficax ad perseuerantiam istam. Neminē ad perfectum ad-
Heb. 7. duxit lex. Docet perseuerātia opus esse. sed vires non largitur perseuerandi: aliū de petere eas oportet a gratia Christi Iesu. Neq;.n. nos ipsi ex nobis possumus perseuerare in bono: liberum.n. arbitrium hominis suapte natura variabile est, de bono in malum, de malo in bonum: quod ergo immobiliter adhæreat bono, quod est perseuerantiæ, oportet, quod ex immobili aliquo mouente nanciscatur, videlicet ex Deo. Omne enim mobile variabile, ad hoc q̄d immobiliter & inuariabiliter sistat, figatur que in vno, eget mouentis inuariabilis ope. Hinc est quod perseuerantia peti-
Ps. 16. tur à Deo, tanquam Dei donum. Perfice gressus meos in semitis tuis, & non
Psal. 79. moueātur vestigia mea. Fiat manus tua
Psal 67. super virum dexteræ tuæ, quem confirmasti tibi, & non discedimus à te. Confirma hoc De⁹ quod operatus es in nobis. Adulatio autē esset & irrisio, à Deo
2. Thes. 2. petere quod ipse non daret. Paulus autem dicit. Deus pater noster exhortetur corda vestra, & confirmet in omni ope-
2. Petr. 5. re & sermone bono. Petrus quoq;, Deus omnis gratiæ, qui vocauit vos in æternā gloriam suam, ipse perficiet, confirmabitq;, solidabit. Patientia ergo boni operis, perseuerantia est, quam quisq; semper petere debet à Deo, vel peccator, vel
Mat. 6. iustus. Nemo.n. est qui non dicere teneatur. Et ne nos inducas in tentationem. Hac autē oratione petitur perseuerantiæ donum, sicut annotauit egregiæ sanctissimus Ciprianus. Et post eum. Augustinus in libro de bono perseuerantiæ.

Quod autem dicit hic Apostolus. *Gloriā, honorē, & incorruptionē quærentibus*. Adhuc Iudæos extimulat, qui oīa opera sua faciūt, vt uideant ab hoībus. Illi ergo iam receperunt mercedē suā; Matt. 6. sed qui intuitu glorię illius nunquā interituræ, honorum illorū immortaliū patienter, perseueranterq; pijs operib⁹ incumbunt, his pro mercede retribuet æterna vita. Tria aūt dicit, *Gloriam, honorē, & immortalitatem*, vel incorruptionem. Quæ gloria maior illa? Iusti fulgebunt sicut Sol. Mat. 13. Posuisti in capite eius Psa. 20. coronam de lapide pretioso. Estis ciues sanctorū & domestici Dei: Venite bene Eph. 2. dicti pr̄is mei, possidete paratū uobis regnum. Quem honorē, ille honor nō Mat. 25. antecellit? Eritis sicut angeli Dei in cęlo. Nescitis qm̄ angelos iudicabim⁹? Et Mat. 12. transiens ministrabit illis. Statuet oues 1. Cor 6. à dextris. Regnant ipsi cum agno, & Luc. 12. agnus cum illis. *Gloriam* autē, & *Honorem* nominant scripturæ sacræ, qm̄ hæc Mat. 25. bona præ cæteris sunt curæ mortalib⁹, Apoc. 22. sed bona illa, meliora incomparabiliter erunt: At nomine præclariori non poterant significari. Cum autem *Incorruptionem* addit, corporum immortalitatem intelligite, quam post resurrectionem scriptura sancta beatis pollicetur.

Dubitabis fortasse propter uerbum Pauli. *His qui per patientiam boni operis gloriam, honoremque, & incorruptionem quærunt, reddetur æterna vita.* Num Deo non est seruiendum, absque mercedis intuitu? Num mercenarij non vitu- Ioan. 10. perantur in Euangelio Ioannis? Quomodo ergo illi remunerantur, qui pijs operibus incumbunt hac intentione, vt æternam vitam consequantur? Sine premio vtique Deo seruiri non potest: at sine intuitu pręmij seruiendum est. Non id te perturbet, qui mercedis tēporalis desiderio & spe, Deo famulatur, is mercenarius est, quem in Euangelio Ioannis, vituperabilem condemnabilemque ostendit Christus. At spes æternæ vitæ consequendæ, quomodo pōt nos efficere vituperabiles? quandoquidem spes ipsa, quæ virtus est, & anchora nostræ salutis, vt dixit Heb. 6.

Heb.11. Apostolus, quid est aliud q̃ mercedis illius inuisibilis expectatio? Moses aspiciebat in remunerationem, ut supra dicebamus. Dauid quoque dicebat. Inclinaui cor meum, ad faciendas iustifi-
Psal.118. tiones tuas in ęternum, ꝑpter retributionem. Quid immoror? Christus Iesus hortatus est, vt spe mercedis illius
Matt.5. operaremur ardētius. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cęlis. Et vt aliquando concludā, rēque aperiam: Quid est æterna uita nisi Deus? Ille est nostræ felicitatis obiectū, immo ipsa felicitas, ipsa merces. Qui ergo ad mercedem illam respicit, ad Deū ipsum inhiare uidetur. Amicorū autem est, quod quærant inuicem vnus alio perfrui. Hinc Paulus, Cupio (inqt) dissolui, & esse cum Christo. Et Dauid. Heu mihi, quia incolatus meus prolō-
Ps.119. gatus est. Quando veniam & apparebo
Ps.41. ante faciem Dei? Qui ergo uere Deum diligit, id præ oculis habet semper, vt
Heb 13. illuc perueniat quò tendit. Non habemus autem hic ciuitatem permanentē, sed futuram inquirimus. Futuræ ergo intuitu operatur, & per patientiam boni operis, beatitudinem illam expectat. Tantum abest, vt à charitate deficiat: deficeret siquidem, si mercedē poneret finem Dei quem amat: qm̃ amicus sui gratia diligit, non alterius: At si merces finis statuatur, ipsius est finis, non vltimus: vltimus.n. Deus est, cui felicitate illa coniungimur. Quō deficit? quin potius, quomodo non perfectè Deū amat? At nōne omnino mercenarij dicemur (quod utique est infame nomen) postquàm intuitu mercedis Deo famulamur: Cum de re constat, non est uis facienda de nominibus. Non enim res sermone, sed sermo rei debet esse subiectus. At si noīum tantam habes rationē, dic, nos nequaq̃ uerè esse mercenarios appellandos, qm̃ æterna uita non adeò merces est, quin sit magè hæreditas. Filij ergo sumus, non mercenarij.
Matt.6. Hinc oramus. Pater nr̃ qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuū. Non dicimus merces tua. Nobis.n. iure adoptionis potius q̃ serui tutis, debet regnum cęlorū. Paulo dicē-
Rom. 8. te. Si filij & hæredes. Rō quoq; prima debiti est diuina promissio. Propter qd & ipse dicebat. Patientia uobis necessa- Hebr. 10.
ria est, vt uoluntatē Dei faciētes, reportetis promissiones: non mercedē appellans, sed promissionem, æternam illam vitam. Sicut & terram illam hebreorū, noluit alio noīe appellari Deus, q̃ terrā promissionis, vt non alio iure, non alio debito datam Iudęis fuisse intelligeres, nisi iure diuinæ promissionis. Est enim Rom.3.
Deus uerax. & non pōt semetipsum negare. Non debebat Iudęis Deus, etiā cum promisisset: at sibi debebat, quia promiserat. Ita ergo vita æterna nobis debetur, non adeo tanquā merces seruis, quin & magè tanquam filijs prędestinata atque promissa hæreditas: Et cum piè Deum colimus, debet Deus ꝑmissa reddere. Non debet nobis, debet sibi: propterea, vt vitam æternam cōsequamur, quàm promisit, largitur & gratiam, sine qua haberi ullo pacto nō possēt. Vnde & gratiam diuinā nos Deo gratificantem, Apostolus arram vocat, & pignus glorię illius, & hæreditatis. Signati estis (inquit) Spū sancto promis- Eph.1.
sionis, qui est pignus hæreditatis nr̃æ. Vt omnino uerum sit, nec tamen merita tollat, quod Diuus Augustinus dixit, Deū coronare in nobis dona sua. Contra Pelagium, qui merita humana sic ꝑdicabat, vt ea ex semetipso habere homines diceret. Scriptum est.n. Quid habes homo quod non accepisti? Et si ac- 1.Cor 4.
cepisti, quid gloriaris quasi nō accepe- ris? Et iterum. Oē datum optimū, & oē Iac 1.
donum perfectum, desursum est, descē dens à patre luminum. Vnde & Ioānes ꝑcursor dn̄i dicebat. Non pōt homo ac- Ioan.6.
cipere quicq̃, nisi fuerit ei datum de cælo. Vtiq; de cęlo, vnde ēt uenit spūs sanctus, & Chr̄s Iesus, qui & ascendens in altum, captiuauit captiuitatem, & dedit dona hoībus. Nos.n. quamuis huma- Eph.4
na merita prædicemus, ipsa tn̄ Dei esse dona cognoscimus & confitemur: qm̃ meritū nr̄m ex Dei gr̄a, non gr̄a Dei ex merito nr̄o. Sed non ne debet meritis nr̄is merces illa? Vtiq;. Verum enimuero, longè plus merita nr̄a debēt Deo, q nisi donasset, vt essent merita, nullo pacto fuissent nisi demerita. Coronat ergo dona sua, quia coronat merita nr̄a, quæ

Dei

Dei vtiq; opera sunt,& nr̄a. At ut meri ta sint, dei dono factum est, non merito nr̄o. Et ideo dicit Pr̄ ille sanctissimus, de Gr̄a & libero arbitrio ca.6. Si merita nr̄a sic intelligerent, vt etiā ipsa Dei dona esse cognoscerent, non est reprobanda ista sn̄ia: qm̄ uero humana merita sic p̄dicāt, vt ea ex seipso habere hoīem dicant prorsus talia cogitāti, verissimè dr̄, Dona sua coronat Deus, nō merita tua. Nota verbum, Talia cogitanti, Pelagio hoc dr̄, quo intelligat deprimendū liberum arbitrium, qui prorsus ipsum extollere magna arrogātia nitebat̄. Hac.n.arte incessit semper ipse cum hereticis, vt contra Pelagianos ad Manicheos declinare videretur, cōtra Manicheos item ad Pelagianos. Neq;.n.virgam, quā in vnam partem deflexeris, ad rectitudinē reduces, nisi in aliā primū reflectat̄. Catholico ergo non dr̄. Dona sua coronat Deus, non merita tua. Sed audi qd dr̄ ab eodem Augustino.ca.7. Nō Deus coronat merita tua tanq̄ merita tua, sed tanq̄ dona sua. Plurimū.n.interest inter hæc. Fatemur.n.hoc sermone, nr̄a esse atq; Dei opera, quæ merita dicuntur, & sunt. Nostra item merita coronati: verum addimus, quod summa & gloria meriti, atq; coronæ tribuenda est Deo: quod quis vnquam negauit catholicorū? At primo illo loquendi modo, negabatur merita nostra coronari. Ita ergo fit, vt uita æterna merces sit & donū, hæreditas & stipendium. Sequitur.

His autem qui sunt ex contentione. Qui scilicet non ignorantia, aut fragilitate, sed animi pertinacia contentiosè egerint contra Dominum, diuinæ eius gratiæ, obstinato resistētes arbitrio: quiq; iussa eius, quæ alioquin sanctissima esse nouerant, trāsgressi fuerint propria malitia, contendentes ne vinceretur eorū peruicacia à diuina bonitate. Cōtentio enim contra perseuerantiam, de qua supra dictum est, opponitur. Est ergo pseuerantia in bono, contentio pertinacia in malo. *Et qui non acquiescunt veritati.* agnitæ, impunitatem suorum sibi facinorum promittentes: cum optime sciāt Deum iudicaturū esse orbē terræ in iustitia. Contra quod dr̄. Ne dixeris in corde tuo peccaui, & quid mihi accidit Ioel 5.
triste? *Credunt autem* vel obediunt *Iniquitati.* cuius sunt serui: quæ eos suo pondere ad alia peccata trahit, & pertrahit. Nam qui facit peccatum, seruus est peccati: His tanquā *Ira* retribuitur. hoc est vltio vel vindicta Dei: nimia eius patiētia & expectatione acerbior facta. *Indignatio.* oīs orbis. Scriptum est.n. Pugnabit orbis terræ contra insensatos. Vel ēt sui ipsorum: discrutiati.n. doloribus, angoribus oppressi, uexati sollicitudinibus, indignè ferent, odioq; prosequentur omnia in quibus primū oblectabantur: atq; seipsos, dicētes intra se pn̄iam inaniter agentes, quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? Quid contulit nobis? Lassati sumus in uia iniquitatis. *Tribulatio,* tā multiplex, tā grauis, vt cogantur desiderare mortē, sed mors fugiet ab eis, vt dr̄ in Apocalypsi, quo in æternum crucient̄. Hæc aūt potissimū erit tribulatio, qm̄ ministris scelerū, quibus se se circūdatos intus & foris conspicient, adeò terrebunt̄, vt sibi ipsis sint pauori atq; formidini: & si mori eos non esse impossibile, facilè p̄ dolore nimio redigerent̄ in nihil. *Et angustia.* Animi.s.anxietas, qua ītestinis mœroribus afflicti desperātes prorsus, tabescent, grauissimè torquebunt̄. & oē desideriū eorum peribit. Hæc ergo oīa pro delictorū qualitate effundent̄. *In omnē aīam hoīs operantis malum.* Quod additū est, vt potentissimi quiq; terreant̄. Neq; enim cōsules, neq; reges, neq;.n.Cæsares effugere poterint diuinā vltionem, si mali operati fuerint. Scriptū est.n.de eo, Qui dicit regi apostata, qui uocat duces impios, non accipit personas principum, nec cognouit tirannū cū disceptaret contra pauperē. Opus.n.manuū eius sunt vniuersi: Magnū & pusillum ipse fecit, & ęqualiter est illi cura de omnibus. Considera autē, quod cū de his, qui bonis operib⁹ patiēter insudarint, sermonē faceret, dixit. Deū redditurū illis esse uitam æternam. Nunc vero de impijs loquens, non inquit Deus illis reddet irā, indignationem, tribulationē, & angustiā. Sed illis reddet̄, ira, indignatio, tribulatio, & angustia. Cur hoc? Magno mysterio id factum est. Indignū nanq; vr̄ dicere, Deū qui fons est pietatis, uin-

Marginal references: Ioan. 8. — Sap. 5. — Ibidem. — Apoc 9. — Iob 34. — Ibidem.

tis, vindicare, vlcisciuè. Indignũ esset nisi mulctarentur improbi: at & indignũ est dicere, quod Deus illos mulctet. Dicit ergo eos oĩno mulctandos, nec oĩno mulctabuntur nisi à Deo. At Dei optimi maximi, cui proprium est misereri semper & parcere, voluit supprimere nomẽ: vt intelligas, ex te ipsonõ ex Deo te perditum iri, Non te Deus creauit, vt damnareris, at tu teipsum damnasti, vel perdidisti: O improbè. Non Deus ex se excanduit in te, sed ex te: Nam, & cum condemnat, dolere dr̃ Deus in sacris li-
Esa. 1. teris. Heu (inquit) consolabor de hostibus meis. Tantum abest, vt ex diuina illa bonitate, prędestinatur aliquis ĩ interitum: præscitur interitus, non prædestinatur à Deo. At salus vtiq; præscitur & prædestinat: & si dicere fas est, pri⁹ prædestinat, q̃ prænoscatur. Est ergo literæ sensus. *His qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio, reddetur*, vel retribuetur. Non dicit iram, indignationem, tribulationem, & angustiam. Sensus enim esset. Deus reddet. Vnde ergo reddetur? Ex seipsis antecedenter, licet ex Deo consequenter, vt scholastici dicunt. Quapropter
Esa. 50. in Esaia legitur dicturum esse Deum. Ambulate in flammis, quas ipsi succẽdistis vobis. Quia autem dixerat indiscriminatim, effundendam esse iram Dei in omnem animam hominum, qui Deum neglexerint & iussa Dei, onerat iudæum in mulcta *Iudæique primum, & Græci*, Omnes certè nulla habita ratione præterquam meritorum mulctabuntur seuerissimè, at primum Iudęus quàm Græcus. Græciq; nomine Gẽtes omnes intelligit præputiatas. Non intelligitur autem ordo iste, quo ad tempus, sicut supra cum Euangelium dicebatur esse in salutem omni credenti, Iudæo primum & deinde Græco. Sed ordo est pœnarum: mitius agetur cum Gentibus: grauioribus supplicijs torquebuntur Iudæi. quippe quia, & si vterque inexcusabilis sit, Iudæus & Græcus, vt ostendimus, longè tamen magis caret defensione Iudæus, quàm Ethnicus populus: sicuti & nunc maxime Christianus. Vnde eodem crimine grauius peccamus, nos omnes quibus euangelica lampas effulsit, q̃ paganorum omnis multitudo. Et propterea, magna ratione grauius à tortoribus affligemur. Quod ne nobis eueniat, Deum continenter timeamus. Timor Eccl. 1.
enim dñi expellit omne peccatum: illique gratias agamus, qm̃ cum augentur dona, rationes crescunt donorum.

Gloria vero & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæoq; primum & Græco. Sicut præfertur Iudæus in pœna, ita præfertur in præmio. Qui enim copiosiores abs Deo accipit gratias, si non in eo vacuæ fuerunt, ampliora merita cumulauit: amplioribus itaque premijs locupletabitur in illa perhenni gloria: siquidem gloria, gratiæ respondet & merito. Cum autem iudæum excellere Græcum intelligis, populi ad populum comparantur: non singuli Iudęi ad singulos Gentiles. Semper enim Iudaici populi Deo curæ fuerant magè, quã gentes, & ante, & post Christi aduentum, quousque in vnigenitum eius filium tanta impietate deseuierunt. Vnde & absolute in patria illa supercęlesti, qui maiore gloria potiunt̃, iudæi sunt. Apostoli nanq; ex Iudęis erãt: & Deipara illa virgo sanctissima, quam super omnes Angelorum choros exaltatam esse certissimè scimus. Christus quoq;, Dei & Virginis filius Iudæus esse voluit, & inter Iudæos vitam agere, atque mori. Verum non potest negari, Gẽtium multos, multis iudęis esse prælatos, quoniam & plerisque Gentilium data sunt spiritus sancti charismata, super multos iudęos, non dico tamen super omnes. Quod si dicas, dixisse Christum, cum populum populo conferri vellet, parabola quadam. Erunt pri- Matt. 20.
mi nouissimi, & nouissimi primi, prophetia fuit. Mortuo Christo Iesu primum conuertendas esse Gentes, quæ tamen eo viuente nouissimè conuersæ fuerant. Migrauit enim salus ex Iudęa ad Gentes: Iudæos autem auertendos esse à fide: nouissimaque hora conuertendas denuo. Iuxta illud Apostoli: Cę-
citas contingit in Israel, donec plenitu- Rom. 11.
do gentiũ intraret: cum aũt plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel

saluus

saluus fiet: Et in diebus illis saluabitur Iuda. Ordinem ergo temporis expressit Christi vaticinium: qui primi fuerũt tempore, erunt tẽpore nouissimi: Et q nouissimi tempore, primi itẽ tempore erunt. Pauli autem sñia, ordinem exprimit hoc in loco principalitatis. Primus fuit in gratia Iudæus: erit ergo primus in gloria, si piè vixerit. Primus itẽ in pœna si secus, vt pote magis ingratus. Sic habetis sensum Pauli. Scis autẽ doctè, quid molitur Apostolus hisce rationibus? Magnam & miram quamque vnicè, hac in Epistola intelligit diuiniloquus iste preco conclusionem. Nihil habuisse Iudæum, vnde gloriari potuerit, præferriq; Gẽtibus, etiam cum nondũ illuxisset orbi lux illa magna euangelici verbi: quo potissimum tempore reiectæ videbantur Gẽtes omnes: nihil inquam penitus, nisi ipse operationibus pijs se se effecerit superiorem. Ne glorieris, ô Iudæe, quod lex Mosi, tibi vni tradita fuerit, & credita: quod ex genere Abrahami stirpe sancta descenderis: quod de Ægypto liberatus, tantis prodigijs duct⁹ fueris in terram lacte & melle manatẽ: Hæc omnia tuis patribus obfuissent, nisi toto corde, pijsque operibus Deum coluissent. acrius nanq; mulctasset eos Deus, quàm Gentes quibus minora, paucioraq; dona collata sunt. Opera, opera respicit Deus in iudicio, non stirpem, non circumcisionem, nõ legem. Si enim Grecus excusari non potest, quod naturę lege & rõne ductus, non fuerit melior effectus, putas ne tui illi patres poterunt, vel potuissent aliquo prætextu defendi, qui tot tantasq; gratias acceperunt? Æqua, æqua mihi crede fuit omnium hominũ ratio, non modo postquàm Dei filius Christus Iesus, pro omnibus se se demisit ad terras: qui & pro omnibus mortu⁹ est, Iudęis & Gentibus, sed & antea, per secula omnia. Neq;.n. male operantem Iudæum saluauit vnquam Deus, aut saluabit: neque item piè Deum colentem Ethnicum repudiauit, aut repudiabit: affuit pijs omnibus sufficiente ope, abfuit item ab impijs vniuersis: Reddet Deus vnicuique secundum opera ei⁹, bona bonis, mala malis indiscriminatim: & meliora melioribus, peiora quoque peioribus. Non te præferet Deus in iudicio, quia iudæus sis, nisi & melior fueris. Non abdicabit ethnicos, quia ethnici sint, nisi & impij, prophanique extiterint. Si crimina paria fuerint, non grauius gentilem, sed te grauius torquebit. Tantum abest, vt illi officiat, quod gentilis sit, tibi quoque proficiat, quod Iuda us sis. Vnde sequitur.

Non enim est personarum acceptio apud Deum. Ne ergo putes, fautorem habere Deum, quia illius primogenitus fueris, vocaritque te pupillam oculi sui, nisi & tu piis actionibus fauorem illum tibi conciliaris: nec vereatur ethnicus aspernãda fore opera illius si pia fuerint. Deus optimus maximus, in iudicando non excipit personam hominum. Ex Euangelio id maximè liquet, quod omnibus est gentibus inuulgatũ: sed & omni tempore ita fuit. Hoc est enim quod contendit Apostolus. Videlicet, vt nunquam apud Deum habitus fuerit personarum delectus. Quemadmodum enim gentes supra insectabatur, quæ in legis naturæ statu Deum neglexerant: ita Iudæos nunc alloquens, ad eos has rationes dirigit prudentissimus Apostolus, pro tempore legis scriptæ, quo maximè uideri credique poterant ethnicis superiores, & meliores. Non adiecit autem hanc clausulam, cum dixit puniendos esse græcos & iudęos: id enim probatione egere nõ videbatur. At præter Iudæorum opinionem erat, quod etiam græci, qui antequam Christus sua luce eos illuminasset, neque legem, neque prophetas habuerant, honorarentur in regno cęlorum. Temporibus nanque, quæ euangelicam noui testamenti gratiam præcesserant, reiecti fuisse Gentiles omnes existimabantur à Iudæis. Vt ergo id astruat, si Gentiles piè vixerint esse remunerandos gloria, honore, atque pace, protinus post illud uerbum, dicit.

Zach. 2.

Non est enim personarum exceptio apud Deum, apertissimè significans, nisi ita fieret, uitari non posse, quin Deus esset personarum exceptor.

letis. Hæ sunt difficultates, quæ hic locum habent. Confidite tamen. Nullæ enim argumentationum machinæ, subruere possunt hanc solidam, inuictãque diuinæ iustitiæ veritatem: ex qua certè mille propugnacula pendent, & innumeri clipei. Habetis Iobum dicẽtem.
Iob. 34. Qui dicit regi apostata, qui vocat duces impios, qui non accipit personas principum, nec cognouit tirannum cũ disceptaret contra pauperem. In libro
Sap. 6. Sapientiæ legitur. Non excipiet cuius quam Deus, qui est omnium dominator: nec verebitur magnitudinem cuiusque. Pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter est illi cura de omnibus. In
Esa. 42. Esaia. Non clamabit, neque accipiet personam. Paulus toties inculcat. Deus personam hoĩs nõ excipit, ad Ephesios.
Ephe. 6 ad Galatas ad Colossenses. Petrus clamat
Gol. 2. magna voce. In veritate cõperi, quia nõ
Closs. 3. est personarum exceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, & opera-
Act. 10. tur iustitiam, acceptus est illi. Sunt alia pleraque loca, sed hæc satis sunt, supque satis. Quis itaque munitissimam hanc turem poterit subuertere? Initio autem intelligere oportet, quid significetur voce ista, personam excipere, tũ in sacris literis, tum communi loquentium vsu. Quamquam enim sapiendum sit, vt pauci, loquendum tamen esse, vt plures, nemo nescit vestrum qui adestis. Hic ergo principium esto. Volue, reuolue omnia Bibliorum volumina, nusquam reperies, hãc vocẽ vsurpari, nisi vt vitium est, & magnum vitium. Interroga doctos, & indoctos, omnes tibi dicent, exceptionem personarum, sonare nescio, quid iniquitatis. Hinc Iudæi illi, quo Christo adularentur, sua illa astutia, qua in cunctis vtebãtur permoti, alijs laudibus complurib' quidem & egregijs, hanc addiderũt, quod non respiceret personam hoĩum.
Matt. 12. Magister scimus, quia verax es, & uiam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. Ratum habentes, vitio dari omnibus, si personam spectent, contra, laudi si non spectent. Quæ aures ergo adeò sunt irreligiosæ, vt non horreant vocem hanc infamen, ad Deũ transferri, cui in omne euum est omnis honor tribuendus & gloria, nempè personarũ exceptionem? Scio ego, commentitijs, glosematibus argutulos homines interprætari posse, vt personarum exceptio, minimè à virtutis orbita declinet; sed & mihi omnium doctorũ minimo, qui docti, aut arguti nomen nec vendico, nec arrogo, difficilè haud fuerit, paradoxa quæquę & impia vnico adiecto verbulo adeò interprætari, vt pia & sancta credantur, & sint. Christũ Iesum haud esse vnquàm vita functum: mundum æternum esse prorsus. Mariam minimè fuisse θεοτόκον. Omnia necessitate agi. Deum nescire quæ agimus, quæ unquam dogmata pestilentiora istis impietatibus? Adde tamen verbum, & catholica censebuntur ab oĩbus Christi fidelibus, ea parte qua Deus est. Viuit Christus in æternum. In Idæa mundus æterno tẽpore fuit. Ex se mulier haud potuit Deum gignere. Necessitate infallibilitatis diuinæ scientiæ aguntur omnia. Nescit Deus, quæ agimus sicut nos. Num ergo mihi liceret has impietates inuulgare mundo? Mundus semper fuit. Nulla est contingentia rerũ. Christus nõ est mortuus. Maria non est θεοτόκος. & alias prædictas, contra scripturam sacram, contra communem vsum loquẽdi, ob id quod defendi tam facilè possunt? Dispeream si id mihi licet. Quãquàm ergo si vocem torqueas, exceptio personarum, possit seiũgi à vitio, postquam sacra scriptura tota, & omnis multitudinis vsus, illam secus accipit. absit, vt nisi magna impietate, vel christianus, vel ethnicus blasphemare possit, dicens Deum personam excipere. Clamemus ergo omnes. Non est, non est personarum acceptio apud Deum. Liberis uerbis loquuntur Philosophi inquit Diuus Augustinus, nec in rebus ad intelligendum difficillimis, offensionem religiosarum aurium pertimescũt: Nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licentia, etiam de rebus quæ his significantur, impiam gignat opinionem: Quod autem vitiũ sonat exceptio personarum? Vitium quod iustitiæ iudicis, vel iudicij opponitur.

nitur. Quere, require sacros codices,
vbi prohibetur exceptio personarum,
confestim vel antecessit, vel sequitur
sermo de iustitia, vel de æquitate iudi-
cij. In testaméto veteri, vbi præcipitur,
ne personam iudices excipiant, ita legi
Deut. 1. mus dixisse Mosen, Quod iustum est, iu
dicate, siue ciuis sit, siue peregrinus,
nulla erit distintio personarum. Ita
paruum audietis, vt magnum: nec ac-
cipietis cuiusque personam. Rex ille
Iosaphat, cum iudicibus persuaderet,
vt rectè iudicarent. Sic exorsus est. Vi-
2. Para 19 dete quid agatis. non enim hominis,
sed Dei exercetis iudicium: non est au-
tem apud Deũ iniquitas, nec exceptio
personarum. Paulus, cũ dominos ad-
hortaretur, ne seruos despiciant, aut af
fligant. Scitote (inquit) quia dominus,
Coloss. 3. & illorum, & vester in cęlis est, qui re-
ctè iudicat, & personarum exceptio nõ
est apud illum. Quàm ergo est egregia
virtus iustitia, atque æquitas iudicij, tã
turpe facinus est personam excipere,
vel spectare. Est enim iniquitas, atq;
iniustitia, partium fautores, exceptores
personarum dicuntur & sunt. Et profe
ctò cum Apostolus, post magnum illud
mysterium Israelis & Edom, quod tam
obscuro & altiloquo sensu attigerat. Cũ
Rom. 9. nondum nati essent, aut quicquàm bo
ni, vel mali egissent, vt secundũ electio-
nem propositum Dei maneret, non ex
operibus, sed ex vocante dictum est, qa
maior seruiet minori. Cum inquã post
hoc tam magnum sacramentum argu-
mentaretur, Quid ergo dicemus? Nun-
quid iniquitas apud Deum? Quid pu
tas iniquitatis nomine intellexerit, nisi
personarum exceptionem? Intelliga-
mus ergo primum, quid sit iustitiæ ęq-
tas: De hinc facilè, quid sit personam
excipere, quod iniquitas est innotesce-
re poterit vniuersis. Iudices ęqui spe-
ctant causam, rationemque causæ, &
omnia ea quæ ad causam faciunt; quæ
ad causam non faciunt, non spectant
vllo pacto. Contra, ergo qui non spe-
ctat causam, vel rationem causæ, neq;
quæ ad causam faciunt, sed ea tantum,
vel magis, quæ nullatenus faciunt ad
causam, is personam accipit, & est ini-
quus. Est ergo hæc distinctio in iudi-
cio, spectare causam, & expectare per-
sonam. Omnia quæ ad causam non fa-
ciunt, sed accidunt causæ, & extrinseca
sunt à causa, personæ dicuntur & sunt.
Ad causam faciunt, quæ fauore vel mul
cta dignum, aut indignum hominem
reddunt: quæ nec dignũ, nec indignũ,
personæ sunt, & extra causam. Summe
exemplum. Qui insula magistrali do-
ctum, & eruditum virum coronaret,
causam spectare diceretur: qui affinem
quãtumuis ἀμουσοτο, personam. Doctri-
na ergo ad causam facit, & est causę ra
tio, quia digni reddimur insula, cum do
cti sumus: Affinitas minime ad causam
istam facit, ob id affinitas persona est,
& dicitur. Opponuntur ergo hęc duo,
excipere causam, excipere personã: de-
betque iudex excipere causam, nõ ex-
cipere personam, ex ratione iustitię quã
seruare tenetur. E contra statera. Cũ
personam excipit, à iudicij æquitate de-
clinat. Ecce modo veritas. Deus iu-
stus iudex causas discernit, reddens in
iudicio vnicuique pro meritis, vt dictũ
est, vitam æternam bonis, malis æternũ
supplicium, vel Iudæi sint, vel Gẽtiles,
vel mares, vel fęminæ: vel serui, vel li-
beri. Hæc enim sunt quæ ad causam fa
ciunt, bona & mala opera, non esse Iu-
dæum vel Gentilem, circumcisum, vel
præputiatum, marem vel fęminam, bar
barum, vel Scitham, seruum vel liberũ.
Quo ergo pacto dici potest, vt Deus sit
personarum exceptor? Possem maiore
seueritate dicere, Deum nullatenus ex-
ceptorem personarum esse, quoniam is
excipit personam, qui causam non spe-
ctat, quàm spectare tenetur: at Deus, q
est supremus legum lator, nulli est addi
ctus iuri. Nulla est enim regula vel lex
illi actionum suarum, præterquã consi-
lium suæ voluntatis. Id enim iustum qđ
ipse vult: id iniustum quod non vult.
Neque enim putandum est, primum, iu
stum esse aliquid, secundo Deum illud
velle, quia iustum. Sed è contra, quæ
vult ipse, volendo facit, vt sint iusta.
Sicut itaque Deo optimo maximo, ni-
hil facere videtur ad causam, ita nihil ui
detur ręferri posse ad personam. Op-
posita nanque habent fieri circa idem.
Sed hanc rationem redderem proteruo
cuipiam.

cuipiam: vobis catholicis, fidelibusq;, & veritatis studiosissimis, volo mitiore illa declaratione satisfacere, quoniam diuina illa voluntas, omnium legum, & vniuersi iuris regula, metam præfixit suæ iustitiæ. Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternã: qui vero mala, in ignẽ æternum. Hæc ergo est causa vitæ ęternæ, supplicijque æterni, benè & malè agere. Hanc causam spectat Deus semper in iudicio, nunquam aliud: nunquã ergo accipit personam. Si aliquãdo declinaret ab hac regula: si inquam benè operantem aliquem condemnaret ad tartara: si aliquem impiè viuentem eueheret ad superos, posses aliquomodo cauillari quod personam exciperet. At nunquam id factum est, nunquã id fiet: omnes saluabuntur, qui piè vixerint, qui impiè, damnabuntur vniuersi: Nulla ergo est, vel fuit, aut erit exceptio personarum in Deo: vt dicatur sic breuissimè. Qui spectat causam, quam spectare oportet, nõ excipit personã: Deus spectat causam, quam spectare oportet. Ergo personam non excipit Deus.

Ad Primam itaque difficultatem, de Iacob & Esau, ex dictis responsio patet. Vbi non est spectanda aliqua causa, ibi non potest esse exceptio personarum, quoniam excipimus personam, cũ causam, quam spectare oportet, nõ spectamus: sed aliud quid, quod nihil faciat ad causam, vt dictum est. Nulla autem fuit spectanda causa in electione ipsius Iacob, qua vel eligeretur, vel reprobaretur, quia nulla erat absolutè cã ipsius Iacob. Causa enim est, vt diximus, & ad causam facit, quod dignum indignumue reddit. Modo, nec boni quicquàm, nec mali egerat Iacob, cum electus est. Nec ergo dignus, nec indignus erat electione, ad æternam uitam: indignus dico positiuè. Dignitas enim est ex bono opere: indignitas ex malo. Gratis itaque, & dono dei non merito suo, electus est. Si fuisset aliqua causa, qua dignus fuisset reprobatione, & elegisset eum, vtique exceptor personarũ dici potuisset. Si item in Esau aliquid fuisset quo dignus fuisset electione, cũ reprobauerit, simili ratione curreret argumentum. At Iacob non fuit dign⁹ odio, nec amore. Esau non fuit dignus amore, quod ergo Iacob elegerit, illũ reprobarit, non facit eum exceptorem personarum. Qui excipit personam, alicui facit iniuriam: In hoc casu cui fit iniuria? Dicite quæso. Fit ne iniuria Esau? minimè. Iniuria fieret, si dignus fuisset electione, dignus autẽ non fuit. Addo tamen, quod in iudicio cum reddet Deus Iacobo vitam æternam, spectabit causam. Absit.n. vt premia illa consequuturus sit, nisi ea pijs operibus promeruerit: quantumuis etiam absolutè millies reuelasset illi Deus, quod è numero esset prædestinatorum. Est.n. autoritas illa clarissima, cui refragari nõ licet in Ezechiele. Si dixero iusto quod vita viuet, & confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem, omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur, & in iniquitate q̃ operatus est, morietur. O uerba mirabilia. Quo uero ad Esau spectat, quod videtur (vt verum fatear) difficultatem facere. Aduertatis. Minimè concedo, gratis, & citra causam, quanquam non fuerit dignus amore, Deum illũ odio habuisse. Citra omnem causam, prædestinat quos prædestinat: at non citra causam reprobat, quos reprobat. vt nemo quicquam habeat, quod vel apparẽter Deo possit ĩpingere: Pręnouit Esau futura facinora, omnia nanque quę in tempore futura sunt, in pręsentia diuinitatis præsenti semper luce cernũtur. Oblatum ergo in puris naturalib⁹ Esau, Iacobo, scilicet parem, absit vt illũ odiat Deus, vel reprobet, ne sit prius ipse vltor, quàm homo peccator, q̃q̃ illum nõ ita efficaciter diligat. Reprobat autẽ illum. vt pertinacissimo propriæ volũtatis arbitrio, diuinæ gratiæ resistentẽ: atque ita non damnandum noscit, sed iam damnatum atque perditum suo ipsius vitio, liberalissimum siquidẽ Deũ, atq; misericordissimum prædicare debemus, & credere: At minime iniustũ. Propterea prædestinationem antecedere merita, etiam pręuisa confitemur: q̃m donum est prędestinatio, & effectus misericordiæ. At reprobationem antecedere demerita, apertissimè, & omnino negamus: quoniam est effectus iustitiæ. Iacobus ergo dignus nequaquam fuit

Ezech 3. & 18.

christos. Si deletur de libro vitæ cum peccat, quomodo diligit à Deo? Secundo. Scribitur in libro vitæ præscitus, cũ bene operatur. Scribam super eum nomen dei viui: Quomodo ergo est odio deo, cum bene agit? Nunquam bene operantem odit Deus, pro eo tempore quo benè operatur. Nunquam itẽ malè operantem diligit. Qui enim bene operantem odit, bona opera odit: Qui malè operantem diligit, mala opera diligit. O bone Deus. Odis ne tu bona opera? malè facta diligis ne? hoc esset excipere psonas. Dicamus ergo, quod pro eo tempore quo à Deo diligitur magis prædestinatus peccator, pro eo tẽpore melior est. Hoc autem est tempus, extremum uitæ, quo vocem domini audit, vt vera Christi ouis. Hæc est enim illa vox, quam non negligit ouis ppria, quã non audit aliena. Pro aliquo alio tempore peior est, & pro illo non diligitur magis præscito iusto: quod quidẽ est tempus præsentis iustitiæ, non finalis. Voluntas enim Dei, est causa bonitatis in rebus, secundum illud itaque tempus, pensanda est eius bonitas, qui amatur à Deo, secundum quod, dandũ est ei ex bonitate diuina, aliquod bonũ. Secundum illud ergo tempus, quo prędestinatio peccatori dandum est ex diuina bonitate, maius bonum verè melior est: licet secundum aliquod, aliud tempus sit verè peior: quia etiam secũdum aliquod tempus, secundum illud scilicet tempus infinitum quo nõ fuit, neque bonus neque malus erat: quoniam illo tempore nihil fuit ei dãdum, vel datum ex diuina bonitate: nihil inquàm gratiæ vel gloriæ. Quod dicebatur de Angelo & de homine. Dico, quod naturam humanã Christi, assumptã à Dei verbo, Deus plus amat quàm omnes angelos: & illa melior est omnibus angelis, ratione illius vnionis hypostaticę. At si loquamur de humana natura, cõmuniter, conferreque eam velimus angelicę, quo ad gratiam & gloriã, hoc modo æqualitas inuenitur inter has naturas; cum eadem sit mensura hominis & angeli; vt dixit Ioannes in Apocalypsi: Propterea Angelus noluit adorari à Ioanne, sed ait. Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum. Ita tamen, quod quidam angeli, quosdã homines, & quidam homines nonnullos angelos antecedunt. Quo ad naturam tamen, angelus est homine melior: nec assumpsit Deus hominem, quia plus eũ diligeret quàm angelum, sed quia plus homo indigebat quàm angelus: quoniam tota hominis natura perierat, nõ item tota angelica. Nonne enim prudens & pius paterfamilias, cibos prætiosos dabit seruo ægrotanti, quos non dat incolumi filio? Cum tamen nemo dubitet, filium à patre plus diligi quàm famulum. De Innocente, & de pœnitente, tripliciter responderi potest. Primo quidem, vt iusti & innocentis nomine, non uerè iustus & innocens intelligatur, sed qui se se iustum iactat, & innocentem pharisaico tumore elatus. Hi enim sunt illi iusti, quos non diligit Deus. Vnde & Paulus dicebat. Ignorantes iustitiam Dei, & suam quęrentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Propterea, & magna ratione, nonagintanouem esse perhibentur: quo ex numeri illius infelicitate, (bis enim deficit, nonaginta à centum, & nouem à denario) vitium intelligas, non virtutẽ horum qui sibi irrogant iustitiam, & se se arbitrantur pœnitentia non egere. Secũdo, si verè iustum & innocentem, verè pęnitenti peccatori conferas, dico, quod æquale donum gratiæ, plus est pœnitenti, qui pęnã meruerat, quàm innocenti, qui pęnam non meruerat. Quis nesciat pluris esse aureum pauperi, quàm Cæsari millia? Hic certe est sensus genuinus illius magni gaudij, super vno peccatore pęnitentiam agente. Tertio dicuntur magis dilecti pęnitentes, quàm innocentes, quoniam licet cęteris paribus, innocentia longe sit melior pœnitentia, tamen pęnitentes plerunque surgunt cautiores, humiliores, atque feruentiores in bonis operibus; ac propterea meliores. Quis uero Princeps, non magis militem diligeret, qui post fugam conuersus, fortissimè hostẽ præmeret, & inuaderet, quàm qui nunquam fugit, nec vnquam etiam fortiter in acie dimicauit?

Apoc 2. Apoc. 21. Apoc. 22. & 19. Rom. 10. Luc. 15.

Difficultas de Tirijs: & de Sodomeis, duo

duo petit. Primum. An illi iniustè fuerint condemnandi ex hoc quod miracula illa non viderunt, quæ si uidissent, penitentiam acturi erant. Secundum. Cur illis non est datum, vt ea uiderent queadmodum Iudęis? Cum Deus certo certius sciret, eos conuertendos illis visis. Ordine autem præpostero respōdendū est. Ad secundum ergo in primis dico, dubitationis uerbum additū
Matt. 19. esse in Christi uerbis. Si (inquit) in sodomis factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent vsque in hāc diem: quod non incassum adiecit sapiétissimus Dei filius: sed ut ostenderet, quod quāuis diuina notitia omnia contingentia complectatur determinatè, infallibiliter, & citra omne dubium, tamen libero nostro arbitrio, haud neces-
Matt. 21. sitatem imponit. Qua ratione & parabolicè loquens Deus dixerat olim. Verebuntur forte filium meū. Et profecto admirabili sapientia vsus est Chrs Iesus loco illo. Duo enim exempla attulit, alterum de Sodomis, alterum de Tiro & Sidone: alteri adiecit fortè, subtraxit ab altero. Putas ne temere? Hoc mysterio magno & admirabili, quo intelligas, ex vno omnium futurorum cōtingentium Deum, ita certam habere notitiam, vt falli nequaquam possit. Euenient enim dubio procul omnia, q̄ euentura esse nouit Deus omnipotens. Ex alio scias, neq; tantillum diuina sciétia periclitari hominum libertatem. Ex vtroque, in seipsis actiones nostras ad nos relatas, contingentes esse, ad Deum vero cui præsentissimæ sunt, necessitatis rationem induere. Quoniam omne quod est, quando est, necesse est esse. Si itaque Sodomei miracula illa vidissent, nec pęnituissent, id enim fieri poterat propria eorum libertate, quā non tollit prophetia Christi Iesu, neque gratia quantumuis magna, quousque peregrinamur à domino, grauius mulctandi fuissent diuino iudicio. Magna ergo misericordia vsus est Deus gloriosus. Tantum abest, vt ex iniquitate populos illos repudiarit, ob id quod signa coram eis non fecit, quæ Galilæis ostenderat: vnde & mitius cum illis ageretur, quoniam miracula nō viderunt quàm cum Galilæis. Ita enim dixit dominus. Remissius erit in die iudicij terræ Sodomorum quàm tibi. Nulla ergo ratione exceptio personarum est apud Deum. quandoquidem grauius punit deteriores, leuius item qui minus peccant. hoc enim est spectare causam, non personā. Si tamen grauiter torquerentur hi, qui non uiderunt, sicuti qui viderunt, uideretur vtique Deus excipere personam: at impari pœna, ut dictum est, mulctabuntur.

Primum dubium, ergo iniustè cōdēnauit eos Deus. Sed & hoc breuissimè dissoluetur. Quis enim nesciat, si Deus vellet, omnes homines, & demonas saluatos iri posse? atq; etiam saluari? Omnia enim quæcunque voluit, fecit. At Ps. 113.
non facit pro nobis saluandis omnia quæ potest, facit ea quæ satis sunt. Nū ergo causari possumus, quod Deus nos iniustè damnet? Minimè. Quandoquidem licet plura possit facere, quàm faciat vt saluemur, nihil tamen requiritur ex parte eius quod nō faciat, ut possemus saluari si velimus. Culpa ergo nostra est, si non saluamur. Miracula itaque non sunt necessaria ad hoc, vt pęnitentiam agamus. Vnde meritò reprę hensus est diues ille, qui miracula pro fratribus tàm ardenter exposcebat.
Habent Moysem & Prophetas, audiāt Luc 16.
illos. Et si Moysem & Prophetas nō audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent. Legimus nanque in sacris literis, quod plerique sine miraculis pęnitentiam egerunt: Alij, quò mirabiliora uiderūt, eò indurauere magis. Si itaque Deus largitur alicui, vt miracula uideat, gratis sua meracissima liberalitate, nulli debitor: quod si alijs omnibus non eadem dona impartiatur, Deum nequaquam conuincit iniustè condēnare qui miracula non uiderunt: quoniam & illi possunt si uolunt citra miracula saluari. Sed dices. Ad minus videtur excipere personam, cum uni ostendat miracula, alij non. Minimè propter hoc excipit personam Deus, quoniam ut supra dicebatur, vbi nō est spectare causam, non potest locum habere personarum exceptio: in denarijs locum non habet spectare causam, sed

in iu-

Matt.20. in iudicijs. Scriptum est enim. An non possum facere de meo quod volo? Tolle quod tuum est, & vade. Si enim spectanda est causa dignitatis & meriti, iã non est donum, sed debitum. Quod aliqui miracula videant, donum Dei est: sed non necessarium: necessaria est diuina gratia, sine qua pœnitere, vel saluari nemo potest. Si hanc negaret alicui citra demeritum, cum alijs eã largiatur citra meritum possent, impij exceptionis Deo inurere notam: at cum nulli eam deneget, nisi indignissimis, esto aliquibus faueat magè, quàm cæteris, nihil est quod possis conqueri, nisi iniustissimè.

Si dicas, dat illi non digno maiorem gratiam, cur non & mihi, æque non digno? Hic siste. Noli querere, si non vis errare. Si esset dignus, iam non esset donum, neque gratia, sed debitũ: non digno datur gratia, nõ dico tamen indigno, de communi lege, de adultis loquimur.

Illud quod vltimo obijciebatur, Paulinæ sententiæ mirum in modum patrocinatur. Exigui enim infirmi intelligũtur. Mitius ergo agetur cum his, qui ex infirmitate peccarunt, quàm cum potẽtibus, qui non ex infirmitate peccasse, sed ex malitia conuincentur. Hoc enim ad causam facit veniæ, vel mitioris pœnæ. Infirmitas nanque dignum reddit, malitia indignum: alleuiat enim infirmitas, aggrauat malitia peccata omnia, sicut scitis. Omnino ergo verum est qđ reddet vnicuique secundum qualitatẽ operum, nulloq; pacto personas respicit, sed facta. Nanque etiam qui ex ignorantia peccauerit, mitius torquebitur, quàm qui ex scientia. Vnde hac ratione dixit Apostolus, grauius plectendum esse iudæum quàm gentilem: cognitio enim maior facit, vt quoniam non præstat opere, quod nouit esse præstandum, sit reus maioris criminis, & grauiori pęnæ consequenter adijciendus. Nulli parcet omnipotẽs, iudęo uel ethnico, qui peccauerit: quoniam peccatum causa est, & ad causam facit diuinæ punitionis: quamuis enim Ethnicus legem scriptam non acceperit, non inde tamen diuinam iram effugiet: Neque item Iudæus, quia acceperit. Accepisse legem vel non accepisse, non facit ad causam, sed extra causam est, & persona quædam esse videtur: peccasse vel non peccasse facit ad causam. Hoc itaque spectabit Deus. Ecce Apostolus.

Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt, & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. De lege Mosy hic est sermo. Nemo nanque est, qui omnino sit ἄνομος, sine lege: quãdoq; dẽ lex naturalis quæ scripta est in cordib⁹, & Barbaris, & Thracibus communis est. Neque enim aliquod peccatum esset, citra legem istam, innatam, vel inditam, qua dictante intellectu, ostenditur quid agendum homini sit, quidue cauẽdum. Ethnici ergo inquit Paulus, quibus lex mosayca data non est, non ob id carebunt pęna si peccarint, sed & ipsi peribunt, in peccatis suis, ibuntq; in ignem æternum. Verum peribunt sine lege. Sensus est ni fallor, sine hac lege mosayca eos arguente, accusante, examinante, atque iudicante, condemnabuntur vt pereant, secundum quod dictum est supra, non esse discutiendas infidelium causas. Qui vero in lege peccauerunt, iudicabuntur per legem. Iudæi quibus lex data fuit, non modo peribunt, sed vt erubescant, per ipsam legem, per ipsamet iura, coram tribunali illo, seueritate magna examinabuntur, iudicabuntur, arguentur, & cõdemnabuntur vt pereant, si compertũ fuerit eos deliquisse: quemadmodum & diximus, christianos qui fidem habuerint, opera vero minime fidei adiũxerint, esse examinandos, & iudicãdos, vt verbum illud hoc in loco *Per legem iudicabuntur*, addat super illud peribunt. Vtrique peribunt, at ethnici peribunt tantum, non iudicabuntur per legem. Iudæi uero, primo iudicabuntur per ipsam legem quam transgressi fuerint, secundo peribunt. Et hoc est quod Paulus sequitur.

Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Quia enim dixerat de Ethnicis, quod peribunt, de iudæis autem dixerat tantum iudicabuntur per legẽ: ne crederes quod non essent perituri si peccarent

fauore

fauore legis quam abs Deo acceperat, addidit hanc particulã, qua intelligis & ipsos esse perituros. Neque enim datur medium, vel condemnabuntur, vel absoluentur in iudicio illo: non absoluentur inquit Paulus, siue non iustificabuntur, quod idem est ex hoc uno, quod legem audierint, nisi & illam seruauerint opere. Neque enim audire legem ad causam facit absolutionis vel iustificationis, sed facere legem, idest, factis exercere quæ legis sunt, quare condemnabuntur vt pereant. Adde tu, eoque seuerius cõdemnabitur, quo
Rom. 7. grauius peccat, qui legem abs Deo accepit, quàm qui secus. Hoc est enim qđ Paulus infra tangit, vt fiat supramodũ peccans peccatum per mandatum, idest mandato accepto per legem, qui illud transgreditur, supra modum magis peccat, eo qui mandatum illud non accepit. Tantum ergo abest, vt accepisse legem, peccata diminuat atque pęnã. Si itaque Gentiles, qui legem nõ audierunt, legem fecerint, iustificabuntur coram Deo, pereuntibus Iudæis, qui audierunt & non fecerunt. Causam itaq; semper spectat Deus in iudicio, non personam.

Duo aũt hic consideranda sunt. Primum, intentio Apostoli, atque scopus mentis eius. *Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Quis est qui possit facere legé, citra Christi gratiam. O Iudæe, vel vnq̃ potuerit? Ex lege, quidẽ legis mãdata cognoscuntur non seruantur: peccata intelliguntur non cauentur. Lege fit, vt quid Deus fieri velit, intelligatur, & audiatur: at gratia fit, vt legi obediatur. Auditores nos lex facere potest, at grã sola factores. Similis est lex claudo, qui viam transeuntibus demõstrat, qua possint peruenire quo cupiunt: ipse tamẽ non eos ducit, non tribuit facultatem eundi, sed humi iacet, vnde & lasso viatori desperationem auget magis cõsequendæ patriæ, ad quam tam prolixo itinere intelligit esse perueniendũ. At Christi Iesu Euangelium, in spẽ viuam erigit. vires enim perueniendi omnibus in Christum credentibus suppeditat, quo Spũ sancto qui datur nobis, dilatatum cor, viam diuinorum mãdatorum percurrant cęleriore passu: reficitq; interim ambulantes pascuis vberrimis. Quare de primo ad vltimum, nõ ex lege factorib' legis, sed ex fide Christi Iesu accidit iustificatio. Nihil itaq; habes ò Iudæe, vnde teipsum extollas, ethnicumq; detrectes, aut despicias. Sicut enim ille non potest ex se facere legem, nec tu ipse accepisse legem, te nequaquam iustificat, sed fecisse. Cum ergo ex lege id præstare non possis, vt q̃d gloriaris in lege? Si legem tu non feceris, maiores pœnas exolues, quàm gentilis. Tibi ergo uidetur esse Christi gratia necessaria magis, quàm gentibus. Cur ergo Christi gratiam abijcis, qui citra eam grauius plectendus es, q̃ quicũque alius? Potest & contra Pelagium referri. O Pelagi. *Factores legis iustificabuntur.* Num homo suopte libero arbitrio legem omnem seruare potest, maxi
mè ad intentionem legis latoris Dei? Finis enim legis est Charitas, de corde puro, & conscientia non ficta. Nũ charitatem, cor purum, conscientiam non fictam, ex nobis tanquàm ex nobis habemus? Nonne dicit Apostolus, Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris p Spiritum sanctum, qui datus est nobis? Nonne Psaltes deprecatur. Cor mũdum crea in me Deus? Nonne legimus ab Hebręos. Emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis? nec ergo charitas, nec puritas cordis, nec cõscientiæ mundities, alicui ex seipso contigit vnquam, sed omnia hęc Dei munera sunt. Ergo & Dei munus est seruare legem, quare & Iustificatio consequenter & salus. Hinc Propheta. Nisi quia dominus adiuuit me, paulominus habitasset in inferno anima mea. Hinc discipulis dicentibus, quàm difficile est ingredi regnum Dei, & saluari, respõdit Christus. Apud homines impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt. Nemo itaq, se se laudet, & extollat, aliumue contẽnat, sed qui gloriatur, in domino glorietur.

1 Tim. 1
Rom. 5.
Ps. 50.
Heb. 9.
Ps. 93.
Mar. 10.
2. Cor. 10

Secundo notandum est illud uerbũ. *Iustificabuntur.* Non enim dicit Apostolus, iustificantur, sed iustificabuntur. Sensus itaque est, quod in iudicio illo

Dei semper expauescendo, hi vni iustificabuntur, qui legem seruarint. Audisse autem, vel non audisse legem, nihil faciet ad hoc, vt iustificētur tunc iudęi, vel non iustificentur gentes. Non accipitur ergo hic iustificatio pro adeptione iustitiæ: nam in hoc seculo tantum sic iustificamur modo dicto supra, ex fide in fidem: Ex fide scilicet initiata sine operibus, in fidem operibus conseruatam, auctam, atque consummatā. Sed sensus est. *Factores legis iustificabuntur.* idest iusti habebūtur, aut reputabūtur, sicut dictum est in Euangelio. Ille uolēs se iustificare, idest iustus haberi atque deputari. Et alibi: Ex uerbis tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condēnaberis, idest iustus deputabere, & condēnabere: Est ergo antithesis in his Pauli sententijs. Qui vel in lege, vel sine lege peccauerint, peribunt. Qui vel in lege, vel sine lege peccata vitarint, fecerintque legem, iustificabuntur, iusti habebuntur. atque salui fient. Illi nanq; & in hoc seculo iustificationē nacti erunt, qui fecerint legem, non qui audierint: Non quod ex obseruantia legis iustificatio nobis adueniat, sed quod lex obseruari nequaquam possit, ad intentionem legislatoris Dei, nisi à iustificatis, vel iustis effectis fide, & gratia Christi Iesu. Quis enim diceret, non iustificatos eos, qui fuerunt legi in totum obedientes? Quando nisi iustificarentur, non possent esse obedientes. Lex enim auditores facit, cum in nostris auribus forinsecus insonat: at grā factores, cum intrinsecus corda nostra dilatat. Hi ergo quod legem fecerint, iustificationē hoc in seculo adepti, in illo seculo iusti ficabuntur, idest iusti deputabuntur coram Deo. Quoniam autem durum videri potuisset iudæis, quomodo Gentiles facere valeant legem, seruare scilicet pcepta legis quam non audierunt, ideo subdit Apostolus, quod & gentes legē habuerunt. Quo verbo, & Iudęis gloriam illam magnam tollit, qua de legis proprietate sibi adblandiebantur: & Gētes, quas primum depræsserat, dum infanda illarum facinora commemorauit, modo erigit & consolatur, honorificisque verbis mira arte extollit. Ponitur autem tota hæc clausula per parēthesim. (*Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciūt, hi legem non habentes, sibi ipsis sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.*) Hæc autem Gētium laus tam magna est, vt quæstionem pariat non exiguam. In Hieremia enim legimus, (sic illum interpretante Paulo Apostolo in Epistola ad Hębræos) distingui nouum testamentum à vetusto, quod nouum scriptum sit in cordibus, uetustū in tabulis lapideis. Christi fideles ergo, qui ad nouum attinent testamentum, vnde discernuntur à gentibus quæ habent, & ipse opus legis scriptum in cordibus suis, videntur profecto gentes nō modo populo illo vetere potiores, qui legem in tabulis accepit, sed & quasi nouo christianorum populo priores: quoniam id illis iam ipsa natura præstitit, quod nobis præstatur gratia noui testamenti. Quomodo etiam intelligitur, Gētes naturaliter quæ legis sunt facere? Si enim natura saluari possunt, seruataque sunt à gētibus præcepta legis, ergo per naturam iustitia homini cōtingere potest, atque gloria vitæ æternæ. Christus ergo gratis mortuus est: Neq; enim indigebamus Christi morte & gratia, postquam natura satis erat ad implendam legem, consequendamq; felicitatem. Sed absit, vt tantus diuinæ gratiæ præco, quod vnicè hac epistola molitur, hic destruat, diuinę scilicet gratiæ per Christum hominibus partę necessitatem. Intueamur contextū Apostoli, & vnde ad hæc uerba deuenerit, altius repetamus. Sic enim mens illius intelligetur. *Primo*, Negotium aggressus Epistolæ, commendauit Euangeliū. & sanctæ in Christum fidei pietatem. Virtus Dei est in salutem omni credēt, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei reuelat in eo ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus ex fide viuit. Deinde loquutus est de illis impijs, quibus propter superbiam, nec ipsa Dei cognitio profuit, quia cum Deum cognouissent, nō sicut Deum glorificauerūt. &c. Magnaque illorum facinora exprobrauit vsque ad finem primi capitis. Inde transiuit ad alios, qui talia agunt qualia

Luc. 10.
Matt. 12.
Hier. 31.
Rom. 1.
Rom 2.

& ipsi, arguunt tamen & iudicant eos durioribus increpationibus, nempè ad Iudæos quamuis eos non primum expræsserit nominatim. Illisq; postmodū comminatus est dicens. Ira, indignatio, tribulatio, angustia in omnem animam hominis operantis malū. Iudæiq; primum & Græci. Gloria vero, honor, atque pax omni homini operanti bonū, Iudæoque primū & Græco. Quod probauit. Quia aliter Deus esset personarum exceptor. Non est autem persona rum exceptio apud Deum. Id etiam probauit. Qui enim sine lege peccaue runt, sine lege peribunt: Et qui in lege peccauerunt, per legem iudicabūtur. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum. Sed factores legis iustifi cabuntur, vt iudæos extimularet. His dictis, statim subiungit hanc parenthesim. *Cum enim Gentes, quæ legem non habent.* &c. Non ergo nomine Gentium hic alios significare uidetur, quàm eos, quos supra. Græci nomine significarat, cum diceret, Iudæo primum, & Græco. Intuere diligenter. Non potest intelligere per Gentes, nisi populos illos, qui græci nomine expræssi fuerant, Adde modo, sed Iudæo & Græco dictum est supra, Euāgelium esse virtutem Dei in salutem, ergo istæ græcus, qui nomine Gentium hic significatur, qui naturaliter facere quæ legis sunt, dicitur, & scri ptum habere in corde opus legis, attinet ad euangelium Christi, creditq; in Christum. Propterea illi honor, gloria, pax, atque incorruptio promittitur hic ab Apostolo. Quomodo enim extra Euangelij gratiam cōstitutis, promit tere posset hæc Apostolus, quandoquidem contendit tam magno labore, neminé iustificari posse sine gratia saluato ris, quare neque glorificari? Hoc enim est vnum Pauli negotium, in omnibus suis epistolis. Si lex ipsa non sufficit ad iustificationem, quod ꝓbatur in Episto la ad Galatas, multo minus natura ipsa. Quod ergo dicitur Gentes naturaliter facere ea, quæ lege præcipiuntur, id non de Gētibus omnibus: nō enim de atheis intelligitur, sed de gentibus quæ & in Christum Iesum venturum implicitè credebant, vt aliàs diximus.

Gal. 2.

Verbum verò illud *Naturaliter*, expositione eget. Homo enim, vt homo, nō naturaliter agit: distinguitur siquidem natura contra liberum arbitrium, vel voluntatem, quam græci προαίρεσιν. vocant, & αὐτεξουσίαν. Ignis naturaliter agit, at homo libere, nō naturaliter: natura siquidem est ad vnum determinata voluntas, atque liberum hominis arbitrium indiferens. Hic itaque non accipitur naturaliter, vt opponitur illi quod est liberè, & voluntariè agere: neque etiam accipitur, vt excludatur virtus illa supernaturalis diuinæ gratiæ gratificæ, sicut diximus, citra quam nemo seruare potest, quæ diuina lege describūtur. Seruare dico, (vt omne os obstruatur, & gratia Christi regnet,) adeò vt seruanti detur honor, gloria, pax, & incorruptio. Id enim neque protoplastus potuit præstare in integræ naturæ statu, citra gratiam & charitatem infusam. Hanc sanè obseruationem in medium affert Apostolus, qua scilicet meremur æternam vitam, non aliam, vt ex contextu apparet.

Excludere ergo intendit Paulus tantum cum dicit *Naturaliter*, legem forinsecus nostris auribus insonantem. Ipsa est enim verè extrinseca à natura, & inimica naturæ. Lex quidem iram operatur, destruit naturam lex, non seruat, vt verum fatear. Vnde nihil magis odi mus, quàm leges, maximè autem lex illa Mosy est nobis inimica, quoniā peccata ostendens & mandata, desperationem auget naturæ: siquidem naturæ uires non suppeditat, vt illa caueat, hæc obseruet. Gratia Dei certè non est natura: verum quoniam intrinsecus dat incrementum naturæ, alitq; naturam, & fouet, diffundendo charitatem in cordibus nostris per Spūm sanctū, qui datus est nobis: sine ea enim licet plantare, rigareque possimus, minimè tamen crescere. Qui enim incrementū 1. Cor. 3.
dat, Deus est. Propterea ipsa gratia non debet excludi à natura. Est quidē tota vis (vt hiperbolicè loquar) ipsius naturæ: quoniam & imaginem Dei in qua conditi natura sumus, peccatis abolitā, ipsa instaurat in nobis. Tantum abest, vt per naturam negata sit gratia, ꝑ quā est

est reparata natura. Quod itaque non Dei spũm, non fidem Christi, non gratiam commemorarit, sed naturam tantum, neminem moueat, sed illud tantũ hinc colligamus omnes, Gẽtes istas, nõ sicut Iudęos p̃missa lege exteriore, sed citra legem ad fidem Christi, Dei dono intrinsecus naturam adiuuante, atque roborante peruenisse, seruasseq; pręcepta legis, etiam secundũ intentionẽ legislatoris Dei, ac apud Deũ iustas esse habitas. Quibusq; nõ fuit hac ratione necessarium vt daretur lex. Quoniã iu-
1.Tim 1. sto non est lex posita, ipse enim est sibi lex: Seipsum ipse ligat, & astringit sine ligante lege, fungiturq; officio legis, dũ sponte seruat ea, ad quæ seruanda lex ligat iniustos, & eorũ refrenat audaciã. Non enim subijcitur legi vt coactus, timore pœnæ iustus, sed voluntariè virtutis amore, qm̃ spũ Dei agitur: qui autẽ
Rom. 8. spũ Dei aguntur, hi filij Dei sunt, non serui: seruorum autem est timere legẽ, filiorum vltronea, voluntariaq; obediẽtia se se subijcere legi, etiam sine præcipiente. Hæc est Pauli mens dubio procul. Non est itaque vt Gentes illas conemur discernere a Christianis, quibus p Prophetam promittebatur nouum testamentum scriptum in cordibus, quoniam & hæc ipse Gentes, per insertionem, quam oleastro præstitam esse dicet infra, ad eandem oleam, idest ad eũdem populum Dei attinent, cũ in Christum credant, illisque credentibus virtus sit ipse Christus, & Euangeliũ eius in iustificationem & in salutem. Propterea, & ostẽdunt legem in cordibus scriptam, hoc est ostendunt, quod intimo cordis affectu iustitiam legis amplectũtur. Iustitiæ autem legis, hoc est mani-
Gal. 5. festata per legem, non parta à lege, sed à gratia, est fides per dilectionem operãs:
Gal. 3. Ex qua fide iustificat Deus Gentes, ẽt si legem non audierint auriculari auditu. Auditus enim interior satis est, de
Ioan. 6. quo dicitur. Omnis qui audierit a patre meo, & didicit, uenit ad me. O magnam Gentium gratiam. Hanc autem Spũs sanctus præuidens, prenunciauit
Gen. 22. Abrahæ dicens. In semine tuo, benedicentur omnes Gentes: vt per hanc promissionis gratiam insereretur oleaster olliuæ, & fierent fideles Gentes filij seminis Abrahę, quod Christus est. sectãtes fidem Abrahæ, qui & ipse nondum accepta, aut audita externa lege à Deo, lõge antea edoctus intrinseca credidit, & reputatum est illi ad iustitiam. Tale Galat. 3. ergo est quod dicit Paulus, hoc in loco de Gẽtibus, quod anteq̃ uẽnisset Christus, legis opera scripta habebãt in cordibus, quale illud quod Corinthijs dixit, qui in Christum credebant, cum iã venisset. Epistola mea estis uos, scripta 2.Cor. 3. non attramento, sed Spũ Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Deus autem est, qui in cordibus fidelium legem scribit digito illo suo, quo demonia & peccata omnia eijciuntur, Spũ sancto, scilicet, quo diffunditur charitas, fidei forma, quæ est legis plenitudo, atque propterea hoĩum omnium, Iudęorũ, & Græcorũ iustificatio.

Notãdum est ergo hoc in loco, quod cum supra in vniuersum Gẽtes ab impietate damnaret, intelligebantur semper aliqui Gentilium ab illa damnatione immunes fuisse. Hi enim sunt, de quibus modo dicit, quod legẽ naturaliter faciebant. Vnde nec dicit hic, quod Gentes omnes faciebant, sed cũ dixisset, Cum Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, generalem hunc sermonem de Gentibus, restrinxit ad aliquos. Hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Quod magis patet in textu Græco, vbi dicitur. ὅταν γὰρ τὰ ἔθνη, idest neutro genere. Et deinde subditur, ουτοι νόμον μη εχον τεσ: ουτοι, enim est masculini generis quod non potest ad τα εθνη referri. Non ergo intelligitur de omnibus Gentibus, sed restringitur ad nonnullos Gentilium, qui legem faciebant, ostendebãtq; legis opus scriptũ in cordibus suis. Nõ vacat aũt misterio, quod Apostolus indefinito sermone loquat, *Ea quæ legis sunt faciunt*. Neq; enim dictum est, omnia quæ legis sunt, faciũt. Hinc nanque duo colliguntur. Primũ. Quod non omnia quæ lege mosayca præcipiebantur, seruabant Gentes. Secundum. Quod nec omnium obseruatio necessaria erat illis ad iustificationem consummatã, atq; ad salutem.

Moralia quæ decalogo continentur, necessaria erant, quoniam sunt de lege naturæ, quæ omnibus communis est: Ceremonialia & iudicialia, minimè. Illa ergo omnia naturaliter seruabant Gentes, modo dicto, natura instaurata p gratiam. Nam qui offenderit in uno, fact⁹ est omnium reus. Hæc vero nequaquã seruabãt Gentes, sed Iudæi. Scire enim debes, quod lex illa uetusta, præcepta legis naturæ manifestabat, quæ Adæ peccato quasi obliterata fuerant, & sepulta: Illis tamen alia propria superaddebat. Omnes itaque homines, ad communia illa tenebantur: non ob id quod lege illa mosaica, sed quod lege naturæ præciperentur. Quemadmodum & nos ad decalogũ, non quia Moses (vel Deus per Mosem) sed quia in Euãgelio Christus iussit illũ obseruari, tenemur inuiolabiliter. Verum ad illa propria, solus Iudæorum populus obligabatur: cuius ratio est, quoniam lex illa uetus data est populo illi iudaico, vt quandam prærogatiuam sanctitatis obtineret super cæteros: propter reuerentiam Christi Iesu, qui ex iudæis nasciturus erat. Quæcunque autem ad specialẽ aliquorum sanctificationem ordinata sunt, nõ obligant nisi illos unos. Propterea eñ clericos diuinis ministerijs emancipatos, uides ad plura obligari quã laicos: & religiosos adhuc ad plura, quàm clericos seculares. Rationabiliter itaque factum est, vt ad plura tenerẽtur Iudęi, q̃ Gentes: quippe qui erant in perfectiore statu. Quę est alia Gens sic inclita, vt habeat ceremonias, iustaque iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros? En populus sapiens, & intelligens, gẽs magna. Non est alia natio tam grandis, dicebat Moses. Propterea Deus benedictus populo illi, Perfectus (inquit) eris, & absque macula coram domino Deo tuo. Vnde & idcirco legimus, quod quandam professionem coram sacerdote votum emittentes, instar religiosorũ vtebantur, sic præcipiente Mose. Profiteor hodie coram domino Deo tuo, quod ingressus sum in terram pro qua iurauit dñs patribus nr̃is, vt daret eã nobis. Et maledicti fuissent, si non seruassent omnem legẽ. Ita enim scribit. Maledictus qui nõ permanet in sermonibus legis huius: maledictione dico non humana, sed diuina: qm̃ & coram Deo, cuius vices agebat sacerdos, profitebatur. Sicut & maledicuntur religiosi, quod facta professione, demum, vt licentius viuant, à via ueritatis, & iustitiæ apostatare consueuerunt. Hoc itaque in causa est, cur Apostolus indefinitè dicit, Gentes seruare legem, non vniuersaliter. Vniuersaliter enim tenebantur eam seruare Iudæi tantum, non Gentes.

Iac. 2. Deut. 4. Deut. 18. Deut. 26. Deut. 27.

Sunt tamen hic tria dubiola. Primum. Si Gentes non tenebãtur ad hæc propria pręcepta mosaicę legis, poterãtque saluari sine illis, iudęi vero trãsgredientes aliqua peccabant, & non poterant saluari nisi totã legem obseruarẽt, vt dictum est, infelicior erat conditio iudęorum q̃ Gentilium. Secundo. Gẽtes desiderabant admitti, admittebanturq; ex diuino mandato ad obseruantias legis mosaicæ, & ad ritus iudęorũ, ad phase celebrandum, & ad alia pleraq;, frustra uiderẽtur admissæ, si absq; illis legalibus obseruationibus saluari potuissent. Tertio. Cũ Deo optimo maximo omnes hoĩes subijciantur, oĩbus suis legibus vident̃ subijci omnes. Qui enim subijcitur Cæsari, omnibus Cęsareis legibus astringitur: & qui Pontifici, pontificijs.

Ad Primum. Nulli dubium est, hominem eò magis esse felicem, meliorisq; conditionis, quo Deo magis coniungitur: potest tamen accidere, vt per accidens, quo magis cõiunctus est Deo, eò magis fiat infelix suo ipsius vitio: quoniam in altum sublatus, cum peccat, ruit grauiore lapsu, sicut contigit in nobis, in clericis scilicet, atque religiosis. Iudęi ergo per se melioris erant conditionis, quoniam diuino cultui addicti magis, & Deo familiariores. Non enim fecit Deus taliter omni nationi, & iuditia sua non manifestauit eis. Vnde Moses dicebat. Quæ est alia gens quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis? Nec est vt causentur legis grauitatem. Si enim voluissent, mãdata illa oĩa eos illis ex eorũ

Ps. 47. Deut 4.

virtute

virtute, impossibilia seruatu, ne dum difficilia, quàm facilè diuino adiuti numine, seruare potuissent: dicente Mose. Mandatum quod præcipio tibi, nõ est supra te, sed iuxta te est in corde
Deut 30. tuo, vt facias illud. At per accidens efficiebantur infeliciores Gentibus. De his quæ per accidens sunt, nulla est nobis habenda consideratio.

Ad secundum. Vtique perfectius, & securius salutem consequebant Gentes, sub obseruantijs illis sanctissimis, q̃ extra sub sola lege naturali. sicut & perfectius & securius in religione saluari possumus, quàm in seculo; quicquid hæretici dicant, qui cęlibatum, & monachismum quoad possunt insectantur, ea ratione vt reor, ne erubescere cogantur, si in faciem pij & bene morati viri, eis objiciant, quod à religione & cælibatu apostatauerint. Mirum enim profectò, mirum atque dolendum, magna ex parte hæreses non adinuenisse, nisi eos, qui primum cęlibem agentes vitam, ab omni morum sanctimonia, tandem claustra egressi, turpissimè defecerunt, qui alioquin oportebat, in me
Philip. 2. dio nationis prauæ atque peruersæ lucere tanquam luminaria in mundo. Hac ergo ratione prædicta admittebantur Gentes ad illas ceremonias. Non ita tamen, quin sine illis saluari possent, sicut etiam, & qui seculares dicuntur, saluari possunt. Nec hi uni saluantur, qui religionis claustra, vilibus induti vestibus, & tenui pasti cibo ingrediũtur, & colunt. Ad Tertium facilè patet responsio. Si enim Pontifex, aliquas leges sacerdotibus proponat, vt quod comam non nutriant, nec barbam radant, laici non tenentur ad illarum obseruationem. Si Cæsar quoq; suis militibus præscribat, nonnulla militiæ cura, non omnes qui Cæsaris ditioni subiecti sunt, illa seruabunt, sed vni milites. At legibus, quas communiter ab omnibus volunt seruatas iri, communiter subijciuntur omnes. Decalogus itaque, diuina lege fuit ab omnibus obseruandus. Vnde & Christus Iesus illum renouauit dicens. Si vis ad vi-
Matt. 19. tam ingredi, serua mandata. Addiditque dilectus illius discipulus. Qui in vno offenderit, factus est omnium
reus. At à Iudæis tantum obseruanda Iac. 2.
fuerunt præcepta illa ceremoniarum, atque iudiciorum, quoniam illis vnis fuerant credita atque demandata, nempè, vt ministris familiaribus tanti regis, quos decebat esse sanctiores atque perfectiores, ideo circuncidebantur, vt circuncisio esset illis in signum quo cõtinenter id scirent, videlicet se se esse diuinis obsequijs pœnitus addictos & emancipatos. Vnde & propterea arguendi magè erant, quoniam non modo ceremonias atque iudicia, sed & præcepta morum, transgrediebantur, Deumque innumeris flagitijs ad iracundiam prouocabant. Quod si interdum abstinebant à peccatis aliquibus, metu potius pœnæ quam lex statuebat, quàm Dei amore id faciebant. Qui autem timore abstinet, animum habet non abstinendi: nisi enim timeret pœnam, non abstineret: animum autem respicit Deus magis, quàm externa opera. Futurum ergo erat, vt Gentes illos antecellerent in iudicio, iustificarenturque comparatę Iudæis: sicut dicitur ipsi Hierosolymæ. Iustificasti sorores tuas. Omnis enim histo-
ria ostendit, populum illum fuisse sem- Ezec. 16.
per rebellem & indomitum, ad vniuersaq; scelerum genera maximè propensum. Ne ergo dicat Iudęus, sub lege vixi, gentili sum melior, non qui audierint, sed qui seruauerint legem, hi apud Deum iusti in die iudicij deputabũtur. Hoc est quod molitur Apostolus. Et tũc sequitur post magnam illam parenthesim. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum*, auditorum scilicet, & factorũ, *& cogitationibus inter se inuicem accusantibus, aut ẽt defendentibus*. Cogitationes auditorũ accusabũt eos, qui nõ audierint, excusabũtq; seipsos, sed cogitationes factorum, defendent factores, vicissimq; arguẽt auditores, & istę uincent ad extremũ. In omni. n. iudicio, iudicẽ adesse oportet, causidicũ, qui interdũ fungit actoris uice. Testẽ, & reum. In iudicio itaq; illo, iudex erit Deus: nos oẽs rei, q astabimus ante tribunal. causidicus, vel actor, nostræ cogitationes, quibus post conflictationes accusabimur. Si au-

dicerimus, tantum legem defendemur,
si fecerimus: propria conscientia erit
mille testes, qua probabimur non igno
rasse malum, nec bonum: propterea-
que potuisse omnes declinare à malo,
& facere bonum: sed sponte pleros-
que ordinem inuertisse legum, & na-
turæ, declinasse à bono, fecisseque
malum. Hoc ergo iudicio, vel iustifi-
cabimur à iudice, vel cõdemnabimur.
In die cum iudicabit Deus occulta hominum,
secundum euangelium meum per Iesum
Christum.

Non leui coniectura, non suspicioni
bus incertis, sed intimis cordiũ pene-
tralibus perspectis, quæ nemo nouit ni
si ipse. Virtute enim diuina fiet, (vt
inquit D. Augustinus de Ciuitate Dei,)
vt vnicuique opera sua bona, vel mala
in memoriam reuocentur, & mentis
intuitu, mira celeritate cernantur, vt ac
cuset, vel excuset scientia cõscientiam,
atque ita simul, & omnes & singuli iudi
centur, vt nihil remaneat pertractan-
dum, sed tm̃ promulgãda sententia, om
nibus breuissimè ad conclusionem re-
dactis. Iudicabuntur aũt à Deo *Per Ie-*
sum Christum, quoniam Iesus Chr̃s ipse
erit, qui iudicabit. Et quia hęres patris,
Eph.1. cui omnia subiecit sub pedibus. Et quia
Esa.7. iure sapientiæ illi competit iudicare. Bu
tirum enim & mel comesturũ fuisse, di-
cebatur à vatibus, vt sciret iudicio elige
Heb.4. re bonum, & reprobare malũ. Et quia
Deus & homo est, vt Deus errare nõ po
test, vt homo scit compati infirmitatib⁹
Ioan.5. nr̃is. Quia filius hoĩs est, vt ipse dixit: &
vt oẽs honorificent illum, sicut honorãt
Eph.1. patrẽ. Et quia est caput ecclesię. Nam iu
dicium regendi membra, collocatur in
Apoc.1. capite. Et quia est princeps regum ter
ræ. Principis autem est iudicare subdi
tos. Et quia per ipsum facta est, & refor
mata natura humana, per ipsum ergo
etiam fuit iudicanda. Iudicabit autẽ
in forma humana, vt videat eum omnis
Apoc 1. caro, & qui eum pupugerunt. Hinc in
Apo 11. Apocalypsi legimus, quod est iudex à
& Act.10. Deo constitutus uiuorũ, & mortuorũ.
Ioan.5. Et in Euangelio. Pater.n.non iudicat
Dan.7. quemq̃, sed oẽ iudiciũ dedit filio. In Da
niele ẽt. Filius hoĩs veniebat, & dedit il
li Deus potestatẽ & regnum. Hæc autẽ
iudiciaria potestas, Christo homini col-
lata est in premium humilitatis, quam
exhibuit, factus obediens vsque ad Philip.2.
mortem, mortem autem crucis. Quo- 2.Cor.5
niã ergo pro omnibus hominibus mor
tuus est, sanguinem fudit ad abluenda
peccata omnia quo ad sufficientiam, li-
cet non in omnibus hominibus ablu-
ta fuerint, effectualiter, ipsis impedimẽ
ta præstantibus sanctissimo illi lauacro:
Idcirco congruum est, vt oẽs hoĩes in
iudicio illo congregentur, vt eius exal-
tationem videant in humana natura,
quò electi gaudeant, doleantq; & tabe
scant reprobi, qui illi rebelles fuerunt,
& ingratissimi. Vnde dicit. Ecce veniet Apo.1.
cum nubibus, & videbit eũ omnis ocu
lus. Ne aũt crederes Apostolum, ex pro
prio capite ad terrendã plebeculã, ima-
ginationem iudicij concepisse, atq; con
finxisse. Addidit. *Secundum euangelium*
meum. Et litera sic construit. Iudicabit
Deus occulta hoĩum per Iesum Chr̃m,
secundum euangelium meum: vt hoc
(Secundum euangelium meum) interposi-
tum sit tanq̃ parenthesis. Euangeliũ au
tem quod nunc suum appellat, quia id
ipse prædicabat tãquam minister Chri- 1.Cor.4.
sti, ipso dicente. Sic nos existimet
homo, vt ministros Christi, & di-
spensatores ministeriorum Dei. Supra
dicebatur esse Euangelium Dei, &
Christi. Deus autem veritas est, & men Rom.1.
tiri non potest. Itaque si euangelium
iudicium annunciat, erit omnino iu-
dicium. Cœlum enim & terra transi- Luc.21.
bunt, uerba autem mea non transibũt:
dixit Christus. Ne quis quæso, vos Coloss.2.
seducat per inanem Philosophiam frẽs.
Erit, erit certè iudicium. Omnis e-
nim retributio, qua diuersis diuersa red
duntur, iudicium requirit, bonis retri-
buenda sunt bona, malis mala à diuina
iustitia. Necesse est ergo fieri iudiciũ,
bonorũ oĩum & malorum. Iudican-
tur certè singuli homines statim cũ ani-
mæ è corporibus exeunt, illisque pro
meritis redditur, vel pœna, vel pręmiũ,
dicente domino per Ioelem. Cito ve- Ioel.3.
lociter reddam vicissitudinem vobis, su
per caput vestrum. Vnde & de malis
dr̃ in Iob. Ducunt in bonis dies suos, Iob.21.
& in puncto ad inferna descendunt.

Et de

Luc.16. Et de epulone. Mortuus est diues, & sepultus est in inferno. De bonis item legimus dixisse Paulum, cum ad æquo animo ferendam mortem hortaretur. 2. Cor. 5. Scimus quoniã si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, sed æternã Philip. 1. in cœlis. Vnde & ipse dicebat. Cupio dissolui, & esse cum Christo. Ratum habẽs post sui corporis dissolutionẽ, subito animam esse in cœlis cum Christo regnaturam. Iuxta verbum quod Christus latroni dixerat. Hodie mecum eris in paradiso. Tamen con- Luc.23. siderandum hic est, quod quilibet homo, & singularis quædam persona est, & est pars totius humani generis. Duplex ergo oportet esse iudicium, alterũ singulare, quo reddatur vnicuique secundum ea quæ gessit, saltem quo ad animam, quæ est principaliorũ hominis portio. Æquum enim videtur, quoniam militia est vita hominis super ter Iob.7. ram: Et sicut mercenarij dies eius, vt Iob 9. dixit Iobus, vt post præsentem vitam, Ibidem. quæ vnicè est status merendi atque demerendi, statim vnicuiq; reddatur de- Leuit.19. bita merces, & stipendium: scriptum est enim. Non morabitur opus mercenarij tui apud te, vsque manè. Alterũ iudicium vniuersale, quo simul oĩbus, tanquam humani corporis commembris, reddatur quod meruerunt, & quo ad animam, & quo ad corpus. Iudicio particulari satisfacit diuina iustitia singulis: vniuersali satisfacit oĩbus. Quãuis enim singulis ante vniuersale iudicium mortuis, constet de eorum ꝓpria vel condemnatione, vel glorificatione, non tamen omnibus omnium aliorũ damnatio innotescit, vel præmium: Quare nec plenam omnes de diuina iustitia notitiam habere possunt, sine illo iudicio. Necesse est ergo iudicium facere, quò omnium causæ coram omnibus discutiantur. Illisque discussis, bonis gloria & honor, malis ira, & indignatio retribuatur: Iudæis atque Gentilibus, sine exceptione vlla personarum. O nos miseros, qui terrena quæque, tam ardenter amamus, pecuniam, voluptates, ignauiam, libidinem, scorta, hominum amicitias, honores, magno illo præmio, cuius immensa est, & inestimabilis pretiositas, interim nos ipsos defraudantes, peccata virtutibus, sathanæ iura, Chr̃i monitis, saluti ꝓprię perniciẽ, vitæ interitum ante ponimus, ad extremum Deum ipsum, nullipendentes prorsus & post habentes, qui nihil, nec filium suum quem habebat charissimum, & vnigenitum nobis præposuit, sed de sinu eius illum ad nos destinatum misit, vt pro nobis tot, tãtaque probra substineret, quot & quanta substinuit vsque ad mortem. Qua venia digni erimus? Qua miseratione in extremo illo iudicio adeo terribili horrendoque? Nulla profecto. Omnia clamabunt aduersus nos, cœlum, astra, Deus, angeli, & ipsi quoque demones accusabunt nos. Sed & nos ipsi, nobis ipsis inimicabimur. Ne ergo amplius feramur præcipites, sed resipiscamus: ne audientes, & non facientes legem, cum iudæis pereamus æterno supplicio, neque pro elapsis facinoribus desperemus, quoniam si accusabit nos con- 1. Ioan. 2. scientia, modo pœnitere velimus, excusabit nos sanguis Christi Iesu. Aduocatum enim habemus apud patrem, qui est propitiatio pro peccatis nostris. At nisi pœniteamus, acerbissimi nos manent æternæ gehennæ cruciatus, eoque duriores, quo amplioribus donis insignes redditi, ingratitudine comprobabimur omnibus nationibus esse longè superiores. Audite Paulum inuehentem contra Iudæos, ex eorum dignitate, atque ingratitudine, quos tamen ipsi antecellimus. Sequitur.

Vide, vel ecce tu Iudeus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & cognoscis voluntatem, & probas vtiliora instructus per legem. Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, castigatorem insipientium, magistrũ, infantium, habentem formã scientiæ & ueritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum nõ doces? Qui prædicas non furandũ furaris? Qui dicis non mechandum mecharis? qui abbominaris idola, sacrilegiũ facis? Qui in lege gloriaris, per præuaricationẽ legis Deũ inhonoras?

O magnam Pauli artem, atque facundiam. Quinq; quinarijs insectatur Iudæos, tanta felicitate, vt nihil amplius possit desiderari. Potest autem legi interrogatiue, & sine interrogatione, hic apostolicus sermo, vt patet. Intentionem audite. Quoniam dixerat, factores legis, non auditores esse corā Deo iustificandos in die illa: ne iudęi, qui primū gloriabant̄ qđ legē accepissent, sublata illa gloria, ad hanc cōuerterent̄, & dicerent, se se legē obseruare: deprimēs eos, ostendit quod tantum legem audierunt, minime autem legem obseruarent, quin potius eam dissipauerunt. Quo probatur, id quod in principio huius capitis assumpserat, videlicet iudæos talia agere, qualia arrogantissimè in gentibus repræhendebant. Cōuinciturque propterea ipsos, nulla ratione defendi, aut excusari posse corā Deo, sicut illic dicebatur. Quo uero magis eos humiliet, primum extollit, atq; effert quinque magnis laudibus & præconijs. A dignitate nominis primū, qđ & generis nobilitatem insinuat. Secundo. A lege. Tertio. A Dei familiaritate. Quarta. A secretis eius illis notis. Quinto. Ab optima institutione.

Dicit ergo. *Ecce tu Iudæus cognominaris.* Quod est primum. Iudæum autem populum illum omnem; cognominari à tribu Iudæ asserit Paulus, nomine aliarum tribuum ommisso: quoniam sub regia illa tribu Iudæ, reliquæ omnes militabant. Hinc bis Propheta cecinit.
Ps. 59. Iuda rex meus. Quod Iacob prædixe-
& 107. rat. Non auferetur sceptrum de Iu-
Gen. 49. da, nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est. Hinc semp Iudas in castris tanquam dux & rex aliorum precedebat, vt in Numeris legim⁹. Fortè etiam Iudęi populi illi israelitę nominabantur, quoniam Iudas tunc habitabat Hierusalem simul cum Beniamin. cæteris tribubus ad mare Caspiū (vt aiunt) in montibus illis conclusis. Notate autem Pauli artem. Non dicit. *Iudæus* es, sed *cognominaris.* Gloria magna est cognominari iudæum, esse tàm sancti nominis (quod israelitas peperit sanctissimus ille inter duodecim, principes primus Iudas) omnibus hæredē. Sed O quàm maior esset, esse uerè Iudæum. Iudæus enim confitens est. qui ergo confitetur se nosse Deum, factis autem negant, quomodo uerè iudæi
sunt? Dicunt se iudęos esse, & non Apoc. 3.
sunt, sed sunt sinagoga sathanæ. *Et requiescis in lege.* Ecce secunda laus. Nō vagaris per errorū deuia, uti sectæ philosophorum, ex quibus nihil habetur certi, nihil solidi. Tu legem habes, quā Deus tibi attulit de cælo, audi autē qđ in hoc præconio latet. O Iudæe. Ob id quod lex tibi data est, tu tibi ipsi adblandiris de ipsa lege, places tibi ipsi. Quasi dicere velit, gratiam nullipēdis: tanquam enim securus de iustitia & de salute per legem, legi totus inniteris, te ipsum hac ratione extollis super omnes nationes. *Et gloriaris in Deo.* Ecce tertia.
Dicis. Notus in Iudæa Deus. Non fecit Ps. 75.
taliter omni nationi. Beata gens, cuius Psal. 147.
est dominus Deus tuus. *Et cognoscis vo-* Ps. 32.
luntatem, Subintelligit̄ Dei. Ecce quarta. Tanquā à secretis diuinæ illius maiestatis existens, cognoscis quod illi placet, quod illi non placet, per mandata affirmantia atque negantia. Vtinam quemadmodum nosti, ita faceres uolūtatem eius. Nosti certè, sed non fecisti: Quot plagis ergo vapulabis? multis & magnis profecto. Neque enim prodest scire quid facere debeas, cum facias qđ non debes. *Et probas vtiliora instructus ex lege.* Ecce quinta. Non modo quæ illi placent, & quæ displicent nouisti per legem, sed quæ illi placent, magis, quæ minus: quæ item displicent magis, & quæ minus. O te felicem, si saltem vtilia seruares, postquā vtiliora negligis. Omnia enim quæ præcipit ipse, vtilia sunt.
Ego dominus (inquit) docens te utilia. Esa. 48.
At tu non modo potiora non obseruasti, sed omnia & secundæ & primæ tabulæ præcepta transgressus es, & in ꝓximo, & in seipso Deum offendisti quātum in te fuit, ò Iudæe. Incipit autem postmodum eorum arrogantiam apertius extenuare, exprobratq; in eorum faciem verba quinque, quæ ipsi tumido corde, & opere uaniloquo in aliorū contumeliam, atque in eorum inanem atque insanam gloriam personabant. *Confidis,* inquit, *teipsum esse ducem cæcorum.*

rum. Cum tamen miser & cęcus non aduertas, quàm manifestè Deus ad Gẽtes transierit. Sinagoga tua palam repudiata. Iam enim habet in manibus libellum repudij, literam scilicet legis nudam, quæ fornicationes, & adulteria illius spiritualia euidenter coarguit. Et præter hunc libellum, nihil aliud habet. Vniuersam enim dotem ipsius, ad nouam nuptam agni transtulit Deus pater. In manu quippe Ecclesiæ, non sinagogæ, sunt tabulæ fęderis; in duobus testamentis sacramenta vnctionum, dignitas regum, ordo sacerdotum, ministeria leuitarum, cultus vasorum & tẽpli, munera charismatum, genera uirtutum, sensus scripturarum, trophea Martyrum, Confessorum insignia, virginũ corollæ, subsidia gratiarum, sacrificiorum veritas, gloria sacramentorum. Vniuersæ opes cęli, totus thronus Dei, omnis denique vestra gloria o iudæi iactabundi, à vobis est trãslata, nobis est collata, per Deum gratiæ, per dominũ virtutum, per regem gloriæ. Vide igitur immodicam superbiam iudæorum hac eorum metaphora. Cæcus duce indiget, illi ergo ipsi cunctos cęcos existimare consueuerant: Sibique arrogabãt ducatum vniuersarum gentium: neminẽ enim pollere ingenio naturali credebãt, præter ipsos: nempe quod suo ipsorum iudicio peccatores omnes essent, illis vnis demptis. Peccatum vero rationem naturalem excæcare perhibetur in Prophetis. Propterea enim dixerũt pharisæi illi cæco nato. In peccatis natus es totus, & tu doces nos? O cæci, & duces cæcorum. Quomodo p viam quam alijs ostenditis, ipsi non ambulatis? Cæcus si cæco ducatum pręstet, ambo in foueam cadunt. *Lumen eorum, qui in tenebris sunt.* Prima metaphora superbiebant de naturali ingenio, cui cęcitas opponitur. Hac secunda de lege scripta, cui⁹ luce, qui carent, apud illos in tenebris uersari dicuntur, vt eorum opera omnino egeant. Scribitur enim. Mandatum est & lux & lex. Et in psalmo, Lucerna pedibus meis verbum tuum. *Eruditorem insipientium.* Sapientia non est sine vera Dei religione. Ecce sapientia ipsa est pietas, inquit Iobus.

Ioan. 9. Matt. 15. Ibidem. Psal. 118. Iob.

Arrogant ergo sibi sapientiam & pietatem hoc uerbo: cunctis alijs exprobrãt impietatem, & insipientiam, cum tamen ipsi essent impijssimi, & insipientissimi, quoniam in maliuolam animã, non introibit sapientia. *Doctorem infantium.* Duo magna dicunt de seipsis hoc verbo. Primũ, quod sint sanctissimæ vitæ. Qui enim infantem erudire curat, moribus pręstet, necesse est. Q̃m quo fuerit imbuta recens, seruabit odorem. Testa diu. Secundo, quod humilem doctrinam paruipendant, & tanq̃ docti & prouecti, magna & sublimia arcana perscrutentur. Sed illis exceptis, non nisi humilia quęquę omnibus conueniant, tanquam infantibus. Qui nec lactis alimoniam, ab alijs percipere possint quàm ab ipsis. *Formam habentem scientiæ, & veritatis in lege.* Omnem superbiam superat hæc postrema. Arrogant enim sibi, quod errare nullatenus possint, quoniam formam, ideam, exemplum habeant in lege, qua ita ducuntur, vt nunquã exorbitare ualeant, gratiam omnem Dei abijciunt, in lege duntaxat confidentes. Tunc itaq; Apostolus, inuehitur in eos quinq; pulcherrimis antithesis. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces? &c.*

Sap. 1.

Primum autem generale est. Cur nõ conuenit vita doctrinæ? Cur multa doces, & ardua, nec tamen minora facis? Tale quid est illud, quod dicebat Chrs. Super cathedram Moysi, sederunt scribæ & pharisei: Omnia quæ dixerint vobis, seruate & facite, secundum autem opera eorum, nolite facere. Dicunt enim, & non faciunt. Inescusabilis itaque es ò Iudæe. Nosti enim q̃d faciendum sit: neque enim doceres alios, si nescires, tamen teipsum nõ doces. Non enim bene operaris, sed male. Videris ergo ex malitia, & ex contemptu delinquere. Secundum. *Qui prædicas non furandum, furaris?* Per furtum, omnem auaritiam, vsuram, fraudem, indebitam conquisitionem, aut tenacẽ retentionem rerum corporalium intelligite: Qui enim auaritiæ, tirannidi adeò paret, vt pauperibus eleemosinas non suppeditet cum possit, non modo fur est, sed homicida. O iudęi, ò iu-

Matt. 23.

dei, qui fenore sanguinem pauperum
Psal 23. emungitis. audite Dauidem. Domine,
quis habitabit in tabernaculo tuo? aut
quis requiescet in monte sancto tuo?
Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram. En Paulus uos fures appellat. Tertium. *Qui dicis non mechandum mecharis.*
Matt. 12. Notum est, iudęos appellari à Christo generationem adulterā. Nanq; cum desponsasset sibi ipsi Deus populū
Eph. 5. illum in fide, ipsi fornicabantur cum Balin, cū Astaroth, alijsq; idolis. Idolorū autem cultus, fornicatio vbique in sacris literis appellatur. Hoc est ergo fortasse quod reprehendit Apostolus: vel etiam veram fornicationem corporalē exprobat eis, quoniam cum Gētes abhorrerēt, quia fornicari citra adulteriū licere putabant, ipsi tñ libidine exęstuantes, nec adulteria deuitabant, incestusque & vitia innominabilia. Hoc autem puto moliri Apostolū, quoniam quartum antitheton est de idololatria. *Qui abhominaris idola, sacrilegiū facis?* Sacra uiolas, legem, templū, Deū ipsum haud colis, quem plenis buccis prædicas esse colendum, cunctaq; idola contemnenda. Sequitur quintum. *Qui in lege gloriaris,* Te beatum dicens, quia Dei nosti voluntatem, *Per transgressionem legis, Deum inhonoras?* Non modo in teipso, sed in alijs. Præbes nanq; tuis flagitijs Gētibus occasionem, vt dicāt, En populus Dei, cernite qualis sit. nos fornicamur, & ipsi; idola colimus, & ipsi: furamur, & ipsi: insolescimus, & ipsi, & Deus eorum, eos patitur, certè nō est melior nostris Dijs. O magnam blasphemiam. Audite maiorem: propter peccata vestra Iudæi, magnis temporibus dereliquit uos Deus omnipotens. Seruiebatis Gētibus. Babilon captiuos vos tenuit, oppræsserunt uos Assyrij, Madianitæ, Philistei, Cananei. Tunc dicebant barbaræ illę gentes. En populus Dei, quomodo à nobis est uictus & superatus? Certè, Dei nostri vicerūt dominum suum. Vel enim non potuit eos saluare Deus eorum, vel noluit: si noluit, iam non est Deus suus: Est autē Deus suus, ergo non potuit. Non est ergo Deus uerus. Sed nostri sunt ueri dij, per quos nobis est parta uictoria. Audis Iudęe maximam hanc blasphemiā? Gentiū occasione, non à Gentibus accepta, sed à iudęis data. Quid hic dices? Obmutesce, obmutesce quæso, & resipisce. Nullum enim peccatū grauius, quàm peccata defendere. Non vobis ego conuitia infero (inquit Paulus) Iudæi, ita scriptum est in Prophetis vestris. Quod gentes occasione data eis à uobis nomen dei blasphematur, 1. Tim. 6.
atque quantum in ipsis est, dehonestare nituntur. Illi enim nomini semper sancto & glorioso, nulla iniuria, nullum dedecus potest irrogari. Vnde inquit. *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus, sicut scriptum est.* Scriptum est autem istud, & in Ezechiele, & in Esaia. Sit er Ez. c. 5.
go ἀνακεφαλαίωσις contra iudæos. O Iu Esa. 52.
dęe. Qui in Deo gloriaris, cur Deū inhonoras? Qui requiescis in lege, cur transgredieris legem? Qui nosti diuinam voluntatem, cur eam non adimples? Qui potiora probas, cur vana sectaris? Qui cæcos ducis, cur recta via non ambulas? Qui alijs luces, cur versaris in tenebris? Qui alios reprehendis, cur tibi ipsi places, & blandiris? Qui insipientes castigas, cur initium sapiētiæ nescis? dei timorem? Qui magisteriū tibi arrogas infantium, cur sensu adhuc paruulus es? Qui formam scientiæ habere te iactas, cur tam deformatus es in operibus tuis? Qui iudæus cognominaris, cur omni ethnico comprobaris esse deterior? Qui fidis veritati legis, cur illam nō amplecteris? Qui blasphemias abhominaris, cur blasphemiarū occasionem prębes? Sequitur.

Circuncisio quidem prodest. Si legem obserues. Si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Vult uincere Iudæos Apostolus, postquam bellum suscepit, ne pugnasse uideatur quasi aerē verberans; uictricibus armis tam acriter dimicat, vt incunctanter sit de eis triumphaturus. Tollit itaque omnem ansam, ne habeant quo se se possint uertere. Probauit, quod audire legē non est satis, vt possint præferri gentibus. Ostendit quod ipsi nō fuerunt, sed dissipauerunt legem domini. Vnicū hoc eis refugium remanserat circuncisionis, tollit & istud. Sed cum omnē legis gloriam

gloriam è medio sustulerit, nonne & circuncisionem euacuauit? Nequaquā. Est nanque antiquior lege circuncisio. Nam ad legem non attinet, quasi lege instituta, vel præcepta. Eam enim præ-
Ioan. 7. cepit Deus ante legem. Vnde Christus dicebat. Circuncisio non est ex Moyse, sed ex patribus. Abraamus enī primus fuit, qui se se ab infidelium cō-
Gen. 12. mertio separauit. Exiuit nanq; de terra sua, & de cognatione sua, unumque Deum viuum, & verum coluit: cū alij Caldęi ignem colerent. Ad protestationem ergo fidei vnius ueri Dei, ipse primus circuncisionem accepit. Quā deinde omnis populus obseruauit, tanquā caracterem diuini fęderis. Neq; hinc ergo ò Iudęi, potestis præferri Gētib᷒, inquit Paulus, à posterioritate procedens ad priora. quod uobis unis sacrū illud signum circuncisionis ante legem allatum sit de cœlo. Circuncisio nanq; tibi data fuit, quo intelligeres, te esse debitorem vniuersæ legis faciendæ. Si ergo tu circuncisus, à lege prorsus defecisti, vt monstratum est. Dicis enim non furandum, & furaris, prædicas nō mechandum, & mecharis. nonne circūcisio tua inutilis tibi erit, & est? ęque ac Gentibus præputium? A debito nanque deficis, si legem non seruas, cum circuncisionem gestas in carne? A debito inquam, quod cum Deo optimo maximo fędere circuncisionis intercedente contraxisti, non cum homine. Quid ergo coram Deo tibi opitulari poterit circuncisio nuda, sine legis obseruatione? Opitularetur, si legem seruares, cum non serues, officit tibi, non ꝓficit. Conuincit nanque te fędera violasse Dei. Est, enim signum indelebile atque memoriale perhenne, omni chirographo potentius tui debiti, circūcisio. Ostentans ergo circuncisionem, literas tuę damnationis in medium tu ipse adducis. Tu teipsum condemnas misselle: contra te iura & arma defers toto tēpore vitæ tuæ, quibus merito potes ad gehennam iudicari. O quàm felicior est præputiatus circunciso, si circuncisus à lege deficiat. Connectenda itaq; est hæc ratio, propter illud uerbū *enim*,
Rom. 2. ad illud supra valde. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Dicere.n. potuissent iudæi post omnia quæ dicta sunt cōtra eos, quorum radix illud fuit. Non enim auditores legis. &c. Si legē non fecimus, circuncisio tamen nos saluabit. Quomodo noui isti theologi dicunt. Si opera non facimus, fidem tamen amplectimur. Baptizati sumus, nihil damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, merito suo saluabimur. Ob id ergo contra Iudęos inuehit Apostolus, & implicitè contra hæreticos nouellos. O miselli: sicut circūcisio iudęos perdit potius, qui legem transgrediuntur, quàm saluet, ita Christi fides, quam non opera comitantur, vos ad inferos perducet. Tantum abest, vt fide nuda saluare, quis possit, modo valeat operari.

Hic autem ad memoriam reuocare oportet, quæ supra dicebamus. Apostolum Iudęos insectari, arguereq; contra eos, pro tempore illo quo potissimū Gētes excellere videbantur: antequā scilicet Christi lampas omnibus nationib᷒ illucesceret. Tunc enim adeò omnis orbis diuinas gratias recepit abūdè, vt facilè uideri possent ethnici iudęis pares, ne dicam superiores. Eo ergo tēpore, selecti quo videbantur Iudęi, vt essent diuinum peculium, cum nondum Christus venisset ad terras, verū est hoc quod dicit Paulus. *Circuncisio quidem prodest.* Tempore nanque illo, quo lex erat in vigore, circuncisio iudęis proderat, quoniam delebatur per circūcisionem peccatum originale. Neque enim credendum est, Deum aliquando humanum genus dereliquisse sine remedio morbi illius, qui ex infecta radice omnes huius arboris ramos vitiauit. Potissimum autem non dereliquit populum illum, quē sibi elegerat in peculium & hæreditatem. Nullum autem videtur esse collatum remediū ad abolendam contagionem illam, præterquā circuncisio. Idcirco enim præceptum fuit, vt omnes circunciderentur. Masculus (inquit) cuius præputij caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de Leuit. 17.
populo meo. Fateor, quod non aperiebat ianuam paradisi circūcisis. Id enim

fieri

fieri non poterat nisi Christi morte exhibita Deo patri, qua solutum fuit prætium nostræ redemptionis: Attamen cō ferebatur gratia in circuncisione qua anima pueri, cuius caro circuncisa fuerat, iustificabatur coram Deo. Aduerte tamen, & caue. Clamat enim Apostolus ad Galatas. Si data esset lex, quę posset iustificare, ergo gratis Christus mortuus esset. Circuncisio ergo non poterat iustificare. Item sacramenta veteris legis, uocat elementa egena & infirma ibidem, non alia ratione, nisi quia non iustificant, non emundant animā, non illam gratam deo efficiunt. Idcirco dicendum, quod circūcisio propria vi, non delebat peccatum, neque aliud veteris legis sacramentum id efficere poterat. Et in hoc errabant Iudæi, credebant enim statum legis veteris, ex se sufficientem esse ad iustificationem absq; fide Christi: Vnde non accipiebant ipsi circuncisionem, vt protestationem, & professionem Christi venturi, sed potius, vt sacramentum ex opere ipso, valens iustificare. Contra illos ergo optimè Paulus dicit, quod ex se non iustificabat, sed tantum quatenus ipsa carnis circuncisio, includebat fidem Chri venturi, eratq; signum passionis eius futuræ. Ille enim fuit, & est verus agnus Dei, qui abstulit omni tempore & aufert peccatum mūdi. Erat ergo infirma circuncisio, non poterat mundare animam ex se ipsa, quoniam erat egena: non habebat in se gr̄am: at quatenus signaculum erat fidei Christi, sicut Paulus dicet, in virtute illius fidei inclusæ sub illo signo, emundabat & iustificabat. Sic ergo proderat. Prodest autem inquit, si legem obserues. Adulto loquitur. Qui enim circuncisus est, & iustificatus coram Deo, cū adoleuit, nisi bonis operibus obseruatione legis adaugeat iustitiam illam incohatam, ipsa deperditur, vt supra dicebamus de fide, & de prima gratia quæ non augescit p opera. Nam in via dei nostra progredi, regredi est. Ex his puto haberi apostolicum sensum. At dicamus modo de Circuncisione. Postquàm Christus venit, euangeliumque mundo inuulgauit, quo circuncisioni baptisma succes-

Gal 3.

Galat. 4.

Ioan. 1.

Rom. 1.

sisse monstratum est, num Circuncisio proderit, si legem obserues? Respondeo. Si omnem legem dei seruemus, Decalogum scilicet, qui simpliciter saluti necessarius est, circuncisio ipsa non modo non ꝓdest, immo obest. Lætali culpa delinqueret, qui nūc circunciderctur. Vnde & omnes iudæi mortaliter peccant cum circunciduntur. Infelices, qui vnde delere originale peccatū arbitrantur, huic alio peccato se se Deo reddunt inimicos. Dices, Paulus non videtur hoc dicere, sed istud tm̄, quod qui circunciderctur nunc, poneretque spem in circuncisione, assequendæ iustitię circūcisionis opera, ille peccaret, quoniam iniuriā arrogaret morti Christi Iesu. Dicit enim sic. Euacuati estis à Christo, qui ī lege iustificamini, à gratia excidistis, idest, qui lege, vel sacramētis legis arbitramini vos iustificari corā Deo. existimatis enim gratiam noui testamenti esse insufficientem, & inualidam. At siquis circunciderctur, spem tamen nullam poneret in circuncisione, sed in baptismo Christi omnē, non videtur quod ille peccaret, saltem mortaliter. Inditio est, quod etiam post ascēsionem Christi Iesu, Apostoli circuncisionem patiebantur. Et Paulus, qui legem tollere uidebat, & funditus euertere Timotheum, alioquin Christianū in primitiua illa ecclesia, circuncidit. Neque dicendum est, peccasse Paulum neque etiam Timotheum. Concilium quoque illud Hierosolymitanum, quo circuncisio abrogata fuit, non eam abrogauit, vt mortiferam, sed ut non necessariam duntaxat. Quod patet, & ex occasione Concilij. Orta nanque erat, palamque crescere videbatur hæresis illorum qui dicebant. Nisi circuncidamini secundum morem Moysi, non potestis saluari. Et ex verbis Petri, qui tanquam primus inter Ecclesiæ proceres, & Pontifex summus, sententiam Concilij protulit. Visum est spiritui sancto, & nobis, nihil ultra uobis imponere oneris præter hæc necessaria, vt abstineatis uos ab immolatis simulachrorū, & sanguine, & suffocato, & fornicatione &c. Citra periculum itaque animarum videtur, quod possit adhuc obseruari

Galat. 5.

Act. 15.

Act. 15.

uari circuncisio iudæorũ, modo credatur firmiter, quod non sit necessaria ad iustificationem, vel ad salutem, iuxta Apostolum, In Christo Iesu, neq; circũcisio aliquid valet, neque præputiũ, sed noua creatura. Secundum indulgentiam nanque, potiusquàm secundũ imperium uidetur abrogata, licet secundum imperium statutum sit, quod inutilis censeatur. Hæc tamen nequaquã vos moueant. Inuicta enim stat nostra hæc veritas, citra controuersiam ab omnibus catholicis recepta, & asserta, qđ circuncisio hæc carnalis & fętida, nunc nõ tantum est mortua, vel inualida, sed mortifera, & maxime perniciosa. Ecce Apostoli ratio. Qui circuncidit se, debitor est vniuersæ legis faciendæ, quo ad moralia & cerimonialia. Illud enim debitum circuncisio ipsa, ex se ipsa, vel ponas spem, vel non ponas, protestat: Sicut baptismus suapte natura protestatur debitorem esse vniuersæ legis euangelicæ Christi Iesu, eum qui baptizat: obligare autem se se ad vniuersam legẽ illam, est peccatum mortale. Ostẽdo. Nam ceremonijs illis legis veteris quã pluribus, & sacrificijs protestabat deus missurum se esse Messiam Christum Iesum, morteque sua humanum genus liberaturum, qui obligaret se ad vniuersam legem, obligaretur ad credendum Messiam esse uenturum, suaq; passione liberaturum perditam hominis naturam, ex ceremonijs illis, quæ suapte natura id indicabant. Obligaretur ergo ad credendum, quod non uenisset Messias, idq; protestaretur facto obseruans ceremonias illas. Nõne ergo mortaliter peccaret, cum iam venerit, morteque sua pro nobis omnibus se se offerens Deo patri hostiam in ara crucis fecerit satis Christus Iesus? Protestari falsum, quomodo possumus citra peccatum mortale? Intelligitis mysterium? Circuncisio, & omnes ceremoniæ antiquæ legis, erãt quædam protestationes fidei, in qua consistit interior Dei cultus: Fidem autem interiorem protestari possumus operibus & uerbis: utroq; protestationis genere, cum falsum protestamur, peccamus mortaliter. Eadẽ est fides dubio procul, quam habuerũt patres illi, & quam habemus nos de Christo Iesu, cum aliter illam protestantur ipsi, qui eum præcesserunt, aliter nos qui Christum sequuti sumus. Ipsis nondum venerat Christus, ideo verbis his, fidem certissimam in qua viuebant protestabantur. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Quæ sunt verba futuri temporis. Nobis iam venit, & fidem eandem protestamur, non uerbis futuri, sed præteriti temporis. Ecce virgo concipiet, & peperit. Hæc de verbis. Qui ergo nunc diceret. Ecce virgo cõcipiet, & pariet filiũ. Dicẽs .n. fore futurũ, quod iam factum est, mortaliter peccaret. Nonne? Veniamus ad facta. Circuncisio, ceremoniæque illæ, opere protestabantur Christum nasciturum, moriturum, ex ratione signi, suapte natura. Baptismus; aliaque sacramenta nouæ legis, sunt signa protestatiua Christum esse natum, passum, mortuum, sepultum. Sicut ergo antiqui, piè & veraciter verbo, & facto protestabantur hęc fienda: ita nos & impiè & falsè ageremus, si uerbo & facto aliquo, protestaremur non esse facta: Quod vtique fieret, si circunciderem ur, vel alias legis ceremonias seruaremus. Et hoc est, quod Augustinus dicit contra Faustum. Iam non promittitur nasciturus, passurus, resurrecturus, quod illa sacramẽta quodammodo personabant, sed annunciatur quod natus sit, quod passus sit, qđ resurrexit: quod sacramenta quæ à christianis aguntur, iam personant. Peccat, peccat ergo qui circunciditur. Tantũ abest, vt circuncisio prosit nr̃o tempore. Hac ratione ni fallor dicebat Paulus, tam audenter. Si circuncidamini, Christus vobis nihil prodest. Quid autem vult dicere his verbis? vult dicere hoc. Si ipse Christus non uobis ꝓdest, vos ipsi vobis obestis. Neq; enim prodere possumus nobis ipsis, nisi nobis prosit Christus. Modo, vel ponamus spem, vel non ponamus in circuncisione, Christus quem venturũ adhuc protestamur signo illo non potest prodesse: & cum non prodest, obest Christus. Suum non prodesse obesse est. Neque enim aliter obest, nisi cum nõ prodest. Quemadmodum nauita non aliter ꝑdit nauem,

Gal. 6.

Esa. 7.

Gal. 5.

nauem, nisi cum non seruat, non regit. Vult aliud dicere Apostolus. Si circũcidamini, Christus uobis nihil prodest. Prodest omnibus Christus, modo non ponant eius gratiæ obstaculum: Sicut Sol omnes illuminat, modo fenestras non claudant, cum radij solis ingrediũtur. Si ergo ex circuncisione fit, vt Christus nobis nequaquam prosit, illa ergo est obstaculum Christi Iesu gratiæ. At nihil gratiæ obstat, præterquam peccatum mortale, itaque citra peccatũ mortale, nunc circuncidi nemo potest. Ita nemo potest non baptizari, qui nõ mortaliter peccet. Quod enim circuncisione protestabantur patres illi futurũ esse, id nos baptismo protestari debemus iam factum. Quoniã reuera, quod fiendum erat, factum est. Vnde circũcisioni in hac protestatione, succedit baptismus Christi Iesu, sicut dicit Paulus ad Colossenses. Circuncisi estis circuncisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis. Sed in circuncisione Domini nostri Iesu Christi, consepulti ei in baptismo. Quod dicebatur de Concilio Hierosolimitano, neminé terreat. Si quis enim ea quæ illic acta sunt introspiciat, videbit sententiam latam esse tantum hac intentione, vt Iudæi, & Gentiles, quos tunc in primitiua illa Ecclesia simul habitare necesse erat, possent pacificè viuere, atq; coalesceret fidelium multitudo. Mater eñ ecclesiæ sinagoga, cum honore erat ducenda ad sepulchrũ, vt non statim inhiberetur Iudæis legalia seruare. Credidissent enim Gentes, religionem Iudęorum semper falsam fuisse, & profanã, non minus, quàm suam ipsarum idololatriam, si statim vetuisset Spũs sanctus legales illas, antiquasque ceremonias, vti statim corruit simulachrorum impietas: cum tamen non esset hinc inde par ratio. Idololatria abolita fuit, quoniam mala, religiones Gentium euersæ sunt, quoniam malæ: at Iudæorum lex cessauit, tanquam in Christi figuram instituta. Adueniente enim ueritate, vmbram cessare par erat. Propterea itaque, non fuit primum tumulanda sinagoga, vel sepelienda cum ritibus Gentium, quo discerneretur nõ parum inter hæc esse discriminis. Legalia itaque quæ ante Christum erant uiua, Christo adueniente, patienteq; & moriente, cum dixit, Consummatum est, mortua effecta sunt, vsq; ad Euangelij promulgationem. Sic mortua adhuc, filia sinagogæ Ecclesia uenerata est magna pietate. Promulgato euangelio, manifestataque ueritate Christi, omni cum reuerentia sepeliuit, declarans de cætero, mortem imminere his, qui iam ad cadauer illud corruptũ, penitus & scatens, atque mortiferum accesserit. Sacrum ergo illud Concilium, adhuc legem uenerabatur, vt mortuam, sed nõ sepultam. Id enim maximè hinc apparet, quoniam decretum est, ne sanguine & suffocato vescerentur Christiani. Quod dubio procul, contra Euangeliũ videbatur, quo dictum est Non quod intrat iñ os, coinquinat hominem. Et contra christianam libertatem, quæ profitetur. Omnia munda mundis, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Id ergo tantum hac ratione factum est, quo videretur aliquam haberi rationem Iudæorum, ex quibus ortus est Chr̃s, ne & ipsi acrius exacerbarentur. Iudæis enim propter antiquam consuetudinem, sanguis & suffocatæ carnes, erant abhominabiles cibi, nauseamque illis pariebant: cõsentaneum ergo visum est spũi sancto, & Apostolis, vt pro eo tempore, omnes, à sanguine & suffocato abstinerent. Ciuilitas enim exigit, vt si vnã vescimur, te abhominante cibũ aliquod, & ego abstineam. Prohibitum est etiam, ne uescerentur idolothithis, carnibus scilicet, quæ immolabantur simulachris, non alia ratione, nisi ne suspitiosi iudęi occasionem acciperent existimãdi Gẽtiles, ob idolorum reuerentiam, carnibus illis vti, & ad idololatriam reuerti. Ne itaque pax perturbaretur, sat fuit Concilio illo definire, quod Circũcisio, alięque legis ceremonię, essent emortuę. Consulebatur enim hoc pacto Gentibus, quæ tam graue pondus detrectabant. Consulebatur etiam iudęorum zelo quibus nimis odiosum fuisset promulgare statim, peccare mortaliter, qui circuncidebatur: adeo eos angebat zelus

Coloss. 2. Ioan. 19. Matt. 15. Tit. 1.

ctus legis, licet non secundum scientiã. Procedente vero tempore, manifestataque Euangelij veritate, quæ non potuit tam subito ad lucem omnium venire, decretum est, non modo mortuam esse legem, circuncisionemq;, sed mortiferam: Sicut & decretum est, nos posse vesci sanguine, suffocato, omnibusq; aliis cibis cum benedictione Dei, qui primum, causa illa vrgente prohibebãtur. Sicut in Epistola ad Timotheũ ostẽdit Apostolus, contra Tatianos & Manicheos, qui omnino esse iudaizandũ in ciborũ delectu temere arbitrati sunt. Cessante enim causa, cessat effectus. Vnde sæpissimè uides, in his quæ agenda sunt, secundum temporum exigẽtiam Concilium Concilio reformari. Quod enim magna ratione, præcedens Concilium Spũ sancto dirigente statuit pro eo tempore, magna item ratione à sequenti, eodem Spũ sancto dirigente, reuocatur pro alio tempore. Ad quod egregiè facit authoritas illa magni regis Artaxersis, quæ habetur in libro He-
Hest. 16. ster. Non debetis putare, si diuersa iubemus, ex animi nostri venire leuitate, sed pro qualitate, & necessitate temporum, vt reipublicę poscit vtilitas ferre sententiam. De Paulo Apostolo, qui Timotheum circuncidit, scire debes, illum tam vehementem fuisse in prædicando Euangelio Christi Iesu, vt pseudo Apostoli pleriq; liuore perciti, disseminarent vbique terrarum, Paulum legẽ Mosi destruere pęnitus, & abolere, quo maximum Iudæorum odium, qui tunc erant maior pars Christianorum illi compararunt, si Iacobo credimus. Cum enim Paulus venisset Hierosolymam. Iacobus urbis illius Antistes, cum senioribus omnibus illum hunc in modũ sunt allocuti. Vides frater, quot millia sunt in Iudæis, qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te, quia discessionẽ doceas à Mose eorum, qui per gentes sunt Iudæorum, dicens non debere eos circuncidere filios suos: Neque secundũ consuetudinem ingredi. Paulus Apo-
1. Cor. 9. stolus itaq; qui dicebat, Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifaciam, qui adeò scandalum horrebat, vt diceret. Si propter escam scandalizarem fratrem meum, non manducabo carnes in æternum. Et iterum. Quis scãdalizatur, & ego non uror? Quoniã Timotheus ex matre Iudęa progenitus fuerat, illum circuncidit. Sed quid dico Timotheum circuncidit? Seipsum totondit, Nazarenorum more, purificauitq; cum Nazarenis, quibus mos erat termino sui uoti expleto, se sanctificare. His enim ostendebat Apostolus, quoniam & ipse secundum Mosem ambulabat, custodiens legẽ, quod illi agendum esse consuluerat Iacobus ille sanctissimus. At si non peccauit Paulus, cum has ceremonias, circuncisionemque seruauit, vt scandalũ deuitaret pusillorum, cur peccauit Petrus, qui ne scãdalo esset Iudęis, quorum ipse Apostolus erat, iudaice uiuebat, delectũ ciborum obseruans? Cur illum repræhendit Paulus? Cur restitit illi in faciem, tanq̃ non ambulanti ad ueritatem Euãgelij? Cur Iacobus non restitit Paulo eadem & grauiora patranti? Dura sunt hæc & ardua. Senex ille sanctissimus, pio zelo exestuans, intentione rectissima, quoniam nouit Iudæos ad scandala propensissimos, segregabat se à Gentibus, quæ omnibus cibis indiscriminatim utebãtur. Paulus item radit caput, seruat sabbatha, iudęorũ more, Timotheum circuncidit, cur ille repræhenditur, iste tantis effertur præconijs? Rem tibi aperiam breuissimè. Non peccauit Petrus, nec repræhensus est, quoniam legalia pro eo tẽpore obseruauerit. Id enim tunc licebat illi sicut & Paulo, & eò magis, quoniam ipse vertex erat Apostolici collegij. Vnde Paulus illum ex animo adiuit, Hierosolymã profectus, contulitque cum eo, & cum Iacobo Euangelium, quod ipse prædicabat. At verè peccauit in hoc, & ob id restitit illi in faciem Apostolus noster. Quoniã cum esset Antiochiæ, quæ est ciuitas Gẽtiũ, nullo delectu habito ciborum, indiscriminatim cum Gentibus ad Christũ cõuersis omnibus, vescebat, quod & decebat iuxta Christi præceptum. Manducate quę apponuntur vobis. Et verbum de cœlo illi factum, quod Deus purificauit, tu ne commune dixeris. Cũ pleriq; autem

Marginal notes (right column): 1. Cor. 6; 1. Cor. 11; Luc. 10.; Act. 10.

autem Iudæorũ illuc venissent, timuit ipse admodum, ne eis hæc libertas christiana, esset aliquomodo scandali, vel offen iculi occasio, offensique, à fide descisserent. Adeo ergo curiosum, studiosumq; & diligentem se se ostẽdit, ne accepta occasione, scandalizarent Iudæi, si vidissent eum, qui ex iudaismo conuersus erat ad Christum, cum Gẽtibus manducare omnia indifferenter, vt se se subtraxerit à Gentibus: nec voluerit amplius manducare cum eis. Inde autem sequutum est scandalum Gẽtilium, quoniam uisa tanta illius diligẽtia, super hoc negotio facta, vidẽtes, intentionem facientis, non videntes quę vtique pia erat & recta, existimarunt verè necessariam esse, ciborum delect⁹, aliorumque fortasse legalium obseruationem, quod omnino falsum erat. Quod egit Petrus, certè licebat, & expediebat pro salute Iudęorũ: modus faciendi licuit quidem, sed non fuit expe-
1.Cor.6. diens. Multa licent, quæ nõ expediũt, dicit Paulus, ipso vertice Apostolorum repræhendente, erat facere quod fieri non expediebat. Verè ergo repræhensibilis fuit, sicut dicitur in Epistola ad
Gal.2. Galatas. Suo enim exemplo, cum tantam adhiberet diligentiam pro Iudæis, cogebatur secũdum illarum opinionẽ, qui magna rigiditate factum, modũq; faciendi examinabant, propter viri grauitatem, & præstantiam, Gentes iudaizare. Cum tamen ipse nihil minus cordi haberet, quàm iudaizandum esse Gentilibus. Culpa itaque leuissima fuit. Neq; enim egit, quod non licebat, aut quomodo nõ licebat, sed quod licebat, modo quo licebat: at non expediebat. Quis est autem, qui non aliquo modo delinquat, etiam perfectus, & con-
1.Ioan.1. firmatus, cum Ioannes dicat. Si dixerimus, quia peccatum non habem⁹, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est? Quod autem leuissimè peccauit Petr⁹, (si peccauit) potissimũ ostẽditur, quoniam Paulo palam eum arguenti, non modo non restitit indignabundus, aut contradixit, sed consensit, & acquicuit. Potuerat se se excusare, at nihil contra afferre voluit, ostendens pergrata illi fuisse, quæ à Paulo objicerentur. Hoc enim efficax argumẽtum est suæ rectissimæ intentionis. Vt tamẽ prouideretur scandalo Gentium, quã-q̃ nihil nisi leuissimè peccasset, ipse magna ratione repræhensus fuit. Ita enim increpante Paulo, consentiente & acquiescente Petro Iudæis superbia, Gẽtibus desperatio ablata est. Totũ enim magna Dei dispensatione peractũ est, non propter Petrum, sed discipulorũ intuitu, qui haud dubie plurimum offendi potuissent. Cum enim in omnium oculis audierunt, redargutum esse Ecclesiæ principem, qui tam solida erat religionis collumna, ipsumq; acqe uisce repręhendenti, legem sectari acri⁹ reformidarunt. Vnde Paulus, non uidetur incusasse Petrum sui ratione, ob legis vetustæ obseruationem, si diligenter verba attendamus, at vnicè assæclarum respectu, qui Gentiles erant, quoniam ipsi offendebantur ualde cum viderent Petrum se se subducere ab ethnicorum commertio. Si inquit tu cum Gal.2.
Iudæus sis, Gentiliter viuis, & nõ iudaicè, quomodo Gentes cogis iudaizare? De Paulo Apostolo vero, quamuis & legalia ipse quandoque seruarit, nihil horum contigit vnquam. Iudaizabat ipse præsentibus iudæis tantum in Hierosolymis, gentiliter autem viuebat cum gentibus, iuxta præceptum illud. Ad quancumque Ecclesiam veneris, illi te conformes. Nõ modo ergo scandalum non præbebat, neque præbuit vnquàm Apostolus noster, sed nec secutus est ex eius operibus scandalum Gentilibus. Idcirco non fuit ulla ratione repræhensibilis. Timotheum circuncidit, qui ex matre iudæa natus fuerat. Quod & licebat, & expediebat. At Titum, cuius pater ethnicus fuit, atque ethnica mater, noluit circuncidere. Si enim illũ circuncidisset, fuisset inde scandalum Gentibus: quemadmodum & fuit ex Petro. Ad quid agendum erat Petro, dices? Inter Iudæos, & Ethnicos constituto? necesse erat, vt vel Iudęi, vel Ethnici scandalum paterentur. Vitandum potius illi fuerat scandalum Gentium, quàm scandalum Iudęorum. At vtrãq; vitari potuisset: modo enim Petrus non tam curiosum se se ostendisset illuc aduen-

aduentantibus iudæis ex Hierosolyma, subtrahendi se se ab Ethnicis: vel etiam illis rationem exposuisset, cur se se subtraxisset, vt Iudęorum scilicet infirmitati consuleretur. non fuissent offensi ethnici. Quod si adhuc durasset, nouisset ex malitia, nõ ex ignorantia, vel ex infirmitate procedere. Et ita intellexisset esse Pharisæorum, non pusillorum, scandalum, & propterea non esse curandum, iuxta Christi uerbum. Sinite illos, quia cæci sunt, & duces cæcorũ.
Matt. 15. Propter scandalum enim vitandum pusillorum, differenda est doctrinæ veritas. At propter scandalum Pharisęorum minime. Verum puto ego, quod cessasset scãdalum, altero horum duorum modorum. Alterum horum certè fecisset Paulus, qui in negotijs omnibus peragendis, prudentissimum se se ostẽdit in omni vita, atque cautissimũ. Poterat circũducere mulieres, quemadmodum cæteri Apostoli fratres domini, & Cephas: poterat dum euangelium prædicaret, de euangelio viuere. Quis em̃
1. Cor. 9. militat suis stipendijs vnquã? Quis plantauit vineã, & de fructu eius nec edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Veruntamẽ, ipse quoniam inuisus erat plurimis, nullo horũ est vsus, ne quod offendiculum daretur eius occasione euangelio Christi. Dices. Dedit ne Petrus scandalum Gẽtibus? minime. Ipsi acceperunt. fuit scandalum acceptum, nõ datum. Scandalizari non possunt viri perfecti: Qui enim scandalizatur, pusillus est: sicut videtur innuisse Christus cum dixit. Videte, ne scandalizatis vnum ex his pusil
Matt 18. lis, qui in me credunt: Multo magis nõ possunt scandalizare. Plus nanque repugnat perfectioni scandalizare, quam scandalizari. Incaute (vt dictum est) agebat Petrus, subtrahẽs se se ab Ethnicis, vt Iudæorum scandalum uitaret. At iste cautelæ defectus, non erat tanti momẽti, vt meritò illi possent ex hoc scandalizari: Ex infirmitate nanque humana (vt dictum est) prouenit, vt in omnibus viris, etiam perfectis, quantuncunq; summa diligentia omnia quæ faciunt, nitantur facere secũdum exactum ordinem rationis, iuxta Paulum dicentem. Omnia honestè, & secundum ordinem fiãt 1. Cor. 14
in uobis, aliquid semper inueniatur quod aliqualiter à perfectione deficit, vel in dictis, vel in factis. At isti defectus non dicuntur scandalizare. Sic enim quilibet scandalizaret. Item nec debet aliquis hinc scandalizari: Ille autem defectus, scandalum præbet merito, qui vel est secundum se aliquid malum, vt peccatum, vel saltem habet speciem mali, vt recumbere in idolo, sicut dicit Paulus. Scriptum est enim, Ab omni specie 1. Tim. 5
mala abstinete vos. Propterea scandalũ diffinitur, vt sit dictum, vel factum minus rectè, præbens occasionem ruinæ. Non esse adeò exactè & completè cautum in omnibus, sicut oportet non est malum secundum se, neque habet speciem mali, adeò, vt præbeat occasionẽ ruinæ, propter rationem tactam humanæ infirmitatis, qua in multis etiã perfecti deficiunt, licet non multum ab ordine rectæ rationis exorbitent, sed modicum & leuiter. Et ideo non potest talis defectus habere virtutem de se scandali, sed occasione tantum accepta. Quomodo & lex mosaica, quoniam nõ erat tam exacte perfecta, quemadmodũ lex euangelica Christi Iesu, occasione accepta per mandatum occidit, ope Rom. 7.
rataque est mortem, sicut infra dicetur. Tandem ergo patet, quid tenendum sit de obseruatione legalium, post Christi aduentum. At Paulus, (vt dictũ est,) loquitur pro tempore legis scriptę *Circuncisio ergo Prodest*, (inquit) *Si legem obserues. Sin autem præuaricator*, vel trãsgressor *legis sis, circuncisio tua præputium facta est*. Adultos enim loquitur, vt dicebabamus. Non ergo fidendum circuncisioni, sed obseruationi legis, ò Iudæi. Ethnici enim peribunt, quia circuncisi non sunt, tua existimatione. Ipsum em̃ præputium est diuinæ legis præuaricatio, cum circuncidendum esse præputium iusserit Deus. At nisi legem & tu obserues, perinde eris atque iudicaberis, ac si cum gentibus pręputium haberes, non circuncisionem. Ergo & tu ipse peribis, quamuis circuncisus, si à lege exorbitaueris. Explicat autem id meliꝰ per locum à contrario. Nam in causis veris & proprijs, & (ut aiunt) adequatis.

tis. Sicut affirmatio est causæ affirmationis, ita negatio negationis. Si ergo circuncisio esset causa salutis, qui non esset circuncisus, quamuis omnia alia haberet, saluari nullatenus posset. Sed nō ita est. Nam ethnicus incircuncisus saluari potest, si legem faciat. quamuis nō circuncidatur, ergo circuncisio non est causa, sed aliquid aliud. Quid? Seruare legem. Nam qui seruat legem, vel circuncisus, vel non circuncisus, saluatur. Contra vero. Qui non seruat, vel circuncisus, vel non, non saluatur. Dicit itaque.

Si igitur præputium, iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur?

Mos autem Apostoli est, præputium vsurpare pro præputiato: Et etiam interdum circuncisionem pro circūcisis. Vt ibi: Qui operatus est Petro in Apostolatu circuncisionis, operatus est & mihi inter Gētes. Dicit ergo. *Si præputium.* Gal. 2. idest si Ethnicus præputiatus non circuncisus, custodiat legem, perinde reputauitur ac si esset circuncisus. Abscindere ergo carnem, ò Iudæe, te nequaquam iustificabit coram Deo, sed facere legem: quoniam & Gentes quæ legem seruant, carnem tamen nō abscindunt, iustificantur coram Deo, ac si essent absq; præputio, vel circuncisæ. Circuncisio est signaculum iustitiæ, signaculum autem refertur ad esse cuius est signaculum. Nisi ergo iustitia adsit, vanum signaculum est circuncisio, ò Iudæe. Non est autem iustitia sine legis obseruatione, ergo sine legis obseruatione, circuncisio vana est, & nihil prodest. Res autem non est vana quamuis non habeat aliquod signū: Si ergo Gentilis iustus sit. (Est autē iustus, si legem seruat,) quamuis circuncisionem non habeat, nihil illi est, vel esse pōt detrimenti coram Deo. Vnde sequitur.

Et iudicabit id quod ex natura est præputium, Legem consummans, te qui per literam & circuncisionem præuaricator legis es?

Quod eo modo intelligitur, quo & 1. Cor 6. illud. Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Quomodo enim angelos homines iudicabunt, nisi quoniam comparatis hominibus, & angelis, inuenientur aliquos angelos nōnulles homines superasse? Ita ergo Gentilis, qui natura est præputiatus. Idcirco enim Gentilis dr, quasi genitalis, idest genitus talis. Si legem consummarit, hoc est perfecerit, adimpleueritque, tibi comparatus ò Iudæe, qui in literali circuncisione gloriaris, hoc est in carnali illa pręputij abscissione, & legem pęnitus transgrederis, inuenietur superior coram Deo iudicio illo quod errare non potest.

Notandum est autē verbū illud, Paulo superius de iustitijs legis. Si ergo p̄putium iustitias legis custodiat. Ceremonialia præcepta vocantur ab Apostolo iustitiæ carnis. ad Hebręos. Quæ parabola (inquit) est temporis instātis, iux- Heb. 9. ta quam munera & hostiæ offerūtur, quæ non possunt iuxta conscientiā perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, in potibus, & varijs baptismatibus, & iustitijs carnis, vsque ad tempus corruptionis impositis. Cuius rō est, quoniam ceremoniæ illæ expiabant ab immunditijs carnalibus, vel corporalibus, quibus homo efficiebatur inhabilis, vel ineptus ad cultum diuinum. Sicut leprosus dicebatur immundus, vel ille qui tangebat aliquod morticinium: non erant immunditiæ hæc in anima, non erant peccata, sed erant tantū quædam (vt ita dixerim) irregularitates. Nā vt Apostolus docet, magno illo īgenio. Impossibile est sanguine taurorum, aut Heb. 9. hircorum auferri peccata. Sanguis tamen hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis. Iustitiæ ergo legis hoc in loco, distinguuntur contra iustitias carnis. Præcepta moralia itaq; hic intelliguntur, quorum transgressio verè iniustam, & immundam facit animam coram Deo. Quorum etiam obseruatio est iustitia aucta & consummata hominis coram Deo. Præcepta enim ceremonialia & sacramenta non erant sancta & iusta nisi ex deuotione, & obedientia facientium. Et in hoc distinguebantur à sacramentis nouæ legis, quæ ex seipsis conferunt gratiam. At moralia ipsa, ex seipsis iusta erant, & sancta. Idcirco dicuntur iustitiæ legis, quoniā eorum obseruatio erat verè iustitiæ executio.

cutio. Vnde disponebant ad gratiam Christi iustificantem. Ecce primũ. Conseruabant etiam diuinam gratiam, qua iustificati erant. Ecce secundum. Idcirco iustificare dicebantur his duabus rationibus. Adeptio tamen iustitiæ, quæ propriè significatur nomine iustificationis, erat quidem manifestata à lege, vt dixi supra, at non parta à lege, sed à gratia Christi Iesu. Si ergo gentilis hęc obseruauerit, quamquam iustitias carnis non obseruet, præputium reputabitur, perinde ac si esset circuncisio. Nõ dixit præputium superabit circuncisionem, ne acrius exacerbaret Iudæos, sed prępurium reputabitur: quasi prępucium malum sit, circuncisio bona, sed malum vertendum sit in bonum. Qua arte verbis quidem circuncisionẽ attollere videtur: at reipsa extenuat, & nullipendit. Ita fit vt veritatem doctrinæ audenter prædicet, & doceat pro gentibus, Iudæorum tamen infirmitati suauiter medeatur, ne offendatur inde, vnde eos ædificare cupiebat. Nominat autem deinde literam & circuncisionem. *Qui per literam & circuncisionem præuaricator legis es.* Potest illa copula Et legi expositiuè. *Per literam*, idest *Per circuncisionem*, carnalem, literalemuè. Potest ẽt per literam vniuersa lex intelligi, quam supra accepisse gloriabantur Iudæi: vt simul destruat omnem Iudæorũ superbiam. Quoniam & per legem, & per circuncisionẽ elati, vniuersæ legis sunt præuaricatores. Supra enim ostensum est, quod non faciebant legem quo ad Moralia: nunc ostenditur ex illo quod circuncisio sua in præputium uersa est. Ergo omne meritum & legis & circuncisionis perdidere. Vnde ergo possunt gloriari? Notandus est aũt loquẽdi modus, per lĩam & circuncisionem: Accipit propositionem vnam pro alia. *Per* pro *Cum.* cum litera & circuncisione p̃uaricator es legis, hebraismo quodam. Neq;.n.hic põt, *Per* notare habitudinẽ causæ, sicut patet, sed notat consequutionem quandã, vel horũ concomitantiã, cũ litera & circũcisione trãsgrederis legẽ. Qm̃ aũt dixit *Iudicabit quod ex natura præputium, legem consummans*, quo insinuasse visus est alterũ esse p̃putium, qd non à natura inest: ideo id explicat aptius: Quia tñ Iudæis notior erat, & honorabilior vox circuncisionis, ideo de circuncisione loquit́, dicitq;, duas esse, Circuncisiones. Cum enim circũcisio, & p̃putiũ opponantur, agnito quod duplex sit circuncisio, cõstare poterit vnicuiq; duo esse prępurtia. Quot.n.modis dicitur vnum oppositorum, tot modis & reliquum. Quia vero circuncisio Iudæorũ est propria, duo etiã gñ̃a dicit esse Iudęorũ ex gemina hac circuncisione. Inquit itaq;. *Non.n.qui in manifesto, Iudæus est: neq; quæ in manifesto est in carne circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circũcisio cordis in sp̃ũ, nõ in litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.*

Et legendum est totũ hoc pacto. Non enim qui in manifesto Iudęus est, est Iudæus: neq; quæ in manifesto est in carne circũcisio, circuncisio est, sed qui in abscondito Iudęus est, est Iudęus, & circũcisio cordis in spũ non in lr̃a circũcisio est, cuius laus &c. Est ergo ex Apostoli verbis vna circuncisio manifesta, alia est abscondita. Manifesta est circũcisio carnis: Abscõdita est circũcisio cordis, i. animæ, vel volũtatis. Est item duplex præputiũ, manifestũ & occultũ: manifestũ est præputium naturę Occultum præputium voluntatis & cordis. Dicamus de Circuncisione. Contrariũ enim adiunctum contrario, manifesti⁹ euadit. Prima circũcisione pellicula virilis membri abscinditur. Secunda resecantur superfluæ, nociuæq; cordis nr̃i cupiditates. Ex corde.n. exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, blasphemiæ, falsa testimonia, furta, & hæc sunt quæ coinquinant hominem. Matt.15. Qui ergo peccata omnia resecuerit corde, dicitur, estq; circuncisus, quãuis in carne sit naturaliter præputiatus. Contra. Qui carne circuncisus est, corde uero nequaquam, perinde est, ac si esset præputiatus. Nisi enim circuncisi, cordis, illã q̃ est carnis comitet́, illa ipsa inutilis est. Neq;.n. iustitia habetur citra cordis circuncisionem. Quemadmodum ergo nisi adsit iustitia, quam circuncisio protestatur, circuncisio ipsa vana est. Ita nisi adsit cordis circuncisio, inanis, irritaque prorsus est & superuacanea

Hier.4. canea circuncisio carnis. Hinc præceptum fuit. Circuncidimini domino, & auferte præputia cordium uestrorũ viri Iuda. Quoniam non modo in nouo, sed in veteri instrumento ratum erat, incassum circuncidi virile membrum, nisi amputarentur noxiæ mentis cogitationes. Propterea conquerebatur dominus de Iudæis. Omnes Gentes habent præputium, domus autem Israel incircuncisi sunt corde. Hinc Stephanus ille protomartyr, Iudęos cõpellans. O incircuncisi (inquit) cordibus & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis. Sed cur, dices tanta seueritate præcepit dominus circuncisionem illam carnis Abrahamo? Si enim inutilis erat absque circuncisione cordis, hanc primum exigere debuit, secundo illam. Verum iam corde circuncisus erat Abrahamus ille sanctissimus, cum mandatum accepit circuncidendæ carnis. In præputio enim credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Hæc ipsa fuit sua cordis, atque mentis circuncisio. Cuius deinde signaculum in carne accepit, vt hæc protestatio circuncisionis cordis, hæc imitatio fidei, atque iustitiæ tanti Patriarchæ, radices figeret in cordibus posteritatis: cuius nunquam obliuiscerentur, circuncisionem in carne gestantes indelebilẽ: qua intelligerent, oportere mente circuncidi, ne signum vanum esset prorsus, si nihil illi responderet. Ideo noluit dominus circuncisionem carnis differri post octo dies, ne parentes dolori incisionem illam plerique refugerent. Et ne etiam parentes, quorum amor semper augetur erga filios, illarum saluti timentes, à circuncisione eorum abstinerent. Quod Moses alioquin sanctissim⁹ egit pro Heliezer. Vnde & magnum illi periculum imminere didicit ab angelo. Apparuit enim illi angelus, volebatque occidere eũ in diuersorio. Deo nanque cordi erat, vt omnes corde circuncidere ntur. Nisi autem carne circuncisi fuissent, non intellexissent cor circuncidendum esse. Siquidem ex uisibilibus, ad inuisibilia cõsurgimus omnes: neque ad inuisibilia rapitur aĩus, nisi ex his quæ videntur, quasi confricatus incalescat. Eam vero partẽ iussit abscindi Deus potissimum, vel ne aliud membrũ deturparetur quod aspectu horreret, vel vt inde humanũ gen⁹ castigaretur, sanguinemque Deo conciliando effunderet, & libaret, vnde illum ad iracundiam prima illa ætas hominum prouocauerat. Adeò vt aquarum colluuie perdita fuerit, illis exceptis quos in sanctissimæ inuictæq; crucis figuram archa lignea seruauit indẽnes. Aut etiam, vt carnis concupiscẽtia, membri illius circuncisione reprimeretur atque cohiberetur. Postquam enim gratiarum imbres, effundere pollicitus fuerat omnipotens super semen Abrahami, erat illi castitate placendum. Fortasse & in sugillationem sacrorũ Veneris & Priapi, quibus pars illa pudenda honorabatur. Figurabatur autem circuncisione illa, infirmitatis & corruptionis nostræ naturæ ablatio, quæ Christi Iesu aduenientis gratia, hic initianda qdem, at cõplenda nõ erat nisi octaua ętate, q̃ est ętas resurgẽtiũ: quã octau⁹ ille dies ĩdicabat subobscure. Propterea pcceptũ fuit magno illi Iesu Naue, vt secũda circũcisione cultro lapideo filios Israel circũcideret. Quod proculdubio figura fuit, hui⁹ naturę spiritalis circũcisionis, q̃ incohatã primũ diuina gratia, q̃ mentem sonat, complendam secundo expectamus, cum corruptibile hoc induet incorruptionẽ: & lex membrorũ auferetur, quæ viros quantumuis pfectos, quousque peregrinant, extimulat, adeò vt illorum quidã dicat. Non quod volo bonũ hoc facio, sed quod nolo malum, illud ago. Non autem iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatũ. Video enim aliam legẽ in mẽbris meis, repugnantẽ legi mentis meæ. Propterea qm omnis nostra corruptio, omnisque infirmitas culpæ & pęnæ, ex peccato illo Adæ descendit, quod cõtrahim⁹ carnali origine, membrũ illud generationis magno mysterio circuncidi iubebat. Adueniente itaq; Christo Iesu, vti aliæ ceremonię cessarũt, ita cessauit circuncisio hæc carnalis, vt non simus amplius sub lege circũcisionis, sed sub baptismo, qui sacramentum est, & generalius, maribus commune & fęmellis: &

Marginalia: Hier.4. — Hier.9. — Act.7. — Gal.5. — Exo.4. — Iosu.5. — Rom.7. — Ibidem.

lis: & purius. Quid enim aqua mundius, qua immunditiæ omnes abluuntur? Et facilius. Nihil enim agitur in baptismo, quod vel tenella puerorū ætas refugiat. Ad manus autem est cuiusuis hoc sacramentū. Vbiq; enim aqua reperire licet. Omnes item & vetulæ baptizare possunt. Est & efficacius. Quæ enim & qualis est illa aqua, quæ corpus tangit & cor abluit? Siquidem baptizati pueri si moriuntur, statim euolant ad regna cęlorum. Circuncidebantur illi in carne, vt intelligerent eos esse circuncidendos illi spiritu: at nos non circuncidimur quidem, sed crucis caractere consignamur, vt non modo circuncidendas esse carnis & spiritus cupiditates, sed crucifigendas, occidēdas, sepeliendasque cum Christo Iesu, intelligamus. Quicunque baptizati sumus, (dicebat Paulus) in mortem Christi baptizati sumus. Quo fit, vt sicut circuncisio illa carnis non proderat sine circūcisione spiritus, ita nec baptismus noster nobis sit profuturus, nisi adulti, fidem quā in baptismo protestati fuimus, & ꝓfessi, opere teneamus. Adde, non tantum non proderit, immo oberit. Quantum putatis deteriora męreri supplicia (dicit Apostolus) eum qui filium Dei conculcauerit? Habetis ergo duas Circunciſiones, sunt itaq; & duo Iudęorum genera. Iudæi manifesti, idest qui dicuntur, sed non sunt Iudęi. Iudæi occulti: idest qui sunt, licet non dicantur Iudęi. Qui corde circuncisi sunt, sunt ueri Iudei, vel circuncisi sint carne, vel non. Qui vero carne tantum, falsi Iudæi, & equidem falsi hipocritę: quoniam signū ostendunt verè circuncisionis quā non habent, ostendunt esse populum Dei & non sunt. Hinc in Apocalypsi: Dicunt se Iudęos esse, & non sunt, sed sunt sinagoga Sathanæ. Iudæi sunt nomine, nō re ipsa: & homo pictus, homo dicitur: at si arguas. Est homo pictus, ergo homo, negabit tibi argutus dialecticus cōsequutionem. O Iudæe, qui primum gloriabaris, quod tam honorifico nomine esses illustris & conspicuus: cum rē perdidisti, perdidisti & nomen. Qui Christi fidem toto corde amplectitur, & suscipit, ore prædicat, & opere colit, is est uerè Iudęus, & verè circuncisus: & hic laudem habet atque gloriam non ab hominibus supple tantum, qui exteriora vident, interiora videre nō possunt: sed & ab ipso Deo, ꝗ corda intuetur: Tu Iudęe gloriam hominum quæris. Hinc carnalem circuncisionem ostentas, qua ab Ethnicis etiam mortu discerni potes, vt à Deo consignatus. Omnia opera sua faciunt, vt ab hominibus uideantur. inquit Christus. Sed id te scire oportuit, Deum non te adscripsisse in suorum fidelium cathalogo, ꝓpter hanc carnis concisionem, quæ & alijs potest esse communis, sed propter illam quam homines videre nequaquā possunt. Si illa cares, gloriam habere poteris ab hominibus: at penes Deum inglorius eris. Qui carnis præputium habuerit, quod illi natura dedit, nō habuerit autem præputium voluntatis, vel cordis, sed fuerit circuncisus intrinsecus, tibi à Deo optimo maximo in gloria & honore præponetur. Nō est vt dicas, Vos qui Christum colitis, pręputiati carne, nullum habetis signum quo inter alios ualeatis agnosci sicut nos. Vobis illo tempore, necessarium erat signum, quoniam vos unos elegerat Deus in populum peculiarem: At cum noster Christus aduenerit, omnes homines, Barbaros. Scithas, Iudæos, Græcos, ad sanctam Ecclesiam promiscue conuocauit. Non est ergo alicui homini necessarium signum, quoniam omnes vult esse suos: non vult aliquem militare sub alio Rege, indiscriminatim gratias suas hominibus impertitur. Vnde & breue dixit fiendum esse. unū ouile omnium sub vno pastore. Quod ergo tunc necessarium erat, nunc superfluit circuncisionis signum.

Gal. 3. Heb. 10. Apo 2. Matt. 23. Ioan. 10.

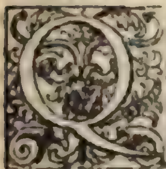
Notandum autem est verbum illud. *Circuncisio cordis in spiritu, non in litera.* Aures circuncidi possunt, & secūdum spiritum, & secundum literam. Ita vngues, & palpebræ, & alia corporis mēbra: At cor non nisi secundum sensum spiritualem circuncidi potest, quo ad viuimus modo prædicto. Neque enim intelligi potest, vt pars summa cordis, vel ima circuncidatur, nisi à literarijs theologis, quales sunt, qui Iudæi dicuntur.

tur. Hi enim amaro pascuntur cortice, medullam penetrare non possunt. At intelligi debet amputanda esse noxia desideria, quæ hominem mergunt in interitum: cuius etiam figura præcessit in arboribus, quas dominus circuncidi iussit, ne incircuncisę luxuriarent. Est enim homo arbor euersa, vt philosophi dicunt. Quod & Dauid cecinit.
Psal. 1. Et erit tanquã lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Propterea ergo adiecit, *In spiritu, non in litera.* Forte etiam altius, quid intellexit Apostolus, circuncisionem nostræ cordis non fieri in litera sed in spiritu, non in litera legis, sed in spiritu gratiæ
2. Cor. 3 diuinæ. Litera enim legis occidit, spiritus gratiæ est, qui viuificat: quoniam ex lege nõ potest impleri lex, sed ex gratia, Lex auditores facit, gratia factores, sicut supra dictum est. Si ergo circuncisio vera est seruare legem, eam circun
Ioan. 1. cisionem præstat spiritus, litera præstare non potest. Quid autem vult hinc habere Paulus? Istud. Gratia per Iesum Christum facta est, & lex est data per Mosen. Christus ergo est, qui corda nostra circuncidit. Moses carnem tantum circuncidebat. O Iudæe intelligis? Christum. Christum agnosce, ad quem solum præcandum est, Psal. 50.
vt corda nostra purificet. Cor mundum crea in me Deus. Hoc est quod Heb 1.
lex tua pollicebatur. In nouissimis diebus venit Christus Iesus. Nouissimè loquutus est nobis in filio. Nouissimè 1. Cor. 10
misit Deus filium suum. Nos sumus, in quos fines seculorum deuenerunt. Ex lege ergo significatum est, tot antea seculis, non posse tui cordis circuncisionem expleri, citra nouissimam Christi opem & gratiam. Cur ergo in lege gloriaris, & es ingratus gratiæ? Gratiam, gratiam Christi Iesu agnosce superbe. Obmutescat lex. Sola Christi gratia in te regnet, quemadmodum in Gentibus. Non est enim differẽtia inter Iudæos & Gentes. Omnis qui timet Deum, & facit iustitiam, acceptus est. illi. &c. Act. 10.

CAPVT TERTIVM.

Vid ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas circuncisionis? Acerbius præcedente capite insectatus est Apostolus, Iudæos, quàm eorum pateretur atra bilis, & indignabunda superbia. Propterea illatis vulneribus, nũc medetur. Optimum illum medicum
Luc. 10. imitatus, qui sup vulnera sauciati oleũ, & vinum simul infudit, vt alterum leniret suauiter, acriter alterum remorderet. Quo autem gratior sit hæc medela, eorum vice illã exposcit Apostolus. Vilescunt enim cito oblata, dulcius accipiuntur quæ desiderata petuntur. Exposcit autem, personam induens lacessiti & concitati infirmi. Certè enim non poterant non indignati esse iudæi, audientes rideri circuncisionem, nullipendi legem, æquari præputium circũcisioni, ethnicumq; Iudæo. Quandoquidem, sublata videbatur omnis eorũ eximia laus, & gloria, quam plenis buccis in Gentium contumeliam (vt diximus) iactitabant. En ergo uocem querulam, quam pro eis emittit Apostolus. Si vera sunt, quæ hactenus asseuerasti, ò Paule, tanta vehementia: quid igitur illud est quod restat Iudæo supra Gentes? Ethnici natura nobis sunt pares: Lege Deus nos visus est extulisse supra illas: honorifico illo Iudæorum nomine nos fecit insigniores: atque demum circũcisione nos distinxit ab vniuersis nationibus. Tu legem nobis non prodesse demonstrasti, iudaico item nomine falso nos appellitari, circuncisionem sustulisti prorsus, pares ergo vndique nobis erunt Gentes, nihilque est amplius, quo nos illis præferri valeamus. Etiam pro eo tempore, quo nondum Christus
Eph. 2. aduenerat, qui duos parietes vnum fecit, tãquam ille angularis lapis, qui reprobatus ab ædificatoribus, & factus Ps. 117.
est deinde in caput anguli. Secundo. Quę vtilitas circuncisionis, si pręputiũ in circuncisionem verti potest, vt præfatus es ò Paule? temerè, & incassum uidetur nobis data fuisse circuncisio, quãdoquidem præputiati etiam poteramus illam cordis assequi circuncisionem, atque spiritalem iustitiam, postquam & Gentes id posse hactenus contendisti. Cur itaque nos selegit Deus, vt populum peculiarem, in signumque selectionis, tradidit nobis circuncisionis mandatum? Audis exacerbatæ iudææ verba? Intelligis Alma Roma circuncisionis querimonias contra Paulum, tibi, & omni præputio ardentius patrocinantem? Farmacum ergo adhibeat pius iste animarum curator, necesse est. Id autẽ facit respõdensq;, satisfaciens ꝓpositis querelis. Neque autem hic sistens, sed ex responsionibus diuinam iustitiam, illam, inquam, qua Dei munere iusti sumus, cuius supra meminerat exorsus. Iustitia Dei reuelatur in euan Rom. 1.
gelio ex fide, in fidem, manifestans & extollens. Ostenso enim primo capite, quod Gentes ex seipsis diuinam iram, propria iniustitia & impietate prouocauerant. Et Secundo. Quod Iudæi nequaquam mitiore pœna puniendi erãt, immo acriore: Consentaneum erat, vt declararetur nostris iniustitijs, nequaq̃ adeò esse concitatum Deum, vt gratiarum imbres, quibus Iudæi, & Gentes iustificarentur, conciliarenturq;, noluerit effundere, sed potius, cum nostris tam magnis & multis demeritis, vt ostẽderet diuitias gratiæ suæ, omnes iustificasse sua misericordia. Ita enim fiet, vt nostra merita conticescant, & extollatur atque prædicetur vnicè Dei donum, quo ex iniustis, iustitiam coram Deo assequuti sunt uniuersi populi. Qui si eo-

rum facta, & non suam magis ipsius, misericordiam respexisset Deus, vltione & supplicio grauissimo digni erant, non fauore: primum tamen Iudæi, quã Gentes. Habes itaque Pauli mentẽ, & scop um uides, ad quem quæstiones hasce dirigit & responsiones. Dicit itaq;, respondens utrique quæstioni duobus verbis: prosequitur tamen magis primam quæstionem. Secundam sequenti capite prosequetur.

Multum, per omnem modum, Et valde, & multipliciter. *Vel* (vt aiunt) intensiue & extensiue, plura accepit iudæus, quã ethnicus: variæq; & magnæ sunt circũcisionis vtilitates. *Per omnẽ modum,* Multo ampliora habet Iudæus dona, q̃ Gentilis. Interpretatur autem id quod primò dicit. *Multum.* Varios deinde modos in sequentibus explicabit. Inquit ergo. *Primũ quidem.n.quia credita sunt illis eloquia Dei.* Cum audis primum, nõ referas ad illud per omnem modum, vt unum modum explicet nunc, sed ad illud multum, quod primo dictum est. Hoc est quod primum dixi, (vult dicere Paulus) multum esse iudæo. Multũ enim est istud, credita iudæis esse diuina eloquia. Multum est simpliciter, & absolute, Deum alicui concredere sua eloquia, oracula, promissa, legem, sed multo plus est iudæis, qui semper fuerunt Deo, quàm ingratissimi. Non vestris benefactis, ò Iudæi, Gentes vnquã excelluistis, sed diuinis muneribus dũtaxat, vult dicere Apostolus. Apud Deũ enim, sua ipsius gratia tanti habiti estis, vt quamuis perfidiam vestrã nosceret, & ceruicem durissimã, atque indomabilem, uobis tamen vnicè crediderit, atque commiserit cælestia illa diuinæ legis arcana, non alijs nationibus. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Quere, require, nulla potest assignari ratio, cur Iudæis vnis debuit legem illam dare Deus omnipotens, nisi magnus, quem erga illos habuit amor, & vehemens charitatis dilectio, sine ullis eorum meritis, immo cum multis, & maximis demeritis. Si enim dicas, quod alijs populis ad idololatriam declinãtibus, soli Iudæi in Dei veri cultu perstitere, & propterea reli- Psal. 147.

qui omnes indignos se se effecerunt recipiendæ legis. cum scriptum sit. Nolite sanctum dare canibus. Hæc ratio nihil valet. Quoniam post latam legem, populus iste Deos Gentium adorauit, q̃d longe grauius fuisse nemo dubitat, q̃m inexcusabiles magis erant lege data, q̃ antea. Si dicas: Ideo datam fuisse illis legem, aliaque beneficia particularia, propter promissiones quas sub iuramento fecerat tribus illis Patriarchis, Abrahã, Isaac, & Iacob. Non inficior bonam esse hanc rationem. Expresè enim dr̃ in Deuteronomio. Scito, quod non ꝓpter iustitias tuas dñs Deus tuus dedit tibi terram hãc in possessionem, cum durissimæ ceruicis sis populus, sed vt compleret verbum suum dominus, q̃d sub iuramento pollicitus est patribus tuis Abrahã, Isaac, & Iacob. Quod declarauit diligenter Apostolus dicens ad Galatas. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dixit seminibus quasi in multis, sed semini, quasi in vno, quod est Christus. Significans ꝓmissiones hasce fuisse, vt Christus ex eis nasceretur. Propter quod rationabile fuit, vt populus ille præ cæteris maiore sanctitate polleret. Et ita diuina lege instrueretur particularius. Bona itaque est responsio illa. Verum non est completa: Adhuc enim vlterius quęrendum est. Cur Abraam factæ sunt promissiones hæ, tales scilicet & tantæ. Non enim propter merita Abraami factum est, vt Christus ex eius semine nasceretur, sed potius, quia ex eius semine nasciturus erat, merita cumulauit, illo eum sanctificãte, qui in lumbis eius erat, per quem super femur iurare uoluit seruum suum dicens. Pone manũ tuam super femur meum, & iura mihi per Deum cœli. Gratuita enim Dei electione & uocatione id factum est, iuxta illud Esaiæ. Qui suscitauit ab Oriente iustum, uocauit eum, vt sequeretur se. Nulla itaque est ratio alia uera, & ultima (vt concludam,) cur adeò fauerit iudæis Deus benedictus, nisi ingens charitas & dilectio, qua eligere voluit populum hunc, & pr̃es eorum prę cęteris: vt qui ex eis progeniti essent, legem acciperẽt diuino eloquio de medio ignis insonante

Matt. 8.
Deut. 9.
Gal 3.
Gen. 29.
Esa 41.

Deut. 4. insonante in Sina. iuxta verbum Mose: Audistis verba illius de medio ignis, qa dilexit patres, & elegit semen eorum post illos. Nota verbum. Rectè ergo dicit Apostolus, Deum credidisse eis legem, suæ scilicet eorum fidei, gratis cõmisisse tam pretiosos thesauros. Si enim aliquod meritũ præcessit in Abraamo, cui factæ sunt primum promissiones, illud fuit fides. Sed primum promissiones factæ sunt, quàm ipse credidit. Credidit nanque promittenti. Suspice cœlum, & numera stellas: Sic erit semen tuum. Qui egredietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredem. Tunc enim sequitur Moses. Credidit Abraam Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, ergo omnino gratis cõcredidit Deus sua eloquia Abraamo, & posteritati: quod vtique signum fuit eximiæ dilectionis. Si vero tu ulterius queras. Quare Abraamum, & natos eius, huncq; populum adeò dilexit, vt ex eo uoluerit Christũ nasci, ideoq; illi data fuerit lex non alteri. Tibi dicam illud Augustini. Noli q̃rere, si nõ vis errare. Si tamẽ vis querere, ne me interroga quæso, interroga doctiorem, sed caue ne inuenias præsumptorem.

Gen. 15.

Gen. 15. & Gal. 3.

Notandum est autem uerbum illud. *Credidit Deus eloquia sua illis.* Non dicit tradidit, sed credidit. Cur sic? vt Iudęos pungat. Ipse sua eloquia vobis credidit, & vos cogitationes vestras, atque vos ipsos non creditis Deo. Commisit sua vobis bona fide, & ipsi perfidia vestra, tantę fidei semper estis ingrati. Cur illi non fiditis, sed vobis, sed vr̃is operibus, sed legi? Gratiæ, gratiæ Dei fidendum est, qui citra omne meritum, opes illas diuinas uobis concredere voluit. Est & aliud mysterium. Quæ fidei alicuius committuntur, bona fide reddi dicuntur committenti: O Iudæi. Vbi est lex, quam fidei vr̃æ commisit Deus? Audite Dauidem. Tempus faciendi domine, dissipauerunt legem tuam. Audite Oseam. Vitis frondosa Israel. Audite Esaiam. Expectaui vt faceres uuas, & fecisti labruscas. Expectaui, vt faceres iudicium, & ecce iniquitas, & iustitiã, & ecce clamor. Tanq̃ amicis (ò perfidi) vobis Deus credidit legem sanctissimã, q̃ vineæ instar excoleretis, vt fructũ in vobis afferet domino: Vos tanq̃ hostes, non modo non illi fructum eius reddidistis, sed dissipastis illam penitus, seruosq; Prophetas occidistis. Siccinè agitur generatio praua atq; peruersa, popule stultè & insipiens? Siccinè inquàm cum amico, qui pretiosa queq; tuę fidei & seipsum tandem commisit? Cũ Deo optimo maximo, qui te adeò diligebat, vt diceret de his, qui tibi inimicabantur. Qui tangit vos, tangit pupillã oculi mei. Ipse ergo credidit tibi eloquia sua, nec tu primũ illi credideras. Quis autem dedit illi, & retribuetur ei? Ipse primum suas diuitias tuæ fidei committere voluit: at tu magna infidelitate decretasti, vt illius bonam fidem superares. Potest & intelligi. *Credita sunt illis eloquia Dei.* Non lex sub fidei cõmisso illis tradita est, sed euãgelium ipsum, tibi fide diuina promissum est. Et hoc videtur magis quadrare literæ, quoniam sequitur post. Nũquid incredulitas eorum fidem Dei euacuabit? in futuro tẽpore. Significat ergo eloquia illa, ꝓmissa quidem esse, sed nondum tradita. Pro tempore enim legis loquitur, vt alias diximus: Si tamẽ legem intelligis non euangelium. Quod eloquia Dei legem appellet, ne uos moueat, ob id qđ alibi dicitur, legem datã ab angelis fuisse non à Deo. Non enim excludit angelos Apostolus, sed Sathanam. Nõ est lex vetus mala, (vult dicere Paulus) bona est & sancta, vt dicetur. Non ergo à demone, vel à malo Deo tradita, vt Manes confinxit, sed à vero Deo: nõ tamẽ immediatè, sed ꝑ Angelos, sicut ad Galatas dicitur. Lex per transgressionem posita est, ordinata per angelos in manu mediatoris. Cui & consensit Stephanus dicens de Mose. Hic est, q fuit in ecclesia, in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in Sina mõte, & cum patribus nostris, qui accepit uerba uitæ dare nobis. Et magna quidem ratione, legem illam ministerio Angelorum accepere Iudæi, quoniam lex illa perfecta non erat. Ita enim dicitur. Neminem ad perfectum adduxit lex. Erat perfecta pro eo tempore. Dei enim perfecta sunt opera. Erat perfecta pedagogia,

Psal. 118. Ose. 10. Esa. 6. Deut. 32. Zach. 2. Rom. 11. Galat. 3. Act. 7. Heb 7. Deut 32.

dagogia, sed non perfecta simpliciter lex: at præparabat ad perfectionem euangelij, tanquam pedagogia ad sublimiorem sapientiam. Lex enim pedagogus noster fuit in Christo. Consentaneum itaque fuit, vt supremam manum imponeret Deus legibus vniuersis, suo ore docens euangelicam sapiẽtiam, omnibus numeris absolutam. Legem verò illam per pedadogos, per angelos qui ei famulantur, & seruiũt ad nutum, traderet hominibus. In vniuersis enim artibus, quod perfectum est, architectus ipse solet efficere: quod disponit ad formam, operarij faciunt, qui subministrant architecto, omnia tamen architecto adscribuntur, cuius iussu atque regula, cuncta fiunt. Ita ergo diuina illa lex dr, & Dei eloquia, quoniam diuino numine afflati angel', illam ediderunt, & lapidibus insculpserunt. Vnde & angelus ille, qui cũ Mose loquebatur, Deus ferè semper dicitur in scriptura sacra, quoniam vt Dei nuncius, illius agebat vices, illius quoque assumpto corpore eloquia proferebat. At Euangelium, diuina lex dicitur, quoniam Deus uerus in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est: ipseq; hanc doctrinam mundo dedit & inuulgauit. Tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo, ut dicitur in Baruch. Cæpit enim aperire nouissimis diebus os suum, qui ante aperiebat ora Angelorum atq; Prophetarum: Sicut ostendit Apostolus latissime in Epistola ad Hebreos. Et hinc solui potest quæstio illa famosa. Num Moses vidit Deum facie ad faciem, an non. Non enim vidit Deum, sed angelũ vice Dei. Propterea enim ipse dicebat. Ostende mihi gloriam tuam. Sẽtiebat nanque, quid uideret, & quod non videbat, desiderabat. Non ergo videbat ipsam Dei essentiam, neque à Deo immediatè instruebatur, sed per subiectã creaturam, per angelum, atque per nubem. Illud autem uerbum, loquebatur cum Deo facie ad faciem, sicut amicus cum amico. Et illud, Ore ad os loquor ei palam, & non per enigmata & figuras Deum uidit, secundũ opinionẽ populi fortasse est dictum, qui putabat verè cum Deo loqui Mosen facie ad faciem, maxime cum viderent faciẽ eius quasi cornutam, cum de monte descenderet, præ nimio splendore; Vel exponi potest, vt per hiperbolam sit dictum, iuxta uerbum illud, intelligaturq; quædam eminens contemplatio, & ualde familiaris, citra tamen diuinæ essentiæ visionem, quam dicũt intuitiuam. Hęc enim nulli viatori concessa fuisse uidetur, iuxta illud Dei verbum. Posteriora mea videbis, faciem meam videre nõ poteris. Non enim uidebit me homo, & viuet. Quanquàm & loca hæc omnia possimus interpretari, atque conciliare dicẽtes. Mosen quidem vidisse aliquando diuinam essentiam, quemadmodum Paulo nostro in raptu cõtigit, qui mundo mortuus quidem, sed Deo viuens, nesciens si in corpore, vel extra corpus fuisset, horaria, vt ita dixerim beatitudine, tunc potiebatur. Neque enim ulla difficultas cogit, qua non idẽ possimus asseuerare de Mose cum Augustino ad Paulinam de videndo Deũ. Et duodecimo super Genesim ad literã. Potissimum cum ipse fuerit eximius ꝓphetarum. At nihilominus, incõcussa est sentẽtia, quam protulimus, ex sacris literis. Mosen cum legem accepit, tunc non vidisse Deum, sed angelum tantũ, nec Deum illi apparuisse, sed angelum. Vidit Deum facie ad faciem vtiq;, sed alias uidit, non tunc, & non cum ipse voluit, petens. Ostende mihi faciẽ tuã, si inueni gratiam in oculis tuis, ne gloriaretur, sed cum Deo placuit, qui dein de coram Aaaron & Maria illum glorificauit. Si quis fuerit inter uos Propheta domini, in visione apparebo ei, aut ꝑ somnium loquar ad illum: at non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, palam, & non per enigmata. Cum ergo legem habuit in monte Sina, eloquia illa, erant eloquia angeli pro ipso Deo, non Dei. Vt eccellentiam nouę legis super veterem hinc etiam cognoscat, qm̃ multifarie, multisq; modis locutus patribus in prophetis, nouissimè locutus est nobis in filio, & ꝑ filiũ, q est uere Deus. Propter quod & Apostolus inuectus in Iudęos, qui diuina illa eloquia

Margin notes: Gal. 3. — Baruch 3 — Heb 1. — Exo. 33. — Ibidem. — Exo. 34. — Exo. 33. — 2. Cor. 12. — Num. 12. — Hebr 1.

quia p angelos tradita neglexerũt, acriꝰ inuehitur contra christianos, & duriora Heb. 2. comminatur his verbis. Abundantius oportet obseruare nos ea, quæ audiuimus, ne forte pereffluamus. Si enim q per angelos dictus est sermo, factus est firmus. & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemꝰ si tantam neglexerimus salutem? Habetis ergo diuina munera, gratis collata Iudęis supra Gẽtes. Habetis item Iudæorum perfidiam. Sequitur Apostolus.

Quid enim si quidam non crediderunt? Num infidelitas eorum, fidem Dei euacuabit? Absit. Audite quæso vnde ad hæc verba deuenerit Paulus noster. Cũ viderent Iudæi, qui ad Christum Iesum conuersi fuerant, Gentes quæ parũ antea idola coluerant, vero Deo neglecto, in ecclesiam recipi, gratiaque & donis sanctissimi spũs abundare æque ac Iudæos, sine vllo personarum delectu, magno liuore perciti, quippe qui illis vnis sciebant ex scripturis pollicitationes factas esse Messiæ, commoueri cęperunt, & hęsitare: non deerant, qui dicerent sicut in principio Epistolæ narrauimus. Res per fabulam tota uersa est, nobis ꝓmisit Deus, sed alijs reddidit. Ex Iudęis ortus est Christus, Gentes tamen saluauit: Iudæorum parẽtibus pollicitus est, & filios quasi præteriens, in eorum bona ethnicos, qui nullam antea ipsius habuere rationem, immisit. Vides q̃ pauci Iudæi fauoribus & gratijs supercælestibus potiantur? Hi qui ab aris & simulachris heri, vel nudius tertius recesserunt, in altiore gradu locati sunt. Vbi nunc Dei promissa? Vbi ipsius fidelitas? Si nos perfidi & rebelles magna ex parte fuimus, atque sumus, patres tamen fideles fuere, super quibus pollicitationes factæ fuerunt. Illorum fidẽ, nõ nostram perfidiam respicere debuerat Deus, & non nobis neglectis, Gentes in nostra bona sufficere. Promissa seruare debuit, vt iustus haberetur. O magnas in Deum blasphemias. At eas peperit indiscreta paternæ legis æmulatio. Medetur ergo huic infirmitati Apostolus medetur autem adeò, vt pungat, simul & leniat. Certe (inquit) quidam ex Iudæis. nõ dicit maior pars, neque omnes, ne vulnera refricare uelle uideatur, quo incrudescant magis. Act. 7. Increduli fuere Deo, & nunc & antea semper Spiritui sancto dura facie & indomabili corde restiterunt. Indigni itaque sua ipsorum culpa effecti sunt, quibus vlteriora beneficia impẽderentur. Culpandi hinc sunt maximè, vnde maximè gloriari ipsi & laudari ab alijs, modo uoluissent, non adeo ingrati animi esse, potuerant. Verum ex illorum perfidia, & ingratitudine, putas ne ò Iudæe, quem Zelus vrit, & liuor, violatam esse fidem Dei? Sumitur autem hic *Fides* pro fidelitate, eo modo quo communiter dicitur, virum illum esse bonæ fidei, qui complet promissa. nullaque ratione vnquam deficit à promissis. Hinc seruare fidem, frangere fidem, iuxta illud (non christianum tamen.) Frangenti fidem, fides frangatur eidem. Et hæc fides hinc dicta est (vt inqt Cicero) quod id fiat, quod dictum est. Estque pars iustitiæ, sicut ille dixit, & benè, primo de officijs. Absit ergo, vt dicas, tua ingratitudine ò homo factum esse, vt quod Deus promiserat, non impleatur. Non vincit tua iniustitia diuinam iustitiam. Diuina iustitia est, & exigit, vt sua verba compleantur, vt sua promissa reddantur. Cœlum & terra transibunt, verba autem Dei non transibunt. Luc. 21. Non potest negare semetipsum Deus. Dixit ergo & non faciet? Pollicitus est, & non exequetur? Absit. Quamuis ergo iniustus sis, & iniquus, contumelia afficiens eum, qui nunquam cessauit in vos omnes esse beneficus, quamuis ò Iudæi spreueritis Dei filium, atque illum tandem cruci affixeritis, à quo tanto estis affecti dignitatis honore: Quamuis vestra incredulitate supplicijs dignissimi fueritis, nunquàm fauoribus, aut gratijs, & id Deo præsentissimum semper fuerit, qui non aliter nouit fienda, quàm facta: scitote tñ nõ excidisse, nec excidere posse diuinas ꝓmissiones vr̃is pr̃ibus olĩ factas, & toties reiteratas, Et cũ maximè illas excidere putatis, tũc minimè excidũt.

Compro-

Comprobatur enim Deus, semper iustus in sermonibus suis, vincitque in iustitia, cum ab hominibus iudicatur & arguitur de iniustitia, sicut scriptum est
Ps. 50. in Dauide. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* Sit, sit ergo Deus verax. idest asseratur, asseratur quod Deus semper est uerax, uel fiat uerax, non in se, sed in hominum opinione, quomodo & fit sanctus, vel sanctificatur, non in augmentum sanctitatis, sed in glorificationem, & manifestationem; *Et omnis homo mendax*: Hoc enim asseri debet citra controuersiam. Omnes enim Gentes pro Dei excellentia dimicant, nec aliquid esse Deum putant, nisi quod rebus omnibus anteponunt. Quis ergo tam barbarus, tam feris moribus est, ut audeat dicere Deum nostra culpa fieri posse mendacem? Est semper, est semper uerax, & mentiri non scit, neque potest. Cur ergo con-
Tit. 1. quereris o iudæe de diuinis promissis? Q̄m̄ promisit exoluet, ne dubita. Potest autem uerbum illud. *Sit autem Deus uerax; & omnis homo mendax*. Aliter exponi. Ne enim putaret iudæus, diuina promissa reddenda esse iudæis, cum omni etiam eorum culpa, hac ratione. Quoniam licet magna iudæorum multitudo perfida fuerit, contumaxque, & ingrata Deo, nonnulli tamen iudæi continenter diuina precepta seruarunt, atque Deo se se exhibuerunt fidelissi-
Rom 11. mos, iuxta illud. Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genua sua ante Baal. adeo, ut pauculorum merito, omnibus pepercerit Deus omnipotens, nolueritque promissa patribus adimplere: ipso Deo dicente ad
Gen. 18. Loth de Sodomis. Si inuenero decem iustos, non delebo ciuitatem: uehementius quid addit Apostolus, si libet. Fac iudæos omnes non credidisse. Dic iudæorum neminem diuina præcepta seruasse, ponatur uniuersos fuisse incredulos, oportet inconcussum semper esse hoc axioma, Deum esse ueracem. Sequitur ergo, ut non possit hominum peccatis uiolari diuina ueracitas, atque fidelitas. Addo (inquit Apostolus) eo magis cognosci Deum esse fidelem atq; iustum in promissis, quo magis peccamus. Quemadmodum dixit Propheta. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris*. Homines nanque deficiunt a promissionibus quandoq;, ob eorum ingratitudinem quibus promiserant: & id iustum esse videtur. Neque enim est dignus dandis, qui non habet gratias de datis. At Deus, quauis hominum ingratitudine, nunquam deficit à suis promissionibus; promissa semper exoluit, quanquam tu illi fidem non serues, quam dedisti in baptismo, uel in circuncisione, ipse tamen fidem datam nequaquam violat. Memor erit in sæculum testamenti sui,
(inquit Dauid.) Et fidelia omnia uerba Ps. 110.
eius, confirmata in sęculum sęculi, fa- Ibidem.
cta in ueritate & æquitate. Fidelissimus itaq; super omnes, nostris peccatis comprobatur, & iustissimus. Tantum abest, ut ex nostra culpa possimus notam inurere Deo infidelitatis uel iniustitiæ Inqt ergo. (*Sit autem Deus uerax, omnis aūt homo mendax.*) Et hoc debet legi per parenthesim. ut responsio integra sit hæc in textu. Absit. *sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum iudicaris*. Nulla itaque hominum cul-
pa Dei fidelitatem diminuit, atque iu- Num. 23.
stitiam euacuat vllo pacto. Dicit enim Ps. 88.
Sapiens. Non est Deus ut homo, ut mentiatur, neque ut filius hominis ut mutetur. In Psalmo quoque, Deus benedictus (inquit) in æternum seruabo illi mīam meam, & testamentum meum fidele ipsi. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, & iustitias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum, misericordiā autē meam nō dispergam ab eo, neque nocebo ei in ueritate mea, neque profanabo testamentum meum. & quæ procedunt de labijs meis, non faciam irrita.

Sed hic sunt angustiæ, antequam verba Dauidis quæ assumit Apostolus interpretemur. Si enim Dei promissa non violātur, neq; uiolari pn̄t vt deficiāt, est ergo immobilis veritas diuinarum promissionum. Sed illud, cuius ueritas immobilis est, oportet esse certum atque

que indubitatum, igitur diuinæ promissiones certo certius, & absque dubio implebuntur, ita ut effectus certissime sequatur illarum promissionum. Quoties autem aliquis effectus certe ex aliqua causa prouenit, nisi aliquid possit illi causæ resistere, necessario semper euenit, nec potest non euenire. Nam da, oppositū tu potest nō euenire, ergo dubium est an eueniat, non igitur certe eueniet. Dixi uero, nisi aliquid possit vim causæ prohibere, propter actiones corporum cęlestium: ex quibus nō semper producuntur effectus proprij quos intendunt: quoniam dispositiones in his inferioribus, ratione materiæ, plerique resistunt illis uirtutibus cęlestibus, quibus hæc sublunaria aguntur & reguntur. At nisi materia resisteret, uel aliquid aliud, necessario semper proprij effectus quos intendunt producerētur. quoniā certè & indubiè sunt natæ, eos effectus producere supernæ illæ lationes. Arguatur modo sic. Promissionibus diuinis, nihil potest resistere: maximè enim hominum peccata resistere viderentur, sed ea non obsistunt, quoniam incredulitas nostra fidem & iustitiam Dei non euacuat, ut dicit Apostolus. necessario itaque eueniet id, quod Deus promisit euenturum. Potestque hæc ratio maximum habere robur in diuina prædestinatione. Prædestinatus enim si damnari potest, hoc uidetur maximè defendi. ob id qđ suis flagitijs, potest coronā ammittere prædestinationis. iuxta illud. Tene quod habes, ne alius accipiat tibi coronam uitæ. Sed hoc destruit hic Apostolus, quoniam nostra iniustitia non uiolatur diuina iustitia, atque legalitas fidei, omnino itaque saluabitur, nec poterit non saluari qui prædestinatus est, iure diuinæ fidelitatis, quæ uiolari non potest quouis hominum peccato. Videtis quo tendit hæc difficultas? O infelices, qui Paulum putant esse cuique peruium & facilem. Omnis sacra scriptura forte facilis est: vnus Paulus nihil habet facile: omnia difficilia, abstrusa, recondita, adeo ut plerunque compatiar hæreticis si lapsi sunt in tam magnas & impias hæreses: at Spiritu sancto, humilitateque duce ad Pauli sensa scrutanda accedere debuerant, non ambitione, non liuore, non tandem (ut morbum detegamus) huius sanctæ sedis odio. Id enim eos impulit ad has infaustas, infelicesque tragędias, quibus hodie totus orbis tumultuatur. Vos attendite, ne in hanc abissum ruatis præcipites.

Apoc. 3.

Dicamus primo, quid intendat Paulus. Secundo, propositæ difficultati satisfaciemus. Mens Pauli ex contextu omnis epistolæ hæc est, nequaquam ex incredulitate iudęorum excidisse promissa Dei facta iudæorum patribus pro filijs, de Christo, & de Ecclesia, atque de Gratijs; & charismatibus Christi. Cur hoc? Quoniā deficientibus a fide iudęis, pro illis subrogatæ sunt Gētes, iuxta uerbum illud Iobi. Conteret multos & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Nullatenus ergo promissa dei, falsitate aliqua destructa sunt, ob incredulitatem iudæorum. Promiserat credentibus, credentibus exoluit. Manet enim immobile testamentum, domini iuramento firmatum his, qui crediderunt, qm̄ nouit dominus qui sunt eius. Scio quid dices. Promissa sunt facta iudæis ipsis. Vtique. Sed cum à fide defecerunt iudęi, & rem, & nomen perdidere. Dicunt se iudæos esse & non sunt, sed sunt Sinagoga Sathanæ. Non enim qui in manifesto: iudęus est; Promissa sunt facta populo dei. Volo. Sed ipsi cum Christum negarunt dicentes. Nolumus hunc regnare super nos. Non habemus regem nisi Cæsarem. Hunc nescimus unde sit: inde non fuerunt amplius populus Dei. Audi Danielem. Et non erit populus eius qui eum negaturus est. Audi Dauidem. Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt. Gentiles effecti sunt populi Dei. Erit in loco in quo dicebatur, Non populus meus, & dicetur, Vos populus meus estis. Promissa facta sunt filijs Abrami. Fateor. Sed cum degenerarent ab Abraam, illico desierunt esse filij Abraami. dicente Christo eis. Si filij Abrahæ estis, opera Abraæ facite. in eorumque loca subrogatæ sunt credentes Gentes, quæ merito

Iob. 34.
2 Tim. 2.
Apoc. 2.
Rom 2.
Luc. 19.
Ioan. 9.
Dan. 9.
Psa. 17.
Ps.
Osee 2.
Ioan. 8.

rito

rito fidei Abrahæ, dicũtur, qui credidit Deo in præputio, & in gentilitate, (vt ita dicam) & reputatum est illi ad iustitiam. Hinc Paulus. Non qui ex semine sunt Abrahæ, omnes filij Abrahæ, sed in Isaac vocabitur tibi semen: idest, Non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine Abrahæ. Propterea Ioannes ille sanctissimus, qui baptismi fontem primus aperuit, præcursor dñi, sciés inané hác iudęorũ gloriá, vt eos cõfunderet, ostenderetq; non esse pernitiosa securitate fidendum diuinis promissionib⁹, quibus pollicitus fuerat Deus semini Abrahæ dare terram, gratiam, & gloriá. (ex eo enim ipsi maximè superbiebát, & torpescebant sicut nostræ ætatis christiani,) in eos omnes dixit, cũ in litore Iordanis prædicaret. Facite fructus dignos pœnitentiæ, & ne velitis dicere intra uos, Patrem habemus Abrahã. Dico enim vobis, quoniam potens est De⁹ de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Intelligis quo tendunt hæc verba? Huc spectant. Filijs Abrahæ vtiq; promisit Deus magnalia. O Iudæi, & non alijs: at nisi opera Abrahæ feceritis, tanquam spurij ab hæreditate repellemini. Neque timeatis diuinam inde minui fidelitatem. Oĩno enim in filijs Abrahæ complebuntur promissa. Gentiles enim, qui instar lapidũ modo duri sunt, & frigidi, lapideaq; simulachra colunt, suscitabuntur, vt credant semini Abrahæ, quod Christus est. Fiantq; per fidé filij Abrahæ, & ipsi saluati, in cœlo testimonium perhibebunt Deo, quod sit uerax in promissis. iuxta illud. Et erit testis in cœlo fidelis. Promissa facta sunt Israelitis. Concedo. Sed non omnes, q ex Israele sunt, hi sunt Israelitæ. Ni mirum, ergo si in eis non completa fuere promissa Dei. At in gentibus tantum. Id enim rationes omnes requirebát diuinæ iustitiæ, & fidelitatis: Et audeo dicere, facile potuisse, vel apparenter repræhendi de infidelitate Deum, si in iudæis carnalibus expletæ fuissent diuinæ promissiones. Alijs enim promisisset, alijs reddidisset. Promissa nanque facta erant iudæis, Israelitis, filijs Abrahæ, populo Dei, ipsis nullum horum conueniebat, eis itaque non fuerunt reddendæ illæ pollicitationes, vel exoluendæ, sed Gentibus. Quid uobis vř? Hoc est quod & uoluit dicere Christus in Parabola vineæ, Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et iterum. Multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbét cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cęlorum. Vides ergo (ni fallor) omni luce clarius, diuina promissa nequaquam excidere ob iudęorum incredulitatem. Licet enim ipsi peccarint, Deus tamen non inuenitur mendax, neque profanum testamentum eius. Profana enim esset promissio si esset inexpleta, expletur itaq;, expletur, aut in prædestinatis ex Gentibus, quæ per lapides significabantur in verbo illo præcursoris. Iota vnũ, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Hinc Deus benedictus. Semel (inquit) iuraui in scõ meo si Dauid mentiar. i. nõ métiar. Est. n. si ꝓ non, cõi loquentium vsu. Et sequitur id pro quo iurauit, & nõ mentietur. Semen eius in æternum manebit. Semen autem Dauidis. Christi scilicet, qui in psalmo illo, Dauidis nomine significatur. est populus acquisitionis, numer⁹ electorum. Omnes scilicet, qui ei méte, uera fide, vsque in finem crediderũt & credent. Non Iudæi qui carnaliter à Dauide trahunt originem. In credentibus enim futurum Dei regnum seminatum est: in ipsis ergo diuina promissa complebantur, & quotidie complétur. Hæc dubio procul est sentétia apostolica. Si fas est Paulum ex Paulo interpretari: Ad difficultatem itaque quantum huc spectat, ex dictis facile est respõdere. Si enim Deus promisit, vel prædestinauit te saluatum iri, nulli dubium te posse perire. Neque enim prædestinatione necessitatur nostra uoluntas. Diuina tamen promissa etiam admisso. quod etiam pereas, (quod an sit admitté dum, nunc non disputo) non excidunt: quoniam alius in locum tuum, diuina misericordia subrogabitur, qui tua corona potietur. Quemadmodum in locũ angelorum suffecti sunt homines, & in Iudęorum locum Gentiles. Homines non tenent loca sua, sed ruinas implét angelo-

Gal 3. Rom. 9. Matt. 3. Rom. 9. Matt. 21. Matt. 8. Matt. 5. Ps. 81.

angelorum. Gentibus non debebatur tantus honor, Iudęis debebatur. Gaudent ergo dignitate iudęorum, nō propria. Ita te cadente, surgit alius, qui tua corona potitur, ut electorum numerus suppleatur. Ita enim dicitur. Act. 3.
Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Nunquam ergo diuina prædestinatio, vel promissio est irrita vel inanis, nec esse potest, propter peccata nostra, Dices fortasse. Hoc nō sufficit. Nam Paulus ostendit nō modo non violari diuinam fidelitatem ꝓpter nostra peccata, sed declarari & elucescere magis, vt iustificeris (inquit) in sermonibus tuis, non uidetur hoc posse verificari, nisi eidem peccatori reddatur, quod promissum erat, non alteri, qui suas vices teneat. Nunc enim maximè comprobatur, Deum esse fidelissimum, quoniam quod gratis citra merita promiserat, reddit etiam ingrato, ne mentiri uideatur. Non adeò autē clarè comprobatur si aliū subroget, in quo promissio, vel prædestinatio compleatur. Dico autem tibi ego, quod immo maximè argui posset infidelitatis, si ingrato redderet, quod promisit gratis, si immeritum seruaret, quem citra meritum prædestinauit. Scis rationem? Ecce. Ordo prædestinationis ad salutem, quæ est effectus eius, est cum præsuppositione causæ secundę, voluntatis scilicet humanæ, vt & ipsa cooperetur, non ad prædestinationem, sed ad effectum prædestinationis. Hinc enim contingenter saluamur nō aliunde. Si ergo me, non cooperantem vllo pacto, sed nitentem in contrarium saluaret Deus, nonne infidelis est? nonne à legalitate deficit? ita certè. Supposuit enim secūdam causam cooperari: Si ergo operatio secundæ causæ non adsit, & effectus sequatur, iam mentitus est Deus: nō est verax in promissis. Vt ergo sit semper verax, oportet me cooperari ad effectū: Si non cooperor, non sequitur effectus. At summa illa sapientia, etiam me non cooperante, sua in me promissa alio modo adimplet. Neque enim desunt illi viæ explendi quod promisit, vt omnino fidelitas Dei meam superet ingratitudinem. Subrogat alium, qui coronā meam, meam dico accipiat modo prædicto. Ita homo mendax inuenitur. Deus autem semper uerax. Est tamen vna prædestinatio atq; promissio, quæ est sine omni suppositione causæ secundæ. Vna tantum, & nulla est alia præter eam: & ideo effectus illius, cum omnibus demeritis hominum, semper sequitur in illo eodem, cui illa promissio facta est. Scis autem quæ est? Illa est, quā tangit Dauid in psalmo quem Apostol' allegat. *Vt iustificeris in sermonibus tuis*, sed illam in expositione' verbi illius declarabimus. Habetis ergo solutionem difficultatis, quantum hic attinet.

Absolutè autem respondere ilii difficultati, qua probatur ex certitudine p̄destinationis necessitas effectus, prædestinati, hic nō est locus, sed aliò spectat, Ne tamen interim angatur pusillus, breuissime dicatur, quod corpus cęleste agit in hæc inferiora necessario, quasi necessitatem inducēs, quantum est de se. Hinc itaque nascitur, nisi sit aliquid qđ resistat, effectus illos de necessitate ꝓuenire, quos cælestes virtutes intēdūt. At Deus benedictus, non agit in illius, qui prædestinatus est voluntatem, quasi eam necessitando: mouet enim illam eo modo, quo est nata moueri, non auferendo scilicet modum suum, qui in libertate ad vtrumlibet consistit. Idcirco quamuis diuinæ voluntati prædestinanti, vel promittenti nihil resistat, neque etiam peccata, tamen uoluntas, & quælibet alia res exequitur, quod Deo placet, secundum modum proprium vniuscuiusque. Nanque & modum illum agendi dedit diuina voluntas, quē conseruat in rebus, disponens omnia suauiter, vt omnino sua uoluntas impleatur ab omnibus, quamuis nō vno Sap. 8.
modo. Propterea naturalia, diuinam voluntatem explent necessario: homines semper liberè & contingenter, quoadusque sunt in uia. Vnde resisteremus Deo, si necessario faceremus id quod Deus vult à nobis liberè & contingenter fieri: Tantum abest, vt quoniam voluntati diuinæ non potest, quis resistere, inferri posset, ergo prædestinatus necessariò saluabitur. Quamuis tamen illud quod Deus vult fieri, inuictè, &

indubi-

indubitatè fiat in cęlo, & in terra. Si prædestinatio esset sola causa, & ab ea totaliter proueniret salus prædestinati, argumentum concluderet, quod necessario prædestinatus saluaretur: sed non est tota causa. Alia causa secunda coagit, voluntas prædestinati: illa autem liberè & contingenter primæ cooperatur. Esto ergo, quod ex ui prædestinationis necessario sequeretur effectus salutis, ex uoluntate tamen nostra, contingéter saluatur, ergo simpliciter contingéter saluatur. Quis enim nesciat concurrétibus pluribus causis ad vnum effectū, vna necessaria, altera contingente, effectum esse contingentem? Quemadmodum in dialecticis argumentationibus, vna præmissa existente necessaria, altera possibili, conclusionem esse possibilé non necessariam? Concessum est citra controuersiam à sapientibus. At instabis. Omnis certitudo, quæ est cū suppositione alicuius, nō est certitudo absoluta, sed conditionalis: sicut non est certum, quod sol causet fertiles segetes, nisi cum hac conditione, si uirtus terræ vel seminis fuerit bene disposita ad cooperandum Soli: Et quoniam Sol coexigit ad prædictum effectum virtutem illam seminum, vel terræ, vt secundā causam: prædestinatio exigit voluntaté humanam, vt illi coagentem ad saluté prædestinati: potest autem uoluntas humana non coagere, ergo certitudo salutis, quæ habetur ex prædestinatione, non est certitudo absoluta, sed cōditionalis: Si bene operabitur voluntas humana, saluabitur. Sicut est certum mihi, quod Sophronicus si mouetur currit. Quod si sic. non est maior certitudo de salute in illo, qui scit se esse prædestinatum diuina reuelatione, vel etiam in Deo, q̄ in me, vel in alio quopiam. Omnibus enim certū est, quod qui Deo cooperabitur vsque in finem, saluabitur. Quid ad hoc? Responsio vltimata hæc est. Licet enim volūtas humana, vel liberum arbitrium, etiam in prędestinato deficere possit à salute: Tamen illi, qué Deus prædestinauit, tot adminicula præbet, tot eum modis iuuat, vt vel non cadat, vel cum ceciderit surgat, exhortatiōes, orationum suffragia, dona gratię, inspirationes, & alia huiusmodi: Quibus iuuari potest homo, quod tandem saluatur. Si ergo consideremus saluté respectu causæ proximę, scilicet liberi arbitrij, non habet certitudinem, sed cōtingentiam. Hinc Paulus, qui sciebat se esse prædestinatum, Certus sum, quod neque mors, neq; vita, neq; angeli, neque principatus, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei quę est in Christo Iesu. Rom. 8. Dubitabat tamé de salute. 1. Cor. 9. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Hinc Petrus. 2 Pet. 1. Satagite vt per bona opera uestra, firmam faciatis electionem vestrā. Notate uerbum, firmam, βεβαίαν. Neque enim aliter est firma, si hanc causam secūdā, quæ potest non cooperari primæ, spectamus, sed firmatur continuè, at respectu causæ primæ, quæ est prædestinatio, habet certitudinem. Sed si simpliciter quæras. Deus ne habet certitudiné absolutè, vel non? Absolutè, quoniam hæc causa secunda subiacet etiam ordini prædestinationis. Licet ergo ipse Deus supponat causam secundam absolutè ad consequendū p̄destinationis effectum, sicut sol virtutem seminis, tamen quia causa secunda subijcitur in totum prædestinationi, nō sic virtus terræ, vel seminis soli, ideo habet certitudinem absolutam, quamuis non habeat certitudo absoluta, quod ex sole sequatur fertilitas segetum: Exemplum enim nō est simile, vt iam vides. Et hæc sint satis, superq; satis.

Examinanda modo sunt duo illa verba. Primum. *Omnis homo mendax, Deus autem verax.* Secundum. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris.* Quo ad primum. Ne tibi quæso in mētem veniat, Omnis homo mendax, ergo & hic mendax, qui dicit. Omnis homo mendax: mendacium ergo est dicere, Omnis homo mendax. Omnis homo certè est ex se mendax Petrus enim qui Ecclesiæ petra fuit, dum de se præsumpsit, mendax inuentus est: ter nanque dominum negauit, pro quo vitam ponere tam audaciter promiserat. Mat. 26. Re Psal. 50. cte ergo propheta. Ego (inquit) dixi in excessu meo: non dixi absolutè ego, mētiri

tiri enim & ipse potuissem, sed dixi in excessu, me ipsum excedens, extra me positus, hoc est in extasi, in raptu mētis meæ: non pauore alienatus, quod pusillorum est, sed diuina inspiratione sursum actus, Omnis homo, carnis fragilitate mendax, diuina fortitudine verax. Cum ergo veraces sumus, diuinis muneribus id adscribamus: cum mēdaces, nostrum esse fateamur. Magna nanq; prudentia geritur, vt sibi aliquis imprudens esse videatur. Sicut ergo leues corde, & fatui se se ueracissimos esse uerè mentiuntur, ita illuminati, ex se ipsis se se citra omne mendacium mēdaces esse cognoscunt. Sicut enim nulla res est calida, nisi caliditatem participet ab igne, qui suapte natura calidissimus est: ita nulla creatura verax esse potest, nisi à ueritate veracitatem participet. Veritas autem Deus est. Hinc Dauid
Ps 42. præcatur. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. Cum ergo uerax homo est, Deum induere uidetur, & exuere hominem. Hinc Prophetis, ad quos ser
Heb. 4. mo Dei factus est, qui propterea men-
Ps. 81. tiri non poterant. Ego dixi dij estis, inqt omnipotens, & filij excelsi omnes. Est solum difficultas, quoniam in libris Regum, cum spiritus ille mendacij dixisset domino. Egrediar, & ero spūs men-
2. Reg. 22 dax in ore Prophetarum Achab: dixit dominus. Decipies & præualebis, egredere & fac ita. Secundo. Obstetrices
Exo. 1. Ægypti, propter mendacium laudātur, benedicunturq; à domino, quoniā scilicet mentitæ sunt Pharaoni, qui eis pcceperat, vt masculos interficerent, & seruarent tantum fęminas hebreorū. Videtur ergo & mendacium esse ex Deo, & Deo placere mendacia. Verum absit hic error à fidelibus Scriptum est n.
Ps. 5. Perdes omnes, qui loquuntur mendacium. Qui facit mendacium, filius est
1. Ioan. 1. diaboli, qui cum loquitur mendacium,
Ioan. 8 ex proprijs loquitur. Os quod mentit̄ occidit animam. Noli velle mentiri om
Sap. 1. nem mendacium. Ad difficultatē er-
3 Re 22. go dicatur. Verba illa Dei. Egredere & fac, non sunt intelligenda per modum præcepti, sed per modū permissionis: eo modo, quo etiam illud intelligitur quod Christus dixit Iudæ in cœna.

Quod facis, fac citi°. Si enim fuisset p̄ceptum, obedientia Iudæ laudaretur: permisit tantum Christus: Quod autē permittit, est contra eius absolutam voluntatem: vt nosti optime. Neq; enim bona permittit, sed mala. Bona autem ipse agit volens, non permittens tantū. Obstetrices laudantur atque remunerantur, non quia sint mentitæ, sed quia timuerunt Deum: ex cuius timore duo secuta sunt, non obedierunt Regi, & mentitę sunt: Quoniam timuerunt, meruerunt, meruerunt etiā, quia nō obedierūt regi. Oportet enim obedire deo magis q̄ hominibus. Vnde in Exodo dicitur. Timuerunt obstetrices Deum, & non fecerunt iuxta pręceptum regis. Ideo Deus ędificauit eis domos. At mēdacium nequaquam meritorium fuit, immo peccatum. Omne enim mendacium est peccatum per se, atque ideo fugiendum: non dico tamen peccatum mortale propter iocosum atque offitiosum. Verum neque ista sunt sine, sicut dicit Augustinus, super psalmo quinto. Quoniam cum uoces sint naturalia signa conceptuum, affectuumq; animi, innaturale est & indebitum, vt aliquis voce significet id quod nō habet in mēte. Habetis ergo primum. Credo tamen ego, vt uerum fatear hoc in loco, Paulum intelligere omnem hominem esse mendacem: non vt cōmuniter est sermo de mendacio, sed tantum vt opponitur fidelitati vel legalitati, atque stabilitati, sicut per oppositum, Deum esse veracem intelligit, hoc est stabilem, fidelemque, & constantem in promissionibus exoluendis. Homines enim & si uerè ex corde promittant aliquid, nec mentiantur: (Mendacium enim est cū vnum simulamus ore, aliud animo meditantes:) tam interdum occasione, vel accepta, vel data deficiunt, deficereque volunt à promissis: & ore protestant̄ se se velle promissa seruare. Non est ergo propriè mendacium. Nam cum non loquitur homo contra id quod habet in mente, non mentitur, licet infideliter agat, quoniam mutat animū. Hæc igitur est mendacij ratio, quam Paulus hic intendit, videlicet mutare propositum, de quo dicitur in Prouerbijs. Stultus

Ioan. 13.
Act. 5.
Exo. 1.

Eccl. 17. tus vt luna mutatur. Deus autem (vt dictum est) nunquam deficit, quin quę promisit exoluat: nullo ergo pacto mendax
Malac. 3. est, neq; esse potest. Ego enim Deus, & non mutor.

Quo ad secundū. Dauidis verba hæc
Ps. 50. sunt. *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. Vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas cum iudicaris* O magnæ spei verba. Rectè Dauidis sunt, qui in exéplum proponitur non cadendi, sed si cecideris, non desperandi. Videre videor Alma Roma, Dauidem illum Regē, post adulterium, homicidiumq; in seipsum conuersum, magnis suspirijs, & querulis vocibus acclamantem. Infelix ego homo. quo me vertam? Quo ibo? qui cęlum terramque offendi? In meipsum
1. Cor. 6. peccaui grauissimè, qm̄ qui fornicatur,
1. Cor 6. in corpus suum peccat. Et qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur. In proximum, quoniam Vriam occidi. Toto populo deinde scandalum fui. Nomen Dei propter me blasphematur ab
Exo, 20. omnibus. O me miserū. Deum offendi qui præcepit, Non occides, Non mecha
Dan. 13. beris. Quid faciam? Ad quem cōfugiā? Angustiæ sunt mihi vndiq;, & quid eli-
Luc. 15. gam pœnitus ignoro. Desperabo ne? Absit. Scio quid faciam. Surgam à desperatione, cui iā ferè succubui, & ibo
Psa. 102. ad patrem meū qui me creauit. Iudex est & iustus, sed & misericors. Misericordia enim super omnia opera eius.
Osie 6. Percutiet, sed sanabit, corripiet, sed nō
Psal 50. perdet. Ad te igitur pijssimè Deus, tristis & mærens venio. Miserere mei deus. Tibi enim soli peccaui: Nimirum tibi soli: Tu quidē me in regem vnxisti: populus Deo peccat & regi: rex hominē non habet qui eius facta diiudicet. Tibi soli ergo relinquit mea iniqtas puniēda. Tibi soli peccaui. Tu enim mihi p̄cipisti, vt omnia pfecto diligerem, sed propter te solum: Ego autem odi Vriā, Bersabeam amaui, sed propter se. Ideo tibi soli peccaui: in te solum deliqui. Tu ergo solus es spes mea. Ad te solū verba doloris effundo. Miserere mei Deus, secūdum magnam misericordiam tuā. Vtique illam magnam. Nam malum coram te feci. Te p̄sente, te vidente: sciebā qd vbiq; eras, respiciēs p fenestras, pspiciēs p cancellos. Hoīe spectāte, horruissem id facinus, te præsente non expaui. Cant. 2.
O scelus. Dele, dele pijssimè Deus iniquitatem meam, dele de anima maculam, de libro memoriam, de cōscientia vermen, de affectu appetitum, de gustu errorem. Non audis susurria dnorum qui dicunt, ex stirpe mea nequaquam amplius nasciturum Christum? quoniam in te peccaui. Tu tamen illud mihi sub iuramento pollicitus es. Ne ergo dum mea errata vident, putent te esse mentitum. Munda me, vt me mūdato *Iustificeris*, iustus scilicet & verax reperiaris *in sermonibus tuis*, quos mecū de futuro humani generis redemptore, habuisti, qui sit tibi in filium, & regnum eius æternum. *& vincas*, ostendens eos esse mendaces, & te veracem *cum iudicaris*. ab eis, nequaquā amplius facturus quod promisisti. Præualeat, p̄ualeat veritas promissionis, & iustitiæ tuæ fidei peccato meo, ne violetur tua fidelitas iniquitate mea. Exolue, exolue quod gratis promisisti, vt cum alij homines interdum deficiant à promissis, ingratitudine eorum quibus promiserunt: te nequaquam deficiēte, ex peccatis meis iustissimus appareas, atq; fidelissimus. Ita de veneno peccati mei fiet orbi medicina salutifera. Manifestabitur enim ueracitas summa testamenti tui. Non ideo peccaui vt iustificeris: me felicem, si hac intentione peccasse: at postquam peccaui, si pmissa serues, meq; non abijcias, de quo iam dixisti, Inueni hominem secundum cor meū, Act 13.
iustissimus, & veracissimus declarabere communi hominum omnium testimonio. Hæc fuit ipsius Dauidis oratio, quam & exaudiuit Deus: Dixit enim illi Nathan. Transtulit dominus à te pec 2. Re 12.
catum tuum. Et ita propter peccatum commissum in Deum, non destitit Deus à promisso. Hoc est quod vult habere hic Apostolus noster. Non subrogauit alium in locum Dauidis peccatoris, sed ex ipso Dauide uoluit nasci Christum, quemadmodum illi pollicitus fuerat. De fructu ventris tui, ponam super sedem tuam. Psal. 131.
Itaque ex peccato Dauidis, iustissimus atque fidelissimus apparuit omnipotens, promissa adimplens citra

omne

omne meritum, immo cũ maximo demerito eius, cui promissio facta fuerat. Illud ergo. *Vt iustificeris*, consequutionem significat, non causam finalem, sicut & illud, In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non uident uideant. Iustificari autem hic non accipitur, vt idem est quod fieri iustũ, sed deputari iustum, haberiq; pro iusto, vt patet. Sed hic digrediamur. Hæc est illa promissio & prædestinatio, quæ sine omni suppositione causarum secundarum facta est. Incarnatio uidelicet filij Dei, ex Dauide & ex Iudæis. Et ideo nullo hominum peccato poterat fieri inanis & irrita, necessario oportebat illam adimpleri, necessitate immutabilitatis, & infallibilitatis. Vnde ex Iudæis natus est Christus, & ex semine Dauid secundum carnem: quamuis iudæi pfidi fuerint, & Dauid maxime Deum irritauerit. Propterea, vt id immobile esse crederes, iuramento firmauit. Iusiurãdum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis. Hinc Paulus interposuit consilij sui iusiurãdum, vt per duas immortales res, (quia impossibile est mentiri Deum,) firmissimũ solatium habeamus. Sed cur hoc? vt euidentius appareret incarnationem illã filij Dei, ex mera gratia, citra omne humanum meritum factam esse. Si Dauid non peccasset, potuissent forte opinari Iudæi sanctitate sua idipsum meruisse, vt filius Dei ex semine eius descẽderet. At cum tam turpiter peccarit, cognoscitur gratia Dei sola, non ipsius merito id factum esse. Et inter gradus genealogiæ Christi, per quos venit de cœlo ad terras, numerantur etiam meretrices, Raab, & Bersabee, incestus quoque ille Thamar, quem & religiosa auris horrere uidetur, nõ alia ratione, nisi ut intelligas cum oĩbus hominum demeritis, voluisse Deum hominem fieri, vt gratiã iustificantem sui aduentus, ex sua misericordia agnosceremus, non ex nostro merito. Neq; enim Dauidẽ, virum sanguinium, blasphemum, adulterum, homicidam habuisset in patrem, nisi hoc voluisset certo certius, euidentissimeq; omnibus notum esse. Non ascribatur sanctitati Iudæorum, ex quibus ortus est Christus, Christi natiuitas, vnicè fauori & gratię Dei ascribatur, qui Iudæos adeò extollere uoluit, ut etiam ex peccatoribus Iudæorum nasci non fuerit dedignatus. Stetit ergo firma hęc ꝓmissio Dei: nec Dauidis, iudęorumq́ue facinoribus potuit, nec potuisset aliquo pacto uiolari: Et vt staret, iustificauit Dauidem, Iudæosque sanctificauit. Sicq; agnitum est, sanctitatem & iustitiam illam non esse ex seipsis, sed ex Deo, qui voluit immobiliter obseruare quod iuramento firmarat. Hoc enim illud est, de quo dicitur. Iurauit dominus, & nõ pęnitebit eum. Præter hanc promissionem vt dixi, nulla est, nec fuit vnquam alia, quæ non fuerit cum suppositione secundæ causæ: nec prædestinatio ipsa nostræ salutis, vt dictum est. Et magna quidem ratione. Nan salus est merces & pręmium: uita nostra est militia sup terram: in militia autem nõ certificant de corona milites nisi conditionaliter. Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit. Vita nostra est cursus, salus illa est brauium, non promittitur brauium nisi benè currenti. Hinc Paulus, Sic currite, vt compręhendatis. Propterea dicebat dominus per Ezechielem. Si dixero iusto uita uiues, & non morieris, ipse autem cõfisus in sua iustitia, fecerit iniquitatem, nunquid uiuet? Quod si non semper hæc suppositio explicetur, intelligitur tamen semper. Inditium est modus hic loquendi Dei. Si dixero. vita uiues. Nullam ponit conditionem, qđ tamen subintelligenda sit, patet ex eo quod subditur. Ipse autem confisus in iustitia sua. &c. Conditio ergo est, uita uiues, si perseuerauerís in his quę cæpisti, iuxta illud. Qui perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam gloriæ. Te ergo non perseuerante, nũ Deus infideliter agit, cum tibi nõ largitur æternam vitam, quam promisit? infideliter ageret si largiretur: fideliter ergo agit Deus semper, & nũquam deficit à promissis. Docuit nãnque Seneca in libro de beneficijs, vt teneatur homo facere, quæ promittit, requirit, quod omnia immutata permaneant, alioquin, nec fuit mendax in promittendo.

Ioan. 9.
Rom. 1.
Luc. 1.
Heb. 6.
Matt. 1.
Ps. 109.
Iob 7.
2. Tim. 2.
1. Cor 9.
Ezech. 18
Matt. 24.
Apoc. 2.

mittendo, promisit.n.quod habebat in mente, subintellectis debitis cõditionibus: nec est etiam infidelis non implẽdo quod promisit, quia eedem cõditiones non extant. Et quid dico ego de Seneca? Hac rõne excusauit se à leuitate Apostolus secunda ad Corinthios, qm̃ Corinthũ nõ audiuerat sicut olim pollicitus fuit, vt videre licet. Si itaq; hæc hominem sufficienter excusant, ne dicatur deficere a promissis, quõ Deum nõ excusabunt, quod nulla ratione mutari potest, nec mentiri? Fidelis itaque est sermo suus. Non enim est in illo,
2.Cor.1 Est & Non, vt Paulus dicit, sed est in
Esa.1. illo Est. Ita nanque dicit Deus. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ
Hier.18. comedetis: si nolueritis, gladius deuorabit vos. Repente loquar aduersus Gẽtem, & aduersus regnum, vt eradicẽ, destruam, & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa, pœnitentiã & ego agam à malo quod cogitaui vt facerem eis. Nunq̃ ergo ipse deficit ab his quæ promittit, quoniam semper cõditio subintelligenda est, & ita stante illa seruat, amota illa non seruat, vt sit semper verax & fidelis: neq;.n.verax esset, si seruaret. Sed tu dices. Hoc est pulchrum videre. Cur illa promissio de filij Dei aduentu fuerit absoluta, & nulla alia: & propterea nullo peccato potuerit illa non adimpleri: Nos vero peccatis nr̃is Dei promissa interdum non obtinemus, quamuis diuina veritas nõ violetur. O magnum mysterium. In vniuersis operibus Dei, non fuit opus aliquod meræ gratię, præterquã hæc benedicta & ineffabilis ĩcarnatio Iesu Chr̃i. Ad illam enim nulla simpliciter merita præcesserunt, nec sua, nec aliena. Quid enim egit homo ille, humana natura scilicet Chr̃i anteq̃ assumeret à uerbo, vt vnionem illam promereri potuisset? Maria virgo θεοτόκος, etiam tẽpore conceptionis quid egit, vt tantum donum promereret quo Deũ pareret & hoĩem?
Luc.1. Rectè dictũ est illi ab Angelo. Inuenisti gr̃am apud Deũ, non emisti, nõ meruisti, inuenisti gratis, forte diuina accepisti: Fortasse mẹreri potuit, vt acceleraret Incarnationis illa gr̃a singularis, quod nec assero: sed nihil aliud oĩno. Qm̃ ergo fuit mera gr̃a absolute, ĩpleri eã decuit ẽt cum omnibus Iudęorũ facinoribus, ne demerita hoĩum gr̃am Dei superare viderentur. Si enim dictum est Rom.12.
homini, Noli uinci à malo, sed uince in bono malum: multo magis id conuenit Deo. Et ĩ hac Epistola potissimũ de hac gr̃a loquitur Apostolus, quę credita est, hoc est promissa iudęis, quã tñ qm̃ ipsi promeruisse contendebant ex lege, ex patribus, ex circuncisione, propterea adeò acriter contra eos procedit, ostendens eos fuisse perfidos & infideles, cęlestem tñ promissionẽ adimplesse Deũ, vt omnia ab omnibus gr̃æ Dei ferãtur accepta. Nulla alia gr̃a est mera gratia. Nanq; vita æterna quæ gr̃a dr̃, etiã pro meritis nr̃is nobis redditur. Nõ est ergo tm̃ gratia sed merces. Item nec prima gr̃a baptismalis nr̃a, est mera gratia, illam.n.nobis meruit Chr̃s de cõdigno, vt aiunt. Gr̃a secunda baptismalis, non est mera gr̃a: eã.n.Chr̃s meruit, habetq; causam meritoriã de congruo saltẽ hęc gr̃a, in eo cui confert: & propterea nulla promissio est absoluta p̃ter illã vnam, qm̃ Deus vult nos ipsos aliqualiter sibi coagere & coopari, vt qđ daturus est nobis, & ex dono eius ꝓueniat, & ex merito reddat. Intelligitis ò Gratiani, q extollẽdæ gr̃æ prætextu liberũ arbitrium prorsus tanta impietate eneruatis. Nulla, nulla gr̃a est mera gratia nostra sine merito. Incarnationẽ aũt Dei sola gr̃a fecit. Vnde absolutè donũ est nõ meritũ vlla rõne, ideo spũi sanctoattribuitur, qui donum dicitur. Oportuit itaq; illã absolutè fieri, atq; etiam promitti, vt sola gratia agnosceretur.

Sed dices. Nonne prædestinatio nr̃a est mera gr̃a? Non. Prędestinatio Chr̃i meruit prædestinationẽ eorũ, qui prædestinantur. Est mera gr̃a respectu p̃destinatorum: illam.n.nullatenus meruerunt, nec ex operibus factis, nec fiẽdis: at Chr̃s cum sit caput Ecclesiæ meretur membris: cum sit naturalis Dei filius, mæretur adoptiuos fratres. Vnde Paulus ideo dicit prædestinatos prædestinari, qm̃ dignum est, vt Christus habeat multos fratres, qui conformes sint imagini eius. Breuiter ergo, Chr̃s ipse omnia nobis bona meruit primum.

Et hoc est illud in quo uno Paulus laborat indefesse, primam grãm nos nullatenus promeruisse, sed Chrm. Quod hęretici non intelligentes, transferunt ad omnia, vt omne meritum auferant à nobis. Ex his aũt omnibus quæ dicta sunt, vide tu hinc tria alia magna sacramenta. Primum, quã inaniter sibi arrogant Iudæi, quod euangelicã grãm pro meruerint, quandoquidem gratis citra oẽ meritum conditus est Chrs Iesus, q est autor euangelij. Qũo. O Iudęi meruistis fidem Chri Iesu, qua efficeremini filij Dei, quando nec Chrs Iesus secundũ carnem meruit esse filius Dei? Secundo. Quàm falso dicant nonnulli, hominum ex præsciẽtia meritorum prędestinari. O miseri. Iesus Chrs est caput prædestinatorum, nos membra. Est

Rom 8. enim primogenitus in multis fratrib⁹: & nos prædestinati non sumus, nisi, q a ipse primum prædestinatus est, vt sim⁹ eius fratres, & cohæredes, iuxta illud.

Ibidem. Si filij, & hæredes, hęredes quidẽ Dei, cohæredes autem Christi: Sed Christ⁹ Iesus, non ex meritis præscitis prædestinatus est esse Dei filius, at merè gratis, itaq; nec aliorum prædestinatorũ merita prænoscuntur, vt prædestinarentur. Tertium, q̃ impiè asserãt antichristi nostræ ætatis, Deum reprobare aliquos, p beneplacito suæ uoluntatis duntaxat, sine præscientia demeritorũ. O improbi. Citra omne meritũ, immo cum tot, tantisq; demeritis hominum oĩum, Deus prædestinauit humanam naturam vnire diuinæ, vt homo esset filius Dei: & si ne demeritis credemus, Deum homines emancipare, vt sint filij iræ, damnationis, mancipiaq; diaboli? Absit, absit. tam grauis error à fidelium mentibus. Neq; enim nostra iniquitas diuinã superat gratiam. vt hic docet Apostol⁹ apertissimè. At superaret, si citra culpam reprobos aliquos haberet Deus, quos odiret, velletque perire. Reuertor modo ad Textum.

Si autem iniustitia nostra, iustitiam Dei commendat. Quid dicemus? Num iniustus Deus, qui infert iram? (Secundum hominem dico.) Absit. Dictum est ab Apostolo, Deum optimum maximum honorasse Iudęos supra Gentes omnes, quoniam credidit illis eloquia sua: ipsos autem dedecorasse Deum sua incredulitate atque perfidia: promissa tamen Dei eorum ingratitudine nequaquàm excidisse, quod maximè diuinam legalitatẽ ostendit: siquidem ingratis existentib⁹ eis & perfidis, exoluit nihil minus, quę pollicitus fuerat, ne à fide deficeret: quemadmodum ex Dauide, iuxta promissa nasci voluit illius vnigenitum filium carnem factum, licet ipse pœna & supplicio dignus esset non Dei fauore. Hinc enim iustitia diuinæ fidelitatis, & maior & illustrior apparuit. Hęc est sũma omnium quæ hoc tertio capite hactenus sunt declarata. Sed si hæc vera sunt, dicit Apostolus. (Notate dictionẽ aduersatiuam, *Sed*, vel *Autem*). Si autẽ hæc vera sunt. (Ecce difficultas) Nostra ergo peccata *commendãt*. idest insignẽ faciunt, illustrant, reddunt in hominũ oculis clariorem, & magis conspicuã diuinam iustitiã. Quod si ita est. Quid dicemus ad hũc cauillum? *Ergo iniquus est Deus, qui infert iram?* idest uindictã. Nũ ita est, quod iniquè plectamur peccãtes, à Deo? Vr enim quod inique, q a contra æquitatem: ęquitas. n. exigit, vt nequaquã debeat nobis irasci Deus cũ peccamus, sed cõciliari potius: qñquidem cum ex nris peccatis gloria eius augeatur magis, saltem apud hoĩes, honore digni sumus cũ peccamus, non supplicio: fauore, non ira: gratia nõ uindicta: Irascitur autem maximè propter diffidentiam & incredulitatem nostram. Veniet ira dei inquit Paulus, in filios dif Eph. 5. fidentię, ergo iniquè irascit & indignè, qm̃ nra diffidẽtia fidelitas Dei extollit, vt dictum est. Qm̃ aũt cõsequutio hæc, Deũ iniquè irasci, vel iniquũ esse cũ irascit & percutiet qui peccant, nimiũ est impia & irreligiosa: ne tibi esset offendiculo pijs aurib⁹, addit illã parenthesim. (*Secundum hominem loquor*) Ne me putes ex animo loqui, non id intendo, quod infertur, argumentatio humana est, & secundum hominem, carnalem scilicet, imperitum, atque male dauidicam sñiam interpretantem. Magnum enim solatium imprudenter existimant, peccatis suis verbo illo collatam esse homines ĩpij, vt iustificeris ĩ sermonib⁹ tuis,

& vincas cum iudicaris. Dicunt nanq; hi qui gloriantur in rebus pessimis, & lætantur cum malefecerint. Si iustificatur Deus in nrorum indulgentia peccatorum. Si uincit homines cum iudicatur ab hominibus: si errata nra mię materiam Deo ingerũt: Si per iniquitates nostras, ipsius bonitas exercetur, & gloria dilatatur, iniustè peccata nra puniũtur, quæ ad manifestandam Dei patientiam atque fidelem beneuolẽtiam adeò proficiunt. Qua enim iustitia diuina, damnat iniustitiam Deus, si humana iniustitia, secũdũ te ò Apostole, ò Propheta, fit iustior? Qua æquitate infideles oẽs mulctat, si hominum infidelitate augescit diuina fidelitas? Cernis quo tẽdit cauillus iste, *Secundum hominem*? ad diuinam iustitiam accusandam, & ad excusandam humanam iniustitiã. Rectè ergo. *Secundum hominem*. Vox nanque infamis est homo, apud Paulum. Scri-
1. Cor. 3. ptum est enim, Cum sit inter vos Zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hoĩem ambulatis? Audi ergo quàm horret cauillũ hunc Apostolus. *Absit*. quod Deus sit iniquus, quia uindicat in eos, qui delinquũt: ob id quod iustior apparet peccatis hoĩum. Sequit. *Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mũdum?* Hæc litera potest dupliciter legi. Primo, ut Apostolus repellat hoc absurdum alio absurdo, vt malum nodũ, malo cuneo propellat, sicut est in prouerbio. *Alioquin* (inquit) *quomodo iudicabit Deus hunc mundum?* Si iniquus est Deus, vt infertur ab homine, non itaq; iudicabit mundum. Iudicare est ius dicere qui iniquus est, nõ dicit ius: Deus ergo si iniquus est, non iudicabit. Ostẽsum est aũt supra, quod iudicabit mundum ergo non est iniquus. Dices. Dicet ius, sed non faciet, iudicabit enim iniqua, puniendo peccatores, quod iniqtatem eius ostendit. Iudex enim iniquus iniquè iudicat: contra, Deum iniquè iudicare, est impossibile. Iudicabit ergo secundum æquitatem & veritatem: quare relinquitur, vt sit equus & iustus. Si dicas, non est ostensum, quod non possit iniquè iudicare. Ostẽdo. Si enim iniquè iudicat, iam non est Deus. Probo. Si Deus est, est primus iudex atque supremus, primus iudex non potest iniquè iudicare, quia si inique iudicat, errat: si errat, oportet eum dirigi non dirigere, itaq; non primus contra positum, à primo igitur ad vltimum sequitur, quod Deus non est iniquus. Hinc Iobus ille sanctissimus. Iob. 33.
Verè Deus non condemnat frustra, nec omnipotens subuertit iudicium. Alius modus, qui mihi magis placet, est, vt hæc verba non sint Pauli reflectentis vel retorquentis argumentum in hominem, sed hominis replicantis contra Pauli responsionem. Dixit Paulus horrentis voce. *Absit*, vt Deus sit iniquus. Ecce replica. *Alioquin*, si nõ est iniquus. *Quomodo*, qua ratione *iudicabit*, vindicando & puniendo *Mundum?* peccatores, qui mundi nomine in sacris literis appellantur? Mundus Ioan. 15.
vos odit, quia me prius odio habuit. Omne quod est in mundo, aut est con- 1. Ioan. 1.
cupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia uitæ. Non potest mundus odisse uos, me autem Ioan. 7.
odit, quia testimonium perhibeo, quod opera eius mala sunt. Vnde Christus Iesus, omnes illius asseclas non modo presbyteros, monachos, religiosos, omnes Christianos, uoluit spiritales esse & dici, neminem mundanum. Elegi vos de mundo. Quam- Ioan. 15.
uis nunc (proh dolor) omnes mundanissimi sint, & qui spiritales dicuntur, omnibus mundanis mũdaniores. Nulla ratione ergo uidetur, quod mundus puniri debeat, si non est iniquus Deus: inquit homo, probatur. *Si enim ueritas Dei, in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid ad huc & ego tanquam peccator iudicor?* Et est idẽ argumẽtũ quod primum fiebat: at illud erat ab iniustitia, hoc à mendacio. Duo enim supradicta fuerant ex Dauide. Omnis homo mendax, Deus autem verax. Et tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Primũ argumentum huic secundę sententiæ Dauidis, de iniustitia hominum, & iustitia Dei innitebatur: hoc innititur primæ, de nro mendacio, & ueritate diuina. Eadem tñ est uis vtriusq;: propterea integranda est vna ratio ex ambobus.

Veritas Dei nostris mendacijs crescit, iniustitiæ nr̃æ comparata diuina iustitia, magis, magisq; apparet. Vt quid ergo in mendaces deseuiet Deus, atq; in improbos, postquã ipsum nr̃a peccata glorificant? Non modo non sunt puniẽdi peccatores, qui Deo contumeliam irrogare videntur, sed remunerandi, q̃m nostris iniurijs gloriosior euadit. Hoc exigit diuina iustitia. Vnde & terreni principes, quæ in eorum gloriam fiunt, magnis & multis præmijs prosequuntur. Qua æquitate ergo. O Paule, in iudicio illo horrẽdo quod toties insonãs in auribus puniemur? *Et non* potius nos secure *faciamus mala*, mendacia, iniustitias, *vt veniant bona*, vt gratijs & fauoribus Dei pro iustitia remuneremur: quippe qui debet nostra facinora coronare, cum ex eis gloria ipsius fiat augustior & manifestior toti orbi. Et iõ quanto maior & plura mala fecerim⁹, maiora pluraq; bona ab illo pro cuius laude peccauimus, recipiem⁹. (*Sicut blasphemamur*, & pro idest, *Sicut aiunt quidam nos debere*) Hoc est verbum Pauli per parenthesim positum, ante illud faciamus mala, vt veniant bona immediate. Istud enim est quod imponebãt Apostolis, maximè aũt Paulo, vt dicerẽt, facienda esse mala, vt venirent bona. Et id est de quo conqueritur Apostolus, dicitq; se se blasphemari, callumnia & iniuria magna affici, cum illi adscribitur tam turpe facinus, vt prædicet, peccandum esse, vt gratia Dei abundet. Ecce, ecce hæreticorum nr̃i temporis præceptores, qui Paulo ipso adhuc viuẽte, prædicationes atque Epistolas paulinas deprauabant. Habetis testimonium Petri: habetis nunc & querelam Pauli. *Sicut* (inquit) *Blasphemamur*. Mos fuit semper hereticorũ torquere scripturas, profanare euangelium, Paulum corrumpere. *Blasphemamur*. inquit Apostolus, callumniam patimur ab his pseudo apostolis, qui sermones nostros adeò torquent, vt dicere audeãt, nos peccata fouere. Quamuis enim ipse dixerit. Vbi abundauit delictum, superabundauit, & gratia: non illo tendit uerbum istud, vt accipere possint peccatores ansam qua dicant Paulum velle nos ad peccata accendere, vt ampliores gratias obtineamus: Quamquã pleriq; ad hunc sensum maligno animo pia illius verba detorquerent. Et sequitur concludẽdo Apostolus de his, qui sua verba perperam sunt interpretari ad animarum p̃ditionem. *Quorum damnatio iuxta est*. O Pauli peruersores. Audite Paulum. Est qui accusat vos Paulus, in quo uos speratis. Vr̃a (inquit) dãnatio iusta est. Q̃m Epistolas & sermones meos, aliò torquetis, quàm tendant. Neq;. n. dicere uolui, Vbi abundauit delictum, supabundauit & gratia, igitur peccemus, augeamus scelera, permaneamus ĩ peccato, vt gratia abũdet. Absit hoc ab omnium fidelium mente, sed illud potius meo uersabatur in animo, ergo cõtinẽter Deo agamus gratias, quippe, quia cum omne hominum genus grauissimo illo & læthali morbo radicis vitiatę laboraret, qui non nisi medici cælestis ope sanari poterat, ipse nr̃is infirmitatibus miseratus, vt nobis mederetur se se demisit ad terras. O ingẽtem misericordiam. O maximũ Dei fauorẽ. Nõ poterat tanta peccatorũ rubigo cõsumi, nisi tã magno igne ardẽtissimæ charitatis & m̃iæ dei, vt filius suus pro nobis homo fieret, qui merè gratis nos liberaret, se se pro omnibus, citra oĩum merita deo patri offerẽs hostiã in ara crucis, gratis venũdati fuimus, & gratis sine argento redẽpti sumus, iuxta Prophetã. Propter scelus. n. populi sui, percussit filiũ suum dñs ops, & filio suo non pepercit, sed pro nobis omnib⁹ tradidit illũ. Quis ergo hinc nisi ingratissimus diuinæ gratię dicere audeat, permaneamus in peccatis, vt gratia Dei abundet? Abundauit, abundauit iam, & superabundauit cum abundaret delictum, quoniam maius est Christi donum q̃ fuerit Adæ delictum. Oportuit enim Christum Deo placere magis, & reuera placuit, quàm displicuerat Adã ille terrenus, qui erat forma vẽturi. Abijciẽda ergo sunt peccata oĩa, bonis operibus est contendẽdũ, vt Deo placeamus, ne tantæ gratiæ de cætero simus ingrati. Non dixi vnquam ego Paulus, omnem hominum gratiã haberi citra dispositionem post peccata. Absit.

Marginalia: Rom. 5. — Ioan. 5. — Rom. 5. — Psa. 51. — Esa. 53. — Rom. 8. — Rom. 5.

Absit, ne somniaui quidem: at gratiam illam summam Incarnationis verbi dei, omnem orbem citra omne meritum peruasisse. Contendi semper, tum contra Iudæos, tum cōtra Gentes. Vt quid si meritis detraho, collatis ad illam gratiam, quam totus orbis certe promęreri non potuit; me absolute negare merita, vnicè gratiam extollere, quasi abundet vbi delicta abundant, nec parare nos oporteat ad illam, quo sermone torpere coguntur vniuersi, tam impiè prædicatis? O impostores. O harpię scripturarum. O lucifugæ. O fontes sine aqua. O nebulę turbinibus exagitatę, quibus caligo tenebrarum reseruatur,
2. Pet. 2. vt inquit charissimus frater meus Petrus. Qui abundantes in vaniloquio, pellicitis in desiderijs luxuriæ idiotas & carnales, qui paululum effugere incipiunt ab orbita sanctæ matris Ecclesiæ, illisq; libertatem promittitis, cum & ipsi serui sitis omnis iniquitatis &
Ibidem. corruptionis. A quo enim quis superatus est, illius & seruus est. Habetis apostolicum sensum, & quæstiones iam patent, in litera longè, quàm in sensu difficiliores. Litera enim inuoluta est, & obscura propter diuersarum partium verba, quæ ponuntur simul non distincta. Petuntur ergo in summa tria. Primum. Quomodo peccatis, homines dei gloriam adaugeant. Secundum. Num ideo Deus peccantes indignè afficiat supplicijs. Tertium. Nunquid sint faciēda mala, vt veniant bona. Adeò autem indignum est Christiano viro hęc in dubium reuocare, vt Apostolus respōsionem illis afferre fuerit dedignatus. Nāque & omnes piæ aures horrere debēt dicentem, nostris flagitijs, nos glorificare Deum, quo ad primum. Deum iniquè punire, & vindicare peccātes, quo ad secundum. Facienda esse mala, vt veniant bona, quo ad tertiū. Et si quis hęc dixerit, vel horum aliquid, secundū hominem loquitur, non secundum Deū. Omnis autem homo ex se mendax, vt dictum est: Quoniam tamen veritas maximè elucescit ex dubitationum solutione, non erit inutile circa hæc dubitare.

Primum itaque dubium est. Quoniā Abraham ille sanctissimus, cum prope esset, vt ingrederetur Ægyptum, dixit Sarai vxori suæ. Noui quod pulchra sis Gen. 12. mulier, & cū viderint te ægyptij dicturi sunt, vxor illius est, & interficiēt me, & te reseruabunt. Dic ergo obsecro, qđ soror mea sis, vt bene sit mihi propter te, & viuat anima mea ob gratiam tui. Iacob quoque mentitus est patri suo cęcutienti, dicēs se esse Esau, ad quod mē- Gen. 27. dacium etiam cōpulsus est, vt ita dicā, à sanctissima illa Rebecca, quæ non sine numine diuum ait illi. Perge fili, & si maledixerit tibi, super me sit ista maledictio. Iudith etiam commendatur, quę tamen Holoferni mentita est, vt posset Iudith. 10 liberare populum illum, cuius salutem tam anxiò animo sitiebat: neq; enim potuisset illū interficere, nisi eū mendacio decepisset. Licet igitur facere mala, vt veniant bona. Mendaciū enim suapte natura malum esse, nemo nescit ex hjs, quę supra dicta sunt. At bona intentione sanctos istos & sanctas, mentitas esse referunt scripturæ sacræ. Cui quæstioni, & videtur fidem astruere dictum illud Christi Iesu. Si oculus tuus Luc. 11. simplex fuerit, totum corpus lucidum erit. id est, si tua intentio recta fuerit, operationes vniuersæ bonæ erunt.

Secundum dubium est, de iustitia & ęquitate Dei iudicantis, vlciscentisque improbos. Inquit enim Apostolus, Cōclusit Deus omnia sub peccato, vt om- Gal. 3. nium misereatur, ergo indignè peccantes flagellat & percutit. Item, plus exigit in pęna, quàm commissum sit in culpa. Scribitur enim in Apocalypsi. Du- Apoc. 18. plicate ei duplicia, secundum opera Esa 40. eius. Et in Esaia. Suscepit de manu dn̄i duplicia, ꝓ omnibus peccatis suis. Hoc Deut 25. autem est contra æquitatem, qua præcipitur. Secundum mensuram delicti, e- Esa. 17. rit & plagarum modus. Et in mensura contra mēsuram cum adiecta fuerit, iudicabit eam. Et quantum glorificauit Apoc. 18. se, & in delitijs fuit, tm̄ date illi tormentum & luctum. Adhuc, Peccatum bla- Leuit. 24. sphemiæ puniebatur in testamento veteri simplici lapidatione: Peccatū vero schismatis tam formidabili inconsuetaque morte mulctatum est: Aperta est. n. Psal 105. terra, & deglutiuit Datham & Abiron.

Longe

Longe tamen illud quo Deus in seipso grauius est isto delicto, quo i proximis duntaxat, offenditur.

Rom. 9. Tertium dubium est. Quoniã dixit Deus Pharaoni. In hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Ex peccato ergo Pharaonis, euasit diuina iustitia illustrior, cum superbè illum reluctantem diuinis iussionibus, nolẽtemq; acquiescere Deo, tantis plagis demum, & tam horrenda morte mulctauit, vt toti orbi possit esse

Prou. 19. exemplum, iuxta illud. Pestilente flagellato, stultus sapiẽtior erit. Et illud aliud. Dedisti metuentibus te significationẽ,

Ps 59. vt fugiant à facie arcus, vt liberentur di

Iob. 19. lecti tui. Quoniam vltor iniquitatum gladius est. Hac etiam ratione videtur ex peccato Adę, diuina misericordia clarius effulsisse toti orbi, cum Deus omnipotens tradidit filium, vt seruum redi-

Ioan. 9. meret. Hinc cæcum natura illuminatu

Ioan. 11. rus Iesus, Lazarum quoque quatriduanum suscitaturus, in mysterio & figura humani generis reparandi. Hæc (inqt) cõtigerunt, huic cæcitas, illi infirmitas, vt per eos filius Dei glorificetur. *Nunc* ergo rem aperiamus. Ita enim fiet, vt facilè argumenta vniuersa diluantur.

In primis itaque, quomodo possum⁹ asserere, vt mentiri liceat, vel peccatum aliud quodpiam patrare, vt inde bonũ aliquod eueniat, cum peccatum omne suapte natura malum sit? Est autem mali consultoris per mala media ad bonũ finem deuenire, sicut docetur in Ethicis. Nequaquã ergo est peccandum, vt inde bonum eueniat peccanti, vel alteri. Quis enim nesciat, vitanda esse mala

Eccl 27. consilia, cum scriptum sit. Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur? Amplius. Malum nulla ratione eligibile est, quoniã bonũ est, quod omnia appetunt. Arguatur ergo. Peccatum non est eligibile vel appetitibile, ergo neque per se, neq; propter aliud, potest rectè appeti, quare nec fieri: Neque enim rectè fit, quod rectè non appetitur. Fortius. Bonum contigit fieri vno modo tantum, vt dicit summus ille Philosophus in Moralibus suis. Malum verò omnifariam. Omnifariam enim cõtingit declinare a scopo sagittarium, at non nisi vno modo tangere scopum. Bonum itaque est ex integra causa, malum ex uno quolibet defectu nascitur. Quomodo ergo sufficit recta intentio, si opus ex genere malum est, vt illud bene fiat? Postremo. Charitas est finis le- Rom. 13.
gis iuxta Paulum, adeò vt ex charitate teneamur agere quæ agimus, vel saltẽ nihil contra charitatem. Quomodo ergo possumus agere citra culpam, aliqđ inordinatum bona intentione, cum illud ex quo inordinatum est, sit contra charitatem? Charitas enim ordinata est, dicente sponso suo. Ordinauit in Cant. 2.
me charitatem, in Canticis Canticorũ. Quæ autem contra charitatem sunt, nequaquam licent. Peccatum uero quodlibet, est actus inordinatus: Nulla ergo ratione peccare licet. Sed nunquid ad euitandum vnum peccatum maius, nõ licet patrare aliud minus? Dico quod non. Bonum est vitare peccatum maius: at non ne maius bonum est euenire bonum simpliciter, quàm vitare malum? Peccatum vero minus, malũ est, si ergo non sunt facienda mala vt eueniant bona, multo minus faciẽda sunt, vt peiora vitentur. O quot sunt, qui peierarunt in iudicio, quo aliquibus vitam seruarent? Non sunt, non sunt facienda mala, vt veniant bona. Intelligite, & abscedat communis error. Etiam propter homicidium vitandum, nõ est mentiendum. Quod dicitur in Prouerbio, De duobus malis, minus malũ est eligendum. Falsum est, impium, & absurdissimum. In corporalibus damnis vtique est verum: quo maius euitare valeamus, minus eligim⁹. Si detˀ optio, vel te interficiam, vel da mihi mille aureos, secundum eligendum est, vt quod homo committat aliquod peccatum, quamuis minimum propter aliud vitãdum: id nunquam fuit, nec est licitum.

Sed hic sunt tres difficultates. Prima. Quoniam Loth ille sanctissimus, ingredientibus, ad eum Angelis, cum pessi- Gen. 19.
mi illi Sodomei vim facerent, vt eos cognoscerent, dixit. Nolite, nolite hoc malum facere: Habeo duas filias, quę nondum cognouerunt virum, educam eas ad vos, & abutimini eis sicut placuerit,

dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia ingressi sunt sub vmbra culminis mei. Obtulit ergo filias suas in deflorationem, vt hospites seruaret, q̄m de iure naturæ est hospitum conseruatio. In
Iud. 19. libro etiam Iudicum legimus senem illum viris Belial, qui contra naturā in iuuenem peccare volebant, obtulisse filiam virginem, vt libidinē suā complerent, abstinerentq; à scelere tantæ turpitudinis. Secundo. Ecclesia licitè permittit meretrices in ciuitatibus, ne omnia libidinibus turbent̄, vt dicit Augu-
Deut. 24. stinus. Tertio. Moses licere dixit, libellū repudij ad duritiā cordis Iudęorum, vt scilicet vxoricidia prohiberet. Quid ad hæc?

Ad Primū, dico quod omnino Loth peccauit. Nō enim potuit offerre filias suas modo illo præfato, quin consentiret aliqualiter earum deflorationi, quę ex genere erat peccatum mortale. Excusatur tñ aliqualiter à tanto scilicet, non à toto, ob maximam mentis perturbationem quā incurrerat, videns tāto impetu domui suæ & hospitibus violentiā inferri. Perturbatus itaq; admodū, ad illa uerba deuenit. Et quid mirū si dicam Loth peccasse, cum & legatur illū saturū, & vino madidū duas filias co
Gen. 19. gnouisse: Si.n. de prima excusari possit, certè de secunda excusari nō p̄t. Quod ergo dr̄ de conseruatione hospitum, qđ est de iure naturę. Concedo. Et quilibet tenetur tueri hospites quantum potest, sed per modos qui liceāt: nullus tñ peccare debet pro eis conseruandis, quoniā hoc est contra ordinem charitatis. Quod dr̄ de Ecclesia, facilè diluit̄. Non enim alio modo permittit meretrices, nisi quia nō punit. Non pōt aūt oīa punire, sed relinquit pleraq; diuino iudicio puniēda. Non ergo Ecclesia credit, qđ liceat pellicatus, sed tm̄ dissimulat modo dicto. De Mose, & de repudio, multis modis posset dici, sed iste mihi placet admodū, vt dicat̄. Repudiū nūq̄ licuisse, ēt in lege veteri: quod optime ostendit̄, si communē vsum patrū attēdamus, qui boni habiti sunt. Cōsuetudo.n. est optima legū interpres, cōsuetudo inq̄, nō corruptela, vsus nō abusus. Nullus.n. eorū repudiauit vxores, nisi sup hoc habuerint spāle dei mādatū, qui matrimoniū solus p̄t facere atq; dissoluere vt illi placet. Quod dico pp, Gal 4.
Abraamū, qui Deo iubēte emisit Agar. Quantū ad thorū, vtiq; licebat repudiare causa fornicationis, sed quātū ad vinculū minimè, quia scriptum est. Quos Matt. 19.
Deus cōiunxit, homo nō separet. Et est rō Chr̄i hæc in Euāgelio Matthæi. Moyses ergo tm̄ permisit, sicut & permisit vsuram alienigenis, cum tñ omnis vsura ēt Gentili licita non sit, sicut dr̄ in libro Malloth, qui est authenticus apud Hebręos, & hoc iō, quia oīs vsura est cōtra naturam, vt ostendit̄ quinto Ethicorū, pręcisè aūt permittebat̄ sicut fornicatio cum pellice ab ecclesia, propter vitāda adulteria: Non tanq̄ liceret, sed tanq̄ minus illicitum esset. Hęc aūt pmissio à pctō non excusat. Nam omnia q̄ permittunt̄, mala sunt, quæ.n. bona, conceduntur vel consuluntur, non permittunt̄. Stat ergo conclusio. Nequaq̄ bonā intētionem excusate à peccato, vt omnino blasphemia sit, sicut inquit Apostolus dicere, Faciamus mala, vt veniāt bona.

Quod dicit Chr̄s de ītētione sub metaphora oculi, huc tendit, modo opus non sit ex gn̄e malū. Si affuerit intentio recta & simplex, nullas habēs plicas du
plicitatis: neq; enim potest homo duobus dominis seruire, Deo & māmonæ, Matt. 6.
totū ritè agetur, cum merito: at quamuis opus ex genere bonum fuerit, vt erogare pauperibus, si non adsit intentio simplex, dirigens te ad Dei amorem
tantum, incassum agentur. Qui enim Matt. 6.
terrenam inde spectat gloriolam, vt pharisei, qui tuba canunt, de quibus ibi sermo habitus est, etiam si ad Deum partim anhelet, is frustra agit. Zelotes nanq; Deus noster est, neq; vult aliud quippiam intendi in nostris actionibus, quàm ipsum tantum. Vnde & clamat. Gloriam meam alteri non dabo. Esa. 42.
Actus itaque ex genere bonos, perficit bona intentio: medios vel indifferentes, excusat: malos vero nequaquam.

Quo ad secundum. Sapientis est ordinare. Deus est sapientissimus, ordini itaque suæ sapientiæ, & prouidentiæ subduntur omnia, non modo naturalia, sed etiam humanæ operationes.

Res

Res autem naturales cũ à debito & naturali ordine recedunt, corrumpũtur. Oportet itaque, quod & homo cum voluntarie transgreditur ordinem diuinæ legis, puniatur ab ipso. Vnde q̃a homo tribus ordinibus subijcitur, ordini propriæ rationis, ordini superio-
Rom.13. ris potestatis. Omnis enim anima sublimioribus potestatibus subdita est) ordidini quoq; diuinæ legis: nõ est satis hominem puniri cum peccat conscientiæ remorsu. id enim meret̃, q̃m à rationis ordine deficit. Nõ item satis est, torqueri à iudice, reus est humani supplicij:
2.Pet.2. Quoniam qui gladium non sine causa portat, male faciens non timuit: sed adhuc oportet eum mulctari à Deo, qui est princeps omnis ordinis, & primus iura dicens in omnibus causis, cuius iussa violauit. Et hoc est, quod ratũ vocemus, à quo & rei dicimur: obligatio
Exo,32. scilicet ad pęnam, de qua in Exodo. Percussit eos propter reatum uituli: Hic autem reatus manet etiam post peccatũ, ergo post peccatũ iustum est nos à Deo vindicari. Puniri vel pęna non est malum, vt magnus ille Dionysius dicebat quarto de diuinis nominibus, sed esse dignum pęna, illud ergo à Deo est. Ego
Esa.45. dominus faciens pacem, & creans malum, idest uindictam, vel pęnam. Hoc aũt nostra culpa nobis contingit. Ambulate in flammis, quas ipsi vobis suc-
Es.50. cendistis, idest quibus vos ipsos dignos effecistis.

Quo ad tertium. Si peccatũ nihil est, nisi auerti à Deo, conuertiq; ad creaturã, non uideo quõ nr̃a peccata Deo parere possint gloriã. Cũ peccamus, nos ipsos Deo anteponimus, nr̃amq; voluntaté diuinæ voluntati, neq;.n aliter peccari põt, ergo pc̃tã imminuunt Dei gloriã quantum est ex sua ipsorũ rõne. Tm̃ abest, vt extollant, vel cõmendent. Et vt dicam de Pharaone. Nonne Pharao adeò induruit, vt impudenter diceret.
Exo.5. Dñm nescio, & Israel nõ dimittã? Quo itaq; pacto fingi potest, vt Pharao diuinam gloriam extulerit, qui pro virili ad nitebatur Dei nomen pessum iri?

Ad ea modo quæ obijciebãtur. Respondendũ est. Primum ergo ad illud de Abraamo, dicat̃, uoluisse ueritaté celari, nõ vt mendacium dici: põt ueritas aliqua celari absq; peccato interdũ. Nõ item aliquod mendaciũ dici. Non.n.dixit. Dic quod non sis vxor mea. Id.n.si dixisset, mentita esset. Sed dic, q̃d soror mea sis. Verè aũt soror erat, ipso dicẽte Gen.20. deĩde. Verè soror mea, es filia p̃ris mei, non matris meę. Quia scilicet ex parte patris illi attinebat. Omnes.n.homines & mulieres eiusdem cognationis propinquæ, dicuntur in sacris lr̃is vsitatissimo more fratres & sorores. Vnde & le- Gen.13. gimus eũdé Abraamũ appellasse Loth fratrẽ, cum tñ esset nepos, non frater. Erat itaq; soror Sarai & vxor: & Abraã tm̃ rogauit, vt taceret coniugium, quo ille non interficeretur. Iacob aũt diuino Gen.27. afflatus spũ, mysterio non dolo, dixit se esse Esau, q̃m primogenitura Esau illi iã de iure diuino debebatur, & translata erat ad ipsum, vnde poterat illius nomine appellari citra omne mendaciũ: q̃m sua dignitate & proprietate potiturus erat, & coram Deo iam meritò potiebatur. Iudith uero non laudatur, quia mentita sit, sed propter ingentem cha- Iudith.10 ritatis affectum, quo tanto periculo, tã magna animositate se se exposuit.

Ad ea q̃ dicebant̃ contra diuinã iustitiã. Rñdeo. In primis. Dictũ illđ Apostoli intelligẽdũ est hoc pacto. Cõclusit Gal.3. Deus oĩa sub pcõ: Oẽs status, oẽs leges, oĩa tẽpora, vt oĩum misereat̃. Iudęorũ, scilicet & Gentiũ, non Iudęorũ tm̃, non Gentiũ tm̃, sed oĩum populorũ. Verum non oĩum Iudęorũ, neq; oĩum Gẽtiliũ. Oĩbus ergo miam impendit Deus, sed nõ singulis. Iustũ.n.est & aliquos mulctari, vt ostẽsum est. Qđ dicebat̃ duplicari tormẽta, nõ dẽt intelligi ſm excessũ pęnę ad culpam, in duplo: cũ ostensum sit Deũ punire citra cõdignũ, sed intelligi dẽt, qđ hõ qui peccat, dupliciter, in aĩa.s.& in corpore puniet̃: secũdũ qđ totus hõ peccat, nõ aĩa solũ, nec corpꝰ solũ. Et hac rõne fiet gñale iudiciũ, vt totꝰ hõ sit particeps pęnę, q̃ fuit p̃ticeps culpę. Si urgeas. Quia pęna excedit culpã, q̃m ꝓ modica delectatione & momẽtanea torquẽdi sumꝰ in ęternũ. Tibi rñsũ velim. Quamuis.n.culpa tp̃alis sit actione, voluntate tñ æterna est. Iuxta illud Iobi. Æstimauit abissũ quasi senescẽtẽ. Iob.41.

Voluis-

Voluissent enim impij sine fine viuere, vt potuissent sine fine peccare. Ad summam ergo iudicantis iustitiam pertinet, vt nunquam careant supplicio, q̄ nunquam voluerunt carere peccato.
Deut 25. Vltimum vero dissoluitur, quoniam in futuro iudicio, secundum mensuram delicti, erit plagarum modus. At in hac vita nō semper, sicut supra dicebamus. cap. 2. Huius autem rationem accipe. Pœnæ huius seculi, medicinæ sunt magis, quàm pęnæ, quandoque autē morbo minori adhibetur medicina fortior quàm maiori, si grauius inde periculū immineat. Quid autem perniciosius schismate, quo omnis hominū pax aufertur, perturbanturque vniuersę societates. Iure ergo grauius fuere puniendi qui schisma illud concitarunt, quàm blasphemi. At durius in alio sæculo blasphemi punientur, quam quicunque alij.

Rom. 9. Illud postremo quod obijcit de Pharaone, cuius peccato diuina gloria videtur esse angustior facta. Neotericos istos Aquilonis theologos, bone Deus, quàm oblectat, quàm mouet, quàm gestire facit. Operatur Deus (inquiunt) in nobis non modo uirtutes, sed peccata.
Prou. 16. Scriptum est enim. Vniuersa propter se metipsum operatus est dominus, etiā malum in diem mali: qm̄ & ex peccatis gloria diuina manifestatur: sicuti patet ex testimonio Pauli de Pharaone,
Exo. 9. quod desumitur ex Exodo. In isto itaque operatur virtutes, in illo peccata ꝓ beneplacito suę voluntatis, quoniā hac via ostendit Deus diuitias gloriæ suæ, eligens aliquos in vasa iræ, aliquos ī va
Ps. 15. sa misericordiæ. Mirum profectò, mirum. Scriptum est enim, Bonorū nr̄orū non indiget domin⁹, multo minus ergo malorum. Vnde hinc perbellè isti re
Iob. 13. felluntur ni fallor. Nam Deus non indiget nr̄o mendacio, nostra culpa, nr̄a perditione ad ostendendam gloriam suam, igitur impium est dicere, quod velit nos peccare atque perire pro gloria sua. Dicamus ergo nos, peccatis imminui diuinam gloriam per se, & propterea peccata non possunt esse à Deo, nisi vt permittente, quoniam nihil est à Deo positiua actione, nisi quod Dei gloriam laudat per se. Laudant enim eum omnia opera sua. Sunt ergo à nobis peccata: at Deus qui adeò bonus est, vt nequaquam sineret malum aliquod fieri in vniuerso, nisi adeo potens esset, vt de quolibet malo posset elicere bonum, postquàm peccata iam patrata sunt in illius contumeliam, abutitur eis in gloriam suam: quomodo insidijs fratrum Iosippi, quibus perniciem illi moliebātur, ipse in illius exaltationē abusus est, eo dicente. Vos cogitastis de me malū, Gen. 50. sed Deus vertit illud in bonum. Ita & iniquitate Iudæorum, qua tanta rabie deseuierunt in Christum, abusus est in Christi triumphum, & in Iudææ exterminium. Ad Dei nanq; attinet bonitatem, vt nihil relinquat in rebus quod sit inordinatum. Vnde in naturalibus experimento & scientia uidemus, omnia mala à diuina prouidentia ordinari ad aliquod bonum. Hæc enim ratio est qua ostenditur, omnia esse bona in uniuerso. Corruptio nanque aeris est generatio ignis: occisio ouis est, pastus lupi. Cum ergo actus nostri diuinæ prouidētiæ limites non exeant, oportet nostra peccata ad aliquod bonum ordinari ab ipso Deo. Hoc autem conuenientissimè fit, cum Deus peccantes castigat. Ita enim sub ordine iustitiæ, quæ ad æqualitatem reducitur, comprehenduntur ea quæ debitam mensuram excesserunt. Excedit enim homo cum peccat propriam voluntatem, diuinæ præferens uoluntati. Cum ergo peccator contra voluntatem suam patitur, Deo ipsum secundum ordinem suæ sapientiæ vlciscēte, excessus ille tollitur, & ad æqualitatem reducitur: quod maximè in Pharaonem contigit. Qui qm̄ excesserat peccandi modum, punitus est ēt supra modum: magno tamen modo, vt timor scelestis omnibus incuteretur, & diuina iustitia in omnem terrarum orbem inuulgaretur, præter & contra Pharaonis intentionem. Vnde audeo dicere, quod si verum est, Deum peccata in nobis operari ad gloriam suam, sicut isti theologi dicunt, ergo insolubilis est hic cauillus quem Paulus secundū hominem proposuit, videlicet. Iniquus est Deus qui infert iram; quoniā ideo

ideo peccamus, quia Deus operatur in nobis peccata ad gloriam suam ostendendam. Nequaquam ergo secundum æquitatem, puniri possunt qui delinquunt. Amplius. Vitari non potest hic alius cauillus. Ergo facienda sunt mala, vt veniant bona. Deus enim operatur in nobis peccata, vt glorificetur in nobis. Tertio. Difficile est tutari Deũ opera sua coronare in me, & in illo opera sua castigare. Hoc paradoxon multis paradoxis tutelaribus opus habet? Cur enim si virtutes & peccata opera sunt Dei, hunc præmiat, illum punit? In hoc certe punit opera sua, in illo opera sua item p̃miat. Si hoc rationem habet, tu cogita. Nobis nulla est talis difficultas, quoniam peccata dicimus esse tantum nostra opera, non Dei, vt peccata. Et quamuis ad Dei gloriam faciant, hoc tantum est per accidens, modo dicto. Quæ autem facit Deus, per se, ad illius gloriam faciunt, & de numero

Gen. 1. eorum sunt, de quibus dr̃. Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erãt ualde bona.

Prou. 16. Illud vero. Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus, etiam malum ad diem malum, quod adeò magnifaciunt, neminem moueat. Sic intelligitur, vt Diuus Hieronymus annotauit. Molit enim sapiens loco illo Deũ non condidisse vllam naturam ex se malam: sed tamen sic sua ineffabili, miraque sapientia omnia tẽperare, vt mala quoque, quæ ab eo non sunt, quasi eius essent opera, uertat in gloriã suam. Nec enim luciferum condidit ipse malum, de quo ibi loquitur, sed sua sponte malum effectum, reseruat æternis supplicijs. Vnde in die iudicij, in eo, & p eum maximè diuina vindicta manifestabitur. Quoniam & torquebitur ipse, alios quoque torquebit in igne. Non est itaque verum, quod ab homine assumebatur, Iniustitiam nostram diuinam iustitiam commendare: sed Deum ex nr̃is iniustitijs occasione accepta, suam ipsius iustitiam declarare, atque etiam misericordiã. Itaq; nihil sequitur eorũ, quæ homo deducebat.

Ioan. 11. Quod dicebatur à Christo. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur filius Dei per eam. Ex his quæ aliàs annotauimus, dilucidum est. Tenetur enim præpositio illa vt, cõsequutiue, non finaliter. Dubio procul, ex nostris miserijs glorificatur Deus, at per accidens, Deo illis abutente. Verum ex ipsis per se nequaquam, sed potius ex nostris felicitatibus tam animæ, quàm corporis glorificatur, vt constat. Et sic patet mens Apostoli.

Sequitur. *Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse.* Longa digressione à proposito, non extra propositum deuagatus est Apostolus, vt vidistis. Propositum enim erat. Quid igitur amplius est Iudæo? Nunc ad idem reuertitur ob responsionem datam. Ita enim responsum fuit, multum per omnem modum. Quid ergo inquiunt nunc inflati Iudæi? Quid inquam dicebas Paule supra, nos Gentibus esse pares? Quid ergo impudenter nobis comparari volunt Athee Gẽtes? Quid ergo laboras incassum, ostendens nos nequaquam præcellere Ethnicos, quos nobis vnis electis repudiauit Deus? Ex ore tuo te iudicamus. Quærebamus. Quid amplius Iudęus habet? Respondisti uel inuitus: Multum per omnem modum. Rom. 3.
Nihil aliud uolumus. Recantasti: uictas dedisti manus. Multo maiora & plura, tibi sunt collata Iudæe diuino munere, quàm Gentibus. Hæc dixi, & dico. At non inde sequitur, quod omnino p̃cellas, quod sis melior qđ præferri merearis, quoniam diuinis gratijs semper abusus es. Propriæ actiones sunt, quibus melior, digniorque alter altero iudicari debet. Neque enim honor, sed esse dignum honoribus, alios alijs efficit superiores. Quod plura tibi collata sint, lex, circuncisio, oracula, iudicia, ceremoniæ, nequaquam efficit, vt Ethnicum antecellas. Gratis enim tibi primum collata sunt omnia diuino fauore, nõ tua dignitate, vel merito. Tu deinde, cum diuino fauore suffultus, dignum te efficere potuisses, indignum te effecisti. Quæ enim tibi Deus sub fidei commisso tradidit, minus seruasti omnia. Deum nanque ignominia & dedecore affecisti, qui honores tibi contulit amplissimos, Vnde ergo gloriari

potes.

potes quod sis gentibus melior atq; superior? Certè si præcellis, ingratitudine præcellis, Quia cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. At id non expressit Apostolus, ne acerbior videretur: sed ait. Hoc est quod supra moliebamur, cum primo capite in Ethnicos, secundo in Iudæos inuecti ostendimus & Iudæos & Græcos sub peccato esse omnes. Quoniam Iudæos prę uaricatio mandatorum, Gentes naturæ lex quam violarunt, indicat, & condemnat. Ita vt vterque sit inexcusabilis, & præputiatus, & circuncisus. Nullaque sit ratio, vnde alterutra pars sanctitate, meritisq; præcellat, vel Iudæorum, vel Græcorum. Hincq; apparet, quod toties dictum est supra, Græcorum nomine, Gentes omnes intelligi. Adducit autem Apostolus Dauidis, aliorumq; vatum veteris instrumenti verba, quibus non modo Gentes conuincit exorbitasse, sed & Iudæos, sicut scriptum est inquit. *Quia non est iustus quisquam,*
Ps. 3. *non intelligens, non requirens Deum. omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant venenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.*

Ne autem vaniloqui Iudæi, ad impudentem eorum effrenatamq; iactantiã, qua insolenter efferri consueuerant, se se conuerterent, dicentes, nihil ad eos hæc verba spectare, sed ad Ethnicos tantum, qui Dei veri nullam rationem habuerant, sed tanquam insipientes dicebant in corde suo, Non est Deus. Quē-
Ps. Ibidem admodum Pharao, Sennacherib, & Nabuchodonosor. Hi enim cum Iudæos captiuassent, verbis & factis Deum Israel blasphemabant, putabantq; illũ non esse verum Deum, postquàm illos, qui eius populus erant, non adiuuarat. (Istud enim est quod Iudęorum magna pars somniauit, psalmum illũ Dauidis qui incipit. Dixit insipiens in corde suo &c. enarrans.) Ne ergo ad hoc refugium conuertantur, arcet eorum linguam, ora compescit, aufertq; tumorē, subijciens. *Scimus autem*, vel nouimus autem. *Quod quæcunque lex loquitur, his qui sub lege sunt, loquitur, vt omnes os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.* Non uult autem his verbis significare Apostolus, quod in lege non fiat interdum memoria de Gentibus, quæ non sunt sub lege, id enim falsum esset. Sed hoc molitur, quod omnis intentio legis principaliter est ad correctionē eorum, qui sunt in lege, & propterea à communibus repręhensionibus peccatorum maximè prolixijs & serijs, nō intendit eos eximere, quin potius illas ꝑ ipsis, & contra ipsos principaliter, licet etiam contra Gentes, exagerat. Non.n. alio mysterio videt᷑ repræhendere Gentes, nisi vt Iudæi, qui sanctissimi esse deberent, ea caueant, quæ in Gentibus anomis & atheis adeò abhominanda esse prædicantur. Dauidem ergo arguere Gentes prædictis verbis, non negamus. Pharaonem. Nabuchodonosor, & Sennacherib, sed istud asseueramus, qđ prorsus Iudæos non excipit. Interdum excipit Psaltes Gentes à Iudæis, vt psalmo illo. Deus venerunt Gentes in hæ- Ps. 78.
reditatem tuam. Item. Notus in Iudęa Ps. 75
Deus. At vbicunque seiungit hos ab illis, distinctis & proprijs sermonibꝰ vtitur. Hic in distinctè loquitur, ergo pro omnibus loquitur. Quod maximè ex eodem psalmo, vnde maior pars horũ verborum desumpta est, conijci potest, vt Apostoli partes cōtra fœdissimos Iudęorum sensus tueamur. Ita enim habet. Dominus de cœlo prospexit super Ps. 13.
filios hominum, vt videat si est intelligens, aut requirens Deum. Ecce quã generaliter loquitur: super filios hominum. Subdit autem statim. Omnes declinauerũt, simul inutiles facti sunt &c. Ad filios hominum itaque referatur oportet verbum illud. Omnes. Omnes ergo filios hominum asserit declinasse: non vtique Ethnicos tantum, sed & Iudæos. Verum aduertatis, non singulos Iudæos. Eodem enim psalmo dicitur à Dauide. Quoniam dominus in generatione iusta est. Fatetur itaque Psaltes, aliquos esse iustos: sed id sat est Aposto-

lo,

lo, nullum vnum populum fuisse iustum, nec Iudæum, nec Gentilem. Et ita distinctio quæ psalmo illo innuitur, & significatur iustorum & peccatorū, non potest intelligi, vt pro iustis Iudæi, vni accipiantur, pro impijs omnes Ethnici: quemadmodum superbia Iudaica præseferebat: quoniam & inter Iudæos plerique fuere impijssimi, qui vero Deo neglecto, Idola coluerunt, dicentes in corde suo. Non est Deus. Nō videt nos. Dereliquit terram, & in cęlis habitat. Inter Gētes etiam, nonnulli fuere ueri Dei cultores & sancti, vt supra ostensum est, sed intelligēda est, quod in omni populo aliqui fuere iusti, in quibus Deus per gratiam habitabat. Nullus tamen vnus populus iustus fuit. immo maior pars, & Iudæorum & Gentium fuit impijssima, atque iniquissima. Vnde & pauci illi iusti ab alijs vim patiebātur. Propter quod subditur. Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam sicut escam panis? Non intelligens per plebem Dei omnes Iudęos, nec per eos qui deuorant, omnes Gentiles, sed distingue, & deuorantes, & plebem Dei in Iudæos, & in Gentiles: vt intelligamus in omni populo fuisse resahim, & Zadichim, vt hebręorum voce utar. Ita enim à veritate tracti, dixerunt veteres psalmorum interpretes, psalmum illū pro omnibus impijs omnium populorum editū esse, in libro qui dicitur Midras Tilim, qui magnę autoritatis est, apud Hebręorum sinagogas.

Ibidem.

Ibidem.

Hic tamen operę pretiū est considerare, qm̄ dauidica illa verba. Oēs declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonū, non est vsq; ad unū, apertissimè declarant mentem Prophetæ esse, non modo nullum vnum populum egisse bonum, sed nullum vnū hominem. Dictum quoq; illud. Non est iustus, ne vnus quidem, eandem sententiam prætendere uidetur. Apostolo certè satis est, à Iudæorum populo tollere superbiam illam, qua de sanctitate sibi vniuersi blandiebantur. At prophetica hęc verba longè plus probare uidentur: propter quod pleriq;, cum difficultatem aliter euadere non possent, dixerunt, ea intelligenda esse de peccato originali. Omnes enim & singulos, culpa illa lætalis infecit, vno Christo Iesu Dei & hominis filio excepto. At errant toto cęlo, longeque distant à veritate. Adducit enim Apostolus hæc verba ad illa confirmanda, quæ primo & secūdo capite dicta sunt contra Iudæos, & contra Gentes, vt patet. *Causati enim sumus* (inquit) *& Iudæos & Græcos sub peccato esse omnes. Sicut scriptum est, &c.* Sed nūquam hactenus loquutus est, nisi de peccatis actualibus Iudęorum & Gentium, vt apparuit. Quare hæc prophetica oracula, de actualibus peccatis intelligenda sunt. Vel ab re à tanto Apostolo, & citra propositum adducta sunt. Item. nihil hoc capite agitur de peccato originali, sed infra capite quinto. Illic ergo fuerant adducenda hæc verba, nō hic. Mirum enim esset, quod extra intentionem suam, allegaret Prophetas de peccato originali loquentes tantus Apostolus. Admisso etiam, quod de peccato originali sit sermo propheticus intelligendus, difficultatem patimur propter immaculatam virginis deiparæ conceptionem, quam sancta Christi Iesu Ecclesia, solennissime celebrat, concinens. Tota pulchra es Maria, & macula originalis non est in te. Quomodo ergo stat, quod omnes & singuli declinarint, infectique fuerint? Omnino itaque de actualibus peccatis intelliguntur prophetarum uerba. Vnde Esaias deplorabat admodum conformiter ad Dauidem peccasse omnes, neminemque iustum esse. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque declinauit in viam suam, & facti sumus immundi omnes nos, quasi pannus menstruatæ omnes iustitiæ nostræ, & cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ abstulerunt nos: non est, qui inuocet nomen tuum, qui consurgat & teneat te. Micheas quoq;. Veh mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno ramos uindemiæ, non est botrus ad comedendum. Perijt sanctus, & rectus in hominibus non est. Qui optimus est in eis, est quasi spina de sepe. Dauid etiam alibi. Saluum me fac Domine, quoniam

Rom. 3.

Cant. 4.

Esa. 53.

Mich. 7.

Ps. 11.

quoniam defecit sanctus. Et propterea redditur locus iste difficilior, quia videtur, omnes & singulos actualiter peccasse. Vbi ergo sanctificatio Ioannis Baptistæ, Hieremiæ, Mariæ Virginis? Si diceremus, omnes & singulos peccasse atq; cecidisse venialiter, fortè nulla esset difficultas. Scriptũ est enim, Septies in die cadit iustus. Hinc Dauid. Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in cõspectu tuo omnis viuens. Quis nanque dicere potest uerè, prorsus mũdum est cor meũ? cum scriptum sit. Stellæ non sunt mũdæ in conspectu eius. Et si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. At prophetica hæc sentẽtia, quam sumpsit Apostolus, & hee quas nuper nos ipsi adduximus, grauissima peccata recensent, quibus vniuersos abhominabiles factos esse testantur, nempe tãquam pollutissimos atq; perditissimos. Quid ergo dicendum est? Ad hiperbolas ni fallor recurrẽdum est, quibus frequentissimè vtuntur Prophetæ, atque etiam Apostoli. Et Christus ipse, adeò vt sine hiperbolis pleraque loca scripturæ inextricabilia sint omnino: Vt illud. Nemo eorum, qui uocati sunt, gustabit cœnam meam. Illud. Virum, de mille vnum reperi. Ex mulieribus autem vnam non inueni. Illud. Erũt omnes docibiles Dei. Illud. Videbit omnis caro salutare Dei. Illud. Stultorum infinitus est numerus. Sensus ergo est. Tam magna fuit impiorum multitudo, vt omnes pęnè, perfidi esse, ac ideo perijsse putarentur. Paucissimi etenim erant, qui pietati incumberẽt, si hoc conferas cum impijs, & iniquis. At nisi adsit hiperbola, quid excogitari potest pro declaratione huius loci? Hoc vnice restat, vt intelligãtur hæc testimonia Prophetarum, non secundum id quod de facto fuit. Neque enim omnes tanta labes inquinauit: plurimi siquidem ab his flagitijs fuerunt immunes, sed s̃m illud quod de facto fuisset secundum statum naturæ lapsæ, si in illo mansissẽt, & non illos subleuasset omnipotens, gratia reparante, vel etiam præseruante per Christum, etiam cum nondũ venisset. Omnes nanq; & singuli, vt nec Ioannem Baptistam, nec Virginem θεοτόκον excipiamus, si sibi ipsis relicti fuissent, & non eos excellens Chr̃i gratia præseruasset, verè peccatores, iniusti, atque abhominabiles fuissent coram Deo. Scribit enim Moses. Nullus apud te domine per se innocens est. Et ideo titulus psalmi magno mysterio hic est, in finem psalmus Dauid. Notate. Notate Titulus enim est verè Titan, qui omnem psalmum illuminat, & apertum iter ostendit. Finis legis Chr̃s est, ad iustitiam omni credenti in hac uita, & ad coronam in alia. In Christum ergo erigendi sunt animi nostri, cum psalmum istum legimus, vel concinimus: intelligentes nos omnes ex nobis pollutissimos esse natura, sed Christi gratia, qui finis est, perficiens & consumans, esse iustificatos: atque demum si in eum crediderimus, saluandos. Dices. Non cõsonat admodũ hec interp̃tatio vatibus. Nam dicunt. *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. &c.* Non oẽs declinauissent, inutiles facti fuissent. &c. Nisi aliud obstet, hoc nihil est. Deus enim cuius numine afflati loquuntur sancti Dei homines, videt non solum quæ sunt, sed quæ omnino forent, nisi quouis modo impedirentur. Rectè ergo dicitur uidisse Propheta in spũ, declinasse omnes, & cecidisse, quoniam reuera id omnibus contigisset, nisi externa ope adiuti & præseruati fuissent. Canunt Prophetę & Apostoli Christũ, redimisse, iustificasseque, & illuminasse omnes, de facto tamen non ita est, pluribus impedimenta præstantibus gratiæ suæ: sed de facto ita fuisset & esset, nisi suis fauoribus resisteretur. Nonne hic est sensus Prophetarum, & Spititus sancti? Iste certè. Meritò iustificati sunt omnes, de facto non omnes. Cur ergo non pari ratione admitti debet iste sensus. Omnes declinauerunt, non quod ita fuerit, sed quod ita fuisset, nisi gratia diuina sese opposuisset pro aliquibus: ne id quod naturale erat, fieret etiam personale? Quod enim Ecclesia sancta tenet de peccato originali in Virgine, illud scilicet naturam infecisse, non personam, id dicimus de peccatis actualibus,

Prou.24 Psal.142 Prou.20. Iob.15. 1.Ioan.1 Luc.14. Eccl.7. Ioan 6. Luc.3. Eccl.2. Exo.34. Rom.10. Ps.13.

bus, quæ mortalia vocant in plerisque, quos diuina per Christum opes, præseruauit: vt qui gloriatur, nō in seipso, sed in domino glorietur. Hanc autē fuisse mentem Dauidis psalmo illo hinc post animaduerti. Cum enim dixisset.
Psal. 13. Quoniam dominus in generatione iusta est, ne iusti illi sibi de iustitia adblandirentur, quasi ex se iusti essent, subdidit post pauca. Quis dabit ex Sion salutare Israel? Si enim ex seipsos iusti essēt, ex seipsis etiam salutē nancisci possent. Nec quærendum esset. Quis dabit ex Sion salutare Israel? Ostendit itaq; eos, non esse ex se iustos sed ex illo iustos esse, ex quo saluandi sunt. Quis est autem ille nisi Deus? Vnde sequitur. Cū auerterit dominus captiuitatem plebis suæ. Non ergo primum est iusta: & quia iusta est plebs sua, sed primū est plebs sua, electa in hæreditate, & deinde ab eo facta iusta per fidem Christi Iesu, quæ ex se fuisset iniusta. Auertet ergo captiuitatem plebis suæ, generationis iustæ, cum veniet ad iudicium viuorū & mortuorum, regnumque iustorum. Tunc enim damnabit diabolum, qui Dei plebem inopia crudelitate persequitur, & captiuare festinat, & tunc exultabit Iacob, & lætabitur Israel. Populus enim Dei, est Iacob in hac vita, id est supplantator vitiorum, in alia erit Israel, uidens Deum facie ad faciē, quando Deus erit omnia in omnibus. Idem ergo est Iacob & Israel, sed primū Iacob, deinde Israel. Vnde non mæret esse Israel, qui Iacob esse renuerit. Habetis ergo altum & verum Prophetæ, atque Apostoli sensum. Populi omnes peccauerunt grauissimè: nam & sapientia Gentes, & lege Iudæi, abusi sunt: Iudæorum autem & Gentium, pauci illi qui non peccauerunt, diuinæ gratiæ se se debere nouerint non naturæ, non legi. Hoc enim est quod Apostolus dicit. *Vt omne os*, Iudæorum & Gentium. *Obstruatur.* Generaliter loquutus est, ne Iudæis esset acerbior, si dixisset, vt Iudæorum impudentia obstruatur. Illud tamē omnino dicere voluit. Lingua enim eorum velut torrens violentus & rapidus ferebatur ad exprobandas Gentes, & seipsos commendandos. Ex lege ergo conuincuntur & Iudæi, & Gentes de peccatis, inquit Paulus, vt nec Iudæorū aliquis dicere possit, nesciebam me sub peccato esse. *Et subditus fiat omnis mundus Deo.* Fortè mundus pro homine accipitur, vt ibi. Mundus eum non cognouit. Ioan. 1. Vel mundus adiectiuè, vt omnis qui mundus est, obnoxius sit Deo. Agnoscat scilicet omnis iustus se nequaquā sibi sufficere ad munditiam, vel ad salutem, sed egere Dei ope. Vel mundus pro peccatore accipitur, vt supra. Quō iudicabit mundum? Rom. 2. Vt omnis peccator sit reus diuini iudicij, agnoscatque si saluatur, pro Dei munere saluatur: qui ex seipso non nisi supplicia primum mæritus fuerat. Hac enim via omnes homines humiliari discunt coram Deo.

Examinanda modo sunt verba Prophetica. *Non est iustus in terra, ne vnus quidem.* Prima pars huius sententiæ est Salomonis. Non est (inquit) iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. Eccl. 7. Secundam partem: Ne unus quidem: Videtur mihi Paulum tanquam Salomonis interpretem æddidisse. Id enim non inuenitur in Salomone. Dauid tamen illud expræsse dicere videtur, cum inquit. Non est qui faciat bonum, non est vsque ad unum. Psal. 13. Quo uero ad dictū Salomonis, non multum fauet Apostolo, qui non tantum probare intendit, quod nullus populus plenam iustitiam fuerit cōsequutus, sed quod omnes grauissimis peccatis obuoluti fuere. Salomon enim tantum intendit, quod nemo est, tam iustus, qui quantumuis iustè viuat non aliquomodo peccet, idest deficiat à completa ratione boni atque iusti. Propterea adiecit Apostolus alia verba Dauidis, quibus explicantur peccata grauissima omnium populorum, commissionis, ommissionis, oris, operis, cordis. Vnde incipit. *Non est intelligens, non est requirens Deum.* Hoc nō habetur expræsse in psalmo, sed implicitè tantum. Ita enim habet. Dominus de cœlo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens, aut requirens Deum. Psal. 13. Et sequitur. Omnes declinauerunt. simul inutiles facti sunt. Ergo sensus est. Quod non est intelligens, neq; requirens.

requirens Deum. Vidit enim Propheta ille (vt scopum intelligas psalmi illius) peccatum illud grāde protoplasti, cum ita dolens irrupit. Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Adam nanq; fuit ille insipiens, qui dum sapientissimus
Gen 3. fieri voluit, suggerente diabolo. Eritis sicut dij scientes bonum & malum, insipientissimus effectus est, æternam felicitatem tam vili pomo commutās. Vnde & ipse dixit, in corde iam insipiens factus, ne contristaret delicias suas, nō est Deus. Qui enim Deum mendacem fecit, ratus haudquaq̄ mori si etiam pomum illud comederet, vel gustaret, cū alioquin dixisset ei Deus. Quacunq; ho
Gen. 2. ra comederis ex eo, morieris. Peccator etiam quisque eo ipso quo peccat, Deū negat in corde suo, dum existimat Deū non videre illum, aut non animaduersurum aliquando in sua facinora. Vidit insuper Propheta omnis humani generis interitum. Vnde sequitur. *Corrupti sunt.* Fermento scilicet impietatis: *& abhominabiles facti sunt coram Deo, in studijs suis*, idest in suis mundanis, & secularibus affectionibus. Hęc nanque sunt, quibus abhominabiles Deo reddimur, & introducit mox Deū quasi de excelso scō suo prospicientē, vt videat si in tanta ruina, vel vnus reperiatur qui ipsi adhæreat, intellectu credendo, & affectu amando atque colendo, postquam primus ille hominum parēs, nec credidit, nec dilexit. Hoc est enim quod dicitur. *Si est intelligens, aut requirens Deum.* Concludit itaque vidisse neminem, quin potius omnes declinasse, plenosq; iniquitatib⁹ fuisse, quas longo sermone describit. Vnde sequitur. *Omnes*, tam Iudæi, quàm Ethnici, *declinauerunt*, à diuinis præceptis, à regula, à firmamento iustitiæ, lege naturę insitæ omnib⁹, lege scripta data iudęis. *Simul inutiles facti sunt.* Medicinam inutilem dicimus, qua non sanatur ægrot⁹. Ideo enim propinatur, vt sanet. Iudæi ergo & Gētes inutiles facti sunt simul, pariter æque ad felicitatem ad quam procreati fuerant. Homines nanque cum Iudæi, tum Gentes conditi sunt, vt summum bonum intelligant, intelligēdo ament, amando possideant, possidendo fruantur. Cum itaq;, & Iudæi & Gentes tantis essent obruti facinorib⁹, diuinaque ideo gratia destituti, vani & inutiles erant vniuersi eorum conatus, ad illum finem attingendum. *Non est qui faciat bonum.* Cum nomen boni audis sine addito, intellige bonum quod meritorium appellant. Voces enim ambiguæ quę analogiam quandam habēt, cum absolutè proferantur, id significāt, & pro eo accipiuntur, quod primum est. Vnde ad alia transferri solent. Exēplum est de sanitate. Dicimus quidē hominem sanum esse principaliter, quia in ipso est sanitas: humorum uidelicet temperies. Hinc transfertur nomē sani ad cibos, ad medicinas, ad dietam, ad vrinam, ad pulsum: quod hęc omnia non verè sint sana, sed sanum hominē, vel efficiunt, vel indicent, vel conseruent. Bonum multiplex est, at potissimum & principaliter id dicitur bonum (in actionibus nostris loquor) quo nostrum finem, felicitatem illam supernaturalem, quæ est summum hominis bonum, promęremur. Nihil enim bono meritorio addi potest. Operationes ergo aliæ, hinc nomen boni mutuātur, quod ad hāc rationem boni cōducunt, vel disponunt. Cum ergo dicitur, *Non est qui faciat bonum*, non tanta rigiditate intelligendum est, ut nemo etiam impiorum quicquam boni agere possit. Absolute possunt etenim impij agere, & interdum agunt actiones bonas ex genere, & etiam morales, Inquit nanq; Diuus Augustinus de spū & litera. Impiorum etiam, nec Deum verum ueraciter iusteque colentium, quædam facta, vel legimus, vel audimus, vel nouimus, quæ secundum iustitiæ regulam, non solum uituperare non possimus, uerum etiam meritò rectèq; laudam⁹. Quò pulchrè conuelluntur, qui se se iactant Augustianæ theologiæ professores, qui omnia peccatorum acta, peccata esse contendunt. Scire enim debuerant, quod in peccatore, cum peccato quantumuis magno, est bonum naturæ. Diminuit certè peccatum naturā, sed non tollit prorsus. Sauciatum legimus, non mortuum illum qui incidit in latrones. Ratio autem naturalis, suapte Luc. 10.

natura

natura depræcatur semper ad optima. Cum ergo peccator, etiam impius, infidelis, maurus, vel scitha, ratione dictāte, aliquod bonum agit, non referens ad malum finem, non peccat. Vnde non possum ego capere, quod non omnes iustorum, etiam prædestinatorum actiones sint meritoriæ, & tamen omnes iniustorum actiones, sint peccata, dico etiam reproborum. Videtur enim quod si omnia reproborum acta peccata sint, omnia prædestinatorum sint meritoria. At hoc est impossibile, & falsum. igitur & illud. Cum itaque dicit psaltes. *Non est qui faciat bonum.* Intendit tantum excludere bonum illud, qđ principaliter significatur nomine bonę actionis, quod est meritum, vel bonum meritorium. Certè enim nihil est hac bonitate bonum, sine summi boni ope, idest sine diuina gratia: Et vbi deest agnitio æternæ vitæ, quæ habetur per Iesu Christi fidem formatam, vana est omnis virtus, & falsa. Vnde nec bona dici potest, quia non coniungit fini. Quemadmodum nanque, non impediunt ab æterna uita iustos, quædam peccata venialia, sine quibus hæc uita non ducitur, sic ad salutem æternam, nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime uita cuiuslibet quantumuis pessimi hominis, inuenitur. Hæc Augustinus. Postquam ergo dixerat Dauid. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Subdidit quasi declarans. Cur inutiles? Quia scilicet, non est qui faciat bonum meritorium. Sine tali bono autem nemo coronatur, nemo peruenit ad palmam, quoniam vita æterna redditur pro meritis, vt dictum est alias. Quare autem non merentur? quia *Declinauerunt.* Cum enim declinat homo à iustitia, abijcit diuinā gratiam, quæ est principium meriti. Hæc itaque est ratio completa, quia *declinauerunt inutiles facti sunt.* Probatur autem hæc consequutio. Declinauerunt, ergo inutiles facti sunt: quia nemo est eorū qui declinauerunt, qui faciat bonū. idest mereatur. Eorum. n. qui declinauerunt, nemo meret̄. Surrexit nanq; iam, qui meret̄, vel nunq̄ declinauit. Sed cur declinauerunt? Verbum illud ex se reddit rationem. Declinare enim est actus spontaneus, non inclinati sunt, non sunt acti præcipites, sed vltro nemine eos impellente, vel cogente, aut præcipitante. *Declinauerunt.* gratiam diuinam abijciētes, & se se in hoc cæno uolutantes. Inueni enim qđ De⁹ fecit hominem rectum, (inquit sapiēs) sed ipse infinitis se immiscuit questionibus. *Non est vsque ad vnum.* Vel non est etiam vnus populus Iudęus scilicet, qui bonum agat, quem Deus tantis gratijs insigniuit. Vel non est etiam vnus homo in uniuerso, per hiperbolam, vel sine hiperbola verè, nullus est præter vnum Christum iesum. Omnes nanq; suapte natura fuissent, & essent propensissimi animi ad omnia flagitia, nisi ille uerè vnus Christus Iesus, sua ope adiuuaret: citra quā bonum aliquod, vel incipere vel perficere imbecillitas humana nequaquam potest. Vnde Esaias in cantico oīa ad Deū referēs bona dixit. Omnia opera nr̄a, operatus es in nobis dn̄e. Et Paulus. De⁹ operat̄ in nobis uelle & perficere. Ille ergo vnus facit bonum in omnibus hominibus, nemo alius facit, vel fecit, vel faciet ex seipso. Et iste est melior intellectus, vt inquit Augustinus, quo intelligamus neminem fecisse bonitatem vsque ad vnum. idest vsque ad Christum, quia non potest quisquam hominum facere bonitatem nisi ipse monstrauerit, & diffundēdo charitatem in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datur nobis, effecerit. Et ita uerbum illud. *Vsque ad vnum*, potest legi & inclusiuè, & exclusiuè. Si enim accipiatur vnus pro Christo, qui uerè est unus, & solus inter mortuos liber: Expedit uobis, vt vnus homo moriatur pro populo, dixit Spiritus sanctus per os Caiphæ: quo intelligeretur sua summa & singularissima præstantia, atque dignitas incomparabilis, & vnica: Sic stat exclusiuè. Ille enim vnus fecit bonum, quia est fons omnis boni. Multa bona opera ostendi vobis, dicebat ipse. & omnia bona nostra ab eo sunt. Si uero non accipiatur pro Christo. Stat inclusiuè. Nullus absolutè homo, bonum fecit, ad sensum

Ecclesiastici 7
Esa. 26.
Philip. 2.
Ioan. 11.
Ioan. 10.

ſum datum, non de facto, ſed natura. Ita enim reuera omnes pditi fuiſſent, niſi Deus per Chriſtum omni tempore opem tuliſſet. Et hic ſenſus eſt magis conformis textui hæbræo, qui habet. Nec etiam unus. *Sepulchrum patens eſt guttur eorum.* Metaphora eſt. Nõ enim alia ratione aperiũtur ſepulchra, niſi vt mortua cadauera tumulentur. Sepulchris ergo patulis, comparantur impij, quoniam bonos & pios vi & fraude deglutire velle uidentur. Vel alia ſimilitudo eſt, quoniam violentiã praui odoris, quem male viuentes exhalant, inſtar ſepulchri patentis, peſtilentiſſimæ doctrinæ, mortifero fœtore adaugent. *Linguis ſuis doloſe agebant.* Ore
1.Cor.15. proximum corrumpentes. Corrũpũt. enim bonos more, scolloquia mala: corde ſeipſos primum enecantes. Doloſe etenim agimus lingua, cum aliud meditamur, aliud exprimimus. O vtinam adulatorum peſtifera ora, vel ſepulchra lętalia, in ęternum claudantur, ne exhalatione ſua principibus generent mortem. Scriptum eſt enim. Omnis odor mortis, procedit de ore eorum. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum.* In nullos melius dici potuiſſet hoc uerbum, quã in Iudæos, qui ad inſtar aſpidis obturauerunt aures ſuas, ne præcepta euangelicæ legis audirent. Aſpidi cum blãda carmina dicuntur, illa ſemper minatur exitium. Ita & Iudæorum ora maledica, pro bonis & dulcibus Chri monitis, eum blaſphemabant, & de nece eius coactis concilijs pertractabant. Propterea ſequitur. *Quorum os maledicentia, & amaritudine plenum eſt*, ideſt, blaſphemijs, atque minis, contra id qđ
Rom.12. dicitur. Nolite maledicere. Omnis amaritudo tollatur à uobis. *Veloces pe-*
Eph.4. *des eorum.* expediti conſuetudine malefaciendi, *ad effundendum ſanguinem.* Domini noſtri Ieſu Chriſti atque Prophetarum. Dictum eſt enim Hieroſo-
Matt.23. lymæ. Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt. Rectè ueloces dicuntur fuiſſe Iudæorum pedes. Hoc eſt affectus præcipites atq; progreſſus, citiſſimè.n.
Ioan.12. coacto Concilio cogitauerũt Ieſum interficere: atq; breui ſpatio occiderunt.

Et hoc tñ in impios Iudæos, & in Ethnicos generalius referri poteſt, vt patet. Quorum cuilibet dici poteſt. In Hier.2.
alis tuis inuentus eſt ſanguis pauperũ, Esa.1.
& innocentum. Manus veſtrę ſanguine plenæ ſunt. Virum aũt ſanguinũ & do- Ps.5.
loſum abhominatur dominus. Vnde prohibuit Dauidem, ne ędificaret templum domino, dicens. Non ædificabis 1.Par.22.
mihi domum, qm̃ multum ſanguinem effudiſti. *Contritio & infelicitas in vijs eorum.* Optimè uia omnium impiorum deſcribitur, cum contritio appellatur. Terit enim & teritur. Impij nanq; & alijs nocent, & ſibi. Infelicitas vero, quia per impiorũ itinera, nunquã niſi ad infauſta ſupplicia peruenitur. Iter enim impiorum peribit. Viæ autem im- Ps.1.
piorum ſunt eorum praua opera, quib⁹ ſibi ipſis parant animæ infelicitatem: & plerumque etiam contritionem, cõfractionem corporis in hac uita. Omnes enim malorũ hominum uiæ plenæ ſunt labore & miſeria, illis dicentibus. Ambulauimus uias difficiles. *Et viam* Sap.5.
pacis non cognouerunt. Hæc eſt cauſa, cur in vijs impiorũ ſit contritio & infelicitas, quia ſcilicet uiam pacis æternę quę Chrs eſt, virtutum omnium auctor, qbus anima degit pacificè, pacẽ habens ſecum cum Deo, & cum proximo, non agnouerunt, ideſt agnoſcere noluerũt Tit.1.
opere, de quibus dicitur. Fatent ſe noſce Deum, factis aũt negant. Sed cur hãc viam non agnouerunt? Ecce cauſa. *Quia non eſt timor Dei ante oculos eorum.* Non enim metuunt futurum Dei iudicium, & ideo non obſeruant mandata eius, p quæ peruenitur ad ſapientiã & ad agnitionem viæ & veritatis quæ Chriſt⁹ eſt. Initium nanque ſapientiæ, eſt timor do- Psal.110.
mini. Cum enim timemus dominum, foris ſenſus noſtros à delectatione carnis arcemus, & refrenamus. Ita interni boni ſpiritalis dulcedinem, delibare incipimus, quo tandem ad optatiſſimam Dei ſapientiam peruenimus. Sic completa eſt expoſitio huius ſcripturæ ueteris, quam ex diuerſis pſalmis compactam, in vnum redegit Apoſtolus, & hic adduxit. Neque enim in Hębræis codicibus habentur ſimul hi uerſiculi, vt videre poteſtis. Forte autem ſeptuaginta

ginta interpretes imitatus est Paulus, qui in Iudæorum confusionem & uitu periú, simul hos omnes versiculos collegerunt in psalmo tertiodecimo. Arbitrati & ipsi alioquin doctissimi, his uerbis non modo Dauidem inuehi in Ethnicos, sed & in Iudæos.

Si quis uero curiosus est ordinis horum uersuum, quos hic contexuit Apostolus, quamuis in hebræo non sint simul, & propterea nec sint contexendi, distinguat illos hoc pacto. Primum ponitur Conclusio. Non est iustus nec vnus quidem. Non est intelligens, nõ est requirens Deum. Secundo. Ostenditur radix, & initium omnium malorum operum. Omnes declinauerunt. Tertio progressus. Simul inutiles facti sunt. Sepulchrum patens est guttur eorum. Quarto miserabilis terminus. Contritio & infelicitas in vijs eorum. Quinto. assignatur illud à quo primum defecerunt homines, quo deficiente declinarunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. Quod potest dici causa defectiua perditionis eorum. Et sic omnia patent, probataque est quæstio Pauli:
Rom. 3. Omnes sub peccato fuisse, tum iudęos, tum Græcos. Notanter autem dicit. *Sub peccato.* Non in peccato, vt ostendat eos seruisse peccato, peccatumque illis dominari, atque dominatum fuisse.
Ioan. 8. Qui enim facit peccatum, seruus est
2. Par. 36. peccati. O duram seruitutem. Aggrauatus sum multo vinculo ferri, & non est respiratio mihi, inquit ille. Respõsio itaque ad summam questionis, tam superbę Iudęorum, hæc est. Si diuinum fauorem spectemus, certè præcellitis. Si merita uestra, nequaquàm. Quoniã sub peccato fuistis, sicut Gentes. Propterea Paulus duobus uerbis, hæc omnia conclusit, questio erat. *Quid ergo? Præcellimus?* Respondeo. *Non omnino.* *ου πάντως*, indicauit ergo, quod aliqua parte præcellunt, aliqua vero nequaquàm. Per omnem modum, multo ampliora collasũta tà Deo munera iudęis, quàm ethnicis, sed non per omnem modum Iudæi excellunt Ethnicos, vt sit antithesis in his responsionibus. Sequitur.

Propterea, quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram ipso. Si sic legatur: continuatio hæc est, & intentio. Postquam enim ex hoc, quod sub peccato fuere omnes, licet non singuli, ostensum est neminem omnino præcellere: vult ostendere, quod & illi pauci, qui iusti fuere inter Iudæos, non præcellunt illos paucos, qui iusti fuere Gentilium. Et ita contexitur litera. *Quid ergo? præcellimus?* Iusti nostri saltem præcellunt omnino, propter opera legis, quam ethnici non seruant. *Non prorsus. Propterea quia ex operibus legis, non iustificabitur omnis caro coram ipso.* Potest etiam litera legi, Propterea ex operibus legis, non iustificabitur omnis caro coram ipso. *διοτὶ* enim sonat propterea quod, & propterea. Tunc ergo litera coniungitur cum immediatè dictis. Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. propterea ex operibus. &c. Vt hoc sit correllarium sequens contra Iudæos. Si enim ex operibus legis iustificamur, iam non subijcimur Deo tanquam gratis nos iustificati. Vt itaque subditi simus, omnes à diuina eius gratia recognoscentes nostram iustitiam, fateamur, quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Eadem est ratio iustitiæ, vel iustificationis coram Deo, & Iudæorum, & Gentilium. Propterea si iustos conferamus inuicem, neutra pars præcellit. Par est vtriusque iustitia. Neque enim iactitare legem potestis, quasi ipsa faciat vos iustos, super iustitiam Gentium, quoniam peccator, non euadit iustus coram Deo ex operibus legis, neque euasit vnquam, etiam tempore illo, quo lex vigorem habebat, nondum inuulgato Euangelio Christi Iesu. Rectè autem dicit, *Coram Deo.* Coram hominibus nanque, qui facta vident, intentionem facientis non vident, opera legis iustificare videntur: at coram Deo nequaquam iustificant, qui corda prospectat. Dixit autem *Omnis caro.* ne crederes, quod Ethnicum quidem non iustificarent, sed Iudæum, vtique. Neminem peccatorem ergo vult dicere Paulus,

vel sit Iudæus, vel Gentilis coram diuino iudicio, iustum efficere possunt legis opera: aliunde habetur iustificatio. Inde autem illam habuerunt Gentiles, vnde Iudæi. Non enim est distinctio, vt statim dicetur. Itaque non præcellit Iudæus Gentilem, ratione iustificationis. Cum vero carnem audis, non massam hanc carnis intelligas. Illa enim nec iusta est, nec iniusta. Iusta est anima, & iniusta, non caro. Vel vt rectius dicam. Totus homo est, qui iustus est, vel iniustus: qui etiam iuste agit & iniuste per animam. Anima enim non agit, sed est id quo homo agit. Sicut visus non uidet, sed homo per visum. Carnis ergo nomine, homo peccator intelligitur, qui in carne est, & carnalia sapit. Rom. 8. Qui autem in carne sunt, (inquit Paulus alibi,) Deo placere non possunt. Ibidem. Vnde bene viuentibus dicitur. Ibidem. Vos in carne non estis, sed in Spiritu. Prudentia enim carnis, inimica est Deo. Caro ergo, idest peccator, non iustificatur ex operibus legis. Ne autem indignatus Iudæus diceret. Ergo vana est lex, incassumque data, quippe qua non attingitur finis eius, iustificatio nostra. Respondit Apostolus, interrogationem præueniens. *Per legem enim cognitio peccati.* Ne indigneris, Non detrahimus legi, non deficit à suo fine. Finis eius, cognitio peccati est, non peccatorum iustificatio, non peccati consumptio. Nisi lege peccata agnoscerentur, vana esset, quoniam propter hoc data fuit. At omnia peccata lege cognoscuntur, atque etiam prohibentur. Aliunde autem petendum est, vt agnita deleantur. Id enim ipsa suis operibus præstare non potest. Gal. 2. Si enim per legem iustitia, ergo gratis, hoc est superfluè, Christus mortuus est, dicit alibi. Nam mortuus est ideo, vt iustificaret nos, vt dicemus hoc eodem capite. Non ergo mihi dicant, quod opera legis iustificabant, sed non ita perfectè. At Christi fides & gratia: quia modicam gratiam conferebant, absolutè non iustificabant, quantumuis exigua iustificatione coram Deo. Vis videre? Ecce. Anima coram Deo iustificata, iam digna est æterna vita, & idonea omnino ad participationem diuinæ illius felicitatis. Scriptum est enim. Quos iustificauit, hos glorificauit. Rom. 8. Nam minima gratia potest promereri æternam uitam: quia in domo patris mei, mansiones multæ sunt. Ioan. 14. Lex autem non potest, nec potuit vnquam hominem idoneum facere, ad gloriam illam peremnem. cum scriptum sit. Neminem ad perfectum adduxit lex, Heb. 7. Ad perfectum autem adduceret, vel adduxisset si potuisset, vel posset per seipsam hominem in tali gradu constituere, vt finem attingeret. In his enim, quæ ad finem ordinantur, perfectum illud est, quod attingit finem: Imperfectum, quod iuuat quidem ad attingendum finem, at non est satis. Quomodo dicimus, medicinam illam perfectam esse, qua sanamur: imperfectam, quæ proficit quidem, sed non sanat. Lege ergo, impossibile erat hominem iustificari, iuuabat ad iustificationem dubio procul. at non iustificabat. Et inde est, quod lex vetus bona quidem fuisse dicitur, sed imperfecta: at Euangelium, & bonum & perfectum. Virtus enim Dei est, in salutem omni credenti. Rom. 1.

Quidam tamen, vt euaderent hoc argumentum, dixerunt. Quod ex operibus legis non conferebatur gratia. Illa enim est, qua digni sumus æterna uita, sed tamen tollebatur peccatum. At hoc esse non potest. Nam peccatum cum tollitur, homo iustificatur. Infra. Beatus uir, Ps 31. cui non imputauit Dominus peccatum. Non iustificatur autem nisi per gratiam. Rom. 3. Iustificati gratis per gratiam ipsius. Ergo si peccata tollebat lex, gratiam conferebat, & redit argumentum. Alij itaque dixerunt. Quod conferebat gratiam, quo ad effectus priuatiuos, sed non quo ad positiuos gratiæ, tollebat maculam, reatum gratia illa, sed nullum effectum positiuum faciebat.

At

At id est falsius. Quia priores sunt secundum intentionem, & secundum ordinem causę formalis, positiui effect⁹, quàm priuatiui: licet secundum ordinem causæ materialis, sit secus. Lux em̄ non expellit tenebras, nisi illuminando aerem. Forma nulla excludit priuationem, nisi formando subiectum. Priuationis enim ablatio, non intenditur nisi per accidens. Ignis nanque, non intendit corrūpere lignum, nisi quia forma ligni incōpossibilis est formæ ignis, quam intendit inducere. Non potest ergo fieri per gratiam ablatio priuationis, quin fiat aliquid positiuum. Fuerunt nonnulli, qui rationabilius loquētes, dixerunt. Per opera legis atq; etiā per sacramenta, conferri quidem gratiam quo ad hoc, quod est facere dignū æterna uita. Sed non quo ad hoc, quod est reprimere concupiscentiam impellentem ad peccandum. Sed nec id verum est, ni fallor. Nam minima gratia gratifica est sufficiens, modo illam non in vacuum recipiamus, ad hoc vt possimus resistere concupiscentiæ, & non peccare. Item. Non possum intelligere, quomodo ex lege poterant illi digni fieri æterna uita, quia statim sequitur. ergo perfecta fuit lex illa, vt arguebam. Dicatur ergo, quod omnino non conferebatur gratia ex operibus legis. Et ita opera legis non iustificabant: iuuabant tamen ad iustificationem. Sed quomodo iuuabāt? Sicut pedagogia ad subliniorem sapientiam. Pedagogus enim paruulis assignatur, qui lasciuiētem refrenet adolescentiam, & prona in scelera puerorum corda metu pœnæ cohærceat, ostendatque quid agendum, quid cauendum, vt ad altioris Philosophiæ digniora studia, cum ad legitimæ ætatis annos peruenerint, & grauioribus præceptoribus traditi fuerint, pręparati inueniantur. Ita ergo lex, si Paulo credimus, ad Galatas scribenti populo illi lasciuienti, superbeque de suis viribus confidenti, dicentique iuxta Esaiam. Non deest, qui faciat, deest qui iubeat, pedagogi seuerioris instar apposita est, vt custodiret eos, erudiretque in præceptis, peccata ostenderet, terrorem incuteret, viam veritatis demonstraret, à qua deficientes conuicti & confusi timore humiliarentur: agnoscerentque se se infirmos esse, & inualidos ad legem faciendam, & ad consequendam salutem. Intelligerentque, non tantum, doctorem sibi esse necessarium, sed adiutorem Deum. Neque enim deerat qui iuberet, sed deerat, qui faceret. Et propterea à pedagogi rigiditate, iubente, terrente, comminante, ad piam matrem, diuinam gratiam iustificantem, viuificantem, & saluantem confugerent. Intelligitis mysterium? Lege audiebant Iudæi, Fac quod iubeo. Non occides. Non concupisces. Non furtum facies. Confugientes ergo ad gratiam Dei, illi fidentes non sibi ipsis, non suæ virtuti, sicut primum territi pręceptorum grauitate. (Hoc iugum enim super ceruices nostras impositum, neque nos, neque patres nostri portare potuimus, dixit ille magnus Iudæorum magister.) dicebant. Da quod iubes domine, Sic itaque, quod lex minando imperabat, ipsi credendo à gratia impetrabant, vt facerent. Voluntas ergo ostendebatur infirma per legem, vt sanaret gratia voluntatem, & voluntas sana per gratiam, impleret legem. Quomodo igitur, opera legis animam sanare, & iustificare poterant, si implere ea nullus valebat, qui primum gratia sanus non esset & iustificatus? Erat ergo occasio iustificationis tantum modo dicto, quia præparabat, dirigebatque ad gratiam iustificantem, atque Deo per remissionem peccatorum conciliantem. Vis exemplum accommodatum? Ecce. Eo modo fuit occasio iustitiæ lex, quomodo admiratio fuit occasio Philosophiæ. Propter admirari siquidem, incęperunt homines & nunc, & primū Philosophari. Principium sumendo à leuioribus, deinde paulatim procedētes, & de maioribus dubitātes. Vides? Admiratio non facit sapientem per se, qm̄ admiratio repugnat sapientiæ. Sapiens enim non admiratur: at non euasit sapiens, nisi per admirationis occasionem. Per accidens ergo fecit sapientes homines admiratio. Ita lex pu-

Exo. 20.

Act. 15.

Bit. ad Rom.

gnat cum iustificatione, operatur terrẽdo iram magis, quàm gratiam per se. At sine terrore non venitur ad gratiam. Territi enim Iudæi minis legis, vt iram euaderẽt, in seipsis deficientes, spe viua ad gratiam Dei erigebãtur. Sicq; iustificabantur. Nisi per legem agnouissent suam imbecillitatem, nisi aucta esset in eis præuaricatio, legis prohibitionibus, ad gratiam non cucurrissent. Quare nunquam sibi fidentes, fuissent iustificati: sed neque legem ipsam implere potuissent.

Sed mittamus, quod sine diuina gratia gratifica, possint impleri mandata legis. Id enim certè protoplast⁹ potuit, alioquin non potuisset in statu illo naturæ conditæ non peccare. Cum nihil aliud sit peccatum, quàm diuinæ legis præuaricatio: Num ergo implens mandata legis, sine hac gratificante gratia, iustificabitur ex operibus legis coram Deo? Minime. Quomodo enim iustus erit coram Deo, qui quamuis impleat legem, non implet ex amore & charitate Dei? Finis quippe legis, charitas est, de corde puro, & conscientia non ficta. Qui autem gratiam Spiritus sancti non habet, ex amore & charitate legem non implet. Quoniam charitas diffunditur in cordibus nostris per Spũm sanctum, qui datus est nobis. Et protoplastus ergo, gratia iustificatus est, non operibus. Quandoquidem legis præcepta, & si quo ad substãtiam operum implere posset natura, minime tamen sine gratia, quam gratificam dicimus, quo ad modum agendi, ad summi omnium legum latoris Dei intentionem, At post illum nemo (vt uerum fateat) neutro modo, adeò corrupta est natura nr̃a. Potest vniuersa legis mandata perficere, contra Pelagium illum monachum. Neque hinc tamen Deum nobis præcepisse impossibilia cauilletur hereticus. Seruum enim pigrum non damnaret, si ea quæ fieri nullo modo poterant, imperaret, dicit Augustinus. Et Hieronymus in expositione fidei catholicæ, maledicendos esse illos omnes asseuerat, qui Deum homini aliquid seruatu impossibile iussisse dicũt. Illud enim quod amicorum ope possumus, per nos ipsos possumus. Siquidem amicus est alter ego, vt docetur in Ethicis. Quod ergo auxilio Dei possumus, qui nos in amicitiam suam recipere haud dedignatur. Iam (inquit) non dico uos seruos, sed amicos: præstoque nobis est semper, vt modo illum non abijciamus, valeam⁹ omnia facere quę volumus. Nihil enim est impossibile credenti. Quæcunq; petieritis, dabit vobis, quo colore dici potest impossibile? Solida itaque & inuicta est Pauli sententia. *Ex operibus legis, non iustificabitur omnis caro.* Quamquam si subtilius introspiciamus, magnum aditum nobis facit ad hanc ueritatem dilucidandam verbum illud *Legis.* O si hęretici uerba singula Pauli perpenderent, nullus error, nulla inscitia eos à ueritate posset dimoueri. Et si adeò curiosi sumus, in peruestigandis omnibus uerbis vnius Aristotelis, quẽ illustria furta magis, quàm inuenta, tanti nominis Philosophum effecerũt: cur non debemus esse curiosissimi in Paulo interpretando, quem diuina sapientia adeò efferre uoluit, ut omni orbi stuporem ingerat, & admirationem? Dicit ergo. *Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.* Non dicit. *Ex operibus* simpliciter. Notate. Præceptum legis, habet vim coactiuam. Non est enim lex, nisi liget & cogat. Coactio autem legis est per metum pęnæ. Exclude ergo, ò Iudæe diuinam gratiam qua iuuamur, vt delectemur in lege. Certè si facis legem, timore pęnæ facis, non amore iustitiæ. Seruiliter itaque legi diuinæ pares, non liberaliter. Ergo legi malles non parere, si liceret. Aliud ergo facis, aliud facere uelles. Facis legem, sed nolles nisi timeres. Quomodo ergo potest hæc legis obseruatio te iustificare coram Deo? Non enim fructus bonus esse potest, qui de radice non surgit scẽ charitatis. Oportet ergo quod adsit gratia spiritus sancti, qui charitatem diffundat in cordibus, inspiretque pro concupiscentia mala, bonam concupiscentiã, dilectionem scilicet Dei. Tunc enim incipit homo delectari de lege diuina, cũ diligit Deum, sicut dicit Apostolus. Mẽte condelector legi Dei: Etiam si lex mẽbrorum adhuc repugnet legi mentis.

Marginalia: 1. Tim. 1. — Rom. 5. — Ioan. 15. — Mar. 9. — Ioan. 15. — Rom. 3. — Rom. 3. — Rom. 7.

Hæc nanque delectatio non est donũ, nisi gratiæ Dei. Cum autem quis delectatur, saltem secundum interiorem hominem in Dei lege, lubens facit legem, non ex tristitia, aut ex necessitate, sed animo hilari: dedieque in diem, hæc hilaritas augetur, donec tota carnis uetustas, nouitate spiritus mutata ptrãseat: liberante nos de corpore mortis huius, gratia Dei per Iesum Christum dominũ nostrum. O felices illos, quibus hęc dona contingunt. Signanter ergo dicit Apostolus. *Ex operibus legis, non iustificabitur omnis caro.* Addendo enim *Legis*, indicat esse alia opera, ex quibus iustificari potest omnis caro. Licet nulla operibus legis ex iustificetur. Et equidem. Cum magis legem illam considero, video quàm impossibile erat, & est, hominem ex operibus illis iustum esse coram Deo. Nam lex illa, quia erat tanquam puerorum pedagogus, ꝓmissionibus temporalium bonorum alliciebat, ad obseruanda diuina mandata. Si
Esa. 1. uolueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Vnde si historias veteris testamenti reuoluamus, videmus semper Iudæorum statum in prosperitate, quandiu legem, seruabãt. Ita enim pueri munusculis puerilibus ad uirtutes ꝓuocantur. Qui autem propter temporalia Deo optimo maximo famulatur, is quomodo iustificari põt coram Deo? Ex lege, vt lex, id habebatur ꝓpter suã imperfectionem. Qui enim Deo parebat propter se, & vt Paulus ait, Quæ
Philip. 4. retro sunt obliuiscens, & ad ea quę priora sunt se extendens, is non iam ad legem, sed ad Euangelium attinebat, ergo ex lege vt lex, iustificatio haberi nõ poterat. Non ergo mihi dicas. Paulus excludit à iustificatione, opera propria legis, qualia sunt ceremoniæ atque iudicia. Moralia enim, quæ decalogo continentur, non uidentur esse præcepta propria legis, quandoquidem sunt de lege naturæ, quæ communis est omnibus Gentibus. Non id inquam mihi dicas. De operibus enim illis loquitur, in lege præceptis, per quæ peccata cognoscuntur. Inquit enim *Per legem cognitio peccati.* At decalogus iste est, per quem peccata cognoscuntur, quo præcipitur non mechandum, nõ concupiscendũ. Ab his ergo quæ decalogo præcipiuntur, aufert Apostolus vim iustificãtem. At non absolutè, sed vt lege præcipiuntur. Hoc est terrente, comminante, cogente, alliciente per promissiones terrenas, vt opera gratiæ sunt, non legis, vt scilicet delectabiliter ex dilectione, non ex timore fiunt propter Deum, certe iustificant, verum non prima iustificatione. Iusti enim sumus primũ, quàm delectabiliter ex dilectione Dei præcepta impleamus, at secũda iustificatione, augendo scilicet, & conseruando iustitiam, diuina gratia in nobis partam, ante omnia opera. Caro ergo, (ut dicit Apostolus magno mysterio,) non iustificabitur ex operibus, idest peccator, at qui iustus est, iustificatur adhuc per opera, verum nec peccatorem, nec iustum opera legis, vt legis erant, vllo modo iustificabant coram Deo. Si enim secundum substantiam operum tantum saluabantur, timore saluabantur, vel amore terrenorum bonorum. iuxta illud. Confitebitur tibi, cum benefeceris Ps. 48.
ei. Non ergo poterant iustificare, si secundum intentionem legislatoris dei, id fieri non poterat nisi per gratiam primam iustificantem. Iustificatio itaque præcedebat opera, non sequebatur, uel causabatur ex operibus iustificationis, augmentum & conseruatio ex operibus illis delectabiliter factis. Vtiq; erat, sed iam ipsa non erant legis, sed gratiæ opera. Qui ergo tunc iustificabãtur, iam non erãt sub lege, vt iustificati, sed sub gratia. Non ergo attinebant ad legem, sed ad Euangelium: non ad uetus testamentum, sed ad nouum, quod maxime est lex gratiæ. Iam itaque uides, quomodo Paulus intelligit. *Ex operibus legis non iustificabitur oĩs caro corã illo.* Et ideo inquit alibi Paulus, Augustino 1. Tim 1
sic eum interpretante. Iusto non est lex posita, non quia iustus non debeat vti lege. Sed hic est sensus. Iusto non est lex posita, quasi per legem iustus sit, sed iniusto, vt cognoscens peccatum per legem, per fidem confugiat ad iustificantem gratiam: & per donum sancti spiritus, suauitate iustitiæ & uirtutis interius delectatus, pœnam literę terren-

 tis, &

tis, & comminantis euadat. Sicq; iustificatus, lege legitime vtatur, eam terrẽdis imponens iniustis, vt cum & in ipsis cæperit concupiscentiæ morbus incentiuo prohibitionis, & cumulo præuaricationis augeri, & ipsi ad sanatem gratiam fidenter accedant. Habetis sensum Pauli. Difficile tamen videtur illud. *Per legem cognitio peccati.* Antequã enim data esset lex cognoscebatur peccatum. Forte dices. *Per legem*, legẽ naturalem intelligit, qua bona & mala cognoscuntur, iuxta illud. Sensu impleuit corda eorum, & bona & mala ostẽdit eis. Sed id esse non potest. Eadem enim lege dicit peccatum cognosci, qua dicit, peccatum non deleri, vel animam non iustificari. Dicit autem animam non iustificari ex lege Mosi, ergo & dicit peccatum cognosci lege Mosi. Non obstat autem, quod dicitur, ante legem fuisse nota peccata: Id non negat Paulus, Sat illi est, quod ex lege Mosaica agnita sunt. Non enim dicit, primum agnita sunt hac lege, vel non nisi hac lege, vt patet. Omnino ergo verum est, quod cognitio peccati habetur hac lege, dum vetat, dum præcipit. At, tunc est dubitatio maior. Quoniam si lege, ista peccata tantum cognoscuntur, hicque est finis legis huius, non vt peccata deleat, sed ostendat tantum & indicet delenda per gratiam: Cum sine hac lege, peccata cognoscerentur, uidetur omnino vana, & inutilis lex ista: incassumque lata à Deo glorioso. Ita enim arguitur ab Apostolo. Si data esset lex, quæ posset iustificare, ergo superfluè, Christus mortuus esset. Forte hac ratione uictus Apostolus infra dicit. Non solum peccatum cognoui p legem, sed non cognoui nisi per legem: quasi si aliunde cognosci possit, ineuitabiliter sequatur, quod frustra tulerit eam De⁹. Et tamen non uidetur esse verum, quod lege naturali, quæ est indita cordibus, peccata non cognoscantur. Quid ergo? Nequaquam vos moueat hæc difficultas. Omnino enim, & si lege naturali peccata cognoscuntur, necessarium fuit diuinam hanc legem habere. Tantum abest, vt inutiliter sit allata de cœlo. Scire enim debes

Ps. 94.

Rom. 3.

Gal. 3.

hominem, cum sit Dei nexus, & mundi, vniuersique merito miraculum appellatus, ob id quod illum ex duabus naturis, tanta contrarietate pugnantibus, tantaque unione coalescentibus, figulus supercœlestis fabrefecit, ad duos fines tendere, alterum naturalem, supernaturalem alterum, qui omnis humanæ, & naturalis facultatis proportionem excedit. Si ad naturalem tantum, quemadmodum vniuersæ res aliæ, ordinem haberet, vnicè lex naturæ sufficeret, qua bonum uirtutis, atque peccatum, vt virtutis opponitur, cognoscere egregiè posset, & vitare: at cum ad beatitudinem illam diuinam creatus sit, quæ non sine meritis attingi potest, oportet vt peccata cognoscat, non modo quatenus sunt contra rationem, sed quatenus ipse illis Deum optimum maximum offendens, demeretur: fitque indignus tam magna felicitate, vt illis sic agnitis, à peccato, non modo, quia contra virtutem est, & contra honesti rationẽ, sed magis, quia Deum ad iracundiam prouocat, abstinere velit. Habes ergo solutionem. Lex naturæ docet peccata esse, contra rationem, at quod Deus illis offendatur, propter ipsa concitetur, prouocetur, excandescat, iuretque contra peccantes. Non introibũt in requiem meam, id non nisi hac lege primum hominibus innotuit. Et sic optimè quadrat sensui Apostolico litera. Lex non præbet vires, vt conciliari possimus Deo. Ostendit quomodo illũ offendimus, sed tamen non largitur, vt in illius gratiam redeamus. Quia tamẽ ante hanc legem, fuerunt quidam viri præcipui, prophetico spũ pollentes, & magna sanctitate insignes, credendum est, quod ex instinctu diuino, quasi ex quadam priuata lege diuina, peccata cognoscerent, & vt contra rationem, & vt piacula Dei. Sicut & creditur, quod Deo inspirante, sacrificia illa carnalia, nouerint Deo offerenda esse quæ offerebant, & vt Deum colerẽt, expiarẽtq;, non modo interiore cultu, sed exteriore: Et vt Christi mysterium, qui se se obtulit deinde in sacrificium Deo patri figurarent: quæ sacrificia postmodũ hac hu-

Psa. 94.

humi lege præcepta sunt. Sed quid inde vult habere Apostolus. *Per legem cognitio peccati?* Num, non aliud intendit, quàm peccata ostendit, non delet lex? Aliud certè mollitur Apostolus. Quid? hoc. Ergo Ethnicus ex lege mitiore pęna plectetur, ò Iudæe. Ergo tu maioris criminis reus existis, quia te peccatum minus latuit. Quid itaque gloriaris? Quid præcellis? Præcellis in crimine, præcelles & in supplicio: Quoniam nō præcelluisti in merito. Sed gratiam agnosce, & omnium peccatorum veniā obtinebis. Ecce. *Nunc autem sine lege iustitia Dei, manifestata est, testificata à lege, & à prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes, qui credunt. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.*

O sermonem desideratissimum. Conuictus est omnis orbis de peccato. Probatum est, vniuersos homines grauissimè deliquisse: spem veniæ oportebat afferre, cęlestem hunc & diuiniloquum oratorem, alioquin futurum erat, vt facile conciderent, & desperarēt, cum Iudęi, tum Gentiles. Ecce itaque initium felix magnæ spei nostræ. *Nunc.* O seculū aureum. Seculum gratiæ, seculū euangelij, hoc est faustæ, felicisque annunciationis. *Sine lege.* sine adminiculo legis. Ne glorieris, ò Iudæe. Nihil tibi debeo, nihil ad hanc diu expectatam felicitatem contulit lex, desperationem magis auxit, quàm spem attulerit. Dura enim iubebat, duriora minabatur, nec vires petebat, illa seruandi, cauendi ista: *Iustitia Dei.* Non qua iustus est, sed qua iustos facit: gratia Dei, qua nos iusti sumus. *manifestata est.* Erat olim, & hæc ipsa iustitia, qua iustificabantur patres, sed quasi occulluerat, continebat Deus in sinu miserationes suas, velataque latitabat in paucissimis: nunc apparuit clarissimè benignitas, & humanitas saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secūdum suam misericordiam saluos nos fecit. Non re, sed spe: mittens filium suū carnem factum, vt iniustitias nostras iustitia sua ipse deleret. Hoc est, quod supra dicebatur. Iustitia Dei reuelatur ex fide in fidem. Occulta erat gratia [Rom.1.] in lege. Vnde & Iudæi legem à gratia seiungebant prorsus: non intelligētes legem ministrationem esse mortis sine gratia, & gratiam esse tanquam animam legis. Nunc ergo in nouo testamēto, per Christi passionem, tanquam scissione veli reuelatur & manifestatur. Peccatum non est agnitū, vt offensa Dei, sine legis adminiculo. Iustitia tamen ista qua peccata delentur, sine legis ope mundo illuxit. Nanque Gentes huius iustitiæ fuere participes: illā tamen non per legem habuere, sed diuina gratia. Si per legem parta fuisset orbi hæc ipsa diuina iustificatio, populus ex lege, illam assequi non potuisset. Communis est autem omnibus nationibus, etiam in media barbarie, degentibus, atq; improbissimis Samaritanis, Cananeis. Nam samaritæ receperunt Spiritum sanctum in signo visibili, prędicante Petro. Non ergo beneficio legis est comparata. Veruntamen *Testificata à lege, & Prophetis.* Ne tumultum excites seditiosa Iudæa, non rem nouā peregrinamque afferimus. Hæc ipsa iustitia, oraculis legis & Prophetarum prædicata est. Vndique testimoniū perhibetur à priscis uatibus antiquæ tuæ, & sanctæ legis, quod nouissimis hisce temporibus, omnis mundus diuina iustitia exundare deberet. Tantum abest, vt hæc ipsa Christi iustificatio cum lege pugnet, vel cum Prophetis. Propè est salus mea, vt veniat, & iustitia mea vt reueletur, inquit ille. Et iterum. Scriptum est. Verbum abbreuiatum, & consumans faciet dominus super terram. & consumata abbreuiatio inundabit iustitia.

[Act.8.] [Esa.56.] [Esa.10.]

Iustitia autem Dei, per fidem. Iustus ex fide viuet. Non qualicunque, sed illa quam Hebræi vocant Emunah, idest, fideli inherentia, quæ sine amore, & opere esse nequit. *Iesu Christi* Idest in Iesum Christum: Dicitur enim fides Christi, non qua Christus credit, sed qua credimus nos in Christum, sicut iustitia Dei, non qua iustus est Deus, sed qua nos iusti sumus. dicitur. Id autem in Christum oportet credere, quia lex per Moysem data est, gratia per Iesum Christum facta est. [Rom.1.] [Ioan.1.]

In

In omnes. Non Iudæos modo, sed Ethnicos. Non enim est acceptio personarũ apud Deum: Ideo ipse plenus gratia fuit, vt de plenitudine eius nos omnes acciperemus. Sicut dicit Ioannes. Ex cælis autem venit hæc iustificatio, & gratia. sicut & Christus de cęlo uenit ad terras. Vnde subdit. Et. pro idest. *Super omnes.* Super nos gratias Deus largissimas pluit. Iustitiam nobis gratis infudit. Non ipsi eam ex nobis comparauimus. Est donata è superis, non ex infimis parta, vel inuenta: At non sine nobis. Vnde ait. *Super omnes. qui credunt in eum.* Et nos enim aliquid in medium afferre oportet, sed perexiguũ. Quid? Illud. Credere in Christum. Credant adulti, nullo modo posse sua infirmitate adimplere ea quæ necessaria sunt ad salutem, quę lege præcipiunt, nisi Chri gratia eis subueniat. Credant ex ipsis imbecillitatem esse seruandæ legis, consequendæque iustitiæ, & felicitatis, omnem eorum fiduciam in Christum reijciant. Credant firmiter absq; hæsitatione, ex ipso esse virtutem, immo ipsum esse virtutem in salutem omni credenti hoc pacto in eum: hoc sufficit, vt citra omnia opera, iusti coram Deo deputentur: cum Iudæi, tum Ethnici. Hæc. n. fides, ferax operum non esse nõ potest. En verbum abbreuiatum iustitiæ, quæ nostris temporibus omni mundo eluxit. *Non enim est distinctio.* Par est oĩum populorũ causa. Ne mihi dixeris, Thraces hi sunt. Scithæ illi: hi circuncisi, illi præputiati: has distinctiones nunc non respicit Deus. In Christo Iesu, non est masculus & fęmina, seruus & liber. *Omnes peccauerunt.* Tu Iudæe, qui legẽ accepisti, potuistiq; amplius proficere, amplius defecisti: Potuisti peccatum euitare, quod ex lege agnoueras, nec tamen euitasti: Mihi crede (inquit Paulus) nemo est, qui non peccauerit. Hanc ergo rationem aspexit Deus omnium miseratus: propterea sine delectu, gratis iustificauit omnes. Etenim *omnes egent gloria Dei.* Modus loquendi est, sicut & in euãgelio. Dilexerũt gloriam hominum magisquã Dei, idest eis magis curæ fuit, vt essent gloriosi apud homines, quàm apud Deum. Egent ergo, vel carent omnes, (quoniã omnes peccauerunt) gloria Dei: idest gloria apud Deum. Nemo enim peccator gloriam habet apud Deum, quamuis bona opera operetur, quousq; in peccato manet, oportet illius peccata primum aboleri: hoc autem est illum iustificari coram Deo. Cum autem peccata deleta sunt, tũc gloriam habet apud Deum. Postq̃ ergo omnes peccauerunt, quilibet est apud Deum inglorius, & innominatus. Nec memor ero nominũ eorum, per labia mea. Deleantur de libro vitæ, & cum iustis non scribantur. Et si pleriq; apud homines gloriã habeãt, equum ergo fuit omnes glorificari hac iustificatione: ex seipsis autem glorificari nequaquam potuerunt, sed Deus illos gloriosos reddidit in conspectu suo, iustificans eos gratis, cum venit plenitudo temporis ordinatissima dispensatione Dei, ad vsque nouissimos mundi dies prorogata. Vnde sequitur. *Iustificati gratis per gratiam ipsius.*

Rom. 2. Ioan. 1. Gal. 3. Rom 3. Ioan. 12. Psal. 15. Psal 15. Rom. 3.

Sed hic sistamus aliquantulum. Non videtur in primis clarum, quod Apostolus dicit. Iustitiam Dei manifestatam esse sine lege, testificatam tamen a lege. Hæc enim duo pugnare uidentur. Qui enim testimonium alicui præbet, illum manifestat, si per legem testificatur iustitia, ergo manifestatur non sine lege. Secundo. Si ex lege non iustificabitur omnis caro, nec ex Euangelio. Ostenditur. Lex non iustificat, inquit Paulus infra, quoniam iram operatur. Vbi. n. non est lex, nec præuaricatio: sed multo magis iram operatur euangelium, additq; præuaricationem præuaricationi. Paulo dicente. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus, vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit? Ergo nec ex Euangelio iustitia, sed ira Dei potius reuelatur.

Rom. 4. Heb 10.

Tertio. Iustitiam illam latuisse olim dictum est, tempore gratiæ manifestatam fuisse. Cur non primum à principio debuit manifestari, postquàm tàm facile fuisset omnibus iustificari per fidem in Christum, vt omnibus qui perierunt subueniretur?

Quarto.

Quarto. Si pauci illi, qui ante Christi aduentum iustificati sunt, per eandē fidem in eum, videtur ergo esse eadem eorum, & nostra fides, ergo eadem lex. Euangelium igitur & lex Mosi, una lex sunt, non duæ. Hoc est quod petitur. Quia Paulus oppositum sentire vide-
Heb. 7. tur. Translato (inquit) sacerdotio, necesse est, vt legis translatio fiat. Sacerdotium leuiticum, trāslatū est per sacerdotium Christi, vt patet, ergo & lex. Non sunt ergo una lex, sed duæ, sicut duo sacerdotia, quomodo itaq; quod in vna latet, manifestatur in alia?

Ad hæc. Respondetur. Primo quidem, quod Apostolus non intelligit iustitiam Dei manifestatam esse sine lege. sed construenda est sic litera, vt habet textus. *Sine lege iustitia Dei.* Supple habita. *nunc manifestata est, testificata à lege, & prophetis.* Hic ergo sensus est, Iustitiam illam qua Deus iustos facit, sine lege, nouissimo hoc tempore, manifestatam fuisse olim cum lege promissam, atque uaticinijs Prophetarum.

Ad secundum. Non est par ratio. Quoniam opem largitur sufficientem Christi Euangelium, qua omnes, modo uelint, illi possunt obedire: Quod
Rom. 10. vtique lex non faciebat. Si autem non omnes obediunt euangelio, hoc nō est ex imperfectione legis euangelicę, quē admodum de mosaica dicebatur: quāquàm tamen ex Euangelio non confirmetur quisquàm, vt peccare non possit. Id enim pertinet ad statum futuræ vitæ, respectu cuius, status Euangelij figuralis est & imperfectus. Sicut status legis antiquæ, respectu legis euāgelicę.

1. Cor. 15 Ad Tertium. Non prius quod spirituale est, sed quod animale: vt inquit
Rom. 8. Paulus ad Corinthios. Lex noua est spiritualissima, immo dicitur lex spūs, non ergo debuit dari à principio mundi. Nihil enim ad perfectum adducit statim à principio. Procedit, nanque natura de imperfecto ad perfectum. Ex
Gal 3. puero fit vir. Ex aurora dies. Lex ergo vetus præcedere debuit tanquam pedagogus noster in Christum, quo doceremur iustificandos nos esse ex fide. At ubi uenit fides, iam non sumus sub pedagogo. Est & alia ratio ex eodem Apostolo. Lex enim noua est lex gratiæ. Oportuit itaque quod homo relinqueretur sibi in statu ueteris legis, vt cadēs in peccata multiplicia, suam infirmitatem, & imbecillitatem cognosceret. Videretque se medico, & medicina
gratiæ indigere. Lex (dicit Paulus) subintrauit, vt abundaret delictū. Vbi autē abundauit delictum, superabundauit & gratia. Quod obijcitur, quod pleri que iustificati fuissent, & saluati: nihil est. Totum enim humanum genus, ꝓpter peccatum primi parentis, meruit priuari auxilio gratiæ. Et ideo quibuscunque non datur, vel non fuit datum, ex iustitia datum non fuit. Quibus vero datur, vel datum est, ex gratia datum est, & datur. Hoc sit tibi semper ante oculos, neminem indignè perijsse, nec perire. Omnibus enim dedit Deus semper opem sufficientem, qua saluari possent, nulliq; defuit qui dignus fuerit. Rom. 5.

Ad Quartum. Facilè patet quid dicendum sit. Non enim distinguitur lex
noua & vetus penes fines. Finis nanque vtriusque Christus. Sed lex vetus fuit data pueris. Est enim quasi pedagogus puerorum, vt inquit Paulus noster. Lex autem noua est lex perfectionis, quoniam est lex charitatis. Charitas Rom. 10.
autem est uinculum perfectionis. Vnde inquit Apostolus. Cum factus sum vir per Euangelium, euacuaui ea q̄ erāt Gal. 3. Coloss. 3.
paruuli. Hoc est elementa legis egena & infirma, quę imperfectos erudiebāt, vt ad perfectionem adducere non poterant. Et si qui perfecti erant in lege ueteri, ad Euangelium pertinebant, non ad legem, vniuersalis autem plenitudo perfectionis ad plenitudinē temporis 1. Cor. 15
reseruata est, in qua misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Gal. 4.
Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu. Quem proposuit Deus propitiatorium, vel *propitiatorem per fidem in sanguine ipsius.* Ecce. Ecce magnum & ineffabile omnis christianæ Philosophiæ mysterium. O nimium iustam, & haud scio, an unquā iustiorem Alma Roma querelam. Tam ardentibus animis in sua quisq; studia morta-

mortales incumbunt. Totam ætatem in hominum dogmatibus inter se mirũ quanta contrarietate pugnantibus conterunt. Altissimè insident, & tenacissimè hærent, homũculorum sophismata, distinctiones, sillogismi, cauilli, regulæ, argumenta, dubiola. O labor improbus, & hoc summũ Philosophię genus, quo instaurata est hominum bene condita natura, mysterium sanctissimę, itéque truculentissimæ mortis Christi Iesu, qua nobis omnibus est parta uita, negligitur, ridetur, frigide, vtinam & non impiè, à plerisque tractatur. Benè renascentiam uocauit Christus ipse philosophiam suam. Nati enim primum, peccato mortui, illius pretiosi sanguinis ope, renati sumus. Huic Philosophiæ nauate operam. En Paulum, quẽ vobis non theologorum schola, sed ipse pater cœlestis organum electum, & insignem sui nominis præconem, atq; tantæ sapientiæ magistrum dedit. ipsum audite. Quoniam peccasse omnes, propheticis oraculis demõstratum est: par fuisse, vt diuina misericordia citra delictum, nouissima saltem mundi ætate, iustificaret omnes, peccata omnium aboleret, omnesq; populos sibi conciliaret. quo nemo esset inglorius apud Deum, ex Paulo didicistis. Nunc modũ intelligite, quo est facta hęc diuina iustificatio vniuersorum hominum. Sine sanguinis effusione, in lege vetere non fiebat peccatorũ remissio. Par fuit, quoniam Omnia in figura contingebant illis, vt non sine sanguine in Euangelio, nostra peccata delerentur. Fudit ergo pro nobis abluendis innoxium illum cruorem Christus Iesus, Deus omnipotens, & homo immaculatissimæ uitæ, quo dealbatæ sunt animæ nostræ, & factæ tanquam lana munda. Si enim sanguis hircorũ, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spũm sanctum semetipsum obtulit immaculatũ Deo, emundabit conscīētiam nostram ab operibus mortuis? idest à peccatis, quorum stipendium mors est. lauit ergo nos, à peccatis nostris in sanguine suo. Hoc fuit pretium illud incomparabile, quo venundati diabolo, redempti sumus. Empti estis pretio magno, inquit Apostolus, non auro, aut argento corruptibili, sed pretioso sanguine agni immaculati & incontaminati Christi. vt dixit Petrus, præcogniti quidem, definitiq; ante mundi constitutionem: figurati etiam statim orbe condito, iuxta verbum Ioannis. Occisus est ab origine mundi, sed manifestati nouissimis temporibus. Quicunq; ergo in ipsum crediderit, inquit Apostolus, accedente tam ingenti merito sanguinis Christi Iesu, gratuito dono per suam gratiã, iustificabit illum Deus: sicut & antea iustificauit. Nemo miretur si fides ad iustitiam nostram necessaria est, nã Christus ipse, veluti corporis huius mistici, quod est Ecclesia caput, pro omnibus membris sumpsit medicinam illã adeò amarã, vt diceret. Quis est dolor, sicut dolor meus? Vt igitur medicina à capite sumpta, omnibus membris ꝓficiat, oportet membra à capite non esse seiũcta. Quis enim nesciat medicinam, abscisso membro nequaquàm prodesse? Adhæremus autem capiti Christo fide, quoniam per fidem habitat ipse in cordibus nostris. Qui igitur crediderit, tãquam per optimam medicinam à capite sumptam, expurgatus à morbo, saluus erit. Qui non crediderit, tãquam medicinæ expers, condemnabitur, moriens scilicet in peccato suo.

Sed hic considerãdum est, quod hæc duo pugnare videntur. Primum. Iustificamur gratis. Secundum. Iustificamur merito redemptionis Iesu Christi. Pugnat gratuita gratia cum hoc merito. Si enim per redemptionem, quæ est in Christo Iesu iustificamur, ergo nõ gratis. Et si gratis, ergo nõ per redemptionem, quæ est in Christo Iesu. Redẽptio nanque meritum sonat, quare excludit gratiam. Nonne ita est? Nequaquam. Quia quod Christus Iesus redemerit nos, promerueritq; nobis tot, & tanta, gratia meracissima fuit, quoniam humanitas illa gratis vnita est uerbo, citra omne meritum. Qua unione factũ est, vt nobis omnes g[illegible]s meruerit. Si itaq; initium spectes, iustificamur merè gratis: quoniam gratis cõditus est Christus

Dei

Ioan. 3. Heb. 9. 1. Cor. 10. Hebr. 9. Apoc. 1. 1. Cor. 6 1. Pet. 1. Apoc 13. Hier. Tr. 1. Marc. vlt.

Dei & hominis filius. Cuius merito in eum credentes dignum est, vt iustificemur. Huc tendit Apostolus, vt omnia merita nostra excludat, vnicè Christi meritum, simulatq; donum amplectamur. Ne extollas, ô Iudæe Neomenias tuas, sabbatha tua, decalogum tuum. Ne Græce afferas moralis tuæ Philosophiæ præcepta. Exorbitastis omnes, egregie docuistis, at nephariā vitam duxistis semper: opus erat vno Christo Iesu, cuius meritis, citra omnia uestra merita, immo cum multis atque magnis uestris demeritis, iustificaremini coram Deo. En aduenit Christus: omnis iam uester tumor abscedat: illum unum colite, illi vni genua flectite, gratias illi uni mecum agite, qui uiui
Coloss. 2. ficauit nos cum illo, donans nobis omnia delicta. Cernis quo spectat Pauli sensus? O hæretici, quousq; aberrabitis, aliosque aberrare facietis? Non est hic sermo de Iustificatione absolutè: non qualemcunq; iustitiam nostram dicit esse gratis, sine nostris meritis datā à Deo per redemptionem, quæ est in Christo Iesu. De baptismali iustificatione dūtaxat loquitur Paulus. atq; de prima gratia. quam promeruisse, & Iudęi, & Gentes contendebant. Hæc gratis omnino, citra omnem nr̄orum meritorum rationem, immo cum nr̄is demeritis maximis, quantacunq; sint, vel fuerint, vnice suffragāte Christi merito, nobis condonatur. Veniant piratæ. Archipiratæ, p̄dones ad sanctissimum Chr̄i Iesu lauacrum, ad fontem baptismaliū undarum, tantum credant Iesu Christi merito, se se expurgandos esse, atq; expiandos ab omnibus peccatis, baptizētur, id sufficit, vt iusti corā Deo deputentur. Nihil hic dicas de operibus. Audis, gratis, tace de meritis. Quando & pueri, qui nec id possunt prę stare vt credant, sola ablutione Deo reconciliātur per Christum, fiuntq; filij Dei, cum natura essent filij iræ, & diaboli. At cum homo ex filio Dei, denuo peccans fit diaboli filius, vt Deo iterum reconcilietur in gratiam, num non requiruntur opera? Num sat est Christi merito fidere, cum ualeas operari? Absit. Absit, vt id concedamus. Pœnitentia opus est. quam meritò secundam post naufragium tabulam appellant. Non est tunc facilis mihi credite secundus ad Deum accessus, necessarius est plāctus, & fletus, fletus animæ dico, magis q̄ oculorum. Corda scindere oportet, iuxta Prophetam. Vide quàm amare fle- Ioel. 2.
uit Petrus, postquam ter dum mori ti- Mar. 14.
muit, vitam negauit. Recordare lachrimarum Ezechiæ: pœnitentiæ Niniuita Esa 38.
rum: contritionis Dauidis. Noli queso Ione. 3.
diuinam misericordiam adeò extolle- Ps. 50.
re, vt iustitiæ obliuiscaris. Iezabelem illam reprehendit Deus. Dedi illi tem- Apoc. 2.
pus (inquit) vt pęniteret, & noluit pęnitere à fornicatione sua. Chr̄s Iesus cum cęlos conscendere vellet, audi q̄ memorabile documentum reliquerit. Oportuit Christum pati, & resurgere Luc. 24.
à mortuis, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes Gentes. Audis copulari Christi mortē, & pęnitentiam? Iungere opere pretium est hæc duo merita, vt secundo lapsi reconcilientur. Pau Act. 20.
lus ad primores Ephesinæ ecclesiæ. Nihil (inquit) subtraxi uobis utilium, quo minus annunciarem uobis, vt docerem vos publicè, & per domos, testificans Iudæis, atque Gentibus pœnitentiam & fidem in dn̄m nostrum Iesum Christum. Audis pęnitentiam & fidem? Non mihi dicas Luthere, Optima pęnitentia, noua vita. Id tibi concedam in illis, qui baptizant, de quibus dicebat Petrus. Pœnitentiam agite, & baptize- Act. 2.
tur unusquisq; vr̄m? At qui post baptismum denuo lapsus est, quomodo non cū ueteris vitæ pęnitere oportet antequā incohet nouam? Qūo nō eum atteri necesse est, & cōteri: Qūo non satisfacere: Qūo non confiteri: Qūo non alia pia atque egregia facinora quo ad pōt operari? Hęc est ratio pęnitentię, quam exigimus ab his qui exciderunt à diuino, fauore. Immo non exigimus nos, exigit Deus. Nemo enim particeps esse potest meriti Christi Iesu, nisi ipso Christo configuremur aliqualiter. In Baptismo configuramur sacramentaliter, iuxta illud. Configurati sumus Rom. 6.
ei in baptismo in mortem. Propterea baptizatis nulla pœnitentia satisfactoria

factoria imponitur, quia sunt totaliter
1.Pet.3. liberati satisfactione Christi Iesu. Quoniam vero is pro peccatis nostris semel
Heb.6. mortuus est, nō possumus secundo baptizari, vt secundo configuremur, rursus crucifigentes nobis filium Dei. vt inquit Paulus. Oportet ergo, qui post baptismum prolapsi sunt, configurari Christo per aliquas pœnalitates, vel passiones quas in seipsis substineant. Quæ tamen multo minores etiam sufficiūt, quàm essent condignæ peccato: cooperante semper merito redēptionis Christi Iesu. Intelligis? Non ergo satis est noua uita, sed oportet satisfacere pro delictis commissis. Hinc Deus benedi-
Apo 2. ctus. Memor (inquit) esto unde excideris, age pœnitentiam, & prima opera fac. Quo fit, vt hanc secundam gratiam pœnitentialem, non omnino gratis accipiamus à Deo. Audenter dicam, emimus illam, non dono obtinemus. Ita di-
Apo. Ibid. xit dominus Angelo Laoditiæ. Dicis quia diues sum, & locupletatus, & nullius egeo, & nescis quia tu es miser & miserabilis, pauper, cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum vt locuples fias, & uestimentis albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuæ: & collirio inūge oculos tuos. O sententiā verè (ut isti aiūt) irrefragabilē. Quid enim auri igniti & probati nomine hic intelligit, nisi charitas Dei, quæ est idem quod gratia diuina gratifica, quam græci χάριν uocāt? Quid item collirium illud significat, prę terquam eandem gratiam, qua mentis oculi illuminantur? Emitur ergo à peccatore diuina gratia gratifica, cum gratia gratis data preuentus, (quæ est diuina motio spiritalis, qua mouentur animæ omnes ad supernaturale bonum, quēadmodum motione generali omnia mouet ad proprias vniuscuiusque naturalis rei actiones. Hæc enim motio, quam auxilium mage dixerim ego, q̄ gratiam, quoniam non efficit gratos, præcedit omne meritum nostrum, & condignitatis, & congruitatis) conatu
1.Cor.11 adhibito liberi arbitrij, se se corrigens atque dijudicans ne iudicetur, vt inqt Apostolus, pœnitens atque dolens disponitur ad illam. Tunc enim meriti de congruo saltem, vt Deus illam infundat, sed cooperante dubio procul satisfactione Christi, sine qua omnia nostra merita inania essent. Non hic me vrgeas propter uocem illam, emere, Certè emi non potest condigno pretio nostris operibus gratia diuina. At si galerum proposuerit summus Pontifex, à quibusuis vnica oratione posse comparari. is qui illud munus absoluerit, galerum nonne emisse dicetur? Vtique. Venalem fecit Deus omnipotens secundam gratiam vnicuique, qui in Chr̄m crediderit, modo se se paret quoad potest: doleat de peccatis commissis, non noua committat, accedat ad sacerdotē, pulsanti gratiæ non resistat. Scriptum est enim, Deus dat Spiritum bonum petentibus se. Hæc ergo quisquis agit, gratiam emit. O quàm exiguum pretium. Gratias itaque agamus Deo optimo maximo, tanquam verè gratis totū agatur. Gratia enim sola factum est, vt tam parua opella nostra tantus thesau Luc.11.
rus, tāta margarita pretiosa à nobis omnibus ualeat comparari. Non vacat ex mysterio illud. Collirio inunge oculos tuos. Deus est, qui suo collirio inungit oculos nostros. At id peccatori dicitur, quoniam in potestate hominis est, vt sibi detur, vt illam emat: Cum se se ad illam modo dicto parare possit, faciens quod in se est, non ex se tantum, sicut declarauimus, sed primū motus à Deo. Sicut enim nihil naturæ, sine Deo, vt primo principio naturarum omnium: ita nihil gratiæ sine eo, vt principio gratiæ facere possumus. Facere autem hominem quod in se est, vt per hoc sit sufficienter præparatus ad gratiam. Ita.n. sumitur facere quod in se est in proposito, est aliquid gratiæ: quoniam est, initium ad grām. Est nanque conuersio ad Deum, quæ in sui termino est meritoria, vt potē, gratia informata. Igitur sine Deo, vt specialiter mouet animā, gratia illa sua ad supernaturale bonum, non potest homo facere, quod in se est modo dicto. Et de hoc satis. Reuertamur ad Apostolum. *Deus* (inquit) *proposuit Christum Iesum propitiatorium in sanguine ipsius.* Noluit dicere propitiatorem, sed propotiatorium, vt eminentius quid

quid diceret. Sicut non dicimus Deum esse bonum, sed bonitatem: non sapientem, sed sapientiam. Ita dixit & Ioãnes.
1. Ioan. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris non pro nostris, aũt tantum, sed pro totius mundi: Et Paulus noster ad Corin-
1. Cor. 1 thios. Ipse factus est nobis redemptio, sapientia, & iustificatio. Alludit autem fortasse hic Apostolus ad propitiatoriũ illud testamenti veteris, vt insinuẽt Christum figuratum fuisse per illud.
Exo. 25. Erat enim operculum archæ propitiatorium, vel sedile, vt alijs placet: dicebaturque propitiatorium, quoniam ex eo audiebantur responsa diuinæ pietatis: quibus ostendebatur propitius populo illi. Cui ergo hæc omnia melius conueniunt, quàm Christo Iesu, qui archam sanctæ Ecclesiæ vmbra sua operit, atque tegit, cuiq; ipsa tanquam sedi innititur? Sedes tua Deus in seculũ seculi. Ex quo demum diuina responsa data sunt cęlitus omni hominum generi, allatum scilicet euangelium, quod aliud nihil est, quàm fausta & felix humanæ salutis annuntiatio. Est autem propitiatorium Christus, in sanguine suo. Sensus est. Deum esse propitium nobis per Christi sanguinem, quẽ pro nobis effudit. Non enim aliter meruit Christus, propitiationem dei nobis omnib⁹, quàm morte sua, & sanguine suo. Ratio est ista. Quia non nisi eo moriente, satisfactum est offensę quam Deo irrogauerat protoplastus: Ipso dicente:
Psal. 58. Quæ non rapui, tunc exoluebam. Tũc autem primum offensus, ei qui offenderat propitiatur, cum pro eo factũ est satis. Quomodo autẽ satisfecerit Christus sanguine suo, breuibus accipe. Is uerè pro Regis offensa facit satis, qui læsæ maiestati exhibet, quod æque vel magis placeat, quàm offensa. Christus uero moriens, ex tam magna charitate atque ex obedientia patris, rem diuinæ maiestati gratam magis exhibuit, quam displicuerit offensa primi parentis, & nostra: & plus quàm offensa illa exigeret. Primo quidem. Quoniam non ex tanta malitia peccarunt progenitores nostri, ex quanta charitate se se morti Christus exposuit. Secundo. Quia nõ erat tantæ dignitatis offendens, quantæ Christus, qui pro eo mortuus est. Erat enim Deus & homo. Videri poterat satis esse, si Adam mortuus fuisset: At Christus, vt abundantius satisfaceret, mori uoluit, cuius uita, erat uita Dei: & propterea omnium uitam incõparabiliter excedens. Tertio. Quia non solum mori voluit, sed acerbissimis supplicijs, atq; vniuersorum membrorum intensissimis doloribus macerari: non solum itaque sufficienter satisfecit, sed superabundanter, pro peccatis totius 1. Ioan. 2.
mundi, vt Ioannes dicit. Vnde non solum omnes homines à peccato liberauit, sed gratiam iustificantem, atq; gloriam beatitudinis illis promeruit. Diligenter autem considerandum, quod Apostolus non dixit, Deus proposuit Christum esse propitiatorium, vel fore, vel fuisse, sed absolute, proposuit propitiatorium, vt intelligas, Christum indefinitè sua morte meruisse propitiationem omnibus hominibus, & præteritis, & præsentibus, & futuris: licet non omnino esset par ratio. Morte enim sua pręciosa, Deus propitiebatur eis, qui Christum præcesserunt, non tamen eos admittebat ad gloriam, at morte exhibita, vtrumque fiebat. Sed cur nõ gratis, citra satisfactionem nobis omnibus pepercit, atq; propitiatus est Deus omnipotens sine sanguine, & sine morte filij eius? Ad maiorem hominis dignitatem id factum est, vt quemadmodum homo in peccatum ceciderat, & reus factus erat mortis: ita per mortem Christi, homo peccato satisfaceret, atq; resurgeret. Mortem meruerat homo, moriẽte Christo homo mortem superauit. Victus fuerat à demone homo: moriente Christo diabolum euicit homo. Quod homo seipsum saluet, redimat, ꝓ se pugnet, mereatur, vincat, satisfaciat, triũphet, regnet, ad incomparabilem hominis spectat dignitatem. Sed non est ille homo qui uincit, & qui uictus est, dices. Immo ille. Caput enim & membra sunt, unus homo, vnum corpus misticũ. Ideo Christi uictoria, omnibus hominibus credentibus in eum, communis est. Hinc Paulus. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Ie- 1. Cor 15.
sum Christum. Quemadmodum & iniquitates

quitat es nostras ipse sibi adscripsit, & nostram miseriam. Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti: Lóge à salute mea verba delictorum meorum. Ratione illius misticæ vnionis membrorum cum capite, & capitis cum membris. Posuit itaque dominus in eo iniquitatem omnium nostrũ. Et ita languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.

Psal. 21.

Esa. 53.

Ibidem.

Notandnm est autem verbum illud. *Proposuit.* quod idem est quod Definiuit, atque decreuit. Illud enim insinuasse voluit Apostolus, ni fallor, quod dixit Christus Iesus. Et hoc mandatum accepi à patre meo, ponendi animam meam. Vnde & de Deo patre dicit, quod tradidit filium suum pro omnib' nobis. Et de filio. Factus obediens vsq; ad mortem, mortem autẽ crucis. Hinc autem meruit de morte, & de actore mortis triumphare. Miles enim nõ uincit nisi duci obediat. Homo ergo ille Christus Iesus, duellũ aggressus in cruce, uictoriam obtinuit gloriosam, quia patri iubenti obediuit: iuxta illud. Vir obediens loquitur uictorias. Potest tamen *Proposuit.* hoc in loco accipi pro Obtulit. Obtulit Deus pro humano genere sibi ipsi Chr̃m in propitiatorium. Et sensus mysterij non uariatur. Notãdum est & illud. *Redemptionem quæ est in Christo Iesu.* Ad hoc quod aliquis redimat, duo requiruntur, pretium solutũ, & actus solutionis. Si enim soluam ego pro redemptione captiui alicuius, pretium quod non sit meum, ipse non debeo appellari redemptor, sed ille cuius est pretium quod ego solui. Pretiũ nostræ redemptionis est sanguis Chr̃i, vel uita, quæ est in sanguine. Anima enim in sanguine est, idest uita. vt inquit Moses. Hanc Christus ipse exposuit. Actus ergo solutionis, exponere uitam, & pretium solutum, Christi est. Redemptio ergo facta est per Christũ. Ecce Ioannis testimonium. Redemisti nos in sanguine tuo. Ecce Paulus noster. Christus factus est pro nobis maledictum, ut nos de maledicto redimeret. Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Quia tamen uita

Ioan. 12.

Rom. 8.

Philip. 2.

Prou. 21

Leuit. 17.

Apoc. 5.

Gal 4.

Christi, erat totius trinitatis sanctissimæ, sicut primi motores, & ab ipsa etiã inspiratum est Christo, vt pro nobis pateretur. Ipso dicente. Vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui. Non mea uoluntas, sed tua fiat. Propterea redemptio, attribuitur etiam Deo. Gloria patri, filio, & Spiritui sancto. Iuxta illud. Redemptionem misit Dominus populo suo. Et illud. Redemisti nos domine Deus ueritatis. Non te tamen moueat Grammatista uocula illa. *Redemptio.* Emptionem enim significare videtur iuratum, si rigidiuscule illam consideres. Christus autem alias, neq; Deus nos emerat, itaque nec redemit. Humili ergo & non alto supercilio intelligas, non ad actum emptionis propositionem illam referendam esse. Quæ secundo nos fuisse emptos subindicat, sed ad nos, qui empti fuimus. Vt sensus sit. Cum primum essemus Dei optimi maximi serui, in statu naturæ conditæ, peccante protoplastro, diaboli mãcipia effecti fuimus. Iuxta illud. A quo quis uictus est, huius & seruus est. Obligati etiam fuimus Deo, sicut summo iudici, tanquam rei æternæ pœnæ, pretium ergo soluens pro hac oblatione Christus sanguinis sui Deo patri: à diaboloq; per uictoriam passionis nos eripiens, & Dei seruos iterum constituens, redemisse nos dicitur Deo. quia primum sui eramus. Nisi fortè Acutulus ille, malit dicere nos uerè secundo emptos, vel redemptos. Emit enim primum nos serpens ille antiquus, qui seduxit vniuersum orbem: Redemit nos Dei filius. Emit ille sine ullo eius pretio: nostro enim consensu nos ipsi, nos ipsos illi vendidimus. Gratis venundati estis, inquit Propheta. At non sine ꝑtio redemit nos Christus, sine argento vtique, vt cecinit Esaias, sed non sine sanguine. Vides igitur. Quomodo simul se se osculatæ sunt iustitia & misericordia, in iustificando homine, atq; cõciliando. Iustitia quidem. quoniã peccatum noluit inultum esse: misericordia autem, quoniam cum homo sufficiẽter satisfacere non posset, satisfactorem illi dedit. iuxta illud. Pro nobis omnibus tradidit filium suum. Cum ergo audis.

Psal. 142

Matt. 26.

Psal. 110.

Psal. 30.

2. Pet. 2.

Esa. 52.

Rom. 8.

audis. *Iustificati gratis gratia Dei*, Misericordiam agnosce. Cum audis. *Per redemptionem quæ est in Christo Iesu*, iustitiam. Iustificati ergo sumus, & ex iustitia & ex misericordia. O Neoterici, erigite aures, at non ex iustitia hominum, sed ex iustitia Dei. quoniã Christus Iesus, vt homo tantum salu re potuisset: sicut si fuisset Deus, pati non potuisset: Magna itaque rõne Αν-θρωθεος fuit Christus Iesus: vt pateretur quia homo, satisfaceret, quia Deus.

Quod uero dicit? nos iustificari per fidem, quod est tertium. intelligitur fidem ipsam esse uim illam, qua nobis, et & gratia Dei, & iustitia passionis Iessu Christi applicatur. Propterea non fit iustificatio sine fide. Quia tamen & ex gratia processit Christi passio, atque fides, gratiæ donum est. Ideo primum locum in iustificatione tenet gratia. Hinc iustificatio semper attribuitur gratiæ. Deus ergo efficienter iustificat: diuina gratia formaliter. Christus suo sanguine meritoriè, atque mediante. Fides nostra, Deum, gratiam. Christum, nobiscum unit, vt adeo ex gratia per Christi meritum iustificamur: nobis tamen semper consentientibus, saltem negatiuè, idest nõ dissentientibus etiam in prima iustifica tione, vt omnino nos semper aliquid in tanto negotio habeamus, cum iusti eua dimus coram Deo. Qui enim obicẽ ponit, non iustificatur, quouis etiam sacra mento. Sequitur.

Ad ostendendam iustitiam suam, vel *Ad ostensionem iustitia suæ, propter remissionem præcedentium delictorum in patientia Dei. ad declarandam ipsius iustitiam in hoc tempore.* Quibus verbis, rationem affert Apostolus eorum, quæ immediate dicta sunt. Cur scilicet Deus proposuerit Christum Iesum propitiatorẽ in sanguine ipsius. Simulq; duas dubitationes excludit. Inquit ergo hoc diuino consilio actum fuisse, vt pateficret diuina iustitia in peccatorũ eorum, remissionib⁹, qui Chr̃m præcesserunt. Nisi.n. fuisset hæc Chr̃i definita passio, ad propitiationem hoĩum, pro liberandis scilicet vniuersis hoĩbus, cum pleriq; priscis seculis iustificati fuerint diuina misericordia, potuissent fortasse sibi de ꝓpria iustitia blandiri, dicẽtes, cũ in uniuersis operibus elucescere debeat iustitia & mĩa, ex proprijs operibus, tanquã ex meritis, Deum illos iustificasse. Nũc ergo, cum Chr̃s ipse sanguinem fuderit ad oẽs homines iustificandos, atq; Deo conciliandos, iam patet, quod diuina iustitia non humana iusti fuerunt illi. Si enim ipsi ex seipsis iustificari potuissẽt, gratis mortuus esset Chr̃s, & incassum. Nihil aũt temere facit Deus, igitur cũ sit mortuus, signum est, quod non nisi iustitia diuina iustificati sunt: nec iustificabuntur alij. Et propterea, vt dixi, Apostolus ĩdefinito sermone dicebat, Deum proposuisse Chr̃m propitiatorẽ, vt intelligeres, ipsius mortem ex iustitia propitiatam fuisse præteritis, ꝓsentibus, & futuris. At ne diceres. Qũo propitiatus est Deus per Chr̃i mortem, nõdum exhibitam his qui Chr̃m præcesse runt? id.n. impossibile uidetur: Addit verbum illud. *In patientia Dei.* Et est *In* pro *De*, vel *Ex*, hebraico more. Diuina ergo patientia factum est, ne omnes perderemnr, ut passio Christi præuisa, tantum his prodesset, qui Christum antecessere. Nulla enim alia via erat, qua possent seruatum iri, nisi virtus sanguinis Christi Iesu. Deus ergo benedictus, substinuit magnis temporibus peccantes, nec perdidit, immo iustificauit merito huius sacrificij ab æterno præuisi, & præordinati pro omnibus. Ne etiam diceres. Cur adeo distulit Christi mortem, ad hæc vsq; tẽpora nouissima? Addit.

Ad declarandam ipsius iustitiam in hoc tempore. Sensus est, vt clarissimẽ ostenderetur iustitia diuina in hac plenitudi ne temporis, ab eo ante oĩa tẽpora prędestinata atq; pręfixa. Hoc nanq; tẽpus elegit oĩpotens, qui tempus ab euo ire iubet: vt quemadmodum est plenitudo temporũ, sit & plenitudo gratiarũ. Nõ itaq; antea debuit, tam copiosos effundere imbres diuinorũ charismatum, ut felicitas huius temporis agnosceretur, quo uniuersi hoĩes iustificati sunt, & admissi ad regnũ cęlorũ: quod priorib⁹ secuis non cõtigit. Ecce, ecce nũc tẽp⁹ acceptabile. Ecce, ecce nũc dies salutis. 2 Cor. 6

Substinuit igit' peccata præcedentia, cũ in lege naturæ, tum in lege scripta, vt homo in lege naturę de ignorantia con uinceretur. Nesciebatur enim peccata Deum offendere, & exacerbare, atq; peccantes, reos æterni supplicij cõstituere. Propterea in grauissima atq; turpissima facinora prolapsi sunt. In lege scripta conuincerentur de infirmitate, vel imbecillitate. Siquidem agnito peccato, inexcusabiliter exorbitarunt a lege Iudæi, uicti concupiscentia carnis, quam sacramẽtis illis egenis restinguere non poterant. Ita ergo tot peccatis confusus est homo & conuictus. Conuictus inquam, quod nec scire, nec cauere poterat peccata omnia. Cognouit itaq;, quod propria iustitia erat insufficiens, & quod diuina gratia qua iustus fieri posset indigebat. Cum ergo maxime abundauerit peccatũ, nec aliquam possent homines excusationẽ afferre, quippe qui primum superbierant de scientia, & de potentia: tunc illo potissimum tempore abundauit gratia Dei, cum Christus pro omnibus sese obtulit in ara crucis, hostiam immaculatam. Sic itaque in nouissimis temporibus, perspicuum factum est vniuerso orbe, quod diuina iustitia non humana, nos iustos facit: Et id uoluit Deus, propterea distulit incarnationem filij eius, & mortem. Hæc est mens Apostoli. Concludit ergo. *Vt sit ipse iustus*. idest in mentibus hominum asseratur, teneatur, quod iustus est. Sicut.n. Deus optimus maximus, quamuis nostra gloria non indigeat, ex bonitate sua tamẽ creauerit omnia, vt ab omnibus glorificetur sua bonitas: ita quãuis iustus sit, nec laus humana diuinam extollens iustitiam, illam adaugeat, vult tamen agnosci, quod iustus est. Hoc ergo Christi tempore, cum ipse pro nobis sanguinẽ effudit, agnitum est, quod Deus iustus est: quippe quia uoluit offensam humani generis satisfactione iusta deleri. Proprio nanque filio non pepercit, cum uideret neminem alium esse, q id explere posset. Iam desperata erat hominum salus, ad summum vniuersa peccata creuerant, condemnationis venerat tẽpus: multa benignitate Dei
Rom. 8.

potiti fuerant Iudæi, & Græci. nequaquam tamen resipuerant. Et tamen Deus tunc aperuit suæ gratiæ fontes amplissimos, & hominem perditum iustitia mortis Christi liberauit. Quis nõ Deum iustitiæ magnam atque immensam copiam habere credat de cætero? Nulla erat hominum iustitia, qua peccata deleri possent, vel expiari. Sine iustitia tamen expiari non decebat. Cum itaq; expiata sint, Deum esse iustissimũ nemo ambigere potest. Est forte, & alius sensus. *Vt sit ipse iustus*. Hoc est credatur iustus, à promissis nequaquã deficiens. Pollicitus enim fuerat, in nouissima mundi ætate, fędus nouum inire cum hominibus: Non ergo antea debuit id executioni mandari. Cui', & redditur ratio. Cur nam patres præcedentium seculorum, Christi morte prę uisa iustificatos, non admisit Deus ad regnum cęlorum? vt scilicet iustus sit in promissis: promiserat enim & sub uelaminibus figurarum, & vatum verbis, se se nolle quempiam in hæreditatem recipere, nisi ex hibito sacrificio illo uictimæ pacificæ Christi Iesu, qui est sacerdos & hostia. Non ergo debuit quisquam illuc ingredi, nisi cum summus ille pontifex, per proprium sanguinem semel introiuit in sancta, æterna redemptione inuenta. *Et iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi*. Heb. 7.

Hoc est secundum, quod agnosci voluit Deus. Videlicet ipsum iustificare, non per opera legis, sed ex fide. Id ergo agnitum est moriente Christo, quãdoquidem non fuisset mortuus, si opera legis satis fuissent, omnis legis dico, vel naturæ, vel Mosi, ad iustificandos homines. Cum ergo mortuus sit, constat vniuerso orbi, quod lex nunquam fuit sufficiens, sed fide opus erat. Fide inquam Christi Iesu, vt dictum est. Vnde non iustificantur à Deo omnes absolute, sed hi tantum, qui sunt Christi Iesu, qui Christiani sunt. idest, qui ad Christum attinent, non ad Mosen amplius. Hi autem, qui Christiani sunt, vel ex Iudaismo, vel ex Gentilitate iustificantur, non ex circuncisione, aut ex præputio, sed ex fide ipsius Iesu Christi. Vnde ita debet legi li-

gi literæ. *Iustificans eum, qui est Iesu Christi ex fide.* Et est hæbraismus. Ita inuitat Iudæos, & Ethnicos, vt ad Christum accedant. Eos item qui ex circuncisione, & qui ex præputio iam venerũt ad Christum, hortatur ut operibus nõ fidant, sed fidei duntaxat.

Potest, & legi vt iacet litera, vt sit sensus. Iustificans eum, qui pendet ex fide Iesu Christi, idest, qui huic fidei innititur, quique toto corde in Christum suspensus, illi hæret. Hæc ergo duo agnita sunt, diuina iustitia, & modus iustificandi eius. Non incassum ergo supra bis dixit Apostolus. *Ad ostensionem iustitiæ suæ.* Duplex nanque est Dei iustitia, vt dictum est. Iustitia, qua ipse iustus est, vel mulctando peccata, vel reddendo promissa. Et iustitia qua nos iustos facit, vtraque autem hoc tempore Christi Iesu manifestata est omni orbi clarissime, ita ut uerum sit quod in principio Epistolæ dicebatur, Iustitiam Dei reuelari ex fide in fidem. Ex fide ueteris instrumenti, in fidem noui testamenti: ex fide data à promittente Deo, in fidelitatem reddentis Dei. Ex fide in Christum pro redemptione nostra mittendum, in fidẽ in Christum iam missum. Sequitur.

Vbi ergo gloriatio? Exclusa est. Vertit se se Apostolus post longas ratiocinationes contra Iudæos, & contra Gentiles pariter iactabundos, & vaniloquos, qui inaniter alter alteri se inuicem præferebant. *Vbi* (inquit) *gloriatio?* Quid est de quo gloriari possitis, ò Iudæi: ò Gentes? Certe exclusa est, omnis gloriatio vestra, si uera sunt, quæ hactenus diximus. Et uerum dicit. Si enim flagitiosus aliquis, qui à iudice depræhensus, nullo colore se se defendere valeret, sed iustissimo iudicio morti esset condemnatus, nihilque aliud expectaret, quã suorum facinorum, luere pœnas: liberaretur deinde fauore regis, nonne post liberationem impudentissimè gloriaretur, iactaretque se nunquam deliquisse? opere prætium erat illud ante gratiam demonstrare. Id ergo cum Iudæo, tum Ethnico accidit post Christi Iesu regis regum necem. Ex omni parte, omnis homo depræhensus est atq; conuictus, sibi minus sufficere pro uitando æterno supplicio. Sententia diuini iudicij fruenda erat, contra omnes indiscriminatim: vniuersique homines interituri erant, nisi sanguis ille innoxius gratis, hęc cõmunia omniũ mala diluisset. Nonne ergo temerè, & impudenter quisque gloriabitur, si iam opere redargutus, atque confutatus, gratiæ Christi Iesu, omnem suam salutem non ferat acceptam, sed in seipso, atque suis operibus, velit adhuc sicut prius gloriari? Hoc ipso enim, quod Christus Iesus propitiatus est hominibus, placando Deum patrem sanguine suo, & faciendo satis lesæ illius maiestati, excluditur stulta omnium hominum gloriatio, adeo vt nullam amplius possit habere, vel verisimilem rationem, qua se se iactet Ethnicus de lege naturæ, de sapientia: vel Iudæus de lege, vel de circuncisione. Absolutè enim tollitur Christi morte, omnis hominum gloria, atque superbia. Propterea ad nouissimos dies dilata est, quo communis eorum impudentia frenaretur. Si enim peractum esset antea tantum mysterium, dixissent gloriabundi homines, proprijs laboribꝰ, & officijs potuisse sine Christi nece saluari. Cum ergo omnis legis, & omnium aliorum pericula facta sint prioribus seculis, & ad extremum adhuc Christus, pro nobis mortuus sit, quis non uideat apertissimè, nos non potuisse aliunde saluari? Si enim eorum, quæ antea præcesserunt, aliquod, vel simul omnia fuissent satis, pro remedio peccatorum nostrorum, pro iustifitione nostra, non oportuisset, postquã intentata omnia fuerant, Christum adhuc in manus tradi impiorum, & crucis subire tormentum. Superuacanea omnino fuisset, hæc diuini amoris prodigalitas. Nihil enim superuacaneè facit Deus. Sublata est itaque euidentissimè omnis gloria humanæ iustitiæ, eiecta & abiecta, vt qui gloriatur, iam in domino, non amplius in homine glorietur. 1 Cor. 15

Per quam legem? Supple. exclusa est, & vetita, atque abiecta hæc nostra elatio.

elatio. Recte petit, *per quã legem.* qm lex (vt iurisperiti finire solent,) est sanctio sancta suadens honesta, prohibensq; turpia. Excludere ergo inanẽ hãc gloriã nõ videtur posse esse effectũ, nisi alicuius legis, quæ illam turpe facinus esse ostendebat, ac propterea abijciendam. Cuius ergo legis? *Factorum?* Nunquid alia est lex, quæ iterum noua quædam facta, nostris viribus facienda præscribat, quibus iustificari possimus? vt ex illis illustrioribus factis gloriatio Gentium, & Iudæorum excludatur; de suis legibus & de suis antiquioribus factis? *Non.* Non per legem Mosi, quæ lex factorum, exterorum scilicet operum dicitur, quia neque illa satis fuit, vt exclusa gloria Christi gloriari posset Iudæus. *Sed per legem fidei.* Lege certè exclusa est tua gloriatio, verum non lege factorum. Nam neque lex ista noua qua tua glorię excluditur, lex factorum dici debet, sed lex fidei, qua gratuito accipitur peccatorum remissio, & vires credentibus dantur à Deo bene faciendi per Christum. *Arbitramur ergo fide iustificari hominem sine operibus legis.* Primum ante Christum mortuum iustificabantur homines, non per opera legis, nunc iustificantur per fidem sine operibus. Nam & Iudæo nihil prosunt antequam credat, & ad huc, vt iustus efficiatur. & Gentili non sunt necessaria, omnibus enim peccatis refertus: mox cum credit, iustificatur. Tunc Iudæus, non per illa iustificabatur, sed tamen non sine illis: quia erant in uigore, & currebant: nunc sine illis, quia cessauit lex cum venit Euangelium. *Arbitramur* (inquit) *Fide iustificari hominem, sine operibus legis.* Hoc est, nos ipsi, à Spiritu sancto inter Iudæos, & Gentiles arbitri constituti, arbitrario iudicio nostro, sententiamus, definimus, constanter asseueramus, hominem apud Deum iustum effici, atque deputari per fidem, citra omnia legis facta, vel opera, vel moralia, vel ceremonialia, vel iudicialia. Nulla opera locum habent in iustificando homine coram Deo: vnica fide iustificantur vniuersi homines apud Deũ, sine operibus moralibus, ceremonialibus, iudicialibusque, cuiusuis legis, vel naturę, vel mosaicæ, vel euangelicæ: Audis Paulinam sententiam? Ex peccatorib⁹ iusti, ex impijs pij euadimus beneficio fidei in Christum Iesum, sine operib⁹. Sic terminatur hac ipsa sententia, Iudæorum & Gentium causa ex uno capite. Dicebant enim omnes, vel proprijs, vel meritis partumse se ad euangelium Christi euocatos fuisse. Contra omnes itaque fert sententiam Paulus, gratis ipsos fuisse per euangelicam gratiã iustificatos. De prima ergo iustificatione, est Pauli sermo intelligendus, vt parum supra dicebam, quæ baptismali regeneratione obtinetur, qua primum christianis insignibus inauguramur. Illam enim dubio procul nulla preit humana iustitia, sed gratis citra omnia opera nobis condonatur à Deo, iuxta Paulum eundem alibi dicentem. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit: per lauacrum regenerationis. At cũ his uerbis optimè stat alia cõclusio, quam spũs sancti testimonio comprobauimus, & ad iustitiæ augmentũ, atq; conseruationẽ conducere, plurimumq; ualere opera quæ fidem sequuntur, iuxta Paulũ, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Et item ad iustitiam pęnitentialem eius, qui secundo lapsus est, non nihil efficere opera, iuxta Petrum. Satagite, vt per opa uestra, firmã vestrã electionẽ faciatis. Non.n. firma est electio, nisi surgat, qui cecidit. Si itaq; illam opera firmant, ad surgendũ procul dubio conseruat. Nunquam tamen seclusa fide. Illam enim semper oportet adesse, tanquam omnis christianæ structurę basim, & fundamentũ: & qui ea caret, cum operatur supra arenã, non supra petram ædificat. Vt intelligas hanc esse vim, robur, dignitatemq; & excellentiam fidei, ut per ipsam sine operibus possit peccator in baptismali ablutione iustificari. At nunquam uere & dignè, pęnitentiali iustitia communiri quisuis ualeat, citra fidem Christi Iesu, etiam si omnia opera bona agere adnitatur & agat. Neq; etiam iustitiam semel adeptam augere, vel conseruare.

Tit. 1.

2. Pet. 1.

Qua

Qua declaratione cessant (vt uidetis) magnæ illæ tragediæ, quas locus iste antea partum feliciter intellectus, euxcitauit. Quidam enim decalogo nimium tribuentes, cęremoniasque tantum excludentes, fidei in Christum nō tribuerunt satis. Alij item fidei, cui prima tantum iustificatio tribuenda est, cum sit fundamentum, vniuersa tribuerunt, eijcientes omnia opera: fundamentum pro tota structura accipientes. Pauli ergo sententia media est, ex hactenus dictis. Quod enim fundamenti est, totum fundamento adscribit, dicens. Vt sapiens architectus, fundamentum posui: fundamentum autem aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christ⁹ Iesus. At quod structurę attinet, nequaquam fundamento adscribitur. Fundamentum est fides sine operibus, ferax tamen operū: structura fides cum operibus ipsis. Sic autē omnia scripturarum loca sine vlla difficultate conciliantur. Deinde dicit. 1.Cor.3.

An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? immo & Gentium, quandoquidem unus est Deus, qui iustificabit circuncisionē ex fide, & præputium per fidem. Quod supra proposuerat, iustitiam Dei in omnes, & sup omnes effusam esse, qui credit in eum. Non enim est distinctio. Nunc probat. Quoniam Deus (inquit) non est Deus Iudæorum tantū, sed omnium hominum. Simulq; perbellè deprimit Iudæos, ne postquam sublata est ansa gloriatio ex lege, superbiant ex fide quasi illis propria. Declarat ergo, qđ nec ex fide possunt gloriari supra Gentes, quoniam hæc fides Iudęis, & Gentibus cōmunis est. Quare & iustificatio per fidē, vel ex fide, quod idem est. Omnes.n.credere pñt, quare oēs iustificare. Neminem nanq; non iustificabit Deus eorū, qui crediderint, etiam si sint Ethnici: neminē quoq; iustificabit Iudęorū, si non crediderint. Spectat enim causam, non personā Deus. Causa in iustificatione, est credere. Persona est esse Iudęū, vel Gentilem. Quicunq; ergo crediderit, vel ex circuncisione, vel ex pputio, iustificabit̃ à Deo. Nemo aūt iustificatur, qui nō crediderit, vel sit circuncisus, vel pręputiatus. Nō fouet partes Deus. Est Deus oīum, cū Iudęorū, tū Gētium. Videbat̃ olim esse Deus Iudęorū tm̄, non dñio, & prouidentia, sed speciali cultu. Dñs elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris, inquit Moses. At nunc, citra omnem delectū, est Deus oīum. In omni loco offertur noī meo oblatio munda. Populus qui ambulabat in tenebris, lux orta est eis. Venit enim ille, qui erat expectatio Gentiū, cuiusq; hæreditas erat vsq; ad terminos terrę, iuxta prophetarū uaticiniū. Propterea in actis Apostolicis legitur, in vrbe Cæsarea atq; Thesalonica, & alijs vrbibus, descendisse Spūm sanctū, & super Iudęos, & super Gētes, iuxta Iohelem. Effundam spūm meum super omnem carnem. Legem antiquā, quę factorum erat, dedit Iudęis unis: legem fidei, uoluit omnib⁹ esse cōem. Sol hic, non perinde communis est, & expositus omnibus: atque lex fidei Chr̄i Iesu, non arcet omnino quemquam, nisi qs arceat, ipse sibi inuidens. Turcis quoq; & saracenis obuius est Christus Iesus. Ne ergo dicas Iudęe, hanc fidem nobis vnis inuulgauit. An Deus, est Deus tm̄ Iudæorū, vt Iudæos unos velit iustos esse, & seruari? Ad usq; terræ limites, propagari voluit Euangelium. Parum est, (dicebat Filio Pr̄ æternus,) vt suscites mihi tribus Israel. Dedi te in lucē Gentium. Propterea in oīum linguas, voluit esse transfusum, vt oēs valeant Chr̄i fide iustum iri. Quemadmodum enim oēs homines à Deo optimo maximo, p verbum æternum formati sunt ad imaginem & similitudinem suam. Ita congruum est, vt omnes per ipsum met verbū carnē factum, reformentur: atq; tandem in ipsum, per ipsum redeāt vniuersi: vt finis, medium, & principium sibi inuicē ex omni parte rñdeant. Non creauit Iudæos vnos, sed & Gentes: prouidet ergo Iudęis, & Gētibus, & neminē despicit. Quare quisquis crediderit, iustificabit̃ ab eo per fidē Chr̄i Iesu: vt quemadmodū fuit oīum creator & dñs, ita sit omnium saluator & pater, & non priuatus quorundam Deus. Olim dicebatur. Notus in Iudæa Deus. Nunc. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes Gentes seruient ei.

Rom.3. Deut.3. Malac.1. Esa.9. Gen.49. Ps.2. Act.10. Esa.44. Rom.3. Ps.49. Psal.75. Psa.71.

Legem ergo, destruimus per fidem? Sicut à Iudæis blasphemamur, qui neq; vim legis, neque gratiam fidei intelligunt. inquit Paulus. Et propterea putant cũ audiunt nos fidem extollere, legi irrogare iniuriam: excandescuntque quasi nos hæresim (vt aiunt) in plebeculam seminemus: legemque Mosi alioquin sanctam, destruere moliamur. O cęcos. A nobis tanta impietas procul. Ipsi legem destruunt. *Absit. Sed nos legem statuimus.* Confirmamus, stabilimus. Nutaret lex, nisi ei succurreret fides quam prædicamus. Audite vos argutissimas, doctissimasque Pauli rationes, quibus cum legem eneruet prorsus, sese legem maximè confirmare ostendit. Primũ.
Leuit. 26. Promisit lex ipsa vetus esse cessaturam per fidem. Veterа nouis superuenientibus, proiicietis.
Bar. 2. Dabo vobis testamẽtum nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus antiquis. Tunc destruerem ego legem, si eã mentitam dicerem. Hoc est non cessaturam: cum illa dixerit, in nouissima temporis plenitudine, se noua lege superueniente, cessaturam. Cum ergo prædicationibus & Epistolis meis probatur, non iam fidendum esse legi, at innitendum
1. Cor. 10. fidei in Christum Iesum, cum nos illi simus, in quos fines seculorum deuenerunt: legem veracem, sanctam, & iustam esse atque irrefragabilem demonstratur. Tantum abest, vt legem destruere uelim. Vos legem destruitis ò Iudęi, qui contra intentionem legis, legi adhuc fidendum, tam proteruo obstinatoque animo, pugnatibusque uerbis contenditis. Lex enim in homine domina
Rom. 7. tur quanto tempore viuit, & non vltra. Hæc est prima ratio. Accipe secundam. Supra, ex lege ipsa ostendimus, iustificatos esse olim præputiatos & circuncisos, iustificariq; nunc sine operibus legis per fidem: Si ergo hanc fidem iustificantem, magnis laudibus efferimus, nonne probamus uerum esse, qđ lex docuit? Quomodo ergo legem destruimus? Qui iustificari ex lege perti-
Gal. 2. naciter contendit, is legem per ipsius legis arma iugulat, & enecat: At ego per legem legi mortuus sum, hoc est legitimè mortuus sum legi, quoniam legis testimonio constat ipsam nolle me viuere, illi scilicet fidei, per quam factum est satis legi. Ecce tertia. Lex data est, vt obseruaretur, obseruataq; homines ad bonum ordinaret. Hic nanque est finis legis cuiuslibet: hocque intendit legislator, obseruatiõe legis, ciues facere bonos: sed ipsius legis testimonio cõprobatum est, illud esse hic impossibile. Cõfessa est enim, omnes homines præuaricatos esse legem, peccauisse, Deique gloria equisse. Nos ergo fidem prædicantes, qua boni iustiq; euadere, & legem implere possunt omnes, modo velint, cuius gratia lex cuncta gerebat: nonne legem implemus, perficimus, consumamus, legis intentioni satisfacientes, illiusque voluntatem per fidem ad finem deducentes, ad quem sine fide deduci non poterat? Hoc est qđ dicebat Chri-
stus. Non ueni soluere legem, sed adimplere. Matt. 5.
Quoniam effundens gratias suas in omnes homines, exhibuit plenissimè id quod lex quidem intendebat, promittebatq;, sed pręstare non poterat. Quod Rom 8.
impossibile erat legi, dicebat Paulus, Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Hinc idem. Finis legis Rom 10.
Christus est, ad iustitiam omni credenti. Vis quartam rationem? Vetustum il- 1. Cor. 10
lud testamentum, vmbra erat. Omnia nanque in figura contingebant illis. Si ergo cum aduenerit iam veritas, quam lex illa figurabat, vmbras illas superuacaneas esse contendo. Cum enim ad- 1. Cor. 13
uenerit quod perfectũ est, destruetur quod ex parte est. Nam & ego cum paruulus essem, loquebar vt paruulus, cum factus sum vir, euacuaui quæ erãt paruuli. Quis mihi hanc notam inurere potest, vt legem destruam? Cõfirmo legem, atque circuncisionem, cum circuncisionem spũalem necessariam esse, non carnalem, cum legem fidei non factorum prodesse omnibus, & singulis incunctanter asseuero. Ex ipsa nanq; lege conuicti estis, ò Iudæi, in nouissimis diebus circuncidendum esse cor uestrum: atque ex fide uiuendum: si ergo interdum dixit Apostolus. At vbi Gal. 3.
venit fides, iam non sumus sub pedagogo.

Eph 2. gogo. Christus pax nostra est, qui parietem maceriæ soluens. idest legem mandatorum decretis euacuans, fecit utraque vnum. Vos sic interpretanda esse uerba ista intelligite. Nō euacuatur lex
Rom.10. à fine. Finis enim legis Christus (vt diximus,) ad iustitiam omni credenti. Finis quoque iustificatio, quæ ex fide habetur per Euangelium Christi, ex prædictis. Sed euacuatur, & destruitur lex ab eo, quod uidebatur in lege contineri superstitiosis phariseis, & carnaliter sentientibus Iudæis. Salus enim credebatur esse in lege, maximè quo ad decalogum. cum tamen omnis salutis, præterq̃ corporalis vacua esset, iuxta illud.
Leuit.18. Qui fecerit ea, viuet in illis. Transgressores nanque lapidabantur, occidebantur. At obseruatores, uiuebant, nullam salutem aliam obseruatio legis largiebatur. Est ergo hoc modo euacuata lex p fidem Christi: quoniam ostensum est eam esse, fuisseque vacuam, egenam, atque infirmam, vt dictum est, & imbecillę virtutis, ad iustificandos saluandosq; peccatores. Quo ad ceremonias, credebant Iudęi, illas esse carnaliter tantum obseruandas. Hoc ergo etiam euacuatum est, dum ostensum est, qđ erāt vmbræ futurorum. In iudicialibus credebant rigorem illum semper esse obseruandum: euacuatum est diuina Iesu Christi misericordia, temperante seueritatem. In sacramentalibus credebant conferri gratiam: euacuatum est, dum docuit fides nostra, quod significabant
Ioan 1. gratiam, non causabant. Gratia enim p Iesum Christum. Promissiones terræ lacte & melle manantis, iudicabant carnales illi de terra Canaā intelligi oportere. Euacuatum est, explicatis promissionibus regni cęlestis. Vnde Euangelium regnum dicitur, quoniam perducit ad regnum celorum, dicente Chr̄o. A Diebus Ioannis Baptistę, Regnum cę
Matt.11. lorum uim patitur, & violenti rapiunt illud. Videtis ergo quomodo vniuersa lex euacuata est & destructa? Vniuersa item stabilita atque confirmata, & impleta per fidem Christi. Quinque enim erant in lege, Moralia. Iudicialia. Ceremonialia. Sacramentalia, & Promissa. Moralia euacuata sunt à iustificante virtute, sed impleta per gratiam adiuuantem, vt adimpleantur. Iudicialia euacuata sunt à rigore, impleta per misericordiam lenientem. Ceremonialia euacuata sunt à virtutibus, impleta per veritatem morum significatam. Sacramētalia euacuata sunt à gratia, īpleta sunt per nouæ legis verorum sacramentorū institutionem. Promissa euacuata sunt à carne literæ, impleta per terræ viuentium exhibitionem. Recte ergo mo- Ioan.19.
riente Christo, uides velum discindi, & audis, Consummatū est. Vt inde destructionem legis, hinc consummationem atque perfectionē, & complementum intelligas. At Paulus quo letiore animo audiatur à iudæis, illud tacet, legē destrui per fidem: hoc tantum exagerat, fidem esse conformem, sotiam, amicā, adiutricemq; legis. Nihil enim magis desiderabat audire, qui legem ęmulabatur. Sed tamen non penetrat Iudæus mentem Pauli, non ad legis, sed ad fidei Christi Iesu dignitatem, iste sermo apostolicus tendit. Quod uidelicet fides, gratiam implendi legem vnicè largiat̃. Quod intentionem legislatoris, addat super opera. Quod formā super informia. Quod sp̄m super literam, quod vitā super mortem, quod summā Philosophiā super pedagogiam. Hic enim est Apostoli scopus in hoc capite. Gratia Christi datur, non quia bona opera fecimus, sed vt bona opera facere valeamus. idest nō quia legem impleuimus, sed vt legem implere possimus. Ille em̄ Matt.5.
nobis dixit. Non ueri soluere legē, sed adimplere. Qui vnus bonū fecit: citra quæ nemo iustus, ne unus quidem, non iustitia politica, sed diuina. Omnes enim peccauerunt. Vidimus autē Rom.3. Ioan.1.
gloriam illius vnius, gloriā quasi vnigeniti à patre, plenū gratiæ & veritatis. Et Ibidem.
de cuius plenitudine, nos omnes accepimus: vt & nos per eum adiuti, diuinā legem implere valeamus, non fidentes legi, sed Christo Iesu. Plura autē hic cōsideranda sunt, antequā, quartū caput aggrediamur.

Primum. Quid per legē fidei intel- Rom.3.
lexerit Apostolus, cū dixit. Exclusam esse Iudæorum gloriā lege, nō factorum, sed fidei. Videt̃ enim Apostolus distin-

guere legem à fide, & fidem à lege, cũ dicit. Legem ergo destruimus per fidẽ? Quomodo ergo lex vna est, quæ est lex fidei?

Secundo. Si est lex, quomodo nõ est ẽt lex factorum? Oẽs. n. leges, aliqua iubent facienda, & senatus consulta, & plebiscita, & magistratuum edicta, principũ placita, & responsa prudentum. Si ergo lex fidei lex est, est etiam lex factorum. Cur ergo dicit Apostolus. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.

Tertio. Et ipsa fides est factũ, est opus, & est opus ipsiusmet legis fidei. Si. n. est lex fidei, præcipit fidẽ. Fides aũt est opꝰ nrm, dicente Chro. Hoc est opus Dei, vt credatis in eũ quem misit ille. Igitur per legem facturum excluditur gloria, non tantum per legem fidei. Ioan. 6.

Rom. 3. Quarto. Quomodo dr. Arbitramur iustificari hominem per fidem, sine operibus legis, si ipsa fides opus est legis fidei? Tali autem opere iustificamur.

Ad hæc ergo respondentes, dicimus primo. Quod mens Apostoli est. Exclusa est gloria tua per legem fidei. idest p gratiam fidei. Nihil enim ostendit tam euidenter, Iudęorũ & Gentium gloriã esse inanem, qui operibus innitebant, sicut fides in Chrm Iesum, quam diuina gratia infudit hominum mentibus. Neq; enim fidere in Christum opus esset, quod uidelicet per ipsum essẽmus iustificandi, si opera nostra sufficerent ad iustificationem. Per legẽ ergo fidei, gratiam fidei intelligit Apostolus, quæ maximè illuxit orbi, tẽpore incarnationis filij Dei, cum conditum est & promulgatum nouum testamentũ vel Euãgelium eius, quod supra definiebatur esse diuina potestas, in salutem credentibus. Nemo autem miretur, si gratia uocatur lex, quandoquidem plenitudo legis, est gra. Lex ergo illa, non in tabulis Rom. 5. conscripta lapideis, sed diffusa in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis, quod de testamento nouo dixit Paulus, Gratia est. Sicut docuit Augustinus. Lex uetus extrinseca data est, qua iniusti terrerẽtur. Lex noua intrinseca data est, qua iustificantur, Iustificantur autem gratia. Nouum ergo testamentum est ipsa gratia. Id enim quod potissimum est in lege noua, & in quo tota uis eius consistit, quatenus à vetere distinguitur, est gratia spũs sancti, quæ datur per fidem Christi. Vnaquęq; autem res, illud uidetur esse potissimum, quod in ea præcipuũ est, quẽadmodum Philosophi, hominem animam esse dicunt, quod præcipuum in homine anima sit. Principaliter ergo, lex noua si quæratur quid nam sit. respõde, gratia Spiritus sancti, quæ dat Christi fidelibus. Ita docuit vos Apostolus. Rom. 8. Lex inquit spũs uitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis. Gratia est, quæ liberat à peccato & à morte. Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Dicit autem se se per legem liberandum, ergo legem vocat gratiam, & gratiam legem: vt nouũ testamentum & legem, & graiam appellari posse, intelligas. Vetus autetm, lex quidem dicitur, sed non gratia, quoniã non dabat gratiam, ideo nõ iustificabat. Dices fortè, pugnat ex diametro lex, & gratia. Lex enim terret, gratia allicit. Si itaq; nouũ testamentum gratia est, vt reuera est, non potest dici lex. Gloriantur hoc argumento admodum moderni hęretici, qui christianam libertatem iactant. O quantis uerbis inculcant, illo uerbo fræti Apostoli nostri. Si spiritu Gal 5. ducimini, iam non estis sub lege. Noluntq; christianis, ideo positã esse legẽ. At mirum profectò, mirum qũo legis appellationem, cõuenire Euangelio tã impudenter negare non uerentur. Esa 2. Esaias enim illud vocauit legem. De sion exibit lex, & verbũ domini de Hierusalem. Legẽ eius insulę expectabunt. Esa 42. Quod uaticinium partim præteritis tẽporibus adimpletum, nunc quoq; diebus nostris adimpletur, cum plurimæ insulæ nouiter repertæ, legem euangelicam Christi Iesu, lubenti animo recipiant, atque receperint. Est & illud. Dñs legifer noster, Dominus rex noster, ipse Esa. 33. saluabit nos. Benedictionem dabit legislator. Ps. 83. Lex domini immaculata conuertens animas, testimonium domini Psal. 118. fidele. Legem pone mihi domine, uiã iustificationũ tuarum. Hæc enim de ue Ibidem.

tere

tere lege intelligi nequaquam possunt. Illud quoq; , quo nihil est manifestius.
Hier. 31. Dabo legem meam in uisceribus eorũ, & in corde eorum scribam eã. Paulus
Eph. 2. item appellat Euangelium, decretum Dei, legem mandatorum decretis euacuans. Decreta autem principis, leges sunt. Iacobus etiam frater Dñi, appellat Euangelium legẽ. Vocati (inquit) estis
Iac. 1. in lege perfectæ libertatis. Nõ ergo mihi dicas profane. Christiani non sunt sub lege. Lex enim ligat tantum, at iugum præmit. Iugum meũ inquit Chri
Matt 11. stus. Verum hoc interest, inter legem illam & Euangeljum. Euangelium enim est lex amoris, iugũq; suaue. Vetus autem, erat lex timoris, iugumq; importabile. Vtraq; lex ligat, vtrumq; iugum premit. At, ò q̃ suauiter præmit & detinet amor, q̃ grauiter vtrumq; facit timor. Hinc usurpatum est à sanctis doctoribus, vt hębræi sub lege fuisse dicãtur: Christiani in lege. Qui enim est sub lege, seruiliter secundum legem agit. Qui est in lege, liberaliter secundũ legem agit. Hinc (vt annotauit Augustinus) laudat psaltes, dicitq; beatum esse
Ps. 1. illum, cuius uoluntas est in lege Dñi. Non dicit sub lege domini. In lege em̃ filij sunt. Sub lege, serui. Iudæi serui
Ios. 1. erant, quando & Moses dicitur famulus domini. Nos filij sumus, cõformes imagini filij eius. Cum ergo dicis. Fidẽ
Rom. 7. distinguit Apostolus, à lege. A lege vetere, concedo. Ergo vult legem fidei non esse legem. Si absolute intelligis legẽ, consequutio nulla. Gratia enim est gratia & lex, adeo vt non tantum liget, sed vrgeat. Charitas Chr̃i, vrget nos. Inquit
2. Cor. 5. Apostolus, & Ioannes. adeo se se vrgeri sentiebat, vt diceret. Non possumus, quæ audiuimus & vidimus non loqui. Euangelium ergo est lex, & verè lex. Nec Paulus voluit absolute dicere. Si spiritu ducimini, non estis sub lege. (O harpiæ scripturarum, quousque uos patiar?) non
Gal. 5. estis sub lege carnis. vult dicere Apostolus, nec sub lege Mosi, sed sub le-
Deut. 27. ge Christi, sub Euangelio. Maledictus enim, qui non permanet in sermonibus eius. Tollitur ergo libertas Christiana inquit ille, immo augetur, & statuitur. Vis videre? Ecce. Liber est, qui sui causa est. Ille ergo liberè agit, qui ex seipso agit: Quod autem homo agit, ex habitu suæ naturæ conuenienti, ex seipso agere dicitur, quia habitus inclinat in modum naturæ. Sicut si habitus esset naturæ repugnans & contrarius, homo non ageret secundum, quod ipse est, sed secundum aliquam corruptionem sibi superuenientem: quia ergo gratia Spiritus sancti est, sicut interior habitus nobis infusus, inclinans nos ad rectè operandum, cum ratio semper depræcetur ad optima suapte natura, facit nos quasi ex nobis ipsis libere operari ea, quæ conueniunt gratiæ, & vitare quæ illi repugnant. Et ita libere agere dicimur, ac si ex nobis ageremus, etiam non acti. Lex ergo noua dicitur lex libertatis hoc modo, quia præcepta, vel affirmantia, uel negantia, facit nos liberè implere, non ad præcauendam pœnæ vltionem, quemadmodum Iudæi faciebant per legem Moysi. Cuilibet enim piaculo, & transgressioni propria ultio constituta erat, sed ob amorem & reuerentiam legis latoris Dei ex instinctu interiori gratiæ eius, quæ est tanquam natura, ob id quod per gratiam est reparata natura. Intelligitis, quomodo est lex libertatis, lex christiana? Nõ est libertas profana, libertas Christi. O Matheologi, est libertas sancta: liberauit nos à peccato, à demone, à iugo Mosi, à morte. Facit nos seruire Deo libenter. Nunc liberati à peccato, serui autẽ Rom. 6.
facti Deo. Iustitiæ. Sicut exhibuistis Ibidem.
membra uestra, seruire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete mẽbra vestra, seruire iustitię in sanctificationem.
Potestatibus. Omnis anima potestati- Rom. 13.
bus sublimioribus subdita sit. Præla- Luc. 10.
tis. Qui uos audit, me audit. Domini-
nis. Subditi estote in omni timore do- 1. Pet. 2.
minis, nõ solum bonis & modestis, sed etiam discolis. Cur uero non dicatur lex factorum, sed id potissimum legi antiquæ tribuatur, cum tamen etiam in lege noua sint præcepta ordinantia affectum humanum, atque humanos actus, vt disponamur ad gratiam, vel

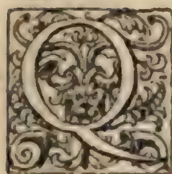
vel ad gratię vſum, ſecundũ opera uirtutũ. ſicut ex Euangelio, & Epiſtolis liq̃t? huius inquã rõ eſt, q̃m in omnibus legis antiquę pręceptis, requirebaꝛ opus: in hac noua, gr̃a plerunq; nõ requiritꝛ, Leuit.21. niſi voluntas. Virgo in uetere lege, ſi ẽt inuita corrumpitꝛ, repudiatur, inquit D. Hieronymus: in Euãgelio inuita corrupta ſuſcipitur, factum externum opꝰ ſignificat. Euangelium itaq; non debet dici Lex factorũ, ſed lex illa. Cur aũt lex fidei? Quia primum quod exigitur eſt fides, tanq̃ baſis totius chriſtiani ędifitij, vt dicebamus. Ioan.1. Illa.n. eſt poteſtas, qua efficimur filij Dei, iuxta Ioannẽ: Et per fidẽ maximè diſtinguitur lex Chr̃i 2.Cor.10 ab omnibus alijs legibus. Nã nulla alia lex, tam magna & mirabilia credit, in captiuitatem redigens intellectũ in obſequium Chr̃i, ſicut lex nr̃a: quemadmodum Deum eſſe trinum & vnũ: Virginem parere, Deũ carnẽ factum. &c. O quanta fide nobis opus eſt. Excellit charitas fidem indubie, dicente Paulo. 1.Cor 13 Si habuero omnẽ fidem ita, vt montes Ibidem. trãsferam, charitatẽ aũt non habuero, nihil mihi prodeſt. Et iterum. Nũc manent tria hæc, fides, ſpes, charitas, maior autem horum, eſt charitas. At naſcẽte Eccleſia, vnicè extollebant Chr̃i præcones fidem, vt ad illam oẽs allicerentꝛ. Hinc à fide nomen accepit, & retinet vniuerſum Euangelium Chriſti Ieſu, vt chriſtiana lex, non tãtum dicatur lex fidei, ſed fides: cum tñ potiſſimum, q́d ad chriſtianam perfectionem faciat, ſit Ioan.15. dilectio. Chr̃o dicente. Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicẽ. In hoc cognoſcent omnes, quod diſcipuli mei eritis, ſi dilectionem habueritis adinuicem. Quò fit, vt & poſſit dici lex amo- Deut 33. ris, iuxta illud. In dextera eius ignea lex. Et illud. Ignem veni mittere in ter- Luc.12. ram. Quid enim ignis, niſi charitas? Vnde & fides ponitur eſſe inualida, niſi p charitatem tanquam per animã, viua at Rom.13. que operoſa efficiatur. Finis enim legis, dilectio. Et in Chr̃o Ieſu, neq; circunciſio, neq; præputium aliquid valet, ſed fides, non nuda, at quæ per charitatem Gal.5. operatur. Qui.n. non diligit, manet in 1.Ioan 3. morte. Quod dr̃ fidem, vel credere eſſe opus, non inficior, licet non ſit propriè factũ. Eſt.n. motus animi interior, quo anima conuertitur in Deum, illique innititur per Chriſtum Ieſum, in quem toto corde ſuſpenditur.

At nota, quod licet ſit opus, tamen diſtinguitur ab omnibus alijs operibus, vel internis, quæ actiones, vel externis, quæ facta dicuntur. Q̃m non ſibi, ſed Deo cui fidit innititur. Nam à ſolo Deo per Chriſtum, profitetur nos poſſe ſaluari, & eſſe ſaluandos: & contra oẽm rationem & ſenſum, ſe ſe diuinę iuſtitię ſubijcit ſponte: & in Deum per quẽdã ſuperexceſſum intrat. Hoc aũt de nullo alio opere dici poteſt. Alia.n. opera exprimunt tantum iuſtitiã operantis, vt diligere Deum: Nihil hic de diuina iuſtitia, vel de Chr̃i merito, ſed tantum de diligente: qui ex hoc quod diligit, bonus eſſe videtꝛ, & dicitur. Nam opus bonum eſt, diligere Deũ. At cùm dicimus fidere Deo, pium, vel Chr̃o iuſtificante impium, oſtenditur fidentem inniti tm̃ iuſtitiæ Dei, vel Chr̃i, non proprie, quia ſe ſe credit. Ita iuſtitia ergo illa Dei iuſtificamur, quam fides ſignificat, & exprimit, non iuſtitia propria, & ita fidei iuſtificatio attribuitꝛ, non quatenus opus nr̃um eſt, ſed quatenus diuinam iuſtitiã includit, quæ eſt obiectum, & terminus illiꝰ, ſine quo ipſa intelligi neq; exprimi põt. Qui viſionẽ intelligit, intelligit viſile. Qui fidem in Deũ iuſtificantem impios, diuinam iuſtitiam non propriam, id nullo alio opere intelligitur. Exprimunt enim tm̃ iuſtitiam operis. Dixi tantum, quia etiã fides exprimit iuſtitiam operis. Iuſtum enim eſt, fidere Deo per Chr̃m. At vltra exprimit iuſtitiam Chr̃i, aliter non eſſet iuſtũ fidere Chriſto, vt iuſtificanti. Innititur aũt iuſtitiæ Chriſti, non proprię. Hinc ergo iuſtitia attribuitur fidei, & tñ dicitur non eſſe ex operibus, quoniã fides magis gratiam exprimit, quàm opus, & iuſtitiam Dei, quàm fidẽtis. Et qui hoc Matt. 19. arcanum capere poteſt, magnum habet aditum, ad diluendas multas difficultates. Qui ergo poteſt capere, capiat.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

Vid ergo dicemus? Abraã patrem nostrum inuenisse secundum carnẽ? Si enim Abraam ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed nõ apud Deum.

Legem naturę nequaquàm iustificasse Gentes, ostensum est primo capite. Sed nec legem scriptam Moysi, Iudæos ipsos, secundo & tertio. Nunc de lege inter has media, quam accepit sanctissimus Patriarcha Abraam à Deo glorioso, inuicta ratione illud idem vult declarare: vt omnino illud permaneat solidum, & inconcussum, ex operibus cuiusuis legis, neminem vnquam iustificatum esse apud Deum, vel iustificandũ. Ita enim fiet, vt incunctanter ab omnibus astruatur, ad fidei euangelicæ petram esse recurrendum, qua una iusti fiunt vniuersi homines, & deputantur. Quod unicè molitur Apostolus noster. Lex autem, quam medio illo tẽpore accepit Abraam, fuit lex circuncisionis. Ostendit itaque ex circuncisione, ipsum non esse iustificatum corã Deo. Quo peracto, demum querulis illis Iudæorum uocibus; quæ utilitas circuncisionis? Satisfacit, vt nihil eorum quæ proposita sunt, remaneat indiscussum. Duo enim petebantur. Quid ergo amplius est Iudæo? Aut quæ vtilitas circuncisionis? Rñdit hactenus primæ quæstioni. Par erat respondere secundæ. Vide tu autem, qua arte, quo modo ad hęc mysteria pertractanda venit: ex his quę dicta sunt occasionem sumens dicendorum, ne dissuta hæc ipsius tela uideatur. Sententiauit Paulus Visum est spiritui sancto & nobis, hominem iustificari fide, sine operibus legis. Hinc emergit quæstio opponentis Iudæi. *Quid ergo?* si hæc est sententia, quam diuino afflatus numine (vt ais) protulisti, Paulè, *dicemus Abraam patrem nostrum, inuenisse secundum carnem?* Idest Abraã ipsum propter carnis concisionem. Est enim *Secundum*, propropter), quã legem accepit à Deo, quid penes diuinam maiestatem inuenisse dicemus? Ex ipsa enim sententia sequitur, vt Abraã ex circuncisione, iustitia quidem & sanctitate illustris, gloriosusq; deputetur apud homines, quoniã obediuit Deo, vt iustum est, sed non apud Deum. Dixisti enim, exclusam esse gloriam factorum omnium coram illo, penes quem opera neminem iustũ efficere possunt. Apud homines ergo, inuenit se se circũcidendo, gloriam iustificationis, at corã diuina maiestate, nihil prorsus, quod tamen dicere, uidetur piaculum. Habes igitur hunc in modum, & quæstionem, & quæstionis responsionem. Quęstio est. Quia uidetur Abraam pœnes Deũ, nihil habuisse omnino ex circuncisione. Quod profecto non concederet Iudæus. Ratio quæstionis, est sentẽtia data. Si enim aliquid inuenit apud Deũ, illud est iustificatio: at sententia lata dicit, iustificari apud Deum sine operib⁹, ergo iustificatio Abrahę ex circũcisione fuit tantum apud homines, non apud Deum. Hoc uidetur absurdum.

Potest & alio modo introduci quęstio ista. Obiectanti enim Iudæo, legẽ destruis Paule per fidem, horrentis voce responsum est. *Absit.* Sed legem statuimus. Ecce ergo noua quæstio. Quomodo Abraam itaque pater noster, si legem statuis & confirmas, penes Deum aliquid inuenit, carnem suam circuncidẽdo, iuxta diuinam legem? Opus itaq; legis illius, profuit illi pęnes diuinam maiestatem. Quid ergo illud est, quod inuenit? quod profuit? Et tunc sequitur responsio. Quod omnino aliquid inuenit apud Deum, sed non iustificationẽ.

Si

Si enim iustificatus est ex operibus legis, certè gloriam habet, sed non apud Deum. Habet autem gloriam apud Deum, ergo nõ iustificatus est ex operibus legis. At mihi placet magis prim⁹ modus: vt ex sententia Pauli nasci dicamus, quæstionem illam contradicentis Iudæi, tanquam ducentem ad magnũ istud inconueniens: Quod omnino Abraam nihil apud Deũ, ex sua ipsius circuncisione inuenerit. Ecce ergo responsio. *Quid enim scriptura dicit? Credidit autem Abraam Deo, & imputatum est ipsi ad iustitiam.* Vtique fatemur, (inqt Apostolus) quod ex nostra sententia deducitur, uidelicet Abraam iustificationem non inuenisse apud Deum ex circuncisione. Iustificatio nanque illi contigit ex fide, sicut Moses expresse testatur: Profecto aliquid inuenit Abraam apud Deum ex circuncisione, vt infra dicetur: at illud non est iustificatio. Verum enim est, & tanquam Spũs sancti uerbum accipiendum: quod si ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Gloriam autem habet apud Deum, & magnam gloriam, ergo non ex operibus iustificatus est. Iustificant itaque opera apud homines, at apud Deum fides vna iustificat. Ecce ergo locus, vbi sumitur distinctio de iustificatione diuina, humanaq;. Probat autem hanc secundam iustificationem, videlicet diuinam esse per fidem sine operibus, humanamq; per opera, ratione ista. *Ei autem qui operatur, merces non imputatur, secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero, qui nõ operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam.* Vide magnam uim huius rationis. Gratuito Dei munere iustificamur apud Deum, non ex debito. Iustificatio enim est per gratiam, vt supra patuit, nõ per merita: at operanti quod datur, dat ex debito: redditur, non donatur. Credenti autem tantum, quod datur, datur ex gratia, ergo iustificatio respondet fidei, non operibus. Si ergo operibus adscribitur iustificatio, de iustificatione apud Deum intelligi non potest: Tãtũ ergo apud homines. Propterea peccant homines, cum iustificant aliquem sine bonis operibus. Vnde ad tales dicitur. Veh qui iustificatis impium pro muneribus: qm̃ non debet ab hominibus aliquis reputari iustus, qui iniusta agit, sed qui iusta. At considerandũ est, an sit verum quod dicitur. Ei qui operatur, merces imputatur, non secundum gratiam, sed secundum debitum. Nam merces æternæ uitę, redditur operantibus. Voca operarios, & redde illis mercedem: secundum debitum imputatur, nam coronã iustitiæ appellat eam Paulus, atque brauium: Dicitque eam reddendam: quæ omnia citra debiti rationem intelligi non possunt: & tamen adhuc imputatur secundum gratiam. Gratiam pro gratia, inquit Ioannes. hoc est gratia glorificationis, pro gratia iustificationis. Et Paulus. Gratia Dei uita æterna. Ergo non omnino verum videtur, quod illi qui operatur, merces imputetur non secundum gratiam, sed secundum debitum. Secundum debitum vtiq;, at etiam secundum gratiam. Possumus autem ad hoc multipliciter respondere. Primo quidem, vt dictũ Apostoli intelligatur respectu hoĩum, non respectu Dei. Nam respectu Dei, etiam merces, quam ipse debet nobis, gratia magis est, quàm merces, quia nõ debet Deus, nisi ex promisso, non ex cõmisso. Promissio autẽ facta fuit ex gratia, ideo licet sit ex iustitia persoluenda, non omnino tamen si caput spectes, à gratia est excludenda. Sed respectu hominum, longe aliter res se se habet. Ex gratia nanq; non est, sed ex debito, vt militibus reddatur stipendium à Cęsare: laborantibus merces à domino. At non uidetur, quomodo possit applicari dictum illud, si hæc expositio uera est, ad id quod intendit, videlicet ad probandum opera non iustificare coram Deo. Necesse est enim intelligere, quod si ex operibus legis illius, uidelicet ex circuncisione. (de illa enim est sermo) Abraam iustificatus est, non gratis est iustificatus, sed secundum debitum: qa operibus respondet merces, & debito etiam apud Deum: Cum ergo id sit impossibile, quempiam ex debito iustificari, quoniam iustificatio gratuitum Dei donum est, oportet asserere, quod ex fide

Esa. 5.

Matt. 10.

2. Tim 4.

Ioan. 1.

Rom. 6.

fide citra opera iustificatus est. Dicendum itaq; secundo, quod satis est Apostolo iste sensus. *Et qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam*, tantum sed & secundum debitum. Tunc em̄ procedit optimè, quod intendit, Iustificatio enim tantum, secundum gratiam obtinetur, quia est mera gratia, ergo non ex operibus. Ex fide itaque iustificatus est pater ille, non ex opere. Et tunc ad difficultatem de uita æterna, patet, quod non est contra Apostolum: Immo pro Apostolo. Nam merces illa quia redditur secundum opera, non est mera gratia, sed & debitum.

Tertio dici debet. Quod arguit ad hominem. Propositio nanque hæc est à iudæis concessa, contra quos disputat. *Ei qui operatur, merces, imputatur non secundum gratiam, sed secundum debitum*, etiam à Deo. Superba enim Iudæa, gratiam diuinam non agnoscit, quæ phari saica ambitione elata, plurimum de seipsa gloriatur: neque vult scire cum omnia etiam fecerit, quę omnibus legibus pręcepta sunt, ex seipsa, nisi diuina gratia, sua illius opera accepta habere dignetur, se se inutilem adhuc esse Dei ancillam. Dicam tibi ego, quomodo iudæi, diuinam opem commēdent in homine, & in bonis operibus hominis. Cum urgentur, quod nimis præsumāt, asserentes sine diuina gratia se se posse bene operari. Reprimunt sententiam, corriguntque hunc in modum, eorum superbiam. Aiunt hanc esse diuinam gratiam, quoniam Deus creauit hominem libero præditum voluntatis arbitrio, deditque illi legem plenam bonis, sanctisque præceptis, quibus docetur quemadmodum homini sit uiuēdum. In eo ergo hominem adiuuat Deus, qđ docendo aufert ignorantiam, vt sciat in operibus suis, quid euitare, quid appetere debeat, quo p liberum arbitrium naturaliter insitum, uiam per legē ostēsam ingrediens, continēter iustè, pièq; ex se uiuendo ad beatam vitam peruenire mereať. Quam Iudęorum opinionē, imitatus est magna parte Pelagius chr̄ianus, heresiarcha, asserēs, cum hoī ex Euangelio innotuerit per diuinā gratiam, quid agendum, quidq; cauendū: & ipse libero sit fultus arbitrio, nullam aliam gratiam esse homini necessariam ad bene uiuendum, qua sustollatur in Deum. Ipse enim ex seipso se se sustollere potest, bene uiuere, surgere cum ceciderit, & mereri, atque demum beari. Quis ergo non uideat, ad hanc impiam sanè opinionem & non ferendam, sequi, quod ei qui operatur, merces imputatur non secundum gratiā vllo modo, sed tantum secundum debitum? Iccirco enim orthodoxa fides nostra tenet, vitam æternam gratiam appellari, qm̄ licet operibus reddať, tanquā merces, ipsa tamen opera effectus sunt gratiæ, & à gratia prodeunt. Gratiam autē dicimus, non hoc solum, quod diuino munere creatus est homo cum libero arbitrio, sine quo nec bene viuitur, nec male, nec id solū quod legē dedit Deus, aut Euangelium, vt Pelagium iudęis cōiūgamus, quibus docetur, quemadmodum illi uiuendū sit, sed pręter hęc omnia, illud sine quo, & liberum arbitrium inutile est, ad consequendam felicitatem, & doctrina, cum legis, tum Euangelij, litera est occidens, quia reos potius tenet homines præuaricationis, quàm iustificet impios. Quid illud est? Spiritus sanctus, vel donum Spiritus sancti, quo fit in animo nostro delectatio, dilectioque summi illius & incommutabilis boni, quod Deus est. Charitas enim diffunditur per Spiritū sanctum, iuxta Apostolum, in cordibus eorum. Rom. 5. Quos Deus præsciuit, vt prædestinaret, prædestinauit, vt uocaret, Rom. 9. vocauit, vt iustificaret, iustificauit, vt glorificaret. Hac autem velut arra data gratuiti muneris inardescimus desiderio inhærendi creatori, atque inflammamur, vt vehementer inhiemus, ad participationem illius superam luminis, adeo, vt perseueranter bonis operibus incumbamus. Intelligis nunc diuinam gratiam? Liberum nostrum arbitrium, certe nisi data esset lex, & Euangelium, non posset suis viribus ad patriam illam peruenire, quoniam lateret ipsum uia veritatis: at agnita etiam via, & regula bene viuendi, nisi bene viuere delectet,

ctet, & ametur, non bene viuitur, virtus non suspicitur, cœlum non desideratur, terrena hæc non spernuntur, bonum opus non agitur. Vt ergo diligatur, charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, non per liberum arbitrium, quod surgit ex nobis, sed p Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Et ita opera nostra bona, ex gratia diuina proficiscuntur magis, quàm ex nobis; merces itaque eorum, magis secundum gratiam imputatur, quam secundum debitum. At secundum iudaicam, pelagianamque superbiam, cuius tamen ora impudentia obstruemus, secundum debitum, non secundum gratiam. Ratio ergo hunc in modum robur habet maximum. O Iudæi. Si ex operibus iustificatus est Abraam, secundum debitum itaq; iustificatus est, non secundum gratiam. Qui enim bene operatur, remunerabitur secundum debitum tantum, vestra ipsorum sententia, non diuina gratia. Quoniá nec opera à gratia Dei prodeunt, sed à vobis tanquam ex uobis: destrue modo consequens, ergo secundum debitum iustificatus est hoc modo. At ex gratia tantū, quilibet iustificatur apud Deum, ergo ex operibus non est iustificatus Abraam, sed ex fide. Quod uero ex gratia tantum, iustificatio hominibus contingat, probat Paulus ex Dauide, ne iudæus tergiuersari possit. Vnde subdit. *Sicut & Dauid dicit. Beatitudinem hominis*, supple esse, *cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus*. Hæc est senté-
Ps. 31. tia Dauidis. Audi modo uerba. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum.* Non dicit. Beati in quibus non inuentæ sunt iniquitates. Beatus qui peccatum non fecit, sed *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, quas habet. *Beatus, cui non imputauit dominus peccatum.* Quod habet. Non ergo ex nostris operibus bonis, beati sumus, sed ex hoc, quod Deus mala opera nostra gratia sua non imputat, immo gratis tegit, atq; remittit. Nullo itaque debito, sed dono Dei tantum, contra vos ò iudæi. Hic est sensus qué colligit Apostolus ex psalmo illo: & quem Dauid ipse intendit. Propterea est secundus psalmus pœnitentialis. Quoniam enim in primo, timore & ter-
rore iudicij plorauit. Domine ne in furore tuo arguas me. In hoc secundo de proprijs diffisus meritis, Dei gratiá optat, vt suo dono saluetur: confiditq; se gratis posse saluari. Oportet autem immorari super hoc, ne sit vobis occasio erroris. Scio enim ego, quid dicere posset ille, ergo verum est, quod exaggerant uoui Theologi, nihil nobis conferre opera, sed totam rei summam, penes Deum esse, qui quos sibi asciuit semel, adeo fouet, & protegit arbitraria prædestinatione, vt eorum omnia peccata tegat, remittat, faciatque illis cooperari omnia in bonum, flagitia quoque turpissima. Contra vero, quos odio habuit, tanquam tirannus, omnia eorum facinora examinet, libret, rationem exigat vsque ad nouissimum quadrantem: atque demum puniat, & castiget seuerissimè, adeo vt omnia illis uertantur in peccatum, etiam orationes: qui si ét cœlum uirtutibus tetigerit, ad extremū diuina ira quasi sterquilinium in fine perdentur. Intelligitis huius negotij mysterium? Ps. 6.

Aduertendum itaque, hanc non esse Dauidis mentem, neque Pauli Apostoli, vt cœlestem illam beatitudinem homo ille adipiscatur, qui peccata quidem habet, sed non imputantur illi à Deo. Non potest esse impia magis hæc assertio. Qui bona egerunt, (mihi crede, immo non mihi sed Christo,) ibunt in vitam æternam, qui uero mala, in igné æternum. Ne mihi dicas, bona imputantur ad culpam reprobis, mala ad meritum prædestinatis: Antichristiana est hæc doctrina. Sequitur enim vt falsum sit. Qui bona egerint, esse potituros regno, qui mala, esse mulctandos supplicio. Dicendum fuerat magis: quibus mala non imputabūtur ad culpam, ibunt in uitam æternam: Quibus bona non imputabuntur ad meritum, ibunt in ignem æternum. Non id dixit ueritas, quæ nec falli ipsa potuit, nec nos fallere, aut deludere uoluit. Sed ait tam apertè, vt glosam non patiatur. Qui bona egerunt, ibunt in uitam æternam.

Qui vero mala, in ignem æternũ. Beatus itaque erit, qui bona egerit, nõ cui peccatum non imputabitur. Nemo autem peccatum habebit, cui idem non sit imputandum: Aliter non esset uerũ, quod supra docuit Apostolus, redditurum esse Deum vnicuique, secundum opera sua. Vis autem uidere, quàm clara sit hæc Dauidis sententia? Intuere psalmum illum primum. Beatus vir (inquit) qui non abijt in consilio impiorũ, & in uia peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit. Sed in lege domini meditatur uoluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarũ, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet, semper prosperabũtur. O diuinissimum testimonium. O conclusionem sanctissimam, rectè in primo psalmo expræssam: quo quisque in foribus intelligat, quę necessaria sũt, vt ad beatam vitam, quam nemo non appetit, peruenire valeant vniuersi. Sex (inquit) sunt necessaria. Primum. ab omnibus peccatis operis, cordis, & oris immunem esse. Beatus qui nõ abijt in consilio impiorum, & in uia peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentię non sedit. Ire enim in consilio impiorum, est peccatum operis. Stare in via peccatorum, cordis. Sedere in cathedra pestilentiæ, oris. Secundum. Bona voluntas. Sed in lege domini fuit voluntas eius. In lege, non sub lege. Qui enim est in lege, secundum legem liberaliter agit: qui sub lege, similiter à lege aguntur. Tertium. Meditatio assidua diuinorum eloquiorum. Et in lege eius, meditabitur die ac nocte. Hoc est sine intermissione, vt inquit Augustinus. Vel in die, in tempore lætitiæ: in nocte, in tribulationibus, vt inquit Hieronymus. Ad vesperum enim demorabitur fletus, & ad matutinum lętitia. Quartum. Bona operatio. Et erit tanq̃ lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tp̃e suo. Non solum germen cogitationis, aut florem propositi, foliaque verborum, iuxta illud. Omnis arbor quę non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Quintũ. Sermonis ueritas & sanctitas. Et folium eius non defluet, idest non deorsum fluet, nullo casu à ueritate decidens. Sextum. Perseuerantia. Et omnia quæcunque faciet, semper prosperabuntur. Per patientiam scilicet, quæ omnia aduersa, immania, & sęua, facilia, iucunda, & grata facere solet, secundum quod dicitur. Ibant Apostoli gaudentes à conspectu concilij. Pugnat ne ergo secum maximus iste prophetarũ, cum dicit psalmo illo pœnitentiali, Beatum illum esse, cui nõn imputat dominus peccatum, quanquam peccata habeat? Certè non pugnat, quoniam spũs sanctus pugnare secum nõ potest. (Spiritu autem sancto inspirati, sunt loquuti sancti Dei homines) cum psalmos exordiebatur de vera beatitudine, quę est animarum glorificatio, finis & terminus omnium hominum, loquebatur. Ad quam attingendam, oportet esse immunem à peccatis, & bonis refertum operibus. At psalmo illo, quẽ citat Apostolus, de beatitudine quę est in uia, nõ terminus: medium non finis, sermo est de iustificatione, nõ de glorificatione, vt uno uerbo rem aperiam. Cum glorificamur re ipsa, beati sumus: cum iustificamur, spe tantum, sed magna spe: quoniam sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes ipso iure. Distinctio est Apostoli nostri cũ dicit, (nescio quodam loco) baptizatis. Spe salui facti estis. Obseruat & hunc loquendi modum saluator noster, vt iustos omnes beatos appellet. Beati pauperes spũ. Beati mites. Beati qui lugent. Beati estis cum maledixerint uobis homines, & persecuti vos fuerint. Loca enim hæc, non alia ratione dicũt nos esse beatos, nisi quia firmam spem consequendæ beatitudinis habemus. Si pauperes sumus spiritu. Si lugemus. Si maledicimur propter filium hominis. Sunt enim hec uirtutes, vel actus supremæ perfectionis huius uitæ, quæ merentur uitam æternã, ac ideo quasi fines nr̃i, ꝑpea dicuntur beatitudines. De hac ergo beatitudine loquens Psaltes, dicit totam beatitudinem, iustificationem scilicet, (ut Apo-

Marginalia: Rom. 2. — Psal. 1. — Ps. 29. — Matt. 3. — Act. 5. — 2. Pet. 1. — Rom 8. — Ibidem. — Matt. 5.

operati fuerint, beatitudinis erunt reipsa compotes. Quotquot crediderint, & baptizati fuerint, iustificabũtur coram Deo, & beatitudinis arram accipient. Non sunt iusti, qui iusta agunt primum coram Deo, sed quibus iniustitiæ non imputantur. Quod uero dicebatur, Prædestinatis peccatum non imputari ad reatum: reprobis bona non ad meritum: ex diametro pugnat cum sanctæ Ecclesiæ ueritate orthodoxa atque catholica: Sed id alibi perscrutabitur. Iam ergo constat, quod non ex operibus, primum iusti sumus, neque gloriosi apud Deum. Apud homines auté, secus est, vt supra dicit Paulus, licet nõdum sit declaratum. Ab illis enim primum beati reputamur in hac uita, digni felicitate scilicet illa æternæ uitæ, cum uident nos bene operari, colere Deum, honorare parentes, non furati, non occidere. Hæc itaque opera nobis, gloriam hanc pariunt apud homines, vt iudicemur iusti, sancti, amici Dei, & in spe beati, & profecto secũdum debitum. Debetur enim gloria virtutibus tanquã merces. Hinc Romę templum uirtutis, templumq; honoris finitimi erant, vt nemo ad alterum qui non & ad aliud accederet. At Deus primũ nos facit sctõs, & iustos, cũ nos interius, de nobis ipsis desperãtes atq; diffidẽtes propter scelera nr̃a, in illum unũ omnem reijcimus fiduciam: ei omnem ipsius iustitiam futuram toto corde adscribentes. Et tunc deinde facimus opera iusta & bona. Sicut enim arbor primum est bona, quã fructus bonos producat: Ita homo prius est iustus, quàm
Ps. 1. opera iusta agat. Hominem.n. comparari arbori, nemo nescit. Et erit tanquã lignum, quod plantatũ est secus decursus aquarũ, quod fructum suum dabit
Matt. 7. in tempore suo. Nõ potest arbor bona,
Luc. 6. fructus malos facere: Neq; de ficubus
Matt. 3. colligunt uuas. Oĩs arbor quę non facit fructum bonũ, excidetur, & in ignem mittet. Apud Deum ergo penes quem attendit ordo rerum sicuti est, præcedit iustitia fructus iustitiæ. At homines prępostere, sequuntur ordinem prioris & posterioris, & posteriora prius intelligunt, ex fructibus cognoscunt arboré.

Bit. ad Rom.

A fructibus eorũ cognoscetis eos. Cũ Matt. 7.
ergo vident nos operari iusta, iustificãt nos, id est iudicant nos iustos, & non aliter. Gloria ergo nostra apud homines sanctitatis, & iustitiæ, tota pendet ex operibus. Et propterea falluntur interdum, vt patet, propter opera hipocriticia. Sunt enim opera iusta hipocritarum, ieiunare, flere, genuflectere, sed non iustè facta. Ideo ipsi non sunt iusti, iudicantur tamen iusti, quia factum uident, intentionem facientis non uidẽt. Qui ergo habet gloriã apud Deum, iustus primo est, quàm iusta agat. Ipse em̃ intentionem uidet. Non potest autem opus esse iustè factum, nisi intentio sit recta, & cum intentio est recta, homo iustus est. Intentio autem rectificatur per fidem apud illum, ergo non est iustus homo primum, quia iustè agit, vt dictum est, sed è contra. Quomodo ergo fiet iustus apud Deum? Si debet fieri iustus, oportet quod iniustus sit. Credat ergo, & cognoscat se esse iniustum, iustificandum tamen à Deo sua iustitia tantum, non propria: hac ipsa fide iustificabitur, reputabiturque iustus, & erit gratus Deo, qui primum inimicus habebatur. Tũc deinde faciet opera iusta, quia iam intentio eius est rectificata per fidem. Fide purificãs corda eorũ, inquit
Spũs sanctus. Nisi aũt intentio sit recta, Act. 15.
opera non sunt completè iusta. Placebunt ergo opera illa Deo, quia ipse primum placet, qui operatur. Respexit Gen. 4.
enim Deus ad Abel, & ad munera eius: primum ad Abel, secundo ad munera. Vides itaque magnam vim fidei. Hæc enim fides sola est, quæ dat gloriam Deo. Grandia sibi de diuina magnanimitate pollicens, & cogitans, nempe quod gratis sit iustificatura omnem ipsius impietatem, quod in Dei gloriam cedere nemo nescit. Id enim datur laudi omnium principum, quod nulla alia re ad diuinitatem propius accedere possint, quàm vt velint indulgere. Alia opera præclara & egregia, quæ ex genere bona sunt, gloriosum faciunt hominem, illum laudant, & extollunt, diligere hostes, erogare pauperibus.
Laudent eum in portis opera eius. Prou. 31.

N At

At fidere Deo, iustificari impios, illustrat, quàm maximè Deum: celebrat.n. & magnificat Deum, qui tam ingentia de Deo, corde concepit, vt credat illum cum immuneris pęnis obnoxium, immensa sua misericordia, non modo liberandum, sed & iustificandum, atq; demum iustificandum. Et se se deijcit ad ima, arbitrans se indignum venia & remissione esse. Vtiq; cum magis deijcitur, magis extollitur. Gloriosissimum enim est, diuinam gloriam commendare. At id consentaneum est, qđ qui Dei gloriam prædicat, fit & ipse gloriosus. Is enim intēdit se se omnino inglorium prædicare, & vnicè diuinā gloriam sexcentis nominibus celebrare. Ni mirum itaque, si propter hoc, (quod certè non potest esse, nisi animi generosi, & castissimæ mentis alta charitate redundantis,) is qui credit in Deum iustificantem impios, dās Deo gloriam, gloriam & ipse habet apud Deum. Id eñ exigit diuina magnificentia. Gloria Regum est donare magna, parua accipere. Gloria hominum apud Reges est, magnis donari muneribus. Peccator ergo, qui Deo fidit, dat gloriam Deo, accipitque gloriam à Deo. Dat gloriā Deo, cum fidit se se ab ipso donādum indulgentia peccatorum. Accipit, cum reipsa Deus, donat illi peccata omnia sine vllo merito, ipsumque iustificat. At si opera bona præcederent iustificationē, non peccata, non haberet gloriā apud Deum. Non est enim gloria seruo, cū exoluitur illi à rege, quod ipse promeruit, sed cum donatur. Nihil donaret Deus, nisi peccata præcederent. Ergo iustificatus, non haberet gloriam apud Deum: nec Deo etiam esset gloria in iustificatione. Ergo non est gloria Deo, dices, cum coronat nos in regno cęlorum, nec beati gloriā habent apud Deū cum coronantur. Immo. quoniam si superna gratia in iustificatione, nocentē non præuenisset, nunquam iustitia illū inuenisset quem coronaret innocentē.
Esa. 34. Cum scriptum sit. Nullus apud te per se innocens est.

Prima ergo iustificatio, quoniam prima est, vt sit gloria Deo, & ei qui iustificatur apud Deum, necesse est, vt fiat sine bonis operibus præcedentibus, immo cum peccatis præcedentibus, vt sit verè donum.

Sed dices. Cum non iustificatur aliquis sine fide, sequitur, vt iustificatio non sit uerè donata, sed comparata. Non ergo est gloria Deo iustificanti, neque iustificato homini apud Deum. Immo, quoniam & ipsa fides, Dei donum est. Item hoc ipsum iustificari per fidem, Dei donum est. Neque enim suapte natura meretur fides iustificationem, sed quia Deo fuit placitum iustificare per fidem. Diuina enim liberalitas de facto disposuit, donum fidei annexum habere donum iustificationis, diuinęque filiationis per adoptionem, vt credentes in eum sint diuinæ naturæ consortes: conformes scilicet imagini filij eius. Potuisset tamen si voluisset, ordinare, vt donum fidei aliquod aliud præmium haberet. Nulla enim ratio est, neque apparet necessariæ connexionis inter fidem, & iustificationem, vel diuinam filiationem: Et propterea dixit Apostolus. Imputatur fides eius ad iustitiam: non ex natura rei id prouenit, sed ex proposito diuinę gratiæ. Sicut dicitur in textu, licet non sit de textu, *Secundum propositum gratia Dei.* Omnino ergo in fide glorificatur Deus, qui iustificat, & is qui iustificatur, cum illi peccata sine meritis gratuito Dei munere remittuntur, vel non imputantur. Immo, quod magis est, efficitur Dei filius, iuxta Ioannem. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt. Sed iterum dices. Opus istud credere, iustum est, ergo ex opere iusto iustificatur. Prius ergo opus agimus iustum, quàm iusti simus. Et tunc vltra. Ergo Deus non imputat gratis fidem ad iustitiam, sed verè illa fides imputari debet, quia opus iustum est.

Eph. 2. / Rom. 8. / Ioan. 1.

At si consideres subtilius, videbis quod non est iste actus fidei formatæ, sed, informis: & ideo non est iustus perfectus, scilicet completus, & verè bonus, licet non iniustus. Est enim actus imperfectus in genere virtutis, qui deinde formatur adueniente gratia: sicut & ipsa fides formatur, & tunc fit credens filius Dei, non antea.

Non

Non enim est filius Dei, per fidem informem, cū sola charitas distinguat filios regni à filijs perditionis, sed fit per fidem formatam. Hoc autem mysterium altiloquus ille Ioannes Euangelista, videtur significasse cum diceret. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his q credunt in nomine eius. Notate uerba. Non enim dixit. Quotquot receperunt eum, hi sunt filij Dei: neque,
Ibidem. Quotquot credunt in nomine eius, hi sunt filij Dei. Sed quotquot receperūt eum, quotquot crediderūt in nomine eius, dedit eis Christus ut filij Dei efficiantur. Prius ergo credimus in Christum, priusque recepimus Christum fide, fide inquam informi, & tunc dat nobis charitatem, vel gratiā Deus quæ est potestas completa atque perfecta, qua efficimur filij Dei per Christum.
Ioan.7 Qui credit in me, dixit Christus, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuę. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum, inquit Ioannes. Prius ergo credimus, antequā
Ioan.11. diuinam gratiam recipiamus. Quod & clarius docetur uerbo illo Christi. Quj credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet. De uita enim gratiæ, nedum de vita corporis sermo est. Aliquis ergo credit, & mortuus est per peccatum, uicturus tamen per gratiam. Est enim dispositio ad uitam fides hæc: at uita est gratia. Quod si dicitur. Iustus ex fide
Rom.1. viuit. Si de hac fide informi uis intelligi, dicas, quod est principium vitæ, uti vegetabilis anima: at charitas est uera uita, & completa animæ. Qui non di-
1.Ioan 4. ligit, manet in morte. Si etiam dici-
Act 15. tur. Fide purificans corda eorum, intelligo fidem informem, purificare tantum intellectum ab errore, At cum charitas adiungitur, purificat totum cor, totum hominem, intellectum scilicet,
1.Pet.4. & affectum. Charitas enim operit multitudinem peccatorum. Et ita ipsa sola uerè purificat. Mouemur namque per illam ad bona opera, & merita, vt organa Dei electa: Et ita completur diuina filiatio in nobis, iuxta
1.Ioan 3. illud. Videte qualem charitatem dedit Deus, vt filij Dei nominemur & simus. Et illud. Spiritus sanctus red- Rom.8.
dit testimonium spiritui nostro, quod filij Dei sumus. Omnino ergo est Dei donum, nostra filiatio atque iustificatio, non ex nobis. Propterea Ioannes non dixit. Dedit eis potestatem fi- Ioan.1.
lios Dei se facere: at filios Dei fieri, vt intelligas, nos tantum recipere iustificationem illam primam, atque diuinam filiationem: licet agamus eliciendo actum illum informem, quo præparamur, (diuina enim gratia, ita disposuit) ad hoc, vt fiamus filij Dei, licet non nisi acti & moti à diuina gratia gratis data, cuius etiam est actus ille primus informis fidei, contra Pelagium, qui initium fidei dixit esse ex nobis. Quid enim habes, 1.Cor.4.
quod non accepisti? Vt omnino semper interueniant hæc duo, donum Dei, & voluntarium opus nostrum. Gratia Dei mecum, inquit Apostolus. 1.Cor.1.
Verum tamen, nolim ego intelligas, quod separentur hæc duo secundum tēpus, vt uel prius tpe sit opus nr̄m, q̄ donū Dei, vel e cōtra: sed simul tépore sunt hęc. Diuina enim gratia gratis mouente nos, elicimus actum informé fidei, donatur gratia gratifica, potestatem habemus efficiendi filij Dei, formatur actus, euadimus filij Dei, & iustificati. Prius tamen natura est illa motio diuina, quàm actus informis, & prius actus informis, quàm gratia gratifica infundatur, & quàm simus filij Dei.

Habes ergo Apostolicum sensum. Fides enim informis, est citra gratiā gratificā: præparat nanq; animam credētis ad illam, iuxta illud. Præparate corda ue- 1.Reg.7.
stra dn̄o. Præparat autē hunc in modū: quoniam primum anima subdita erat rebus temporalibus per amorem: per fidem hanc incipit tendere in id, quod est supra se, scilicet in Deum. Nam primus motus, quo anima tendit in Deum, est motus fidei, iuxta illud. Accedentem ad Deum oportet credere. Primum ergo erat im- Heb.11.
pura, impuritas enim cuiuslibet rei est ex hoc, quod rebus uilioribus admiscetur. Neque enim argentum impurum dicimus, si auro, sed si plumbo

sit admixtum. Auro nanque redditur prætiosius, plumbo indignius. Nimirum itaque, si anima conuersa ad hæc caduca, & corruptibilia impura est, & dicitur. Cum ergo accedit ad dominum, incipit purificari, & placere Deo. Deo autem gratiam gratificam infundente, plene conuertitur ad eum, illique vnitur: & ipsam ad se trahente. Neque enim aliter hoc fieri posset. Tūc ergo totaliter purificatur. Hinc Catecismus præcedit baptismum, vt significetur, quod præparatio fidei gratiæ baptismalis infusionem antecellit. Semper autem loquimur in adultis, quoniam paruuli non credunt, & tamen gratiam consequuntur, vt piè & uerè tenetur. Quod si dicas. Sine fide impossibile est placere Deo. Fateor. At ipsi fidem infusam habent, & similiter spem, & charitatem: vel in fide Ecclesiæ saluantur. Iam itaque intelligis quomodo gratis iustificamur, vt & hoc pacto possimus illa uerba, *Ei qui operatur, merces imputatur non secundum gratiam, sed secundum meritum, Ei uero, qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ Dei*, interpretari. Vt sit sensus. Gloria, quam ex operibus bonis habemus apud homines, merces est imputanda secundum debitum, non secundum gratiā. Debent enim qui bene operantur, ab alijs omnibus glorificari. At qui gloriam habet apud Deum, ex hoc solo quod credit, verbi gratia, quod fiat Dei filius, qui iustificetur, gloria illa nō debetur ei, sed gratis illi à Deo tribuitur, vnde nec nominatur merces, vt uides. Abraam autem hanc gloriam habuit apud Deum, Neque enim dictum est, quod iustitia quam à Deo obtinuit, fuerit merces eius, sed dictum est tantum, quod fides sua imputata est illi ad iustitiam suam coram Deo. Hæc enim omnia gratiam significare uidentur, nō debitum. Igitur omnino id fuit sola fide factum, sine operibus, quod intendebatur.

Ibidem.

Declarandum est autem, particulariter & distinctè illud verbum. *Credidit Abraam Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Quid enim credidit, propter quod iustus fuerit deputatus corā Deo? Si literam in primis attendas, fuit magna fides Abrahæ, & nunquam satis laudata. Erat enim octuaginta quinque annorum ad minus, senex ille sanctissimus, conquerebatur quod prolem non haberet. Est enim desiderium naturalissimum, quo omnia uiuentia appetunt, facere alterum quale ipsum, ac potissimum homines: quandoquidem filius est quasi una & eadem persona cum patre, iuxta illud. Mortuus est pater, & quasi non sit mortuus; reliquit enim filium similem sibi, dicebatque dolens, ad dn̄m. Domine, quid dabis mihi? Ego uadam absque liberis ad patres meos, & Damascus iste, filius procuratoris mei Heliezer, erit meus hæres. Adoptabo enim illum in filium, postquam Sarai vxor mea sterilis est. Statim ergo sermo domini factus est ad eū de nocte. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de vtero tuo, ipsum habebis hæredem. Suspice cęlum, (vel deorsum respice, vt habet veritas hebraica,) & numera stellas si potes: sic erit semē tuum. Credidit autem Abraā Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. An non tibi uidet ex hac fide, quod alta mente inniteretur Deo Abraam, credens ipse cum iam decrepitæ esset ætatis, ex vxore quæ natura sterilis erat, gignere posse filios, sicut stellas cęli? Certe in hac fiducia non nisi diuinæ omnipotentiæ innitebatur. O fidem incomparabilem. At si mysteria attendas. Est longe maior fides, & omnem fidem excedit. Illis enim Dei uerbis, promittebatur Abraamo, ex semine eius filiū Dei incarnandum: atq; diuinum cultum in suo semine intuendum, & multiplicandum. Vitam quoque beatam credentibus donandā, in resurrectione mortuorum, iuxta Apostolū alludentem cōparationi Dei, & dicentem. Sicut stella differt à stella in claritate, ita erit ī resurrectione mortuorū. Cū itaq; Abraā se se homuntionē, puluerē, & cinerē semp existimaret, dicens etiā, cū maximè iustus esset. Loquar ad dn̄m Deū meum, cum sim puluis & cinis? Nonne tibi uidet, quod credēs hęc oīno fiēda in suo

Ecclesiastici. 30.
Gen. 15.
1. Cor. 15.
Gen. 18.

semine,

ſemine, de ſeipſo, & proprijs meritis maxime deſperauit, omnemq; fiduciã in Deum & gratiã ſuã collocarit? Hoc ergo imputatum eſt illi ad iuſtitiam, qa credidit hęc propter fidem Dei, quam uiolare nemo poterat implenda. Et ita totum adſcribebat diuinæ iuſtitiæ, non ſuæ, gratiæ Dei non ſuis meritis. Vnde textus non dicit. Credidit Deo, ſed in Deum, quod plus eſt. Nã credere Deo, eſt fidem adhibere uerbis eius, vt veracibus, credere aũt in Deum, adiũgit cõfidentiam in Deo. Non ſolũ ergo credidit uerũ hoc dici à Deo, ſed ẽt innixus eſt Deo, iecit ſe totum in Deũ, firmiſſimèq; confidit adimplendum eſſe, quæ promiſerat: reputãs Deum iuſtum eſſe, ac propterea non uiolaturũ promiſſa ſua, quamuis ipſe indignus eſſet. Et non tantum credidit, ſed fecit ſe credere. Ita enim habet textus. Eſt nanq; uerbum hiphil, quo ſignificatur, quod voluntarie credidit, non coactè, ut demones, qui cõpulſi ex euidẽtia miraculo-
Luc.2. rũ, credunt & contremiſcunt. Hoc autẽ eſt magnũ donum, & excellens uirtus voluntarie credere. Quod patet per op
Luc.1. poſitũm. Nam Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ, uidit & audiuit angelum loquẽtem, nec tamen illi credere voluit, propter quod & mutus effectus eſt. At Abraam voluntariè credidit in Deum modo dicto, illi ſoli toto corde innixus. Hæc fides ergo Abraami, neceſſaria nobis eſt, vt de nobis deſperantes, ſpẽ noſtram omnino in Deum reijciamus, & vnicè fidamus illi, iuxta illud. Facta co-
Pſ.54. gitatum tuũ in domino, & ipſe te enutriet. Omnia hæc oportet credere peccatorem, qui vult iuſtificari à Deo. Primum, ſe ſe offendiſſe Deum peccando. Secundum. Se diuinam gratiam peccato perdidiſſe. Tertium. Se eſſe dignũ æterna pœna. Quartum. diuina mĩa, accedente merito Chriſti Ieſu, cum omnibus ſuis demeritis, ſe eſſe iuſtificandum, & tandem, niſi ipſe nouis flagitijs obſtiterit, glorificandum. Hæc eſt perfecta quadratura hominis. Includũtur autem omnia hæc in uerbo illo, *Credenti in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam.*

Sed cum iſtud uerbũ. *Credidit Abraam Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* legat̃ tñ in capite quintodecimo. Nũ- Gen.15.
quid tunc incẽpit iuſtus eſſe, & nunq̃ antea iuſtus fuit Abraam: cum quo locutus fuerat Deus, cui etiam tot magna promiſerat? Faciã te creſcere in magnã Gentem. Benedicam tibi, Magnificabo nomen tuum. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi. Atq; in te benedicẽtur oẽs cognationes terrę. Et iterum. Leua oculos tuos in directum, & uide à loco in quo nunc es ad Aquilonem, ad Meridiem, ad Orientẽ quoq; & Occidentem, oẽm terram, quam reſpicis tibi dabo, & ſemini tuo uſq; in ſempiternũ: faciamq; ſemen tuum ſicut puluerem terrę. Videt̃ omnino quod iuſtus erat, & Deo gratus. Ante uero leguntur opera Abrahę, nõ fides, vt pegrinatio. &c. Igit̃ ex operibus iuſtus fuit, non ex fide tantũ. At non eſt difficilè reſpondere. Certè eñ iuſtus erat, anteq̃ illud legatur. Credidit Abraam Deo. Verum non ex operibus, ſed ex fide ſemper. Vis uidere? Ecce ſuũ opus, quod gratiſſimum putas Deo fuiſſe, peregrinationẽ ſcilicet. Si peregrinatio fuit grata Deo, hoc ideo fuit, quia ut obediret Deo, lubenti animo peregrinatus eſt. Melior eſt enim obe- 1.Re.15.
dientia, q̃ uictimæ. Obedire aũt Deo quis poteſt lubens, niſi Deo credat? Fides enim facit nos Deo credere libẽter. Primus nanq; motus animæ in Deũ, fides eſt, vt diximus. Illa ergo fides eum iuſtum fecit, nõ opera primum. Quod ſi expreſſe non legitur eum credidiſſe Deo, niſi in capite quintodecimo Geneſeos, non te moueat. Tunc enim ſupernaturale, quid pollicitus fuit illi Deus, & quod omnem illius opinionem excedebat: qm̃ & ſi primum pollicitus fuerat Deus dare illi ſemen, vt puluerẽ terræ, tamen credebat ipſe propter peccatũ aliquod, patratũ ab eo in pugna contra Reges, quod tamen ipſe ignorabat, (Bonarum enim mentiũ eſt agnoſcere culpã, vbi nõ eſt culpa.) à diuinis ꝓmiſſionibus cecidiſſe. Vt ergo tutius eſſet, denuo & efficaci⁹ ꝓmiſit illi De⁹, quod multiplicaret ſemẽ ei⁹ ſicut Stellas cęli, cõtra oẽm vĩ cęlorũ & planetarũ. Vnde hebręi dicũt, eleuatũ fuiſſe Abraã, vt co-

gnosceret virtutes cęlorum oẽs superandas esse ab eo in hoc, vt contra eas semẽ eius multiplicari posset. Nam vbi nos habemus. Suspice cęlum, ipse habent, Deorsum respice: quasi Abraam esset supra cœlos, non corpore, sed uirtute. Huiusmodi ergo oportuit credere Abraam, ob tam mirabilem paritionem. Propter hoc itaque tanquam, q̃d egregium & excellens, quodque vniuerso orbi posset esse in exemplum, dignum fuit Abrahæ fidem commemorare. Non erat quid magnum antea credere Deo, qui familiariter illi loquebatur, sed nunc magnum & admirabile fuit eo reuertente à pugna illa. Inuaserat enim eum timor, ne Reges illi potentes exercitu coacto venirent contra eum, & dominus eum ob peccata sua permitteret succumbere & eius promissiones non implerentur. Sic ergo timẽti & dubitanti, apparuit illi Deus. Noli timere, ego scutum tuum, merces tua, multa valde. Et ipse adhuc dubius. Domine, quid dabis mihi? Ego vadã absq; liberis ad patres meos. &c. Non erit hic hęres tuus, sed qui egredietur de vtero tuo, inquit dominus. Tunc post habito omni timore, credidit Deũ gloriosum, citra sua merita illum iustificasse, & uelle omnino implere promissa, quæ fecerat. Hac fide iustificatus est, cum ipse, non suæ, sed diuinæ iustitiæ inniteret. Diffisus de sua iustitia, antea dubitauit aliqualiter de diuina fidelitate: & fortè aliqualiter peccauit: quod & perfectis conuenit, vt nemo de se præsumat. At loquenti Deo, & promittenti, firmissimè credidit, se totum iaciens in Deum, sicut dictum est. Tũc ergo imputatum est illi ad iustitiam. Ipse adscripsit totũ diuinæ iustitiæ, & Deus largitus est ei suam iustitiam, vt Abraam daret gloriã Deo, & Abraam gloriam haberet apud Deum: non ergo ex operibus, sed ex fide iustificatus est, qui primum à perfecta iustitia cecidisse videbatur, cum sua opera metiretur, & non diuinam iustitiam, aut fidelitatem. Addendum tamen est, quod ipse secundum propositum, ad omnem bonam operationem quando credidit, paratus erat: quod rei euentus ostendit: Nam præcipiẽte Deo

Gen. 14.

vt circunciderettur omne masculinum, quamuis ipse senio cõfectus esset, (erat enim nonaginta annorum,) circuncisionis dolorem non horruit, quo Deo optimo maximo, cui corde crediderat, re, ipsa pareret. Cum etiam filium illum quem unigenitum vnicè diligebat, tanquam pignus uitæ suæ, iuberet Deus immolandum, nõ remoratus est. Quid opus esset facto, non consuluit, se se affligens & macerãs cogitationibus, sed illico parere decreuit, & ĩmolare Isaac, immolassetq;, durior in filium effectus, quàm patrem decere uideatur, ni Deus tandem per angelum, illum iam manũ extendentem, ab opere retraxisset. Quibus operibus deinde partis, cum ipse primum ex fide ad operandum parata, operibusq; iustus esset corã Deo, fides atq; iustitia consumata est, ex fęta fructibus fidem sequentibus. Vnde Iacobus inquit. Vis autem scire, ò homo inanis, quoniã fides sine operibus (supple sequentibus) mortua est? Abraam pater noster, nonne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operib⁹ fides cõsummata est, & suppleta est scriptura dicens. Credidit Abraam Deo, & imputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est? Videtis quoniã ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum? O sententiam auream. Non pugnat, non pugnat cũ Paulo Iacobus, sed Paulũ declarat Iacobus. Hic enim locus vn⁹ est, ex illis difficillimis, quos indocti & instabiles iuxta Petri testimonium, deprauant in eorum perditionem. Vnde & vsque ad Apostolorũ tempora, excitauit magnas tragędias locus iste. Oportuit ergo illum declarari, spũ sancto suggerente, hanc prouinciã suscepit Iacobus. Ecce ergo declaratio. Nisi fides habeat propositum operandi cum potuerit, non potest iustificare coram Deo, nec dare uitam animæ: cũ etiam potuerit, nisi actu operetur, non iustificat. Signum est enim euidentissimum, si non operatur, quod non habet charitatem comitem. Nã charitas otiari nescit, nec potest: si autem non habet charitatem, qui credit, quantumuis omnem

Gen. 17.
Gen. 22.
Iac. 2.
2. Pet. 3.

nem fidem habeat, mortuus est morte spiritali. Translati sumus de morte ad vitam, quia diligimus, inquit Ioannes.
1. Ioan. 3. Si habuero omnem fidem, charitatem uero nō habeam, nihil sum, inquit Pau
1. Cor. 13 lus. Apostolus ergo noster dicit, fide Abraam iustificatum fuisse sine operibus, præcedentibus fidem, qualia fuerunt, peregrinatio illa, uictoria regum. His em̄ operibus, iustificatus fuit apud homines, quoniam cum opera ex genere bona essent, illum reputabant iustū, sanctum, & pium: At coram Deo, nō ex illis primum erat pius & sanctus, vel iustus, neque gratus in ordine ad æternā vitam, quoniam cum fides sit illa quæ dirigat intentionem, vt propter Deum cuncta, quæ facimus agamus, nisi ipse credidisset ante, rectam habere intentionem nō potuisset, vt propter Deum omnia illa ageret. Deo ergo spectanti intentionem magis, quàm facta, nō placuisset Abraam. At cum primum credidit, credendoque fuit dispositus & paratus ad operandum, etiam licet tunc non fuerit exterius operatus, tunc imputatum est illi ad iustitiam: & Deus in eius gratiam illum suscepit. Iacobus autem dicit, ex operibus sequentibus fidē, maximè ex immolatione filij sui super altare, illum fuisse cumulatissimè iustificatum, nedum coram hominibus, penes quos magnitudo fidei, & charitatis, atque obedientiæ, Abraam fuit plenissimè declarata, sed etiam corā Deo. Vnde inquit, quod suppleta est scriptura quæ dicit. Credidit Abraam Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Quomodo suppleta? hunc in modum. Immolauit Abraam, hoc est immolare voluit filium suum super altare, & imputatum est illi ad maiorem iustitiam. Nam postmodum iureiurando promisit illi Deus
Gen. 24. tāquam amico maximo, & charissimo, quod antea nequaquā promiserat. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicētur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti uoci meæ. Audis auctam Abraam gratiam coram Deo? Iustus erat ex fide, iustificatus est adhuc ex operibus. Vnde & po-
Gen. 13. stea Hebronitæ, vocabant illum nō modo amicum Dei, sed principem Dei: in dubijsque recurrebant ad illum, tanquam ad Deum, vel oraculum Dei. Sequitur.

Beatitudo ergo hæc in circuncisionē, an & in præputium? Dauidis enim auctoritatē de beatitudine q̄ per gratiā, quæ à iustificatione non differt, applicat pro soluēda quæstione proposita: Num Abraamus illam adinuenerit, ex circuncisione, an non. Interrogatione autem vtitur, vt contra seipsos, vel inuiti iudæi, ore sententiam ferant. Quemadmodū & Christus in parabola vineæ, cōtra uafros illos pharisæos fecisse legitur. Ex- Matt. 20.
pleta enim parabola, interrogauit illos. Cum uenerit (inquit) dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Responderūt enim Malos, male perdet, & uineā suā locabit alijs agricolis. Vnde demum saluator in eos inuectus dixit. Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur gēti facienti fructus eius. Eadem ergo sapientia vtitur Apostolus hoc in loco. Beatos illos dixit dauidicus psalmistę, *Quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata*, quibusque flagitia non imputatur. Dicite quæso, An beatitudo hæc, conuenit tantum circūcisis, an & transit in præputiatos? Circuncisionem enim pro circuncisis, præputium pro præputiatis accipitur, vt alibi diximus. Dicit autem *in circuncisionem, an in præputium*, accusatiuo casu. Quasi sit sensus. De cælo descendit hæc beatitudo, descendit ne tantum super circuncisionem, an & super præputium? Ne autem euaderent iudæi: non hic agim[us] de Dauide, neque de beatitudine, primus sermo noster fuit de Abraamo, atque de iustificatione eius: noli Paule nos ad Dauidem trahere, nec ad beatitudinem, propterea illuc se se conuertit iterum Apostolus, quo eos magis uincat & conuincat. *Dicimus enim quod imputata est Abrahæ fides ad iustitiam*, ex testimonio Moysi. *Quomodo ergo imputata est, cum esset in circuncisione, an in præputio?* Hanc quæstionem propono uobis Iudæi, respondete. Subiungit autem ipse responsionem, quā tenentur Iudæi, omnes dare, velint, nolint. *Non in circuncisione, sed in præputio.* Nam non est circuncisus Abraam, nisi postquam natus

est illi Ismael ex Agar, cum esset octoginta sex annorum. Tunc enim primum præceptum habuit circuncisionis. Antequam autem concubuisset cum Agar, vel semel, legimus quod credidit Deo, & imputatum est illi ad iustitiam: præputiatus ergo erat illo tempore: & tamen iustificatus est apud Deum, ergo non est primum iustificatus ex circuncisione, sed circuncisio posterior fuit iustificatione. Gaude. Gaude præputium. In præputio enim primum iustus habitus est sanctissimus ille, patrum omnium pater. Non de circuncisione nata est iustitia, sed de iustitia circuncisio. Non propterea iustus, quia circuncisus, sed propterea circũcisus, quia primum iustus. Quod ergo de ipso, spiritus sancti oraculis mõstratum est, hoc in omnibus accipiamus: quia fides illa non ei soli profuit, sed omnibus qui credulitatis suę exemplum sequuntur. Nemo ergo iustificatur, ex circuncisione, sed ex fide omnes, & circuncisi & pręputiati. Sequitur.

Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio. Ne redeant Iudæi ad querelam ueterem. Quæ ergo vtilitas circuncisionis? hæc adiecit verba. Non indigebat circuncisione, vt iustificaretur, qui antea iustus erat, quam circuncideretur: sed tam pfecta fuit fides eius in præputio, tam excellens, adeo singularis, & incomparabilis sanctitas, atque iustitia, vt quoniam futura erat omnibus hominibus in exemplar, insigne aliquod mereretur. Res enim magnę, insigniter solent fulgere, vt præ cæteris eminere cognoscantur. Vos ergo considerate Iudæi, si fidem Abrahæ, si iustitiam eius imitamini: Nisi enim hæc adsint, cuius rei signum erit uestra illa carnis circuncisio? nihil erit, quod signetur insigni illo signo: Nonne ergo ridiuclũ erit petinde ac, si ante fores aliquis circulum teneat, vinum tñ uenale non habeat? Aut si sacculum sigillo impræssum ostentet, pecunia tamen nulla intus reposita? Mirum profecto, mirum Alma Roma.

1. Cor. 1 Iudæi enim signa quærunt, & tamẽ hoc admirabile signum nõ speculãtur, sed velamen positum est supra cor eorum. Nobis, autem agnus ille, qui librũ clausum sigillis septem aperuit, signũ istud reuelauit. 2. Cor. 5 Quod enim signum dari potuit dicite quæso, melius & aptius, quã circuncisio, vt significaret in primis, ex ipsius fęmore nasciturum illum, qui ut Deum nobis conciliaret, propriũ sanguinem funderet: quemadmodum ille cruorem ex mandato Dei non dubitauit effundere: cum tamen sciret ex ipso circuncisionis opere, nullam sibi iustitiæ afferri utilitatem? Secundo. vt signo euidentissimo ostenderetur omnibus hominibus, quàm iustus esset, & quàm fidelis, qui dolorem maximum sibi cũ ferè nonagenarius esset, inferre nõ expauit: nec credidit esse otiosum, quod à sapientissimo domino iubebatur: sicut & deinde innocentis filij occisionem non horruit, neque existimauit impiã, quam fons præceperat pietatis. Porrò immolatio filij, quam parabat, iustitiæ habitæ in præputio fuit augumentum, & consummatio. At circuncisio vnicè signum fuit, & data in signum, non in augmentum. Hoc enim his uerbis molitur Apostolus. Propterea adueniente Christo, in quem omnes credere debebant, cum amplius exemplaris Abrahæ non esset ulla necessitas. Quãdoquidem uidit omnis caro salutare Dei, post Luc. 3. illius innoxiam mortem, & sanguinis effusionem, quo sanguines nostri fetidissimi abluti sunt, signaculum illud abolitum est. O si hæc intelligerent Iudæi: sed, adhuc generatio praua & adultera signum quærit: & fetidæ circuncisionis adhuc curiosa, non potest intelligere, adueniente re propter quã signa dantur, cessare signa. Quis id non intelligat. Docti? Felicissima illa beatorum ætate inqua nihil creditur, ut absens, nec speratur aliquid, ut futurũ, cessabit fides & spes: succedetq; illis visio atq; possessio, quarum illa figura erant. Non erit ibi templum, non lampades. Hæc enim omnia interioris cultus Dei signa sunt exteriora. Cum ergo aduenerit perfect⁹ cultus interior Dei, cum illum toto corde diligemus, par est, vt hæc omnia cedant, & cedent in rei veritate, iuxta illud. Templum non Apoc. 21.

Matt. 12.

vidi

vidi in ea. Dominus enim omnipotens templum est illius, & lucerna eius est agnus. Quid ergo mirum, si signa illa uetera cessere, & innouata sunt p Christum Iesum, atq; mutata in melius: iux ta illud. Innoua signa, immuta mirabilia. Circuncisio, qua præputium carnis abscinditur, mutata est in Baptismum, quo omnes Christo concrucifigimur, & commortificamur, atque consepelimur. Saturnia dies, qua prima creatio, colebatur, in solarem mutatū est, quo efficimur noua creatura, quam inchoauit rediuiuæ uitæ Christi resurgentis triumphus. Festum Phase, quo immolabatur agnus, mutatum est in festū passionis Christi Iesu, & resurrectionis. Ille enim est uerus agnus, qui abstu lit peccata mundi. Festum Pentecostes, in quo fuit data lex vet⁹ scripta, in festū Pētecostes, in quo fuit data lex Spūs uitæ in cordibus Apostolorum. Festum Neomeniæ, in festum Beatæ Virginis, ipsa est enim illa luna, in qua primum apparuit illuminatio solis per copiā gratiarum. Festum Tubarū, in festa Apostolorum, qui tanquam tubæ impleuerunt omnia euangelio Christi: In omnē terram enim exiuit sonus eorum. Festū expiationis, in festa Martyrū & Confessorum, quibus iugiter pro nobis supplicantibus, propitiatur Deus peccatis nostris. Festum tabernaculorum, in festū Dedicationis Ecclesiæ, quæ est tabernaculum Dei. Festum cętus, atq; collectę, in festum omnium Sanctorum. Et breuiter, ut vno uerbo dicam, omnia in melius mutata sunt. Intelligis mysterium? Sed & nunc loquimur tantum de Circuncisione. Euacuata est ergo circuncisio, inquit Paulus. Qm̄ nec fuit data, ut res permansura: sed tantum, ut signum aliqn̄ abolendum. Vtit̄ autem his uocibus, signū & signaculū. Sēsus est. Signū circūcisionis, hoc est circūcisionē, quæ signū est & χαρακτὴρ, accepit in signaculū iustitię suæ. Apud hoēs ergo ex circūcisione carnis iustificatus est Abraā, sed antea iustus erat penes Deū ex fide, cuius iustitiæ ex fide circūcisio in signū fuit. D.d. *Vt sit pater omnium credentiū per præputium, ut ex illis imputetur iustitia, & pater circuncisionis, nō his qui tantū sunt ex circuncisione, sed his qui sectantur uestigia fidei, quæ in præputio fuit patris nostri Abraā.* Nō accipitur, *Vt* finaliter, sed cōsequutiuè, quia credidit in prępūtio, & iustus fuit. Deinde, signū accepit circuncisionis. Sequit̄. *Vt sit pater*, & circūcisionis, & præputij. Notandus est aūt modus loquēdi. *Credentium per præputium*, idest in præputio, vel cum prępūtio. Itē primo dicit, Vt sit pater circūcisionis. Deinde uertit casum genitiuū in datiuū. his pater est. *Qui sectātur uestigia fidei.* Cō siderа autē primum, quid moletur his uerbis. Dici non pōt, q insolenter se se efferūt, quod filij sint Abrahæ Iudęi omnes. Nos inquiunt patrem habemus Abraā. Pr̄ nr̄ Abraam est. Semen Abrahæ sumus. Perbelle confusi sunt semel à Christo Iesu domino nostro. Si filij Abrahę estis, opera Abrahę facite. Nūc autem quæritis me interrogare hominem, qui veritatem uobis loquutus sum, quam audiui à Deo. Hoc Abraam non fecit. Vos facitis opera patris uestri. Vos ex patre diabolo estis. Nunc autē ex dictis audite, quomodo eos deprimit Apostolus. Nolite dicere inter uos, Patrem habemus Abraam: nulla enim ratio est, qua possitis uos ipsi præferri Gentibus ex Abraamo. Abraam pater est æque præputiatorum, & circuncisorum, immo magis præputiatorum. Vis id intelligere Iudæe? Contemplare quæ dicta sunt. Abraam primus fuit, qui Deo perfectè credidit: hinc pater appellatus est omnium credentium. Credidit autem primum in præputio, quàm in circuncisione, igitur primum pater est præputiatorum, quàm circuncisorū. Fortius. Circuncisionem accepit, non ut augmentum, sed ut signum iustitię, iustitiæ inq̄ fidei, quam primum habuit, cum præputiatus esset. Vides ne ergo, quoniam & ipsa circuncisio præputium extollit ex natura rei? Quoniam nihil aliud est, nisi signum iustitiæ habitæ in præputio. Commendat ergo præputium, cū declarat, & significat iustitiam eius. Si ergo est pater circuncisorum, hoc non est ratione circuncisionis carnis tantum, sed ratione fidei habitæ in præputio, quam circuncisio protestatur.

Ecclesiastici. 36

Ps. 18.

Ioan. 8.

Qui

Qui itaq; circuncisionem quidem in carne gestauerit, at fidem Abrahæ non habuerit, illiusque uestigia perfecta credulitate non fuerit imitatus, & circuncisione cordis, cuius ipsa signum erat, nequaquam est filius Abrahæ. O rationem admirabilem. Præputiatorum nō esset pater, si non crederent, & non essent corde circuncisi, multo minus ergo circūcisorum infidelium pater erit, etiam si millies fuerint carne circuncisi. Vtinam Iudæi intelligerent apostolicam sentētiam, quam præsefert hęc ratio. Ne insolescite iudæi. Antiquius est præputium circuncisione. Antiqor est fides præputij, fide circuncisionis. Cur ergo præputium à circuncisione despicitur? Si ueneranda est circuncisio, quæ iustitiam prædicat & significat, non ne multo magis reuerendum est præputium, quod primum illam obtinuit? Nec tu tamen præputiate Gentilis, te efferas. Non enim à præputio parta est iustitia, sed à fide in præputio. Non propterea pater est præputiatorū Abraham, quia præputium habēt, sed
Matt. 22. quia fidem eius æmulantur. Ambo ergo simul quiescite. Fratres enim estis Iu
Matt. 23. dæi & Ethnici, vnus omnium nostrū pater est, ne itaque seditionem excitatis, dum præputiati circuncisos, circuncisi præputiatos reijciunt. Sed tu erubesce magis superbe Iudæe, qui in primum præputij locum subintroieras olim, & uide ne in secundum locū tua superbia colloceris, & in tuum album præputiatus restituatur. Ne te præputiatus repudiaret, data est tibi circuncisio, vt eandem fidem significares te haber, equam & ipse primum habuit. Cur ergo tu inflatus, præputiatos despicere audes? Deinde dicit.

Non enim per legem promissio ipsi Abrahæ, aut semini eius, vt hæres mundi esset, sed per iustitiam fidei. Varia & multa erant iudaicæ superbiæ latibula: nunc circuncisionem, nunc legem, nunc Abraā iustificabant. Nūc etiam promissiones diuinas. Postquam ergo, & circuncisionis gloriam, & legis, & Abrahæ extenuauit, ad promissiones se se conuertit Apostolus. Nobis vnis aiebant iudęi,
Luc. 1. per legem promissus est Dei filius, non primum Gentibus. Iusiurandum, quod iurauit ad Abraam patrem nostrum, daturū se nobis, inquit Zacharias. Quid Deut. 18.
apertius? Moses item. Prophetam suscitabit uobis dominus de medio fratrum uestrorum. Virgo insuper. Suscepit Luc. 1.
Israel puerum suum. Quod argumentum uultis efficacius Ethnici, pro nostra dignitate, quando ipse Christus Iesus, de quo gloriamini, nobis tantum, non uobis fuit repromissus? Ita benedictiones suæ, & gratiæ suæ. Hunc in modum insultabant iudęi Gentes in vrbe Roma. Hoc ergo destruēdum fuit. Inquit ergo Apostolus. Non ita res se se habet Iudæi. Omnibus gentibus fuit facta promissio. Vultis uidere? Ecce. Antequam esset data lex Mosi, factę fuerant promissiones Abrahæ. Immo, & antequam esset data lex circuncisionis ipsi Abrahæ. At leges istæ, vnicè distinxerunt iudæos ab Ethnicis. Cum enim nondum esset datum præceptum circūcisionis, & populi essent in præputio, erant Gentes oēs, vnus populus, itaq; absolute omnibus populis fuit facta promissio, non Iudęis unis. Et est fortissima ratio. Si enim Abrahæ factæ essent promissiones tantum post circuncisionem, vel post circuncisionis præceptū, uideretur, quod per circūcisionem, idest ui & merito circuncisionis factæ essent, consequenter Iudæis tantum, qui vni circunciduntur: sed antea valde, illi pollicitationes diuinæ factæ fuerunt: Quod in semine suo benedicerentur vniuersæ cognationes terræ: Et quod omnem terram, semē eius possidere deberet. Ergo hoc est argumentum efficax, quod non fuerunt factæ per circūcisionem, multo minus per legem Mosi, quam antecessit Abraam, & promissio facta Abrahæ, quadringentis & triginta annis, vt inquit Paulus ad Galatas, sed per fidem, quæ imputata est illi Gal. 3.
ad iustitiam. Hanc autem fidem præputiatus habuit, ergo promissiones factæ sunt omnibus credentibus, etiam præputiatis. Licet enim postquam circuncidit seipsum Abraam, immo postquā uoluit filium suum immolare, audierit. In semine tuo benedicētur omnes Gētes: Id tamen etiam lōgè antea audiuit, Gen. 23.

In

In te benedicentur vniuerſæ cognatio-
Gen.15.17 nes terræ. Item. Omnem terram quā conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo vſq; in ſempiternum. Benedicam tibi: magnificabo nomen tuum, eriſque benedictio. Quod uerbum, non poteſt intelligi de Abraam, niſi uirtute Chriſti, qui eu benedictio ipſa omnium Gentium, nedum benedictus, licet ſit factus pro
Gal.3. nobis maledictum, ut nos de maledicto legis redimeret. Apertiſſimè ergo conuincitur, quod promiſſiones non ſunt factæ per legem: quare nec illis tantum qui ſunt in lege, uidelicet Iudæis, ſed & omnibus Gentibus, credentibus. Vide autem mirabile Pauli ingenium. Ex hac eadem ratione, qua confutauit Iudæos, probat id quod ſupra dixit. Gētes eſſe filios Abrahæ, non minus quàm Hebræos. Et propterea additum eſt. *Enim* in uerbis Apoſtoli. *Non enim per legem promiſſio.* Inſinuatur nanq;, quod eſt probatio eius, quod dictum eſt. Ecce ergo probatio. Promiſſiones factæ ſunt omnibus Gentibus credentibus, ſed factæ ſunt tantum ſemini Abrahæ, ergo omnes Gentes credentes, ſunt ſemen Abrahæ, vel filij, non tātum Iudęi. Hoc itaq; in loco, per ſemen Abrahæ non intelligitur Chriſtus Ieſus: nam huic ſemini facta eſt promiſſio. Illud autem ſemē videlicet Chriſtus, promiſſum eſt mundo, ſed illi ſemini non eſt facta aliqua ꝓmiſſio. Itē Chriſtus non habuit fidem, qui ab inſtanti conceptionis fuit ſemp beatus: & facialiter Deū vidit. Hoc autem ſemen de quo eſt ſermo, fidem habuit, & per fidem promiſſum eſt ei, qđ eſſet hæres mundi. Ergo hoc ſemen, nō eſt Chriſtus, cum dicitur Abrahæ. In ſemine tuo, benedicentur omnes Gētes. Cur enim illud ſemen non poteſt eſſe niſi Chriſtus? Ipſe nanque eſt qui terrā maledictam benedixit, cum ſathanæ ca
Gen.3. put contriuit. Sicut ſcriptum eſt. Semen mulieris conteret caput tuum. Et ita loquitur Apoſtolus ad Galatas, de ſe
Gal.3. mine. At cum dicitur. Omnem terram dabo tibi, & ſemini tuo. Apoſtolus, illud uerbum aliò applicat. Vtique etiā poteſt intelligi de Chriſto. Sed Paulus diuino ingenio, ad aliud ſemen trahit, ad ſemen ſeminis, ad ſemen uidelicet ſeminatum à Chriſto Ieſu. Quid illud eſt: Omnes qui in Chriſtum credunt, ſi lij regni: vt ipſemet Chriſtus parabolice loquens quodam loco dixit. Qui ſe- Luc.8. minat bonum ſemē, eſt filius hominis: Bonum uero ſemen ſunt filij regni. Sed dices. Illud ſemen eſt hæres mundi, ſolus Chriſtus eſt hęres mundi, ergo, &c. Nego minorem. Chriſtus certe fuit hæres mundi, inquantum Deus, ſuapte natura dominus: inquantum homo conſtitutus hęres, Deo patre dicente. Poſtu Pſ.2. la à me Gentes, & dabo tibi hæreditatē tuam, & poſſeſſionē tuam terminos terræ. Et Paulo. Quem conſtituit hære- Heb.1. dem vniuerſorum. Iudæis quoq;. Hic Matt.20. eſt hæres. Vnde ipſe dicebat. Data eſt mihi omnis poteſtas, in cęlo, & in terra. At & omnes credentes in Chriſtū, ſunt Matt.28. hæredes mundi, quia ſunt filij Dei: Si fi Rom.8. lij, & hæredes, hęredes quidē Dei, cohęredes autem Chriſti. Vnde Paulus conſtanter dixit. Omnia ueſtra ſunt, ſiue 1.Cor.3. Paulus, ſiue Cephas, ſiue Apollo, ſiue mundus, ſiue uita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura, omnia ueſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autē Dei. Hi itaque ſemen Abrahæ ſunt, iuxta illud Eſaiæ. Semen ſanctum erit, qui ſte- Eſa.6. terit in ea. Et illud. Omnes iuſti hære- Eſa.60. ditabunt terram, & germen plantationis meæ. Et illud Pauli. Non qui filij Rom.9. ſunt promiſſionis ęſtimātur in ſemine. Et ſic habet maximum robur ratio Apoſtoli contra Iudæos.

Vnum refugiū ſupererat pro iudęis, vt dicerent. Licet Abrahæ fuerint factæ promiſſiones, cum in præputio eſſet, & propterea omnibus populis, non modo nobis iudæis, tamen deinde data eſt circuncißio Abrahę, data eſt etiam lex nobis unis, omnibus alijs populis reiectis. In ſignum quod, promiſſa illa in nobis tantum adimplenda erant. Idcirco enim uidetur nos uoluiſſe ab alijs Gentibus, & ſignaculo carnis, & lege diuina ſegregare, tanquā adipem à carne: vt intelligeremus nos unos eſſe, vere Abrahæ filij, & Dei optimi maximi peculium, quibus ſolis ſeruata eſſet hæreditas, quæ indiſcriminatim antea promiſſa fuerat. Aliter enī incaſſum nobis data eſt lex. Quid enim attulit utilita-

tis,

tis, nisi per illam nos soli, promissam filij Dei incarnationem, benedictionem, atq; hæreditatem vniuersorũ obtineamus? Et hoc ergo refugium tollit Paulus. *Si enim, qui ex lege, hæredes, exinanita est fides, abolita est promissio.* O fortissimã rationem. Si per legem hæreditas, ergo euacuata est fides. Sumitur aũt hic fides pro fidelitate, vt supra. Rom. 3. Nũquid incredulitas, fidem Dei enacuauit? idest fidelitatem. Infertur ergo hac ratione, quod euacuata est fides, idest fidelitas ipsius Dei: abolita est promissio eius: Non reddit quod promisit, vt uno uerbo rem totam aperiam: deficit à ueracitate. Vnum pollicitus est, aliud exequitur, mentitus est ergo Deus. Deducitur manifestissimè dupliciter. Primo sic. Gen. 12. Promissum Dei est hoc. In te benedicentur omnes Gentes. Sed lex non est data omnibus Gentibus, igitur si per legem obtinetur hæc promissio, iam est irrita & inanis diuina legalitas. Non.n. benedicentur omnes Gentes, sed tantum iudæi, quibus data est lex. Lex itaque aduersus promissa Dei, quod nefas est. Gal. 3. Vnde horrentis voce dixit Apostolus ad Galatas. Lex aduersus ꝓmissa Dei? Absit. Quod si dicas pro iudæis. Gentes indignę fuerunt, in quibus diuina promissa complerentur. Arguo tibi sic. Diuina fidelitas non uiolatur nostra iniustitia & iniquitate, & maximè cum iuraméto firmatur, cuiusmodi fuit Abrahæ promissio toties iterata. cui ad extremum addidit iusiurandum. Gen. 22. Per memetipsum iuraui, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me. Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cęli, & velut arenam, quæ est in litore maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum. Et in semine tuo benedicentur omnes Gentes. Audis iurasse Deum, vt abundantius ostenderet immobilitatem consilij sui, in pollicitationibus? Hebr 4. iuxta Paulũ ad Hebręos. Nõ iurauit autem in ira, vt inficiari possis iurare aliquando Deum, & tamen non sequi ea, quæ iuramento promittũtur. Ps 94. & Heb. 4. Iuxta illud. Iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Iurauit ex animo. Et si maiorem habuisset seipso, per illum iurasset, quoniam autem maiorem non habuit, per semetipsum iurauit. Omnis enim controuersiæ finis, ad confirmationem est iuramentum. Ergo non pænitebit eum, ergo non deficiet à promisso. Deficit autem si per legem habetur hæreditas. Igitur non per legem hæreditas. Secundo sic, & fortius. Deus glorię hac una ratione dedit Abrahæ hæreditatem, quia promiserat dare, propterea sub iuramento pollicitus fuerat, vt dictum est, quo ipsi Abrahæ ratum esset, non propter eius opera, sed unice, vt diuina promissio staret, & impleretur, illi dandam esse hæreditatem. Vnde & de uobis cõtestatus est Deus, quod obtinuistis hæreditatem, benedictionem scilicet filij Dei, & terram quam possederunt patres uestri, Iudæi, non propter legem, sed unice propter promissiones factas Abrahæ. Deut 9. Ne dixeris (inquit) in corde tuo, propter iustitias meas introduxit me dominus, vt terram hanc possiderem, sed ut compleret verbum suum dominus, quod sub iuramento pollicitus est patribus tuis Abraam, Isaac, & Iacob. Si ergo obtinuistis per legem, omnino abolita est uis promissionis diuinæ. Neque enim vi promissionis, sed ui legis, id factũ est. Quod tamen Deus vnice dixit, & fiendum, & factum esse ui ꝓmissionis. Intelligis efficaciam huius rationis? Hanc autem deductionem habetis ex Apostolo ad Galatas. Nam si ex lege hęreditas (inquit,) iam non ex promissione. Gal. 3. Abrahæ autem per promissionem donauit Deus. Illi ergo verbo, *Exinanita est fides*, primam aptate rationem. Illi alteri, *Abolita est promissio*, secundam. Oportebat autem respõdere rationi Iudęorum, ergo incassum data est lex, nisi per legem obtineamus hæreditatem. Respondit Apostolus, interponẽdo parenthesim hanc. (*Lex enim iram operatur, vbi enim non est, neque prænaricatio.*) Respondet autme, & simul respondẽdo facit nouam rationem ad probãdũ, quod hæreditas nequaquam per legẽ, sed per fidem Abrahæ in Christum Iesum obtinet. Dicis ergo Iudæe. Ad quid data est lex? Ecce responsio. Lex operatur iram, supplete Dei, idest uindictã. Rom. 4.

Breuiter

Breuiter uult dicere, non est data vt faciat bonos & iustos, atq; illos prę miet vel remuneret hęreditate Dei, sed ut puniat malos, & peccantes, eosq; priuet
Psal. 30. hæreditate. Id facilè sic intelliges. Duæ sunt iustitiæ partes, declinare à malo, & facere bonum. Lex in hoc differt à fide Abrahæ, quoniam lex potestatem habet ad malum, ad malum culpæ puniendum, ad malum pœnæ infligendum: At fides efficit bonum, & iustum, quia ex fide iustificamur, non ex lege. Ex fide etiam salutem æternam consequimur, vt supra patuit.

Hic autem aduertendum est. Posset enim Iudæus obijcere. Non est deterioris conditionis lex Mosi, quàm omnes leges humanæ. Humanę uero leges, non tantum factæ sunt, propter transgressores arcendos, sed etiam propter bonum uirtutis. Ad hoc enim ordinantur leges, vt homines boni fiant, vt ex Ethicis liquet. Ergo & lex Mosi, non tantum iram operatur, puniendo malos, sed etiam ordinatur ad bonum uirtutis. Et confirmatur. Quia hac lege præcipitur, & vt mala caueamus præceptis negantibus, Non fur-
Leuit. 19. tum facies. Non adorabis Deos alienos. Non concupisces: Et ut quæ bona sunt, agamus, præceptis affirmati-
Deut. 6 uis. Diliges dominum Deum tuum. Honora parentes. &c. Quid ergo dicit Paulus, quod lex tantum iram operatur? Propterea dicendum est, quod aliud, est loqui de fine legis, aliud de effectu legis. Finis legis intentionem spectat legis: effectus uero potestatem, & efficaciam eius. Si de fine sit sermo, nulli dubium, quod finis eius est bonum uirtutis, ad quod intendit ducere suis mandatis, & præceptis. At de effectu, longe aliter se habet res. Præcipere potest, vt boni simus, & præcipit, at non facit, nec facere potest, vt boni simus. Nulla lex scripta id facere potest. Quid dicis de Euangelio? Euangelium non est lex scripta, sed indita. Cum enim dico Euangelium absolutè, (vt alias dixi,) non intelligo mandata Christi, quæ in Euangelijs continentur, sed gratiam Christi diffusam in cordibus nostris. Ita accipit Paulus, cum illud interpretatur, quod dixit Hieremias. Dabo legem Hier. 31.
meam in uisceribus eorum, & in corde eorum scribam eam. Episto-
la estis Christi, ministrata à nobis, & 2. Cor 3.
scripta non atramento, sed spiritu Dei uiui. Hæc autem est gratia Dei, per Iesum Christum. Et per hanc boni sumus atque efficimur. Quod si mandata illa scripta intelligis, nec ipsa possunt facere bonum, paria sunt præceptis Mosi quo ad hoc, nec te fallat opinio. Respectu mali autem, omnis lex scripta habet effectum quem intendit, cum omni potestate, & efficacia. Punit enim malos, & puniendo arcet, vt experientia testatur. Culpa igitur, uel peccatum, seu transgressio est propria materia legis Mosi, vult dicere Paulus; circa quam suum effectum exercet. Videlicet iram, punitionem, uindictam, At super iustificationem, super vitam spiritualem, super hæreditatem, non potest suas vires exercere. Præcipit religionis, & pietatis opera, quod pij simus, & religiosi, non facit: Punit tamen eos, qui impij sunt, & irreligiosi. Lapidantur enim, qui sabbatum non sanctificant, qui Deum blasphemant, & huiusmodi. Si Heb. 7.
dicas, est igitur imperfecta. Concedo. Neminem enim ad perfectum adduxit lex. Deficit à fine. Conce- Rom. 10.
do. Finis legis Christus est. Christus autem non per legem, sed per gratiam. Tota ergo vis legis, est in puniendo. Et hoc est, quod uoluit etiam dicere Paulus ad Galatas, cum osten- Gal. 3.
dit ex promissione, non ex lege haberi hæreditatem, obijcit contra se. Quid ergo lex? Respondet, Propter transgressionem posita est, hoc est propter transgressores puniendos. Id ergo etiam hic intendit, & non aliud cum dicit, Lex iram operatur. Vnde medium, quo lex mouet, est pœna, & terror pœnæ. Ita enim dicitur. Factæ sunt leges, vt earum metu humana cohereceantur. Quia autem dicere potuisses: An non etiam poterant peccantes puniri sine hoc, quod daretur lex? Ergo vel hæc

ratio

ratio nulla est, vel incassum data est lex, & superfluè, si propter hoc tantum data est. Propterea adiecit Apostolus. *Vbi non est lex, nec praeuaricatio.* Et loquitur de lege scripta. Considerandum autem hoc est diligenter. Nam cum lex naturę sit in cordibus hominũ omnium innata, quod contra eam agitur, etiam si nulla esset vnquam, vel fuisset alia lex, peccatum est. Quid igitur dicit Apostolus. Vbi non est lex hæc Mosi, non est præuaricatio? Dices fortè, non dicit. Non est peccatum, sed nõ est præuaricatio: hoc nihil est: si sine hac lege est peccatũ, ergo & præuaricatio. Peccatum enim est præuaricatio legis. Immo non est peccatum nisi trãsgressio legis. Si dicas. Vbi non est lex scripta, non est præuaricatio huius legis, ridiculus est sensus iste. Quid ergo dicit tantus Apostolus? Potest respondere, quod in obliuione erat lex naturæ in magna parte hominum, adeo vt existimarent reprobo sensu, sicut dicebamus primo, bona esse quæ naturaliter mala sunt: ꝓpterea talis corruptio correctione indigebat, vt per legem scriptam, peccatum & præuaricationem agnoscerent. Sensus ergo clarus est. *Vbi non est lex,* scripta, *nec præuaricatio*, non simpliciter, sed apud eos, qui præuaricati sunt, non est præuaricatio, idest non cognoscitur esse præuaricatio. Et ita olim erat, vt peccatores non agnoscerent se esse præuaricatores. Erat certe peccatum & prę-uaricatio, sed non cognoscebatur, quoniam abolita erat naturalis illa lex, qua bona & mala cognoscuntur.

Secundo dici potest. *Vbi non est lex,* scripta, *nec præuaricatio.* Non absolutè ꝑ rationem factam, sed quo ad multa. Concupiscentia enim lege naturę, peccatum non erat, nec agnoscebatur, quę tamen fomes est & radix omnium peccatorum. Si quidem lege naturæ, illa tantum peccata dicuntur, quæ alteri nocent, non sibi ipsi: Quod ergo legi naturæ deerat, suppleuit lex illa.

Tertio. *Vbi non est lex, nec præuaricatio.* Illud propriè est præuaricatio, quod imputatur ad pœnam: & quod imputatur ad pœnam, præuaricatio est. Vbi autem non est lex, etiam si malum sit, qđ agitur, non imputatur. Lex enim sola est, quæ imputat ad pœnam, propterea dicitur lex, quia ligat timore pœnæ. Huic astipulatur unum. Scimus enim omnes, quod in locis, seu in actionibus exemptis à lege, etiam si quid agatur, quod non deceat, ad pœnam non imputatur: Vt si in campo flore, quis aliquem percusserit. Igitur, *Vbi non est lex, nec præuaricatio.* Ad difficultatem. Ergo in lege naturæ peccatum erat. Concedo. Cognoscebatur. Iterum concedo. Sed non imputabatur ad pœnam, ad pœnam dico corporalem. Lex enim naturæ docet, peccatum esse peccatum, & pœna: neque aliam pœnam iudicat infligendam, nisi aliam legem ille comitem addas, quæ ex principijs legis naturę conclusiones deducat. Per legem scriptam, imputata sunt peccata ad pœnam, & omnia peccata, vt ex testamẽto ueteri patet. Ergo tunc primum cœpit præuaricatio: antea enim non erant præuaricatores: Propter præuaricatores ergo puniendos, posita est lex illa. Erant peccatores ante illam legem, sed non erant præuaricatores. Peccata non imputabantur ad pęnã, non ergo erant puniendi: sed tunc incęperunt esse obnoxij pœnę. Sic satisfactum est cauillo iudæorum dicentium. Quid ergo lex? Sunt aliæ causæ, propter quas posita est lex illa, at modo hæc sufficiant. Audite nunc vim rationis Pauli contra Iudæos ex hac responsione. Effectus legis est punire transgressores, uindictamque illis inferre, exheredare, ergo magis cõuenit illi, quàm hæreditatem obtinere. Per legem itaque extrudimur potius ò Iudæi, ab hæreditate promissa, & pęnas damus, quàm ut hæredes efficiamur diuinarum promissionum. Nam transgressores non hæreditabunt: solum autem in transgressores lex ipsa efficaciam habet. Igitur quotquot legis efficaciæ fidunt, ipso iure maledicti sunt à Deo, & hæreditate priuandi, atq; priuati. Tantum abest, vt hæredes sint, vel esse possint aliqui, atque benedicti, vel benedicendi per legem. Quicunq; enim sunt ex operibus legis, sub maledicto sunt, inquit Apostolus, ad Galatas. Et uoluit dicere: Non qui seruat le- Gal. 3.
gem,

gem, sed qui fidit efficaciæ legis. Patres enim seruabant legem, & tamen maledicti non erant, sed non fidebant efficaciæ legis, at promissioni. Et ita fide, & non lege putabant se iustificari atq; saluari. Promissioni, promissioni, ergo fidendum est, non item legi. Nam promissionis effectus est hæredem constituere eum, cui facta est. Certe enim cui facta est promissio hęres efficieť. Legis uero effectus est, punire eum cui dať. Aliud enim facere non potest. Si ergo tu fidis legi, irritam facis diuinã promissioné. Lex autem non irritum facit testamentum domini, neque euacuat promissiones eius, Itaque non est fidendum legi, vt per legem obtineatur, quod promissum est, sed magis per fidem. Ideo concludit Apostolus perficiens rationem. *Propter hoc ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege solum, sed & ei quod est ex fide Abrahæ.* Cernis pulchram antithesim? Si hæreditas habetur ex lege, irrita fit promissio. Si ex fide impletur firmatur, impletur promissio. Si ex lege, iudæus solus est hæres: si ex fide, omnes gentes: si ex lege, non omne Abrahæ semen, si ex fide, omne Abrahæ semen. Si ex lege, non ex gratia, sed ex debito: si ex fide, non ex debito, sed ex gratia. Ex gratia autem & omni semini: Ex lege & extra legem, *vt firma sit promissio Dei,* hæc implenda fuerant, & *vt secundum gratiam,* supple tu implerentur. Ergo ex fide omnino, non ex lege. Quàm stulti igitur sunt iudæi, qui legi fidunt, nunc intelligere potestis. At nonne stultiores erãt Gentiles illi, qui legem cum Euangelio seruandam esse, primis illis temporibus existimabant? O insensati Galatę, (merito inquit Paulus) quis uos fascinauit? *Act. 9.* Difficilius enim est de iniusto facere iustum, quàm iustum in iustitia conseruare. Sed de iniustis, Gentiles fiebãt iusti sine lege, ex auditu fidei Christi Iesu. Statim enim post Apostolorum prædicationes, descédebat Spiritus sanctus super credentes in signis visibilibus, & manifestis: legitur enim. Adhuc loquéte Petro, cecidit Spũs sanctus super eos *Gal. 3.* qui audierunt. Et hoc ut fides tunc cresceret, & promoueretur. Non debebat ergo dubium esse, quod si per Spiritum sanctum sola fide, de iniustis sine lege fiebant iusti, sine lege per eundem spiritum, fide possent in iustitia conseruari, atque demum terræ uiuentium hæreditatem possidere. Hinc Apostolus noster. Hoc solum à uobis uolo discere, ex operibus legis spiritum accepistis an ex auditu fidei? Sic stulti estis, vt cum spiritu cęperitis, nunc carne consumemini, idest quæratis consumare & perficere iustitiam vestram, carne literæ legis, incohatam à Spũ sancto in uobis per fidem: Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ, non qui ex lege. Et hoc est, quod etiam hic dicit de Abraam. *Ita pater est omnium nostrum,* per fidem scilicet. Et intelligit omnium nostrum, idest omnium nostrum qui christiani sumus, vel Iudęorum, vel Gentium. Vnde istud probat testimonio Dei ĩ libro Geneseos. *Sicut scriptum est, quia pater multarum Gentium posui te.* Innuitur enim expręsse uerbo isto, qđ Deus noluerit intelligere Abraam esse patrem tantum iudęorũ, qui sunt vnus populus, & vna Gens, sed etiam Ethnicorum. Immo in sacris literis, per raro iudæi uocantur Gens, vel Gentes. Distinguuntur enim filij Israel, & Gẽtes, iuxta illud. Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meũ coram Gentibus, & regibus, & filijs Israel. Vnde gens cõmuniter est nomen profanum, atque despectum, quo ipsi appellabant in contumeliam præputiatos. Iuxta illud. Obstupuerunt audientes, quoniam Gẽtes receperunt gratiam Spũs sancti. Deus itaque benedictus alloquens Abraam, dixit ei. Non ultra uocabitur nomen tuum Abram, sed Abraam, adiecto scilicet uno ה he, quia pater multarum Gentium posui te. Ex ui nominis Abraham, non habetur pater multarum Gẽtium, sed pater multorum tantum. Intelligitur tamen Gentium, Deo id explicãte. Vocaberis Abraam, quia patré multarum Gentium dedi te, vt habet litera hebraica. Recte autem dicit. Dedi te, vt intelligas, quod ista paternitas non conueniebat Abrahæ ex natura, sed dei dono. Et propterea dicit, multarum Gẽtium, non omnium Gentium, vt intelligantur

Gal. 3. *Ibidem.* *Gen. 17.* *Act. 9.* *Act. 10.* *Gen. 17.*

gantur

gantur exclusi filij quos habuit ex concubina, vel ancilla, Ismaelitæ scilicet, vel Agareni, qui tamen non spurij, sed legitimi filij credũtur Abrahæ, uocari uolunt saraceni: Illorum itaque pater est secundum carnem, at non est pater per fidem, quoniam non credunt in Christum Iesum. Propterea Ismael ex Agar natus est naturaliter: Isaac autem ex Sarra modo supernaturali, Deo adiuuante naturam, immo operante contra naturam, quia erat sterilis, & transierat tẽpus concipiendi quãdo concepit. Erat enim nonagenaria, ut intelligas, qui intellectum fidenon eleuant supra naturam, captiuantes eum in obsequium Christi, non esse uere filios Abraam secundum spiritum, sed tantum secundum carnem. Est ergo constitutus pater multarum Gentium secundũ spiritum, inquit Apostolus.

Ne autem quispiam statim diceret. Antea promisit Deus eris pater multarum Gentium, nec uocabitur ultra nomen tuum Abram. Cur ergo deinde dicit, Posui, & non ponam? Siquidem factum non erat, sed fiendum ut esset pater multarum Gentium. Fortius. Eo tempore Gẽtes omnes ferè, idololatriæ incumbebant. Harum ergo non erat pater Abraham, quia non credebant in Deum, & per multa tempora filij Israel soli, in unum Deum crediderũt. Igitur erat ante, pater illorum: non Ethnicorum. Apostolus noster ut tollat omnia hæc dubia, declarando illud uerbum, Posui, ingreditur altissimũ pelagus æternæ cognitionis Dei, & inquit. Quod in speculo ęternitatis, Deus omnia, quę sunt, & quæ non sunt adeò nouit, vt prouidere magis, quàm præuidere dicendus sit. Vnde apud illum, tanquàm facta habentur, quæ apud homines futura sunt. Cum ergo dicis, Gentes credentes non erant; non erant in rerum natura, sed coram Deo erant. Nihil est futurum Deo, sed cuncta præsentia, & illa non aliter nouit facta, quàm fienda.

Ecclesiastici. 23 Hinc in Ecclesiastico legitur. Domino Deo nostro, antequam crearentur, nota sunt omnia, sicut & post perfectum co-

Hier. 1. gnoscit omnia. *Vocat ergo ea quæ non sunt, tanquam sint*. Dicit enim ipse per Hieremiam. Priusquam te formarem in utero, noui te. Per Esaiam. Prædixi tibi ex Esa. 45.

tunc, antequam uenirent, nunciaui tibi. In sapientia etiam legimus. Signa & Sap. 8.

monstra scit antequam fiant, euentus quoque temporum & seculorum. Et in Ecclesiastico. Non est quicquam abscon Eccl. ci. 39

ditum ab oculis eius à seculo & usque in seculum respicit. Est & ad hoc ratio fortissima. Nam ita se habet scientia Dei ad scibilia, sicut scibilia ad scientiã nostram: Potest autem esse scibile sine nostra scientia: quadra tura enim circuli scibilis est, sed nõdum scita à nobis, ergo è contra, potest Deus scire, & scit ea, quæ nondum sunt. Gentiles ergo, qui eo tempore non credebant, consequenterque non erant filij Abrahæ, uocat, ac si essent actu filij Abrahæ. Patrem inquit multarum Gentium iam posui te. Erant mortui propter peccatum idololatriæ, at Deus gloriosus habebat eos pro uiuis. Viuificaturus enim erat eos, immo iam in seipso uiuificauerat. Ipse enim est, qui uiuificat mortuos, dicit Rom. 4.

Apostolus. Non dicit omnes mortuos, sed indefinitè, mortuos, ut hoc tantum ex his uerbis intelligas, plerosq; nobis esse mortuos, qui tamen Deo viuunt, quia ipse eos uiuificat. Nouit enim do- 2. Tim. 2.

minus, qui sunt eius. Nõ est autẽ Deus mortuorum, sed Deus uiuentium. At Matt. 22.

qui tandem pereunt, uerè simpliciter mortui sunt, & Deo, & nobis, nec uiuificantur, nec sunt ullo tempore uiuificãdi. Non enim Deus est eorum Deus, sed tantum iustorum, eo dicẽte impijs. Nunquam noui uos. Non omnes itaq; Matt. 7.

Gẽtiles intellige esse viuificatos à Deo, sed aliquos. Non erant uiuificati pro eo tempore Abrahæ, sed pro tempore cõuersionis eorum, quando cum primum lapides essent, in filios Abrahæ suscitati sunt. Istud autem tempus futurum Matt. 3.

quidem Abrahæ erat, & mũdo, at Deo erat præsentissimũ. Et propterea Deus non dixit, Ponam, sed iam posui te patrem multarum Gentium. Potius autẽ dixit. Posui, quam pono, ut intelligeret promissionem illam certissimam esse, & certissimè adimplendam: quoniam est maior certitudo de rebus cum sunt in facto esse, quàm cum sunt in fieri.

Siqui-

Siquidem præteritum non poteſt non præteriјſſe.

O ſi hoc ante oculos ponerétur eorũ, qui de rerũ contingentia diſputant, timentq; illam tolli diuina pernotione, q̃ facile dubia omnia diſſoluerent: ſed aberrant ſemper à ſcopo. Ecce Apoſtolus noſter, q̃ diuinè, & quàm profundè loquitur. Scriptum eſt, quia *Patrem multarum Gentium poſui te(ante Deum, cui credidit, qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ non ſunt, tanquam ſint.)* hoc totum oportet legi per parentheſim. Non intelligit (inquit) abſolutè, quod tunc temporis eſſet poſitus pater multarum Gentium, ſed tantum coram Deo, cui primũ crediderat. Deo enim nihil futurum eſt. Ad argumentum ergo. Gentiles erant mortui. Rñdet. Deus uiuificat mortuos. Si enim potens eſt de lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ, multo magis de mortuis hominibus. Ad ſecundũ. Actu non erant filij Abrahæ, Fateor in ſeipſis, ſed Deo futuri erant. Deus autem uocat ea quæ non ſunt, ſed futura ſunt tanquam ſint præſentia, quia eſt ſupra omne tempus, & ſupra differentias temporis. Vis uidere tu doctè huius doctrinæ ſubtilitatem & ueritatem? attende. Tempus eſt menſura motus, motum itaque non excedit, ſiquidem menſura & menſuratum, imparis ambitus eſſe non poſſunt. Cum itaque diuina illa maieſtas, ſit extra omnem motum: Mouet enim omnia, ipſa ſemper immota. Cum ſcriptum ſit. Apud Deum non eſt transmutatio, nec uiciſſitudinis obumbratio, oportet, vt & ſit ſupra omne tempus, & in ea nihil ſit temporis. Non differt autem intelligere Dei, à Deo ipſo ſecundũ rem, igitur diuina notio eſt ſupra tempus, ſicut Deus. Tempori autem, hoc proprium eſt, vt diuidatur in partes ſucceſſiuas, quarum una recedente, ſuccedit alia, & una exiſtente, altera expectatur: ſicut & motui, qui tempore menſuratur. Eſſe enim motus, in ſucceſſione conſiſtit. Ergo ſi tempus non eſt in diuinis, non eſt etiam iſta ſucceſſio, vt una pars ſit præterita, & alia futura. Igitur tota ſimul exiſtit ſumma illa diuinitas. Hoc dicimus æternitatem Dei, quę menſura eſt indiuiſibilis eſſe Dei, ſecundum

Iac. 2.

ſe totũ ſimul exiſtentis, ac omnino inuariabilis, & ſe habet ſicut quoddam nunc, non fluens ſicut inſtans temporis, vel mutatum eſſe in motu, ſed ſemp ſtans, & ſemp præſens, tanquàm quid indiuiſibile, nullam ſuſcipiens uariationem, vnde diffinitur, Æternitas eſt interminabilis uitæ tota ſimul, & perfecta poſſeſſio. Sicut ergo eſſe diuinum, ad eſſe quod habent omnia alia, comparatur ſicut communis cauſa, & cõmune exemplar, propter quod omnia dñr eſſe in Deo, vt in cauſa, & vt in Idea vel exemplari: Ita diuina ęternitas, cõparat ad omnia tempora, ſicut cõmunis quędam menſura ad proprias rerũ menſuras. Propterea, quemadmodũ Deus habet & p̃habet oĩa eſſe in ſeipſo, ſic ęternitas compræhendit omne tempus, & omnes partes temporis in ſeipſa. Hinc ſequitur, vt omnia quæ ſub aliqua differentia temporis continentur, vel ſit pręſens, vel præteritum, vel futurum, & ita dicuntur eſſe in illo tempore, ſicut in menſura propria & adequata. Dicuntur etiam eſſe in æternitate, ſicut in mẽſura inadequata & excedente. Quẽadmodum aqua q̃ eſt in uaſe, dicitur contineri ab aere vel à cęlo. Vas. n. eſt locus proprius, aer vel cęlũ, cõis. Quod aũt eſt in æternitate, p æternitatẽ menſurat, ſicut quod eſt in tẽpore, tẽpore mẽſuratur. Ergo cum omnia p̃terita, præſentiaq;, & futura ſint in æternitate, oĩa æternitate mẽſurant. Quia ergo æternitas nõ habet partes ſibi ſuccedentes, ut dictũ eſt, ſed eſt tota ſimul exiſtẽs, ſemp ſtans, & ſemper pręſens, igit conueniẽtiſſimè tandem dicit, quod omnia ſub quacunq; tẽporis differentia contineãtur, uidelicet tam præterita, q̃ futura, & p̃ſentia, in ipſa æternitate p̃ſentia ſunt. Igit Deo & diuino ĩtellectui, cuius mẽſura propria eſt æternitas, nihil eſt præteritum, nihil futurum, ſed cũcta ſimul & æque præſentia. *Vocat ergo ea quæ non ſunt, tanquam ſint.* Quia ſi non ſunt in ſeipſis, Deo ſemper ſunt præſentia: quod exemplo mathematico intelliges. Pone pedem circini in puncto A. & fac circulum, ſigna puncta in circunferentia circuli: quodlibet punctum circunferentiæ, eſt ſemper

æque pręsens centro, quod est punctum extra circunferentiam: quoniam centrum semper directè habet ęqualem oppositionem ad omnia puncta signata in circunferentia: quod patet, si à centro ad circunferentiam lineæ, protrahantur. Omnes enim æquales sunt, ergo æqualiter respicit omnia puncta. Ita æternitas Dei, extra tempus existens, omnes partes temporis, & omnia quæ aguntur in diuersis temporibus, *Vocat ea quæ non sunt, tanquam sint*. Quia licet non sint in seipsis aliqua, sunt sibi præsentia omnia, non in tempore, sed in æternitate. Vide modo tu errorem communem. Deus (inquiunt) scit me lecturum cras, ergo legam cras. Deus scit me legere, dicendum fuit, & inferendum, ergo lego. *Vocat quæ non sunt, tanquam sint*. Vocat me legentem, non lecturum, si sum lecturus. Vocat me saluatum, non saluandum: si saluabor, illi sum iam saluatus in regno cęlorum, æque ac prædestinatus, & præcognitus, si saluandus sum. Caue ergo quęso ne dicas. Si Deus scit aliquid, illud erit, sed illud est. Perinde enim res se se habet, ac si dicam. Video reuera Socratem currere. Quid enim habetur ex hoc? Sequitur, ergo Socrates currit, non curret. Si curret, non uideo eum currere, sed si currit. Deus autem videt, intueturque omnia, ergo sunt illi pręsentia, non futura. Hinc soluite modo cauillos. Illud quod est præsens, quandiu est præsens, non potest non esse. Omne quod est, quãdo est, necesse est esse. Relatum ergo ad diuinam notionem futurum contingens, quoniam illi pręsens est, induit necessitatem: At in se, & in ordine ad alia, quibus illud est futurum, remanet contingens, quãuis sciẽtia illa, nec fallitur, nec falli potest. Vis exemplum? Ecce. Video te sedere, certè, ut sedes, & uerè uideo te sedere, pro hoc puncti tempore, quo actu sedes, necessario sedes. At absolutè contingenter sedes. Visus ergo meus non fallitur, uidens contingentia, vt sunt præsentia. Et tamen ex hoc non remouetur, quin illa contingenter eueniãt. Ita Deus infallibiliter videt omnia cõtingentia, siue quæ nobis sunt præsentia, siue quæ præterita, siue quæ futura, quia ea inspicit esse tunc quando sunt. Ipsi enim semper sunt præsentia omnia. Tamen ex hoc non remouetur, quin contingenter eueniant. Instabis, immo, quia si relatum ad Deũ futurum est necessarium, ergo simpliciter necessario eueniet. Id enim quod est tale, relatum ad primam causam, simpliciter est tale. Consequentia nulla. Euentus enim non est, nisi eius, quod futurum est. Id enim quod iam est, non potest amplius euenire: sed uerum est illud euenisse: hoc autem necessarium est, uidelicet quod euenit, euenisse, Agathone dicente. Hoc solo priuatur Deus, ingenita facere, quæ facta sunt. Non dico itaque ego, futurum contingens necessario euenire relatũ ad Deũ. Iam enim futurum esset, contra dicta. Aliud est dicere est necessarium, aliud est dicere necessariò eueniet: nec ex primo põt inferri ꝑm. Vtiq; est necessariũ, qa est p̃sens, sed nõ necessariò eueniet; quia nõ eueniet, quia non futurum. Iã euenit, qa p̃sens, & quia p̃sens, necessarium est modo dicto. Si instes, ergo simpliciter necessarium. Nego cõsequétiam. Lapis enim, secũdum quod est in mente diuina, immaterialis est, ergo simpliciter immaterialis? ridicula est illatio, vt uides.

At si vrgeas. Deus scit me lecturum in tempore, licet sciat me legere in æternitate. Non enim potest negari, Deum scire, quod actus iste legere, qui sibi est præsens, mihi sit futurus cras. Certè enim mihi est futurus. Vel ergo illud esse mihi futurum scit, vel non scit Deus. Si non scit, iam non omnia scibilia scit. Si scit, ergo necessariò legam in tempore, aliter falli posset. Et ita generaliter, Deus scit aliquid futurum esse in tempore aliquo, licet illud in æternitate sit sibi præsens, sicut & tempus futurum. Igitur in illo tẽpore, pro quo scit futurũ esse, necessariò erit. Quid dicendum?

Respondendum est, quod diuina visio, cum perfectissima sit, omnia & minuta quæque penetrat, ac introspicit: Non modo ergo nouit illud futurum esse in tempore, sed & modum quo futurum est: quia nouit non

modo effectum, sed & causam eius, & modum causalitatis earum, quod necessariò futurum est. Vt eclipsis solis, nouit quod necessariò erit, quod contingenter futurum est, nouit quod contingenter erit. Verbi gratia me lecturum cras. Legam itaque ego cras, si Deus nouit me lecturum cras: at contingenter legam, quia Deus nouit duo, me lecturum, & me contingenter lecturum: Et ita potero non legere.

At audio te obstrepere. Illatio hæc est necessaria. Si Deus nouit me lecturum, ergo legam. Sicut ista. Si homo currit, homo mouetur, licet enim hominem currere sit contingens; hominem item moueri motu locali. Dico tamen, posito hoc antecedente homo currit, consequentia est necessaria, homo mouetur. Sed si non esset in potestate hominis, quin curreret, nonne necessariò moueretur? Iccirco enim absolutè consequens illud, homo mouetur, contingens est, quia antecedens, homo currit, absolutè contingens est, & ex libera hominis potestate dependet. Cum itaque non sit in potestate hominis, quin Deus noscat me lecturum, sequitur, quod non sit in potestate mea, quin sim lecturus. Necessario ergo legam, absolutè si Deus nouit me lecturum.

Dupliciter possum tibi satisfacere. Primo quidem sic. Verum est quod assumitur, videlicet, quia curro, ideo moueor. At non est uerum hoc aliud, videlicet. Quia Deus nouit me lecturum, ideo legam: non est similitudo inter hæc. Hic enim. Si Socrates currit, Socrates mouetur, Antecedens est causa consequentis, non consequẽs antecedentis. Moueri enim, non infert currere, nisi per accidens. Sed currere per se, infert moueri. At, cum dicis. Si Deus nouit me lecturum, ego legam. Consequens est causa antecedentis. Ideo enim nouit me lecturũ, quia legam, non è contra. Et si hic aduertis, tollitur omnis difficultas. Nam, non debet inferri ex scientia Dei, aliquid futurum esse, vel non, sed è conuerso: Ex hoc quod aliquid erit vel non erit, inferendum est Deũ scire, vel non scire, ipsum esse futurum vel non. Si ego legam, sciuit me lecturum, si non legam, sciuit me non lecturum: legam autem ego contingenter si legam. Item non legam contingenter, si non legam. Quodcunque ergo sciat Deus horũ, scit semper illud contingenter futurum esse, non necessario, quia de facto ita erit, cõtingenter scilicet, nõ necessariò. Ne mihi ergo dicas, non est in potestate mea, quin Deus sciat me lecturum cras: certe si nouit, nõ est in potestate mea, quin sciat in sensu composito. Sed ideo est in potestate mea, quin sciat, quia est in potestate mea legere, & non legere. Si legam. Sciet me legere, si non legam, sciet me non legere. Et q hoc capere potest, euasit labirinthũ errorum. Sed mirabere forsan, quod dicã non esse inferendum, nouit Deus me lecturum, ergo legam? Id sic intellige, non est inferendum à priori, sicut infertur à priori, quia currit Socrates, mouetur: at à posteriori vtiq;. Sed tunc ruit argumentum, quoniam prius non sumit motum à posteriori, sed è contra. Quia ergo me lecturum esse, prius aliquo modo est, nõ diuina scientia, (caue,) sed respectu illo quo diuina scientia fert super hunc actum, me lecturum esse. Iccirco à diuina scientia, non sumit necessitatem, cum suapte natura contingens sit. De prædestinatione, longe aliter res se habet, quàm de Præscientia. Quia prędestinatio est causa uera, nõ enim quia erit, ideo prædestinauit, sed è contra, quia prædestinauit Deus hoc futurum esse, ideo erit: & ideo antequam sit, prę-noscit illud esse. Intelligis? Et ideo aliter respondi alias de Prædestinatione, sed de Præscientia, hæc est uera, & optima responsio. Facilius tamen & realius, admisso quod & sit causa præscientia: Respondeo ad difficultatem. Cum dicis. Quia nouit me lecturum, legam. Verum est, sed non sufficit hoc, quoniam Deus (vt dixi) nouit, & id quod futurum est, & modum. Addendum igitur est. Eo modo legam, quo modo nouit me lecturum esse: Quia ergo nouit me lecturum contingenter, contingenter legam. Si dicas. Illatio

necessaria est. Concedo. In potestate mea non est antecedens. Iterũ Concedo. Ergo nec consequens, concedo: necessario enim legã contingenter, quia Deus nouit me lectuum contingenter: Hoc enim totum est antecedens: Deus nouit me lecturum contingenter. Hoc totum ergo debet esse consequens. Ergo legam contingenter. Et ita hoc consequens, non est in potestate mea quin sequatur. Necessario ergo fiet, quod go legam contingenter, non necessario. Et hic finis esto huius altissimæ, & vltra mundanæ Philosophiæ, quam si uel parum attigisset Romanus ille uester Philosophus & Rector, non in tantam impietatis foueam demersus fuisset. Cum enim timuit, si Deum asseruisset, præscire futura, ne hominis iugulata prorsus fuisset & enecata libertas. Et si prænotionem è medio sustulisset, ne maxima diuinitati irrogaretur iniuria, vt faceret

Psal 3. hominem liberum, fecit sacrilegum, di cens in corde suo, non est Deus. ὁ ἄθεος. καὶ ἄνομος. Sequitur post parenthesim. *Quæ* scilicet Abram. *Contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum Gentium, secundum quod dictum est ei. Sic erit semen tuum.* Et textura patet. Immediate eñ

Gen. 17. ante parenthesim, præmissum fuit dixisse Abraæ Deum. Patrẽ multarum Gẽtium posui te. Abram ergo (inquit Apostolus) cum audiuit diuinum uerbum, adeo se se subiecit Deo, tam firmiter innixus est illi, vt contra omnẽ spẽ naturæ, in spem gratię crediderit. Haud dubiè, quod aliquo tempore actu futurus, esset pater multarum Gentium.

Ne autem diceres tu, Ni mirum si credidit id futurum esse, qm̃ iam ex Agar genuerat Ismaelem. Illa enim uerba, Posui te patrem multarum Gentiũ, dicta fuerunt post natiuitatem Ismaelis: Nõ ergo contra spem naturæ credidit, videns iam reseratum sibi aditum generationis, antequam crederet: propterea ad commendãdam Abrahæ fidem, cõtra spem naturæ, Apostolus addit uerbum domini ad Abram, antequam cognouisset Agar. Nondum enim illi in mentem venerat, coniungi cum ancilla. Id enim illi Sarai vxor eius suggessit: postmodum uidens quod ipsa non generauerat per decem annos, & cũ lamentaretur Abram, Mihi non dedisti, Gen. 15. semen domine, & ecce uernaculus iste hæres meus erit, statim sermo dñi fact᷉ est ad eum, dicens. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo ipsum habebis hęredem, eduxitq; eum foras, & ait. Suspice cęlum, & numera stellas si potes, & dixit illi. Sic erit semẽ tuum. Credidit autem Abram Deo: Non ne ergo contra spem naturæ? Ipse enim uetulus erat octuaginta quinq; annorum, uxor sterilis: decem annis simul cohabitauerant, nec genuerant liberos. Desperata itaque prorsus erat filiorum conceptio. Ex iuuencula illa Agar, fateor generauit Ismaelem. Potest enim senex ex uirgine iuuencula generare. At Abram totus cęlestis, & sanctus, nunc cum illo primũ loquutus est Deus, non intendebat aliam vxorem accipere præter Sarram, licet deinde non sine numine diuum, acceperit Agar. Ergo oĩno illo tẽpore erat contra spẽ naturæ, qd posset filios gignere ex Sarai vnica vxore sua, & maximè tot, quot sunt stellę cęli, iuxta diuinũ oraculũ: & tñ ipse credidit, cum p se, nec vnius filij posset pr̃ esse, per Deum posse esse pr̃ multarũ Gentium, iuxta promissionẽ, fult᷉ spe, quam habuit in diuinã gratiã, fidelitatem, atq; omnipotentiam. Hoc est quod Moses ille sapientissimus tetigit, Gen. 15. cum dixit. Eduxit eum foras, nõ modo extra domum, sub diuo ut uideret stellas, quas in domo fortè uidere nõ poterat, sed extra carnẽ, extra terminos naturę, naturalisq; ordinis, extra Astrologiã cęlorũ, cui incũbebat Abrã vt inqt Zohar, & dixit ei. Sic erit semen tuũ. Sic inquam, idest extra, & contra virtutem naturæ, ab influxu cęlis istis naturalibus superiore, à cælo uidelicet supramundano. Nam illud sic, quod hæbraice dicitur coh כה denotat locum quendam archetypi, unde uenit fęcũditas filiorum, & locum præcipuè unde venit Isaac, vt secretioris theologiæ pfessores dicũt. Et ppea vt significaret qd non uirtute cęlorũ, neq; ſm ordinẽ naturæ, sed à gratia dei peculiari manare debebat mira illa Abrahæ fæcunditas.

Distulit

Distulit Deus dare prolem Sarræ, quousq; transiret tépus generandi naturale, adeo vt & illa ad uerbum Angeli dicentis Abrahæ, Reuertens veniam ad te vita comite in tempore isto, & habebit filium Sarra vxor tua, riserit & irriserit, dicens. Postq̃ consenui, & dominus meus uetulus est, uoluptati operã dabo? Impossibile.n.existimabat, quod nihilominus appetebat. Propter quod, & ut incredulam reprehendit eã Angelus dicens Abrahæ. Quare risit uxor tua Sarra, dicens, Nũ uerè paritura sum anus? Nunquid Deo quicquam est difficile? Abram auté uerè, & perfectè credidit diuinę promissioni, quamuis esset contra naturam, & cõtra spem naturæ: vel ut rectius habet litera græca παρ' ελπίδα, præter spem, non contra: Et ita p̃ter naturam, non contra naturã. Deus enim gloriosus, omnis naturæ cõditor, nihil contra naturam facit. Hoc nanq; est vnicuique natura, quod Deus facit, q̃m omnis natura est in potẽtia obediẽtiali conditoris. Contra naturã particularem, pleraq; fiunt, non modo à Deo, sed à cælo. Omnia.n.in tempore tabescunt, Tabes senium, corruptio, defectus omnes sunt contra naturam particularem illius, quod tabescit, vel corrũpitur, senescit, aut deficit. At ea quæ sũt contra naturam particularem, sunt secũdum naturam vniuersalem. Quid mirũ ergo, si Deus aliqua facit contra naturã cęli, & contra cursum solitum atq; uirtutem corporum illorum superiorum? Quæ licet sint naturæ vniuersales, respectu horum inferiorum, Deo tamẽ collata, naturæ sunt particulares. Quemadmodum, & in prædicatis, Animal quod est uniuersale, collatum ad hominem particulare est collatum ad corpus. Sicut itaque virtute cęli, fit aliquid contra naturam particularem: Aqua enim ascẽdit, ne detur uacuum. Ignis quoque, circumrotatur in sphera sua, & non ascendit. Nec tamẽ hæc sunt contra naturam simpliciter, quia hæc sunt secundũ naturam vniuersalem. Ita uirtute dei, aliquid potest fieri contra naturam particularem, quando scilicet in natura, remanet dispositio contraria, ad effectum quem Deus facit. Vt quando conseruauit pueros in camino ignis illesos, cum tamẽ in igne virtus comburendi remaneret: Et quando aqua Iordanis stetit, remanente grauitate in ea. Et quando virgo concepit, & peperit filium. Contra naturam uniuersalẽ, quæ est ex virtute cęlorum. Vt quod sterilis fęcũdetur, & pariat, sicut Sarra, & Helisabeth. Non tamen hoc erit cõtra naturã simpliciter, quia erit s̃m naturam vniuersalissimam, quæ consideratur ex ordine Dei, ad omnes creaturas. Omnes enim creaturæ, natura sua obediunt creatori, ut omnino uerum sit semper dictũ illud, quod Deus disponit omnia suauiter: ét in miraculis, quæ maximè uidentur esse contra naturam. Suaue enim est vnicuiq; naturę, vt de ea fiat, vel in ea, q̃d Deus vult fieri, nõ secundum seipsam, sed secũdum naturam vniuersalissimã. Sunt ergo supra naturam, & præter naturam, non contra naturam miracula. Supra naturam dicuntur, quæ nullo modo possunt fieri à natura, vt glorificatio corporum, uita mortuorum. Præter naturam, quæ natura potest, sed nõ eo modo, vt conuersio aquæ in uinum, & curatio, quę legitur de Socru Simonis. Deinde dicit.

Gen.18. Dan.13. Luc.2. Sap.8. Luc.4.

Et non infirmatus fide, non considerauit corpus suum, emortuum, cum iam ferè centum esset annorum, & emortuam uuluam Sarræ. Magna proculdubio fides Abrahæ. Credidit primum, quod ex Sarra, quam unam coniugem habebat, nasciturus esset illi filius, cuius demum posteritas multiplicanda esset, tãquam stellæ cęli & arena maris. Quatuordecim annis dilata est fęcunditas Sarræ, ita ut ipse iam nonagintanouem esset annorum, & Sarra nonagenaria, atque vigintiquatuor annis simul habitassent. Facile alius à fide illa prima cecidisset, credidissetque in Ismaele, completum esse diuinum oraculum. Qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis hæredem. Et tamen ipse perstitit in fide illa firmissimè. Adhuc enim, quamuis iam ferè centenarius esset, & desijssent Sarræ fieri muliebria, Deo dicente illi, Sarai uxorem tuam non uocabis Sarai, sed Saram. Ex illa enim dabo tibi filium: non noua fide, sed

Gen.15. Gen.17.

illa eadē qua primū credidit, pro explorato habuit, qđ quāuis ex ancilla genuisset, ex libera geniturus erat. Si illi quādoque ueniebat in mentem, quod virtus generatiua ī eo extincta esset, quod matrici Sarrę nulla inesset vis amplius cōcipiendi fętus, subito cogitationes hasce, ictu fidei repellebat, diuinę spei anchoram immotus tenens, *non infirmatus*, sed fortis scilicet, & constans, sicut primum in credulitate & in fiducia. Ecce secunda laus fidei Patriarchę. Audi tertiam.

Ad promissionem etiam Dei, non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo plene, edoctus, quod qui promisit, potens est & facere. O fidem incomparabilem. Visitauit dominus Sarram sicut promiserat, concepitque, & peperit filium in senectute sua: uocauitque Abraam nomen eius Isaac. Fructum enim sobolis, quem etas non obtinuerat, fides Abrahæ perfecta promeruit. Postquam ergo natus est, & ablactatus, ludebant simul Isaac & Ismael. Indignata Sarra dixit Abrahæ. Eijce ancillā hāc & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Dure accepit Abraam uerbum istud, ut Moses inquit. Tunc Deus ad eum. Ne tibi durum uideatur, quia in Isaac vocabitur tibi semen. Cum autem creuisset, necdum duxisset uxorem, tentauit Deus Abraham. Tolle filium tuum unigenitum quem diligis Isaac, & vade in terram visionis, atq; eum ibi offeres in holocaustum, super unum mōtium quem monstrauero tibi. Quis hic non cecidisset prorsus à fide? Quis credidisset amplius, quod in Isaac multiplicandū esset semen eius? Siquidem eum iubebat Deus occidi, antequam filium aliquem genuisset. At Abraam, non modo non destitit a fide, immo nec tantillum hęsitauit, vt diffideret. Angebatur maximè rationibus naturalibus, cogebatur ferè ad diffidentiam. O quantum laborem substinuit ad propulsandas diffidentiæ cogitationes. Nihil enim difficilius mihi crede, quàm contra rationē & sensum, in captiuitatem redigere intellectum nostrum ad obsequiū Dei, & credere quod non capis. Multo itaque robore fuit illi opus, & animo ualde præpotenti. Robur ergo illi dedit fides magna. Ad firmandum enim cor sincerum, non rationibus committendum est negotium: citissime cadimus, si curiose nostræ fidei rationes indagare uoluerimus. Sola fides sufficit citra omnem perscrutationem. Vallum oportet obijcere noxijs cogitationibus, quibus fides deturbatur, & infirmatur. Illa uero magis omnibus argumentis atque demōstrationibus efficax est ad persuadendum. Fides ergo eum confortabat, consolabaturque, & substentabat. Videbātur diuinæ ꝓmissiones ex uno latere defecturæ. Ex alio figebāt radices altissimas. Dicebat enim intra se, dans gloriam Deo, non sibi, non suis meritis, sed diuinæ uirtuti & gratiæ. Deus est q̇ promisit, mentiri nescit, nec vult, nec potest. Omnino ergo in Isaac uocabitur mihi semen. O si disceptationes cordis Abrahę uidere licuisset. Ratio dicebat. Quomodo multiplicabitur semen tuum in Isaac? Contra. Fides. Apud Deum non est impossibile omne uerbum. Ratio. Tuis demeritis non adimplebitur diuina promissio. Fides. Citra mea merita promisit, citra mea merita adimplebit. Nunquid iniustitia mea legalitatem Dei uiolabit? Ratio. Isaac filios non genuit. Fides. Generabit. Ratio. Sed nunc te illum immolare oportet. Fides. Quid inde? Ratio. Morietur. Fides. Potens est & illum à mortuis suscitare Deus. O uerè fidelissimum Patriarcham. Vides quomodo dat gloriā Deo, vt ueracissimo & potentissimo Domino. Sola fides in Deum, dat gloriam Deo fratres charissimi, non opera. *Confortatus est.* (inquit) *fide, dans gloriam Deo.* Qui infirmatus est in fide, qui ambigit, qui hęsitat, qui non summam habet in Deum fidutiam, tollit quantum in se est diuinam gloriam. Necesse est enim qui diffidit vel tantillum, ideo diffidat, quia non credit Deum esse potentem, vel non sapientem, vel non bonū. Qui nanque credit Deum esse potentissimum, sapientissimū, optimum, impossibile est ut diffidat. Demus, demus quæso gloriam Deo, & non diffidamus. Videte lilia agri quomodo crescunt, nō laborant,

Gen. 21. Gen. 22. 2. Cor. 10 Luc. 1. Matt. 6.

laborant, neque nent. Considerate vo-
Ps. 146. lucres, iumenta, dat dominus iumentis
escam ipsorum. Vt quid ergo tam an-
xia sollicitudine turbamini, & non po-
tius Deo fiditis? Scit enim quia his om-
nibus indigetis; ecce primum. Omni-
Matt. 6. potens nomen eius, ecce secundum.
Exo. 15. Adeo amat uos, vt si petieritis aliquid,
Ioan. 16. negare uix possit. Pr amat uos. Et quod-
cunq; petieritis, fiet vobis. Cur ergo dif
fiditis? Fiditis autem uobis, uestro inge
nio, uestris laboribus, uestris diuitijs,
gloriam ergo Dei aufertis, & indignè
uobis usurpatis. Dicat, dicat vnusquis-
que nostrum, dans gloriam Deo. Domi
Ps. 22. nus regit me, & nihil mihi deerit. Di-
cat auarus. Regit me negotiatio mea,
& nihil mihi deerit. Dicat sapiens. Re-
git me doctrina mea, & nihil mihi dee-
rit. Dicat Princeps. Regit me potentia
mea, & nihil mihi deerit. Nos dantes
gloriam Deo dicamus lęti. Dominus re
Esa. 42. git me, & nihil mihi deerit. Ipse enim
dominus dicit. Gloriam meam alteri
non dabo. Vnde maximè excandescit,
cum non glorificatur à nobis. Abrahā
ergo dedit gloriam Deo, modo declara-
to, arbitrās quod Isaac moriturus esset,
sed diuina virtute suscitandus. Audi
Heb. 11. Paulum dicentem ad Hæbræos. Fide
obtulit Abraam Isaac, cum tentaretur,
& unigenitum offerebat, in quo susce-
perat promissiones, ad quem dictū est,
quia in Isaac uocabitur tibi semen, ar-
bitrans quia & à mortuis suscitare po
tens est Deus. Illo itaque loco, decla-
ratur locus iste, vt uides. Ad promis-
sionem Dei, qua dictum est, In Isaac uo
cabitur tibi semen, *non hæsitauit diffi-
dentia*, cum tentantem audisset, Tolle
filium, sed confortatus est fide robora-
ta, sustentatus, & cōfirmatus in pugna
cogitationum & disceptationum, *dans
gloriam Deo*, & vt ueraci, & ut omnipo
tenti, plenè edoctus à fide, non argumē
tis, quod qui promiserat Deus, poterat
promissa adimplere: filium mortuum
ab inferis suscitando. Nihil naturæ con
siderat firma & uera fides, quia in his,
quæ promittit Deus, agnoscit, quàm fa
cilè, & quàm subito natura omnis suo
seruiat creatori. Et hoc est dare gloriam
Deo, quod utique fecit Abraam: ad om

nipotentis uirtutem atque veritatem
oculos semper habens perfecta sua fi-
de. Ni mirum ergo, si in exemplar pro-
ponitur omnibus fidelibus, tanquā fi-
delium pater & princeps. Attendite in- Esa 51.
quit Propheta, ad Abraam patrem ve-
strum, & ad Sarram quæ uos peperit.
Ni mirum si & iuxta Paulum, Deus nō Heb. 11.
confunditur uocari Deus Abraam. Vn Exo. 32.
de & Moyses deprecabatur. Recorda-
re domine Abraam serui tui, Isaac & Ia
cob. Et subditur. Placatus est autem do-
minus, ne faceret malum. Et in testamē
to nouo legimus dixisse Christum de
Zachei domo, in qua hospitio susceptus
est. Hodie huic domui salus à Deo facta Luc. 19.
est, eo quod & ipse sit filius Abrahæ. O
summam Abrahæ dignitatem. Quis ne-
sciat, beatorum loca sinum Abrahæ ob
tanti patris primam dignitatem uocita-
ri? Quomodo Ecclesia Christi, Ecclesia
Petri dicitur ob id quod post Christum,
Petrus suæ fidei merito, qua confessus
est. Tu es Christus filius Dei viui, in Ec Matt. 16.
clesia principatur. Tu es Petrus (inquit
Christus,) & super hanc petram ædifi-
cabo ecclesiam meam. Factum est, vt Luc. 16.
moreretur mendicus, & portaretur ab
angelis in sinum Abrahæ. Ob id, & in
regno cęlorum, primum inter beandos
nominabatur Abraham à Christo Iesu.
Multi uenient ab Oriente, & Occiden
te, & recumbent cum Abraham, Isaac, Matt. 8.
& Iacob in regno cęlorum. Propter qđ
& Tantalus ille, unum Abraham à lon-
ge, quasi insigniorem præ ceteris uidis-
se fertur. Vidit Abraham à longe. Illum Luc. 16.
quoque unum exorauit supplex, quasi
iam illum cæteri omnes uenerarētur,
ac milites ducem, illique in cunctis de-
ferrent. Rogo te pater Abraham, mitte
Lazarum, vt intingat extremum digiti
sui in aquam, ut refrigeret linguā meā.
Hæc omnia tam magnæ & summæ, vel
primæ dignitatis insignia, primat⁹ fidei
obtinuit. Fidem autem unicè habuit Gen. 21.
de filio Sarræ. Eum enim promissionis & Gal. 4.
filium scriptura sacra appellat, non Is-
maelem. Naturaliter nanque genitus
est Ismael, citra miraculum. A paterni-
tate ergo Abrahæ per fidem, excluditur
genus Ismaelitarum. Illi enim vtiq; se-
cundum carnem sunt filij, at non secū-

dum promissionem. Qui uero ex litera Sarra descendunt, sunt filij promissionis. Hi ergo qui filij promissionis sunt, estimantur in semine. Omnes autem credentes, tales sunt. Credétium ergo omnium est pater Abraham, spiritualis inquam pater, & non modo Iudæorũ, qui ex Isaac descendunt secundum carnem. Paternitas Abrahæ fuit carnalis respectu Isaac, & respectu Messiæ, sed respectu aliorũ per fidem Messię, est spiritualis. Incipit ergo à carne, & per carnem terminatur in spiritum. Verũ, nec à carne incępit, nisi per spũm. Nisi em̃ credidisset, nec Isaac, nec Messiam genuisset. Credidit autem ipse, & se futurum esse patrem Isaac, atque Messiæ, & per fidem Messiæ filij sui secundũ carnem, consequẽter esse patrem spiritualem omnium credentium in eũ. Quoniam uidelicet per fidem, Messias futurus erat pater regeneratione spirituali omnium credentium. Abraham ergo per fidem Messiæ genitor, hac ratione dicendus erat pater fidelium omnium, magisq; Gentium, quàm Iudæorum, quia plures ex Gentibus crediderunt, quàm ex Iudæis.

Verum sunt hic duo dubia, quibus probatur, quod non fuerit tantæ constãtiæ, & firmitatis in fide, sicut dicitur ab Apostolo. Primum enim, cum Deus dixisset. Suspice cælum, & numera stellas. Sic erit semen tuum, dabo tibi terram istam. &c. Post pauca subditur. Gen. 15.
At ille ait. Domine Deus, vnde scire possum, quod possessurus sim eam? Non ergo perfectè credidit, qui signum quæsiuit. Secundo. Cum Deus dixisset illi. Ex Sarra dabo tibi filiũ, cui benedicturus sum. Refert Moses. Cecidisse Abraham in faciem suam, risisseque, & dixisse in corde suo. Putas ne centenario nascetur filius, & Sarra nonagenaria pariet? Non obstant tamen hæc dubia. Gen. 17.

Ad Primum enim respõdetur. Abraham consuluisse semini suo uerbis illis. Timebat enim, ne posteritas eius credere ueller, Deum illi apparuisse, terramque illam in hæreditatem semini suo promisisse. Pro explorato siquidem habebat, incredulitate quàm maximè exacerbari De⁹. Ita vt sępius, quod gratis donat, auferat ab incredulis. Petijt itaq; signum, non quo ipse, sed quo posteritas ad credẽdum moueretur: ut sic per fidem terram illam possidere mereretur, alioquin reijcienda nisi credidisset. Propterea, & meruit signum accipere. Respondens enim dominus dixit. Gen. 15.
Sume vacam triennem, & capram trimam, & arietem annorũ trium, turturẽ quoque & columbam. Descenderũtq; volucres super cadauera, & abigebat eas Abram. Cumq; sol occumberet, sopor irruit super Abrã, et horror magn⁹, & tenebrosus inuasit eum.

Ad secũdum. Irrisit Sarra diuina uerba: ideo increpuit eam Deus. At Abrã risit tantum, non irrisit. Quis non risisset, suscipiens tam insperabile, tanq̃ desideratũ nuncium. Nascetur tibi filius? Risit per gaudio, & adeo placuit diuinæ maiestati risus ille, vt uoluerit à risu nomen imponere filio Isaac: risus enim interpretatur. Verba quę corde meditabatur. Putas ne centenario nascetur Gen. 17
filius? Non huc tendunt, vt ostẽdat cogitare Abraham quicquam esse impossibile, vel difficile Deo, sed ut significent, illum non credere, quod uerba Dei intelligantur ut sonant, mysteriũ sub illis verbis latere sibi ipsi persuadebat, propterea secum disputat & confert. Non enim assertiuè dixit, Centenario nõ potest nasci filius, nec nonagenaria parere: Sed putas ne centenario nascetur filius, & nonagenaria pariet? Dei donũ est istud, excedit oẽm naturæ uirtutem: hoc ego munere sum indignus. Quid feci ego, vt centenarius merear à Deo suscipere filios? A seculo nõ est auditũ. Satis mihi dedisti domine. Tibi gratias ago. Vtinam Ismael, viuat, coram te, id mihi sufficit. Aliud quid intelligitur verbo tuo pater omnipotẽs, ni fallor, quod ego non capio. Ambiguitatem ergo ostendunt verba illa, circa sensum diuini eloquij: humilitatem quoque Abrahę, qui cum tantum opus contra naturam esset, se indignum tanto fauore existimabat, non autem incredulitatem. Vnde ad tollendam ambiguitatem illam, Deus iterum dixit ei. Verè Sarra uxor tua pariet tibi filium, uocabisque nomen

men

men eius Isaac. Quo uerbo clare significauit, quod ad literā pro ut sonabant, præcedentia uerba intelligenda erant. Tunc ergo intellexit omnino sensum uerborum hunc esse, quod ex Sarra nasciturus illi erat filius carnalis, idq; fiendum firmissimè credidit, quamuis obstarent rationes naturales. *Corpus scilicet suū, emortuū, atq; emortua uulua Sarræ?* Ad hæc enim tunc non respiciebat, sed tantum ad diuinam potentiā, dans gloriam Deo, vt dixit Apostolus.

Est tamen tertia difficultas. Quomodo Abrahā erat emortuus, quo ad uim generandi, cum esset nonaginta noué annorum, et Sarra nonagenaria. Quādoquidem post morté Sarræ matris Isaac, quæ uixit centum viginti septé annis. (Erat enim Isaac cum mortua est, an
Gen. 25. norum triginta septem.) Cheturam duxit in uxorem, ex qua sex filios habuit, vt Moses refert. Sed si mysterium illud attendas, innouati, mutatiq; nominis Abrahæ, intelliges, patriarcham à Deo, sicut in nomine, ita in uirtute renoua-
Ps. 101. tum fuisse, iuxta illud. Renouabitur, vt aquilæ iuuentus tua. Sicut enim Moses diuino fauore conseruatus fuit, ut centesimum & uigesimum agens an-
Deut. 25. num, nec oculos caligantes, nec dentem diminutum senserit, idest non hebetauerit sensus, nec intellectus, neque etiam virtutis robur defecerit.
Ios. 14. Caleb quoque, cum octuagintaquinq; annorum esset, pugnabat fortissimè, sicut cum erat quadraginta quinque. Ita Abraham contigit, vt caro eius, & uirtus diuina gratia in senectute refloruerit. Quod & de Sarra cre-
Gen. 20. ditur, quandoquidem Rex ille Abimelech, in magna senectute illa constitutum, uoluit vxoré ducere. Nulla alia ratione (vt puto) nisi quia maxima illius pulchritudine accensus, amore exestuabat. Nemo tamen miretur, quod Abraham vir tantæ sanctitatis, non contentus una uxore, aliam superinduxerit, & denique tertiam. Id
Gen. 17. enim factum est primo, vt impleretur illud, quod dictū ei fuerat. Eris pr̄ multarū Gētiū. Secūdo. Vt celebrius redderet orbi toti miraculū, suę iuuenescētis senectutis. Tertio. Nō sine mysterio ancillā illā Agar duxit ī uxoré. Vnde Paulus
dixit. Abrahā duos filios habuit, unum Gal. 4.
ex ancilla, alium ex libera. Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est, q autem ex libera, per repromissionem. quæ sunt per allegoriam dicta. Propterea non desunt, qui hanc Cheturam dicunt fuisse eandem Agar ancillam, vt tantum duas vxores habuisse credatur, iuxta Paulum. Habes ergo & miraculum, & fidem Abrahæ. Sequitur.

Propterea & imputatum est ipsi ad iustitiam. Illud scilicet credere tantæ fiduciæ, & constantiæ. quod iam tripliciter extulit Apostolus, à tribus quæ diuinæ promissioni obstare uidebantur. Sterilitas feminum. Ibi. *Qui contra spem in spem credidit.* Senectus decrepita ipsius, & Sarræ. Ibi. *Et non infirmatus est in fide.* Immolatio Isaac, in quo cōplenda erāt promissa Dei. Ibi. *In promissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia.* Sed mirū est, dices. Quod Apostolus adiecerit illud uerbum, *Propterea, vel Ideo.* Refertur. n. ad omnia hæc, quæ dicta sunt. Et tamen non propter hæc omnia, imputatum est illi ad iustitiam credere, sed prima uice cum dictū fuisset ei, *Sic erit semen tuum,* subito credenti Abrahæ, imputatum fuit, hoc est adscriptum ad iustitiā, acceptumque à Deo pro iustitia, ut inde iustus haberetur. Non enim distulit ad hoc extremum Deus, vt imputaret illi ad iustitiā fidem eius, sed cū primū credidit, imputauit illi. At nulla debet esse admiratio, cum dictū sit supra, omnia esse præsentia Deo. Quamuis. n. nondū credidisset in seipso his tribus modis, tñ Deo ipsi, oīs fides, quam habiturus erat, p̄sentissima erat, vti illa quā primū exhibuit: ideo ergo imputauit. Vel dici pōt, scripturā ibi loqui per anticipationem, quod frequenter facit, & in nouo & in uetere instrumēto. Qm̄ aūt intétio Apostoli fuit, (vt in principio huius capitis dicebamus,) ex Abrahę testimonio probare, cū Iudęos, tū Gētiles iustificari ex fide in Chr̄m Iesum: Nunc qđ dictū est de Abrahā, applicat ad conclusionē quam intendit, dicens. *Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quod imputatum est illi, sed & propter nos, quibus imputabitur credentibus.*

Quæcunq;

Quæcunq; enim scripta sunt, ad no-
Rom. 15. stram consolationem scripta sunt. Non enim vt sciamus tm̄, quales fuerint patres illi, eorū gesta narrant͂, sed ut nobis omnibus sint exemplo. Tentant͂, vt se probati, agnoscant iustificantur, ut eorum uestigia subsequamur. Non ergo dictū est à Mose, quod Abraham credidit Deo, & imputatum est illi ad iustitiā, quasi hoc unice cōtigerit Abrahæ, quod ipsi sola fides sine operibus fuit imputata ad iustitiā. Pater enim nr̄ est Abraham: at quæ de patre legunt͂, filijs imitanda proponuntur. Ergo cum de illo legatur, quod fides imputata est ad iustitiam, & nobis contendendum est vt credamus, quia certè, & nobis fides imputabitur ad iustitiam, sicut fuit imputata Abrahæ. Quandoquidem & de alijs legim⁹ filijs Abrahæ, quod omnes apud Deum, testimonio fidei probati inuenti sunt: sicut ad Hebræos latissimè
Heb. 11. demonstratur. Propter quod ad Galatas dixit Paulus, quasi locum istum hu-
Gal. 3. ius Epistolæ enarrans, prouidens scriptura, quia ex fide iustificat Gētes De⁹, prænunciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes Gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Declarat autem quid, & in quem credere oporteat. *Credentibus*, (inquit) *in eum qui suscitauit Iesum dominum nostrum à mortuis.* Ecce fides nostra, similis fidei Abrahæ. Summa fides eius, qua dedit gloriam Deo fuit, cum animosus fact⁹, se se ad immolandum Isaac accingebat. credens quod omnino suscitaturus esset eum Deus à mortuis. Quod ergo Abraham futurum credidit in Isaac, tu completum crede in Christo ipso, cuius ille tipum gessit. Ad exēplar quoq; Christi crede tipo illo, te diuino munere per Christum mortificandum quidē peccato, suscitandum aūt Deo sine ullo tuo opere, sola Dei gratia. Hæc uiua fides in Deum, quod sit te suscitaturus, uiuificaturus, iustificaturus, sicut suscitauit, uiuificauitq; Christum pro nobis mortuum, imputabitur ad iustitiam. Vnde aperiens magis hoc mysterium Apostolus, subdit de Iesu Christo. *Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustitiam nostram.*

Mysterium mortis Christi, & resurrectionis, non adducit hic Apostolus, vt intelligas tantum, & credas Christum passum fuisse atq; resurrexisse pro nobis, sed ut intelligas & credas, qđ mors illa fuit exemplar nostræ mortis peccatorum, & illa resurrectio, nouitatis nostræ uitæ in Deo, vt ad exemplatum ex exēplari manuducaris. Non itaq; simplex hæc credulitas, hæc nuda, & otiosa animi cogitatio, ad iustificationē nostram coram Deo sat est, vt scilicet credamus Christum mortuum fuisse ꝑ nobis: itemq; resuscitatum, sed istud magis necessarium est, vt intelligamus nos ad rediuiuam diuinæ gratiæ vitam peruenire non posse, nisi primum peccatis nostris moriamur, Christus enim mortuus est primum, deinde resurrexit, & propterea hoc intelligentes, fidamus, nos quamuis uiuamus peccato, & mortui simus Deo, mortificandos esse peccato, & resuscitandos Deo, quemadmodum Christum carne mortuum, suscitauit Deus. Hoc est mysteriū fidei, quod baptizādus intelligere & credere oportet, vt iustificetur coram Deo. Et ad hāc primam iustificationem, nullum aliud opus requiritur, vnice hæc fides imputabitur ad iustitiam, sicut imputata fuit Abrahæ. Non inde tamen credas, mortem Christi tantum fuisse tipum nostrę mortis peccati. Fuit enim causa mortis peccatorum nostrorum, sicut Propheta cecinerat. Deponet omnes iniquitates Mich. 7.
nostras, & proijciet in profundum maris peccata nostra. Et Ioānes. Lauit nos Apoc. 1.
à peccatis nostris in sanguine suo. Propterea Paulus. Verbum crucis his, qui 1. Cor. 1.
salui fiunt, est virtus Dei, virtus autem Dei efficienter operatur, non tantū exēplariter abolitionem peccatorum, salutemq; animarum. Ergo passio Chr̄i in cruce, effecit nostram salutem, aboleuitque peccata nr̄a. Si eam ad diuinitatem Christi conferas, deleuit peccata uerè, efficienter, & principaliter. Ego sum q deleo iniquitates tuas, dicit dn̄s. Et non Esa. 45.
est absq; me saluator. Si ad humanitatē, Ibidem.
instrumentaliter. Erat nanque humanitas Chr̄i, organum electum sp̄ūs sancti, & totius diuinitatis. Organum aūt cōiunctum

iunctum, ut brachium, manus: nõ separatum, ut baculus, gladius. Hinc scriptũ
Luc.1. est. Fecit potentiam in brachio suo. Manus tua hæc omnia fecit. Secundũ hoc
Esa.66. itaq;, potest etiam intelligi uerbũ istud, licet magis exemplaritatẽ, quam causalitatem intẽdat Paulus in præsentiarũ. *Traditus est propter delicta nostra.* effectualiter abolenda, iuxta Esaiam. Vulne
Esa.53. ratus est propter iniquitates nostras: attritus est propter scelera nostra. Oportebat. n. satisfacere pro peccatis Deo glorioso: Homo debebat, sed non poterat: Deus poterat, sed non debebat. Magno ergo consilio initũ est fędus inter Deũ, & hominem, ut homo Deus fieret. Sic enim factum est, ut quia Deus potuerit, quia homo debuerit, & ita satisfactum fuerit peccatis nostris. Tu autem nota in primis uerbum illud. *Traditus est propter delicta nostra.* Ipse qui fuit sine delicto, traditus est propter delicta, nõ vtique sua, sed nostra. Peccatum enim
1.Pet.2 ipse non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Sed peccata multorum tulit.
Esa.53. iuxta Esaiam. Vnde nisi Adam deliqsset, quamuis incarnatus esset Dei filius, nequaquam tamẽ mortuus fuisset. Tolle enim morbum, nulla erit medicina: gratis fuisset mortuus: hoc est supfluẽ, nisi peccata nr̃a præcessissent. Nihil autẽ temere facit Deus, glorificasset suos, non redemisset, vt Gentiles aiunt. At postq̃ magna peccatorum colluuione perditus erat orbis, morte sua fuit op⁹, qua nos redemit à seruitute peccatorũ, quibus obnoxij eramus, liberauit à reatu pœnæ, atque Deo conciliauit in gratiam. Hinc dicitur redemptio propter primum: propter secundum satisfactio: propter tertium sacrificium, vel hostia. Quod si quàm uoluntaria fuerit, respicias, dicitur meritum. Meruit enim nobis peccatorum abolitionem, atq; collationem gratiæ, & gloriæ Christus Iesus, ultro se se morti obijciens pro nobis abluendis.

Secundo. Nota illud uerbum generale. *Propter delicta nostra.* Non itaque propter delicta aliquorum tantum, sed propter omnia delicta abolenda, mor
Rom.8. tuus est Christus Iesus. Vnde alibi Paulus. Pro nobis omnibus tradidit illum.

Et Esaias. Dominus posuit in eo iniqui Esa.53.
tatem omnium nostrum. Sed de hoc capite sequenti.

Nota tertio, illum loquendi modum. *Traditus est*, indefinite. Non enim dicit à quo. Est ergo sensus. Seipsum ipse tra- Ibidem.
didit, iuxta illud. Tradidit in mortẽ animam suam. Et illud. Oblatus est quia Ibidem.
ipse voluit. Et illud. Nemo tollit animã meam à me ipso, sed, ego pono eam. Potestatem habeo ponendi animam meã, Ioan.10.
& iterum sumendi eam. Pastor bonus animam suam dat pro ouibus suis. Quẽ Ibidem.
admodum enim Isaac, ut obediret pa- Gen.22.
tri, uolebat immolari super lignorum struẽ. Ita Christus Iesus, factus est obediens vsq; ad mortem, mortem autem Philip.4.
crucis. Quod si legitur, Iudam Christũ tradidisse iudæis. Iudæos Pilato. Pilatũ ministris. Vnus ex uobis me traditur⁹ Luc.22.
est. Gens tua & Pontifices tui, tradide- Ioan 11.
runt te mihi. Tradidit ipsum, vt crucifigeretur: Intelligẽdum est, ipso se se pri- Ibidem.
mum eis tradente. Iuxta uerbum eius. Ibidem.
Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi fuisset desuper. Vnde ut ostenderet, quod non eorum ui moriebatur inuitus, & quod supplicia illius animã non eripiebant, in magno illo agone cõstitutus, naturam corporalem in suo robore conseruauit, vt etiam in extremis positus, uoce magna clamaret. Quod inter alia miracula, non immerito numerat᷑. Scribente Marco Euangelista. Vi Mar.15.
dens autem Centurio, qui ex aduerso erat, quia sic clamans expirasset, ait. Verè hic homo filius Dei erat. Fuit etiã mirabile in Chr̃i morte, quod eorum, qui cum eo crucifixi erant, milites fregerũt crura, vt cito morerentur. Ad Iesum au Ioan.19.
tem cum uenissent, uiderunt eum iam mortuũ, vnde crura non fregerũt. Sicut enim uoluntate sua, natura corporalis conseruata est in suo uigore vsq; ad extremum, ita quãdo uoluit, subito cessit nocumento illato. Propter quod dicit᷑ à Mar.15.
Marco, quod Pilatus mirabatur, quia iã obijsset. His ergo ostensum est, quod ipse seipsum tradidit. Quod dicitur patrem eum tradidisse, infra, capite octauo examinabitur. Ibi enim dicet Pau Rom.8.
lus. Proprio filio non pepercit De⁹, sed pro nobis omnibus tradidit illum.

Illud

Illud uero uerbum. *Et resurrexit propter iustitiam nostram*, declarandum est. Nũ enim si peccata mors aboleuit, homines etiam non iustos fecit coram Deo: quis enim iustus est, nisi cuius peccata iam tecta sunt? Et cuius peccata teguntur, qui etiam non sit iustus? Nullius vtique.

At magno mysterio Apostolus appropriate tribuit peccatorum abolitionem morti, nouitatem gratiæ, vel iustitiam resurrectioni. Quoniam uita passibilis, in similitudinem carnis peccati, mortua est Christo moriente. Crucifixus.n. est ex infirmitate, & noua uita cum immortalitatis gloria, inchoata est in resurrectione. Quod enim uiuit, uiuit Deo. Vnde illud est. Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed iam nunc non nouimus. Iustificatio enim motũ exprimit, cuius termini sunt peccatum & iustitia. Illud est terminus à quo, hæc ad quem. Est ergo accessus & recessus, recessus quidem à peccato, accessus autem ad nouam gratiam iustificatio ipsa. Recessus itaque à peccato, exemplar est mors Christi Iesu: at accessus ad iustitiam, vel ad gratiam, resurrectio. Quoniam autem iustificatio, sicut quilibet motus à termino ad quem denominatur, non à termino à quo. Hinc est, quod absolutè exemplar iustificationis, resurrectionem esse asserit Paulus. Significatur enim iustificationis nomine, adeptio iustitiæ, non abolitio peccati, & ita accessus non recessus. Sicut & resurrectione exprimitur mot⁹ ad rediuiuam resurgentis vitam. Vnde dicebat Apostolus. Chr̃s resurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur. Ita & nos existimemus nos mortuos esse peccato, vt iterum uiuamus in illo: non modo autem iustificationis, quæ est animarum resurrectio, sed & resurrectiõis vniuersalis corporũ fuit figura, vel exemplar resurrectio illa triumphalis Christi, eodem Paulo dicente. Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Non ergo id te angat in præsentiarum, qũo resurrectio Christi fuit causa iustificationis nostræ. Mors Christi fuit causa uitæ nostræ spiritualis, ergo iustificatiõis. Quid est enim iustificatio, nisi vita animæ? At resurrectio tantum fuit, & est exemplar illius. Et hoc molitur hic Paulus non aliud, vt sensus sit. *Traditus est propter delicta nostra*, in exemplum suæ mortis, per fidem abolendã. *Et resurrexit propter iustificationem nostram*, in exẽplum suæ resurrectionis per fidem acquirendam, vel innouandam. Ipsam tamen resurrectioné Christi, causam fuisse nostræ iustificationis, nequaquã negauerim hac ratione, quoniã nisi Christus resurrexisset à mortuis, quis quæso in eum tam horrẽdo supplicio affectũ, ac demum, vt latronem cruci affixum crededisset? Clamat enim Apostolus. Si Christus nõ resurrexit, inanis est fides nostra. Sine fide autem in eum, quis iustificari potuisset? Cum scriptum ille reliquerit. Nemo uenit ad patrem, nisi p me. Vnde hac ratione plus potuit resurrectio, quàm Christi mors. Morte enim ostensa est mũdo infirmitas Christi: At resurrectione maiestas. Nõ nobis ergo Christi mors profuisset, nisi à mortuis cum gloria surrexisset. Necessitate siquidem, non uoluntate eũ fuisse mortuum credidisset mundus, si ad crucis ignominiam, non sequutus fuisset rediuiuæ & immortalis vitę, gloriosus triũphus. Et hæc de quarto Capite.

Marginal notes: 2. Cor. 13; Rom. 6; Ibidem.; Philip. 3.; 1 Cor. 15.; Ioan 14.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

Vstificati ergo ex fide, pacē habemus ad Deum per dominum nostrū Iesum Christum: per quē & accessum habuimus fide, in hanc ipsam gratiam, in qua stetimus, vt gloriemur in spe gloriæ Dei.

Causas iustificationis abūdātius prosequutus est Apostolus superioribus sermonibus. Deum uidelicet, Christum, & Christi meritum, Gratiamq; & fidē nostram: Nunc ad effectus se se conuertit, vt cum visum fuerit quid nostrā iustitiam pariat, sciatur quoque quid ipsa nostra iustitia pariat. Hac enim uia luce clarius, quid sit iustificari coram Deo, omnibus conspicuum esse poterit. Res enim & ex causis, & ex effectibus à Philosophis dignoscuntur. Nam & ex prioribus ad posteriora, & ex posterioribus item ad priora procedunt. Vide igitur, tu hic diuinam Pauli Philosophiam. Omnibus enim modis, tanquā summus philosophorum princeps, edocere contendit, & docet; & à causa, & ab effectu, qua nam uia iustitiæ notionem assequi ualeamus. Qui enim causas & effectus alicuius rei nanciscitur, quomodo non & illam rem facilè nactus erit? O Romæ decus perpetuum. Paulum ciuem Romanum. Hunc toto pectore sitiamus omnes. Hunc amplectamur, in huius Epistolis iugiter uersemur: has exosculemur, his demum immoriamur, in has transformemur. Quādoquidem abeūt studia in mores, qui consequi non potest. Quis autem id non potest, modo uelit? Saltem adoret hasce Pauli literas, ceu thecam illius diuinissimi pectoris. Sic itaque exorditur Apostolus noster. *Iustificati ergo, ex fide, pacem habemus.* O quàm magnum bonum est istud, Roma, quod iustificatis ex fide contingit, nempe pax. Hoc nanque bonum complectitur omnia bona. Et pax Dei (inquit Spiritus sanctus,) quæ exuperat omnem sensum. Philip 4 Meminisse oportet, quod supra dicebamus: legem operari iram Dei, & bellum, uindictam atque pęnam. Contra ergo dicit Paulus noster, fides operatur pacem. Rom. 4. Qui iustificatur ex fide, pacem sortitur. Non uacat autem mysterio, nota illa illationis, *Ergo.* Dictum est enim immediate supra, quod Christus Iesus, traditus est, ꝓpter delicta nostra abolenda, & resurrexit vt nos ad nouam uitam perduceret iustificationis. Peccata autem sunt, propter quæ, tanquā in hostes suos, nos ꝑsequitur Deus. Scribit enim Esaias. Esa. 59. Peccata nostra diuiserunt inter uos, & deū uestrum. Si itaque credentes in Chrm Iesum, cuius merito peccata nostra per fidem expiantur, iustificati erimus: consequens est, vt pacem habeamus cum Deo. Inquit itaque. *Ergo iustificati ex fide, pacem habemus.* Qui enim iustificatus non est ex fide in Christum, quamuis apud homines ex operibus sit iustificatus, peccata eius abolita non sunt. Et si sic, ergo bellum habet, non pacem. Non est enim pax impijs, dicit dominus. Esa 57. Dicunt pax pax, vt inquit Hieremias, Hier. 6. sed non est pax. Iuxta illud Sapientiæ. Sap. 14. In magno uiuentes inscientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant. Qui nanque cum Deo pacem non habent, quomodo non assidua bella gerunt? Sap. 5. quandoquidem non modo, non cessat vniuersus orbis terræ pugnare contra eos pro domino suo, sed & ipsi semper, conscientia eos excruciante, secum certant? Hinc Iob. Iob 9. Quis restitit Deo, & pacem habuit? Qui itaque ex iniustis iusti sunt effecti, ex bello iam uenerunt ad pacem. Hinc Esaias aperte. Esa. 32. Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentiū, & securitas usq; in sempiternū.

Est

Est enim pax tranquillitas quædam cordis, quæ consistit in hoc, vt motus omnes appetitiui, qui suapte natura in diuersa feruntur, in homine conquiescát. Vnde magnus Dionysius, diui Pauli discipulus, vndecimo de diuinis nominibus. Pax (inquit) est vnio appetitionũ, & appetitiuarum inclinationum. In hoc nanque excedit concordiam. Concordia enim, tollit tãtum dissensionem vnius hominis ad alterum. Pax autem omnem dissensionem tollit, maximè autem ad seipsum. Est enim omnium vnitiua, & consensus operatiua, quo fit, ut concordiam habere aliqui possint, timore alicuius mali imminentis, sed uera pax omni repugnat timori. Vbi em̃ timor est, ibi est dissensio, & non pax. Timor nanque maximè inquietat corda hominum. Vnde experimento didicimus, principes, timore q̃ cõcordiæ fœdera inierunt, videmus dissoluere omnia iura, tandem violare pacta, mouereq; bella, vt ad pacem perueniant, in qua nihil eorum uolũtati repugnet. Bellamur enim, ut in pace degamus. Arbitrantur enim se se pacem non habere, licet concordiam habeant. Iustitia itaq; cuius est iustare, vt ita dixerim, idest æquare, remouet ea, quibus appetitus sunt inquieti & perturbati: & ita reddit cor pacatum & tranquillum.

Rom.14. Iustificatus ergo pacem habet, vt dicit Paulus. Hinc alibi. Regnum inquit dei, est gaudium, iustitia, & pax, quasi nõ sit pax sine iustitia, & vbi est iustitia, ibi sit pax. Quia tamen nunquam cor potest quiescere perfectè, nisi habeat quęcunque uult: Desiderium enim motus quidam est, & quieti, quàm maximè aduersatur: propterea pax perfecta, qua omnes appetitus quietantur, & satiantur, non potest haberi nisi in alia uita, cum ad finem nostrum peruenerimus. Esa.32. Tunc enim iuxta Esaiam. Sedebit populus Dei in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulẽ- Ps.147. ta. Hinc Dauid. Posuit fines tuos pacẽ. Simul nanque tunc omne desiderium adimplebitur, quia Deus est omne bo- Exo.33. num. Deo ipso dicente. Ego ostendam tibi omne bonum. Hinc Psaltes. Satia- Psal.16. bor cum apparuerit gloria tua. Et Augustinus. Fecisti domine cor nostrum ad te, & ideo est inquietum donec requiescat in te. Hic enim licet principalis motus animæ iustorũ in Deo quiescant, sunt tamen multa repugnantia intus & foris, quæ hanc pacem perturbant. Caro siquidem cõcupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ita ut non quęcunque uultis, illa Gal.5. faciatis. Licet enim per gratiam iustus sanatus sit, quantum ad mentem, remanet tamen corruptio, & infectio quo ad carnem, quando tantus Apostolus dicit. Mente seruio legi Dei, carne autẽ Rom.7. legi peccati. Remanet item quædã obscuritas ignorationis in intellectu, propter quam tot, & tanta, & inter sanctos patres Augustinum, Hieronymũ, Paulum, Barnabam opinionum dissidia fuisse legimus, quæ paci illi perfectæ aduersantur: qua cum potiti fuerimus, omnis ueritas cognoscetur, & omnis appetitus euacuabitur. Euẽtus quoq; rerum adeò uarij sunt, vt semper timore aliquo discruciamur. Iuxta illud, Cogitationes mortalium timidę, & incertę prouidentiæ nostræ. Hæc omnia pacem tollunt, vel diminuunt. Sed id nobis sat est, quod eam pacem quæ haberi potest in hac uita, citra illam pacem supernæ Hierusalem, quę omnino libera est, & est mater nostra, & est visio plenæ & omnimodæ pacis, eam Gal.4. inquam, quam mundus dare non po- Ioan.14. test, iuxta Christi uerbum, hominibus iustificatio præstat. Nec mirum. Quid est enim paulina iustitia, nisi ordinis rectitudo in interiori homine, secundum quam ut par est, inferiores uires subdũtur rationi: & rõ, vel mens Deo ipso? Ex hoc enim ordine redditur unicuique, quod suum est, quod est iustitiæ ratio. Ergo est pax. Vnde enim putas indissolubili fędere, veterem seruare pacem sidera & elementa, nisi ex ordine diuinę prouidentiæ, qua cuilibet rei datur, quod conuenit? Hac lege, & in urbe & in orbe seruatur pax. Si scilicet iustitię limites non qui gubernant prætergrediantur. Quod si iustitia læsa fuerit vel tantillum, omnia in tumultum uertuntur, & in seditionem.

Dicit autem Apostolus. *Pacem habe-*

mus

mus ad Deum, ideſt cum Deo. Si enim iuſtitia pacem parturit, iuſtitia ergo hominum coram Deo, largitur eis pacem ad Deum, vel cum Deo. Neque enim haberi poteſt pax cum nobis ipſis, niſi prius pacem cum Deo habeamus. Qui autem pacem habet cum Deo, confeſtim in ſeipſo pacatiſſimus eſt. Propterea id attendens Apoſtolus, non dixit, cum ſeipſo, ſed dixit cum Deo. Intellige autem tu, non cum mundo. Qui em̃ pacem cum Deo habet, irreconciliabile atque impacabile bellum cum mundo ſuſcipiat necesse eſt. Hinc Christus.
Mar. 10. Non ueni mittere pacem, ſed gladium.
Eph 2. De quo tamen dicitur, Ipſe eſt pax noſtra. Qui & ſemper ad pacem hortabatur.
Mar. 9. Pacem habete inter uos. Quo etiã
Luc. 2. naſcente, euangelizarunt angeli: In terra pax. Eam quæ mundi eſt pacem, omni bello crudeliorem, ſuſtulit Chriſtus Ieſus. At Dei pacem, de cęlo ad terras attulit. Qui ergo pacem cum Deo habet, is iuſtus eſt coram Deo. O quàm pauci ſunt illi. Pax eſt unitiua conſenſus, vt ſupra dicebamus: Qui ergo diuinæ uoluntati conſentit, ut uelit id qđ Deus vult, ille pacem habet ad Deum: Qui ſecus, bellum cum Deo agit. Vult autem
Prou. 16. Deus omnia in ipſum referri. Vniuerſa enim operatus eſt dominus propter ſemetipſum. Qui ergo aliquid diligit cõtra Deum, vel ſupra Deum, uel æque ac Deum, iam cum Deo pacem nõ habet. Et ſi ſic, ergo neq; iuſtificatus eſt coram Deo, ſed impius in Deum.

Tu ergo hinc cõſidera, quàm ineptè attribuant nonnulli iuſtificationem nu-
Rom. 5. dæ fidei. Nam iuſtitia largitur pacem, ut dicit Paulus. Pax autem fit per unionẽ appetituum, ut dictum eſt. Vnio autẽ, eſt effectus proprius charitatis, & amoris. Solus enim amor eſt uis vnitiua, vt dixit Dionyſius quarto de diuinis nominibus, ergo iuſtificatio non eſt ſine charitate. Cum itaque fidei adſcribit, in fide cointelligenda eſt charitas neceſſariò, aliter non pareret iuſtificatio pa-
Pſal. 118. cem. Hinc Dauid. Pax multa diligentibus legem tuam. Niſi enim diligamus Deum, & legem eius, pacem non poſſumus habere cum Deo: Cum neq; peccata aboleantur ſine charitate, quibus bellum agitur inter Deum & nos. Scriptum eſt enim. Vniuerſa delicta operit 1. Pet. 4.
charitas, & Chriſtus de peccatrice dixit. Remittuntur ei peccata multa, quo- Luc. 7.
niam dilexit multum. Si obijcias. Per fidem habetur gratia iuſtificationis, qa fides diſponit ad iuſtificationem. Charitas autem per hãc gratiam habetur, uel eſt hæc ipſa gratia, ergo in fide qua iuſtificamur, cum præcedat gratiam, non includitur charitas, quę uel ipſa eſt, uel ipſam ſequitur.

Tibi reſpondeo. Quod & fides gratia eſt. Et cum dicitur. Fides impetrat iuſtificationem primam, non intelligendum eſt vt gratiam Dei aliquid meriti præcedat humani, ſed illa gratia meret augeri, vt aucta mereatur perfici. Ex informi enim fit formata fides, nec iuſtificamur fide, niſi cum formata eſt: formatur autem charitate: Citra charitatem igitur, nulli contingit iuſtificatio ex fide. Pax itaque ſine Dei amore non habetur.

Quod ſi dicas. Apoſtolus tribuit pacem iuſtitiæ. Dauid autem charitati: quomodo ſunt hæc intelligenda? idem enim non eſt proprius effectus diuerſorum. Reſponſio eſt. Quod iuſtitia de qua loquitur Apoſtolus, charitatem includit, cuius directe eſt effectus pax ipſa: Paulina enim iuſtitia, eſt à gratia dei: vt dictum eſt millies: diuina autem gratia infundens fidem, qua perficitur intellectus, infundit & charitatem, qua perficitur affectus & uoluntas. Dei em̃ Deut 32
perfecta ſunt opera. Cuius unigeni- Ioan. 7.
tus dixit, ſe ſe totum hominem, nõ partẽ hominis reſanaſſe, quare iuſtificatio non habetur ex nuda fide, ſed charitatẽ adiũgere oportet, immo habetur magis ex charitate adiuncta. Supremum enim in homine uoluntas eſt, cuius forma eſt ipſa charitas, licet principalius ex fide: quomodo & primum viuimus ex altrice anima, licet perfectius ex intellectiua uiuamus. Nobiliſſimus namque uiuendi modus, eſt intelligere. Hæc enim eſt uita Dei, licet primus ſit ali & augeri.

Declarat autem Apoſtolus, mediatórem huius pacis, quam iuſtificati cum Deo conſequuti ſunt. Poſtquam enim

bellum

bellum erat inter Deum & eos antequā iustificarentur, iustificati autem, pacem habēt cum Deo. Quis fuit mediator inter eos & Deum? Respondet. Quod ille idem, cuius merito iustificati sunt. Fuit προσαγωγεύς. id est conciliator, uidelicet Christus Iesus. *Per Iesum Christum dominum nostrum*, inquit. *Per quem & accessum habuimus fide, in gratiam istam* videlicet iustificationis. Ita enim scri-
1.Tim.2. bitur. Vnus est Dei, & hominū mediator Christus Iesus, qui soluit inimicitias
Eph.2. in carne sua, vt dicitur ad Ephesios, & pacificauit per sanguinem suum, siue quæ in cęlis, siue quæ in terris sunt, vt ad Colossenses. Et intellige tu Christū
Coloss.1. hominem. Sic nanque Christus uerè medius fuit inter Deum, & homines, vt homo, non ut Deus, nec vt Deus & homo simul. Hæc siquidē est ratio medij, vt sit infra primum extremum, & supra vltimum. Supra homines fuit Chri
Ioan.1. stus homo, per plenitudinem gratiæ & ueritatis, de cuius plenitudine nos omnes accepimus, atque per gratiam vnionis, infra Deum propter naturā humanam, vel formam serui, propterea ab vtroque extremo participauit aliquid, ab homine infirmitatem, à Deo beatitudinem, uerè ergo medius. Vnde & homines Deo coniungere potuit ut causa proxima. Mortuus est enim ut homo, & ita cum morte satisfecit. Secundum naturam humanam, dicitur exhibuisse pretiū satisfactionis, & pacificasse p sanguinem quem fudit pro nobis, vt Pau-
Coloss.1 lus inquit, & ita fuisse mediator. Licet tamen concedam, quod prætium non fuisset sufficiens, sine diuina natura sibi coniuncta. Quod si dicas. Ergo ut utramq; naturam complectitur, mediauit. Nego consequentiam. Qm̄ ut sic, non fuit medius. Mediare enim est actꝰ medij, prius ergo oportet, quod aliquid sit medium antequam possit mediare. Christus autem est medium, vt homo, ergo mediauit, vt homo. Non fuit autē medium vt Deus & homo, neque est, quia ut sic non participat de vtroque extremo. Sed uerè habet in se plenarie, naturam vtriusq; extremi. Item, non est infra primum extremum, quia suppositum illud Dei & hominis, non est infra Deum. Ita enim dicit de seipso. Ego & pater unum sumus. Ergo nec uerè Ioan.10.
est mediator ut Deus & homo. Constat autem quod non ut Deus tantum, quia ut Deus non est inter extrema, sed extremum. Ergo nō est medium. Si dicas. Ergo nec ut homo est medium, quia sic est extremum. Negabo tibi sequelam. Verè enim Christus, ut homo medium est, non extremum. Homo peccator est extremum. Ille enim est, qui Deo reconciliandus erat: & Deus est aliud extremum. At Christus homo mediū est, quia & homo, & sine peccato est. Natura ergo conuenit cum homine, innocētia cum Deo. Merito ergo pacem fecit dei, cum homine. Exprimit autē Apostolus, quod & iter nobis patefecit ad inueniendam gratiam istam, qua iustificati sumus coram Deo per fidem in ipsum Deum, & Christum Iesum. Et uerum est. Sine ipso enim, & sine fide in eum, nullus accessum habet, neque habuit, sed nec habebit ad Deum. Eo dicēte. Nemo uenit ad patrem nisi per me. Ioan 14.
Ego enim sum uia, veritas, & uita. Quādoquidē, nec sine Christo pater cognosci potest. Nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Quo Matt.11.
modo ergo adire quis illum potest sine Christo, si nec cogitare pōt citra Christum? Hinc Paulus. Habentes fiduciā Heb.10.
in introitu sanctorū, in sanguine Christi, qui initiauit nobis uiam nouam, & viuentem: accedamus uero corde in plenitudine fidei. Cū ergo dicit hic Apostolus, & est parenthesis. (*Per quem accessum habuimus fide in gratiam istam.*) duo complicantur, Christus, & fides in Christo. Christus quidem, est instrumentum nostræ iustificationis, & etiam fides. At Christus est instrumentum coniunctum, Deo iustificanti effectiue, & principaliter. Fides autem est instrumentum separatum, sicut & sacramenta. Non sufficit ergo, (uult dicere Paulus,) Christus, vel Christi meritū, sed requiritur fides, vt iustificemur. Sicut ad tēpli ædificationem, non sufficit manus architecti, requiritur & malleus, & serra. Non iustificabit ergo te Deus citra fidem, ullo vnquam tempore: vt intelligas, in nostra iustificatione semper con

currere

currere aliquid ex parte etiam nostri, ut non tantum patiamur, sed & agamus, licet parum. Sicut nanque in omni motu tria sunt, actio mouentis, motus mobilis, consumatioque motus per acquisitionem termini. Ita in iustificatione adulti hæc tria sunt. Est ergo primum motio mouẽtis Dei, gratię infusio, qua conuertit ad se impium auersum ab eo. Secũdo. Motus mobilis, liberi arbitrij, qui duplex est. Primus, conuersio ad Deum per fidem. Secundus, detestatio peccati: & hæc omnia sunt in eodem temporis instanti: in eodem instanti ẽt Tertio, est consumatio motus, hoc est termini acquisitio, remissio culpæ: in hoc enim iustificatio consumatur: Remissio siquidem peccatorum, est finis in iustificatione impij, dicente Esaia. Iste est omnis fructus, ut auferatur peccatum. [Esa. 17.] Motus autem isti liberi arbitrij, nõ sunt mere passiui. Sicut cum aqua calefit, vel cum lignum comburitur. Nã in patiendo nulla libertas, quare nullum meritum, ergo sunt actiui, & ita a Deo motum, seipsum mouet his duob⁹ motibus, vt dictum est. Vnde sequitur vt Deus culpam remittat. Sicq; iustificetur homo coram Deo. In iustificatione enim impij, contrahitur spirituale quoddam matrimonium, inter Deum & hominem. [Osee 2.] Oseę secundo. Sponsabo te mihi in iustitia. In matrimonio autem carnali, requiritur mutuus consensus, ergo multo fortius in iustificatione. [3 Reg 3.] Hinc super illud tertij Regũ. Postula quod uis, dicit Glosa. Gratia Dei liberum requirit arbitrium. Non tamen putes duos, esse actus, gratiæ infusionẽ, & remissionem culpæ. Eodem enim actu, largitur Deus gratiam, & tollit culpam. Sicut eodem actu, ignis corrumpit lignum, & generat ignem. Est tamen inter hæc ordo naturalis. Primum enim, est gratiæ infusio. Secũdo, motus liberi arbitrij in Deum. Tertio, motus liberi arbitrij in peccatũ. Quarto, remissio culpæ. Probatur hic ordo quoad omnia hæc quatuor. Primo, motio mouentis præcedit motum mobilis ratione & causa: nõ ergo propter id datur nobis gratia, quia nos ad illam per bona merita promouemur, sed potius ideo nos per bona merita proficimus, quia diuina gratia pũenimur. Liberũ ergo arbitrium, non mouet motu meritorio, nisi primo motum à diuina gratia. Hinc Christus. Sine me nihil potestis facere. [Ioan. 15.] Ergo primum infunditur gratia qua Deus conuertit impium, quàm ipse impius conuertat se ad Deum. Ob id Propheta clamat. Conuerte nos De⁹ [Psal. 84.] salutaris noster. Patet ergo ordo inter primum & secundum. Inter secundũ & tertium, probatur modo. Liberum arbitrium non detestatur peccatum, nisi quia amat Deum. Nihil enim horremus, nisi quia aliud cui illud est incompossibile, prosequimur. Sicut enim omnis negatio, aliquam affirmationem pręsupponit: ita omnis fuga amorẽ. Quod enim intellectui est affirmatio, & negatio, hoc appetitui est persecutio & fuga. Ergo primo conuertit se se ad amorem Dei, quàm ad detestandum peccatum. Probemus modo inter tertium & quartum. Ecce. Non remittitur peccatum, nisi primum homo illud detestatur & odiat. Si enim sufficeret cessare à peccato, scriptura tantum moneret, Fili peccasti, non adijcias iterũ. [Ecclesiastici. 21.] Sed non id tantum dicit, uerũ addit. Et de pristinis deprecare, vt tibi remittantur. Vnde Psaltes inquit. Dixi [Psal. 31.] confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Ergo motus hominis in peccatum, remissionẽ culpæ præcedit. Quod verò gratiæ infusio, quæ posita fuit prima, præcedat remissionẽ culpæ, quæ quarto loco posita est, patet. Gratia enim luci comparatur, & peccatum tenebris. Abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. [Rom. 13.] Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in dño. [Eph. 5.] Sol aũt prius natura illuminat, quàm tenebras pellat, quoniã agit per suam lucem præexistentem ad illas expellendas. Sicut omne agens agit per suam formam præexistentem, ad remouendum contrarium. Et ideo ex parte omnis agentis, prius est generatio, quàm corruptio: quamuis si passum respicias, fit secus. Mobile enim prius naturaliter recedit à termino, à quo, q̃ accedat ad terminum ad quem.

Quia in subiecto mobili, prius est oppositum quod abijcitur, & postmodum est illud, quod per motum assequitur. Et ita ex parte aeris, prius natura est purgari à tenebris, quàm illuminari. Similiter ergo, si eum qui iustificatur consideres, prius natura liberatur à culpa, quàm recipiat gratiam. At si Deum iustificantem, è contra res se se habet. Quoniam autem hæc duo cum sint dona Dei, magis Deum respiciunt, quàm suscipientem hominem. Hinc est, quod absolutè dicendum est, prius infundi gratiam, quàm remitti culpam in iustificatione. An uero gratiæ infusionem aliquid nostri præcedat, dicetur alibi. Sequitur.

In qua, scilicet pace ad Deum, vel gratia iustificationis, *Stetimus, & gloriamur in spe gloriæ Dei.*

Notate hæc duo uerba. Alterum prçteriti temporis, *stetimus*. Alterum præsentis, *gloriamur*. Non posset in prçsentiarum aliquis gloriari, in spe gloriæ Dei, nisi & actu amicus Dei esset, & Deo charus. Cum ergo dicit Apostolus. *Stetimus, & gloriamur*, vult dicere. Stetimus, & etiam stamus, propter quod gloriamur. Cur dixit *stetimus?* dicendum potius erat, stamus. Si dixisset stamus tantum & gloriamur, non tantam efficaciam manifestasset gratię iustificantis, sicut dicens *stetimus, & gloriamur*. Potest enim qui stat non stetisse semper, sed cecidisse, & postmodum denuo surrexisse. Indicat ergo Paulus iustificatum à Deo, stare, & semper stetisse, nunquam excidere, nec excidisse vel semel à gratia iustificationis, & à diuina pace. Vide ergo tu quanta est uis iustificationis. Iustificatus nunquam excidit, nunquá excidet à diuina gratia, qua iustus deputatus est: neque à pace cum Deo. O illos felices, qui iustificantur semel à Deo glorioso. Non enim tantum surgunt à peccato, sed semper stant erecti, nec vnquam cadunt. Non id prçcor uobis in mentem veniat Paulum de seipso tantum loqui. Ego ipse Paulus iustificatus à Deo, steti: quia scilicet ipse confirmatus erat, vt cadere non posset. Sicut & pauci illi de quibus dicitur. Ego confirmaui columnas eius. De omnibus iustificatis loquitur, quorum & ipse unus erat. Psal. 74.
Audi enim iustificatorum omnium vocem. Nos surreximus, & erecti sumus. Stantes erant pedes nostri. Ecce nunc benedicite dominum, omnes serui domini. Qui statis in domo domini. Paucissimi sunt confirmati: consentaneum non erat, tantum Apostolú generaliter de iustificatione agentem, ad pauculos quosdam sermonem restringere: qui si stant, non quia iustificati, sed quia confirmati sunt, stant immoti, vt liquet. Intendit ergo generaliter iustificatos omnes, ratione vnius iustificationis stare, non excidere eorum quemquam. Est ergo primus effectus iustificationis, pax. Secundus, perseuerantia in pace, & in gratia, vt nunquam iustificati cadant à diuina beneuolentia, in quam semel magno illius fauore fuere recepti: Ecce testimonium Ioannis apertissimum. Omnis qui ex Deo natus est, non peccat, quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, (addit) quoniam ex Deo natus est. O magnæ efficaciæ uerbum. Paulus item, vice omnium iustificatorum. Quis inquit nos separabit à charitate Christi? Certus sum, quod neque mors, neque uita, neque angeli, neque uirtutes, neque potestates, poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu. Est & illud. Charitas Christi urget nos. Illud. Qui spiritu aguntur, hi filij Dei sunt. Agi, vrgeri, efficaciam indicant potentissimam, vt nequaquam qui agitur, qui urgetur, aliò tendat, vel tendere possit, sed immotus stet ad illius voluntatem qui agit, & qui urget. Rectè ergo dicit Apostolus. *In qua stetimus*, Sed si in diuinam gratiam semel recepti, nunquam excidunt, nec excidere possunt, cur toties audimus. Non qui inceperit, sed qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit? Cur clamat Christus ex Euangelio. Nemo mittens manum ad aratrum, & aspiciens retro, aptus est regno Dei? Cur Paulus inculcat. Qui stat, uideat ne

Marginalia: Ps. 19. Ps. 121. Psal. 134. 1. Ioan. 5. Rom 8. 2. Cor. 5. Rom. 8. Matt. 24. Luc. 9. 1. Cor. 10

Rom. 11. ne cadat? Tu stas, noli extolli, sed
2. Cor. 5. time? Cum timore, & tremore salutem uestram operamini? Cur hortatur
Apoc. 3. Ioannes. Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam? Cur monet dominus. Nolite redire retro, memores estote vxoris Loth? Cur Apostolus quæritur, Himeneus & Phi-
Luc. 17. letus à ueritate exciderunt, & sub-
2. Tim. 2 uerterunt quorundam fidem? Deludunt ne nos tam magna Spiritus sancti oracula? Certè non deludunt.
Quomodo ergo hæc, tam apertè pugnantia loca conciliabimus? Ecce concilium. Si diuinæ gratiæ vim & efficaciam consideres, sic qui iustus est, & in gratia constitutus, non modò non peccat, sed nec peccare potest, vt gratia ipsa directus cum agit: At si uertibilitatem, & defectum liberi arbitrij, nullo dempto, à iustitia deficere quisque potest, & peccare. Vis videre? Ecce. Non potest aliquis omnino impecabilis reddi, nisi auferatur ab eo omnium peccatorum origo. Origo autem peccatorum, omnino prima est ex errore rationis, uel quia decipitur circa finem boni, & circa media ad finem in particulari, quæ in vniuersali omnes appetimus, vel ex hoc, quod iudicium rationis propter aliquas passiones repente insurgentes ex uiribus inferioribus, intercipitur. Quamuis autem prima origo, tolli possit ab aliquibus, adeò vt diuina gratia, dono sapientiæ & consilij, diligantur in cunctis, ut nunquam errent, neque in fine, neque in medijs in particulari, tamen tolli secundam, vt uidelicet non possit ullo modo intercipi iudicium rationis, repugnat statui uiatorum.
Ostendo. Nam ad hoc sequitur, vt si rationis iudicium nunquam intercipitur, omnium operum ratio semper actu sit Deus, non tantum habitu.
Hoc autem est proprium beatis, quod semper actu ferantur in Deum. Vnde & soli Christo adscribitur, quia fuit simul viator & compræhensor, ut theologi dicunt. Ergo nullus, quantalibet sanctitate, & iustitia præpolleat, quousque peregrinatur à domino, est, neque etiam aliquando fuit adeo confirmatus, quin peccare possit, vel potuerit.

Quod autem dicitur de Apostolis cõfirmatis in gratia, intelligendum est hoc pacto, videlicet quod ita erant addicti bono, vt non nisi ualde de difficili peccare possent, & nunquam uellent: propterea quod ex virtutibus infusis, & inferiores uires reformabant, & uoluntas in Deum fortius inclinabatur, & ratio in contemplatione diuinæ ueritatis perficiebatur, quorum omnium continuatio, ex feruore magno diuini amoris proueniens, eos semper à peccato retrahebat: totum autem quod deficiebat ad plenam confirmationem, complebat assidua diuinæ prouidentiæ custodia. Quoties & occasio peccati se ingerebat, eorum mens diuinitus semper ad resistendum tam efficaciter excitabatur, ut actu resisterẽt, & nunquam peccarent. Hæc est confirmatio uiæ, non alia. At confirmatio beatorum, ualde maior est. Nihil enim se ingerit quod possit peccati occasionem præbere, quia ablata omni origine peccati, plenissime in seipsis habent sufficiens principium suæ firmitatis. Iam ergo scopum huius materiei habes. Iustificatus peccare potest, & à gratia excidere, & multi excidunt, & exciderunt. At Apostolo nostro id satis est, quod ex ui diuinæ gratiæ, quam iustus habet, quam semen dei appellat Ioannes, ea ratione, quia per eam efficimur filij eius, & quia in uirtute continet omnes fructus bonorum operum, sicut semen continet arborem, sequitur vt possit non peccare, qui iustificatus est. Immo & hoc uerum est, quod dicit Ioannes, non potest peccare ex ui eius, sicut ignis ex vi caloris non potest infrigidare, neque nix, vt nix potest calefacere. Nulla enim res, habens aliquam formam, ex ui illius potest agere effectum oppositum, effectum quẽ nata est parere forma illa. Ex gratia natum est exire opus bonum, ergo iustificatus habens gratiam, vt sic non potest facere opus malum. Si facit, aliunde facit, non ex ui eius. Non de sanitate venit morbus, inquit Augustinus,

gustinus, sed de non recta vsa sanitate. Ita non ex gratia Dei, quæ est animæ sanitas uenit peccatum, quod morbus est illius spiritalis, sed de non rectè vsa gratia Dei. Et hoc modo inoleuit Petri morbus, qui cum non recte vteretur diuina gratia, altum sapiens plusquam par esset, permissus est cadere, vt disceret superbiam in rectè factis etiam cauendam esse. Habet ergo ueritatem. Non peccat, qui iustificatus est, vt iustificatus est, vt scilicet habet gratiam.

Verba uero illa vrgeri, agi, alibi declarabuntur. Videntur enim coactionem significare. Sicut & illud.
Luc. 14. Compelle eos intrare. Et illud. Ne-
Ioan. 6. mo uenit ad me, nisi pater meus traxerit eum, cum tamen consentiant omnes, & amici, & inimici, uoluntatem cogi non posse etiam à Deo. Est ergo tertius effectus iustificationis iste. *Gloriamur in spe gloriæ Dei*. Qui duo includit, spem, & gloriam in spe, vt significetur, quod est magna & viua spes. Neque enim in spe gloriari, quis consueuit si modica sit, vel exigua, sed si magna. Cuius autem rei est spes illa? *Gloriæ Dei*. Gloria Dei est, vt incepit, perficiat iustificatus. Ergo habet spem, quod omnino perficiet Deus, quod incępit: quod scilicet gratiam quam illi dedit, consumabit. Quid est autem gratia consumata, nisi gloria æternæ uitæ? Habet ergo spem, & gloriatur in hac spe, quam habet, cum securitate omnino ad illam gloriam perueniendi. In hac enim gloriatione, & (vt ita dixerim) in hac sancta superbia, propter spē cælestis felicitatis, ostenditur, quod qui iustificatus est non hæsitat, vtrum sit beandus, vel non. Sed firmissime tenet, se se diuino munere saluandum
1. Cor. 3. esse. Habentes enim talem spem, multa fiducia utimur, inquit alibi Apostolus. Nec mirum, quoniam arram habet gloriæ, qui iustificatus est, videlicet gratiam diuinam, qua mundo natus, renatus est Deo. Ex hac enim gratia, spes viua nascitur, dicente Pe-
1. Pet. 1. tro. Regenerauit nos in spem viuam, in hæreditatem immarcessibilem conseruatam in cælis. Et huius ratio magna est, quoniam per gratiam efficimur filij Dei: si autem filij, & hæredes. Spem ergo uiuam habemus Num. 8.
hæreditatis.

Tu dices. Argumentum concluderet, si sciremus nos esse hæredes, sed id nos nescimus, quia nec etiam scimus, quod simus filij Dei. Totum uerum est. Sed, quod id nesciamus accidit, iustificationi. Iustificatio enim suapte natura parit spem uiuam hæreditatis. Et si sciremus nos iustificatos esse, ex vi iustificationis nos sciremus esse hæredes, & consequenter haberemus spem uiuam, vt indubiede adoptione illius gloriæ confideremus, & sciremus etiam habere spem illam. Apostolus ergo gloriatur de effectibus iustificationis, qui exeunt ab ea, abstrahendo à nobis. Sat ergo illi est, quod iustificatio ex seipsa parit spem viuam, excludens omnem timorem, & omne dubium. Vnde aliqui pauci, qui diuina reuelatione sciuerunt se esse in Dei gratiam receptos, si timore posthabito, spe ardentissima, & viuacissima freti fuerunt æternæ felicitatis. Sicut Paulus qui dicebat. Certus sum, quod neque mors, neque uita, neque creatura alia poterit me se- Rom. 8.
parare à charitate Dei. Scio cui credi- 1. Tim. 1.
di, & certus sum. Ego pugno non quāsi in incertum. O spem admirabilem. 1. Cor. 9.
At nos, quibus non tanta gratia concessa est, non spem adeo debemus amplecti, vt timorem repellamus. Torporem enim pareret infirmioribus nobis existentibus, quàm par sit. Stemus ergo vt est in prouerbio, Inter incudinem & malleum. Malleus sit timor, qui continenter nobis inferat ictus. Incus sit spes, quæ sustentet nos, ne mallei ictibus conteramur. Vide Prophetam, quomodo sub dubio ponit spē quam habet de diuina misericordia. Quis scit si conuertatur, & ignoscat Ioel. 2.
Deus? Hoc ideo, quia oculum habet ad diuinam iustitiam, quam timere oportet, & ad suam imbecillitatem, qua timet defecisse ab eis quæ ad impetrandam ueniam requiruntur, dicens cum Dauide. Imperfectum meum uiderunt Ps. 138.
oculi

oculi tui. Id enim credere quisq; debet, cum omnia fecerit quæ potest, adhuc non exactè, & perfectè Deo satisfecisse. Et Iccirco timere, & confidere de diuina misericordia, vt ex seipso deijciat totus, releuetur autem totus in spem viuam, ex solo diuini intuitu fauoris, qui nostros defectus supplere & scit, & potest, & vult. Iam ergo intelligis. Iustificatio ex se erigit in spem uiuam, expellitq; timorem: at nō vt nostra est. Sic enim spes mixta est timori.

Vis autem vt radicem tibi ostēdam, propter quam oportet fateri, quod iustificatio ex ratione sua, facit spem viuam in iustificatis? Ecce. Qui iustus est, Deū diligit: neque enim iustificatio est sine charitate, vt dictum est, ergo desiderat vniri suo dilecto, quantum possibile est. Hinc enim nascitur, quod delectabilissimum est, amicis conuiuere. Fides autē ostendit, quod possibile est hominem vniri Deo, secundum perfectam fruitionem, & visionem facialem, quia docet
Matt. 22. quod erimus sicut angeli Dei in cœlo. Ergo desiderat iustus vniri Deo, secundum hunc perfectissimum vnionis modum, quem scit possibilem esse. Desiderium autem maximè augit desiderantem, cū nouit quod desiderat posse obtineri, nisi spem habeat consequendi illud. Esset itaque iustus semper tristis & mærens, nisi spem haberet perueniendi quo tēdit. Sed iustus semper est
Gal. 5. gaudens, lætus & hilaris. Diuina enim gratia, gaudium parit maximum, dicente Paulo, fructus Dei est charitas, gau-
Rom. 14. dium. Et iterum. Non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto. Vnde & in sa-
Sap. 8. pientia legitur. Non habet amaritudinem conuersatio illius. Et de Christō le-
Esa. 42. gitur, quia erat plenus gratia, Non erit tristis neq; turbulentus. Et in Euange-
Luc. 10. lio. Exultauit Iesus in Spiritu sancto. Ergo necessario oportet, vt habeat spem uiuam consequendæ illius fęlicitatis, vt semper possit gaudere. Spe (inquit Apo-
Rom. 12. stolus) gaudentes. Concludamus ergo
Heb. 6. dicentes cum Paulo. Spem sicut anchoram habemus animæ, tutam & firmā, adeò, vt non modo fidamus, quod saluabimur, sed audenter cum Paulo dicamus. Spe iam salui facti sumus. Hoc enim significatur, per gloriari in tali Rom. 8.
spe, vt uidelicet intelligamus, de bonis futuris nos adeò esse securos, & certos, ac si iam parta essent, & obtenta. Hoc nanque cedit in Dei gloriam, vt reddat quod promisit. Certissimum itaque esse debet nobis, quod omnino reddet, non certe propter nos, sed propter ipsius gloriam. Ex hac autem spe tam firma & certa audi, quid sequitur aliud, & potest esse quartus iustificationis effectus. *Non solum autem*, videlicet gloriamur in tali spe. *Sed & gloriamur in afflictionibus*. Tam viua est spes illa, & tam magna hæc sancta superbia, propter illam spem, vt non modo afflictiones corporales minimè paueamus, egestates, erumnas, incommoda, oppressiones, exilia, maledictiones, certamina, labores, ægritudines, miserias, persequutiones, uincula, tormenta, sed patientissimè omnia perferamus: immo ardentissimè desideremus, magnifice de nobis ipsis sentientes, non solum autem desideremus, sed & gloriemur, & gestiamus mirum in modum cum occurrerint. Quod enim futurum speramus & non uidemus, per patientiam expectamus, vt inquit Paulus noster. Patientia autem, non est sine aduersitatibus. Materia nanque patientiæ, aduersitas est: sicut materia liberalitatis diuitiarum copia. Si itaque gloriamur in illa spe, gloriari oportet & in tribulationibus. Vnde inquit Paulus reddens rationem. Rom. 8.
Scientes, quod afflictio patientiam operatur. Scire dicimur, quod fide credimus indubia. Excedit enim certitudine scientiam ipsa fides. Dictum vero illud. *Afflictio patientiam operatur*, occasionaliter tantum intellige. Quia afflictio est materia patientię exercendæ. Quod si dicas. Æque præstat impatientiæ occasionem tribulatio, ac patientiæ. Falsum est hoc. Suapte enim natura præstat occasionem patientię: at occasione tantum accepta, impatientiam parit. Rectè ergo dicitur, quod operabitur patientiam; per se videlicet, licet oppositum p accidēs.

Sine patientia autẽ, (supplete uos,) nõ est spes: quoniam spes dilationem boni quod speramus, includit quo ·iam modo. Spes enim quæ uidetur, nõ est spes. Quod enim uidit quis, quid sperat? Dilatio autem boni malum est, malum uero obiectum est patientiæ. Ergo de primo ad vltimum, spes nõ est spes sine patientia. Et si sic, sequitur, vt quo maior est spes, maior etiam sit patientia: Et vice uersa, quo maior est patientia, maior etiam sit spes: Spes autem ex iustificatione summa est, vt dicebamus. Ergo oportet iustificatis maximam adesse patientiam. At non est maxima patientia Romani, sine maximis afflictionibus. Sicut enim simpliciter ad simpliciter, ita magis ad magis. Ni mirum ergo, si qui maxime fuerunt Deo clari, angustias multas & magnas assiduè perpessi sunt. Audi Paulum de seipso. Nolumus uos ignorare fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniã supra modum grauati sumus, supra uirtutem, ita vt tederet nos etiam uiuere.

2. Cor. 16

Et iterum. Cum uenissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnæ, intus timores. Adhuc vsque in hanc horam esurimus, sitimus, & nudi sumus, & laboramus, colaphis cedimur & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Tanquam purgamenta huius mũdi facti sumus, & omnium peripsema usq; adhuc. Spectaculum facti sumus mundo, angelis, & hominibus. O beatum Apostolum, cui tot & tanta pati donatum est. A Deo dicebat ipse, uobis donatum est, pro Christo non solum vt credatis in eum, sed etiam ut pro illo patiamini. Idem. Certamen habentes, quale & uidistis in me, & nunc audistis de me. Omnes enim qui pie uolunt uiuere in Christo, persecutionem patiũtur. Hinc de Apostolis omnibus legimus. Ibant à conspectu concilij gaudentes, quoniam digni habiti sunt pro Christo contumeliam pati. Cogitabant bona futura, q̃ & quanta essent, & quasi ea sine ꝑsecutionibus, & oppressionibꝰ cõsequi nõ possent, gloriabant̃ in eis. Tristia præsentia erant, iucunda futura expectabantur. At adeo illis spes uiua persuaserat, quod omnino ad coronas, ad palmas, ad triumphos peruenirẽt post certamina, vt necessitate quadam ducti, non possent in afflictationibus non gloriari: nec minus essent eis suauia tormenta, in quibus iugiter versabantur, quàm præmia, quæ expectatione tantum præsentia erant. Nos in desperationem futurorum bonorum, agunt præsentia mala, illis vexationes, non modo non auferebant spem, sed augebant. O nos misellos, illos beatos. Patientia uobis necessaria est fratres mei, vt uoluntatem Dei facientes, reportetis promissiones. Si putas te non habere tribulationes, nondum cœpisti esse Christianus. Cur ergo clipeũ patientiæ nõ assumis, quo ictus omnes valeas declinare, & uictor effectus, brauium æternæ gloriæ consequaris? Audi Paulum. Nulli malum pro malo reddentes. Scriptum est enim. Mihi uindictam, & ego retribuam. Noli uinci à malo, sed uince in bono malum. Nõne Paulus homo erat, inter homines sicut nos, natus & educatus, terram nobiscum incoluit, & aerem respirauit? Non fuit Angelus, fuit homo, & tamen audi quid dicit. Maledicimur & benedicimus, persecutionẽ patimur, & substinemus, blasphemamur & obsecramus. Quod ergo ille fecit, cur tibi astruis impossibile? Non habuit ipse alterum Paulum, ad quem respiceret, cui tot & tanta mala perpeti contigisset. Christum quidem habuit, sed Christus homo & Deus erat. At tu Paulum habes, qui homo tantum fuit, non Deus. Cur ergo ad eum non respicis? Cur illum non imitaris? Non possũ ais. Audi illum. Omnia possum in eo, qui me confortat Deus. Iam non dico vt tibi fidas. Responsum enim habuimus inquit Paulus, vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo. Ipse dixit. Confidite pusillus grex. Faciet enim cum tentatione prouentum, vt possitis substinere, & dicatis. Tribulationẽ quidẽ patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: persequutionem patimur, sed non derelinquimur: deijcimur, sed non perimus. At ad textum reuertor.

Marginal references: 2. Cor. 7. — 1. Cor. 4. — Philip. 1. — Ibidem. — 2. Tim. 3 — Act. 5. — Heb. 10. — 1. Pet. 3. — Rom. 12. — 1. Cor. 4. — Philip. 4. — Luc. 12. — 1. Cor. 10 — 1. Cor. 4.

Patientia

a *Patientia probationem.* Et lapis lidius, & fornax, & aurifex probat aurum; for nace probatur & perficitur. Lapide lidio cognoscitur: ab aurifice commen datur. Omnibus his modis patientia probat uirum. Primo.n. perficit illum. Sicut enim frequenter citharizantes, euadimus citharedi: artem enim citharizandi, causat frequenter citharizare: ita uirtutem perfectam patientiæ, efficit frequens aduersitatum tollerantia. Quis nanq; dubitat infractos fieri animos & infrangibiles, qui uexatioribus

Ecclesiastici.2. diutinis assueuere? In igne inquit Ecclesiasticus, probatur aurum atq; argentum, & homines receptibiles in cami-

Eccl..27 no tribulationis. Et alibi. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Secundo. Experimentum facit fidei & generositatis animi.

Iac.1. Beatus uir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam uitæ. Omniq; mundo demum patientem clarum reddit & gloriosum.

Sap.3. Probauit illos Deus, & inuenit eos dignos se.

Probatio vero spem, incohatam auget. Animi enim inuicta constantia, ex aduersitatum multi iuga patientia comparata, nobis spem facit firmiorem, atque certiorem: vt si tollerauimus cum Christo, & regnaturi simus cum illo. Ita enim

2.Tim.2. scriptum est. Si tollerabimus, & conregnabimus. Habet iustus arram gloriæ, etiam si non patiatur pro Christo: at cum patitur, iam habet duplicem arram, maiorem ergo spem. Nonne ergo tibi uidetur, quod debeat in afflictionibus gloriari, si gloriatur in spe: quandoquidem crescit spes ex afflictionibus? Hinc Chri-

Iac.1. sti germanus. Omne gaudium existimat fratres, cum in tentationes varias incideritis. *Spes autem non confundit.* idest non facit nos erubescere, vel confundi. Est enim hæbraismus, ut unum verbum significet duas actiones in coniugatione Hiphil. Vnde, & cognosco, in illa coniugatione significat facio cognoscere: postulo, facio postulare: ui-

Gen.22. deo, facio uidere. Vt illud. Nunc cognoui, quod timeas dominum, idest cogno

Exo.3. scere feci: Vidi afflictionem populi mei. idest feci uidere. Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, idest, nos postulare facit. Ita ergo hic. Rom.8.

Spes non confundit. vel non erubescit, idest non facit erubescere. Illa enim spes facit sperantem erubescere, quæ tandem post longam expectationem frustratur.

Vnde Paulus dicebat. Si tantum sperantes essemus in hac uita, miserabiliores essemus omnibus hominibus mundi: 1.Cor.15

Quia cum propter regnum cęlorum, temporalia quæque despiciamus, si fabula esset regnum cęlorum, quis quæso hominum deterioris esset conditionis, quam optimus quisq; christianus? Quandoquidem nec in hac uita, nec in alia aliquo bono frueretur. At non frustrabitur hæc nostra spes, inquit Paulus. Omnino enim efficiemur consortes diuinæ gloriæ. Cum enim apparuerit in gloria, 1 Ioan. 3.

tunc similes ei erimus, inquit Ioannes. Ergo non confundimur propter hanc spem, quasi incassum bona futura sperauerimus: & propterea letanter tulerimus mala præsentia. Merito ergo gloriamur propter illam spem, in afflictionibus. Quoniam autem infirmiores & pusilli, tristia (ut ita dixerim) habentes in manibus, iucunda autem tantum in expectatione, plerumq; nimia spei dilatione franguntur. Ideo à bonis pręsentibus eos confortat Apostolus, duas adducens rationes. Prima est. *Quia dilectio Dei, effusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Ecce solidum spei nostræ fundamentum. Re ipsa nanque, datus est nobis Spiritus sanctus, quo diuina dilectio diffusa est in cordibus nostris. Quod pignus dari potuit maius? Deum posse uos illuc perducere, quo sperantes tenditis, nemo dubitat, atque etiam scire, modo velit. Vult autem, & efficaciter uult, aliter enim non dedisset nobis Spiritum sanctum, sicut dedit. Iunge ergo uoluntatem efficacem, omnipotentiæ atque infinitæ Sapientiæ, fiet omnino, quod speramus: ergo nunquam erit, vt propter illam spem erubescere nos oporteat. Sicut aulicis contingit, qui terrena quæque ambientes, atque sperantes in principum curijs, persępe confunduntur, & pudore repleti, clamant. O spes hominum fallax. In-

quit enim Ecclesiasticus. Nullus spera- Eccl.2

uit in domino, & confusus est. Et Dauid. Ad te domine leuaui animam meam, Deus meus in te confido non erubescam. Esaias. Omnis qui credit in illum, & fidit in illo, non confundetur.

Psal.14.
Esa.49.

At verbum istud famosum. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Examinare oportet paulò acriore indagine, antequam ulterius progrediamur. Primum quidem, potest exponi de dilectione qua Deus nos diligit, & qua nos diligimus Deum. Illa effusa est in cordibus nostris, qui certi sumus de illa per Spûm sanctum suggerentem, q̄ in immensum fuerimus dilecti, cum se tradidit pro nobis. Hæc effusa est per Spiritum sanctum, instigantem nos ad redamandum Deum, qui tam ardenter primum nos dilexit, vt se pro nobis tradiderit. Vtraq; aût facit ne côfundamur. Illa, quoniã corroborat nos esse à Deo dilectos: Hæc, quoniã facit ut nos aspera cuncta, & grauia feramur æquo animo. Ita enim fit, vt non confundamur in tribulationibus, expectantes beatá spem, & aduentum gloriæ magni Dei. Explicat ergo causam efficientem fructuũ prædictorum, dum in medium affert dilectionem Dei: Hæc enim quomodolibet sumpta, est causa pacis, patientiæ, & spei. Cedunt ergo omnia in vnam causam. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Cum hæc duo simul audis, Spiritus sanctus, non tibi in mentem veniat pater, neque filius, neq; deitas ipsa: quamuis de his omnibus dicatur, quod spiritus sunt, & sancti sunt: sed suppositum intellige semper, quod à patre & filio, non per modum uerbi sicut filius, sed per modum amoris producitur ineffabiliter. A patre & à filio realiter distinctum. Idem enim non procedit à seipso: Deitate quidem, non modo par, sed idem, at hipostase aliud, & tertia sanctissimæ illius triadis persona, contra semiarrium, Macedoniũ. Propterea enim Spiritus dicitur, ex ratione scilicet, & modo suę processionis. Amor, nanque ex sua natur, aintrinsecus, impellit amãtem in ipsam rem amatam, vt quodammodo amantem extra se ponat, & in amatum transferat, sicut dicit Magnus Dionysius, quarto de diuinis nominibus. In rebus autem viuentibus, impulsus intrinsecus ad Spiritum attinet: Quoniam itaque Deus nobilissima vita viuit, personæ illi quæ per modum amoris procedit, tribuitur nomen Spiritus, quasi sit quædam spiratio, vel aspiratio, aut respiratio productio eius. Hinc Apostolus, impulsum quendam & uim agentem atque mouentem Spiritui sancto adscribit. Qui Spû Dei aguntur, hi filij Dei sunt. Et Euangelista. Expulit eum Spûs. Vt appropriatè intelligas, Spûm sanctum impellere, & mouere nos in Deum, Quia autem primus motus uoluntatis, quæ est principium mouendi, amor est: Propterea Spiritui sancto adscribitur, tanquam causæ diuinus amor, qui in nobis est. Intelligis mysterium? *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Omnia quæ in nobis sunt, habent reduci in Deum: reducuntur autem, & ut in causam efficientem, & ut in exemplarem. In efficientem quidem, quoniam sua virtute operatur in nobis. In exemplarem uero, quoniam oĩa quæ à Deo in nobis sunt, Deum aliquo modo imitantur. Quoniam autẽ una tantum est uirtus operatiua, vnaq; operatio patris, filij, & Spûs sancti, in his quæ sunt extra Deum, sicut & una essentia, omnia reducuntur in Deum patrem, filiũ, & Spiritum sanctum, simulq; reducũtur in eum, vt in efficientem. At quæ reducuntur in eum, vt in exemplar, non reducũtur in omnes tres personas: sed in illam quam imitantur magis. Sapientia qua Deum cognoscimus, nobis ab omnibus quidem immissa, propriè est filij repræsentatiua, qui sapientia dicit: Quoniam ut uerbum producit eum pater, Dilectio ergo Spûm sanctum repræsentat per amorẽ, Spãli itaq; ratione dicitur esse in nobis, per Spûm sanctũ. Propterea omnia, quæ amorem sequuntur, Spiritui sancto adscribuntur. In primis enim, quia amori hoc est maximè proprium, vt amicus uelit conuersari cum amico. Conuersatio autem homi-

Tit.2.
Rom.8.
Mar.1.
1. Cor.1.

hominis cum Deo non est nisi per contemplationem. Vnde & contemplatiuus noster Apostolus dicebat. Nostra conuersatio in cęlis est. Propterea in scripturis sacris, dicimur ad contemplationem diuinam, rapi à Spiritu sancto. Nos omnes reuelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem trāsformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini Spū. Qua autē ex mutua cōuersatione amici cum amico, nascitur gaudium atque lætitia, ideo gaudium nostrum spiritale in Deo, dicitur esse à Spiritu Sancto. Regnum Dei nō est esca & potus, sed iustitia, pax, & gaudium in Spū sancto. Exultauit Iesus in Spū sancto. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spū principali confirma me. Propterea Christus, uocat Spiritum sanctum paraclitum, idest consolatorem. Lucas quoque in actis Apostolicis. Ecclesia (inquit) habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timore Dei, & consolatione sancti Spūs replebatur. Rursus, quia amatum est in amante, & è contra. Deum habitare in nobis, & nos in Deo, ascribitur Spiritui sancto. In hoc intelligimus, quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniā de Spiritu suo dedit nobis. Ex hac aūt mutua beneuolentia transformante, euenit, vt aliquis aliquem in filiū adoptet, quo hæreditas eius, iure adoptionis ad illū perueniat. Conuenienter ergo Spiritui sancto attribuitur, quod per eum filij adoptionis Dei efficiamur. Accepistis Spūm adoptionis filiorum Dei. Tantus amor autem facit, ut omnia amicorum sint communia, iuxta Prouerbium. Dona ergo Dei, quæ nobis cōmunicat, immo & ipsa donorum communicatio, dicitur esse à Spiritu sancto. Alij datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. &c. Hæc omnia autem operatur, vnus atque idem spiritus. Communicatio sancti spiritus, sit semper cum omnibus nobis: Amor uero tam præcipuus, est omnium antidotum offensarum. Vniuersa enim delicta operit charitas, ideo per spiritum sanctum dicitur fieri peccatorum remissio. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Propterea qui blasphemauerit in Spiritum sanctum, non dimittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro. Quia illud abiecisse uidetur, quo peccata abolentur. Hinc renouari dicimur, purgari, lauari, iustificari, sanctificari, uiuificari, vngi, signari, liberari p Spiritum sanctum. Recreari. Emitte Spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Abluti estis, sanctificati estis, iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Si spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Elegit nos Deus primitias in salutem, in sanctificationem Spiritus. Vnxit nos Deus, & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Signati estis Spiritu promissionis, qui est pignus hæreditatis nostræ. Si abluerit dominus sordes filiorum Sion, & sanguinem filiarum lauerit de medio eius, in Spiritu iudicij, & Spiritu ardoris. Si Spiritu ducimini, iam non estis sub lege. Vbi Spiritus domini, ibi libertas. Per hunc ergo Spiritum sanctum, vt aliquando finiam,

Dilectio Dei, qua Deus ipse nos diligit. *Effunditur in cordibus nostris*. Bene autem dicit Apostolus, *Effunditur*, quod enim effunditur, non ammittitur. Lux effunditur, vel lumen, non ammittitur. Effunditur autem, quia effectum facit in corpore, quod illuminatur, nec tamen recedit ab illuminante. Patet in lampade accensa, ex qua mille accenduntur. Diuina ergo dilectio, qua ipse nos diligit, effunditur in nobis, qui iustificati sumus. Manet in Deo diuina illa dilectio: at facit effectum in nobis. Quem effectum? gratiam gratificam. Qua deinde fit, vt nos Deum vicissim diligamus. Ecce ergo effusio. Sicut enim ex lampade accensa, fit lux, similis in alia lampade: ita ex dilectione, qua diligit nos Deus, fit alia dilectio in nobis, illi persimilis. Dilectio enim, qua Deum diligimus, similitudo est illius, qua à Deo diligimur. Ideo, nanque nos diligimus Deum, quia ipse prior dilexit nos.

Nisi

Marginalia: Philip. 3; 2. Cor. 3; Rom. 14; Luc. 10; Ps. 50; Ioan. 14; Act. 16; Eph. 3; 1. Ioan. 4; Rom. 8; 1. Cor. 12; 2. Cor. 3; 1. Pet. 4; Ioan. 20; Matt. 12; Ps. 103; 1. Cor. 6; Rom. 8; 2. Thes. 2; 2. Cor. 5; Eph. 1; Esa. 4; Gal. 5; 2. Cor. 3; 1. Ioan. 4

Rom 11. Nisi enim primum nos dilexisset, nos
Eph. 5. eũ minime diligeremus. Et propterea diuina dilectio, uocatur Lux. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, hoc est dilecti à domino. Diuina enim dilectio æterna est, infinita est, Deus est, non ergo in nobis recipitur ut forma, sed gratia tanquam effectus eius. Quod si dicas. Paulus inquit. *Spiritus sanctus datus est nobis.* Nõ infitior, at id intelligi debet quomodo & illud Ioelis. Effundam de Spiritu meo super omnem carnem. Et illud. Auferam de Spi-
Ioel. 2.
Num. 11. ritu meo, tradamq; eis. Illud quoq;. Fiat Spiritus tuus duplex in me domine. Non enim ad ipsam essentiam, seu psonam Spũs sancti referenda sunt, cũ in-
4 Reg 2.
diuisibilis sit, sed ad ipsius munera, & functiones, vel actus, vt in libro Sapiẽtiæ legitur. Hi autem effectus augeri
Sap 1. possunt, & minui. Cur autem dr̃ Spiritus sanctus dari, & esse in nobis, cum nobis dantur effectus eius? ratio est, qa effectus diuini, non solum diuina operatione esse incipiunt, sed etiam per eã conseruantur in esse. Non enim sicut ædificator est causa domus, Spũs sanct⁹ est causa gratiæ & donorum suorum. Mortuo nanque ædificatore, remanet domus: non est itaque causa nisi in fieri ipsius domus. At Spiritus sanctus, est causa gratiæ, sicut Sol est causa luminis in aere. Sicut enim statim cessaret lumẽ in aere, si Sol aliquo obstaculo posito recederet. Ita Deo ab anima per peccatum recedente tenebrescit, quæ eo præsente per gratiam illuminatur. Est itaque causa in fieri, & in conseruari. Ita apertè docuit Augustinus octauo sup Genesim ad literam. Non ita Deus operatur hominem iustum, idest iustificando hominẽ, ut si abscesserit maneat in absente quod fecit: sed potius sicut aer præsente lumine, nunc factus est lucidus, & semper fit. Sic fit homo Deo sibi præsente illuminatus, absente autẽ continuè obtenebratur. Quia ergo nihil operatur, nec operari potest continua operatione conseruando quod egit, nisi ibi sit vbi operatur, propterea dicitur Spũs sanctus in nobis esse, quandiu in nobis est gratia sua. Vnde Apostolus.
1. Cor 3. Nescitis (inquit) quoniam templũ Dei sanctum, quod estis uos, & Spũs sanctus habitat in uobis? Et quia Spũs sanctus amor est patris, & filij, vbi Spirit⁹ sanctus esse dicitur, ibi est & pater &
filius. Iuxta illud. Et pater meus diliget Ioan. 14.
eum, & ad eum ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Et illud. Inha
bitabo in eis, & inambulabo, & ero il- 2. Cor. 6.
lorum dominus, & ipsi erunt mihi populus. Deus enim est in omnibus creaturis per essentiam, per potentiam, & per præsentiam, implens omnia sua uirtute & bonitate, iuxta illud. Cęlum &
terram ego impleo. Hinc illud. Iouis Hier. 23.
omnia plena. Sed sanctorum mentes peculiari quodam modo inhabitare dicitur, quibus gratificam largitur gratiã, qua fides perfecta charitate, surgit in
nobis. Hinc est illud. Habitare Christũ Eph 3.
per fidem, in cordibus nostris. Neque enim fides ĩformis sine charitate facit, quamuis & illa sit Dei donum, vt Deus nos inhabitare dicatur, cum scriptum
sit. Qui manet in charitate, in Deo ma- 1. Ioan. 4.
net, & Deus in eo. Vide ergo excellentiam dilectionis, qua Deum diligimus. Illa enim non potest in nobis esse, sine gratia gratifica: Gratiam autem hanc nõ potest Deus dare nobis nisi modo quodam det Spiritum suum, suum amorẽ, seipsum. Ergo cum Deum diligimus, Deum in nobis habemus, & ipsi ĩ Deo sumus: sumus ergo consequenter Dij,
non homines. Ego dixi dij estis. Quia Ps. 81.
autem tam magnum est hoc donum, & tam excellens, ut incredibile uideatur: propterea in principio nascentis Ecclesiæ, fidelibus omnibus qui erant tanq̃ semen quoddam spiritale, quo propaganda erat fides Christi in omnibus Gẽtibus, dabat Deus Spũm suum sanctum in signis uisibilibus, vt esset quasi argumentum confirmans hanc ueritatem, omnibus Deo charis, dandum esse Spiritum sanctum, quo deificari possint. Licet enim signa uisibilia nunc cessauerint, nemo tamen dubitare debet, qm̃ quod est probatum semel probatione efficaci, non debet iterato probari.

Non uacat autem mysterio, quod dicit hic ab Apostolo, dilectionem Dei, gratiã scilicet effusam, esse in cordibus nostris. Cor enim in medio est nostri corporis:

potis: ut ergo significetur, hanc gratiam gratificam diffundere se se ad totum hominem, ad omnesque hominis virtutes & potentias, ac consequenter perficere omnes eorum actus, hoc tropo dictum est, quod infunditur cordi, ut intelligas, longè latèque effundendam esse illius uim, tanquam à centro ad omnem circunferentiam. Cordis tamen nomine, animam intellige. Frequenter em̄ hebræi cor pro anima accipiunt. Qui
Psal. 32. finxit singillatim corda eorum. Scru-
Ps. 7. tans corda, & probans renes. Prauum
Hier. 17 est cor hominis. Mirum perfectò, mirū quod magnus ille magister capere non potuerit, Deum infundere nobis gratiam istam. Quemadmodum enim nihil ponitur in aliquo homine, ex hoc quod dicitur gratiam Cæsaris habere, vel Pontificis: at tantum in Cæsare, vel in Pontifice diligente. Ita cum dicimus, ille est gratus Deo, nihil credidit ponendum esse in illo, sed tantum in Deo diligente atq; fauente. Considerare enim noluit, vel non potuit, dilectionem Cæsaris, vel Pontificis non efficere, ut dilectus sit bonus, sed magis è contra, quia est primo bonus, ideo dilectus est ab illis, vel illis gratus. At diuina dilectio, lōge aliter se habet. Diligendo, ipse facit ut bona sint quæ diligit. Non sunt dilectæ res quia bonæ, sed quia dilectę, bonæ. Vtique, ergo, gratia Regis nihil ponit in dilecto, vel grato: potius è contra est, dilectus facit aliquid in Rege. At Deus si gratum habet aliquem, aliquid ponit in illo quem gratum habet. Illā scilicet gratiam, qua gratus est. Et ideo, vt dixi, dilectio Dei, qua diligit nos Deus, luci comparatur: Lux autem aliquid ponit in illuminato, non tamen in illuminante. Item. Lux est principium vitæ: Ita ergo gratia est principium vitæ animæ spiritalis. Sicut ergo principium uitæ, est aliquid in re uiua. Est enim actus & forma illius: Ita gratia aliquid est in homine grato Deo. Est & ratio efficacissima. Nam gratia diuina est principium meritorum omnium: neq; enim per naturam mereri possumus æternā uitam, contra Pelagium, sed per gratiā. Homo autem est qui meretur, ergo oportet vt in seipso habeat hanc gratiæ formam. Sicut quia homo uiuit per animam, habet in seipso animam, contra Arabem illum, qui existimauit intellectum assistere tantum, ut nautam naui: Nihil enim agere dicit aliqua actione, nisi principium illius actionis sit in agente actualiter: & maxime si illa actio sita sit in agentis potestate. Si enim per aliquid extrinsecum agimus, cuius assistentia non sit in nostra potestate, quomodo illud extrinsecum assistere nobis vel non assistere, non est in potestate nostra, ita nec actio illa. Si itaque forma quæ est principium meriti, non sit in nobis, videlicet gratia, iam non erit in nostra potestate mereri, Spiritum sanctum nanq; assistere nobis, non est in potestate nostra, sicut uniuersaliter actio causę superioris, non est in potestate inferioris, igitur oportet ponere gratiam formaliter in anima. Nam dicere actum meritorium, non esse in nostra potestate, cum sumus Deo grati, idest non esse in nostra potestate, vt habentes Dei gratiā mereamur vel non, procul est ab omni ueritate. Non sat est dicere, Spiritum sanctum assistere, sed dicēdum est, quod gratia illa aliquid in nobis est. Et confirmatur. Quia Deus gloriosus, qui omnia mouet ad debitos fines, singulis reb' indidit formas, quibus ad propriū finem tendit vnaquæque. Ita enim di- Sap. 8.
sponit omnia suauiter. Homo autē tendit in finem vitæ æternæ. Cur ergo credimus, quod & illi formam non dederit, qua in illum possit peruenire? Forma naturalis non sufficit, quia finis ille naturam excedit humanam, ergo formam supernaturalem infundit, quæ est principium meriti, uidelicet gratiam.

Sunt tamen qui dicant, gratiam gratificam idem esse, quod dilectionem illam, vel charitatē, qua diligimus Deū. Sed id non mihi admodum placet. Sicut enim lumen naturæ, virtutibus moralibus præsupponitur, tanquam basis & fundamentum: ita lumen gratię, quo diuinam naturam participamus, cōsentaneum est, vt sit radix omnium uirtutum, quibus tendimus in Deum, quas theorias uocant. Quod Apostolus optimè tetigisse uidetur, dicens. Eratis aliquando tenebræ, nunc aūt lux in dn̄o; Eph 5.
vt

Rom. 13. vt filij lucis ambulate. Et iterum. Nox recessit, dies autem appropinquauit, abijciamus opera tenebrarũ, & induamur arma lucis. Significat enim, nos primo in luce esse, & in die: hortaturq; vt deinde secundum lucem armemur, atque ambulemus. Esse in luce est, per gratiam ambulare in luce, idest operari secundum virtutes. Acquisitis nanq; uirtutibus, homo ambulat secundum quod conueniens est rationi naturali, virtutibus infusis, secundum quod cõgruit diuinæ gratiæ. Et ita uirtutes sequuntur gratiam. Et quid mirum? Virtus enim omnis, dispositio quædã perfecti est, vt ex Ethicis liquet. Perfectum autem est, quod in suo esse secundum naturam suam dispositum est. Ergo virtus naturam præexistentem supponit necessario. Nostra charitas itaq;, cum sit uirtus diuina, est dispositio perfecti secundum naturam diuinam. Naturam autem diuinam participamus ꝑ gratiam: iuxta Petrum. Maxima & pręciosa nobis promissa donauit, vt ꝑ hoc efficiamini diuinæ consortes naturæ, ergo supponitur charitati, ut nos iam perfecti sumus in esse gratiæ. 2. Pet. 1.

Tetigit hanc rationem perpulchre Magnus Dionysius, secundo capite de cęlesti hierarchia. Non potest (inquit) aliquis habere spiritualem operationẽ, nisi prius esse spirituale accipiat: sicut nec operationem alicuius naturæ, nisi prius habeat esse in natura illa. Intelligamus ergo nos, ad consecutionem alicuius finis in naturalibus rebus, tria præexigi. Primum, natura proportionata fini illi. Secundum, naturæ illius inclinatio ad illum finem, quæ inclinatio, naturalis appetitus, finis dicitur, & est. Tertium, motus ad illum finem. Exemplum patet. Terra, natura quędã est, cui competit esse in medio mundi, tanquam centrum: Quoniam est omnium elementorum grauissima. Hanc naturam sequitur, vel concomitatur (vt melius dicam,) inclinatio in locum medium, secundum quam naturaliter illũ appetit, etiam cum uiolenter extra illũ detinetur, Tertio nullo prohibẽte, semper deorsum mouetur. Vt ergo homo consequatur æternæ finem uitæ, cum ipse ex se non sit natura proportionata illi, non sat est, quod detur ei inclinatio & motus in illum finem, quia inclinatio & motus in finem, vt dictum est, præsupponit naturam proportionatam fini: aliter enim non inclinatur, neque mouetur in finem illum, sed in alium cuius est proportionata. Omnis enim natura, aliquem finem habet, sibi à diuina prouidentia præstitutum. Ante omnia itaq; opus est, vt homo fiat proportionatus fini illi. Secundo, quod inclinetur. Tertio, quod moueatur. Id ergo quo homo eleuatur ad tantam dignitatem, vt sit proportionatus fini illi supernaturali uitæ æternæ, quam oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascẽdit, & est propria Deo glorioso, & angelis eius, gratia diuina est. Illud secundo, quo hominis inclinatur affectus in talem finem, est charitas. Id tertio, quo mouetur ad attingendum illum finem, exequendo opera quibus ad illum peruenitur, sunt aliæ omnes virtutes. Vt quemadmodum in naturalibus, aliud est natura ipsa, quàm inclinatio naturæ, & eius motus vel operatio: Ita in gratuitis, iuxta Dionysium asseramus rem se se habere. Sed quid immoror? Audite, & intelligite Paulũ. *Dilectio Dei, Effusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Ergo collatio, vel datio sancti spiritus, præcedit dilectionem effusam in cordibus nostris, sicut causa effectum. Effunditur enim per spiritũ sanctum, qui datus est, vt dicit textus. *Per.* nanq; causalitatem significat. Spũs sanctus autem non datur, nisi secũdum effectus suos, vt dictum est. Ergo aliquis effectus Spiritus sancti in nobis est qui charitatem, vel dilectionem nostram præcedit. Hoc autem quid aliud est, vel esse potest, q̃ gratia? qua primum Deo grati sumus. Habetis item locum illum ad Galatas. Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax. Ponitur enim spiritus tanquam arbor, vel radix, charitas autem vt fructus procedens ab arbore. Quod si dicas. Deus dat gratiam, quia diligit. Scriptũ est autem. Ego diligentes me diligo. Et siquis diligit me, diligetur à patre meo. Ergo diligit, quia diligitur: diligitur autem

1. Cor. 2. Gal 5. Prou. 8. Ioan. 14.

tem nostra charitate, ergo charitas nr̃a gratiam præcedit, vel est ipsa gratia. Respondeo. Quod Deus diligit diligẽtes se: non ita tamen quod dilectio, diligendo se, sit ratio quare ipse diligit, sed
Rom 11. potius è contra. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quia ipse, prior dilexit nos. Si iterum dicas, Dilectione nostra meremur æternam uitam, sed gratia est principium meriti, ergo dilectio nr̃a est gratia. Rñdebo, quod dilectio nr̃a non esset sufficiens ad merendum, nisi præsupposita idoneitate, & dignitate merentis. hæc autem habet per gratiam: dilectio ergo nr̃a est primus fructus gr̃ę. Ideo frequenter plura attribuitur ei, quę gratiæ propria sunt, tñ nõ est gratia, ut dictum est. Et hæc sufficiunt pro loci huius declaratione.

Antequam tamen secundam rationẽ aggrediamur. Est magna difficultas super his omnibus, quæ in hoc capite dicta sunt. Videt enim quod Paulus Apolus non possit defendi à contradictione. Nonne enim conclusum est capite secũdo, tertio, & quarto, quod iustificamur per fidem charitate formatam? Vtique. Et tamen hic Apostolus docet, quod ex iustificatione consequitur spes & charitas. Quõ hæc possunt stare simul? Ex primo sequitur, quod sit prior charitas iustificatione: Quia id per qđ iustificamur, prius est ipso iustificari. Ex secundo autem, sequitur oppositũ manifestè, quia causa est prior effectu. Esse prius, & posterius idem respectu eiusdem, adeo est impossibile, vt plus esse non possit. Quid ad hoc?

Respondendum est in primis. Quod Apostolus hic ponit illum ordinem inter iustificationem, & virtutes, qui conuenit eis per se suapte natura. non autem illũ, qui conuenit eis per accidens. Scire ergo debes p accidens esse, quod qui iustificatur, sit in peccato. Primus enim omnium hominum parens, iustificatus est à Deo: accepit nanque donũ originalis iustitiæ, ergo fuit factus iustus: nec tamen primum erat iniustus, sed erat in puris naturalibus. Non itaq; ex iniustitia contrariè ad iustitiam translatus est, sed ex iniustitia negatiuè, ex simplici uidelicet priuatione ad formã. Nos uero alij, cum iustificamur, ex contrario in contrarium transmutamur, ex peccato ad gratiam: Vt sua iustificatio fuerit tantum mutatio, nostra uero motus uerus, licet spiritalis. Ecce ergo responsio. Cum iustificatur nunc aliquis, per fidem cũ charitate, atq; cum spe iustificatur. Quia cum gratia iustificationis sit deificatiua formaliter hominis, requirit hominem dispositum, uel actu proprio si sit adultus, vel actu sui capitis si sit infans, vt in diuinam possit eleuari naturam: quia ex se caput est, qui iustificat. Quælibet autem forma constitutiua alicuius in aliqua natura, requirit materiam dispositam, si sit sub forma contraria positiuè. Disponitur autem homo peccator per fidem, propterea iustificatio fit per fidem. At hoc dicitur esse per accidens, quia accidit iustificationi, quod qui iustificatur, sit peccator. Per se ergo iustificatio ipsa suapte natura ponit fidem, spẽ, & charitatem. Vnde in primo homine præcessit iustificatio fidem, spem, & charitatem: non autem è contra: quia cum non haberet peccatum, quod vnicè gratiæ iustificanti aduersatur, non oportuit eum disponere, per aliquod medium inter peccatum, & gratiam. In mutationibus enim, non est opus dispositione, sicut patet in aeris illuminatione. At solum in motibus, qui sunt de contrario in contrarium. Sed tamen hæc responsio non euacuat difficultatem. Quia omnino ita res se se habet, quod ex gratia iustificationis omnes hæ virtutes producuntur, etiam in nobis, & actus virtutum: nedum in primo homine. Fructus enim gratiæ ab Apostolo appellantur, maxime autẽ charitas sequitur gratiam iustificantem, vel gratificã: Gal. 5. Quia charitas non potest esse informis vti fides, semper enim est formata, formatur autem per gratiam, ergo sequitur gratiam, non præcedit. Quæritur ergo, quomodo conciliari possunt loca ista, vt ipsa iustificatio nostra, fiat per fidem charitate formatam: & ita uirtutes præcedant: & iterum ipsa iustificatio per gratiam, pariat fidem, spem, & charitatem?

Et sic ipsa pcedat. Et tandē ad hoc respō sio est. Quod in iustificatione duo sunt consideranda. Deus nanque iustificat. Homo iustificatur. Est ergo iustificare dei, est item iustificari hominis. Licet autem hæc, non sint duo motus secundum rem, sicut nec calefacere ignis, & calefieri ligni. Actio enim, & passio sunt unus motus, tamen distinguuntur secundum suas rationes formales, sicut via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas. Hinc enim est ascensus, illinc descensus, distinguūtur autē adeò, ut iustificare dei sit agere, iustificari hominis sit pati, vel recipere. Iustificationem ergo actiuā dei, uocamus gratiæ infusionem. Iustificationem hominis passiuam, susceptionē gratiæ, qua suscepta remittitur culpa. Simul sunt hæc secundum tempus, Ne scit enim tarda molimina Spūs sancti gratia. Vnde in Actis legimus. Factus est repente de cœlo sonus, vt intelligas Spiritum sanctum, subitò operari in mētibus hominum, replendo eas gratia sua. Spiritus enim ubi uult spirat, & vix sibilum eius audis. At secundū naturam, prius est iustificare dei, quàm iustificari hominis. Actio enim secūdum naturā prior est passione, licet sint vna res tantum. Iustificare ergo dei, quod est gratiam infundere, vel iustitiā, causat fidem, spem, atque charitatem, quibus homo mouetur in Deū motu meritorio, & etiam in peccatum detestando illud, ut supra dicebamus. Vis videre? Ecce. Cum enim habet fidem, spē, atque charitatem, iam dignus est æterna uita. Iuxta illud. Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam illum, & manifestabo illi meipsum. Nō est autem dignus, nisi habeat gratiam, qua iustus effectus sit coram Deo. Ergo non potest fides, spes, & charitas præcedere gratiæ diuinæ infusionem. Quod si dicas. Gratia non datur nisi digno. Dignus autem nemo est nisi per fidem, spem, & charitatem, ergo &c. Responsio est, Quod non debet intelligi, vt primum homo sit dignus gratia, & postea Deus det illi gratiam. Sed ex hoc ipso quod datur gratia, fit dignus. Vnde simul est dignus gratia, & habens gratiam. Iuxta illud Pauli. Dignos nos fecit. Hæc ergo ex parte agentis, uidelicet dei. At si loquamur ex parte eius, qui iustificatur: dico quod iustificari hominis, consequutio scilicet iustitiæ atq; gratiæ, præsupponit fidem, spem, atque charitatem. Cum enim habet fidem, spem, atque charitatem, tunc est plenè, iustificatus, non antea. Vis uidere? Nā ex probatis superius. Finis iustificationis est remissio culpæ. Remissionē autem culpæ, præcedit motus duplex liberi arbitrij, in Deum, & in peccatum. Motus ille non est sine fide, neque sine spe, neque sine charitate. Accedentem siquidem ad Deum, oportet credere, qa est, & quod sit credentibus remunerator. Ecce fides, & spes: Detestante autem peccatum, oportet primum adhærere Deo per amorem: quia fuga præsupponit persecutionem, vt dicebam. Ecce charitas. Ergo à primo ad ultimū, Iustificatio dei actiua, est prior virtutibus: At iustificatio nostra passiua, posterior. Habet enim, qui iustificatur, prius natura uirtutes, quàm iustificetur.

Act. 2.

Ioan. 3.

Ioan. 14.

Coloss. 1.

Heb. 11.

Si dicas. Ergo antequam iustificetur peccator, hoc est antequam remittatur ei culpa, dignus est remissione. Concedo. Sed non antequam Deus illum iustificet. Cur enim est dignus? Per fidem, spē, & charitatē, sed hęc habet per gratiæ infusionem, quæ præcessit peccatoris fidem, spem, atque charitatem, atque effecit. Gratię infusio, est iustificatio actiua dei: Ex Deo ergo dignus est, non ex se ipso. Si dicas modo. Antequam habeat fidem, spem, & charitatem, Deus illum iustificat, ex dictis. Igitur, & ipse antequā habeat fidem, spē, & charitatem iustificatur: contra dicta. Nego consequentiam: concesso antecedente.

Si dicas. Ab actiua ad passiuam valet consequentia. Cōcedo absolute, sed non cum signorum additione. Nam pater æternus, in primo signo originis, generat filium, filius tamen non generatur in primo signo, sed in secundo. Valet ergo, Pater generat, ergo filius generatur, sed non; Pater generat in primo signo, ergo filius generatur in primo signo.

gno. Et hoc est complementum huius materiæ de Iustificatione impij, ad dei laudem, in qua (ut uerum fatear) diu laboraui ego, sed tandem illuxit mihi Deus, cui sit gloria semper.

Sequitur modo secunda ratio, qua pusilli confortantur, quod nequaquam frustranda sit spes eorum de felicitate consequenda. *Præterea. ἔτι γὰρ quia Christus existentibus nobis infirmis, secundum tempus pro impijs mortuus est, vix enim pro iusto, quis moritur, ἀποθανεῖται. nanque pro bono forsan aliquis & audet mori. Commendat autem dilectionem suam ad nos, Deus. Quoniam peccatoribus adhuc nobis existentibus, Christus mortuus est pro nobis, multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, saluati erimus per ipsum ab ira. Si enim inimici existentes reconciliati sumus Deo, per mortem filij eius, multo magis recōciliati salui erimus in uita ipsius.*

Cum enim ex dono Spūs sancti, probasset immensam esse dilectionem, qua nos prosequitur Deus, & propterea cōfidendum esse, ut saluare nos uelit. Rursus idem probandum illi fuit, ex morte vnigeniti filij eius, quæ cum Deus omnia faciat in mensura, sola videtur omnem excessisse mensuram. Cum enim hęc sit mensura, atq; meta dilectionis,
Ioan. 15. vt quis animam, hoc est uitam (hæbraismus enim, animam pro uita accipere consueuit) ponat pro amicis suis, hanc metam supergressus est Deus omnipotens, qui filium suum sibi cōsubstantialem, carnem factum, pro nobis existentibus adhuc peccatoribus, consequenterque tantæ maiestatis hostibus, mori non modo passus est, sed voluit. Ipse.n. illum morti tradidit, agnoscens nanq; nostram imbecillitatem, nempe ad diuinam pacem obtinendam, misit filiū suum, qui pacem tractaret, atque cōponeret, quod sanguinem fundens innoxium, effecit. Quos ergo iam conciliauit, non ne modo conciliatos saluabit? Pro inimicis Dei filius perire uoluit ne perirent illi, iam amicos factos, quomodo perire patietur? Pro extraneis uitā posuit magnanimus ille hæros Christ⁹ Iesus, nunc adoptione filios effectos, quomodo ab hæreditate reijciet? Pro impijs seruis, pius dominus non dubitauit crucis subire tormentum, pijs filijs non impertietur regnum cęlorum? Patietur ut diuina ira, in extremo iudicio eos perdat, quos patibulo tam horrendo intercedente moriēs saluare uoluit? Putas ne fortasse, quod moriens fecit, viuens immortalis nequaquam efficere ualeat? Nonne est morte uita potētior? Mortuus est enim, ex infirmitate, 2. Cor. 13
viuit autem ex uirtute Dei. Si ergo morte saluati sumus, quomodo vita nō gloriam consequemur? Si nostras qualitates attendis, nos digniores sumus, quā fuerimus. Si Christum spectas, illius uita morte efficacior est. Ergo si nos olim mors Christi saluauit indemnes, nunc multo magis uita Christi glorificabit. Hæc omnia molitur Apostolus, si diligēter attendis, à fortiori vtrinque arguēs. Si iustificati sumus cum essemus impij, & hoc per mortem Christi, iam iusti facti per uitam Christi, qui amplius non moritur, (sedet autem ad dexteram dei patris immortalis & gloriosus,) glorificabimur. Maius est enim impium iustificare, quam iustum glorificare. Maius quidem, non absolutè, ne decipiaris. Gloria nanque maior est, & dignior gratia, igitur glorificatio maior iustificatione, sed maius proportione: quomodo dicimus interdum, montem aliquem esse paruum, & granum aliquod magnum. Plus enim excedit donum gratię, quod in iustificatione confertur dignitatem impij, qui iustificatur, quàm donum gloriæ dignitatem iusti, qui glorificatur. Siquidem iustus dignus est gloria, impius indignus gratia: ut resolutè tandem intelligas, ex maiori misericordia Dei impiorum iustificationem prouenire: At ex maiore iustitia, glorificationem. Ecce ergo rationis apostolicæ exaggeratio. Si Deus, qui diues, est in misericordia, propter nimiā charitatem qua dilexit nos, vt alibi dicitur, Eph. 2.
cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, multo magis viuificatos, nūc assumet ad participationem supernæ illius hæreditatis regni cęlorum. Id nanq; fuit maioris misericordiæ argumentū, hoc minoris. Propriū est autem Deo semper misereri. Misericordia enim superexaltat iudicium. Iac. 2.

Et

Et miserationes eius super omnia opera eius. Et propterea uides, quod Apostolus ascribit impiorum iustificationē morti, vitæ Christi, & iustorū glorificationem. Quia enim uita morte potentior, glorificatio quæ maior est iustificatione, vitæ tribuitur. Quia tamē mors, misericordiæ diuinæ efficacissimum fuit argumentum, illi tribuitur iustificatio. At plura sunt particularius discutienda.

Primum illud, quod per parenthesim intelligēdum est. *(Vix enim pro iusto quis morietur. Nanque pro bono forsan aliquis & mori audet)* Et est *Et* pro *Etiam*. Sensus ergo huius est. Vix aliquis inueniretur, qui pro uiro iusto exponere uellet sponte uitam, quo ille saluaretur: Multo itaque minus pro impio. Nam zellus uirtutis urgere solet suapte natura adeo, vt pro uirtutibus prædito etiā mori uideri graue non debeat. Contrà vero, impiorum uita omnibus odiosa atque abhominabilis est. Qui itaq; pro iusto non moritur, nec pro impio sponte moreretur. Cogita ergo quanta fuerit dilectio diuina. Nam Dei filius, non pro iustis atque probatis uiris saluādis, sed pro impijs mori uoluit ultro. Exponit autem illud, *Vix*, vix inquit dixi: qa forsan etiam mori aliquis pro bono audet, sed admodum rari sunt illi. Non dicit autem moritur, sed mori audet, quia nullus adhuc inuentus est, qui pro seruanda alicuius iusti uita, virtutis amo-
Ioan.13. re mortuus sit. Petrus quidem dicere Christo ausus est. Animam meam pro te ponam: sed tamē ancillulæ illius uoce perterritus, dum mori timuit, vitam
2. Cor.5. negauit: Adeo quisque mortem effugit, & uitam appetit. (Nolumus enim expoliari, sed superuestiri.) At Christus
Luc.19. non modo ausus est, sed reipsa mortem pertulit pro uita impiorum. Venit ēm saluū facere qđ perierat. O summā ergo & incomparabilē dilectionē. Quia aūt potuisses instare. Tot martyres constantissimè mortē obierunt pro Christi Iesu gloria, multoque magis si ille fuisset in humanis, pro eo saluando non dubitassent ludibria, uinculaq; & tormenta perpeti, ac demum subire mortem. Stringit fortius argumentum Paulus. Illi pro amico redamante mortui essent, non eos uis sanctitatis atque iustitię impulisset, sed uis amoris quo amabant, & item amabantur à Christo. Commendat ergo, extollit, manifestat charitatem suam ad nos, quia cum inimici essem⁹, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Inter homines aliquando legimus, amore alios pro alijs mortem oppetijsse. At id non ratione iustitiæ, sed ratione amicitiæ contigit. Christus ergo pro iniustis, & inimicis moriens, ostendit incomparabilē esse suam dilectionem, & citra exemplum. Indebite ergo a Deo tantū dilecti, videamus omnes quātum illum diligere debeamus. Ille suæ uitæ, nos impios præposuit. Cur ergo tāto beneficio, nos ipsi ingratitudine vilia queq; anteponimus? Cur pro impijs mortuus est pius dominus, nisi ut pium dominum vsque ad mortem diligamus?

Secundum illud est. *Cum essemus infirmi, secundum tempus pro impijs mortuus est.* Hoc enim uerbo tollitur magna dubitatio, quam paulo ante posse contra Paulum adduci innuebamus. Dixit eñ Christus. Maiorem charitatē nemo ha- Ioan.15.
bet, vt animam suam ponat quis ꝓ amicis suis. Si itaque hæc est dilectionis meta, quomodo nunc Apostolus dicit, qđ Christus mortuus est pro inimicis? Hęc inuicem pugnare uidentur. Posset quidem dici, hanc esse hominum metam, qui adeo frigidè amant, ut uix etiam vnus inueniatur, qui pro amico mori uelit. At non est hęc meta Dei gloriosi, qui totus amor est. Deus enim ignis consu- Deut 4.
mens est. Verum mihi maxime placet paulina hæc declaratio, qua tolluntur scrupi omnes: ꝓ inimicis actu, at amicis habitu mortuus est Christus Iesus. Secundum tempus nanq; illud, erant omnes homines inimici: At non simpliciter. Amici enim deinde facti sunt omnes per mortem eius. Mortuus est ergo pro inimicis, sed non tanquam inimicis, at tanquam amicis. Vis uidere? Nā mors sua, licet sufficienter omnibus ꝓfuerit, effectualiter tamen illis tantum qui deinde facti sunt amici, Vnde dice- Ioan.17.
bat. Pater, rogo pro istis, non pro mundo, sed pro eis, qui crediturì sunt p ver-

bum

bum eorum in me. Hi autem coram Deo, qui uocat quæ nō ſunt, tāquā ſint, iam credebant, conſequenterque erant amici. Exitum enim, & terminum vniuſcuiuſque ſpectat Deus, non media, metam non curſum.

Tertium illud eſt. *Reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius.* Iſtud enim uidetur excludere declarationé factā. Quia ſi reconciliati ſumus Deo ſimpliciter per mortem Chriſti, ergo iam uerè eramus omnes inimici ſimpliciter, non tātum ſecundum tempus. At tandem reſolue, nos fuiſſe reuera inimicos Dei ex parte noſtra. At Deus ipſe non fuit noſter inimicus, vt oporteret eum nobis reconciliari. Nanque reconciliari, mutationem dicit de inimicitia in amicitiam. Deus autem ab æterno dilexit
Hier.31. nos. Cum ſcriptum ſit. In charitate perpetua dilexi te. Nos itaque ſumus reconciliati Deo: Sed Deus non eſt reconciliatus nobis. Ab æterno enim amauit quos amat, vel amabit: nec tranſit de amore in odium, vel è contra. At ipſo manente immoto atque immobili, nos ipſi mutamur. Quod non eſt difficilè intelligere. Si columnam ſpectes, quæ immota manens mihi dextra modo eſt, & poſt ſiniſtra. Dextrum enim & ſiniſtrum, in nobis ſunt, non in collumna. Ipſi ergo mutamur, illa uero nequaquam. Quomodo autē reconciliauerit nos Chriſtus per mortem Deo, dictum eſt capite tertio. Quoniam uidelicet, abſtulit peccata noſtra, quibus reddimur inimici Dei, dum diuinæ uoluntati reluctamur: Ecce primus modus. Secundus autem eſt, quia mors ſua fuit ſacrificium Deo acceptiſſimum. Sacrificij autem proprius effe-
1.Re.26 ctus eſt, vt Deus placetur. Iuxta illud. Si dominus incitat te aduerſum me, odoretur ſacrificium. Cum itaque obtulerit illud pro nobis, nos Deo fuimus reconciliati. Sublata enim odij cauſa, quæ erat in nobis, non in Deo, conſequens eſt, vt mutatio, in nobis non in Deo facta ſit. Et ſi Deus placatus dicitur, eſt denominatio extrinſeca tantū. Nihil enim reale Deo aduenit, quo placatus dici poſſit. Pro his ergo, quos ipſe amicos habebat, mortuus eſt Chriſtus, licet ipſi actu inimici eſſent. Neque etenim aliter, verificari poteſt di- Ioan.3.
ctum illud. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. Si enim dilexit, quomodo erant inimici, niſi ex parte eorum tantum? vt dictum eſt. Notate tamen, quod ſecundum illud tempus, cum eſſemus nos inimici Dei, ut ſic, Deus non diligebat nos eodem modo, quo cum facti ſumus amici, dilexit vel diligit. Diligebat nos, vt nos faceret bonos: nunc autem iam factos bonos diligit, vt glorificandos. Et hæc eſt uera dilectio,
iuxta illud. Ego diligam eum, & manifeſtabo illi meipſum. Tranſit ergo à modo ad modum dices; ſi non à dilectione in dilectionem. Item. Si ſit una dilectio tantum, eſt tamen alius, & alius modus. Iſte tranſitus in nobis eſt, qui de peccato ad gratiam mutamur, non in Deo. Ioan.14.

Si dicas, Dicitur odio habere pec- Pſ.18.
catores. Reſpondeo. Homines illos quos ab æterno dilexit, dicitur odire cum ſunt in peccato: quia ut ſic, pro illo tempore non diligit nos in ordine ad gloriam. Hæc enim eſt uera dilectio. At diligit eos, vt faciat bonos, & non ſimpliciter odit, quia nō pro fine: nullum tamen etiam ſimpliciter odit, quia quod odit ipſe, non fecit, quæ enim fecit, bona ſunt omnia.
iuxta illud. Vidit Deus cuncta, quæ fe- Gen.1.
cerat, & erant valde bona. Omnes homines ipſe fecit, ergo nullum odit: at peccatum odit, quoniam illud ipſe nō
fecit: Omnia.n. quæ ſunt, per ipſum fa- Ioan.1.
cta ſunt, & ſine ipſo factū eſt nihil: peccatum ſcilicet, quod nihil eſt. Peccatum autem ſemper odio habuit, ut omnino uerum ſit, quod ſemel diligit, ſemper diligit; quod ſemel odit, ſemper odit.
Vnde ſi legitur. Iniquos odio habui. Pſal.118.
intellige tu tantum formaliter, hoc eſt iniquitate, iuxta illud. Deus malorum odit iniquitatem.

Quartum eſt, uarietas illa adiectiuorum, quæ nobis aſcribit Paulus, infirmi, Impij, Peccatores, Inimici. Tu interpretare, Infirmitatem, imbecillitatem virium, propter peccatum ad conſequendam ſalutem. Sicut enim

ægritudines corporis compagem soluunt, vt nihil in nobis remaneat viriũ. Ita animæ morbus, adeò uires spiritales eneruat, vt clamare cogatur peccator. Ps.4. Miserere mei, quoniam infirmus sum. sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Impietatem, rebellionem in Deum, neglectamq; religionẽ, peccatum, omnem mentis inordinatum affectum, inimicitiam, præuaricationem legis, contra statum in quo conditus fuit homo, vt cuncta illi, & ille Deo obediret, sicque pacem haberet cum omnibus. Vt infirmitas opponatur potentiæ, impietas bonæ uoluntati, peccatum ordini mentis, inimicitia amori Dei: & in hunc modum currat oratio. Potentissimus Deus pro nobis infirmis: sanctissimus pro peccatoribus: pijssimus pro impijs, φιλανθρωπος pro hostibus, mortuus est. Nunc ergo factos fortes, pios, sanctos, amicos, Rom.8. non amabit? Vt nobis parceret, filio non pepercit: nunc amplius necesse non est morti tradere filium suũ: credemus ergo, quod futura bona cęlestia non nobis largietur: quæ ut adipisci valeremus, seipsum in mortem tradidit? Hæc ratio certè, ad futurorum fidem asseuerandam, & spem confirmandam, plurimum efficaciæ habet adeo ut non nisi stupidus, & sensu carens, illius uim negare possit. Quis enim quæso, de salute desperare de cætero possit, cum tam ardenter nos amarit cum hostes essemus? modo eñ reconciliati sumus. Quis item ferreus adeo est, vt Deo qui per mortem filij sui nos sibi uoluit, in gratiam conciliare, rursus peccatis uelit inimicari, & non potius pijs operibus continenter de reconciliatione gratias agere? Sequitur.

Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum: per quem nunc reconciliationem accepimus. Et hic est vltimus iustificationis fructus, quem post longam digressionem recenset Apostolus, propositi non immemor. Referri ergo debet verbum istud, ad ea quæ multo ante di-Rom.4. cta sunt. Videlicet, gloriamur in spe, gloriæ Dei. Non solum autem, sed & gloriamur in afflictionibus: quasi per eas ad felicitatem perducendi: Non solum autem, sed & gloriamur in Deo, in pręsentiarum, quasi dicat Apostolus. Non modo sperantes, felicitate illa potiri cum Deo gloriamur. Sed & tanquã iam existentes cum Deo ipso, & illum in nobis habentes, ipsiq; habitantes in eo, postquam per Christum his diebus nouissimis illi sumus reconciliati, per illum ipsum gloriamur. Nam amicus amici, est semper indiuiduus comes. Tunc etiam adest, cum maximè abesse uidetur, qui amicus est. Nos itaque amici iam facti Dei, cum illo sumus semper. Qui autem adhæret Deo, unus spiritus est. 1.Cor.6. Ni mirum igitur si gloriamur in eo. O quàm magna nobis, iustificationis est ratio gloriandi. Quod uidelicet diligamur à Deo, ipsumque nos ipsi uicissim ardenter amemus. Quis thesaurus, quod regnum huic comparari potest, quòd facti simus participes amicitiæ Dei? Hoc regno cęlorum maius est, ne dicam quibusuis terrenis opibus. Vbi enim uerus est Dei amor, nihil est, nihil inquam est, quod uideri possit insuaue. Vre, seca, plecte, usti, secti, generose oĩa perferimus. Ad eam solum spectantes qua detinemur, diuinam flammam: Omnia ridens, qui Deum toto pectore amat, neque præsentis uitæ aduersitatibus deprimi, neque prosperis, & uoluptatem habentibus extolli potest, aut inflari: Ignes, ferrum, egestates, morbi, uincula, mors ipsa ei qui hunc amorem possederit, dulcia & grata sunt. Nihil enim respectat, nihil auet, nisi gloriæ huius tam immensæ magnitudinem. At experientia sola, huius sancti amoris vim atque efficaciam demonstrare potest. O uitam fęlicem amantium. O lætitiam spiritalem. O thesaurum bonorum omnium innumerabilium.

Modo diligeret me Deus, itemque ego Deum ipsum sancta charitate diligerem, & ipsa inferorum gehenna, mihi suauissima atque optabilis uideretur. Studeamus ergo omnes huic sancto amori, qui omnem uoluptatem exuperat, non modo gratia futuri præmij, sed & propter ipsius amoris diuinam

uinam

uinam transformantemque naturam, Huius duntaxat amoris gratia, supercę lestes illas, incorporeasque potestates, felices existimauerim ego, quod à Deo dilectę, Deo in cunctis obsequuntur, potentes uirtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonis eius. Seraphici illi Spiritus, cur putas angelos, archangelosq; excedant, sintque diuinæ illi gloriæ uicinissimi, nisi quia omnes illos choros superant in amore diuino? O felices illos ergo, qui Spiritus hosce Deũ semper alternis uocibus glorificantes, prænimio amore æmulantur. Fiet enim, ut non modo prope Dei thronum illis considere fas sit, sed & illum intra eos habere, qui sedet in throno. O gloriam super omnem, gloriam. Hanc autem gloriam, nemo tollet ab eis. Meminisse autem oportet, dictum esse supra capite secundo. Iudæos per legem gloriari in Deo.

Rom. 2. O vanam vestram gloriationem Iudęi, vult dicere Apostolus hoc in loco. Si enim non nisi per Christum conciliati estis Deo, quomodo per legem gloriari potestis in Deo? Mihi credite, nulla est, nec esse potest gloriationis ratio in Deo ipso, cui usque ad Christũ, Eph. 2. qui in carne sua soluit inimicitias nostras, semper fuimus omnes odiosi. Non ergo iudæus, non teucer, Christianus tantum, gloriari potest in Deo, qui noscit se se Christi ope, reconciliatum fuisse.

Habes ergo, omnes Iustificationis fructus. Primus est Pax. Secundus. Perseuerantia. Tertius. Fiducia vel spes, & gloria in spe. Quartus. Gloria in afflictionibus. Quintus. Est dilectio nostra ad Deum. Sextus, Gloria in Deo. En numerus absolutissimus, atque inter perfectos omnino primus: quo dierum numero creatus est totus orbis. Vnde Augustinus dixit. Numerum senarium, fuisse primum exemplar in mente summi illius opificis; qui numeris iuxta Boetium, vniuersa ligat. Nolo tamen te latere lector, quod uerbum istud.

Non solum autem, sed & gloriamur in Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum. potest construi cum his, quę immediate dicta sunt. Multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. Textus enim Græcus, non habet *Gloriamur*, sed *gloriantes*. καυχώμενοι, Est ergo sensus. Reconciliati salui erimus in uita ipsius: non solum autem reconciliati, sed gaudentes, & gloriantes de hac reconciliatione in Deo per Iesum Christum. Ad hoc enim sequitur. Vt sciamus nos esse reconciliatos. Ita ergo gloriantes de hac reconciliatione, salui erimus. Nemo enim gloriari potest de reconciliatione, nisi sciat se reconciliatum esse. Qui autem scit se esse reconciliatum, scit se in gratia Dei esse. Ille uero spem firmissimam habet suæ salutis, vt supra dicebatur. Deinde dicit.

Propter hoc. Sicut per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.

Vide, attende, mirare, diuinam hanc Pauli sapientiam. Dictum est, & demonstratum ex lege, ex prophetis, omnes homines quouis tempore legis naturalis, scriptæ, & mediæ, peccasse, Deique gloria eguisse. Omnes item, nullo delectu personarum habito, per Christum Iesum, iustificatos fuisse. Apostolus ergo, & tanquam optimus medicus, radicem morbi, quo contabuit vniuersum hominum genus, perquirit, scrutaturque tantorum malorum fontem: & tanquam maximus Theologus, mysterium simul aperit, cur per vnum Christum, omnis terrarum orbis, diuina gratia saluatus sit, & lesæ illi maiestati conciliatus. Duas ergo tu, hinc accipe conclusiones. Prima. Adæ peccatum inquinauit omnem posteritatem: radicis siquidem vitiatæ morbus, ad omnes huius arboris ramos, per generationum sarmenta diffusus est. Ecce fons, scaturigoque omnium peccatorum: protoparentis culpa, qui peruasit omnem terrarum orbem. Secunda. Quoniam uno homine delinquente, diuina iustitia, orbis terrarum

damnatus est: magna ratione, & diuina misericordia vno homine Christo satisfaciente, orbis terrarum conciliatus est, & saluatus. Peccato illius, mors inualuit, merito huius, vita surrexit. Vnus Adam terrenus prostrauit omnes: quid mirum si unus Adam
Ioan.3. cælestis, qui de cælo uenit, & super omnes est, omnes erexit? Regnauit diabolus, & triumphauit culpa, vel Adæ offensa, cur gratia Christi non de-
Ioan.14. buit eijci foras, vt vnus Deus regnare inciperet? Maior est enim Christus, quàm Adam: potentius cælum quàm terra: copiosior gratia quàm offensa: meritum delictum superat: misericordia quoque Dei, super exaltat iudicium: & Deus est diabolo fortior: vita etiam mortem præcellit. Hæc omnia his uerbis continentur. Tu ergo sic lege literam. *Per quem nunc reconciliationem accepimus, propter hoc, sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors &c.* Reddit itaque Apostolus rationem. Cur per unum Christum reconciliationem accepimus vniuersi: Obiectanti enim Iudæo, quomodo per unum Christum possunt omnes gentes saluatæ esse, atque conciliatæ. Iudæus enim fuit Christus, & ex Iudæis natus. Sat fuit, si Iudæos saluauit, quomodo illo uno potuit orbis terræ saluari totus? Respōdendum est, hac ratione saluari potuisse, atque reuera saluatum esse. Sicut &
1. Cor.15 per vnum hominem peccatum in mūdum intrare potuit, & de facto intrauit, atque per peccatum mors. Sicut ergo in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Peccatum illud originale, fuit omnibus hominibus, qui ex primo parente generantur: Ita hæc Chr̄i gratia, originalis fuit, & est omnibus, qui per Christum regenerantur.

At hic immorari oportet. Maxima enim pars omnis gloriæ Christi Iesu, aque mysteriorum fidei eius ex peccato originali pendet, & ex effectibus eius: audeoque dicere cum Augustino & Gregorio. In uanum cruci affixum est Christum, si fabula est peccatum originale primorum parentum. Bellum autem nobis est, cum Philosophis omnibus, & cum Pelagianis hæreticis. Humana nanq; Ethnicorum Philosophia, & Pelagiana hæresis, peccatum originale non agnoscit. Philosophia quidem, quia nec ad primum hominem ascendere pōt, cuius labe infectū esse dicimus hoīm genus, Philosophi dn̄t, Omnes homines sunt vnius speciei, ergo nihil plus habuit Adam quàm nos, neque nos minus, quàm ille. Quid igitur est peccatum originale, quo perdidimus dona primi parentis, etiam si detur primus homo? Secta vero Pelagij, quod gratiam diuinā prorsus abijciat, existimans naturam humanam proprijs fretam uiribus, omnia Dei præcepta seruare posse etiam ad intentionem legislatoris, atque uitam æternam promereri. Initio ergo, quid nomine peccati originalis intelligamus, accipe, antequam arma sumamus in Philosophos, & in hæreticos, vtrosque crucis Christi Iesu hostes, & propterea à nobis, qui iuxta Paulum Gal.6. gloriamur iu cruce, enecandos. Quid deinde res ipsa sit, infra declarabitur. Cum ergo audis Peccatum originale, in mentem tibi illico ueniat, defectus quidam, non personæ tantum, sed naturæ humanæ, qui non modo pœnæ, sed culpæ rationem habeat, quem omnes homines ab origine, a generatione scilicet contrahunt necessariò. Ob id enim peccatum dicitur originale, quasi ab originaria nostra propagatione contractum. Hoc ergo peccatum, hunc defectum, in nobis esse à signo primum Philisophis, quo ad possumus, persuadeamus, proprijs eorū armis, cum Dauide giganteas illorum machinas prosternentes. Attendite autem quæso.

In ordine naturæ, tam cælestium, quàm terrestrium rerum, omnia inferiora parent, superiora regunt. Elementa cęlestibus illis spheris mouentur, gubernantur, & aguntur. Spheræ rotantibus Angelis, (quos intelligentias uocant,) perpetuis lationibus, atque regularibus circunferunt.

Secundæ

Secundæ oẽs intelligentiç pp primam, quam amant, cuique quoad possunt, assimiiari desiderant suos uoluunt orbes. Ob id rota primi mobilis, inferiores spheras naturaliter secum trahit ab ortu ad occasum: cum tamen suapte natura, quælibet ęque ab Occidente in Orientem sit nata moueri. Quere, require superbe Philosophe, si inferior natura superiori unquam dominatur, an semper. (vt par est) è contra superior inferiori. Anima rationalis altioris est, & dignioris naturæ, quàm corpus, Spiritus, quàm caro: ratio, quàm sensus: uoluntas, quàm apoetitus. Cur ergo in homine anima non dominatur corpori, ratio non sensui, spiritus non carni, uoluntas non appetitui? In uno homine hoc monstrum cernitur, quod plerunque inferiora dominantur, superiora seruiunt. Omnes naturæ pacem habent, quia quæ regere debet, regit: quæ regi regitur. Vnus homo semper gerit irreconciliabile bellum. Caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus carnem, ita vt non quæcunque volumus, illa faciamus. Homo item Deo glorioso reluctatur, cui omnis natura paret, terra, pontus, & aer. O monstrum perpetuum. Redde, redde mihi rationem huius, tu qui rerum naturas inquiris: Ne mihi dicas, ex necessitate materiæ id contingit: sensibilis enim appetitus in delectabilia mouetur semper suapte natura, quæ interdum sunt contraria rationi, & primus orbis, orbesque secundi, suapte natura contrarijs motibus mouentur. Attamen, quia ex illis hoc magnum animal colligauit natura, vel Deus, naturæ auctor, fecit, vt & secundi à primo semper, rapiantur illis etiam non modo non reluctantibus, sed & moueri cupientibus motu supernæ spheræ, quæ à primo rotantur motore. Cur ergo ita, non est & in homine, quem paruum mundum appellas, sicut & mundum magnum animal? An diuina prouidentia cuncta regit præter hominem, vt ordinem dederit omnibus rebus, hominem vnicè despexerit, vt nonnulli Philosofasti impudentissimè. dixerunt? Sed quomodo illud uerum erit, quod tu iactas, nos sumus finis omnium? Indignum enim uidetur, curare uilia, prætiosiora despicere. O Philosophe te conuenio, responde mihi, & mecum fatere, præter naturam, hæc monstra inueniri in hominibus. Quo autem magis omnibus alijs reb⁹, diligit Deus hominem, quippe quia est viuum Dei simulachrum atque mũdi miraculum, ut ter maximus ille Hermes dixit, eò melius cæteris creaturis conditus est. Et si seruasset in seipso bonum, quod creauit Deus, caro spiritui: subijceretur Spiritus carnem sine difficultate in seruitutem redigeret perpetuam: ancillaretur semper ancilla, & domina semper dominaretur. Hoc natura, hoc diuina exigit prouidentia. Pęnale quid ergo est, in homine ista peruersitas, ista pugna, non naturale. Si autem pœna est, igitur culpa præcessit. Pœna autem est in omnibus hominibus, ergo culpa vniuersalis est, non particularis. Ecce, ecce originale peccatum. Primum hominem non agnoscis: non te urgeo, agnosce saltem unum quempiam fuisse, qui primum peccauit, cuius peccatum ordinem naturalem subuerterit. Nam quæ præter naturã sunt, ęterna esse non posse, omnis philosophia clamat. Id autem sat est, pro astruenda malorum nostrorum. origine Nulla mihi crede potest assignari ratio huius monstruositatis, quæ tam bellè quadret sicut ista. Manes ille, Philosophus magis, quàm Christianus, vt huius pugnę, causam inueniret duos Deos confinxit, Spiritum nanque à bono Deo, quem lucis principem appellabat: carnem à malo principe tenebrarum prodijsse dixit. Origeniani, qui falsò & impiè tanti patris Origenis sibi nomen vindicarunt, quos manet inferorum cruciatus, platonicis consentientes magis, quàm christicolis, omnes animas, simul ante mundi constitutionem fuisse in cælis conuersatas, atque in Deum peccasse, ob id in pœnam facinorum fuisse relegatas ad corpora, vt pugna & contrarietate eorum assidua, plecterentur, inaniter fingũt. O chimeras. O anilia deliramẽta.

Gal 5.

Non est bona pluralitas principatuum. Vnus ergo princeps. Audi Manes. Forma non fit, sed infit, quare non est ante compositum cuius est, O Græcule, qui Origenis nomen indignè profiteris. Anaxagoras ad suum cahos cōfugium habet. Empedocles ad suam litem. Democritus ad casum, sed indigni sunt, vt hic à nobis refellantur. Aristoteles Philosophorum omnium, ne Platone quidem excepto, & doctissimus, & eloquētissimus, de more tam est anceps & dubius in huius cōclusionis dissolutione, (angebat enim etiam ante Christi, & Pauli tempora, hæc dubitatio tam grandis, sublimia illa ingenia) vt non uideatur tutus à contradictione. Nunc enim dicit sensualem appetitum natura inclinari ad malum: propterea eum principium motus uestigat, vtrunque appetitum simul ponit, ob id quod cum ad diuersa tendant, rationalis ad bonum, sensus ad malum, visus fuisset insufficiēter causam explicasse, si alterum tantū indicasset. Nunc autem dicit, eum virtutibus moralibus nostra uoluntate domari posse, quāquàm haud facile, cum tamen quæ naturalia sunt, nulla vi auferri valeant. Nunc dicit, uirtutes morales, actionibus frequentatis acquiri, vt uerè sint, & dicantur morales: qđ magna temporis mora nostris conatibꝰ obtineantur. Nunc dicit, felicitatem esse Deorum donum, ad quod sequitur. & ipsas virtutes, quarum operibus politica felicitate beamur, à Deo nobis donari. Quod si ita est, in nostra potestate non erit pugnam illam tollere, & carnem domare, quod tamen apertè alibi constanter asseruit: nullum docens esse posse uirtutis vel uitij rationem, nisi in nostra sit potestate virtus & uitium. Qua de re tractaturus de virtutibus, & de vitijs, primum de uoluntario & inuoluntario copiose egit. Cernis quàm facile ruunt omnia Philosophorū fundamenta? Ob id quòd peccatum originale confiteri noluerunt: Ipsa etiam natura, nos omnes vel adiscere nolentes, id docente, atq; muto quodam eloquio maribus & fęmellis indicāte, hac ratione, quoniam ab incunabulis prona est ad malum, difficilisque ad bonū: vt illinc freno, hinc calcaribus opus habeat. Quis huic rationi audeat refragari? Est, est ergo originale peccatum.

Pelagium nunc insectemur ex sacris literis, quas ipse profitetur. Dauid clamat. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Non potest intelligi de peccato actuali matris. Siquidem ex legitimo matrimonio conceptus ipse, & natus est. Oportet ergo uerbum illud ad originale referri, quod hæreditario iure se se contraxisse per propagationem testat. Iobum habetis clamantem. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? non ne tu qui solus es? De immūditia autem peccati loquitur, quandoquidem præmittit. Et dignū ducis super huiuscemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in iudicium. Omnino ergo indicat apertissimè, aliquam immunditiam contrahære hominem quemlibet, ab ipsa sua seminali origine. Hanc originale peccatū uocamus. Est demū Paulus noster, qui in acie stat inuictus pro Christi gloria. Per inobedientiam vnius hominis, peccatores cōstituti sunt multi: Peccatum per unum hominem intrauit in mundum, & per peccatum mors. Quid apertius? Quid clarius dicere potuit? At audi quid somniarit ille superbus Heresiarcha, vt naturam defenderet, & gratiam extenuaret. Peccatum (inquit) per unum hominem intrauit in mundum. Quoniam ipse protoplastus malo suo exemplo fores aperuit, ianuamque patefecit omnibus delinquendi. Non ergo propagatione peccatores constituimur peccato Adæ, sed exemplo tantū, & imitatione. O quàm fallax est hæc argutulorum hominum philosophia. Rectè ait Paulus. Videte ne quis uos seducat siue decipiat per inanē Philosophiā. Intelligis argutiam Pelagianam? Quomodo illud intelligitur, quod supra capite secundo ex Esaia, atque Ezechiele adducebamus. Nomen dei per uos blasphematur inter gentes, occasione scilicet mali exempli a gentibus accepta & data à Iudæis. Vnde illud in prouerbio est. A boue maiori, discit arare minor. Et Paulus, hac ratione Petrum arguebat quod

Ps. 50. — Iob. 14. — Rom. 5. — Coloss. 2. — Esa. 52. — Gal. 2.

quod gentes cogeret iudaizare, quia facile subditi prelatos imitantur. Ita magna subtilitate, sed maiore impietate superstitiosus ille Monachus, qui sapere uolés plusquam oporteret, non sapuit ad sobrietatem. Interpretatur nos, primi parẽtis peccato fuisse infectos, quia illum imitamur, & nõ aliter, illud Osee verbum adducens. Ipsi sicut Adam trãsgressi sunt pactum, ibi præuaricati sunt in me. At nec ista subtilitas illum tueri poterit. Ecce ratio. Si imitatione tantum Adam nos sua labe inquinauit, ergo non omnes, sed hi tantum, qui illũ imitantur, peccato illo polluti sunt, & sordidati: At peccatum illud, omnes homines absolutè, sanctos & nõ sanctos, vno Christo dempto, qui ex semine Adæ non traxit originem, inquinauit. Ergo alia uia, quàm imitationis, vel exẽpli traducitur peccatum illud ad posteros. Confirmatur. Baptismus, secundũ communem Ecclesiæ sctẽ consuetudinem, quam magnus Dionysius in Ecclesiastica Hierarchia dicit ab Apostolis dimanasse, infantibus recenter etiam natis exhibetur, ne si eos mori contingat, excludantur à Dei regno. Scriptum est enim. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spũ sancto, non potest introire in regnum Dei. Nemo autem à regno Dei excluditur, nisi propter culpam, ergo si pueri non baptizati ad cælestia regna peruenire non possunt, hoc est, quia aliquod peccatum habẽt, quod baptismo deleri piè & uerè Ecclesia credit. Actuale, non est peccatum illud imitatione parentum, quoniam usu carent liberi arbitrij, citra quem nullus actus imputatur ad culpam, ergo originale, est originaria ipsa propagatione contractum. Proximi parentis autem peccatum nõ cõtrahitur, ergo peccatum illud est peccatum protoplasti. At ut uerum fatear, mirum profectò, mirum, quomodo ille hæreticus acerrimo certè præditus ingenio, tam grauiter in hoc negocio fuerit hallucinatus. Si enim imitatione tãtum, transit peccatum unius hominis, in alios, quærens Apostolus radicem morbi humani generis, debuit inuenire mulierem, quam primum & Adam ipse imitatus est, non hominem. Item non mulierem, sed diabolum. Ipse nanque primo peccauit, peccareq; mulieri suggessit: quo factum est, ut malè suasæ mulieri consentiens Adam, & ipse peccarit. Tertius est ergo in peccato homo, non primus. Quomodo itaque ipse est princeps mali huius exempli, cũ Apostolus in eo sistat: nec mulieris, aut diaboli ullo modo meminerit? Ad propagationem necessario recurrere oportet. Ob id excluditur diabolus, qui tantum imitatione non propagatione fuit causa peccati hominum. Scriptura dicente. Inuidia diaboli, mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur autẽ eum, qui sunt ex parte eius. Mulier autem excluditur, quoniam mulier materiam in generatiõe ministrat. At homo agit. Item, mulier est sumpta ex uiro, vt sit quasi membrum uiri. Ab homine ergo tantum traducitur peccatum, non à muliere. Hinc Theologi consentiunt, Eua peccante, modo Adam non peccasset, nequaquam ad nos, culpam originalem pertransituram fuisse. Propterea Apostolus. Per unum hominem dicit, & non per duos, neque per uirum, & mulierem: quod etiam ex testamẽto veteri liquet. Quamuis enim Eua comederit pomum, non agnouit se nudam esse, neque erubuit, nisi postquam & Adam comedit illectus ab ea. Tunc eñ donis quæ prius acceperant expoliati, in ardores, & concupiscentias dimissi, erubescere cæperunt, ipsam rei indignitatem considerantes. Sunt & illa duo loca. Eramus natura filij iræ. Nemo est mundus à sorde, neq; infans cuius est uita unius diei super terram, quæ nulla ratione torquenti possunt, vt ex eis non euidentissimè demonstretur originaria labes hominum uniuersorum, quæ generatione per parentes transfunditur in filios. Expugnatis autem Pelagianis & Philosophis, aduersus sciolos nobis decretandum est.

Osee 6. — Ioan. 3. — Sap. 2. — Gen. 3. — Eph. 2. — Iob. 15.

Heus tu frater mi (dicetis scioli.) Nũquid hoc decet diuinam iustitiam, vt quod ab iniquo parẽte gestum est, hoc filijs per mille generationes imputetur ad culpam? Num hoc bonum tibi uidetur in oculis Dei? O boni uiri, dicite vos & mihi. Nunquid iustum fuisset, si

parens ille non peccasset, paruisset autem diuinis mandatis, vobis omnibus, & filijs vestris, itemque filijs filiorum, obedientiam illam ad meritum imputari, conferrique successione hæreditaria omnia illa dona, quibus ille fuerat exornatus, sine uestris meritis? Fidelitati diuinæ promissionis id conueniebat, respondebitis vos. Sed eadem fidelitas exigit, vt uobis omnibus imputetur ad culpam protoplasti ingratitudo aduersus diuinam benignitatem. Non Deus ipse uobis est iniurius, si dona illa nascentibus hominibus non elargitur, quæ solum ea lege promiserat vniuersis: si primus ille genitor noster non à Sathana, tam turpiter se se prosterni permisisset, ille ignauus, fuit uobis iniurius: ille uobis nocuit, illum culpate, non Deum: qui cum nostrum omnium parens esset, vobis tanquàm filijs suis, dona, gratias, opes thesaurizare debuit. Thesaurizauit autem iram, infelicitatem, miserias.

At si apponenda erat conditio diuinis promissionibus, (dicet murmurator ille) non hæc apponi debuerat, quę iniquitatem sapere uidetur, vt vno solo peccante, peccasse omnes intelligerentur. Sed non ita obloqueretur, si res prosperè, & feliciter cessisset. Si enim Adam hostilibus insidijs non succubuisset, nemo hominum doluisset: Iniustè data sunt mihi hæc, tam magna donaria, propter obedientiam primi parentis: sed gaudentes vniuersi, & benedicentes diuinam iustitiam, quod generosa protoplasti gesta, etiam filijs imputaret ad coronam, proculdubio illi gratias agerent. Postquam ergo ille præuaricatus est, & nos ac si actu præuaricati fuissemus, à diuina ira despicimur, tanquam lesæ illius maiestatis rei. Nemo temerè Deum arguat, sed obstruatur omne os loquentium curiosa. An enim non licuit Deo legem dicere, super bonis suis, vt illi placuit? Si homo quilibet, ut etiam Ethnicorum leges dicunt, suæ rei est moderator & arbiter, vt pro arbitrio disponere possit, quare non multo magis Deus, qui vnus est uere dominus? Legem ergo dedit primis parentibus, ac Adæ potissimum, inijtque pactum huiusmodi. Ad satietatem de omni ligno quod est in paradiso comede, de ligno autem scientiæ boni, & mali: (Ita enim ab infelici exitu libuit illud appellare) ne comedas. Si id seruaueris, non modo perpetuis temporibus, tu & mulier, his donis eritis illustres, sed & omnes qui naturali propagatione nascentur ex uobis, quémadmodum naturam humanam participabunt, ita omnia hæc dona uestra quasi traduce seminis uestri parta, consequentur. Quod si contrafeceris, te, & vxorem, omnesque posteros expoliabo. Audiere pactum, consensere, gratias egere Deo pro se & posteris. Cum ergo demum fędera violarint suggerente Sathana, non ne legitima interpretatione dicimur, & nos in illis uiolasse? Quandoquidem, & legitima interpretatione dicimur in illis consensisse. Quoniam si in rerum natura fuissemus, quisque nostrum, consentire debuisset, vt quod illi nostræ reipublicæ principes ratum habuissent, & nobis placuisset: siquidem pater ille erat, & illa mater nostra. Iure consultos interrogate, intrepide fatebuntur, legitima præsumptione præsumi posse tanquam probatū à nobis omnibus, quodcunque ipsi, vel contra nos, vel pro nobis fecerunt. Adde tu doctior, quod contra omnem rationem videbatur, ut illi vnquam à lege diuina exorbitarent: siquidem illi cum essent figmenta manuum Dei, qui ab eius arte sine ulla naturæ opera prodierant; charissimi habebantur præ cæteris, qui natura propagantur. Vnde ab eis in nos omnes gratias suas diffundi decreuerat, ut & ipsis in æternum deberemus. O magnam protoparentum gloriam. Naturale est, vt vnusquisque opera sua diligat, magis quàm ea quibus aliæ causæ participant. Ob id ut puto, dilexit Deus Adam atque Euam præ cæteris hominibus. Consentaneum ergo uidebatur, vt et illis super omnes homines curæ esset, ne diuinam hanc perderent dilectionem. Neque uero adeo molestum

Gen. 2.

stum

suum ac difficile præceptum dederat illis Deus, vt uerisimiliter existimari posset, illud esse uiolandum: Cum enim paradisus illa omnibus esset consita arboribus, quarum pomis vesci poterant ad satietatem: magnum non erat ab una tantum abstinere. Quis ergo vel mediocris ingenij credidisset, (fęminam quæso post ponamus, sexu fragilem atque uolubilissimam) tantum heroem se se expositurum tanto periculo, vt cum plurimos fructus in próptu haberet ad uescendum suaues, uisu quoq; púlcherrimos, illum uellet vel degustare, quem dominus tanta comminatione sub mortis etiam pęna uetuerat? Quæ enim ratio erat, vt infelix ille crederet, infelicior suadenti, & infelicius malæ suasæ mulieri à serpente, quem etiam ipse nouerat è cęlo ad inferna fuisse deiectum? Si itaque pacto illi inter Deum & Adamum, propter has rationes adeo fauorabiles non dicimur legitima interpretatione consensisse omnes, cui unquã pacto legitima interpretatione dicetur aliquis consentire? Vos qui iura, cum pontificia, tum cæsarea profitemini, cõuenio. Quod ergo perdidit ipse, iustissimè dicimur & nos perdidisse: sicut qđ obtinuisset ipse si stetisset, diceremur, & nos iustissimè obtinuisse. Intelligis mysterium? At non debuit Deus omnium pręscius futurorum, (dicet inquietus ille,) præceptum apponere protoparenti, quandoquidem omnes nitimur in uetitum. Et postquam præceptum dedit, saltem debuit Sathanam coercere, ne eum aggrederetur, sciens quod aliquando uerè dicere posset, Præualui aduersus eũ. (Psal. 12.) Immo illud debuit, istud non debuit. Debuisse uero Deum cum audis, decuisse intellige. Nihil enim est quod debeat Deus agere, vel non agere. Eo ipso enim quo aliquid agit Deus, id iustum est: eo ipso quo non agit, iniustum. Decuit ergo præceptum apponere, vt intelligeret Adam, se se sub potestate esse, & sub domino, cui obedire par esset. Qui enim accepto mãdato, præcipientem adeo leuiter contempsit, quo non esset progressus arrogantiæ, quid non peccasset, si nihil à Deo audiuisset, si se sub domino esse nesciuisset? In tot delitijs positus, & in tanta securitate, ob tantam licentiam & negligentiam prorupisset in deterius, ad summa flagitia euasisset, nullo etiam instigante, vel tentante, nisi præceptum quasi frenum adhibuisset illi, pijssimus misericordiarum Deus. Non decuit autem coercere demonem ne tentaret. Cum enim succumbere tentationi sit malum, tentari bonum est, & magnum bonum. Extollenti enim se animæ, & de propria virtute præsumenti, utilis admodum tentatio est, ut propriæ infirmitatis experimento elatio comprimatur. Hinc in Ecclesiastico legimus. (Eccl siastici. 34.) Qui tentatus non est, qualia scit? Sciebat Deus, quod tentatione deijciendus erat, sed sciebat etiã, quod libero arbitrio resistere poterat tentatori. Reliquit ergo eum in manu consilij sui. (Eccl. 15.) Non enim mihi uidetur, magnæ laudis futurum fuisse inditium, si propterea benè uiueret, quia malè uiuere nemo suaderet: cum etiam in natura posset, & in potestate haberet si uoluisset, tentanti non consentire. Magna ergo fuit in peccãdo primorũ parentũ iniquitas, vbi tanta affuit ad non peccãdum facilitas. Adde, quod iam antea q̃ tentaret, misera illa Eua, nescio quid ueneni in se ipsa conceperat, quod demũ suasa, in os charissimi cõiugis euomuit, & ad nos oẽs transfudit. Inquit. n. Augustinus, secundo sup Genesim ad literã. Mulier verbum serpentis nõ crederet, nisi iã inesset menti eius, amor propriæ ptãtis, & quędam de se superba ꝑsumptio. Inditio est, quod tria mẽdacia vix eam aggresso serpẽte, in primis verbis dixit mulier illa ĩprudẽs & ĩproba. Dicẽte. n. serpẽte. Cur præcepit vobis Deus, ne cõmederetis ex oĩ ligno paradisi? (Gen. 3.) Audi qũo ter mentit. De oĩ ligno, quod est in medio paradisi vescimur, sed pręcepit nobis Deus, nè hoc lignũ scientiæ boni & mali tangeremus, nè forte moriamur. O filia diaboli. Præcepit ne tangeremus. Esum, non tactum prohibuit Deus, nisi uerè comedissent, quamuis consensum intrinsecum Sathanæ adhibuissent, nihil nobis, aut illis nocuissent primi parentes.

Secundo.

Secundo. Ne forte moriamur. Vbi est forte in præcepto dei? Quacunque hora comederis, morte morieris. Absolutè comminatus est mortem Deus gloriosus, & mortem spiritalē, de qua
Iac. 1. Peccatum cum consumatum fuerit, generat mortem. Et mortem corporis,
Gen. 3. de qua. Puluis es, & in puluerem reuerteris. Statutum est enim homini tūc
Hebr. 9. semel mori. Tertio. Præcepit nobis. Nec tibi datum est præceptum, superba mulier, Adæ tātum præcepit Deus. Ex om-
Gen. 3. ni ligno paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali, nè comedas. Propterea illa sola peccante, (vt dictum est,) nihil inde detrimenti humanum genus consequutū fuisset. Neque em̄ rationabile uidebatur, penes mulierē, summam tantæ rei consistere, quæ suapte natura, & vndam & uentum instabilitate superat. Vides ergo quod nō fuit irrationabile, tentationi hominem exponere: Et vides, quod Eua potius se se exposuit Sathane mentiendo, q̄ Sathanas eam ui sua deuicerit. Callidus
Ibidem. enim erat serpens ille. Cum ergo agnouit eam mentiri tam facile, de uictoria quasi securus, eam aggressus est, & per eam hominem quoque deuicit. O arma diaboli mulier. A muliere factum
Ecclesiastici. 25. est initium peccati, inquit scriptura, non à diabolo, & per eam omnes morimur. Adde tu pro his omnibus, quod non decebat tanta dona gratis prorsus collata pro eis, & nobis omnibus, penitus gratis, citra omne meritum conseruari. Gloria enim maior est homini, vt mereatur, quàm ut dono tantum obtineat quod possidet. Non est autem dignum meritum, sine alicuius præcepti obseruantia. Obedientia enim maximè conducit ad meritum. Obedientia uero mandatum exigit; non est autem obedientia pulchra, & egregia sine certamine, quemadmodum nec uictoria sine agone & pugna. Magno ergo mysterio fuit data lex protoplasto, permissumq; est, vt cum Sathana decertaret, quem facile (modo uoluisset,) vel leuiter prosternere pro se ipso, & nobis omnibus potuerat. Succubuit itaq; athleta ille, & nos in ipso succubuimus: peccauit, & nos peccauimus: comedit pomum, & nos comedimus, idest tanquam eo comedente, & nos ipsi comedissemus: reatus æternæ pœnæ ad nos omnes peruenit, progenitos ex patre illo iniusto. In oculis enim magni Dei reputamur comedisse, & verè cum illo peccasse: sicut & reputati fuissemus meruisse, si ipse non peccasset. Priuatus ergo est donis illis quæ dederat Deus, & nos priuati sumus: imputatur aūt ad culpam ei quod priuatus fuerit, quia fuit priuatus uoluntario eius peccato: ita ergo imputatur & nobis, qui legitima interpretatione dicimur, in eo consensisse peccato. Ista itaque donorū priuatio, non absolutè, sed vt dignè nobis à diuina iustitia, imputatur ad culpam peccatum originale est. Cum ipso semine transferenda fuerant in generatione, dona omnia illa parētum nostrorū, ad nos omnes, non quidem ex ui seminis, quandoquidem anima intellectiua non est in semine: uenit enim deforis, & diuinum nescio quid est, vt & Philosophi egregij dicunt, ergo nec dona illa ex traduce, neq; ex semine dimanare possunt, quæ spiritualia sunt, & in anima recipiuntur, sed ex diuino pacto. Promiserat nanque omnes ex eorū semine dilecto, procedentes, illis omnibus donis insignire, (quibus ipsos illustrarat) si in sobrietate stetissent. Ita ergo priuatio illorum donorum ad culpā imputata, & imputanda, transfunditur per generationem, non ex morbosa qualitate seminis. Nihil est morbi magis in semine, quàm in saliua, vt inquit Anselmus, sed ex pacto diuino, quo uniuersos homines ex semine Adę descēdētes, expoliare decreuerat, si Adā præuaricatus esset: quandoquidem eo præuaricante intelligendum erat legitima interpretatione vniuersos eius filios in secula seculorum præuaricatos fuisse. Quod autem dixit Iobus. Quis potest Iob. 14.
facere mundum de immundo conceptum semine? Non ita debet intelligi, vt immunditia aliqua peccati sit in semine. Nam semen peccati subiectum esse non potest: sed intelligēdum est, peccatum esse in semine, quando in semine est anima hominis. Anima uero hominis, non est in semine, nisi quia ex se-

mine

mine traducitur caro vel corpus. Corpore autem concepto, & organizato, infunditur anima à Deo glorioso. Quia autem ex unione animæ cum corpore surgit homo, vel natura humana: propterea natura humana dicitur ex semine propagari, & non aliter. Sic quoq; uerificatur dictum illud sapientum. Sol & homo generant hominem: non effectiua causalitate, quandoquidem animam non producunt, quę est prima hominis pars, sed præuia materiæ, corporis scilicet præparatione atq; dispositione: tantum ergo virtualiter, vt in instrumento remoto. Anima filij est in semine patris, ita & peccatum originale. Si enim Adam nõ peccasset, anima corpori cũ omnibus illis donis infusa fuisset: & ita natura cum illis fuisset propagata. Semen ergo remotè fuisset donorum illorum causa, in filijs omnibus ꝓpagatis. Nunc quia peccauit, anima sine illis donis infundit. Remotè ergo semen dicitur agere ad peccatum originale. Et quia omnis actio est à conuenienti: sicut agit ad peccatum originale, ita dicitur in se habere peccati originalis immunditiam: quemadmodum & remotè habuisset iustitiam originalem. Opposita enim sunt vnius generis: & priuatio & habitus attinent ad idem genus. Si autem intellexeris, quæ dona fuerint illa homini collata: illico, quid peccatum originale sit secundum rem, exactè percipies. Dona autẽ illa exprimit Salomon vno verbo. Inueni (inquit) quòd Deus fecerit hominem rectum, sed ipse infinitis se immiscuit quæstionibus. Quid enim recti nomine, nisi iustum intelligere debemus? Iustitia nanque, æquitas & rectitudo dicitur. Ecce ergo quod scolastici dicũt. Iustitiam originalem. Iustitia autẽ est omnis uirtus: sicut ergo arbores onustas fructibus: cęlum empireum plenum angelis, Solem cũ lumine creauerat Deus: ita Adamum insignem fecerat virtutibus omnibus: pudicitia armatum: temperantia compositum: claritate splendidum: strenuum fortitudine. Non erant passiones in eis, quæ rationis iudicium præuenirent, vel impedirent, ratio erat subiecta Deo, uires sensitiuæ rationi, & animæ corpus, adeo vt sine difficultate posset, modo uellet, omnia peccata cauere. Rectum est enim, vt anima Deo pareat, rationi sensus, & corpꝰ animæ, siquidem in omni natura, vt diximus contra Philosophos, hoc reperitur, quòd inferiora superioribus parent. Hoc itaque primo illi homini dedit, nõ tanquam priuatæ personæ, sed tanquã omnis humanæ naturæ principio & stipiti. Propterea inquit Salomon. Inueni, quod Deus fecerit hominem rectũ, non hunc vel illum, primum vel secundum, sed hominem: significans omnes homines in Adam fuisse factos rectos, & iustos. Illa ergo iustitia data est Adæ, non pro persona tantum, sed pro natura tota. Vnde omnes homines nati fuissent cum hac iustitia, nullaque fuisset in aliquo rebellio carnis & spiritus, corporis & animæ. Hinc originalis dicitur, quia futura erat iustitiæ origo in omnibus hominibus. Alia pleraq; dona habuit protoplastus, sed defectus eorum non imputatur nobis ad culpam, quia non omnia data sunt ei pro omnibus nobis, sed hæc iustitia data fuit illi pro omnibus, vt dicatur magis data naturæ, quàm personæ, vel personæ pro natura. Cum ergo peccauit comedendo pomum illud, quod licet ex genere malum non esset, malum tamen erat qa prohibitum: Illico iustitiam illam perdidit, & nos cum eo tanquam membra illius. Surrexit itaque quasi contra naturam, carnis concupiscentia aduersus spiritum: ita vt & sanctissimus Apostolus dicat. Video aliam legem in mẽbris meis, repugnantẽ legi mentis meę. Si aliquod aliud peccatũ perpetrasset, non fuisset nobis imputatum, sed illi tãtummodo. At ille pomi esus, & sibi & nobis fuit imputatus ad culpam, quoniam præceptum illud eo tenore datũ fuit, ut si ipse id uiolasset, cuncti eius filij qui in eo seminaliter erant, hoc est non tantum secundum corpulentam substantiam, vel materialiter, sed tanq̃ in principio actiuo, uiolasse intelligerẽtur. Non ergo uertendum est in parabolam, ut optime dixit Deus. Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescũt. Certè enim & nos

Eccl. 7.

Rom. 7.

Hier. 31.

filij,

filij legitima interpretatione dicimur comedisse cum parentibus vuam acerbam. Quis enim illud ignoret in quo laborat Apostolus? videlicet, omnem ecclesiam esse tanquam unum corpus, cuius caput Christus est: oculi prælati: actiui manus: laici aures: prædicatores ora? Considera ergo Cornelium, nō vt Cornelius, indiuiduus scilicet homo, & singulare quoddam per se existens: at vt pars est istius magni corporis, totius scilicet multitudinis hominum, quæ dicitur unus homo, cuius singuli homines sunt commembra. Ita quoque Ioannem, Franciscum, Bernardum, quomodo manum pedem, aurem, non accipis vt formis suis organicis distincta corpora sunt, sed ut unitæ simul, una anima vegetantur, sub unoque capite coalescunt, & se se inuicem iuuant. Hoc pacto tibi consideranti, statim occurret, quod nemo nostrum, vt indiuiduus homo, neque directè, neque indirectè peccauit peccato primi parentis: neq; peccat cum generatur. Peccatum enim adeò est uoluntarium, vt si non sit uoluntarium, peccatum non sit. Hinc in Ecclesiastico. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quodcunque uoluerit, dabitur ei. Indicatur enim mortem spiritalem, quæ peccatum est, consistere in uoluntate. Mea uoluntas, vt mea, certè non consentit de peccato cum generabar à patre, cui dubiū? Quandoquidem usum non habet proles cum generatur liberi arbitrij, vt singulare quoddam. At quilibet nostrū, vt est pars humanæ multitudinis, à primo illo morboso capite propagatæ, quę hominum collectio est quasi unus homo, dicitur uoluntarie peccasse, vel peccare peccato illo uoluntate principij, & capitis totius naturæ. Ideo merito & dentes nostri obstupescunt, pęnam em̄ promeremur. Quemadmodum nanqua ferire gladio innocentem non dicitur peccatum manus, secundum quod manus per se consideratur, quoniā ipsa vt sic, de necessitate ab alio mouetur & non uoluntarie: vt autē est pars toius hominis, & ipsa non est si ne culpa. Voluntarie enim mouetur uoluntate totius hominis, qui eam mouet, cuius ipsa pars est. Vnde & merito amputatur manus ferienti. Ita peccatum originale cōmune est omnibus, & uolontarie ab omnibus perpetratur, non vt singulares personæ, sed ut commembra totius corporis mistici infecti, cuius caput est Adam terrenus. Ipse enim voluntarie peccauit, propter uoluntatē ergo eius, quæ est caput nostrum, dicimur uoluntarie peccasse, & ideo manet nos pęna, mors, & maledictio, sicut & Adam. Hæc est tamen differentia, quoniam ille reus tenebatur etiā æterni supplicij: nos autem tantum propter peccatū originale diuina uisione priuamur. Sola nanque propria uoluntas ardet in inferno.

Ecclesiastici. 15.

Prælibatis itaque his, quibus aditus patet ad apostolica sensa, uenio ad Pauli uerba. *Per vnum hominem*, Adamū, qui verè unus dicitur, quia primus: numerantes enim primum, unum dicim⁹. *Peccatum intrauit in mundum.* Quod inuolutè diximus hactenus, tu sic explicato. Peccatum multis modis dicitur. Reatus peccati in primis, obligatio scilicet ad pœnam propter peccatum, peccati nomen sortitur. Vnde illud est. Secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam. Hic em̄ reatus est, qui deletur & dimittitur, secundum quod oramus. Dimitte nobis debita nostra. Et alibi, canit Psaltes. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Ipsa etiam pęna peccato debita, peccatū dicitur. Transtulit dominus à te peccatū tuum, idest pęnam in pęnam commutauit. Macula etiam animæ, quæ sequitur ex peccato, nempe priuatio illius nitoris, quem causat oleum gratiæ, de quo dicitur. Vt exhilaret faciem in oleo, dicitur peccatum. Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Concupiscentia etiam ipsa carnis, rebellis spiritui, radix peccatorum omnium atque fomes, quæ ut dictum est, sequuta fuit priuationem illam iustitiæ originalis, peccatum dicitur. Non iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Et iterum. Non regnet peccatum in uestro mortali corpore. Quomodo enim sol dicitur calidus, quia

Ps. 50. Matt. 6. Ps. 31. 2 Re. 12. Psal. 103. Ps. 50. Rom. 7. Rom. 6.

quia calefacit, licet uerè non sit calid⁹: Ita hæc lex membrorum peccatum dicitur, quia ad peccatum inducit: Procedit enim ex peccato, licet non sit peccatum, sed pœna peccati: Et postremo peccatum, dicitur actus ipse peccati, ut blasphemare, furari, mechari, occidere.
Ps. 50. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me
Psal. 31. est semper. Beatus uir, cui non imputauit dominus peccatum. His omnib⁹ quisq; modis acceptum peccatum, per vnum hominé intrauit in mundum. Reatus primum pœnæ. Hoc est enim peccatum, à quo potissimum intelligitur nos liberos esse per Christum Iesum. Iuxta illud quod dixit magnus ille
Ioan. 1. præcursor. Ecce agnus Dei. Ecce qui tollit peccata mundi. Et Paulus. Conui
Coloss. 2. uificauit nos Deus in Christo, donans nobis omnia delicta, & delens quod aduersus nos erat chirographum decreti. Nempe hoc chirographum nõ aliud continebat, quàm obligationem pœnæ æternæ: pęna etiam ad nos omnes dimanauit. Similiter, & macula, propter priuationem illius iustitiæ, quo mirum in modum nitidi & decori fuissemus in conspectu Dei. Vnde & illas maculas diluit Christus ĩ sanguine suo. Fomes quoque surrexit in nobis: quoniam ordo naturę corruptus est & peruersus, dominante plerunque in nobis carne, & redacto spiritu in seruituté, contra omnia naturæ iura. Licet enim caro, suapte natura diuersum quid appetat à ratione, & à spiritu, quia spũs cælestia, caro terrena appetit: ex diuino tamen munere, fiebat in primo homine factumque fuisset in omnibus, vt sicut secundæ spheræ rapiuntur à prima citra uiolentiam: ita caro traheretur ad obedientiam rationis: vt non nisi moderate appeteret terrena, nec à cælestibus prorsus auocaret. Dominabatur enim dispotico dominio ratio sensui: at sublatum est hoc donum pręuaricatione eius. Dispoticum dominium in Politicum mutatum est. Nanque non omne dominium perdidit spiritus, cum
Gen. 4. Caino dictum sit. Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius, postquam Adam peccauit. Sed primũ omnino dominabat̃, postea non prorsus. Hinc non dr̃. Sub te est appetitus tuus, & tu dominaberis eius. Sed sub te erit. Te scilicet adnitente, & tu dominaberis, si operam huic negocio dare uolueris. Actus etiam ille commestionis pomi, quæ peccatum fuit: Fuit nanque in actu illo inobediẽtia, superbia, gula, & furtum, ut doctissimi Theologi aiunt, ad nos secundum legitimam interpretationem, vt dictum est peruenit. Volũtate enim nostra interpretatiua comedisse dicimur; & reputamur in similitudinem præuaricationis Adæ, idest sicut Adam. Propterea enim digni sum⁹ pœna, quemadmodum & ille: licet nõ eadem prorsus.

Vides ergo, q̃ multiplex pctũm per vnum hoĩem in nos oẽs intrauerit. Mũdi. n. nomine homo intelligitur, & hæc omnia peccata originalia dici possunt. Propter quod Dauid dicit. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mr̃ mea. Et nõ dicit. In iniquitate, neq; in peccato. Hoc nẽpe insinuás, quod peccatũ originale, multa peccata dici, potest: q̃ omnia ad nos ob infelicem illum, cui mala mens, & malus animus fuit peruenerũt. Sed cur Paulus peccatũ singulariter nominat? communiter ẽt peccatum originale dr̃, non peccata originalia. Ne errore deceptus intelligas, aliud peccatũ esse originale, tuum & meum. Est nanq; unum commune omnium, propter unitatem principij Adæ, in quo oẽs hoĩes erant. Et propterea subdit. *In quo omnes peccauerunt.* Quod exponi potest. *In quo,* scilicet primo homine, & *In quo,* peccato primi hominis. Quoniam peccatum hoc, non est personale, vt dictum est, sed naturale. In natura autem, omnes homines sunt vnus homo. Igitur omnia peccata omnium hominum, sunt quasi unum peccatum. Peccatum itaque intrauit in mundum, & bene intrauit, ianua aperta, propagatione seminaria.

Habes ergo peccatorum nostrorum Genealogiam. Audi effectum peccati illius primi. *Et per peccatum mors.* Hic siste, ne nimio zelo accensus, non secundum sciẽtiam à pietate discedas.

Mors,

Mors, inquit Apostolus est pęna peccati, & intellige etiam mors corporis. Tolle culpam, iniusta est pęna. Vbi est pęna peccati, ibi est & peccatum. Potest Deus relaxare pęnam peccati sua misericordia, & interdũ peccatum adsit, pęna absit: sed quod pęna adsit, & peccatum absit, hoc derogare uidetur diuinæ iustitiæ. Virgo Dei genitrix, secundũ nos ita qui vti piè, & uerè sentire credimus, peccatum originale non contraxit, ergo iniuste mortua est: Quod si iustè, ergo peccatum originale contraxit. Quid ad hoc? Facilis est hæc ratio. Nã in Christo fuit pœna mortis, & tamen quoniam de spiritu sancto, sine semine viri, ex muliere sola genitus est, peccatum originale non contraxit. At ne euadas. Peccata nostra ipse pertulit, & uoluntate morti se se pro nobis exposuit. Ecce quid dices? De omnibus nobis baptizatis, omnes abluti sumus à peccato originali per fidem & sacramenta Christi Iesu, & tamen manet nos necessitas moriendi. Ecce, Ecce responsio desiderata. Vrget enim omnes hic cauillus. Si Christus Iesus abstulit peccata mundi, cur non & pœnas peccati: mortem præcipuè terribilẽ adeo, adeo expauescendam? Gloriantur hoc argumento Iudæi omnes, quod arbitrentur Iesum nostrum Messiam non fuisse. De illo enim cecinit vates. Præcipitabit mortem in sempiternum. Iesus uero mortem non abstulit, igitur nec peccata lauit. Tu hoc pacto, solue nodum. Pęnę quæ ante peccatorũ remissionem supplicia sunt, post remissionem sunt certamina atque iustorum exercitationes. Iobum habes clamantem. Vtinã appenderentur peccata mea quibus irã merui, & calamitas quam patior in statera, quasi arenam maris hæc grauior appareret. Arguo sic. Si iustus est Deus, quomodo pœna tam incomparabiliter maiore & duriore, illum plecti patiebatur, quàm essent peccata sua? Certè non ad pęnam, uexatio illa & calamitas Iobo data fuit, sed, vt ex agone uictoria, ex uictoria illi corona texeretur. Ita ergo dicendum. Relicta nobis est mors, fames, sitis, non ad pęnã amplius, sed ad exercitium uirtutis nostræ. Afflictio enim patientiam operat: patientia probationem: probatio spem, spes non confundit. O magnum, pulchrumque mysterium. Si enim decuit iuxta Pauli dictum ad Hębræos, auctorem salutis, qui multos fratres erat in gloriam adducturus, per passionem cõsumari, cur non fuit conueniens, & fratres eius, per mortis agonem, ad beatitudinis coronam peruenire? Maximè autem conueniens in ipsa Deipara virgine. Quo enim erat nobilius Christi, Ecclesię capitis membrũ, (optimo nãq; tipo collum eius dicitur in sacris literis,) eo maxime debuit illi esse conformis, vt uere esset adiutorium simile sibi. Per mortem itaque peruenit ad palmam, exaltata super omnes angelorum choros, & innixa super dilectum suum. Hoc est autem, quod Iudaicam latet cæcitatem, secundus Messiæ aduẽtus: Tunc præcipitabit omnino mortẽ. Configurati enim passionibus & morti Christi ad gloriam immortalitatis, assummemur. Christus nanque primum habuit plenitudinem gratiæ in anima, cum corporis passibilitate. Nos ergo cõformiter, primum gratiã adoptionis filiorum, qua adscribimur ad hereditatẽ gloriæ immortalitatis recipimus, corpus tamen passibile & mortale gestantes, per passionem autem ad gloriam rediuiuæ vitæ immortalis peruenit. Hoc itaque & nobis, qui sumus membra eius conuenire fas est, iuxta illud Pauli. Si filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohęredes autem Christi: Si tamen compatimur, ut & conglorificemur. Vides ergo, quam friuolum sit argumentum, à morte ad peccatum originale? Nequaquam tamen vllo tempore quispiam uestrum negauerit, quin & ipsa virgo sibi ipsi relicta, quemadmodum & cæteri, peccato illo sordidata fuisset. Humanę enim naturæ seminaria origine propagatæ non expers, Ex seipsa labem illam naturalem vitare non potuisset. Mirum in modum, gloriæ Christi Iesu derogares, si aliter (quod absit) opinareris. At si homo sua ipsius personali culpa præueniens obstare potest efficaciæ iustificatiõis & gratiæ Christi Iesu, quo minus saluetur per eum, qui tamen de

Esa.25. Iob.6. Heb.2. Cant 7. Gen.2. Can.8. Rom.8.

cælo ad terras uenit omnes saluaturus: quæ durities, quis liuor nonnullos adegit, ut pertinacissime negēt, Christi donum absorbuisse præueniendo, naturalem illam sordem, ut nequaquam contingere potuerit uas illud purissimum, ornatum omni lapide prætioso? Absit. Absit hoc à nobis: & non inferamus q̄ sso crimen gloriæ nostræ. Vt Adæ filiam non inficior, quod oīno & ipsa cū reliquis oībus meruit immūditia illa, coinquinari. At in scripturis sanctis, non lego eam Adæ filiam, lego eam Dei matrem, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. Lego eam plenam gratia. Aue gratia plena. Lego eam Dei comitem indiuiduam. Dominus tecum. Lego eam singulariter benedictam. Benedicta tu in mulieribus. Lego eam ab omnibus generationibus glorificatam. Ecce enim ex hoc beatam me dicēt omnes generationes. Lego in ea magnam fecisse eum, qui potens est. Quia fecit mihi magna, qui potens est. Cum his omnibus, conferens peccatum originale, maculam, reatum, fomitem, pęnam æternam, Dei iram & odium, horret auris pia, & religiosa dicere in matre Dei, quæ inuenit gratiam apud Deum, quæ salutem mundo peperit, quam laudant astra matutina: cum qua est dominus: cui magna fecit omnipotens: hanc tantam, vel per instās labem fuisse. Cur putas scriptura sacra taceat patrem Virginis, prætereat, & matrem silentio, natiuitatem, mortem, genealogiam, nisi ut cum loqueris de ea, non loqueris de ea, vt Adę filia, sed ut Dei Mater? Sic em̄ de ea loquitur Spūs sanctus, & non aliter. Nihil habes in scripturis de Maria, nisi quod genuit Deum. Et propterea, cum audis omnes peccauisse in Adam, nullam memoriam de ea facias, ob reuerentiam filij eius. Decuit enim tantam esse matris puritatem, vt sub Deo, maior non modo non esse, sed intelligi nequeat. De Melchisedech aduertit Paulus. Neque initium dierum, neque finem, neq; genealogiā in scripturis commemorari, quoniā ille Christi figura fuit, qui est Deus ante secula. Nos idem aduertimus de beata Virgine in nouo testamento. Quære, require, nihil habes apud Euāgelistas de Virginis Natiuitate, vel morte, vel uita. Tātum inquiunt, concepit, & peperit uerbum carnem factum. Non incuriæ, nō obliuioni id ascribas, sed sapientiæ, sed arti, sed mysterio magno. Id enim factū est, ut iam intelligamus hanc gratiam, nempe quod fuit Dei, mater non modo naturam uicisse & superasse, sed absorbuisse penitus, redegisseq; ad nihilum, adeo ut de gratia hac, tantum illi collata memoria fiat: Nulla auté prorsus de natura infecta peccato patris. Plus enim potuit singulare priuilegium filij, quàm commune peccatum primi parentis. Naturalis ergo labes illa eam inficere nequaquā potuit: Deo optimo maximo, (merito filij eius,) personam matris ut dignum erat, præseruante.

Matt. 1.
Luc. 1.
Heb. 7.
Ps. 75.

Et ita in omnes homines mors pertransiit in eo, quod omnes peccauerunt. Quod in uniuersum proposuerat, explicat distinctè & particulatim Apostolus. Dixerat propter Adæ peccatum, diuina sententia omnem terrarū morte mulctatum esse orbem. Morte inquam acerba animæ & corporis: prosequitur dicens. Hanc sententiam executiori fuisse demandatam. Quemadmodum enim primi illi parentes meruere, ita factum est, vt in omne hominum genus, mors sua falce pertransierit: quoniam unos homines peccatum illud protoplasti conspurcauerat. Non enim penetrauit mors in omnes, nisi eo quod omnes peccato illo primi parentis peccauerunt. Et ita litera debet legi ἐφ ᾧ πάντες ἥμαρτον. *in eo quod omnes peccauerunt.* Vt reddatur ratio cur moriantur omnes, quia scilicet omnes peccatum illud inquinauit. Illud ergo, *Per peccatum mors.* Sētentiam respicit Dei dicentis. Quacunque hora comederis ex eo, morte morieris. Istud. *Et ita in omnes homines pertransiit.* ad executionem refertur. Non fuit vana diuini iudicij sententia, vult dicere Paulus. Ab ea enim hora, qua lata est, mors peruasit omnes hoīes. Gen. 2.

At hic est difficultas. Plerique enim mortui non sunt, qui tamen ex Adam originaria atque seminaria propagatione descendunt. Enoch, Helias, atque Ioannes Euangelista. Sed quia dicere posses,

posses, morientur. Stringo difficultatẽ. Illi saltem, qui in Christi aduentu ad iudicium uiui reperientur, nequaquam peribunt, sed uiui rapientur in aera obuiam Christo in nubibus. Ita inquit Paulus ad Thessalonicenses prima Epistola, capite quarto. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini. Nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul cum illis rapiemur obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Duo itaque hinc habent contra Paulum hoc in loco. Primum. Quod non ad omnes penetrauit mors. Secundum. Quod inde sequitur, non ad omnes etiam labẽ illam originalem penetrasse. Petitur itaq; huius difficultatis solutio. Ad quã breuiter respondetur. Eodem modo intelligi oportere locum istum Pauli, in omnes homines mors pertransijt, quomodo & illum Genesis. Quacunq; hora comederis, morte morieris. Certè enim Adam, cui hoc dictum est, nec ea hora, nec ea die mortuus est, qua comedit pomum illud. Vixit enim nongentis & triginta annis. Oportet ergo sic intelligi. Morieris ea hora, hoc est ab illa hora, necessitati mortis addictus eris. Ex institutione nanque naturæ, necessitatem moriendi non habuit: sed cũ primum peccauit, fuit obnoxius morti ipse, & vxor eius. Hic autem reatus mortis ad omnes pertransijt, sicut & immortalitas uitæ ad omnes peruenisset. Vnde audenter dico. Hoc spectat ad fidem catholicã, quod omnes homines necessitatem moriendi incurrant, præter solum Iesum Christum, qui inquit. Ego ero mors tua, ò mors, Morsus tu[9], ero inferne. Oppositum est antichristianæ professionis dogma. Quod autem aliqui à morte diuina gratia præseruentur, etiam cõcepti & nati in peccato originali, hoc non spectat ad fidem, neque est, contra Paulum. Nam & peccatorum actualium pęnas, potest Deus condonare. Contra Paulum esset, & contra Fidem catholicam, si aliquis homo esset non obnoxius morti. Verũ hoc de nullo dici potest, immo nec de Virgine Deipara. Ex seipsa nanque fuit morti obnoxia tanquam pœnæ, vt dicebam[9], licet Deus, filij merito pręuiso, eam pręseruarit, ne mors illi pęna esset. Ita quoque dico, quod omnes ex seipsis nascũtur saltem in utero, obnoxii peccato originali, hoc spectat ad fidem, & qui oppositum diceret, in summa hæresi esset. At, quod aliqui præseruentur, vel non. hoc non spectat ad fidem, propterea citra hæresim, potest utraque pars substineri modo absit pertinacia & diabolicę emulationis liuor. In his tamen quod pium magis est, tenendum cẽseo. Pro autoritate tamen Apostoli, ad Thessalonicenses. Caue ne credas ipsum definire, illos morituros non esse qui uiui adueniente Christo ad iudicium conperientur. Variæ enim sunt de hac conclusione sanctorum opiniones, & probabilior est fortasse, quod omnes sint morituri, iuxta illud. Quis est homo, qui uiuet, & non uidebit mortem? Eruet animam suam de manu inferi. Et illud. Nemo est, qui semper viuat. Et illud quoque. En omnes morimur, & quasi aqua dilabimur super terram. Et illud. Semen non uiuificatur, nisi prius moriatur. Illi ergo qui uiui tunc reperientur, crederem quod in momẽto morientur, sed citissimè resurgent. Et ideo, propter modicam temporis intercapedinem, inter mortem & rediuiuam uitam, dicuntur viuẽtes rapi in aera, quasi nunquam mortui: sed de hoc aliàs. Nobis enim sat est nunc, quod & illi si diuino priuilegio mortem non obibũt, quod non diffinio, non ob id sequitur, vt ex seipsis non sint mortis rei, immo eo ipso quo priuilegiati sunt, quod erant sub lege ostẽdit. Priuilegium enim quid est aliud nisi iugulatio legis? Vnde qui à lege suo iure exempti sunt, priuilegia non requirunt. Omnes ergo homines, uno Christo dempto fuerunt, sunt, eruntq; morti obnoxij. Ab hac eñ lege, nullus eximitur, nec exẽptus est, neque etiam eximetur. Ab ea nanque hora qua Adam peccauit, vniuersi homines, necessitatem mortis incurrerũt. Sed, cur ea hora qua peccarunt mortui non sunt protoparentes, iuxta uerbum domini? Mortui fuissent illa hora, nisi inducias mortis obtinuissent ex merito agni illius, ex quo fecit illi Deus tunicas pelliceas, vt inquit Moses. Agni inquam

Marginal notes: 1. Thes. 4. — Gen 2. — Osee 13. — Psal. 88. — 2. Re. 14. — 1. Cor. 15

Rom 5. finquam non materialis. Neque enim Deus, agnorum excoriator est, neq; pellium consarcinator, sed agni illius, qui abstulit peccata mundi, vt dixit Præcur
Ioan. 1. sor. Christi enim merito omnia puden-
Apoc. 5. da teguntur: Ipse autem occisus est ab origine mundi, vt optime potuerit tegere infelicium illorum parentum nuditatem. Veh enim illis, si non eorum fuissent tecta peccata. Sicut & uice uer-
Psal. 31. sa, Beatos illos inquit Propheta, quorũ peccata teguntur. Sequitur.

Vsque ad legem enim, peccatum erat in mundo. (Peccatum autem non imputabatur non existente lege) Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt. Quibus uerbis tollit Iudæorum cauillum, & dubitationem. Initio enim dicebatur. Non omnes reconciliationem habuisse per Christum. Potuisset instare Iudæus. Num lege lata in Sinai, per illam non sumus reconciliati Deo? Minime inquit Paulus. Toto enim tempore legis, fuimus inimici Dei. Peccatum nanque originale, quo primum homines, efficiuntur Dei hostes, fuit in mundo ab Adam vsque ad legem, idest quousque durauit lex. Ita enim loqui consueuimus interdũ. Fuerunt Hunni vsque ad Attilam. Non vtique vsque ad principium regni eius, sed vsque ad finem. Intelligitis? Ita ergo peccatum originale, non fuit deletum, vsque ad legem, idest, vsque ad finem legis, vsque ad initium gratiæ, vsque ad Christi mortem. Tunc enim consummata est lex, & incepit nouum testamentum, testatoris sanguine confirmatum. Vis autem tu uidere, quod peccatum originale erat in mundo, vsque ad legem, idest toto tempore quo lex fuit in uigore suo? Ecce. Vbi est pœna peccati originalis, ibi est peccatum originale. Mors est pœna peccati originalis, igitur vbi est mors, ibi est peccatum originale. Mors autem durauit ab Adam vsq; ad Moysen, idest vsque ad legem. Per Moysen enim legislator idem intelligit, quem supra per le-
Luc. 16. gem. Vnde & illud est. Habent Moysen & Prophetas. Si ergo quousq; durauit lex Moysi, mors intrauit in toto terrarum orbe, ergo peccatũ originale erat durante lege. Et confirmatur. Nam mors inualuit, non modo in hoĩes, sed & in pueros, qui actualiter nõ peccauerant, igitur peccatũ, quod erat in mundo, non erat tantum peccatum actuale, quod hoĩes perpetrabant, sed erat peccatũ originale primi illius parentis, qui sibilo uenenosi serpentis infectus, mortiferam hanc pestem, q̃ ipse hauserat, & cõcepat, in oẽs posteros trãsmisit, & effudit, tanquã peccati sui testimoniũ, hæreditario iure nobis dimittens. Per legẽ itaq; nõ modo actualia peccata nõ fuere consumpta, vt supra capite tertio dicebatur, sed neque peccatum originale deleri potuit.

Attende autem diligenter verbum illud. *Mors regnauit ab Adam vsq; ad Moysen.* Non uacat mysterio verbum illud, *Regnauit.* Certè.n.& nũc morimur oẽs. Christus itaq; mortem non extinxit penitus, at regnũ mortis omnino abstulit. Viuit mors, sed non regnat post Christi mortẽ. Inditio sunt Martyrum palmæ, Apostolorumq; trophea, candidatæq; Virginum aureolę. Mortẽ nanq; irridẽtes, torquentibus ultro se se obijciebãt, & tanq̃ ad epulas inuitati, ad patibula, p saxa, p ignes intrepidè currebãt. Iure aũt uictoria mortis, per Chr̃i mortẽ extincta est. Postq̃ eñ in illum ipsa deseuit, in quo nulla oĩno iura habuerat vnquã, iustum fuit, & per eum quẽ indebitè occiderat, quot quot ei fiderent, ab eius tyrannide liberarentur. Tunc ergo iure suo proprio regnabat, cũ pœna erat, nunc pœna non est, ideo non regnat. Quid aũt illud est, quod dicit. *Peccatum autem non imputabatur*, nõ existente lege. vel *cum lex non esset?* Ostendit hoc uerbo, differentiam inter tẽpus ab Adam vsque ad legem, vel Moysen, & à Moyse vsq; ad Chr̃m. In omnibus istis temporibus peccatum originale erat in mundo: mors quoque regnabat in pœnam peccati illius. Attamen ab Adam vsque ad legis lationem, peccatum primi parentis vix agnoscebatur, non imputabatur nobis tanquam morte dignum, sed Adæ duntaxat. Mors quoq; nostra, non imputabatur ad illius peccati pœnam: morbus aderat, sed latebat: Et eò perniciosior erat. Aderat

peccati pœna, sed ignorabatur esse pęna: propterea ad medicũ, qui sanat omnes infirmitates, non recurrebant, vt sanarentur. Credebant mortem naturam esse, nõ pœnam: propterea ex morte ad morbi cognitionem non ascendebant. Verum adueniente lege, cępit agnosci, quod mors nr̃a primæ transgressionis pęna extiterat. Et ita peccatũ illud non modo ei, sed & nobis ad mortem imputabatur. Propterea & ex morte, illã primam transgressionem agnouerunt homines: facilius autem pspecta plaga, medicinę illi quo sanentur adhiberi possunt. Lex ergo Moysi, hanc utilitatem contulit hominibus. O iudæe, ne dicas illam incassum datam fuisse: non ut per illam peccatum originale deleretur, destrueretur que mortis pęna: sed vt & peccato, & pęna agnita, confugium haberẽt infirmi ad Samaritanum illum pijssimum: illiusque salutaribus antidotis, medicinisque sacramentalibus, & morbus & pœna tolleretur. Cautè uero uerbum illud intelligo *non imputabatur*. Si enim mors diuino iudicio, humano generi est inflicta propter peccatum originale: quõ uerum est, quod peccatum originale non imputabatur? Nisi Deus imputasset ad pœnam Adæ præuaricationem, omnibus, non regnasset mors: regnauit autem etiam in infantibus, vt dictũ est, ergo imputabat peccatum, ergo imputabatur. Non imputabatur itaque ab hominibus, sed vtique à Deo. At per legem cępit imputari, atque agnosci etiam ab hominibus, cum Moses in Genesi tradidit, diuinum fędus, cum Adamo, atque illius transgressionem: propter quod edocti sumus, non iure naturæ mortem regnasse, sed iure pœnæ, propter culpam illam ad omnes originaria propagatione transfusam. Mirũ autem uidebitur uobis, quod mors corporalis, sit peccati originalis pœna. Videtur enim esse natura, non pœna. Quandoquidem in hominis diffinitione ponitur. Homo est animal rationale, mortale. Quo à Dijs homines separentur, vt dixit magnus ille Philosophus. Verum, si ita est. Cur tam diligenter cauit Deus, ne primi parentes de ligno uitæ comederent? Videte (inquit) ne sumant de ligno uitæ, & uiuat in æternum. Ea enim quæ naturalia sunt, auferri nequaquam possunt. Non est ergo natura, sed pœna mors ipsa corporis. Vnde & ligno uitæ poterant illi, in immortalitate conseruari. Propter quod, & sapientia ligno uitæ comparatur, quod immortales faciat sapientes. Lignum uitæ est omnibus, qui apprehenderint eam. In eis nanque potestatem non habet secunda mors. Intellige tamen aliter esse immortales Deos, aliter futuros esse immortales beatos, aliter fuisse immortales primos illos parentes. Dij, immortales sunt natura. Angeli quoque, & corpora, cælestia, secundum Ethnicorum Philosophiam, quoniam materia prorsus carent, qua unicè res esse potest & non esse, tanquam ab interiore aluo, Beata corpora, vel gloriosa, erunt immortalia, qualitatis cuiusdam ratione, qua totaliter à corruptione prohibebuntur. Ex animæ nanque felicitate, redundabit in corpus sanitatis plenitudo, atque uigor incorruptionis. Adam autem & Eua, hoc tantum modo fuissent immortales, qui etiam modus, nobis omnibus communis futurus erat, si illi non peccassent. Deus etenim quãdam uim supernaturaliter dederat animæ, vt quandiu ipsa Deo subiecta fuisset, corpus ab omni corruptione pręseruaretur. Animæ enim suapte natura immortali, corpus immortale uidebatur congruere magis: Quia autem corpus oportebat organum esse, consequenterque compositum ex materia & forma, atq; mixtum, natura immortale esse non poterat. Virtus ergo merito data est animæ diuinitus, qua corpus conseruare posset, supra naturam materiæ corporalis. Gratia itaque, non natura, corpus erat immortalitatis particeps. Et hæc est ratio, cur non fuit creatus Adam in paradiso, sed extra Paradisum. Paradisus enim, locus est maximè conueniens immortalitati. Ne ergo putaret, se se natura immortalẽ esse, quoniam naturale est, vt unaqueq; res, in loco sibi naturaliter conueniente generetur, non decuit, vt in paradiso plasma-

Gen. 3.

Prou. 3.

Apoc. 2.

plasmaretur. Transtulit autem eum deinde Deus, vt intelligeret diuina gratia, se se immortalem factum. Propterea, & gratia non natura illi paradisum conuenire. Veruntamen & non est facile substinere hanc immortalitatem per gratiam. Nam ecce cibo indigebāt. Hac enim ratione dixit illi Deus. Gen. 2. De ligno, quod est in medio paradisi comede. Cibus autem non alit, nisi qui alitur agat in eum, conuertendo illum in suam ipsius substantiam. Omne autem agens, in agendo repatitur, & consequenter debilitatur. Patet de uino, cui admiscetur aqua: debilitatur enim dum in seipsum aquam conuertit. Primi ergo parentes tandem debilitati essent, adeo, vt ad extremum defecissent. Vna uice nanque comedentes, debilitari eos oportebat, adhuc secunda magis, magis tertia, & sic discurrendo. Omne autem quantum, finitum, per ablationem quanti finiti consumitur. Quis dubitat? In naturalibus loquor, non in mathematicis. Respondeo tamen ego. Quod illa uirtus animæ, & hoc ipsum præstabat corpori, vt agendo in nutrimentum, non repateretur ab eo: Propter quod diligenter considera. Quod ex ligno uitæ, si nihil aliud addas, non poterant in immortalitate perpetuò conseruari. Nam hæc ratio concludit, quæ adducta est. Omne agens, scilicet naturale, in agendo repatitur. Oportet itaque dicere, quod immortalitas ex ligno uitæ non conueniebat, sed ex illa vi animæ lignum illud, vitam longęuam pręstare poterat, sed non immortalem. Et ideo Augustinus dicit, quod medicinæ modo, hominum corruptionem prohibebat. Medicinæ autem haud quaquam homines immortales facere possunt, licet diutius conseruare eos ualeant. Quod autem dixit Deus. Gen. 3. Videte, ne sumant de ligno uitæ, & uiuant in æternum. Accipiendum est, secundum morem loquendi scripturæ sacræ, quæ diuturna, æterna uocat: maximè autem ea, quæ per mille annorum spatium, perdurant. Vsque ad mille annos itaque potuissent ligni uitæ esu, sine ui ulla quam iam propter peccatum perdiderant, uiuere primi illi parentes: quod spatium hebraicè loco illo, Holā dicitur. Holam enim apud Hæbræos non æternum, sed mille annos significat. Cauitque Deus, ne de ligno illo sumerent, quoniam & indignum erat, vt sacrum millenarium explerent super terram, qui terræ & cęli conditorem tam grauiter exacerbauerant. A primo ergo ad ultimum, mors non ex natura condita sed ex natura peccato deprauata in homines intrauit. Peccatum autem Deus ipse non fecit, ergo & uerum est illud. Deus mortem non fecit, sed impij manibus & uerbis, accersierunt mortem. Sap. 1. Peccatum uero hominis, ex sathana suggerente ortum habuit. Rectè ergo peccati pęna, mors dicitur. À morsu enim serpentis, mors nomen accepit. Illud autem. Mors & uita à domino Deo, intrauit à Deo: vt uendicāte, Prou. 18. mors est, at uita ut instītēute. Ipse. n. est uitę autor, nō mortis. At quia iustus est, non potest peccantes non vlcisci. Vnde illud est. Ego dominus formans lucem Esa. 45. & creans tenebras, pacem faciens, & creans malum. Quasi diceret Deus. Ego dominus faciens pacē ex me, creās malum tibi ex te. Pro peccatis enim tuis, bellum tibi tribuo, quod mereris. Quod & si penes me iustum sit, ideircoq; bonum, tibi tamen ex te fit malū: quia non ex me, sed ex te peccasti, & pro peccato, tibi creo pęnam, mihi quidem iustam, tibi tamen malam. Quomodo enim bellum uincenti bonū est, malum, ei qui uincitur. Ita mors quæ est præuaricationis vltio, & iusta est iusto iudici, & mala misero peccatori. Deinde dicit.

Ad similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Quod uerbum adeò torquetur, ut nullum magis. Causa aūt huius est, quia nemo quem uiderim, diligēter cōsiderauit, vnde ueniat, & quo tendat. Tu ergo scito, quod pēdet ex illo uerbo supra. Rom. 5. Per dn̄m nostrū Iesum Christū, per quē nunc recōciliationem accepimus. Vt hęc sit textura. Recōciliationē accepimus p dn̄m nr̄m Iesum Chr̄m. *In similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.* Et tunc sequatur, quod declaratum est: propter hoc

reconciliationem accepimus, per dominum nostrum Iesum Christum. Sicut per unum hominem (supple Adam,) peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors. Sic autem uidere est, quā bellè quadret, & undique consonet textus apostolicus, sine ulla difficultate. Bone Deus, quàm grauiter antiquissimi ét interpretes plerumque hallucinantur, quia nesciunt rapsodiam facere Epistolæ huius. Si tamen dura tibi uidetur textura ista. Texe aliter. Mors regnauit ad similitudinem præuaricationis Adæ. Mors enim idolum quoddam est peccati illius, & imago. Aut aliter. Mors regnauit etiam in eos, qui non peccauerunt ad similitudinem præuaricationis Adæ, idest non peccauerunt actualiter sicut Adam, sed tantum originaliter ut pueri. Adā ergo (inquit Apostolus) fuit forma, idest exemplar, imago, typus, figura futuri, hoc est Christi Iesu: non futuri nobis, neq; Paulo, sed futuri ipsi Adæ, omnibusque patribus ante legem, & sub lege. De his enim temporibus, paulò ante loquebat' Apostolus. Illis ergo collatus, futurus erat, vt nobis iam à mille quingentis annis, aduenit. Porrò uariæ, & multiplices sunt inter Adam & Christum, si alterū alteri conferre uoluerimus, similitudines. Adam sine commercio coniugali, Dei manibus plasmatus est. Et Christ' diuino flamine conceptus ex virgine. Adam multi iuga sapientia repletus est, adeò vt nomina rebus imposuerit. Et Christum ipsum, Ioanne teste, uidimus plenum omnis scientiæ, omnis ueritatis. Ex latere Adæ, educta est mulier. Ex latere Christi, Ecclesia. Sacramentum hoc certè magnum est. At nulla harum rationum intendit Apostolus, hanc unicè molitur hoc loco. Quum non esset peccatum in mundo citra angelos, per Adā intrauit, atq; suo ipsius pcō emergēte morte oīs uita īter hoīes extincta est. Quum iam nulla esset in ūmdo iustitia, per Christum reuocata est, & per eius iustitiam, mortua mors est, uita reuixit. Transgressio Adæ, usque ad pueros dimanauit, adeò ut pleriq; in illius primi peccati pœnam, de vtero sint trāslati ad tumulum, citra propriam culpam. Iustitia Christi, & ipsa adusque pueros etiam peruenit, vt quamuis nullo pacto salutem ipsi meruerint, è puris limphis baptismalibus, Christi merito ad cęlos perducantur. Caput est Adam peccati occidentis, princeps est Christus gratiæ viuificantis. Contabuere omnes, Adæ peccato: Salui fiunt omnes, Christi gratia. Terrena sapuit ille, qui de terra erat. Cęlestia iste, qui de cęlo venit. Ni mirum ergo, si nos ille ad inferna detrahit: Iste ad cęlestia regna triumphantes euexit. Mortem ille terrenus parens, nobis thesaurizauit, cęlestis iste, rediuiuam vitam comparauit: Lethale virus in nos omnes effudit Adam: Pharmaca salutaria vulneribus nostris, instillauit Christus Iesus. Qui generantur ab Adam, vniuersi peccatores constituuntur. Qui regenerantur à Christo, omnes iusti constituuntur. De ipsius maledictionis fonte, potauimus omnes. De plenitudine item gratiæ Christi, nos omnes accepimus. Per lignum deuictus est ille à sathana. In ligno sathanam vicit iste. Vno ligno, diuinam iram aduersus seipsum concitauit Adam. Per lignum sanctæ crucis Christi Iesu, vniuersas nobis omnibus, Deus condonauit offensas.

Gen. 2. Eph. 5. Ioan. 1.

Sed non sicut delictum, ita & donum. Forma utique est Adam Christi, peccatum gratiæ, mors uitæ. Adam est seminarium peccati. Christus caput gratiæ. Peccatum origo mortis: Gratia fons vitæ. Hæc perbellè sibi respondent. Verum, ne puta Adamum prorsus Christo æquandū esse: peccatum Adę, gratię Christi: & mortem uitæ. Infinitum est inter hæc interuallum. Super excellit Christus, & Christi gratia, atque uita, Adamum, peccatum, & mortem. Omnis enim imago, ab eo cuius est imago, deficiat, necessum est. Nec Phidias, nec Appelles imaginem effingere possent rei uiuæ, quæ exactè omnino illam referret, aut exprimeret. Abesset enim spiritus, vt cuncta alia cedamus arti, nisi per hiperbolam loqui uoluerimus, Statuas caballinas, dicentes Spiritu nequaquam carere. Itaque cum protoplastus sit Christi imago,

& illius

& illius peccatum gratiæ huius, atque mors uitæ, necesse est, vt Christus uincat, Adamumque excedat, & gratia peccatum, ac demum uita mortem. Ob id Adæ peccatum in nobis omnibus, Christi gratia abolettur. At nemo est, qui in Christi gratiam semel receptus fuit, qui per Adæ peccatum, gratia illa priuari possit. Non enim redit peccatum originale, vt constat. Si itaque Adam, suo delicto potuit adeò Deum irritare, ut uno peccato ĩfectos, vno iudicio morti addixerit omnes, nonne potentior fuit Christus, ad gratiam obtinendam pro omnibus nobis, atque uitam?

Prosequitur ergo Apostolus, ostendendo (inuolutè tamē de more,) quod plus potest Christi donum, quàm Adæ delictum. Similitudo ergo est, quo ad rem inter hæc, sed non quo ad modū: vt intelligas proportionem magis esse, quàm similitudinem. Quis enim nesciat, gratiam & peccatum, adeò diuersa & contraria (vt magis dicam esse) vt comparari nequeant? Comparatio nāque fit inter res eiusdem generis: immo eiusdem speciei athomæ. Hic ergo nō est comparatio quo ad similitudinem absolutè, sed quo ad proportionem tantum. Proportio autem est rerum diuersarum, cōsimilis habitudo ad diuersa. Sume exemplum. Serenitas in aere, tranquillitas in mari, diuersa sunt: ad diuersa quoque comparantur, ad aerem illa, hæc ad mare. Verum, habitudo consimilis est. Sicut enim se se habet tranquillitas ad mare, ita serenitas ad aerem. Illa sanè quies, maris est, hæc aeris: proportionalia ergo esse dicuntur. Ita quoque florere in pratis, & ridere in homine, proportionem habent. Vnde & metaphora quadam dicimus, Prata rident. Quam enim lætitiam indicat in homine risus, eandem indicant florentia arua. Inter peccatum itaque Adæ, respectu mortis, & gratiā Christi respectu vitæ, hæc proportio est. Nam uti se se habet peccatum Adæ ad mortem, ita gratia Christi ad uitam: nempe vt causa ad effectum: licet non omnino æqua sit vtriusque ratio, plus enim actiuitatis habet Christi gratia in vitam, quàm Adæ peccatum in mortē. *Si enim vnius delicto, multi mortui sunt, multo magis gratia Dei. Et*, pro *Idest*, *donum in gratia*, idest per gratiam. *Est.n.In* pro *Per*, sicut & supra pluries *Per* pro *In*. *Vnius hominis Iesu Christi in multos abundauit.*

Ecce antithesis perpulchra. Vnus est Adam. Vnum est delictum. Vnus est Christus Iesus. Vna est Dei gratia illi donata. Si ergo illo, illius vnius delicto, multi mortui sunt, multo magis huius vnius gratia, multi uiuificantur. Non dixit autem Apostolus, viuificantur: parum uidebatur illi, si tantum dixisset, per vnius Christi gratiam nos uiuificari, quemadmodum è contrario, per vnius Adæ delictum mortui sum⁹. Ideo dixit, *Abundauit*, vel exuberauit. Vt intelligas, alia etiam haberi per Christum quàm uitam: omnem scilicet vitam, non unam tantum: omnem autem uitam optimam, sempiternam, beatam, nullius boni indigam: cum per Adam tantum mors habeatur, & vna mors, non omnis, vt dictum est. Quandoquidem peccato originali tantum, debetur pœna illa priuationis diuinæ uisionis. Actualibus uero, cum illa, etiā pęna sensus. Considera autem modum loquendi, *Donum per gratiam, vnius hominis Iesu Christi*. idest donum, quod nobis largitur Deus per gratiam Christi. Quod autem donum est hoc? *Est* gratia Dei, quam supra nominauerat, *Gratia Dei*. Ne enim crederes, ex quo datur nobis per gratiam Christi diuina gratia, quod non donaretur, sed redderetur, uoluit eam donū nominare. Licet enim det per Chrm gratia, tamen est & donum, non merces. Quare? quia, quod alicui datur citra proprium meritum, licet per meritum alterius, omnino illi donatur, non redditur. Ecce prima ratio. Secunda. Donū est gratia, quæ nobis datur per Christum, quia & Christo donatum est, vt per eum donetur nobis gratia. Neque enim meruisset nobis gratiam, nisi donatum esset, vt mereri potuisset per gratiam illam vnionis diuinæ, & humanæ naturæ, quæ est omnis gratiæ principium.

Secundo. Confidera illud. *Vnius delicto multi mortui sunt.* Supra dixerat, omnes. Nunc dicit multos. Intellige ergo multitudine hominum, humanum scilicet genus: vt omnino nullus ab Adæ peccato eximatur. Nullus item à gratia Christi Iesu. Alia similitudo cum dissimilitudine est. *Et non sicut per unum, qui peccauit, donum.* Quam hoc pacto explica. Donum Christi, vel Dei per Christum, non est sicut per vnum, qui peccauit. Idest non est simile Adæ peccato, quod per eum, primo peccātem, ad nos omnes dimanauit. Sensus est. Non facit effectum illum donum Christi innocentis, quem facit peccatum Adæ peccantis: sed oppositum. Oppositum aūt vberius atq; efficacius. Quia enim Adę peccatum, Christi gratiæ cōparauerat: Comparatio autem est aliquorū respectu unius: uoluit Paulus ostendere, qđ non est propriè comparatio. Quoniam effectus huius, & illius sunt alij & alij. Absit ergo similitudo: Intelligatur autē proportio. Nam effectus peccati Adæ, est Dei iudicium ad condemnationem omnium nostrum, propter illud unum peccatum. Effectus autem doni Iesu Christi, est omnium nostrum iustificatio. Vide quam diuersa sunt hæc, condemnatio, iustificatio. At iustificationē parit ampliori modo Christus, quàm condemnationem Adam. Polluti enim sumus tantum vno ex Adam peccato, originaria scilicet illa labe. Qui alia peccata habent, sibi ipsis non Adæ adscribant. At Christus iustificat nos, non tantum unum delens peccatum, sed multa, sed omnia. Non tantum primam gratiam habemus per Christum, sed secundam, sed tertiam, sed omnes. Qui iustificatur, qui Deo gratus est, omnino totum Christo, nihil sibi ipsi adscribat. Gratia enim Christi, non modo ab originali, sed ab uniuersis delictis, quibus polluti sumus, iustificamur. Ecce Apostoli uerba. *Nam iudicium quidem* Dei videlicet, *Ex vno,* scilicet peccato originali, *in condemnationem* omnium nrm. *Donum autem ex multis peccatis in iustificationem.* Vbi autem dicit multis, intellige omnibus, vt supra. Adam itaque vnius tantum peccati nos reos effecit. Christus ab omni peccato nos absoluit. Et quia mortem regnasse ab Adam vsq; ad Moysen dictum fuerat: & per Christum nouam surrexisse vitam, pęnes regnum mortis per Adam, & uitæ p Christum. Inuenit etiam Paulus similitudinem cum dissimilitudine. Repetite itaque, quod supra dictum est. Sed non sicut delictum, ita & donum. *Si enim vnius delicto mors regnauit*, in omnibus hominibus, *Per vnum* scilicet hominē, *multo magis exuberantiam gratiæ, &* pro idest *doni iustitiæ accipientes, in uita regnabunt per unum Iesum Christum.* Per quem scilicet accipiūt gratiam. Et, idest donū iustificationis eorum. Tribus nominibus, ut uides Gratiam appellat. Gratiam, quia gratificat nos Deo. Donum, quia donatur gratis. Iustitiā, quia iustos facit homines. Notate autem quomodo bellè, dicit excellere, atq; exuberare gratiam Christi. Nam per Adam mors regnat: per Christum uita non regnat, sed homines quod magis est regnant in uita. Melius est enim hominē ipsum regnum habere, quàm super eum aliū quempiam. Ipsi ergo homines iustificati, regnant cum agno, & agnus Dei cum illis, vt dicitur in Apocalypsi. Et hoc vult dicere hic Paulus noster. Exuberantiam autem gratiæ intelligite, gratiarum multiplicitatem, quibus qui uerè Christo incorporantur, abundant. Non enim est vna christianorum gratia tantum, sed multæ, & uariæ. Primū enim, gratiam illam Dei habent, quę est ipsa æterna dilectio, interdumq; dicit Gratia prædestinationis, secundū quod Deus gratuito, & non ex meritis etiā præuisis tantum, aliquos sibi asciuit, vel elegit. Iuxta illud Pauli ad Ephesios. Prędestinauit nos in adoptionē filiorum, in laudem gloriæ gratiæ suæ. Secundo. Habent gratiam, hoc est diuinum auxilium, quo nos mouet Deus, ad benè uolendum, & agendum, iuxta illud. Nō est uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Et tertio, donum habituale, quod nostris mentibus diuino illapsu infunditur, quo etiam grati Deo efficimur. Iuxta illud. Gratificauit nos, in dilecto filio suo. Ambæ autem hę ultimæ gratiæ, in operantē & cooperantem

Apoc. 7.
Eph. 1.
Rom. 9.
Eph. 1.

tem distinguũtur. Respectu enim illius effectus, in quo mens nostra mota est, & non mouens, solus autem Deus mouens, ut respectu bonæ operationis, sine qua bonum velle non possumus, operatio Deo adscribitur. Effectus, quidem nunquam mobili, sed motori attribui consueuit. Secundum hoc ergo, dicitur gratia operans auxilium illud diuinum, quo mouemur, & est initium omnium bonorum operum. Respectu autem illius effectus, in quo mens nostra mota à Deo, mouet seipsam, uidelicet consensus, dicitur cooperans. Iux-
1.Cor.15 ta illud. Gratia Dei mecũ. Gratia quoque gratifica, hæc duo nomina sortitur: quoniam habet duo facere, sicut omnis alia forma. Largitur enim esse gratum, & operationem gratam: sicut calor dat esse calidum, & est calefaciendi principium. Inquantum ergo dat esse gratum, dicitur operans. Id enim operatur sine nobis. Inquantum est principium operationum, quæ sunt gratæ, quoniã etiã à libero nostro exeunt arbitrio, dicit' Cooperans. Verum huius gratificantis gratiæ, (ut breuiter omnia perstringamus,) quinq; sunt effectus. Primus est. Vt anima sanetur à peccato: & tũc est grata. Secundus. Vt bonum meritoriè velit. Tertius. Vt bonum quod uult, efficaciter, meritorieq; operetur. Quart⁹, est, ut in bono delectabiliter perseueret. Quintus est, vt ad gloriam æternæ vitæ perueniat. Merito ergo nomina-
Ps.58. tur Præueniens, & subsequens, iuxta illud. Misericordia domini præueniet me. Et subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ. Incipiens quoque & ꝓficiens, ac perfecta vel consumata, iux-
Philip.1 ta illud. Qui cępit in nobis opus bonũ, ipse & perficiet. Hæ enim gratiæ non sunt diuersæ, sed una gratia tãtum hæc omnia nomina sortitur. Nam secundũ quod causat primum effectum, dicitur Præueniens, respectu secundi: Et cum causat secundum, est subsequens, respectu primi, Præueniens respectu tertij. Ita cum bonum uolumus, gratia dicitur incipiens: cum efficaciter operamur opera meritoria, dicitur Perficiẽs. cum perseueramus, & regnum attingimus, Perfecta. Gratia enim, quæ hic incipit, in patria perficitur, sicut & cha-
ritas, iuxta illud. Cum uenerit quod ꝑfectum est, euacuabitur quod ex parte est. 1.Cor.13 Mitto autẽ gratias gratis datas, quoniam ille non dantur, vt homo placeat Deo, & iustus sit coram illo: sed poti⁹, vt ad iustificationem, & salutẽ alterius cooperetur. Sicut dixit Apostol⁹ ad Co- 1.Cor.12 rinthios. Vnicuique datur manifestatio spiritus ad vtilitatem, scilicet aliorum, sicut Prophetia, genera linguarum, interpretatio sermonum, gratia sanitatũ. Gratiæ enim dicuntur hæc dona, & gratis datæ, quia sunt supra facultatem naturæ. Conceduntur etiam supra meritum personæ. At non dicuntur gratificæ, quia non faciunt gratos Deo. Vides itaque, quàm multis gratijs fulgeant illi, qui iusti sunt dono Christi Iesu, corã diuina illa maiestate. Cõtra uero, quos Adam pollutos reddidit, uno tantum peccato sordidauit. Est itaque incomparabiliter excellentius Christi donum, quàm Adæ delictum. Causa enim illa potentior est, cuius effectus est fortior: Effectus gratiæ Christi fortior est, quã delicti Adæ, ex dictis. Quare &c. Concludit ergo Apostolus.

Igitur, sicut per vnum delictum in omnes homines in condemnationem. Supplendũque est, (ni fallor,) mors pertransijt, uel regnauit. *Ita & per vnam iustitiam in omnes homines in iustificationem uitæ.* Supplẽdum est, gratia vel uita pertransijt. Et litera patet. Potest etiam sic legi: sicut per vnum delictum in omnes homines diffusum, sententiam tulit æquissimus ille iudex Deus in condemnationem vniuersalem. Ita & propter vnam iustitiam in omnes hoĩes diffusam, sententiauit Deus in iustificationem vitæ uniuersalem omnium, scilicet hominum.

Sed hic sunt magnæ difficultates super omnibus, quæ hactenus dicta sunt. Primo enim. Quomodo uerum est, qđ peccatum originale erat in mundo, ab Adã vsq; ad Moysen? ablatum est autẽ per Christum Iesum. Namq; quomodo fuit tunc in mundo, est & nunc, eritq; semper vsque ad finem mundi. Tunc enim cessabit generatio: Quare nõ mirum si & peccatum originale. Quousque autem ex semine generabuntur

homines, cum peccato nascentur originali. Si dicas. Baptismo aufertur ex fide Christi. Non contradico. Sed & tempore legis, eadem fide, quam Circuncisio protestabatur, tolli poterat labes illa, tollebaturque reipsa. Non itaque verum est, quod toto tempore legis, sine remedio durauerit.

Si iterum dicas. Remedium illud nō erat sine Christo. Admitto. Sed quid plus nouissimè præbuit, Christus adueniens, quam olim uenturus? Nihil prorsus. Quandoquidem sicut & tunc nascebantur cum peccato originali homines per eum, qui mundari poterant: ita & nunc. Sicut etiam tunc, qui moriebantur in peccato originali, in æternum diuina uisione carebāt: ita & nūc. Quid ergo profuit ad expiādum peccatum originale Aduentus Christi?

Item. Concupiscentia manet in baptizatis, sicut in non baptizatis, quæ est tanquam reliquiæ peccati originalis. Hæc fidem faciūt, quod incassum Christus aduenerit. Venit autem, vt auferret peccatum primi parentis, non abstulit tamen.

Secundo. Quomodo est excellentius Christi donum, quàm Adæ delictū? Nā Adā suo delicto perdidit omnes homines, nullo homine dempto, nisi Christo, qui est Deus & homo. Christus sua gratia non omnes saluauit, sed paucos quosdam. Multi enim sunt uocati, pauci electi. Vnde ipse dicebat. Filius hominis, uenit animam suam ponere in redēptionem pro multis: Non dixit pro omnibus. In Esaia quoque legimus. Ipse peccata multorum tulit. Item. Christus in cęna. Hic est calix qui pro uobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et confirmatur. Vix enim ex tribus mundi partibus, vna Christo credit, vt uideatur plus in terra regnare diabolus, quàm Chr̄s. Interq; Christianos etiam uidemus, quantum preualeat iniquitas. Lōge igitur excedit Adæ peccatum Christi gratiā. Tēpore quoq; antichristi, maximè exercebit suā ptātē contra Christum diabolus, in signis, & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, adeo vt in errorē trahendi, sint si fieri potest etiam electi.

Matt.10. Mar.10. Esa. 53. Mar.14. c.22. 2.Thes.2.

Qūo ergo exuberat Chr̄i donum? Fortius. Infantes nondum nati ex utero. Adę peccato interdū in utero moriunt̄: nullus horum gr̄a Christi Iesu saluatur. Quādoquidem, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spū sc̄tō, non introibit in regnum cęlorum. Amplius. Oēs qui ex Adam descendunt, generātes filios, generant eos Adæ pcō pollutos. Baptizati uero, non generant suos filios in gr̄a Christi, sed & filij omnes christianorum nascuntur, cum peccato originali, sicut filij Iudæorum atque Turcarum ergo longè superat delictum Adæ, Christi gratiam.

Matt.24. Ioan.3.

Ad has ergo difficultates, respondēdo ad primam, dico. Quod Chr̄s nos liberauit à peccato originali causaliter, id est instituens causam nostræ liberationis, uidelicet Baptismum. Cuius uirtute, nedum originale peccatum, sed etiā reatus illius peccati dimittitur. Quod nunquā factum fuit, nisi post Chr̄i mortem. Pœna enim peccati originalis, est carētia diuinæ uisionis. Reatus, est obligatio ad illam pęnam. Ab hoc itaq; reatu, nec sancti patres ueteris testamenti fuerunt absoluti, nisi cum Chr̄s re ipsa descendit ad inferos. Erant.n. à gloria vitæ æternæ exclusi, sicut & Adam eiectus fuerat à paradiso, & non patebat illis aditus ad regnū cælorū, nec unquā patuisset, nisi Chr̄s eos eduxisset. Vnde per Zachariam dicitur. Tu uero in sanguine testamēti tui, eduxisti uinctos de lacu in quo non erat aqua, hoc est refrigerium. Et Paulus. Expolians principat⁹ & ptātes infernales, scilicet auferendo Isaac, & Iacob, & cęteros iustos, traduxit eos, idest longè à regno tenebrarū, duxit ad cęlos. Ecce ergo breuis dilucidatio dubij, & declaratio Pauli. Ante Chr̄i aduentum, durauit peccatū originale semp quo ad reatum, licet per circuncisionē, modo quo dictū est, deletū fuerit, quo ad culpam. Longe itaq; plura nobis præstitit Chr̄s adueniens, quā uenturus. Tm̄ abest, vt incassum aduenerit, quandoquidē nullus poterat paradisum illum cælestem ingredi, nō soluto nostræ redemptionis pretio. Solutum est autem Christi morte. Vnde Paulus, Habemus fiduciam in introitu sanctorum,

Zach.9. Coloss.2. Hebr.10.

Num.35. ctorum, scilicet cælestium, in sanguine Christi. Quod & figuratum fuit in Numerorum libro. Vbi dicitur, quod exules non poterant in domum suam introire, nisi sacerdos magnus, qui oleo sancto vnctus erat, non moreretur. Ipse autem sacerdos magnus est, cui collati omnes, exigui sunt. Vnxitque illum Deus, oleo inuisibili gratiæ, quod descēdit ab eo in nos omnes, tanquam à capite in barbam, barbam Aaron. Nemo autem miretur, quod dixi, peccatū originale primum fuisse deletum, quo ad culpam, non quo ad reatum. Nam & in sacris literis inuenimus, tolli culpā, non tolli reatum. Dixit enim Natham ad Dauid. Transtulit dominus à te peccatum tuum, non morieris, veruntamē quia blasphemare fecisti inimicos nomen dñi, filius, qui natus est tibi, morte morietur. Punitur ergo aliquis etiam, posteaquam illi pepercit Deus. Remittit ergo reatus, ablato peccato. Hic itaque reatus peccati originalis, nunquam ablatus est, nisi per Christi mortem. Vnde qui baptizantur nunc, statim euolant ad regnum cælorum, vel baptismo sanguinis, vel fluminis, vel flaminis.

Psal.132.

2.Re.12.

Quod dicebatur de concupiscentia. Nihil est. Nam supra docuimus, quod concupiscentia non est peccatum, sed pœna peccati, non tollenda quousque vniuersum hominum genus liberetur, per resurrectionem à seruitute corruptionis, in reuelationem gloriæ filiorū Dei, vt dixit Paulus nr̄. Verum hæc est differentia. Ante Christi aduentum, pęna erat, & in pęnam relicta: nunc pęna est, sed in medicinam relinquitur nobis oībus. Quis. n. ignorat, etiā apud Morales Philosophos, pęnas esse quasdam medicinas, vel illi qui patitur, vel alijs, qui eum uident perpeti, proficuas? Patientem enim præseruant à culpa, vel ad virtutem promouēt. Aljs uero, sunt exempla bene uiuendi: atque etiā documenta, vt vnus pro alio interdum satisfaciat. Concupiscentia itaq;, ad exercitium nostræ virtutis, itemq; ut nobis prosit ad medelā, relinquitur. Quo fit, vt inter Christi asseclas, hi qui sanctitate maximè excelluerunt, cōcupiscentiæ aculeis grauissimè pūgerentur. Inditio est Paulus, qui de seipso dicit. Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus sathanæ, qui me colaphizet: propter quod ter dominum rogaui, ut tolleretur à me, responsumque audiuit à domino. Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Et quid miraris, si concupiscentiam dico esse medicinam? Quandoquidem & Paulus noster docet, peccatis interdū peccata mederi. Quis hoc crederet adeò mirabile, vt nisi Paulus id diceret, (cui uera semper dicenti: contradicere nefas est), incredibile esset? Nouimus omnes, à sathana venisse primum peccati initium. Et tamen Apostolus tradidit quendam sathanę, vt disceret non blasphemare. Ecce opus sathanæ, sathanæ opere excluditur. Nun non uidetis, quod calores caloribus curantur? calores, febrium, caloribus medicinalibus. Venenis etiam venena pelluntur: dolores auferuntur doloribus: atque ignes ignibus extinguuntur. Ni mirum itaque, si hac ratione deserit aliqñ Deus hominem, atq; ad tempus destituit, ut sathana suggerente in præceps uitiorū labatur: tandemque confundatur, & ī seipso erubescat: medicumq; supplex efflagitans, illius ope sanetur, sciatque eius esse quod peccet, sed nō nisi à Deo procedere posse, vt liberetur. Non em̄ homo eadem potestate sanatur, qua potestate uitiatus est, & corruptus.

Rom. 8

2.Cor.12

2.Cor.5.

Ad secundam dubitationē. Firmissimè tene, & nullatenus dubites, qđ locus iste Pauli concludit & demōstrat cōtra Neotericos hosce Prædestinatores, ut ita dicam. (licet enim fingere nomina) qui asserunt Christum uenisse tantum pro Prædestinatis, Christique mortem iuuare tantum prædestinatos. Responderi non potest huic argumentationi, frigidè Aquilo. Si ita est. Ergo efficacius est Adæ delictum, quàm Christi donum. Nam per Adam, pereunt omnes, Per Christum non saluantur omnes. Nulla ratione euadi potest. Si enim dicas. Omnes qui saluantur, per Christum saluantur. Frigida, ineptissimaque est declaratio.

Nam

Nan duo de Adam dicuntur. Primum. Omnes pereunt, & pereunt per Adã. Necesse est, te, uelis nolis, hæc duo de Christo asseuerare. Omnes saluantur, & per eum saluantur. Non posset quispiam ineptire magis doctoribus hisce, qui ut hunc locum detorqueant, exemplum illud adducunt Augustini. Sicut (inquiunt) vno literarũ magistro in vrbe constituto, rectissimè dicimus omnes: Iste hic literas docet. Non quia omnes ciues literas discant, sed quia nemo addiscit, nisi quem ille docuerit. Ita omnes viuificantur per Christum, quia nemo iustificatur, vel saluatur nisi quẽ iustificarit, aut saluarit Christus. O ineptissimam ineptiam. Ego pare interpretatione interpretabor. Omnes in Adã peccauerunt, hoc est, illi qui peccauerunt, excipiamque quotquot mihi à labe illa uidebuntur. Quod si torqueri non potest locus iste, Omnes in Adam peccauerunt, vt aliter intelligatur, quã generaliter ad omnes peruenisse sine delectu, labem primi parentis: Ita nec ista secunda pars similitudinis: Omnes per Christum uiuificantur, torqueri potest, quo minus intelligatur, Christum omnes absolutè & indiscriminatim uiuificare. Sunt alij, qui dicunt. Exponendum esse locum istum, pro generibus singulorum, non pro singulis generum. Quia scilicet de singulis generibus, atque hominum differentijs aliqui per Christum viuificantur. Aliqui nobiles, aliqui pauperes, aliqui senes, aliq iuuenes, aliqui doctores, aliquæ meretrices, aliqui monachi. Licet non singuli homines in his generibus, vel differentijs constituti. Sed absit & hæc expositio à loco isto. Hæc prima pars. In Adam omnes moriuntur, nõ potest exponi pro generibus singulorum tantũ, sed pro singulis generum eam exponi oportet. Igitur & hanc secundam partem. Per Christum omnes viuificantur, ne tm̃ Apostolum, in æquiuocatione laborare dicamus. Expone si ita placet locum illum. Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Illum quoque, Deus vult omnes homines saluos fieri. Non vrgeo, Non contradico. Hic locus certè irrefragabilis est, & glosam non recipit citra hiperbolam, & citra expositionem. Verum est. Omnes homines ex Adam sordem contraxisse, citra hiperbolam, ergo, & citra expositionem, uerum est. Omnes homines per Christũ ablutos esse, atque iustificatos. Ad hęc faciunt pleraque scripturarum testimonia. In primis, locus ille Pauli. Charitas Christi vrget nos. Existimantes hæc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus, vt qui uiuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui ꝓ ipsis mortuus est. Audis Apostolum cohortari, vt omnes Christo viuant nõ sibi? hac ratione, quoniam pro omnibus mortuus est. Vt intelligentes omnes se se à morte ad uitam per Christum reuocatos, animaduertant, fuisse illi non sibi ipsis uiuẽdũ esse. Friget hæc ratio si ꝓ prædestinatis uiuificandis tantum mortuus est. Illi enim vni tenentur viuere Christo, non cæteri qui è numero non sunt prædestinatorum. Quod si omnes tenentur iuxta Paulum, pro omnibus ergo mortuus est, omnes ergo uiuificauit. Est & illud. Proprio filio non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Illud aliud. Qui est saluator omnium hominum, maximè autem fidelium. Rogo mihi interpretare verba ista, si ad prædestinatos tantum attinere possunt: cum distinctionem ponat inter omnes, & fideles. Saluator (inqt) est omnium hominum, maximè autem fidelium. Secundam partem potes ad prædestinatos torquere, sed primã, quo modo peruertes? Ioannes quoque ait. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non solum autem nostris, sed & totius mundi. Est & ratio efficacissima. Causa.n. resurrectionis corporalis nr̃ę fuit Christi resurrectio, vt docet Apostolus, arguens. Si Christus resurrexit, ergo & nos resurgemus. Omnes autem resurgemus absolutè, licet nõ omnes immutabimur, ergo pro omnibus resurrexit. Quare & moriens uitam dedit omnibus. Neque enim pro alijs uitam exposuit, & pro alijs resurrexit. Dicendum ergo est ab omnibus catholicis, citra cõtrouersiam. Quòd sicut Adam ille terrenus

Marginalia: Ioan. 1. — 1. Tim. 2 — 2. Cor. 5. — Rom. 8. — 1. Tim. 4. — 1. Ioan. 2. — 1. Cor. 15

renus suo delicto omnes conspurcauit, reddiditque eos morti obnoxios quantum in se fuit, licet plerique diuina gratia saluati sint: Ita Christus sua gratia, quãtum in se fuit, omnes saluauit, quãuis propria malitia plerique saluati non fuerint. Ad hoc enim, ut agens aliquod in passum inducat formam, duo requiruntur: virtus fortis actiua atque sufficiens primũ. Hinc.n. nascit, vt scintilla, ignis; nequaq̃ lignũ quantũuis aridũ, comburere possit. Secũdo. Præparatio materiei ad actionem suscipiendam. Hinc in ceram congelatã non imprimes ullo pacto, quãuis manu fortiter agas. Cedere enim illam oporteret, & resistit. Si itaque uim Christi & gratiæ eius respicias, cui dubium, quod ex ratione illius omnes saluarentur? sicut ex Adæ peccato pereunt omnes, & magis, vt inquit Apostolus. Nam multo maior fuit Charitas Christi animam suam ponentis pro nobis, quàm nequitia Adæ vel Euæ, qui diuinum præceptum fuere transgressi. Consequenter, magis accepta fuit Dei maiestati satisfactio Christi, quàm Adæ offensa displicuerit. Si ergo illa adeò displicuit, vt omnes morti addicti fuerĩt, quomodo fingi potest, vt Christus non omnes uiuificarit? At si dispositionem nostram spectes, omnes sunt dispositi ad recipiendum influxum & actionem Adæ terreni, quoniam omnes ex semine propagantur, vel inniti. Ideo absolutè omnes pereũt. & per Adam pereunt. At non omnes se se per Christum, ad uitam suscipiendã disponunt. Christus enim largitur vitã tanquam caput, sicut & Adam mortẽ. Caput autem non influit uitam, operaque uitalia membris diuisis, sed coniũctis tantum. Adæ omnes, natura coniũcti sumus: ideo necessario ex morbido capite mortificamur, Verum Chr̃o nõ natura, sed fide atq; baptismo coniungimur. Nasci sufficit etiam in utero, vt sit membrum Adæ, at ut sis Christi mẽbrum, non sat est etiam ex utero nasci, renasci enim oportet. Quis est autem qui renascitur, & non uiuificetur per Christum? Da mihi vnũ, & do tibi herbam. Quod si dicas. Nec omnes regenerati saluantur. Quot enim millia christianorum pereunt? Vtique. Sed hi regenerationis gratiam perdunt, spõteq; à Christo, cui se se addixerant, recedũt, quomodo & qui baptizatur, ab Adam, cuius membra erant. Id ergo sat nobis est. Filios Adæ, donec Adę filij sunt, perire omnes. Filios Christi, donec sunt filij Christi, saluatos esse omnes, & magis. Propter ea quæ superius dicta sunt, quoniam peccatum Adę priuat tantum uisione diuina, Gratia Christi omnem tollit damnationem, omnemque felicitatem præbet. Nihil enim damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu. Si vrgeas. Omnino plures pereunt Adæ peccato, quàm saluentur Christi gratia, ergo excellentius est dono delictũ. Negabo tibi antecedens, & illationẽ. Quãdoquidem, per Adam nõ nisi homines perditi fuerunt. Christus uero saluauit homines & angelos. Rom. 8.

Si dicas. Plures homines pereũt peccato Adæ, quàm saluentur Christi gratia. Concedam. Igitur excellentius est peccatum dono? Consequentia nulla. Id enim non prouenit ex dono: quoniã & angeli saluati sunt, non homines tantum, quod utique peccato fieri nõ potuit. Si autem ex dono proueniret, non saluasset angelos. Prouenit ergo ex parte hominum, qui non præparant se se vt fiant Christi membra. Si iterum dicas. Quæ est ratio huius? Eorum quæ sine ratione fiunt, non est quęrenda ratio. Contra rationem certe est, quod nõ omnes toto corde Christo cohæreant, cuius lex immaculata penitus est, cui⁹ doctrina uerax, cuius miracula ingẽtia, cuius uita innocentissima. Nihil enim turpe, nihil inhonestum inuenitur in ea, adeò ut erubescere vniuersi debeãt, qui uerè christiani non sunt. At ut tibi dicã aliquid, perfidia iudaica, vita quoque brutalis, & beluini mores Maumethi, in causa sunt, vt contra omnem rationem, fidem sanctissimam, legemq; Christi immaculatam, per pauci amplectuntur. Sed, cur, quemadmodum natura nascimur filij Adæ, non nascimur, filij Christi & gratiæ? Vt naturam agnoscas & gratiam. Si enim filius gratiæ homo nasceretur, iam gratia natura esse videretur, non gratia. Tolleretur autẽ

sic

sic omne meritum, omnis uirtus, omnis quoque laus,& omnis vituperatio. Nã in his quæ naturalia sunt, nec laudamur, nec uitupetamur,nec meremur, nec demeremur.Sed cur Deus ipse,nõ disponit omnes p seipsum,ut filij Christi efficiantur, quo vniuersi illius gratias atq; dona participare possint?Quoniam rationabile est, vt quemadmodũ omnes voluntariè peccarunt Adæ peccato, modo supra declarato: ita uoluntariè Christi gratia, sanentur.Propterea ergo partes suas agit Deus. At & quilibet suas agat, necesse est. Non enim saluat Deus,nisi uolentes. Vnde p Oseã
Osee 13. dr. Perditio tua ex te. Habes ergo itaq; huius rei ueritatem. Quod uero dicit. Christum mortuum pro multis, nequaquam intelligendum est, idest non pro omnibus, sed pro multitudine hominũ: & ita pro omnibus hominibus, sicut & supra dixit Apostolus. Adam pdidisse multos, nec tamen uoluit dicere, non omnes, cum aperte dicat, Omnes in eo peccauisse,& per eum morti obnoxios effectos fuisse: licet tamen pro omnibus aduenerit, sanguinemq; fuderit in ara crucis. Non omnes nihilominus,illius redemptionis fuere participes. Sed id accidit diuinæ uirtuti & gratiæ: Ipsa enim non modo maiorẽ partem, sed omnium hominum multitudinem saluaturus erat, nisi plerique obicem posuissent. Quod de diabolo dicebatur, sanè ridiculum est. Ne diabolum quæso culpate. Adeo enim debilis effectus est, vt inquit Hieronym⁹, vt non uincat nisi uolentem. In nobis culpa omnis sita est, quia diuinam misericordiam, & redemptionis virtu-
Matt.24. tem sponte contemnitis. Refrigescit.n. charitas,& abundat iniquitas, ideo deuincimur,& cadimus. Ex nobis, ergo cadimus vt patet. Licet nanq; Deus gloriosus,permittat diabolum posse homines decipere & vexare,certis temporibus, atque locis, secundum occultum imperscrutabilemque iudiciorum suorum abissum,semper tamen post Christi mortem,præsto est diuina opes omnibus & singulis,vt contra eius nequitias,se se tueri possint. Erit quoque etiam antichristi tempore, ita ut nullus vi suarum tentationum aut uexationũ, ad æternum interitum deduci possit. Quod si plerique negligãt diuinas gratias, neque illis cooperetur, sed in vanum eas recipiunt, nihil efficaciæ gratiarũ Christi Iesu imminuitur. Accidit enim eis,quod illis non utamur. De eo autem, quod per accidens est, Paulus non considerat.Quæ enim accidunt ab omni arte & contemplatione, relinquẽda sunt: sed tantum ea tractanda,quæ p se alicui conueniunt. Per se ergo conuenit gratiæ Christi, vt sit efficacior Adæ delicto, vt iam pluries ostensum est. Bonum enim est efficacius malo, quandoquidem malum,nullam habet agendi efficaciam nisi uirtute boni,cuius est agere, vt inquit Dionysius, quarto de diuinis nominibus. Vnde peccatũ Adę non inficit homines,nisi uirtute diuinę iustitiæ,& pacti quod inierat Deus cũ Adamo. Quò ergo proprium magis est Deo misereri & parcere, quàm punire, eò delictum Adæ minus efficaciæ habet quàm Christi gratia. Huc accedit, quod licet nullus nascatur, non obnoxius peccato Adæ, Christi tamen gratia aliqui præseruati sunt, à peccato illo. Aliqui etiam in utero sanctificati. Verum nemo unquàm gratiam habuit, nec habere potuit, aut põt, aut poterit,nisi per Christum.

Ad difficultatem uero de infantibus in utero,quos Adę delictum,inficit,nõ saluat autem Christi donum, nõ audeo respondere, quod pereant. Ad id enim negandum,diuina misericordia me cõpellit. Non audeo item respondere qđ saluentur,quoniã aperta nimis sententia illa est, quam iureiurando confirmauit Christus Iesus. Amen amen di- Ioan.3.
co uobis, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Qui enim non est natus ex utero, renasci non potest, quare nec uidetur illum posse saluatum iri. Dicam ergo duo. Primum. Quia efficacius est Christi donũ, quàm Adæ delictum. Priuilegio quodam diuinæ gratiæ,per Christum,possunt sanctificationem consequi, etiam in utero infantes,sicut fuit de Hieremia, de Ioanne Baptista, atque de Virgine. Secundũ.

Quia

Quia nemo renascitur ex spũ, nisi primo sit natus ex carne. Hi cum non sint pex carne nati, ex spiritu renasci non possunt. Concludo, quod per baptismũ aquæ saluari non possunt, sed alio modo vtique. Qui tamen saluãtur, omnes
Act. 4. dono Christi saluantur. Neque enim est aliud nomen sub cælo in quo oporteat nos saluos fieri, nisi Iesus. Constat autem diuinam Christi gratiam, sacramentis alligatam non esse. De his tamẽ qui pereunt, si qui sunt, nemo uestrum
Ps. 35. angatur. Iudicia enim Dei abissus mul-
Ioan. 17. ta. Nouimus enim in primis, dixisse Christum Iesum. Pater, quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo periit,
Mar. 14. nisi filius perditionis. Secundo. Scimus de iuda dictum esse. Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille: quandoquidem mitissima est eorum apud inferos pęna, qui in utero moriuntur, peccato originali duntaxat obnoxij. Et iustitia ergo, & misericordia Dei simul efficiunt, vt aliqui infantes in utero moriantur. Iustitia quidem enim exigit, ut filius perditionis intereat: misericordia uero ut citissimè, ne peccata peccatis addijciens, grauius iam tor-
Sap. 4. queatur, iuxta illud. Raptus est, ne malitia immutaret intellectum eius. Quod autem dixi, mitissimam esse puerorum pœnam, qui cum peccato originali decedunt, Ideo est, quia illi pęnam damni tantum habent, uidelicet carentiam diuinæ uisionis: Nullo autem modo pœnam sensus: sicut illi qui cum diabolo & angelis eius, inferni cruciantur in ignibus. Pęna enim debet cul-
Deut. 25 pæ respondere, iuxta illud. Secundum mensuram delicti, erit & plagarum modus. Peccatum autem originale est, tantum carentia, ergo pœna illi debita, est tantum priuatio. Deum ergo uidere nequaquam possunt. Sed tamen neque anima, neque corpus ardet apud inferos. Peccatis nanque actualibus, quæ propria uoluntate perpetrantur, ignis pœna respondet. Dicente Diuo Bernardo. Sola propria uoluntas, ardet in inferno. Si queras. Num doleant infantes illi, & tristentur hac ipsa priuationis pœna, scilicet visionis Dei. Dico tibi quod non. Nam dolor, & afflictio pœnæ, delectationis culpæ respondet, iuxta illud.
Quantum glorificauit se, & in delitijs Apo. 18.
fuit, tantum date illi tormentum & luctum. At in peccato originali, quod in utero contrahimus, nulla est delectatio, ergo neque erit dolor, vel afflictio de pœna. Et quid mirum, si infantes illi de pœna illa non dolent, quando nec sciunt illam esse sibi ipsis pœnam? Nesciunt enim se se à Deo creatos fuisse, vt gloria illa æternæ vitæ, cum angelis & beatis fruerentur: quandoquidem id supernaturali lumine tantum afflati, cognoscunt. Paulo ex Esaia dicente. 1. Cor. 8.
Oculus non uidit; nec auris audiuit, Psa. 64.
nec in cor hominis ascendit, quæ pręparauit Deus diligentibus se. Nobis 1. Cor. 2.
autem reuelauit Deus, per Spiritum suum. Ad naturalem sanè cognitionem spectat, ut omnis anima sciat se se ad beatitudinem creatam esse. Et id etiam infantes agnoscunt. Nam melius, quàm Philosophi omnes, animæ separatæ, naturalium omnium scientiam habent. Sed quod beatitudo in Dei uisione consistat, & in fruitione perfecta, hoc non nisi fide sciri potest. Fidem autem infantes illi non habent, qui originali labe polluti sunt. Igitur id non agnoscunt. Quanquam ergo careant beatitudine illa, absque dolore aliquo tamen, pœnam illam possident. Infelices itaque sunt. Sed eò minus infelices, quò se se infelices esse non intelligũt. Plus ergo potest Christi donum, etiam in pueris hisce, qui pereunt, quàm Adæ delictum. Ex delicto enim Adæ, nascuntur in utero filij iræ, longè tamen magis misericordiã exercet Deus in eis, quàm iram atque vindictam.

Veruntamen hic sunt difficultates. Primo enim Diuus Augustinus, adeò huic peccato est inimicus, vt deseuire in pueros hosce, plusquam par sit interdum uideatur. Firmissimè (inquit) tene, & nullatenus dubites, paruulos qui sine baptismatis sacramẽto, de hoc seculo transierunt, æterno igne punien dos esse.

Secundo. In extremo iudicij magni die,

die, duæ acies tantum fient. Altera à
Matt.25. dextris: Altera à sinistris. Illi oues erũt:
Isti hędi. Illi benedicentur, maledicentur
isti: Dicetur eis. Venite benedicti
patris mei possidete regnum paratum
vobis à constitutione mundi: Istis. Ite
maledicti in ignem æternum. Vnde & aĩarũ purgationes tẽpore illo cessabũt. Grauitate enim suppliciorum, purgationis diuturnitas compensabitur, sicut Theologi credunt. Infantes ergo isti, in qua acie, cum quibus computabuntur? An cum benedictis, an vero cũ maledictis? Nõ certè cũ benedictis, quia in
Apo.21. ciuitatem supernæ Hierusalem, non ingreditur quicquàm coinquinatum. Cũ maledictis ergo. Igne itaq; perpetuo torquebuntur. Et confirmatur. Quia pęna non est carere uisione Dei, sed natura. Homo enim in naturalibus cõstitutus, sine omni peccato, non potest videre Deum citra gratiam diuinam. Gratia
Rom.6. eñ Dei uita æterna. inquit Paulus. Hęc est autem uita ęterna, vt cognoscant te
Ioan.17. solum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Inquit saluator noster. Peccato autem originali respondet aliqua pęna, quia nullũ malum impunitũ, ergo ignis pęna, quã damnati oẽs habent, illa est qua pueri non baptizati plectendi sunt.

His tamen non obstantibus, piè credendum est, cum omnibus ferè sanctę orthodoxæ Ecclesię doctoribus, nullam aliam pęnam habere infantes, qui citra baptismalium undarum lauacrum intereunt, nisi quod perpetuò carent illa cælesti beatorũ gloria. Parum enim agnoscere uidetur, diuinam misericordiam, qui aliter sentit. Quandoquidem misericordia Dei, punit citra condignũ, sicut aliàs ostensum est.

Ad Augustinum autem, non est difficile respondere. Pleraque argutissimus ille dialecticus cum disputat, magnis cautelis adducit in medium, quibus ipse tamen non adhæret. Is enim omniũ dialecticorum mors est. Quantus autẽ Augustinus fuerit in dialectica, Ambrosius docet, qui orabat, A logica Augustini, libera me domine. Tale quidem est hoc. Quoniam enim suis temporibus maximè inualuit Pelagij hæresis, atque Iuliani asseclæ, qui à paruulis originale peccatum tollere nitebantur: dicebantque eis nullam deberi pęnam. Siquidem ab omni culpa sunt immunes. Augustinus contrà, adeo originale peccatum exaggerat paruulorum, vt etiam ad hanc hiperbolam ueniat, asserens eos cum diabolo, & damnatis ignibus infernalibus torqueri. Cum tamen ipse in Enchiridion asseueret, mitissimam esse illorum pęnam. Non ergo vos moueat Augustinus vel tantillũ. Hoc est enim illi peculiare, vt cum aliquem expugnat errorem, tanta uehementia illum essaggeret, vt alteri errori opposito ansam præbere uideatur. Ita cum Arrium insectatur, videtur fauere Sabellio. Cum Sabellium, Arrio. Cum Pelagium, Manicheis. Cum Manichæos, Pelagio. Quod admodum ponderare oportet. Ita enim fiet, vt nunquam ex Augustino, errandi occasionem accipiatis, qui sanè omnium hæresum malleus extitit fortissimus. Sermones quippe ex dicendi causa librandi sunt. Addam ego audenter vnũ. Hunc morem fuisse omnibus sanctis patribus communem, adeò ut vna expugnata hæresi, ex eorum dictis, noua hæresis ferè semper, occasione à maleuolis accepta, insurgeret. Cum enim Basilius, Athanasius, Chrysostomus, Ambrosius, contra Manichęos ostendissent libero nostro arbitrio actiuitatem, & vim quandam ad bona opera conuenire, idque pugnacissimè defendissent, ecce superbus monachus ille Pelagus subintrauit: & occasione accepta ex scripturis & à rationibus, quas ipsi adduxerant, dogma condidit, quo ostendebat, Totum in nostra esse potestate, spreta etiam omnino Dei gratia. Rursus contra illum uigilarunt sui seculi patres. Hieronymus, Augustinus, & Prosper, acerrimis disputationibus, demonstrantes absque diuina gratia nihil boni posse homines ad æternam uitam operari. Ex his perperam intellectis, Monachorum quorundam secta, Augustino adhuc uiuente surrexit, quę liberum nostrum arbitrium, figmentũ, & rem de solo titulo esse prædicabat, Contra hos scripsit Augustinus librum de gra-

de gratia & libero arbitrio, ad Valentinum ostendens primas partes gratiæ, secundas libero arbitrio dandas esse. Et tamen adhuc nostra ætate, hæresis illa tunc extincta, (proh dolor) reuiuiscit. Vides ergo quomodo ex patrũ dictis, optima intentione prolatis, ministri sathanæ. venena conficere semper studuerunt. Ita ergo ex hoc loco, quod pueri igne plectantur: Nihil enim tam sanctè dicitur, quod torqueri non possit, quando & spiritus sancti uerba, in canone Biblię ab hæreticis deprauantur. Sed mittamus, vt ex animo loquatur Diuus Augustinus. Igne (inqt) crucientur infantes nõ baptizati. Quid inde? Num habentes Ambrosios, Hieronymos, Scotos, Thomas, Bonauenturas, Riccardos, Albertos, Guillelmos, Alexandros, Petros, Durandos, vni Augustino adhærebimus, tantam & doctorum, & sanctorum patrum cateruam rejjcientes? Absit, ut propter vnius Augustini authoritatem, à tantis patribus (adde, à pietate, & à ratione) discedam. Displicerem & ipsi Augustino, si tot, tantisque reiectis patribus, illi uni adhærerem.

Verum, neque Augustinus illius sententię fuit, vt dictum est. Vis autem vt alia via tibi ego illius mentem atque uerba interpr eter? Ecce. Scripturæ sacræ mos est, vt interdum speciem vsurpet pro genere: & quandoque etiam genus pro specie. Legimus enim in præceptis Decalogi. Non facies tibi Deos cõflatiles. Num ergo fusiles facere licuit? minime. Non furtum facies. Num rapinam facere licuit? Absit. Prohibentur itaque Dij conflatiles, ut intelligatur tamen & sculptiles, fusiles, omneque genus tale. Prohibetur furtũ: intelligitur tamen, & rapina, quæ est furti species. Est & ille locus. Panem non comedit, & aquam non bibit. Generaliter enim intelligit, nihil comedit, aut bibit. Quid mirum ergo, si Augustinus hunc tropum imitatus, dicit, pueros plecti igne? Namque per igné, non speciem illam, sed genus potuit intelligere, pęnam scilicet, cuius ignis, species est ignis. Eorum igitur est diuina carere visione.

Exo. 34 / Leuit. 19. / Exo. 10.

Sed ut uerum fateor. Augustinus nõ dicit, Igne, sed supplicio ignis. Fortasse ergo in sensu diuisionis intelligendum est, illo supplicio torquebuntur, quod est in igne. Pęna autem damni, est in æterno igne: illa igitur pęna non tamen igne mulctantur.

Ad secundum. Respõsio patuit alias. Hi nanque infantes, non iudicabuntur, immo nec aliqui infideles, iudicio illo discussionis vel examinationis. Vnicè autem qui fidem Christi habuerint, fuerintque adulti, quibus dicetur. Esuriui, & non dedistis mihi manducare, sitiui, & non dedistis mihi bibere. &c. Item. Esuriui, & dedistis mihi manducare, Sitiui, & dedistis mihi bibere. Illorum ergo duæ acies fient, ut dicitur in argumento. At hi tanquam iudicati, ab Euangelista relinquuntur. Qui enim nõ credit, iam iudicatus est. Hinc Dauid. Ideo non resurgunt impij in iudicio, hoc est resurgunt quidem, sed non iudicandi.

Matt. 25 / Ioan. 3. / Psal. 1.

Ad Tertium, dico. Quod natura est, vt non debeamus habere gloriam illam. Excedit enim naturam nostram: sed pœna est, vt debeamus non habere. Quare homo in puris naturalibus, sine omni peccato, non habet in se, unde ad illam gloriam peruenire possit. Illi ergo non debetur. Si igitur non perueniret, non esset ei pęna, sed defectus. Consequitur enim naturam creatam, ista impotentia. Quemadmodum omnem vim naturæ creatæ, excedit gloria illa. Verum homo in peccato originali constitutus, habet ut illi debeatur, quod non possit ad illam ascẽdere: hoc ergo pœna est. Aliud ergo est (vt breuiter dicam) non debere habere. Aliud debere non habere. Primum, defectus naturę est. Secundũ pęna peccati.

Verum, mens non benè capit. Quomodo si infantes, visione priuentur diuina, mitissima sit eorum pœna. Videtur enim tollerabilior esse gehenna, & omnis inferorum cruciatus, quàm carentia uisionis & fruitionis Dei. Ipse est enim omne bonum, & omnis felicitas, igitur illo carere, est pœnarum omnium maxima. At si consideres, quod uisio diuina est bonum supernaturale,

turale, uidebis, quod carere illa mitissima est pœna: sicut leuissima rustico pęna est, si non assumitur ad regnum, qđ illi nullo modo debetur, grauissima autem esset, si patrimonio eius, quantumuis exiguo, priuaretur. Si bonum spectas, maius est regnum, quàm patrimonium, grauior ergo est pęna regno priuari, quàm patrimonio. Verum si illum respicias rusticum, cui patrimonium omni ratione debetur, regnum autem nulla, leuissima profectò est illi pœna regno priuari, grauissima priuari patrimonio. Et generaliter quò bonum est magis proprium alicui: & connaturale alicui, priuatio illi⁹ grauior est, quò minus leuior. Quia ergo uita æterna est supra omnem naturam, nulloque pacto nobis debetur nisi gratiam habeamus, illius priuatio mitissima pœna inter omnes prædicatur. Patet itaque, quid dicendum de infantibus nōdum natis ex utero. Sunt tamen, qui dicant, eiusmodi paruulos, qui baptismum non in re, sed in uoto duntaxat parentum, regulariter saluari posse. Si scilicet parentes, prolem quam in utero gestat mater, benedicant, atque Deo optimo maximo inuictæ crucis dæmonibus, formidabili signo offerant, cum sanctissimæ Trinitatis inuocatione. Sed id non audeo ego asseuerare. Durissimum enim mihi uidetur & crudele, quod cum hac uia omnibus infantibus succurri possit, adeò ut nullus ferè periret, Deus qui salutis nostræ adeo studiosus est, vt pro omnibus saluandis mori uoluerit, tantum remedium suæ sanctæ Ecclesiæ ad hæc vsque tempora, non reuelauerit. Nequaquam ergo crediderim, baptismum in uoto proficere, sed tantum in re: potissimè cum ex Euangelio clarissimè insonet auribus nostris. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest uidere regnum Dei. Quo fit, vt nondum natis, qui ablui unda non possunt, baptismus minimè proficiat: Sed si Christi donum, citra nostrū ministerium proficit, modus nobis ignotus est. In spem ergo misericordiæ eius, reijciamus illos, rati quod nemo vnquam sperauit in Deo, & confusus est. Spes enim non confundit, ut supra dixit Apostolus.

Ioan. 3. *Ecclesiastici. 2.* *Rom. 5.*

De loco autem puerorum, scriptura sacra, citra paradisum beatorum, omnia animarum loca infernum appellat. Vnde & lymbus patrum, infernus dicitur. Descendam ad filium meum, lugens in infernum. Non derelinques animam meam in inferno. Quod hæreticis aduertere nolentes, locum medium inter damnatos, & beatos, quem Purgatorium dicimus, impudenter negare non sunt ueriti. Nobis nunc de locis illis, non est agendum. Sat sit probasse, impares esse damnatorum & infantium pœnas, quod nouissimè sancta mater Ecclesia in Concilio, quod Ferrariæ cęptum est, & Florentiæ expletum, patrum Græcorum & Latinorum unà cum consensu determinauit. Nunquam enim antea super hoc sententia lata fuerat.

Gen. 37. *Psal. 15.*

Quod dicebatur Christianos generare filios suos in peccato originali, uerum est. Sed id te considerare oportet, quod non generant inquantum Christiani, sed inquantum filij Adæ, uel inquantum homines. Christianus em̄ vt Christianus, est qui regeneratus est, per Christum, iuxta illud. Voluntarie genuit nos uerbo ueritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius. Hæc autem regeneratio, est secundum spiritū, non secundum carnem. Caro enim remanet in peccati uetustate: spiritus solus est, qui renouatur. Iuxta illud. Corpus quidem mortuum est, propter peccatum. Spiritus uero, uiuit propter iustificationem. Cum autem generamus filios, secundum carnem generamus, generatione carnali, non spiritali: Igitur non inquantum Christiani. Ni mirum ergo, si Christianorum filij, cum originaria illa labe nascuntur. Inde tamen non sequitur, quod Christi donum minoris sit uirtutis Adæ delicto. Quæ enim ex dono Christi proueniunt, efficaciora sunt, quàm quæ ex Adæ peccato, vt supra abunde monstratum est. At generare non est ex hoc dono, vt patet. Si dicas. Nemo dat quod non habet. Quomodo ergo potest baptismus, culpam illam ad prolem transfun-

Iac. 1. *Rom. 8.*

transfundere, à qua ipse iam baptismalibus undis expurgatus fuit? Respondet tibi Augustinus contra Iulianum, hunc in modum vrgentem. Non baptizatur in homine, quicquid est in homine: sanatur enim tantum quo ad mentem, qui baptizatur. non liberatur, quo ad morbosam carnis infectionem: quandoquidem, & sanctissimus Apostolus, dicit se se adhuc carne seruire legi peccati. Tolli enim prorsus hanc corruptionem, viatorum statui repugnat. Ni mirum itaque, si Christianorum filij, ea parte, qua ab immundis parentibus propagantur, de immundo, scilicet concepti semine, iuxta Iobum, obnoxij sunt peccato illi primorum parentum.

Rom. 7.

Iob. 14.

Reuertamur modo vnde digressi sumus. *Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sumus multi. Ita & per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.*

Per multos autem, semper intelligo omnes. Nota in primis loquendi modum. *Peccatores constituti sunt multi.* Hoc est sine proprio, & particulari peccato. Peccatum ergo Adæ, fuit peccatum, non personæ tantum, sed naturæ. Per illud enim vniuersi homines tanquam membra, & partes humanæ naturæ, constituti sunt peccatores. Participatione enim speciei, plures homines, sunt vnus homo. Sicut itaque peccatum hominis participat manus, pes, oculus, Ita Adæ peccatum, ad nos omnes dimanauit, & nos sordidauit. *Ita ergo per Christi gratiam, iusti constituuntur,* homines, hoc est, sine proprijs operibus bonis. Id molitur Apostolus. Alieno peccato infecti sumus, aliena iustitia resanamur. At cauè ne hic sistas. Alieno illi peccato addimus, & peccata actualia propria: necesse est, & alienæ Christi iustitiæ, addere propria opera bona. Omnium delictorum tamen radix, est illud originale. Omnium etiam meritorum, radix est Christi gratia. Sine proprijs delictis, aliqui uno illo peccato, vt dictum est, damnantur: infantes non baptizati. Aliqui etiam vno Christi merito, citra propria opera iustificantur, & saluantur: infantes baptizati. Nullus perditionis initium, ex seipso recognoscit, sed ex Adam omnes. Omnes ergo iustificationis, & vitæ initium, ex Christo, non ex nobis recognoscamus. Non perditur propter Adæ delictum, nisi qui seminaria propagatione ex Adam, vt eius membrum, nascitur. Non iustificatur gratia Christi, nisi qui fide, charitate formata, per eum regeneratur. Hæc omnia hic sub intelligenda sunt: & propter impostores, qui prætextu extollendæ gratiæ Christi Iesu, meritis proprijs detrahunt impudentissimè. Et propter superciliosos homunculos, pharisaica ambitione elatos, qui suam iustitiam, quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Rom. 10.

Nota secundo. Peccatum Adæ specificari ab Apostolo, similiter et Christi meritum: Hactenus enim generaliter tantum hæc expræssa sunt, nunc particularius exprimuntur. Illud inquit fuit inobedientia: hoc obedientia. Quod facilè patet. De Christo enim legimus. Factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Meritum itaque illius ex obedientia fuit, & magna quidem ratione. Mors enim Christi, fuit sacrificium Deo acceptissimum, iuxta illud. Tradidit seipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis. Obedientia autem omnibus sacrificijs antefertur. Melior est obedientia, quàm uictimæ. Igitur rationabile fuit, vt ex obedientia morti vitam exponeret: meritum autem eius est ex morte, meritum ergo est ex obedientia. Vnde & in psalmo dicebat. In capite libri scriptum est de me, vt facerem uoluntatem tuam Deus meus uolui. Et in Euangelio. Pater, non sicut ego uolo, sed sicut tu. Fiat voluntas tua. Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam, & hoc mandatum accepi à patre meo: scilicet, ponendi ani-

Philip. 4. Ephe. 5. 1. Re 15. Psal. 39. Matt. 26. Ioan. 14.

Ioan 19. mam meam, & ſumendi eam. Propterea & moriens dixit. Conſummatum eſt. hoc eſt executioni demandatum eſt, quod iuſſiſti pater. Adam autem terrenus, fuit forma futuri cęleſtis, ſi Chriſtus itaque obedientia meruit, ille inobedientia deliquit.
Pſ.68. Propter id Chriſtus in pſalmo. Quæ non rapui, tunc exoluebam. Quæ non rapui, per inobedientiam, exolui, per obedientiam. Exoluit autem, quod Adam rapuit, igitur Adam, per inobedientiam peccauit. Sed cui dubium id fuit unquam? Adamo nan-
Gen.2. que præcepit Deus. De omni ligno paradiſi comede, de ligno autem ſcientiæ boni, & mali non comedas. Ip-
Gen.3. ſe uero, ne delitias ſuas contriſtaret, precepta Dei contempſit. Hinc Deus ad illum. Audiſti vocem uxoris tuæ, & comediſti de ligno de quo preceperam tibi, ne comederes. Chriſtus ue-
Ioan 8 ro ut patri complaceret, quem toto dilexit pectore, illius præcepto paruit, iuxta illud. Quæ placita ſunt ei, facio ſemper. Quamuis enim carnis infirmitas mortem refugeret, ſpiritus tamen a-
Eſa.63. deo fortis fuit, vt pro patris uoluntate perficienda, libens morti ſe ſe expoſuerit. Hinc dicitur. Oblatus eſt, quia ipſe uoluit. Voluit autem, quoniam voluntatem illam ei inſpirauerat
Matt.26. pater. Ipſo dicente. Non mea uoluntas, ſed tua fiat. Sequitur.

Lex autem ſubintrauit, vt abundaret delictum. Vbi vero abundauit delictum, ſuperabundauit gratia.

Poteſt hoc uerbum iungi immediate præcedentibus. Per obedientiã unius Chriſti Ieſu, iuſti multi conſtituuntur: non autem per legem. *Lex nanque ſubintrauit, vt abundaret delictum.* Sed magis placet, vt ſuperius dicta recolamus. Peccatum non imputabatur, cum lex non eſſet. Lex autem ſubintrauit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia. Habes ergo tria tempora. Ante legem, ſub lege, & ſub gratia. De tempore ante legem, dictum eſt. Nunc de temporibus legis, & gratiæ Chriſti Ieſu dicendum. Lex ergo, inquit Paulus. *Subintrauit,* hoc eſt ſubſequenter intrauit, primo tempore expleto. Omnia nanque Eccl.3.
tempus habent. *Vel ſubintrauit.* Hoc eſt latenter intrauit. Iudæis quibus data fuit, eam uix intelligentibus, aut etiam uidentibus. Nam uelamen 2. Cor.3.
poſitum eſt, ſupra cor eorum. Crediderunt nanque, legem parituram eſſe iuſtitiam in hominibus, ò cæci. Illa autem pia quadam fraude, peccata auxit. Tantum abeſt, vt iuſtos effecerit. Vnde ſequitur. *Vt abundaret delictum.* Expone autem hoc uerbum: Vt conſequutionem ſignificet, non intentionem. Non eſt data lex hac intentione, vt peccata augerentur. Lex enim ſancta, mandatum bonum. Rom.7.
Sed tamen lege data id euenit, vt peccata maximè adaucta ſint dupplici ratione. Primo quidem. Quoniam idem peccatum cæteris paribus, poſt acceptam prohibitionis legem grauius eſt, quàm antea fuerit. Chriſto dicente. Seruus ſciens uoluntatem do- Luc 12.
mini ſui, & non faciens, uapulabit plagis multis. Secundo. Quoniam concupiſcentia fortius nititur in ea, quæ per legem expreſsè uetantur, iuxta Paulum. Occaſione accepta pecca- Rom.7.
tum, per mandatum reuixit. Præter hanc ergo intentionem, vt augerentur peccata omnia, intrauit lex. Quod pulchrè uoce illa græca inſinuatur. Νόμος δὲ παρ᾽εἰς ἦλθεν. ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτομα. Lex autem præter aduenit, vt abundaret peccatum: hoc eſt præter hanc intentionem, vt abundaret delictum: grandiuſque fieret, data eſt lex. Si enim quæras, quæ fuit intentio legis? Dicendum eſt, hanc fuiſſe, vt duri, & contumaces tanquam per flagellum arcerentur: proficientes erudirentur tanquam per pedagogum: perfecti tanquam, per vmbram & Signum conſolarentur. Sed præter hanc intentionem, auxit peccatum, occaſione accepta, non data. Cum ergo adueniſſet plenitudo temporis: cum ad ſummum peccata creuiſſent, cum uerum eſſet illud: Omnis conſummationis vidi finem. Tunc maxime di- Pſal.118.
uina effulſit gratia. Miſit enim Deus filium ſuum, vt nos à peccatis, &

à iugo

à iugo legis, quo peccata creuerant, liberaret. Exitialem morbum sanare, nequit tenuis medicina. Oportet enim vt plus uirtutis habeat potio, quę propinatur ægrotanti, quàm morbus, quo ille infelix prostratus est. Vt ergo tanta peccatorum magnitudo aboleretur, superabundare oportuit diuina gratia, exuberareque mundi peccata. Superabundauit itaque. Plus enim potuit gratia Christi Iesu, quàm & Adæ peccatum, & omnia simul peccata, grandiora etiam facta per legem. Vis uidere exuberantiam salutis? respice, quam mundo præstitit, in extrema ualetudine laboranti. Peccatum regnabat vbique ad mortem: hic erat terminus, finisque peccatorum, mors animæ, & corporis. Stipendia enim peccati, mors. Non aliò enim tendit tiranis sceua peccati, quàm ad mortem. Peccatum, cum consummatum fuerit, generat mortem. Adueniente Christo, pulsa sunt peccata omnia: diuina gratia regnare cæpit, propter omnium iustificationem hominum. Regnare inquam, vt suo regno, uitam pareret æternam, quod & fecit. Erat & tunc gratia, in mundo antequam Christus aduenisset: sed non regnabat. Nemo enim vitam æternam ingredi poterat, quantalibet sanctitate insignis. Nunc etiam post Christi aduentum, & mortem, sunt quidem peccata in mundo, sed non regnant. Aboleri quippe facile possunt, adeo vt maximi peccatores, eius ope iustificati, statim conuolare possint ad cælestia regna. Ecce Paulus. *Vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam, in uitam æternam, per Iesum Christum.*

Rom.6.

Iac.1.

Legendum est autem hoc, Vt, & causaliter, & consequutiue. Superabundauit enim gratia, in aduentu magni Dei, hac intentione, vt gratia regnaret per iustitiam, ad æternam uitam omnium hominum: sicut peccatum, ideo regnabat, vt pareret mortem perpetuam. Ipsa quoque gratia superabundante, hoc factum est, vt gratia regnauerit ad uitam: sicut peccatum antea regnabat ad mortem. Aduerte autem, quod ante legem dixit, mortem regnare: In lege dicit, peccatum regnare ad mortem. Quia scilicet ante legem, non imputabatur peccatum ad mortem: post uero, vtiq;, vt supra declarauimus.

Aduerte secundo, verbum illud. *Vt gratia regnet per iustitiam.* Ostendit nanque magno iure Christum, pro nobis decertasse. Postquam enim tirannide peccati, mundum sibi subiecerat diabolus, iusto iudicio factum est, non tantum potentia, vt expulsus fuerit à regno. Hinc Christus. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi huius eijcietur foras. Eo autem expulso, gratia regnare cæpit ad uitam. Ex his tu animaduerte, quàm magno mysterio, tot secula Christi Iesu aduentum præcesserint. Neque enim tanta gratiæ magnitudo agnita fuisset, nisi morbi primum grauitate perspecta. Eò, nanque charior medici opera ægris esse consueuit, quo se se citra omnis naturæ spem, acutiore morbo laborare cognoscunt. Rationabile ergo fuit, vt lex peccata augeret, peccatorumque magnitudinem, & multitudinem prius ostendisset, antequam expectatus ille, & desideratissimus medicus nos inuiseret, & sanaret. Quando & vilescunt citò oblata: dulcius autem, quæ sub aliqua dilatione præstantur, accipiuntur. Hinc accipe, & interdum Dei Optimi Maximi, prouidentia, deseri ad tempus hominem, quò grauissimè peccet. Ita enim plerunque fit, vt diuino auxilio tandem, vel leuiter pulsatus, ardentissimè surgat. Et sicut excessit in peccatis, & in pœnitentia excedat. Iuxta illud. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accellerauerunt. Non id intendit Deus, vt quem ipse deserit, grauius peccet, sed ut humilietur. Ad hunc enim finem permittit abundare peccata. Nulla enim uia, ex parte infirmi melior est, vt uelit, & quærat medicum, quàm morbum augeri, durare, cognosci, non liberans tamen. Inditio est, quod de Maria illa Magdale-

Ioan.14.

Ps.

 næ legi-

næ legimus: quæ cum mulieres omnes, flagitiosa uita superasset, superauit & gratia. Quoniam & humilior, & cautior surrexit à vitijs, & medicum pia importunitate oportuna quæsiuit. Hinc Christus ait. Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Talium tamen, quos Deus suo iudicio deserit semper iusto, sed semper occulto, plerique etiam cum in grauissima peccata prolapsi sunt, magnitudinem peccatorum suorum considerantes, desperant. Iuxta illud. Impius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit: sequitur eum opprobrium, & ignominia. Talis ille Cain fuit, qui dixit. Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear. Sed confidite. Nemo enim perit, nisi filius perditionis. Quemadmodum enim in omni cibo sunt excrementa, quæ reijciuntur: ita in nobis, qui effecti sumus pabulum Dei, qui ignis consumens est, accidit. Omnes excoquit Deus, omnes purgat, omnes in seipsum traijcere studet. Etiam si lignum, & stipula simus iuxta Paulum. Lapidem vero, vel ferrum, aut fecem, nullo modo concoquendam, ad secessum demittit, ad latrinas, vt ita dicam inferni. Sicut ergo, per Adam omnes filij perditionis pereunt: Ita per Christum omnes saluandi, saluantur. Placuit enim Deo anthitesis istis, mundum exornare, & illustrare: vt sit vnum semper contra unum: duo contra duo: contra malum bonum: contra uitam mors: contra uirum iustum peccator. Sic enim intueri licet, in omnibus operibus altissimi.

Luc. 7. Prou. 18. Gen. 4. Ioan. 17. Deut. 4. 1. Cor. 3. Ecclesiastici. 33.

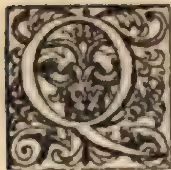
Hæc de Quinto capite.

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

Vid ergo dicemus? *Manebimus in peccato, vt gratia abundet?* Eo potiſſimum tẽpore, diuinas gratias per Chriſtum Ieſum, in omnes homines exuberaſſe dixerat Apoſtolus, quo flagitia ad ſummum creuerant, concupiſcẽtijs aucta, quarum ignes ſuccenderant pręcepta legis. Hinc angi, offendique potuiſſet infirmus. Hinc item murmurare maleuolus. Si peccatis abundantib⁹, abundant Dei gratiæ, cur peccata horremus, deteſtamur, odio habemus? Peccata potius ſunt addenda peccatis, ſcelera ſceleribus, quo deſideratiſſimæ illæ χαριτες exuberent. Sapientiſſimus ergo, itemque benigniſſimus præceptor, licentioſam hanc, profanamq; peccandi libertatem compeſcit. Sed audite, quàm impare ratione. Murmurantibus, indigneq; quærentibus, uno uerbo tantum ſatisfacit. *Abſit.* Neq; enim dignus eſt reſponſione, qui tam impudenter obmurmurat. Cum uniuerſa peccatorum colluuies, mũdum omnẽ eſſet perditura, flumina gratiarum ruere cęperunt è cælis ad terras. Nos ergo peccatis omnibus immergamur, uolutemur in cęno, vt Deus ampliora dona nobis elargiatur. *Abſit.* Abſit inquam hæc ſathanæ excogitata impietas. Num enim de Alexandro, ego ipſe peſſimè meritus, ſi in fluuium cadẽs, illius opera præripiar, ne aquis merſus intereã, non exiſtimabor inſanus? Qui rurſus in Tiberim inſiliam, quo experiar, nũ Alexander ſecundo adueniat me de gurgite extracturus? Cur ſcriptum eſt. Deut.6. Non tentabis Dominum Deum tuum? Matt.4. niſi vt nemo ſe ſe periculis inijciat, quibus experiatur, an Deus illum miraculo quopiam ſeruare uelit? Miraculum omnium maximum fuit, quando Dei filius, pro nobis ſaluandis, cum maximè indigni eſſemus, caro factus eſt, eluxitque miraculo illo, quàm maximè diuina magnificentia. Gratia nanq; tunc potiſſimum manifeſtatur, cũ indignorum meritis comparatur. An ergo enitendum eſt, vt nos ipſos peccatis obruamus, quo & indigni rurſus efficiamur? diuinis fauoribus, Deoq; ingratiſſimi appareamus, hac una vanitate impudentiam noſtram palliantes, quod uidelicet creſcentibus flagitijs, diuina miracula creſcant & gratiæ? *Abſit.* Si ſuapte natura peccata, gratiam promererentur, & peccatorum copia, copiam gratiarum, vtique manendum eſſet in peccatis, quo gratia abundaret. Sed irã peccata merentur, pęnamque, & odiũ Dei, citra indignitatem rei, citra iuſtitiã: vnicè diuina iuſtitia factum eſt ſemel, vt peccatis abundantibus, gratia abundarit. Qua ratione ergo, non deteſtanda, non horrenda peccata, quæ niſi nobis immenſa illa pietas affuiſſet, nos omnes ad mortem facilè perduxiſſent, & traxiſſent? Hæc ad improborũ ora obſtruenda, qui & Apoſtolo impingebant, vt dicerent. Faciamus mala, ut veniant bona, quorum damnatio iuſta eſt. Simplicioribus autem, & pio animo dubitantibus audite, qua nam man- Rom.3. ſuetudine reſpondeat. *Qui mortui ſumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in illo?* Iac.1. Peccatum cum conſummatum fuerit, generare mortem, ſuperius concluſum eſt, cum illud examinaremus. Pecca- Rom.5. tum intrauit in mundum, & per peccatum mors. Ab una cauſa reſpectu eiuſdem materiei, contrarij effectus prouenire non poſſunt. Scio ſolem lutum congelare, glaciemque diſſoluere. Scio item, quod æra igne molleſcunt, lapides concocti dureſcunt. At ſol glaciem ſemper ſoluit, non modo ſoluit,

modo perstringit. Ignis semper indurat lapides, non modo mollificat, modo indurat. Quomodo ergo à peccatis, potest etiam vita nostra procedere, si suapte natura pariunt mortem? Quæ enim pugnantia maior, quàm mortis & uitæ? Subijcite modo uos. Nemo autem est, qui non natura uitam diligat, mortemque abhominetur & fugiat. Si itaque peccato ipso, mortui fuim⁹ omnes, Ob id enim Christum Iesum aduenisse diximus, vt quemadmodum peccatum in mortem regnarat, & gratia regnaret in uitam: quo colore fingi potest, vt iterum sit ad peccata redeundū? Si uitam præstare possent, fortasse dicēdum esset, Maneamus in peccatis. At si occidunt, quomodo adhuc uiuificare possunt? Hinc scribitur. Tanquam à facie colubri, fuge peccatum. Ad Argumē tum. Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia. Verum est. At id per accidens fuit. Non enim ideo abūdauit gratia, quia abundauit peccatū. Plerumque enim peccata abundant, & non abundat gratia: sed tunc peccatis abundantibus, quia diuina misericordia vnicè orbi mederi poterat, ideo ne perditus iret, se se maximè diffudit, occasione accepta, ex infinita benignitate, non occasione data à peccatis. Verum, quæ per accidens sunt, ab arte relinquuntur. Sed difficultas est, propter verbum Angeli in libro Apocalypseos. Qui nocet, noceat adhuc. Qui in sordibus est, sordescat adhuc. Si dicas. Impræcatio est. Indecora nimis uidetur Angelo. Cum enim Michael Archangelus, cum diabolo disputans altercaretur de corpore Moysi, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit tantum. Imperet tibi Deus, vt in Epistola Iudæ habetur. Multo igitur min⁹, audendum fuit uni Angelo, vt crimina criminibus adijciantur, imprecari. Qui nocet, adhuc noceat, qui in sordib⁹ est, sordescat adhuc. Ordinatio ergo est, & præceptum, sicut & quod sequitur. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc: qui iustus est, iustificetur adhuc. Ergo sicut iusto progredien dum est semper in iustitia: ita peccatori in peccatis: non autē alia ratione, nisi ut gratia abūdet. Quoniam suapte natura, appetibile non est peccatum, igitur omnino manendum est in peccatis, ut abundet gratia Dei? Si autem locum illum declarauero, diluet cauillus. Scire ergo debes, hebreismum esse in uerbis illis. Frequentissimus nanque hæbreismus est, accipere imperatiuum pro futuro. Ita paradoxon illud Esaiæ. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude. Interpretatus est Romæ. Paulus Apostolus in concione illa, quā habuit à mane vsque ad occasum solis. Vt sit sensus. Cor huius populi excæcabitur, aures aggrauabuntur, oculi claudentur. Et hic ergo. Qui in sordibus est, sordescat adhuc. Futurum debet intelligi. Sordescet, nocebit, vt sit tantum præscientia, non ordinatio, neque minus impræcatio. Dicam etiam aliter. Qui in sordibus est, sordescat adhuc, id est dignum est, vt sordescat adhuc. Sicut illud. Qui de gladio ferit, de gladio perit, idest dign⁹ est, vt fereat. Sed quoniam sequitur ibi. Qui iustus est, iustificetur adhuc. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. Quæ non possunt tamen ad præscientiam referri. Siquidem bona non modo præscit Deus, sed prædestinat. Ecce subtilior intellectus, pro omnibus illis uerbis simul declarandis. Intelligendum est itaque, uerbis illis ordinem diuinæ reprobationis, vel pręsciētiæ, & prædestinationis similiter insinuari. Nam inter primum peccatum illius, quem Deus præsciuit, vel odio habuit, & sequentia, hæc differentia est. Primum enim est, permissum à Deo dūtaxat: posteriora uero sunt, & permissa, & in præcedentis pœnam ordinata, iuxta illud Pauli supra. Propter qđ tradidit illos Deus, in reprobam mentē. Atque etiam in bonum electorum. Tollerantur enim reprobi, propter prę destinatos: mali propter bonos, iuxta illud. Nolite nocere terræ & mari, neq; arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Et illud. Expectate adhuc modicum tempus, donec impleatur numerus fratrū uestrorum. Ex quo manifestè patet, Deum aliquando sontes non uindicare, sed eos ꝓpter electos tollerare: quousque

Ecclesiastici. 21. Rom. 5. Apoc. 22. Esa. 6. Rom. 1. & 2. Apo. 22. Matt. 26. Rom. 1. Apo. 7. Apo. 6.

uſque ſcilicet electorum numerus completur. Nec mirum: quoniam & reprobos & dęmones, & omnia ad electorum exercitium ordinauit Deus: adeò ut uniuerſa & ſingula illis cooperētur in bonū. De his ergo peccatis poſterioribus reproborum, quæ ſpeciali modo ſunt diuinæ ordinationi ſubiecta modo prædicto, dicit Angelus. Qui
Apo.22. in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc. Qui nocet, noceat adhuc. Præſupponit Angelus initium dicens. Qui nocet, qui in ſordibus eſt, ordinat deinde progreſſum, noceat adhuc, ſordeſcat adhuc. Significans etiam aliquando, cum ad mēſuram peccata peruenerint, finem illis imponendum eſſe. Diffiniuit enim Deꝰ quouſque ferre velit delinquētium peccata, quos prēſciuit: quamuis ipſi ſi ſemper uiuerent, ſemper etiam peccarent. Ita etiam diffiniuit, quouſque prædeſtinatorum merita progredientur: quamuis etiam ipſi ſi ſuper uiuerent, ſuperadderent & alia merita. Et hoc fortè intelligitur aduerbio illo. Adhuc. Iuſtificetur adhuc, ſordeſcat adhuc. De pręſcitis itaque loquitur Angelus, & non de alijs, & vult dicere, qui præſcitus eſt, nocens, vel in ſordibus, tolleretur adhuc, vt impleat ſuæ iniquitatis menſuram. Tempus enim iudicij prope eſt.
Apo. Ibi Ecce enim uenio cito, & merces mea mecum eſt, dare unicuique ſecundum opera ſua. Ita quoque prædeſtinatos alloquitur. Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc. Qui ſanctus eſt, ſanctificetur adhuc, hoc eſt impleat menſuram ſanctitatis & iuſtitiæ ſuæ. Bona enim opera prædeſtinatorum omnia, & ſub ordinatione, & ſub efficientia cadunt diuinæ prædeſtinationis. Non ita tamen intelligas (caue) Deum dare tempus adhoc, vt aliquis peccet. Scriptum eſt. Ne-
Ecclesiastici.16. mini mandauit Deus impiè agere, & nemini dedit ſpatium peccandi: ſed ſuauiter nos regens & diſponens, dimittēdo nos ipſos in manu conſilij noſtri, ꝑmittit nos peccare, & in multa patientia ſubſtinet poſt peccata nos in illis ꝑſeuerare. Propter quod, non ſolum permiſſione, ſed ordinatione diuina, nobis conceſſum eſt tempus peccandi: materialiter intellige, tempus ſcilicet, in quo peccamus, & peccantes exercemus electos, noſque ipſos mulctamꝰ vel inuiti. Sed non conceditur peccandi tempus formaliter, adhoc ſcilicet ut peccemus. Pugnant enim hæc ex diametro, peccatum, & ordinatū à Deo. quando peccatum eſt contra diuinum ordinē, quo omnia referuntur in Deū. Ordinat itaque Deus, vt peccata, quæ in multa patientia ipſe ſubſtinet, prorogando vindictam, & in pœnam peccantium ſint, & in electorum exercitium: ſed non ordinat vt peccata fiant. In peccatis ergo, nequaquam manendum eſt, ſed ſurgendum, enitendumq; vt ſurgamus: quoniam nobis propria eorum ratione non niſi obeſſe poſſunt. Si proſunt, id tantum contingit diuina miſericordia, quæ de uenenis etiā medicinas conficere nouit. Quid nanque pernitioſius ſanctæ Eccleſiæ eſſe poteſt hæreſibus, quibus patrum Concilia labefactantur: Tunica Chriſti ſcinditur; frigent pij mores? Et tamen mirum, ꝓfecto, mirum quàm multos, & quàm magnos fructus colligat ex illis Deus, omnipotens. Videre id licet noſtra tēpeſtate, Romani. Diuinæ enim ſcripturæ olim, (proh dolor) quanto omnium damno negligebantur? Vigebat ſpinoſa & moleſta neſcio, quæ theologia, de inſtantibus, de relationibus, de quidditatibus, de formalitatibus. Itemq; hæc omnia, ſyllogiſmis arte contortis, & humanis duntaxat argutijs, quæ proculdubio qua autoritate recipiuntur, ea & refelli poſſunt, pertractabantur. Tota pęnè ætas, in hominum decretis, quę inter ſe pugnantia ſemper, nullo tempore concilianda, alunt perpetuam per ſecula litem, conterebatur. Is ſublimis Theologus habebatur, qui maiora portenta pro ſuis traditiunculis effingere ſciret: prætijque pars erat, gloriolæ inanis, non intelligi grandia illa uerba, quę alto ſupercilio, inter mulierculas de ſacris literis Philoſophantes trutinabant. Iurauerant vniuerſi, diuini uerbi duces in magiſtrorum verba. Hinc ſexcentæ ſectæ. Thomiſtæ. Scotiſtæ. Occaniſtæ, Bacconiſtæ, Albertiſtæ, Egidiani, Alexandrei, O ſcelus. Poſt habebantur Euangelia, Epiſtolæ. Chriſtiana ſapientia

pientia delitescebat, à paucissimis tractabatur, sed frigidè, non enim dicam insincere. Ecce nunc in hoc seculo, bonorum literarũ uernanti, occasione accepta, ab impijssima hac hęreticorum secta, diuina gratia emergit Christus, Moses, Paulus, Petrus. Quot hominum pigritiam excussit Deus? quot spiritus suscitauit, ut occurrãt lupis hisce, qui caulæ dominicæ oues mactare uenerunt? Quot abdita scripturarum sensa, enucleauit labor eorum assiduus? Sed hæc omnia, pręter hęreticorum intentionẽ facta sunt, atq; per accidens. Num ergo hæreticis parcendum est, quia Deus in tam salubre pharmacum, lethale eorũ virus commutauit? minime. Resecandæ sunt putridæ carnes, & scabiosa ouis à caulis repellenda, ne tota domus, massa, corpus, & pecora ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Arrius in Alexandria, vna scintilla fuit, sed quoniam non statim oppressus est, totum orbem eius flamma populata est. Hinc
Matt. 18. Christus. Necesse est, ut ueniant scandala, sed veh homini illi, per quem scãdalum uenit. Oportet & hæreses esse
1. Cor. 11 iuxta Paulum. Non tamen oportunum est hæres esse, nisi quia hæresibus abutitur Deus, in Ecclesiæ utilitatẽ. Id quod per se est, spectare oportet, non id quod per accidens. Simile quid ergo est, peccatis abundantibus, interdum abũdat Christi gratia. Hoc enim fit magno mysterio, vel quia vbi abundauit peccatũ, abundet etiam feruor, atque dolor malæ actæ uitæ, vt in diuo Bonifacio fuit, qui inter scorta & in stupro inuentus, statim pęnituit. Ita & in latrone, atque in Maria Magdalena, ut supra dictũ est. Vel quia Deus vult, meracissima misericordia suę gratiæ efficaciam ostẽdere, sine ulla præuia peccatoris dispositione, illum subito diuinis implens muneribus. Sicut accidit in Paulo Aposto-
Eccl. 11. lo. Facilè enim est in oculis Dei, subito honestate pauperem: ut dicitur in Ecclęsiastico. Hinc ergo, inferre ne licet, quod permanendum sit in peccato vt gratia abundet? Nequaquam. Certandum est vsque ad sanguinem, ut pecca-
Hebr. 12 ta repellamus. Hinc Paulus alibi. Nondum vsque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes. Considera autẽ quod dicente Paulo. Vbi abũ- Rom 5.
dauit delictum, superabundauit & gratia. Et arguente deinde. Ergo manendum est in peccato, vt gratia abundet? Si argumentum est ad propositum, ꝑmanere in peccato est intelligendum, multiplicanda esse peccata: recte autẽ hoc pro illo accepit. Nam qui manet in peccato, quadam necessitate (vt ita dicam) peccatis illis noua addit peccata. Peccatum enim, quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit: quod tamẽ examinabitur infra. Nequaquã itaq; multiplicanda sunt peccata in futurum, ut gratia multiplicetur.

At probandum erat Paulo, quod possimus in futurum resistere peccato. Quod enim peccata præterita Chri gratia abolita sint, probatũ est supra. Quod uero peccata etiã de cætero caueri possint, hoc est difficile. Quò ergo, & hac uia alia demonstret, Christi donum primi parentis delictum excedere: ad id se se accingit Apostolus. Vide autem contextum. *Qui mortui sumus peccato.* (& est ablatiui casus, idest per peccatum: vt supra, iustificati fide. τῇ πίστει idest per fidem) *Quomodo uiuemus in illo?* Absit ergo, vt sit manendum in peccato, id est vt sint multiplicanda peccata. Possunt autem non multiplicari, quia possunt vitari. Ecce. *An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus ipsi, per baptismum in mortem, vt quemadmodum surrexit Christus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.* Sensus autem rationis huius, hic est, & summa. Baptismus proportione morti Christi respondet. Sicut enim moriente Christo, mortua est caro illa, quæ similitudinem habuit carnis peccati. Ita baptismo nostro, moriuntur uerè omnia peccata nostra præterita. Et sicut Christus, mortuus est carni illi, ita nos morimur peccatis nostris abrenunciantes diabolo & pompis eius. Nam de filijs perditionis, filij adoptionis efficimur. Vnde priori naturæ, hac nr̃a natiuitate spiritali ꝑmorimur. Propterea, quẽadmodũ

Christus mortuus, in corde terræ sepultus est, nos quoque cum baptizamur, sub aquæ elemento terræ cognatum immergimur. Sicut etiam ille à mortuis tertia die surrexit, ita & nos post triná immersionem, à sinu fontis adsurgim⁹. Quomodo ergo Chr̄s Iesus mortuus carni, & sepultus, per gloriam patris surrexit: ita & omnes, qui in Christum Iesum baptizantur, postquá commortui sunt, & illi consepulti, possunt in nouitate uitæ ambulare, adeò vt peccata omnia deuitét, modo uelint. Id enim indicauit gloriosa illa resurrectio, vt intelligeremus nobis esse in uitę nouitate ambulandum: non in illa quæ primū uiuebamus, antequá peccato moreremur. Vnde & alia uita fuit Christus post triūphum, alia ante mortem. Nisiauté hoc esset possibile ambulare semper in nouitate uitæ, frustra mysterium illud pactū esset. Ideo enim surrexit in gloria, vt nos ad eius similitudinem in nouitate uitæ ambularemus. Gloria autem uitæ Christi, fuit immortalis. Mortuus est enim semel, sed surrexit semper uictutus. Significatum est ergo, vt nos à peccatis surgentes, nunquam amplius, in peccata relabamur. Possibile est ergo, vt ambulemus in hac nouitate uitæ spiritalis immortaliter, ita vt peccata omnia, per Christi gratiam deuitemus. De lethalibus semper intellige, quæ mortalia uocát. Ita quod complementum huius rationis, est ibi infra. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam uiuemus cum illo. Sciétes, quod Christus resurgens ex mortuis, iá non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Vt hoc sit Antecedens. An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Illud Consequens. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam viuemus cum illo. Istud autem totum, Consepulti enim sumus cum illo, vsque ibi. Si enim complantati facti sumus. &c. est paréthesis, quæ declarat antecedens, qūo baptism⁹ respondet morti Christi proportione. Illud uero. Si enim complantati, est alia parenthesis, quę consequentiá probat. Si mortui sumus cum Christo, ergo uiuemus cum illo. Et certè est probatio euidens. Ecce. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, sed & resurrectionis erimus.* Supplendum, similitudini complantati. Estque hebraismo quodam, sermo defectiuus, sed sensus facilis. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, sed & similitudini resurrectionis erimus complantati. Vultque dicere. Potuit ille, quia uerè carni illi mortuus erat, resurgens, nouam uiuere uitam, igitur si nos uerè peccato moriamur, uerè poterimus surgentes, à fonte baptismalium undarū, in nouitate uitæ spiritalis ambulare. Si enim similitudinem mortis uerè habemus, uerè & similitudinem resurrectionis habebimus. Notandum est autem illud *Complantati*. Quod non est verbum, vel participium, sed nomen verbale σύμφυτοι. Homo à sapientibus, metaphoricè arbor euersa dicitur. Cum ergo moritur, dicitur transplantari ex hoc mundo in alium, seruata metaphora: Sicut arbor ex una regione, in aliam transplantatur. Nos itaque, qui simul baptizati sumus, & consequenter cōmortui peccato, transplantati dicimur ex terra mala peccati, & complantati omnes in terram bonam gratiæ, ad similitudinem Christi Iesu, qui moriens & ipse uisus est, plantatus esse in alia terra ab ea, quam primum incoluit, cū primam uitam reliquit, nouamque assumpsit. *Si igitur complantati facti sumus similitudini mortis eius.* & est *Si* pro *Quia*. Fortè nunc est *Si* conditionaliter accipiendum. Nam qui ad baptismum fictus accessit, non est in gratiæ terram complantatus. Ideo nimirum si non potest fructificare bona opera, & cauere peccata. Spūs enim disciplinę effugiet fictum. At qui uerè cōplantatus est Chr̄o, reflorescet cū eo. Rami eñ, qui complantantur, florescunt. Considera autem, quod per complantatū, fortasse insiticium intelligit Apostolus. Finitima. n. sunt hęc. Ná insiticius ramus, in eandem coit arborem: ideo complátatus dici potest. Intentio ergo eius est, quod qui insiticius est Chr̄o morienti, insiticius & erit Christo resurgenti. Is autem insiticius est Christo morienti, Sap. 1.

qui

qui moritur peccatis omnibus, fiditque Christi morti se se saluandum esse, neque enim aliter Christo incorporamur. Hi ergo qui hac fiducia in Christum freti sunt, cum baptizantur, etiam resurrectioni inserentur, ut possint nouam ui uere uitã sine omni peccato: sicut Christus resurgens, nouam uixit vitam gloriosam. Facultas nanque proficiendi in melius, præstabitur nobis à Christo Iesu. Vide itaque baptismi efficaciam, & Pauli ordinem admirare Apostoli. De originaria labe disseruerat capite quinto. Par fuit, vt statim de remedio morbi illius hic tractaret. Peccato originali agnoscimur esse filij Adam: Baptismo ascribimur, in cathalogum filiorũ Christi. Iure ergo, post peccatum sequitur sermo de Baptismo. Recordare etiam eorum omnium, quę dicebantur supra de circuncisionis carnalis Iudæorum inutilitate. Et huc enim spectat Apostolus, vt christianorum baptismum, præferat Iudæorum circuncisioni. Baptismus ergo Christi, (ut summatim pstringam,) primum tollit omnia peccata, originale, actualeque, & ueniale, iuxta illud. Effundam super uos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis uestris. Et illud Pauli. Mũdans ecclesiam lauacro aquæ, in uerbo uitæ. Quæ potẽtia est hæc tam magna, tam latens in aqua, vt corpus tangat, & cor abluat? Hinc renasci dicimur cum baptizamur, quasi mortui Adæ, incipientes autem uiuere Christo & Deo. iuxta illud. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest uidere regnum Dei. Et illud. Quicunque baptizati estis, Christum induistis. Si autem uiuimus Christo & Deo, quomodo nõ ablutæ sunt omnes sordes iniquitatum nostrarum? Quæ enim participatio iustitiæ cũm iniquitate? Quæ societas lucis ad tenebras? Quæ conuentio Christi ad Belial? Secundum. Tollit omnem reatum æternæ pęnæ, atque ẽt purgatoriæ, aperitque baptizatis ianuã paradisi. Hinc cum Christus baptizaretur, in huius rei signum, apertum est cęlum, vt scribit Lucas. Quoniam enim incorporamur passioni Christi cum baptizamur, applicaturque nobis uirtus

Ezech. 36 *Eph 5.* *Ioan. 3.* *Gal. 3.* *2. Cor. 6.* *Luc. 3.*

eius, passione autem illa reseratæ sunt fores regni cælestis, ipso dicente latroni. Hodie mecum eris in paradiso. Et Ioannes in Apocalypsi. Post hæc uidi ostium magnum apertum in cęlo: Consequens est, vt cum de Baptismo quisq; egreditur, gloriæ illius ianua ei aperiatur. Tertium. Perficit diuina gratia, atque etiam virtutibus baptizatos. Saluos nos fecit inquit Apostolus, per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè. Idest ad remissionem peccatorum, & copiam virtutum, vt glosa ibi exponit. Et confirmatur: Quia de plenitudine Christi nos omnes, cum baptizamur, accipimus. Christum autem uidimus plenum gratię, & virtutis. Ex his sequitur Quartum. Quod intendit Apostolus hic, uidelicet. Per baptismũ homo habet, vt à peccatis non superetur. Potest ergo peccata cauere, nisi gratiam baptismalem abijciat: & consequẽter fructificare semper in bonis operibus, atque proficere. Hinc Dauid. Super aquam refectionis educauit me, significãs animam peccatorum, ariditate iam sterilem fęcundari baptismalium undarum fluentis irriguis. Notanda sunt autem duo, pro literæ explanatione. Primum est, baptismatũ pluralitas, de quibus Paulus ad Hæbræos. Baptismatum doctrinæ. Et ad Corinthios. Omnes baptizati sunt in nube, & in mari. Marcus quoque Euangelista de Iudæis. Seruant baptisma calicum, & cramentorum. Diluuium ergo fuit unum baptisma. Sicut enim per baptismum Christi, paucę animæ saluæ fiunt in Ecclesia sancta: ita tũc paucæ animæ, per diluuiũ seruatę sunt in archa. Sicut dicitur in prima Petri Epistola. Secundo. Transitus maris rubri, fuit unum baptisma, quo liberati sunt filij Israel à seruitute Pharaonis, sicut qui baptizantur in Christo, à seruitute peccati & dęmonis, iuxta Paulum. Tertio. Omnes illæ ablutiones in ueteri instrumento, erant baptismata, præfigurantia baptisma Christi, quo ad omnium peccatorum purgationem. Quarto. Baptismus Ioannis fuit præparatorius ad baptismum Christi. Ille ẽm erat in pęnitentiam. Iccirco, qui baptizabantur

Luc. 23. *Apo. 4.* *Tit. 3.* *Ioan. 1.* *Psal. 22.* *Heb 6.* *1. Cor. 10* *Mar. 7.* *1. Pet. 3.*

zabantur ab eo, confitebantur peccata
Matt 3. sua, ut narrat Matthæus, quo secundũ
peccatorũ quantitatem & qualitatem,
pœnitentia satisfactoria eis à Ioanne iniungeretur. At baptismus Christi est baptismus remissionis, non pœnitentiæ. Idcirco non requiritur, vt qui accedit ad eius lauacrum, etiam si millies Deũ offendisset, confiteatur, vel satisfaciat. Cuius ratio est. Quia per baptismum istum, Christi morti incorporamur, hoc est ei Christi mors cõmunicatur, ad remissionem omnium peccatorum, ac si ipse sicut Christus passus & mortuus esset. Illa autem Christi passio, satisfecit sufficienter pro peccatis nostris, non solum autem nostris, sed totius mundi. Igitur ille liberatur, mundaturque ab omnibus peccatis, ac si ipse sufficienter pro illis satisfecisset. Et propterea nõ iniungitur satisfactio, non gemitus, nõ fletus ei qui baptizatur, quia esset Christi morti iniuriam facere, ac si ipsa non esset sufficiens, ad plenariam omnium delictorum absolutionem. Citra omnem aliam operam, requiritur certè, vt homo interius peccata sua recognoscat, & doleat. Non enim potest homo nouam incohare uitam, nisi eum ueteris vitæ pœniteat. Hinc Petrus Apostolus.
Act. 2. Agite pœnitentiam, & baptizetur unusquisque uestrum. Sed id fit per pœnitentiam, quæ uirtus est sine sacramento, & sine alio actu exteriore. De hoc ergo baptismo Christi loquitur Apostolus, non de illis figuratiuis, neque de baptismo Ioannis. Et ideo dicit. *Quicunque baptizati estis in Christum Iesum.* Non in figuram eius, non etiam in præparationé. Quia aũt loquuti sumus tãtum de baptismate aquæ: ne puta nos sanguinis baptismo derogare, De quo in Apocalypsi.
Apoc. 7. Hi sunt, qui uenerunt ex magna tribulatione, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine agni. Plus enim uidetur operari Spiritus sanctus, & etiam Christi passio in hoc baptismo, quàm in baptismo aquæ. Spiritus enim sanctus, qui est principalis causa, operatur per potissimum dilectionis effectũ, qui est animam ponere pro Christo, iuxta illud. Maiorem charitatem nemo habet, vt animam suã ponat quis pro ami-
Ioan. 15.

cis suis. Passio etiam Christi, operatur in eo, qui baptizatur hoc baptismo, per imitationem operis: cum in baptismo aquæ operetur Spiritus sanctus tãtum, per uirtutem quandam latentem: & passio Christi per quandam figuræ, vel similitudinis proportionem. Hinc Diu. Augustinus. Baptizatus aqua, confitetur fidem suam coram sacerdote: Martyr, coram persequutore. Ille post confessionem aspergitur aqua, hic sanguine, ille per impositionem manus Pontificis, recipit Spiritum sanctum, hic templum efficitur Spiritus sancti. Quod testimonium apertius quæris, pro excellẽtia Martyrij, quod baptismum sanguinis appellant? Non detrahimus etiam baptismo Spiritus vel flaminis: quo per Spiritum sanctum, sine aqua & sine sanguine, aliquorum corda mouentur, ad credendum in Christum, atque diligẽdum Deum, pœnitendumq; de peccatis. Vnde & interdum baptismus pœnitentiæ appellatur: De quo per Esaiam.
Si abluerit dominus sordes filiorũ Siõ, Esa. 4.
& sanguinem Hierusalẽ lauerit de medio eius, in spiritu iudicij, & spiritu ardoris. In hoc etenim baptismo, operatur etiam Spiritus sanctus, per cordis commotionem, & passio Christi p quãdam affectionem. Vnde & præsupponitur baptismo sanguinis. Neque enim effundere sanguinem baptismus esset, nisi ex affectione effunderetur, & charitate Christi, iuxta illud. Si tradidero 1. Cor. 13
corpus meum, ita ut ardeam, charitatẽ autem nõ habuero, nihil mihi prodest.
Charitas autem, diffunditur in cordi- Rom. 5.
bus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Sed illud tantum uolumus intelligi, quod baptismus sanguinis, & flaminis, baptismi nomine appellantur: Inquantum supplent uicem batismi aquæ, & non aliter: Neque enim sunt sacramenta, licet habeant sacramẽti effectum. Hinc Paulus optimè dixit.
Vnus dominus, vna fides, unum ba- Eph. 4.
ptisma. Vnde & qui martyrium reciperet pro Christi nomine, quamuis excellentissimè baptismi aquæ effectus habeat, si resurgeret, tamen esset baptismo aquæ baptizãdus. Ille enim solus imprimit caracterem in anima, & est uerè

sacra-

sacramentum. Sacramentum namq; habet rationem signi. Alia duo baptismata, habent effectum baptismatis huius. Et ita conueniunt cum eo: sed non quo ad rationem signi. Si ergo ad celebrandum mysterium baptismi aquæ, in angustijs temporum succurri non potest, illa sufficiūt. At oportet, vt propositum adsit baptismi aquæ, vel contrarium saltem non habeatur in mente: quod dicitur propter innocentes illos, qui pro Christi noīe, ab iniquo rege occisi sunt. Nemo autem miretur, quod nostrarum sordium expurgationē instituerit Christus Iesus, per aquā baptismalem fieri. Quemadmodum enim in lege, quæ iugum grauæ erat & importabile pōdus, par fuit, vt propriæ circuncisionis, vulnere acerbissimo expiarentur Iudæi: ita in Euangelio, quod iugum suauissimum est, conueniens erat, ut per aquā quæ symbolum pietatis est atque clemē-
Ioan.7. tiæ, mundaremur. Hinc Christus se se
Ioan.4. aquam uocauit, sponteque ad potum & ad lauacrum magna pietate, & samaritidi, & iudæis in templo se se exhibuit. Et illa aqua super cælesti, cui⁹ hæc elementaris signū est, in baptismo pur-
Heb.1. gamur, atq; regeneramur, De Christo enim legimus. Purgationem peccato-
Tit.3. rum faciens. Et regenerauit nos in spē uiuam, per lauacrum regenerationis, & renouationis Spūs sancti, quem ef-
Apoc.1. fudit in nobis abundè, per Iesum Christum. Lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo. Propterea dicitur sacramentum, aqua ista, quasi sacræ rei signum secretum. Detrahe enim uerbum ab hac aqua, qua baptizamur, quid est aqua, nisi aqua? Quomodo igitur spūm expiare poterit? Vis ergo in uerbo, nō in fon-
Psal.106. te est. Misit uerbum suum, & sanauit eos. Vos mundi estis, propter sermonē
Ioan.15. quem loquutus sum uobis. Illud autem uerbum, fons dicitur. Fons sapien-
Ecclesiastici.1. tiæ uerbum Dei. Secundum quod cōsiderandum occurrit est. Quia Paulus proportionem assignans, & similitudinem inter Christum mortuum, resurgentemque, & inter nos baptizatos, magno mysterio non eisdem utitur uerbis. Dicit enim. *Ipse surrexit per gloriam patris, vt nos in nouitate vitæ ambularemus.* Vides verba dissimilia? Christus surgēs per gloriam patris, uixit nouam uitam. At nos uiuentes nouam uitam, non uiuimus per gloriam patris. Plus ergo est in Christo Iesu resurgente, q̄ in baptizatis. In Christo resurgente est nouitas uitæ cū gloria patris, in baptizatis est nouitas uitæ, sed non cum gloria, cum spe tamen gloriæ. Tu itaque propositionē illam *Per*, expone pro *Cum*, sicut supra, per circuncisionem præuaricator es legis, vt sit sensus. Christum cum patris gloria resurrexisse, non cum infirmitate, in qua seipsum exinaniuerat, sed cū maiestate, adeò ut uix agnosceret. Iuxta illud. Et si agnouimus secundū car- 2.Cor.5.
nem Christum, sed iam nunc non nouimus. Sequitur.

Hoc scientes, quod uetus homo concrucifixus est. Soluit Apostolus magnam difficultatem, contra id quod hactenus ipse probauerat, uidelicet baptizatū peccatis omnibus resistere posse, quæ mortalia uocant. Ecce autem difficultas. Licet homo per baptismum diuinam suscipiat gratiam, qua sanatur, quo ad mētem, remanet tamen in eo corruptio, & infectio, quo ad carnem. Non enim aufertur infirmitas carnis, quousque mortale hoc non induerit immortalitatem.
Corpus autem, quod corrumpitur, ag- 1.Cor.15
grauat animam. Igitur impossibile est, Sap 9.
vt tanto concupiscentiæ pondere præssus homo, & aggrauatus, non deorsum tendat, auertendo se se ab incommutabili bono, & ad commutabile bonum conuertatur. Si fomes peccati, p gratiam baptismalem tolleretur, posset homo resistere peccatis, sed non tollitur, ergo non potest. &c. Huic ergo difficultati respondet Apostolus. Præmitur, q baptizatus est, concupiscentia. Fateor. Sed non necessario uincitur: habet infirmitatem in malo, sed habet gratiam in bono, ut possit peccare propter libertatem, & infirmitatem, possit etiam nō peccare ad mortem propter libertatem & gratiam adiuuantem. Non est mortuus fomes peccati, vel extinctus, cruci tamen affixus est. Viuit aculeus concupiscentiæ, sed morti adeō propinquus, vt pugnare quidem possit aliquantulū, sed tamen facilè, Deo adiuuante supe-

retur.

tetur. Sicut enim Rex aliquis capiens hostem atrocissimum, non statim eum interficit, sed patitur eum, cum dedecore uiuere, quo grauior sit illi vita, quàm mors; desideret mortem, & mors fugiat ab eo. Ita Christus fecit cum fomite carnis nostræ, in signũ triumphi, noluit eum extinguere, & enecare, sed suæ cruci eum affixit in baptismo nostro. Hoc est enim chirographum illud, de quo Paulus meminit: ita vt viuat quidem in nobis, sed cum tãta ignominia, vt minima gratia possit quisque illum deuincere: Et ex illius tropheo, sibi per pugnæ spiritalis agonem, coronam maiorem promereri, iuxta illud, quod legitur in testamento ueteri de Cananæis, quos dominus reliquit, vt in eis Israelẽ erudiret, discerentque filij eorum, ex præliandi consuetudine, certare cum hostibus, atque uincere. Per ueterem ergo hominem, fomitem peccati intelligite, ex uetusto illo peccato antiqui parentis nostri Adæ, in omnibus nobis natum, & propagatum. Sicut enim id quod ex Christo habemus, quo saluamur, fides scilicet, quæ per charitatem operatur, nouus homo, & noua creatura dicitur à Paulo. In Christo Iesu, neque circuncisio aliquid ualet, neque præputium, sed noua creatura. Induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est. Et hoc ideo, quoniam Christus ipse omnino nouus est. Vnde & suum testamentum, nouum dicitur: Et Ecclesia noua sponsa: Et noua facit omnia, ipso dicente. Vetera transierunt, ecce facio omnia noua: Ita id quod ex Adã habemus, quo perdimur, antiquum dicitur, vel vetustum. Vetustas enim ad interitum ducit, iuxta Paulum. Quod antiquatur, & senescit, propè interitum est. Quia ergo Adam morti fecit omnes obnoxios, vt supra ostensum est. Ni mirum si ipse vetus dicitur, & consequenter uetustatem sapiunt omnia, quæ dimanant ab eo. Contra, diuinæ gratiæ nunquam ueterascunt, reflorescunt potius semper, & iuuenescunt in homine. Inclinatio ergo nostra ad bonum, quæ est per Christi gratiam, nouus homo dicitur. Inclinatio ad malum, quæ est ex

Coloss. 2.
Iud 3.
Gal. 6.
Eph. 4.
Matt. 26.
Apo. 3.
Apoc. 21.
2. Cor. 5.
Heb. 8.

peccato Adæ relicta, uetus homo appellatur. Totius autem hominis (si nomẽ habent) hæc duo. Ne mirare: nam totũ hominem sanauit Christus, & renouauit. Totum hominem corrupit Adam, & antiquauit, potissimum quidem animam: At anima homo dicitur, & est apud Sapientes. Nos igitur cum peccata sequimur, ueterem hominem amplecti dicimur, & ueterascere: Cum virtutes, nouum induere hominem, atq; renouari, fierique noui homines. Hinc. Expoliantes ueterem hominem. Induite nouum hominem. Renouamini spiritu mentis uestræ. Hæc ergo uetustas, dicit, crucifixa est, per baptismum debilitata, penè extincta, diminuta admodum per gratiam Christi Iesu. Omnes enim reliquiæ peccati originalis Adæ, si non sunt ablatæ, quia reuera ablatæ non sunt: Clamabit enim infra Paulus, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati: sunt tamen extenuatæ, & impeditæ ab operibus vetustatis, à peccatis scilicet. Hoc nanque intelligitur uerbo illo metaphorico, crucifixionis. Tu dices. Ergo baptismus, non respondet morti Christi, quia Christus non solum fuit cruci affixus, sed uerè mortuus est. Immo respondet. Nos enim sumus, qui baptizamur: nos autem morimur peccato, & omnibus reliquijs peccati, sed ipsa non moriuntur nobis. Nos enim peccare nolumus, ipsa tamen extimulant semper nos ad peccatum. Ecce Paulus. Non quod uolo bonum hoc facio, sed quod nolo malum illud ago. non autem iam ego operor illud, sed quod habitat, in me peccatum. Propterea igitur supra dixit. Baptizatos mortuos, & sepultos esse peccato, nedum crucifixos. Hic autem de inclinatione loquens ad peccatum, non dicit, quod sit mortua, sed tantum crucifixa. Sed quid sibi, vult illa nota coniunctionis, concrucifixus? Ad quid refertur? Ad nos. Nos ergo, commortui, & consepulti sumus, in baptismo. At uetus, hic noster homo nobis, quidem concrucifixus est. Sed

Ioan. 7.
Coloss. 3.
Eph. 4.
Rom. 7.
Ibidem.
Ibidem.

non

Rom.6. non commortuus, neque consepultus. An non legisti, latronem illum cum cruci esset affixus, eo, adhuc tempore, cum suorum scelerũ lueret pœnas, blasphe-
Luc.23. masse Christum Iesum, quem si supplex exorasset, sicut erat patibuli comes, fuisset & regni? Ita ergo caro crucifixa quidem est, non cessat tamen concupiscere, aduersus spiritum. Sed citissimè ille spiritum reddidit: ita & caro, (modo uelis,) facile expugnabitur, mortificabitur, atque superabitur. *Vt destruatur corpus peccati, ne post hac seruiamus peccato.* Ecce solutionis punctus, *Quoniam uetus homo crucifixus est.* Sequitur. *Vt destructum sit corpus peccati.* Ergo non necessario tirannicæ ipsius potestati subijcimur, sed possumus ita agere, vt peccatum non nobis dominetur. Hac enim ratione crucifixus est, vt ex eius crucifixione destrueret corpus peccati: Possimusque non seruire illi. Sed magna potestate, ab illius imperio nos ipsos dimouere ualeremus. Per corpus peccati autem, nescio quid melius, quàm omnium multitudinem peccatorum intelligere possimus. Vnum uitium, vnum membrum peccati est. Tota delictorũ vniuersitas, corpus peccati efficit. Iuxta enim varias hominis potentias atq; diuersa membra, uarios ramos habet peccatum. Totum enim hominem vulnerat & inficit, corpus ergo dicitur, tãquam si nostris artubus metaphora quadam respondeant artus. Peccati huius autem corporis, caput est peccatum originale Adæ. Hac metaphora cõgeriem virtutum uideo appellari à Chr̃o corpus, cuius quidem corporis intentionem, dicebat oculum esse. Si oculus
Luc.11. tuus simplex fuerit, totum corpus lucidum erit, idest. Si intentio recta, omnia, quæ bene gesseris probabuntur. Sensus ergo Pauli hic est. Fomitem esse cruci affixum unà nobiscum, in baptismo, vt non modo peccatum originale, sed omnia peccata destruantur. Sicut enim omnia Christi membra, in cruce mortua sunt, ita par fuit, vt vniuersa peccata, non aliqua tantum, in nobis destruerentur. Quoniam autem sermo iste amplior, quàm par esset uidebatur, corrigit se se Apostolus. Hoc inquit est, quod dixi. *Destruendum esse peccati corpus, ne nos seruiamus alicui peccato.* Si enim omnino, corpus peccati destrueretur, uetus homo destrueret. Destructio itaque peccati tantum intelligitur, ut nos omnino cuilibet peccato moriamur, licet non prorsus peccata ipsa, nobis moriantur. Remanet enim omnium peccatorum seminarium, radix & fomes quidam in nobis, adeo vt plerunque reuiuiscant. Sed id sat est, quod ipsi, cum mortui simus peccatis, possumus non reuiuere illis, neq, enim sicut prius suam possunt in nos tirannidem exercere. Mors quippe omnia debita tollit. Mortuus ergo peccato, non tenetur amplius parere, peccato. Potest itaque si uelit, eximere se se ab omni peccatorum seruitute. Et hæc est uera libertas, iuxta illud. Si filius Dei vos liberauerit, uerè liberi eritis. Vbi spũs Domini. ibi libertas. *Qui enim mortuus est*, supple, peccato. *iustificatus est*, idest absolutus *à peccato.* Et ita factus liber à peccato, cum primum seruus esset, peccati. Iuxta illud. Nunc liberati à peccato, serui autem facti Deo. Eius enim serui estis, cui obedistis. Et tu aduerte. Quod hic habes terminorum declarationem, quibus vtitur Apostolus. Quid est enim mori peccato, nisi remitti peccatum? nisi fieri iustum? Ipsa ergo iustificatio peccatoris, peccati mors est. Baptizatus est iustificatus coram Deo, ergo mortuus peccato, ergo non ultra seruire cogitur peccato. Et sic patet difficultatis solutio, quæ tota debet legi per parenthesim. vt Apostoli ratio completa discernatur. Ecce ergo modo Consequens rationis. *Si autem mortui sumus, cum Christo.* Intellige secundum proportionem. Si quemadmodum Christus mortuus est uitæ illæ infirmæ, nos mortui simus peccato. *Credimus*, indubitãter scilicet confidimus. Neq; enim simplicem credulitatem, indicat uerbum πιστεύομεν, sed fiduciam magnam. *Quod & conuiuemus illi*, idest uiuemus cum illo. Ille uitam gloriæ uixit, nos uitam gratiæ, in hoc seculo viuemus. Sed audi, quid subdit pro declaratione. *Scientes quod Christus excitatus ex mortuis, non etiam moritur: mors ipsi vltra non dominatur.*

Ioan.8.
2. Cor.3.
Rom.6.

minatur. Igitur (subintelligēdum est em totum hoc.) & nos suscitati à peccatis p baptismū, uiuemus, adeò ut mors peccati non sit amplius nobis dominatura. Hanc tamen differentiam, hoc in loco animaduerte. Nam Christus resurgens non potuit mori, neque uitam amittere. At baptizatus potest peccare, & ita mori Deo, amittendo gratiam. Plus ergo est in Christo ualde, quam in
Apo.1. nobis. Nec mirum. Ipse enim mortis & uitæ dominus est, & habet claues
Apoc.20. mortis, & inferni: Item mors & infernus, dederunt mortuos suos. Non potest igitur mori. Verum nos id tantum habemus, quod possumus non mori, sicut Adam poterat. De morte peccati intellige semper. Ecce ergo, quàm magnum est Christi donum, ut nos in Adam perditos, in pristinam restituat dignitatem. Adam non est factus impeccabilis. Neque enim peccasset, si peccare non potuisset. Sed poterat nō peccare. id commune est omnibus in Christum Iesum baptizatis. Adde. Multis datum esse, ut non peccent. Adamo uero, id non est datum. Quoniā non peccauisset, si dono Dei, vt non peccaret, accepisset. Poterat si uoluisset, sed non est datum, vt uellet. At multis datur vt velint. Efficacius ergo est Christi donum, quàm Adæ delictum. Hinc
2 Cor.12 Christus Paulo dixit. Sufficit tibi gratia mea. Non autem sufficiebat, si per eā peccata omnia mortalia uitare non poterat. Qui ergo in Dei gratiam recept⁹ est, ab oībus peccatis mortalibus abstinere potest, quod unicè intēdimus. Cū uero beati erimus, uoluntas ita plenè subijcietur Deo, quod nequaquam poterit peccato seruire. O nos felices, si tanta libertate frui, aliquando nobis cō cessum erit.

Verum hic magna est dubitatio. Nō enim uidetur, quod quilibet baptizat⁹, per diuinam gratiam baptismalem, quā suscepit, ab omnibus peccatis mortalibus possit abstinere. Nam si ita est, cur continenter petimus ad dominum. Et
Matt.6. ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo? Nullus tenetur petere ab aliquo, neque à Deo, quod per seipsum potest. Si baptizatus potest uitare per gratiam, quam ipse in semetipso habet, ut formam, peccata mortalia, ergo non tenetur dicere orationem dominicam. Tenetur autem, quicunque christianum nomen profitetur, quantalibet sanctitate præpolleat, vt inquit magnus Ciprianus. Igitur nemo p gratiam gratificam, quam habet, à peccatis omnibus mortalibus abstinere potest. Et confirmatur. Quoniam Apostolus, sanctis loquens ad Corinthios, inquit. Oramus Deum, vt nihil mali faciatis. Incassum oraret, si ipsi ex sua eorū gratia, mala omnia deuitare possent. 2.Cor.13.
Rursus. Plerisq; dat Deus gratiam, quibus non dat perseuerantiam. Si autem per gratiam homo potest omnia uitare peccata, ergo per gratiam potest perseuerare. Omnes ergo, qui habet gratiam, habent perseuerantiam. Quod si ita est, non erit igitur Dei donum peculiare, perseuerantia. Contra Augustinum, de bono perseuerantiæ. Immo cōtra Christum: Ná in oratione dominica instituit, vt ab omnibus, etiam sanctificatis in gratia, perseuerantiæ donum petatur, particula illa. Sanctificetur nomen tuum. Sicut annotauit Cyprian⁹. Matt.6.
In Oppositū tamen est Apostolus hoc in loco, vt uidetis. Et ratio est: Quia si donum Christi maius est, quàm nocumentum, quod intulit Adam per peccatum: Oportet ut ad minus, sicut Adam ante peccatum potuit non peccare, ita post Christi donum, homo possit non peccare. Et istam rationem, nescio ego soluere. Neque enim est æquale donum Christi, Adę peccato, nisi ita res se se habeat. Tantum abest, vt possit esse maius. Et propterea indubiè spectat, ad fidem catholicam dicere, quod baptizatus potest uitare omnia peccata mortalia, per gratiam quam habet. Et confirmatur. Quia homo per gratiam, omne bonum potest operari, igitur omne uitare malum. Nam eodem principio, quo possumus in aliquid, uitam⁹ & contrarium. Eodem quippe principio ignis calefacit, & fugat frigus. Graue descendit, & resistit sursum impellenti. Fortis politicus, asserit libertatem patriæ, & tirannum interficit. Notandum tamen est, propter difficultates adductas.

adductas. Quod gratia baptismalis infusa, non tollit (ut dictum est,) carnis infirmitatem, neque etiam omnem intellectus obscuritatem. Pleraque enim ignorant etiam sancti uiri, quæ eis expedirent, adeò vt Paulus dicat. Quid
Rom 8. oremus secundum quod oportet, nescimus. Homo itaque habens in seipso gratiam infusam ex una parte, quæ semper inclinat ad bonum: & carnis infirmitatem, intellectusque ignorationé ex alia, quibus trahitur in diuersum aliquando, indiget aliquo intrinseco inter hæc contraria positus, ut dirigat, ne in iudicio intellectus per ignorantiam erret; & ne per carnis infirmitatem ab opere retrahatur: sed semper gratiam sequatur. Scio quod minima gratia, quã tum est de se, sufficit ad resistendum omnibus, quæ possent emergere, cum ex ignorantia, tum ex infirmitate. At gratia non resistit: homo est, qui resistit per gratiam. Non consideremus ergo gratiam seorsum, sed conferamus gratiam homini, qui cum gratia habet hæc duo aduersantia gratiæ. Certè si habet gratiam, resistet semper: sed inter hæc contraria positus, vt sequatur gratiam semper, & non declinet vnquam ad infirmitatem, vel ad ignorantiam, externa indiget ope. Si enim externa ope non indiget, & tamé ab intrinseco semper sequitur gratiam, nunquam concupiscentiam, cum tamen vtrumque sit intra eum: Ergo est in tali statu, quod est impeccabilis: ita vt non possit peccare, aliter enim ab intrinseco non potest, quis semper in bono perseuerare: cum habeat duas formas, vnam ad bonum trahentem, aliam ad malum: nec ad malum uerti non possit. Cur enim lapis ab intrinseco semper descendit? quia impossibile est, vt ab intrinseco ascendat. Cur flamma semper ascendit? quia non potest descendere. Baptizatus auté non est impeccabilis, vt liberum eius arbitrium sit factum per gratiam ad malum immobile, mobile ergo est ad malum, vt possit à gratia declinare, & sequi concupiscentiam. Quod ergo nunquam declinet, hoc non potest ab intrinseco prouenire. Nota uerbum nunquam: pseuerare enim notat continuationem in bono nunquam interruptum. Istud uero ex gratia sola gratifica haberi non potest: Ipsa quidem ex se semper inclinat ad bonum, & sufficienter. At homo natura uertibilis, habens contraria, quę & si non fortius, sensibilius saltem eũ trahunt, & illiciunt, nisi adesset externa quædam opes, non diutius, gratiam sequeretur. Tantum abest, vt semper. Dices fortasse. Cum liberum hoīs arbitrium, sit tanq̃ mediũ inter hæc, cõtraria, ex seipso poterit se determinare, vt semper sequi velit gratiam, atque reipsa sequatur: nunquam autem ad concupiscentiam declinet. Poterit vtiq;. Nam non est homo sicut brutum, quod (vt Philosophi dicunt) si duo adsint, carniũ frusta, æqualiter præsentia, æqualiterq; trahentia, fame moreretur: nulla enim esset ratio, cur magis accederet ad vnũ, quàm ad aliud: ad nullum ergo accederet, quia ducitur, non ducit. Homo autem ducit, quia liber, posset itaq; se determinare. Sed cum suapte natura pronius sit ad malum, quàm ad bonum, nisi externa quadam ope fulciatur, potius claudicabit ad malum, quàm erigatur ad bonum. Quare hoc corroborat rationem. Gratia fortiter vrget, agitq; hominem ad bonum, concupiscentia ad malum sensibiliter: liberum hominis arbitrium est inter hęc constitutum, proni' natura ad malum, quàm ad bonum, ergo si contra naturam suam sequať, non modo per horam, per diem, sed semper sine intermissione, inclinationem gratiæ ad bonum. hoc est alicuius extrinsici ope, qua fortificatur semper: aliter enim durare non posset, in hac contra seipsum uiolentia. Nullum quippe uiolentum perpetuum. Ecce ergo id q̃d intendimus. Vis autem tu id exemplo intelligere? Ecce. Pone hominem infirmum: infirma est caro: anima non est infirma: neque enim tabescit anima, maxime intellectus, qui nullius corporis actus est. Quia tamen infirmæ sunt uires, quæ intellectui deseruiunt ad intelligendum, & interiores, & exteriores: ex hac infirmitate efficitur, ut non possit diutius continuare actum intellectus in iudicando rectè, & contemplando vt oporteret, nisi opem quis ferat,

rat, qua vires corporeæ subleuentur: quamuis intellectus optime sit dispositus, nec tantillum defatigatus. Cum enim aliæ uires à nobilioribus sensibilibus hebetentur, solus intellectus ab egregijs intelligibilibus roboratur atque perficitur. Applica modo ad rem. Homo in Dei gratiam receptus, sanus est quo ad mentem, carne tamen infirmus est, vt non possit omne illud
Rom. 7 bonum agere quod vult. Velle adiacet mihi, perficere non inuenio. Ergo licet ad horam, his etiam contranitentibus possit homo bene operari, citra omnem culpam, continuare tamen simpliciter est impossibile propter vertibilitatem, atque ad malum pronitatem liberi arbitrij: quod quidem gratia, non facit immobile, vel confirmatum in bono, vt patet. Aliquando itaque homo, inter hæc constitutus, cederet illi infirmitati, vel pronitati, & gratiam abijceret. Vt ergo id nunquam fiat, extrinseco auxilio opus est, quod omnino petendum est semper à Deo, vt nos dirigat, & protegat, contra tentationum impulsus, contra improuisos eorum euentus, contra omnia, quæ occurrere possunt ad malum
Matt. 6. lum trahentia. Et ne nos inducas in
Ps. 50. tentatiouem. Ne proijcias me à facie
Psal. 16. tua. Spiritu principali confirma me. Perfice gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur uestigia mea. Hinc Augustinus. Sicut oculus corporis, plenissimè sanus, nisi candore lucis continenter adiutus, non potest uidere, sic & homo, perfectissimè etiam iustificatus, nisi æterna luce diuinitus semper adiuuetur, rectè uiuere non potest.

Pro intelligentia autem Apostoli, notandum est hoc. Aliud est posse ab omni peccato abstinere, & posse usque ad finem vitæ, in hac abstinentia ab omni peccato, perseuerare. Posse enim abstinere, explicat potentiam ferri super negationem tantum, Sensusque est, posse non peccare, hoc dicit Apostolus, & verum est, quod baptizatus potest non peccare. Cum enim baptizato occurrit aliquid, sub ratione peccati mortalis, ex habituali gratię inclinatione potest resilire ab illo, nisi ue lit in contraria niti, sequens scilicet carnis concupiscentiam, non efficaciam gratiæ, agentis eum ad bonum. Verũ cum dicitur, Iste ex gratia gratifica potest vsque in finem, in abstinentia à peccato perseuerare, potentia fertur super affirmationem, super perseuerantiam vsque ad finem vitæ. Hoc autem falsum est, quod quis possit ab intrinseca gratia, perseuerare in hac abstinentia vsque ad finem, quoniam vt dictum est, istud ab aliquo intra nos fieri, non potest, nisi tollatur illa pronitas, & fiat impeccabilis: aliter esset uiolentia perpetua, ut dicebam. Externis autem auxilijs Dei fit, qui non tollit pronitatem, sed quoties peccati occasio se ingerit, mentem diuinitus excitat efficaciter ad resistendum. Istud ergo est, quod petitur semper à Deo, & peti oportet etiam à sanctissimis uiris, aliter enim perseuerantia, in hac uita haberi non potest. Gratia baptismalis, largitur perseuerantiæ virtutem, propositumque perseuerandi, sed nisi Deus, cum adulti sumus, continenter nos adiuuet, illud propositum perdimus, & actu non perseueramus. Quod si dicas. Ergo nõ quilibet christianus in baptismo habet, vt possit perseuerare. Respondeo. Sicut differt potentia intelligẽdi, & actus intelligẽdi, ita differt potentia pseuerãdi, & actus perseuerandi. Liberũ arbitriũ, cũ grã gratifica est potentia pseuerãdi, quia est omnis boni operis principiũ: & ita oẽs baptizati habent potentiã pseuerandi. Verum, actus perseuerãdi, qui est exercitium continuatum, & nunq̃ intermissum omnium bonorum operum, non habet ex gratia illa, nisi semper nobis adsit externum auxilium diuinę prouidentiæ, nos in suo beneplacito dirigentis, mouentis, & gubernãtis. Et ideo non est, in nostra potestate, etiam si simus Deo gratissimi, sed id continuis præcibus habet obtineri. Omnes igitur baptizati, habent potentiam perseuerandi, non omnes tamen possunt perseuerare: quemadmodum infirmus habet potentiam semper intelligendi, non tñ potest semper intelligere, quia coexigit uires corporeas fortes ad intelligendũ. Et homo existẽs in tenebris,

tenebris,habet potentiam uidendi, nõ
tamen poteſt uidere, quoniam indiget
externo lumine. Potentia enim exi-
gens aliquod extrinſecum, ad executio
nem ſui actus, ſola non ſufficit ad il-
lum exercendum. Quia ergo ho-
mo, in gratia conſtitutus, ex ſeipſo non
ſufficit, ad continuandum ſemper in
bono (niſi dicas,quod ſit impeccabilis,
quod impoſſibile eſt) ſed oportet ex-
ternum adeſſe Dei auxilium, propter
impedimenta quæ dicta ſunt. Iccir-
co, quamuis habeat potentiam perſe-
uerandi, non poteſt tamen perſeuera-
re. Hinc pauciſſimi fuerunt, qui ſem-
per perſeuerarint. Quiſque enim
modo ſtat, modo cadit: ex Deo quidem
ſtamus, at ex nobis cadimus. Propte-
1.Theſ.5. rea dicebat Paulus. Orate ſine inter-
miſſione. Et Chriſtus. Oportet ſem-
Luc.18. per orare. Vt intelligamus ſemper Deo,
nunquam nobis ipſis, innitendum eſ-
Matt.26. ſe. Hinc ad humilitatem cohortans
dicebat. Vigilate & orate, ne intretis
in tentationem. Spiritus enim prom-
ptus, caro autem ſemper infirma, ſine
interpollatione igitur, ab ipſo Deo pen
deamus: in ipſum toto corde ſuſpenſi.
Is nanque ſolus poteſt à malo, in bo-
num noſtras flectere uoluntates, in la-
pſum pronas conuertere, & in ſibi
placitos dirigere greſſus. Propterea
2.Cor.7. Paulus dicebat. Cum timore, & tre-
more, ſalutem ueſtram operamini. De'
1.Theſ.2. eſt enim, qui operatur in nobis uelle, &
perficere pro bona uoluntate. Qua-
re cum timore, & tremore dixit, cum
potius dicendum fuiſſet, cum ſecurita-
te, ſi Deus operatur velle, & perfi-
cere? Niſi quia poteſt cito ſubripere ani
mo noſtro, ſine quo in nobis non ope-
ratur Deus velle, neque perficere; vt
quod benè operatur, ſuum tantum-
Pſal.29. modo exiſtimet, & dicat. In abun-
dantia mea, in virtute gratiæ meæ, &
virtutis meæ, non mouebor in æter-
num. Tunc enim Deus, qui præſti-
terat decori eius virtutem, auerteret
faciem ſuam ab eo, fieretque contur-
batus, iuxta uerbum Dauidis. Oportet
itaque ſemper timere, & nunquam
altum ſapere. Nam cogitationes no-
ſtræ, improuiſo mentem, animumque
confundunt: atque aliò trahunt, quàm
tu propoſueris, ad ſecularia reuocant,
mundana ſuggerunt, voluptates inge-
runt, illecebra intexunt, ipſoſque tem-
pore, quo mentem eleuare paramus,
inanibus obruti cogitationibus, ad ter-
rena plerumque deijcimur, niſi præci-
bus obtineamus, vt pijſſimus pater, qui
nos præuenit in benedictionibus dul- Pſ.20.
cedinis, ſubſequatur nos, cum miſeri- Pſal.58.
cordia ſua omnibus diebus vitæ noſtræ.
Ab adoleſcentia ſua natura noſtra ua-
ga eſt, incerta, inſtabilis, imperita, infir
ma ad efficiendum, facilis ad ardendũ,
in cupiditatibus cæca, in honoribus tu
mida, curis anxia, ſuſpitionibus inquie
ta, gloriæ quàm uirtutum auidior, famæ
quàm conſcientiæ diligentior, continẽ-
ter itaque orandum eſt. Ne des ad mo-
uendum pedem meum. Ne tradas me Pſ.35.
domine, à deſiderio meo peccatori. Fiat Pſal.139.
manus tua, ſuper uirum dexteræ tuæ, Pſ.79.
quem confirmaſti tibi, & non diſcedi-
mus à te. Actiones noſtras aſpirando p̃-
ueni, & adiuuando proſequere. Cõfir-
ma hoc Deus, quod operatus es in no-
bis. Inclina cor meum Deus, in teſtimo Pſ.67.
nia tua. Illumina oculos meos, ne unq̃ Pſal.118.
obdormiam in morte. Deus in adiuto-
rium meum intende. Domine ad adiu- Pſ.12.
uandum me feſtina. Cum defecerit vir- Pſ.69.
tus mea, ne derelinquas me domine.
Ne proijcias nos in tẽpore ſenectutis. Pſ.70.
Quis enim ignorat ſcriptum eſſe. Peti- Ibidem.
te & accipietis, pulſate & aperietur uo- Luc.11.
bis? Cum itaque ex gratia gratifica, (ſi
eam ſequi uoluerimus,) omnia peccata
cauere poſſimus, Deo nos adiuuante,
vt illam ſemper ſequi uelimus, & ſequa
mur, fiet vt ſemper illam reipſa ſequa-
mur, conſequenterque in peccatorum
omnium abſtinentia perſeueremus.
Hinc enim dicebatur, ex gratia gratifi-
ca, nos minime poſſe perſeuerare, ni-
ſi externa Dei ope ſuffulti, quoniam
non poſſumus eam ſemper ſequi ex ui
eius tantum. Si ergo hoc poſſe dederit
Deus, poterimus perſeuerare. Dabit au
tem, quoniam ſcriptum eſt. Dat ſpiritũ
bonum, omnibus petentibus. Et de hoc Ibidem.
ſatis. Sequitur.

Quod enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel, quod autem uiuit, uiuit Deo. Ita & uos

vos existimate vos ipsos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro. Hactenus probauit nos peccata posse vitare, ratione sumpta à Iesu Christi morte, & resurrectionis triumpho. Nunc ab eadem causa sumit argumentum, ut ostẽdat nos, ab omnibus peccatis abstinere debere. Quo tandem id fiat, vt abstineamus. Si enim possumus, & debemus, cur non itẽ abstinemus? Posse nanque, nos de inertia conuincit, debere autem, de ingratitudine. Vide autem quanta arte contexuit hanc rationem præcedenti, vt non uideatur noua ratio, sed probatio, præcedentisque declaratio. Dictum est nanque statim supra, Christum mortuum quidem fuisse. Verum ad rediuiuam uitam surrexisse, immortalitate amictum, vt nec mori potuerit denuo, neque possit. Dicere potuisses. Cur hoc? Quia inquit Paulus. *Quod mortuus est, mortuus est peccato, quod viuit, viuit Deo.* Tu vero ne puta, cum Christum audis peccato mortuum, eodem sensu id esse intelligendum, quo intelligitur nos in baptismo mori peccato. Qui enim peccato nũquam uixit, quomodo ipsi mori potuit? ergo nunquam peccato mortuus est: nos uero vix concepti: viuimus peccato: cum uero baptizamur, morimur peccato. Hic ergo sensus est genuinus. Christum mortuum esse peccato, idest ex peccato, vel propter peccatum. Ita quod nos morimur peccato: & *Vt* datiui casus est, & *Vt* ablatiui in diuersis sensibus. Christ' vero unicè accipiendo in ablatiuo casu. Datiuus enim Græcis est, pro ablatiuo frequentissimè. Intellige autem, Mortuum esse Christum propter peccatum, quoniam vt peccatum aboleretur,

Esa. 53. non suum, sed nostrum, morti traditus est, iuxta illud. Vere dolores nostros ipse tulit, & languores nostros ipse sana-

1. Pet. 2. uit. Et illud. Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo. Nam nulla alia ratio fuit suæ mortis, nisi ut peccata nostra dilueret, in sanguinis sui aspersione. Vnde nisi primus parens peccasset, eũ mori, nõ oportuisset. Quia autem mors sua, omnia peccata sufficientissimè de-

1. Ioan. 1. struxit, iuxta illud. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non solum autem nostris, sed etiam totius mundi, Ideo sat fuit, quod semel tantum moreretur. Statutum est hominibus omnibus, semel mori propter peccatum, inquit Paulus. Christus ergo vnicè pro- Heb. 11.

pter peccatum istud abolendum, quo oẽs homines morti addicti sunt, mortuus est: nec requiritur vt secundo moriatur, postquam una oblatione sui ipsius, iam destructum est. In hoc enim excedit Christus Iesus, omnes testamenti ueteris pontifices. Illi nanque singulis anni, s semel cũ sanguine alieno, sanctorum sancta ingrediebantur, quo populi peccata expiarentur, nec tamẽ expiabantur. Impossibile est enim, san- Ibidem.

guine hircorum, aut taurorum auferri peccata. Christus autem semel in omni uita, in cõsummatione seculi, ad peccatorum destructionem se se offerẽs, hostiam Deo patri, & proprium effundẽs sanguinem, omnium peccata lauit. Vt perbellè alto illo ingenio, ostendit Paulus ad Hæbræos. Hoc itaque intelligitur uerbo isto. *Quod enim mortuus est.* Scilicet Christus, *Peccato mortuus est semel.* Semel enim sat fuit, eum mori. *Quod autem viuit*, vita rediuiua. *Viuit Deo.* idest ex Deo, vel per Deum, in gloria Dei scilicet, cum quo etiam regnat. 2. Cor. 13

Iuxta illud. Crucifixus est ex infirmitate, uiuit autem ex uirtute Dei. Nam tunc data est illi omnis potestas, in cęlo, & in terra. Nonne quoque su- Matt. 18. Philip. 2.

per omne nomen, vt in nomine Iesu, omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus noster Iesus Chrs, in gloria est Dei patris? Subintelligendum itaque est. Ergo oportet vt uiuat immortalis, quoniam vita diuinæ glorię, immortalis est. Hæbræi nanque vt plurimum, istas defectiuas, vel detruncatas locutiones vsitare solent: vt ex vno contrario aliud intelligatur, quamuis non expræssum. Ex hoc ergo, quod dictum est, quoniã mortuus fuit Christus peccato, sat fuisse, vt semel mo- Heb. 9.

reretur, ad multorum exhaurienda peccata, intelligitur consequenter, cum secũdam uitam uixerit per Deum, quod oportuit eum uiuere semper, & in æternum.

num. Ecce modo conclusio, quam intẽdit Apostolus. Qui Christi Iesu beneficio, per lauacrum baptismalium undarum, mortui estis ipsi peccato, debetis Christum ipsum imitantes, quo ad potestis, & rediuiuam vitam uestram, uiuere Deo ipsi, non amplius peccato. Quia enim Christus, cum nulli peccato esset obnoxius, propter peccata nostra in ligno crucis, mortuus est: illi qui liberati à peccato, ad peccata secundo redeunt, mortis suæ causam reiterare uidentur: ac per hoc uidentur neglectui habere, quod semel mortuus sit. Si enim tanti facerent mysterium illud crucis, quanti faciendum est, semel cruce Christi erepti, in peccata iterum non prolaberentur: quibus quantum in seipsis est, summa ingratitudine Dei filium rursum, cruci affigere, uelle vi-
Heb 6. dentur. vt altissimè dicitur in Epistola ad Hebræos.

Attende autem Pauli verba, quibus hic utitur, in hac adhortatione. *Ita.* Ad similitudinem mortis, & rediuiuæ uitæ Christi Iesu, *Et uos mortui peccato, uiuentes Deo existimate.* Non existimate, vel imaginatione speculatiua, sed practi-
Philip. 2. ca. Hoc scilicet sentite in uobis, quod & in Christo Iesu. *Vos ipsos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem Deo.* Nõ sat est ita esse, oportet vt & ita esse existimetis, atq; sentiatis, ut scilicet in uita, in cogitationibus, in actibus, in moribus, ĩ uerbis, in factis uos ipsos tanquã uiuentes vni Deo, mortuos peccato, exerceatis. Sine sensibus exanima cadauera iacẽt, vt videtis, & uos sine ullo sensu peccati, tanq̃ prorsus exanimes, manere oportet, vt in uobis nihil omnino sit, quod peccatũ redoleat. Vnde ad Philippẽses. Quæcunque sunt uera, quęcunq; pudi-
Philip. 4. ca, quęcunq; iusta, quæcunque sancta, quęcunq; amabilia, quęcunq; bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate: quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me. Addit aũt hic, & omnem uestram uitã, uitęq; functionem, uiuatis Deo, ad laudẽ sci-
1. Cor. 10 licet Dei. iuxta illud. Siue manducatis, siue bibitis, vel aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite. *In Christo Iesu Domino nostro.* Iuxta illud, quod alibi dixit. Omne quodcunq; facitis in uerbo, aut in opere, omnia in nomine domini no- Ibidem
stri Iesu Chr̃i facite, gratias agẽtes Deo pr̃i per ipsum. Significatq; innitendum esse semper meritis Chr̃i Iesu, & gratiæ eius: nunquã autem nr̃is meritis: adeò vt omnia, quę facimus, etiam si propter Deum faciamus, arbitremur Deo accepta esse nequaquã posse, nisi per Iesum Chr̃m offerantur. Quę uero ipse obtulerit, Deum optimum maximũ, omnia in odorem suauitatis odoraturũ. Hinc Heb. 13.
& alibi hortabatur. Per Iesum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorũ nr̃orum, confitentium nomini eius. Et rursus. Cãtantes, Eph 5.
& psallentes domino, gratias agentes semper pro omnibus Deo patri, in nomine domini nr̃i Iesu Christi. Viuendum est ergo Deo, inquit Apostolus, in Chr̃o Iesu: Non. s. in nobis ipsis. Quia enim Chr̃s Iesus mortuus est, pro nobis, ratio exigit, vt & nos propter eum nobis ipsis moriamur: ut scilicet illius intuitu nos ipsos abnegemus, iuxta illud. Qui uult uenire post me, abneget Luc. 4.
semetipsum. Hinc Paulus. Mortuus est 2. Cor. 5.
pro omnibus Chr̃s Iesus, vt & qui uiuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui ꝓ ipsis mortuus est. Quod ut sanctè docuit, ita & integrè seruauit pręceptor optimus. Viuo ego, iam nõ ego, viuit au- Gal. 2.
tem in me Christus. Sequitur.

Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore, vt obediatis ei in concupiscentijs eius. Quibus uerbis, declarat quid intellexerit cũ dicit. Existimate uos mortuos pcõ. Id ergo est. Vt pc̃m, non regnet in uobis. *Peccati* aũt noĩe, reliquias peccati intelligite, hoc est fomitẽ, & inclinationẽ ad malũ, quã & legẽ mẽbrorum Rom. 7.
infra appellabit. Peccatũ aũt dr̃: & quia ex pcõ Adæ surrexit, & quia ad peccatum inclinat & extimulat: & quia uerè peccamus si illi consentimus: & quia secundum se, etiam uitio minime caret. quamuis Christi gratia, baptizatis non imputetur. Quæ omnia notãda sunt. Ita ergo agendum est, vt peccatum istud inquit Paulus, hoc est, vt fomes iste, non regnet, & si uiuat in nobis. Viuere fomitem mali, erit exercitium ad coronã, at regnare, uia erit ad interitum.

Patiamur

Patiamur ergo, quod viuat. Verum pro virili quisque nostrum adnitatur, vt nō regnet, ne in nobis locum habeat mors
Apoc. 21. secunda. Quid est autem regnare regem, nisi regnum in illius esse potestate? Si regnicolæ non illi paruerint, Rex quidem esse poterit, sed non regnabit. Nos itaque peccato haud obediamus, in corporis concupiscentijs, & iam peccatum non regnabit. Si mulierem uides, & subrepit tibi fornicandi concupiscentia, non eas post illam concupiscentiam, freno potius illam arce, & à peccati regno liberius euades. Nisi enim mente consentias concupiscere carne, peccatum non erit. Et quid dicam, concupiscentiam carnis bonam
2. Cor. 12 esse? quoniam exercendæ uirtutis materia est. Iuxta illud. Virtus in infirmitate perficitur. Non.n. concupiscentiā carnis prohibuit Deus, cum dixit.
Exo. 20. Non concupisces. Sed concupiscere mentis, de quo dictum illud extat Ie-
Matt. 5. su Christi: Qui uiderit mulierem ad cō cupiscendum eam, iam mecchatus est in corde suo. Neque enim tantum mecchari, quod huius concupiscentiæ, effectus est, peccatum est, quod indocta Iudæa existimabat, sed & ipsa uoluntaria concupiscentia. Verum nisi hęc adsit, qua corporis concupiscentijs obediamus, illę ipsę concupiscentiæ peccati rationem habere nequaquam possunt: quando & omnem deliberationem, omneque iudicium rationis pręuenit, velimus, nolimus titillatio quædam, quam sensus, & caro suggerit. Quis autem nesciat, primos motus in nostra non esse potestate, consequenter nō eis peccati aliquam inesse rationem? Si itaque carnis concupiscentiam repellis, uirtus est. Si delectatione morosa in ea permaneas citra consensum, venialis est culpa. Si uero consentias, letalis. Propterea ergo dicit. *Non obediatis ei.* scilicet peccato. (Est enim. *Ei*, generis fœminini, & propterea ad peccatum refertur, quod ἁμαρτία dicitur, genere fœminino) *In concupiscentijs eius*, scilicet corporis, quod neutri est generis. Quia enim loquitur de carnis concupiscentijs, nō dicit, quod non concupiscamus. Hoc enim esset peccatum mortuum esse, nō modo, non regnare. Sed tantum dicit, quod non obediamus concupiscē-
tijs. Iuxta illud. Fili, post concupiscen tias tuas non eas: & à voluntate tua, auertere. Ecclesiastici. 18.
Si enim præstes animæ tuæ concupiscentias suas, faciet te in gaudium inimicis tuis. Non incassum autem additum est, *In vestro mortali corpore.* Magnam quippe spem dat nobis, verbum istud, mortale corpus. Intelligemus enim si fomes viuit, & ipsum esse cum corpore moriturum. Certemus itaque, & pugnemus acriter contra regnum peccati. Breui nanque certamina finientur & agones, coronamque immortalem parta uictoria consequemur. Aliud quoque hinc intelligere potes, quò diuinæ gratiæ, largitas, atque copia maximè demōstratur. Adā nostrum omnium protoplastus, fomitē hunc peccati nō habuit, antequam peccasset. Sed quid mirum? Nā corpus immortale habuit: tu fomitem habes: ne quæ rare. Nā corpus mortale gestas. Sed ille corpus habens immortale, fomiteq; peccati carens, peccauit tamen. Tu fomite actus, in corpore viuens mortali, potes non peccare. Non enim ui ꝓpria peccatum regnat super te, sed tua desidia, tua voluntate. Vnde ergo hęc eccellentia tua, vnde hoc insigne, vnde hæc gratia? A dono Christi Iesu, quod tibi in baptismo contulit Deus. Quàm ergo pręcellit Christi donum Adę delictum? Verum enimuero, quoniam dicere potuisset quispiā. Paule, Paule, nemo nostrum est, qui peccato pareat spōte sua: trahi potius uidemur in scelera, in cōcupiscētias, q̄ duci. Quis est enim qui mulierem uideat, vel semel ornatam ornatu meretricio, præparatam ad decipiendas animas, & concupiscentiæ calor non diffundatur? delectatio non sequatur? atq; demum non etiam
consensus uoluntarius? Oculus meus, (dicebat ille) deprædatus est animam meam in cunctis filiabus vrbis Tre. 3.
meæ. Facilè dicis, non obediatis concupiscentijs. Sed vtinam id ita facilè, præstare possemus omnes, sicut egregiè dicere nemo nescit. Ideo quid Paulus dicat, aduertite.

Vera sunt hæc omnia Romani: inquit
Apostolus. Sed ecce medela. En antido
tum salutare. *Neque exhibete membra
uestra, arma iniquitatis peccato.* O salu-
berrimum, itemque potentissimum re
medium. Armis sacra militia vtitur, ad
repellendas iniurias, ad prorogandam
Rempublicam, ad arcendos tirannos.
Armis item latrones, sicarij, prædones,
& piratæ utuntur ad pernitiem, interi-
tumque hominum. Non est peccatum
in armis, eorum crimen est, qui armis
malè vtuntur. Nam bellica ars, institu-
ta est, vt prosit, non ut obsit. Membra
ergo nostra, oculus, lingua, manus, ar-
morum instar, & ad uirtutem, & ad ui-
tium exerceri possunt, quanquam idcir
co data sint, vt ad uirtutem exerceãtur.
Tu ergo, qui teipsum nosti, cum mulie-
rem curiosius respicis, incalescere, ab-
stine, fuge, auerte oculos tuos, ne vi-
Ps. 118. deant uanitatem. Neque enim libidi-
nis furor uincitur, nisi fuga. Hoc est,
Matt. 5. quod dicebat saluator. Si oculus tuus
scandalizat te, erue eum, & proijce
abs te. Nequaquam erui iubet hos ocu
los dominus, quos ipse dedit. At iuxta
Ecclesia- Salomonem, auertendam esse faciem à
stici 9. muliere compta: propter speciẽ enim
eius, multi perierunt. Concupiscentia
enim quasi ignis exardescit. Qui id non
facit, exhibet oculum suum spiculum
atque telum iniquitatis, mucroneque
illo confoditur, vnde saluari potuit.
Hoc est ergo exhibere membra, arma
iniquitatis, in fauorem peccati, pugna-
reque pro peccato, quo regnum eius p-
durare possit: non fugere scilicet occa-
siones, ex quibus iniquitates originem
habent. Fugiendæ itaq; sunt. Hinc Da-
Psal. 54. uid. Ecce elongaui fugiens, & mansi in
solitudine. Si enim obediendum non
est iniquo regi huic, uidelicet peccato,
multo minus pugnandum est pro illo,
vt regnet. Tunc autem pugnamus, cum
ea, quibus in peccatum trahimur, pro
Hier. 9. virili non euitamus. Occasione enim
accepta, ingreditur mors, per fenestras
Iob. 31. nostras, per sensus nostros. Hinc Iobus
ille. Pepigi fędus cum oculis meis, vt
nec cogitarem quidẽ de uirgine. Hinc
Matt. 5. Christus, sanguinarijs illis Iudęis etiam
iram prohibuit, peierantibus etiam
iusiurandũm, litigiosis etiam conten-
dere iudicio: furentibus etiam resiste-
re malo: usurarijs etiam, & ipsa col-
libia: vindictam sitientibus, etiam o-
dium cordis interdixit: ne ulla ratione,
nostris armis contra nos ipsos militare-
mus. *Sed exhibete vos Deo, tanquam ex
mortuis viuentes, & membra uestra arma
iustitiæ Deo.* En antitheta. Dixerat non
esse peccati regno obediendum. Con-
tra ergo dicit. Obediendum esse Deo.
Dixerat ita agendum nobis cum pecca
to, ac si illi omnino mortui essemus, cui
primum viuebamus. Contra, dicit agẽ-
dum esse cum Deo, tanquam viuamus
illi, cui primũ mortui eramus, sub pec-
cati regno degentes. Dixerat non esse
pro peccato armis nostris, idest mẽbris
nostri corporis pugnandum. Cõtra er-
go dicit, conficienda ex uiribus omni-
bus iustitiæ arma, vt pulso tiranno illo,
regnet omnino Deus in nobis. Oculus
qui ante uiderat ad peccandum, nunc
uideat ad boni operis ministerium: ma
nus quam ad expoliandum extẽdebas,
ad largiendum extendatur: omnia mẽ-
bra ab iniquitate ad misericordiam re-
uocentur. Non enim sat est à malo de-
clinare, sed oportet facere bonum, vt
inquit Psaltes. Cum ergo dixerit, quid Ps. 30.
non agere oporteat, dicendum illi fuit,
quid nam sit agendum. Vim autẽ atq;
energiam Apostolicę vocis attẽde. Duo
sunt Reges, Deus & peccatum: peccati
regno mortui fuimus omnes, & perdi-
ti, adeò vt nullus nobis subsidium fer-
re posset. Deus omnipotẽns ille fuit, q
nos ad uitam reuocauit: vitam inquam
gratiæ immortalem. Nonne ergo mi-
litari gloria indignum est, pugnare pro
peccato, quod nos uniuersos occidit?
Nonne item debet quisque nostrũ mi-
litare Deo, summa alacritate, postquam
per eum ex mortuis, ad uitam fuimus
restituti? Interroga milites, duces, num
deceat rebellem esse Regi, qui te sum-
mis honoribus illustrarit, à mortuisque
reuocarit ad uitam: & non potius pro
illo continenter sit pugnandũ? Pugnan
dum autem est strenuè. Grauè enim bel
lum nobis instat illius iniqui regis: uali
dis igitur armis opus est: ieiunijs, vigi-
lijs nostra hæc corpora maceramus, &
arma

arma fortissima erunt ad peccati acies profligandas. Omnis qui in agone con-
1.Cor.9. tendit, ab omnibus se abstinet, & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Tu autem hinc nota metaphoram tanti Apostoli. *Exhibete membra uestra arma iustitiæ Deo.* Hac enim, & aliàs non semel
Rom.13. vsus est. Abijciamus opera tenebrarũ,
2.Cor.6. & induamur arma lucis. Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris. Induite vos
Eph.6. armaturã Dei. Sumite scutum fidei, vt
Ibidem. possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Sumite loricam iustitiæ, galeã salutis, gladium spiritus, quod est verbum Dei. Neque enim diuino spiritu, afflatus Paulus, nomina rei detestabilis, & damnatæ, atque profanæ ad optima, ad sanctissima quæque usurparet. Quomodo ergo tanta loquacitate, tantaque impudentia, argutatiunculis quibusdã freti, tractare arma, belligerare, contendunt nonnulli rem esse iniquam, & (vt eorum uerbo vtar) plusquam tartareã?
2.Tim.2 Paulus comparat dignos episcopos bonis militibus. Labora sicut bonus miles: Ornans christianorum uitam, mili-
2.Cor.10 tiam uocat. Arma militiæ nostrę. Quid plus? Seipsum militem appellat, pugnãtem, decertantem. Quis militat suis sti-
1.Cor.9. pendijs unquam? Ego pugno, non qua-
2.Tim.4. si aerem verberans. Bonum certamẽ cer
Apo.12. taui. Angelici Spiritus, & milites fuerunt, & militum officio functi. Factum est prælium magnum in cœlo, Michael & angeli eius præliabantur cum dracone.
Hier.7. ne. Deus ipse, dominus exercituum voluit appellari. Christus Iesus militię cælestis imperator, prędicitur in Apocalypsi:
Apo.19. lypsi: Vocabatur nomen eius uerbum Dei, & exercitus qui sunt in cęlo sequebantur eum. Vnde & ipso nascente
Luc.2. refert Lucas, multitudinem cælestis exercitus personuisse. O inscitiam ergo. O leuitatem eorum, qui christianã philosophiam dedocere bellum, tanq̃ iniquum, & antichristianum: & temere, & falsò, & dicunt, & scribunt. Sed de hoc alias. Nunc id sat est, quod & arma pro iustitia tractari possunt. Vnde & illud est. Ius est in armis. Propter qđ dicit Apostolus, *Arma iustitiæ. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia.* Accendit militẽ christianum, spe consequendę uictorię: simulque declarat fructum consilij, qđ iam dedit, cum diceret, Neq; exhibete membra uestra. &c. Sed exhibete membra uestra iustitiæ. &c. Si enim ita fecerimus, ĩquit Apostolus modo. *Peccatum.* Fomes scilicet peccati, *non dominabitur nobis,* & si uiuet in nobis, nulla est uia alia, qua à regno peccatum eijci possit, nisi ista. Hæc autem optima est: pugnantibus enim nobis mente generosa, indubiè succumbet rex ille, nos uictores erimus. Quoniam tamen uictoria non militibus, sed duci adscribitur, iure maximo propterea inquit Paulus, & hanc nostram uictoriam, non esse nostris uiribus adscribendam, sed duci nostro inuictissimo, diuinæ scilicet gratię. Nam Iudæi, qui in ducatu legis militabant, quanquam peccatum regno, totis (ut aiunt) neruis expoliare conarentur, nunquam tamen id assequi potuere. Si ergo nos possumus, quia certè possumus, non nobis ipsis arrogemus, sed diuinæ gratiæ feramus acceptum. Hoc est ergo, quod dicit Paulus. Abscedat ignauia, torpor, desidia, enitamur, & peccatum non dominabitur cuiq; nostrum. Iam enim sub infirmitate legis, non sumus amplius, sed sub potentia gratiæ. Quis est ergo, qui desperare audeat, vel animo concidere? Si hoc nostrum liberum arbitrium non astruũt, quid astruetur? Adeste, Adeste humani generis hostes perpetui, & uidete si respondere potestis Pauli rationibus. Nõ exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos Deo, & peccatum uobis non dominabitur: uos dominabimini peccato: quoniam gratia diuina nõ deerit: illa præsens est semper uobis: uoluisse sat est. Dux enim adest, semperque præsto est ad ferendum auxilium. Ante omnia in bello, duce opus est, & strenuo, & sapientissimo. Dux noster gratia Dei est, inuicta semp & inuincibilis, vincemus omnino peccatum. Prisca ætas sub legis uexillo militauit, propterea peccatum nunquam potuit superare. Docebat dux ille, bellandi artem, at uictoriam præstare non poterat. Milites faciebat, at non uicto-

 res,

res, vel triumphatores. Eò minus sub legis imperio, Iudæorum exercitus peccato potuit dominari, quò magis per legem peccata abundauere, vt supra dicebatur. Nunc autem vniuersus orbis, sub beneuolentia militat redemptoris nostri: qui & pugnandi artem docuit, & uincendi: exemplum quoque præbuit, & conatus ad extremum adiecit, p uirtutem Spiritus sancti, quo à peccati iugo, & seruitute, modo uelimus, liberari valeamus: fiamusque iustitiæ mancipia, qui antea iniquitatis esse solebamus. Qui ergo pusillanimes fuistis & pauidi sub legis ducatu, nunc ducem omni exceptione maiorem nacti, qui & potest, & scit, & vult uos ad triumphum perducere, eia agite viriliter, confortamini, pugnate contra peccatum, ne timeatis, dominus uobiscum est. Vincet quisque uestrum modo velit: non obediatis ei: non fiat quod iubet, resistite. Sanctum est rebellare tiranno. Surgit ira, noli ad maledicendum linguam luxare: non manum ad feriendum. Surgit libido, noli oculos extollere, vt concupiscentiæ seruiant, ad pudicitiam expugnandam. Ne dicas non possum: ex te certe non posses, sed tanti ducis virtute suffultus, quomodo dicere audes, quod non possis? Id potius dicas cum
Philip. 4. Paulo. Omnia possum in eo, qui me confortat. Iudæe, qui Christo contento, adhuc sub lege degere mauis: Tu certè non potes. Imbecilla nanque est, legis mosaicæ uirtus, & perexigua ad uitanda peccata. Verum nos sub gratia sumus, legis onere non præmimur: iuuamur gratiæ spiritu. Manibus Mosi non grauamur, uirtute Christi Iesu subleuamur. Tam magna ergo est potentia nostra, vt nemo sit, cui peccatum, (nisi ipse se se illi dedat, atque subijciat ultro,) valeat dominari: Vide quam excellentius est esse sub gratia, quàm sub lege. Sub lege enim peccatum, regnabat ad mortem, vt præcedente capite dicebatur. Sub gratia uero, regnum eius destructum est.

Verum dubitabit Nouitius. Si qui sub lege erant, peccata uitare non poterant, ergo necessario peccabant. Id enim necessarium est, cuius oppositum est impossibile. Si autem necessario peccabant, igitur non peccabant. Est enim ratio, in se falsa: peccatum necessarium, claudens contradictionem, non minus, quàm homo irrationalis, vel belua rationalis. Item. Vel sub lege, vel sub gratia constitutus homo, semper est liberi arbitrij compos. Quæ enim accidunt extrinsecus, ea quæ natura suapte alicui conuenit, tollere nequaquam possunt. Si autem liberi arbitrij, facultas, semper adest, ergo semper potest resistere peccato: Dicam quidem, quod potest resistere facilius sub gratia, sed omnino etiam extra gratiam potest, aliter perit liberum arbitrium. Rursus. Cur distinxit Apostolus statum sub lege, à statu sub gratia? Nam & status iste gratiæ, est sub lege. Quis enim neget Euangelium statuere legem? Quod supra Paulus asseruit. Et sta- Rom. 3.
tus legis omnino fuit, etiam sub gratia. Quomodo enim quisquam saluus fieri potuisset ex priscis patribus, sine gratia Dei?

Responsio autem facilis est, ad primum, & secundum simul. Dicendum est. Quod id tantum molitur Apostolus, peccatum regnasse sub statu legis, quoniam per legem tolli nequaquam potuit. Frustra ergo quæritur. Potuerint ne, an non potuerint, qui sub lege erant, peccata vitare? Id sat est, quod per legem minime potuerunt. Augebantur enim lege peccata, non tollebantur, vt supra ostensum est. Spetialis tamen illa difficultas. Num per liberum arbitrium, possint uitari peccata sine gratia, licet facilius, cum gratia. Eliminanda prorsus est, & anathematizanda. Absit enim, vt cum Pelagio, sentiamus Dei gratiam faciles duntaxat, nos reddere ad uitanda peccata, peragendasque virtutes: nostro autem libero arbitrio absolutè vtrumque posse. Dixit enim Christus Iesus. Sine me, nihil po- Ioan. 15.
testis facere: Et non dixit. Sine me nihil facilè, potestis facere. Sicut optime in Concilio Mileuitano definitum

tum est: & abundius capite sequente pertractabitur. Nec tamen iam sequitur, quod non sit liberum, quamuis ad uitanda peccata, obseruandaque Dei mandata, diuino semper indigeat adiutorio. Vt falso colligebat Pelagius. Quod, & sibi obiectum Palestinæ, damnare compulsus est. Hæc enim est solius Dei libertas, vt nullius rei indignus, quæcunque vult, siue in cœlo, siue in terra facere possit.

Liberum autem hominis arbitrium, sic prædicamus, (vt inquit Hieronymus ad Damasum Papam) vt dicamus nos semper diuino indigere auxilio ad bene agendum. Hinc Augustinus, diffiniens liberum arbitrium. Facultas (inquit) est intellectus, & voluntatis, qua possumus bonum eligere gratia Dei assistente, & malum eadem gratia desistente. Video autem te obijcere velle: Ergo non est liberum nisi ad malum. Nam liberum est, quod ex se agit, ex se non potest, in bonum, igitur. &c. Immo est liberum ad malum, & ad bonum. Absit ab Ecclesia, qui oppositum dicit pertinaciter. Agens enim liberum, opponitur naturali agenti, nonne? Ita natura, naturale agens determinatum est ad vnum, liberum vero indeterminatum. Sume ergo ignem, qui naturaliter agit, quomodo dicitur necessario agere, & determinate? quia Deo primum coagente, præsente passo, si nihil impediat, non vrere, non potest. Hec conditiones omnes, necessariæ sunt. Non enim absolute dicitur, necessario urere ignis. Potest enim non urere, si materies absit. Item si Deus non coagat, vt patuit in

Dan. 3. trium puerorum fornace. Verum omnibus istis aggregatis, non potest non urere. Intellige itaque tu, agens liberum, non dici liberum, quia absolutè possit agere quodcunque illi libet, sed quia omnibus aggregatis, quę requiruntur, vt agere possit vnum, & ut agat, ipsum potest cohibere se se ne agat illud, & agere oppositum. Applicemus ad hominem. Homo nō dicitur liber ad bonum, quia ex se absolutè possit agere bonum. Absit. Absit hæc impietas à nobis. Iustum est enim, mortalem subditum esse Deo, & homuntionem non paria Deo sentire. Caueamus hunc superbię tumorem, ne uolentem hominem facere liberum, sacrilegum faciamus. Sed dicitur liber, quia cum diuinam gratiam, qua potest agere bonum, habet comitem, tunc adhuc potest motus ab ea resilire, per seipsum, & agere malum: quod nulla causa naturalis potest. Et potest etiam cooperari ei, & diuina mandata seruare, se se mouens ad actum. Intelligis modo hominis libertatem? Intelligi enim nequaquam potest, nisi primum intelligatur quomodo causa naturalis dicitur necessario, & determinate agere. Oppositum nanque iuxta se oppositum, magis elucescit. Est itaque homo liber ad bonum, quia habens omnia, quæ requiruntur ad bonum, ex se se determinari potest ad bonum, & ad malum. Inuictus est ergo, Paulus noster, cum dicit. In lege extra Dei gratiam, peccatum regnum, obtinuisse. Cum dicis, Ergo necessario sub peccato fuerunt. Concedo totum. Non enim poterant non esse sub peccato. Debes quippe scire, quod magna differentia est inter peccare, & esse sub peccato. Esse enim sub peccato, reatum peccati iam perpetrati significat. Ab hoc ergo reatu, nunquam se se eximere potuerunt. Peccare necessario, est ratio in se falsa. At esse sub peccato, necessario nequaquam. Ita enim res se se habet, quod qui peccauerat, vel semel, non erat amplius in sua potestate, vt se se à peccato redimeret. At Christus redemit omnes, ianuam aperiens paradisi: Absolutè ergo necessario, qui sub lege erant, omnes erant sub dominio peccati, nullo dempto. Nunc autem soluti sumus, à peccati dominio, quia sumus sub gratia, reseratis foribus regni cælestis, Christi morte sanctissima.

Sed si quæris. Num illi necessario peccarent peccatis actualibus. Dico. quod quatenus sub lege erant, occasione accepta à lege, necessario peccabant.

Non

Non enim per eam peccatum poterant deuitare. At aliunde poterant, uirtute gratiæ Dei. Et hoc est satis Apostolo.

Sed tunc currit tertia difficultas. Distinguit enim Apostolus, statum legis, & statum gratiæ. Si sub lege fuit etiam gratia, ridenda est distinctio. Debet enim distinctio dari per opposita. Verum, si id quod, per se inspectes, est distinctio per opposita, admodum & incompatibilia. Nam lex terret, lenit gratia. Indicat morbum lex, quem gratia tollit. Nihil est in lege, quod per se illi conueniat, quin gratiæ repugnet, & è côtra. Propterea Paulus attendens ea, quæ per se vtrique statui conueniunt, hos duos status distinguit. Sed non vult dicere, quod in statu legis, gratiarum copia nô etiam haberetur. Aliter enim nequaquam vllus, aliqua ratione à peccatis abstinere potuisset. Habuerunt igitur gratiam, sed non quatenus sub lege erant, sed quatenus sub euangelio, per fidem in Christum uenturum. Non ergo absolutè, dices peccatum illis dominabatur, qui erant sub lege, quod tamen intendit Apostolus. Immo & absolutè, sine glosa, quatenus sub lege erant, vel etiam simpliciter. Quoniam nulli tanta affuit gratia, vt à peccati reatu expiari possit. Et ita peccatum omnibus dominabatur, etiã sanctissimis, qui ad Euangelium, non ad legem spectabant. Quia nemo poterat cælestia ingredi regna. Postquam enim primus parens, à terrestri paradiso eiectus est, sancitum est, vt usque ad magni illius Pontificis mortem, omnes à cęlis exularent. Omnes itaque necessario, sub peccati iugo fuere detenti: Contra, nemo in præsentiarum. Ascêdit enim Christus, pandens iter ante nos omnes. Et hoc principaliter intendit Paulus. Mich. 2.

Illud uero, quod ultimo objciebatur. Nos etiam sub lege esse, licet simus sub gratia. Dissoluendum est hoc pacto. Nemo enim potest duobus dominis seruire. Si ergo sumus sub gratia, iam non sumus sub lege. Pugnant enim lex, & gratia, vt dictum est. Quod dicitur Euangelium statuere legem, hoc maxime probat, quod non simus sub lege. Nisi enim legis dominium, finem per Christi gratiam habuisset, legem statuere non oportebat. Stabilita enim est, & confirmata: quia ex se iam iam succubuerat. Licet ergo pleraque seruare teneamur, quæ lege præcipiuntur, id tamen non est, ut per legem, sed vt in Euangelio, per Christum præscripta sunt. Euangelium autem, quid est aliud, quàm gratia? Ergo non sub lege, sed sub gratia sumus. Adde. Quod non omnia iura legis statuta sunt in Euãgelio, sed aliqua. Ea scilicet, quę decalogo tantum continentur. Quo colore itaque dici potest, nos esse sub lege, quando & ante legem, & post omnes gentes ea seruare tenebantur? Nemo tamen dixerit, sub lege fuisse Gentiles, sed tantum Iudæos. Qui enim sub principis cuiuspiam ditione uiuit, omnia quæ ille iusserit, perficere debet. Qui itaque sub lege est, debitor est vniuersæ legis faciendæ: Cum autem aduenit plenitudo temporis, filius Dei caro factus, se se legi emancipauit, quo nos à legis grauitate, à sexcentis scilicet præceptis nos liberaret. iuxta Paulum. Misit Deus filiũ suum factum ex muliere, factum sub lege. Iam ergo sub legis dominio nos esse, nemo uerè dixerit. Hac ratione declarari potest, quod nec illi sanctissimi patres ueteris legis, erant sub gratia, quamuis gratiam haberent: quoniã nô omnes effectus gratiæ participabant. Siquidem eis regnum cęlorum nô aperiebatur. Verum nos omnes sub gratia sumus. Ex hoc autem quod dictum est de grauitate legis, aliud caput habere possumus, quo nobis ex loco isto Pauli, persuadeatur si uiriliter agere uoluerimus, peccatum nullatenus posse nobis dominari. *Non enim sumus sub lege*, præceptorum, innumerabili numero onerosissima. *Sumus sub gratia*. quæ onus leue est, & suaue. Non itaque magnus erit labor, sed facilè aspirante Deo, peccata omnia superabimus, & ipsum peccatorum fomitem. Poterant se se excusare Iudæi, quod legem illam grauissimam seruare non ualerent: nunc nullus est excusationis locus. Paucis, minimisque contentum est Euangelium. In his enim duobus præceptis pendet. Diliges dominum Deum tuum, & proximum

Marginalia: Mich. 2. — Matt. 6. (beside "sub gratia. Dissoluendum") — Gal. 4. (beside "berarct. iuxta Paulum") — Matt. 11. (beside "rosissima. Sumus sub gratia") — Matt. 22. (beside "Diliges dominum")

ximum tuum sicut teipsum. Vnde & minima appellata sunt à Christo Iesu
Matt. 5. præcepta Euangelica. Qui soluerit vnũ de mandatis istis minimis. Quis ergo victoriam non speret, in duello contra peccatum, quando fauores gratiæ abundant, & cessant onera legis?

Hinc autem nasci posset magni erroris, occasio. Indoctus nanque, & male moratus audiens, Iam non sumus sub lege, sed sub gratia, à uindictæ timore solutus, & perniciosa hac libertate furens, diceret cum impijs. Peccamus er-
Sap. 2. go. Exiguum & cum tędio est tempus vitæ nostræ. Venite itaque, & fruamur bonis quæ sunt: utamur creatura, eaq; in iuuentute celeriter: vino prætioso, & vnguentis optimis impleamus nos: rosis coronemus nos, antequam marcescant: nullum sit pratum, per quod non transeat luxuria nostra: opprimamus pauperẽ iustum: non parcamus uiduæ, neq; ueterano, nec reuereamur canos multi temporis: quodlibet licet, soluti enim sumus à lege, hac ergo libertate gaudeamus quo ad possumus. O libertatem omni seruitute, & ipsa Dionisia ca tirannide deteriorem. Hæc est libertas, cuius prætextu, putant sibi licere omnia noui isti christiani, qui prædicãtes placentia, mirum nõ est, si abducũt discipulos post se. Contra quos clamat Paulus. In libertatem vocati estis, tan-
Gal. 5. tum ne libertatem in occasionem detis carnis. Tollens itaque hanc ansam Apostolus, inquit ex eorum persona addubitans. *Quid ergo? Peccabimus? Quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia?* Et ex animo soluens. *Absit.* Indigna nãque est responsione alia hæc argumentatio. Horret enim religiosus animus, & pia auris hanc impiam vocem. Sumꝰ sub gratia, ergo licentiosè uiuendum, peccandumque impunè. Quid enim detestabilius esse potest, quàm ex christiana libertate, ad diabolicam perduci seruitutem? Num enim est libertas ser
Iob 11. uire peccatis? Audi Iobum. Vir uanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri liberum se putat. Verè se liberum putat, sed non est liber. Quæ ẽm crudelior seruitus esse potest, cuius finis mors est? Vera autem seruitus, serui re Deo est. Audi illum. Seruire Deo regnare est. Sed tu miserorum omnium miserrimus, fregisti iugum, rupisti uincula, dixistiq; non seruiam. Num enim Hier. 2.
spem concipere debueras, si fragilitate peccares, diuina gratiate releuari posse? Licentiæ & relaxationis temeritate cõcepta, insolescere cæpisti, dicens, peccãdum est, quoniam sub gratia sumus, remittentur nobis omnia. Non est Deus Ps. 93.
vltionum, sed misericordiarum pater. Probat itaque Apostolus reflectendo ar 2. Cor. 1.
gumentum, quod nullo modo peccandum est hac vna ratione, videlicet, quia sumus sub gratia, & inquit.

An nescitis, quod cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientiæ ad iustitiam? Gratia autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde, in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Ratioque ista consistit in hoc. Cui homo se se subijcit ultro ad obediendum, illius se se seruum efficit ipso iure. Qui est sub gratia, se se ultrò gratiæ subiecit ad obediendum, igitur est gratię seruus effectus. Verùm si peccato pareat, iam à gratiæ obedientia recedit, ergo nõ est sub gratia amplius, sed sub peccato. Vt ergo sit sub gratia, peccata omnia caue re debet. Vos ergo, qui sub gratia estis, & gratiæ obedistis, quæ vos à peccato ad iustitiam auocauit, ne peccate. Nunquid enim indignum non est, à Dei seruitute recedere, & seruire peccato? cui si quis obediat, morte mulctatur ꝑpetua. Seruitutis uero diuinę prẽmiũ, est ipsa iustitia, vel iustificatio. Vt enim siquis captiuum à crudelissimo liberet tiranno, illum ipsum in seruum sibi uẽdicat perpetuum. Ita Deus omne hominum genus gratuitò eripiens, à peccati durissimo imperio, nos sibi ipsi iure optimo in mancipia comparauit. Quæ ratio ergo exigit, vt spræto benignissimo domino nostro, iterum tiranno seruire velimus? Præterita mala primũ recordemur, & immanissimam tirannidem, & pudebit nos ad eandem redigi velle miseriam. Secundo. Tantum liber tatis donum, quod nobis contulit moriens Dei filius, reuocemus ad mentẽ,

& uere-

& verebimur adeò ingrati esse, vt in tã ingẽtem malorum uoraginem, rursum præcipites spontè curramus. Illiq; nos altera vice dedamus, à quo nõ nisi Dei morte liberari potuimus. Futura quoque, (tertio loco) consideremus. Mors nanque peccati, seruos manet, & mors acerbissima, non qualis est ista corporea, sed quæ nulla lingua possit explicari: mors animæ, inferorũ gehenna. Necesse est enim, eos sine fine torqueri, qui liberati à peccato, se se sponte prodiderunt. Illamque mortem nullus dissoluet. Christus enim semel mortuus est, vt illam aboleret: rursus autem mori nequaquam potest. Et à præteritis ergo, & à præsentibus, & à futuris, moueri quisque debet, ut peccata detrectet, & Deo optimo maximo seruiat toto corde. Adde. Quod infidelitatis arguemur, ueniamque, aut excusationem nõ habebimus, si ad peccata pristina reuertamur. Nam ad diuinam seruitutem, & si diuinis fauoribus euocati fuimus, nõ tamen inuiti accessimus, nõ coacti, sed animo lubenti, sed spontè, sed uoluntariè. Si itaque non vi, non timore, non necessitate, sed ex animo, sed ex corde hilariter recessimus à peccatis, & diuinis obsequijs addicti sumus, qua ratione defendi poterimus, vel excusari, si cum diabolo fœdera inientes, deiq; rebelles effecti, uoluerimus adhuc peccato seruire? Gratiæ sunt agendæ Deo, qđ nos tantæ maiestatis, honorabiles seruos effecerit, qui primum adeò contemptibili seruitute, peccatis seruiebatis. Tantum abest, vt relicta Dei seruitute, iterum ad calamitatem illam, uobis sit redeundum. Et uerum dicit Apostolus, Gratias esse agendas Deo: nam quod à peccatis liberemur, non est ex nobis, sed ex Deo, contra Pelagium, qui hominem lapsum, à peccatis per liberũ arbitrium, sine gratia resurgere existimauit. Surgere enim à peccato hominem, vel à peccato liberari, non est tantum à peccato nouo cessare, sed est ad ea, quæ per peccatum ammiserat, reparari. Neque enim aliter uerum esse potest peccata deleri, nisi omnia quæ propter peccatum homo perdidit, recuperentur. Hæc autem sunt damna illa, quę quisque incurrit, cum letaliter peccat. Primum enim donis gratuitis expoliatur, & in naturalibus uulneratur, iuxta Parabolam illam. Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hierico, & incidit in latrones, qui expoliauerunt eum, & plagis impositis, abierũt, semiuiuo eo relicto. Ecce expoliatur homo iste, & deinde vulneratur: ad gratuita ergo id refertur, hoc ad naturalia. Cũ autem naturalia audis uulnerari, inclinationem intellige, quam omnis homo suapte natura habet ad virtutem. Ratio enim hominis, semper depræcatur ad optima. Vnde & vitium omne, dicitur esse contra naturam, quia vitium malum est, virtus bona: natura autem semper appetit bonum, & malum refugit. Vnde est illud Dionysij. Nullus intendens ad malum, operatur. Ista ergo inclinatio ad virtutem, cum peccamus, vulneratur, non tollitur prorsus, (quicquid moderniores dicant, vt omnino seruum arbitrium nostrum constituere possint.) Debilitatur tamen, atque diminuitur. Quis enim ignorat, quod ex omnibus nostris actibus, fit inclinatio quædam in homine ad consimiles act⁹, & eò maior, quo magis illi frequentantur? Hac quippe via, addiscere põt auarus liberalitatem, si frequenter erogare incipiat. Qui enim frequenter erogat, ad frequentius erogandum inclinatur. Cum ergo peccamus, fit in nobis inclinatio ad peccandum. Ex hoc autem, qđ ad alterum contrariorum aliquid inclinatur, inclinatio eius ad aliud diminuitur. Siquidem omne medium quò ad vnum extremorum accedit, eò recedit ab altero, & è contra. Quò ab uno extremorum recedit, eò accedit ad aliud. Igitur cum peccatum, & virtus contraria sint, eo ipso quo peccamus, inclinatio ad uirtutem diminuitur. Vnde omnes animæ uires remanent quodam modo proprio ordine destitutæ, quo ad virtutem naturaliter inclinantur. Et hæc ipsa destitutio vulneratio dr̃ naturæ. Rõ in qua est pudentia, in agendis hebetat: ecce vulnus ignorantiæ. Voluntas in qua est iustitia, induratur ad bonum: Ecce vulnus malitię. Irascibilis, in qua est fortitudo, difficilis ad benę agendum redditur:

Luc. 10.

ditur: ecce vulnus infirmitatis. Concupiscibilis, in qua est temperantia, ad delectabilia immoderate exardescit: Ecce vulnus concupiscentiæ. Secundum dānum hominis ex peccato est, id quod Macula dicitur, de quo in Ecclesiastico.
Ecclesiastici. 47. Dedisti maculam in gloria tua. Et ad
Ephesios. Vt exhiberet sibi ecclesiam
Eph. 5. gloriosam, non habentem maculam, neque rugam. Macula enim propriè corporum est, & maculatũ dicitur corpus, quando ex alterius corporis tactu, nitorem perdit. Sicut uestis, aurum, vel argentum. Transfertur autem & hoc ad spiritalia, hunc in modum. Anima duplicem habet nitorem. Vnum quidem ex splendore, & fulgore luminis naturalis rationis, qua homo in actibus suis dirigitur. Alterum uero, ex luce diuinæ legis & gratiæ, qua ad bene, beateque viuendum perficitur. Est autem quasi quidam animæ tactus, cum anima alicui rei per amorem inhæret. Peccando uero, inhæret rebus aliquibus cõtra lumen rationis, & etiam gratiæ, atque diuinæ legis. Hunc itaque nitorem perdit hoc metaphorico tactu, consequenterque maculata dicitur, & est.
Ios. 22. Remanetq; macula hæc, etiam post peccatum, iuxta illud. An parum est uobis, quia peccastis in Beelphegor, & vsque in præsentem diem macula huius sceleris, in uobis permanet? Tertium vero est reatus, de quo supra meminimus, & hæc satis sint. Quando ergo surrexisse dicitur à peccato, qui peccauit? cũ in integrum restitutus est: absolutus à reatu: mundatus à macula: sanatus à vulnere, donis gratuitis uestitus. Quis autem ignoret, quod non nisi per diuinam gratiam restitui potest? Nam in primis, Ordo atque inclinatio animæ ad virtutem, reparari non potest, nisi anima primum Deo subijciatur, & ad Deũ ordinatur, qui est caput omnis ordinis atque princeps. Anima autem Deo nõ subijcitur, nisi Deo eam sibi subijciente, ad seque trahente. Iuxta illud. Nemo venit ad me, nisi pater meus, qui misit me, traxerit eum. Macula auferri non potest ab anima, nisi exhilaret faciem
Psal. 103. eius in oleo, Deus gloriosus. Gratiæ ueste, solus Deus largitur, de quo dicitur. Gratiã & gloriam dabit dominus. Ps. 83.
Reatum quoque æternæ pœnæ, solus ipse remittere potest: & quia ipse iudex est, & quia ipse peccatis offenditur. Ergo absolutè conuincitur, quod homo à peccato liberari non potest, nisi diuina gratia liberetur. Hinc est, quod dicit dominus per Esaiam. Ego
sum qui deleo iniquitates tuas, propter Esa. 43.
me. Dauid quoque in Psalmo inquit.
Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum. Vnde non præcipitur homini lapso in peccatum, vt tollat ipsum à se, sed vt deprecetur, opereturque quantum in seipso est, vt à Deo auferatur. Fili peccasti, ne adijcias, & de præteritis deprecare, vt dimittantur tibi. Impossibile nanque non præcipit Deus, pro aliquo statu. Propter hoc clamamus, Dimitte nobis debita nostra. Item Sana animam meam, quia peccaui tibi. Optimè itaque inquit Paulus. *Gratias Deo, quod fuistis serui peccati. Obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis.* Non agit gratias, quod fuerint serui peccati. Id eñ non est materia gratiarum actionis. Sed quod cum fuerint serui peccati, vltro obedierint Christo, & de seruitute peccati, ad gratiæ seruitutem translati sint. Hæc enim omnia dona Dei sunt. Fortasse autem, & de illo gratias agit: nanque si de peccatis, non sunt agendæ gratiæ, cur dixit Beatus Gregorius. O felix culpa, quæ talem ac tantum uirum, meruit habere redemptorem? O certè necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum est? Peccatis enim abundantibus, occasione accepta à Deo glorioso, abundauit gratia, in peccatoribus. Vnde est & illud. Lex subintrauit, vt
abundaret delictum. Vbi autem Rom. 5.
abundauit delictum, superabundauit & gratia. Et illud. Cui plus di- Luc. 7.
mittitur, plus diligit. Vnde & meminι dictum esse superius, diuinæ misericordiæ donum esse, quod peccator aliquis sibi dimittatur, & amplius peccet, vt deinde surgat, feruentior atque cautior, quo tandem excedat in gratia, sicut excessit in culpa.

Notan-

Ps. 84. Eccl. 21. Matt. 6. Ps. 4.

Notandus est autem loquendi modus, quo vtitur Paulus in ratione supra declarata, antequam vltra procedatur. *Cui exhibetis seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obedientiæ ad iustitiam.* Quid enim clarius dicere potuit, pro nostri arbitrij libertate, qua quisque potest se se, vt libet seruum, vel peccati, vel virtutis exhibere? Vbi sunt qui dicunt, quod homo est tantum liber ad male agendum? Paulum audiant, & resipiscant. Audiāt. Deus ab initio constituit hominē, & reliquit illum in manu consilij sui, adiecit mandata, & præcepta sua. Si uolueris mandata conseruare, conseruabunt te. Apposui tibi ignem, & aquā, ad quocunque uolueris, porrige manū tuam. Ante hominem uita, & mors, bonum & malū, quod placuerit ei, dabitur illi. Hoc est, quod explicat Paulus hic. *Cui exhibetis vos seruos, ad obediendum, serui estis eius cui obedistis.* Hoc enim libertatem indicat ad vtrumque, vt placet. Loco autem uirtutis quæ opponenda fuerat peccato, posuit obedientiam. Quia omne peccatum, est inobedientia. E regione etiam mortis, non collocauit uitam, sed iustitiam, quoniā vita æquiuoca uox est, ad vitam corporis & animæ. Vt ergo intelligas, diuinorum mandatorum obedientiam, animę uitam parere, iustitiam signanter expręssit. Iustitia enim qua iustificamur, est nostrarum animarū uita, sicut anima corporum. De uita autem animæ sermo est, in præsentiarum. Dicit autem deinde. *Gratias Deo.* Gratia quippe secundum communem loquēdi modum, tripliciter accipitur. Primo. Pro dilectione alicuius. Consueuimus enim dicere, miles iste habet gratiam Regis, idest est dilectus à rege, vel gratus regi. Hūc modum vsurpauit Moses. Si inueni gratiam in oculis tuis, ostende mihi faciem tuam. Secundo. Pro aliquo dono gratis dato. Sicut & in usu est, vt dicatur Principi. Peto à te hanc gratiam. Vnde illud est. Diuisiones gratiarum sunt. Hic neutro modo sumitur, sed tertio, pro gratiarum actione, vt & dici assolet, Habeo tibi gratiam, vel gratias. Gratias ago Deo meo, dicebat Paulus. Hi autem tres modi gratiarum, distinguuntur, rationeque huiusmodi ordinantur. Nam secundus modus pendet ex primo, tertius ex vtroque. Ex amore enim quo Cęsar militem illum habet gratum, procedit vt donum aliquod illi gratis impendat. Ex beneficijs autem gratis datis, & & amore etiam, surgit gratiarum actio, in eo, qui donatur & amatur. *Obedistis ex corde*, idest sponte, voluntarie, & etiā non fictè, sed uerè citra hipocrisim, nō externis obsequijs tantum, sed interno animi affectu. *In eam formam.* idest regulam Doctrinæ, noui testamenti, vel Euangelij. *In quam traditi estis.* Audis, quomodo Romanos laudat, quod eā doctrinam imbiberint, in quam fuere traditi, quam semel edocti sunt à Petro? vtinam retinuissent, nec fuissent in eis, schismata illa, quę nascentem ecclesiam propè extinxerunt. Magni periculi res est mihi crede, Roma. Si post Prophetarum oracula, post Apostolorū testimonia: post martyrum vulnera, ueterem fidem quasi nouellam discutere præsumas. Et post tā manifestos duces, in errore permaneas: & post morientium sudores, otiosa disputatione contendas. Hinc hæreticos in spiritu videns Paulus, seductores, nouitatumque cupidissimos, monebat vt posthabitis eorū inuentis, vetera dogmata sectaremur. Mali homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes: tu uero permane in his quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris. Iterum. State, & tenete traditiones meas quas didicistis, siue per Epistolam, siue per sermonem. O quàm impium est à patribus discedere, & tā leuiter spiritibus erroris, & doctrinis demoniorum adhærere. O insensati. Quis uos fascinauit non obedire veritati? Considera enim, quod non dicit. Obeditis in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. Sed obedistis, ut eos coarguat, qui eo tempore, & ipsi scismata disseminantes, quę faciebāt in Ecclesia Dei, cum primum magna pietate & humilitate se se exhibuissent ad obediendum ueritati euangelicæ, in quam traditi fuerāt. Erubescite Romani, vult dicere Apostolus. Inuicem enim mordetis,

Ecclesiastici. 15. Exo. 33. 1. Cor. 12 Rom. 1. 2. Tim. 3. 2. Thes. 2. 1. Tim. 4. Gal. 3.

Gal.5. detis,& comeditis: uidete ne ab inuicē consumamini. Gratiæ sunt agēdæ Deo, quod iam Petro obedistis, idest sapientes,& credentes. Sed nunc culpandi vos estis, quod non eadem simplicitate obediatis. Laudo vos, quod obedieritis, in hoc non laudo, quod non obeditis. Dicit autem. *In quam traditi estis*. Et non quæ tradita est uobis, vt intelligamus, oportere nos subijci diuinæ legi, non legem nobis. Quemadmodum enī equum dirigit sessor: ita dirigit nos diuina gratia. Non autem dixeris, sessorem tradi equo, sed equum sessori. Hinc uoluntas nostra pedisequa dicitur gratiæ. *Traditi autem in eam formam doctrinæ. Liberati à peccato estis, & serui facti iustitiæ.* Qui nanque se se Deo subijcit, ab omnibus expiatur peccatis, Deoque in gratiam reconciliatur. Et ita seruit p̄ceptis suis, quo amplius iustificetur. dicitq; in corde suo. In æternū non obliuiscar iustificationes eius, quia in ipsis viuificauit me. Sequitur. Ps.118.

Humanum dico propter infirmitatem carnis uestræ. Quemadmodum enim exhibuistis membra uestra, serua immunditiæ & iniquitati, ad iniquitatem, ita & nunc exhibete membra uestra, serua iustitiæ ad sanctificationem. Consilium dederat supra Apostolus, pro uitandis peccatis egregium, & salutare, ut obediremus Deo, qui primum obediebamus peccato: vt membra nostra, pro Dei regno pugnarent, quæ antea pro regno peccati pugnauerant: vt vitijs moreremur, qui olim virtutibus mortui eram⁹. Ne ergo magnū quid, & impossibile factu dixisse uideretur, declarat, quàm id rationi humanæ sit consentaneum, atque etiam omnium nostrum fragilitati, non possibile modo, sed facile. Se se etiam excusat, quod parum dixerit. Reges isti, inquit Apostolus, Deus, & Peccatum, inter se longissimè distant. Optimus, Deus est: Peccatum uero, pernitiosum & pessimum. Huius & illius imperij, maximum discrimen est. Tirannidem enim peccatum exercet: Iustè imperat Deus. Euidentissimè & ipsa fœdissima seruitus peccati, indignior apparet Dei seruitute. Oportebat ergo, nec id me latet, præciperē, vt multò maiore studio seruiretis Deo, quàm seruieritis peccato. Iuxta illud Baruch. Sicut fuit sensus vester, ut erraretis à Deo, decies tantum conuertentes, requiretis eum. Verumtamen nihil amplius peto ego. Scio enim quod, & si uoluntas uestra ardētiore spiritu inhiaret, caro tamen reluctaretur. Infirma siquidem caro est, licet spiritus promptus sit. (Cernis quomodo non uoluntatem infirmam dicit, sed carnē, vt quo laudari se intelligunt, eò animentur magis.) Id ergo mihi sat est, vt quemadmodum olim peccato seruiebatis, nūc seruiatis Deo. Quis adeò miser erit, vt nolit tantum seruitutis p̄stare Deo, quantum præstitit peccato? Immo quis ferre poterit, vt dicatur nō magis esse seruiendum Christo, quàm peccato seruierimus? Quemadmodum ergo seruientes peccato, omnia membra uestra dedistis impietati, immunditiæ, non aliqua tantum. Ita nunc serui facti Dei, omnia membra emancipate Deo: Totos uos præbete virtuti, sicut totos uos uitijs præbuistis. Nullum mēbrum Deo inseruiebat olim: nunc nullum diabolo famuletur. Nullus timor ad peccandum cogebat, sed sola libido, voluptasque peccandi: Et nūc, non metus gehennæ uos urgeat, sed delectatio amorq; iustitiæ. Carnis uoluptates virtuti proponebantur, anteponatur, & modo virtus uoluptatibus vniuersis. Pro iniquitatibus perpetrandis, quot labores, quot erumnas perpessi estis? Nō ergo durum uideatur, pro iustitia subire incommoda, tollerare afflictiones, & damna perferre. Dicit ergo. *Humanum dico.* Hoc est, minus quàm par sit exigo, temperatum, mediocrè, communiterque, facile humanis viribus omnium hominum. *Propter infirmitatem carnis vestræ.* Parcens scilicet fragilitati. *Sicut enim exhibuistis*, sponte, ex animo. *Membra vestra*, tam interiores uires, quàm exteriores. *Serua immunditiæ.* Venerea peccata intelligite hoc, *Immunditiæ* nomine. Illis enim contumelijs afficiuntur corpora nostra, vt supra capite primo dicebatur. Nam qui fornicatur, in corpus suum peccat. Est autē communius peccatum hominum, peccatum carnis: Ideo signanter illud expræssum

Baruch.4 Matt.26. 1.Cor.6.

præssum

præssum est. Continua quippe pugna est, & rara uictoria. *Et iniquitati.* A specie transit ad genus: & est exaggeratio. Omne peccatum enim, iniquitas est. *Ad iniquitatem,* scilicet consummatam. Habet nanque iniquitas initium, progressum, & metam. Iuxta illud. Qui no-
Apoc.22. cet, noceat adhuc: Qui in sordibus est, sordescat adhuc. *Ita & nunc,* proportionaliter. Postquam addicti estis Deo. *Exhibete membra uestra,* pare diligentia & uoluntate, pare affectu, pare studio, pare uigilantia, qua usi estis ad explenda peccatorum desideria, vtentes vt sint, *Serua iustitiæ.* Iustitiam autem tantum nominat, cum supra immunditiã, & iniquitatem nominarit, quoniam iustitia est omnis uirtus: potestque merito ipsa una, è regione omnium peccatorum collocari. *Ad sanctificationem.* Sanctificatio enim est iustitia consummata. Plus enim est esse sanctum, quàm iustũ.
Apoc.22. Vnde in Apocalypsi dicitur. Qui iustus est, iustificetur adhuc. Et subditur quasi pro consummata iustitia. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. Est enim sanctus Græcè Ἅγιος, quasi ἀνὰ γαῖος. idest sine terra, qui nihil terreni affectus habet, sed est totus cęlestis, ex eorum nu-
Philip.3. mero, qui dicunt. Nostra conuersatio in cęlis est. Et de quibus dicitur. Vos in carne non estis, sed in spiritu. Quàm autem rationabile sit, & quàm humanum, eadem mensura seruire Deo hominem, qua peccato seruiuit, probat Apostolus à fortiori. Tria nanque affert seruitus peccati, maximè indecora, & indigna. Tria item per antithesim, affert seruitus Dei, maximè honesta & desiderabilia. Quis itaq; non uideat plus esse exigendum pro seruitute ista, quã pro illa? Valde ergo humanum est, si nihil amplius exigatur. Sed hæc omnia opere prætium est aperire. Primum igitur, quod habent, qui peccato seruiunt, est, quod effrenatè peccant: habenis.n. iustitiæ non reguntur, sed soluti omnino & liberi, præcipites in uniuersa scelera prolabuntur. O mala libertas. Veh illis, qui hanc habent libertatem. Quid enim peius contingere potest homini, quàm hæc profana peccandi licentia? *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.* Idest ab omni iustitia penitus alieni. A iugo uirtutis soluti, cum summo nestro dedecore & damno, putãtes uobis licere quod placebat, in omnib' peccatis versabamini. Secundum est, quod & illius ignominiosæ seruitutis recordatio, sine rubore & pudore esse, non potest. Multo ergo magis ipsa serui tus, omni pudore digna esse probatur. Gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Et tamen, ò magnum & mirum, qui peccãt erubescere nesciũt, nec intelligunt, se rubore digna opera perpetrare. Vtinam autem non etiam gloriarentur. Scriptum est enim. Quid gloriaris in malitia? Et iterum. Lętãtur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis. *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, de quibus nunc erubescitis?* Sola scilicet peccatorum memoria? Quàm ergo erubescendũ fuit tunc, in ipsis actionibus peccati, si nunc earum recordatio, cum tñ in tantam gratiam Dei sis receptus, tibi pudorem affert? Tertium, est finis summopere formidã dus, mors animę, & æternus interitus. *Nam finis illorum, mors est.* Potest referri *Illorum,* ad peccata, de quibus statim. Quem fructum habuistis in illis, de qui bus nunc erubescitis? Et ita propriè finis eorum, ad quem suapte natura ducunt peccantes, mors est. Qui enim talia agunt, digni sunt morte. Potest referri etiam ad peccati seruos. Ita autem mors terminus magis est eorũ, quàm finis. Vltimum quippe est, non tamen ab eis intenditur, ut patet. Ergo non est finis. Vnde & repræhenditur ille qui dixit. Mortem esse hominum finem: Vltimum certè est, at finis, minimè.

Philip. 3. Ps. 51. Prou. 2. Gal. 5.

Declaranda modo sunt illa tria, q̃ secũ affert seruire Deo. Primum ergo est hoc. Nã sicut qui peccato seruiunt, sunt à iustitia alieni: ita qui Deo, alieni, liberatique ab omni peccato. *Nunc uero liberati a peccato, serui autem facti Deo.* Ordinem nostrum seruat Apostolus, vt uer' Philosophus. Ex parte Dei, primo datur gratia, qua serui Dei efficimur. Secũdo. Liberamur à peccato. Verum ex parte nostra. Primum liberamur à peccato. Deinde serui efficimur Dei, sicut supra declaratum est. Attende autem mysterium.

rium.

rium. Non dicit, liberi à peccato, ficut fupra dixit, liberi iuftitiæ, vel à iuftitia. Sed *Liberati à peccato*. Cur hoc? vt intelligas, quod ex te quidem liber effe potes à iuftitia, at non à peccato. Liberari em̃ oportet aliunde, externo fcilicet fauore Dei optimi maximi, vt fupra demonftratum eft. Ex nobis enim peccamus, fed non ex nobis à peccatis refurgim⁹. Ex nobis ferui peccati efficimur, fed filius Dei nos à peccato liberat. Hinc illud. Si filius Dei uos liberauerit, verè liberi eritis. Adam enim malè utens arbitrij libertate, fe perdidit, & ipfam, inqt Diuus Auguftinus. De quo tamen infra. Secundum eft hoc. Vbi eorum, qui peccato feruiunt, fructum eft ignominia atque uerecundia, etiam poft liberationem. Contra. Seruientium Deo, fructus eft iuftitia ufque ad fanctificationem. Vbi autem hæc funt, eft & magna fiducia. Procul ergo abeft oĩs pudor. *Habetis fructum ueftrum in fanctificationem.* Ponit enim tantum terminũ, non initiu mfructus. Sanctitas nanque, eft confummatio iuftitiæ, ut fupra dicebatur. Subintelligendum eft ergo, fructus ueftræ feruitutis, (nifi afpiciatis retro, redeatifq; ad peccata, ficut canis ad vomitum,) terminatur, ad fanctitatem per gratiam diuinam, Vt inter diuos ab hominibus magno honore referri ualeatis. Tertium eft. Illorum enim finis erat interitus: horum uero eft æterna vita, fine metu mortis. Non modo uos beatos exiftimabunt homines, fed reuera beati eritis. *Finem vero vitam æternam.* Quàm ergo turpe eft, flagitiofumque, & miferabile feruire peccato, tã gloriofum eft, & omni felicitate felici⁹ feruire Deo. Non modo enim à prauitate eripimur, cuius qui meminerit dũtaxat, erubefcat neceffe eft, nifi hominẽ exuerit prorfus, non modo iuftitiæ freno, corripimur atque gubernamur: Ita vt nihil mali faciamus, fed & fanctitatẽ adipifcimur, cuius pulchritudo vniuerfos homines ad amorẽ allicere debet & inflammare, atque demum vitam non temporalem caducamue fortimur, fed fempiternam. Confidera autem, quod fortaffe tota hæc claufula. Humanum dico propter infirmitatem carnis veftræ. Non eft appofita nifi pro metaphoræ illius declaratione. Sicut exhibuiftis membra ueftra, feruire immunditiæ, & iniquitati, ita exhibete membra ueftra arma iuftitiæ. Quæ carnalibus hominibus aliqualiter obfcura uideri potuiffet, dicit. Humanum ergo dico. Stilo hominis facile loqui nũc intendo. Vnde & illud eft. Scribe ftilo hominis, hoc eft plano & facili, ꝓpter infirmitatem carnis ueftræ, ideft uirorum pufillorum, & carnalium, qui funt inter uos. Animalis enim homo non pcipit, quæ funt Dei. Spiritualis autem omnia fcrutatur. Metaphora itaq; declaratur hoc modo. Sicut exhibuiftis membra ueftra iniquitati, ita nunc exhibete membra ueftra iuftitiæ. Et hæc expofitio mihi magis placet. *Stipendia enim peccati mors, donum autem Dei vita æterna, in Chrifto Iefu Domino noftro.* Obferua hunc locum. Quia enim dixerat. Finem eorum qui peccato feruiunt, mortem effe. Contra uero, eorum qui Deo famulantur, æternam vitam: Ne crederes pare ratione mortem peccatis & uitam refpondere bonis operibus, explicare uoluit, quàm diuerfa fit ratio vtriufque finis. Mors igitur (inquit Apoftolus,) eft merces debita peccato. Omnis inquam mors, & animæ & corporis, quod dico propter peccatum originale: Non dicit autẽ merces, fed ftipendiũ, perfeuerans in militię, & armorũ, atq; regni metaphora. Qui ergo peccato militat, inquit Paul⁹, ftipendium quod illi debeť, mors eft. At uita æterna, non eft ftipendium, quod his qui Deo feruiunt, debeatur. Quãdoquidem ipfi potius Deo debent, qđ in feruorum fuorum numerũ fint recepti, quàm ftipendium aliquod illis debeatur. Quæ profecto felicitas maior nobis contingere poteft, quàm vt ferui Dei vocemur & fimus? Erepti em̃ funt ab omni miferia, qui Deo puro corde feruiunt, & in fpiritu, iuxta Paulum, omniq; felicitate abundantes, nihil fentiunt aduerfi: Quotidie moriuntur propter Deum, periculorum imbres fubftinent, calamitates patiunť, inedias, tormenta perferunt, blafphemantur, crucifigunť, & tñ ridẽt omnia, unico illo Dei

Margin notes: Ioan. 8. (beside "Si filius Dei uos liberauerit"); 2. Pet. 2. (beside "vomitum"); Efa. 8. (beside "Scribe ftilo hominis"); 1. Cor. 2. (beside "Animalis enim homo").

amore contenti, cui semper inhiant, & intendunt. Contra, eos qui peccato se totos dederunt, quamuis maximis uoluptatibus frui uideantur, angor tamen perpetuus excruciat, & nullus illis est sine felle dies. O beatos illos ergo, qui tanta gloria perfruuntur: Nõ auté propria uirtute serui Dei euadimus, sed diuino fauore. Videtur ne ergo tibi, quod huic excellétissimæ seruituti, uel (vt metaphoram seruemus) militiæ, stipendiũ aliquod sit reddendum? Stipendium Deo persoluere dicunt, qui illi militãt, non Deus ipsis. Verum inexhausta illa Dei liberalitas Optimi Maximi, quæ vinci nescit, quamquàm pro tam honorabili seruitute, nos illi omnia, & nos ipsos debeamus, qui & à peccati seruitute infelicissima redemit, & transtulit in suam seruitutem, cui regna omnia comparari non possunt, donare tamen promisit, & re ipsa omnibus illi famulantibus, donat æternam uitam. Donum agnosce, non debitum. Nihil tibi debet Deus, O homo, etiam si æque ac Paulus ille, summa puritate, pietate, & charitate famuleris. Audi Iobum. Si iuste egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua accipiet? Et iterũ. Quid prodest Deo si iustus fueris? aut quid ei cõferes si immaculata fuerit vita tua? Audi Dauidem. Bonorum nostrorum nõ indiges domine. Tu Deo potius debes, cuius & dona sunt vniuersa, quæ bene agis. Operatur enim in nobis velle & perficere. Hinc Esaias. Omnia opera nostra, operatus es in nobis domine. At pro sua ingenti munificétia, si bene egeris, vitam æternam accipies, æque ac qui male egerit, stipendium mortis: non magis dono illo fraudaberis, q̃ si stipendium esset: Oĩbus male operãtibus, reddit mors pcõ debita, quia non iniustus est Deus. Omnibus bene operantibus, donatur æterna uita. Quia fidelis est Deus, & non potest negare semetipsum. Ne puta unquam tibi debere Deum. Puta autem, quod sibi ipsi debeat. Promisit enim. Ego ueni vt uitam habeant, & abundantius habeant. Igitur. Quia omnis homo mendax, Deus autem uerax, omnes serui Dei, uita illa perhenni in cœlis potiuntur. Ne mirare autem, quod nihil explicet Apostolus, cui hæc æterna uita donetur. Sicut explicat id cui redditur stipendium mortis, videlicet peccatum. E regione enim peccati, explicanda fuerat virtus vel iustitia, aut aliud id genus. Sed quia facile potest intelligi. Si pro peccatis redditur mors, quod pro iustitia donatur æterna uita, detruncauit sermonem hebraico more. Quod autem dicit donari uitam æternam. *In Christo Iesu Domino nostro.* Intellige per Iesum Christum dominum nostrum, vt illum promeruisse nobis, hoc tam eximium donum, non nos ipsos intelligas. Quare añt & si opera nostra spectantes quamuis egregia, vitam æternam, donum, gratiamq; appellare debeamus, innitentes tñ merito Christi Iesu, coronam iustitiæ, mercedemq; & stipendium appellare possumus. Ipse enim inquantum Ecclesiæ caput, & humanæ salutis autor, meruit nobis æternam uitam. Iuxta illud. Qui multos filios in gloriam adduxerat, autoré salutis. Vnde & sancti omnes, Christo fidunt non sibi. Dicit enim Esaias. Ego ero fidens in eum. Ecclesia quoq; omnes orationes ad Deum, dirigit ipsius medio, quoniam ex ipso Gratia est. Gratia per Iesum Christum facta est. Ex ipso est nostra iustitia. Qui factus est pro nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio. Ex ipso æterna uita. Oues meæ uocem meam audiunt, & sequuntur me, & ego uitam æternam do eis. Vnde & inquit Samaritidi. Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam.

Iob. 35. Iob. 22. Psal. 15. Philip. 2. Esa. 26. Rom. 2. Ioan. 10. Psal. 115. Rom. 3. Heb. 2. Esa. 8. & Heb. 2. Ioan. 1. 1. Cor. 1. Ioan. 10. Ioan. 4.

Sed hic sunt difficultates. Prima quidem. Quia abrogata uidetur omnis nostra libertas propter peccatum, ex modo loquendi Apostoli. Peccatores enim, peccati seruos uocat. Iuxta illud. Qui facit peccatum, seruus est peccati: Quod millies dictum est. Pugnat autem seruitus, cum libertate, ex diametro. Igitur. &c. Confirmatur. Diuina gratia per Iesum Christum, à peccati seruitute liberamur, & non ex nobis, Dicitur autem in Euangelio, quod & supra citatum est. Si filius Dei vos liberauerit, uerè liberi eritis. Ergo nisi

Ioan. 8. Ioan. 8.

nisi liberauerit, non sumus uerè liberi. Non ergo ex nobis liberi, quare nec semper liberi. Hoc est itaque quod dicunt moderni, quod arbitrium nostrum, seruum non liberum dicendum est. Non est enim liberum nisi nomine, reipsa seruum, quoniam omnes peccatores sumus.

Secunda verò est, quoniam è medio tollit Apostolus omne hominum meritum, appellans vnicè donum, vel gratiam, æternam uitam. Si enim donum est, donatur non redditur, est misericordiæ munus, non corona iustitiæ. Meritis autem debetur corona, & redditur, non donatur. Qui ergo asserit merita, non appellat vitam æternam donum, sed mercedem. Paulus uero incunctanter ex animo appellat donum, igitur meritum non agnoscit. Fauere ergo uidetur hæreticis, qui vnicè Christi meritum agnoscunt, nostra autem merita repudiant. Nec euadi potest, quod operibus nostris bonis, ut nostra sunt, donatur uita æterna, non redditur, vt exeunt autem à Spiritus sancti gratia, redditur, quia uerè ut Dei sunt, merentur, non ut hominum. Locus enim iste, hanc glosam non recipit. Loquitur enim Apostolus de his, q Deo seruiũt. Et inquit, quod donatur eis uita æterna, sicut redditur his, qui peccato seruiunt, æternus interitus. Qui autem Deo seruiunt, iam in Dei gratiam sunt recepti, ergo illis vt sic donatur æterna uita. Secundum Apostoli intentionẽ. Et confirmatur. Quia meritum & merces, ad idem referuntur. Merces enim dicitur, quod pro operis, vel laboris retributione alicui recompensatur, quasi quoddam prætium ipsius. Est ergo act⁹ iustitiæ, mercedis exhibitione, alicuius merita recompensare, non minus, quàm soluere iustum prætium pro re empta. Iustitia autem æqualitas quædam est. Vbi ergo non est æqualitas, nec iustitia. Inter Deum & homines nulla æqualitas est, infinita potius inæqualitas. Distant enim sine fine creator & creatura, ergo nec iustitia inter eos esse potest. Quare nec homo apud Deum mereri potest, nec Deus reddere homini mercedẽ. Omnino ergo donum est æterna uita, vel accipias hominem vt in gratia, vel secus. Nam & vt in gratia, in infinitum distat à Deo, ergo nihil meretur ab eo.

Ad Primam itaque dicendum est. Multiplicem esse libertatem. Est libertas à culpa, à iustitia, à miseria, à coactione, & à necessitate. Qui Deo optimo maximo famulatur, in eiusque gratiã receptus est, liberatus est à culpa, vel etiam liber. Et si enim potius liberatio dici debet, quàm libertas. Nam Apostolus dicebat. Liberati à peccato, non liberi. Christus tamen etiã libertatem uocat. Si filius Dei vos liberauerit, uerè liberi eritis. Et idem Paulus. Vbi Spiritus domini, ibi libertas. Hæc ergo prima libertas, non conuenit homini per naturam, quare nec semper, sed per gratiam diuinam gratificam duntaxat contingit nobis. Habuit primus homo hanc libertatem, nõ fuit liberatus ipse, sed creatus liber. Conditus enim fuit in natura, hac summa libertate, libera & sine peccato, vt si uellet, posset non peccare, & facilè posset. Non dico tamen sine Dei auxilio, in bono conseruantis. Id enim si subtraxeris, etiam natura ipsa in nihil redigetur, ex quo cõdita est. Hanc autem libertatem perdidimus omnes, in ipso Adam, cum peccauit. Necessario enim sub peccato sumus, & velimus nolimus, in peccatis nascimur, & cum difficultate magna, quin in alia labamur peccata, possumus abstinere. Hoc est, quod dicere uoluit Augustinus. Adam male vtens libero arbitrio, se perdidit & ipsum. libertatem scilicet à peccato, & à facilitate non peccandi. Sumus ergo omnes propter Adam, hac orbati libertate, sicut nisi peccasset, vnusquisque hac libertate potitus esset. In iniquitatibus nanque quisq; concipitur, & in peccatis concipit eum mater sua. Qui autem facit peccatum, seruus est peccati. Petendum itaque est, vt liberemur cum Propheta. Libera me de sanguinibus Deus, Deus, salutis meæ, idest de peccatis. Peccata enim, carnis & sanguinis nomine, in scripturis sanctis appellantur. Iuxta illud. Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.

Ibidem. 2. Cor. 3. Ps. 50. Ioan. 8. Ps. 50. 1. Cor. 15

Concedimus itaque, nullum peccatorem esse liberum hac libertate. Nullus enim peccator, ex se potest esse sine peccato illo, quod commisit, nisi per Deū liberetur, vt supra ostensum est, ergo. Contra: quilibet peccator, quia extra Dei gratiam est, liber est à iustitia. Seruus nanque peccati est. Cum autem serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ, dicebat supra Apostolus. A natiuitate itaque, omnes hanc libertatem nobiscum habemus. A natiuitate dico, etiam in utero. Quoniam singuli adeò polluti nascimur, vt liberè omnia peccata ex nobis ipsis nullo adiuuante, facillimè perpetrare ualeamus. O mala libertas. Propter id diuinæ gratiæ freno cohibetur, ut non quod libet, sed quod licet, immo nec quod licet, sed quod decet faciamus. Nisi enim hanc libertatem arceret Deus, veh nobis. Arcet autem per gratiam baptismalē, qua serui Dei efficimur, & originalis culpa deletur prorsus, & fomes peccati debilitatur, vt dictum est, donaturque libertas à peccato in Adam perdita. Vnde illud est. Non estis ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus uos liberauit. Libertas à Miseria, non habetur in hoc seculo, sed in futuro expectatur, iuxta illud Pauli. Ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Nam omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Vt enim vniuersas alias miserias ommittam. Hæc ommitti non debet, à qua nemo liber extitit. Omnes quippe homines, quantalibet sanctitate præpolleant, fomitem habent, quo in peccatum trahuntur & inclinantur. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Ita ut magna difficultate, etiam si sint in Dei gratia, bonum operentur, atque salutem consequantur æternam. Hinc illud est. Regnum cælorum vim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Vnde Paulus hac ratione se se infelicem vocat. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Intellige autem difficultatem esse ad bene operandū: non quia, non adsit adiutoriū potens. Qui enim in gratia sunt, auxilium habēt maximum, quo facilè peccata uitare pñt. Sed difficultas est, quia non est amotū impedimentū, illa uidelicet inclinatio ad peccandum. Si ergo adiutorium spectas, facile est, ut supra dictum fuit, si impedimētū, difficile. Corpus. n. quod corrumpitur, aggrauat aīam. Simpliciter itaq; dices, non excedit Chri donū Adæ delictum, quia Adā facilè simpliciter pcā uitare poterat: Homo autem in gratia existens, non absolutè facile, Immo excedit. Quia ubi maior difficultas, & maius meritum. Merebimur nō magis cæteris paribus bene viuentes, q̄ meruisset Adam si non peccasset. Difficultas ergo hæc est ad coronam. Adde autem, aliquos etiam Christi dono minime peccasse. Paruulos scilicet illos, in quibus fomes uidetur omnino peculiari Dei dono fuisse extinctus. Sed & hi (ne à proposito diuagemur) non fuerunt vndequaque à miseria liberi, aliter enim cum Christo esse, & dissolui haud quaquam optaissent. Vnde & Adam, cuius libertas summa prædicit, non fuit liber ab omni miseria, quoniā licet fomitem non haberet, peccare tamen poterat, quod euentus ostendit. Hanc ergo seruitutem, posse peccare, quæ opponitur summæ illi libertati dei & sanctorum, in superna Hierusalem, quæ liberrima est, & est mater nostra, videlicet nō posse ullo mō peccare, nō dicimus esse culpam, neq; ex culpa, sed ex nā. Quia nanq; ex nihilo conditi sumus, hanc miseriā nobiscum perpetuā habemus comitē, quod ad malū deflecti possumus, nisi super nos fiat dextera eius, q de nihilo vniuersa creauit. Vnde & Angeli nōdū cōfirmati, peccare potuerūt, & suo libero peccarūt arbitrio. Ecce q seruiūt ei, nō sunt stabiles. In patria aūt liberabimur, ita vt nequaq̄ peccare possimus. Sicut enim corpus nostrum, suapte natura corruptibile, dono gratię, incorruptibile efficitur, Iuxta illud. Oportet incorruptibile hoc induere incorruptionem. Ita liberum arbitrium, suapte natura ad malum flexibile, per gratiam confirmabitur, vt omnino mors non possit nobis (nec corporis, nec animę) dominari. Et

Marginal references: Rom. 6. — Gal. 4. — Rom. 8. — Ibidem — Gal. 5. — Matt. 11. — Rom. 7. — Sap. 9. — Gal. 4. — Iob. 4. — 1. Cor. 15

Et ideo inquit Augustinus. Quod posse peccare, non est pars libertatis. Nam libertas est maxima perfectio, vnde & transfertur ad Deum. Posse autem peccare, miseria est, & imperfectio, aliquãdo à nobis omnibus abolenda. Consequitur tamen nostram hãc libertatem, quo ad sumus in uia. Libertas autem à Coactione, & à Necessitate illa est, de qua dicitur. Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu cõsilij sui. Ante hominem uita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. Quod ne diceres, de primo homine tantum scriptum esse, repetitur in Deuteronomio ad Iudæos omnes. Considera, quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario, mortem & malum, vt diligas dominum Deum tuum: & ambules in vijs eius. Et iterum. Testes inuoco hodie cęlum & terram, quod proposuerim uobis vitam & bonum, benedictionem & maledictionem. Elige ergo uitã, vt & tu viuas & semen tuũ. &c. Nescio quid vehementius, quid apertius pro nostra libertate dici potuit. Electio enim, non est actus nisi liberi agẽtis. Quid enim est electio, nisi è duobus vnius lectio? Quoniam itaque hominis est eligere, oportet ut homo ad unum nequaquam sit determinatus: ita ut coactione, vel necessitate vnum velit. Sed sit indifferens ad duo contraria, ad bonum & ad malum: Aliter enim eligere non potest. Qui enim iam primum ad vnum determinatus est, optionem nõ habet, vt eligat. Hanc ergo indeterminationem, vel indifferentiam, libertatem vocamus à coactione, & à necessitate. Et de hac cõmuniter sermo est, cũ dicimus hominẽ esse liberi arbitrij. Intelligentes à natura propria in quocũq; statu, vel in gratia, vel extra gratiam, hominem esse dominum suorum actuũ. Itaque liberè, & libenter agit semper, vel sit in gratia, vel in peccato. Nam neque à gratia, neq; à peccato, necessitatẽ suarũ sortit' actionum, licet magnã inclinationem. Et enim à gratia motus ad bonum, potest resilire, & gratię nõ cooperari. Aliter nanq; non adhortaret' Apostolus. Hortamur uos, ne ĩ uacuũ grãm Dei recipiatis. Noli negligere grãm. Videte ne quis usum desit gratię Dei. A pcõ quoq; inclinatus ad aliud pcũm, resilire põt, & in aliud nõ prolabi pcũm: aliter non diceret Esaias. Quiescite agere peruerse. Et alius Vates. Peccasti fili, ne adijcias iterum. Non incassum autẽ addidi liberum esse hominẽ à coactione, & à necessitate. Plus.n.negat libertas à necessitate, q̃ à coactione. Vnde aliqui dicunt. Hoĩem non cogi à gratia ad benè agendum, necessitari tñ. Nã cogi est, cum uiolentia: violentum aũt repugnat & libero & naturali. Vnde nullus actus naturalis uiolẽtus est, licet plerique necessarij sint. Repugnat ergo (inquiunt) libertati uiolentia, sed nõ necessitas. Quę tñ opinio hęretica est, & fatua simul. Fateor necessitatẽ absolutè, libertati non repugnare. Nõ.n. repugnat libertati diuinæ. Liberè nanq; spiratur spũs scũs, non tamen contingenter, sed necessariò. At libertati nr̃æ, quoad sumus in uia, repugnat adeò, vt plus repugnare non possit. Quod qui mecum non concedit, audenter dicam, hoĩem exuit, sensum negat, & à fide recedit. Si quidem & fides, & sensus, & humana rõ ostendunt hominis libertatem: contingentiam quandam esse, qua uerti potest, vt modo unum velit, modo aliud. Omnia autem cum indifferentia ad cõtradictoria: quæ indifferentia necessitatem prorsus tollit. In primis quidem Fides, quoniam vbi est necessitas, meritum esse non potest, nec demeritum. Pręcepta ergo & prohibitiones quæ diuinitus fiunt: Comminationes etiam & promissa frustra essent, nisi in hominis potestate esset, facere & non facere. Qui enim, ita ex necessitate agit aliquid, vt illud uitare nõ possit, qd meret'? quid item demeret'? cur punit' vel ẽt p̃miatur? Certum est enim, neminẽ iustè puniri vel premiari, pro his quę in eius non sunt potestate, sed ex fide scimus, iustè redditurum esse Deum vnicuiq;, secundum opera eius. Ergo ex fide intelligitur, hoĩem posse operari, & nõ operari, benè & male. Sunt aũt & innumera sacrarũ literarũ testimonia, quib' reuelauit Deus, esse in hoĩe hoc liberũ volũtatis arbitriũ: hanc.s. indifferẽtiam.

Ecclesiastici. 15. Deut. 19. Deut. 4. 2. Cor. 6. 2. Tim. 4. Heb. 12. Esa. 1. Ecclesiastici. 21. Matt. 16.

Est ergo, est certè liberum arbitrium in omnibus hominibus. Et ita per liberũ arbitrium agunt, quęcunque agunt, tãquam per primum principium intrinsecum suarum actionum. Licet enim si vim uocabuli attendas, liberum arbitrium actionem exprimat. Quid nanq; liberum arbitrium est, nisi liberum de voluntate iudicium? Tamen usus obtinuit, quod per liberum arbitrium, intelligatur potentia, quæ est principium, quo homo liberè iudicat. Quia autem iudicium, vel iudicare, actum significat intellectus, vel rationis, Intellectus aũt vt intellectus formaliter, non est liber, natura eñ est, & naturaliter agit. Ideo non nominatur liberum iudicium, sed liberum arbitrium. Iudicem enim oportet, secũdum iura, causas, & lites terminare. Arbiter uerò potest ad libitũ suæ uoluntatis, sententiam ferre. Et ita iudicium, actum rationis importat, legibus vel diuinis, vel humanis regulatum. Arbitrium uero, actum à propria uoluntate regulatum. Vt ergo hęc hominis libertas exprimatur, qua potest ad libitũ se se ad bonum, vel ad malum ad hoc, & ad illud determinare, dicitur liberũ arbitrium magis, q̃ liberum iudicium. Ne tamen sit lis in uerbis, si placeat magis liberum iudicium, quàm liberũ arbitrium appellare. Distingue iudicium. Iudicant nanque doctores in causis, & iudicant item reges, & principes. Illi proponunt, & consulunt: hi eligũt, decernunt, & imperant. Primum est intellectus, secundum uoluntatis. Cum ergo noĩas liberum iudicium, intellige de iudicio regio, quod per auctoritatẽ fit à nostra uoluntate: & idem est quod electio. Sicut optimè declaratur in Moralibus. Agimus ergo per liberum iudicium, idest per liberam electionem. Neq; enim ageremus, si iudicio intellectus tantum inniteremur. Circa agibilia nanque, intellectus vtrinq; rationes habet, aliter non discurreret, non sillogizaret. Suspensus itaque esset, nisi uoluntas iudicaret, hoc est alteram partẽ eligeret: vt breuiter dicamus. Intellectus est duorum contrariorum æqualiter, sanitatis & morbi: mali & boni: virtutis & uitij. A contingente æqualiter, nulla prouenit actio: quia da oppositũ. Ergo ageret duo contraria simul. Quod est impossibile. Oportet ergo intellectũ ad unum determinari, ut agat. Illud itaque à quo determinatur, est tanquàm dñs in regno nr̃o, in cuius potestate sunt vniuersæ nr̃æ actiones. Quid autẽ illud est, nisi voluntas, quæ merito uoluntas dicitur, quasi volutans? Hinc.n. & inde, huc & illuc uoluitur ad libitũ: Ad imperium quoque eius, intellectus & omnes animæ humanę uires mouẽtur, vt ancillæ ad nutum dñæ suæ. Ecce ergo tandem, liberum arbitrium, & radix eius. Radix enim libertatis est ab intellectu. Nisi enim intellectus practicus esset indifferens in suo iudicio, uoluntas, non posset esse ad iudicandum indeterminata, hoc est ad eligendum, quare nec ad operandum homo liber esset. Inditio huius est, quod furentes & frenetici, quia intellectum ligatum habent, non sunt liberi ad actus suos. Agũtur enim & non agunt, ducuntur, & non ducũt. Quare nihil eis imputatur, imputaretur autem si liberè agerẽt. Est & aliud signum. Quia enim iudicium brutorum, est ad unum determinatum, appetitus & actio eorum, etiam ad unum determinatur. Apes quippe, non habent iudicium nisi ad mella. Hirundines non nisi ad nidos. Formicę nõ nisi ad thesaurizãdum. Ouis uiso lupo, necesse habet timere. Non.n. põt iudicare, nisi quod uenerit ad nocendum. Canis bile surgente, necesse habet latrare, & prosequi ad uindictã. Vnde si subtiliter consideremus, apparebit, quod quẽadmodum rebus inanimatis, motũ tribuimus & actionem. Ita, & non aliter brutis, iudicium de agẽdis tribuendum est. Non.n. dirigunt seipsa in motibus suis inanimata, sed diriguntur ab arte diuina, vt sagitta à sagittario. Ita ergo bruta à seipsis, in suo iudicio non dirigũtur. Nam de iudicio proprio iudicare non pñt. Neq;.n. reflectit sensus sup actum suũ, sed sequunt iudicium, sibi à Deo inditum. Nõ.n. ex collatione aliqua iudicant: nam & sui iudicij rationẽ ignorant, sed ex naturali extimatione. Verum homo per intellectum, de suo iudicio põt iudicare, qui rerũ habitudines

nes, de quibus iudicat, cognoscit, & per quas iudicatur. Propterea ad omnia se extendit iudicium hominis, non ad aliqua tantum. Quare & appetitus, non est ad appetendum vnum determinatus, sed est liber, & indifferens ad omnia. Appetitus nanque cognitionem sequitur. Electio ergo quæ est actus liberi arbitrij, progreditur quidem ab vna virtute. Neq; enim potest una actio à duabus virtutibus prouenire. Attamen non exit ab illa vna, nisi secundũ quod habet ordinem ad alteram. Si autem quæris, à qua potentia exit? Dicendum, quod à uolũtate. Quamuis enim Philosophus ille, sub dubio reliquisse uideatur, An sit actus uoluntatis, an rationis: supponatque quod modo quodam est vtriusque uirtutis, dicẽs ipsam esse appetitus intellectiui, vel intellectus appetitiui. Tandem nihil minus conclu dit, & benè, quod est appetitus præcõsiliati: In eandemque sententiam uenit Paulus, electionem scilicet esse actum voluntatis prælicitum. Elegit nos in ipso, ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in cõspectu eius. Qui prædestinauit nos in ado ptionem filiorum &c. Constat aũt prædestinationem esse actum uolũtatis, ergo & electionem, quæ ad prædestinationem attinet. Voluntas itaque, ut ordinem habet ad hunc actum, qui est eligere, dicitur liberum arbitrium. Et ita cum electio, non fit sine actu intellectus præcedente, ni mirum si liberum arbitrium, dicitur facultas intellectus & uoluntatis. Non quod tertia quædam potestas sit, his addita: non quod sit ex his duabus aggregatum: sed qđ ipsa uoluntas hunc actum, qui est eligere, respectu cuius dicitur liberum arbitrium, non habeat nisi in ordine ad intellectum, qui opposita demonstrat ipsi voluntati. Ad hoc enim significandum, & ratio & uoluntas in obliquis ponuntur, in liberi arbitrij diffinitione. Ex his soluuntur obiecta.

Eph. 1.

Difficultates tamen, quàm plurimæ sunt, contra hanc libertatem à coactione, & à necessitate, sed alibi adducentur & soluentur. Ad difficultatem vero illam de merito. Quò responsio facilior sit, & declaratio melius intelligatur, dicendum primum, quid est meritum. Vox ista, Mereri, primũ ex seruitijs inuenta est, in quibus merces primo nominata apparet. Vnde & serui mercenarij dicuntur, qui quo mercedem mereantur, dominis inseruiunt. A seruitijs autem, ad obsequia, atque ad beneficia, & ad officia extenso nomine trãslata est. Vnde obsequentes, & benefacientes, vel etiam fauentes, de nobis, vel de republica, bene meritos uocamus. Meritum itaque est aliquid, vel acceptatum, vel acceptandum in aliquo, pro quo is qui acceptat, quasi debitum aliquod reddit ei, vel alteri pro quo ille meruit. Licet autem, & respectu boni dicatur, & respectu mali. Nam & bonos seruos, dicimus premiũ mereri, malos supplicium. Iuxta illud. Mercedem quam oportuit erroris, in semetipsis recipientes. Propriè tamen dicitur respectu bonorum: demeritum autem respectu malorum. Vnde & quia vere bona, sunt bona æterna, theo logi communiter hac voce meritum, non utuntur, nisi respectu felicitatis æternæ, cum dicunt, homines mereri apud Deum, vel esse in statu merendi: Concurrunt autem ad meritum quatuor. Primum. Persona bene merens, vel bene merita. Secundo. Ipsum meritũ. Tertio. Merces. Et quarto, is qui mercedem bene merenti reddit, vel alteri pro quo meruit. Est enim meritum alicuius ut merentis, & alicuius vt merce dis, & ad aliquem mercedis redditorem. Frustra nanque operaretur, & laboraret aliquis, pro mercede à nullo habenda. Meriti autem exhibitio, & redditio mercedis, æquiparari debent, vt meritum sit mercedi æquale, & è con tra. Quia ergo iustitiæ tantum est, æqua litatem facere, vt ab Ethicis scitur: Sequitur quod ad meriti rationem exigitur ratio iusti: Quia autem, quod iustũ est, debitum est, ad meriti rationem exigitur, vt merces, quę redditur, sit debi ta merito cui redditur. Quare, & qui mer cedem reddit, debitor est, ut reddat. Habes ni fallor completam rationem, meriti generalem. Descendendo ergo ad quæstionem, dico, quod possum compa-

Rom. 1.

comparare hominem, in gratia bene operantem, ad mercedem æternæ uitæ sibi reddendam, & ad Deum redditorem. Iam enim declaratum est, meritum referri, & ad remunerationem, & ad remuneratorem. Remunerator nanque in casu, Deus est, qui dat vitam ęternam. Si ergo ad Deum referatur, dico nullum purum hominem, cum omnib⁹ gratijs, posse mereri à Deo uitam æternam. Immo nec aliquid boni, quantũuis exigui. Nam ratio illa concludit, inter quos non cadit æqualitas, nec iustitia. Quare nec meritum, neq; merces. Vnde inter patrem & filium, quia non cadit ius, non cadit etiam merces, neque meritum, nisi improprie ualde. Secundum hoc scilicet, quod iustum est, si filius digne agit, vt filius, & pater cum illo agat, vt pater, licet hæc est proportio quædam, nõ æqualitas, ergo nec iustitia propriè, quare non meritũ, neque merces. Homo autem in gratia, quid plus est, quæso, quàm filius Dei gloriosi adoptiuus? Igitur non plus iusti sortitur apud Deum, quàm filius aliquis simpliciter apud patrem. Immo lõge minus, cadit iustum inter Deum, & Ioannem Baptistam, quàm inter patrẽ aliquem & filium. Quomodo ergo Ioãnes Baptista, potest mereri quibusuis suis operibus apud Deum? Certè non potest. Est ius paternum inter Deum, & nos omnes, cum sumus in gratia. Sicut ergo filius meretur improprie apud patrem, ita nos cum sumus in gratia, apud ad Deũ meremur. Quod magis congrui meritum appellate, quàm condigni. Meritum quippe condigni, iustũ est simpliciter. Iustitiam autem simpliciter hic non uideo, quantalibet sanctitate, & gratia polleat homo qui meret, sed tantum iustitiam proportionaliter. Quod si Paulus alicubi dicit, Deum qa
2. Tim 4. iustus est iudex, redditurum sibi esse coronam iustitiæ, id optimè declaratur ratione iusti paterni, siue etiam dominatiui. Aliam iustitiam inter Deum & hominem, non intelligo. Hæc autem ad proprium meritum, haud quaquam sufficit. Quod si instes. Iustum est simpliciter, quia promisit bene operantibus æternam uitam, & ita actus nostros, ad consequendam mercedem illam ordinauit. Est ergo debitor sibi ipsi, & reddens mercedem, suæ satisfacit ordinationi. Id totum admitto, fateor, & approbo. Sed sat mihi est, quod homo, neque ex se, neque ex gratia, quam habet apud Deum, mereri potest. Sed rõ meriti apud Deum tota est, secundum diuinæ ordinationis præsuppositionẽ. Itaque homo in gratia, non meretur apud Deum, nisi quia Deus ordinauit hominis actus, in gratia existentis, Deum respicere, vt mercedis debitorem. Et propterea iustum est, ut reddat. Sed quid inde? Eo modo dicimus etiam iustum esse, vt aquila rostrum habeat. Ebur Elephas, manus homo. Hæc tamen debita, quæ in rebus naturalibus inueniuntur, sunt debita tantum ex ordinatione sua. Et ita Deus, quasi sibi ipsi debitum soluit, cum quibuslibet dat propria, non autem rebus ipsis. Constat autem, quod eiusdem ad seipsum, non est proprie iustitia: quia iustitia est ad alterum. Ergo pro hoc quod Deus, sibi ipsi debet, & consequenter hac ratione tãtum bona opera remunerat, non potest dici ex iustitia proprie id fieri: meritum autẽ propriam exigit iustitiæ rationem, vt dictũ est, ergo nos ad illum collati, nihil oĩno meremur. Hinc illud. Quis ueстrũ ha- Luc. 17.
bens seruum arantem, aut pascentem boues, qui regresso de agro dicat illi statim. Transi hinc & recumbe, & non potius para, quod cenem? pręcinge te, & ministra mihi donec manducẽ & bibã: & post hoc, tu mãducabis & bibes, nũquid gratias habet seruo illi, quia fecit ei, quæ imperauerat? Non puto. Sic & vos cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt uobis, dicite quia serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Hinc senior ille filius, reprehenditur, quod patri obiecerit. Ecce tot
annis seruio tibi, & mandatum tuum Luc. 15.
nunquàm præteriui. Nam filius, omnia, & seipsum debet patri. Tãtum abest, vt quicquam pater filio debeat. Multo minus ergo Deus homini: meritum ergo nullum.

Tu dices. Nonne gratia ipsa meretur? Caue. Hoc est enim, quod decipit.

Gratia

Gratia ipsa non operatᶜ, ergo non meretur. Est prima causa meriti, sed nō meretur. Patet ergo prima conclusio. Accipe modo secundā. Si aūt referatur homo in gratia existens ad mercedem, ad æternam scilicet vitam, sine dubio illam homo uerè, & propriè meretur, bonis operib⁹ in gratia factis, absq; omni alia ordinatione diuina. Ecce Paulus. Si filij, & hæredes. Hæreditas profectò est æterna uita: per gratiam aūt sumus filij. Arguatur itaq; hunc in modum. Filio obedienti, & bene operanti debetᶜ paterna hæreditas, ipso iure strictè accepto: ita quod non nisi iniuste potest priuari, ergo nobis in gratia existentibus, & benè operantibus, ipso iure stricto, & ꝓprio, vita debetur æterna. Ita quod iniustè subtraheretur merces ista tempore debito ei, qui in gratia perseuerāter operatus esset. Et Deus, qui contra ius haud facere potest, sicut nec contrà seipsum, non potest hanc subtrahere mercedem. Hinc Paulus dicebat. Nō est iniustus Deus, vt obliuiscatur laboris nostri: quasi iniustus esset, si benè operantes non remuneraret. Cum quo tamen stat, quod de potentia absoluta, possit beatos omnes annihilare. Sed id est extra quæstionem præsentem. Tāta est itaque gratiæ dignitas, atq; prestātia, quia per illam deificamur, et diuinę gratiæ per adoptionem consortes efficimur, vt de iure, ex misericordia non donetur, sed ex iustitia sempiterna reddatur illa felicitas, his quidem qui bene fuerint operati. Est enim æqualitas inter gratiam & felicitatem, si non in actu, in virtute: quemadmodum inter semen & arborem. Tota nanq; arbos est in semine, secundum virtutem, licet non secundum actum. Ita gloria, quā consequimur, est in uirtute, in gratia, quam habemus quoad peregrinamur à dn̄o. Et propterea Apostolus, eā appellat pignus nostræ hęreditatis, in Epistola ad Corinthios, posteriore.

Rom. 8. (margin)

2. Cor. 1. (margin)

Objiciet doctior. Nam Deus premiat vltra condignum, ergo præmiū est semper maius merito. Non est ergo iustitia stricta, inter gratiam & gloriā, quia non æqualitas. Consequenter actus, qui ex gratia fiunt, non sunt suapte natura, illa gloria digni, sed diuina liberalitas supra meritum remunerans, non adimit uim meritis. Et si enim actui merenti vt duo, stricta iustitia, gloriā reddat vt quatuor, non tollitur quin uerè duos illos glorię gradus meruerit. Probat ergo argumētum, quod totum illud premium non meremur, quo à diuina donamur liberalitate. Quod concedo. Sed non probat, quod omnino non sint actiones nostræ, quę ex gratia prodeunt, æternæ illius felicitatis meritorię. Quanquam si Deum respicias semper est donum, nūquam stipendium, vel merces. Inquantum enim redditur à Deo, qui nullatenus debet, meriti rationem excedit. Matt. 6.
Et propterea semper præcamur. Adueniat regnum tuum, id dono Dei euēturum nō nostro merito significantes, & credentes. Ita fit, vt & donum Dei simul, & meritum nostrum agnoscamus. Quo intelligentes donum, nō supbiamus, neque nobis illā gloriam arrogemus. Intelligentes uero meritum, nō animo concidamus, & in bonis operationib⁹ frigeamus, quasi nihil recepturi. Aspiciamus ergo cum, Mose in remuneratorem, & gaudeamus, atq; exultemus, quoniam merces nostra copiosa est in cęlis. Matt. 5.

Sufficiāt hæc autem de Sexto capite. Quod si non me mea fallit opinio, totum potest per parēthesim legi. De moribus enim tantum pertractat, non de dogmatibus. Dogmata tamē prosequitur vsque ad duodecimum caput, Apostolus noster. Hanc autem nostrā intentionem, ex capitis septimi initio, clarè uidere liquet.

CAPVT SEPTIMVM.

N ignoratis fratres.(Scientibus enim legem loquor,) Quod lex in homine dominatur quanto tẽpore uiuat? Quanquam enim cõnecti possit, hoc principium cum parte illa sexti capitis. Non enim sub lege estis: ita ut hic, illud probetur: Melius tamen est, vt cum fine quinti capitis coniungatur, hunc quippe in modum. Quia nanque in capite quinto, concluserat legem subintrasse, vt abundaret delictum: Vbi autem peccatum abundasset, per Iesum Christũ diuinas gratias superabundasse: vt quẽadmodum per legem peccatum in mortem regnauerat, per Christum gratia regnaret in uitam. Reiecta illa impudẽtia. Ergo manendum in peccatis, vt gratiæ abundent? Et probato quod nequaquam peccandum est, postquam sumus in Dei gratiam recepti: Quæ omnia digrediendo uisus est dixisse Apostol⁹, & extra principalem eius intẽtionem. Nũc ad illud reuertitur, ostendẽs quod Christi gratia, vti nos à peccati regno liberauit, ita liberauit à Mosi lege, quæ peccata, nescio quonam modo fouerat & auxerat. Per legem inquiebat abundauit peccatum, peccato abundante uenit Christus, & abstulit peccata
Ioan. 1. mundi. Addit modo. Abstulit etiam legem, cuius occasione peccata regnabant. Vsque ad Christum uixit lex: Ob-
Rom 3. noxij ergo erant Iudæi, omni illo tẽpore legi, & qui à legis orbita recedebant, maledicebantur, quanquam & in Christum uenturum crederent. At nũc mortua est lex penitus, nõ amplius Mosen sponsum habet Iudæorum sinagoga. Vnus est sponsus omnium animarum,
Osee 2. Christus Iesus, qui iuxta Oseã nos anulo fidei desponsauit. Cur ergo adhuc Iudæi contenditis? Vos conuenio, vos obtestor, inquit Paulus. Cur inquã pugnaciter, & pertinaciter esse Gentibus etiam legalia seruanda asseueratis? Absoluti vndequaq; sumus, à legis obseruatione, non minus, quàm mulier à uinculo maritali, si uir eius naturæ cesserit. Nolitè itaque gentes, quod legem non seruent, detrectare. Exemit enim & Iudæos Christus, à seruitute legis. Tantũ abest, vt Ethnici illius uinculis sint alligati. Confide iudæe, nequaquam adulter uocaberis, si Mose relicto, Christo adhereas. Mortuus enim est Moses. Scri- Iosu. 1.
ptum est autem, Mortuo Mose, qui nõ obedierit Iesu, morte moriatur. Profa- Leuit. 12.
num est morticinum tangere. In ui- Ezech. 34
duitate viuere uitam, & non derelinquere semen in Israel. Quis non horret? Postquam ergo mortuo Mose, fructum nullum afferre potes ex illo, cum & ipso viuente fructificares morti, nõ uitæ, peccato non iustitiæ: Quid est qđ non vnum Christum amplecteris, sed sub Mose adhuc uiuere mauis? Euangelium enim cum lege iungis, quæ tanta contrarietate inuicem pugnant, vt plus pugnare non possint. Lex nanq; auget peccatum, gratia tollit: Lex terrorẽ incutit, gratia instillat amorem: lex est Iudæorum tantum, gratia omnium Gentium simul: lex est pedagogus, Gratia Gal. 3.
pedagogiæ finis. Lex mortem minatur, gratia uitam promittit. Lex antiquatur & senescit, Gratia semper floret. Lex ordinata est ab angelis, gratiam largitur dominus. Lex per Mosen, data Ioan. 1.
est, gratia per Iesum Christum facta est. Exo. 12
Lex in tabulis est scripta lapideis, Gra- Rom. 4.
tia diffusa in cordibus. Lex iram opera- Gal. 3.
tur, gratia pacem: Lex propter trãsgressionem posita est, gratia, propter iustificationem. Lex latenter intrauit, gratia palàm mundo illuxit. Lex nunquã culpa uacauit, gratia legem consummauit.

Lex

Lex erat umbra, Gratia ueritas est. Si ergo aduenit gratia, nonne mortua lex est? Non itaque ullo amplius pacto uo-
Gal 3. bis lex dominetur. Christus enim factus est pro nobis maledictum, vt alibi dicit Apostolus, vt nos de maledicto legis redimeret. Quemadmodum enim
2. Cor. 5. de eo dicitur. Eum qui nõ nouerat peccatum, peccatum fecit, vt nos à peccato redimeret. Factus est nanque sacrificiũ, pro peccato nostro abolendo: optimè
Leuit. 23. in hirco illo emissario figuratus, qui peccata populi extra ciuitatem deferrebat.
Heb. 13. Vnde et illud est, quod huic alludit. Iesus, vt per suum sanguinem sanctificaret populum, extra portam passus est. Exeamus ergo ad eum extra castra, improperium eius portantes. Ita maledictionem legis, illam inquam maledictionem, quæ scribitur in lege. Maledi-
Gal 3. ctus omnis, qui pendit in ligno, substinuit Christus Iesus, vt nos de omni maledictione legis liberaret, & culpæ & pœnæ. Cur ergo conuertimini adhuc ad elementa legis emortua? Agnosci-
Galat. 4. te. Agnoscite legem cessasse. Cur putatis ad magnam illam Christi gloriam, Mosen ab inferis uenisse, nisi ut iura omnia, quæ olim habuerat, tunc sponte Christo cederet. Sinagogamq; quã vxorem bis mille anni sibi deuinxerat, illi commendaret, quo ex illa suscitaret semen fratris ipsius, scilicet iam uita functi? Quo ad uixit Moses, sinagoga ab eo diuortium facere nequaquam potuit, vt alteri copularetur. Sed iam eo mortuo, quo colore fingi potest, ut non sit copulanda Christo, qui semper uiuit? Hæc omnia molitur Apostolus. Et ideo dicit. *Lex dominatur in homine, quandiu tempore uiuit.* Quandiu scilicet lex ipsa uiuit: non ultra, nec citra, omni tempore quo durat dominatur, cum cessat, nõ dominatur. Id proprium est omni legi, vt cum est abrogata, vel noua lege, vel consuetudine, quæ uim legis habeat, nequaquam amplius dominetur. *Scientibus legem loquor.* Romanis enim loquor, qui leges tradiderunt uniuerso orbi. Dicite vos Romani. Curiatæ Romuli: Numę Pompilij leges, dñantur ne amplius in vrbe Roma? Nequaquàm. Quoniam mortuæ sunt, nouis superuenientibus. Ecce. Ecce ergo. *Lex in homine dominatur, quandiu tempore uiuit.* Gręci, vos compello. Num Athenis vigent Solonis leges? Minime. Quia abrogatę sunt. *Lex ergo in homine dominatur, quandiu tempore viuit.* Nõ Barbaros alloquor, qui sine legibus viuunt. Vos omnes Iudæi, Græciq;, & Latini, qui Romę degitis. Romę inquàm, quæ non vrbs, sed orbis est: vbi uigent leges omnes. Scitis si mentior. Cum ergo lex Mosi, gratia adueniente abrogata sit, iam nõ potest vobis dominari, nisi uos ultro illi iterũ in mancipia dedatis. Nemo autem miretur, si tam uehemẽs est Paulus in hoc legis destruẽdę negotio. Nã tota discordiæ Gentium, & Iudęorum occasio in vrbe Roma, & in omni Ecclesia, erat superbia Iudęorum ex lege.

Hic tamen est difficultas. Nam in libro Baruch dicitur. Hic est liber mãdatorum Dei, & lex quæ est in æternum. Baruch. 4.
In Genesi etiam, loquens de circuncisione, Deus inquit. Erit pactum meum, in carne uestra, in fędus æternum. In Gen. 17.
Esaia etiam legimus, dixisse Deũ. Montes commouebuntur, & contremiscẽt, misericordia autem mea non recedet à me, & fedus pacis meæ non mouebitur. Quomodo ergo dicit Paulus. *Lex dominatur quandiu uiuit?* Semper uiuit, ergo semper dominatur. Eam enim semp uicturam dicit Deus, & in æternum duraturam. Vidit omnino obiectionẽ hanc Apostolus, & ni fallor ẽt ob id parenthesim illã addidit. (*Scientibus enim legem loquor.*) Hi quippe qui corticem tãtum legunt, certe capere nequaquam possunt, diuinam legem temporariam, non perpetuam esse, vt Iudæi recẽtiores, qui usque in hodiernum diem, vela men habent positum super cor eorum. Esa. 54.
Verum qui profunda scrutantur, id palam colligunt etiam ex sacris literis, ipsius diuinæ legis. Nanque in Hieremia 2. Cor. 3
legimus. Feriam domui Israel, & domui Iuda fædus nouum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus antiquis. In Ecclesiaste. Non erit memoria Hier. 31.
priorum. In Esaia. Ne memineritis priorum, & antiqua ne curetis. Ecce ego facio omnia noua. In Leuitico. Nouis superuenientibus, uetera proijcietis. Est Eccl. 1. Esa. 43. Leuit. 26.
etiam

etiã famosum magni Prophetæ Heliæ dictum. Bis mille inane, Bis mille lex, Bis mille Messias. Propter quæ, plurimi Iudæorum Rabbini, & veteres, & doctissimi, pro explorato habuerunt, in Messiæ aduentu, cessaturam esse legẽ.
Eccl. 5. Rabbi Chezchigià, super verbo illo in Ecclesiaste. Vide bonum, & ecce etiã ipsum uanitas, inquit, Bonum legis, uanitas est. Quomodo autem ait. Vana est lex Dei? Vana est, si comparetur ad legem uenturi seculi Messiæ: ut habetur in Midras coheleth, idest in expositione ecclesiastis. Rabbi etiam Iehosuam ben leui, idest filius leui, interpre
Deut. 6. tans illud Deuteronomij uerbum. Serua præceptum, decreta, atque iudicia, quæ ego præcipio tibi hodie, vt facias, magna subtilitate, & alto ingenio, inquit. Rectè dicit. Præcipio tibi hodie, vt hodie facias, non ut facias cras, idest antequam Messias ueniat, & non postquam uenerit. Est Rabi se lo mo, Rabbi Benzumà. Et alij. Sed hi satis sunt. Neque enim euangelica lampas, Iudęorum tenebrosis facibus eget. Solutio autem difficultatis facilis est. Scire em̃ debes, quod vbicunque nos habemus his in locis adductis, æternum, textus hæbræus habet Holam, quod apud hæbræos idem significat, quod apud latinos perpetuum. Perpetuum verò propriè apud latinos: idẽ est, qđ cõtinuũ: illud scilicet quod continuatè pro aliquo seculo, sine interruptione durat. Iuxta illud. Ad mea perpetuum, deduci te tempora carmen. Hinc orationem perpetuam dicimus, quæ continua, & absque interruptione est. Hinc perpetuus administrator: perpetuus Cõsul, perpetuus Censor, perpetuus Imperator dicitur, qui semper dum uixit Cẽsor fuit, vel Consul, aut Imperator, vel administrator. Quo tamen uicta functo, suffectus est alius. Hoc itaque modo concedendum est, circuncisionem, sabbatum, & totam legem datam esse in fędus Holã. hoc est ut perpetuo seruaretur, & continuè quo ad seruanda, esset, sine interruptione. Et ad hoc alludit Paulus hic ni fallor, cum dicit. Legẽ tanto tempore *Dominari*, semper scilicet, non aliqua interruptione facta.

Quanto viuit. Quod si hæc expositio tibi durior uideatur, meminisse te oportet, quod in libro Regum legimus, dixisse 1. Re 1.
matrẽ Samuelis de eo. Et adducam eũ, & apparebit in conspectu Dei, & mora Deut. 15.
bitur ibi in æternũ. In Deuteronomio, Accipies subulam, & dabis eam in aurem eius, & erit tibi seruus in æternũ. In Psalmo. In ęternum non obliuiscar Ps. 118.
mandata tua. Num ergo hæc uox in æternum, æternitatem significat? Minime quidem. Vt enim alia ommittam. Seruus, quinquagesimo anno Iubilei, semper liberabatur à seruitute: qui tamẽ dicitur esse seruus in æternum. Significat ergo seculum, vel aliquod tempus determinatum, hæc uox Holam, pro qua, semper uertunt nostrates in æternum, nescio qua ratione: fortasse autem nominum angustiosissima caritate. Vnde hæbræa lingua, cum uult ueram exprimere sempiternitatem, non utitur hac voce Holam, sed istis alijs uocibus. Sela, nezzah, Vahed. Vnde illud est ĩ Esaia. Velò lanezzah. Echzoph. Esa. 54.
Et non in sempiternum irascar. Et il- Hier. 3.
lud Dauidis. Ie bone ne ha holam sela. Psal.
Rectificabit, vel ordinabit eam vsque in seculum semper. Illud quoque Exodi, Adonai iimloch Leholam Vahed.
Hoc est. Deus regnabit in secula semp. Exo. 15.
vel in æternum. Si autem omnia illa loca legantur, in quibus dicitur, quod lex, vel circuncisio, vel alia mysteria legis sint ęterna, nullibi legimus nezzah, neque Sela, neque Vahed, semper autem Holam. Patet ergo, quàm friuolum sit locis istis, pro miseris iudeis defendendis, inniti velle. Sed nonne etiam defendi posset, omnes cæremonias legis illius æternas esse? Optime. Quandoquidem Paulus dixit supra. Legem statuimus, non de- Rom. 3.
struimus. Æterna enim sunt omnia, quæ ad legem spectant: non in signis illis, sed in his, quæ signis respondent: in veritate scilicet, non in figura. Vnde sacramenta nouæ legis, in æternum durabunt, vsque ad consummationem seculi, uidelicet. Et ipsa tota lex. Iuxta illud. Post hæc Apoc. 10.
tempus amplius non erit. Et illud. Fædus perpetuum feriam eis. Esa. 61.

Cum

Cum enim hæc Christi Iesu lex, sit perfectissima, in ipsa supremam manum imposuit Deus, nec aliquid amplius habet, cui hanc uice materiæ, vel imperfectioris formæ substernere possit. Manet ergo lex illa in radice: in stipite autem, & in ramis renouata est, ut sit uerum illud.
2. Cor 5. Vetera transierũt, facta sunt
1. Cor. 10 omnia noua. Omnia enim in figura
Heb 10. contingebant illis. Vnde & dicitur. Vmbram habens lex futurorum bonorũ. Illis ergo præsentibus, vmbra cessare debuit. Mutata sunt itaque sacrificia.
Heb. 9. Non enim per sanguinem hircorum, aut uitulorum, sed per proprium sanguinem, introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta. Mutatum
Heb. 7. est sacerdotium. Habemus enim pontificem magnum, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinẽ Melchisedech. Mutatum est Pascha. Pa-
1. Cor. 5. scha nostrum immolatus est Christus. Mutatæ sunt Neomeniæ, ciborum'delectus, diesque sabbathi. Nemo uos iudi-
Coloss. 2. cet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut sabbathorum.
Ioan. 4. Mutatus est locus adorandi Deum. Venit hora & nunc est, quando neque in monte hoc, neque in hierosolymis adorabitis patrem. Mutatum est testamen-
Heb. 9. tum. Noui testamenti mediator est. Nam si prius culpa uacasset, non utiq;
Heb. 7. secundi locus inquireretur. Mutata est tota lex. Translato sacerdotio, necesse est vt legis translatio fiat, quæ tamẽ suo tempore semper durauit. Patet itaque propositio illa Pauli. *Lex in homine dominatur, quanto tempore ipsa viuit.* Declarat autem illam Apostolus, & probat exemplo, à lege matrimonij. Et est locus rethoricus. Rethorum enim est exemplis vti. *Quæ enim sub uiro est mulier, uiuente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege uiri. Sane ergo viuente viro, censebitur adultera, si fuerit, cum alio uiro. Si vero mortuus fuerit vir, liberata est à lege, vt ipsa non sit adultera si iungatur alteri uiro.*

Nemo autem miretur: cur hoc exemplum adduxerit Apostolus, cum innumera suppeterẽt. Matrimonium enim, & si in remedium concupiscentiæ in-
1. Cor. 7. stitutum sit Paulo dicente. Propter fornicationem autem, unusquisque suam vxorem habeat: etiã iterum. Qui non potest continere, nubat in domino. Melius est enim nubere, quàm uri. Prima tamen necessitas, & prima ratio restituẽdi coniugij, fuit prolis multiplicatio ad hominum speciem, longè latèque propagandam. Hinc legimus, antequã peccasset Adam, cuius peccato deinde surrexit concupiscentiæ fomes, institutũ est matrimonium, datamque illi mulierem in adiutorium generationis. Dixit Gen. 1.
enim Deus. Non est bonum hominem esse solum, faciamus adiutorium simile sibi: Vnde & inquit Moses. Masculũ & fœminam creauit eos, benedixitque eis, & dixit. Crescite & multiplicamini, & replete terram. Quis autem nesciat, & legem & Euangelium data esse hominibus, vt Deo spiritales filios, bona scilicet opera tãquã fœtus pulchros, & formosos ederent & parerent? Neq; enim sine lege, suo illo tempore iudæi, neque nunc sine euangelio potest quispiam, aliquid boni concipere, vel generare. Omnis nanque nostra fæcunditas aliunde uenit, à Deo scilicet, qui tũc per legem, nunc per euangelium spiritali coniugio nobis omnibus voluit copulari. Ni mirum igitur, si matrimoniũ carnale adducit in medium, vt ad spiritale istud translatio fiat. Omnes enim transferentes, secundum aliquam similitudinem, transferunt. Lex itaq; & euangelium, ipum gerunt sponsi: nos vxoris. Audite modo Apostolum de matrimonio differentem, & inde magno ingenio ratiocinantẽ. Vxor quoad sponsus uixerit, lege coniugali adeò est illi alligata, vt nequaquam citra adulterij crimen, & notam, alteri uiro hęrere possit. Cum primum is moritur, potest alterum sponsum accipere, citra culpam quem magis uoluerit. Ita habetur ad
Corinthios. Mulier alligata est legi, quã 1. Cor. 7.
to tempore vir eius uiuit. Quod si dormierit vir eius. (estque dormitio pro
morte, iuxta illud. Nolumus uos igno- 1. Thes. 4.
rare de dormientibus. Et illud. Obdor- Act. 8.
miuit in domino. Et illud. Sanctam dor- 1. Mac. 12
mitionem acceperunt) liberata est à lege, cui autem vult, nubat tantum in domino. Nunc mortua est lex, cui tanquam

quam primo sponso sinagoga desponsata fuerat. Soluti ergo estis à lege, itaque sponsum quæratis Christũ Iesum:
Psal. 18. Ipse enim tanquam sponsus processit de thalamo suo. Infamia est apud Gẽtes, si mulier infra annum secundo nubat. Sequi enim oportet luctus annu᷒ mortem viri. Vos æque infamia manet, culpa atque pœna, nisi citissimè post legis mortem, Christo non hæreatis. Nõ potuit coniunx ille, prolem aliquã derelinquere; sterilis admodum erat Moses, necesse ergo est, vt ex hoc sponso fęcunditatem obtineatis. Hic profecto ille est, quem ardẽtissimo desiderio de-
Exo. 4. siderabat ipse dicẽs. Obsecro domine, mitte quem missurus es, vt suscitaret semen eius. Intelligis rationis scopum? Hoc certe molitur Apostolus, & hoc dicere uoluit, vt ex suo patet exemplo. Nunc mortua est lex. Liberi ergo estis prorsus, vt citra culpã euangelio adhęrere possitis. Non ita tamen dixit, ne iudæi exacerbarentur, legem mortuam audiẽtes. Sed dixit. *Itaque fratres mei, & uos mortificati estis legi, per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo.*

Vides quomodo magna astutia exẽplum inuertit? Ne indignentur, appellat eos hac astutia etiam fratres, vt dulcissimo fratris nomine audito, conquie-
2. Cor. 11 scant. Ni mirum certè, si illi Pauli nomine dicebant. Cum essem astutus, dolo uos cæpi. Exemplum fuit, quod uiro mortuo, liberatur mulier à lege, & dominio uiri. Declaratio autem & applicatio est, quod nos qui in ordine vxoris locabamur, mortui sumus legi: Nõ autem quod mortua sit lex, quam in viri ordine locauimus, sed omnino re ipsa hoc intendit. Nam mulier uiro nõ moritur, nisi uir moriatur. Eo enim uiuente, & ipsa uiuit illi semper, & sub eius potestate, vt dictum est. Nos ergo nulla ratione mortui essemus legi, nisi lex mortua esset. Sententiam igitur exẽpli seruat Apostolus, sed linguam corrigit, ne Iudæi offendantur, vel scandalizentur. Quis enim nesciat & utile, & necessarium esse, vt multæ ueritates interdum & differantur, & taceantur, vbi scandalum imminet pusillorum, ne scilicet eos, qui non capiunt, peiores faciamus, dum volumus eòs, qui intelligunt facere doctiores? Melius enim est, vt illi peiores non fiant, quàm vt hi doctiores euadant. Hinc illud Christi. Ad- Ioan. 16.
huc multa habeo uobis dicere, sed non potestis portare modo. Et illud Pauli. Non potui uobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquã par- 1. Cor. 3.
uulis in Christo, lac potum dedi uobis, non escam. Nondum enim poteratis. Sed nec, adhuc potestis. Quæ ex malitia proficiscuntur scandala, negligi dicuntur prorsus ab omnibus, qualia erant pharisæorum. De quibus illud. Sinite illos. Cęci enim sunt, & duces cęco- Matt. 15.
rũ. Verum quæ ex infirmitate, aut ex ignorantia, contemnere nemo debet, minimè autem hi, qui docent. Gratia enim illis data est in ædificationem, nõ in destructionem. Hinc Paulus noster, præconium omnium, ne Petro quidem 2. Cor. 10
excepto, prudentissimus. Galatis qui ex malitia delinquere videbantur: recepto enim euangelio, à pseudo Apostolis seducti, desciscere incipiebant, apertius loquitur, acrius eos exaggerat, veritatem vehementius reserat, nec eorũ offendicula timet. O insensati Galatę: Gal. 3.
quis uos fascinauit non obedire ueritati? Qui ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Misit Deus filium suum Ibidem.
factũ sub lege, vt eos qui sub lege erãt, redimeret. Si quæ destruxi, iterum reędifico, præuaricatorem me constituo, re- Gal. 4.
stiti Petro in faciem, & dixi ei corã omnibus, Cur Gentes cogis iudaizare? Cur dies obseruatis, tempora, menses, & annos? Timeo ne sine causa in uobis laborauerim. Cum venit fides, iam nõ sumus sub pedagogo. Ergo inimicus factus sum uobis, uobis vera dicens? State, & nolite iterum iugo seruitutis cõtineri. Vellem apud vos esse modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in uobis, qui sub lege vultis esse. O magnam Pauli vehementiã. Cũ Romanis autem, alia incedit uia. Et si idem sit, huius & illius epistolæ negotium. Mitius enim & lenius eos alloquitur, cedens infirmitati, parcens pudori, timens saluti, periculo consulens. Illi enim in Christi fide prouecti erant.

Roma nuper conuersa fuerat. Pleraque ergo tacere oportuit, in hac epistola, adolescentibus in fide scribentem, quæ si alibi tacuisset, quod is de Petro olim dixerat, in eum nos dicere potuissemus: quod scilicet uerè repræhensibilis erat. Si enim de ueritate scandalum ex malitia sumitur, vtilius scandalū nasci permittitur, quàm ueritas taceatur. Nemo tamen Apostoli exemplo hinc argumentum sumat, ut ueritates illas, quarum cognitio ad salutem necessaria est, propter pusillos tacendas esse prorsus existimet. Quid enim in doctrina sana grandius, mirabilius, difficilius, periculosius inueniri potest uoce ista. In principio erat verbum, & uerbū erat apud Deum, & Deus erat verbū. Hoc erat in principio apud Deum. Verbum caro factum est, & habitauit in nobis? Verè filij tonitrui est uox ista. Si enim altius intonuisset, totus mundus capere non potuisset. Quis aūt Christianus id tacere potest? Num paruulis tacendum est hoc mysterium, ne offendantur? An potius omnibus id declarādum, modo quodam dicendi, ut lac sit paruulis, & esca grandibus? Neq; enim minus timendum est, sed multo magis ne tacentibus nobis necessaria, qui ueritatem capere potest, falsitate capiatur, quàm sit dubitandum ne nobis loquentibus, qui ueritatem capere non potest, offendatur. Hoc itaque modo cum Romanis procedit Apostolus. Re ipsa dicit, Mortuam esse legem. Id enim egregiè intelligunt docti ex exēplo, verbis tamē parcit, quò qui pusilli sunt, non offendantur. Id tacere prorsus non licebat. Est enim necessaria huius ueritatis notitia, euangelium legem abrogasse. At id apertis uerbis enūciare, minimè expediebat. Paulus itaque, qui optimè nouit, quæ liceant, quæ expediant, ueritate nullatenus læsa, offendicula deuitauit. Attende autem, quod non dicit ét nos legi mortuos esse, sed mortificatos. Plus nanque est mortuum esse, q̄ mortificatum. Hinc ergo legem, non prorsus emortuam esse, sed mortificatā tantum intelligendum est. Moralia em̄ quæ Decalogo continentur, nequaquā aboleuit euangelium. Sed cęremonias tantum, & iudicia. Si ergo hæc seorsum accipias, mortua penitus sunt. At si totā legem, mortificata est, non mortua. Soluta ergo es & tu Roma à lege, inquit Paulus, sicut & ego tanquam à primo uiro, vt iam modo sis spōsa alterius spōsi. Christi uidelicet, non Moseos. *Vt fructificetis Deo.* Estq; illud Vt cōsequutionis, & etiam intentionis. Nisi enim mulier uiro copuletur, filium natura gignere nequaquam potest, uel enim materiē tantum ministrat, vel si agit, exiguum quid est sua actio actioni maris collata. Ita vos, nisi spiritali coniugio Christo Iesu adhæreatis, fructū boni operis, Deo patri afferre non poteritis. Quis.n. nesciat mulierem membrum uiri esse, iuxta illud Adam. Hoc os de ossibus meis, & caro de carne mea? Nos item Christi membra sumus. Caput enim mulieris vir, viri autem Christus. Membrum si à capite præscindatur, emoritur. Vos itaque nisi Christo adhęreatis, quomodo fructum poteritis afferre? Hinc illud. Sicut palmes non potest afferre fructum à semetipso: Ita & uos nisi in me manseritis. Et si enim homo agat, nec tantum patiatur in bonis operibus, nō agit tamen, nisi primum actus. Vnde merito agi potius dicitur, quàm agere, iuxta illud. Qui spiritu Dei agunt, hi filij Dei sunt. Nota autem uerbum illud. *Vt fructificetis Deo.* Indicat enim nos cū bene operamur, hunc scopum spectare debere, vt Deus glorificetur magis, q̄ vt nos æternam uitam mereamur. Qui enim secus facit, quærit sibi nō Deo fructificare. Mulier alligata, non fructificat sibi, sed marito. P̄ris nāq; appellatione, appellantur filij, non autem matris. Ita ergo & nos, omnia opera nostra facere debemus, vt glorificetur pater noster, qui in cælis est. Hoc autem maximè p̄stat Christi Iesu doctrina, quæ omnia in æterni patris gloriam refert. Christo igitur adhæreamus omnes, non item legi. Sed cur additum est verbum illud, de Christo. *Qui ex mortuis resurrexit?* Istud autem, exemplum iam dictum destruere uidetur. Nam mulier moriente uiro, adeo à lege eius soluta est, vt si is ét surrexerit, illum in maritum habere nō teneatur, neq; etiam denuo acciperet.

Marginal notes: Ioan. 1. — Gen. 2. — 1. Cor. 11. — Ioan. 15. — Rom. 8.

Cur

Cur ergo dicit Apostolus. Mortua lege nobis esse Christo adhęrendum, qui ex mortuis resurrexit? Hoc omnino tacendum erat. Nam sequitur, quod & Chrs mortuus est, si resurrexit. Resurrectio enim est eius, quod cecidit iterata in esse surrectio. Si aût & ipse mortuus est, ergo & à lege, & à Chro soluti sumus, ut nec Mosi, neq; Euangelio adhærere teneamur. Verû nihil temere dicit Apostolus. Indicauit uerbo illo, non cõsummatum esse inter Christum & nos magnû hoc spiritalis matrimonij sacramétum, nisi cum magno illo triumpho, uictor mortis & inferni surrexit Christus Iesus, anima è limbo, corp⁹ è sepulchro, tunc.n. naturam nostram tanq̃ sponsam charissimam, dotibus illis insigniuit, diuitemq; & gloriosam effecit. Vt intelligas, cum alij sponsi, à sponsa dotem accipiant. Contra, Chrm nobis doté atq; supra dotem, donaria innumera resurgendo, largitum esse. O sponsum magnificum. Indicauit & aliud. Quam sit uehementer optandum, huic sponso adhærere, nempe quia adeò potens est, vt à mortuis seipsum excitarit ad uitam. Moses mortuus est, sed non adhuc re-
Matt. 17. surrexit. Quod enim dicitur Mosen, in monte Tabor Chro affuisse, animam eius intelligendum est, corpus quoddã peregrinum assumpsisse, quod ut organum moueret, non quod animaret: ut propriam materiem perfectione uitæ donandam. At Christus tertia die magna potentia resurrexit. Num itaque mortuo, illi sponso inhiandum est adhuc, expectandumque, ut in nouissimo resurgat die, an non potius sponso huic præpotenti Christo, cui & mors ipsa inuicta cedit, adhærendû toto corde? Si enim seipsum potuit à mortuis suscitare, & uos poterit à mortuis ad uitã pristinam reuocare. Nemo profectò olim, seipsum ab inferis excitauit, cum tamen pleriq; aliorum animam in corpora restituerint. Consequens ergo est. Si sponsus iste virtute sua resurrexit, ut sponsam suam magis à mortuis summa facilitate, tanquam è somno excitare possit. Cur ergo non sumus huius spõsi secundi? Addere potes noua calcaria, ex uerbo illo à mortuis resurrexit. Cur enim mortuus est? cur etiam resurrexit? Nonne propter nos hæc omnia mysteria patrata sunt? Traditus est pro- Rom. 4.
pter delicta nostra, & resurrexit ꝑpter iustificationem nostram: Cur ergo huius sponsi amore, non languemus omnes? Candidus enim est, & rubicundus. Candidus est cum resurrexit: ru- Cant. 5.
bicundus cum patitur: electus ex millibus, in quo pater ęternus sibi complacuit. Huius, huius ergo simus omnes. Empti enim sumus ab eo: nostri Matt. 17.
ergo non sumus, sed sui. De necessitate itaque, cur non virtutem facimus? 1. Cor. 6.
Viuente uiro, mulier est legi alligata. Sponsus iste semper uiuit. Iam enim Rom. 6.
non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Illi ergo semper adhærẽdum est. Dicit autem Mosen, vel legem mortuam esse, *Per corpus Christi.* Quid sibi vult hic loquendi modus? Ni fallor est constructio intrãsitiua: per corpus Christi, idest per corpus, quod Christus est. Vmbra enim est lex, in- Heb. 10.
quit Paulus. Vmbra autem ad corpus refertur. Lex autem ad Christum ten- Rom. 10.
dit. Finis enim legis Christus: Christus igitur est corpus: quo adueniente, legis vmbra cessauit. Dices fortasse. Vmbra sequitur corpus, non præcedit. Responsio autem est, quod & Christus legem præcedit. Nam dicitur, Occi- Apoc. 13.
sum esse Christum ab origine mundi. Tunc autem non erat lex. Potest tamen & aliter exponi, vt intelligatur per corpus Christi legem cessasse: idest per carnem Christi, per morté eius. Mortem enim, carnem appellat Paulus. In diebus carnis suæ: Et est loqué- Heb. 5.
di modus, quo prouerbialiter, cum aliqui occiduntur dicere solemus. Fiunt carnes in foro. Sequitur. *Cum enim essemus in carne.* Sed antequam vlterius progrediamur. Dicendum est aliquid super illa Matrimonij lege, quã adduxit Apostolus. *Quæ sub uiro est mulier.* Non quia aliqua mulier sit, quæ de iure esse non debeat sub uiri potestate. Hac eñ maledictione multactus est, oĩs sexus fęmineus: pośtq̃ prima illa mulier, tãtorû cã malorû extitit, lachrimasq; & funera terris intulit, vt.s. sub uiri dñio essent, iuxta illud. Sub viri potestate eris. Gen. 3.

Futuræ enim alioquin erant mulieres, virorũ sociæ, non ancillæ. Sed hoc mo
do loquitur, quia plurimæ sunt mulie-
res, de facto nulli subditæ uiro. Hinc v-
su uenit, vt coniugatas sub viri potesta-
te esse dicamus, solutas uero liberas.
Cõiugata itaque mulier, quæ propriè
mulier dicitur. *Alligata est lege*, viuẽ-
te viro. Bene alligata, nõ ligata tantum.
Duobus enim uinculis ligata est. Pri-
mum, quia uiro debitum reddere tene-
tur. Secundum, quia alteri sese copu-
lare nequaquã potest. Sed à uiro repu-
diata mulier, non ne potest secundum
Mosi legem, alteri nubere? Vtiq; vide-
tur quod possit. Cur ergo Paulus dicit,
eam viuente uiro alligatam esse? Potest
dici Primo, quod non est uir amplius,
qui repudiauit. Vir enim propriè ma-
ritum significat, Iuxta illud. Vade uoca
Ioan. 4 uirum tuum. Non habeo virum. Quin-
que uiros habuisti, & nunc quem ha-
bes, non est tuus uir. Secundo dici po-
test. Quod iam non uiuit, qui repudia-
uit, uiuit quidem vita naturali, sed non
uita ciuili, vel legali. Sicut enim non dr̃
viuere mundo, qui religionem ingredi
tur. Hinc nanq; religiosos omnes, dici-
mus mundo mortuos. Ita qui repudia-
uit, non viuit amplius matrimonio, vel
matrimoniali legi: Perinde igitur agen-
dum, ac si naturæ cessisset. Sed tandẽ
dicendum. Tacite uoluisse Paulum, hoc
loquendi modo, illum infamem repu-
dij libellum abrogare, iuxta Christi Ie-
su doctrinam in Euangelio. Ab initio
enim instituti coniugij, non fuit sic, vt
vxorem repudiare liceret. Siquidem
primus hominum parens, ab extatico il
lo excitatus sopore, tanquam Deo ple-
Gen. 2. nus, in hæc uerba prorupit. Relinquet
homo patrem & matrem, & adhærebit
vxori suæ, & erunt duo in carne vna.
Quos ergo Deus cõiunxit, homo non
separet. Verum Moses ad cordis Iudęo-
rum duritiam, qm̃ minus malum erat
vxorem ingratam dimittere, q̃ occide-
re, quo illud uitaretur, ratus populum
illum, cui dicebat dñs, neruus ferreus,
Esa. 48. ceruix sua domari non posse, vt patien
ter iniquã mulierem ferret, repudium
pmisit. Quod si dicas. Libellũ repudij
pcepit, nõ permisit. Fatebor. At repudiũ
nõ pcepit. Vide tu hic magnã Moseos
artem. Qui dimittere (inquit) uoluerit Deut. 24.
vxorẽ, scribat, & det ei libellũ repudij.
Cur hoc? nisi vt iracundiam temerariã
vxorem eijciendi, scribendi libelli co-
gitatio temperaret. Dimittendi. n. quę-
siuit moram, vt quantum poterat, duris
illis hoĩbus significaret, sibi repudium
maximè displicere. Sicut ergo Mosi pla-
cuere magis, qui ad usuram, nec cæte-
ris, nec Iudęis mutuabant, q̃ hi qui cæ-
teris, cum tamen legatur in libris eius.
Nõ fœneraberis fratri tuo, sed alieno. Deut. 23.
Ita dubio procul, lõge magis intẽtioni
eius satisfaciebant, qui indiuiduã uitæ
consuetudinem, cũ uxoribus pro fide
sacri coniugij, retinebant. Omnes iniu-
rias forti animo substinentes, q̃ qui se-
cus: licet in lege scribatur posse uxorẽ,
quã quis odio habuerit, repudiari. Hoc
ergo innuens Apostolus ni fallor, dicit
absolutè. *Mulier viuenti viro alligata est
lege*. vt sit adultera nubens alteri, etiam
si sit repudiata. Indiuisibile est. n. matri
monium ex ordinatione diuina, & ex
sua rõne propria. Secundum oẽm uitã
alterius coniugum, nisi tñ mutuo con-
sensu Deo optimo maximo emancipari
velint coniuges, vel alter tantum concu
bitum. Quid est enim matrimoniũ, nisi
coniunctio maris & fęminæ, inter legi-
timas personas, indiuiduam vitæ cõsue
tudinem, idest indiuidualem retinens?
Nunquid aũt uir ita alligatus est lege
viuenti vxori, sicut uxor uiro? vt scilicet
vir alteri mulieri adhęrere haudquaq̃
possit, sicut nec mulier alteri uiro? Diu⁹
Ambrosius dicit, quod non. Licet (in-
quit) uiro aliam ducere. Inferior enim
hac lege non omnino vtitur qua supe-
rior. Mulier autem inferior est uiro.
Christus quoque in Euãgelio Matthęi, Matt. 5.
huic ad stipulari uidetur. Qui dimiserit
vxorem suam, nisi ob fornicationem,
& aliã duxerit, mecchatur. Innuit ergo,
quod propter fornicationem vxoris, po
test vir aliam vxorem ducere. Paulus
similiter, si huius opinionis non esset,
quemadmodum dicit, quod mulier ui-
uenti viro alligata est: idem de uiro di-
ceret. Neque enim hoc tacendum
erat, tanti momenti verbum: non dicit
autem, itaque indicat hoc ipso silentio,
quod

quod sit impar uiri ratio, & mulieris, quoad istud uinculum. Verum his non obstantibus, Scitote uos æquam esse, vtriusque conditionem de iure naturę, ne dicam tantum de iure diuino. Vidimus enim bruta, aues, & fęras, tempore æducandæ prolis, vbi fœmina non sufficit, marem illi perpetuo adhærere. & è contra. Accidit nanque quod cito recedat alter ab altero: quia modici temporis intercapedine, uolucrum filij, & omnium brutorum uictum sibi procurare possunt. Quoad enim indigent filij vtroque parente, non separantur. Iunge tu huic naturæ ordini, prolis æducationem ad cultum diuinum multiplicandum, matrimonij finem esse, non generationem tantum. Adde magna & longa tempora, quibus ad filios educandos egemus. Dimidiā enim ætatis suæ partem communiter attingunt parentes ad minus, antequā primus eorum filius sibi sufficiat. Quis enim sibi ante decimum octauum annum sufficit? Quis item ante decimū septimum vxorem ducit? Trigesimum ergo quintum annum regulariter agūt parentes, vel circa, antequam primum filium emancipare possint. Considera, quod & eò tempore, quo primus educatur, nascuntur & alij, vel saltem nasci possunt. (Accidentia enim ea, quæ regularia sunt tollere nequaquam dicuntur,) Illi uero educatione & tempore, eadem egent mensura. Ex his omnibus, inuincibili ratione concluditur, ut in humana natura indissolubile prorsus sit vtrinque sacrum coniugium. Quod dicitur uirum esse muliere superiorem: pluraque ob id ei licere, quæ mulieri non liceat. Scio priscos patres vestros Romanos, admodum mouisse, vt & ipsi cum iudæis hac libertate repudiandi vxores, aliasque ducendi gaudere vellent, At parcat mihi Roma, nullius est momenti. In coniugio eīn sunt pares, vir & mulier: immo non pares, sed vnum. Erunt (inquit) duo in carne vna. Diuus vero Ambrosius, nequaquā illud dixit, quod legit in libris eius, sed impostores, atq; falsarij ad eius iniuriā id addiderunt, mero aconita miscētes. O quot addere, quot itē tollere conati

Gen. 2.

sunt hæretici, corruptores animarū, et ex sacris literis, quibus addat Deus plagas, diminuatq; (nisi resipiscant) partem de libro vitæ. Verbum illud Chri, detruncatum est hæbraica consuetudine, ex eoque propositiones duæ sunt construendæ. Prima. Quicunq; dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, quoad thorum scilicet, & habitationem, peccat: & contra ius matrimonij agit. Secunda. Qui aliam duxerit, etiam propter mulieris fornicationem, mecchatur, & adulterat. Concedimus ergo, non tantum permittimus licere viro, propter uxoris fornicationem, illā dimittere, ne mulieris adulterio fauere uideatur. Immo id concedit dn̄s, non concedo ego. Sed aliam uxorem ducere, nulla rōne licet. Huius expositionis dat nobis radicem Chr̄s, suo loquendi modo. Non enim dicit. Qui dimiserit vxorem, & aliam duxerit, nisi ob causam fornicationis, mecchatur. Sed inter dimittere, & aliam ducere, ponit cām fornicationis. Causa igitur fornicationis facit, vt liceat dimittere, sed non facit, vt aliam ducere liceat. Si enim hoc esset, vtriusq; causa, non interponeretur, sed vel utrumq; sequeretur, vel vtrūq; præcederet. Ex illoq; Chri uerbo, colligitur manifestè, quod plures vxores habere minimè liceat. Nam si liceret, dimissa una, etiam non fornicaria, posset vir citra culpam, ad aliam accedere, cōiugioque vti cum illa. Chr̄s aūt nō uult virum, vxorem posse dimittere, nisi ob fornicationem, itaq; non uult quod habeat, nisi vxor una. Per hoc aūt Platonis opinio, prorsus excluditur, qui uoluit uxores esse communes, quē in noua lege sequutus est Nicolaus vnus ex septem diaconibus, à quo dicti sunt Nicolaite, de quibus in Apocalypsi habetur. Quod Paulus hic tm̄ mulierem alligatam esse dicat, non item virū, nullipendendum est. Nā locat nos in ordine mulieris, legem, & Christum in ordine uiri. Quia autem nos Christo debemus, debuimusq; legi: nō itē legem, neq; Christum nobis, nihil illi dicendū fuit de uiro, sed de muliere duntaxat. Ad Corinthios autē scribens, paria uincula dixit esse viri, & uxoris. Primum

Apo 2.

quo ad actum reddendi debiti. Vxori
1. Cor.7. vir debitum reddat: similiter autem & vxor uiro. Mulier potestatem sui corporis, non habet, sed uir. Similiter aūt & vir, sui corporis potestatē nō habet, sed mulier: nolite fraudare inuicē. Secundū. Quo ad indissolubilitatē matrimo-
1. Cor.7. nij. His autem qui in matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed domin⁹. Vxorem à viro non discedere: & vir v-
Ibidem. xorem non dimittat. Est & illud ad uiros. Alligatus es uxori, noli quærere solutionem. Sequitur. *Cum enim essemus in carne, affectus peccatorum, qui per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege morientes, in qua detinebamur: ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.*

Quia enim dixit, & iudæos ipsos, ne dum Gentiles, Christo Iesu iungēdos esse, vt fructificarent Deo, declarat qđ cum sub lege essent, Deo nequaquā fructificabant: nec fructificare poterant. Nunc autem soluti à lege, possunt per Christum Iesum. Vide aūt quomodo verbis appropriatissimis vtitur Apostolus, quę maximè huic intentioni deseruiunt. Legem.n. uetustam, appellat euāgelium uero nouum. Iuuentam quippe fęcunditas sequitur, refugit senectutem. Carnem etiam appellat legē: euāgelium spiritum. Caro enim non pdest quicquam, spūs est, qui uiuificat. Spiri-
Ioan.6. tibus enim mouemur, generamus, augemur, intelligimus, non carnea ista massa. O magna vis spirituum. Dicit itaque. *Cum essemus in carne.* Adnumerat seipsum iudæis, vt leuius ferant. Sēsusque est. Cum secundū carnem uiueremus, cum carnaliter legem obseruaremus. *Affectus peccatorum,* concupiscentiæ, quæ hominem afficiunt & inficiūt. Vnde & passiones dicuntur, quoniā corrumpunt, quàm maximè hominē, nisi deuincantur. *Qui per legem erant,* excitati ad peccandum, legis prohibitio
1. Cor.15 nibus. Hinc.n. dicit Paulus alibi. Virtus peccati lex. *Operabantur in membris nostris,* commouendo ea, ducendoq; ad mala opera: oculum ad curiosos aspectus, linguā ad testimonia falsa, pedes ad effundendū sanguinem, aures ad fabulas, & stultiloquia. *Vt fructificarēt morti.* Cum peccamus, fructificamus morti, operamurq;, & pugnamus pro ea. Redditur.n. peccatis nr̄is mors ualde potentior. Vnde & Paulus dicit. Pec- 1. Cor.15
catum esse stimulum mortis. Sicut em̄ extimulatus equus, velocius & fortius currit: ita vt ascensorē quādoq; deijciat. Sic & peccatis nr̄is mors impelli uidetur, ut super nos maiore potentia regnare, de nobis triumphos maiores repor-
tare possit. *Nunc autem.* Ecce nunc tem 2. Cor.6.
pus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Postq̄ Chr̄s venit. *Soluti sumus à lege morientes.* Morientes scilicet legi, soluti sumus à dn̄io eius, vti spōsa mortuo uiro. *In qua,* scilicet lege. *Detinebamur.* sub dominio eius constituti serui, non liberi, crescentibus peccati affectibus, etiā nobis inuitis. *Ita ut seruiamus.* Non.n. hæc libertas est in licentiā uitæ carnalis, & profanæ occasionem accipienda. Ideo enim liberati sumus, vt in bonis operi-
bus cōtinuè uersantes, seruiamus. Cui? Gal.5.
nō hominibus, sed Deo. In libertatem vocati estis, nolite fieri serui hominum. Ipsa est uera libertas, propter rectè facti lætitiam: & pia seruitus simul, propter præcepti obedientiam. Quomodo? *In nouitate spiritus,* idest in operibus noui hominis interioris, & spiritualis, renouati per spiritum san-
ctum, iuxta illud. Spūm rectum innoua Ps.50.
in uisceribus meis. Emitte spūm tuum,
& creabuntur, & renouabis faciem ter Ps.103.
ræ. Dat.n. cordium nouitatem. Iuxta illud. Dabo uobis cor nouum. Nouitatē
linguarum. Linguis loquuntur nouis. Ezec 36.
Nouitatem alimoniæ. Illi gustarunt no
uam escam. Nouitatem sacramentorū. Mar.ult.
Per lauacrum regenerationis, & reno-
uationis spiritus sancti. Nouitatem prę Sap.16.
ceptorum. Mandatum nouū do uobis. Tit.3.
Nouitatem carminum. Immisit in os Ioan.15.
meum canticum nouum. Nouitatē premiorum. Ecce creo cęlos nouos, & ter Ps.35.
ram nouam. Iccirco & ad noua bella nos accendit, ut pro eo pugnemus cō-
tra dęmonem, carnemq;, & mundum. Esa.66.
Dicitur enim. Noua bella elegit dn̄s.
Hoc est ergo, quod dicit, vt seruiamus Iud.5.
Deo in nouitate spiritus. *Et non in uetustate literæ.* Idest in ritu antiquo obseruantiæ

2. Cor. 3. uantiæ literalis legis. Litera enim occi-
dit, spiritus autem viuificat. Nolo (in-
quit Paulus) omnino non seruare legẽ,
sed nolo eam seruare secundum literã,
quo ad carnales illas ceremonias: at se-
cundum spiritum, mysteria legis queri
mus, & medullam, non uerba, non cor
ticem: vigebunt semper mysteria, ue-
rum litera iam interijt. Non enim ab
Heb. 8. re dicta est semper antiqua. Quod em̃
antiquatur & senescit, prope interitum
est. Sequitur.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?
Magnam & difficilem sibi proponit A-
postolus quæstionem, vt suspitionem
corrigat Iudæorum ex his ortam, quæ
toties & in hac epistola, & in alijs incul
cauit. Quasi legem callumniatus, quam
per Mosen olim dederat summus ille
parens, hominumque Deumque, &
rerum inuiolata potestas. Quid enim
in legis iniuriam, non dixit Paulus, si
verba non animum, spectes? Audi quę-
so, si religione tactus Iudæus potest nõ
Rom. 4. commoueri. Vbi non est lex, nec preua
Rom. 5. ricatio. Lex iram operatur. Lex sub-
intrauit, vt abundaret delictum. Lex
Gal. 3. propter transgressionem posita est. Qui
Rom. 6. ex operibus legis sunt, sub maledicto
sunt. Peccatum uobis non dominabi-
tur. Non enim estis sub lege. Affectus
Ibidem. peccatorum per legem erant. Arbi-
Rom. 7. tramur iustificari hominem sine lege.
Si testamentum uetus culpa uacasset,
non utiq; secundi locus inquireretur.
Heb. 7. Nihil ad pfectũ adduxit lex. Virtus pec
1. Cor. 15 cati, lex. Reprobatũ fit legis, pp infirmi
Heb. 7. taté, & inutilitaté. Lex in hoīe dñatur,
Rom. 6. quãto tempore viuit. Si spũ ducimini,
Gal. 5. iã nõ estis sub lege. O verba durissima.
Rom. 3. Adde. Quod legem appellat vbiq; uetu
Heb 8. stã, carné, literã, ministrationé mortis,
Litera occidit, spiritus autem uiuificat.
2. Cor. 3. Si ministratio mortis literis deformata
in lapidibus fuit in gloria. Bellum igi-
tur assumpsisse uidetur Paulus irrecon
ciliabile contra legem, tanquam ma-
lam, & malorum omnium fomitem:
vt omnino excusari posse uideãtur Ma-
nichei, qui ansam ex his locis accipien-
tes, ueterem legem & malam, & à ma
lo Deo hominibus latam & dixerunt,
& docuerunt. Hanc itaque quæstio-
nem sibi proponit Paulus. *Lex pec-
catum est? Quid dicemus?* Si uera sunt,
quæ superius dicta fuere, hoc sequi-
tur, vt ipsa lex peccatum sit. Si hoc
non est verum, ergo quæ dicta sunt,
uera non sunt. Quid ergo dicendum?
Vide autem quomodo quæstionem ma
gnificat. *Quid dicemus?* Consilium
videtur quærere, tanquam in medium
omnis ecclesiæ, proponens controuer-
siam hanc discutiendam. Non enim
dicit. Quid dicam? Sed quid dicemus?
Qua si dicat. Res magni momenti est,
vtrinque rationes urgent. Legem em̃
in sacris literis, commendat spiritus san
ctus, A ueritate. Lex ueritatis fuit in Mal. 2.
ore eius. A puritate. Lex domini im-
maculata. Ab æquitate. Iustitiæ do-
mini rectæ. A sanctitate diuini cultus. Psal 118.
Pro grauissimis & sanctissimis legibus,
honesta morte perfungar. A feruore Psal. 18. Mach. 26.
charitatis. In dextera eius ignita lex. Deut. 33.
Quomodo ergo peccatum esse potest?
Ex alio latere, sunt omnia loca superius
commemorata, quæ accepi à domino,
& tradidi uobis. Sit ergo iudicium,
perscrutemur, consulamus, inquira-
mus, quid in hoc tanto negotio dicen-
dum. Num lex peccatum est? *Absit. Sed
peccatum non cognoui, nisi per legem.* Vide,
quàm breuiter ueritatem defendit, si-
mul & probat Apostolus. *Lex* peccata
uitare docet, igitur impossibile est, vt
ipsa peccatum sit. Est ergo dictio aduer
satiua illud *Sed.* Et est, ac si dixisset.
Absit, vt dicamus legem esse pecca-
tum. Tantum enim abest à peccato, ut
ipsa peccata accuset omnia. *Non enim
cognoscitur peccatum, nisi per legem.* In-
telligendum autem est, Non cogno-
scitur peccatum, esse peccatum, nisi p
legem. Res enim quæ est peccatum,
cognoscitur sine hac lege: at non co-
gnoscitur, quod sit peccatum. Si enim
aliunde sciretur esse peccatum, aliun-
de etiam sciretur uitandum esse: non
docetur autem uitandum esse, nisi per
hanc legem, ergo non nisi hac lege
intelligitur esse peccatum. Et simi-
le istud est ei, quod dicimus, (citra ta-
men fidem.) Philosophos ipsos ima-
ginem Dei cognoscere: quia animam
nostrã, quæ imago Dei est, cognoscunt.

At non cognoſcunt eam, vt imaginem, niſi per fidem. Ita quoque Deum trinũ & unum cognoſcunt, quia cognoſcunt Deum, qui reipſa trinus eſt & unus. Verum ad hoc ipſi non aſcendunt, eum eſſe trinum & vnum, ſed fidei id propriũ eſt. Ita ergo ſine lege iſta, id quod peccatum eſt, certe cognoſcitur, ſed tamen nõ cognoſcitur eſſe peccatum, niſi hac lege. Vnde & non prohibebatur niſi præceptis huius legis. Arguatur modo ſic. Quod peccata vitare docet, peccatum non eſt, neque peccata fouet. Lex iſta propriè & vnicè peccata vitare docet. igitur. &c. At obijcies. Non dicit Paulus, legem docere vitanda eſſe peccata, ſed dicit legẽ docere peccata eſſe peccata. Verum eſt: ſed hoc ex illo ſequitur. Vnde qui docet aliquid eſſe malum, docet id uitandum eſſe. Quoniã nullus intendens ad malum, operatur, inquit magnus Dionyſius. Lex itaque oſtendens ea, quæ peccata ſunt ſub ratione peccati, docet quod omnino cauenda ſunt, & fugienda. Cum autem proprium huius legis eſſe docere, prohibere, deteſtarique peccata intelligitis, euãgelium nequaquam excludatis, cui maxime conuenit radicitus peccata euellere omnia. Moſes em̃ cohibet manum: Chriſtus manum & animum. Sed exponatis, Eam legem quæ primo peccata prohibuit, hãc legem Moſi fuiſſe, ut hac ratione lex iſta ſupra naturæ legem, non autem ſupra euangelium, commendetur. Non ita tamẽ, & hoc intelligendum eſt, vt dicamus in lege naturæ, plenam fuiſſe peccatorum ignorãtiam, Quis enim neget eo tempore peccata aliqua fuiſſe agnita? Notior enim eſt uox illa Ioſippi fratrum, quàm ut hic referatur. Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem noſtrum. Sed p̃ legem Moſi, plenior fuit habita peccatorum notitia: Antequam enim illa inuulgaretur, quædam non agnoſcebantur peccata eſſe, cum tamen peccata eſſent. Vt concupiſcere res alienas, atque uenerea. Quædam læuia putabantur, & grauia erant, vt ſimplex fornicatio. Rurſus nulla putabantur, irritare, offendereq; Deum, eſſeque ęternis penis plectẽda æterno ac diuino iudicio. *Gen. 42.*

Tribus ergo his modis oppoſitis, Primum lege Moſaica, peccatum agnitum eſt eſſe peccatum, & omnia enim quæ peccata ſunt, agnouimus eſſe peccata, & quædam grauiora fore, & omnia diſplicere Deo, eſſeq; à Deo poſt hanc uitam punienda. Hæc autem cæcitas, ideo cõtingit ante Moſi legem, quoniã homines quæ foris ſunt appetentes, à ſeipſis etiam modo quodam exules facti erant. Scripta erant hæc omnia, in cordibus. Sed quæ ſcripta erant, non legebant. Fugitiui nanque erant cordis ſui. Ab illo ergo, qui vbique eſt, compræhenſi ſunt, & ad ſeipſos intro reuocati, obiecta eorum oculis lege forinſecus ſcripta, quæ clamat. Redite, Redite præuaricatores ad cor. Niſi enim terrenis cupiditatibus homo, ſcripturã cordis, quam Deus formauerat, deformaſſet: lege in tabulis ſcripta, qua peccata cognoſcerentur, non indiguiſſet. Ideo nanque data eſt lex literæ, vt naturę legem commemoraret. Hinc dixit Chriſtus. Omnia quæcunque vultis, vt faciant uobis homines, & uos facite illis. Hæc eſt enim lex & Prophetæ. Indicãs legem & prophetas, non aliud intendere, niſi ut quod uolumus nobis fieri, alijs faciamus: & quod nollemus nobis fieri, alijs minime faciamus. Hoc autẽ eſt ius naturale, vt conſtat. Ob id ergo, data eſt lex, uiuæ uocis oraculo, & lapidibus ſculpta. Quoniam lex iſta, quã manu ſua ſcripſerat formator Deus, cõſepulta fuerat. Quæ ſi in noſtris cordibus viguiſſet, illa fuiſſet ſatis. Vt hinc colligatis, quàm iuſtè etiam ſint iudicãdi Ethnici, quibus lex data non eſt. Nemo enim ab orbe condito, ignorare p̃miſſus eſt, quid lege diuina ſit illi agẽdum, quidque cauendum. Vnde ſcriptum eſt. In cogitationibus impij, interrogatio erit. Vbi autem interrogatio, & accuſatio, ibi lex eſt. Quis ergo inde, non uideat legem in cordibus, Dei digito uiui, exaratam? Hinc illud eſt. Senſu impleuit corda illorum, bonaque & mala oſtendit eis. Fiat ergo hæc ratio, qua probetur legem Moſi peccatũ non eſſe. Lex uerè peccatum non eſt. Hæc autem confirmat illam, ſine ea oblitera tam ferè & deletam prorſus, ergo peccatum *Eſa. 46.* *Matt. 7.* *Sap. 1.* *Eccleſiaſtici. 17.*

catum esse nullatenus potest. Cōfirmatur. Quia lex ista à Deo est. Ostēdo. Finis enim legis huius. Christus est. ordinabatur ergo ad Christū, cum testimonium illi perhibens, Iuxta illud. Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, psalmis, & prophetis de me. Et illud. Si crederent Moysi, crederent & mihi: Tum retrahens homines ab idolorum cultu, concludensq; eos sub Dei vnius fide, à quo tandem per Christum omne hominum genus saluandū erat. Iuxta illud. Priusquam ueniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eā fidem, quę reuelanda erat. Quis nesciat autem, quod ad idem agens spectat, ad finem disponere atque perducere? Si ergo Christi euangelium à Deo est, & lex Mosi, quanquam illud immediatè, hæc angelorum ministerio. Sathanas enim hanc legem dare mundo haudquaquā potuit. Quis enim credere potest eum, qui à Christo pro virili abducere nitebatur: quippe quia per eum abijciēdus erat foras, hanc legem condidisse, qua homines ad Christum adducerentur? Non enim pugnat sathanas contra seipsum, ut per bellè ostendit Christus in eos inuectus, qui illi obijciebant, quod in Beelzebub demoniorum principe, eijceret demonia. Si autem à Deo est, à quo peccatum esse non potest, conuincitur, quod lex peccatum non est. Adde postremo. Nā finis legis, est dilectio Dei, iuxta illud. Finis præcepti est charitas. Et illud. Primum & maximum mādatum in lege est, Diliges dominum Deum tuum. Item. Timot. iuxta illud. Et nunc Israel, quid dominus Deus tu9 petit à te, nisi ut timeas dominum Deū tuum, & ambules in uijs eius? Quid autem melius esse potest, quàm diligere & timere Deum? His enim calcaribus, subditi fiunt omnes homines Deo. Quomodo ergo lex peccatum esse potest? Cuius finis adeò optimus est, cuius monita tam salutaria, cuius intētio purissima? Absit itaque ut dicamus, legem peccatum esse. Nemo autē miretur, si has rationes non adduxerit Apostolus, sed illam tantum. *Peccatum non cognoui, nisi per legem.* Adducere enim uoluit rationem unam, quæ simul legem non esse malam probaret, & legis infirmitatem quoque insinuaret. Nulla autē efficacior ista. Lex docet uitare peccata. Hoc enim uerbo doctioribus indicatur, quod peccata quidem per legē cognoscuntur, sed minime auferūtur: prohibentur sed non abluuntur: aggrauantur, sed non expiantur, arguuntur, sed non remittūtur. Vnde illud est. Reprobatio fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius & inutilitatem: Quia autem uides Apostolum de seipso loquentem, Peccatum non cognoui, nisi per legem. Et ita uidebis semper in hoc capite, intellige Paulum, personā, vicemque omnium hominum, optimè induere. Sequitur.

Rom. 10. Luc. 24. Ioan. 5. Gal. 3. Luc. 11. 1. Tim. 1 Matt. 22 Deut. 10. Heb 7. Rom. 7.

Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Explicat, declaratque hoc uerbo, quo nam modo intelligi debeat, quod primum per legē Mosi, peccatum agnitum sit esse peccatum, & inquit. Adulterium, homicidium, furtum, etiam ante legem Mosi, quamuis naturalis lex, in hominum cordibus magna parte obscurata esset, agnoscebantur esse peccata, licet non ut à Deo punienda, vt dictum est: At concupiscere rem alienam, exardescereq; in alterius coniugem, primum hac lege ostensum est, quod peccata sunt: & verum dicit. Ea enim duntaxat, arbitrabantur peccata esse homines ante legem, quibus cōmunis hominum pax, turbari potest. Propterea & illa, pęnis uarijs mulctare nitebantur. Verum sola concupiscētia nulli nocet, nisi concupiscenti. Nulla ratio ergo uidebatur, qua concupiscentia credi posset esse peccatum. Hoc autem ideo erat, quia tantum humanis legibus innitebantur, non amplius legi diuinæ in cordibus scriptæ. Leges quippe humanæ, nisi praua opera exteriora, prohibere haud possunt. Peccata cordis, solus Deus prohibet: Nam ipse sol9 corda scrutatur & renes: Homines uero non uident nisi quæ foris patent. Vt ergo diuina illa lex renouaretur, cordis concupiscentia prohibita est. Hocque argumento maximè ostensum fuit, qd Dei lex erat, non hominum. Quippe quia cordis munditiam exigebat. Dixit itaque Deus, Decalogi legem terminando.

Hier. 17. 1 Re. 16.

Deut.5. do. Non concupisces vxorem proximi tui. Non concupisces domum alterius, non seruum, non ancillam, sub vno pręcepto arcens nos omnes, ab illicito appetitu tàm boni delectabilis, quàm boni vtilis. Delectabilis quidem, dicens. Non concupisces vxorem alterius. Vtilis vero, dicens. Non concupisces domum alterius, non seruum. &c. Tanquàm à peccatis, quibus ipse exacerbari, irritarique soleat. Considerandum autem, quod ad istas duas concupiscentias, omnis concupiscentia reducitur. Omnis enim illicita cõcupiscentia est, vel boni vtilis, vel boni delectabilis. Nullum uero peccatum, sine concupiscentia committitur. Si itaque nihil illicitum homo concupiscit, nullum omnino peccatum habebit. Vide ergo argumentum forte, ex hoc Apostoli uerbo, ad ostendendum legem peccatũ nõ esse. Lex quæ radicem prohibet peccati omnis, quomodo peccatum est? Lex Mosi, concupiscentiam prohibuit, sine qua non peccatur. Quo colore ergo fingi potest, quod peccatum sit? Vides quomodo Iudæis gratificatur. Cum itaque audis. *Concupiscentiam nesciebam.* Subintellige, peccatum esse. Concupiscentia profecto nota erat ante legem, concupiscebãt & tunc homines. Gerarítæ Sarram concupierunt: concupierunt Sodomei Angelos. Filij Dei videntes hominum filias, quod pulchræ essent, adamarunt eas. Vnde & diluuiũ factum est super terram: At concupiscẽtiam nesciebant peccatum esse: dico cõcupiscentiam cordis: concupiscentia enim carnis, uerè peccatum nõ est. Cũ autem aduenit lex, concupiscentiam prohibens, tunc primum intellexerũt, quod peccatum erat. Per legem ergo non est insita concupiscentia. Est enim naturæ ante legem vitiatæ morbus, sed demonstrata tantum: vti & peccatum, non fit per legem, sed indicatur. Cum autem legis prohibitione agnitum est, quod peccatum sit concupiscentia, in mentẽ tibi veniat cognitio, nõ tam simplicis intelligentiæ, q̃ approbationis. Lex.n.non tantum speculatiuam hanc notitiã parit, Cõcupiscẽtia peccatũ est, sed hanc practicam, ergo uitãda est, atq;

Gen.12. Gen.19. Gen.6.

fugienda: qm̃ Deo displicet, illumq; ad iram prouocat: adeo vt plerumq; puniãtur, qui temerè concupiscunt, quamuis opere non expleant, quod cõcupierint. Intelligis quo spectat Apostolus? Sed si hòc uerum est, quomodo dicitur, quod lex cohibet manum, non animum? Euãgeliũ uero vtrumq;? Intelligitur in plerisq; præceptis, quoad mulctam. Non enim omnia cordis peccata, lege mosaica puniebantur, omnia autem lege euãgelica puniuntur: quamuis nõ ecclesiastica. Vt & hinc intelligas, perfectiorem esse Christi legem, q̃ Mosi. Moses. nanq; dicit tantum, Non concupisces vxorem alterius. Chr̄s uero latius admodum loquitur. Qui concupierit mulierem, vel vxorẽ, vel nõ vxorẽ, mechatur. Immo non solum, qui concupierit, sed qui viderit ad concupiscendum. Vt simul damnet, & cordis concupiscẽtiã, & concupiscentiæ concupiscentiã, animum scilicet concupiscendi: & externũ prohibet intuitum, à quo incentiuum sumit libido interior. Sequitur. Matt.5.

Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est, in me omnem concupiscentiam.

Hactenus ad materiẽ r̃ndit difficultatis propositę. Quid ergo dicemus? ex habitis sequitur, legem esse malã? ipsamq; à culpa absoluit, vt uisum est. Nunc ad formam r̃ndit, & quę superius dixerat, declarat; ex quibus sanè quæstio ortum habuit. Illis autẽ declaratis, sublata erit oĩs addubitandi rõ. Inquit ergo, cõcedẽdum esse, quod lex sit peccatorũ omnium, ac maximè concupiscentiæ cordis, aliqua rõne effectrix. Sed id totũ p accidens est. Neq; enim ipsa, peccati alicuius occasionem dedit, quæ pcã oĩa, vt ab omnib' uitarent, accusauit. Sed peccati fomes, qui hoc in loco pcũm noĩatur, sicut & supra sępe numero, ex lege, occasionẽ accepit, nos oẽs instigandi ad peccandũ. Quid ergo, si occasione sumpta à lege, non aũt data, pcã creuerunt? Nũ inde sequit', qd ipsa sit in cã pcõrũ nr̃orũ? Absit. Hac.n.rõne, & p̃ceptum, qd dedit Deus primo hoĩum parẽti, malũ fuisse dicere oporteret. Qñquidẽ occasionẽ inde accepit Eua, lignũ uetitum ardentius desiderãdi, atq; demum gu-

standi

Ioan. 15. ſtandi. Chr̄i quoq; aduentum in culpa fuiſſe, cæcitatis Iudęorū, quis negare valeret, cum is dixerit. Si non ueniſſem, & loquutus eis nō fuiſſem, pcūm nō haberent? Legem ēt naturę, à culpa excuſare difficillimū eſſet, & propè impoſſibile, qm̄ per eam ſummi Gentiū Philoſophi, inexcuſabiles effecti, idola coluerūt, uero Deo neglecto. Patientiā defendere diuinā, nemo poſſet, qm̄ pp illam Pharao magis īduruit. Chr̄i crucē, quis tutaret? cum propter eam pleriq; ſcandalum acceperint, ruinam, atq; mortē? 1. Cor. 1. Sed quid immoror? Maximū illud incarnationis beneficiū filij Dei, quo & angeli, & hoīes ſaluati ſunt atq; glorioſi effecti: malū oīno fuiſſe aſſeuerare cogeremur. Inde.n. irrupit ſuperbia luciferi, cū nollet hoīem, ſed Angelū deificari, vt hoīes Angelo, nō Angeli hoī genua flecterent. Adde, quod oēm orbē malum quid eſſe, dicere oporteret. Siquidē occaſione accepta, à mūdi hui⁹ pulchritudine, plurimi Deū aliū, haudquaq̄ cognouerunt, q̄ Solē, Lunā, Stellas, aerē, aquam, terram: ignem, rati nihil his pulchrius, nihil itē admirabilius eſſe poſſe. Deus ad extremū, nō eſſet peccati ex- Rom. 2. pers, q̄nquidem Deo pleriq; abutuntur, ſecūdū duritiam ſuā, theſaurizātes ſibi ipſis irā in die iræ. Quis aūt abſurda hæc conceſſerit, niſi admodum deſipiat, ſitq; ille abſurdiſſimus? Ob id em̄, quod bonis, malè mali vtuntur, bona ne calumniari licet? Pharmacum parat medicus ægroātti: verum ſi is Pharmacum intempeſtiuè ſumat, & intereat, num ars medica culpanda eſt? Num medico dandum eſt uitio? An non potius laudanda ſunt hæc omnia, arguendus autem eſt ęger, qui Pharmaco, quo ſanari potuerat abuſus eſt? ad perniciē, Iudas ex loculis occaſionem ſumpſit ea furandi, quæ pauperum erant, uenundandi Chriſtum Ieſum, uiliſſimo triginta denariorum pretio, atq; ad extremū ſe ſe ſuſpendendi. Num ergo pecunias, theſauroſque tanquā malos abijciem⁹? Ob id quod mens illa perdita, ex nummis in auaritiam coniecta eſt, & in tam horrenda ſcelera? Si quis febre correptus & exeſtuans, aqua frigida, quā prudens medicus interdixerit, ad explendam pernicioſam illam, & mēdoſam ſitim bibat, atq; ita magis, ac magis accendatur, creſcatque cupiditatis ardor ille noxius: Num aquæ potum culpare debet, an unicè ſuam ipſius incontinentiam? Pare ergo ratione, nullatenus culpanda lex eſt, quæ à peccatis omni quo decuit modo, abſterrebat, vitiaque omnia prohibebat, vt nos ab eis auerteret. Quamuis occaſione accepta, ad ſummum per eam creuerint flagitia vniuerſa, id enim legis crimen non fuit, ſed recipientium legem. Lucrum nanq; non modicum, ex lege conſequi potuiſſent, ſed ſuo ipſorum vitio, damna maxima conſequuti ſunt vtique per legem, ſed minime procurante lege. Immo contra legis intentionem. Data quidem fuerat, vt proficeret, ſed tamen obfuit. Vis autem ratione conuincere, & declarare, quomodo per legem peccata creuerint, occaſione tantum accepta, non data? Ecce. Naturale eſt, & id ratio, ſenſuſque, & experientia teſtantur, per antipariſtaſim, alterū contrariorū creſcere, augeri, roborariq; ſurgente altero contrario. Hinc aquam calefactam & citius, & fortius congelari, quàm frigidam nemo non expertus eſt. Hinc & in crepuſculo, frigidiorem eſſe aerem, quàm media nocte ſenſu probatur. Dices ne tu propter hoc, calorem augere frigora, & frigus calores? Abſit. Calor enim molitur corrūpere frigus, & frigus calorem. Tātum abeſt, vt quęrant ſe ſe inuicem augere. Verum calor ſurgente frigore, quò illi reſiſtat, augeſcit, & frigus è contra ſurgente calore. Eſt itaque tantum occaſio, unum cōtrarium augendi reliquum, non cauſa. En ergo modus, quem intendit Apoſtolus noſter. Adueniente lege, pcōrum omnium inimica, fomes pcōrum, fortior, ualidiorque ſurrexit, ut ſuas acies defenderet, quas illa expugnare nitebatur: & ita concupiſcentias oēs auxit illicitas, ad patrocinium peccatorū. Oēs inquàm, & ſecundum omnes gradus, quibus actualiter concupiſcitur, uidelicet cogitationis, delectationis, conſenſus, & operis. Merito ergo dicit, *Occaſione autem accepta peccatum, per mandatum operatū eſt in me, omnem concupiſcentiam.*

Ad

Ad hunc modum cernere cuique licet, cum in uere, regia hæc flumina Tiberis & Eridanus exundare solent, si in aliquam partem impetus aquæ uehementius influat, illum obice opposito magnæ molis, maiore uiolentia præcipité ferri, adeò ut plerumque undarum cumulus excrescens, euincat molem, prataque pererret & agros. Quid mirum ergo, si legis repagula, quæ defluentes nostræ concupiscentiæ motus, tanquã septa arcebant & cohibebant, accidentaliter effecerunt, ut impetu facto, concupiscentiarum fluenta in legem irruerint, eamq; destruxerint, & sępe destructa, vbique peccatorum aquæ intrauerint? Homo enim super omnia, quæ desiderare solet, libertatem desiderat. Nihil nanque est ipsa libertate charius, nihil pretiosius. Existimabat autem ille, qui in peccatis uersatur, se se maximè liberum esse, cum nullis habenis frenatur, cum sine lege uiuit, cum impudenter agere potest, quod libet, cum tamen sit tũc, maxime seruus. Est quippe minime homo, cum à ratione deflectit. Hinc illud. Nonne tibi uidetur bestialior bestia, rationem habens, & ratione non vtẽs? Ergo minime liber, seruorum aũt oĩum, magè miserrimus. Cũ itaque vniuersi homines, eo tempore quo legem tulit Deus, peccatis omnib⁹ obruti essent, regnaretque tirannus ille fomes peccati in omnibus ad mortẽ: Ni mirum, si legem detrectabant, tanq̃ propriæ libertatis inimicam. Vt itaque libertatem illam profanam tuerentur, cui contrariabatur lex, ab iniquo rege illo excitati, peccatorum exercitus coegerunt, effrenatèque peccantes, per legem sibi interitum, damnationemque comparauere: cui si paruissent, meliorẽ libertatem nacti, seruari potuissent. Si non fuisset data lex, sua illa libertate cõtenti, cui nihil aduersabatur, minus peccassent. Verum data lege, frenata illa eorum licentia, veteris concupiscentijs delectabilium & utilium, tanquã ęgreferentes mandatis arceri, & inter legis septa detineri, quod prius uel nullo modo, uel leuiter concupiscebant, vt libertatem defenderent, qua tot temporibus gauisi fuerant, inceperunt ardentissimè omnibus modis concupiscere. Famosum profectò illud est. Nitimur in uetitum semper, cupimusque negata. Et illud Philosophorum. Materia appetit formam, propter priuationẽ. Hoc est ergo, quod Apostolus dicit. *Occasione autem accepta, peccatum per mandatum.* Non ut per instrumentum: non vt per medium: sed vt per contrarium, *Operatum est in me mortem.*

Scio autem te obijcere uelle. Cõtra. Maiora enim erant peccata ante legem, quàm post legem. Sed responsio facilis est. Erant maiora extensiuè. Numerus peccatorum hominum maior erat, sed peccata minora erant. Propheta nanq; ille non mentitur, qui dicit. Vicisti Sodomam, peccatis tuis sceleratius agens. Ezech. 16
Ecce Paulus, q̃ optimè id aperit, subiungens. *Sine lege enim peccatum mortuũ erat. Ego autem viuebam sine lege aliquando. Sed cum uenisset mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum.* Declarat enim responsionem datam. Quomodo uidelicet occasione accepta, per legem ipsum peccatum operatum sit omnem cõcupiscentiam. Et ita quomodo lex non sit causa peccati, sit tamen occasio. Dicit ergo. Hoc ideo esse, vel fuisse, quia cum lex non esset data, *Peccatum*, fomes scilicet pcõrum, *Mortuum erat.* Quod per hiperbolã debet intelligi, idest debile erat, parum uigebat in comparatione ad tempus latæ legis, extensiuè magis, sed intensiuè minus. Adueniente autem lege, quasi opposito sibi obice, rebellare cæpit, inualuit, resumpsit uires: in pace uidebantur esse omnia, quę peccatum, & diabolus peccati auctor possidebat. At duce Mose adueniente, vt eorum spolia, diriperet, consilium fecerunt, & ad pugnam fortissimè se se accinxere, ad proprię libertatis defensionem omnino contendentes. Nota autem uerbum illud, *Peccatum reuixit.* Vixerat ille fomes in primis nostris parentibus, dum post ligni esum, uidẽtes quod nudi essent, & erubescentes, fecerunt sibi perizomata. At deinde omni illo tempore, quo nullum mundo datum fuerat præceptum, conniuebat, Gen. 3.
iacebat, sopiti erant ardentes eius igniculi. Data per Mosen lege, visus est

quasi à mortuis reuixisse. Cepit enim vrgere acrius tirannus iste noster interior: Peccata autem actualiter, in omnibus hominibus sub lege adaucta, ostendebant quod reuixissent. Peccare quidem actu, quod peccatum uiuit & diabolus, indicat. Non peccare, vel minus peccare, quod mortui sint, indicacare uidetur. Audi verò rem mirabilē. *Cum peccatum mortuum erat, ego uiuebam.* Eo tempore, quo lex data nequaquam erat. *Cum peccatum*, per legem *reuixit*, *mortuus sum*, illico. Vita ergo peccati, hominum mors est. Contra. Mors est uita. Causaliter autem, nō formaliter intellige. Estque hic hiperbola. Neque enim ante legem viuebant homines, eo etiam tempore mortui erant propter peccatum, sicut & fomes ille viuebat. At minus erant mortui, quàm post legem. Mors enim animæ, est Dei odium. Constat autem Deo exosos esse magis, qui legem cęlitus datam trāsgreditur, quàm qui secus. Re ipsa nanque grauius est, accepta lege peccare, quàm sine lege. Vnde & minore pęna plectētur, qui legem non habuerunt. Si ergo tempus istud ante legem, tempori legis conferre uolueris, illud erat tēpus, quo peccatores aliqualiter uiuebant: istud uero, quo penitus mortui erant, diuina recōciliatione scilicet indignissimi. Ser-
Luc. 12. uus enim sciens uolūtatem domini sui, & non faciens, plagis uapulabit multis. Vnde & apud Deum, & apud homines, & etiam apud seipsum, quisque iudicat maiora esse peccata, dato præcepto, quàm antea. Et hoc forte molitur his uerbis Apostolus. Nouerant & ante legem quando peccabant: at planius & exactius, id data lege intelligebant. Quando non natura sola, sed & lex eos accusabat, & redarguebat. Tunc ergo uidebatur quasi mortuum peccatum, non agnitum: Lata lege surrexit, ad notitiam hominum deueniens. Sicut igitur fomes semper uixit, quia semper peccata abundauerunt, sed post legem magis, ita nos semper mortui fuimus, sed minus ante legem. Legem autem *Mandatum* appellat, quia absentibus à Deo data est, & per nuntium missa, uidelicet per Mosen, qui ad populos loquebatur: Ob id quod Deum audire; digni minime essent. Concludit itaque quod intēdit. Videlicet, ex homine causaliter mortem peccatorum pœnam prodijsse, verū lege tātum occasionaliter, tanquam ex contrario. *Et inuentum est mandatum ipsum* Dei, *quod erat ad uitam*, Deut. 4.
vt scilicet obseruatum, pareret vitā animæ, iuxta illud. Et nunc Israel, audi pręcepta, & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea uiuas in eis. Et illud. Si uis ad uitam ingredi, serua mandata, *Hoc* Matt. 19.
esse mihi, non obseruanti scilicet, sed trāsgredienti, vrgente peccati aculeo, *Ad mortem*, æternæ pœnæ, & animæ. De Ps. 33.
qua illud est. Mors peccatorū pessima. Peccatum enim, cum consummatum fuerit, generat mortem. Quia nō igno- Iac. 1.
rans peccaui, sed sciens non esse peccādum contra diuinum mandatum. Nota autem loquēdi modum. *Inuentum est.* Significat enim hoc uerbo, se se huius rei nouitatem demirari. Bone Deus, qđ monstrum est hoc? quàm absurdum, q̄ incredibile? Lex enim data est ad uitā, & experimento inuenta est fuisse ad mortem. Præter spem accidit hoc, non legis malitia, sed abutentium lege. Et vinum inuentum est inebriasse Noe: non est tamen uini culpa, est culpa bibētis. Ne ergo legem culpare velis O ethnicè. Nō enim suapte natura est ad mor Gen. 9.
tem, sed ad uitam. Inuenta tamen est fuisse ad mortem. Id enim per occasionem tantum accidit, vt rem totam in Iudæorum caput, nō in legem uertamus. Nam *Peccatum*, fomes scilicet peccati, *Occasione accepta*, non data, *Per mandatum*, quia quod concupiscitur, dulcius fit cum uetatur. Habet enim hoc humana infirmitas, ut difficultate magna seruari possint, quæ prohibentur. *Seduxit me*, vel Græcè, *Illexit.* falsa scilicet dulcedine me fefellit, sub prætextu falsæ libertatis defendendæ, à bono ad malum trahens, alliciens, & inclinans, à viaque ducens, immo præcipitans in deuium. Hoc enim significat seducere. Castè autem intellige trahens, & præcipitans, non cogendo, sed uehementer inclinando. Nemo quippe malum agit inuitus. *Et per ipsum occidit.* Mortem scilicet animæ intulit, cum me præuaricatorem,

torem, vel transgressorem constituit. Potest autem hoc referri ad mandatum, & ad seductionẽ: & per ipsum. s. mandatũ, & p ipsum. s. qđ seduxit me, occidit. Vides, quõ peccatũ redarguit semper: legem uero ab omni excipit criminatione. At criminatur legem, (dices) cum inquit, humanum genus sine lege uixisse, Adueniente uero lege, mortuũ fuisse. Immo si diligenter aduertis, hinc maxime legem extollit. Indicat enim legẽ summopere peccata oĩa detestari, quib⁹ animæ pereunt. Hac quidem ratione, & nec alia, sicut dixim⁹ est, factum est, vt pcã creuerint, quo se à legis gladio tutari possent. Datus enim erat gladius ille sanctus, munus à Deo, vt peccata omnia enecarentur. Adde etiam legis gloriam, ex his quæ dicta sunt. Antea. n. quasi mortui, & non sentientes peccabant, lege superueniente, cęperũt agnoscere quod peccabant. Id autem nõ parum ad iniquitates abijciendas cõducere poterat. Nemo enim peccatum abijcit, nisi peccatũ agnoscat, quod si agnouerimus, facile abijcimus omnes. Si tamen non abiecerunt iudæi, id legi nõ est imputandum, sed eorum omnium deprauatissimis mentibus, pcõ ipso ꝓstratis atque profligatis. Tu tamen hic considera, ex his quæ dicta sunt, excusari quidem à malitia legem, accusari tamen ab infirmitate, aut imbecillitate. Si enim eximiæ fuisset uirtutis & efficaciæ, vt quemadmodum peccata prohibebat, indicabatque: ita è medio ea prorsus tollere potuisset, quamuis per antiparistasim illa creuissent, nequaquã tamen resistere potuissent, quo minus legis uigore omnino sublata non fuissent. Nanque & moles, quæ fluentis opponitur, vt amnis excrescentis impetum rapidum cohibeat, si magna sit & fortis, aquarumque uim superet, aquis minime euincitur. Si etiam calor aquę, frigus continentis aeris excedat, non congelabitur aqua. Cum ergo ui legis, peccata tolli non potuerint, sed aucta sint, quàm maximè, id ostendit quidẽ, quod lex nõ est mala. Quippe quia, peccatis omnibus aduersabatur. Sed & insinuat, quod imbecillæ erat uirtutis, quia peccatorũ ui superabatur. Cur autem hoc? Quia pro mala concupiscentia, concupiscentiam bonam non inspirabat: hoc est charitatẽ in cordibus nostris, non diffundebat. Ni mirum ergo, si peccata crescebant. Fomes enim, qui est inclinatio malè operandi, ac desiderium, non extinguitur, nisi contrario desiderio rectè faciendi. Contrarijs eñ contraria pelluntur. Hoc autem desiderium non habetur, nisi ubi fides per dilectionem operatur. Hæc uero, donũ, gratiæ est, non habetur ex lege. In lege enim, uetus homo, formidinis coarctatur angustijs. In gratia nouus charitatis latitudine spatiatur. Sed si hoc est, cur Apostolus dicit, legem datam fuisse ad uitam? Difficilis enim est locus iste, & inuentum est mandatum, quod erat ad uitam, hoc mihi fuisse ad mortem. Quomodo erat ad uitam, si vitam præstare non poterat? Vita nanq; gratia est. Lex autem & gratia pugnant, sicut timor & amor. Respondeo. Erat ad uitam, non vt ipsa vitam præstaret: sed vt ad vitam disponeret, & pararet. Magna quippe iubebat, non vt ea faceremus, quæ fieri impossibile erat ex nobis, sed vt ea facere conantes, in nostra infirmitate fatigati, gratiæ adiutorium per fidem poscere nosceremus. Fides enim gratiam impetrabat, quà impetrata, lex seruabat: & lege seruata, uita reddebatur. Vnde & hoc ipso, quod lex occidebat, quod scilicet per legem abundabant peccata ad mortem, ipsa etiam lex ad uitam ꝓficiebat. Proderat enim ad uitam superbis, vt abundaret delictum. Qui nãque se sanos esse iactabant, de suis uiribus confidentes: timore legis humiles facti, liberatorem, saluatoremq; requirebant, eiusque ope, quod per legem iubebat Deus, dabat per gratiam: quod per literam præcipiebat, per spiritum dabat: *Itaque lex quidem sancta, & mãdatum sanctum, & iustum, & bonum.* Gal. 6.

Non sat fuit Paulo inculpatam relinquere legem, voluit & eam commendare, si quo modo carnem suam ad emulãdum prouocare posset, & saluos facere aliquos ex eis, pro quibus & optauit aliquando anathema fieri à Christo Iesu. Rom. 9. Inquit ergo. *Itaq;* ex hoc scilicet, quod lex ostẽdit & prohibuit peccata omnia,

vt pareret vitam, sequitur vt non modo nō sit mala, sed ut sit sancta, mandatumque eius & sanctum, & iustum, & bonum. Durum tamen uidetur hoc legis encomion. Nam non videtur quomodo à contradictione defendi possit Paulus. Is enim de lege loquens ad Hæ-
Heb. 8. bræos, & de Euangelio, quæ testamenti ueteris, & noui nomine appellat, ait. Nam si illud culpa vacasset, non vtique secundi locus inquireretur. Concilientur hæc loca. Est sancta lex, iusta, & bona, & culpa non uacat. Est & locus in
Ezech. 20 Ezechiele, quo ostenditur quidem, legem Mose non fuisse malam, ueruntamen nec bonam. Ego (inquit dn̄s) dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non uiuent. Nihilominus incōcussa, inuictaq; est Pauli quæstio. Sicut enim doctrina dicitur vera, quæ rectæ consonat rationi: ita lex dicitur bona, quæ eidem rationi est consentanea. Lex autem uetus, rationi maximè consentanea erat, quoniam concupiscentiam prohibebat, ex qua peccata omnia, vt ex equo troiano prodeunt. Quid enim rationi aduersum magis, quàm peccare? cum ratio suapte natura, semper deprætcetur ad optima? Ergo bona erat. Hinc infra dicet Paulus hac ratione uictus. Consentio legi, quoniam bona est. Condelector enim legi, secundum interiorem hominem. Illud ergo, quod dictum est ad Hæbræos, legem ipsam peccato nō caruisse, dupliciter exponi potest. Primo quidem, quia non fecit peccata carere eos, quibus data est, sicut gratia facit. Est enim Hębręis peculiaris iste loquēdi modus, vt ex linguæ sanctæ eruditionibus, abundè scimus. Videlicet, ut aliquid ab aliquo denominetur, quod tamen eius non est, vel in eo: sed in alio propter ipsum. Dicitur nanq;, Deus ex tempore noscere, vel uidere, cum uide-
Gen. 22. re facit. iuxta illud. Nunc cognoui, qd timeas dominum, id est cognoscere fe-
Rom. 8. ci. Et illud. Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, id est postulare facit. Lex itaque dicitur non vacare culpa, quia non euacuat à culpa. Non enim peccata delet, sed indicat. Contra, Euangelium à peccatis omnibus mundat, iuxta illud. Et uos mundi estis, propter sermonem quem loquu- Ioan. 15.
tus sum uobis. Secundo uero declarari potest. Accepta culpa eo modo, quo accipitur peccatum infra, cum dicitur. Omne quod non est ex fide, pec- Rom. 20.
catum est. Intelliguntur enim omnia opera, quorum fundamentum fides nō est, deficere à perfectione. Intrepidè autem fatendum est, legem culpa, vel peccato, non vacasse. Neque enim pfe- Heb. 7.
cta fuit lex illa. Paulo dicente. Nihil ad perfectum adduxit lex. Dispositio fuit ad perfectionem: perfectio autem euāgelicæ conuenit doctrinæ, quæ lex gratiæ, & uitæ spiritus extitit. Christo dicēte. Verba, quæ ego loquor, spiritus & Ioan. 6.
uita sunt. Hoc autem est, quod omnino dominus in Ezechiele insinuare uoluit, Ezech. 20
cum dixit. Præcepta legis non esse bona, quia non antonomasticè bona. Bonum quippe, cum absolutè profertur, id quod excellit, intelligi debet. Vnde Christus Iesus illum coarguit, qui eum compellarat, Magister bonè, quid faciē- Luc. 10.
do uitam æternam possidebo? Cum tamen hominem illum crederet, non itē Deum. Quid me (inquit) appellas bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus. His ergo nequaquam cōtradicit, quod bona sit lex, & sancta; licet euangelio collata, à bonitate & à sanctitate mirum in modum deficiat. Nam & bonos, & sanctos dicimus plerosque homines, quos tamen si Deo compararis, nec bonos, nec sanctos appellabimus, sed clamabimus, Tu solus sanctus. Lex itaque est *Sancta.* Hoc est honesta, sancta præcipiens, & sanè docens. Quid est enim lex, nisi iussio sancta, iubens honesta, prohibensque contraria? *Et mandatum sanctum*, Pondera singula quæque uer- Exo. 20.
ba. *Mandatum*, hoc uidelicet, Non concupisces, quod peculiare legis fuisse dictum est, paulò supra. *Sanctum, & iustum, & bonum*, Sinonima fortasse sunt hæc, dicet quispiam. Verum scias; quod non est inanis uerborum strepitus, in copia Pauli: Tam distat paulina eloquentia à cæteris. *Sanctum* ergo, dicitur esse præceptum istud in se, quia honestum. *Iustum*

vero

vero, in cōparatione ad obseruationē, quia seruatum iustificat hoīem, sine autem gratia, non seruatur. *Bonum*, tandem, in ordine ad finem, quoniam perducit ad vitam. A fine enim, media, & bona, & mala denominantur. Meliora item & peiora. Quibus nanque homo reducitur magis, & propius ad finem, ea sanè potiora sunt. Quibus è contra abducitur, peiora. Hæc est expositio optima. Potest tamen, & per mandatum, omnium mandatorum plenitudinem intelligere Paulus. Omniū inq̄, non modo eorum, quæ decalogo continentur, sed omnium absolute. Omnia enim, quæ præcepit Moses, Moralia, Ceremonialia, Iudicialiaq;, vnum mandatum sunt, secundum ordinem ad vnum finem: plura tamen secundum operum diuersitatem. Iuxta illud. Legē mandatorum decretis euacuans. Erit itaque sensus. Non modo lex ipsa, quā Moses dedit, sancta est in vniuersum accepta, sed & omnia, & singula huius legis mandata, similiter sancta, iusta, & bona. Sancta quidem, hoc est pura, munda: nihil enim impuri habent. Et iusta, vel recta, nihil habent obliqui: Et bona, vtilia: nihil superflui habent, vel nociui. Item sancta, quia sanctum faciunt. Iusta, quia proximo quod suum est, reddunt. Bona, quia Deo placent. Nemo nanque ignorat, quod lex ordinat, componitque hominem, & respectu Dei, & respectu sui, & respectu proximi. Vt Deum rectè, & pie colimus, boni dicimur: ut ad proximum respicimus ordine debito, iusti: ut nos in nobis mundi sumus à peccatorum labe, sancti. Si tamen hæc tria adiecta, sanctum, iustum, & bonum, tribus præceptorum generibus, quæ lege continentur aptare uoluerimus, facilè possum⁹, & credo argutissimum hunc, simulque doctissimum Apostolum, his tribus uocibus, omnia cōplecti uoluisse. *Sanctum* enim ad ceremonias diuini cultus refertur. *Iustum*, ad iudicia. *Bonum*, ad mores. Religionis enim sanctitas propria est: Iudiciorum iustitia: morū probitas, vel bonitas. Omnia ergo, quæ lege pręscribuntur, non modo culpa vacāt, sed culpam vndequaq; detestantur, ut summatim Apostolicum sensum perstringamus. Deinde dicit.

Eph. 2.

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors. Potest & interrogatiuè, & conclusiuè legi. Attende quomodo legem vbiq;, sursum, deorsum, iugiter uersat. Dixerat respondendo quæstioni. Inuentum est mandatum, quod erat ad uitā, hoc esse mihi ad mortem. Hoc ergo, nunc uentilat, arguentis uicem primū induens, & deinde respondentis. Replica igitur, hæc est, contra illud dictū. Si ita est, inquit. Ergo quod bonum est, absolutè, mihi malum factum est, & mortis causa. Hoc enim per mortem intelligit. Atqui, consequens hoc impossibile est. Nam quod suapte natura bonum est, cuicumque comparetur, semper est bonum. Si lex suapte natura ad uitam erat, quomodo mihi mortem peperit? Ex Dialectica item scitur. Ex falsis sequi uerum, sed ex ueris nil nisi uerum. Ex malo itaque potest suboriri bonum, sed ex bono malum, impossibile esse uidetur. Cum ergo ex lege, sequatur mihi mors, & interitus, consequēs est, ut suapte natura sit mala: quia scilicet perditionis causa. Vel si ex se, non est mala, quomodo inuenta est fuisse ad mortem? Mors enim mala est. Ideo dicitur. Deus mortem non fecit. Sap. 1.
Si itaq; mors, ex lege mihi euenit, lex non potest mihi mala esse. Quod si nō est mala absolutè, mihi saltem mala est: mihi inquam habenti, scilicet fomitem peccati, qui nititur in uetitum. Sicut enim vinum absolutè bonum est, malum tamen est febricitanti: & aqua absolutè bona est, frigido nihilominus stomacho mala est. Ita lex, licet bona sit, mihi saltem quem vrit concupiscentiæ ignis, videtur esse mala. Quoniam concupiscentia adueniente lege, in ea exardescit, quæ frigidè antequàm cohiberentur, appetebat. Hoc est nanque, quod uult dicere Apostolus. Non enī incassum addidit *Mihi*. Quod bonum est in se, *Mihi factum est mors*. Legem hanc ergo, mihi dari non debuit; Ade vtique dari debuit in statu innocētiæ, cum non habebat fomitem. Verū nobis dari non debuit, quia mala nobis? *Absit*, Vide quantum horret offendi-

cula

cula Iudæorũ Paulus. Concedere poterat, legem mihi esse mortis causam, per accidens, iuxta dicta. Occasio nanque ad causam, per accidens reducitur. Si itaque est peccati occasio, igitur & mortis. Quis id non intelligit? Vanaq; sunt omnia, quæ in oppositum adducũtur. Quandoquidem per se bonum, nõ est causa mali, sed vtique per accidens. Immo non est aliquod malum, nisi ex aliquo bono. Nec aliquod falsum, nisi ex aliquo uero. Sicut egregiè demõstrauit Dionysius, quarto de Diuinis nominibus, & Augustinus in Enchiridiõ. Nec
Matt.7. obest, quod dixerit Christus. Nõ potest arbor bona, malos fructus facere. Certè enim mali fructus, ex arbore mala nascuntur: sed arbor mala nonne nascitur ex bona terra? Non omne malum ex omni bono. Fateor. At omne malum ex aliquo bono. Et quis quæso ignorat, etiam frigidum calefacere per accidẽs? quia constipat. Hinc in hieme melius concoquimus, & digerimus. Calidum item frigefacere per accidens, quia calidi est, rarefacere. Hinc uenti autumnales periculosiores hiemalib9 existũt, quia poros inueniũt apertos æstiuis caloribus. Nihil ergo prohibet, vt legem, quæ nata est vitam parere, dicere ualeamus, occidere, mortemque nobis eam transgredientibus, per accidens inferre. Attamen castius loqui uoluit Apostolus hoc ideo. Cum enim dicitur. Lex est causa mortis, sine addito, intelligit per se, & non per accidens tantum, ex modo loquẽdi. Hoc ergo defendit Paulus, quod nequaquam concedendum est uerbum istud, secundum sensum, quem facit. Videlicet legem suapte natura bonam, præuaricatoribus esse mortis causam. Quid ergo est causa mortis? Peccatum. Vnde inquit. *Sed peccatum.* Et supplendum est, mihi factum est mors. Exponit autem istud, ne recantare uideat, *vt appareat peccatũ per bonũ, operans mihi mortem.* Dixerat em, & inuentum est mandatum, quod erat ad uitam, hoc esse mihi ad mortem. Declarat ergo se se, & totum legi oportet p parenthesim. O miram, sed solidam subtilitatem. Cedant, cedant dialectici omnes, & Philosophi Paulo nostro.

Inuentum est certè mandatum, quod erat ad uitam, mihi esse ad mortem. Sed id non euenit ex mandato. Ex peccato euenit, ex fomite scilicet peccatorum, qui bono mandato abusus, id mihi uertit ad mortem, quod datum mihi erat ad uitam. Gladio quem portabam, vt inimicum illum occiderem, qui continenter mecum bella gerit, is inimic9 meus occidit me, in Goliæ morem. Nõ est culpa legis ulla, sed fomitis, qui unde reprimi debuerat, hinc exarsit. Non est enim simile, quod dicebatur de uino. Vinum quippe suapte natura febricitanti malum est: & ut castius dicã, ineptè datur febricitanti: quia calorem febrilem per se auget, & non ex febricitantis abusu. Est enim uinum calidum. Simile autem additum simili, facit fure re. Verum lex suapte natura, fomitem haudquaquam auget, non enim habet symbolum cum fomite, sicut uinum cum febribus, sed fomes se auget per antiparistasim, vt legi reluctetur. Bona ergo est lex: bonum quoque fuit legem dare etiam homini lapso, & aptè data fuit. At malum fuit, lege abuti. Nota autem uerbum illud. *Vt per bonum.* idest per legem, *appareat peccatum.* Causam finalem notat illa propositio, *Vt.* Ecce autem sensus. Gestire cæpit fomes iste iniquus data lege, inani inflatus gloria, cupiens suas ostendere uires contra legẽ, quod ergo frigidè antea appetebat, post, tanquam pro sua gloria pugnans, in legis despectum, uehementius concupiscere incæpit: vt ostenderet quantum posset, vt appareret quod erat, peccatum: tirannus scilicet noster, & malorum omnium fomes. Potest tamen & consequutionem significare illud *Vt*, non causam finalem. Vt sit sensus. Adueniente lege, peccatum operatum est mortem. Ita autem factum est, ut per bonum, peccatum apparuerit. Nam opposita iuxta se posita, magis elucescunt. Non apparebat admodum fomes ante legem. Vnde & dicebat mortuus tunc reuixit. Conclusio ergo est, fomite ipso, pro sua libertate contra legem pugnante, *Ego mortuus sum.* Non lex me occidit, sed fomes irritatus, & prouocatus à lege. Ex ipso enim nata sunt peccata omnia:

omnia: à peccatis autem oritur mors, non quidem à lege. *Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.* Legendum est autem hoc *Vt*, consequutiuè non finaliter. Ita inquit factum est, *Vt peccatum*, fomes, *Per mandatum*, fiat scelestius, vel scelestior effectiuè, quàm antea esset, non data lege. Nec mysterio vacat uerbum illud *Supra modum*. Modum nanque & mensuram habere uidebatur, ante legem peccatū, per ignorantiam: supra modum autem est peccatum, quod post legem scienter admittitur. Vnde hæc potest esse, quinta ratio, cur fomes peccatum vocetur, non autem inclinatio ad peccatum. Magnitudo enim iniquitatis, ad quā instigat, exigit, vt peccatum uocetur. Occasione quippe accepta, non data à lege, cæpit urgere magis ad facinora, quàm pri⁹ urgeret, & ad summa facinora. Gloriosus est enim animus hominis, & in ardua & difficilia semper tendit: quare nititur semper in uetita. Hæc est ergo prima ratio, cur magis post legem, q̃ ante peccatur. Vis secundam rationem? Ecce. Cum per legem concupiscibilia concupiscere prohibetur, ad memoriā reuocantur. Excitatur ergo imaginatio, quare & desiderium. Tertio. Diabolus uidens legem, dari homini in adiutorium, maiora molitur, vt eum à lege auertere possit. Quarto. Peccato simplici additur transgressionis culpa, cum legem præuaricamur, ergo omnino peccatum fit, per ipsam legem grandius, vt inquit Apostolus: propter hasce quatuor rationes. Sed hoc totum per accidens est, & præter legis intentionem. Neque enim fomes ad augenda peccata utitur lege, ut Goliæ gladio Dauid, vsus est: neq; vt febre exestuans uino, vel aqua. In his profectò causalitas nō est prorsus accidentalis. Sed uis exempla accommoda? Ecce. Vt patientia diuina abusus est Pharao. Vt Iudas loculis: mūdi sapientes hac rerum machina. In his enim fieri nequit, ut vel tantillum culpę in res istas retorqueamus, quibus pditæ istorum mentes, suo tantum uitio abutebantur. Relinquitur itaq;, quod in lege nulla est omnino culpa, nec ī se, nec etiam ut lapsis hominibus, in quibus viuit fomes comparatur. Quamuis ea lata, peiores supra modum facti sint homines ut dictum est. Hinc ergo exurge tu homo ad gratiæ Christi Iesu magnitudinem considerandam. Quantū enim putandum est, fuisse humani generis morbum, qui remedio legis adhibito ingrauescebat, uenenosiorq;, & pestilentior fiebat? Coronemus ergo Christi pijssimi dona, quibus factū est, vt incurabile illud malum, in ecclesiæ stabulo, perlatis duobus illis denarijs, natura Dei & hominis semel unita, facile radicitus extirpatum fuerit, quod lex adhibitis omnibus suis præceptis, atque antidotis, nequaquam efficere valuit. Hic nanque est Pauli scopus, ostēdere quidem, quod lex sit bona, sed nihilominus infirma: quod maximè ex his, quæ dicta sunt, patet. Deinde dicit.

Scimus enim quod lex spiritalis est. Ego autem carnalis sum. Vides legis imbecillitatem? Ipsa quidem spiritalis est, attamen hominem spiritalem facere neqt. Relinquit enim eos, qui sub lege sunt, in sua carnalitate. Quod si potens esset, & efficacius uirtutis, cum sit ipsa spiritalis, faceret omnes sub lege existentes spiritales. Sicut Euangelium Christi Iesu. His enim, qui ad euāgelium spectāt, dicitur. Vos in carne non estis, sed in spiritu. Huius autem ratio est, quia potentissima est gratia ipsius quàm euangelium continet. Vnde non dicitur spiritale, sed spiritus. Verba quæ ego loquor, (inquit Christus,) spiritus & uita sunt. Ioan. 6. Nimirum ergo, si spiritales efficit obseruatores. Verum lex Mosi, spiritus non est, licet spiritalis sit. Ideo *Ego*. inqt Paulus. *Ego* inquàm sub lege existens, *Carnalis sum*. Nomine autem carnis, uel carnalitatis, hominis pars non intelligitur, sed totus homo, qui inferioris partis desideria, uidelicet sensualitatis, sequitur, ad modum brutorum. Vnde & illud est. Improbos homines migrare in bruta. Obbrutescere enim uidetur homo, cum se carni penitus subijcit. Et è contra, esse uerè uir, cum se spiritui tradit. Vnde illud est. Caro concupiscit Gal. 5. aduersus spiritū, spiritus autem aduersus carnem. Accipiturque uice versa spiritus, pro toto homine secundum superiorem

riorem portionem hominis. Sensus ergo est. Legem quidem spiritalem esse, præcipere scilicet ea quæ ad spiritū hominis, ad superiorem scilicet, eius partem, quæ sola est propria homini secundum quod homo, attinent, qualia sunt illa quæ in Epistola ad Galatas, ennumerantur, quibus totus homo interius ordinatur, & exsterius secundū quod, ratio exigit in omnibus suis uiribus: respectu Dei, respectu sui: & respectu proximi. Charitas, gaudium, pax, patiētia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Charitas enim & gaudium, cōcupiscibilem perficiunt: pax, & patientia, & lōganimitas irascibilem: bonitas rationalem: benignitas & mansuetudo ordinant rectè ad proximum: fides respicit Deum, modestia autem, continētia & castitas componunt hominem in seipso. Hæc omnia lege præcipiuntur. Quis enim nesciat, legis decalogo hæc omnia contineri? Tantum ergo abest à peccatis lex, vt plus abesse non possit. Nam peccata omnia à carne ueniūt & proficiscūtur: ab homine scilicet vt sensualitatem sequitur. Paulo dicente. Manifesta sunt opera carnis. Fornicatio, immūditia, luxuria, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, cōtentiones, ęmulationes, rixæ, dissentiones, inuidiæ, homicidia, ebrietates, conuersationes, & his similia. Lex autem Mosi præcipit ea, quæ ad spiritum attinent, quibus supramodum caro aduersatur. Igitur nullatenus peccatum est. Sed cum supra, legem carnem appellarit: & alibi sæpe, quomodo eam nunc spiritalem appellat? Cęremonias legis secundum literā obseruatas, carnem appellat, atque literam. Verum nunc de moralibus præceptis sermo est. Illud nanque mandatum in medium attulerat. Non concupisces, quo peccatorum omnium radix euellitur. Quis itaque dubitare potest, an sit carnis inimica, & consequenter spiritalis, licet tamen non sit spiritus, quia nec est uita, licet ad uitam modo quo supra declarato, disponat? Si itaque uera esset opinio illa, quæ tamen uera esse non potest, spiritum à Deo esse, & carnem à demone. Lex quę ad spiritum attinet, à Deo omnino erit, non à demone, ergo mala esse non potest. Cum omni tamen sua bonitate, nō efficit, ut ego bonus sim, inquit Paulus. Remanet enim sequens carnem, & carnis desideria. Qui nanque sub lege erant, quatenus sub lege erant, tales erant omnes, quod si aliquis spiritum sequebatur, ille sanè ad euangelium, non ad legem attinebat. Non eṁ ex lege, sed ex gratia spiritum sequebatur. Gratia autem ad euangelium spectat, non ad legem: quoniam gratia nō nisi per Christum Iesum habebatur. Quotquot autem Christo Iesu innitebantur, iam ad nouum testamentum pertinebant, non ad uetus. Habes Pauli mentem? Vide autem tu hic magnū mysterium, paulinæ sapientiæ. Lex spiritalis est ex dictis, ergo obseruatores exigit spiritales. Qui itaq; carnalis est, legem implere non potest. At ex gratia Dei, per Christum Iesum, non ex lege spiritales efficimur, ergo per legem sine gratia, legē seruare nō possumus.

Gal. 5.

Declarat autem quomodo quilibet, sub lege carnalis erat, & quare. *Venundatus sub peccato.* Non redimebant̃ ꝑ legē hoīes à peccato, Sed redēpti sunt postea Christi Iesu morte: Quamuis itaque legem haberent, erant tamen adhuc serui peccati, & sub dominio eius. Qui uero seruus est, domino parere cogitur. Parebant ergo & tunc illi, vel etiam inuiti peccato. Carnem itaque sequebantur, peccati ministram, non autem spiritum. Quanquam igitur lex spiritalis sit, qui tamen legi subijciuntur, carnales sunt: uitio scilicet carnalis concupiscentiæ astricti, vt spūi, vel secūdum spiritum uiuere nequaq̃ possint, nisi Christi gratia in spiritales transformentur. Nota autē uerbum illud, *Venditus sub peccato*, idest sub dominio peccati. Venditi quippe fuerant homines uniuersi, & à primis parentibus, qui ꝓ cibo illo omne hominum genus demonis seruituti addixerunt, ut uerè de illis dici possit illud Hieremiæ. Dederunt præciosa quæq;, pro cibo. Et proprijs etiam peccatis, se se uendiderunt, iuxta illud, quod dicitur de Achab. Venditus es, vt faceres malum. Tre. 1. 3 Re. 21.

Esa. 59. Vnde Esaias. Ecce (inquit) in iniquitatibus uestris venditi estis. Congrue autem uenditio nominatur. Ecce commertium, inter uenditorem & emptorem. Proponit enim demon, qui peccata suggerit, suæ iniquitatis consilium, & dat illi homo propriæ uoluntatis assensum. Accipit autem homo animæ uenditæ prætium, peccandi uoluptatem, & mortiferam de iniqua suauitate dulcedinem. Emptum itaque à diabolo hominem, Christus redimit, non lex; vult dicere Apostolus. Quamuis enim legem haberet, adhuc tamen demonis, & peccati mancipium erat, uirtute sanè illius uenditionis. Quod ut clarius manifestet, addit.

Quod enim operor, non cognosco. Non enim quod uolo, hoc ago, sed quod odio, illud facio. Cum dicit. *Quod operor non cognosco.* Ostendit quod carnalis est. Carnis enim est, non cognoscere. Contra, spiritus cognoscit. Vnde & hominem dirigit in actibus suis. Non quidem dirigeret, nisi cognosceret. Contra, caro dirigere non potest, sed dirigitur. Qui ergo, non cognoscit, quod operatur, secundum carnem uiuit, nō secundum spiritum. Non igitur uiuit vt homo, quia spiritus est id quod proprium homini est, sed magè brutis est comparandus. Quod facilè patet. Bruta enim aguntur magis, quàm agant. Homo autem ut homo, agit magis, quàm agatur. At qui operatur, nec illud cognoscit, quod operatur, dirigitur, non dirigit, ut constat. Compa-

Ps. 48. ratur ergo iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Abest ergo à spiritu, & carnem sequitur. Neque id per legem, sed per gratiam tollitur. Cū autem dicit.

Non quod volo hoc ago, sed quod nolo, illud facio. Ostendit se esse peccati seruum, & uenditum, non redemptum. Nam seruus non agit, quod illi placet, sed quod domino. Vnde & frequenter agunt serui, quod illis displicet, ut domino obediant, cui parere coguntur, vel inuiti pœnæ timore. Ad hunc ergo modum, se se habet homo pecca-

Ioan. 8 tor, quia qui facit peccatum, seruus est peccati: Ab hac uero seruitute, non redimit lex, sed Christi gratia, iuxta illud. Si filius Dei uos liberauerit, uerè liberi eritis. Vult enim agere bonum, & Ibidem non potest: cauere peccata desiderat, & tamen non potest per legem, nisi adsit gratia. Iuxta illud, parum infrà. Non quod uolo bonum, illud ago, sed quod nolo malum, id facio. Et iterum. Velle adiacet mihi, perficere autem non inuenio. Et Diuus Augustinus. Homo peccatis uincitur, dum uiribus suis iustè uiuere conatur, sine adiutorio gratię liberantis, quæ liberum arbitrium liberat, vt liberatori credat: atque ita contra legem non peccet. Omnia autē hæc, & in sententia, & in uerbis difficillima sunt. In uerbis quidem. Quomodo nanque uerum est, quod operor non cognosco? Nam homo non operatur, nisi uelit: non uult autem nisi cognoscat, ergo non operatur, nisi cognoscat. In sententia autem. Nam hic est maxima difficultas, & vix inter omnes dubitationes, quæ non paucę occurrunt in paulina hac Epistola, ullus labirinthus inexplicabilior isto. Exanclata enim uidetur hoc loco omnis peccatorum libertas. *Non quod volo bonum, illud ago, sed quod nolo malum, illud facio.* Si enim homo existens in peccato, & carnalis, vult facere bonum, & non potest, sed agit malum contra suam uoluntatem, quia illud odit, & nollet facere, tamen inuitus facit, quomodo liber est nisi titulo tantum, & nomine? Si enim uere liber est, potest in vtrumque oppositorum. Vitare ergo potest, & committere peccatum. Si enim ut liber non potest, iam liber nō est. Quod homo sit liberi arbitrij, determinatum est. Quid possit liberum arbitrium, cum Dei gratia, supra docuimus. Videndum itaque est, quid per seipsum possit sine gratia Dei. Ita nanque de homine loquitur hic Apostolus, Potestne non peccare? An necessario peccat? Intellige autem semper mortaliter, non venialiter. Non accipio autem liberū arbitrium hominis, in puris naturalibus, citra peccatum & gratiam. Id enī tantum fuit in protoplasto. Quicunq; alius homo, semper est, & fuit, & erit, de communi lege, vel in gratia, vel in

peccato,

Luc.11. peccato secundum rem. Non enim datur status medius in uia. Omnis quippe homo, vel est amicus Dei, vel inimicus, iuxta illud. Qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, dispergit. Non enim datur nec inimicus, vel non amicus. Si autem amicus, gratiam habet, si inimicus, est in peccato mortali. Exclusa ergo gratia, quæstio est de homine in peccato mortali existente, num ex suo libero arbitrio, peccatum cauere possit: non dico commissum. Ostensum est.n.quod nõ potest quis à peccato resurgere, nisi per gratificam gratiam.

Ps.4. Iuxta illud. Sana animam meam, quia

Ps.50. peccaui tibi. Libera me, de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ. Sed dico, de nouo committendum: an necessario incidat in noua peccata, nisi gratia diuina à primo liberetur. Paulus Apostolus enim, durissimam uidetur ferre sententiam. Si enim homo in gratia existens, potest non uti gratia, & ita non necessario benè agit, sed potest malè agere: cur homo existens in peccato, non potest non uti peccato, & ita non male agere, sed bene? In potestate enim hominis esse videtur, vti gratia & non uti: vti peccato & non uti. In hoc nanque sua libertas consistit. Facile ergo est, & fauorabile asseuerare, quod si homo utitur peccato, necessario peccabit: sicut si gratia vtitur, illi cooperãdo, necessario bene agit. At si non vtitur peccato, non peccabit. Si enim tibia curua, posset non uti curuitate, non necessario semper claudicaret. Sed posset non claudicare, etiam existens curua. Ideo nanque necessario claudicat, quia non potest, non vti curuitate. Et confirmatur. Quia si peccator necessario peccat nouo peccato, iam illud non uidetur illi ad culpam imputari posse. Omne enim peccatum est uoluntarium, ergo nullum necessarium. Nemo quippe peccat in eo, quod vitare non potest. Pugnat enim uoluntarium cum necessario. Quoniam autem Apostolus, suæ assertationis rationem sumit ex fomite, qui semper ad peccandum instigat, vincitque, nisi per gratiam reprimatur: Obijcio. Nam ratio suapte natura, etiam sine gratia, est fortior concupiscentia, sicut spiritus carne. Ratio autem suapte natura, depræcatur semper ad optima, ergo etiam sine gratia vincet concupiscentiam. Vnde illud est, quod dixit dominus ad Cain, post peccatum. Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quare iratus es? & cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies? Adde. Nam bonum naturæ non tollitur, licet diminuatur per mortalia peccata. Naturali autem lumine fultus homo, potest agere opus bonum ex genere, & moraliter: & ita potest non peccare. Assumptum probatur. Tum quia experimur, quod existentes in peccato mortali, etiam pertinacissimè in illo perseuerantes, possumus reddere id quod mutuatum nobis fuit, quando oportet: cui oportet: & propter quod oportet, quia scilicet iustum est. Hoc autem esse opus moraliter bonum, quis negabit? Tum quia aliter dicere oporteret, quod infidelis, & omnis homo in mortali existens peccato, in omnibus suis actibus deliberatis mortaliter peccaret. Quod dicere, impium est. Quod si ad demonis potestatem recurras, de quo scriptum est. Non est potestas super terram, quæ comparetur ei. Et propterea cum peccator sit demonis mancipium, dicas illum nulla virtute super terram, sed tantum diuina gratia, posse non peccare, eo semper urgente ad noua peccata. Obijciam tibi illud. Debilis est hostis, qui non uincit nisi uolentem. Fatebor quidem, quod sine diuina gratia gratifica, demonẽ uincere homo haudquaquam potest. Verum id mihi sat est, quod ipse potest nõ uinci. Datur enim medium inter uincere & uinci, resistere. Plus nanque importat uincere, quàm resistere. Vincere quidem illum dicimus, qui assequitur illius oppositum, quod hostis moliebatur. Diabolus intendit hoc unicè, reddere hominem Deo inimicum, & æterno dignum supplicio. Si ergo tu bellum

(Margin notes: Gen.4. beside "peccatum. Sub te erit appetitus tu-"; Iob 41. beside "ras, de quo scriptum est. Non est po-")

cum demone gerens, non modo non efficiaris Deo inimicus, sed reconcilieris magè, non modo gehennæ obnoxius euadas, sed paradisi gloriam merearis. Vicisti demonem, id autem certe fateor, nisi diuina gratia obtineri nō posse, iuxta illud. Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriam, per Iesum Christum dominum nostrum. At resistere, est tantum non uinci: non uinci à demone, est demoni non consentire, noua peccata suggerenti. Durum uidetur, quod homo sine gratia id minime possit, cum scriptum sit. Resistite diabolo, & fugiet à uobis. Quod & probatur. Facilius est enim vnicuique rei secundum naturam moueri, quàm contra naturam. At peccata omnia contra naturam sunt: virtutes autem secundum naturam. Videtur itaque, quod si peccato consentire potest, potest etiam ad uirtutem moueri & resilire. Non ergo necessario peccat. Et ut uerum fatear. Cum homo in peccato habeat naturale iudicium rationis, licet aliqualiter obscuratum, & quendam instinctum naturalem, contra malum remurmurantem, non sit etiam in malo confirmatus, videtur durissimum quod necessario peccet. His tamen non obstantibus, paulina sententia nostris intonat auribus. *Non quod uolo, ego carnalis. Illud facio, sed quod nolo, illud ago.* Cui addit Augustinus, diuinæ gratiæ assertor uocalissimus. Quia homo noluit peccata uitare dum potuit, inflictum est ei, ut non possit cum uelit. Et iterum. Qui contendit ad non peccandum, gratiæ Dei adiutorium, non esse homini necessarium, sed sola lege accepta humanam sufficere uoluntatem, ab auribus omnium remouendum, & ore omnium anathematizandum esse non dubito. Hinc liberum arbitrium, definire consueuit. Liberum arbitrium est, facultas uoluntatis & rationis, qua bonum eligitur gratia assistente, & malum gratia desistente. Ergo uidetur, quod gratia desistente, non possit eligere bonum. Rursus. Dicunt Pelagiani, gratiam Dei quæ data est, per fidem Iesu Christi, quæ nec lex, nec natura est, ad hoc tantum ualere, vt peccata præterita dimittantur, non ut futura uitentur, non ut repugnantia superentur: Sed si hoc uerum esset, vtique in oratione dominica cum dixissemus, Dimitte nobis debita nostra, Et ne nos inducas in tentationem, non adderemus. Illud enim dicimus, vt peccata præterita dimittātur: hoc, ut sequentia caueantur. Adhuc præuaricatorē legis, dignè lux deserit veritatis, qua desertus, vtique fit cæcus. Vnde necesse est offendat, & cadendo uexetur, vexatusque non surgat. Diuus etiam Gregorius. Peccatum, quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. Est. & Psaltes, qui clamat. Dum defecerit uirtus mea, ne derelinquas me domine. Deficit ergo uirtus hominis, quandoque ad bonum agendum. Quando autem defuit, nisi cum est, in peccato mortali? Tunc itaque orandum est, vt Deus ab alijs peccatis illum auertat. Frustra uero oraret, si ex se ea cauere posset. Est & ratio. Nam si scriptura dicit. Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris, ideoque vitandas esse prauorum hominum societates iubet: quia Corrumpunt bonos mores, colloquia mala: Quomodo possibile est, quod existente intra nos, peruerso affectu, cum in peccato sumus, non peruertamur? Necessario ergo, ex scelere in scelus declinamus. Hinc Chrysostomus super illud. Soluite & adducite mihi. Sicut (inquit) nauis fracto gubernaculo, non quo uult uadit, sed quo tempestas impellit. Ita homo, diuinæ gratiæ auxilio perdito, non agit quod uult ipse, sed quod Diabolus. Cōstat autem, quod diabolus ab initio peccat, ergo. &c. Et confirmatur. Quia donum fuit primo homini collatum, istud posse sine noua gratia gratifica in innocentia perseuerare. Istud autem donum, propter peccatum ammisimus omnes. Quomodo ergo possibile est, vt additis etiam peccatis nostris lætalibus, possimus peccata cauere? Repugnat hoc infirmitati nostræ naturæ, & liberi arbitrij. Talis nanque naturæ libertas, incolu-

[Margin notes: 1.Cor.15 (beside "te fateor"); Iac 4. (beside "nime possit"); Matt.6. (beside "ca cum dixissemus"); Psal.70. (beside "fecerit uirtus mea"); Psal.17. (beside "sancto sanctus eris"); 1.Cor.15 (beside "colloquia mala"); Matt.21. (beside "adducite mihi")]

incolumi, & integræ naturæ conuenit, non quidem sauciatæ, aut ægrotanti. Habetis difficultatem, & difficultatis rationes, quantum mihi uidere datur. Magna certè hæc quæstio est, & quæ Theologorum omnium, cum veterum, tum recentium ingenia, mirum in modum exercuit. Et fortè monstrasse difficultates, sat esset. Experiar tamen & ego ipse, num hæc nostra conflictatio, ueritatem possit reddere lucidiorem.

Si Philosophos sequemur, facilis esset sententia nostra. Ipsi enim non intelligentes naturam nostram peccatis lætalibus vulnerari, nomen etenim istud peccatum mortale, hoc est animæ mortem inferens, & vitam tollens, Ethnica Philosophia ignorat. Docuere, quemadmodum homo à recta ratione exorbitans fit iniustus, ita assidua iustitiæ exercitatione, illum fieri posse iustum. Prauus inquiunt, ad meliores exercitationes deductus, aut multum proficiet, aut perfectè in contrarium habitum restituetur. Gratiam omnem abijciunt, natura & exercitatione freti tantum, & dicunt. Quod uitiosus per seipsum à vitio surgere potest, virtutem acquirere ex frequentatis actibus: & demum uirtuosè operari. Verum, religionis Christianæ professio, hanc superbiam horret. Agnoscit nanque, hominis naturam originali labe illa corruptam, & infirmatam. adeò, vt ea vis animi qua iudicamus: quam non refert, siue νοῦν hoc est mentem appelles, vel λογον, hoc est rationem, quamuis ex se tendet semper ad optima, inclinata sit nihilominus ad ea preferenda, quæ secundum carnalem sensum, delectabilia sunt, tanquam magna ex parte obscurata. Voluntas etiam qua eligimus, aut refugimus, sit adeò deprauata, vt suis naturalibus uiribus, à peccatis quibus se semel addixerit, ad meliorem frugem reuocari minime possit. Verum hæretici Manichæi, hanc originariam labem, & vim carnalis concupiscentiæ, plusquam par sit exaggerantes, ad id deuenerunt, vt dixerint, quod homo necessario peccat, nec aliquo modo peccatum quodpiam uitare potest. Quia autem, id liberum arbitrium prorsus tollere uidebatur, contra eos surrexit Pelagius, qui nostram uolens defendere libertatem, quia ille dicebat, nullum peccatum, à nobis uitari posse, dixit, quod quilibet potest omnia uitare peccata, etiam sine diuina gratia. Ita tamen, vt salus hominis, non homini, sed Deo debeatur. Hæc enim ipsa libertas, dicebat donum Dei esse, qui cum potuerit, pro homine serpentem, vel ranam producere, glorificandus est, gratiæque illi semper sunt habendæ, quod hominem produxerit, tantæ gratiæ compotem. Horum autem contradictorias extremas hæreses, condēnauit Ecclesia, quasi altera soccordiam, altera superbiam pareret. Habes itaque, quid Philosophi, & quid Hæretici sentiant. Nunc quid sancta ipsa Ecclesia, doctoresque orthodoxi credant, intellige. Non una est catholicorum patrū super hoc lata sententia: pluribus igitur incedunt uijs. Qui enim desperationem vitare, ad spemque & conatum acuere uolunt homines, plusculum libero arbitrio tribuere uidentur, quàm qui temeritatem, & humanarum virium confidentiam, ex nr̃is cordibus euellere nituntur, tanq̃ pernitiem, uerę pietatis propensiores, sunt in gratiæ fauorem, quā & merito vbiq; Paulus inculcare uidetur, & Augustinus. Ambo enim ex Christi persecutoribus, potentissima gratia miraculosè mutati sunt. Vnus tamen est omnium scopus. Reiectis nanque Philosophorum tumoribus, inter hæreticos hosce, media incedunt uia, non declinantes ad dexteram, neque ad sinistram. Ita tamen nostram libertatem tuentur, contra Manichæos, vt diuinæ gratiæ necessitatem astruant contra Pelagianos. Hoc ante omnia considerandum est. Paulum maximè hinc hominis libertatem statuere, vnde maximè aboleri existimatur. Dicit enim aperte. *Non quod uolo bonum illud ago, sed Quod nolo malum, illud facio.* Vult ergo bonum, quamuis sit in peccato & carnalis,

Num. 22.

Bit. ad Rom.

lis, licet non faciat. Liberum autem arbitrium, actum interiorem respicit magè, quàm exteriorem ergo, &c. Addit etiam. Velle adiacet mihi, perficere autem non ualeo. Quis itaque negare
Rom.7. poterit, quod peccator sit liberi arbitrij etiam ad bonum? Nihil profecto obest, quod non possit facere. Sat est quod potest velle & uult. Pleraque em̃ sunt, quæ facere non possumus, licet uellimus. Neque enim viuere semper possumus. Nemo tamen dixerit nos, ob id minus liberos esse. Intelligis uim apostolicæ sententiæ? Licet autem dicat. *Quod nolo illud facio,* non id te moueat, ut in peccatore, peccandi necessitatem intelligas. Sicut nanque habitus uirtutis, non facit, vt necessario virtuosè agam aliquid in particulari, licet tantum inclinet ad actum habitui conformem in generali. Ita nequaquam potest intelligi, quod peccatum quantumuis radices altas, in homine miserit, necessitatẽ inferat ad peccata alia perpetranda: ita quod non possit peccator, non peccare alio peccato. Non enim destruitur essentia hominis, per peccatum, igiť nec libertas. Et de hoc dubitare non oportet. Vnde cum quærimus, Nũ peccator alia cauere possit peccata, non quærimus de potentia absolutè. Hoc enim uerti non debet in dubium, nec à Philosophis, nec à Theologis. Habet nanque intellectum & uoluntatem, ergo habet liberum arbitrium, ergo potest. Sed sermo noster est de potentia ꝓpinqua, quę reducitur immediate ad actũ. Vtrum scilicet ita possit, quod de facto alio peccato non peccet: vel actu semp peccet: De hoc est difficultas & magna. Distinctio patet huius secũdis potẽtiæ. Nam in tenebris homo põt uidere potẽtia remota, nõ proxima. Quod de potentia proxima sit sermo, patet. In moralibus enim nõ oportet loqui, ut in metaphisicis, vel naturalibus loquimur. Quia non est omnium sciẽtiarum eadem methodus, ac sępenumero modus sciendi vnius sciẽtiæ ad aliã transfert. Non ergo potentia logica, neq; de naturali remota, sed de illa quæ exit immediate in opus, sermo est. Vtrum possit uitare, vel non. Et non, Vtrum habeat potentiam uitandi, vel non habeat. Ad memoriam itaque, in primis reuocandũ est. Quod actus liberi arbitrij est electio, ut supra ostendimus. Electio uero, consilium, & deliberationem rationis sequitur, vt constat ex Ethicis. Si aliqua ergo sunt, quæ rationis deliberationem subterfugiant, ita quod ratio de eis deliberare non possit, vel circa ea discurrere, dubio procul circa talia electio esse non potest: quare nec liberum arbitrium ad ista se extendit, dico semper ut potentia proxima. Talia autem sunt, quę repente occurrunt, & impræmeditate. Vnde diciť, quod primi motus non sunt in potestate hominis. Si homo ad talia, rationis attentionem & conatum apponeret, reprimere posset. Verum quia non apponit, ob id quod subitò occurrunt, ideo uitare non potest. Et nihilominus hinc, nõ dicitur non liber: immo ab omnibus cõceditur hac ratione, nec tolli, nec minui hominis natiuam libertatem. Ex inclinatione autem uirtutis, contingit aliquid quasi repente in nobis. Nam vt in Ethicis dicitur. Vir fortis est in repẽtinis timoribus impauidum, & imperturbatum esse, magis quàm in præmanifestis. Operatio enim eò magis ab habitu est, quo minus est præmeditata. Qui nanq; ratiocinatus fuerit & discurrerit, sine uirtutis habitu, aget illud qđ virtutis est: At non repente. Quæ enim repente fiunt, secũdum habitum sunt. Nam habens habitum, si illi aliquid habitui cõueniens occurrat, statim illud eliget, nisi ex aliqua maiore consideratione & deliberatione impediatur. Ecce modo, vt ad rem descendamus. Ille qui est in peccato mortali, licet uitij illius habitum, non habeat, quo peccauit, vel luxuriæ, vel gulæ. (Nam potest semel tantum peccasse: ex uno autem actu, habitus non generatur.) Volũtas tamen eius derelicto incõmutabili bono, bono cõmutabili, nempè sibi, quasi fini adhæsit: adeo ut affectum hunc in seipso habeat, uidelicet amorem sui inordinatum, qui φιλαυτιὰ dicitur. Nõ est enim peccatum mortale sine φιλαυτιὰ. Isti enim duo amores, sibi inuicem semper succedunt, Amor sui, & Amor

Dei.

Dei. Duo amores inquit Augustinus, fecerunt duas ciuitates. Amor Dei usque ad contemptum sui ciuitatem dei, Hierusalem. Amor sui vsque ad contéptum Dei, ciuitatem diaboli, Babiloné. Qui enim est in gratia, amat Deum vsque ad sui contemptum. Qui in peccato mortali est, seipsum amat vsque ad Dei contemptum. Et hoc est generale, in omni peccato, tanquam finis præcō ceptus peccatorum. Subsume. Non potest homo ab hoc affectu, nisi per Dei gratiam liberari: sicut non potest nisi per spiritum sanctum, Dei amorem habere, iuxta illud. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Consequens ergo est, vt si caro, demon, mundus illi homini aliquod peccatum mortale suggerant, nisi uigili meditatione atq; consideratione retrahatur, secundum illius praui affectus inclinationem, ipse sit mortaliter peccaturus. Sola enim præmeditatio est id quo efficitur, ut homo inclinationem, vel habitū, vel pronitatem semper non sequatur. Semper uerò suggerunt, ergo nisi semper homo multa deliberatione se se cohibeat, semper peccabit. Impossibile est autem hominem semper in tanta persistere uigilantia, quanta ad detestanda omnia peccata reqritur, tali detestatione qualis necessaria est, ut uitentur: propter multa, circa quæ mens hominis implicatur, distrahitur, & occupatur. Hominis enim infirmi & languidi natura, non patitur hanc assiduam considerationem, igitur non potest semper peccator cauere, quin denuo, (immo forte nec diù) peccet. Si contra nitatur secundum ultimum suæ potentiæ, singulum peccatum poterit uitare, at agat quantum potest, impossibile est, ut diu omnia uitet, quia non potest adeo peruigil esse, ut non aliquando à demone aliquo modo deijciatur. Si posset persistere, fortè omnia uitaret. Sed non potest diu in hac summa uigilantia persistere, quia per peccatum instabilis factus est. Iuxta illud. Peccatum peccauit Hierusalem, & propterea instabilis facta est. Omnino itaque succūbet, nō necessario peccabit, aliquo uno peccato, sed neque per se ab omni peccato poterit abstinere. Ergo uitare quælibet potest, sed non omnia simul. Vidistis ne unquam in agonis ludis uestri pugiles decertare? Cū enim alter ex una parte se se tueri satagit, in alia percútitur. Exponit humerum ut caput defendat, & amputatur brachium. Ita ergo peccator pugnāte cum eo sathana, certè quibuslibet ictibus ut non peccet, resistere potest, sed non omnibus simul, habet enim mille pugnandi modos. Si itaque nō uno succumbimus ictu, alio succumbemus. Esto tamé cautus. Nā quod dixi, peccatorem posse resistere singulis ictibus, & quodlibet vitare peccatum, intelligi non debet, ut Dei auxilium omne excludatur. Absit eni, ut dicamus aliquem peccatorem, auxilio diuino omnino destitutū esse. Veh nanque nobis, si cum sumus in peccato, diuina prorsus destitueremur ope. Est enim quoddam Dei Auxilium, omnium creaturarum cōmune, quod influxum generalem uocant: quod & gratia dici potest, quia gratis Deus secūdis causis cooperatur, & eas in esse seruando, & earum actiones adiuuando. Gratia tamen nō dicitur, quia communissima est, & quasi naturalis censetur, sicut & pleraq; admiranda Dei opera, miraculi, nomen, quasi uiluerint, ammiserunt: quæ tamen maiora sunt, quàm uiperas excutere, pellere demones, morbosos reddere incolumitati. Est aliud Auxilium, hominibus omnibus christianis peculiare, quò Deus ad bonum excitat, atque extimulat, & angelorum custodia, & prǫconum uocibus, inspirationibus internis, atque uermibus conscientiæ. Ipse etiam uigilat pro nobis, ne pereamus. Fidelis est enim Deus, qui non patietur nos tentari supra id quod possumus, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possim⁹ substinere. Quæ omnia, gratiæ datis datæ dicuntur, & sunt actus diuinæ prouidentiæ, misericorditer hominem ad bonum dirigentis. Est & tertium Auxilium, quod peccatum abolet, hominéque Deo gratum efficit, & opera eius accepta reddit in ordine ad æternam uitam, quod Gratia gratifica dicitur, &

Rom. 5. Tren. 1. 1. Cor. 19.

ista sola dicitur uerè gratia: & communiter: Quam Augustinus, Operantem, & Cooperantem uocat. Operantem, vt Deo hominem reconciliat. Cooperantem, vt eius opera accepta facit. Alij Præuenientem, & subsequentem dicunt. Cum sumus in peccato, hac tertia gratia caremus, sed non prima, neque secunda de communi lege. Ob id itaq; fit, vt peccata singula vitare possimus, sed ad omnia uitanda, hæc tertia gratia, quæ peccatum deleat, planè requiritur. Quæ affectum diuinum nobis infundat, & amoris proprij affectu illo prauo, nos expoliet. Tunc enim anima sana erit: & vt sana in omnibus poterit rectè operari. Non potest autem in omnibus, cum est infirma. Nã & homo corpore æger, aliquam actionem habere potest vt sanus, sed non omnes. Audit certè, vt sanus, sed nõ ambulat vt sanus. Non ergo infirmus, à sano difert, in hoc quod nullum opus sani exerceri possit. Potest enim aliqđ, sed non omnia. Ita peccator, potest aliquod peccatum uitare, uerum non omnia. Quod autẽ potest cauere? Quodlibet sigillatim quod ei offertur, modo contranití uelit, quantum potest. Attamen collectim omnia, impossibile est. Hoc enim est proprium sani hominis, & per gratiam iustificati. Nemo uero admiretur. Nam & Philosophi dicunt, materiã statutis formis expoliari posse, non tñ oĩbus. Mathematici ẽt dicũt, cõtinuũ posse diuidi, & esse secũdũ singulas partes diuisum. At nõ secundũ oẽs. Ita ergo theologi dicunt, peccatorem quodlibet peccatum cauere posse, ueruntamen non omnia. Facile autem, vtranque huius decisionis partem intelliges, si ad hæc duo aduertere volueris. Primum. Intellectus ex suis naturalibus, diuinis illis adiutus gratijs, potest rectè circa aliquod unum agibile, rectitudine morali determinare. Voluntas, sua libertate potest se illi conformare. Conformando autem se rectæ rationis dictamini, de nouo non peccat. Potest itaque in aliquo actu non peccare. Si dicas. Quod non potest uoluntas se conformare. Arguo fortius. Ergo non est libera. Ergo non peccat, quod intendo. Patet itaq; prima pars. Pro secunda autem, hoc secũdum notetur. Licet enim naturaliter ad bonum inclinemur, voluntas tamen frequenter seducitur: vel errore intellectus, malorum satore diabolo operãte. Vel sensus illecebris, uel terroribus, vel seculi blandimentis, vel carnis aculeis. adeo vt plerumque etiam, cum omnibus Dei gratijs, magna difficultate bonum uelimus. Quinimmo persæpe gratiam abijcimus, etiam gratificam, propter tot laqueos, quibus illigamur, & trahimur ad malum. Nam & propter peccatũ primi hominis, omnis ætas ad peccandum prona est. Quomodo ergo possibile est, ut gratiam nõ habentes gratificam, omnia peccata euadamus? Possibile certè est, sed adeo difficile, vt maxima illa difficultas, peccandi necessitas dici possit, & debeat. Hoc ideo, qa de proximo non possumus, nisi diligentiã maximam, & continuam considerationem adhibeamus. Hanc uero adhibere minime ualemus, nisi affectũ proprium exuerimus, quò infirmi sumus, & impotentes ad considerationem huiusmodi. Hanc autem corruptionem, non nisi per gratiam gratificã exuimus, non possumus ergo uitare peccata omnia sine gratia gratifica, nos à morbosa illa qualitate liberante, qua languidi detinemur.

Nunc modo plura hic obstare uidentur.

Primum. Quia si repente peccat homo, occurrente peccati tentatione, à mortali peccato excusari videtur. In his enim quæ repente accidunt, nõ est culpa nisi uenialis.

Secundum. Quoniam non uidetur tam multa, & magna meditatione opus esse, ut peccator non possit omnia uitare peccata, sicut unumquodque. Sufficit nanque hæc consideratio, quod omnia quæ occurrunt, peccata sunt mortalia, & contra Deum. Hæc uerò facilè, & breui tempore haberi potest.

Tertium. Quandoquidem non uidẽtur peccata sequentia, imputari posse, si aliquomodo, necessitate uidelicet ab homine perpetrantur.

Quar-

Quartum. Quia si amor proprius ille est, quo efficitur, ut peccata omnia uitare haudquaquam possimus, efficiet etiam, vt nullum uitare possimus, quoniam radix est omnis peccati: sicut amor Dei, omnis boni. Omnia itaque quæ peccator aget, immunda erunt, Rom. 14. nullum autem opus erit bonum. Hinc Paulus. Omnia munda mundis, coinquinatis autem, nihil est mundum.

Quintum. Si Deus dat auxilium, vt singula peccata vitare possimus, Cur ét non dat ut omnia? Non est tamē difficile respondere.

Ad Primum. Non est intelligendū, quod simpliciter repentè homo peccet, sed est aliqua deliberatio, qua optime perpenditur, id quod eligitur, peccatū esse mortale, & contra Deum: Et tamē consentit homo atque peccat. Sicut etiā non intelligitur absolutè, quod homo habens uirtutis habitum, repente operetur. Nam uirtus est habitus electiu', ergo eius operatio non potest esse omnino absque deliberatione. Sed intelligitur, quod uirtutis habitum habenti, iam est, in eius electione finis determinatus. Ideo quando aliquid illi fini conueniens occurrit, statim eligitur, nisi ex maiore & attentione & deliberatione, impediatur.

Ad secundum. Ista conclusio intellectus practici, vel hæc deliberatio quod inuidere, verbi gratia, sit mortale peccatum, non sufficit ad retrahendum hominem superbum ab inuidia. Superbi nanque propriè est inuidere: quia dum finem in sua statuit excellentia, necesse est, vt ex aliorum excellentia torqueatur, quasi aliena felicitas, propriæ deroget. Vis autem uidere, quod hæc deliberatio non sufficit? Ecce. Nemo ab aliquo in quod maxime inclinatur, retrahitur, nisi quatenus id proponitur ei ut malum. At superbus, qui iam spreto Deo, in propria excellentia finem statuit & præfixit, vt malum, dolere de aliena excellentia, non existimat: immo vt bonum, quia suo conuenit fini. Non itaque ab inuidia retrahitur, ex hoc ipso quod illam peccatum esse mortale nouerit. Sed oportet vlterius in considerando procedere, quousque ad aliquod, quod sanè non possit ab ipso, non existimari malum, perueniatur. Ad hoc uidelicet, quod inuidia plus inuido, quàm inuidioso nocet. Et Sap. 2. quod Inuidia mors introiuit in orbem terrarum. Et quod inuidi, uelut à tinea, & in hoc & in alio seculo, consumuntur. Antequam autem tanta fiat deliberatio, quanta in homine requiritur sic male affecto, ad uitandam inuidiam: cō sensus præcedet: & ita inuidebit, mortaliterque peccabit. In homine in gratia existente, sufficit illa consideratio: iam omnia peccata vitare potest. Sed in homine, qui est in peccato mortali, & in illo perseuerat, vtique non sufficit.

Ad Tertium. Cum peccator illis duabus Dei gratijs adiutus, quibus vt dictum est, nemo destituitur, à peccato resurgere possit, parando se se ad gratiam gratificam, quæ peccatum illud delebit, & consequenter sequentia prohibebit, nullum colorem habet hæc querela. Igitur peccata sequentia, imputari non debent. Maximè nanque imputari dicuntur, quoniam cum, non patrari possint, patrantur. Possunt enim hac ratione. Quia potest peccator (modo velit facere quod in se est,) ab illo peccato, quod radix est aliorum, diuina gratia liberari. Vnde Augustinus. Non tibi imputatur ad culpam, quod uulnerata membra non colligis, sed quia volentem sanare contemnis. Et hoc est, quod Pelagium decepit, ni fallor ego. Quia enim peccator nunquam caret omni Dei gratia, nesciuit ipse inter dona naturalia & gratuita distinguere. Sed quod gratiæ adscribendum fuit, naturæ dedit. Gratiæ est, quod homo à peccato possit liberari & se se ad gratiam parare. Ipse uero, illud liberi arbitrij naturæ tribuit. Veruntamen si considerasset gratiam esse, quod homo se se parare possit ad peccatorum abolitionem & hanc gratiam, misericordia diuina nunquam derelinquere nos, omnibus etiam facinoribus obrutos, iuxta illud. Ego sto ad ostium, & pulso. Sto in- Apo. 3. quam non uado, uenio, & non arrogasset

gasset sibi, quod Dei erat, & minimè quidem errasset. Debuit sanè scire, quod non omnis gratia, gratifica est: illum ammittit peccator continuo, cum peccat, sed alias minimè. Quare separandum est, & distinguendum, id quod naturæ, & id, quod gratiæ est. Illud etiam est, quod nostrates decipit, contrario modo. Quia enim non intelligunt, has gratias omnibus peccatoribus continenter adesse: considerantq; in homine peccatore, tantum naturam infirmam, claudam, destitutam: Dicũt, quod ad gratiam gratificam se se parare non potest. Et quod necessario peccat. Et concedendum est, quod si omnino diuino auxilio destituti essemus, necessario simpliciter peccaremus. Tãtum abest, vt nos ipsos ad gratiam parare possemus. Scriptum est enim. Con- Eccl. 7. sidera & vide, quia nemo potest corrigere, quem ille despexerit. Sed hæc opinio inclementior est. Videlicet, qđ regulariter peccator, diuina ope destituatur. Si enim dominus seruo in cõpedibus astricto, multa præcipiat, Veni huc, Fac hoc, curre, recurre, & dira ni pareat, minitetur, neque ipse se se à uinculis ullo modo soluere possit, nec illũ absoluat dominus: iamque non obediẽtem supplicijs afficiat, nonne seruus iure domino cedenti obmurmurabit, eũque crudelem merito dicet, quod ab illo percutiatur vel occidatur, quia ea non fecerit, quæ ut faceret nullo modo in sua ipsius erant potestate? Scio. Scio quid hi respondere possint. Nos peccantes, propria uoluntate nobis ipsis hæc omnia impossibilia fecimus: non est ergo vt de Deo conqueri ualeamus. Si enim seruus sponte se se compedib⁹ illigasset, hærum nequaquam causari valeret, si etiam impossibilia illi præciperet, quàm facile ab eo expleri potuissent, nisi ipse vltro hanc impotentiam sibi peperisset. Atqui rigida nimis est hæc responsio, & quæ diuinam nõ decet pietatem. Sententiæ nanq; Nouati finitima est, qui durior quàm Christianum decet, post baptismũ nullam peccatorum veniam esse posse existimauit. Si enim consideres, quod post lapsum indiget homo magis Dei ope, quàm in natura condita. Si huic addas, quod nõ defuit, neq; deest Deus in necessarijs. Si iuxta Paulum adiungas, quod Chri- Heb. 9. stus Iesus apparet vultui Dei, semp ad interpellandum. Qui & in cruce pro nobis oblatus est, & quotidie offert. Cognouit enim figmentum nostrum, Ps. 192. & recordatus est quia puluis sumus. Si demum consideres, quod mos eius est efficere, vt qui peccant, cautiores surgant, colliges & iustitiam, & sapientiã, & misericordiam Dei decere, vt nunq̃ peccatores sua destituat ope, quo minus illi, peccata præterita detestari, & ab eis resipiscere non possint. Iustitiam quidem, quia plus indigent. Sapientiã, quia optimus optimè malis vtitur. Misericordiam, quia pro inimicis mortu⁹ est. Et hoc indubie tenendum est. Ad scopum tamen argumenti nõ uidetur adhuc responsum esse. Scopus hic est. Nõ imputatur quod necessario agitur. Ecce responsio. Quod simpliciter necessario agitur, non imputatur, sed qđ ex suppositione alicuius uoluntarij necessario agitur, imputatur me necessario peccare. Verum est ex suppositione huius, quod uoluntarium est: quia non resurgo. Voluntarius enim non resurgo, non necessario: non resurgendo autem, necessario pecco. Distinctio hæc necessarij patet. Me etenim nauigare, contingens est. Verum si Siciliam ire uolo, necessarium: Ita uolũtarie sum inuidus, at necessario si uolo, sum etiam superbus.

Ad Quartum. Amor proprius non dominatur in homine peccatore, respectu cuiuslibet peccati, quod suggerit. Quis enim est magis φίλαυτος auaro? & tamen in auaro, φιλαυτία non dominatur quo ad hoc peccatum, quod est bona propria dissipare. Ita neq; in prodigo, quoad hoc quod est retinere. Propterea non sequitur, quod qui est in peccato, necessario peccet omni peccato, sed aliquo. Videmus etiam, quod qui circa aliquid afficitur quasi habitualiter, si actualiter consideratione uehementi oppositum consideret, põt affici illi, & illud aliud aliqualiter detestari. Frequenter enim nos irascimur, & cõtra aliquem excandescimus, quem tamen

men vehementer amamus. Ex diligéti ergo, & elaborata consideratione fieri potest, vt homo peccator ab aliquib[9] abstineat peccatis, quamuis affectum illum habeat, à quo peccata omnia prodire suapte natura solent. Sed difficile
Rom. 14. est uerbum illud Apostoli. Omnia mũda mundis, coinquinatis autem nihil est mundum. Verum respõsio est, Apostolum intelligere coinquinatos eos esse, qui mala intentione agunt quæcũq; agunt. Mala enim intentio est, mala ar
Matt. 7. bor illa de qua Christus. Non potest arbor mala, fructus bonos facere. His ergo quibus mala mens est, nihil est mũdum: quamuis etenim opera quę agũt, interdum bona sint ex genere, mala tamen sunt & pernitiem afferunt. Contra: omnia opera, modo mala non sint ex genere, bona sunt, his qui pura inté
Matt. 6. Luc. 11. tione operantur. Iuxta illud. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuũ lucidum erit. Non fauet ergo, vel tantillum Apostolus, his qui dicunt, peccatorem in omni actu semper peccare. Et certe mirum est, quomodo hoc isti substinere uelint. Aliud nempe est, dicere omnem actum peccatoris, in bonitate deficere, & esse imperfectum. Aliud est dicere, omnem eius actum esse malum. Primum est absolutè uerum, secundum christianam Theologiam. Nullus enim actus hominis in peccato mortali existentis, est simpliciter bon[9]. At hoc secũdum, quod semper peccet, impiũ & impossibile. Fateor quod omnia opera quæ agunt, ex affectu illo prauo quo infecti sunt, peccata sunt. Sicut enim omnia opera, quæ facit iustus ex Dei gratia, tanquam ex radice, meritoria sunt: ita omnia quæ facit peccator ex peccato, peccata sunt. Verum enimuero, quemadmodum habens gratiam potest aliquem actum agere, quem ad Dei amorem nõ refert. Venialiter em̃ & mortaliter peccare potest. Ita peccator potest aliquid agere, non referens ad finem peccati: ergo in illo actu, non peccabit. Quis enim dicet, peccatorem peccare si ex ciuilitate, vel amicitia amicum salutet? Si ex naturali pietate parentes reuereatur & amet? Si ex cõpassione animam exhalanti pauperi subueniat? O scelus. Quod si dicas. Quilibet tenetur omnia propter Deum, & propter Dei amorem agere: Peccator autem nihil agit, nec etiam uirtutis opera, propter Dei amorem: quia ex quo in peccato est, non amat Deum. Qui. n. Deum amat, iam in gratia est, non in peccato. Dilectio nempe Dei effundit, Rom. 5.
in cordibus nostris, per spiritum sanctum. Quare in uirtutis operibus peccat uerè, quia deficit in illis operibus vna circunstantia necessaria, videlicet circunstantia finis. Carentia auté vni[9] circunstantię debitæ tantum, malum constituit actum: non modo imperfectum. Hoc est fortius argumentum, quod in hac materia adduci possit, modicæ tamen est efficaciæ. Quod nanq; decipit, hoc utique est, quia ignorare uelle uidentur, quod circunstantia huius finis, tantum requiritur ad hoc, vt actus sit meritorius, non ad hoc quod sit bonus moraliter. Dicendum ergo est tandem, quia nunquam peccator, quousque peccator est, diligit Deum. Amor enim sui, Dei amori repugnat. Ideo nunquam quouis suo ope, vitam meretur æternam, etiam operibus uirtuosis. Radix quippe meriti, amor Dei est, & mereri volentem, Deum amare oportet. Quia tamen non semper ad actualiter diligendum Deum obligat, sicut nec semper ad mereri. Ideo possunt aliqui actus eius esse boni, cum tamen tenetur, tunc actus eius non solum non est meritorius, sed est malus. Verum quia Diuus Augustinus plerisque locis inculcare uidetur, quod nullus actus peccatoris est bonus, etiam si nudum cooperiat, vel fame pereunté alat, quia ubi non est charitas Dei, ibi nulla est uera uirtus. Ideo notanda est diligenter hæc declaratio. Ratio boni principaliter cõuenit fini. Quod enim bonum est, omnia appetunt. Primum autem quod appetitur, finis est, quia omnia propter finem appetuntur. Primum igitur bonum, finis est. Vnde q finem tollit, bonum destruit. Quæ igitur sunt ad finem, dicuntur bona, & sunt propter finem, & in ordine ad illum. Vnde quæ non faciunt ad finem, dici bona non debent. Finis hominis simpli-

simpliciter, secundum christianæ fidei veritatem, est Deo adhærere, visione, & fruitione perfecta. Bonum ergo hominis in hoc consistit, ut summum bonum intelligat, intelligendo amet, amādo possideat, possidendo fruatur. Iuxta illud. Mihi adhęrere Deo bonum est.
Ps. 72. Quia itaque peccator, nullo suo actu, nullaque uirtute, vt fini illi coniungatur mereri potest: propterea nulla sua virtus dicitur bona simpliciter, quia scilicet ad finē simpliciter non perducūt. Cum hoc tamen stat, quod bonæ & ueræ sint virtutes in genere, quia ad aliquem finem particularem bonum in genere, licet non simpliciter bonum perducunt. Quoniam autem boni nomine, cum sine addito profertur, simpliciter bonum intelligi cōsueuit, sicut & cū profertur finis, finis vltimus nō sub fine intelligitur. Propterea Augustinus solertissimus, qui omnes artes callebat non minus, quàm sacras literas, dixit. Peccatorum uirtutes non esse ueras neq; bonas, quia charitate Dei formatæ non sunt. Paulum imitatus,
1. Cor. 13 qui dixit. Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita ut ardeā, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Non enim sensus est, qđ absolutè non prosint: nam nullum bonum irremuneratum, ergo prosunt. At dicuntur non prodesse, quoniam ad finem illum consequendum nequaquā prosunt, ad æternam scilicet uitam promerendam. Dices. Si sunt bonæ moraliter, prosunt de congruo. Verum vt nosti, mereri de congruo non est mereri. Vnde non tenet illatio. Peccator existēs in peccato, meretur de congruo, ergo meretur. Sicut neq; tenet ista. Ethiops est albus dentes, ergo est albus. Qui autem hoc intelligit, nequaquam miratur si quandoque dicitur à sanctissimis Patribus, quod liberum arbitriū sine Dei gratia non est liberum ad bonum. Pius est nanque illorum sensus, & minime ille quem noui isti pseudo Apostoli Germaniæ eis imponunt. Bonum enim intelligitur, id quod perducit ad finem, quod scilicet meritorium est. Et libenter concedendum est, hominem sine hac Dei gratia mereri non posse. Potest agros colere, domos ædificare, nudos uestire, pascere esuriētes, ieiunare, orare: at nullo tali opere, uitam propriè meretur æternam. Oportet primum Deo reconciliari: hoc autem non fit nisi per gratiam: gratiam uero non habet, nisi cum peccatum exuerit. Nec mihi dicas, igitur liberum non est, sed ligatum, si mereri non potest. Non enim ipsum ligari oportet ad hoc, vt mereri nō possit, quia eius naturam excedit, sicut uolare. Nam homo, etiam si non ligetur, uolare non potest, quia non habet alas: si autem haberet alas, vtique uolaret. Dat itaque Deus homini quasi alas, cū dat gratiam suam, qua sursum agitur, promerendo bonum illud, ad quod ex se nunquam attingere potuisset. Mereri nanque, non est, tam agere, quàm modus agendi: Quod constat. Quia eadē actione unus homo meretur, alter uero demeretur. Iste ergo modus à Deo venit, & non ex nobis, O Pelagi. Sed non sine nobis, O Manes. Et hinc tu uidere potes, inter Philosophos, Ethnicos, & Christianos differētiam. Illi profectò, hominis bonum in naturali felicitate constituunt: supernaturalem eṁ ignorant, propterea de uirtutibus non distinguūt, quod sine Dei charitate bonæ sint, secundum quid tantum, cū charitate, simpliciter. Sed absolutè uirtutes morales appellant bonas simpliciter, quia perducunt ad finem hominis simpliciter. Mitto autem uirtutum similitudines & vmbras, qualis est auarorū prudētia in excogitandis locellis innumeris: aut temperantia, qua sumptibus parcunt & luxurię: vel etiam fortitudo, qua per mare pauperiem fugiunt, p saxa, per ignes, Iustitia quoque, qua alienas res propriatum metu restituāt. Hæc quippe falsa sunt uirtutum simulachra. At Theologi Christiani, quod Philosophi bonum simpliciter uocant, bonum in genere, & secundum quid appellāt, quandoquidem altiorem finem considerant. Et ita distinguunt atq; definiūt virtutes. Sine Dei amore, esse bonas tātum secundum quid. Cum uero Dei amore formantur, simpliciter esse, & absolutè bonas. Et si hoc notaueris, innu-

meros

meros cauillos euelles, de virtutibus Gẽtilium, an fuerint ueræ uirtutes, vel non. Secundum Philosophos enim, simpliciter fuere virtutes. Secundũ Theologos, tantum secundum quid.

Ad Quintũ. Millies docuimus, Deũ mouere omnia suauiter, secundum scilicet rerum conditionem. Homo itaque mouetur à Deo, ad uitanda peccata suis illis auxilijs, secundum quod hominis natura patitur. Multiplicare em̃ miracula sine necessitate, abhorreo, Natura autem hominis in peccato existẽtis, nempe languentis & infirmi non patitur, vt ad uitanda peccata omnia simul, sufficienter uigilare possit. Triplici quippe incommodo, miserabiliter laboramus, cum peccauimus, vt inquit Diuus Bernardus. Nam faciles sumus ad seducendum: debiles ad operandũ: & fragiles ad resistendum. Si discernere volumus, inter bonum & malum, decipimur. Si temptamus facere bonum, deficimus. Si conamur resistere malo, deijcimur. Ni mirum ergo, si quantumuis diuina illa auxilia habeamus, non omnibus peccatis resistere possumus. Potest tamen peccator inuigilare, vt quodlibet peccatum euitet, his gratijs adiutus. Quare potest singulum euitare, non sine tamen difficultate. Quandoquidem difficile est, vt intellectus peccatoris & voluntas, ad resistendum demoni & carni, vltimum suũ conatum apponant. Immo plerumque condescendunt, & propterea semper peccant. Appetitus nanque sensitiuus, in primis ad id procliuis est suapte natura: in cuius contrarium ratio tendit, & propter omnium potentiarũ harum connexionem. Voluntas vero facile appetitui illi concordat, & ei condelectatur. Secundo. Ratio propter passiones, iram, gaudiũ, metum, spem, obnubilatur admodum, ne rectè iudicet. Nã nubila mens est, uinctaque frenis, hæc vbi regnant. Errante aũt intellectu, uoluntas recta esse non potest. Tertio. Amor sui inordinatus, afficit uoluntatem ad malum. Licet igitur singula peccata semper uitare possit, non tamẽ facile uitat: hoc est non promptè, non delectabiliter. Libertas enim nõ infert hanc facilitatem, nec difficultas hæc libertatem tollit. Orandum est ergo semper, & sine intermissione ad Deum, cũ lętali culpa nos grauatos esse agnoscimus, vt rationem ne erret, illuminet, voluntatem ne rationi dissentiat, refrenet, executiuas potentias confirmet, ut imperata opera perficiãt. hostium inuisibiliũ fraudes submoueat, ne illaqent. feritatem cohibeat, ne præualeant, mala cuncta remoueat, & bona cuncta tribuat. Ita enim fiet, vt ingenti illa sua pietate Deus, non modo à futuris peccatis præseruet, sed & præterita aboleat. Faciẽti profecto, quod in se est, Deus deesse non potest, quo minus illum à spiritali morte exsuscitet: cum ex se ad uitam perditam reuocari nemo possit. Hoc est autem facere, quod in se est, diuinæ iustitiæ intuitu, adniti quantum possibile est, uigilare, pugnareq; ne denuo pecces. Et rursus, diuina misericordia ante oculos posita, te totum illi per Christum Iesum committere, omnemque tuam spem, tuis conatibus, tanquam nullis habitis, in illum vnum reijcere: gratias illi in cunctis agere, orationique continenter insistere. Et si enim liberum arbitrium sine gratifica illa gratia multa possit, quæ communiter præcibus impetrantur, raro tamen, vel nunquam secundum suæ virtutis vltimum, nisi ad malum operatur. Et ita, intelligi debent pia sanctorum verba, quæ sonare uidentur interdum, quod liberum arbitrium, non potest in bonum sine hac Dei gratia. idest vix potest. Vel, (& fortasse melius,) non potest, quia non potest sufficienter, sua vti potestate. Propterea ab orationibus cessandum non est, vt bonum efficaciter velit, atque tandem perficiat. Scriptum est enim, Deus operatur in nobis uelle & perficere.

1. Thes. 5.

Philip. 2.

Ex his, (ni me mea fallit opinio) habes, quid secundum ueritatem tenendum sit. Quia ergo rationes, & difficultates vtrinque adductę, contra determinationem militare aliquo modo possent, propterea omnes declarare oportet. Eo uero ordine quo propositæ sunt, dissoluentur.

Illa

Illa ergo in primis, qua dicebatur. Homo peccator, potest non vti peccato, sicut iustus non uti gratia. Concedo potentia absoluta, sed non proxima. Debes enim scire, quod posse non vti gratia, est infirmitas, & posse nō uti peccato, est potestas atque sanitas. Ostẽdo. Gratia enim auget vires liberi arbitrij: peccatum diminuit. Posse itaque non vti peccato, est potentia, sicut posse nō peccare. Posse autem vti peccato, est infirmitas, sicut & posse peccare. Cum vero ĩ peccato est aliquis, infirmus est, ergo non ita potest, non vti peccato, qđ potentia magna est. Sicut potest non vti gratia, quando gratiam habet, quod est infirmitas. Fateor itaq; quod peccator potest non uti peccato, sed requiritur, vt curam magnam apparcat, vt absolutè non utatur. Si enim nō utetur quoad vnum, utetur quo ad aliud: & ita peccabit. Non enim tantam curā apponere poterit, quanta requiritur, vt omnino non peccet. Verum cum homo habet gratiam, non admodum conari oportet, vt peccemus. Facile enim peccamus, & sine multa consideratione. Immo qui multum cōsiderat, & diligẽter, cum est in gratia, nunq̃ peccat.

Ad illud, quod ratio est fortior, cōcupiscentia carnis. Responsio est, quod non superatur homo propter carnis potentiam, sed propter rationis negligentiam. Verba autem illa domini ad Cain. Gen.2. Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Declarantur hunc in modum. Peccator enim, singulos concupiscentiæ motus reprimere potest, diuinis illis adiutus suffragijs. Non tamen omnes sine gratia gratifica. Dicitur tamen, & omnes ex se superare posse, quoniam faciendo quod in se est, ilalm impetrare poterit, qua incolumitati redditus, in vniuersum bene agere poterit adeò vt lætaliter non peccet. Sic enim interpretatus est illud Augustinus, contra Pelagianos.

Quod addebatur. Lumen rationis naturale, extinctum non esse. Probat, quod aliquod opus bonum agere possimus, cum in peccato sumus. Non probat tamẽ, quod omnia. Nec enim emortuus est igniculus vitæ in ęgro, & tamẽ non omnia opera, quæ efficit sanus, efficere potest, licet aliqua utique. Diabolum non uincere, nisi uolentem verissimum est, sed adeò inducit, allicit, mouet, trahit, uoluntatem illaqueat, vt uix non uelle peccare non possit. Adeo corrupta est, & per peccatum deprauata. Et propterea orandum est semper, vt Deus corruptionem illam remoueat. Aliter enim uix resistere potest, quin uelit id quod diabolus vult. Facilius esse moueri secundum naturam, quàm contra naturam, tunc uerum est, quando natura non est debilitata. Quis.n. ignorat, ęgrotātem facilius mori, quàm conualescere? quanquam mors sit contra naturam: uita atque sanitas secundū naturam? Vt lapis facilius descendit, q̃ ascendat, quia cum ascendit, non corrupitur neque diminuitur vis grauitatis suæ? E superis ergo ad ima maxima facilitate descendunt grauia: & ex imis summa petunt leuia. Voluntas uero cum peccat, infirmatur, hębetatur. Lōge itaq; facilius auernum petet, quàm superas reuocetur ad auras. Magnus.n. hic labor est. Nec obest quod Christus Matt.11. dixerit. Iugum meum suaue est, & on⁹ meum leue. His enim qui peccato exuerunt, qui Deum amāt, suaue est & leue. Hi sanè dilatato per charitatem corde, celeriore passu domini mandatorum viam percurrunt. Iuxta Dauidẽ. Viam mandatorum tuorum cucurri, Psal.18. cum dilatasti cor meum. At qui in peccatis degunt, maximus est illis labor, ac duissimaq; prouintia. Iuxta illud. Arcta est uia, & pauci ingrediuntur per eam. Matt.7. Et sic patet ad primæ partis fundamentum: quid dicendum sit.

Ad ea uero, quæ pro altera parte adducebantur, nunc est satisfaciendum. Verbum Pauli in primis. *Non quod volo, illud ago, sed quod nolo, istud facio,* Quod deinde declarat, cum dicit. *Volo bonum, nec tamen illud ago: Odio malum, tamen illud facio.* Ita debet exponi. Vt sit sensus. Hominem uoluntate rationali uelle omne bonum agere, & nullo modo peccare, quamuis sit in peccato: Tamen id assequi non posse: quandoquidem oĩa peccata uitare peccator haudquaquam potest, sicut dictum est, licet singula.

singula. Et ita neque vniuersaliter, motus omnes inordinatos sensualitatis impedire, vel reprimere potest, licet quoslibet. Huius autem tota ratio est. Quia sicut intellectus, peruigil admodum nõ est: Ita nec uoluntas, efficax est in uolẽdo. Vult enim peccator, omnia uitare peccata, & omnia bona facere, exiliter satis & remissè. Non omnem quidẽ conatum quem potest, apponit, partim vult, partim non uult. Iuxta illud. Vult,
Prou.23. & non uult piger. Secundum aliquid enim, uult quod ratio dictat esse uolendum, frigidè. Et secundum aliud vult, quod sensualitas uult. Et propterea in peccatum non nolens, absolutè trahit. Hoc enim libertati repugnat, scilicet, Volens quoquomodo, & quoquomodo nolens. Quomodo mercator, maritima tempestate agitatus, quò uitã tueatur, merces proijcit in mare. Hinc est, quod licet singulum possit periculum vitare, raro tamen deuitat ullum. Verũ tamen, si efficaciter uellet, (quod utiq; esset, si diligenter, consideraret atq; uigilaret,) pleraquę deuitaret. Sed istud haberi uix potest, nisi homo ab infirmi
Sap.9. tate liberetur. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam. Quod dicit Augustinus. Quia homo noluit peccata uitare cum potuit. &c. Verùm est. Nam cum esset in gratia homo, omnia poterat deuitare peccata. Cum autẽ infirmatus est per peccatum, iam quamuis uelit, exiliter uult, nec potest efficaciter uelle, secundum vltimum suæ potentiæ. Ideo omnia deuitare minimè potest. Vincitur enim peccatis homo, non tamen inuitus peccat, ut dictum est. Nam quodlibet peccatum, quod cõmittit, uoluntariè committit modò dicto. Vi sanè carnis fit, vt quod secundũ rationem efficaciter est uolendum, exiliter uolitum sit.

Diffinitio autem illa liberi arbitrij, intelligi debet. Non quod semper liberum arbitrium gratia desistẽte, malum velit, sed sæpe. Sicut nec potest intelligi, quod gratia assistente, semper bonũ velit, sed sæpe. Quandoque enim malum uult, cum in uacuum diuinam re-
1. Cor. 15 cipit gratiam. Quo contra dicitur. Gra-
2. Cor. 6. tia Dei in me vacua non fuit. Et iterũ. Hortamur uos, ne in uacuum gratiam Dei recipiatis. Cur autem orandum est, Ne nos inferas in tentationẽ? Contra Pelagianos dictum est. Vt scilicet liberum arbitrium ad operandum, excitetur secundum ultimum potentię suę. Quod raro uel nunquam facit, sine gratifica gratia, licet possit. Sunt tamen, q dicunt. Has orationes ab Ecclesia fieri, non ut simpliciter quod petitur, detur, sed ut eo modo detur, qui nobis ad uitã proficiat æternam. Hoc enim modo ex nobis, nihil agere possumus, quia hoc est mereri. Radix uero meriti, gratia est ista gratifica. Non desunt, & qui dicunt, multa operari Deum supernaturaliter, quæ tamen naturæ limites nõ excedunt. Nam & Apostolis, multarum naturalium veritatum scientiam infudit, quas ipsi naturaliter addiscere, multos quoque ægros reddidit incolumitati, qui natura conualescere potuissent. Propterea ni mirum, si pleraque petuntur à Deo, quæ tamen ex nobis fieri possunt. Vnde, & melius, & expeditius fiunt diuina ope, quàm nostra uirtute. Verum enimuero, duæ illę primæ responsiones, magis placent. Matt. 6.

Dictum Gregorij. Peccatum, quod p pęnitentiam nõ diluitur, mox suo põdere ad aliud trahit. Non debet intelligi, quod uerè & propriè trahat, sed vehementer inclinet. Nam & dicitur à Poetis. Trahit sua quemque uoluptas. Quia enim inferior appetitus, rationi subditus non existit, plurimi inordinati motus cõtingunt in eo, contra rationem. Ita, quia ratio non est Deo subdita, plurimi contra Deum motus insurgunt, quos reprimere omnes propè impossibile est: nisi citissimè per gratiam, ratio restituatur ad debitum ordinem sub Deo, & sensualitas sub ratione, vel magna præmeditatione se se à peccatis futuris cohibeat homo, quam tamẽ habere sicut oportet, vix aliquis potest. Propterea rectè dicitur ab Augustino, quod desertus luce illa gratiæ homo, necesse est, ut cadat: Aliquando scilicet. Non tamen necesse est, vt cuilibet tentationi succumbat. Psaltes autẽ, qui orat. Dum defecerit uirtus mea, ne derelinquas me. Intelligẽdus est hunc in Ps.70.
modum.

modum. Deficit nanque hominis uirtus, cum in peccato est, quoniam cum omnibus suis viribus, à peccati seruitute, neque eripi, neque resurgere potest. Sed necessaria est gratia illa gratifica, Iuxta illud. Gratiam non abijcio, aliter enim Christus gratis mortuus esset. Ratio illa. Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Ostēdit, quod plus & facilius potest homo, ex prauo deijci affectu in scelera, quàm ex mala societate. Quod concedo. Verum omnimodam necessitatem, quoad singulum peccatum, non probat. Nam neque malis societatibus, omnes homines corrumpuntur. Vixit enim inter Caldæos iustissimus, pater Abraam, Inter Vsitidas Iobus. Inter Sodomæos Loth. Verbum illud Chrysostomi, absolutè concedendum est, de eo qui prorsus diuina destituitur ope. At neminé sic destitui credendum est, nisi scriptura sacra id dicat, vel spiritus sancti testimonio reueletur. Cum scriptum sit. Si impius egerit pęnitentiam à peccato suo, uita uiuet & non morietur.

Gal. 2. Ps. 17. Ezech 18

Vltimum quod dicebatur. Posse non peccare primo homini donatum esse. Verum est ad hunc sensum. Vt posset nullo modo peccare. Hoc ergo donū ammisimus. Homo nanque qui in peccato est, non habet vt simpliciter possit non peccare, vt dictum est. Sed hoc tantum, vt singula peccata cauere possit, non tamē omnia. Qui sanatus est Christi gratia, potest id quod Adam potuit, & maiore merito, at relapsus proprio vitio, nequaquam. Vnde & quò magis peccamus, atque frequentius, eò minus etiam peccata cauere possumus. Fit em̄ peccandi consuetudo, quæ & in naturam uersa, vires omnes ferè non peccādi tollere uidetur. Nam & qui iurare consueuit, quādo minimè putat, incurrit. Hæc uero peccandi consuetudo, maximè in illis fuit, qui Christi aduentum præcessere. Quorum personam Paulus induit, toto hoc sermone, vt ostendat humanam naturam, insanabilia q̄dam vulnera fuisse perpessam, nec potuisse nisi mediatoris gratia conualescere. Vnde inquit. (Modo enim verba clara erunt, postquam Deo dante scopū attigimus.) *Quod enim operor, non cognosco.* Sensus est. Non cognosco esse malum. Operor enim malum, iuxta illud. Quod nolo malum, illud ago. Tamen quod malum sit, non cognosco. Cognosco potius quod bonum sit. Nam nullus intendens ad malum, operatur. Vnde illud est. Errant, qui operantur malum. Cui & Philosophi adstipulantur. Omnis malus ignorans. Si itaq; quod malum est, cognoscerem, illud nō operarer. Cum ergo reuera malum sit, non bonum: ego autem id vt bonum cognoscam, id non cognosco. Fallor enim in illius cognitione. Nam aliud ipsum est, & aliud mihi esse uidetur. Prou. 14.

Verum, siste. Si per legem cognoscitur omne peccatum, quomodo dicit Apostolus, hominem sub lege quod operatur, non cognoscere esse malum? Non plenam ignorātiam intelligit Paulus, sed imperfectam notionem exprimit, & insinuat. Sciunt peccatores in vniuersali, malum esse fornicari, concupiscere, blasphemare: at passione, vel fomite nescio quomodo rapti & alienati, interdum hallucinātur. Vim quādam, cum circa hæc se se occupāt, substinēt, vt vel inuiti, & cæci facti, succumbant. Neque enim fornicationem, vt fornicationem appræhendunt, neque blasphemiam, vt blasphemiam, sed vtrumque vt bonum delectabile, quasi decepti & præstigiati. Verum qui est in gratia, luce illa illustratus, nec fascinatur, nec circunuenitur, quia huius mundi lucem vidit. Qui autem ambulat in nocte, offendit. Ioan. 11.

Potest tamē & alius sensus esse. *Quod enim operor, non cognosco.* Esse operandum. Hinc ergo maximē conuincitur, quod carnalis ego sum. Nam caro non cognoscit quid operari debeat. At spiritus vtiq;, quia dirigit, iuxta dicta superius. Cognosco magis quod non est operandum, id quod operor. Malum enim operandum non est, iuxta legem. Et id ego scio atq; approbo: & tamen illud operor, trahor, impellor, uim patior ab hoste, q intrinsecus mihi bella mouet. Quocunq; enim pergo, hostem meum mecum porto. *Non enim quod nolo* mente, uitare scilicet peccata omnia, & omnia

nia agere bona, *Hoc ago.* opere. *Sed quod nolo*, vel odio secundum interiorem hominem, uidelicet peccare aliquo peccato: hoc enim est quod nollé. *Istud facio*, secundum exteriorem. Rapior enim nescio quo pacto, in aliquod peccatum: cum tamen ego ipse nullomodo peccare uellem. Verum si dixeris. Non est peccatum nisi uoluntariũ.
Matt. 26. An ignoras dixisse Christum. Spiritus promptus, caro autem infirma? Secundum spiritum nanque, is mori non modo uolebat, sed ardentissimè cupiebat. At caro reluctabatur. Vis uidere
Esa. 53. Matt. 26. uoluntatem spiritus? Audi. Oblatus est quia ipse voluit. Vis videre uoluntatem carnis? Pater si fieri potest, transeat à me calix iste. Et hanc tamen carnis uoluntatem, suam dixit uoluntaté. A carne etiam seipsum denominans, non modo à spiritu. Non sicut ego volo, sed sicut tu. Quid mirum ergo, si peccator unum vult secundum menté, contrarium secundum carnem: & vtrumq; dicitur velle ipse & nolle? Vult peccator bonum, & uult malum: bonũ spiritu, malum carne. Ita odit malum, & bonum, vice uersa. Hinc illud. Cor
Prou. 15. stultorum dissimile erit. Non ergo absolutè uult bonum, nec absolutè odit malum: sed partim vult, partim odit vtrumq;. Si absolutè uellet efficaciter bonum, operaretur bonum: quia uolũtas regina est, nec possunt omnes uires animæ, uoluntati non parere. At remissè vult: & magis vult malum q̃ bonum. Ideo quamuis bonum velit, non id facit. Si etiam absolutè malum odiret, nõ faceret: sed partim odit, partim nõ odit. Sed si ita est (dices.) Cur dixit Paulus. *Non quod volo bonum, hoc ago, sed quod nolo malum illud facio?* Si omnino uult qđ operatur, & magis atq; ardentius? Responsio est. Quod & si in homine sint hæc duo uelle. Vnde & homo est quodã modo geminum animal, ex his duabus naturis coalescens, spiritu & carne. Attamen ab eo quod potissimũ est, nomen sortitur, & retinet. Quia ergo spũs potissima pars hominis est, id dr̃ uelle simpliciter, quod ſm hanc naturã vult: id odire, quod secundum hanc partem odit. Quia ergo rõnis & spũs est velle bonum, nolle malum. Contra, carnis velle malum, nolle bonũ: Homo dr̃ simpliciter uelle bonum, & nolle malũ. Operatur itaq; quod non uult: nõ operatur quod uult. Si dicas. Rõ deprauata peccatoris, vult malum cum peccator operatur malum. Verum est ut deprauata: at non ut ratio. Semper enim natura, suapte depræcatur ad optima. Vt ratio autem propria est homini, nõ ut deprauata. Obbrutescere enim uidet homo, cum ratio deprauatur: non iam amplius uirum sapere. Et ideo dicitur homo operari quod non vult. Verum (dicet Iunior) si peccator uult oẽ bonum, & odit omne malum, iã videtur quod non sit peccator: hoc est maxima uirt⁹, uelle omnia bona. Verum est: si esset voluntas efficax, sed est uoluntas remissa, ut dictum est. Hæc autem non facit bonum hominem, neque iustum. Sequitur.

Si autem quod nolo istud facio, consentio legi quoniam bona est. Aduerte intétionem primum, modũ quo illam exequitur, & mysteriũ pulchrũ quod exprimit Paulus. Intentio est, probato quod lex hominem in sua carnalitate, & seruum relinquit, probare quod ipsa nihilominus spiritalis est. Probatio uero est, ex eius cõtrarietate quod facimus, & eius quod uolumus. Consistitq; in hoc. Opere facio id quod nolo mente, sed lex ꝓhibet id quod ego nolo, ergo lex prohibet id cui etiam uoluntas rõnalis contradicit, quę bona est. Quod maius testimoniũ in legis fauoré, q̃ testimoniũ naturę & rõnis? Bona est itaq; lex, ergo spiritalis. Spũs. n. in bonũ tẽdit, caro in malũ; ex dictis supra. Egregiè aũt dicit. *Consentio legi.* Cũ. n. de seipso, vt de duobus loquut⁹ fuerit. Volo, Nolo, Volo & nõ facio, Nolo & facio. Significat nũc hominẽ denominãdũ esse, ab ea parte qua bonum uult magis, quàm ab ea, qua non facit. Et ita ab ea, qua non uult malum, magis quàm ab ea qua malum facit. Videtur enim esse à seipso alienus, qui facit malum, & propterea ab homine distinguendus. Hinc statim subdit, hominem malum non operari, sed id quod, in homine est. At id quod vult bonum, est uerè homo.

Homo igitur interior, est uerè homo. Ille quippe est, qui legi consentit, non homo exterior. Hinc sapiens ille Plato. Homo inquit, est anima corpore utés. Quasi corpus nihil ad hominem spectet, nisi vt serra vel malleus ad artificé. Non dicit ergo Paulus, Mens consentit, sed ego consentio. Sed cum loquitur de carne, non illud sibi adscribet quod carni, sed distinguit se à carne. Ecce.

Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. ex quo scilicet mente consentio diuinæ legi, malum prohibenti: illudque nolo ego quod ipsa prohibet. Sequitur, ut non mens, sed caro uitiata, morbusque ille originarius, me quo ad id quod mihi peculiare est, & potissimum assiduè reclamante, in scelera protrahat, & rapiat vel inuitum. Mea quippe mens, sum ego ipse. Mens mea vult bonum operari, legi consentiens. Ergo ipse ego, malum non operor. Quia quod ego ipse operor, mens operari dicitur. Cautè uero intelligatur. Nam non est peccatum, nisi mens consentiat & velit. Debet ergo exponi. Mens vult malum, sed non vt mens: at ut carni coniuncta: & iam brutalis facta. Vel mens operatur malum, sed non principaliter. Ipsa nanque inclinatur & seducitur, atque allicitur à peccato, idest à fomite qui in carne est: non è contra mens ad malum inclinat. Et quia dixerat, *Quod habitat in me peccatum.* Addit parenthesim. (*Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea bonum*) Vides, quomodo non uult se se à carne denominare, sed distinguit carnem à seipso? Cum enim dixit. *Scio quod non habitat in me*, quasi sermonem corrigens, inquit. (*Hoc est in carne mea*) *bonum.* Reijcit enim peccata omnia in carnem, quæ tamen tollit à seipso. Quasi dicat. Ergo in me habitat bonum. Aliter enim legi consentire quod bona sit, haudquaquàm possem: sed in carne mea bonum non habitat. Rectè non habitat, hospitatur quandoque, sed minimè habitat. Cum enim caro in spiritus seruitutem redigitur, ab ijs qui carnem suam, cum uitijs & concupiscentijs crucifixerunt, idem est uelle carnis, & spiritus. Coeunt nanque in unum, tanquam vir & fęmella, crescuntque, & filios spiritales in terra Ecclesiæ. Tunc ergo est bonum in carne, in appetitu sensitiuo. At hospes est & aduena illud sanctum in carne desiderium. Actus quidem est, non habitus. Proprius autem & perpetuus illius habitator, peccatum est, fomes qui in carne continuè perseuerat in nobis, tanquam memoriale perhennæ primæ prę uaricationis protoplasti: quod nullo vnquam tempore, nisi in regeneratione nostra extrema aboleri possit: tanquam habitus autem, semper inclinat ad malum. Hoc ergo inquit Apostolus. *Scio*, idest experior, hoc pacto. *Nam velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio.* Si in carne mea bonum, sicut in mente, habitasset, eo modo quo volo bonum, perficere etiam illud possem. Non enim remisse vellem, sed efficaciter. Quoniam caro menti nõ reluctaretur. Verum experior me uelle quidem, exequi tamen non posse bonum. Signum igitur est, quod caro spiritui contrariatur. Spiritus autem appetit bonũ perpetuò, ergo in carne malum habitat, non bonum. Hinc dicit, quod notandum est. *Velle adiacet.* Cur enim non dixit adhæret? Sed adiacet? nisi vt notaret, quod est infirmum & debile, nequaquam propter carnis cõtrarietatem valens exurgere, quæ in diuersum tendit. Intelligendum est autem iuxta dicta, peccatorem velle omne bonum, & hoc velle adiacet. Re ipsa enim perficere non potest, vellet omnia uitare peccata, minimè tamen potest. Verum enimuerò, cum homo gratiam habet gratificam, perficitur illud uelle; non iacet, surgit, atque in opus exit: ita ut omnia peccata deuitet. Deus autem operatur velle & perficere. Si uero urgeas. Philip. 2.
Apostolum de quolibet seorsum, non de omnibus simul intelligere. Concedatur. Sensus tunc est. Peccatorem nullum bonum perfectum efficere simpliciter: quod uerum esse iam supra docuimus. Potest uelle mereri, sed mereri non potest. Potest uelle saluari,

sed

ſed non poteſt quantumuis adnitatur, ſaluatum iri, niſi peccatum exuat. Quod nec effici poteſt, niſi Chriſti Ieſu gratia. Vnde ſubdit id ab effectu, declarando. *Non enim quod uolo facio*, (bonum) *Sed quod nolo*, (malum) *Hoc ago*. Quod ſupra declaratum eſt. Paulus tamen illic bonum & malum non expreſſerat: ſed tantum dixerat. Non enim quod uolo hoc ago: ſed quod nolo malum, iſtud facio. Hinc ergo tu cōple. Sequitur.

Si autem quod nolo illud facio, iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum.

Dixerat ſupra. Non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum, quod non ſatis probarat. Nunc ergo probat ex eodem antecedente, quo legem eſſe bonam & ſpiritalem, proximè probatum eſt. Videlicet ex hoc, quod facimus quod nolumus. At illic medium erat, quia nolumus quod facimus, hic quia facimus quod nolumus, vt uideas aliqualem eſſe differentiam. Dicebatur enim. Nolo malum mente, & lex prohibet malum, ergo ego teſtificor mente ipſa, quod bona ſit. Dicitur nunc. Facio malum, quod tamen mente nolo, ergo id ex mente non uenit, ſed ex carne, habitat igitur peccatum in carne: & illud eſt quod ad peccandum me cogit. Non quod omnino cogat me peccare, ſed quod efficiat uerè vt peccem. Verum omnino non ſum ego ſine culpa. Licet enim ex me ipſo illi reſiſtere non poſſem, præſto tamen eſt Dei gratia, quam ego ſi efficaciter eam vellem, impetrarem. Sequitur.

Inuenio ſanè legem uolenti mihi facere bonum, quoniam tamen malum adiacet.

Et hic completur ratio nuper incohata, qua uidelicet concluditur, quod peccatum in carne eſt illud, quod operatur malum. Ne aliquis diceret, legem ipſam Moſe, eam eſſe quæ malum operatur. Simulque oſtenditur, legē inutiliter datam non fuiſſe, licet peccata per accidens augeret. Vnde & poteſt hæc particula cum illa ſupra cōiungi. Scimus quoniam, quod lex ſpiritualis eſt. Vt hæc ſit probatio illius. Oſtenditur nanque, ſpiritalem legem eſſe, ex hoc quod dicit. Lex enim inquit data eſt mihi volenti facere bonū. Inuenio igitur, ideſt experior, illam mihi volenti bene agere, præſidio eſſe. Sicut enim ego conſentio mente legi qđ bona ſit. Ita ipſa, me uolentem bonum operari, adhortatur, extimulat, docet. Quanquam ut benè agam, non efficiat. Imbecilla ſiquidem eſt, nec malum tollit quod mihi adiacet. Fomitem ſcilicet illū, quo urgeor ad peccata. Verum & maiore difficultate bene agerem, niſi data fuiſſet lex, quoniam malum hoc grande latuiſſet, quod mihi adiacet citra legis beneficium. Oportuit itaque hoc patefacere, vt ſciremus id eſſe fugiendum: oportuit & oſtendere bona quæ ſunt agenda. Hæc autem omnia lex facit, præcipiēs id quod uolo bonum: prohibens id quod nolo malum. Fuit ergo neceſſaria lex. Tantum abeſt, vt fuerit inutilis & nociua. Fuit nanque data tanquam frenum, vt malum quod mihi adiacet, & pronitatem ad peccandum, prohiberet. Licet occaſione accepta, præter legis intentionem, ſecus acciderit. Si ergo ego non operor malum, nec lex, quid aliud eſſe poteſt cauſa, niſi peccatum quod in carne eſt? Fomes ſcilicet, qui non eſt peccatum, ſed cauſa peccati? Nam id quod peccatum propriè eſt & forma, in anima eſt non in carne. Hic ergo fomes eſt inimicus ille intrinſecus & familiaris, de quo dicitur. Inimici hominis domeſtici eius. Matt.16. Quis ergo non uideat, hinc legem ſpiritalem eſſe? Quoniam carnis fomiti, qui ſemper ad malum inclinat, aduerſatur. Litera ergo ſic conſtrui debet. *Inuenio legem mihi uolenti*. ideſt in fauorem mei volentis facere bonum. Supplendum eſt datam eſſe. Sed cur? *Quoniam mihi malum adiacet*. *Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem.*

Quis de cætero dicere audebit, Paulum legis eſſe inimicum, cum audiamus omnes, eum delectari in lege ſecundum interiorem hominem? Hoc autem uerbo probat, quod dictum eſt, legem ſcilicet iuuare hominem uolentem facere bonum: & conſequenter

bonam esse. Neque enim mens quæ semper vult facere bonum ex supra dictis, legi, si ipsa ad malum inclinaret, condelectaretur. Delectatio enim est in his, quæ symbolum habét. Est enim coniunctio conuenientis cum conueniente. Non est symbolum inter bonum & malum, ergo nec condelectatio. Condelectatur autem mens legi, igitur hoc est, quia quod præcipit lex, idé vult mens, dicens præ delectatione legis.
Psal. 118. Quàm dulcia faucibus meis eloqa tua? Per mentem vero, vel interiorem hominem intellige, & rationem rectã, & uoluntatem illi conformem. Etiam sine gratia gratifica. Nemo enim tam perditæ uitæ est, qui modo cogitet, & mente voluat aliquando sacrum decalogum, quamuis concupiscentiæ ui, aut praua consuetudine contrafaciat, non iudicet sanctissima esse præcepta illa. Non enim requiritur lumen supernaturale gratiæ ad hoc cognoscendum, di
Deut 5. cente Mose. Iuxta te est uerbũ hoc ual-
2. Cor. 3. de in corde tuo. Quod si Paulus alibi dixit. Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis tanquam ex nobis: Intelligitur de mysterijs fidei Christia-
Ecclesiastici. 3. nę: de quibus illud est. Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. Vnde & hoc innuens, subdit Paulus. Ex
2. Cor. 3. Deo est, q idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu. Cum enim sint supra naturalem ra-
6. tionem, non nisi supernaturali lumine intelliguntur. At naturali lumine tantum fultus homo, potest intelligere pręcepta sanctissimę illius decadis, optima esse. Quod dicitur. Omne uerum à quocunque dicatur, à spiritu sancto est. Approbo. Verum non à spiritu sancto nos per gratiam inhabitante, sed mouente nos, vt primo motore. Vnde Augustinus. Non approbo inquit, quod in oratione dixi. Deus, qui non nisi mundos, ueritatem scire uoluisti: Multi enim non mundi, possunt multa uera non ignorare. Mundi quippe non sumus, nisi per gratiam. Iuxta illud.
Psal. 50. Cor mundum crea in me Deus. Sine gratia autem, possunt multa uera sciri. Vnde & supra tribuebat Apostolus Gentibus quæ idola colebant, quod eas conscientia propria damnaret, atque argueret. Quod utiq; esse non posset, si non bonam homo interior iudicaret legem, quam exterior uiolabat. Idem enim præcipit lex Mosi, quod lex naturæ primum iubebat. Homo ergo ad naturæ legem aspiciens, iubentem, dictantemq; bonum, delectatur. Videns postmodũ in scriptis, illud idé iuberi, condelectatur.

Sed video aliam legem in membris meis, contra pugnantem legi mentis meæ. Ecce ergo omnium peccatorum origo. Hæc reluctatio legis naturæ, inditæ menti, & legis concupiscentiæ inditæ carni. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Gal. 5.
Quod & Ethnicos Philosophos non latuit. Rectè inquiunt, ad optima deprecatur ratio. Videtur autem aliquid præter rationem innatũ, quod rationi aduersatur. Ad quid autem adiecit hoc Paulus? Quia egregiè admodum Mosi legem laudauerat, ne hinc superbirent Iudæi: uoluit eos compescere. Ne glorieris inimica mea, bona certè est lex, & mens illi consentit, atque condelectatur: nihil minus parum profecit. Tirannidem enim carnis vim atque impetum, cohercere nõ potuit. Quamuis nanque legem illam habeam, *Video tamen aliam legem in membris meis*. Lex.n. Dei ligat me ad bonũ honestũ, quod & mens appetit. Verũ lex mébrorũ ad bonũ utilè vel delectabile, quod mens ferè semper decertat. Hanc legé ex Adæ peccato accepimus, sed nõ sustulit eam de medio lex Mosi. Solet nouæ legis editio, ueterem abrogare, non ita accidit de Mosi lege. Non enim abrogauit legem istam vetustissimã. Onus itaque supra onus accepimus, cum lex data est. Quis hæc grauia pondera ferret? Quod igitur hactenus peccatum nominauit, videlicet fomitem peccati, nunc legem nominat, quia instar legis ligat atque inclinat, sed ad malum. sibiq; sensualem subijcit appetitũ: qui tàm impensè obtemperat atq; deseruit illi, quàm legi Mosaicæ, vel naturæ ratio, vel mens. Sed cum lex sit iussio sancta, præcipiens honesta, prohibésq; contraria, quomodo fomes iste dr̃ lex?

Est enim supra omnem legem, & omnis legis inimicus. Est metaphorica hęc legis appellatio. Nam & bona ad mala transferimus, vt cum dicimus bonus latro, cum tamē nullus latro bonus sit. Lex itaque dicitur fomes, quamuis sit supra omne ius. Sicut enim Apostolus vocat uentrem Deum gulonum ob id quod tanquam Deo illi pareant. Ita quoniam qui sub lege Mosi sunt, & non sub gratia, carni obediunt tanquam sanctissimæ legi, dicitur lex. Hinc autem habes hominem exteriorem, cum dicit. *In membris meis.* Sicut enim ratio recta, & uoluntas rationalis, homo interior dicitur. Ita appetitus sensitiuus, cū membris carnalibus, homo exterior nuncupatur, qui ut plurimum peccato seruit. Rectè autem dicit *In membris.* Nō in membro. In omnibus quippe membris, inclinatio ista est, in oculis, in auribus, in naribus. Est enim prīcipaliter in appetitu sensitiuo, qui omnia membra complectitur. *Et captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Eadem est lex membrorum, & lex peccati apud Paulum. Sed vt ad bonum vtile, vel delectabile inclinat, membrorum lex dicitur, vel carnis. Vt bonum autem vtile & delectabile sequentes, per eam refugimus honestum, in quo consistit uirtus, dicitur lex peccati. Inclinatio igitur carnis tam vehemens, in utilia & uoluptuosa, redigit me in seruitutem legis peccati. Facit enim me vel inuitum deuiare ab honesto, atque peccare, dum succumbere cogor malis appetitionibus, quas mihi suggerit. Lex autem verè peccati est, quia à peccato ædita primi parentis, ad peccatum semper instigat. O duram legem. O importabile pondus. O, sarcinam grauissimam. Qua per sæpe fit, vt inuitè delectet, quod non licet. Lex meritò dicitur, quia iure supplicij imposita est vitiatæ naturæ. Lex quippe iustis, non est posita, sed iniustis.

Philip. 3

1. Tim. 1.

Sed cum hæc lex à Deo sit, & mala sit, malum ergo à Deo? Quis ignorat malum pœnæ à Deo esse? Non est malum in ciuitate, quod non faciat dominus, inquit Amos. Verum, mala culpæ, à nobis sunt. Ideo autem malum pœnæ à Deo est, quia pęna mala non est: bona potius est, quia iusta. Licet mala uideatur ei, qui punitur.

Amos. 3.

At Apostolus altius quid intendens, non dicit hanc legem à Deo esse: Vnde non vult eam Dei legem appellare, immo eam à Dei lege distinguit. *Condelector,* (inquit) *Legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis. &c.* Scis tu quare? Quoniam nec pœna proprie dicitur à Deo esse. Nolens enim & inuitus punit Deus. Heu inquit, consolabor de hostibus meis. Id ergo dicitur à Deo esse, quod ab eius uoluntate exit directè. Verum quod à Deo est irritato, ab eo non est. Vnde quia dixit. Dabo eis regem in furore meo: dixit etiam de malis regibus. Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes fuerunt, & non cognoui. Hæc lex data est in pœnam à Deo, iudicante peccata & uindicante, non itaque Dei lex dicitur. Sed lex peccati: quasi primum peccatum illud, tanquam tirannus noster nobis hanc legem intenderit, vt semper ad malum proni simus. Nō autem Deus. Vnde & dicitur. Perditio tua ex te Israel est. Res tamen ita se habet, quod Deus eam legé nobis, in primæ illius præuaricationis pęnam intulit, quanquam nunc sit christianis medicina, non pęna.

Esa. 1.

Osee 13.

Osee 8.

Osee 13.

Meminit igitur hactenus Paulus, quinque legum, si diligenter quæ didicistis, memoria tenetis. Legis naturæ. Legis scriptæ. Legis fidei. Legis membrorum, & Legis peccati. Verum istæ duæ vltimæ, sunt vna lex tantum. Habetis itaque quatuor leges ex Paulo. Hæc autem ultima sola est, quæ captiuos nos reddit. Agit nanque vt captiui instar, faciamus quod nolumus, quandiu pugna durat inter carnem & spiritum. Quis non hanc captiuitatem deploraret, qua vitiorum tirannidi paremus, vel nolentes? Ecce Apostolum exclamanté, & ingemiscentem. *Miser ego homo.* O me miserum, miseram scilicet mentem: miserum hoīem interioré, q uitiatę naturę morbo, cogit salutem refugere, & morti se se tradere.

Natura enim languida est. Lex scripta infirma: peccatum potens. Ideo facio quod nolo: merito hæc patior, quia peccaui in Deum meum. Legitime quidem factum est, vt quia homo Deo noluit obedire, nec caro ei obediret.

Verum statum hunc ægro animo fero. Habeo enim mentem hæbetatam. Siquidem uidemus per speculum in ænigmate: passiones & anxietates innumeras, duros corporis mei sustineo dolores, curarum sollicitudinem ingemiscimus grauati. Corpus enim quod Sap. 9. corrumpitur, aggrauat animam. Suspiro itaque, ingemisco. *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Corpus mortis, ni fallor, vim atque efficaciam peccati intelligit, quo in animæ mortem trahimur vniuersi. Iuxta illud. In expoliatione corporis carnis. Colloss. 2. Petit itaque liberari humanum genus, à mortiferis & lætalibus uitijs, à quibus nec lex, nec natura liberare potest. Transfert nanque in seipsum homines omnes, iuxta illud. 1. Cor. 4. Hæc in me transtuli fratres. Est enim mos iste, illi peculiaris, unde & inquit alibi. 1. Thes. 4. Nos q uiuimus, simul rapiemur, obuiam Christo in aera. Cum tamen ipse de seipso diceret. Ego enim iam delibor, 2. Tim. 4 & tempus meę resolutionis instat. Fortasse autem dissolui cupit abhoc corpore caduco, mortalique, & immortale corpus superuestiri: quod sensuales hosce motus, nequaquam amplius ministrabit. Nec dicendum est, Paulum pro reliquis tantum hominibus, id desiderare, non item pro seipso. Crediderim enim ego, & illum magnis affectibus, non semel optasse, carnem potius non habere, quàm domare. Nam & castissimæ animæ, in turpes nonnunquam labuntur assensus. Quia sane in ista humana miseria, peior hostis est cauenda superbia, propterea non penitus extinguitur in sanctorum carne, ista concupiscentia, vt dum pugnare aduersus eam periculorum suorum animus admoneatur, ne securus infletur, donec humana fragilitas ad tantam sanitatis spiritalis perfectionem perueniat, ubi nulla putredo lasciuiæ, nullus superbiæ tumor formidetur. Cum Apostolo ergo ingemiscamus & nos, hunc exire carcerem desiderantes: hoc exuere mortale corpus, quod recte gręci σῶμα, quasi σῆμα, hoc est sepulchrū appellant. Clamamus cum Propheta. Educ de carcere animam meam: Vt à Ps. 141. morte corporis & animæ liberati, omni sanato carnis concupiscentiæ lāguore, non ad pęnam iterum, sed ad gloriam hanc tunicam induamus. Reformabit enim saluator corpus humilitatis Philip. 3. nrę, cōfiguratum corpori claritatis suæ.

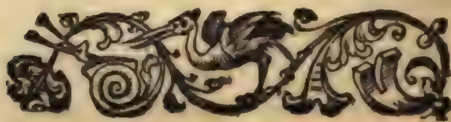
Gratias ago Deo, per Iesum Christum dominum nostrum. Non responsio, sed apostropha est. Postquam enim nec natura, nec lex salutem attulit contra hanc fragilitatem, conuertit se, & dicit. *Gratias ago.* Non naturæ, non legi, sed Deo, quod scilicet non naturæ opera, non legis præcepto, non liberi arbitrij uirtute, sed Christi Iesu merito, mihi tantam opem contulerit, ut nulla possim peccati uiolentia superari. Et si enim Christi gratia iustificatus, concupiscam carnali concupiscentia, tamen ego corde nō consentio. *Sane ergo* per Christum Iesum *Ego ipse* geminus homo, *mente seruio legi Dei, at carne legi peccati.* Extra gratiam Christi, mente & carne, seruio legi peccati. Concupisco enim, concupiscentijsque consentio, at fultus gratia redemptoris, peccato uiriliter aduersari possum. Vt si caro concupiscat, mens tamen reluctetur. Et iccirco concupiscētia ad culpam, non imputetur. Si enim omnes carnis motus, imputaret iustis altissimus, quis castus uiuere posset? En ergo, huius capitis summa.

Ante legem Mosi, nulla cum carne pugna erat, vel modica. Totum enim licere arbitrabantur illius seculi homines. Accepta lege, pugnare cæperunt, sed vincebantur. Sub Christi gratia pugnamus, & Deo nostros conatus iuuante, per Christum Iesum uincimus, quia nō timore, sed dilectione Deo militamus. Tolle itaque Christi gratiam, tollis uictoriam, quare & coronam. Non enim coronabitur, nisi qui legitimè certauerit. Quid autem est legitimę certare, nisi vincere? Victoriam au- 2. Tim. 2. tem quis dat nisi ille, de quo scriptum Rom. 8. est. Super uincimus per eum qui dile-

1. Cor. 15 xit nos? Et iterum. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Iesum Christum dominum nostrum. Sed si tãtam ante gratiæ aduentum tirannidẽ, exercebat peccatum, cur tã magna virtutis opera, hominibus sub lege & non sub gratia existentibus, præscribebantur? Cur etiam, qui peccabant, puniebãtur, cum dominante peccato, non peccare non possent? Memini me alias dixisse, Tam multa, magnaque fuisse præcepta, vt fatigati ad gratiam confugerent, qui primum de suo libero arbitrio confidebant. Nunc aliam faciliorem responsionem audite. Minora dicendum est, fuisse illis præcepta, quàm nobis. Non enim ad summum virtutis cogebat eos Deus, sicut nos. Nam illis repudium permittebat, pluralitas quoque uxorum uindicta iusta, ira, lex talionis. Nos grauiores vndique pugnæ manent. Nam lex noua addit ad legem
Matt. 5. ueterem, dicẽte Christo. Audistis quia dictum est antiquis. Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuũ. Ego autem dico uobis. Diligite inimi-
Ibidem. cos uestros. Et nisi abundauerit iustitia uestra plusquam scribarum, & Pharisęorum, nõ intrabitis in regnum cęlorum. Quæ itaque poterant fieri, etiam dominante lege peccati, iubebantur, nõ maiora. Iure ergo puniebantur: moderatam, leuemque legem irritam faciẽtes, & transgredientes. Inditio autem est leuitatis legis. Quod multi qui ante legẽ fuerunt, quibus minora præsidia ad bonum opitulabantur, ea omnia præstiterunt, quę scripta lege præcepta sunt. Iudæorum ergo desidia fuit, si id ipsi felicius non sunt assequuti. Non inde tamen, me dicere existimes, nouam legẽ, uetere grauiorem esse. Scio enim dixis-
1. Ioan. 5. se Ioannem illum. Mandata eius grauia non sunt. Christum quoque. Iugũ meũ
Matt. 11. suaue est, & onus meum leue. Quo
Act. 14. contra dicitur à Petro Apostolorũ principe, de Iudæorum lege. Hoc onus, neque nos, neque patres nostri portare potuerunt. Verum enimuero vnicè dico, & constanter, nobis præscribi multa, quæ si secundum seipsum accipiantur, longè grauiora sunt omnibus, quæ
2. Cor. 11 lege vetere continebantur. Quid enim difficilius, quàm intellectum in captiuitatem redigere, ad credendum incompræhensibilia arcana illa, quæ euãgelica lege tenenda, proponuntur? uidelicet (vt alia mittam.) Deum esse trinum & vnum. Verbum Dei carnem factũ. Cruci fuisse affixum? Quid difficilius quàm si oculus scandalizat te, eruere eum, & Matt. 5.
proijcere abs te? Non iurare, non irasci, non respicere ad concupiscendum, Ibidem.
orare pro inimicis, odientibus benefacere? O præcepta difficillima. Absolutè tamen grauia nõ sunt. Tum quia, omnia hæc rationi rectæ maximè consentanea sunt: quò fit, vt eorum obseruatores, miras delectationes spirituales, in his operibus obeundis, sentiant, Audi Dauidem. In via testimoniorum tuorũ delectatus sum, sicut in omnibus diui- Psal. 118.
tijs. Delectatio autem perficit opus, atque facilè reddit, & coauget. Tum quia inestimabilis præmij magnitudo, quod nobis promittitur, & repromittitur, omnia sęua & immania, non modo facilia, sed nulla reddit. Cõsideratio quippe præmij, uim minuit flagelli. Tũ quia ingentibus gratiarum copijs, anima sic confortatur, inflammaturque, & accenditur amore diuino, ut celerrimo passu, arduissima diuinæ legis huius itinera, dilatato corde percurrat. Vt aliàs diximus, iuxta illud. Viam mandatorum
tuorum cucurri, cum dilatasti cor meũ. Ibidem.
Sicut enim operari iustum iustè, difficile non est, sed iniustum. Iniustus nanque. Licet agat facile iusta, non tamen sine difficultate iustè: Quandoquidem nõ habens iustitiam, iusta promptè, & delectabiliter non operatur. Ita eum qui Dei gratiam habet, difficile minime est, omnia Christi Iesu præcepta seruare. Verum difficillimum illi est, qui in Dei gratiam receptus non est. Tum quia pauca sunt, quæ christiana lege illis præcipiuntur collata, quæ olim præcepta fuerant. Erant enim illa ex una parte, tot penè, quot anni dies. Ex alia uero, quot sunt humani corporis ossa. Hinc itaque bis centum, & quadraginta octo. Illinc, sexaginta quinque supra trecenta. Verum religionem nostram, paucissimis pręceptis, diuina misericordia voluit liberam esse. Quod si homi-

nes onera grauia & importabilia super hominum humeros imponunt, digito autem suo nolunt ea mouere, ipsi uiderint. Manet enim eos ira Dei. Nemo tamen vestrum contemnat, sed dominis, & propositis vestris obedite: Non solū bonis & modestis, sed etiam discolis. Ipsi quidem sunt rationem reddituri, pro animabus uestris, quibus æternæ damnationis laqueos inijciunt. Quod dicebatur, legem nostram hinc uideri posse grauissimã, quia lex fidei est: nō sciētiæ. Credit enim magis quàm doceat. Ardua autē & naturæ impossibilia credenda proponit, quæ incredibilia esse videntur: neminem uestrū mouere debet. Si enim quod credimus incredibile est, non minus quidem incredibile est, sed magis, homines ignobiles, infirmos, paucissimos, imperitos, rem tã incredibilem, tam efficaciter mundo, & in mundo etiam doctissimis persuadere potuisse, vt mundus illud crederet, sicut iam credidisse uidetur. Hoc autē qui non credit, mūdum scilicet illa quæ incredibilia dicuntur, credidisse, negat omnino ullis scriptoribus credendum esse. Ergo à fortiori tandem, quæ credit fides facilè credi possunt. Huc spectat, quod generale est homini uitam ducere, actionesque uitæ fide non scientia dirigere. Fide etenim tenemur patres, matres, filios. Fide conuersamur. Fide commercia, negotiationesque exercentur. Fides respublicæ, regna, atque imperia administrantur. Tolle ab hominibus fidem, cuncta ruunt. Hoc itaque testamur, quod suaue est omnino animo humano duci fide, fideiq; regi præceptis. Lex ergo Christi, quæ fidei innititur, maxime leuis erit nobis omnibus & suauis. Propterea legis difficultatibus laborantes, peccatis etiam seculi oneratos ad se uocat dicens. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Et inuenietis requiem animabus uestris. Hinc optimè exorditur Paulus, initium octaui capitis, à christianorum felicitate, quiete, & securitate. Visa legis imbecillitate & carnis miseria. Vnde & desiderio suo: Quis me liberabit de carcere mortis huius? hic respondebitur.

Matt. 23. *Heb. 13.* *Matt. 11.*

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

Ihil ergo nunc damnationis est his, qui in Christo Iesu, Vel. Nulla ergo nūc condemnatio οὐδὲν κατάκριμα est his qui in Christo Iesu. O magnę spei verbum. Nihil nos christianos manet, propter quod condemnādi simus. Ab omni condemnationis timore liberi sunt, non qui in lege sunt, sed qui in Christo. Qui scilicet Christi Iesu membra sunt. Vndiq; timeant qui sub lege sunt. Lex enim eos accusat, caro impellit, animi uires deficiunt. Verum qui in Christo Iesu sunt, nihil habent, vnde timere debeant. Siquidem securi sunt de salute. Pendet itaq; initium hoc, tā faustum, & felix ex hoc quod vltimò dictū est in fine præcedentis. Eum qui particeps est effectus gratiæ Christi, licet carne seruiat legi peccati, mente tamē seruire, & toto corde legi Dei, non modo legi condelectari, non modo legē laudare, sed & eam obseruare contendit. (per legem enim nudam id fieri nequaquam potest.) Ex hoc itaque conuincimus istud, ut nulla sit condemnatio his qui in Christo Iesu sunt. Qui scilicet dilecti à Christo, vicissimi Christū amāt. Hoc est enim in Christo esse, non tantū à Christo amari, sed & Christum amare. Vt ansam tollamus illis, qui dicūt ex hoc Pauli loco, christianorum neminem, periturum esse: quandoquidem in Christo sunt, qui Christo credunt. Omnes uero credunt, qui baptizati sunt, ergo omnes saluabuntur. O ridendam uanitatem. Hæc fides amorem comitem habeat, necesse est. Cum charitas sola regni filios, à perditionis filijs distinguat. Iniqui, ait Paulus, regnum Dei non possidebunt. Si autem Christianorum multitudinem consideres, & discutias, quàm pauci sunt, qui iniqui non sint? Videbis quod verus est domini sermo, etiam de eis. Multi uocati, pauci autem electi: Non omnis qui dicit mihi domine, domine, intrabit in regnum cælorum. Non sat est ergo, corde credere Christo, & ore Christum confiteri. Hoc est enim bis dicere Domine, Domine. Oportet & amare Christum, operarique propter eum, & hoc est tertio dicere. Domine. Vnde magno mysterio dixit Christus, quod non sufficit dicere. Dn̄e. Dn̄e, quasi dicat. Oportet dicere. Dn̄e, Dn̄e. Dn̄e, aliter non saluabimur. Immo grauius puniemur. Iuxta illud. Melius erat eis, uiam ueritatis nō agnouisse, q̄ post agnitam ueritatem retrorsum abire, ab eo quod traditū est illis, sancto mandato. Tantum abest, ut sit nobis Christi fides, ad æternam uitam profutura, nisi eū dilexerimus. Quod si dicas. Paulus inquit alibi. Si cuius opus arserit, detrimentum quidē patiet, saluus tamen erit sic quasi per ignem. De his loquens, qui fundamentum habeat fidei christianę. Chr̄s item dicit. Qui mādúcat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo, & habet uitam æternā. Id chr̄iani omnes faciunt, ergo omnes uitam ęternam habebunt. Facilis est rn̄sio. Paulus enim fundamentum fidei, fidē charitate formatam intelligit, cui peccata uenialia minime obsistūt, quæ ligno, fęno, & stipula significantur. Et si.n. fornacæ purgatoria cremari debeant, purgati tamen aliquando, conuolant ad superos. Christus uero intelligit Eucharistiæ sacramentum, ex uirtute sacramenti ad uitam æternam perducere. Cum enim in alijs sacramentis detur gratia, ipsum Eucharistiæ sacramētū est ipsa gratia. Verum. O quot sunt, qui impurè ad pura sacramenta accedunt.

Margin notes: 1.Cor.6. · Matt.22. · Matt.7. · 2.Pet.2. · 1.Cor.3 · Ioan.6. · 1.Cor.11

Iudicium

Iudicium ergo sibi manducāt & bibūt. Habes itaque quid sibi velit verbum illud. *Nihil condemnationis est his, qui sunt in Christo*: Non enim dicit oībus Christianis, sed omnibus qui sunt membra Christi: Considera autem adhuc, quod non dicit sub Christo Iesu. Sicut mos eius est dicere, sub lege: sub peccato, sed in Christo Iesu. Non enim dominatur nobis Christus tanquam tirannus, sed est in medio nostrum, sicut qui ministrat. Iam non dicam (inquit) uos seruos, sed amicos. Nō dicit etiam in quibus est Christus Iesus. Sed qui sunt in Christo Iesu. Cur hoc? Audi mysteriū. Amori hoc est proprium, vt amantem extra se ponat in rem amatam, ex Dionisiaca Theologia. Deus ergo nos diligens, quodammodo in nobis est. Nos contra eum diligentes, in eo sumus. Ne ergo. (O prędestinatores) amorem quo ipsi Deum diligimus, prorsus nullipēdatis: Apostolus insinuauit opus esse, vt Deum amemus, non modo amemur à Deo. Neque enim aliter in Christo sumus, nisi eū diligamus. Christus in nobis est etiam per fidem, iuxta illud. Habitare Christum per fidem in cordibus nostris. At nos non sumus in Christo, nisi per charitatem. Iuxta illud. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet & Deus in eo. Omnia in Christum referenda sunt. Non enim quia Christum diligis, sed quia Christ⁹ diligit te, putare debes te esse saluandū. Non enim nos Christum in primis diligimus, sed ipse prior dilexit nos. Quis enim prior dedit illi, & retribuetur ei? Diligentibus itaque Deum, ac propterea in Christo manentibus, nulla imminet condemnatio: nec propter originale peccatum, nec propter actuale, nec propter legem, nec propter fomitem. Originale enim peccatū aboleuit Christus. Actuale delet quotidie, Legē destruxit. Fomitem non imputat Deus: Relinquitur enim ī carne, vt primi motus quandoque insurgant, non ad peccatum, sed ad exercitium. Quia id ipse nobis meruit, vt non imputetur. Nihil autem est aliud, propter quod homines condemnentur, absolute itaque nulla est condemnatio Christi asseclis, qui Christo incorporati sunt, (vt ita dicam,) puro & perfecto amore. Remota quippe causa, remouetur effectus.

Luc. 22. Ioan. 15. Eph. 3. 1. Ioan. 4. Ibidem. Rom. 11.

Ne autem crederes, quod sufficiat initiatum esse fide, & dei amore, addit. *Qui in Christo sunt, non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum*. Indicans non modo statim, sed continuum progressum necessarium esse in fide, amore, & bonis operibus. Vt torpor atque ignauia à nobis omnibus excludatur, qui christianam religionem professi sumus. Nam in uia Dei non progredi, regredi est: non proficere, deficere est. Hoc igitur indicat Paulus, cum dicit. *Ambulant*, non stant. Ambulandum est inquit, *non secundum carnem*. Non enim perficienda sunt carnis desideria, *Sed secundum spiritum*, iuxta illud aliud. Spū ambulate, & desideria carnis non perficietis. Contra tepidos nanq; inuehitur Apostolus. Non sat est inqt, non ambulare secundum carnem, abstinere à malis, nō peccare, sed oportet secundum spiritum ambulare, bene agere. Qui enim non bene agit, hoc saltem malum committit, quod bona ommittit, & id tepidorū proprium est. Existimantes enim se in Dei gratia esse, discutere negligunt interius, quàm paucis sint ornati uirtutibus. Et ita nō progrediuntur, quasi sint de statu securi. Hoc autem nihil perniciosius. Facilius enim resipiscit peccator, qui malum se esse cognoscit, quàm proficiat bonus, q bonum se putat, & quasi tutus tepescit, cum hoc ipso tepore, valde deficiat. Nā sibi ipsi videtur bonus, nec proficere curat. Vnde illud est. Vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo. Dicis enim diues sum, & locupletatus, & nullius egeo, & nescis quia tu miser es, miserabilis, pauper, cæcus, & nudus. Fortasse tamen Apostolus hic, *Per carnem*, cæremonias illas legis intelligit, vultque dicere. Christianos illos à condemnatione exemptos & liberos esse, qui Christo Iesu seruiunt: non carnali illa ceremoniarum obseruatione, sed spiritali: iuxta dicta superius. Vt eos coarguat, qui legalia miscebant euangelio: cum

Gal. 5. Apo. 3. Ibidem.

cum iam cessasse ea præcedente capite, ostensum sit: Verum, si semper nobis ambulandum est, & nō secundum carnem, sed secundum spiritum, ad hoc vt nulla nobis immineat condemnatio, qui Christum profitemur, quid de illis dicemus, qui non sic ambulant, sed in præterita vitia magis relabuntur, quibus absoluti fuerant, condemnandi ne sunt? Vtique uidetur ex apostolicis uerbis, quibus & Iacobus adstipulatur, dicens. Qui in uno offenderit, factus est omnium reus. Et Chr̄s Iesus. Qui soluerit unum de mandatis istis minimis, minimus uocabitur in regno cęlorum. Matt. 5.

Verum altius hic considerandū est. Quod quemadmodum primi illi asserentes, eos qui christiani sunt, ob id qđ christiani sunt, damnari non posse, licentiam quandam peccandi sibi acquirunt. Ita hæc aduersa sententia, desperationem alere atque fouere uidetur. Dicens. Christianos illos, qui secundū spiritum non ambulant, æterni supplicij reos omnino esse. Quomodo enim fieri potest, ut non sæpe labamur? At non ita est. Potes enim reduci, si te actorum pęniteat, & ad meliora conuersus, in Dei gratiam denuò recipieris. Cui iterum nulla condemnatio imminebit. Scriptum est enim dixisse dominum. Omnium iniquitatum eius quas operatus est, non recordabor. Et iterū. Tu fornicata es cum amatoribus multis, uerumtamen reuertere ad me, & ego suscipiam te. Cōstat enim Deo, peccata admodum displicere. Propterea semper præsto est delere ea, atque destruere, ne quod creauit, disperatione soluatur, quod amauit non corrumpatur. Peccasti ergo, pęnitere, millies peccasti, millies pęnitere: & millies misericordiam consequeris. Medicum sanè Christus se uocabat, & non sanis, sed male habentibus, oportunum. Medicorum autem est, centies infirmum, cēties curare. Qualis itaque medicus esset Christus, qui iteratum morbum curare nesciret? Propterea multos infirmos, cęcos, claudos, & debiles diuersis temporibus sanasse Christum legimus, vt in illis pluribus, eidem sæpe peccata dimittenda esse intelligeremus. Absit Ezech. 18 Hier. 3.

Nouatus ille, qui Christi baptismo regeneratum hominem, impossibile esse dixit per pœnitentiam remissionem consequi peccatorum, si denuo labatur. O scelus. Habetis Ioannem dicentem. Filioli mei, hæc scribo uobis, ut non peccetis, sed & siquis peccauerit, aduocatum habemus apud patrē Iesum Christum, dominum nostrum iustum, & ipse est propitiatio, pro peccatis nostris. Clarum est enim, quod hæc uerba fidelibus iam renatis proponebat. Habetis & Paulum. Gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Non est itaque uerum, quod accepta baptismali gratia qui relabitur, denuo reparari non possit. Est & illa auctoritas in Hieremiæ oratione. Conuerte nos domine, & conuertemur. Innoua dies nostros, sicut à principio. Ex qua manifestè colligitur, baptizatis, q̧ postmodum labuntur, adhuc sicut à remedio, patere aditum ad salutem. Sūt qui dicant. Si quis post baptismum peccauerit, illum non uerè in diuinam gratiam receptum fuisse, astruentes, eos q̧ gratiam spiritus sancti semel perceperint, nunquam excidere posse. Sed hūc errorem manifestè refellit Ioānes, dicēs in Apocalypsi. Habeo aduersum te pauca, quia charitatem primam reliquisti. Paulus item. Nolite contristare spiritum sctūm Dei, in quo signati estis. Castigo corpus meum, & in seruitutē redigo. Qui se existimat stare, videat ne cadat. Contemplantes, ne quis desit gratiæ Dei. Neque radix amaritudinis sursum germinans, impediat. Ad summā ergo, Baptizatis, salutis spes tolleretur: ex quo peccare possunt accepta gratia, nisi per pœnitentiam ad meliorem frugem reuocari possent. Desperatio autē, est uia liberè & licentiosè peccādi: iuxta illud. Desperantes tradiderunt semet ipsos impudicitiæ, in operationem omnis immunditiæ & auaritiæ. Quid autē christiano detestabilius, quàm in uitiorum sentinam homines protrahere? Periculosissimū itaque est asserere, his qui post baptismum ceciderint, peccata dimittenda non esse. Potest addi postremo ratio hæc, ad inopinabile ducens. Num enim perfectior est Deo homunculus? 1. Ioan. 2. 2. Cor. 7. Tre 5. Apo. 2. Eph. 4. 1. Cor. 9. 1. Cor. 10 Heb. 12. Heb 11. Eph. 4.

Matt. 5. culus? Absit. Cum scriptum sit. Estote perfecti, sicut & pater uester cælestis perfectus est. Misericordia igitur hominis, nequaquam diuinam excellit mi-
Luc. 6. sericordiam. Sed contra potius. Num dicebat saluator. Estote misericordes, sicut pater uester cælestis misericors est? Nobis autem præcipit, vt quoties in
Matt. 18. nos quispiam alius peccabit, non modo septies, sed usque septuagies septies dimittamus. Quomodo igitur existimari potest, vt non sit Deus peccata nostra dimissurus nobis, nisi semel, cum baptizamur? Incassum itaque christiani, orarent:
Matt. 6. Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.
1. Cor. 5 Errasset Paulus, qui incestuosum illum Corinthium, quem sathanæ tradiderat, pœnitentem suscepit, ratum habens, quod Deo iam reconciliatus esset, iuxta Christi verbum, quod dictum fue-
Ioan 20. rat Apostolis omnibus. Quorum remiseritis peccata, remittūtur eis. Sed quid
Gal 4. immoror? Nonne Galatas à fide auersos, denuo suscipiebat dicēs. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis? Concludendum est itaque, ex diuinæ pietatis abundantia, & ex gratiæ & meriti Iesu Christi efficacia, non esse negandum christianis post baptismum peccantibus, pœnitentię remedium, quo minus secundum carnē ambulantes, redeuntes autem ad ambulandum secundum spiritum, sint saluandi, tanquam ab omni condemnatione immunes. Quod si in Epistola ad Hębræos dictum illud, Nouato fauere videtur. Impossibile est eos, qui semel sūt illuminati, & gustauerunt donum cæleste, & participes sunt facti spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum uerbum Dei, uirtutesque seculi ventu-
Heb. 6 ri, & prolapsi sunt, renouati rursum ad pœnitentiam. Hoc est, quia loquendi modus non ponderatur. Non enim dicitur. Impossibile est reuocari, vel cōuerti ad pœnitentiam, sed impossibile est renouari ad pœnitentiam. Renouatio autem, ad baptismum propriè spectat, qui ab Apostolo lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti appellatur. Intelligit ergo de pœnitentia post baptismum, de qua illud est.

Pęnitemini, & baptizetur vnusquisque in nomine domini nostri Iesu Christi. Quis autem ignorat, baptismalem illā Act. 3. pœnitentiam, atque baptismum iterandam non esse? Mutilatur item, & detrūcatur uerbū illud. Subdit enim statim. Rursus crucifigentes sibimetipsis filiū Dei, & ostentatui habentes. Apertè itaque significat se se tantum intelligere, quod non est rebaptizādus qui post baptismum peccat. Baptismo enim dūtaxat concrucifigimur Christo, & illi commorimur, iuxta illud supra. Quicū Rom. 6. que baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus. Id quippe clarissimum prorsus esse debet. Nam sicut qui morbum aliquem incurrunt, curari quidē possunt, ita vt arte sanentur, non ita tamen ut denuò naturali generatione nascantur. Ita baptizati qui Chrō uiuunt, cum peccant, sanari possunt pœnitētia, quæ est quasi quædam animæ spiritalis alteratio: at renasci per baptismum non possunt, qui est regeneratio spiritualis. Satis uero à peccato deterremur, cum hæc renouatio baptismalis inpossibilis esse prædicatur, quanquàm remaneat pęnitentiæ remedium. Hac ratione. Sicut enim ægrotū sanari totaliter ab extrinseco, possibile est. Habet enim ęger in seipso principia uitæ, ex quibus sanitas à medicina causatur. Si nanque natura prorsus defecerit, ars medica vana erit. Est enim adiutrix naturę. Ita animę perditæ sanitas, per pœnitentiam restitui nequaquam potest, nisi & ipsa externæ medicinæ, diuinæ scilicet gratiæ intus cooperetur. Verum in baptismo, nulli nostri conatus sunt necessarij, sed totum ab extrinseco numinis fauore, nobis contingit. Ob id itaque baptizatis magna est difficultas ad diuinam gratiam redeundi. Quandoquidem & eos, non nihil agere oportet, si Deo conciliari voluerint. Id autem facilè nō est, amore proprio in diuersum trahente, vt supra dictum est. Contra, qui veniūt baptizandi, sat est Christo fidant. Is. n. citra omne eorum meritum, cūcta agit. Præter hæc etiam dici posset, quod impossibile fortassis, usurpauit Apostolus pro difficile. Si de pœnitentia, non de baptismo intendebat. Quod & Petrus Act. 14. fecit,

fecit, de lege dicens. Hoc onus, neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Sensus enim est, uix potuimus. Sequitur.

Lex enim spiritus uitæ in Christo Iesu, liberauit me, à lege peccati & mortis. Hinc collige responsionem ad Pauli suspiria. Quis me liberabit de corpore mortis huius? Inuertit tamē uerba. Apostolus. *Lex spiritus vitæ* (inquit) *In Christo Iesu, liberauit me à lege peccati, & mortis.* Non dicit à corpore mortis, asserens se se per Christi Iesu gratiam, à iure & tirannide peccati atque mortis, liberatum, vitæq; restitutum. Quáuis non à corpore mortis solutum prorsus, nec à corpore hoc caduco, nec etiam à concupiscentia. Expectatur nanque, libertas hæc duplex in alio seculo per gloriam, non hic, habetur quidem per gratiam. Considera autem quod Christi Iesu gratiam, spiritus legem appellauit. Nemo in primis miretur, si gratia gratifica, spiritus dicitur. Spiritibus enim impellimur. Hinc nanque venti, primum nomen habent spiritus, quod aera maximè impellant,
Ps. 148. & agitent. Quid est enim uentus, nisi concitus aer? Ignis, grādo, nix, glacies, spiritus procellarum. Angeli quoq; spiritus dicuntur, quod magnæ sint acti-
Ps. 103. uitatis & efficaciæ. Qui facis angelos tuos spiritus. Animæ nostræ, nobiliorē portionem spiritum dixere Philosophi, quod intus hanc molem agitet. Spiritus intus alit. Deum quoque, omnes sapientes spiritum dicunt, quod nihil sit eo efficacius. Gratia ergo Dei qua agimur, urgemur, trahimur, cur spiritus dici non debet? Charitas Christi ur-
2. Cor. 5 get nos, inquit Paulus. Qui spiritu a-
Ioan. 6. guntur, hi filij Dei sunt. Nemo uenit ad me, nisi pater meus qui miserit me,
Rom. 5. traxerit eum, inquit Christus. Magna ratione dubio procul, spiritus dicitur.
Act. 2. Vnde illud est. Repleti sunt omnes spiritus sancto. Spiritus sanctus quem dedit Deus, omnibus sibi obtemperantibus. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Lex autem dicitur, & lex ipsius spiritus, eo modo quo & peccatum appellatum est supra lex, & lex peccati. Viget ad peccata pecca-
Ioel. 2. tum; ideo *Lex peccati* dicitur: Viget ad spiritalem uitam gratia, propterea *Lex Spiritus* dicitur. Verum quoniam, & legem Mose supra spiritalem legem uocarat, licet non spiritum, ideo vt hæc ab illa distinguatur, addit *Spiritus uitæ*, idest uiuificantis, vel uitam largientis. Lex enim Christi, Mose legem in hoc potissimum excedit. Non modo enim vrget ad spiritalem uitam, hoc nanque & illa facit, quanquam non tanta uehementia, tamen non auferat peccatorum occasiones, sed & illam præstat. Quo contra de lege Mose dici- Ezech. 20
tur. Dedi eis præcepta in quibus non uiuent. Si appellasset legem gratiæ, vel gratiam, *Spiritum*, absque hoc quod *Vitæ* addidisset, distinctio manifesta erat inter vtramque legem, nouam & veterem. Non est enim spiritus lex Mose, quia spiritales non facit. At quoniam non spiritum, sed legem spiritus appellauit, in tropo perseuerans, id autem vtrique conuenire potest, quò de noua lege sermonem esse clare ostenderetur: necesse fuit addere *vitæ*, Vetus enim propè interitum est. Tan- Heb 8.
tum abest, vt obseruantibus uitam elargiri possit. Verum noua, haud dubiè Ioan. 6.
viuificat, dicente Christo. Verba quæ ego loquor, spiritus & uita sunt. Hæc itaque lex Christi nouissima, scripta non atramento, sed spiritu Dei ui- Rom. 5.
ui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, iuxta illud, Chari- 2. Cor. 3
tas Christi, diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis, per Christum ipsum, legem illam uetustissimam & durissimam, carnis concupiscentiæ, vel fomitis, quæ peccati atque mortis lex dicitur, abrogauit. Vbi enim spiritus domini, ibi libertas à peccato, & à Ioan. 8.
morte. Nam uita mortem tollit, igitur & peccatum, quoniam peccatum generat mortem. Vbi ergo est, ò mors uictoria tua? Absorpta est 1. Cor. 15
in Christo Iesu, idest per Christum Iesum. Sicut ergo legem nouam Christi: duplici adiecto nominauit, *Spiritus & vitæ*. Ita legem carnis vel mēbrorum per antithesim, legem peccati & mortis appellat. *Peccati*, contra spiritum. & *Mortis*, contra vitam.

Intelligitur autem, non solum mortis animæ, sed & corporis. Sicut & Chrs vtranque uitam largitur, vnam quidem nunc in re, alteram in spe, vt infra ostédetur. Si autem Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est, propter peccatum. Fortasse tamen, & legem Mose, intelligit per legem peccati & mortis, à qua etiā lege, liberati sumus, inuulgato Christi Iesu euangelio. Non dicitur autem lex peccati, quia ad peccatum inducat: neq; mortis, quia mortem inferat. Sed quia mortis aculeus, peccatum est. Virtus uero peccati lex. modo supra declarato. Quomodolibet auté intelligatur, ratio inuicta est. Qui in Chřo Iesu sunt, qui scilicet illi, tanquam membra capiti hærent, omnes per ipsius legem, à lege peccati & mortis, nullo dempto eximuntur. Ob id qđ lex eius, lex spiritus est, & uitæ. Nulla itaque eos condemnatio manet. Quę enim condemnatio manere potest eos, qui à lege omnis condemnationis exépti sunt? Peccata quidem sunt, quibus homines in mortem vnicè condemnātur. Si ergo & à lege peccati, & mortis per Christum liberati sumus, nihil est penitus, quo condemnationi subijciamur. Attendendum autem quod non dicit. Lex spiritus uitæ, liberauit me in Christo Iesu à peccato & à morte: sed à lege peccati & mortis. Non enim gratia hominem impeccabilem reddit, sed fomitis uim minuit, atque consuetudinis peccandi. Aufert etiam malorum occasiones, ac benè uiuendi magna p̄bet adiutoria. Ita ut quamuis in carne sit concupiscentia, non liget tamen instar legis, non dominetur ut tirannus, nec sibi ulla uiolentia cordis uendicet consensum. Qui tamen si etiam accesserit, non necessario perdurat, sed reuocari potest, ita ut à morte qui peccauit, ad uitam redire valeat. Quod lege illa Mosaica, fieri nequaquam poterat. *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur propter carnem. Deus filio suo misso, in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne.*

Rom. 8.

1. Cor. 15

Sententiam primū accipe, deinde uerborum ordo declarabitur. His uerbis rationem construit Apostolus, qua fidamus per Christum Iesum, nos à peccati lege liberos esse. Ita ut nullam de cætero condemnationem timeamus. Deus inquit, peccatum ipsum condemnauit, quomodo itaque vos peccatum ipsum poterit condemnare? Peccati iura imminuta sunt admodum, maximum illi damnum à diuina iustitia illatum est, nequaquam igitur amplius expauescédum est, ut per peccatum condemnati possitis. Cum uos condemnabat, iudex uester esse uidebatur, & rex. Potestatis enim est iudicare & condemnare. Si ergo in iudicio ipsum condemnauit Deus, tanquam peccati reum, non uideo quomodo, aut quo pacto uos amplius condemnare, aut adijcere morti possit. Quo autem iudicio, & qua iustitia condemnauerit peccatum Deus, audite. Philosophabatur ad Hæbræos Paulus, quomodo Christus demonem vicit iustitia, magè quàm potentia, & dicebat. Per mortem destruxit eum, qui habebat mortis imperium. O sensum altissimum. In Christo, nihil morte dignū inuenit Sathan, voluit dicere Apostolus. Impulit tamē Iudæos illos peruicaces, vt illam occiderent, & occiderunt. Iustum itaque fuit, ut debitores quos mortuos in inferorum regno tenebat, viuos dimitteret & liberos, in eum credentes, quem sine mortis debito occidi uoluit. Per Christi mortem itaque destruxit eum Deus, qui habebat mortis imperium. Aman enim in patibulo suspésus est, quod Mardocheo parauerat. Ita ergo & non aliter, damnauit peccatum Deus, per ipsummet peccatum. Peccatum nanque quod ante Chři mortem, omnibus hominibus vt tirannus dominabatur, fomes inquam ille, qui captiuabat in lege peccati & mortis, ludæorum corda, liuore, odio, timore succendit, adeo vt uicti in scelus illud grauissimum filij Dei necis inciderint. Æquum ergo fuit, vt Deus iustissimus, quemadmodum per mortem, mortis regnum destruxit, ita per peccatū, peccatum condemnauerit, imperioq; suo priuauerit: atque nocendi potestate spoliauerit. Et ita factum est, omnes suas uires, totos (vt aiunt) neruos huc contulerat peccatum, vt peccatum istud omni

Heb. 2.

Hest. 7.

ni horrore horrendum, magis patraretur. Patratum est, sed hoc ipso peccato, omnium peccatorum maximo, delictorum omnium sordes ablutæ sunt, & tirannis peccati exinanita. Vertit enim Deus peccatum in sacrificium pro peccato. Iniustè patiebatur Chrs: id peccati uires augere uidebatur. Simile enim augetur simili: Ecce peccatum. Sed lubens & uolens patiebatur. Ecce sacrificium pro peccato. Oblatio nanque fuit
Eph.5. & hostia Deo in odorem suauitatis, atque illico patratum est, damnatum inquam hac iustitię ratione, vt quia nimis audenter in uitæ principem surrexit, à nobis omnibus terrigenis atque mortalibus, illius uirtute reprimi possit. Ausus est tirannus ille in innocētem. Nos ergo nocentes, ab eius potestate absoluti sumus. Peccauerat nimis, ne igitur amplius peccare quempiam cogere posset, damnatum est. Hoc est ergo quod dicit Paulus. *Damnauit peccatum*. Fomitem de peccato, idest peccati, ut peccati reum. Peccati inquam huius, quod dictum est: Christi mortis: Et est loquendi modus, quem & usurpamus com-
Ioan.16. muniter. Iuxta illud. Arguet mundum de peccato, idest peccati. Potest etiam intelligi de peccato, idest propter peccatum, vel ex peccato. Et idem est sensus, propter peccatum mortis Christi: vel pro peccato mortis Christi. περὶ ēm ꝑ interdū significat. Vt περὶ σοῦ μάχομαι, pro te pugno. Ita hic. περὶ τῆς ἁμαρτίας, de peccato, idest pro peccato. Vide ergo hic Dei artem. Nam omnis medicina contrarijs contraria curat. Verū diuina, simili similia, peccato peccatū. Potest nihilominus, & aliter legi locus iste: vt sit hæbraismus. De peccato, idest peccato damnauit peccatum. Peccatum autem hoc, quo peccatum damna
1.Cor.5. tum est, Christus est. Iuxta illud. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Sicut enim serpens æneus quia serpētis formam habebat, licet ueneno careret, serpens tamen dicebatur. Ita Chrs, quia peccati formam habuit, formam scilicet humanæ carnis peccatricis, licet peccato careret, peccatum dictum est. Vltra hoc, quod in Iudæorum existimatione, & peccator erat adeo scelestus, ut peccatum dici posset. Quomodo itaque serpente sanabātur Iudæi à serpentum morsibus, tollebanturque uenena. Ita Chro liberati sunt homines à peccati dominio, ablataque sunt peccati iura. Tum quia christianis, fomes ad ęternam mortem minimè imputatur. Tum etiam quia non adeò urget, vt prius. Sicut declaratum est. *Hoc autem impossibile erat legi*, inquit Apostolus. Videlicet nos à peccati lege liberare, & condemnare peccatum. *Infirmabatur* enim in hoc, idest erat infirma vel imbecilla ad hoc explendum, *Per carnem*, rebellantem ipsi legi. Nō.n. carnis fomitē lex tollebat, neq; extenuabat, quin potius illū augebat, & excitabat vt dictū est, occasione accepta. Si id per legem fieri potuisset, superfluè aduenisset Chrs moriturus. At quia lex omnibus suis uiribus, id præstare non ualuit, ideo *Deus misso filio suo*. (Non ēm tunc primum, cum misit filium suum id factum est, sed eò duntaxat tam iniustè obeunte mortis supplicium) de peccato illo ter maximo, idest peccati illius ter maximi, *Damnauit peccatum*, idest fomitem peccati, *In carne*, qui scilicet fomes, vel quod peccatum est in carne, non in mente, vel *Damnauit in carne*, idest addixit damno peccatum in ipsa carne. Non enim tantum mens, non cogitur consentire peccato, in his qui in Chri gratiam recepti sunt: Nanque & per Mosi legem id fit, sed etiam caro minus urget. Efficitur quippe Christi beneficio, morigera. Concupiscentia ēm debilior est, extincta non est, imminuta tamen. Vnde & non dixit, extinxit peccatum, sed *Damnauit*. Extinguetur autem etiā Chri beneficio, nec diu durabit. Cum enim hoc corpus immortalitatem induerit, exulabit prorsus, immo morietur. Iuxta illud. Destruetur inimica mors. Vide autem quanta arte le- 1.Cor.15
gem simul extollit, deprimit, & excusat. Deprimit quidem cum dicit. Quod non potuit peccatum damnare. Excusat cū dicit. Hoc accidisse non eius uitio, sed carnis potius. Extollit quàm maximè, cum concludit Chrm aduenisse, ut legi contra carnem subsidium ferret. Idque præstaret quod ipsa moliebatur. Ostendit

dit enim legem Christo cōsonare, Christumque legi. Quæ gloria maior? Dicit uero hunc Iesum Christum aduenisse, *In similitudinem carnis peccati.* Non in similitudinem carnis. Veram profecto carnem habuisse Christum, quis neget, qui dicit. Palpate & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere? Iterum. In uentre matris, figuratus sum caro. De quo & illud est. Verbum caro factum est. Sed in similitudinem carnis, quæ peccatum habet, vel in qua est peccatum. Intelligendo semper peccatum, pro fomite peccati. Caro enim nostra, caro peccati est, & omnium hominum caro, suapte natura fuit caro peccati, post Adæ lapsum. Carnem igitur talem peccati, nō assumpsit Dei filius. Quomodo enim peccatum caro illa habuit, quæ abstulit omnia mūdi peccata? Attamē similis omnino fuit carni nostrę, in his quę peccatū sequuntur: ex quibus scilicet cognoscit quod caro nostra, caro peccati est. Famem.n. passus est Christus, sitim, caumata, algores, ad extremum & mortem. Hęc in pęnam relicta fuerant peccati illius ꝓtoparentis. Nullum autem istorum nō habuit Christus Iesus. Igitur *Similitudinem carnis peccati.* Vestigia scilicet peccati in carne sua accepit, non item in mente. Nos enim pleraque habemus in anima, quasi peccati reliquias. Nihil tale Christus habuit, non ignorantiam, non infirmitatem, non malitiam: purissima fuit illa anima omnis gratię, & omnis ueritatis plena. Rectè igitur, dictum est, quod similitudinē carnis peccati assumpsit, non similitudinem peccati absolutè. Sed cur nō dixit carnem? Quia carnem usurpauit hactenus, & pro uita carnali vsurpabit, abstinuit à nomine carnis, quia inde Manichæorū errorem uidebat, dicentium Chri carnem, phantasticam fuisse. Non ibi sententiam terminauit. *In similitudinem carnis,* sed addidit *Peccati.* Vt intelligas similitudinem carnis peccatricis, nō carnis absolutè. Sed nonne satis erat dicere, Mittens filium suum? Hoc ipso uerbo declaratum non fuisset, magnū istud mysterium, scituque dignissimum: quomodo videlicet peccatum, peccato dānauit omnipotens: similitudine carnis peccati, peccatores à peccato liberans. Hæc omnia igitur addere oportuit, in similitudinem carnis peccati. Litera ergo sic legatur.

Ioan. 20

Sap. 7.

Ioan. 1.

Nam Deus misso filio suo, in similitudinē carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne. Illud uero totum est parēthesis, *(Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur propter carnem).* Nemo autē putet, sermonem hunc esse defectiuū, vel mancum, propter copulam illam, *Et.* Est enim pro *Etiam*, & ad supradicta refertur. Estque sensus. Non modo, lex spiritus uitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati, sed etiam per Christum Iesum, peccatum ipsum condemnatum est: & ut nō imputetur, & ut minus ferueat, atque liget. *Vt iustitia legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Ecce finis condemnationis peccati: per Christi mortem. Propterea inquit Apostolus, condemnatum est, vt eo damnato, omnia legis præcepta seruare possimus, & iustificari. Intellige autem moralia. Nam illa sunt, quibus iustitia attribuitur, non ceremonialia, neque iudicialia, modo tamē alias declarato. Huic autem intentioni, addi potest etiam parenthesis illa, videlicet. Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est. Non est autem gratis mortuus, per legem itaq; non poterant homines iustificari. legis autem obseruatores iustificabātur, iuxta illud. Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Non poterant itaq; legem obseruare. Vt ergo obseruari posset, peccatum damnare oportuit. Et hoc est qđ dicitur. *Vt iustificatio legis impleretur,* idest ut præcepta moralia legis, executioni demandarentur. Rom. 2.

Difficultas tamen est. Quoniam Moses ex Pauli testimonio inquit. Qui fecerit iustitiam legis, uiuet in ea. Paulus item gloriatur quod in lege uixerit sine querela. Quod esse non potest, nisi legē obseruauerit. Neq; euadi potest, quod gratia mediatoris Chri Iesu id illi contigerit, quandoquidem Saulus tunc erat Deut. 4. Philip. 3. Act 9.

erat spirans minarum, & cædis in disci
pulos domini. Extra gratiam itaq; erat.
Ob id ergo intelligendū est, apud Pau-
lum duplicem Iustitiam esse, vnam ci-
uilem, Dei aliam, vel apud Deum. Pri-
ma est, cauere ab omnibus his, propter
quæ lex mortem corporalem intermi-
Heb.12. nabatur. Iuxta illud. Irritam quis fa-
ciens legem Mosi, absque ulla misera-
tione morietur. Hanc sine Christo Sau
lus habuit, quæ perfunctoria est & lite
ralis obseruatio legis, quo ad pleraque
externa facta. Sed illam tandem ut ster
cora & quisquilias existimauit. Secun-
da uero est, quo ad interiores animi
motus, & secundum operum substan-
tiam, & secundum legislatoris Dei in-
tentionem præcepta diuina seruare,
atque uitam æternam promereri, ca-
rereque peccatis omnibus, non modo
quærelis. Plus nanque est peccatum,
quàm querela. Vnde non dicitur, Epi-
scopos sine peccato esse, sed sine que-
1.Tim.3. rela tantum. Hæc ergo nulli unquam
contigit, citra Christi Iesu beneficiū.
Mortua enim sunt omnia opera, nisi
Christi spiritu uegetentur. Vnde illud
Ioan.15. est. Si quis in me non manserit, mitte-
tur foras, & arescet. Sicut enim pal-
mes non potest ferre fructum à semet
ipso, nisi manserit in uite, sic neque uos
nisi in me manseritis. Tantum abest,
vt quispiam citra Christi gratiam, sine
peccato esse possit. Vt ergo, hæc iustitia
diuina, hæc immunitas scilicet à pecca-
tis omnibus, quæ donum Dei est, & iu-
stitia legis dicitur, vel quia à lege inten
ta, vel quia manifestata à lege, & signi-
cata, non causata à lege vel exhibita,
sed à gratia, nobis cōtingeret, mortuus
est Christus, & morte sua damnauit pec
catum: quo regnante, fiebat, ut hæc iu-
stitia plenè haberi non posset. Pugna-
uit ergo Christus contra peccatum, vi-
citque, & nobis vicit. Vnde & nos in
ipso vicimus. Possumus enim illius ope
hanc iustitiam assequi, quātalibet ui re-
pugnante peccato, vt videlicet simus
absque labe illa, modo oscitantes & su-
pini ualde esse nolimus. Propterea ad-
dit, vt adhuc intelligas tibi esse pugnā-
dum, neque de uictoria Christi securus
torpescas. *Qui non secundum carnem am-*
bulamus, sed secundum spiritum. Quo in-
telligitur conclusionem illam proposi-
tam, nullam esse condemnationem his
qui in Christo Iesu sunt, non ibi com-
plendam fore, sed ubi dicitur. *Qui non*
secundum carnem ambulant, sed secundum
spiritum.

Nemo autem miretur, quod dixe-
rim, posse nos absque omni culpa abso
lutè esse. Nam & iterum dico, posse
per Dei gratiam, & liberum eius arbi-
trium, hominem perfectam assequi iu-
stitiam coram Deo: immunitatem scili-
cet ab omni peccato, modo uoluntas
eius non desit, adiuuante diuina ope.
Quanquam tamen fateor, quod nemo
tam perfectæ iustitiæ in hac uita fuerit,
vel sit, uel futurus sit citra Christum,
qui solus iustitiam hanc impleuit, legi-
que satisfecit abundè. Vnde & merito
suo, nostrorum operum imperfectio-
nem in se transferens, nostrarum uiriū
exilitatem supplet, dum pleraque non
imputantur, quæ imputanda essent.
Tibi uero absurdum fortasse uidebi-
tur, rem quæ fieri possit, sine ullo e-
xemplo esse, ac idcirco dubitare non
desines, quomodo possit homo iustitiæ
perfectionem nancisci: cum tamen
citra Christum nemo talis fuerit, nec
futurus sit. Verum, nemo uestrum
dubitat sicut credo, per foramen acus
camelum nunquam transiuisse, vel
transiturum esse, & tamen Deo, id
esse possibile dixit Christus. Legis Luc.18.
etiam, duodecim angelorum legiones,
pro Christo pugnare potuisse, ne pa- Matt.26.
teretur, nec tamen factum, neque fa-
ciendum. Legis & montem fide, Matt.17.
in mare transferri posse, quod tamen
nunquam factum legimus, neque au-
diuimus, neque fiendum expecta-
mus. In dubium ergo reuocari ne-
quaquam debet, quod non sit ho-
mini impossibilis perfecta iustitia,
quamuis sit sine exemplo. Fieret
enim, si tantæ uoluntas adhiberetur,
quanta sufficit tantæ rei. Esset au-
tem tanta, si & nihil eorum nos
lateret, quæ ad iustitiam pertinent,
& ea omnia, sic animum delecta-
rent, vt delectatio illa omnem a-
liam uoluptatem, aut dolorem supe-

raret, quæ delectationem illam impedire possunt. Quæ sanè omnia, ut hic non sint, sed in futuro expectentur seculo, non ad impossibilitatem, sed ad iudicium Dei abditum pertinet, & profundum. Et ut omnes ad supernam illam Hierusalem, suspirare cogãtur, & vt omnium etiam iustorum ora obstruantur, & nisi in Iesu Christi laudem aperiantur. Cuius esuriant, sitiantque iustitiam, tanquam panis uiui, & fontis uitæ. Qui sic iustitiam in sanctis suis, in huius uitæ tentatione laborantibus, operatur, vt tamen sit semper aliquid, quod petentibus largiter adijciat, & aliquid quod confitentibus clementer ignoscat. Si tamen & aliquem tanta gratia donaret, vt tota penitus carnis uetustate consumpta, nulla lex in membris eius mentis suæ legi repugnaret: Deumque ita præsentem cognosceret, & amaret, sicut beati cognoscunt & amant in cęlorum regno, qđ fieri posse nemo negat: Quis demens affirmare audeat, quod non deceret? Cur autem non faciat præter ea quæ dicta sunt, si curiosè quærunt homines, rogo attendant ante omnia se homines esse, sciantque duo: primum. Quod sicut impossibilitas, ita iniquitas, non est apud Deum. Secundum. Quod superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Sequitur.

Rom. 9.

1. Pet. 5.

Qui enim secundum carnem sunt, cum carne sentiunt. Est nanque græcismus, hic. τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, ac si dicerem, τὰ ἐκείνου φρονῶ, idest cum illo sentio. *Qui uero secundum spiritum sunt, cum spiritu sentiunt.* Eodem græcismo. Incipit autem Apostolus his uerbis declarare, quid per ambulare secundum carnem, & secundum spiritum intelligat. In omni nanque doctrina, nihil videtur difficilius, terminorum notitia. Illam enim ab eo qui doctrinam tradit, haurire oportet. Siquidem eisdem uocibus diuersi, diuerso modo vtuntur. Initio itaque accipe, hominem ex spiritali natura, & carnea compositum, medium quodammodo esse inter carnem & spiritum. Sicut & colores hi, pallor, rubedo, uiriditas, medij sunt inter extremos hosce, album, nigrumque, ex quibus quanquam refractis, coalescunt. Omne autem medium, si extremo alteri comparetur, ea ratione qua ab eo deficit, alterius naturam sapit, & redolet. Pallor nanque nigredini cõparatus: albedo esse videtur. Contra, viriditas si albedini conferatur, nigredo. Elementa etiam media, aer, aqua, si extremis comparentur, alterius naturam sapiunt. Igni leuissimo comparatus aer, grauis, terreusque dicitur. Contra, terræ, igneus & leuis. Ob id quod vtriusque naturam participat quodammodo. Nam cum leui, leuitat: cum graui, grauitat. Homo itaque ex corpore, & spiritu constitutus, tanquam orizon huius & illius orbis, spiritibus illis supercælestibus collatus, qui meracissimæ mentes sine mole existunt, caro dicitur. Collatus uero brutis, quæ caro sunt. Spiritus nunquam est totus caro, nũquam totus spiritus, sed semper carnem & spiritum habet. Verum quia hinc recedere à spiritu, & hinc à carne, uidetur, ob id quod neque tantum spiritus est, ut mentes cælicæ, neque tantum caro, ut iumenta. E regione illorum, caro dicitur, duntaxat vel carneus, E regione ratione horũ spũs, vel spiritalis. Quia autem uiuere uiuẽtibus est esse, eo modo quo secundum esse dicitur homo, & spiritalis & carnalis: Tanquam etiam medius constitutus, secundum ipsius uitam, magno mysterio hæc sortitur nomina. Quo enim à uita brutali magis recedit, eò uitę mentium illarum propinquior fit. Contra, quò à uita illa nobilissima distat, eò ad brutorum uitam accedit. Hac itaque parte, dicitur uitam agere carnalem, illa spiritalem. Hinc ergo carneus dicitur, vel carnalis, seu caro. Illinc spiritalis, vel spiritus. Habes igitur terminos Paulinæ sapientiæ. Non spectat esse Apostolus, sed uiuere. Intelligit itaque hominem carnalem esse, vel spiritalem, non natura, sed affectu, uita, moribus, translata tamen similitudine ab esse, eo modo quo dictum est. Propter hoc scilicet, quod cum ipse sit natura medius uoluntate, quam liberam

ram dedit illi Deus, poteſt ſurſum, deorſumque flecti. Vt uel cum brutis carneam, ſenſualemque uitam uiuat, uel cum angelis ſpiritalem: vt in cœlis ſpatietur mente, vel in terra reptet, vt cum dijs felicitate potiatur, vel cum beſtijs obbruteſcat, & ut breuiter dicam, vt fiat Deus vel belua. Sicut enim qui adhæret Deo, unus ſpiritus
1. Cor 6. efficitur cum illo, & qui adhæret meretrici, unum corpus, cum illa efficitur, vt inquit Paulus, miſticæ huius altiſſimæque tranſmigrationis magiſter, Ita qui adhæret beſtiæ, euadit beſtia. Quis autem ignorat, in nobis eſſe innumeras beſtias, quæ ad brutalem ſæpe nos vitam impellunt? beſtiales ſcilicet affectus, nobis cum beſtijs communes. Hinc enim illud Caldæorum, Vas tuum inhabitant beſtiæ terræ. Qui ergo his beſtijs ſe ſe dederint, licet hominis figuram gerant, animum tamen ſub humana ſpecie ferunt bel-
Matt. 7. uinum. Hinc illud Chriſti. Attendite à falſis prophetis, qui ueniunt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Illud Hiere-
Hier. 5. miæ. Equi amatores in fœminas, & emiſſarij facti ſunt. Illud Conciona-
Eccl. 3. toris Salomonis. Dixi in corde meo de filijs hominum, vt probaret illos Deus, & oſtenderet ſimiles eſſe beſtijs. Vt iam non ſit difficile paradoxon illud Pithagoreum. Improbos homines migrare in bruta. Eſt enim Philoſophus Philomithis. Homines itaque (vt ſummatim perſtringam) qui ratione duce, agunt quæ agunt, bonum honeſtum vnice expetentes, carnis uoluptatibus omnino poſt habitis, ſpiritales dicuntur à Paulo. Et quid
Pſal 81. mirum. Quando à Chriſto Dij appellantur? Ego dixi Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Contra. Qui bono utili, & voluptuoſo carnis inhiant, in eoque felicitatem conſtituunt, ſpreta uirtute, brutales, vel carnei appellantur. Vt enim ferrum igne correptum, ignis efficitur, propria tamen ſeruata natura. Ita anima hominis, igne ſanctiſſimo diuini amoris, vel carnis, atque cæco libidinis flamma ſuccenſa, in Deum uertitur vel in carnem.

Illinc itaque ſpiritalis dicitur, hinc cõtra. Illinc cœleſtis, hinc terrena. Immo illinc Deus & cœlum, hinc caro & terra. Iuxta illud Auguſtini. Si Deum amas, Deus es. Si terram cogitas, terra es. Illi iuſtitiam conſequi poſſunt coram Deo: qui carnales, nequaquam. Hoc enim molitur Apoſtolus, cum dicit. Iuſtitia legis impletur, in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus. Ecce autem prima ratio. *Qui enim viuunt ſecundum carnem.* (Hoc nanque intelligitur, cum dicitur. Qui enim ſecundum carnem ſunt(*Cum carne ſentiunt*, ideſt carni conſentiunt, carnis deſiderijs condeſcendunt, beluæ ſcilicet illius, quam domandam ſuſcepimus, non colendam: optima exiſtimantes vniuerſa quæ caro appetiuit, fornicari, epulari, delectari, Ab his autem abeſt longe diuinus ſpiritus, iuxta illud. Non permanebit ſpiritus Gen. 6.
meus in homine, quia caro eſt. Et illud. Animalis homo, non percipit ea, 1. Cor. 2
quæ ſunt ſpiritus Dei. Hi ergo coram Deo, iuſtificari non poſſunt. Cõtra, qui ſpiritualiter uiuunt, ſpiritui, rationi, menti conſentiunt, omnium uirtutum operibus ſolliciti, & intenti, vt ſpiritum ſanctum, quo ſignati ſunt, nequaquam contriſtent. Hi ergo coram Deo iuſtificantur. Secunda ratio. *Nam prudentia*, vel ſenſus, *Carnis*, mors eſt. *Prudentia autem*, vel ſenſus, *Spiritus, vita, & pax.* Iuſtitia eſt animæ uita, vult dicere Paulus. Iuxta illud. Iu- Rom. 1.
ſtus ex fide viuit. Verum ſenſu carnis, ideſt hominis, vt carnem ſequitur, cauſatur mors animæ in his, qui illi conſentiunt. Peccant enim carni conſentientes, peccatum autem generat mortem. Omnino itaque impoſſibile eſt, Luc 1.
vt hi iuſtificentur. Contra. Qui ſenſum, & ſpiritus prudentiam ſequuntur, uitam habent, poſſunt igitur iuſtificari. Eſt ergo cauſalis propoſitio illa. *Senſus carnis mors.* Ita illa. *Senſus ſpiritus vita.* Quia autem tantum dixerat, *Prudentia carnis mors.* De ſpiritu uero addiderat. *Vita & pax.* Ideo addit antitheton pacis, bellum uidelicet, & inimicitiã, ex parte carnis, ſtatim ſubdens. *Quoniam prudentia*, vel ſenſus,

Carnis, inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta, siquidem non potest. Et est tertia ratio. Qui iustificantur, diuinam gratiam habent, fauorem atque amorem. Nam secus iustificari, impossibile est, iuxta dicta superius. Verum sensus carnis, inimicus est Deo, non enim patet diuinæ legi. Adeò igitur carnis sensus, cum iustificatione pugnat, vt plus pugnare non possit.

Ne autem diceres. At ipsi carnales homines, non sensu carnis, sed aliunde grati Deo sunt. Subdit. *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Non est ut dicas, alia ratione placent. Nam non est dimidiata Dei amicitia, omnino Deo non placent, qui carnis brutales cupiditates insequuntur, & si non placent, displicent. Possunt tamen hæ tres rationes ordinari, vt una ratio tantum sint, hoc pacto. Qui secũdum carnem uiuunt, carni consentiunt, non possunt igitur iustificari.

Deducitur dupliciter. Primo sic. Nam sensus carnis, mors est. Qui ergo carni consentiunt, animæ mortem incurrunt. Non ergo iustificationem assequuntur, quæ uita spiritualis est. Secundo. Sensus carnis, inimicitiam parit cum Deo, iustificatio autem ex amicitia & fauore pendet, igitur hæc inde haberi non potest. Cum uero sensum carnis, & sensum spiritus auditis, non propriè sensum intelligite, sed iudicium, vel affectum, & gustum, vt ita dicam metaphoricè. Sicut cum dicitur. Vnusquisque in suo sensu a-
Rom. 14. bundet. Vnde est & illud finitimum. Hoc sentite in uobis, quod & in Christo Iesu. Nam ibi est illud uer-
Philip. 2. bum græcum, quod hic interpretes trãstulere prudentiam, & sapiunt φρόνημα, vel φρονεῶ. Significat autem illud sentire, affici, curare. Sententia enim est, Curate, vt sit tanta humilitas in uobis, quanta in Christo Iesu fuit.

Et propterea, sentite, misticis vestris sensibus, quàm ipse humilis fuerit, vt illi afficiamini, & ipsius imitatores sitis. Hic ergo sensus carnis, affectus est hominis ut caro: sensus spiritus, affectus hominis, vt spiritus, vel spiritalis. Nam affectus, cura, sollicitudo, iudicium, omnesque actiones homini conueniunt, non carni, non spiritui. Toti scilicet, non partibus. Verum aliqua ratione, vnius partis, aliqua ratione alterius. Secundum scilicet, quod ad hanc partem, vel ad illam magis accedit. Homo enim, qui carnem sequitur tanquam belua, sensum corruptum habet. Propterea felicitantis instar, qui dulcia quæque fellita, & amarulenta iudicat, & in omnibus, quæ saluti contrariantur, delectatur, virtutibus reiectis, quasi suo iudicio perniciosæ existant, passione prudentiam corrumpente, uitia omnia amplectitur. Qualis nanque unusquisque est, talis finis ei uidetur. Contra. Qui spiritum sequitur, spiritualia carnalibus præfert, & peccatis uirtutes. Sicut sanus, qui ritè inter sapores iudicat. Quia verò prudentiam carnis nominat Apostolus, tu prudentiam hominum carnalium intellige, prudentiam esse metaphoricam, & translatitiam.

Prudens nanque propriè ille est, qui ea quæ agenda sunt, ritè disponit propter aliquem bonum finem consequendum. Vnde dicitur in Ethicis. Impossibile est prudentem esse, non existente bonum. Ille itaque, qui malo quopiam fine sibi præstituto, quo illum assequi possit, ritè consiliatur, discurrit, possidet, curat, sollicitè agit omnia, quæ ad illum conducunt. Falsò prudens dicitur: non aliter, quàm latro bonus vel prudens, qui scilicet cautè vias ad furandum adinuenire, & prosequi nouit. Ad hunc ergo modum, se se habet homo, qui prudens est circa carnalia, de quo dicitur. Laudauit dominus uillicum iniquitatis, quod prudenter egisset. Nam imprudentia, potius est carnis prudentia. Quoniam ad mortem ducit, & prudentiæ nomen, tantum similitudine obtinuit. Prudentes enim hi sunt, vt faciant mala, bene autem facere nescierunt, iuxta Hieremiam. Vnde illud est, Filij Agar, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra est, viam sapientiæ

Luc. 16.
Hier. 4.
Baruch. 3.

sapientiæ nescierunt. Sed ô nos misellos. Vtinam contra prudentia uteremur in his quæ Dei sunt, quanta in his quæ carnis & mundi sunt vtimur. Audite Christum. Filij huius seculi, prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Videmus enim homines carnales, ad carnis desideria perficienda magis esse feruidos, & sollicitos, atque astutos, quàm spiritales ad explenda spiritus desideria. Et utinam non tam magnus esset tepidorum numerus. Sunt autem hic aliqua declaranda.

Luc. 16.

Primum. *Prudentia carnis non est subiecta legi Dei.* Videtur enim, quod à legibus summi creatoris, nihil penitus se se subtrahere possit, à quo pax omnis vniuersitatis administratur. Et dicendum. Quod nõ omnino uerum est, carnem, sensumque eius, Dei legi non subijci. Sed intelligitur tantum, quoad eius actiones, & desideria, atq; suggestiones. Inclinat enim ad actiones legi diuinæ contrarias, verumtamen absolutè subijcitur. Nam legibus diuinæ sapientiæ punietur homo ille, qui carnis desideria perfecerit. Quo ad pœnam ergo subijcitur, quo uero ad actionem, minimè. Vnde illud Dei est. Sapientiã sapientum reprobabo, & perdam prudentiam prudentium.

1. Cor. 1.

Secundum est. *Nec enim quidem potest.* Non enim intelligitur, quod homo qui carnis prudẽtiam sequitur, obedire Deo vel diuinæ legi non possit: sed ipsa carnis prudentia, idest carnalis ipse affectus, diuinis mandatis haudquaquàm parere potest, nec quo ad credenda, nec quo ad agenda. Quo ad credenda quidem, quia mysteria supernaturalia fidei nostræ, credere non potest: vnde stultitiam carnales illi, crucis prædicationem uocabant. Quo ad agẽda uero, quoniam non potest iudicare spiritualia esse bona, voluptuosa esse mala, id enim illi repugnat, vt calore frigus. Perinde ergo esset carni iubere, vt Deo obediret mandanti, Curam carnis ne feceris: ac si præciperetur soli ne luceret, aquæ ne flueret, lapidi ne descenderet. Ergo (inquies) non est punienda caro si obedire non potest? Punitur homo, qui cum sit carnis, & spiritus medius, spiritu neglecto ad carnem deflectit.

Rom. 13.

Sed illud obstare uidetur. *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Non igitur peccant, sine causa ergo plectuntur. Verum id intelligi debet hoc modo, quandiu secundum carnem viuunt, Deo simul placere, non possunt. Nemo enim potest duobus dominis seruire. Qui nanque Deo placent, spiritales sint, necesse est & prudentes secundum spiritum, quo ad credenda, & quo ad agenda. Quia Deus spiritus est. Quousque itaque carnaliter affecti sumus carni, semper extra Dei amicitiam sumus, & morte digni. Cum primum spiritales fieri incipimus, tunc Dei amicitiæ participes efficimur, & uita æterna donandi. Vnde illud est. Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Messis profectò maledictæ huic terræ conueniens, quæ non profert nisi spinas, & tribulos, cuius finis in combustionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu in alio seculo metet æternam uitam, hic autem pacem. Iuxta illud. Fructus spiritus charitas, gaudium, pax. Nam hic Paulus dicit. Sensus carnis, uita & pax: vita in futuro, pax in pꝛ̃sentiarum.

Matt. 6. Ioan. 4. 2. Cor. 9. Gal 5.

Tertium est. *Sapientia carnis inimica est Deo.* Nam non est malum scire malum. Mala uero duntaxat odit Deus. Ob id non mihi placet, vt uertatur *Sapientia*, sed *Prudentia*, sicuti uerè habet textus, φρονήμα. Nulla est enim hic uarietas, qua tamen interpres vti voluit, vt primum diceret prudentia, nunc sapientia. Quæ tamen uarietas, neque decora, neque conueniens est. Prudentia nanque magis, q̃ sapientia operationem respicit. Crediderim autem ego, sapientiã mali Deo inimicam non esse, vt in cognitione sistit, sed prudentiam vtique, quæ agibilium ratio est. Non enim potest quis esse prudens in malo, quin approbet malum. Et ita non est notitia simplex, sed approbationis notitia. De qua dubio procul illud uerum est. Melius est quædam nescire, quàm scire. Vnde hac ratione dicitur Deus, ma-

Abac.1. la nescire. Oculi Dei mundi sunt, &
non possunt respicere ad iniquitatem.
Matt 25. Item & malos. Discedite à me, nunquā
Matt.7. noui uos. Si tamen *Sapientia* legere
velitis, pro *Prudentia* exponite. Finiti-
ma enim hæc esse videntur. σοφία καὶ
φρόνημα. Cum & σοφία transferatur ad
τέχνας, idest ad artes quæ tamen diri-
gunt in opus. Nam & principes artiū,
sapientes dicimus, multo magis itaque
prudentes dici possunt, sapientes. Ars
enim facit, prudentia agit. Plus autem
distat à ratione sapientiæ facere, quàm
agere. Siquidem externa tantum fiūt,
uerum agimus etiam ea, quæ in nobis
manent. Hæc ergo sapientia, carnis
prudentia est. Inimica nanque Deo est,
Iac 5. iuxta Iacobum. Terrena est, quatenus
ex oculorum concupiscentia oritur.
Animalis, vt à carnis cōcupiscentia sug-
geritur. Diabolica, secundum quod ve-
nit ex superbia uitæ. Vt terrena, tem-
poralia bona sibi finem præstituit. Vt
diabolica, honores ambit, & Deum
contemnit.

Quartum. Quod annotari debet, est,
quàm grauiter decipiatur Manes, qui
carnem malam esse, atque à malo ortā
inaniter hinc effinxit. Enimuero *Carnis*
nomine, non intelligitur hoc loco cor-
pus istud, vel huius carnis substantia,
sed uita hominis carni addicta, luxu at-
que delitijs plena, quæ totum hominē
in carnem vertit. Neque uero inde an-
sam arripite, quoniam carnis nomine
prauam uitam appellat. Nam & mun-
di nomine, scelestos homines atque ne
Ioan.15. farios appellauit Christus. Si mundus
uos odit, scitote quia me priorem uo-
Ioan 7. bis odio habuit. Non potest mundus
Ibidem. odisse uos. Testimoniū p̄hibeo de mū-
do, quia opera eius mala sunt. Quis ita
que inde mundum uituperet? cum scri
ptum sit, Mundus per ipsum factus est?
Ioan.1. Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erāt
Gen.1. bona valde? Hominem etiam, nonne
1.Cor.3 Paulus in sensum usurpauit pessimum,
dicens. Cum sit inter uos Zelus & con
tentio, nonne homines estis, & secun-
1Cor.2. dum hominem ambulatis? Item. Ani-
mam. Animalis homo nō percipit quæ
sunt Dei? Quis tamen hominem callū-
niabitur, atque animam? Sensum igi-

tur non uerba Pauli spectare oportet.
Vides enim quot absurda sequerētur, si
nudis sanctæ scripturæ verbis innitere
mur, ut perbellè & hic quadret illud, li- 2.Cor.3.
tera occidit, spiritus autem uiuificat.
Spiritum in bonam partem semper ac-
cipiunt, Christus & Paulus. Carnis pru
dentiam, semper in malam. Anima &
caro, media sunt. Si ad carnis pruden-
tiam deflexerint, mala erunt. Si sursum
se se eleuauerint, bona. Prudentiam
uero carnis, non intelligite absolutè, cū
homo suæ carnis curā habet, vt alatur,
vestiatur. Nemo quippe carnem suam Eph.5.
vmquam odio habuit. Et ita hæc pecca-
ta non sunt, fouere carnem, alere, uesti-
re. Sed cum in carnis uoluptatibus fi-
nem constituimus, inordinateque illā
amamus, ordinantes animā potius ad
carnem, quàm è contra, volentes an
cillam dominari, & dominam ancilla-
ri, istud quidem est, quod peccatū mor
tale est. Sequitur.

Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.

Gaude felix Roma, quæ tanta laude,
à tanto Apostolo digna censeris. Quis
te vmquam tantis quæso extulit præco-
nijs? Omnem domuisse barbariem: ex-
ternas uicisse nationes: vniuerso orbi
imperasse, exigua laus est, si huic com-
paretur, quam laudatissimus hic Apo-
stolus, omnium sanctorum fama, priui
legio, post Christum facile princeps, te
perpetua immortalitate donauit. Vos
inquit, qui Romæ estis. Romæ inquā
vbi omnis innocētia, omnis pudor, om
nis religio, sub impijssimorum Cæsarū
tirannide laborabat. Romæ. Vnde om-
nis spiritus, omnis sanctitas, omnis uir
tus exulare cogebatur. Vos per diabo-
lum olim tenacius illigati, nunc p̄ Chri-
stum mirabilius absoluti: amoris san-
ctitate transformati igne succensi, è
carne migrastis in spiritum. Spiritus ue
ster carni antea addictus, caro uideba-
tur, non spūs. Nunc, & caro uestra spi-
ritui addicta, non iam caro est, sed spiri-
tus. Video, & corpora uestra, iam in spi
ritus transijsse naturam. Videre uideor
& uos ipsos quasi alatos, mente super
æthera cum mentibus illis supramun-
danis volitantes. O uos felices Roma-
ni. Quamuis enim carne circundati, spi

ritualiter

ritaliter tamen in terris uersantes, iam angeli, non homines estis. In carne nanque præter carnem uiuentes, Dij in hominibus hospitali, non iam terrigenæ, mortalesq; homũtiones dicendi sunt. quales & hi erant quibus dictum est.
Ioan. 15. Vos ex hoc mundo non estis. Verum audi infelix quid sequitur. *Si tamen spiritus Dei habitat in uobis.* Erat olim spũs Dei in vrbe Roma, cum hanc Epistolã scribebat Paulus. At nostra tempestate, putas ne Roma in te sit diuinus hic spiritus? Vbi tanta in ambiendis honoribus temulentia? in explendis cupidinibus tam magna procacitas? in saturandis odijs tam perditus furor? in turpibus lucris tam ingens sollicitudo? in publicis administrationibus tam illiberales atque seruiles negotiationes? in Deum & sacra tam hipocritius fuc⁹? in uirtutes tam impia conspiratio? in uitia uniuersa, tam uniuersus consensus? Recessit. Recessit mihi crede spũs Dei, & exagitat te spiritus nequã. Non enim posses nisi à demone arrepta, tam turpiter debacchari. Nolim tamen desperes. Thronus hic situs est omnis sanctæ Ecclesiæ, à qua prorsus abesse non potest
Matt. 26. spũs sanctus. Christo dicente. Ego ero uobiscum, vsque ad consummationem
Rom. 11. seculi. Confide itaque Roma. Scriptũ est enim, Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerũt genua sua ante Baal. Sed cur dixit Paulus uerbum istud. *Si tamen spiritus Dei habitat in uobis?* Quo accenderentur ad perseuerãdum in gratia, quam ad Christum conuersi, baptismalibus undis acceperant. Effugit nanque spũs, cum tu auerteris ab eo. Corripitur quippe à superueniẽte iniquitate, ut dicitur in libro sapiẽtię.
Sap. 1. Non quia tuo uincatur peccato. Vinci enim non potest Deus. Sed quia te non cogit, ut quod tibi donat lubens, tu in-
1. Re. 15. uitus teneas. Proijciens ergo illum, ꝓijcieris ab eo. Iuxta illud. Proiecisti me, & ego proijciam te. Tanquam certus igitur, quod baptizati diuinum spũm suscepissent, dixit. *Vos in carne non estis, sed in spiritu.* Et tanquam incertus, an deinde dignos se tãto munere præbuissent, ad illos extimulandos subiunxit. *Si tamen spiritus Dei habitat in vobis.* Et notanter dixit. *Habitat*, idest finaliter & perseueranter manet, ut domus hospitij, non vt hospes. Ita enim & quandoque manet in reprobis & præscitis. Non tamen unquam deserit, nisi primum deseratur. Verum. Cur hoc totũ adiecit Paulus. *Vos in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus habitat in uobis?* Vt rationem quam huius capitis initio incoharat, compleret. Iam altè enim humanas uires depræsserat, tam uehemẽter concupiscentiæ fomitem, legisq; imbecillitatem, præcedente capite exaggerauerat, vt ad desperationem ferè, & Iudæi & Ethnici cogi uiderentur. Cæpit itaque erigere omnes in spem uiuã. Nihil inquiens damnationis est his, q in Christo Iesu non secundum carnem, sed secundum spiritũ ambulant. Subijcere oportebat. Vos secundũ carnẽ nõ ambulatis, sed ſm spm̃. O Romani, (illis nanque scribens, quos primum exacerbarat, consolari, atq; erigere debuit) vobis igitur, nulla imminet condemnatio: modo spiritus Dei uobiscum habitet indiuiduus comes. Hoc enim pro conclusione intelligendum est. Illa ergo particula tota. *Qui enim secundum carnem sunt. &c.* hucusque. *Vos in carne non estis, sed in spiritu.* Tanquam propositionis assumptæ declaratio, & probatio, legi debet per parenthesim. Quorũ uerborũ intentio hæc est. Duas enim partes habuit conclusio proposita, in principio huius capitis. Nulla est condemnatio his qui in Christo Iesu sunt, ambulantibus secundum spiritum, non secundum carnem. Esse scilicet in Christo Iesu, & ambulare secundum spiritum, non secundum carnem. Ordine autem præpostero, secundam partem prius declarauit. Nunc itaque primam declarat. Quid sit esse in Christo Iesu. Et inquit. Est habere spiritum Christi. *Qui enim non habet spiritum Christi, hic nõ est eius*, idest Christi. Et sensus est. Non est membrum Christi (omnia enim mẽbra ab eodem spũ uegetantur.) Ac propterea, qui Christi spũm non habet, nõ est in Christo Iesu, idest illi tanquam capiti membrum non hæret. Et ita nõ est de corpore eius Ecclesiæ mistico, nisi numero. Contra uero. Qui Christi spi-

 ritum

ritum habent, in Christo vt palmites in vite sunt, vt rami in arbore, vt membra in capite vel in corpore. Iuxta
1. Cor. 6. illud. Vos estis corpus Christi, & mēbrum de membro. Ipsum nanque Christum dedit Deus caput, super omnem Ecclesiam, quæ est corpus eius, ut
Eph. 5. ad Ephesios dicitur. Quid autem sit spiritus Christi, facilè nidere est, si uerbi quod in Euangelio Lucæ scribitur, me-
Luc. 9. minerimus. Cum enim Samaritæ Christum recipere nollent hospitio, impatientes discipuli illi Iacobus & Ioānes, recordati quantum terrorem magnus
4. Re. 1. Helias, uniuerso populo incusserit, cum ignem de cœlo super principes illos quinquagenarios descendere fecit. Vt & ipsi Samariam omnem tertitarent, dixerūt. Vis domine vt dicamus, ut ignis descendat de cælo, & consumat eos, sicut fecit Helias? Quibus Christus. Ne scitis cuius spirit⁹ estis. Filius hominis, non uenit mactare, sed saluare. Spūs ergo Christi, amoris spiritus est. Contra. Spiritus legis ueteris, spiritus timoris
Esa. 42. est. Vnde de Christo legimus in Esaia. Ecce electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum. Non clamabit, neque audietur uox eius foris, calamum quassatum non conteret eum. &c. Qui itaq; membrū Christi esse uoluerit, iustitiæ amore, non timore pęnæ, Deo optimo inseruiat. Ita enim fiet, vt nulla illi sit condēnatio. Nam qui hunc Christi spiritum habuerit, amorem scilicet diuinum, ignem illum uiuificum, quem ipse ue-
Luc. 12. nit mittere in terram, hic habebit spiritum sanctum. Quid est enim spiritus sanctus, nisi amor increatus? Contra. Qui pœnam tantummodo timet, iustitiam non amat, Spiritum sanctum habere non potest. Quare nec in spū est, sed in carne. Carnis enim proprius est
Matt. 26. timor, quia infirma est. At spirit⁹, amor, quia promptus est. Vnde & illud legi-
Psal 110. mus. Initium sapientiæ timor domini.
Ecclesiastici. 1. Et illud in Ecclesiastico. Radix sapiētiæ est timere dominum. Non est tamē ipsa sapientia. At sapientia ipsa est pietas,
Iob 28. inquit Iob. Pietas autem amore perficitur. Perfecta uero charitas, foras mit-
1 Ioan. 4. tit timorem. Timorem inquam seruilem quatenus seruilis est, qui est timor pœnæ tantum, sine iustitiæ amore. Hic profecto erat Iudęorum timor, illis exceptis, qui per Christum venturū, amorem Dei in corde gestabant. Hic ergo timor, Christi spiritus, non est. Nam qui timore isto ductus aliquid agit, & si bonum sit, id quod agit, non tamen benè agit: quare neque uitam meretur æternam, ergo neque Dei spiritum habet. Vt & optime tota hæc litera exponi possit. *Si tamen spiritus Dei habitat in uobis. Siquis autem spiritum Christi non habet.* Hic spiritus quem habet, non est spiritus Dei, idest non est gratia Dei. Nam effectus gratiæ Dei, amor est. Dicitur autem amor esse Spiritus Christi, quoniam Christus illum peculiariter edocuit, quanquā & ipse Spūs sanctus, cuius effectus est amor, dicitur esse spiritus Christi. Et quia Christus Deus est, à quo ille procedit: Vnde dicebat. De Ioan 16.
meo accipiet. Et quia Christus homo est, qui ab initio, illo Spiritu plenus fuit. Non enim dedit illi Deus spiritū Ioan. 3.
ad mensuram.

Duo hic consideranda sunt. Primū. Siquis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Quantumuis ergo sis prædestinatus, cum extra gratiam Christi es, iam non es in Chro Iesu. Quantumuis præscitus sis, si Christi gratiam habes, ad Chrm attines. Cadit enim sępe prædestinatus: & præscitus sæpe in Dei gratiā recipitur. Hinc quidem est, quod Christus noluit eradicari Zizaniā, ne (inquit) eradiceris simul & triti- Matt. 13.
cum. Zizania interdum triticum efficitur. Secundum. Siquis spiritū Christi non habet, hic non habet spūm Dei. Qui spūm Dei non habet, non est in spiritu. Qui non est in spiritu, in carne est. Qui est in carne, Deo placere non pōt. Qui Deo placere non pōt, Deo displicet, & inimicatur. Qui Deo inimicus est, nihil agere potest, quod illi placeat. Tandem igitur, quicunque extra Christi spiritum est, quęcunque agit, peccat, & Deo displicet. Quō ergo illud uerum erit, quod ubiq; inculcare solemus, Peccatorem quod in se est facientem, ad diuinum amorem conciliandum parari posse? Nihil uidetur falsius dici posse.

Nam

Nam & cum facit, quod in se est, peccat, cum parat se peccat, quia non est in spiritu, sed in carne. Hæc.n.duo apud Paulum immediatè opponuntur. Caro autem inimica est Deo. Cuncta opera inimici, inimica sunt, & despecta. Hinc dominus peccatoribus dicebat per Esaiam, ostendens se se ad eorum sacrificia
Esa.66. nequaquã respicere. Qui immolat bouem, quasi qui interficit uirum. Qui mactat pecus, quasi qui sanguinem suillũ offerat. Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Neque hic est locus euadendi, vt dicamus, peccatorem non mereri. Apertè nanque dominus dicit eum peccare, & lethaliter. Nã interficere virũ, peccatũ letale est. Si itaq; peccator thura, holocausta offerẽs Deo, perinde se se habet, ac si uirum interficeret, nemo negare potest, quin in omni opere mortaliter delinquat.

Ad hanc difficultatem, rñdendũ est. Dico itaq;, ut breuiter ueniam ad rem, & scopum tangam. Carneum & spiritalem hoĩem opponi quidem immediate ad hunc sensum. Quod null⁹ homo est, quin vel carneã vitam viuat, vel spiritalẽ. Verum nõ ita, quod oĩa & singula opera hoĩs vniuscuiusq;, vel spiritalia, vel carnalia sint. Sicut.n. prudentia spũs, non omnino naturæ corruptionẽ, fomitẽ scilicet peccatorũ tollit. Ita nec carnis prudentia, naturæ inclinationẽ ad uirtutem prorsus corrũpit. Possunt itaque aliqua opera fieri ab homine spiritali, non tamen secundum prudentiam spiritus. Aliqua item ab homine carneo, non secundum prudentiam carnis. Et bone Deus. Quis ignorat, spiritales hoĩes & diuinos, quandoq; uenialiter delinquere? Cũ sanctissimus ille, qui dicebat. Fui in spũ, testaretur. Si
Apo.1. 1. Ioan.1. dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus? Vnde hæc prouenjunt, a prudentia spiritus? Minimè. Nam spũs nisi ad optima non inclinat. Neque tñ à carnis prudentia ueniunt, qm̃ prudentia carnis inimica est Deo. Minutis uero hisce culpis, Dei hostis nemo efficit. Quid mirũ ergo, si & carnalis homo aliqd facit, quod tñ à carnis prudentia non nascitur, neq; à diuina gr̃a. Sed à rõne, à mente, suapte natura nunquam ad bonum non inclinante? Nam & in dãnatis est inclinatio naturalis ad virtutem. Aliter.n. conscientiæ uermis, in eis nõ esset. Fateor itaq;, quod qui fm carnem viuunt, quatenus & quousq; secundum carnem uiuunt, semper peccant. Verum & hi possunt aliquid agere, non secundum carnem vel prudentiam carnis. Illa ipsa ergo actione non peccabunt, licet non merebuntur, quia secundum spũm non agunt. Non enim agunt diuina gr̃a. Verũ inquies, Nõ docuit Paulus mediũ hoc inter carnem & spũm. Sed quid inde? Certè nõ negauit, certè nõ contradixit. Id nobis sat est. Nõ enim omnia Paulus edocuit scriptis. Pleraq; enim per epistolã, pleraq; per sermonẽ, vt alibi fassus est. At scitote uos Paulũ apprimè ab eo quod plus est, intellexisse rẽ quancumq; esse denominandam. Quamuis itaq; carnalis homo & peccator, non nihil agat, nõ secundum carnis prudentiã. Spiritalis item non nihil, non fm spm̃: Neq; tamen ille carnei, neq; hic spiritalis noĩe carere debet. Sed nonne Paulus apertissime dixit. Ego autẽ carnalis sum? Carne seruio legi peccati, mente uero legi Rom.7.
Dei? Condelector legi fm interiorem hominem? Video autẽ aliam legẽ in mẽbris meis? Nunquid nõ dixit. Velle adiacet mihi, perficere nõ inuenio? Nõ.n. quod uolo bonum, illud ago? Velle bonum, nũ est à prudentia carnis? Absit. Est ne à prudentia spũs? Nõ certe. Quia spiritus operatur velle & perficere. Quid clarius ergo, pro hac nostra sententia tuenda dicere potuit? Quod non omnia opera sunt, secundum prudentiam spiritus, vel carnis? Hominis nanque carnalis sunt aliqua opera, non secundum prudentiam carnis, quæ tamen secundum prudentiam, nequaquam sunt. Fieri itaque potest, vt non omnia opera peccatoris, peccata sint, quamuis, cum secundum carnem viuit, nullo omnino peccato careat. Sed difficultas illa fortior est. Homo carnalis inimicus est Deo, igitur omnia quæ agit, inimica sunt, & odiosa. Neque enim grata sunt munera Regi, nisi primũ qui offert munera, gratus sit. Vnde illud est. Respexit Gen.4.

Deus

Deus ad Abel primum, deinde ad munera. Huic tamen dupliciter responderi potest. Primo quidem, vt dicamus sic. Homo carnalis, homo est, & carnalis. Vt carnalis inimicus est. Omnia igitur quæ agit, vt carnalis, Deo sunt ingratissima. Verum ut homo, vt mẽs,
Sap 11. à Deo dilectus est. Diligit enim omnia quæ sunt, & quæ fecit. Hominem ipse fecit, carnalem non fecit. Opera ergo, quæ facit vt homo, vt mens, non quidem ut caro, Deo placent. Sed qm̃ hoĩes, vniuersasque creaturas mentis participes hac tantum ratione dicitur diligere Deus, quoniam uidelicet illis gratiam suam impartitur. Constat autem hunc hominem carnalem, nullo pacto esse in Dei gratiam receptum. Spiritalis enim non carnalis dicendus esset. Icciro est alia respõsio. Cum enim dicitur, Hominem carnalẽ odit Deus, dicendum est, quod non simpliciter & omnino odit, sed hac tãtum ratione, quia ad cælorum regnum non vult illum admittere, nisi illi primũ conciliettur, & pro virili satisfaciat. Agat itaque quæcunque potest, nunquam illũ omnia eius opera dignum, efficient qui regnum illud ingrediatur. Verum hac ratione alia, vniuersos diligit peccatores. Vult nanque unicè, pietate sua citra etiam meritum, præterquam Chr̃i, illis opem ferre, qua ipsi (modo segnes non sint,) à peccato resipiscere ualeãt, illique in gratiam conciliari. Si ergo nõ carnem sed mentem sequentes, à diuino numine continenter citati, inspirati, propulsatique, quod possunt, agant peccatores, Deo optimo maximo conciliabuntur. At locus ille Esaiæ, durior videtur. Sed in causa ille est, qui Esaiã nobis reddidit adeò obscurum. Non enim habetur ita in textu hæbræo, sed
Esa. 67. hoc modo. Qui immolat bouem, interficit uirum. Qui mactat pecus, sanguinem suillum offert. Qui recordatur thuris, benedicit idolo. Sensus ergo, illi admodum uerbo persimilis est, quod in eodẽ Esaia legimus, de ieiunio. Quæ-
Esa. 58. ritis, quare ieiunauimus & non aspexisti? Humiliauimus animas nostras, & nesciuisti? Ecce in die ieiunij uestri, inuenitur uoluntas uestra, & omnes debitores vestros, repetitis: ad lites & cõtentiones ieiunatis. Nunquid est tale ieiuniũ quod elegi? Indicat ergo Deus his uerbis, se se a peccatoribus non placari, si cum illa sacra faciunt, animum occidendi habeant, vel fornicandi, si cũ ieiunãt litibus insistere cogitẽt, vel insidijs contra proximum. Adde, si cum orant, appetunt uideri ab hominibus. Fermentum enim istud, totam massam 1. Cor. 5.
illam corrumpit. Oportet enim animũ, ab omni mala intentione prorsus exuere, si uis Deum placare, & te ad suam parare gratiam. Nemo uero à me exactè scire desideret, modum quo quisq; ad diuinam gratiam præparari possit. Non enim omnium, eadem est mensura indiuidua. Sed pro criminum qualitate, maior & minor exigitur. Hoc itaque indubiè ego scio, quod non qualiscunque uoluntatis motus sufficiẽs est, ad gratiam præparatio: sicut nec qualiscunque dolor satis est, ad peccati remissionem. Scio & hoc, determinatum motum quendam esse, citra quem homo gratiam minimè consequitur. At modum illum scio me ꝑfecto nescire, opinorque nulli homini notum esse. Nam quis ad unguem modum scire potest, quo materies disponatur ad formam? Ignota forma, siquidẽ dispositiões sunt propter formam: donum gratiæ ipsum, notitiam hominum naturalem excedit, igitur & modus quo ad illam anima ꝓparatur. Age itaque quantum potes, simulque Deum præcare, vt te dirigat, & securus eris. Quando nanque ad aliqd agendum, una quædam methodus requiritur agenti ignota, gubernante indiget, & dirigente. Quis autem Deo ipso, te melius dirigere potest, qui gratiã impartitur? Ob id ergo præces ad illum effundit scriptura. Dirige me in ueritate tua. Quanquam & alia ratione præcandum est, vt scilicet ipse, in hominũ mentibus operetur, conuertatque nos ipsos ab eo in quo erramus ad semetipsum. Nam omnis motus, à primo mouente immobili est: vnde & scriptura exorat. Cõuerte nos Deus salutaris noster. Nos enim aperire quidem possumus ad Deum corda nostra. Iuxta illud. Si quis aperuerit, intrabo ad illum. Psal. 24. / Ps 84.

Verum

Apo 3. Verum tamen non sine Deo. Vnde &
1. Mac. 10 scriptum est. Adaperiat dominus cor ue strum. Sicut & labia aperire possumus,
Ps. 82. dicente domino. Dilata os tuum, & implebo illud. Verum non sine Deo,
Ps. 50. propter quod canit Propheta. Domine
Prou. 17. labia mea aperies. Præparari itaque etiã possumus. Salomone testãte. Hominis est præparare animam. Non tamẽ absq; Deo. Dicitur in sacris literis. Voluntas præparatur à domino. Sequitur.

Si autem Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum. At spiritus vita est, propter iustificationem. Vide quanta arte telam sequitur, quam orditus est. Legem spiritus uitę, hoc est gratiam diuinam, per Christum Iesum liberare nos à lege peccati & mortis proposuit Paulus. Liberationem à peccato, factã esse Chri beneficio hactenus bellè ostendit: quoniam ipsum peccatum de peccato damnatum est. Nunc ostendit quomodo à morte, per Christum Iesum liberamur. Dicit ergo. *Si Christus in uobis est.* Est autem, si spiritus eius in nobis est. Nã & Christus à spiritu suo denominatur, vti homo ab anima. Mortale quidem est corpus istud propter peccatum, fomitem uidelicet illum, corruptionemque naturæ, quæ penitus non aufertur. Accepit enim mortuum pro mortale: At spiritus noster non modo viuit, sed est uita ipsa propter iustificationem diuinam, quam spiritu Christi nanciscitur. Quomodo, nanque uita nõ erit, si indiuiduè spiritui diuino adhęrés qui uita est, vnius spũs efficitur? dicitque cum spiritu Pauli nostri. Viuo
Galat. 2. ego iam non ego, viuit autẽ in me Christus? Ne tu ergo dubita, qui Christum in teipso habes fide, quæ per charitatẽ operatur, ne mortem carnis huius expauescere. Nam ueram & perhennem possides ipse vitam. Intereat corpus, cadauer efficiatur: iaceat in monumẽtis, à uermibus cõsumatur, quod semel accepisti, resumes. Adeo potens est hæc vita, vt tuis resolutis cineribus, vitam nouam tribuere possit: cui secunda mors nullo unquam tempore sit successura. Suscepit mortale corpus Christus, & mortuus est, vt peccatum de peccato damnaret. Atqui sub capite spinoso, membrum delicatum esse minimè fas erat. Decuit itaque illo patiente, morienteque, & tuum corpus passibile esse, & morti obnoxium. Resurrexit uero, immortalitatis stola circumamictus. Fide ergo, & tuba illa altisona, te aliquãdo ad meliorem uitam reuocandum. Nec enim corpus decorum esset, si caput uiueret, membris cęteris emortuis. Quemadmodum nec è contra. Si membra uiuerent immortalia, corpore mortuo. Propterea sequitur.

Quod si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora uestra, propter inhabitantem spiritum eius in uobis. Ne tu mihi quæso dicas. Quid vult semini uerbius iste Paulus nobis imponere, qui mortuorum resurrectionem prædicat? Illam enim Prophetæ omnes, Christus, & Apostoli docuerunt. Viuẽt mortui mei, interfecti mei resurgent, ait Esaias. Ezechiel item. A Esa. 26.
quatuor uentis veni spiritus, & insuf- Ezech. 37
fla super interfectos istos, & reuiuiscãt. Iob 19.
Iobus etiam. In nouissimo die, de terra surrecturus sum, & in carne mea uidebo Deum saluatorem meum. Salo-
mon quoque. Spoliaui me tunica mea, Cant. 5.
induam eam. Oseas rursus. Viuificabit Osee 6.
nos post duos dies, in die tertia suscita-
bit nos, Christus ipsemet. Veniet hora. Ioan. 6.
quando mortui audiẽt vocem filij Dei, & qui audierint viuent. Cabalistæ Rabbini Iudæorum omnes, Seduceis exceptis, resurrectionem futuram esse, & asserunt, & contendunt. Fatere tu animorum immortalitatem, quam qui negat, vniuersas leges, facilè euertere potest, estque communis omnium hominum pacis & felicitatis inimicus. Et resurrectionem corporum futuram aliquando inuicta ratione demonstrabis. Naturale enim animæ est vniri, corpori, præter naturam itaque separantur. Quis uero dicet, id quod naturale est, tam breui momento durare, quod præter naturam, ferè semper? Oportet itaque, animam velis nolis rursus hac induere carnem, ne tam diuturnum diuortium fit istud, quod & anima & caro impensè refugiunt. Neque tam breuis hæc mutua in hac uita cohabitatio,

quæ

quæ vtrinque admodum desideratur. Si euadas autem ad antiqua illa deliramenta, animas uniri quidē denuo corporibus, at non illis ipsis, sed alijs. Vt q primum Panthoides Euphorbus erat. Troiani tempore belli, intercedētibus tot temporū curriculis, Pithagoras euaserit. Migrante Euphorbi anima, in Pithagoræ corpus, quod & Hærodes exi Luc.9. stimasse olim uisus est, dicens. Animā Ioannis Baptistæ, quem decollarat, in Christum migrasse, vnde & sibi timebat. Compræhēdā te statim ratione naturali. Nanque anima non unitur corpori, vt motor mobili, vt artifex instrumento, ut nauta naui, ut homo uestimento, sed ut forma materiæ, vt ἐνδελέχεια τῶ σωμους, diuersis itaq; corporibus, nulla vnquam ratione commigrādo potest aptari, sed tantum uni. Non enim omnis forma, cuilibet materię vniri potest, sed determinata determinatè. Aliter enim dicam. Quodlibet fit ex quolibet, quod omni Philosophiæ repugnat. Formæ artificiales non ita se se habent. Fit enim phiala in auro, in argēto: in auro etiam phiala, atque lampas, & tuba. At naturales formæ, necessariò habent proprias, determinatasque materies, & vnaqueque materies, propriā, determinatamque formam. Quod qui non intelligit, ad philosophādum apt⁹ nō est. Fingi ergo ne potest cum lamijs, animam humanam in culicem, in uespam, in anguem, in lupum migrare? animamque meam in sophoniscum, in Palamedem, in Lentulum? O portenta. O Fabellas. O nugas inanes. Erit. Erit itaq; credite Paulo, nostrorum corporum re-
Rom.8. surrectio. Viuificabit (inquit) mortalia corpora nostra. Non uestra, non alie
Iob.19. na. In carne mea (ait Iobus) uidebo Deum saluatorem meum. Quē uisurus sum ego, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius, idest non factus alius ex Iobo. non Lentulus. Ex Helia non Ioannes. Mortalia autem dicit, nō mortua. Vt intelligas & mortem & mortalitatē tollendam. O magnum resurrectionis
1.Cor.15 mysterium. Si non esset resurrectio, inquit Paulus, inanis esset fides nostra, quæ scilicet & animos immortales esse, & Christum resurrexisse prædicamus. Nam si corpora non resurgunt, anima immortalis non est. Si item Christiani non resurgunt, neque Christus resurrexit. 1.Cor.15

Attendendum autem, quod supra capite quarto dixit Paulus, Christum resurrexisse, iuxta Dauidem. Ego dormiui & somnum cępi, & resurrexi quoniam dominus suscepit me. Hic uero dicit, eum fuisse suscitatū, iuxta Patriarcham. Ad prædam ascendisti fili mi, vt leo, & quasi Leena. Quis suscitabit eū? Cui & Petrus adstipulatur dicens de eo. Quem Deus suscitauit, solutis doloribus inferni. Considera igitur pro his locis conciliandis, quod quamuis Christo moriente, uerè anima à corpore separata fuerit: animæ tamen & carni deitas semper unita fuit. Anima itaque & caro quatenus deitas, vtroque comes erat, se se denuo vnire potuerunt: ita, vt anima, corpus quod deposuerat resumpserit, & corpus animam. Hoc ergo modo resurrexit Christus ex se ipso, non fuit ab alio suscitatus. Cōtra uerò, nos suscitamur, non resurgimus. Sicut & Christus ascendit, nos uero assumimur. Vnde neque de Virgine dicitur. Ascendit in cælum, sed assumpta est. De Christo vero Ascendit. Si tamen animam & carnem Christi mortui consideres, vt anima, vt caro, non vt vtrūq;: Deus erat. Sic impossibile fuit, vt ex se ipsis reunirent: & ita resurgeret Christus mortu⁹. Sed diuinitas renuiuit, & ita suscitauit. Illa tamen diuinitas una est patris, filij, & spūs sancti: quare sicut suscitatus dicitur Christus à patre, ita à seipso, & à spiritu sancto dici pōt, & debet. Hæc enim duo se consequuntur. Vt uidelicet Christus, uirtute diuina patris, & spūs sancti, excitatus fuerit, & sui ipsius. Rom.4. Ps.1. Gen.49. Act.1. Mar.vlt.

Secundum considerandum est, quia dicit Paulus. *Si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in nobis*. Videtur enim distinguere spiritum Christi, de quo paulo antea dixerat. Si quis spiritum Chri non habet, hic non est eius, à spiritu Dei, qui illum suscitauit. Quoniam nanque Christum suscitatum dixit, non resurgentem, Christum hoīem expræssit. Est autem alius spūs, spiritus Dei,

Dei, & spiritus Christi hominis vt homo. Quamquam absolutè sit idem spiritus Dei & Christi. Quandoquidem Christus Deus est, & quia plenus spiritu diuino, vt supra dictum est. Sed quid; sibi vult conditio illa. *Si spiritus Dei habitat in nobis, Deus qui suscitauit Iesum Christum, viuificabit mortalia corpora uestra?* Num etiam prauos suscitauit Deus? Scriptum est enim. Omnes resurgemus. Vel igitur habitet spiritus Dei in nobis, vel non, mortalia nostra corpora viuificabuntur. Praui non dicuntur, resurgere. Immo relabi, vel denuò cadere. Suscitabuntur certè omnes: at impij continuè mille mortibus morientur. Tantis enim afficientur supplicijs, vt longe sit desiderabilius mori, quàm illa tormenta perferre. Verum electi, uerè uiuificabuntur: Quia impassibiles, non modo immortales erunt. Pati nanque, nonne quædam mors est? Propterea enim supra Apostolus fomitem, corpus mortis appellabat. Quia dum ab eo urgemur, & affligimur, morimur quodammodo. Huic uero uitæ duplici, vel resurrectioni nostræ, videtur apponere duo antecedentia Apostolus. Primum est. Christi resurrectio. Secundum est. *Propter inhabitantem spiritum eius in nobis.* Ita enim dicit. *Si spiritus eius,* videlicet Dei. *Qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, habitat in vobis. Ipse Deus, qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit mortalia corpora nostra, propter inhabitantem, spiritum eius in nobis.* Vides quomodo nil seminat in antecedente, quod in consequente non metat. Antecedens est. *Si spiritus eius, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis habitat in uobis.* Consequens. *Qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit mortalia corpora nostra, propter inhabitantem spiritum eius in nobis.* Vt intelligas quod non est tota causa & adequata (ut aiunt) nostræ resurrectionis, Christi resurrectio. Quamuis enim Christus non resurrexisset, (quod fuisset profectò, nisi eum mori oportuisset,) electi nihil minus surrexissent. Neque enim vllo tempore passus fuisset Deus, vt eorum corpora perpetuo, uermibus atq; serpentibus in escam data essent, quorum animas uidisset suo sanctissimo spiritu fulgentes & radiantes. Vnde hoc est, quod dicit. *Viuificabit mortalia corpora nostra, propter inhabitantem spiritum eius in nobis.* Non propter merita uestra primum, sed propter gratiæ dignitatem, qua decori estis & formosi. Decet nanque, vt & carnes vestræ, quas macie, verberibus affecistis, vt spiritibus, his uestris subigerentur: & ipse spirituum uestrorum pulchritudinem, atque beatitudinem tunc participent, fiantque gloriosæ, & rutilantes, quas primum cicatricibus, plagisque corruptibilia spectacula mundo, exhibuistis. Nunc itaque postquam Christus mortuus est, & resurrexit, vtraque causa simul iungi debet, vt hæc sit quasi motiua, illa uero exemplaris. Si autem mysterium istud peractum non fuisset, hæc una causa resurrectionis extitisset, Dignitas scilicet diuini spiritus, nostras mentes inhabitantis. *Ergo fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus.* Optima conclusio, & quæ perbellè magna euidentia ex dictis immediate sequitur. Viuificabit nos Deus, propter inhabitantem spiritum eius in nobis. Quia ergo tantam gloriam expectamus, propter diuinum spiritum hunc nos inhabitantem, spræta carne, spiritalem vitam uiuere debemus. Tacet uero partem conclusionis vnam, & defectiua locutio est, secũdum usitatum Hæbręorum morẽ. Non enim dicit cui sumus debitores, sed tantum cui non, significat. *Debitores sumus* (inquit) *non carni.* Subintellige tu, igit̃ spũi, vt secundum spiritum, non secundum carnẽ viuamus. Carni necessaria prouideamus, cibos, tegumenta, medicinas. At carnis desideria, ne perficiamus, post carnis concupiscentias ne eamus. Scriptum est enim Cibaria, & uirga, & onus asino. Panis, disciplina, & opus seruo. Hoc sanè uult dicere, *Ecclesiastici. 33.* Non est uiuendum secundum carnem. Potest autem sequi hæc conclusio, ex omnibus supradictis. Prudentia carnis, *Rom. 8.* mors,

mors: Prudentia spūs, uita. Prudentia carnis, inimica Deo. Prudentia spirit⁹, pax. Qui in spiritu sunt, spūm Dei in seipsis habent. Iesum Christum in corde gestant, quasi alati super ethera uolitant, ex hominibus, angeli euadunt. Immo Dei efficiuntur. Qui in carne spiritum profanum habent, Deo sunt odiosi, hominem exuunt, obbrutescūt, moriuntur. Igitur. *Debitores sumus non carni, vt secundum carnem uiuamus*. Sed secūdum spūm. Nota autem uerbum illud. *Debitores sumus*. Quæcunque tu agis homo, agere debes, nihil ex liberalitate cum Deo agis. Ex debito potius aguntur cuncta à nobis omnibus. Nō enim nostri sumus, sed Chr̄i, sed Dei, qui nos magno prætio redemit. Illi igitur uiuere debemus, non nobis. Secūdum spiritum itaque, non secundum
1. Cor. 6. carnem. Hinc illud est. An nescitis, quia membra uestra templum sunt spi-
Ibidem. ritus sancti, qui in uobis est? Et nō estis uestri? Empti enim estis prætio magno, glorificate, & portate Deum in corpore uestro. At. Contra. Deus nulli de-
Rom. 11. bet. Quis nanque prior dedit illi, & retribuetur ei? Vbi est ergo hipocrita il-
Luc. 18. le, qui bona opera iactat? Nō sum sicut cæteri homines, ieiuno bis ī sabbatho. decimas do omnium quæ possideo? Hu
Luc. 17. miliamini, humiliamini omnes, & cum omnia feceritis, quæ præcepta sunt uobis, dicite quia serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Ne tamen putares, ob id quod omnia & teipsum Deo debeas, tibi nullum esse reddendum præmium, propter tuas spiritales actiones, & à carne deterrens, & alliciens ad spiritum. Subiunxit Apostolus. *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis*. Vnusquisq; debet uitam appetere, atque refugere mortem, debitores itaque sumus vniuersi, vt secundum spiritum, non secūdum carnem viuamus. Nempe vita carnalis, mortem parturit, spiritalis autem vitam perhennem. Hinc autem declarabitur & verbum illud supra. Prudē
Rom 8. tia carnis, mors. Prudentia spiritus, uita. Sensus enim est. Qui secundum prudentiam carnis vixerit, morietur, & morte animæ, & perpetua corporis passione post resurrectionem, quę & mors dici potest. Contra. Qui spiritu diuino humanum spiritum inhabitante, actiones, desideria, suggestiones carnis domuerit, frenauerit, ne scilicet insurgāt, ne insurgentes præualeant, ne præualentes regnent, corpore & anima, in cęlorum regno perpetua illa uita felicissima potietur. Attende autem, quod non dicit Apostolus. Qui carnis actiones extinxerit, ne diceres impossibilia quęrit: impossibile est enim carnem non tētare, non urgere, non concupiscere, nō suggerere. Sed tantum dixit. Qui mortificauerit, qui frenauerit. Id nāq; quis est, qui Dei adiutus ope, modo uelit, nō facile possit? Si dicas. Ante Christi aduentum id à nemine, vel à paucis sine maxima difficultate præstari potuisse. Victas tibi dabo manus. At postquam gratiarum flumina, tam magno impetu facto, in perditam hanc peccati molem irruerunt, & virginitas, & mortis cōtemptus, & aduersitatum tollerantia, & dęmonum triumphi, & tandem sui ipsius uictoriæ, tanta facilitate ab omnibus pie Christum colentibus, obtineri possunt, quanta primū omnes succumbere poterant. Inditio huius sunt, tot Virginum chori, tā innumeræ Martyrum cateruæ, & inenarrabiles Monachorum greges, qui Christum Iesum sequuti fuere. Non apud nos tantum, sed apud Scithas, apud Thraces, inter Indos, Persas, & Barbaros omnes, qui primum uirtutem omnem exuisse videbātur, & beluino more tanquam carnis mancipia facti, abiecta prorsus mēte, viuebant. Quis itaque in tanta ieiunantium, continentium, morientium, pauperum, spiritalium, religiosorū hominum copia excusabitur, quod carnē domare, aut in spiritus seruitutem redigere, his modis omnibus non possit? Quæ primum te captiuum efficiebant, mihi crede cōciderūt, oīa desierūt, exterrita sunt, pauere cœperunt, diuinæ gratiæ uirtute primum aduieniente. Si ergo adhuc secūdum carnem viuis, lumen spiritus tu ipse extinguis: aurigā

tuum,

tuum, Deum optimum maximum, tu ipse extrudis, naufragium itaque tu tibi ipsi paras & morté. Quod ne fiat, postquam diuino illo spiritu, uiuimus per gratiam, diuino etiam illo spiritu duce ambulemus, vt ad gloriæ æternæ uitá
Gal 6. peruenire ualeamus. Ita enim dicit Paulus. Si spiritu uiuimus, spiritu & ambulemus. Id autem fieri non poterit, nisi primum petulantis carnis concupiscentias coherceamus, & affigamus cruci.
Galat. 5. Nam qui Christi sunt, carnem suá crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs. Prius siquidem est, ueterem hominem exuere, quàm induere nouum. Ob id Paulus primo monet, vt non secundum carnem viuamus. Dehinc vt uiuamus secundum spiritum. Nota uero loquendi Apostoli modum. Si actiones carnis mortificaueritis. Quid enim apertius quæris ad id astruendũ, quod homo est diuinæ gratiæ συνεργὸς. συνεργεῖν? conuenit Deo, fateor, sed συνεργεῖν nobis, alioquin quomodo dicit, *Mortificaueritis*? Non mihi dicas. Homo instrumentum est, vel organũ mortificationis peragendæ. Organo non adscribitur actio. Quis, enim dicet. Serra hanc cathedram fabrefecit, vel malleus? Homini autem carnem mortificare adscribitur, homo itaque agit, non vt instrumentum, sed ut causa, vt causa tamen secunda. Indubiè enim hoc uerum est. At secunda causa dices, organum dicitur primæ. Fateor. Sed organum viuum, quod omnino sua uirtute primæ cooperatur. Sol enim est συνεργὸς Dei, & homo solis. Ita ergo anima ad carnem mortificandam, diuinæ gratiæ cooperatur, nec in homine tantum mortificatur, sed ab homine. Expone
1. Ioan. 3. mihi quæso hoc uerbum Ioannis. Omnis qui habet hanc spem in Christo, sanctificat se, sicut ille sanctus est. Si homo non agit, quomodo te ipsum sanctificare potes, si nihil facis? Sanctificare enĩ
Rom. 13. est sanctum facere. Expone & illud Pauli. Abijciamus opera tenebrarum, &
2. Pet. 1. induamur arma lucis. Quomodo nanque abijcimus, si nihil agimus? Petrus etiam dicit. Satagite fratres, vt per bona opera uestra, certam faciatis uocationem & electionem uestram. Ac parum antea. Omnem curam subinferentes, ministrate in fide uestra virtuté, in uirtute scientiam, in scientia abstinentiam, &c. Si tantum patimur, nonne frigent hæc uerba omnia? Violentia auté nimium magna erit, si dicas, tu diceris facere, abijcere, induere, satagere, mortificare, quia spiritus diuinus in te agit, facit, abijcit, mortificat. Itemque refellit glosemma istud Paulus, qui dicit. Si spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Vult itaque non spiritum mortificare, sed hominem. At spiritum esse id quo ab homine caro mortificatur. Quia tamen hoc durum erat, sensumq; absurdissimũ parere potuisset, ut quod negatum est de homine, de spiritu sancto concederetur. Quod uidelicet non esset agens, sed tantum esset instrumentum carnis mortificandæ: ita quod homo esset agens principale, & spiritu vteretur, ut faber serra. Agitur nanq; serra à fabro, non faber à serra. Propterea Apostolus uoluit declarare, quod spiritus sanctus est prima causa, agens non acta, mouens non mota. Homo autem secunda, agens quidem sed nõ nisi acta, mouens sed non nisi mota. Vt intelligas, hominem spiritu carnem mortificare, non alio modo, nisi eo quo cõmuniter dicitur secundam causam, agere virtute primæ. Quia scilicet secunda agitur à prima vt agat. Ita homo agitur à spiritu sancto. Ideo sequitur. *Quicunque enim spũ Dei aguntur? hi sunt filij Dei.* In primis autem, non te terreat cum audis, nos à diuino agi spiritu, non item audis nos agere. Audi Augustinum, qui te consolatur. Aguntur (inquit) ut agant, non ut ipsi nihil agant. Agi auté dicũtur magis, quàm agere amici Dei: vt cum egerint, non in seipsis glorientur, sed gratias illi agant, à quo acti primum fuerunt, vt secũdo agerent. Quis enim dubitat, & plus, & prius Deum in sanctis agere, quàm ipsi agant? Vt ergo & primas, & optimas partes, pstare diuinam gratiam intelligeres, vltimas & infimas hominis uoluntatem, dictum est quod aguntur, non quod agant. Vis autem intelligere illud? Ecce. An ignoras naturales res, quæ non agnoscunt, in earum actionibus non errare? Cur

putas

putas hoc accedat, nisi quoniam rememorantur (vt uoce magni illius Philosophi utar) ab arte diuina? Diriguntur.n. & aguntur ab intelligentia non errante. Vnde hoc est maximum argumentũ, diuinæ prouidentiæ contra Philosophastros. Ad hunc etiam modum se se habent inter homines hi, quos benè fortunatos vocamus. Quibus cuncta feliciter accedunt, etiam ipsis non intendentibus. Diriguntur nanque à principio, quod ratione, & consilio melius est. Quid autem est melius ratione & consilio nisi Deus? Hinc simplicioribus uidemus pleraque optimè succedere, agẽte eos, in cunctis fauore diuino, cui se se totos dedunt & committunt. Tanq̃ hi, qui prudentiæ & sapientiæ expertes sunt. Contra uero, stultos & callidos, qui propriæ fidunt prudentiæ, raro fortunatos esse cõspicimus. Freti enim ingenio & experientia, diuinos impetus sequi nolunt, quo fit, vt sæpe incidant in laqueum quem fecerunt. Comprehendit enim Deus sapientes, in sapientia eorum, & consilia prauorum dissipat. Hinc illud est. Vbi plurimum de intellectu, ibi minimum de fortuna. Cõtra. Vbi minimum de intellectu, ibi plurimum de fortuna. Ad hunc itaque modum, amici Dei agũtur, non modo reguntur. Regitur enim, qui non parũ agit. At agitur, qui uix agit. Agit Deus omnia in omnibus certè, & ita omnia aguntur à Deo: non modo quia omnes causas ipse creauit, sed quia omnia causarum secundarum opera à Deo exeũt. Neq; enim minus pendet à Deo natura, quàm ars à natura. Ars autem nihil agit, nisi simul coagente natura. Igne enim mollescit ferrum, ut malleo arte fabrili extendatur. Igitur nec natura aliquid agit nisi coagente Deo. Immo nec mali agũt, nisi agente Deo. Verum peculiare quid est hoc, quod Paulus dicit. Sanctos, Dei filios agi à diuino spiritu. Aguntur ut agant, vt bona opera agãt, vt ea tanquam filij agũt, vt amore agunt, non timore, vt boni placeant, ut hæreditatem possideant, ut dij efficiantur, ut extra seipsos acti, & rapti, soli Deo à quo aguntur, intendant. O beaos illos, qui diuini spiritus vehementia, non modo diriguntur, vel ducũtur, sed propriè aguntur, cientur, impelluntur. Ita ut quandoque cæteris hominibus, qui animales sunt, nec percipiunt, quæ sunt Dei, in amentiam, & in furorẽ uersi esse uideantur. Sic agebatur Paulus noster, qui diuino correptus numine, ita supra hominem loquebatur, vt Festus magna voce clamarit. Insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam vertunt. Sic agebatur Psaltes sanctissimus, cum ante archam domini, concinentibus choris saltaret, propter quod & Michol eum irrisit. Et ante regẽ Achis, cum uultum immutauit, saliuæque in eius barbam fluebant. Vnde dictum est de eo. Vidistis hominem insanum? Cur adduxistis eum, ut fureret coram nobis? Sed nonne & Christus Iesus, ita ex spiritu sancto agi uisus est, & furere, cum turbis eum præmentibus, eoque esuriente admodum, ex nimio alienæ salutis desiderio, propriæ necessitatis obliuiscebatur? Exierũt enim sui tenere eum, (inquit Marcus,) dicebantq;, quoniam in furorem uersus est. O sacrum, sanctumque furorem. O impetum optabilissimum, quo agitante calescimus, quique sacræ semina mentis habet. Quomodo Apostoli rudes & idiotæ, elingues, uirgines, puellæ, tanta constantia, in Regũ & Cesarum cõspectu, tam admiranda mysteria loqui potuissent, nisi hoc diuino sanctissimi spiritus furore acti fuissent? Audi Christum Iesum. Cum steteritis ante reges & præsides nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini, dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis, qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. *Qui*, ergo hoc modo, *Aguntur a spiritu diuino*, à dei gratia. *Hi filij Dei sunt*. adoptione scilicet gratuita, & Deo chari. O quàm pauci sunt nostra tempestate Roma. Furere nos faciunt humani morbi, tirannidæ, perturbationes, carnis affectus, profani amores, diabolici instinctus, quibus mentes nostræ iam amentes, temerè, & citra omnem rationem, vtinã nõ cõtra huc atque illuc præcipites feruntur. At nemo furit, diuino spiritu actus. Cauete itaque, ne id uobis dicat Christus. Vos

Marginal notes: 1. Cor. 3 (beside "in laqueum quem fecerunt"); Act 26. (beside "Paule, multæ te literæ"); 2. Re. 6. (beside "cum ante archam domini"); 1 Re. 21. (beside "Michol eum irrisit"); Mar. 3. (beside "re eum, (inquit Marcus,)"); Matt. 10. (beside "sum. Cum steteritis"); Ioan. 8. (beside "uete itaque, ne id uobis")

Ioan.8. Vos ex patre diabolo estis, & deside-
ria patris uestri vultis facere. Sed exa-
minandum est verbum istud Aposto-
li. *Qui spiritu Dei aguntur, Hi filij Dei*
sunt.

Hinc nanque ansam arripuere com-
plures, vt existimarint diuinam gratiã
nobis necessitatem, vimque inferre,
vt à spiritu acti, secundum spiritum
bene agamus. Non enim agi dicere-
mur, si resilire possemus. Verum erro-
rem refellere facilè possumus. Si nan-
que semel legimus, nos à Dei spiritu
agi, millies nos duci legimus. Spiritus
Ps.142. tuus bonus, deducet me in terram re-
Psal.118. ctam. Deduc me domine, in semitam
Esa.63. mandatorum tuorum. Descendẽs spi-
ritus domini, ductor eius fuit. Ductus
Matt.4. est Iesus in desertum, à spiritu. Addu-
cam eam in solitudinem, & loquar ad
Osee 2. cor eius. Duci autem uolentis est, vt
patet, non necessitatem patientis. Agi
itaque, non necessitatem, sed uehemen
tem inclinationem, hoc in loco signi-
ficat. Quod si uocabulum urgeas,
memento hiperbolas scripturæ sacræ
familiares esse. Nam & Esaias, vo-
Esa.59. cat Christum, vel spiritum sanctum,
& eius gratiam, fluuium uiolentum:
Violentiam tamen à spiritu sancto in-
ferri, nemo dicet. Et si fortasse nonnul-
li necessitatem. Cũ uenerit inquit, qua-
si fluuius uiolẽtus, quem spiritus domi-
ni cogit. Ita ergo per hiperbolam agi di
cimur à Paulo. Nulla tamen nobis in-
fertur vis, neque necessitas. Et cur mi-
raris hanc uocem agi, cum Marcus ma
ius, quid dicat de Christo Iesu? Im-
Mar.1. pulit eum spiritus in desertum, vel ex-
pulit? Sensum mihi crede, spectare o-
portet, non uerba nuda. Alioquin quo-
modo conciliabuntur Euangelistæ?
Matt.4. Matthæus dicit eum duci. Lucas agi.
Luc.4. Marcus impelli. Ductus est uolunta-
te & ratione. Actus magno affectu.
Impulsus summo feruore. Absit er-
go necessitas, saluaque sit semper li-
bertas. Hac declaratione etiam, con-
2.Cor.5. ciliatur locus ille. Charitas Christi
urget nos. Non enim intelligitur,
quod propriè cogat, sed quod uehemẽ-
ter impellat & agat. Magna nanque
est vis amoris. Fortis est ut mors dile-
ctio, dura sicut infernus æmulatio.
Aquæ multæ, non potuerunt extingue Cant 8.
re charitatem. Ille alius. Nemo ue-
nit ad me, nisi pater meus traxerit eũ. Ioan 6.
Verè quippe neminem Deus trahit.
tractu illo, qui inter motus uiolentos,
à sapientibus computatur, sed tractu
hiperbolico, de quo illud est. In funi-
culis Adam traham uos, in vinculis Osee 11.
charitatis. Et illud. Trahe me post te,
curremus in odorem unguẽtorum tuo Cant.1.
rum. Neque hoc fuit vnquàm mens
saluatoris, ut diceret, neminem ad eũ,
nisi tractus, coactusque à patre acce-
dere posse. Id enim, quomodo intelli-
geret, ipsemet exposuit eodem loco.
Murmurantibus nanque nonnullis, de
carnis suæ & sanguinis sacramento, di-
centibusque, Durus est hic sermo, Ioan.6.
quis potest eum audire? Sciens Iesus
apud semetipsum, quia murmurarent
de hoc, dixit. Hoc vos scandalizat?
Spiritus est qui viuificat, caro non pro-
dest quicquam. Verba quæ locutus
sum vobis, spiritus & uita sunt. Sed
sunt quidam ex uobis, qui non credũt,
propterea dixi uobis, quia nemo potest
venire ad me, nisi fuerit illi datum à
patre meo. Ecce quid intelligebat, cum
supra diceret. Nemo uenit ad me,
nisi pater meus traxerit eum. Hæc
est expositio. Nemo potest uenire ad Ioan.6.
me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Il
le alius locus. Exi in uicos, & in uias, Luc.14.
& sæpes, & compelle intrare, vt im-
pleatur domus mea. Hoc eodem mo
do declaratur. Non enim propriè
quisquam à Deo optimo maximo com-
pellitur, ut regnum cælorum, ubi do-
minica illa cena paratur, introeat. cum
magis vim ianitori inferre oporteat, ut
nos ad epulas illas admittere velit.
Regnum enim celorum uim patitur, Matt.11.
& uiolenti rapiunt illud. At compel-
li dicuntur plerique, qui doctrinæ ef-
ficacia, miraculorum quoque magnitu
dine, adeò ad fidem cõmouentur, & ad
bona opera, vt uix resistere possint, qn
credant, & benè operentur. Et reuera
non resistunt. Veritas enim uincit,
& inualescit, & non est qui possit aduer
sus eam, inquit Zorobabel. Quid ita-
que insinuet uox illa agi, intelligis. 3.Esd.3.

Significat enim efficaciam magnam diuinæ gratiæ, non uolũtatis quidem nostræ necessitatem. Sed mittamus etiã hiperbolam, ne verbum hoc αγομαι euadere uideamur. Nonne etiam secundum linguæ græcæ proprietatem, duci, oblectari, demulceri significat? Plutarchum lege. Οἷς χαίρειν, ο δημος καὶ ὑφ' ὧν. αγεσθαιπεφυκε. idest quibus gaudet populus, atque à quibus duci natura solet. Audis αγεσθαι? Sic Cicero pro Murena dixit, ludis oblectamur, & ducimur. At mittamus adhuc, quod Paulus, nos à spiritu diuino cogi diceret. Num & illud non legi-
Luc.14. mus. Et coegerunt illum? Vnde & in usu est, vt dicamus. Amicus meus me coegit. Est ne tamen uera coactio, absolutaque necessitas? Absit. Sed cur vsus est hac voce *Aguntur*, non ducuntur Paulus? vt in vehementia & feruore à carnis desiderijs, desistendi, perseueraret, & ambulandi secundum spiritum. Agi enim propriè hoc in loco, si & mysterium quo de agimus, & uerbi ethimologiam spectes, est à corpore abstractum animum diuino instinctu concitari, & non tepide, sed acrius in diuina exardescere. Vnde & vates alienatos, diuinoque furore correptos agi dicimus, & rapi. Quoniam ab eo, quod est secundum naturã, in id quod est contra naturam, vi superioris naturæ, eleuantur. Hæc neque est raptus, vel extasis ratio. Nunc enim non distinguimus raptum ab extasi. Quid mirum itaque, si homo ui diuinæ gratiæ gratificæ, quæ tanquam magnes calybem trahit, ab infirma natura ad diuinam participandam eleuatus (Fit enim diuinus, immo Dei filius, quinimmo Deus) agi dicitur & rapi? Verum neq; Prophetæ necessitatem à diuino spiritu patiuntur, quo pleni prophetant, si
1.Cor.14 Paulo credimus. Non enim tantum id asserit, sed & probat ad Corinthios dicens. Prophetæ duo, aut tres dicant, & cæteri dijudicent. Quod si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur, & spiritus prophetarum, prophetis subiecti sunt.

Neque igitur hi quos mouet gratia gratifica, necesse agunt. Vis igitur clarius? Tu tamen hic aduerte, quod duo sunt in Prophetis. Illuminatio mẽtis eorum, reuelatio scilicet prophetiæ: & reuelationis sibi factæ denunciatio. Primum certè non est in eorum potestate. Non enim semper quando uolunt prophetæ, fiunt eis reuelationes. Notum quippe est illud Helisęi de Sunamite. Anima eius in ama- 4 Re 4.
ritudine est, & dominus celauit à me, & non indicauit mihi. Item coram Iosaphat scire non potuit, quid prophetaret. Mox tamen canente Psalte, facta est super eum manus domini, & prophetauit. At secundum est proculdubio, in eorum potestate. Loqui scilicet, vel non loqui quæ eis reuelata fuerunt. Hinc est itaque, quod Prophetę semper nouis indigent reuelationibus, vt sciant semper prophetare, & non sicut habitus manens. Quod optime in Exodo significatur. Cum transibit gloria mea, ponam te in Exo.33.
foramẽ petrę. Et in libro Regum. Egre- 3.Re.19
dere, & sta in monte. Ecce enim dominus pertransijt. Verum habita reuelatione, illa vti possunt, ad placitum inuulgare, & non inuulgare. Ita ergo habere gratiam gratificam, iustificari, non est in nostra potestate, sed Dei, qui non necessario illam impartitur. At illa habita gratia, ipsa tibi subijcitur, ut habitus potentiæ. Potentia enim utitur habitu. Ita & anima, ipsa gratia, iuxta illud. Si spiritu facta car- Rom.8.
nis mortificaueritis, uiuetis. Ecce spiritus est habitus, quo nos utentes, per eũ carnis facta mortificamus, quoniam spiritus ipse, ut supra dixi, est causa prima, mouens non mota: comparaturque homini, vt sessor equo.

Difficultas tamen nonnulla hic est, Iob 4.
propter uerbum Iobi. Conceptum sermonem, quis continere potest? Et ite- Iob.32.
rum. Plenus sum sermonibus, & coarctat me spiritus uteri mei. Hiere- Hier.20.
mias etiam ait. Factus est in corde meo sermo domini, quasi ignis æstuãs, & defeci. Adde. Nam & Salomon inquit. Non est in hominis potesta- Eccl.8.
te prohibere Spiritum. Patet etiam Num.23.
quod

quod Balaam conceptum, vel immissum à diuino spiritu, benedictionem continere non potuit, sed eo nolente, illam inuulgauit. Verum hęc omnia nullius roboris sunt. Stat enim in acie inuictus Paulus, spiritus prophetarum, prophetis subiecti sunt. Quo cótra, quos agit spiritus phanaticus: arreptitij scilicet, & demoniaci, illi spiritui subijciuntur. Non enim possunt tacere si uelint. Hi nanque mente turbata, quasi tantum ab illo acti, dicunt, quæ dicunt, vt quod non ipsi loquuntur, sed alius per eos loquitur, optimè discernatur. Vnde in ipsa alienatione loquentes post alienationem, vt plurimum quæ viderint, nesciunt, & referunt se ad ea, quæ in ipsa alienatione positi, uolentes, vel nolentes dixerunt. Hi ergo quos Deus docet, & ad Ecclesiæ ædificationem illuminat, volentes loquuntur quæ reuelata sunt, & mente sanè quieta, ut ipsi, non alius per eos loqui uideantur. O ergo ignatum uulgus. O stultam plebeculam. Quot mulierculas, quod homunculos adorat in ipsius pernitiem, qui uel quę extasim patientes, pleraque in Christi persona dicunt, uel virginis, quasi acti vel actæ ab illo, seu ab illa, & non ex proprio sensu pronuntiantes? Quos tamen iam constat seduci, vel seducere. quia spiritus prophetici, prophetis subditi sunt, quo ad promulgationem, vt dictum est. Nemo tamen hic aduertit, sed passim hæc uerba, hos actus, has mulieres, hos homines adoramus vniuersi, stupemus, admiramur. Vtinam aliquando, hanc imprudentiam exuamus. Vtinam a perniciosa ista curiositate & ignoranti, aresipiscamus.

Verba illa Iobi. Hieremiæ, & Salomonis, magnam diuini spiritus vehementiam duntaxat significant, quan
Eccl. 8. quam uerbum illud. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, de vitali spiritu intelligatur. At quod de
Num. 23. Balaam dicitur, non obstat. Regulariter, enim intelligi debet spiritũ propheticum, subiectum Prophetis esse. Verum quandoque Deus, eis inuitis facit eos loqui, quæ tacere mallent.

Nemo autem miretur, si de gratia gratifica agens, sermonem transtuli ad raptum, ad extasim: Nanque magnus Dionysius, ita me docuit, qui pro explorato habet, quod omnes Deo chari, qui Deum diligunt, à Deoque vicissim diliguntur, extasim patiantur. Extasim (inquit) facit diuinus amor. O quàm rari sunt, qui extasim patiantur. Quàm rari ergo sunt, qui Deum ament, quique amentur à Deo, tu collige. Aduerte nihilominus ne erres, & ne animo concidas. Bifariam contingit in extasim rapi. Eleuari scilicet ab exterioribus sensibilibus, quibus naturaliter intendunt homines, ad ea quæ supra hominem sunt. Quandoque enim est extasis, quo ad intentionem & affectum tantum, vt scilicet cum aliquis externis sensibus, & sensibilibus vtitur, attamen mente, affectu, non nisi diuinis rebus inhiat, & intendit, ut eas toto corde intelligat atque diligat. Ita extasim patiuntur omnes, qui sunt in diuinam gratiam recepti, qui spiritales dicuntur, qui secundum carnem non ambulant: qui re ipsa, non modo uoce religiosi sunt: vident, audiunt, comedunt, possident, & tota eorum mens ad eam semper respicit, qua uritur & cócoquitur, diuinam flammam. 1. Cor. 7
Vtuntur his rebus, non fruuntur, de quibus Paulus. Qui habent, tanquã non habentes: qui flent, tanquam non flentes: qui gaudent, tanquam non gaudentes. Hoc nanque est quod Dionysius dicit. Est autem extasim faciens diuinus amor. Aliquando uero est extasis seu raptus, vel mentis excessus, cum homo ab vsu sensuum etiam, & rerum sensibilium abstrahitur ad aliqua supernaturaliter uidenda, vel prę- Gen. 2.
ter sensum exteriorem tantum uisione imaginaria. Sicut accedit Petro ac Ioannis Euangelistæ. Vel præter imaginationem etiam, uisione intellectuali. Sicut primo hominum parenti cum sopore illo detineretur. Vel tandem supra intellectum uisione faciali diuinæ essentiæ, vt Paulo 2. Cor. 12
nostro super tertium cœlũ. Ita autẽ communiter sermo est de extasi, &

paucis admodum hæc extasis contingit. Est itaque ratio inuincibilis ista, si quos tanta vehementia agit diuinus spiritus, vt extasim istam hoc modo patiantur, vt sit illis liberum si uelint oblitescere: multo magis hominis voluntas, quamuis à diuina agatur gratia, cum non rapiatur in illam extasim homo, erit sui iuris, ut illi acquiescere possit, & reluctari ut libuerit. Habes ergo Apostoli mentem, quid sibi velit cum dicit. *Qui spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt.* Sed quò ista spectat propositio? Huc. Dictum est, quod ꝓpter inhabitantem spiritum Dei in nobis, viuificabit Deus mortalia corpora nostra, vt anima & caro viuant vitam gloriosam & perhennem. Et repetitum est. Si spiritu vos agente, carnis actiones mortificaueritis, uiuetis. Ne id tibi dubium uideretur, probare uoluit. Probatio igitur hæc est. Qui inhabitantem in seipsis spiritum Dei habent, quo aguntur, vt secundum spiritum uiuāt, non secūdum carnem, hi filij Dei sunt. Filijs Dei debetur hæreditas Dei: hæreditas est æterna uita, & gloriosa: habentibus igitur spiritum Dei, æterna uita illa debetur. Iste est scopus. Sequitur.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba. Quod interpretatur, vel est. *Pater.* Quo verbo, hoc mysterium pulchrè declarat. Dictum est enim. Si spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Potuisset quispiam dicere. Non possumus. Immo, inquit, Apostolus. Potestis, non ex uobis, sed ex spiritu diuino. Iudæi etiam spiritum habuere, nec tamen potuerunt. Efficacior est spiritus christianorum valde, quàm Iudæorum. Habuere Iudæi spiritum in uetere lege, uerum retrahebantur magis spiritu illo, quàm agerentur. Christiani uero agūtur, non retrahuntur ab opere. Quid enim retrahit magis, quàm timor? Vnde qui timore agit, agere nollet. Quid autem agit magis, quàm amor? Iudæi quatenus sub lege erant, continuè per omnem eorum uitam, in timore fuerunt, ne lex eos accusaret, & puniret. Quandoquidem sciebant ipsam ea reqrere, quę humanis uiribus sine gratia, nequaquam præstari poterant, quā ipsa sanè minimè largiebatur. Absolutè igitur legem facere nolebant, & nisi pœnam timuissent, haudquaquàm fecissent. Verum Christi euangelium, ostendit rem totam facilem esse, Deo in nobis uelle & perficere operante, qđ in lege non fiebat. Velle enim operabatur, at non perficere, Paulo supra dicente. Velle adiacet mihi, perficere autem non inuenio. Rem.7. Accendimur itaque ad operandum per legem Christi, quēadmodum per Mosi legem, deterrebamur, seruos itaq; nos constituebat lex. Verum Euangelium filios. Seruorum enim timere est, & pusillanimes atq; uiles esse. At liberi generosi sunt animi, ardentesq; in operibus ut patri quē diligunt, complaceant. Operantur nanque ad patris nutum magno aīo, quicquid ille iusserit, quamuis arduum & difficile. Propterea ipsi Deum dn̄m uocitabant: nos Patrē cum p̄camur, appellamus. Ita profectò orare nos docuit Chr̄s Iesus. Pr̄ nr̄ qui es in cęlis. &c. Vnde nō puto, ita legendū. *Abba pater.* Sed Matt.6. *Abba, quod interpretatur, uel quod est Pater.* Ita enim habet textus gręcus. ἀββᾶ ὁ πατήρ. Estque ὁ articulus, ut patet, qui hoc loco posponi debuisset, nisi hunc sensum uoluisset habere Paulus. Fuissetque, magè usurpandus Vocatiuus casus, quàm Nominatiuus. ἀββᾶ ὦ πατήρ. At scribens Græcæ græcis, & Latinis vocem Hæbræam, vel Siram. ἀββᾶ, Græce uoluit interpretari, ὁ πατήρ. Et est Nominatiuus casus.

Sunt autem hic aliqua annotatione digna. Primum enim, uidetur multiplicare Apostolus diuinum spiritū, Seruitutis, & adoptionis. Secundo. Quomodo serui erant Iudæi: nos uero filij. Nonne ipsi filij appellati sunt? Primogenitus meus Israel. Exo.4. Ex Ægypto uocaui filium meum. Osee 11. Ego dixi Dij æstis, Psal.81. & filij excelsi omnes. Nos item non appellamur serui? Euge serue bone. Fidelis seruus, & prudens. Matt.25.

Paulus

Paulus seruus Iesu Christi. Cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite quia serui inutiles sumus. Tertio. Quomodo Deus erat Iudæorum dominus, nonne pater? Nonne erat, dicebaturque pater eorum? Nonne ipse est pater tuus, qui fecit, & creauit, & possedit te? Nonne est, & noster dominus? Per dominum nostrum Iesum Christum. Quarto. Quomodo illi timebant, nos uero amamus? Nonne & hi diligebant, nos quoque timemus? Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo. Timete eum, qui potest animam & corpus, mittere in gehennā ignis.

Rom. 1. Luc. 17. Deut. 32. Deut. 6. Luc. 12.

Ad Primum dubium. Respōdeo. Non spiritum, sed spiritus dona multiplicari. Spiritus enim sanctus, in Iudęis timorem effecit quasi quid imperfectū, atq; animale. Deinde in nobis amorē, quasi quid spiritale & perfectum. Non enim prius quod spiritale est, sed quod animale. Hinc ergo fit, vt illa duo uera sint, quæ in Sapientię libro scripta sunt. Spiritus Dei vnicus est, & multiplex. Vnicus est in essentia, multiplex in effectibus. Timor igitur ille (dices) erat donum spūs sancti. Fateor. Sed ille seruilis erat. Concedo. At non quatenus seruilis erat, à spiritu sancto erat. Vbi em̄ spūs domini, ibi libertas. Timor seruilis est pęnam timere, hoc est à spiritu sancto, & bonum est. Verum timere tātum pęnam, malum est: & hoc nō est à spiritu sancto. In hocque completur ratio timoris huius, vt seruilis. Sed timor ab opere retrahebat, dices. Concedo iterum. Sed occasione accepta, vt seruilis. Hic autē à spiritu sancto non erat. Et de hoc satis.

1. Cor. 15. Sap. 7. Ioan. 8.

Ad illa tria simul. Respōdetur. Quod Iudæi quatenus sub lege seruierant, nō filij, timebant, non amabant: Deumque habebant in dominum, nō in patrem. Nos item è contra. Quatenus sub gratia filij sumus, diligimus: Deumque patrem magna fiducia appellitamus. Verum non obstat huic, quia & Iudæi absolute filij dici possent, & Deum diligerent, atq; eum patrem vocarent. Nos vicissim serui dicamur, deumq; vt dominum timeamus. Sat est Paulo, quod res ita se se habet, si legem vt lex, grati ā vt gratia consideres. Lex enim terret, minatur. Vnde & cum terroribus data est. Cęperunt nanque audiri tonitrua, micare fulgura, nubes densissima operire montem, clangorq; bucinæ uehementius perstrepebat, fumabatque totus mons Sinai, eo quod dominus in eum descendisset in igne. At Christi Euangelium, gratia spiritus sancti, lenit, mulcet, blanditur, promittit, consolatur. Tanquam seruis itaque data est lex Iudæis: nobis tāquam filijs illuxit Christi gratia. Distinguit enim semper Paulus vt uidistis, gratiam à lege. Quia autem aduenienté Christo, euāgeliumque inuulgante, gratia hæc ad omnes Gentes promiscuè, nullo delectu habito effusa est, omnes Dei filij effecti fuisse dicuntur, & diuino repleti amore. Vt hinc haberi possit alia solutio. Scribit nanque Romam Apostolus. Romæ autem erant & Iudæi, & Gentes. Vos ergo omnes (inquit) Accepistis spiritū adoptionis, in quo clamamus Abba pater. Non tantum Iudæi. Licet antea illi filij, Gentiles uero serui dicerentur: sed primam responsionem substine. Nescio enim duriorem seruitutem, uidere quàm Iudęorum illa, vt sub lege conclusi tenebātur. Seruus erat eorum intellectus, qui non nisi figuras, vmbras, & enigmata speculabatur, vt illis maximè conueniret. Videmus nunc per speculum in ęnigmate. Nobis autem, quod sequitur. Videmus facie ad faciē. Luce quippe euangelij adueniente, cessarunt figurarū ęnigmata. Affectus erat seruus. Nā affectus liber, ex se mouet, quod amori ꝓpriū est. Qđ uero ab alio mouet, seruus est, quod quidē timor efficit. Ipsi semp in timore erāt. Effectus ēt seruus erat. Nobis nāq; pp opera bona, tanq̄ filijs ęternę uitę hęreditas promittitur. Suis operibus, tanquam seruis munera caduca dabantur. Ni mirum ergo, si magna ratione, nostrę dignitatis intuitu instituit Christus, & Deus, & homo orationem, qua mox renati ex spiritu, noua illa atque inaudita generatione, citra omnia merita nostra, Deum optimum maximum patrem uocaremus, quod nullo vnquam

Bit. ad Rom. Exo. 19. 1 Cor. 13. Matt. 6.

quam seculo contigit. Nullibi enim legitur in sacris literis, Iudæos olim hac uerborum forma orationes ad Deum fudisse. Verum post Christum, omnes diuino agitante spiritu, clamamus. *Abba Pater.* Signum igitur est, quod illi ut sub lege, adeò non fidebant, vt Deum Patrem vocarent. Verum nos fidimus. quia uerè scimus quod sumus filij eius, non serui. Hanc enim rationem tangit Paulus subijciens. *Ipse enim spiritus contestis est spiritus nostri, quod sumus filij Dei.* Et sensus est. Spūm nostrum, spiritumque suum nos inhabitantem, simul testari quod sumus filij Dei. Ex hoc ipso uidelicet, quod clamamus, *Abba Pater.* Neq; enim spiritus sanctus nos ad clamandum impelleret, (non enim impellit ad mendacium.) neque nos tanta fiducia clamaremus. Vereremur quidē eum dicere patrem, cuius filij non essemus. Huius signum est, quod qui in peccatis degunt, cōscientiæ aculeo extimulati, anguntur quandoque an Deū patrem appellare debeant, cuius filij non sunt. Quoniam eius præcepta trāsgrediuntur. Postquam igitur sancti & religiosi viri, ex inhabitante eos spiritu vrgentur, vt clament, *Abba Pater.* testimonium efficitur validissimum, & omne exceptione maius, quod filij Dei sunt, quatenus sunt sub gratia. Quod sanè Iudæis ut sub lege, nequaquam conueniebat. Cum autem clamorem audis, deuotæ mentis affectum intellige, qui non tam sermone ponitur, quā magna totius cordis intentione profer-
Psal. 118. tur. Iuxta illud. Clamaui in toto corde meo. Est enim clamor cordis, uehemēs piæ cogitationis intentio, quę cum christianus orat, magnum exprimit desiderantis & petentis affectum, vt effectum non desperet. Rectè autem dicit Psaltes. Clamaui in toto corde meo, vt intelligas nihil aliud esse cogitandum, quando clamas ad dominum. In sola enim religiosa cogitatione totus spirit⁹ occupari debet, ne mens diuisa, quod postulat, nequeat impetrare. Clamor oris, non semper est à spiritu sancto. Di
Esa. 29. cit enim dominus. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum, longe est à me. At clamor iste cordis, aliunde esse non potest. Iuxta illud Pauli. Ne-
mo potest dicere, dominus Iesus, nisi in 1. Cor. 12.
spiritu sancto, idest per spiritum sanctū. Intelligitur enim dicere corde, non ore tantum: asserere scilicet, & credere. Nam qui dicit tantum ore, non dicit, non asserit, sed mentitur potius. Vnde scriptū est. Nō oīs qui dicit mihi Dñe, dñe &c. Hinc ad Galatas nō dr̄, nos clamare. Sed spiritū sanctum in nobis. Mi-
sit (inquit Apostolus) spiritum filij sui in Gal. 4.
corda nostra, clamātem abba, quod interpretatur Pater. Non quod spūs sanctus clamet, vel oret, sed quod ab ipso sit noster iste clamor, noster affectus, nostra pia oratio. Vnde & dicit hic. *In quo clamamus*, idest per quem. Ipse quidē nos clamare facit, desiderij clamore, ad dominum, atque consequenter exaudiri. Iuxta illud Dei ad Mosen in silentio deprecantem, pro filijs Israel liberandis, cum Pharao illos aggressus esset.
Quid clamas ad me? Loquere filijs Is- Exo. 14.
rael, ut proficiscātur: tu autem tolle uirgam tuam, & extende manum sup mare, & diuide aquas, ut transeant filij Is-
rael per medium sicci maris. Anna etiā 1 Re. 1.
orationem fundens ad dñm, loquebatur in corde suo, tātumq; labia eius mouebant, & vox penitus nō audiebatur: exaudita est tamen, & dedit illi Deus filium Samuelem. O quàm utile est hoc silentium oris, cum cordis clamore.

Caue tamen, ne hinc argumentum sumas, contra uocales præcationes, contra flaminum pios clamores, & cantiones in Ecclesijs fieri solitas. Nemo em̄ non hæreticus, aut parum pius, hymnos, cantica, morem iubilantium, & cōcinētium Deo, inter christicolas detestatus est. Basilides. Eunomius. Iulianus apostata. Manichæi, & posterioribus seculis Vuicleff heresiarcha pditissimus. Hi fuere, quorum uitiatæ aures, infectaque lingua, suaues hasce cantilenas, psalmodias, melos omne diuinarū laudum abhorrebant, fastidiebant, detrectabant, ferre non poterant. Ex quibus cum liquida uoce, & debita modulatione cantantur, quantum fructus Ecclesiæ sanctæ proueniat, pij sincerique gustus experiuntur. Consolantur em̄ tristitia corda, diuinæ laudes decantare,

inertes

inertes excitāt, fastiditos oblectant, peccatores inuitant ad lamenta, duros cōpungunt, flectunt rigidos, pios magna alacritate replent, ad contemplanda diuina, persæpe etiam transfixis præcordijs euehunt. Lege tu Augustinū. Quātum (inquit) fleui in hymnis & canticis tuis? Nam uoces illæ influebant in auribus meis, eliquebatur ueritas tua, in cor meum: ex ea inde estuabat pietatis affectus, currebant lachrimæ, & bene mihi erat propter eas. Ob id spūs sanctus, uix nata Christi Iesu ecclesia, primos illos nostrum omnium patres docuit, vt ad confitendas extollendasque diuinas laudes, vocis canore & modulatione, Dei magnalia personarent. Ne dicas quæso, uana superstitione fuisse, recenter cantum inductum, sed illum magè agnoscas, cum christiana religione natum, & coalitum. Refert enim Plinius nepos, scribens ad Traianum, cuius tempore Ioannes Euangelista uiuebat, christianos ante lucem conuenire solitos fuisse, carmenq; secum inuicem Christo, tāquam Deo magnis uocibus decantare.
Act.16. Nonne & in Apostolicis actis legimus, Paulum nostrum, & Sylā in carcerem cōiectos, media nocte adorantes dominum, tam alta voce diuinas cecinisse laudes, vt eos audirēt milites, qui in custodia erant? Vnde & ipsis clamantibus vel canentibus, factus est terremotus magnus, ita ut fundamēta carceris tremuerint, aperta sint ostia,
Eph.5. vinculaque soluta? Propterea hortatur ipse nos omnes. Loquentes uobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritalibus cantantes & psallentes. Sed
Luc.2. quid immoror? Nascente domino, audi
Matt.21. tus est angelorum chorus concinentiū. Cantarunt pueri, ingrediente Christo
Apo.19. Hierosolymam. In Apocalypsi audis symphonias, tubas, uoces, clamores exercituum qui sunt in cęlis. In testamē
2.Par.20 to ueteri. Dauid quatuor millia cantorū instituit, quò diuinas laudes celebrarent. Nonne chorum fecere Christus, & discipuli, post cęnam illam sacram, ut hymnū alternis vocibus dicerent? Quò dicto, (si Euangelista non mentit,) exierunt. Vt uerum fatear, crediderim ego à natura innatum esse, ut non modo corde, sed ore, singulariter labijs, uocibus, gestibus, tripudijs, membris omnibus Deum omnipotentem collaudare nemo desinat. Inditio est, quod & ante Mosi legem, Orpheus, Museus, Linus, Pindarus, diuina mysteria cecinerunt. Ne Cātica Moysi, Esaiæ, Abachuc, Dauidis, Zachariæ, Simeonis, & Virginis Deiparæ recenseam. Quis nesciat bone Deus, uerbis, signis, actionibus externis, intellectū hominis ad inuisibilia rapi atque ascendi? Videmus nanque per speculum in ænigmate. Inquit Apostolus. Et exploratum est, nemi nē quoad peregrinamur à domino, intelligere posse, nisi phantasmata speculetur. Igitur & hominis affectus, qui intellectum sequitur, ad inuisibilia amanda, exterioribus actionibus, uerbis, & factis quàm maximè excitatur. Qui id negat, hominem (audeo dicere) exuit, vel Deus est, vel bestia. Non indigere enim rebus, quæ affectū ad diuina excitent, perfectorum sanè est. Illi itaque in silentio orent, cum Mose, cum beatis. At citra eos vniuersi. Non quo De' modulis, vel uerbis demulceatur, sed quo ipsi, vel frigidi, vel tepidi quasi cōfricati, incalescāt cum Paulo, qui se inter promiscuam multitudinem adnumerat, loquantur, clament, pectora tundant, concinant, intonent, vocem extollant, etiam si clauso cubiculo orant, dicentes. Orabo uoce, orabo & mente. 1.Cor.14
Voce mea ad dñm clamaui. Voce mea Ps.3.
ad dñm depræcatus sum. Nōne & Christus magister, voce moriens orauit? Pater, in manus tuas commendo spiritum Psal.141.
meum. Cum id quod petebāt, obtinuerint, non mente solum, sed & ore Deo Luc.23.
gratias agant; vt homo Deo totus inseruiat, à quo totus est. Omnem aufer iniquitatem (inquit Oseas,) & accipe bonum, & reddemus tibi uitulos labiorū Osee 14.
nostrorum. Certè enim admodum tepidus est vel frigidus, cuius interna pietas in religionem non prodit exterius. Scriptum quippe est. Quis continebit ignem in sinu suo? Vnde Psaltes. Lætatum (inquit) est cor meum, & mox exultauit etiam lingua mea. Cum itaque Apostolus hic cordis clamorem magni facit, illas duntaxat oris exclamationes

(Marginal notes in second column: 1.Cor.13 beside "nanque per speculum"; 2.Cor.5. beside "nē quoad peregrinamur"; Prou.6. beside "Scriptum quippe est"; Ps.15. beside "tum (inquit) est cor meum")

repudiat atq; nullipendit, quæ hipocritiæ sunt. Hipocrisim enim omnē, destomacchatur vbique. Indicat ergo clamandum, orandumque corde, non solum ore, non tamen corde solummodo. Sequitur.

Si autem Filij, & Hæredes, Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Ipse ei̅m
Rom. 8. Christus, cum sit Dei primogenitus inter multos fratres, est etiam primus hęres. Vnde & hæres absolute dicitur.
Heb 1. Quem constituit hæredem vniuersorum, inquit Apostolus. Et Iudæi. Hic est
Matt. 21. hæres. At nos adoptione filij, cohæredes sumus, quia cum ipso beati erimus.
1. Ioan. 3. Videbimus enim Deum, sicuti est. Deus itaq; nostra erit hæreditas, iuxta illud. Dominus pars hæreditatis meæ. Et il-
Psal 15. lud. Ponam te in filijs, tribuam tibi hę-
Hier. 3. reditatem præclaram. Illud quoq;. Su-
Isa. 58. stollam te super altitudinem nubium, cibabo te hæreditate patris tui.

Verum hic sunt dubia super his, quę hactenus dicta sunt. Primum enim uidetur, quod non simus filij Dei, per adoptionem in hoc seculo. Nam in-
Rom. 8. fra dicit Apostolus. Expectantes adoptionem filiorum Dei.

Eccl. 9. Secundo. Esto quod simus filij Dei, id nos nescimus. Nam nemo scit, vtrū amore, vel odio dignus sit. Spiritus sanctus itaque, non testatur cum spiritu nostro, quod simus filij Dei. Si enim ita esset, iam spiritus Dei faceret nos scire, quod simus filij Dei.

Tertio. Paulus dicit hic. Nos spiritū adoptionis filiorum accepisse. Ad Gala-
Gal. 4. tas autem dicit. Nos recepisse. Quæritur diuersitatis ratio.

Quarto. Nulla rōne videtur, nos posse dici heredes Dei, nisi ualde ĩpropria, quoniam nemo est heres nisi moriētis. At Deus mori non potest.

Quinto dicit quod sumus Christi cohæredes. Hoc difficile est, quia hæreditas illa minimè diuiditur, non capit itaque plures hæredes.

Sexto. Ad Galatas dicit, quod sumus hæredes per Deum. Nō dicit Dei. Quid sibi vult uerbum istud?

Ad Primum. Dicitur, Duas esse adoptiones. Alteram perfectam. Imperfectam alteram. Hæc per gratiam, illa per gloriam est. Non igitur. n. incassum, bis audita est uox patris dicentis. Hic est fi- Matt. 3. & 17.
lius meus. In Baptismo, & in Transfiguratione: Vt primum gratiæ plenitudo, secundo, gloriæ significaretur. Et vtramq; nobis esse, affuturam mirabiliter præsignaretur. In Baptismo nanque innocentia, in Transfiguratione beatitudo indicata est. Hanc igitur accepimus, illam expectamus. Vt scilicet anima liberata, & corpus à corruptione, & à mortalitate redimatur. Quod nondum factum est, nec fiendum, nisi post nouissimum magni iudicij diem. Tunc enim apparebit, nos uerè esse dei filios. Vnde Ioannes. Videte (inquit) 1. Ioan. 3.
qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur & simus. Nunc filij Dei sumus, sed nondum apparuit, quid erimus.

Ad secundum. Spiritus sanctus testimonium afferens, quod sumus filij Dei, efficit ut confidamus certissimè sine hęsitatione nos esse Dei filios. Verū non efficit vt id sciamus. Quare magna ratione dixit Apostolus, quod affert testimonium, uel testis est. Nam testes vt fidem tantum, non scientiam aut euidentiam faciant, inducuntur. Non inficior tamen, dono speciali & peculiari spūs sancti, posse nonnullos scire, idest euidenter cognoscere, quod filij Dei sint. Iuxta illud Pauli. Non accepimus 1. Cor. 2.
spiritum huius mundi, sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.

Ad Tertiū. Indicare uoluit pulcherrimū hoc mysterium ibi Paulus, agens de filij Dei incarnatione. Oēs. n. hoīes, in primo parente filiorum Dei adoptionem acceperant. Eo peccante, ammiserunt. Cum aūt uenit plenitudo tēporis, denuo receperūt: eam perditam recuperarunt. Ideo nanq; Dei filius, factus est hō, ut hoīes faceret filios Dei, quinimmo & Deos. Sed & fortasse hoc idem, hic insinuatur cum dr̄. Non accepistis spūm seruitutis, iterum in timore, sed accepistis spūm adoptionis filiorum Dei iterum. Vtrobiq; enim seruit uerbum illud, *Iterum*.

Ad Quartum, dici potest. Deum nobis mori, quoad cognitionis modū, secundum

eundum quem nūc eum cognoscimus.
1. Cor. 13. Cum enim uenerit, quod perfectū est, euacuabitur quod ex parte est. At melius est vt dicatur. Ex naturæ nostrę defectu accidere, quod nemo alteri bona sua, in hæreditatem dare possit, nisi moriatur. Quia scilicet non possunt hęres, & is cuius est hęres, simul bona illa tanquam sua possidere. Ista itaq; imperfectionis ratio, non illuc transfertur, sed ista tantum, quod omnia bona acquirit & possidet hæres, quæ sunt domini, cuius hæreditatem sortitus est. Omnem enim illam felicitaté, qua fruitur Deus, participamus & nos ipsi, licet non æqualiter. Sed secundum nostræ capacitatis mensuram.

Ex hoc ad Quintum patet responsio. Cohæredes enim Christi sumus, non hæreditatis diuisione, sed communione.

Ad Sextū. Fortasse intelligit per Deū, idest per misericordiam Dei. Ipse enim est, qui nos facit hęredes, sicut & filios. Vel etiam iusiurandum est Apostoli. Si filius & hæres, per Deum. At certè & ille textus habet. κληρονόμος θεοῦ. διὰ χριστοῦ. Hęres Dei per Christum, idest Christi merito. Non tollitur tamen ratio meritorum nostrorum. Sed ideo frequenter, tantum Christi meritum nominatur, qa aliqui citra propria merita, per Christum duntaxat hæreditaté illam consequuntur. Vt qui suscepto baptismo conuolant. Quod si diligenter attendes, scrupos euitare poteris innumeros. Deinde dicit.

Si tamen simul patimur, vt & simul glorificemur. In apertum & spatiosum cāpum, sermonem eduxerat Paulus, diuinarum gratiarum, magnitudine, & multitudine dilatans & amplificans. Qualis enim est hæc gratia in primis, exuisse timorem, seruitutisque degeneris vilitatem: generosum autem, intrepidumq; liberorum amorem, honestū, insignè induisse. Qualis & hæc: Non regis terreni, non Cæsaris, sed regis regum, summique Imperatoris filiū, euasisse. Amplius, & eius hæredem, charissimique filij eius primogeniti, plena participatione consortium & cohæredem. Nulla certè gratia maior ab homine excogitari potest. Ne ergo tu ipse, diuinæ gratiæ magnitudine fretus, tanquam de hæreditate securus, ociareris, torpesceres, significare uoluit, quod & tua opella, ad hæreditatem illam consequendam necessaria est. Gratis te adoptauit in filium Deus. At nisi operam dederis, vt dignus uideare, ab hæreditate diuina, tanquam ingratus & indignus reijcieris. Quid igitur est, quod agere oportet futuros Christi cohæredes in regno cælorum? Istud est: vt illi in hac uita similes simus, qui in uita illa similes futuri sumus. Aduersa omnia cum eo patiamur: lubenti animo perferamus & morté, quod & ipse fecit. Ita enim fiet, vt qui eius sotij fuerint in passionibus, sint & in gloria consortes. Ne uero tereare, tu qui carnem sapis, & non quę Dei sunt, Apostolus ostendit, præmia maiora laboribus esse. Deus sanè ampla retributione eos semper vincit, qui ei inseruiunt: ne ipsi animo efferantur, sed humilientur magis, videntes longè plus illis dari, quàm meruerint. Vnde inquit.

Existimo enim, quod non sint condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam. Non spectat passiones, ut propter diuinum amorem, ex gratia diuina tollerantur. Quomodo enim actiones, hac ratione dignæ sunt uita æterna, ita passiones. Verum, tm̄ intuetur, consideratque mala ipsa absolutè, inediam, carceres, tormenta, mortem. Dicitq; ea nullo modo condigna esse, idest, paria, neque quantitate, neque proportione ad futuram gloriam. Non igitur mundi huius tribulationes, ægrè feramus. Tum quia tribulatio cum fine est: merces sine fine. Id quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Tum, quia labor est hic modicus, gloria multo maior. In paucis uexati, in multis bene disponentur. Tum quia, quicquid mali patimur, peccata nostra meruerunt. Propter peccata, ueniunt aduersa. Tum quia, & nostro dolori semper risus miscetur. 2. Cor. 4. Sap. 3. Ps. 93.

Secundum

Secũdum multitudinem dolorũ meorum consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Tum quia & patiẽtes, fortiores euadimus. Cum infirmor, tũc fortior sum. Tum quia cõmune est omnibus, pati & torqueri. Nemo est enim qui nõ suos patiatur manes. Popularis homo regi similia passus. Quod uerò Paulus dicit. *Existimo.* Non ut dubietatem significet, accipiendum est. Sed vt incunctanter, indubiam, vehementemque fidem faciat.

2.Cor.12.

Sap.18.

Quod aũt dicit. *Huius temporis.* Intelligit totius uitę huius decursus, vt intelligas oẽs, vitæ omnis erumnas & tribulationes, si etiam simul aggregentur, impares esse magnitudini gloriæ illius supercælestis. *Quæ reuelabitur in nobis*, vel erga nos. Cum tortores nostri, & qui nos angustiauerint, atque cladibus & iniurijs affecerint, turbabuntur timore horribili, & dicent. Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij: nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo, computati sunt inter filios Dei. Non incassum autem dicit. *Reuelabitur.* Nam gloria magna est etiam in præsentiarum sanctis omnibus. Arram quippe æternæ habent hereditatis. Spiritu sancto aguntur. Assistunt illis angeli. testimonium habent conscientiæ, in cęlis spatiantur: caduca hæc & terrena superuolant, Deo adhęrẽt toti. Verum gloria hæc ignota est: nebulis enim passionum & tribulationũ, quibus in hac uita præmuntur, delitescit. Tunc itaq; reuelabitur, patefiet, elucescet. Nunc filij Dei sumus, inquit Ioannes, & nõdum apparuit quid erimus. Gloriã autem nominat, ut nos omnes accendat, extimulet. Quod apud nos, nihil soleat ardẽtius expeti, nihil desiderari magis, quàm gloria. Gloriosum enim esse, clara scilicet cum laude notum, quis est q non summopere cupiat? Hæc profecto videtur esse bonorum omnium summa. Si itaque pro labili, inanique gloriola, tandiu laboramus, vt nemo sit, quem dilatio atque diuturna expectatio non maximè angat, quàm maiore uehementia ad illam gloriam nullo unquam tempore interituram, suspirare debemus, vt nõ modo rebus hisce nõ hæreamus: uerumetiam ægrè feramus tarditatem hinc abeundi, vt optabilissima illa gloria, quàm citius perfrui ualeamus? *Nam anxia expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. (Vanitati enim creatura subiecta est, non uolens, sed propter eum qui subiecit illam in spe.) Quoniam & ipsa creatura liberabitur, a seruitute corruptionis in libertatem ipsius gloriæ filiorum Dei.* O si quis posset abditæ hæc Pauli sensa rimari. Audi Roma. Si mũdus omnis, & vniuersa natura anxia ad modum sollicitudine, hanc gloriæ filiorum Dei reuelationem expectat, nec ꝑsentia curat: multò magis tu homo mẽte præditus, præsentibus neglectis, ad illam gloriam, totis (vt aiunt) viribus cõtendere debes? Si mundus ipse assiduè perpetitur, affligiturque, & tantis subiacet uanitudinibus, ob id quod sperat atque confidit, bonis illis aliqua ratione potiri, quibus tu perfrueris, ꝓpter quẽ is conditus est: cur est quod non multo maiorem tu ipse spem alis, & spe ista fretus, tribulationes quasque rides & contemnis? Si Deus fabricam mundi hanc, perpetua induet immortalitate, ab omnique corruptione & alteratione liberabit, putas quàm magna erit electorũ gloria, propter quos omnia creata sunt? Si totus mundus tibi compatitur, quid doles, si tu ipse pateris, si prę sens non est, sed futura mundi gloria? Dolendum tibi certè non est, si tuã felicitatem adhuc expectas. Si Deus quandoque creaturis istis quietem daturus est, quæ illi seruiunt, & famulantur: Nũ tibi non dabit aliquando requiem, quẽ in filium adoptauit? Durate, durate Romani, & uosmet rebus seruate secundis. Talia sensu refert Apostolus noster, erigens nos in spem viuam, in diuinæ prouidentiæ fidem, in præsentium tribulationum neglectũ: in futuræ desiderium felicitatis, ad extremũ, in suæ incomparabilis magnitudinis opinionem. Ex hoc scilicet, quod ab omni mũdo anxia expectatione, gemitibus quoque inenarrabilibus expectatur, non modo desideratur. Sicut enim Prophetæ, flumina plaudentia scribunt, montes Ps.97.

Sap.5.

1.Ioan.3.

Psal.113. tes exultantes, & prosilientes colles, ui
Esa.16. neas item lamentantes, laquearia templi eiulantia: nos quoque in usu habemus, ut dicamus, prata ridere, muggire æquora, sibilare uentos, currere, uolare que nubes. Virgo etiam illa sanctissima Agnes de Christo dixit, cuius pulchritudinem Sol & Luna mirantur: ita Paulus Apostolus mundum depingit, tanquam hominem quendam expectãtem, anxium, ingemiscentem, parturiẽtem. Vnde subdit.

Tre.2.

Scimus enim, quod omnis creatura congemiscit, & comparturit usque ad huc. Creaturæ itaque nomine, mundus iste totus intelligitur. Quamuis enim creationẽ scribens Moses, de angelis uerba non fecerit. Constat tamen ex Paulo, (quicquid Philosophi ethnici mentiantur) eos fuisse creatos. Ita nanque Colossen
Coloss.1. sibus scribit. In ipso condita sunt vniuersa, in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominatiões, siue principatus, siue potestates. Omnia per ipsum, & in ipso creata sunt. Sub creaturæ igitur nomine, hoc loco ueniunt & angeli. Nanque non modo cęlum, & elementa innouabuntur, cũ
Ps.109. iudicabit dominus in nationibus, implebitque ruinas: sed & angeli ipsi accidentario quodam gaudio magis replebuntur. Sicut ergo cœlum & elementa, ita angeli reuelationem glorię filiorum
Heb.1. Dei uehementer expectant. Quoniam enim in ministerium missi sunt propter eos, qui hereditatẽ capiunt salutis. haud dubiè nostra felicitate, eorum felicitas augescet. Sicut nanque parentes, cum filius in altiore gradu locandus & spectãdus est, seruos omnes nobilioribus, splendidioribusq; uestibus, non ad eorum, sed ad eius gloriam induunt: ita Deus in regeneratione illa, cum filios suos, in diuinæ hæreditatis & maiestatis sublime collocare voluerit: angelos, cęlos, elementaque, & omnia quæ ipse, ut illi famulatum exhiberent, condidit, illustriora efficiet: Vnde illud est. Vi
Apoc.21. di cælum nouum, & terram nouam. Primum enim cęlum, & prima terra, abijt: & mare iam non est. Illud quoq;.
Esa.65. Ecce ego creo cęlos nouos, & terrã nouam, & non erunt in memoria priora. Illud etiam. Cælum & terra transibunt. Luc.21.
Et illud. Mundus trãsit. Non quod omnino corrumpendi sint cęli, neque elementa, sed quod omnia sint innouãda, atque purificanda, cum Dei filij glorificabuntur. Illam enim gloriam, illã nouitatem & pulchritudinem, licet non meruere sibi cœlestia, aut elementaria corpora, ipsi tamen Dei filij meruere. Cedit nanque ad hominis dignitatem, vt cum ipse gloriam consequatur, omnia propter eum, modo quodam felicitatem participent. Cessabit itaq; Solis & Lunæ labor, quo sibi statuta spatia, rotis currentibus implent. Tempus am 1.Ioan.2.
plius non erit. Alterari desinent elemẽta, homines sicut angeli efficiẽtur, corpora inferiora, vt superiora fient: superiora quasi spiritualia. Lux lunæ erit sicut lux solis: Lux Solis septempliciter Apoc.10.
sicut lux septem dierum. Ignis sicut luminaria cęli: Aer ut cęlũ: Aqua vt christallus: Terra vt uitrum, vel ut aurum. Esa.30.
Igne enim soluetur omnis fex, & impuritas, dicente Petro. Cęli magno impetu transient, & elementa calore soluẽtur. 2.Pet.3.
O optabilissimam felicitatem. Quando hæc erunt domine? Non est uestrũ nosse tempora, vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Act.1.

Ex hac tamen responsione ansam arripiunt plerique, vt hanc mundi innouationem prorsus irrideant, & hoc nouum seculum. Quos apprimè indicauit sanctæ Ecclesiæ Hierarcha noster Petrus. Venient (inquit) in nouissimis diebus, in deceptione, illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes. Vbi est promissio? Vbi est aduẽtus eius? Ex quo enim pattres dormierunt, omnia sic à creationis initio perseuerant. Audis cõmune promiscuæ multitudinis argumẽtum? Semper eodem modo se habuit mundus. Nihil est sub sole nouum. Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Ita ergo semper erit: nunquam certè aliter. Non itaq; innonabitur, neque terminabitur. Est & Moses, qui uidetur in acie stare pro eis. Cũctis diebus terræ frigus & estus, estas & hiems, nox & dies, non requiescent. Inquit ipse. Et Hieremias. Hæc dicit dominus, qui dat solem in lumine diei or- 2.Pet.3. Eccl.1. Gen.8. Hier.31.

dinem

dinē Lunæ & Stellarum in lumine noctis. Qui turbat mare, & sonant fluctus eius. Si steterint leges istæ coram me, tunc & semen Israel nūquam deficiet, vt non sit gens coram me, cunctis diebus. Semper autem erūt filij Israel, semper igitur dies & nox, turbo maris & cætera quæ uidentur. At inuicta est ueritas: & uinci nescit. Omnia corpora hæc, ut angelos mittam facta esse, ꝓpter hominem nemo negauerit, vel ex ethnicis. Si itaque hominum naturā, quādoque suum finem esse sortituram mihi fateris, felicitatem uidelicet animæ & corporis, necesse est te asseuerare, omnem hanc molem corporum, à ministerij seruitute aliquando liberandam: quo homini ipsi, antequam finem attingat, illius opera indigenti famulatur. Id autem quo maximè nobis elementa & cęli seruiunt, est generatio, vel propagatio. Vt esse, quod natura, in indiuiduo seruare non potest, conseruet in specie. Rerum enim perpetuitas, hominū maximè, illud est, quod cęlorum lationibus intenditur. Completa igitur hominum generatione, nonne uana essent omnium horum corporū ministeria? Iunge autem, non posse hominum animas innumeras esse, quod & Philosophi faterentur, numerum quendam electorum Dei, in libro uitæ præscriptum esse, quod sacris exploratum est. Ex his fiet, vt cogaris dicere quisquis es, quod omnino mundus iste totus, cum uenerit immutatio nostra, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc immortalitatē, immutabitur, & innouabitur. Hinc Iobus. Homo cū dormierit, non resurget: donec atteratur cęlum, non euigilabit. Quod tamen perbellè declarauit Paulus, dicens. Pręterit figura huius mundi. Vt intelligas, non substantiam, sed accidentia, motū, alterationem, corruptionem, generationemque cessaturam, quæ figuræ nomine significantur. Diuina enim prouidētia, motus cælestes, & elementares alterationes, ad hunc finem ordinauit, vt electorum numerus compleatur. Quousque igitur id assequentur, cæli atque elementa laborare dicūtur & angi. Nō quia naturales sint eorum motus, ac mi

1.Cor.15.
Iob 41.
1.Cor.7

nimè uiolenti: sed tropo quodam, quia non id habent quod intendūt, & uehementer desiderant. Ideo enim dicit. *Expectatio expectat.* Habet enim emphasim modus iste loquendi, sicut ille. Desiderio desideraui, hoc pascha manducare uobiscum. Et illud. Expectans expectaui dominum, & intendit mihi. Illud quoque. Plorans plorauit in nocte. Et illud. Videns uidi afflictionem populi mei. Illud quoque. Deficientes deficiēt. Cum id ergo habuerint, in quiete esse dicentur, extra laborem scilicet: extra desiderium: extra expectationem, & anxietatem. Hoc est itaque quod dicitur. *Nam anxia expectatio creaturæ.* idest omnis naturæ conditæ. *Reuelationem gloriæ filiorum Dei, expectat.* Quando scilicet apparebit, quod promissum est. *Quoniā* videlicet. *Et ipsa creatura,* idest ipsa natura tota, *in libertatem,* idest ad libertatem gloriæ filiorum Dei: cum scilicet illuc peruentum fuerit, *Liberabitur à seruitute corruptionis.* Innouabitur, decorabiturque. *Vanitati enim,* idest mutabilitati, *Subiecta est non volens,* absolutè: cum desideret gloriosæ illius innouationis finem attingere, in qua motus cessabit & alteratio. Sed nec omnino uolens, sed volēs. *Propter eum,* Deum uidelicet, cui omnis natura amore & desiderio paret. *Qui subiecit illum,* mutabilitati, alterationique in spe, ad finem illum optatissimum perueniendi: cum electi Dei gloriam consequentur æternam. Deus itaque effectus est spes illum finem attingendi, atque huius expectationis finis. Cautè tamen intellige. Non enim desiderium naturale orbis est, ad illam gloriam in particulari, quando neque hominis naturale desiderium huc tendere potest, Sed tantum in uniuersali, ad finem suum, vltimum: qui tamen in rei ueritate hic est, vt omnia requiescant à laboribus suis. Moseos, & Hieremiæ uerba, quæ in oppositum adducta sunt, nihil obstant. Intelliguntur.n. pro tēpore isto, quo hoīum generatio durat: nō defuturū esse semē Israel, sicut nec dies neque nox. Verum non absolutè. Scriptum est enim de cęlis. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes sicut uestimentum ueterascent.

Luc. 22.
Ps. 39.
Tren. 1.
Exo. 3.
Ps. 36.
Ps. 101.

Scimus

Scimus enim quod omnis creatura congemiscit, & comparturit, vsque adhuc. Idest vsque ad finem seculi, de quo nunc loquor. Quomodo enim homo multa perpatitur, antequam suam felicitatem nancisci possit, Ita omnis creatura, mūdus ipse totus, est passione hominis comes. Cum primum enim, primus hominum parens, in infelicitatem illam nunq̄ satis deplorandam cecidit, & mundus totus erumnas pati cępit. Vt non falso
Rom. 5. dicere possim. Per unū illū hoīem pec-
catum intrasse in mundū, non modo in
Ioan. 1. hominem, qui mundus dicitur, sed &
Gen. 3. in omnem mundum. Corrupit nanq; virus illud omnia. Etenim terra spinas, & tribulos protulit: Aquarū corruptionibus, mille nobis infecta accidētia prodiere. Aer morbosus factus est, breuiter maledicto subiacuerūt oīa. Gemunt itaq; pre dolore nobiscū creaturæ oēs, & dolores parturientis habent, quibus anguntur, & propter expectatę felicitatis dilationem, uehementissimè cruciātur. Rectè dolores parturiētis. Cupiūt enim quasi nobiscū renasci oīa, & ex utero huius miserię in lucē illam nouam prodire. Quàm itaq; à uobis est illa dies desideranda, O christiani? in qua iusti lapidibus pretiosis coronabunt, immortalitate vestientur, angelorū socij erunt. Fulgebunt sicut Sol, & tanq̄ scintillæ in
Sap. 3. arundineto discurrēt. Vide inquit Paulus, si magna est illa felicitas, quam oēs Dei filij expectant. *Nam & nos ipsi.* Ego ipse Paulus, hiq; coapostoli mei, qui collumnæ Christi Iesu Ecclesiæ sunt: nos inquam, quos beatos dicere solebat ma-
Luc. 10. gister noster: quia multi reges & prophetæ uoluerunt uidere, quæ nos uidemus, & audire quæ nos audimus, & non uiderunt, neque audierunt. Nos, in quibus sanctissimi spiritus charismata clarius
Rom. 8. effulsere. Nos qui certi sumus nulla ratione à gratia, & charitate Dei separari posse: Nos, quos ipse, ne labi possimus, in bono confirmauit. Nos, quos in spē viuacissimam felicitatis erexit. Nos qui certè certius nouimus, angelos à nobis
1. Cor. 6 iudicandos esse. Nos, qui omnino in spiritu, non in carne sumus. Nos, qui magis in cælis degimus, quam uersemur in terris. Nos, quos legatos suos esse voluit, vt eius nomen coram Gentibus & regibus, & filijs Israel portemus.
Nos, quos principes fecit Ecclesię suæ, Act. 9.
gratia & dignitate maiores. Nos quibus Ps. 44.
tāquam primogenitis primitias dedit sui sancti spiritus, ut nostra opera, alios sibi filios spiritales, uerbi semine generemus. Nos inquam, gloriæ cælestis ferè iam compotes. *Gemimus* tamen, dolemus, suspiramus, quod diutius quàm par nobis esse videatur, in hac lachrimarum ualle laboremus. Quis est no-
strum, qui non dicat. Heu mihi quia in- Ps. 119.
colatus meus, prolōgatus est? Cupio dis-
solui, & esse cum Christo? Quemadmo- Philip. 1.
dum desiderat ceruus ad fontes aqua- Ps. 41.
rum, ita desiderat aīa mea ad te Deus? Quando ueniam, & apparebo ante faciem Dei? Putas quantum nos oblectet spiritus sanctus. Ridemus enim tormenta omnia, gaudentes properamus ad carceres, ad vincula, ad mortē: gestientes, quod digni habiti simus pro
nomine dulcissimi Iesu contumeliam Act. 5.
pati. Hæc tamen tam eximia delectatio, non adeò potest, vt non uehemēter doleamus, propter felicitatis illius desideratissimæ dilationem. Tam exploratum est nobis omnibus, illam omnia bona sine fine excedere. Vel ergo ab orbe condito Roma exemplum sume, à cęlis, ab elementis, quæ spiritum non habent, & ne illis peior uideare, tu quę omnino spiritus expers non es, expecta illam diem, desidera, quando reuelabitur gloria filiorum Dei. Vel à nobis, qui primitias spiritus habemus. Et postquā nos audis ingemiscere, cupientes dissolui, disce, & tu q̄ non oīno spū plena existis, vt gaudere possis sicut & nos. Rebus istis caducis nequaq̄ inhiare, quæ sanè tristitiam suapte natura afferre solent. Sed cuncta pręsentia spernere, & ad futuram illā beatitudinē, gemitibus inenarrabilibus suspirare. Hoc est itaq; quod molitur Paulus, cum dicit. *Non solum autem*, natura scilicet, quæ est Spiritus expers, congemiscit, & comparturit. *Sed & ipsi primitias spiritus habentes*, idest dona spiritus sancti omnia, quæ primitiæ, & quasi prægustationes, & futuræ glorię delibamenta sunt, vel primas in Ecclesia partes.

Et

Et nos ipsi in nobis ipsis gemimus. Non extra, quod hipocritarum est, sed intrinsecus, scindentes corda nostra, non uestimenta nostra, *adoptionem spectantes*, scilicet perfectam, quam declarat, *Redemptionem corporis nostri.* Optimè autem. *Redemptionem* nominat. Primum enim, à peccati seruitute emptum fuit. Tunc secundo, à mortis & corruptionis seruitute emitur. O illos felices, qui aliquando cum Apostolis & sanctis patribus gemunt. Tum compunctionis gemitu. Laboraui in gemitu meo: Inquit Psaltes. Tum confessionis. Non despicit præces uiduæ, si effundat loquelam gemitus. Tum meditationis. Sicut columbæ meditātes gemimus. Tum orationis. Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Tum commiserationis. Addidit dominus dolorem dolori meo. Laboraui in gemitu, & requiem non inueni. Tum zeli vel æmulationis. Signa thau super frontes uirorū gementium, super iniquitatibus domus Israel. Tum tedij prolungationis uitæ. Videns vidi afflictionem populi mei, & gemitum eius audiui. Tum pastoralis curæ, & sollicitudinis. Ecce gigantes gemunt sub aquis. Tum desiderij uitæ perhennis. Nos ipsi in nobis ipsis, gemimus adoptionē expectantes. Quia autem gemere, non satis cōgruè videtur his, qui primitias spiritus habent, competere posse, quandoquidem fructus spiritus est gaudium: propterea Apostolus, id quō sit intelligendum, voluit declarare. Ideo subdidit. *Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ uidetur, non est spes. (Nam quod uidet quis quid & sperat) porro si quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus.* Quasi ergo diceret, nullā tristitiam, vel gemitum secum patitur spiritus sanctus de rebus terrenis, sed vtique illam quam spes affert, quæ gaudium quidem parit, sed non plenum. Gaudium nanque, quod de Deo, vt à nobis perfruendo & participando gaudemus, quod est per spem, tristitiæ & gemitus permixtionē necessariò habet. Qui enim sperat esse cum Christo, iam cum Christo non est. Hæc ipsa spes gaudium affert, iuxta illud, Spe gaudentes. At hæc ipsa priuatio, (sine qua non spes, neque desideriū esset,) non enim sunt respectu habiti: motus nanque sunt: habitibus autem p̄sētibus rescessat motus) tristitiam parturit suapte natura. Propterea enim speranti patientia necessaria est. Nisi nanque malum esset non habere, quod speramus, & animum non affligeret, patientia minime opus esset. Patientiæ profectò materies, afflictio est, vel tribulatio. Qui primitias spiritus habent, quoadusque corpus istud circunfertur, gaudium quidem habent: at & spem habent. Non est itaque gaudium plenum, quando non in re, sed in spe tantum, beati sunt. Tunc plenum erit, quando nihil amplius desiderabūt, iuxta illud. Vt gaudium meū in uobis sit, & gaudium uestrum impleatur. Gaudium enim ad desiderium comparat, sicut ad motum quies. Tunc est perfecta quies, quando omnino cessat motus. Tunc igitur gaudium perfectū est, quando desiderium omne adimpletur. Iuxta illud. Qui replet in bonis desiderium tuum. Desideria uero nostra, adimpleri nequaquam possunt, nisi cum videbimus Deum facie ad faciem, iuxta illud. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Non antea itaque perfectè gaudebimus, sed tunc, quinimmo & plusquam perfectè. Quandoquidē plus obtinebimus, quàm desiderare possimus. Non enim ascendit in cor hominis, quæ præparauit Deus diligentibus se. Et hoc est quod Christus significauit dicens. Mensuram bonam, & super effluentem dabit in sinum uestrū. Propterea quia, gaudium illud maius erit omnium hominum capacitate. Nō dicitur sanè, quod gaudium illud homines sint habituri, sed potius quod in gaudio illo homines recipiēdi sint, qua si nos gaudium capere non ualeamus, sed magis à gaudio capiamur. Iuxta illud. Intra in gaudium domini tui. Habes itaque Apostoli intentionem. Potest tamen, & litera ista. *Spe salui facti estis. &c.* Cum illis uerbis continuari. Si tamen simul patimur, vt & simul glorificemur. Vt Apostolus animos infirmos, pusillumque gregem, hunc in modum consoletur. Ne concidas quæso, si pate-

Marginal notes: Ioel. 2. — Ps. 4. — Ecclesiastici. 35. — Esa. 59. — Rom. 8. — Hier. 45. — Ezech. 9. — Exo. 3. — Iob 26. — Rom. 8. — Rom. 12. — Ioan. 15. — Psal 102. — Ps. 16. — Esa. 64. — Luc. 6. — Matt. 25.

si pateris, si in hac uita torqueris. Reposita est enim spes in sinu tuo, incomparabilis felicitatis. Spes nanque est tanquā animæ anchora tuta, & firma, quæ incedit ad interiora velaminis, ut dicitur ad Hæbræos. Incedere facit ad beatitudinem illam uelatam, inuisibilemque, quo ad speratur. Hanc ipsam spé igitur tu retine, patienterque expecta, & omnino confide tibi, bona illa reddéda esse, quæ tibi pollicitus est Deus. Si moram fecerit, expecta eum, quia ueniens ueniet, & non tardabit. O quàm magnum solatium spes affert hominibus vniuersis. Spes lucri mercatores cōsolatur, spes gloriæ milites: spes quietis aulicos. Vbi non est spes, nullū gaudium est. Sicut nanque natura certitudinaliter operatur, tanquam mota ab intellectu diuino, quo ad fines suos certissimè omnia mouentur: Ita spes certitudinaliter in beatitudinem tendit futuram, quasi à fide certitudinem participans, quæ diuino lumine dirigit, & illuminat intellectum, vt nequaquam dubitet id attingendum, quod promisit Deus, dicens. Scio cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illum diem, iustus iudex. Vnde qui de beatitudine consequenda certus nō est, Spem nequaquā habet. Quoniam anchoram tutam & firmam non habet. Ne autem mihi dicas. Spes ex meritis, gratiaque prouenit: nemo uero certus est, an in gratia sit, an mereatur: non potest itaque spei certitudinem habere. Nam minimè vndequaque uerum est, spem meritis gratiæq; inniti, sed ipsa spes diuinæ innititur omnipotentiæ, atque misericordiæ, qua etiam hi, qui extra gratiā sunt, peccatis grauissimis obruti, resipiscere possunt, à domino conuerti, & ad uitam æternam peruenire. Cum igitur quicunque fidem habet, etiam si omnibus peccatis teneatur, modo non sit hęreticus. (Hæresis enim fidem vnicè non compatitur,) certus sit de omnipotētia & de misericordia Dei: conuincitur, vt quilibet peccator possit habere spē, cum certitudine felicitatis consequendæ. Quod si dicas. Plerique deficiunt à consequutione, certitudo autem nō est de eo, quod deficere potest. Respōdeo. Id ex defectu liberi arbitrij prouenire, quod obicem ponit peccatorū, non ex diuinæ omnipotentiæ vel misericordię defectu. Quare hoc, nullum certitudini spei præiudicium afferre potest, vt optimæ constat. Indubiè tamē. Quomodo fides formata & perfecta non est sine charitate & gratia Dei, gratifica. Ita nec spes. Vnde nemo negauerit, nos de amicis charis maximè sperare: de nō amicis autem admodum frigidè. Cum ergo in Dei gratiam recepti sumus, maximè speramus ab eo consequi, quod tā quam ab amico desideramus. Quid.n. est spes, nisi motus quidam appetitiuæ virtutis; cum eius obiectum sit bonū? motus autem tales vehementes non habet, nisi obiectum, uel terminus ardenter diligatur. Nemo uero Deum ardēter diligit, nisi primum à Deo diligatur. Quandoquidem dilectio Dei, in cordibus nostris haudquaquam effunditur, nisi quia ipse illam immittit per spiritum sanctum, quem dat nobis. De primo itaque ad vltimum, hi uni in spe ardentes sunt, quibus Deus fauet, & gratiam impartitur.

Heb. 6.

Abac. 2.

2. Tim. 1.

Vnum tantum considerandum adhuc est. *Spes quæ uidetur, non est spes*. Accipit nanque spem pro spei obiecto, ꝑ re sperata. Sensus est. Id quod speratur, cum uidetur, cum habetur, non speratur, tenetur. Spei enim succedit tanquā terminus, tenere, possidere. O si quis huc spectare uoluerit, quàm magnum nodum dissoluet. Vis ut id tibi explicē. Romæ: Cum dixit Apostolus. Arbitramur hominem iustificari per fidem. Fidem accepit magis, pro obiecto fidei Christo Iesu, quàm pro fide. Non itaque ex nobis, sed ex fide, ex Christo, homines possunt iustificatum iri. Sed de hoc satis. Spes ergo, idest res sperata, debet esse non habita. Sicut enim de ratione fidei est, quod rebus non uisis assentiamus, iuxta Pauli definitionem. Fides est substantia rerum sperandarū, argumentum non apparentium. Ita de ratione spei est, vt aliquis id quod nōdum habet, expectet. Ne mirare autem, si non dicit. Spes quæ habetur, non est spes, sed dicit, spes quæ non uidetur.

Rom. 3.

Heb. 11.

Nam

Nam idē est in bonis æternæ illius gloriæ, habere & uidere. Qui enim uidit, habet, & est beatus. Videre autem magis expræssit, quoniam uisio ipsa tota est beatitudo, vel saltem initium totius. Non enim potest uideri Deus facie ad faciem, quin & perfruamur. Fruendo uero, beati sumus. Vnde in beatis, sicuti fides non est, ita nec spes. Vident nanque quod credebant: tenent quod sperabant. Vna charitas est, quæ in patria iuxta Paulum, nunquam excidit. Quin-
1.Cor 13. immo, & tunc feruet magis. Neq; enim in hac uita præceptum illud prorsus im
Deut.9. pleri potest. Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota ani-
1.Ioan.3. ma tua. Tunc autem in illa uita complebimus, cum Deum uidebimus sicuti est, & similes ei erimus. Nemo tamen obmurmuret. Cur nunc datum est præceptum illud, si impleri non potest? Ideo enim datum est, vt admoneremur omnes, quid fide exposcere, quo spem præmittere: & obliuiscendo quæ
Philip.4. retro sunt, in quæ anteriora nos extendere debeamus. Ac per hoc, quantum mihi uidetur, in ea quæ perficienda est charitate, multum in hac uita ille proficit, qui quàm multū à perfectione deficiat, proficiendo cognouit, per fidem ambulans, & non per speciem. Neque tamen excusationis est locus. O homo. Aliud est enim totam assequi charitatē: aliud nullam sequi diuinæ charitati cōtrariam cupiditatem. Primum certè nō possumus, quoadusq; peregrinamur. Sed secundum, quis est qui non possit iuuante Deo? Longe minus amāt etiā sancti in via Deum, quàm tantum amare possint. Nihil tamen illicitum appetunt. Hoc itaque est quod pręcipitur, ut nihil illicitum ames, ut nihil Deo par facias, aut præponas. Si enim non potest oculus, in fulgentissima luce defigi, potest nihilominus nullis tenebris delectari. Sed hæc missa faciamus. Non est ergo spes in beatis, quandoquidem res quæ habetur, non speratur. Sed quid de Christo Iesu dicendum? Ipse ab initio fuit semper beatus. Et tamen Psal
Ps.30. tes dicit, pro eo. In te domine speraui. Non est igit͛ uerum oīno quod Paulus dicit. Id non sperari quod habet ur. Verum responsio est. Quod spem habuit respectu aliquorum, quæ nondum erat adeptus. Videlicet corporis immortalitatis, & gloriosi illius triumphi, quē nisi morte in crucis duello deuicta, haudquaquam obtinuit. Ita quod omnino nunquam sperauit, quod habuit. Impossibile nanque est moueri, & quiescere. Spes est motus, habere quies est, quomodo ergo hæc duo simul esse possunt? At dices. Angeli uident semper faciem patris, qui in cęlis est, ex Christi uerbo.
Et tamen scriptum est. In quem deside Matt.18.
rant angeli prospicere. Si desiderium 1.Pet.1.
itaque, re habita esse potest, cur non et spes? Rn̄dendū est autem, qđ non propriè desiderāt. Desiderium autē est respectu non habiti. Cum ergo angeli uideant, & beati sint beatitudine illa, quā habere possunt, Sequitur, vt non desiderent. Immo ipsa beatitudinis ratio, cum desiderio pugnat. Beatus enim ille est, qui habet quicquid vult, & potest velle. At desiderare dicuntur, vt intelligas, quod non est eis fastidio, dulcissima illa maiestatis diuinę præsentia. Omnia sanè quæ hic prætiosiora haberi possunt, fastidium ingerunt assiduitate. Vnde dicitur. Omne rarum charū. Nā
& manna iudaicis turbis fastidium pe- Num.11.
perit, ut dicerent. Anima nostra arrida est, nihil respiciunt oculi nostri nisi Manh. In mentem nobis ueniunt porri. &c. Contra uero, diuina illa fruitio, visio, possessio, semper oblectat. Delectationem itaque desiderij nomine, magis quàm desiderium intellige. Hoc enim est, quod molitur Petr⁹ Apostolus illo loco. Vnde optime patet, Christū nequaquam spem, sicut nec fidem habuisse.

Si tamē subtilius speculari uolueris, dic non modo spem, sed & fidem in Christo Iesu fuisse, quantum ad meritum, quod ex fide & spe haberi potest. Impleuit siquidem & perfecit, quidqđ actus meritorij est, vel esse potest ex fide atque spe, non credendo & non sperando excellentius, & nobilius quàm quicunque alius homo, & simul omnes credendo & sperando. Quemadmodum omnia ea, quæ cognoscit sensus, cognoscit intellectus, licet non

eodem

eodem modo, sed altiore. Et de hoc satis.

Illud autem uerbum. *Spe salui facti sumus*. Hoc modo declarandum est. Nã id de quo certi sumus, quod omnino fiẽdum est, quasi iam factum reputare consueuimus: potissimè autem, quando incohatum est, quasi uirtus, & semen totius quod fiendum expectatur. Ita au tem se se habet res nostra. Nam gratiã largitus est nobis Deus, quæ gloriæ pignus est, & in qua tota gloria continetur, sicut arbor in semine. Certissimè autem tenemus, illam gloriam aliquan do reuelãdam. Quare rectè dictum est. Spe iam salui facti sumus. Non modo saluandi. Si tamen arguas. *Spe salui facti sumus*, salui itaque sumus. Absolutè, sine addito illatio neganda erit. Hic est enim Himenei & Phileti error, si Paulo credimus, qui nullam aliam felicitatem expectandam dicebant, contendentes resurrectionem iam factam. Vnde & quorundam fidem subuerterunt, vt dicitur in vltima ad Timotheũ Epistola. Non citra mysterium igitur di xit Apostolus. *Spe salui facti sumus*. Vt intelligas non re. Argue modo. Spe salui facti sumus. Si autem in hac vita sperantes tantum essemus, miserabiliores essemus omnibus hominibus mundi: vt ad Corinthios probatur. Impossibile igitur est, vt non aliquando alia felicita te potiamur, quã re ipsa, nõ amplius spe beati erimus. Omnino ergo expectanda est *Per patientiam*, id est cum patiẽtia. Rectè autem cum patientia, Quia spes quæ differtur, affligit animam, ac præci puè quando ultra dilationem, homo ad uersitates multas & ærumnas perpetitur, antequam illuc quo spe tendit, perueniat. Sicut piè Deum colentibus accidit, qui cœlorum regni gloriam, forti animo expectant. Illis enim vndique bella, tentationes, discrimina, persequutiones imminent. Iuxta illud. Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in timo re, & præpara animam tuã, ad tentationem, quæ imminet tibi. Deinde dicit.

2. Tim. 2.

1. Cor 15

Prou. 16.

Eccl. 2.

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitates nostras. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus. Sed ipse spiritus, postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Bit ad Rom.

Duas rationes hactenus adduxit Paulus, pro accendendis militibus christianis, ad aduersa omnia perferenda, ne durum videretur uerbum illud, quo dictum est, Oportere nos simul pati, vt simul cum Christo glorificemur. Prima fuerat, ex premij magnitudine, quod ĩcõparabiliter maius est omnibus pressuris, quas pati possimus omnes. Secunda, ex spei certitudine, quam habemus, de felicitate illa. Hæc modo tertia est, ni fallor. Ne graue inquit. O Christi miles, pati cum Christo Iesu tibi uideatur. Nanque quod tuo iudicio horrendum videtur, perniciosum atq; molestum, esurire, sitire, depauperari, algere, à fortuna iactari, rideri, à quibusque opprobrio haberi, infaustam viuere uitam, hæc inquam omnia, quæ detrectas & refugis, tibi bona non mala existunt, proficiunt admodum. Tantum abest vt officiant. Tu ipse igno ras, quod tibi expediat. Nam caro infirma est. Corpus autem quod corrumpitur, aggrauat animam. Fit itaq; vt interdum carne vrgente pressus, prosperam fortunam desideres, diuitias, honores, incolumitatem, robur, gloriolã: quæ tamen habita, plerunque tibi in pnitiem vertuntur. Interdum uexatus, eger, dilaceratus, ardentissimè expetis liberari, & tamen vexationes, morbi, inedie, pericula, tibi magnam salutem pariunt. Spiritus sanctus ille est, qui quod tibi proficuum est, nouit, item quod secus. Vult aũt prodesse, non obesse. Amor nanq; officere nescit. Illi igit te totum cõmitte. O Homo. Putaq; omnia, quæ à mundo prospera existimant, aduersa esse: Et que aduersa itẽ, prospera atq; secũda. Cõtra uero. Que à Deo veniunt, oĩa crede tibi utilia esse. Hanc opinionẽ cum conceperis, lubenti animo mala omnia pferes, que tibi occurrere pñt, & spe subarratus, beatus eris. Non est beatitudo in diuitijs, non in ho noribus, non in uoluptate. Hec est uita eterna, vt cognoscam[9] Deũ, & quẽ misit ipse Iesum Chrm. Passim tamẽ appetunt singuli hoĩes ditari, abundare, gloriosi esse & uideri: in voluptate uiuere: & pter hec nihil. Summi ẽt Philosophorum uertices, quid nã potissimũ sit, qd

Matt. 26.

Sap. 9.

1. Ioan. 5.

homines felices efficiat, vel ignorarunt penitus vniuersi, vel exactè nemo tradidit. Verum spiritus sanctus nobis suggerit, & re ipsa nostris in mentibus operando ostendit: in summa rerum, honorum, voluptatumque copia, maximam esse infelicitatem, solicitudinem, curam, atque anxietatem. Propterea & nos suspirare, clamareq;, cum gemitibus inenarrabilibus ad dominum facit.
Ps.79. Ostende faciem tuam, & salui erimus. Fecisti domine cor nrm ad te, & ideo inquietum est cor nrm, donec requiescat in te. Spūm itaq; hunc sequamur, illuc quo ipse nos dirigit, contendamus; illius quæramus amplexus, & dulcia uidebuntur amara omnia: breuia putabimus omnia, quæ lóga sunt: facile erit omne difficile. *Ipse enim adiuuat infirmitatem nostram.* Vt & si caro languescere videatur, mens nihilominus sit fortis, in aduersitatibus omnibus constantissimè tollerandis. Ita vt cum Chro dica-
Matt.26. mus. Caro quidem infirma, sed spiritus promptus. Non ergo mea domine, sed tua volūtas fiat. Audis quomodo adiuuat docendo nos petere, quæ & quo-
Iac 4. modo petenda sunt? Petitis enim & nō accipitis inquit Iacobus, eo quod malè petatis. Vnde Christus duobus germanis illis, qui sedere ad dexteram & ad sinistram, tam magno ambitu expetebant, dixit. Nescitis quid petatis.
Ob id Socrates, quem animarum medi-
Matt.20. cum Ethnici, sicut Esculapium corporum iactant, nihil vltra à dijs immortalibus petendum arbitrabatur, quàm vt bona tribuerent. Quia hi demum scirent, quid unicuique vtile esset. Nos autem, plerunque id votis desideramus, quod non impetrasse melius foret. Diuitiæ enim multis fuere exitio, honores complurimos pessum dederunt: splendida coniugia, nōnunquā domos euerterunt, regnorumque exitus sæpe miserabiles cernuntur. Sancta igitur desideria prosequenda sunt, quæ nobis inspirat sanctus spiritus. Ipse nanq; nos exorbitare non patitur, modo illum ducem habere velimus. Qui uero spiritu hoc diuino nō ducitur, oret vt ducatur. Scri-
Luc.11. ptum est enim. Pater noster de cœlo, dabit spiritum bonum petentibus se. Nec mihi dicas. Deus peccatores non exaudit. Si enim peccatores non exaudiret, Ioan.9.
frustra publicanus dixisset. Propitius Luc.18.
esto mihi peccatori. Quem tamen iustificatū à templo recessisse, testatur Christus. Cęci nondum mente prorsus illustrati, verbum est illud. Deus peccatores non audit. Idcirco non vndequaque verum. Si enim peccator per se, ad salutem necessaria petat, piè & perseueranter quoad potest, quis dicere audebit, illum nequaquam exaudiri? Cū
Christus clamet. Omnis qui petit, accipit, siue iustus, siue peccator, vt inquit Chrysostomus. Non ex orantis iustitia certè, sed ex condonantis misericordia. Nisi enim dare vellet, nos ad petēdum minimè hortaretur. Illud tamen cōsiderandum, quod non semper accipit quando petit qui orat, sed quando accipere debet. Quædam nanq; non negantur, sed vt congruè dentur, tempore differuntur. Idcirco perseuerare oportet, ne oratione fatigatus animus, ab oratione desistens, non id impetret, quod petebat. Vnde & de Chro dici- Luc.6.
tur. Quod pernoctabat in oratione. Et Matt.26.
prolixius orabat. Non est enim hoc in multiloquio orare, si diutius oretur, Aliud quippe est sermo multus. Aliud diuturnus affectus. Absit ab oratione multa loquutio, sed nō desit multa precatio, si feruens perseuerat intentio. Plerunq; autem hoc negotium, plus gemitibus, q̃ sermonibus agitur. Hinc Paulus dicit, postulare nos facit gemitibus Rom.8.
inenarrabilibus, non uerbis. Magna vero fide petendum est, Iuxta illud. Postu- Iac.1.
lat homo in fide nihil hæsitans. Impetramus enim, quæ petimus ex omnipotentia & misericordia Dei. Inde enim potest. Hinc vult petentes exaudire. Fide autem vt cōstat, de omnipotētia, & misericordia Dei certificamur. Innititur ergo oratio quoad efficaciam, ipsi fidei, quamuis quoad meritum charitati. Attentio vero maximè necessaria est, vt hoc versetur in corde, quod in ore profertur. Si tamen debilis factus peccati languore, & carnis pondere præssus euagaris, & fixa mentis acie orare nequis, quantum potes teipsum cohibe, & ignoscet Deus. Nā & sancti viri orātes,

tes mentis euagationem patiuntur, iux
Ps. 39. ta illud Dauidis. Cor meum dereliquit me. Non modo vero, Deus optimus maximus exorandus est, & depræcandus, sed & ad omnia sanctorũ agmina fundendæ sunt præces, quicquid Vigilantius: quem dormitantium aptius dixeris, somniarit. Si enim Apostoli, & Martires, adhuc in corpore constituti, quãdo pro seipsis ad huc dicuntur esse solliciti, pro alijs orant, quanto magis post coronas, victorias, & triumphos? Vn-
2. Mac. 15 de de Hieremia legitur mortuo. Hic é, qui multum orat pro populo, & vniuersa sancta ciuitate, Hieremias Propheta
Iob 5. Dei. Hinc Iobus. Voca si est, qui tibi respondeat, & ad aliquem sanctorũ conuertere. Licet nanque scriptum sit. Gra-
Ps. 83. tiam & gloriam dabit dominus. Illud ta
Apo. 8. men & in Apocalypsi legimus. Ascendit fumus incensorum, de orationibus sanctorum, de manu angeli coram Deo. Deum itaque depræcamur, vt misereatur nostri. Sanctos & sanctas, vt pro nobis intercedant. Sancta Trinitas vnus Deus, miserere nobis. Omnes sancti & sanctæ Dei, intercedite pro nobis. Quare nec Sanctos admirabere. Hi enim miracula tantum impetrãt, non faciũt.
Ps. 67. Vnde illud est. Mirabilis Deus in sanctis suis, nõ autem mirabiles sancti. De his auté omnibus, à spiritu sancto edocemur, qui profectò quæ sunt illi placita, & quomodo nobis expedientia, nostris mentibus instillare consueuit, iux-
Ioan. 16. ta Christi uerbum de illo: Ipse docebit vos omnem veritatem. Optimè itaq; dicitur. *Similiter autem & spiritus*. Sanctus, à quo scilicet filij Dei aguntur.
Rom. 8. *Adiuuat infirmitates nostras*. Rectè autẽ dicit. *Similiter*. Quemadmodum pmij magnitudo, & spes similiter, spũs adiuuat nostram imbecillitatem, vt aduersa omnia fere valeamus. Immo ut feramus constantissimè, & animo hilari patiamur, ex spiritu sancto scientes, quod nobis proficiunt. Nota verbum. *Adiuuat*. Qui adiuuatur, aliquid agit. Iuuamur itaque à Deo, non vt otiemur, sed vt agamus, & totum nihilominus quod agimus, Deo feramus acceptũ. Nam & qui iuuatur, licet agat, summam tamen operis tribuit adiutori. *Nam quid oremus sicut oportet, nescimus*. Intellige quid desideremus, & postulemus, & declara, id ex nobis nos nescire. Neque intelligitur, tam de ignorantia simplici speculatiua, quàm de ignorantia practica. Si enim sciamus cælestia bona petenda esse, affectu tamen id minimè approbamus, sed magis tẽporalibus hisce rebus inhiamus, non modo Philosophorum Gentilium dogmata, sed Christi Euangelium edocti, nisi Deus charitatem suam in nobis inspiret. Quæ omnia præter ipsum, nihili pẽdamus. Vt contra Pelagium intelligas, non hanc tantum esse gratiam ex Euangelio scire, quid petendum sit, sed aliud addi oportere, vt scilicet id velimus. Et in hoc christiani hominis scire completur. Nam non est scientia speculatiua nostra, sed affectiua, vel operatiua, iuxta illud. Finis legis est dilectio. Iungit 1. Tim. 1
autem duo simul Apostolus, rem & modum. *Quid oremus*. Ecce res. *Sicut oportet*, ecce modus. Illud sciebat Paulus, 2. Cor. 12
cum ter dominum rogauit, vt auferetur ab eo stimulus carnis, angelus sathanæ, qui eũ colaphizabat. Sed hoc aliud ignorabat. Tunc enim expediebat magis eum tentari, quàm secus, ne magnitudo reuelationum eum extolleret. Ipse tamen depræcabatur pertinacius, vt quàm citius liberaretur, pro explorato habens, melius esse hoste carere, q̃ bellari: carnem non habere, quàm domare. Quamuis itaque, plerumque omnibus modis, quid sit orandum sciam⁹, nõ tamen scimus vnquã, sicut oportet. Quo uerbo intellige exactũ modum in particulari, tempus, circũstantiasq; omnes. Hæc enim nouit Deus, non nouit homo. Quis profectò nesciat, quod quę vtilia infirmo sunt, & quando, lõge melius medicus, q̃ ægrotus nouit? Cõiũge igitur hæc duo, & verũ est Pauli dictũ. *Quid oremus, sicut oportet, nos nescimus, sed ipse spiritus sanctus, postulat pro nobis*, id est facit nos postulare. Hębraismus em̃ est vsitatissimus, vt ex Grãmatica scitur. *Gemitibus inenarrabilibus*, nisi ab his qui experiunt. Immo & absolutè etiam ab his inenarrabilibus. Gustu sanè magis, hi sancti, spiritalesq; gemitus sentiunt, q̃ sermonibus proferri possint, cum uix

intelligi vix possint. Fiunt enim ex diuinis unionibus, & immissionibus hi gemit⁹, hęc suspiria, vt inqt Dionysius. Hee autem vniones diuinæ, sunt super ignotæ. Quoniam Deus etiam, supignotus est: sicut & super intellectualis. Tu autem hic admirare, quàm ingens sit erga nos omnes diuinus amor. Nam nostræ salutis, adeò cupidus est summ⁹ omnium pater, ut quoniam quid nobis expediat, nos nescimus, ipse suppeditet, docēs nos præcari, vt quæ Deo placeant, sintque nobis proficua, exaudiat. *Qui autem scrutatur corda*, Deus. *Nouit quid desideret spiritus*, vel quis sit sensus spiritus. φρονημα, gustus scilicet, vel desiderium. Nouit inquam, idest, & vidit, & approbauit, sibique in desiderijs huiusmodi spiritalibus, compla-
2. Tim. 2. cuit. iuxta illud. Nouit dominus, qui sunt eius. *Quia secundum Deum postulat pro sanctis*. Idest quia postulare facit, quæ Deo placent, eoq; modo quo Deo placent: & pro eo tempore quo sibi placent. Hæc enim omnia uerbo illo intelliguntur, *Secundum Deum*. Exaudit itaque Deus has sanctorum præces, quas spū sancto eorum corda mouente, fundunt. Sāctos uero, Christianos omnes pios intelligit, etiam viuentes, vt alibi annotatum est. Cur autem dicat. *Nouit*. Ratio est, vt intelligas Deū nihil de no-
Iac. 1. uo scire: Apud eum quidem non est trāsmutatio nec vicissitudinis obumbratio.
Prou. 8. Vnde in Prouerbijs ostenditur, sapientiam Dei esse Deo coęquam, & coęternam. Dn̄s possedit me, in initio viarum suarū, antequā quicquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, anteq̄ terra fieret. Fortasse tamen, potest transferri οἶδε scit. Sicut supra οἴδαμεν, scimus. Et tunc intelligendum est, Deum semper scire. Ita quod diuina illa notio, æternitatis ratione, in prętéritum non transit, cui sanè omnia præsentia sunt. Sequitur.

Scimus autem, quod diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, His qui secundum propositum vocati sunt.

Magnum, & inaccessibilem, inuiumque labyrinthum ingreditur Paulus, de diuina prædestinatione. Cuius altitudo atq; profundum, omnium mysteriorum ingenia, nō dicam exercuit, sed mirum in modū fatigauit. Maiore inquā, negotio quàm fructu, laborantibus omnibus, vt veritatem disputando inuenirent. Quæ vt puto, in tenebris latibulum habens, illi tempori reseranda seruatur, quum citra omnem disputationem, reuelata facie gloriam domini contemplabimur. Hoc est enim mysterium illud, quod neque Deus, neq; Paulus, qui primus inter canonicos scriptores illud enarrauit, uoluit à nobis, à nobis inquam homuntionibus penetrari. Quo enim fuerimus altius ingressi, hoc magis ac magis caligam⁹, vt uel sic diuinæ scientiæ maiestatem imperuestigabilem, humanæque mentis imbecillitatem agnoscamus. Et vtinam nostræ tempestatis hæretici, non verè germani, in hac quæstione non adeò pertinaciter contendissent. Læserunt enim magis christianam concordiam, quàm pietatem adiuuarint. Nemo rogo, putet me in tanto mysterio diffinire velle, quod mea sententia humanæ mentis modum excedit. Nihil em̄ est in me magnum, vel singulare supra cæteros. Immo nec cum cæteris. Studiosum equidem me bonarum literarū affirmo, docti tn̄ nomen, nec mihi uēdico, nec arrogo. Non.n. pōt non indoct⁹ esse: q se doctū credit. Nō itaq; iudicē agā, non dogmatistē, nō inquisitorem. Ingenuè, qđ mea opinione probať, magis afferā, paratus à quocunq; discere, si quid rectius, aut cōpertius afferať. Verū enimuero, nisi male sati seminis crescentes segetes, agrum Dn̄icū repleuissent, adeò vt vix (ò ferrea secula) à tritico zizania discerni possint, Roma nūquā me, de diuina prædestinatione disserentem audisset. Consultius.n. & religiosius mihi clamandum fuisset, postq̄ Paulum pinguiore (vt aiunt) minerua enarrassem. O altitudo diuitiarū sapiētiæ & scientiæ Dei, q̄ incomprehēsibilia sunt iudicia eius, & impuestigabiles uię eius. Quis audiuit spm dn̄i? aut qs cōsiliari⁹ eius fuit? q̄ hęc abdita ptractāda. καὶ μεγάλα μύστηρια, quę multo maiore religiōe adorāť incognita, q̄ impscrutabilia uestigentur. Noui enim ego, pleraq; doceri posse, quę tn̄ non expediūt. Rom. 11.

Iuxta

Ioan.16. Iuxta illud. Multa habeo uobis dicere, sed non potestis portare modo. Heb.5. Facti estis, quibus lacte opus est. Nō potui loqui uobis tanq̃ carnalibus. 1. Cor.3. Sapiētiam loquimur inter perfectos. 1.Cor.2. At postquam passim, & lanarij & fullones, cementurij, metallorum, lignorumque cesores, cæterique qui uariam suppellectilem & vilia opuscula fabricant, de diuina prædestinatione, prænotione, electione, uocatione, iustificatione, obduratione, reprobatione, (proh dolor) philosophant: & mulierculę quęq;, hæc sacratissima secreta præsumūt, lacerant. (O scelus) cogor altius ingredi, quàm par esse religiosis viris, & mihi ipsi (si hanc occasionem abstulerimus) videatur. 1.Re.25. Quis enim non se se opponet murum pro Israel? Non ignoro æquidem, quàm non sim ad hanc palestram appositus. Verum in rebus magnis voluisse, sat est. Ioan.10. Et nemo quæso uestrum me lapidet de bono opere. Neque tamen me definire, vel tantillum existimetis. Noui enim bonæ menti occurrere Deum. Vos itaque, qui profunda hæc sensa intelligere cupitis, gemitibus, orationibus, pulsate: alta supercilia deijcite. Nonnunquam enim Deus, humilioribus quædam instillat, quæ σοφοῖς illis negat.

Initio aūt, Pauli mēs declaranda est, videndusq; scopus, ad quem ipsius dirigitur intentio his in uerbis, à quibus prædestinationis arcanæ sumam exordium. Neque enim ex nostro capite negotium hoc tractandum est, sed Paulo duce, sermones uero Pauli, ex causis dicendi maximè declarantur. Mihi ergo uidetur, quod uel hæc duo simul, vel horum alterum intendat Apostolus. Dixerat enim supra statim. Spiritalia desideria sanctorum hominum, quæ cum gemitibus inenarrabilibus ex corde exeunt, flante diuino illo spiritu de quo dicitur. Psal.147. Flauit spiritus tuus, & fluēt aquæ, à Deo exaudiri. Ne ergo aliquis, os eius obstrueret dicens. Te non exaudiuit Deus, cum ternis præcationibus 2.Cor.12 efflagitabas, ut discederet à te stimulus Sathanæ, carnis angelus, quo colaphizabaris, præuenit. Vel exaudiantur sancti electi Dei, vel non, Deus illis cooperatur in bonum omnia, modo secundum diuinum propositum, vocati sint. Non sustulit carnis aculeum à me Deus. Fateor. Sed & hoc ipsum diuino beneficio, mihi adiumento fuit. Nemo enim vincit, nisi hostem habeat. Reliquit igitur hostem, vt me exerceret, ut gloriosior euaderem. Bonum certamen certaui, Deo autem 2.Tim.4. gratias, qui dedit mihi uictoriam. 1 Cor.15 Rursus autem dixerat, nos oportere pati vnà cum Christo, vt cum Christo glorificemur. Multisque rationibus, nos est consolatus, vt omnia patienter feramus. Complet ergo, nunc vltimam rationem, promittens aduersitates vniuersas, quas perpessi fuerimus, diuino fauore nobis omnibus, in bonum cooperari. Martiria, probra, iniurias, clades, mortem, pręmia augere, verti in contrarium: probra in gloriam, iniurias in honores, mortem in uitam, aduersa in prospera, iuxta illud Iosippi. Gen.50. Vos cogitastis de me malum, sed Deus uertit illud in bonum. Vt sic vltima ratio compleatur, cuius initium fuit, ibi. Similiter autem spiritus, adiuuat infirmitatem nostram. Inquit ergo. *Scimus*, idest certè certius nouimus, quod *Diligentibus Deum*, Deus ipse dilectus. *Cooperatur omnia*, prospera & aduersa, *in bonum*. His inquam diligentibus, qui *Secundum propositum*, diuinæ illius uoluntatis. *Vocati sunt*. idest sunt ex vocatorum numero: quos scilicet ipse Deus sibi asciuit, vel ad se uocauit. Est enim hic eadem vox, quæ supra in Epistolę principio κλητος. Illud itaque συνεργεῖ. quamuis & ad omnia referri possit, nam plurali numero, neutri generis gręcę r̄ndet uerbū in numero singulari. πάντα συνεργεῖ, omnia cooperant. Placet tñ magis: vt ad Deum referatur, quo expresse intelligas, Deum illū esse, cui⁹ beneficio omnia mala electis suis, in bonum uertuntur. Sicut & ipse eos eligit, prædestinat, uocat, iustificat, atq; magnificat. Mox enim reddens huius rationem, addit Paulus. Nam quos præsciuit, & prædestinauit. Nec tamen Deum exprimit. Constat tamen, Deum solum præscire, prædestinare, vocare, iustificare, magnificare,

Hoc igitur loco Deus omnino intelligi debet, vt ille sit qui cooperatur omnia, etiam mala in bonũ, vocatis *Secundum suum propositum*. Quoniam ille eos præsciuit, prædestinauit, vocauit, iustificauit. Neque enim aliter sensum literę planum uidere possum. Considera autẽ diligẽter contextũ eorũ oĩm, quę hoc capite docuit Apostolus, & uidebis eum, hoc loco tam abstruso, nihil aliud moliri, nisi ut omnino christiani omnes, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum fidant, & confidãt se se in hoc sacratissimo euocatorum numero conscriptos esse, ac propterea spẽ illius, cuius antea meminit adoptionis gloriosæ, æternæque felicitatis conceptam, alant, atque augeant. Neque omnino dicant, peribimus etiam si bene agamus: Quoniam non ex eorum numero sumus, quem sibi omnipotens asciuit, sed magis è contra: omnino saluabimur. Nam diuino munere asciti sumus, uocati, iustificatique, ergo & magnificabimur in cęlorũ regno, vt hæredes simus Dei, & cohæredes Christi. Hoc Roma, hoc est quod intendit Paulus. Nemo sit anxius, An sit prædestinatus uel non. Putent omnes qui uiuũt, secundum spiritum esse prædestinati. Iccirco constanter omnia ferant, quoniam omnino saluabuntur. Omnia.n. illis cooperabitur Deus in bonum. Aspice, respice: cogita, recogita: uolue reuolue: omnes huius capitis lectiones, & ita citra controuersiam, omnino esse uidebis.

Rom. 8. Exordiebatur quippe Diuus Paulus. Nulla est condemnatio his, qui in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. (Ibidem.) Ad id ostendendum, assumebatur primum. Lex spũs uitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis. Secundũ. Qui carnalem uitam uiuunt, quæ carnis sunt sapiunt, Deo igitur placere nõ possunt. (Ibidem.) Condemnandi itaq; sunt obnoxij. Nam sensus carnis mors: & prudentia carnis inimica Deo. Qui uero secundum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Sensus autem spiritus uita & pax. Subsumebat Romanis omnibus, in Christum credẽtibus (illis enim uniuersis directa est Epistola, non pauculis quibusdam, Iuxta illud. Omnibus qui sunt Romę, dilectis Dei uocatis sãctis.) (Rom. 1.) Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. (Rom 8.) Si tamen spũs Dei habitat in uobis. Si quis autem spũm Christi non habet, hic non est eius. Reliquum est, ut intelligatur. Vobis igitur nulla imminet condemnatio.

Quia uero etiam hi, qui in Christo Iesu sunt, viuuntque secũdum spiritum, corporis mortem experiuntur, quæ dãnatio magna & pęna uidetur: ita ut ultimum terribilium eam dicant sapientes, progressus est Apostolus, ut ostenderet etiam, hos omnes à mortis cõdẽnatione liberandos esse, propter diuinum spũm eos inhabitantem. Si Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum. Spũs uero, uiuit propter iustificationem. Quod si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat ĩ uobis, qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis. Ex his tam magnis beneficijs, conclusit in adhortãtis modum. Ergo fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem uiuamus: sed secundum spiritum. Si eñ secundum carnem uixeritis, moriemini. (Ibidem.) Si spũ facta carnis mortificaueritis, viuetis. Hæc iterum omnibus christianis dicta sunt. Vt autem intelligerent, neminem ex seipso carnem mortificare posse, sed à spiritu diuino actum & motum, addidit. Qui enim spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt. (Ibidem.) Vt item nemo se se excusare posset, humanæ imbecillitatis prætextu: Addidit. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorũ Dei, in quo clamamus Abba, quod interpretatur, pater. Hæc iterum ad omnes dicuntur; non ad pauculos. Spiritus autem amoris filialis, potẽs est, ad domandam, reprimendamque carnem. Igitur. &c. Quod autem adoptionis spiritum acceperimus, probauit. Quia ipse spũs Dei, & noster simul, testatur nos Dei filios esse. (Ibidem) Subintulit, Ergo si filij, & hæredes, hæredes quidẽ Dei, cohæredes autem Christi. Quare nullæ

nulla est condemnatio his, qui in Christo Iesu sunt, secundum spiritum ambulantes. Sed vndequaque salus & felicitas. Hoc iterum ad omnes dictũ est, qui secundum spũm uiuunt. Ne tamẽ tanquam securi extolleremur, addidit verbum illud, ex quo hæc omnia pendent, quæ modo dicenda sunt. Si tamen compatimur, ut & conglorificemur. Quod rursus ad omnes dictũ est. Ne autem alicui perpeti durum uideatur, adduxit præmij magnitudinem. Existimo enim, quod non sunt condignæ passionis huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ, reuelationẽ filiorum Dei expectat. Quia & ipsa creatura, liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim, quod omnis creatura cõgemiscit & comparturit vsque adhuc, expectationem sanctorum, non solum autem, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & nos ipsi, in nobis ipsis gemimus, adoptionem expectantes. Adduxit spem. Spe salui facti sumus. Spes autem, quæ uidetur non est spes. Quod ergo speramus, per patientiam expectamus. Hoc item ad omnes christianos est dictum, non ad quosdam. Sicut & capite quinto, dictum est generaliter de omnibus. Iustificati ex fide, pacẽ habemus. Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur: patientia probationem, probatio spem, spes non confundit. Vltimo adducit istam rationem ad nos consolandos, in tribulationibus. Spiritus adiuuat infirmitatẽ nostram: quia quod postulemus, nemo nostrum nescit, sed ipse spiritus postulat, pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, nouit quid desideret spiritus, quia postulat secundum Deum, pro sanctis. Deus autem omnia cooperatur in bonũ, his qui diligunt Deum, & secundum propositum uocati sunt. Nam quos præsciuit, hos prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui. Quid tibi uidetur? Velis igitur, nolis, Paulus habet concludere, si dissuta non est tela eius. Nemo christianorum, qui secundum spiritum ambulat, doleat, cum illi aduersa occurrunt, Spiritus sanctus enim adiuuat omnium illorum infirmitatem: Postulat ꝓ omnibus illis. Deus autẽ facit ipsis omnia, in bonum cooperari, quia eos præsciuit, prædestinauit, uocauit, iustificauit, & demum magnificabit. Habes modo Apostoli mentem? Non est itaq;, vt angatur aliquis uestrum. Sum ne prędestinatus, vel non? Hoc magis illud est de quo angi quisque debet. Sit ne in Christo Iesu vel non? Ambulet ne secũdum carnem, uel secundum spiritum? Qui nanque in Christo Iesu est, & secundum spiritum ambulat, ille est prædestinatus. Qui uero non est in Christo Iesu: qui secundum spiritum nõ ambulat, ille non est prædestinatus. Attende autem. Non enim dico. Qui stat secundum spũm, vel qui stat secundum carnem: sed qui ambulat. Stamus nẽpe aliquando secundum spũm, & dein de in uitiorum præceps ruentes cadimus. Stamus quandoque secundũ carnem, & deinde secundum diuini spũs desideria, qui nos agit, mouemur. Nõ itaque stare, sed ambulare secundũ spiritum, vel secundum carnem, prædestinati vel non prædestinati inditium est. Intelligitur uero ambulandi uoce progressus continuus usque in finem, quia non qui inceperit, sed qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Intelligis Roma? Qui autem saluus erit, hic erit inter prædestinatos. Qui saluus nõ erit, non item erit inter prædestinatos. Qui ergo perseuerauerit, erit prædestinatus: Qui non perseuerauerit, nõ erit prædestinatus. Vt paulina igitur uocce utar, Qui est in Christo Iesu, & secundũ spiritum ambulat, omnis ille est prędestinatus. Ostendo. Nulla est condẽnatio his, qui in Christo Iesu sunt, secũdum spũm ambulãtibus, Istis ergo omnia in bonum cooperatur. Oppositum enim consequentis, pugnat cum antecedente. Si mala non cooperantur in bonum, illis ergo aliqua est condemnatio. Si igitur nulla est condemnatio, omnia cooperantur in bonum. Ergo prędestinati sunt, & ita hi omnes prædestinati esse censendi sunt, & saluandi ex Pauli contextu. Et propterea Apostolus nõ dicit tantum. *Scimus, quod omnia cooperantur*

Ibidem.

Rom. 5.

Ibidem.

Matt. 10.

rantur in bonum his, qui secundum propositum vocati sunt. Sed dicit primum. *Omnia cooperantur in bonum* diligentibus Deum, his qui secundum propositum vocati sunt. Hi enim qui Deũ diligũt, pacem cum Deo habent, secundũ itaq; Deum viuũt, quia prudentia spũs, pax. Vides quomodo apposité, initiũ fini respondet. Nulla est condemnatio his, q secundum spũm viuũt. Omnia cooperantur in bonum, diligentibus Deum. Recté uero dicit. *Diligentibus*, sicut & supra ambulantibus. Significatur enim hoc uerbo, vel participio pręsenti, cõtinua Dei dilectio. Nam diligere est in fieri, nõ in facto esse. His ergo qui semper Deum diligũt, non modo dilexerunt, & retro auersi sunt: sed semper in eius dilectione progrediũtur, illis omnia in bonum uertuntur. Quis est aũt, qui hunc in modum Deum diligit, nisi qui primum diligitur à Deo, quiq; agitur diuino spiritu, & secundum diuini huius spũs impetum & actionem, ambulant? Isti ergo omnes, de numero eorum sunt, quibus omnia Deus cooperatur in bonum: ac propterea prædestinati dicendi sunt, uocati, iustificati, & magnificandi.

At dices. Cur itaq; Paulus hoc modo locutus est. *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum uocati sunt?* Restringere enim sermonem videt, vt sit sensus. Non omnibus diligentibus Deum, omnia Deum in bonum uertere. Sed his tantum, qui secundum propositum vocati sunt. Alijs uero non, quamuis diligent Deum. Quoniam pleriq; à diligendo Deum auertũtur, & non diligunt semper. Deus itaq;, qui exitum spectat, penes quem diligere non dicitur, nisi qui semper diligit: semper diligentibus facit omnia aduersa, in bonum cooperari: At qui modo diligũt, modo non diligũt: ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt, finaliter autem recedunt, non omnia cooperantur in bonum. Hi enim uerè nõ dicũtur diligere Deum, sicut nec dicuntur secundum Dei spũm ambulare, qui exorbitant ad extremum à via Dei. Cõmuni tamen more loquentes etiam dicimus, eos diligere, qui semel diligũt: & ambulant, qui semel ambulãt: quem morem sequut⁹ Paulus, necesse habuit sermonem restringere, dicens. *Diligentibus Deum his, qui secundum propositum uocati sunt.* Qui enim perseueranter diligũt, hi ſm propositum sunt uocati. Et qui secundum propositum uocati sunt, in finem diligunt similiter. Qui nõ perseueranter diligũt, non sunt secundum propositum uocati. Qui etiam nõ sunt secundum propositum uocati, perseueranter non diligũt. Illis igitur omnia cooperantur in bonum, non sic istis. Quamuis tamen ita sit. Vide quanta arte Paulus incessit. Coniunxit enim hæc duo. *Diligentibus Deum, & uocatis secundum propositum.* Cum alterutrũ fortasse fuisset satis. Siquidem posito uno, aliud etiam intelligatur. Cur hoc? Vt intelligas, & Dei & hominis opus esse, vt omnia electo in bonum uertatur. Cum audis. Secundum propositum uocatis, Vocationem audis Dei uocantis. Cum audis, diligentibus Deum. Actum audis hominis diligentis. Recté itaq; ob id dictũ est, quod omnia in bonũ Deus cooperatur: Non operatur solus: cooperatur συνεργεῖ, quia & ipse homo operatur, vt illi omnia uertantur in bonũ. Quomodo aũt operatur? Deum perseueranter diligendo. Hac ipsa enim diuina dilectione perseuerãte, meretur, vt infirmitates, tribulationes, pericula, martiria, aduersa omnia sint illi ad palmam. Audenter igitur dicam cum Christo Iesu. Quod Deus coniũxit, homo non separet. Deus Paulum docuit, vt hæc duo coniungeret, Diligentibus Deum, secundum propositum vocatis, omnia cooperantur in bonum. Vt quid ergo tanta temeritate hoc verbum mutilatur, vt diuortium fiat inter vocationem Dei, & hominis dilectionem, dicaturque vocatis secundum propositum, prædestinatis omnia cooperantur in bonum? Adde, Adde, diligentibus Deum. Si enim quod tu dicis sufficit. Igitur superfluus est Paulus Apostolus, & seminiuerbius. Quod si ille apposité loquitur, tu mancus es.

Luc. 8.

Matt. 19.

Verum dices. Quid horũ prius est?

Diligere

Diligere Deum semper, vel vocari secundum propositum? Vocari secundũ propositum. Immo & absolutè, omnem dilectionem nostram præcedit diuina vocatio. Quomodo enim diligimus Deũ, nisi in Deum credamus? Nemo autem credit, non vocatus, licet nõ
Matt.20. omnis credat vocatus. Multi enim uocati, pauci electi. Cur autem Apostol⁹ præposuit, Diligentibus Deum. Et addidit. His qui secundum propositum vocati sunt? Caue ne hinc putes, nos ideo uocatos secũdum propositũ, quia Deum diligimus. E contra res se se habet. Vocantis secũdum propositum, præcedit gratia: percipientis vero gratiam, consequenter est diuina dilectio: non quæ gratiam pariat: sed quæ gratia pariatur. At Apostolus, summus omniũ Philosophorũ Philosophus, ex notioribus nobis procedere nouit: ex effectibus ad causam. Effectus iste, est diligere semper Deum. Causa hæc est, vocari secundum propositum. Hoc itaque secundum rem, in se natura prius est. At illud nobis magè notum. Magna ergo ratione id præcedit: hoc sequi
Rom.1. tur. Inuisibilia enim, per ea quæ uidentur, mente conspicimus. Non ergo copulam ponit inter hæc, Diligentibus Deum, & secũdum propositum vocatis, sed absolute, Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum uocatis. Quandoquidem diligere Deum perseueranter, non est nisi in his, qui secundum propositum vocati sunt. Illud. n. est proprius effectus: Hęc propria causa.

Cum autem intelligis, Vocationem secundũ propositũ causam esse, ut Deũ perseueranter diligamus: Vide ne tibi subrepat, quod sit causa tota. Prima quidem causa est, at minimè unica: ne quisquàm liberum voluntatis arbitriũ neget, & peccatum audeat excusare. Sicut enim quosdam, nimia suæ uoluntatis fiducia extulit in superbiam: ita & quosdam, nimia suæ voluntatis diffidentia, deijcit in negligentiam. Illi dicunt, vt quid Deum rogamus, ne aduersitatib⁹ uincamur? ne pereamus, quod in nostra est potestate? Isti dicũt. Vt quid laboramus, vt bene uiuamus, quod ex diuinæ uocationis pendet efficacia? O Domine. O Pater qui in es cęlis, ne quæso nos inferas in quamlibet tentationum istarum, sed libera nos à malo. Initium salutis nostræ, Deo misericorditer nos euocante habemus. Verum vt vocanti acquiescamus, nostræ est potestatis. Sed considerandum est, hic Apostolum duplicem tangere Dei vocationem. Alteram secundũ propositum. Alteram uero, non secundum propositum. Omnia nanque in bonũ cooperari dixit illis, qui secundum propositum uocati sunt. Vocatis autem absolutè, non dixit omnia, in bonũ cooperari, neq; etiam dicere potest. Quippe quia, Multi vocati, pauci electi. Hi er- Matt.20.
go secundum propositum vocati sunt, qui sunt ante mundi constitutionem electi: quos à cęteris selectos proposuit, Eph.1.
destinauitq; Deus, meracissima sua voluntate saluatos iri. Ne tu ergo mihi dicas. Ex prænotione bonorum operum, hos uocatos esse. Pugnat enim Vocari secundum propositũ, Et ex operũ prænotione vocari: vt ex Paulo ad Timotheum liquet. Collabora inquit euã- 1. Tim.1.
gelio, secundum virtutem Dei saluos nos facientis, & vocantis vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum. Et infra capite nono. Vt secũdum electio- Rom.9.
nem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictũ est. Propositum itaq; Dei est, gratuitũ propositũ omnino miserendi. His ergo hoc modo vocatis, diligentibus Deũ, omnia, & bona, & mala Deus in bonũ cooperat. Consolatur eos prosperis, & aduersis exercet. Nam infirmitatibus exercetur eorũ humilitas: patientia afflictionib⁹, contradicentibus sapientia, beneuolentia odijs atq; liuoribus. Diuus autem Augustinus, qui profunda fluuiorum Iob.28.
scrutatus est, & abscondita produxit in lucem, addidit: Etiam ipsa peccata. Vt non modo ea mala, quæ perpetimur, sed ea mala quæ facimus, pœnas scilicet, & culpas, intelligamus cooperari Deum in bonũ, his qui Deum diligunt, secundum propositum uocatis. Ita enim habet. Quos tibi elegisti domine de multis, in templum sanctũ

tuum

tuum ipsos mundas, effundens super eos aquam mundam, quorum nomina, numerumq; tu nosti, qui nequaquã perire possunt, quibus omnia cooperãtur in bonum, etiam ipsa peccata. Cum enim cadunt, non colliduntur, quia tu supponis manum tuam, custodiens omnia ossa eorum, vt vnum ex his non cõteratur. Verba sanè nisi pio animo legantur, difficilia, & obscura, quibus ò quot illaqueantur. At si pia mente trutinentur, facilia sunt, & admodum propria. Hic itaque huius declarationis principium esto. Nisi bonum esset, ut in mundo mala existerent, idest peccata, nullo modo ab omnipotente bono finerentur esse, à Deo uidelicet, cui q̃ facilè est, quod uult facere, tam facilè profectò est, quod non uult, esse non finere. Omnino igitur, omnium peccata omnia, Deus uertit in bonum. Neq; enim optimus esset, ille rerum cui summa potestas, nisi uel mala omnia tolleret, vel de malis omnibus benefaceret. Sume perditissimum hominum Iudã, Esau, Caim, quos & reprobos, & tandem damnatos fuisse nemo nescit. Omnia eorũ peccata & singula uertit Deus in bonum. Verum non eis, sed alijs potius. Et quid mirum? Magna est huius ratio. Curant enim homines, & curantur à Deo. Prouident ipsi sibi: & Deus item eis prouidet. Ex hoc, quod sibi prouidẽt, boni & mali sunt. Ex hoc item, quod Deus illis prouidet, bona & mala habent. Qui ergo sibi non rectè prouidet, cur dolet si sibi non rectè, prouideatur? Defectus itaque, quos in prouidentia sua committit, à diuina prouidentia, in bonum quidem uertuntur. Quandoquidem non aliud decet diuinam bonitatem. At non in bonum illi. Quoniam nec ipse bene sibi prouidit. Homo enim cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Sicut ergo Deus prouidet bestijs, hac ratione, earum enim mala ad bonum quidem ordinat, sed non suũ. Mortem ouis ad uitam Lupi. Mortem Lupi, ad Leonis uitam. Ita impijs & prauis hominibus prouidet, vt eorum scilicet peccata, uertantur quidem in bonum, sed non proprium, at alienũ, Cõtra, Iusti qui tanq̃ verè hoĩes viuũt, altiore modo curantur, gubernanturque à Deo, vt nihil eis accidat mali, quod illis in bonum non uertatur. Propterea peculiari ratione dicitur, Deus prouidentiam habere, de talibusq; sollicitari, iuxta illud. Oculi domini super iustos. Sicut & peculiarem curam gerere de hominibus, non de beluis, dicitur. iuxta illud. Nunquid est Deo cura de bobus? Huic fundamento adde istud. Qui finaliter saluandus est, licet in huius uitæ decursu quandoque iustus, quandoq; item iniustus sit, nihilominus quia Ezechiele teste, omnium iniquitatũ quas operatus fuerit homo obliuiscet Deus, si in fine iustitiam operatus fuerit, iudicabitque eum tanquam iustum: absolutè pro iusto habetur. Talis enim unusquisq; habendus est, qualis in fine erit. Exitus enim acta probat. Iuxta illud. Ne laudaueris hominem in uita, tanquam si diceret. Lauda post mortem. Similiter, qui tandem damnabitur, licet in hac uita mille accidant mutationes, quia tamen Ezechiel eodemmet teste, omnium bonorum quæ homo fecerit, obliuiscetur Deus, si ad extremum illũ obrutũ peccatis inuenerit, pro impio, vel iniusto absolutè habetur. Iuxta illud. Vbi ceciderit lignum, ibi erit. Iunge modo tertiũ. Qui diligunt Deũ, secundum propositum uocati: tandem saluabuntur. Pro iustis ergo habentur à Deo. Iustis autem hac ratione prouidet Deus, ut omnia mala eis, in bonum uertantur. Diligentibus igitur Deum, secundum propositum uocatis, omnia peccata in bonum uertuntur. Contra uero, Non uocati ſm propositum, non diligentes Deum, tandem perdentur, Pro iniustis itaque habentur. Iniustis autem Deus, vt iumentis prouidet, q̃a eorum mala, uertit in bonum, sed alijs. Ergo eorum qui Deum non diligũt, qui ſm propositum non sunt uocati, peccata quidem uertuntur in bonum, nõ illis autem, sed alijs. Pijs scilicet, qui eorum peccatis exercenť. Iuxta illud. Qui stultus est, seruiet sapienti. Verum difficillimum est, quod addit Augustinus. Omnia istis in malũ cooperantur, etiam

Marginal notes: Ps. 48. — Ps. 33. — 1. Cor. 9 — Ezech. 18 — Ibidem. — Eccl. 11. — Prou. 11.

etiam & ipsa oratio uertitur in peccatū: & si etiam vsque ad cœlos ascenderint, & inter sidera cęli collocauerint nidū suum, quasi sterquilinium in fine perdentur. Et ut uerum fatear, hoc nulla ratione credo defendi posse. Omnino uerum est, quod ultimo dicitur. Si vsque ad cęlos ascenderint, & inter sidera cæli collocauerint nidum suum. Sed illud nequaquam uerum est (parcat mihi pater ille sanctissimus. Neque enim plus illi credendum est, quàm ipse sibi credi uoluerit.) uidelicet, quod oratio illis, in peccatū uertatur. Horret hoc auris, vel modicum religiosa. Hortantur nanque promiscuè theologi omnes, vt nequaquam à pijs operibus retrahamur. Si etiam certè certius, nostrū quilibet sese à Deo reprobatum, tandemque periturum sciret. Hac ratione, quod eò mitius puniemur, quò minus peccauerimus. Verum, si & oratio in peccatum uertatur, Augustine Doctissime, rogo quæ spes hominibus relinqtur? Nulla certè. Nequaquam igitur orādum: uiuendum magis pro libidine, otiādum: ne cum diutius orauerimus, peccata peccatis adijciamus. Qua ratione, qua authoritate fulcitur sancte Pater, tuum hoc tàm magnū, tàm horrendū, tam absurdum παράδοξον? Absit, absit, vt huius impietatis magistrum faciam Augustinū, verè semper Augustissimū. Vis Augustini mentem? Ecce. Nemo ignorat, peccatum defectum significare nonnunquam in sacris literis. Vnde illud est. Omne quod non est ex fide, peccatum est. Ita ergo impij oratio, omnia quoque pia opera, etiam facta cum magna charitate, secūdum pręsentem iustitiam, in peccatum uertuntur. Quoniam tandem illi nequaquam proficiunt, vt ad uitam æternam peruenire possit. Siquidem ad extremum, vocem domini non sequatur: vt ad pascua cū ouibus eius ingrediatur. Omnes autē orationes præcedentes, omnia pia opera, à Deo post habentur, & in iniquitate quam finaliter operatus est, infelix moritur. Non imputātur itaq; ad peccatum orationes, sed ad ęternæ gloriæ meritum haudquaquam proficiunt. Hoc certè, hoc & non aliud uoluit intelligere Augustinus. Vis videre? Non dicit ipse. Oratio uertitur in peccatum, & si usque ad cęlos ascenderint, sed oratio uertitur in peccatum, vt si usq; ad cęlos ascenderint. Nota modum loquendi. Hoc enī illud declarat. Quomodo oratio uertitur in peccatum? Hoc modo. Vt si etiam super cęlos ascenderint, & inter sidera cęli collocauerint nidum suum, quasi sterquilinium in fine perdentur: ac si non orassent: neque alia bona opera egissent. Quandoquidem nō perseuerarunt. Vide quanta differētia est si legatur Et, vel Vt. Modica uidetur, & maxima profecto est. Dicamus modo, quomodo cooperantur in bonū peccata his, qui iusti sunt? Quia scilicet tandem saluandi sunt. Ecce modus. Cū iustus deuiat, & exorbitat, humilior ad Christum finaliter intellige redit, & cautior. Non surgit semper in maiore gratia, neq; in æquali, At in stabiliore, firmioreque, & permanentiore, non ex parte gratiæ. (Gratia enim maior suapte natura est firmior.) sed ex parte ipsius. Fit, nanque ipse stabilior. Addiscit.n. ex lapsibus, non sibi arrogare permanēdi fiduciam, neque dicere. In abūdantia mea, non mouebor in æternum. Spectemus quæso Petrum, Apostolorū uerticem, & id egregiè intelligemus. Ipsi (ut puto) fuit vox illa. In abūdātia mea, non mouebor in æternum. Animam meam pro te ponam. Si oportuerit me mori tecum, non te negabo. O Petre. Festina lente. Celerius enim q̄ par sit, properas. Id tibi iam tribuis, quod tibi est à dominio largiendum, non adhuc donatum. Auertit igitur Deus ab illo faciem suam, & factus est conturbatus. Ita ut mori pro illo timēs, territus eum, ter negarit. Ad uide quantum hoc ei profecerit. Rursus conuertit ad eum faciem suam dominus. Quid enim est. Respexit dominus Petrum; nisi faciem quam ab illo paululum auerterat, ad eū reuoluit? Didicit quomodo de seipso fidere, & culpam lachrimis lauit. Extra se erat, se supra se extollens: post peccatū se inuenit, ad se redijt, & humiliter sapiens, æternæ vitæ, & piæ conuersationis, & perseuerantiæ vitam tenuit. Suo periculo ad futuras pugnas instructior factus.

Marginalia: Rom. 10. — Ioan. 10 — Ezech 19 — Ps. 29. — Ioan. 13 — Matt. 26. — Ibidem.

factus. Ne quæso peccatum lauda. Peccato enim illo, reus erat mortis, lauda diuinum fauorem, quia secundum propositum eum vocauerat, vt eum neque ancilla, neq; diabolus de Christi manu cui datus erat, eripere posset. Ob id respexit ad eum Christus. Nisi enim dominus Petrum respexisset, nunquam egressus fleuisset amarè. Lauda & Petri voluntatem, quæ diuinæ illuminationis secuta est vltrò virtutem. Non.n. vnicè operatus est Deus, peccatū illud in bonum ipsi, sed cooperatus. Vt intelligas, & illum à diuino spiritu actum, se se impulisse, vt lapsus semel, surgeret nunquam casurus. Hinc Leo Papa. Vidit in te dominus Simon Petre, non fidem victam, nō dilectionem auersam, sed constantiam fuisse turbatam: non tardatum est remedium ablutionis, vbi non fuit iudicium voluntatis. Abundauit fletus, vbi non defecit affectus: & fons charitatis, lauit verba formidinis. Sequitur.

Nā quos præsciuit, vel prænouit. *Et prædestinauit, cōformes imagine filij sui, vt sit ipse primogenitus ī multis fratribus. Quos aūt prædestinauit, hos & vocauit, & quos uocauit, hos & iustificauit, quos autem iustificauit, hos & glorificauit.* Quibus verbis, qd ante propositum fuit, videlicet. Diligētibus Deum, secundum propositum vocatis, cooperari Deum omnia ad bonū, probare incipit Apostolus. Initio autem magnam tollit difficultatem, super verbo illo. *His qui secundum propositum vocati sunt.* Diceret enim superbus Iudæus. Insanis Paule. Gentem nostram sibi asciuit omnipotens, nō secundum propositum, quia prenouit nos sanctos, & pios futuros esse. Ethnicos autē contra, non asciuit sibi, quia illos idolatros, fornicatores, profanos prænouit. Ne ergo dicas Paule, Deum pro suę voluntatis beneplacito, secundum propositum, vt libet vocare. Ideo nanque euocat ex multis aliquos, quoniam illorum piam seruitutem ab æterno præuidit, sanctum, fidelemque cultum. Diuina enim vocatio, irrationalis esse non potest. Esset vero irrationalis, nisi meritorum præscientia præcederet. Illa itaq; est causa aliquos vocandi, non propositum Dei meracissimum. Non ita est, inquit Apostolus noster. Non inq̄ ita. *Nam quos præsciuit, & prædestinauit.* Id est eos, quos prænouit bene opaturos, & ideo filij sui imagine cōformes. Ideo prænouit, quia etiam prædestinauit, vt tales essent, & propterea vocauit, iustificauit, glorificauit. Non diffiniuit, qa præsciuerit: præsciuit certè, vt primum diffiniuit. Et ita litera illa legi debet. *His qui secundum propositum vocati sunt. Nam quos præsciuit, & prædestinauit.* Vt sit sensus. Apprimè secūdum propositum, non secundum opera etiam præuisa. Nā hi quos præsciuit sanctè victuros, & pro etiam, prædestinauit. Et quia illos prædestinauit, tandem vocauit. Prędestinare ergo, antecedit præscire. Prædestinatio autem, est propositum miserendi: qui ergo vocantur, ex meritorū præscientia nequaquam vocantur. Ita quod illa sit ratio vocationis prima. Sed vocantur ex miserendi proposito, quia propositum illud, prænotionem præcedit. Cum ergo dicit. *Quos prædestinauit, hos vocauit, quos vocauit, hos iustificauit. &c.* Quod posterius ponitur, posterius est: & quod primo ponitur, prius est. Prædestinatio est prior vocatione: Vocatio iustificatione. Iustificatio glorificatione. Hic tantum est è contra. Quos enim præsciuit tales esse, ideo p̄sciuit, quia vt tales essent secūdum propositum, definiuit. Elegit nos ante mūdi cōstitutionem, vt sancti essemus. Nota verbum. Non quia sancti futuri eramus. Est & locus ille. Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundū suam misericordiam saluos non fecit. Argue modo sic. Eo modo quo nos saluos fecit, eo modo prædestinauit nos saluos fieri. Saluos nos fecit, non ex operibus factis, sed misericordia, prædestinauit itaque nos saluos fieri, non ex operibus præuisis, sed ex misericordia: Et ita secundum propositum. Et certè mens capere nequit, quod Deus ideo prædestinauit me, quia prænouit me bene operaturum. Nam ecce. Cur prę nouit me bene operaturum? quia ego sum bene opaturus, habet causam primam? quæro. Æquidē hæc est, quia Deus me bene operaturum determinauit. Igitur

Eph. 1.

Tit. 3.

Igitur cum id quod est prius priore, sit prius & posteriore: Et quod est causa causæ, sit causa causati: necessarium est, vt prædestinatio diuina, scientiam diuinam antecedat. Caute autem intellige, ne me temeritatis arguas, quod diuina metiri videar, diffinireque quid ibi prius, quid posterius: cum in Deo nulla sit anterioris, posteriorisque ratio. Necesse est enim, me loqui sicut loquitur Paulus noster: modo humano. Quoniam homo sum, & hominibus loquor. In diuina illa luce caligamus nos, habitat nanque lucem inaccessibilem, quem nullus hominum uidit, nec videre potest. Scio secundum tempus, nihil esse prius nihil posterius, quoniam æternitas tempus superexcedit. Verum Paulus noster, consequutionem ponit, vt vides, in Deo præsciente, prædestinante, vocante, iustificante, glorificante. Vbi consequutio, ibi ordo. Vbi ordo, ibi primum. Ordo enim, est respectu primi. Vbi primum, prius & posterius: quia prius, quod primo propinquius. Vis autem id faciam intelligere? Ecce. Sume Anchisem patrem, Æneam filium. Pater & filius, nonne sunt maximè simul? & secundum esse, & secundum rationem. Nam relatiua simul sunt natura, nedum tempore, simulque intelliguntur. Et necesse est, in vtrorumque rationibus vtrisque uti. Nihilominus, nonne inter ipsa, vt relatiua dico, est ordo causalitatis? Philosophos uestros legite. Nam pater vt pater, à se est. Filius vt filius à patre. Nequaquam ergo mirare, si licet diuina omnia simul sint, vt coęterna Deo, inter hoc tamen Paulus, ordinem ponit, ordinem inquam istum, vt alterum alterum præsupponat, secundum rationem saltem: Præscientia prædestinationem, vocationem iustificatio: iustificationem glorificatio. Sed quomodo locus iste intelligatur, altius repetenda res est. Tangitur enim primo, Deum Præscire, Prædestinare, Vocare, Iustificare, & glorificare. Et secundo, inter hæc omnia ponitur ordo, vt vnus effectus, ex alio inferatur: sicut consequens ex antecedente. Quos enim inquit præcognouit Deus, & prædestinauit: Quos prædestinauit & vocauit. Quos uocauit & iustificauit. Quos iustificauit & glorificauit. Tertio. Omnia ponuntur, tanquam iam facta. Præteritis ęnim temporibus, non præsentibus, neque futuris significantur. Præsciuit. Prædestinauit. Vocauit. Iustificauit. Glorificauit. Et hæc omnia, difficultatibus plena sunt. Nos itaque locum istum explanaturi, opere prætium esse iudicauimus, vt dilucidiores fiant hi termini, Deum præscire, prædestinare, vocare, iustificare, glorificare. Quia autem pręscire Deum, intelligi non potest, nisi primo Deum scire ostendatur. Et pręđestinatio agnosci non potest, nisi cognita prouidentia, quia est pars prouidentiæ. Propterea hæc omnia ostendemus. Deum primo scire omnia. Secundo. Præscire. Tertio, Prouidere. Quarto, Prædestinare. Quinto, Vocare. Sexto, Iustificare. Septimo glorificare.

1. Tim. 6. (margin, beside "& hominibus loquor")

In primis itaque. Quod Deus intelligat & sciat, probare difficile non est. Huius enim fidei ueritas, adeò apud Græcos omnis Philosophiæ parentes inualuit, qui iuxta Paulum vni sapientiam quærunt, vt à spectando, vel uidendo, seu intelligendo, Deum appellauerint. Quid est enim θεός, nisi spectator? ἀπὸ τοῦ θεάομαι, quod est specto, video. Omne quippe agens, quod per se agit (ne propter casum, & fortunam cauilleris) in omnibus actionibus intendere finem, exploratum est. Nihil autem agit propter finem, nisi vel cognoscat finem, vt homo, animalia, angeli: vel à cognoscente dirigatur, vt natura. Deum esse per se agens, nemo negauerit, quandoquidem omni agente per accidens, aliquod agens per se prius est necessario. Deo autem nihil prius. Oportet itaque, vt cognoscat, vel à cognoscente dirigatur: quoniam propter finem agit: dirigi nequaquam potest. Iam enim Deus non esset.

1. Cor. 1. (margin, beside "tes inualuit, qui iuxta Paulum vni sa-")

esset. Dirigens enim, directo prius semper existit. Omnino ergo cognoscit & videt.
Iob 9. Hinc illud. Sapiens corde est, & fortis robore. Et illud. Apud ipsum est fortitudo & sapientia. Illud quoque. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scien-
Iob. 11. tiæ Dei. Et illud. Mirabilis facta est scié-
Psal. 138. tia tua ex me. Quod si uictus dicas. Spiritus Dei scrutatur profunda Dei.
1. Cor. 2. Reuincam te. Nã Deus est omnia, iux-
Exo. 33. ta illud. Ego ostendam tibi omne bonũ. Et omnia in Deo esse, testatur altiloquus
Ioan. 1. Ioannes. Quod factum est, in ipso vita erat. Nihil enim posset vitæ contingere metam, nisi prius Idea viuens, transmitti iussisset. Veluti vas fictile, nunquam formam possedisse potest, nisi mente reuoluens figulus, prompserit externo visu, quod possidet intus. Videt itaque omnia, non secundum visionem singulis se immittens, vt magnus Dionysius docuit, sed secundum causæ continentiam, vniuersa compræhendens: Materialia immaterialiter, diuisibilia indiuisibiliter, composita simpliciter, temporalia intemporaliter, multa vnitiuè. Iux-
Psal 101. ta illud. Prospexit de excelso sancto suo. quasi de excelsa suæ maiestatis specula,
Gen. 1. modo celsissimo omnia videns. Vnde
Heb. 4. Moses. Vidit Deus cuncta, quę fecerat. Et Paulus. Non est vlla creatura inuisibilis, in conspectu eius. Omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius. Hinc Græci τὸν πιὸν ευρυωπα, dicunt, hoc est
Ecclesiastici. 16. latos habentem oculos, quod omnia prospiciat, iuxta illud. Non dicas, adeo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? Hæc de primo.

Quo, ad secundum. Præpositio hæc PRE, ordinem ad futurum notat. Vt cum dicimus. Deum scire omnia, intelligatur quæ sunt. Cum uero Præscire, vel Præuidere, intelligatur, quæ non sunt: erunt tamen. Videre anteq̃ sint, tanquam iam sint. Dico autem nõ sunt, in rerum natura, extra causam. Quo-
Lu. 1 niam si ad Deum referas, cuius æternitas est tota simul: apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, iuxta Iacobum: Nihil illi futurũ est. Quare & nulla præscientia est, sed scientia tantum. Videt enim non prę-uidet, ex declaratis supra capite quarto. Vocat ea quæ non sunt, tanquã sint. *Rom. 4.*
At si ad res ipsas secundum earum existentiam, Deus præscit, idest scit eas antequam ipse fiant: & omnem eorũ euẽtum, vel sint necessarij euentus, vel cõtingentes: vel boni vel mali. Licet enim mala non faciat, præscit nihilominus. Sicuti enim tu quædam quæ fecisti, meministi, nec tamẽ quæ meministi fecisti omnia. Ita Deus, omnia quorum autor est, ipse præscit: nec tamen omniũ quæ præscit autor est. Et quemadmodum memoria tua nemo cogit facta esse, quę præterierunt, quia scilicet meminerit, quod facta sint. Ita Deus præsciẽtia sua, non facit vt fiant, quæ facienda sunt. Quia scilicet præscit, quod facienda sũt sine omni præposito. Cognoscit itaque omnia futura, bona, mala, necessaria, contingentia. Iuxta illud. Priusquam te *Hier. 1.* formarem in vtero, noui te. Et illud. Do- *Ecclesiastici. 23.* mino Deo nostro, antequam crearentur nota sunt omnia, sicut & post perfectum, cognoscit omnia. Philosophi quoque id negare non possent. Nam quemadmodum se se habet scientia nostra ad res, quæ sciuntur. Ita se se habent è cõtra res ad diuinam scientiam. Nostra.n. causatur à rebus, inquiunt: Illa rerum causa est. Constat autem, scibilia pleraque esse in rerum natura, quæ scientia nostra non attinguntur. Siquidem eorum quæ scimus, pars maxima, minima eorum est, quæ ignoramus. Quis ergo dubitare poterit, diuinam scientiam è contra attingere res, etiam non existentes, ac si existerent? Habes itaq; sciẽtiam & præscientiam. Præscientiam inquam, & rerum, & euentuum, qui in rebus esse possunt. Nõ modo enim nouit antichristum qui futurus est, sed nouit quid antichristo euenturum sit, quod videlicet damnabitur. Iuxta illud. Prædixi tibi ex tunc, antequam euenirent, indicaui tibi: Ita ergo antequam *Esa. 45.* Petrus in rerum natura esset, nouerat eum Deus. Non dico tantum nouerat eum esse futurũ, sed absolutè nouerat eum. Et addo, etiam nouerat quod negaturus esset: quod reuersurus, & demum saluandus. Nouit igitur res, & q̃d

de rebus sit futurum. Quod notabis. Quia magni momenti est, vt videbitur, & declarabitur. Nouit enim Petrũ antequam prædestinet eum. Voluntas nãque non fertur in incognitum. At non nouit eum saluandum, antequã determinet eum saluandum. Res itaq; prænoscuntur primo. Sed euentus primò prædestinantur. Et sic dubitationes tolluntur.

De Prouidentia autem, antiqua fuit olim disputatio. An mundus diuina ꝓuidentia regatur, nec ne. At si quid prouidentiæ nomine intelligatur audieris, quam Græci πρόνοιαν, vocant, mirabere, cur aliquando dubitatum fuerit, An Deus rebus istis prouideat. Est enim Prouidentia, cum cognitione adhibita cura: præsens inquam notio, futurum per se notãs euentum. Additq; Prouidentia supra scientiam, & præscientiã, vel præuidentiam ordinem rerum in finem. In finem inquam, vel ipsius prouidentis, vel rerum quibus prouidet. Et ita intellectum & voluntatem includit. Non est enim notitia, quæ in speculatione consistat, sed dirigit in opus, ex fine principia sumens ad media. Et propterea aliquid est, quod ad cognitioné spectat, aliquid quod ad operationem. Meditari ordinem statuẽdum, est actio intellectus. Ordinem præmeditatum in rebus instituere, quę prouidentiæ subsunt, operatiuæ virtutis est. Quis itaque non certo certius videt, mundum omnem diuina regi prouidentia, modo hominem prorsus nõ exuerit? Nam ecce. Deus agit propter finem, vt dictum est. Subde modo. Agit omnia, omnia itaq; propter finem agit. Sed quod agit, propter finem ordinat, quæ agit in finem propter quẽ agit, si cognoscit, Deus ergo omnia in finem ordinat: hoc est prouidere. Confirmatur. Propterea enim in operibus alicuius agẽtis, aliquid euenire dicitur preter eius intentionem, & non prouisum ab eo. Quia illud eius causalitati, non subijcitur, sed alterius causæ, ex qua præter eius intentionem euenit. Cum itaque Dei causalitati, omnia subijciantur, nihil præter eius intẽtionem euenire potest. Vis autem tu facilem rationem? Ecce. Omnis ordo, cõnexioque rerum perpetua, dissimilium pugnantiumq;, à ratione proficiscitur: A ratione inquam dirigente & gubernante ea omnia, quæ ordinem habent ad finem, quem intendit. Temerè.n. casu, vel fortuitò accidere hic ordo nequaquã potest. Quę enim temere fiũt, non semper, nec eodem modo, sed plerumque dissimiliter, & per raro eueniunt. Quis itaque intuens cęli ambitum, Solis, Lunæ, ordinatissimas circulationes, rerum ortus & obitus: spheras quoque, quæ cum contrarijs ferantur motibus, in ea tamen differentia, similem simul ordinem seruant? Quis stellas aspiciens, alias discurrentes & vagas, alias immotas semper, sibi inuicẽ conecti, continuamque armoniam facere. Humidas siccis, frigidas calidis misceri: neque aduersum se bella, seditionesque mouere? Quis hiemem veri concedere videns, estatique uer. Natura enim pugnant. Nubes in aera ferri: in nubibus aquas teneri: graues quæ ima petunt: terram grauissimam, fluidis aquis insidentem, suam stabilitatem seruare, neq, dilabi? Quis tandem hãc vniuersi commixtionem considerans, qua graue leui, humido aridum, rotundum recto, humori humor, Lunæ Sol, sidera cœlo, nubibus aer, diei nox, tempus tempori miscentur, coeunt, conueniunt, & quasi magno iuncta fędere inuiolatam pacem seruant, non confestim cogitent Deum esse, qui cuncta curat, distinguit, disponit, & clamet? O q perpetua, mundum ratione gubernas? Nisi enim ita esset, non iam mundum compositum, sed summam rerum confusionem: neque ordinem, sed temeritatem, non constantiam sed planè incõstantiam: non modum, sed immoderationem videremus. Vniuscuiusq; enim discordia & pugna, aut simul omnia tollerentur, aut id solum appareret, quod pugnando vicisset. Illudq; rursus confusa omnia, & incomposita ostẽderet. Est itaque. Est æquidem diuina Prouidentia. Vide quęso si insanimus. Prouidentia à Cicerone tuo, (vt cæteros mittam,) pars prudentiæ dicitur, quæ est recta ratio agibilium in finem. Pars inquã summa & optima. Memoria nanque præteri-

præteritorum, præsentiumque intelligentia, non adeò efficiunt, vt prudens quis dicatur. Sicut futurorum præuidétia & prouidentia. O humanæ igitur insipientiæ cæcitatem. O insanæ cęcitatis furorem. Prudentem hominem prouidere dicis, Deum autem negligétiæ & incuriæ accusas? Non nisi perditissimos homines, negligentes, & incuriosos appellamus. Deum ergo optimū, perfectum, hæc contumelia lædemus, blasphemabimur, quod nulla sit eius cura, vel de rebus istis inferioribus pro
Iob.22. uidentia? dicentes. Circa cardines cęli perambulat, & nostra non considerat? Omnis ille qui improuidus est, vel nō intelligit, quæ prouidere debet, aut si intelligit, negligit. Quia scilicet, vel nihil interesse putat, si parua quædam despexerit, vel licet interesse opinetur, pigritia tamen, mollitieq; detentus, non curat. Nulla vero alia est improuidétiæ causa. Verum Deus omnia intelligit,
Cant.1. nihilque negligit, quia omnia quæ fecit, bona sunt ualde. Optimus autem, bona valde negligere, nulla ratione potest. Malus enim esse conuincitur quisque, si ualde bona despexerit, Deus ita-
Sap.14. que omnibus prouidet omnino. Hinc
Sap.8. illud est. Tu autem pater, gubernas om
Matt.10. nia prouidentia. Illud quoque. Attingit à fine vsq; ad finem fortiter, & dispo nit omnia suauiter. Et illud. Nonne duo passeres asse veneunt, & vnus ex eis non cadit in terram, sine patre uestro? Potissimum vero de hominibus omnibus curam gerit Deus. Cū enim prouidentia, rerum ordinem in finem respiciat, quæ sunt fini propinquiora, magis prouidentiæ subsunt. Finis autem rerum omnium, est Deus ipse, qui
Prou.16. prouidet. Iuxta illud. Vniuersa propter semetipsum, operatus est domin9. Homo uero huic fini propinquissimus est, adeo vt & ipse modo quodam, omnium aliarum rerum finis dicatur. Cōsequés igitur est, vt maximè, & optimè, peculiari modo diuina prouidentia ho
Sap.12. mo gubernetur. Hinc dicitur in libro Sapientiæ, Cum reuerétia disponis nos domine. O uerbum magnum. Hinc Christus dixit, etiam minima quæque in hominibus, & humanis actibus, curæ Deo esse. Vestri (inquit) capilli om- Luc.12.
nes numerati sunt, vnus de capite uestro, nō peribit sine patre uestro. Quod si scriptum est. Reliquit Deus hominé Eccl.15.
in manu cōsilij sui, Caue ne nolens, hominem consilio priuare, illum sine Deo facias. Verbo nanque illo, tantum hominem suarum actionum dominum, esse ostenditur. Hac scilicet rōne. Quandoquidem, non est ad unum determinatus, quemadmodum natura. Natura enim tendit, non dirigens, sed tantū directa, ad suum finem. Instar sagittę, quam sagittarius ad scopum dirigit: nec dirigere seipsam potest. At homo, per liberum arbitrium cōsiliari potest, quid nam duorum oppositorū agat. Et propterea apprimè dictum est. Non reliquit eum absolute, sed in manu consilij sui. Prouidet itaque sibi homo. Sed non inde sequitur, quod & Deus non illi prouideat. Sicut & omnes secundæ causæ, proprijs uiribus agunt, nec tamé sequitur, quod Deus in illarum actionibus non agat, quinimmo & magis agit, quàm ipse agant. Ita plus prouidet De9 homini, quàm ipse sibi prouideat, licet sit liber, & consulat, atq; discernat. Ipsi quidem est cura de nobis. Vnde di 1.Pet.5.
cebat. Nunquid mulier obliuisci potest Osee49.
infantem suum? Et si illa oblita fuerit, ego nunquam tui obliuiscar. Hinc illud. Dominus regit me, & nihil mihi deerit. Prouidentia enim hominis, sub Ps.22.
Dei prouidentia continetur, sicut prouidentia ducis, sub Imperatoris prouidentia in exercitibus. Voluit aūt Deus, tam alta mente, nobis id manere repostum, uidelicet ipsum omnium nostrū curam gerere, vt diceret. Nolite solliciti esse dicentes. Quid manducabimus? qd Matt.6.
bibemus? Hæc enim profanæ Gentes, & ἄθεοι inquirūt. Quæ in domino spé non habent, putantque res humanas, illi curæ non esse. Scit enim pater uester, quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc oīa adijcientur uobis. Considerate enim lilia agri, quomodo crescunt, & non laborant, neque nent. Respicite uolatilia cęli, quoniam nō serunt, neque metunt, neque congregát, in horrea: & pater uester cęlestis pascit

illa,

illa, quantò magis uos modicæ fidei? Quibus quidem verbis, non illorum astruit errorem, (amentiam dicam ne magis?) qui cuncta diuinæ prouidentiæ, citra omnem operam nostram, committenda esse putant. Extat enim contra inertes, & pigros uerbum illud.
Pro. 6. Vsquequo piger dormis? paululũ dormies, paululum dormitabis, & occurrat tibi quasi uiator egestas, & inopia
Prou. 6. quasi uir armatus. Et illud. Vade piger ad formicam, & considera uias ei⁹, & disce sapientiam, quæ cum non habeat ducem neque præceptorem, paret in æstate cibum sibi, & congregat
Act 4. in messe, quod comedat, Apostoli conseruabant prædiorum prætia, quæ ante
1. Thes. 3. te eorum pedes ponebantur. Habemus & Pauli nostri sententiam. Qui nõ laborat, non manducat. Vnde & ipse
Heb. 13. accipiebat stipendium nonnunquam ab ecclesijs, pro ministerio suo. Nonnunquam & manibus laborabat, ut uiueret.
Eph. 4. Non expectabat, vt qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum, panem de cœlo illi daret: ratus non esse tentandum Deum, explorandamq; eius prouidentiam. Est & illud. Qui preest in
Rom. 12. sollicitudine. Quid dicam? Christus
Ioan. 12. & 13. ipse, nonne loculos habebat, quibus sibi uictum curaret? Sed unicè uoluit anxietatem, sollicitudinem, metum è cordibus nostris euellere. Quo desperare semper, de diuina prouidentia consueuimus. Et propterea tanquam modicæ fidei, nedum necessaria ut par est moderatè, sed & superflua immoderatè, per fas, & nefas, congregare satagimus, timentes ne nobis semper deficiat. Iuxta illud. Vadam, & diui-
Eccl. 2. tijs affluam. Nam ut in Christi exem-
Matt. 6. plo perstemus. Volucres cœli circumuolant, loca quærunt, vbi cibum inueniunt, satagunt quoad possunt, non otiantur, non torpescunt. Homo itaque laborare debet, secundum gratiam à domino sibi datam, prædicare, legere, serere, texere, negotiari, consulere, facere omnia quæ licitè potest. Sine anxietate tamen, vt uel tantillum non torqueatur, etiam si aduersa omnia acciderent. Hac spe fretus, quod Deus omnibus prouidet, & si ipse bonus est, quicquid vel prosperi, vel aduersi illi euenerit, cooperabitur in bonum. Quis enim unquam sperauit in Eccl. 2.
domino, & confusus est? Sperauit in domino, eripiet eum, saluum faciet Ps. 21.
eum, quoniam uult eum. Nihil nanque extra Dei prouidentiam, euenire potest: sicut & nihil extra Dei causalitatem, esse. Nec mihi dicas. Tollitur ergo casus & fortuna. Christianus nanque, casum non cognoscit, neque fortunam. Omnino enim nihil est casuale, vel fortuitum, si ad Deũ referas, cuius uirtutis atque intentionis ambitum, nihil exire potest. At pleraque causalia sunt, & fortuita, si ad secundas causas referantur. Sume exemplum. Duos duces mittit Cæsar in Germaniam: creditque eorum quilibet, ad illud munus vnicè destinari. Abit alter prius altero, obuiatque tandem alter alteri. Fortuitò certè id euenit, si Duces respicis. Verum si Cæsarem, minime. Ipse enim & sciens, & volens eos destinarat, vt vna quod is mente conceperat, explerent. Nec obijcias quæso, quod respectu Dei, minimè fortuitum est. Siquidem quod fortuitum est, ad quodcumque comparetur, semper fortuitum erit. Ridebo enim argumentationem. Fortuitum nanque & casuale, vt huiusmodi relatiuum est, non absolutum. Relatiua autem nunquam talia sunt, nisi vt ad correllatiua comparantur. Tantum abest, vt ad quodcunque comparentur, talia sint. Id patet, quàm facile. Album enim alteri albo comparatum, simile est: Comparatum nigro, est ne simile? Album semper est, ad quodcunque comparetur: Sed non semper simile, quinimmo dissimile semper, nisi cum alteri albo confertur. Quod itaque fortuitò euenit, respectu alicuius causæ particularis, nequaquam fortuito euenit respectu Dei. Absolutè tamen & simpliciter, si fortuito euenire dicitur, hoc ideo est,

quoniam vnaquæque res, & est, & iudicatur secundum proprias, immediatas, particularesque causas illius, vt notum est. Non quia omnia, quæ eueniunt, secundum intentionem alicuius agentis, (primi uidelicet, quod Deus est, quod nulli rei, non prouidet,) non eueniant. Eo enim uolente vel permittente, ac propterea prouidente, cuncta fiunt. Nec tamen scrupus ille te angat. Quo tam turpiter, antiquius ille Romæ splendor caligauit. Vt uidelicet dicas, horum alterum ex diuina sequi prouidentia. Vel ut cuncta necessariò eueniant, vel prouidentiam certam minime esse. Dei enim Prouidentia in primis, incerta esse nequaquam potest. Ostendo. Primum enim. Omnia quæ agunt, & quæ agere possunt, necesse est, vt in agendo Deo ministrent & famulentur. Impossibile igitur est, vt aliquod agens, diuinę prouidentiæ executionem impediat: contrarium eius agens, quod illa destinauit. Non potest etiam hac alia via impediri, quod diuina prouidentia ordinatum est, propter defectum uidelicet, vel alicuius agentis, quod illi ministrat, vel passi. Nam omnis uirtus, vel actiua, vel passiua in rebus est, secundum diuinam dispositionem causata. Vnde nihil potest deficere, quod ille deficere noluerit. Tertio. Non potest diuinæ prouidentiæ executio, propter eius ꝓuidentiæ mutationem impediri. Nam Deus mutari non potest, stabilisque manens, dat cuncta moueri. Nullus est alius modus, quo dici quæat, alicuius prouidentiam effectum non sortiri, pręter istos. Vel scilicet, quia agens aliquod contrariatur. Vel quia passum resistit. Vel quia instrumenta apta non sunt. Vel quia ipse mutatur. Cum itaque nihil horum accidat, nec accidere possit in Deo, sequitur quod omnino certa est, & infallibilis Dei prouidentia. Infallibiliterque illud erit, quod diuina prouidentia, ab æterno esse voluit. Secundo autem. Ipsa necessitatem rebus nullo modo imponit. Diuinæ enim prouidentiæ, Inquit Dionysius, non est naturam corrumpere, sed seruare. Hæc uero est quarundam rerum natura, vt contingenter agant, quæ agunt. Ex diuina ergo prouidentia, & determinatione quantumuis certa, & infallibili atque efficacissima, non fiet ullo tempore, vt contra earum naturam necessario agăt. Quinimmo quò erit efficacior, eò minus fiet. Nam quo erit efficacior, fiet non solum id quod fiendum est, sed eo modo, quo natum fieri est, uidelicet contingenter. Infallibiliter ergo eueniet contingenter, quod diuina prouidentia euenturum esse ordinauit. Infallibiliter, contingenter: Infallibiliterque necessario eueniet, quod diuina prouidentia ordinauit euenturum infallibiliter, necessario. Aliud est enim. Achillem contingenter pugnare. Aliud Achillem necessario pugnare. Aliud demum. Achillem infallibiliter pugnare. Hoc enim tertium communius est vtroque, & stat cum necessitate, & cum contingentia. Sicut animal cum rationali & irrationali. Causæ quippe necessario causantes, & contingenter causantes, infallibiliter diuinam prouidentiam sequuntur. Illæ tamen necessario. Hæc contingenter. Necessitas itaque & contingentia, sunt modi agendi causarum inferiorum secundum seipsas. Verum infallibilitas, est modus earum, vt diuinæ subsunt prouidentiæ. Qui nequaquam proprios tollit: Immo cōpatitur. Quod si curiosius, & pertinacius quæras modum, quo hæc duo simul esse possint. Vt uidelicet effectus iste pugnare, ad Deum relatus sit infallibilis: Ad Achillem uero contingens. Recole quæ de casuali, vel fortuito dixi, & nulla erit difficultas, aut dubitatio. Caue tamen, ne profunda scrutari velis, vt tibi tandem concitatus dicam. Scrutator maiestatis opprimeretur à gloria. Altiora te ne quæsieris. Plurima enim supra sensum hominis, ostensa sunt tibi. Et hoc est unum de illis. Nodum æquidem istum, inter illam infallibilitatem, & hanc uertibilitatem, fortasse exactè nemo

Prou. 25.
Ecclesiastici 3.
Ecclesiastici 3.

mo nouit. Sicut neq; diuinę, humanęq; naturæ unionem in Christo. Triumque personarum in diuina illa maiestate. Scimus profectò ita esse, at modum nos nescimus, licet balbutiendo vt potuere Theologi nostri, hæc omnia insinuare conati fuerint. At quod non capis, quod non vides, animosa firmat fides. Ad firmandum enim cor sincerum, sola fides sufficit.

De Prædestinatione modo dicendum. Scire autem oportet, Paulum Apostolum primum fuisse, qui hac uoce vsus est, Prædestinare. Loquendum igitur est, sicut ipse de prædestinatione tradidit. Hæc est autem Pauli doctrina. Non dixit vnquam Deum prædestinare, nisi creaturas rationales. Nunquam enim dixit Deum prædestinasse mundum, beluas, sed tantum creaturas illas, quæ gloriæ supercælestis participes sunt: maximè uerò homines. Quandoquidem de illis occurrebat sermo. Amplius non dixit, quo ad omnia homines prædestinari, sed tantum in ordine ad illam gloriam. *Quos prædestinauit, hos uocauit, iustificauit, glorificauit. Prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei.* Colligamus ergo ex Paulina sapientia hoc vnum. Prouidentia est totum quoddam, cuius Prædestinatio pars est. Est enim Prouidentia rerum omnium. Prædestinatio tantum respectu Angelorum & hominum. Item Prouidentia est omnium, quo ad omnia, quæ eueniunt. Prædestinatio est hominum, & Angelorum tantum, quo ad gloriam supercælestem: & media ad illam attingendam. Nemo autem putet casu, vel voluntariè, tantum Apostolum loquutum fuisse. Loquutus potius est magna ratione, quæ confestim apparebit, si vim destinandi, à quo Prædestinatio assummitur, intellexeris. Nam nemo dicitur aliquò destinari, vel mitti, quò ex seipso tendit. Si enim ego ipse, ex me ipso, proprio consilio Placentiam uado, nemo me illuc destinabit. Nam da oppositum, Destinatus uado, non itaque ex me ipso. Magna ergo ratione Paulus, res naturales, non dicit, ad suos fines destinari. Quoniam vnaquæque propria virtute illuc tendit. Sicut enim fines naturales, naturaliterque à rebus acquiruntur sine hoc, quod à Deo destinentur. Sat est enim uis illa, quam eis indidit Deus, nec alia destinatione opus est. Homines etiam non dicit, quoad ea quæ ipsi ex se faciunt, destinatos esse, serere agros, vineas plantare, ædificare domos, vxorem ducere, nutrire pecora, artem discere. Sed tantum quo ad id, quod ex se nequaquam faciunt, neque possunt. Neque quo ad salutis æternæ consequutionem. Nemo enim illuc, ex proprijs uiribus quantumlibet magnis, contendere potest, quoniam omnis naturæ creatæ uires excedit. Vt ergo illò perueniamus, destinari nos oportet. Plerique autem, & homines, & Angeli illò perueniunt, illò igitur destinantur. Necesse est enim eum, qui ad aliquem locum uadit, vel ex se ire, vel destinari. Ex nobis, non uadimus illuc, ergo destinati uadimus, si vadimus. A quo vero nisi à Deo? Deus itaque destinat eos omnes, qui illuc aliquando perueniunt, non modo Paulum nostrum, Petrum, Ioannem, Apostolos, Virginem, hosque sanctos egregios, sed omnes, qui digne illi seruientes, tandem beati euadunt. Nemo enim ex se vadit. Quotquot igitur uadunt, destinati uadunt. Et immanis est Pelagianorum blasphemia id negare. Quotquot nanque illuc perueniunt, non destinati, ex se proprijs uiribus vadunt. Vel ergo cum illis dicendum est aliquos, & pare ratione omnes, & singulos ex seipsis saluandos esse: vel cum catholicis, neminem non destinatum: Vt qui gloriatur, in domino glorietur. 1.Cor.10 Quoniam autem neminem destinamus, nisi primum mente destinare proponamus: sicut nec aliquid exequimur, quod exequendi deliberatio, non præcesserit. Propositum etiam istud destinandi, dirigendi, exequendi, nomen accepit destinatio-

1.Cor.9 ſtinationis. Iuxta illud. Vnuſquiſque prout deſtinauit in corde ſuo. Et il-
1.Mac.6. lud. Deſtinauit Eleazarus in corde ſuo non admittere illicita propter uitæ, amorem. Non modo itaque, actualis ipſa directio ad æternam vitam, collatio, ſcilicet, gratiæ perſeuerantis, deſtinatio dicitur: ſed & ipſum Dei propoſitum deſtinandi, dirigendique Cornelium, Franciſcum ad æternam vitam, deſtinatio dicitur. Quamuis aptius, dici debeat præſciptio, definitio, vel determinatio, ὁρισμός. Quoniam uero Deus, nihil de nouo proponit, ſed ab æterno cuncta propoſuit, antequàm terra fieret, ante
Eph.1. mundi cõſtitutionem: propterea iſtud propoſitum, non deſtinatio tantum, ſed Prædeſtinatio appellatur, ſecundum ea, quæ de Præſcientia diximus. Vt intelligatur etiã de hominibus nõdum exiſtentibus, iuxta illud. Elegit nos in ipſo, ante mundi cõſtitutionem. Licet & pulchrius à Paulo προορισμος, præfinitio dicat. Hinc tãdẽ perſpicuum eſt, ſi cœlorum regna nemo ingreditur, à Deo non deſtinatus. Si neminem deſtinat Deus, quem primum deſtinare, non propoſuerit. Si neminem deſtinare propoſuit in tempore, ſed in æternitate, antequam ſint in mundo, qui prædeſtinandi ſunt itaque, nemo illuc ingreditur, niſi deſtinatus antequam ſit, ideſt prædeſtinatus. Quotquot igitur ſalui erunt, hos ante ſecula deſtinauit Deus ſaluatos iri, ideſt prædiffiniuit. Ex his autem patet, quàm deteſtanda, abhominandaque, eſt opinio illa, quæ Deum prædeſtinare mala, peccataque hominum omnium putat. O iniquitatem pluſquam diabolicam. Prædeſtinatio Dei, non eſt niſi bonarum rerum, quæ ad vitam conducunt æternam. Nullomodo facit Prædeſtinatio, vt aliqui ex Dei filijs, diaboli filij ſint: aut ex templo Spiritus ſancti, templa dęmonum fiant: vel ex Chriſti membris, membra meretricis efficiantur. Sed potius Prædeſtinatio facit, vt ex filijs diaboli, Dei filij fiant: & ex templo dęmonum, templum Spiritus ſancti: & ex membris meretricis, membra Chriſti. Quandoquidem ipſe alligat fortem, & vaſa eius eripit, eruens ea de poteſtate tenebrarum, & transferens de contumelia in gloriã. Ex nr̃o libero arbitrio filij diaboli ſumus, ergo nõ deſtinati, quia ſi deſtinati, iã non ex nobis. Quorum non eſt auctor Deus, nec eſt Prædeſtinator: peccatorũ nõ eſt auctor. Fieri nõ põt, vt ad legis præuaricationem, ad neglectũ religionis, ad diſciplinæ corruptelam, ad cuiuſcumque ſceleris perpetrationem, Deo duce tranſeamus. Si enim per eum ab his malis ſurgimus, quomodo per eum in talia mala prolabimur? Inſtruere non nouit ad mala huiuſmodi ſancta diuinitas, ſed damnare; hec diſponere, ſed punire. Quomodo itaque nõ eſt nefas eorum, quibus æterna mors debetur, facinora diuinæ aſcribere prædeſtinationi? Ex æterna ſcientia certè prænouit, qui propria uoluntate peccabunt: at minimè prædeſtinat. Illi autem de quibus dicitur. Ex nobis exierunt, ſed non e- 1.Ioan.2.
rant ex nobis. Si enim fuiſſent ex nobis, manſiſſent vtique nobiſcum. Voluntate ceciderunt, non prædeſtinatione. Quia enim præſciti ſunt caſuri, non ſunt prædeſtinati. Eſſent autem prædeſtinati ſi reuerſuri fuiſſent, & in ſanctitate ac ueritate manſuri. Ac per hoc cõſtat, quod Dei Prædeſtinatio, multis eſt cauſa ſtandi, nemini cauſa labendi: vt nemo glorietur, nemo deſperet. Si in ſanctitate uiuitur, ſi in uirtute perficitur, ſi in bonis ſtudijs permanetur, Dei munus manifeſtum eſt, ſine quo nullius boni operis fructus acquiritur. Si autem ab alijs receditur, & ad uitia atque peccata tranſitur, nihil ibi Deus malæ tentationis immittit. Quinimmo & receſſurum non deſerit, antequam ipſe eum deſerat. Et facit plerumque ne deſerat: aut etiam ſi diſceſſerit, vt redeat. Cur autem illum retineat, illum non retineat, nec poſſibile eſt comprænhendere, nec licitum inueſtigare, ſed ſcire ſufficit, & ab illo eſſe, quod ſtatur, & non eſſe ab illo quod ruitur.

Hinc

Hinc Augustinus, ad articulos sibi falso impositos, ad septimum, inquit. (Audite Augustini hostes.) Nullomodo credendum est, homines ex Dei, voluntate in culpam cecidisse, cum
Psal.144. potius dominus alleuet omnes, qui corruunt, & erigat omnes elisos. Nemo enim, nisi illius gratia erigitur: nemo nisi illius gratia, stabilitur. Dei ergo est uoluntas, vt in bona voluntate maneant, qui & priusquam deseratur, neminem deserit: & multos desertores ad se conuertit. Et ad quintumdecimum. Hæc est mutatio dexteræ excelsi, qui innumeris lapsis pœnitentiam dat, vt resipiscant. à laqueis
2.Tim.2 diaboli, à quo captiui tenebantur ad ipsius uoluntatem. Nemini autem Deus, correctionis ademit viam, nec quemquam boni possibilitate dispoliat. Quia qui se à Deo auertit, ipse & velle quod bonum est, & posse, sibi sustulit. Non est consequens (sicut putant, qui talia obijciunt,) vt Deus quibus pœnitentiam non dederit, resipiscentiam abstulerit. Et quos non leuauerit, alliserit: cum aliud sit insontem crimen egisse, quod alienum est à Deo: aliud criminoso ueniam non dedisse, quod de peccatoris est merito. O verba apertissima. Tenenda est igitur, hæc sententia inconcussè, quæ diuinis claruit testimonijs: peccatores in malis proprijs, antequam essent in mũdo, præscitos esse tantum à Deo, non prædestinatos. Quod enim prædestinat Deus, & facit vt sit. Si itaque Iudas prędestinatꝰ est, vt aduersus Dei filium esset, à Deo ergo talis factus esset, inculpabilis itaque existeret, & Dei opificio non Iudæ reputaretur. Iniustè etiam, in eum prolata fuisset damnationis sententia. Absit autem hoc à summo Iudice. Auctor enim bonorum omnium est, damnatorque cunctorum malorum. Præsciuit itaque, non prædestinauit, neque fecit: quanquam iudicio iusto, tradens eum in reprobum sensum, vt id impleret, permisit. Quod quia facturus erat, ipse antequam fieret, & prænouerat, & prædixerat.

Reliquum est, vt de Vocatione, Iustificatione, & Glorificatione simul uideamus. Hæc enim facilè declarantur. Dupliciter itaque vocat Deus, idest inuitat hominem. Intrinsecus vbi nullus hominum videt, nisi qui uocatur. Et extrinsecus, per sermonem sonantem, aut per aliqua signa visibilia, vel etiam per beneficia & flagella. Quanquam externæ hec vocationes, parum prosunt, nisi Deus loquatur ad cor. Non modo docendo interius, quid agendum sit, sed & instillando vim, qua agi possit, & qua agatur. Ipse enim Philip.2.
operatur velle & perficere. Vnde illud est. Aperuit Dominus cor Lydiæ Act.16.
purpurariæ, vt audiret ea quæ dicebantur à Paulo. Hoc est suaue illud susurrium, de quo in Iobi libro dicitur. Porrò dictum est ad me verbum abscondi- Iob 33.
tum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius. Hic ille tactus est cordis, de quo dicitur. Abijt cum 1.Re 10.
Saule pars exercitus, quorum dominus tetigerat corda. O quàm necessarius est tactus iste. Ideo præcatur ille. Emitte Ps 134.
manum tuam de alto. Quàm necessa- Iob.14.
ria est ista vox interior. Audi illum. Vocabis me, & ego respondebo tibi. Si vocationes externæ satis essent, possent euangelij Christi Iesu pręcones, sibi multũ arrogare, cum eorũ uocibus sonantibus, pia corda tangũtur. At Pau- 1.Cor.3
lus clamat. Neq, qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus est. Ego plantaui. Apollo rigauit. Tota igitur vis, à diuina est uocatione interiore. In vanum enim prædicatoris tuba sonat exterius, nisi diuinus spiritus insusurret interius. Vt audenter dicere possim, Nemo ad Deum Ioan.6.
vadit, nisi à Deo uocatus interius. Iuxta illud. Nemo uenit ad me, nisi pater meus, qui misit me traxerit eum. Propter quod præcatur sponsa. Tra- Cant.1.
he me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum. Tanquã certa, se non posse currere, nisi trahatur. Verum, sicut ad cœnam illam euan- Matt.22.
gelicam, nemo non uocatus accessit, Ita neque omnes, qui uocati sunt, venerunt. Plerique enim venire noluerunt. Qui ergo uocati uenerunt, sibi non tribuant, quod uenerũt.

Nam nisi uocati fuissent, haudquaquã venissent. Qui etiam non uenerunt, alteri non tribuant, sed sibi tãtum, quod non uenerint. Quandoquidem vt venirent, vocati fuerunt: sed vocantem contempserunt. Quod si illi sibi tribuunt, quod uocati venerint, hoc saltem sibi tribuere nõ possunt, quod uocati sunt. Hi uero, quia meritum eorum nullum præcesserat, vt quasi pro præmio uocarentur, quoniam uocati uenire neglexerunt, tanquã gratiæ ingrati, iusto supplicio puniuntur. Ne mihi dicas. Nemo non prædestinatus, uocatur interi⁹. Nemo prædestinatus vocantem nõ sequitur. Quomodo enim illi qui abierunt retro, antea Christũ sequuti sunt, nisi ab eo intus edocti? Quomodo Petrus Christum negauit, nisi quia vocantem obaudiuit? Incunctanter tamen, qui secũdum diuinum propositum vocãtur, ad extremum vocem domini audiunt, & exaudiũtur. Iuxta illud. Oues

Ioan. 10 meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me. Contra. Hi quos damnandos præsciuit Deus iusto iudicio, vel ad extremum non uocãtur, vel uocati spõte sua resiliunt. Deo id permittente, qui sicut nõ est mali auctor, ita iustus ultor est. Hanc itaque uocem vltimam, nunquam negligit ouis propria, immo vocem nunquam exaudit alienam. Non ergo totum diuinæ uocationi, sed & partem voluntati eius, qui uocatur adscribe. Ita enim dicit Christus. Omnis

Ioan. 6. qui audiuit à patre meo, & didicit, uenit ad me. Insinuans non continuo ad eum accedere, qui audiuit, nisi & addiscat. Quod autem audimus, à uoce diuina est: quod addiscamus, ex nostra libertate.

De Iustificatione modo dicendum. Quid est iustificare, nisi iustum facere? Quid est autem iustum facere, nisi iniustitiam abolere? Quis uero iniustitiã abolet, nisi Deus ipse, qui est Iustitia? Hinc Iustitia dicitur Deî, non nostra, quia non ex nobis, sed ex Deo iusti eua

Rom. 10. dimus. Ignorantes autem iustitiam Deî, & suam volentes constituere, iustitiæ Dei, non sunt subiecti. Sed supra abundè de hoc disseruimus.

De Glorificatione autem. Gloria & diuitiæ in domo eius. Ipse ergo solus Psal. 111. nos glorificare potest, qui & iustificat. Gloria quæ amitti potest, gloria nõ est. Is ergo vn⁹ nos gloriosos reddit, à quo hunc egrediẽtes carcerem, habebim⁹, (si illi pio corde seruierimus) decus immortale per æuum. Hinc illud. Gloria & honore coronasti eum domine. Po- Ps. 8. suisti in capite eius, coronam de lapide Ps. 39. prætioso. Ecce ergo Apostolum nostrũ, confidite Romani, ne vos aduersa perturbent, durate, tollerate, æquo animo omnes quæ accidunt, feramus, nã nobis omnia Deus in bonum cooperabitur. Nihil nobis casu euenit: cuncta diuini numinis prouidentia, geruntur. Prædestinauit nos antequam essemus. Vocauit cum auersi essemus. Iustificauit cum peccatores essemus. Glorificauit cum mortales essemus. *Si Deus pro nobis*, prædestinatis, vocatis, iustificatis, glorificatis. *Quis contra nos*, prædestinatores, Vocatos, Iustificatos, glorificatos? Qui vult nobis aduersari, paret se, gladium super femur accingat, uideat si aduersum Deũ bellari potest. Etenim si consistat aduersum me castra, non ti- Ps. 26. mebo, quoniam Dñs mecum est. Ipse Psal 17. est petra mea, scutum meum, refugium meum, & liberator meus: & in eo trãsgrediar murum. Prædestinatio itaque, ac Præscientia æterna est. Vocatio, Iustificatio, Glorificatioque æterna sunt. De Vocatione autem, ut est effectus prædestinationis, sermo est. Et est Vocatio secundum propositum. De Iustificatione quoq; finali, à qua horum uocatorum nemo deficit. Omnes enim uocantem exaudiunt ad extremum, quare & iustificantur, & glorificantur. Satis autem innuit, eos uocantẽ exaudire, licet non expræsserit Apostolus, cum post Vocationem subdit, quod Iustificantur, & glorificantur. Nemo enim iustificatur, nisi vocanti consensum præbeat. De Iustificatione autem finali, ostendit se se sermonem habere cum subdit. Glorificantur. Nam nemo glorificatur, nisi ad finem iustus inueniatur. Siquidem in ciuitatem illam, non ingreditur quicq̃ Apoc. 21. immundum, aut coinquinatum. Iustitia autem præsens parum prodest, nisi finalis adsit. Ni mirum autem, si omnia

expræssit

exprœssit Apostolus, vt iam facta. Quoniam Deo omnia iam facta sunt. Iustificantur quotidie multi, uocantur, glorificantur: uocandique adhuc sunt plures ad ouile domini, iustificandiq;, & glorificandi. Iuxta illud. Et alias oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili, & illas oportet me adducere. Attamen si ad Deum hos referas, iam uocati sunt, iam iustificati, iam glorificati, sicut prædestinati & præsciti. Nihil enim Deo futurum est, sed cuncta iam facta sunt, in illa æternitate. Vnde dicitur de Deo, Qui fecit quæ futura sunt. Deus nanque, qui non loco clauditur, nec tempore præuenitur, omnium eorum, tã præteritorũ memoria, quàm futurorũ sciẽtia plenus est, nec reminiscẽs, uoluitur in præteritum: neque sperans, in futurum tendit. Omnes itaque homines, & nati vsque in hodiernum diem, & post nostram ætatem nasciturі, apud Deum tñ nati sunt: & decurso totius uitæ tempore, transierunt, in illo nihilominus diuini obtutus lumine, permanentes. In præsentia enim diuinitatis, p̃senti semper luce, cernũtur omnia. Aut fortasse, ita certum Paulo fuit prædestinatos esse vocandos, iustificandos, glorificãdosque, vt ad illam certitudinem magnam insinuandam, tempore præterito, non futuro, non præsenti vti uoluerit. Quid enim certius, quàm præteritum præterijsse? In hoc solo priuatur Deus, ingenita esse quæ genita sunt. Prophetarum mos est, futura omnia vt facta uaticinari. In omnem terram exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terræ uerba eorũ. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Foderunt manus meas, & pedes meos, & dinumerauerunt omnia ossa mea. Diuiserũt sibi uestimẽta mea, & super uestem meam, miserunt sortẽ. Ipse peccata multorum tulit. Et pro trãsgressoribus exorauit. Aut certè hæbraismus est, quo frequentissimè præteritũ accipitur pro futuro. Futurum item pro præterito. *Quos* ergo *Præsciuit, conformes imagine filij sui*. & ante diffiniuit, quàm præsciret conformes imagine filij sui. Nisi enim hoc insinuare uoluisset Apostolus, sat erat dicere. *Et diffiniuit*. ὅρισε. Nec dicere oportebat. προώρισε. *Prædiffiniuit*, Vel ante diffiniuit. Intelligitur ergo Prædiffiniuit, idest antequam præsciret, diffiniuit. Hoc uerbo probatur, q̃d secundum propositum diffiniuit. *Quos autem prædestinauit*, vel p̃diffiniuit. *Hos & deinde* in tempore, *Vocauit*. Intelligens secundum hoc propositum, ad extremum saltem. *Et quos vocauit*, sic, *Hos, & iustificauit*. Quia illi spõte sua, parue re uocanti, finaliter. Qui enim ex Deo est, uerba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. *Quos autem iustificauit*. *Hos*, in iustitia semper diem extremum claudentes. *Glorificauit*. Nemo enim illorum perit, quia sic ordinatus est, & propterea Christo datus, vt non pereat, sed habeat vitã æternam. Si enim eorum quisquam perit, fallitur Deus: sed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus. Sic itaque probatum est, diligentibus Deum: Vocatis secundum propositum, Deum cooperari in bonum: In bonum inquam glorificationis. Nam illi omnes tãdem gloriosi, migrant ad dominum. Illud autẽ verbum, nunc oportet declarare.

Ioan. 10.

Eccl. 6.

Ps. 18.

Esa. 9.

Ps. 21.

Ibidem

Esa. 53.

Ioan. 8.

Conformes imagine filij sui. Sensus igitur huius est. Christianos oportere inter se assimilari, conformarique in imagine, aut imaginis ratione, vel secundũ imaginem filij Dei Christi Iesu. Licet enim in Græcis codicibus habeatur, τῆς εἰκόνος imagini, debuit tamen in ablatiuo transferri, secundum linguæ latinæ proprietatem, *Imagine*. Plerumque enim Græci, genitiuo pro ablatiuo vtũtur. Quæ est autem filij Dei imago, mirum est uidere quot, & quanta dicunt ab his, qui in scirpo nodum quærunt. Imago naturalis filij, ut filius naturalis, idest filiationis naturalis, est filiatio adoptiua. Imago filij Dei, vt filius Dei, est adoptio Dei. Nam quis ignorat, quod similitudo naturalis filiationis, est filiatio adoptiua? Secundum hanc ergo adoptionem, nos fratres ad inuicem sum⁹, & fratres Christi: Vnde subditur illico. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Constat enim hinc euidentissimè, nihil aliud Paulũ, per imaginem filij Dei intelligere, nisi adoptionem nostram, qua omnes nos Christiani, conformes sumus inter nos tanquam fratres, ean-

dem habentes imaginem filiationis naturalis Christi, uidelicet adoptionem, Christo quoque conformes sumus, licet minus. Quandoquidem imago, semper deficit ab eo cuius est imago. Et ita filiatio adoptiua à naturali. Vult ergo hic dicere Apostolus, illud quod alibi
1Cor.15 expræssius dixit. Quemadmodum portauimus imaginem hominis terreni, portemus & imaginem cœlestis. Terrenum enim, Adam intelligit: cęlestem,
Ioan.3. Christum. Iuxta modū loquendi Christi. Qui de terra est, de terra loquitur. Qui de cœlo uenit, super omnes est. Quot itaque præsciuit futuros esse filios Dei adoptiuos, antea diffiniuit, vt filij Dei essent. Vis autem altius quid de filij Dei imagine intelligere? Ecce. Sicut Adam suo peccato, in nobis omnibus imaginem quandam impræssit, formam scilicet qua illi assimilamur. (Sumus nanq; omnes natura peccatores, & filij irę, sicut ille fuit post ligni esum.) Ita Christus, baptismali gratia & regeneratione, caracterem nobis cuiusdam innocentiæ atque candoris imprimit: qui est tanquam ipsius imago. Rectè autem imago, & non uestigium. Vestigium enim partem reppræsentat, at imago totum. Hinc pedum uestigia, hominis imaginem dicimus. Non autem partem sanctificat Christus, sed to-
Ioan.7. tum. Num legistis? Totum hominē sa-
Deut. 31. num feci. Dei enim perfecta sunt opera. Propterea ergo, imaginem non uestigium imprimere dicitur. Secundum hanc itaque imaginem, oporteret nos esse conformes inter nos, & cum Christo, vt deinde illi etiam omnes in gloria conformaremur. Iuxta illud. Cum ap-
1 Ioan 3. paruerit, tunc similes ei erimus. Tres itaque imagines habemus. Imaginem sanctissimæ Trinitatis, qua boni natura
Gen 1. sumus omnes. Faciamus hominem, ad imaginem & similitudinem nostram. Imaginem terreni hominis, qua mali sumus culpa & pœna. Imaginem cęlestis Christi Iesu, qua culpa nunc abolet: pena quoq; abolenda erit. Sequitur.

Vt sit ipse primogenitus, in multis fratribus. Nam filius naturalis, prior est & dignitate, & dominio, atque hæreditate adoptiuis filijs. Magna autem rōne Christum primogenitū appellat. Quia enim supra dixerat, nos eius futuros esse cohęredes, ne paritatē intelligeres, nunc primogenituram interponit: cui⁹ iura tam magna sunt vsq; in hodiernū diem, vt in regnis, in dominijs, in honoribus, semper primogeniti proponantur, atq; aliorum quasi domini uideantur. In ueteri siquidem lege, erant primogeniti sacerdotes omnes, & in paterna hæreditate duplicem portionem habebant. Propterea repræhendit Esau, Gen.24.
quod uilissimo lentis edulio, tantā primogenituræ dignitatem uendiderit. Quod ergo simus Christi cohæredes, hoc nobis contigit gratia & dono, vel fauore eius, qui nos tāquam æterni patris primogenitus, ad tantam dignitatē admisit. Cum aūt Christum primogenitum, audis æterni patris, Christum hoīem intellige, qui propter gratiæ plenitudinem, primus filius dicitur, nos secundi. Christus.n. vt Deus, est vnigeni Ioan.1.
tus, qui est in sinu patris, secūdum ęternam illam generationē, de qua Esaias. Generationē eius, quis enarrabit? Cū Esa.53.
uero legis, eum Mariæ Virginis primo- Matt.1.
genitum. Peperit filium suum primogenitum, inquit Euangelista. Ne tibi imponat Heluidius, eum dicas primogenitum, quia ante eum nullus. Non quia post eum alius, ex Virgine Deipara natus fuerit. Sicut enim in sepulchro Christi, nec ante, nec post cadauer aliquod iacuit: Ita uterus Virginis, nec ante, nec post Christi partum, quicquam mortale concepit. Tu ergo hic hominis dignitatem considera, quem in fratrem Christus haberi voluit. Iuxta illud uerbum. Quicunque fecerit uo Matt.12.
luntatem patris mei, hic meus frater. Pungit autem hoc uerbo Paulus christianos, qui Romæ erant. Quod cum fratres essent, pugnarent, dissiderent, contenderent, bellumque gererent irreconciliabile. Quos enim dedecent magis odia, lites, contentiones, & iurgia quàm fratres? Non vacat autem mysterio, quod Paulus dicit. *In multis fratribus.* Et non in fratribus tantum. De his nanque qui saluandi sunt, futurique Christi cohæredes, sermo est, vt patet. Spem itaque concipite,

pite, alite, augete Romani. Non pauci erunt, qui saluabuntur, sed multi. Et si magno Anselmo credimus, plures homines beati erunt, quam geniti fuerint ab orbe condito, vsque ad plenitudinem temporis, cum Christus se se ad terram demisit. Sed quid Anselmum quærimus? Nonne testimonium illud apertissimum est Ioannis in
Apo. 7. Apocalypsi, quo refert vidisse agnum, supra montem Sion stantem, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, qui habebant nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis? Et citharizantes angelos, qui cantabant. Hi sunt qui cum mulieribus, non sunt coinquinati. Virgines enim sunt, & sequuntur agnum quocunque ierit. Hi empti sunt ex omnibus primitiæ Deo & agno, & in ore eorum, non est inuentum mendacium. Sine macula enim sunt, ante thronum Dei. Nonne est & illa hiperbola? Vidi
Apo. Ibi. turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus Gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum. Nonne, Diuus Gregorius tenet. Tot homines saluandos esse, quos angeli remanserunt?
Dan. 7. Scriptum est autem à Daniele. Millia millium ministrabant ei, & decies centena millies, assistebant ei. Nonne in Iudæorum populo, vt Gentes mittam.
Apoc 7. Ioannes dicit, esse duodecim millia Signatorum, in vnaquaque tribu? Nonne exploratum est, implédas esse ex hominibus, angelorum qui ceciderunt
Psal. 109. ruinas? Iuxta illud. Iudicabit in nationibus, implebit ruinas. Nonne autem ferè innumeri sunt angeli, qui cum dracone in prælio magno illo, proiecti sunt, adeo vt Michaelem cęlestis militiæ principem, exercitum
Apo. 12. omnem congregare oportuerit, vt illos debellaret? Nonne Iobus dicit.
Iob. 34. Conteret multos, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis? Quomodo igitur pauci erunt, qui innumeris sufficientur reprobis & damnandis? Nonne efficaciter omnes homines dānauit Protoplastus? Quomodo ergo fingi potest, vt efficaciter pauculos quosdam saluet Christus Iesus? Nonne Deo proprium est misereri semper & parcere? Non enim vult mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Si itaque tam magna turba est Ezech. 18
perentium, quomodo tam pauca cohors saluandorum erit? Nonne tam Ezech. 18
facilem fecit Deus pœnitentiæ uiam, vt dixerit. Si impius egerit pœnitentiam à peccato suo, vita viuet? Quomodo ergo capere quis potest, tam paucos saluandos esse, sicut commune vulgus existimat? Nonne misit Ioan. 3.
Deus filium suum, vt saluaretur mundus per eum? Vnde dicebat. Non ueni uocare iustos, sed peccatores. Non Matt. 9.
veni mactare, sed saluare. Qua ratione igitur credemus, tàm paucos saluandos esse? Nonne cognouit figmentum nostrum: & recordatus est, Luc 9. / Ps. 102.
quia puluis sumus? Quomodo itaque continebit in sinu miserationes suas, vt tàm paucis ignoscat? Nonne creati sunt omnes homines, vt saluentur? Nemo autem vt pereat. Quo colore ergo decere diuinam bonitatem existimare potes, vt ferè omnes perire sinat? Nonne dixit omnipotens Abrahæ. Numera stellas si potes. Sic erit semen Gen. 32.
tuum? Nonne autem de his, qui verè filij Abrahæ sunt, loquebatur, qui æstimantur in semine, non secundum carnem, sed secundum promissionem? Hinc Paulus comparauit stellis electos. Sicut stella differt à stella in claritate, sic sanctus à sancto in gloria. Quo- 1. Cor. 15
modo ergo tàm exiguus electorum numerus esse potest? Paulo, Paulo crede. Multi prædestinati sunt, vt sint filij Dei, & hæredes, fratres Christi Iesu, & cohæredes. Si Paulo non credis, crede Christo. Multi uenient ab Oriente, & Matt. 8.
Occidente, & recumbent cum Abraam, Isaac, & Iacob in regno cęlorum. Et tã multi iuxta Ioanné, vt uix numerari possint. Id optimè in piscium captu Apo. 7.
rum figuratum est. Dicente.n. Petro. In Ioan. 21.
uerbo tuo dñe laxabo rethe, refert Lucas, Compręhenderunt piscium multi- Luc. 5.
tudinem copiosam. Ioannes quoq;. Nō poterát trahere rethe, præ multitudine Ioan. 21.
piscium. Nec te moueat uerbum illud.

Angusta

Matt 7. Angusta est porta, quæ ducit ad regnū
Matt.20. cęlorum, & pauci ingrediuntur per eā.
Neque illud. Multi uocati, pauci electi.
Tripliciter em̄ declarari possunt. Primo
quidem, vt intelligantur de Iudæis, nō
Rom.9. de Gentibus. Ideo, nanque à Paulo re-
liquiæ Israel vocantur, quia pauci sunt
Iudæorum, qui salui fient. Secundo,
vt vera sint de omnibus, pro tempore
nondum incarnati uerbi. Illis quippe
temporibus omnibus crediderim, ego
paucissimos saluatos fuisse. Erat Deus
Ps.93. enim vltionum Deus. Vnde non nisi o-
1.Pet.3. cto animæ ab aquarum colluie saluatæ
2.Cor.1. sunt. At cum misit filium suum, effect⁹
est pater misericordiarum, & Deus to-
tius consolationis. Tertio. Vt dicatur,
reuera non tot saluandos esse, quot dā-
nandos. Pauciores enim stellæ sunt cę-
li, quàm maris arena. In stellis autem
electos figuratos esse, in arena vero fi-
lios perditionis, nemo nescit. Cum di-
Gen.17. xit dominus Abraam. Multiplicabo se-
men tuum sicut stellas cęli, & velut are
nam, quæ est in littore maris. Quis ita-
que dubitare potest, si illis hi conferan-
tur, quod non multi erunt? Hinc illud
Abac.2. est. Dilatauit infernus animam suam,
quasi tàm magnum numerum contine
re nequeat regio illa, nisi latior fiat. Stul
Eccl.1. torum enim, infinitus est numerus.
Cum uero multos saluandos esse intel-
ligis, in spem erigi debes, cum plures
Pro.14. damnandos timere debes, vt risus do-
lori misceatur, & exultationi formido.
Ps.2. Ita enim dicitur in Psalmo. Seruite do-
mino in timore, & exultate ei cum tre-
more. Quantum profectò non sperare
detrimenti est, tantum periculi, nimis
præsumere. Nemo autem admiretur,
si plures peribunt, quàm saluabuntur,
Nam prætiosiora semper à uilibus ex-
ceduntur, multitudine. Auri copia, mi-
nor est, quàm plumbi, gemmarum quā
lapidū, uirorū q̄ hoīum, bonorū itaq;
q̄ malorū. Vt hi facilè numerari pn̄t, il-
li uero oī numero maiores esse videan-
tur. Et quid mirum? Qui.n. dānant̄, ex
seipsis damnantur, qui saluant̄, ex Deo
saluant̄. Salutem ergo fecit Deus, non
Leuit.19. interitum. Omnia aūt quę ipse fecit, in
numero fecit, sicut in pondere, & in
mensura. Numerati ergo sunt, qui sal-
uandi sunt: qui pereunt, innumerabi-
les esse cēsentur, & quasi sine numero.
Bonus pastor oēs suas numerat oues.
Oues Dei sunt omnes, qui saluādi sunt.
Non ergo sunt sine numero, licet sint
plurimę sicut stellæ cæli. Numerat em̄ Ps.146.
multitudinem stellarum, & omnibus
eis nomina uocat. O numerum sacra-
tissimum, omnibus numeris absolutis-
simum. Dominus Deus patrum nostro-
rum, addat ad hūc numerū multa mil-
lia. Hic autem numerus, vt piè credit̄,
nulli hominum exactè notus est, nec
quotus sit, neq; etiam qui illi numero
compræhendantur. Hinc sancta Eccle
sia orat in collecta secreta. Deus, cui so-
li cognitus est numerus electorum, in
superna felicitate locandus. Sat nobis
sit, quod Paulus docet. Omnes qui Dei Rom.8.
filij sunt, conformes scilicet in imagine
filij eius, præscitos esse, antequam tales
essent, primumque deffinitos, & nume
ratos, vt tales essent in seculo, deinde
ad fidem uocatos, per gratiam iustifica
tos, & demum in æterna uita glorifica-
tos. Sequitur.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro
nobis, quis contra nos? Quibus uerbis ꝓ-
bare intendit, quòd Deus cooperatur
in bonum omnia, nobis prædestinatis,
& vocatis diligentibus Deum cum p-
seuerantia. Vide autem modum mira-
bilem, quo procedit. *Quid dicemus ad*
hæc? Idest, quam responsionem contra
hæc quæ dicta sunt, adducere poteri-
mus? Quid inquam cōsolatorijs his ser-
monibus respondebimus, quibus ostē-
sum est nemini, non desperandum, in
tribulationibus? Quandoquidem ratū
esse debet, Deo esse curæ res nostras, &
omnia (si Deum dilexerimus) nobis in
bonum cooperari. Quia nos ipse præde
stinauit uocandos, iustificandos uoca-
uit, glorificandos iustificauit, prædesti-
natos, uocatos, & iustificatos glorifica-
bit. Dicemus ne, quod cooperatur no-
bis in bonum, bona, vocationem, iusti-
ficationemq;, at non omnia, quia non
mala? O nos miseros. Quid illud est, qđ
nobis obesse possit? *Si Deus est pro no-*
bis? Immo quid esse potest, quod ꝓ no-
bis non sit? Si Deus, cuius sunt omnia,
pro nobis est? dicemus ne quod pro no
bis

bis est Deus; quo ad aliqua, quoad aliqua vero, contra nos?

Qui etiam proprio filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit? O potentissimum inęstimabilis charitatis argumētū. Vt seruis parceret Deus, filio non pepercit. Cum adhuc inimici Rom. 5. essemus, illum tradidit in mortem, pro nobis liberandis, Ergo qui fieri potest, vt non omnia nobis donet? Nihil enim habet filio proprio, hoc est naturali, cōsubstantiali, uerè proprio, semper illi coęterno charius: dedit illum quod magis est, dabit igitur omnia, quod minus est. Et ita semper quoad omnia nobiscū erit, ut sua inęstimabili sapientia, in salutem nostram & probationem cōuertat, quæ nobis inferūtur afflictationes. 1. Cor. 3 Confidite, confidite. Omnia vr̃a sunt, siue mors, siue uita, siue præsentia, siue futura, nihil est quod nobis noceat. Mūdus inquies est contra nos, tiranni, & populi, & ciues, & consanguinei. Matt. 10. Inimici enim hominis, domestici eius. Tunc gaudeat christianus omnis. Nanque non solum illi obesse non poterūt, sed vel inuiti, coronas intexent, & bonorum innumerabilium causa fiēt. Iob. 2. An ignoras bellicum diaboli apparatū: qui & amicos, & seruos, & vxorem aduersum Iobum commouit, vlceribusque illum afflixit, non modo contra eum nō fuisse, sed pro eo? Eū profectò illustriorem reddidit diuina sapientia, illi mala omnia, in bonum mirabiliter conuertente. Quia enim Deus stabat pro eo, quæ aduersus illum stare uidebantur, Iob. 17. & pugnare, pro illo steterunt atque pugnarunt. Hinc ipse dicebat. Pone me iuxta te, & cuius manus pugnet contra me? Sed quid Iobi exempla quærimus? Paulum admirare, vnicè toti orbi admirabilem. Ter enim uirgis cęsus, semel lapidatus, ter naufragium pertulit, in laboribus plurimis, in fame & siti, in frigore & nuditate, in carceribus abundantius, in plagis supramodum, in mortibus frequenter, fuit. Quid tamen illi hæc omnia nocuere? Immo quid illi, non profuere singula? His enim, quæ contra eum esse uidebantur, insignis, præclarusque effectus est, atque apud Deum & homines præ cæteris singulariter venerandus. Nunquam illi Iudęorum præceps sinagoga, nunquam Gentium furor, nunquam Neronis impietas, tantum potuissent illi prodesse officio, quātum profuere odio. Minus opitulantur mihi crede Roma, Deum piè colentibus, qui benefacere student, q̃ qui aduersus illos, grandia machinantur. Hæc de malis quæ perpetimur, dicta sint. De malis autem quæ facimus, dubitas ne, quod uertantur in malum? Audi eundem Apostolum disserētem, & docentem, quod neque ea nobis obesse possunt, vt omnino ostendatur, nihil esse, quod diligentibus Deum perseueranter, nocere possit, quia diuino fauore in cunctis iuuantur. *Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis cōdemnans? Christus Iesus qui mortuus est, Immo qui & suscitatus est. Qui & est in dextera Dei, qui & intercedit pro nobis?* O rationem fortissimam. Si peccata nostra nobis officiunt, hoc ideo est, quia pœnam peccantes promeremur. Sed ubi iudex est, cuius calculo rei declaremur? Iudex hominum Deus est. Verum Deus ipse, qui nos uocauit, uocatos iustificat, non modo peccata delet, sed iustos constituit, absoluit à pœna, dignos reddit pręmio, quæ ædificat non destruit, quæ plantat non euellit. Si ergo nos iustificat, non condemnat. Iudicium inquies Christo delegauit. Ille nos condemnabit, quod ei rebelles fuerimus, etiam uocati, milliesq; ipsum cō culcauerimus. Verum quo pacto, pęnæ Christus nos addicere poterit, qui tam impensè nos dilexit, vt pro nobis mortuus sit, uitamq; illam sanctissimā, pro eis etiam, qui eum cruci affixerunt exalare voluerit? præces cum lachrimis Heb. 5. fundens ad patrem, ut illis parceret? Bone Deus, quomodo poterit nos condēnare Christus Iesus, qui tertia die à morte resurgens, se se gloriosum ostendit, vt nos omnes in resurrectionis & uitæ immortalis, spem viuam erigeret? Quomodo Christus poterit non nobis misericors esse, qui in cęlum ascendit, nobis pandens iter: sedetque ad dexteram Dei, Mich. 2. & nobis locum parat, vt ubi ille est, & nos simus? Quomodo demum Ioan. 14

Christus, contra nos sententiam ferre poterit, qui semper nostras causas tuetur, qui aduocat' noster est indefessus, qui vultui paterno, latus & vulnera continenter ostendit, quæ pro nobis in cruce sustinuit, vt ille ipsius amore, nostri misereatur? Absit. Absit, vt peccatis nostris, vel præteritis, vel præsentibus, vel futuris, à Christo Iesu condemnari timeamus. Deus autem nos absoluet. *Si* ergo *Deus*, & Christus homo, *Pro nobis, quis contra nos?* Accusator esse poterit sathan, qui' nostræ gloriæ semper inuidit, sed quid potest accusator contra reum, si iudex fauerit illi? Quid cõtra adulteram egere pharisæi? Nos natura rei & filij irę sumus, at iudicẽ Deũ, delegatumque Christum pro nobis habemus, non nostris meritis, sed diuina benignitate. Quid ergo poterit accusator noster? Eijciet illum, dicetque ei conterere. Audi Ioannem. Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei. Propterea Paulus Apostolus, cum dixisset. *Quis accusabit aduersus electos Dei?* Non illic constitit, quippe qui sciebat accusatorem adesse, sed progressus est, vt ostẽderet neminem esse condemnantem. Et id efficaciter probat, peccata nostra nobis minime nocere, si etiã mille sint accusatores, modo Deus nos iustificet. Pelle desperationem ergo Roma, sperate omnes saluatos iri. Nihil enim hac spe vtilius esse potest. Qui nanq; arat, debet in spe arare, fructus percipiendi, inquit Paulus. Spes enim est gaudij & delectationis mater. Delectatio autem perficit opus, & coauget. Verum caue, ne sit nimia spes, & iam non spes, sed præsumptio fiat. Iunge spei timorem. Vbi enim securitatem parit spes, sollicitudinem gignit timor. Facitque hominem attentius, diligentiusque cõsiliari & operari. Vt nanque Deus sit semper pro nobis, nosque instantibus etiam omnibus accusatoribus, suo iudicio semper iusto, absoluat & iustificet, vt iusti ad extremum reperiamur, quãtumuis prædestinati, & gratia pleni simus. Non mihi dicas, nostram operam necessariam non esse. Error est, hæresis est, impietas est. Ecce beatus Apostolus, iam Christo acquisitus, iam vas electionis effectus. Nequaquam ocio manus relaxat sub spe prædestinatiõis, & gratiæ, sed cum Dei beneficijs, conatus suos iungit. Castigo (inquit) corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cũ alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Ecce, ecce iam partis dextræ miles est, & tamen periclitari metuit: iam probatus, quomodo reprobari pertimescit electus? Iam uictoriam in manibus habet, & necdum arma deponit, iam ad triumphum productus est, & adhuc incertum formidat euentum. Quæ cũ ita sint, prospice te non cõtra infirmam quamcunque personam, sed cõtra summi Apostoli doctrinam, impij erroris armis insurgere. Christoque, qui in eo loquebatur, contradicere: qui totum diuinæ electioni adscribens, libero arbitrio locum haudquaquam relinquis, & spe diuinæ gratiæ frętus, tam salutiferũ timorem abijcis. Cum enim Pelagij impietatem uitare nescis, ad Manichæorũ dogma non minus pestiferum declinare videris. Stet, stet Prædestinatio, vel Electio, diuinæq; gratiæ fauor immodicus, at liberi arbitrij conatus omnes, minimè corruant. Quantum enim periculi est, de nr̃o labore, timore abiecto prę sumere, tantum detrimenti est, in spe diuinæ gratiæ, non laborare. Hinc dictum est. (Quod ubique notãdum erit) cooperari Deum, nõ operari, vt primas partes soli gratię, piè subiectus Apostolus adscriberet, medias nr̃o labori deputaret, vtrumque in consumatione cõiungeret. Iuxta doctrinam quam alibi prodidit. Gratia Dei sum, id quod sum. Et gratia eius in me uacua non fuit, sed abundantius laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum. Vides quomodo ægregiè, quæ prius sigillatim distincta protulerat. Gratia Dei sum, id quod sum. Gratia eius in me uacua non fuit, abundantius laboraui, in sermonis fine connectit? Gratia Dei mecum. Non ego sine gratia: non gratia sine me. Sed gratia Dei mecum. Si itaque hoc loco speram & gratiam tantum extollit, electionemque & diuinum fauorem, labor noster supprimitur, non negatur, Secundum illam regulam, quam antistes nr̃ Augustinus

Marginalia: Ioan. 8. — Deut 33. — Apoc. 12. — 1. Cor. 9. — Ibidem — 1. Cor. 15

ſtinus inſinuat. Nõ omnia quæ tacent, negantur. Quàm frequenter & noſtro arbitrio, in ſacrarum paginis ſcripturarum, totum dari uidemus? vt nihil gratiæ, nihil prædeſtinationi, nihil Deo tribuatur? Omni cuſtodia ſerua cor tuũ.
Pro 4. Inclinaui cor meum, ad faciendas iuſti-
Pſ. 118. ficationes tuas in æternum. Rectas faci-
Matt. 3 te ſemitas Dei noſtri. Cuſtodite animas
Hier. 48. veſtras. Sancti eſtote. Venite ad me qui
Leuit. 19. laboratis, & onerati eſtis. Facite uo-
Matt. 11. bis cor nouum. Nolite obdurare corda ueſtra. Poteſtatem habens ſuæ voluntatis. Aperi mihi. Cohibe linguam
Ezech 18 tuam à malo. Hominis eſt præparare
Pſ. 94. animam. Reliquit hominem in manu conſilij ſui. Vbi hic gratia, ò Gratiani? Vbi Prædeſtinatio, ò Prædeſtinatores? Num tamen quia tacetur, nega-
1. Cor. 7. tur? O Pelagiani? Tacetur, non nega-
Cant. 5. tur. Alibi autem exprimitur. Dominus cuſtodiat corda ueſtra, & intelligẽtias ueſtras. Inclina cor meum, Deus
Prou 25. in teſtimonia tua. Non eſt hominis
Prou. 27. via eius, nec uiri vt ambulet, & dirigat
Eccl. 15. greſſus ſuos. Dominus cuſtodiat introitum tuum, & exitum tuum. Elegit nos vt ſancti eſſemus. Nemo venit ad
Philip. 4. me, niſi pater meus, qui miſit me traxe-
Pſal. 118. rit eum. Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua, in ui-
Hier. 10. ſceribus meis. Auferam ab eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum.
Pſ. 110. Deus operatur uelle & perficere. Ada-
Eph. 1. periat dominus cor ueſtrum. Domi-
Ioan. 6. ni eſt gubernare linguam. Præpara-
Pſ. 50. tur uoluntas à domino. Cor regis in manu domini eſt. Num ergo quia hic tacetur liberum arbitrium negatur? Ta-
Ezech. 36 cetur non negatur. Quæ enim pugnã-
Philip. 2. tia maior iſta? Omni cuſtodia ſerua cor
2. Mac. 1 tuũ, Dominus cuſtodiat corda ueſtra?
Prou. 16. Inclinaui cor meum. Inclina cor meũ Deus? Rectas facite ſemitas ueſtras.
Pro. 21. Non eſt hominis, vt dirigat greſſus ei⁹? Sancti eſtote. Elegit nos vt eſſemus ſancti? Venite ad me omnes. Nemo venit ad me? Spiritus ſanctus pugnantia non docet. Vel ergo altera pars, à Spirito ſancto non eſt. Vel certè non pugnant. Pugnant autem ſi totum das gratiæ, nec conciliari poſſunt. Item ſi totum libero arbitrio. Aſſerere itaque oportet, & gratiæ uirtutem, & humanæ uoluntatis aſſenſum. Sine qua, nec electis omnia, in bonum cooperantur. Caue ergo pernicioſam
hanc ſecuritatem. Chriſtus mortuus Rom. 8.
eſt pro nobis, Immo & reſurrexit, ſedet ad dexteram patris, interpellat pro nobis, igitur nihil mihi timendum.
Cur non legis & illud. Quanto putatis Heb. 10.
deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit. Et ſanguinem teſtamenti, in quo ſanctificatus eſt, pollu-
tum duxerit? Multi dicent mihi in il- Matt. 7.
la die. In nomine tuo dęmonia eiecimus, virtutes fecimus multas, & ego reſpondebo illi. Nunquam noui vos. Diſcedite maledicti? Mihi crede inſanit, qui de prædeſtinationis ſecuritate ſibi blanditur, dicens. Si ſum prædeſtinatus, quis poterit facere, vt non ſaluer? O furor, furorum omnium nouiſſimus. Oportet operari, ſi uis ſaluari. Neſcio Roma. Aut vbi, aut quãdo, electo vel prædeſtinato otiari, vel feriari liceat. Cum etiam in paradiſo, pri-
mo illi homini prædeſtinatiſſimo, ope- Gen 2.
rari iubeatur. Dicet forte, qui amaritudinis virus dulcedinis fraude obſcurat. Ideo operandum eſt, quia ex qua parte ſimus, ignoramus: putabiſque, tu ipſe qui audis, rationabiliter, ſapienterque reſponſum fuiſſe. Sed mel eſt quod in labia aſcẽdit, fel qđ deſcendit in uiſcera. Quid operari ꝓderit, O bone frater, ſi non recipit electorum dextera periculum, vel reproborum ſiniſtra profectũ? Licet.n. ad quã partem ſim deputatus, ignoro: vtramq; tamen ſi uerum eſt, quod ais, defixam eſſe, & immutabilem ſcio. Quid igit̃ refert, ſi nondum locum noui meum, cũ tñ definitiſſime nouerim, in harum una conditionum omnimode me eſſe conſtitutum? Cur orationibus, operibuſq; pijs pulſare Deũ, me debere prædicas, ſi aperiendum mihi eſſe deſperas? Prædeſtinatis ad uitam, neceſſaria oratio nõ eſt: Deputatis ad mortem, prodeſſe non poteſt. In iſto itaque ſuperuacua, in illo infirma, vtrique inutilis erit. Beneficia enim orationis, qui in acquiſitione prædeſtinationis eſt, nõ requirit. Qui uero in ꝑditionis parte, nõ recipit.

Cur

Cur ergo Christus, qui exorandus est, orationis formam instituit, & orauit? Matt.6. Cur orare tam necessarium esse dixit? Mar.13. Vigilate omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Et iterum. Hoc genus dęmoniorū, non eijcitur, nisi in ieiunio & oratione. Indubitáter agnoscite ea, quæ imminét, mutari posse. Et contra Neotericos hosce pseudo Paulos, credite quod de salute ad perditionem, & de perditione ad salutem transire possumus. Verum nemo est inquit Paulus, qui condemnet electos. Fateor, si Deus illos ad extremum iustificauit. At ponit hypothesim, dicis. Deus iustificat. Concedo. Sed quomodo iustificat? Sine nobis? Absit. Petit enim dominus. Vis sa- Ioan.5 nus fieri? Prædestinat nos sine nobis. Vocat sine nobis, at non iustificat sine nobis, neq; item glorificat, sine nobis. Nos uero iustificare uolenti, obsistere possumus. Neque enim cordis humani cōscius, uolūtatem ipsius quem sanaturus est, interrogaret, nisi nosset quantū ipse plasmator & curator illi indiderit. Nequaquam ergo electos, Deoque charissimos, cōdemnari non posse affirmādum est, nisi per hiperbolā. Vt *Si Deus pro nobis est, quis contra nos?* exclamabis. Ecce mortiferum succum, sub hoc dulci poculo propinatum. Caue ne bibas Roma. Et si biberis, euome. Nemo est, neque esse potest contra electos, ꝓ quibus est Deus. At ipsi uni contra seipsos esse possunt. Id Paulo sat est, quo diuini fauoris efficaciam extollit: neq; carnem, neque diabolum, neque mundum posse te de manu Dei eripere. At non id sequitur, vt omnino perire non possis. Quippe quia tu ipse prædestinatus, præscitus, uocatus excidere potes, vt iustificationis finalis gratiam ammittas, & glorificationis. Hinc & Christus optimus diuinorum arcanorum ma- Ioan.10 gister dicebat. Quod dedit mihi pater, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu mea. Non item dixit. Nemo potest excidere. Neque tamen dicas, Non ergo Paulus in spem certam, & uiuam nos erigit, si non absolutè docet nos condemnari non posse. Non ne enim spem maximam concipere debent vniuersi, id intelligentes, quod Paulus vbique docet, & hic potissimè, christianorum neminem perire posse, nisi ex seipso sibi mortem præ vitam eligere maluerit? *Si enim Deus pro nobis, quis erit contra nos?* cuius conatus, vel tantillum obesse possint, modo nos ipsi à Deo, qui pro nobis est, non desciscamus. Fiatque nostra opera, vt iam nō pro nobis, sed contra nos sit? Et dicat tādem. Quoties uolui congregare filios Matt.23. tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas? & noluisti. Relinquetur uobis domus uestra desetta. Nulla itaque est ratio, vt timeamus condēnationem, nisi ex nostra natura suapte ad malum prona uoluntate undiq; sperandum est. Diuina misericordia iudicium superexaltat. Christus interpel- Iac.2. lat pro nobis. Aduersa omnia opitulantur. Angeli pro nobis sunt: rabies dęmonum non præualet. Hinc tantum timēdum est, quoniam ex nobis cadere possumus. Iccirco cum timore adnitēdum est, ne labamur. Qui non timet, de se præsumit. Spem docet Paulus: at & dedocet temeritatem. Vnde inquit. Qui stat, videat ne cadat. Cum timo- 1.Cor.10 re & tremore, salutē uestram operamini. 2. Cor.5. Vt quid cum timore & tremore, si cadere nō possunt, qui prædestinati sunt? Video in Genesi dicere Deum ipsi Ia- Gen.28. cob. Ecce ego ero tecum; & seruabo te in omnibus inquibus ieris, & reducam te in terram istam. Et nihilominus scriptum est. Et timuit Iacob valde, quoniam dubitabat ne forte peccatum aliquod perpetrasset in domo Laban, qd̄ diuina īfregisset promissa, vt dixit Rabbi Moses, Hadarsan. Mosi quoq; ab initio dixit Deus. Ego ero tecum. Et ta- Exo.2. men legitur. Et timuit Moses valde, in libro Numerorum. Hi ergo, qui tam firmam securitatem acceperant sine cōditione omnino, & tamen timent, ostēdunt nobis semper timendum esse, nisi velis eos incredulitatis potius, & infidelitatis nota reprehendere. Vnde illud Prou.28. est. Beatus qui semper est timoratus. Securus est Deus, de suarū ouium numero, quia illi cuncta præsentia sunt; & fienda non aliter, quàm facta nouit.

Verum

Verum nos nequaquam securi sumus, nec esse possumus. Nobis ergo timendum est semper, quia de futuris cōtingentibus, nulla nobis est determinata ueritas. Securitatem vero illam Dei, in scriptura sacra, Spiritus sanctus per librum uitæ insinuat. Metaphoricè.n. dicitur, in intellectu alicuius scriptum, quod firmiter memoriæ illius hæret.
Pro. 3. Iuxta illud. Ne obliuiscaris legis meæ, & præceptorum meorum, describe illa in tabulis cordis tui. Nam & uerè in libris materialibus scribimus, quò memoriæ labilitati succurramus. Ipsa ergo Dei notitia, firma, securaque & indelebilis, quam habet de his, qui prædestinati sunt, quod sunt saluandi, Liber uitæ dicitur. Et sicut Reges, qui in libris suis milites, vel cōsiliarios suos scribūt, qui olim patres conscripti dicebantur, illam scripturam habent pro signo quodam memoriali eorum, quæ circa eos conscriptos agenda sunt. Ita hæc Dei notitia, est liber uitæ, & quasi signum quoddam, quo dominus illos suos nouit electos, & quid circa eos agendum sit. Quia scilicet gratia est conferenda, vt ad gloriam feliciter perueniant. Iux
2. Tim. 2 ta illud Pauli. Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Nouit dominus qui sunt eius. Differt itaque hac ratione, liber uitæ à prędestinatione, quia est notitia prædestinationis, & securitas quam habet Deus, de præ-
Ioan. 10. destinatis suis. Propterea dicit de Christo, quod uocat oues suas nominatim, æducitque eas ad æternam uitam: non autem faceret, nisi de prædestinatis o-
Matt. 5. uibus suis securus esset. Vnde dicit eis. Gaudete, quia nomina ura scripta sunt in cęlis.

Duo tantum super Apostoli uerbis, consideranda sunt. Primum est illud. *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Ingerere enim videtur non paruum dubium. An De⁹ nos magis, q̄ Chrm dilexerit, cum pro nobis omnibus illum tradiderit. Et di-
Matt. 17. cendum est. Quod non. Neque enim
Ioan. 3. incassum dixit summus Pater. Hic est filius meus dilectus. Amoris excellentiam significans. Vnde & illi non dedit
Ioan. 1. spiritum ad mensuram, sed impleuit illum: & de plenitudine eius nos omnes accepimus. Amplius. Dedit illi nomē, Philip. 2. quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genuflectatur. Adhuc. Primogenitus erat. Peccatumq; non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Quo colore itaque fingi potest, vt nos magis, quàm Chrm dilexerit? Ne dum, 1. Pet. 2. vt Deum, sed vt hominem. Et expresse constat, eum plus, quàm omnes creaturas simul dilectum fuisse. Siquidem illi data est omnis potestas in cęlo, & in ter Matt. 28. ra. Signum autem dilectionis, exhibitio est operis. Dubium uero hinc nascitur, quia uerbum illud, *Tradidit*, quod Apostolus hoc loco usurpat, non benè intelligitur. Si contra Chri uoluntatem traditus fuisset à patre, pro nobis liberandis, inuicta ratione concluderetur, eum minus dilectum fuisse. At quia uolentem pro nobis pati tradidit, ut secūdum suam uoluntatem pateretur. E cōtra, ostenditur illum magis fuisse dilectum, magis inquam secundum bonū illud, quod maius est, secundum bonū scilicet honestū. Magna enim fuit Chri virtus, immensaque charitas, vt pro hostibus suis mori uellet. Iuxta illud. Com Rom. 5. mendat Deus charitatem suam in nobis, quia cum inimici essemus, Chrs p nobis mortuus est. Plus itaque dilexit Deus hanc Christi nimiam virtutē, quàm uitam eius corporalem. *Tradidit*, ergo illum, vt ingentis animæ prodigus moreretur. Quo hæc ipsius charitas, in actum prodiret exterius, mundoque elucesceret. Adde. Quod & ex ipsius morte, gloriosior effectus est. Iuxta illud Esaiæ. Principatus super humerum Esa. 9. eius. Non itaque nos magis dilexit, sed in Chro magis dilexit Deus, quod plus diligendum erat. Omne enim simile, suum simile diligit. Quo igitur magis simile, magis diligitur. Illud vero Deo similius, quod melius. Illud ergo magis à Deo diligitur. Modum autem, quo De⁹ tradidit Chrm in mortē, breuibus accipe. Primo. Ab æterno prædestinauit, præuiso Adę peccato, vt incarnatus filius, ad eum abolendum pateretur. Iuxta illud. Posuit in eo iniquitatem oīum Esa. 53. nostrum, & uoluit eum cōterere in infirmitate. Secundo. Inspirauit ei uolū-

tatem pro nobis patiēdi, charitatem ardentissimam illi infundendo. Quid em̄
1.Cor.4 habes, quod non accepisti? Hinc illud.
Esa.53. Oblatus est, quia ipse uoluit. Voluit em̄ vt Deus, eadem uoluntate qua pater, ut homo, uoluntate à patre inspirata. Tertio. Potestati persequentium illum exposuit. Iuxta illud, quod ipse dicebat.
Ps.21. Deus Deus meus, quare me dereliquisti? Hoc itaque Apostoli uerbo. *Proprio filio non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Ostenditur, & Dei seueritas, qui peccata nostra noluit impunita relinquere. Ob id enim dicit. *Non pepercit filio suo.* tanquam seuerus: Et Dei bonitas ostenditur, atque misericordia. Quia cum homo sufficienter satisfacere non posset, satisfactorem dedit ipse. Propterea subiungit. *Sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Crudelis uidetur herus ille, qui à seruo plusquam possit, exigit, nisi det ei, unde possit. Cum itaq; homo nullus, nec simul omnes, satis Deo facere possent, pius misericordiarum pater, filium suum hominem induit, qui id posset omnino. Vnde & illum occidi voluit, vt quod poterat, re ipsa expleret, atque perficeret. Propterea ipse dicebat moriens. Con-
Ioan.19. summatum est. Habes itaque, quomodo Christum Deus tradidit. Verum quia & legimus, eum à Iuda, à Iudæis, à Pilato quoque traditum fuisse. Dicitur
Ioan.19. enim à Ioanne. Iudas erat eum traditurus.
Matt.26. Et tradidit ipsum Pilatus, vt crucifigeretur. A Pilato. Gens tua & Pontifices tui, tradiderunt te mihi. Meméto.
Ibidem. quod Iudam ex cupiditate illum tradidit. Iudæi ex inuidia. Pilatus ex timore mundano, quo Cæsarem timuit. Deus autem ex charitate, vti & ipse seipsum. Ita fit, vt eadem actio, secundum quod ex diuersa radice procedit, diuersas sortiri rationes, vt & bona, & mala merito dici possit. Neque dicas, Id fecere Iudæi, Pilatus, & Iudas, quod fieri Deus volebat. Id enim uerum est, sed non eodem modo fecerunt, quo id fieri uolebat. Conformitas autem nostrę uolūtatis ad diuinam, nō est ut uelimus, qđ ille uoluerit, sed ut eo modo velimus, quo uult nos velle.

Secundum considerandum, illud est. *Interpellat pro nobis*. Hinc enim sequitur, quod & Sancti interpellant. Nam si ipsis interpellare derogat, multo magis Christo derogabit, quo ipse eis excelsio extitit. Si uero illi ob summam dignitatem, id conueniat illis conuenire nequaquam possit, quod lōge ab eo deficiant: cur uiuentes, seipsis longe minores, pro inuicem orabāt? Error. Error est mihi crede, dicere. Sanctos non orare pro nobis. Hinc illud domini verbū. Si steterint Moses & Samuel corā me, Hier.15. non est anima mea, ad populum istum. Hoc nanque loco euidentissimè ostenditur, sanctos pro viuentibus orare. Neque enim dixisset. Si Moses, & Samuel steterint coram me: Nisi mos esset, sanctis pro nobis orare atque interpellare. Sequitur.

Quis nos separabit à charitate Dei? Tribulatio? an angustia? an persequutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? (Sicut scriptum est, quod propter te mortificamur tota die, reputati sumus, vel iudicati, *sicut oues occisionis*.)

Admiramini hanc Pauli texturā quęso omnes. Proposuerat enim Scimus, qđ diligentibus Deum, secundum propositum uocatis, Deus ipse ad bonum omnia cooperatur. Ostēdit hactenus, quosdam secundum propositum vocari, illisque Deum omnia ad bonum cooperari. Hicque constitit: & nec verbum quidem de diuina dilectiōe dixit, adeo vt plerique occasione accepta grauissime hallucinati sint: Pauli mentem existimantes esse, rei omnis summā, in prędestinatione consistere: & penes nos nihil oīno. Magna ergo astutia ad illud, diligentibus Deum, modo reuertitur, quo nos nutātes, in diuina cōfirmet dilectione: ostendatque, quod nisi Deum toto corde, & perseuerāter dilexerimus, incassum sunt omnia, & prænosci, & pdestinari, & uocari. Nanque præsciti, pfiniti, uocati non iustificabimur, quandoquidem nō iustificatur quis, nisi per fidem, quæ per dilectionem operatur. Et si non iustificabimur, neque glorificabimur. Non itaque in bonum nobis omnia cooperabuntur, quoniā qui nō diligit, manet in morte, & ira Dei est su- 1.Ioan.3.
per eum. Qui igitur totum prædestinationi,

tioni, & uocationi adscribere solēt, ansam ex dictis accipientes, quibus diuini fauoris efficacia tātum data est: Nūc vel audiant, vel legant Apostoli uerba, de diuinæ dilectionis necessitate disserentis, & mecum concludent vel inuiti, quod omnino oportet comitem individuam diuinæ electioni, & uocationi, nostram iungi uoluntatem, vt Deum perpetuo diligamus. Ne autem diligere Deum semper, impossibile, aut difficile tibi uideatur, ostendit id esse admodum facile, modo velis. Nihil enim est, quod te à diuina dilectione auellere possit. Attende autem modum. Non enim dicit. Et debemus, & possumus diligere Deum semper, sed admirabūdi more prodit in mediū, velut cœlesti numine raptus, diuinoque actus furore, & inquit. Postquam magna est cura Deo de nobis omnib⁹: Postquam tam impēse nos diligit: Postquam nobis filium charissimum dedit, & cum illo dabit omnia. *Quis nos separabit à diuina dilectione?* Quis inquam adeò præualebit, vt nos illius ui, Deum diligere desinamus? Certè si quantum nos dilexerit, consideremus, nihil est quod ullo unquam tempore, nos à Dei amore auellat. Si aliquid esset, quod posset efficere, ne Deum diligeremus, id maximè uitæ huius amor existeret. Nemo enim carnem suam vnquam odio habuit. Ipse uero dixit. Qui non odit animam suam propter me, non est me dignus. At longe plus diuini potest amoris flamma, qua succendimur, quàm amor carnis huius. Vis uidere? Quæ carni, & uitæ nostræ nocent, sunt hæc. *Tribulatio*, cruciatus scilicet corporis. *Angustia*, idest mentis anxietas. *Persecutio*, qua de loco ad locum fugere oportet. *Fames*, ciborum penuria. *Nuditas*, quam sequitur algores & caumata, imminentia mortis pericula. *Et gladius.* Mors scilicet ipsa uiolenta. Hoc enim paulino septenario, uexationum, molestiarūq; tricas innumerabiles compræhendimus, uincula, carceres, exilia, charorū ammissiones, criminationes, callumnias, odia, liuores, & uiolentiora quæq;, quæ mentis constantiam turbare ualeāt. Fortasse ergo diffi-

Eph. 5. — Matt. 10

cile uideretur, metu & ui omnium horum, carne reluctante, à diuino amore nequaquā discedere. Sed hæc, & omnia simul, & singula inquit Apostolus, *Non poterunt nos separare à diuino amore.* Vt scilicet horum metu, Deum quem diligimus, diligere desinamus. Non modo enim superamur. *Sed in his omnibus superamus per eum, qui dilexit nos.* Non modo nos Apostoli, qui primitias spiritus habemus: sed & Christiani omnes, (modo Deum uerè diligamus,) omnia hæc mala ridemus, contemnimus, vincimusque, illum mentis aciè fissa intuentes, qui primum dilexit nos, antequam nos eum diligeremus, pro nobisque tantam contradictionem sustinuit aduersus semetipsum, confusione contempta. Magnaque cura & diligētia, prouidet rebus nostris, & mala omnia in bonum uertit. Difficile igitur, nō est, qui diligit Deum, in dilectione perseuerare. Et certe. Qui Deum amat, si duo hæc considerauerit, & quod non hominum gratia, sed propter regem regum, hæc mala perpetitur: Et quod illi cura de ipso est, non modo immensum hoc malorum omnium pelagus, nō formidabit, sed ad noua semper pericula subeunda, ad nouas impugnationes ferēdas, ad innumeras tragedias promerēdas, audētior semp fiet. Inditio est Vincētius martyr, & Chri athleta, qui in martyrio positus dicebat. Ecce iam in sublime agor: Hoc est. n. uerè superuincere, vt habet textus Græcus. ὑπερνικῶμεν. Vincimus nanq; tormenta, cum ab eo pro cuius amore perpetimur, nequaq̄ auellimur. Superuincimus, cum æque ac ad epulas inuitati, gaudentes & læti currimus ad probra, ad martiria, ad mortē. Et iuxta Paulū, gloriamur in tribulationibus. Qd illi sanè faciebāt, quib⁹ dicebat Paulus. Vobis donatū est, non solū, vt credatis in eū, sed vt patiamini pro eo. O felices illos, qui hoc Dei eximiū donū cognoscūt. Quē. n. diligit dn̄s castigat, flagellat āt oēm filiū, quē recipit. Vide filiū illū propriū, & consubstātialē, quot flagellis affecit, quot probris, quot maledictis, q̄ morte, quo supplicio. Inter oēs dei filios, ille vn⁹ fuit sine pctō, nemo tn̄ sine flagello. Illa ergo parēthe-

Rom. 9. — Rom. 11. — Heb. 12. — 2. Cor. 12 — Philip. 2. — Heb. 12. — Psal. 44.

ſis. *(Sicut ſcriptũ eſt, quod propter te mortificamur tota die, reputati ſumus ſicut oues occiſionis.* Poteſt referri, & poſt admirationem illam, & poſt reſponſionem. Primo quidem hunc in modum. Scriptum eſt, quod propter te mortificamur tota die, reputati ſumus ſicut oues occiſionis. Num ergo id efficiet, vt Deũ perſeueranter non diligamus? Secũdo uero; Superamus propter eum, qui dilexit nos. Sicut ſcriptũ eſt, quod propter te lubenti animo mortificationem patimur tota die. Reputatique ſumus tanquam oues occiſionis. Nec tamẽ te corde toto diligere ceſſamus. Vſque in hanc horam enim eſurimus, & ſitimus, nudi ſumus, & colaphis cedimur, gaudentes tamen ſcimus, quia digni habiti fuimus, pro tuo nomine pati. Venit.n. hora illa, quando qui nos interficiunt, arbitrãtur ſe obſequium præſtare Deo. Hoc eſt enim, quod Propheta dicebat, aut dicere uoluit. Reputati ſumus uelut oues occiſionis: ideſt uelut oues, quæ magno affectu occiduntur, ut Deo ſacra fiant. Vel myſterium inſinuat. Ouis quippe arma non habet, dente non contendit, non præſumit fuga, latronis manibus patiẽter acquieſcit, nulla ſe ſe reluctatione defendens: Optimè ergo, Chriſti famuli ouibus comparati ſunt. Quandoquidem ora non aperientes, ſine contentione aliqua occidi uidebantur. Quod & ille fecit, qui ouium paſtor erat. A quo enim oues diſcere id potuiſſent, niſi à paſtore? Tanquam ouis enim, ad occiſionem ductus eſt, non aperiens os ſuum: Maledicebatur, & benedicebat: Blaſphemabatur & obſecrabat. Aut fortaſſe morbidas oues, & infectas intelligit, quæ ne totum ouile inficiant, occiduntur. Ille enim propriè dicuntur oues occiſionis, quoniam non aliter proſunt niſi occiſę. Nulla autem comparatio melior adduci potuit, quando Chriſti aſſeclæ, & à Iudæis, & à Cæſaribus, quàm primum compræhendi poterant, tanquam perditiſſimi homines, qui uita ĩdigni eſſent, occidebantur. Quod ſectam crucifixi, quam hæreſim appellabant, prædicarent. Zelum ſiquidem ſuarum legum habebant tantum illi, ſed non ſecundum ſcientiam. Vtinam noſtra tempeſtate, poſtquam ueritas innotuit euangelica lampade, zelus iſte reuiuiſceret: & hi qui hæreſes diſſeminãt, de medio tollerentur: Quoniam modicum fermentum, totam maſſam corrũpit. Vtinam abſcindantur (inquit Paulus,) qui uos conturbant. Conuertere enim, (& ut ſignificantius dicam,) peruertere uolunt Chriſti euangelium & Pauli. Verum illi uiderint, qui ſunt rationem reddituri, pro omnibus nobis. Quibus dicit dominus. Sanguinem eorum, de manu tua requiram. Sat ſit, prophetæ Dauidis uerbum illud declaraſſe. Nonne (inquit) Deus requiret iſta? Ipſe enim nouit abſcondita cordis. Et tunc apoſtrophat. Quoniam propter te, non propter crimina noſtra, mortificamur, ne dum carnis maceratione, ſed proprij ſanguinis effuſione, tota die. Omnis nanq; ſanctorum uita, qui Chriſtum ſequuntur, martyrium eſt. Deputati ſumus ab his, qui quod morimur, vident, & nõ cur morimur. Sicut oues occiſionis. Qui tanquam in naui dormiens tu domine, à tempeſtate nos minime defendis. Hinc patet, quæ martyrem efficiunt. Cauſa, *propter te domine.* Pęna, *mortificamur.* Perſeuerantia, *tota die.* Deinde dicit.

[Marginal notes: 1.Cor.4 / Act 5. / Ioan.16. / Pſ.44. / Eſa.53. / 1.Pet.2. / 1.Cor.5. / Galat.5. / Ezech.3. / Pſ.43.]

Certus ſum enim. At melius eſt, ut uertamus. *Confido enim, πέπεισμαι γάρ.* Hæc ipſa enim certitudo, certitudo fidei eſt. *Quod neque mors, neque uita, neque Angeli, neque principatus, neque poteſtates, neque inſtantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque alia creatura alia, poterit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro.*

Quia fortaſſe dixerat, propter eum, qui dilexit nos, ne crederes Deum, nos haudquaquã ſemper diligere, aliquandoq; à noſtra dilectione ſeparandum, oſtendit nullo unquam pacto fieri poſſe, vt Deus nos, qui eum diligimus, nõ ſemper diligat. Hacque ratione maxime cogit, ut nos in diuina dilectione pſeueremus. Quoniam Deus ipſe, omniũ dominus, erga nos perpetuo amore propenſiſſimus eſt. De Dei dilectione igitur, qua Deum diligimus, loquutus eſt ſupra: Nunc de dilectione Dei, qua

qua à Deo diligimur, intendit. Verumtamen melius est, ut dicatur loqui adhuc Apostolum, de Dei dilectione, qua nos ipsi eum diligimus. Non contentus siquidem, breui responsione illa. Superamus per eum, qui dilexit nos; exaggerat, quod adeò uincimus, ut nec uinci possimus. Non modo ergo à dilectione Dei non separamur, sed neq; ulla ratione separari ualemus, quin perpetuo, erga eum charitate afficiamur. Et ne dixisse tantum uideamur. Bone Deus. Quid non superarunt magni illi heroes Christianæ religionis? Propter Dei amorem, inedia laborabant, carceribus detinebantur, afflictionibus innumeris torquebantur: peregrini, uagi, nudi, mendici. Honoribus, delicijs alliciebantur. Regna, potestates, aurum, promittebantur. Demonum phalanges, eos deterrere pro uirili adnitebantur. At per hæc omnia, quę vt uincerentur sunt eis intentata, ipsi vincebant, ita vt omnino uinci non possent: Tam magnum erat diuini amoris incendium, quo estuabant. Fortis enim est vt mors dilectio, inquit Salomon. Verum Paulus noster dicit, quod & morte potentior est atque fortior. Cant 8.

Certus sum inquit, quod neque mors, neque uita, poterit nos separare, &c.

O magnum diuini amoris encomiũ est hoc, quod Paulus adducit. Non.n. amor vitæ, non terror mortis, non angeli, non principatuum honor, non miracula, non præsentia bona, non promissiones magnæ, non cęlum, non inferi, & denique non omnes creaturæ, simul efficere poterunt, quin Deum puro & sincero corde diligentes, in illius dilectione continenter perseuerent. Tam suaue est eis, igne illo sanctissimo vti. Et tam amarum, à flamma illa separari. Magna certè sunt. Romani quæ Paulus dicit, sed & maiora uidentur nobis, quia Deum non nisi frigide diligimus. Vis quippe amoris, magis sentitur, quàm exprimi possit. Ardet Paulus noster diuino amore, non amat modo, sed ipse totus amor est. Quid mirum? Non est enim Paulus, sed in Paulo Deus. Viuo ego iam non ego, viuit autem in me Christus: Quid Ioel. 2.

autem Deus est nisi amor? Deus charitas est. Videre uideor Paulum in Salamandram commigrasse, quæ igne alitur: succensum totum, igneumque effectum. Deus enim noster ignis cōsumens est. Ni mirum itaque, si tam altè de amore, de flamma illa cælestis illius ignis philosophatur. Amore langueat mihi crede, qui de amore feliciter loquitur, necesse est. Disce & tu Deum amare, & uidebis pauca Apostolum dixisse, pro tantę rei magnitudine. Profectò enim, si Paulo uitam perhennem, qua nihil magis expetimus, re ipsa exhibuisse potuissent impijssimi illi Iudæi atque Cæsares, exhibuissentque. Si durissima mortis semper expauescendæ supplicia, cum uniuersis cruciatibus intentassent. Si angelos de cęlo, contra Christum euangelizantes audiuisset. Si principatus, & regna illi cessissent omnes. Sique potestatem omnem, etiam miracula maiora faciendi contulissent. Si vndequaque illum felicem, præsentaneis fauoribus, & bonis effecissent. in futurum quoque maiora promisissent. Si omne cœlum, cum cęlitibus vniuersis, ipsaque inferorũ regio, lemures, & furiæ, coactis legionibus contra eum irruissent. (hæc enim omnia, uerbis illis intelligũtur, eo ordine quo ponuntur in litera.) illi cuncta pro nihilo fuissent, & leta & tristia, quæ alliciunt, & quæ terrent, in diuini illius amoris Christi Iesu, quo liquefiebat totus, comparatione: Vitam spræuisset, obijsset mortem, angelos anathema habuisset, principatus & potestates contempsisset, præsentia risisset & futura omnia: nec cęlum, nec inferos expauisset. Nihil enim, nisi Christum amabat, nihil nisi Christum timebat, amorem uero & timorem animi nostri habenas esse, quis est qui nesciat? Quo ergo uolui aliò, quàm ad Christum potuisset? Quomodo autem Christum timebat, si amor perfectus foras mittit timorem? Num legisti uerbum illud. Cæpit omnes timor, & magnificabant Deum? Num audis de Christo prophetatum, quod Deum timeret? Replebitur spiritu timoris domini. Hoc enim ti- 1. Ioan. 3. Deut. 4. 1. Ioan. 4. Luc. 7. Esa. 11.

more angebatur Paulus noster. Illud nanque vnum timebat, atque summopere uerebatur, ne à diuina caderet beneuolentia, quæ res illi, gehenna omni formidabilior erat. Quoniam & amari à Deo, optabilius illi uidebatur, quàm cœlorum regno, omnique perpetua felicitate potiri. Incipite itaque, & vos Deum diligere, quos Deus tam impensè dilexit, & experientia teste videbitis, nullius creaturæ opera, deinceps à sanctissima illa dilectione uos separari posse. Supponit ergo te Deũ diligere, & probat te posse perseuerare, quinimmo ab huiusmodi amore separari non posse. Vis autem intelligere, quò Paulus hac longa narratione tendit? Huc equidem. Si diligentibus Deum perseueranter, omnia in bonum cooperantur, ita vt uocentur, iustificentur, glorificenturque: Quid erit quod uobis, vobis inquam Romani, qui Deum diligitis, qui secundum spiritum, non secundum carnem ambulatis, esse impedimento possit, quo minus salutem æternam consequamini? Nihil certè, modo uelitis in Dei dilectione perseuerare. Potestis autem si vultis. Nulla quippe creatura poterit, vos separare. Creator uero, vult uos
Ioan. 12. semper illi adhærere, Omnia enim trahit ad seipsum. Omnino igitur si uolueritis, omnes saluabimini: nemo peribit. Confidite, sperate. Clamat siquidem ille. Animam meam in ma-
Ps. 118. nibus meis porto. Quid est autem, animam meam in manibus meis portare, nisi salutem, perditionemque in no-
Ecclesiastici. 15. stra sitam esse potestate? Ante faciem enim hominis uita & mors, quod placuerit illi, dabitur ei. Non est vt dicas. Nemo diligere potest Deum, nisi dilectus à Deo. Id certe uerum est. Sed Pau-
Rom. 8. lum audi. Vincimus per eum qui dilexit nos. Non demum dicere potes: Nõ possum Deum perseueranter diligere, etiam dilectus. Quid est enim, quod te à diuino amore separare possit, nisi tu ipse separari uolueris? Perditio ergo
Osee 13. tua Israel, tantummodo in me auxiliũ
Rom. 8. tuum, inquit omnipotens. Quemadmodum igitur supra dicens. Si Deus pro nobis, quis contra nos? nos ipsos nequaquam excludebat. Ita cum dicit nunc, Quis nos separabit à dilectione Dei? Certus sum quod neque mors, neque vita, &c. Neque creatura alia, minime nos ipsos hoc generali sermone compræhendit, sed nobis demptis omnia. Constat enim, quod quantumuis prædestinati simus, in bono non sumus confirmati: quemadmodum beati sunt. Cadere igitur possumus & peccare, consequenter à Dei dilectione exci-
dere. Hinc illud irrefragabile uer- Apo. 2.
bum. Habeo aduersum te pauca, quia charitatem primam reliquisti: Nota uerbum reliquisti: Nemo abstulit, tu sponte tua reliquisti: Ne Paulo Ioannes cõtradicat, & Ioanni Paulus. Est & ratio. Nanque Dei dilectio, est animæ uita.
Iuxta illud. Translati sumus de morte 1. Ioan. 3.
ad uitam, quoniam Deum diligimus. Vita autem naturalis ammitti potest, igitur & dilectio. Hoc autem interest inter hæc. Nam uitam naturalem tollere, aliqua creatura uiolenter potest, verum, à Dei dilectione nemo separari potest, nisi nos ipsi, separemus nos ipsos. Sed inquiet, qui prædestinatos ad uitam, perire non posse, & impiè & falso contendit. Quid sibi uult uerbum illud. *Neque creatura alia?* Omnino itaque moliri uidetur Apostolus, neminem qui secundum propositum vocatus sit, à diuina dilectione excidere posse. Nulla enim creatura excludit. *Nulla,* inquit *creatura alia poterit me separare, à dilectione Dei.* Verum audi, & obmutesce. Sine glosa.n. Apostoli verbum interptari uolo, vt oĩno nulla creatura excludatur: & tamen non inde cõcludere poteris, quod moliris. Audi
Esaiam. Peccata uestra, diuiserunt inter Esa. 59.
vos, & Deum uestrum. Vtique igitur, nulla creatura nos à diuina dilectione separare potest. At peccatum est, quod vnicè nos magna intercapedine separat, & disiungit. Peccatum autem creaturam esse, nemo, vel mediocriter doctus, dixerit. Defectus nanque est, non effectus, & homo cum peccat, non rem quandam efficit, sed ab omni re deficit, & nihil efficitur,
iuxta Ezechielem. Hinc sine Deo Ezech. 18
peccata fieri, in confesso est, cum nulla

nulla sit creatura, quam non faciat Deus. Hoc ergo intelligit Paulus. Nemo te separare poterit, non fatum, non stellæ, non demon, non principes, non angeli, non demonum illusiones, non falsa miracula, non delectatio terrenarum rerum, non principum terrores. Tua peccata duntaxat efficere possunt, vt & tu Deum non diligas, uicissimque ab eo non diligeris. Pugnant enim diuina dilectio, & peccatum. Nam qui Deum diligit, dignus est æterna vita. Iuxta illud. Siquis diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum, quod vita æterna est, secundum quod Christus scriptum reliquit. Hæc est uita æterna, vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Qui autem peccat, dignus est morte. Stipendia peccati mors, aiebat Paulus. Nemo uero simul est morte dignus & uita. Cum igitur primum peccas, Deū diligere desistis. Vbi enim feruor ille est, peccati frigus locum habere nequit. Contraria mutuo se expellunt. Charitas peccatum tollit, & peccatū charitatem abijciat, necesse est. Caue igitur ne pecces, & à diuina beneuolentia labaris. Ita enim fiet, vt neque Deus te diligat, neque per te pugnet. Quare neque de diuina prædestinatione elatus, gloriari poteris, quod mala tibi in bonum uertātur, sed à Deo quē prius dereliqueris derelictus, peribis omnino, iuxta illud. Veh eis cum recessero ab eis. Et cur putas Deum pati, ut electissimi sui sæpe labantur, cum posset eos omnes rapere, ne malitia immutaret intellectum eorum, nisi ut agnoscant se se non modo labi, sed & perire posse, nisi à Deo continenter manutenerentur: ac propterea illi continuo fundant preces, & gratias agant, in timore illi seruientes, exultantesq; cum tremore? Neque tamen ad antiquam illam quæstionem recurras. Tollitur ergo diuinæ prædestinationis certitudo. Ex his enim quæ de diuina Prouidētia, dicta sunt, facile solui potest. Est quippe eadem dubitatio, quo ad prouidentiam, & quo ad prædestinationem, & quo ad fatum, & quo ad præscientiam.

Ioan. 14. *Ioan. 17* *Rom. 6.* *Osee 9.* *Sap. 4.*

Num certitudo illa, stet cum nostra libertate: & cum rerum harum inferiorum contingentia. Et propterea eadē responsione potest vbiq; satisfieri. Certè enim Deus, nouit prædestinatum saluandum, posse tamen damnari. Falleretur itaque, si ita saluaretur, quod saluari non posset. Quia ergo nec fallitur Deus, nec falli potest, saluatur: sed ita contingenter, quod poterit semper nō saluari. Et ideo semper timere debet, exemplum sumens ab Apostolo, qui ut supra dictum est, aiebat. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cū alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Quod si dicas, & urgeas. Pone me prædestinatum, omnino ita erit, quod saluabor, aliter mutaretur Deus. Dico tibi, & hoc aliud, si subtiliter tota mente huc spectaueris, quod Deus non dicitur hoc modo ab æterno, prædestinari, vt prædestinatio in præteritum transeat, eo modo quo dicimus à principio mundum creasse, quia non amplius creat, sed creauit. At hoc alio modo, quemadmodum ab æterno gignit filiū. Nam genuit, generat: & semper generabit. Vnde semper dicit. Ego hodie genui te: cum tamen dicat etiam. Ante luciferum genui te. Si inquā huc te ingenio contuleris, uidebis non esse admodum difficile declarare, quod prędestinationis diuinæ uis, non inferat id esse fiendum, quod prædestinatum est: quasi mutatio sequatur in Deo, si id non euenerit, quod ipse præfiniuit. Quoniam non est prædestinatum, vel præfinitum adeo, vt pręteritum sit, sed præfinitur semper, prædestinatur nūc in præsentiarum, & cras quoq; præfinietur. Si supponimus quod prædestinauerit, argumentum concludit. Non enim potest non prædestinare, si prędestinauit, quia mutabilis esse non potest. Si ergo non id eueniret, qnod prædestinauit primum, dicere oporteret, ipsum trāsijsse de prædestinatione una in aliam. Nam nihil euenit contra prædestinationem sed non oportet dicere quod prędestinauerit. Finge autem, vt id intelligas, (nam & impossibilia fingere licet) finge inquam, quod nunc incipiat velle præfinire me ad æternam uitam,

1. Cor 9. *Ps. 2.* *Ps. 109.*

& nondum præfinierit. Nonne nunc potest non præfinire, ex quo nondum præfiniuit? Ita contingenter ergo præfinit. Ita quoq; finge, quod semper præfinire uelit, & nunquam præfinierit, semper itaque contingenter præfiniet, poteritque non præfinire. Quia uero p̄finit me saluari, ideo saluandus sum, cōtingenter ergo saluãdus sum, quia semper contingenter præfinitus sum, vel & rectius, præfinior. Sine mutatione igitur Dei, etiam perire possum. Mutaretur enim Deus, si me saluandum p̄finisset, & minime saluarer. Sed non præfiniuit vnquam. Versatur semper in præfiniendo, ac si uoluntas eius semper vsque ad exitum meum, indeterminata fuisset. Et ego itaque in contingentia uersor. Si id intelligere potes, scopum ni fallor attigisti. Error enim est, quia semp ad actũ diuinæ voluntatis p̄finientis, quasi præteritum recurrimus. Præteritum nanque non præterijsse, impossibile est. Cum ergo nemo nisi Dei definitione saluetur: Videtur quod si aliquis saluandus definiatur, & minime saluetur, Deum ab una ad aliam definitionem mutari. Quod nequaquam verum est. Quia definitio Dei, semper debet intelligi præsens esse, quasi continue, à diuina egrediens voluntate, æque ac si per impossibile, inciperet nunc præfinire uelle: & propterea nũquam mutari potest. Si saluabor, tunc dicas, definiuit me saluandum. Si non saluabor, me saluandum non definiuit, non definit amplius, sed definiuit. Definitum enim est id, quod iam euenit, non id quod nondum euenit. Et ita nũquam mutatur Deus. Capiat qui potest.

Vnum tantũ dubium est. Quia Paulus Apostolus, explicare debuerat in præsenti, Præfinitionem Dei secundũ dicta, non in præterito. Et nihilominus id minimè fecit. At huius ratio est, quoniam voluit vt tu intelligeres, Deum de his, qui sunt saluandi, securum esse. Hanc autem securitatem exactè, nō intelligis, nisi uerbis præteriti temporis. Incertitudinem autem nostram, modo à nobis declarato intelliges. Adeò vt omnino hæc duo concipienda sint. Deum de ouium numero quas numerauit, securum esse. Nullam tamen necessario saluandam esse in pascuis illis, quamuis Deus mutari non possit. Et hæc de Capite Octauo huius Epistolæ. & cæt.

CAPVT

CAPVT NONVM.

Eritatem dico, in Christo non mentior, contestante mihi conscientia mea, in spiritu sancto, quod tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo.

Tàm magnum, tàm nouum, inusitatumq;, & omni terrore plenum est huius capitis noni principium, vt omnibus stuporem ingerat, omnibus horrorem, pauorem, & pallorem. In primis enim, ferè nouam epistolam incohare videtur Apostolus: aliò spectare quàm hactenus. Deinde flet, tristatur, iurat, testes adducit, quasi magna quædam dicturus addubitet, ne à nobis illi fides adhibeatur. Paule, quid est hoc quod moliris? Neque enim decet ciuem Romanum, Romanis ciuibus, thronos suos inuidere. Audite Pauli sensa Romani.

Magna & supramodũ eximia, de electis Dei, deque Deum diligentibus ꝓximè dixit Apostolus, ad ineffabilis gratiæ diuinæ commendationem: Quibus nec maiora dici, aut cogitari posse videntur, ut pote quæ sensum omnem exuperant. Dicebat enim, hi quos priusquam in mũdo sint, elegit Deus de mũdo, cum Deo auctore esse cęperint, cęlitus inspirata salute, ab ipso vocantur, rapiuntur, trahuntur, à sordibus expiantur, diuino spiritu liberantur. Non est enim libera uoluntas, cui dominatur iniquitas, iusti efficiuntur Christi gratia, quæ omnium peccata lauit. Omnes
Esa.64. quippe iustitiæ nostræ, quasi pannus menstruatæ. Et post huius uitæ labores, ad requiem regni cęlorum, concinentibus angelorum choris deportantur. O illos felices, quibus desuper hæc data fuerint. Quis sapiens & intelliget hęc? Aut quis idoneus erit, horum reddere
Psal.144. rationem: Iustus dominus in omnibus vijs suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Nunc ergo, quia Iudæos ipsos, à tanta felicitate, sua ipsorum culpa cecidisse uidebat Paulus, idque alta mẽte uoluebat, & reuoluebat, quippe qa
ceu nouus Helias, ꝓ gloria domini urebatur, ardebat, zelabat, & Helia maior, 3.Re.19.
pro fratribus suis libentissime superimpendi voluisset, licet eos plus diligens, minus diligeretur. Propterea illorũ infelicitatem, capitis huius initio deflet,
lamentatur, gemit, deplorat. O uos qui Trem.1.
transitis per uiam, attendite & uidete (inquit Paulus,) si est dolor, sicut dolor
meus. Fleuit rex ille sanctissimus, grauẽ 1 Re.30.
urbis Sicelech depopulationem. Ra- Hier.31.
chel filios suos. Hieremias, Hierosoly- Tre.1.
mam. Samuel fortes Israel. Iob lachri-
matur sup eo qui afflictus est: Ego cur 1.Re.10.
non plorem, fratrum meorum omniũ ruinam tam magnam, tam miserabilẽ,
nunquam satis deplorandam? *Tristi-* Iob.30.
tia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo.

Mihi credite omnes, qui Romę estis. Neque enim statum, opes, gloriam, patriam, templum, prophetas eos tãtum ammisisse cõsidero, sed diuinum illum fauorem, quo nihil optabilius esse potest, Gratiam regis regum: inæstimabilia illa dona, incõparabilem illam æternam felicitatis arram. O me miserum fratres mei. Paulò ante, in tam sublimi gradu locati erant: ipsi vni filij Dei vocabantur. Illorum erat omnis gloria, corã diuina illa maiestate. Testamentum uetus, illis vnis concreditum fuerat, nouumque promissum. Cęlitus legem hi vni acceperãt. Ex eorum unis patribus, Iesus meus, amor meus, secundũ carnem originem traxerat, qui est Deorũ Deus in secula benedictus. Quàm illis fauit omnipotens? Quanta fuit fratrũ meorum dignitas? quanta celsitudo?

quanta eminentia? Nunc autem omnia præpostera sunt. Cecidit corona capitis nostri: cecidit Iudæorum fauor, obscuratum est aurum, mutatus est color optimus. Gentes, quæ palam impię erant & profanæ, in diuinam gratiam sunt receptæ. Ipsi vero bonis omnibus ciderunt, priuatique sunt. Hac de causa crucior, angor, uror, quoniam offendere uoluerunt in lapidem offensionis, in quem nisi impegissent, donis maioribus locupletati, gratijsque singularibus insigniti, redditi fuissent illustriores. *Tristitia* igitur *est mihi magna, & continuus dolor cordi meo.* Non propter Gentium dignitatem. Optarim enim in sublime vniuersos populos euehere. Sed propter carnis meæ inenarrabilem infelicitatem. Etenim quę obtinuerant uiscera mea, quæque in posterum obtinuissent, bona cuncta perdidere. O peccatum, omnium peccatorum grauissimum. Quo Deum Optimum maximum, irritastis fratres mei, vt deseruerit uos prorsus, quos sibi antea populum fecerat peculiarem. Vos alloquor, vos conuenio, qui adhuc perfidi, rebellesque, & contumaces, lege freti, Christi suaue iugum detrectatis & dicitis. Nos Moisi discipuli sumus. Tu discipulus illius sis. Vos defleo, uestrum casum, nestramque ruinam: pręcorque, vt tādem resipiscere uelitis. Nō est enim abbreuiata manus domini, vt saluere nequeat.

Tren. 4.

Ioan 9.

Esa 59.

Quoniam autem hucusque, licet & Ethnicos & Iudæos in Christum credentes, represserit Paulus. Visus est tamen, semper in Gentium fauorem magis declinasse, dum tota hac epistola, tāquam preputiatorum Apostolus, legem extenuauit, circuncisionem, vniuersasque ceremonias. Ostenditque, vel nihil, vel parum, ad iustitiam nostram cōferre legem, etiam quæ decalogo continetur. Ne hinc fortasse, Iudaismus occasione accepta, fictas has lachrymas crederet, hipocrititium hunc dolorē, fucatos hos gemitus: iusiurandum interponit. Omnis enim controuersiæ finis, ad confirmationem est iuramentum. Inquit itaque. *Veritatem dico*, sicut & dixi. in *Iesu Christo non mentior.* Idest per Christum, qui ueritas est, non mentior. Inuoco illum in testem. Ecce in cęlo testis meus, is autem falsi, testis esse non potest, qui dixit. Ego ad hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, vt testimonium perhibeam ueritati. Ne uero dicas eum alienatum, adducere Christum in testem, cum nō sit testis eius, ac propterea mentiri Paulum, licet mentiri nolit, subiungit. *Contestante tamen,* idest simul idem cum Christo testante *conscientia mea.* O magnum testimonium, omni certè exceptione maius. Conscientia enim, mille testes Roma. Ipsa nanque lux est intellectus nostri, Spiritus corrector, animæ pedagogus, & rationis dictamē, quæ & sinderesis interdum appellatur. Quid est autem conscientia, nisi cum alio scientia? Importat itaque ordinem scientiæ nostræ, ad ea quæ egimus vel agimus. Neque enim aliter dicitur testificari conscientia, neque ligare, vel instigare, neque accusare, aut excusare, sed nec remordere, siue reprahendere. Hæc enim omnia, quæ conscientiæ attribuuntur, ex alicuius nostræ cognitionis applicatione sequuntur, ad ea q̄ operamur. Secundum enim quod aliquid agendum esse, vel non agendū iudicamus, dicitur conscientia ligare, vel instigare. Ligare ne agas, instigare vt agas cum egerimus, aut etiam cum agimus. Secundum quod iudicamus benè vel malè egisse, vel agere excusare dicitur, seu defendere, vel remordere, & reprahendere. Secundum autē, quod recognoscimus nos, reuera egisse aliquid, vel agere, aut non, dicitur testimonium afferre, vel testificari, iuxta illud. Scit conscientia tua, te crebro alijs maledixisse. Hunc ergo modum accipit hic Apostolus, reipsa concludens, ita esse sicut dicit, ex conscientię testimonio. Non mentior inquit, & scio quod nō mentior, quia conscientia mihi testimonium perhibet. Quoniam autem, conscientia quandoque errat, sicut & ratio conferendo decipi potest. Vnde illud est. Venit hora, quando qui interficit uos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Conscientia enim illorum errabat, dum horrendo scelere putabant

Heb. 6.

Matt. 26.

Eccl. 7.

Ioan. 16.

putabant se placere Deo. Ideo addit Apostolus. Testante conscientia *In spiritu sancto.* directâ scilicet & illuminata per spiritum sanctum, ne erret. Mihi ergo credite inquit, cui Christus, conscientia mea, & spiritus sanctus testes, adsunt uera dicenti. Quid autem dico? Ecce. *Quod tristitia mihi magna, & continuus dolor cordi meo.* Vide intensioné. *Tristitia magna*, extensionem. *Continuus dolor*, radicem. *Cordi meo.* Non est tenuis angor, Inquit Apostolus, non transit: & immensus est, perseuerat, altisque præcordijs hæret. Quoniam verò, duræ ceruicis erat populus ille, exosumque admodum Paulum habebat, adeò ut nec uera asserenti, neque iuranti ipsi credidissent, nisi forte perpauci, rationem adducit inuincibilem: qua nisi irrationales omnino & esse & videri uelint, coguntur credere hunc Pauli eximium dolorem. *(Optabam enim ipse ego anathema esse à Christo, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio, & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus Dei, & promissiones, quorum patres, & ex quibus Christus (secundum carnem) qui est super omnia Deus benedictus in secula. Amen.*

Initiò autem habendum præ oculis, quod Hæbreorum more loquitur Paulus, sine verbo substantiuo. Frequentissimè enim, ubi in nostris codicibus habetur *Est*, in hæbræis codicibus totius sacræ scripturæ, desideratur. Subintelligatur ergo semp, vel *Sunt*, vel *Est*, in hac clausula secundum exigentiam. Et tota hæc litera, tanquam parenthesis legi debet. Vide autem, quàm fortis est ista Pauli argumentatio. Audite uiri fratres, & patres. Inquit Apostolus, quam doloris mei nunc uobis reddo rationem. Ipse ego uir Iudæus sicut & vos: Tharso Ciliciæ ciuitate natus. Secus pedes magni Gamalielis edoctus: iuxta paternæ legis ueritatem abundâtius æmulator existens paternarum tra-
Gal. 1. ditionum: proficiensque in Iudaismo
Act. 9. supra omnes coetaneos meos. Hanc viam Christi Iesu, vsque ad mortem persequutus sum, spirans minarum & cedis in omnes eius affecias: compræhédens, alligans, & tradens in custodiam viros ac mulieres vt punirétur, sicut principes sacerdotum, & omnes maiores natu, mihi testimonium perhibent. Quo enim fratres mei Iudæi, in nostra religione mecum quietius degerent, & proficerent. Christi nomen persequebar, zelum reipublicæ nostræ habens, magis quàm meæ salutis: quo ad poteram reluctabar illi, qui proprium sanguinem, pro nobis effudit. Volebamq; ab ipso anathema esse, separatus scilicet, & abdicatus, qui & illum à me separaueram, atq; prorsus abieceram. Postquam ergo ueritatem cognoui, diuino Christi afflatus numine. Ipse est enim verus Deus, & qui primum infidelis eram, conuersus sum, & uidi tenebras meas, in quibus iacui. Putâdum ne est, me tam mirabili mutatione dexteræ excelsi mutatum, mentiri velle? Sub Christi ipsius nomine, quem nisi crederem esse Deum, cum primum optarem uehementer esse ab ipso anathema, non nunc vt Deum Deorum omnium colerem in spiritu meo, qui prophetas & legem apprimè sicut nostis calleo? nisi maxime illum & toto corde, vt Deum obseruarem, non ab eo auersus penitus, ad eum conuersus fuissem. Quomodo ergo illum in mendacij testem adducam? O fratres, dicite siquid est, quod respondere possitis. Nihil certè est. *Veritatem* ergo, *Dico per Christum, non mentior, quod tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo.*

Refert autem Iudæorum encomia, vt cognoscas inde nôpotuisse, nisi uim magnam, eum à tam excelsægentis consortio separare, nempe vim diuinam. 2. Cor. 11
Paulus enim talis, & tantus, & si imperitus sermone non scientia, qui contra Christum zelo legis tâta fecerat: pro Iudæis tanta nobilitate, & sanctitate illustrisimis, nô temerè legis expugnator, & Christi Euangelij prædicator effectus fuisset, nisi Dei virtute tractus & illuminatus, contra quam calcitrare durissimum est, cum & rebelles nostras voluntates, ad se conuertere possit. In primis autem, Israelitas eos vocat, à claris & antiquis natalium, splendoribus eos commendans. Antiquius enim

enim nomen est istud, quàm Iudeum? Iudam nanque à quo Iudæi dicti sunt, genuit Iacob, qui Israel mutato nomine, dictus est. Ab illo ergo *Israelitæ* dicũtur, non autem Iacobitæ. Quoniã præcellit nomen istud Israel, ab angelo in lucta impositum, illud Iacobi nomen.
Gen. 32. Est enim Israel videns Deum, & altiore quadam ratione. Nam commendaturus
Ioan. 1. Nathanaelem Christus, dixit. Ecce uerè Israelita, in quo dolus non est. Secundo dicit eorum esse, *Adoptionem Dei.*

Quorum adoptio. Quoniam scilicet filij Dei adoptiui erant. Quanquam hoc difficultate non careat. Quia supra dicebat Apostol⁹, Iudęos olim seruos, nõ
Rom. 8. filios fuisse. Non enim accepistis spiritum seruitutis, iterum in timore. Dicendum est ergo, quod de adoptione futura, hoc uerbum intelligitur. Eorũ erat *Adoptio,* idest illi in Dei filios, adoptandi erant. Vnde Christus dicebat Cananeæ. Non est bonum sumere pa-
Matt. 15. nem filiorum, & mittere canibus. Filios appellans Iudæos, canes Gentiles. Quod si è contra accidit, suo ipsorũ vitio euenit, Paulo dicente. Vobis quidẽ
Act. 13. oportebat prædicari verbum Dei, sed quia repulistis illud, ecce conuertimur ad Gentes. Intellige tamen, vbiq; principaliter futuros fuisse Dei filios Iudęos, non vnicè. Nam & scribitur, de Gẽ-
Esa. 43. tibus. Affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ, dicam Aquiloni da, & Austro, noli prohibere.
Exo. 4. Hinc illud est, Filius meus primogeni-
Deut. 4. tus Israel. Tertio dicit. *Et gloria.* Cla-
Ibidem. ra scilicet cum laude notitia. Quæ est n. alia natio tã grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis? dicebat Moses. Et adhuc. Hæc est uestra sapientia, & intellectus uester coram populis, vt audientes vniuersi, dicant. En populus sapiẽs, & intelligens, Gens magna. Quarto, *Et testamenta.* Vetus exhibitum, nouũ
Hier. 31. exhibendum. Hoc est pactum, quod pepigi cum patribus antiquis, Feriam domui Israel fedus nouum. *Et cultus Dei.* λατρεία. Gentes enim idola colebant.
Ps. 95. Omnes dij Gentium demonia. Iudæis vnis videbatur esse Deus uerus notus. Iuxta illud. Notus ĩ Iudæa Deus. Quin Ps. 75.
to. *& promissiones.* Incarnationis scilicet Messiæ, ęternę felicitatis, & resurrectionis. Hæc enim omnifariam Iudæis pmissa sunt, non modo reuelationibus, quod & nonnullis Gentilibus factum est, sed & scriptis ad perpetuam rei memoriam. Sexto dicit. *Quorum patres.* Et sensus est. Patres, sunt ex Iudæis. Patres enim Abraam, Isaac, & Iacob intelligimus, qui excellentia quadam & antiquitate, patres dicuntur. Iuxta illud. Circuncisio non est ex Moyse, sed ex Ioan 7.
patribus. Septimo. *Et ex quibus Christus.* Ex quibus scilicet Iudæis, cognatis meis secundum carnem, Iesus noster oriundus est, qui est verè χριστός, idest diuinæ gratiæ, & Spiritus oleo inuisibili unctus. Iuxta illud. Spiritus domini Esa. 61.
super me, eo quod unxerit me. Cõstat æquidem, quod saluator noster, non ex Gentibus, sed ex matre Iudæa genitus est. Vnde illud. Salus ex Iudæis. O quę Iudæorum gloria. Ne autem perfidi Ioan 4.
& contumaces de more, dicant. Quid nobis hoc, quod postremo dixisti, proficit? Hunc enim tuum Iesum, nos nescimus vnde sit. Nazarenus nanq; est. Ioan. 7.
A Nazareth potest aliquid boni esse? Luc. 18.
Subdit. Ioan. 1.

Qui est super omnia Deus benedictus in secula. Quod non probat, sed tanquam probatũ relinquit, ex hoc quod à mortuis resurrexit. Iuxta illud supra. Qui Rom. 1.
definitus est fili⁹ Dei, ex resurrectione à mortuis, Iesu Christo domino nostro. Additque *Amen.* idest uerè. Vt exprimat, quod non est Deus tantum opinione nostra, sicut dij Gentium. Iupiter. Mercurius Venus. Hercules, quos diuinis honoribus, cæca opiniõe delusa, coluit prisca Gentilitas. Sed Christus ipse, re ipsa Deus est, re ipsa benedictus, re ipsa super omnia, re ipsa viuens in secula. Considera autem, quod eisdẽ verbis vsus est de Deo omnium creatore, supra capite primo. Seruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui est be- Rom. 1.
nedictus in secula. Amen. Vt significet, Christum Iesum, illum ipsum Deum esse, qui uniuersa creauit. Natura scilicet & Deitate non parem modo, sed eundem, quamuis hipostase alium. Dicit

vero

vero illum ipsum Christum, qui Deus est, ex Iudæis esse secundum carnem: significans unam tantum esse Christi psonam, quæ utrasque naturas complectitur, & diuinam & humanam. Illa enim, omnium pater & dominus, hac Iudæorum frater est. Quod mysterium longe antea cecinisse videtur psaltes, Deum introducens, se se Israelis fratrem appel
Ps. 121. lantem. Propter fratres meos, & proximos meos, loquar nunc pacem in te. Quod egregiè ānotauit Rabbi Alchusi, vt potest videre quisque in libro Mechilta, idest in expositione Exodi, capite quartodecimo, sup uerbo illo. Quid
Exo. 14. clamas ad me? Et magna efficacia probat, Dei incarnationem. Ex hoc autem uides, quàm magnum erat, quod pro Iudęorũ republica agebat Paulus cõtra Christum. Agebat nanque contra Deũ, pugnabat cum Deo, optabat esse anathema à Deo, quia Christus est Deus. O scelus. Huic ergo desiderio succedit dolor, vt uideas Pauli antithesim. *Optabam.* non modo uolebam, sed ardẽter cupiebam. *Anathema esse à Christo pro fratribus meis.* Nũc tristitia est mihi magna, quia optaui: Vtinam nunquam optassem. Id tamen parum tunc videbatur, quia Christum Deum esse, eo tẽpore à Paulo, non agnoscebatur. At nunc magnum uidetur sicuti est: propterea dolet, quia scit Christum Deum
1. Cor. 15 esse. Ideo dicit. Non sum dignus uocari Apostolus, quoniam persequutus sum Ecclesiam Dei: ueniam tamen cõsequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Quid significet *Anathema* hoc in loco, scio vos scire. Est enim vox propria Iudæis, qua extremam detestationem significare solebant. Vnde αναθεματιζω, deuoueo, detestor. Dicitur autem ἀνάθεμα και ἀνάθημα, Apud Græcos tamen & Latinos, significat mage donaria quæ dicata dijs seponũtur, atque in parietibus, vel collumnis templorum suspenduntur. Cuiusmodi & nunc statuæ aureæ, gemmata pocula, æqui argentei visuntur. Sic dicta ab ἀναθηναι suspendere, vel seponere, qđ nefas sit ea loco mouere: tanquam sacra, & nullius terrigenæ manibus attrectantur. Scias tamen, & sacrum etiam in malum sensum à ueteribus vsurpatum fuisse. Dicti enim sunt sacri homines, quorum capita Dijs inferis dicata sunt & deuota. Quare & hæc vox αναθεμα de eis dicebatur. Ni mirum ergo, si Hæbræi illam in malo sensu cõmuniter accipiebant. Habes igitur Apostoli mentem. Ex hac uero expositione, ruit quæstio illa. Num Paulus, cũ hanc epistolam scriberet, optaret anathema esse à Christo pro fratribus suis. Neque enim, si textus corruptus non est, dicit, quod optaret, sed quod alias optasset. Optabam enim ηύχομην.γαρ Neq; mihi dicas, quod pro se optabat: & non pro fratribus suis anathema esse à Christo eò tempore, quo auersus fuerat. Abest enim illud ab omni ueritate. Angebat enim eum longè magis sinagogæ, quàm propriæ salutis desiderium. Vnde dicit de se ipso. Abundantius 1 Cor. 15
æmulator existens, paternarum mearum traditionum. Maturius illi agendũ fuerat, si eum salutis animæ ardor impulisset, scrutari debuisset scripturas, Prophetas legere, Christi miracula nõ torquere. Messiæ tempus alta mente considerare, non deseuire, non furere, sicuti ipse totus furebat, vt lupus rapax, in sacrum illud Christi ouile agebatur: Ecclesiam deuastabat, temerè in domos alienas intrabat, vinctosque viros & mulieres trahebat. Hæc non sunt hominis, qui salutem suam cupiat, nisi frigidè, si sit doctus. Zelabat igitur Rempublicam, statum, commoditatem. Timebat enim, ne in seditiones populi uerterentur, quia totus mundus post Christum currebat, & tanquam fortis politicus, se se Christianæ opposuit religioni, vt illam demoliret, priuata abiecta, publica charitate indutus: quod maximum scelus fuisse nemo dubitauerit, cum temporalem Rempublicã, Iudæorum statum malè consultus, animæ propriæ saluti anteferret. Nam Chrs dixit. Quam commutationem dabit homo ꝑ
anima sua? Et quid prodest homini, si Matt. 16.
uniuersum mundum lucretur, animæ uero suæ detrimentum patiatur? Detrimẽta corporalia debet homo pro republica sustinere, quinimmo & propter amicos, sed in spiritualibus absit. Neq; enim

enim peccare debet aliquis, etiam vt vniuersos mundi homines à morte, vel ab excidio tueatur. Immo neque vt à peccato retrahat, vel liberet. Neq; cauillaris quæso. Si damna corporalia pferre teneor, vt corporalem amici salutem tuear: Pare proportione, quo illius anima à peccato liberem, perpetrare peccata non est nefas. Nam nulla est similitudo. Quod enim damnum in corpore patiaris, vt uitam tuearis amici, nō inde uenit, quia tu magis uitam illius, quàm tuam diligere debeas, sed quia te ipsum secundum mentem & animam, magis quam secundum corpus diligere debes. Virtus quippe eximia est charitatis, animam ponere, hoc est uitam corpoream vel animalē. (Hæbraismus enim, animam semper vitam appellat,)
Ioan.15. pro amicis suis, vt dixit Christus. Nisi itaque sic feceris, à charitate quæ est animę, hoc est mentis summa perfectio valde deficis, & ita minus mentem, q̃ corpus diligis, quod nefas est. Verum si peccares, vt alium quempiam à peccato erueres, iam simpliciter animam tuā, hoc est mentem, alienæ præponeres. Et quia quod potissimū in homine est, homo dicitur, uidelicet mens ipsa, simpliciter te ipsum minus, quàm proximū, diligeres. Quod peccatum esse, nemo dubitare debet. Cum ad minus, par debeat esse sui ipsius & proximi dilectio. Iuxta illud. Diliges proximum
Matt.22. sicut teipsum. Quod si dicas. Paulus
1.Cor.13 docuit. Charitas non quærit, quæ sua sunt. Intellige id ab Augustino optimè expositum, idest communia proprijs anteponit. Verum mille animarum salus, immo omnium, non est mihi communis salus, vt illam meæ præponere vlla possim ratione. Quid enim animæ meæ proderit, si ipsa detrimentum patiatur, aliæ omnes gaudeāt in regno
Exo.33. Dei? Deus est commune bonum omnium. Iuxta illud. Ego ostendam tibi omne bonum. Magis enim est bonū meum Deus, quàm ego ipse. Quandoquidem ipse est totum, ego uero illius totius pars, magis ergo diligere debet quisq; Deū q̃ seipsum. At citra Deū, nos ipsi primum in ordine locum tenemus. Si obijcias. Magis id uelle debeo, quod Deus magis vult. Vult autem Deus potius mille animas saluari, quàm unam tantum, uidelicet tuam, ergo, &c. Responsio est. Quod debeo uelle magis, non id absolutè, quod De⁹ magis vult, sed quod uult me magis velle. Vult autem me magis uelle, vel saltem non minus animæ meæ salutem, quàm omniū simul. Hæc dicta sint, vt intelligas Paulum non dicere. Opto anathema, vel optarim, vt alij uertunt, sed *Optabam*, cum Saulus essem. Vnde & hoc ipse hic dicit quasi dolens, quod pro fratribus suis optauerit à Christo separatum esse. Tantum abest, vt ipse uelit te illum imitari. Nunc enim vice desiderij, dolet & plorat. Si pium fuisset desiderium, gauderet, & lętaretur. Quia tamen inuenimus Mosem dixisse, cum pręces ad Deū
ꝑ populo funderet. Aut dimitte eis hāc Exo.32.
noxam, aut dele me de libro tuo. Quo uerbo, quam magna fuerit illius charitas significatur. Quippe qui uoluerit de libro uitæ deleri, quo peccatis populi parceretur, vt cōmuniter omnes exponunt. Quomodo intelligi possit locus ille, declarandum est. Dico itaq; in primis, de more consueuisse amicos, cū inuicem colloquuntur, pre nimia familiaritate, & fiducia his hiperbolis vti. Aut mihi morem gere, aut de cætero tibi amicus non ero, cum tamen nolit eorum aliquis, ulla ratione ab alteri⁹ amicitia separari. Moses amicus Dei, com-
muniter uocabatur. Credo itaq; ego, Exo.33.
fuisse uerbum illud nimiæ familiaritatis, atque confidentiæ. Quo hac hiperbola significaret, quantum illi Iudæorū salus cordi esset. Aut dele me de libro tuo, aut dimitte eis hanc noxam. Cum tamen si etiam Iudęis non pepercisset, nullo unquam tempore, à diuino amore diuelli uoluisset. Sunt qui dicāt. Non esse sermonem de libro vitæ, sed de libro legis. Vt sensus sit. Nolo ego domine, dici Iudæorum legislator, nisi tu mei intuitu illis peperceris. Alij existimant, de libro uitæ intelligendum esse locum illum, & seriò citra hiperbolam. Verum non quo ad gloriam æternæ uitæ, sed quo ad gradum. Tolle quæso magnam illam corollam, quam mihi præparasti: Inter minimosque me ad scri-

adscribe pater: si non parcis populo huic. Quæ omnia, & ad Paulum fortassis aptare potes; si vis eum, cum in Christi gratiam receptus esset, optasse anathema fieri pro fratribus suis. Sed & his omnibus, hanc pulchram expositionem addere potes. Vt non inde sequatur Apostolum, Iudæos ipsos, sed Deum magis, quàm seipsum dilexisse. Optabat enim, ad tempus fruitione diuina priuari, & paradisi gloria, quod ad sui dilectionem pertinet, vt Dei honor, in Iudæis dilataretur, quod pertinet ad dilectionem Dei. Et quid inde, si etiam optasset ardentissima flagrans charitate, perpetuo gehennæ inferorum emancipari, quo Iudæi in diuinam gratiam reciperentur? Modo neque ipse, à flamma illa diuini amoris, & à gratia diuelleretur. Neque dicas. Nemo ad inferna descendere potest, nisi extra Dei gratiam, & amorem constitutus. Id certè scio. Sed amor cęcus, hoc ignorat. Vtinam & ego, diuino amore adeò correptus essem, vt id ignorarem. Paulus erat totus amor, nesciebat ergo, quid diceret. Longe enim plus potest amor, quàm merum. Meliores sunt amores tui vino, inquit sponsa. Petrum uide, chori Apostolici uerticem, quomodo amore ebrius, & temulentus, nescit quid dicat, in monte sancto, speculator factus illius gloriæ & maiestatis. Domine, bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula. Ne igitur in statera, Petri Paulique uerba appendas. Non enim Petrus loquitur, neque Paulus, sed amor ille uehemens & consumens, quo extra se positi ipsi, actique, & extasim patientes, portenta dicunt, quæ nec examinare fas est. Sume autem exemplum, paulini huius desiderij, ne mireris, quod impossibilia quærat. Quis nesciat Episcopatum, honorem habere, & onera? Et nihilominus, quot Episcopalem ambiunt dignitatem, qui onera prorsus refugiunt? O cæcum amorem. Ita ergo gratia, gloriam habet, & non potest, quis carere semper gloria, nisi & gratia careat. Amor tamen, quo Paulus ardet, & languet, hæc ab inuicem separat & disiungit. Quid mirum? Num & intellectus, non separat, quæ natura coniunxit? Materiam à forma, vt sapientes tradunt. Nec iterum dicas. Ergo immoderatus est Pauli amor. Tunc enim est, maximè moderatus amor, cum modum non habet. Modus quippe amoris est, sine modo diligere. Quis quærat in corporis sanitate, mensuram? Vel non optet magis ualere semper? Animæ sanitas, est diuinus amor: quò ergo magis diligimus, eò saniores sumus. Vide quæso, quàm immoderatè Deum amat Apostolus. Nam inquit ipse. Nolumus expoliari, sed superuestiri, & tamen clamat, Cupio dissolui, & esse cum Christo. Esse autem cum Christo, non potest, nisi carnem exuat, & nihilominus dicit, Permanere in carne, necessarium propter uos, idque multò magis melius. O Paule, modum non habes. Quid dicis? Enigmata, paradoxa, miracula? Quæ pugnantia maior ista. Cupio dissolui & esse cum Christo. Permanere in carne multo melius? Hæc omnia uideo inquit Apostolus, si eum interrogaueris. Sed amori parcite, quoniam amore langueo. Amor meus, pondus meum, eò feror, quocunque feror. Anima enim, plus est vbi amat, quàm ubi animat. Deinde dicit.

Cant. 1.

Luc. 9.

2. Cor. 5

Philip. 1.

Ibidem.

Non ita autem, quod exciderit sermo Dei. Non enim omnes, qui ex Israel, supplendum est, sunt. *Hi Israel,* scilicet sunt. *Neque propterea, quod sunt semen Abrahæ, omnes filij.* Scilicet Abrahæ sunt.

Prou. 6.

Verissimum dubio procul est illud, quod Salomon dixit. Quis continebit ignem, in sinu suo, & non comburet? Amor ille, ignis est, qui latere nescit, & cum amore dolor. Quò enim magis, vtramque flammam occultare uolueris, eò magis surget ardentior. Languet Paulus amore, doloreque consumitur. Ni mirum, si abscondere se se, non potest. Amorem iam reserauit, prodit ergo, nunc dolorem, & illum iam explicauit in generali, modo particularius, eum exprimit. Scito tamen

men

men eum distinctè, & clarè non explicari, nisi ad finem capituli. Hic enim incipit, magnam tollere dubitationem, quæ communiter Iudæos angebat, etiam illos, qui ad Christum venerāt. Dicebant nanque. Si Iesus iste Messias, Iudęorū est: Iudæis vnis promissus: ex Iudæis unis oriundus: in Iudæa una natus, & alitus: cum Iudæis vnis conuersatus: cur Gentes elegit, Iudæos repulit? illas in altiore gradu, locauit, nos deiecit? in fabulam uersi sunt sermones Dei: irritæ sunt diuinæ promissiones: vana prophetarum oracula. Nobis enim promisit, Gentibus reddidit: ex nobis uenit, sed alios saluauit. Quàm pauci sunt Iudæi, qui in illum crediderunt? quàm innumeræ Gētes, quæ illum sequuntur? Nos patrem
Ioan. 8. habemus Abraam. Abrahæ dictū est.
Gen. 17. Tibi, & semini tuo dabo terram hanc: multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli. Defecit ergo à ꝓmissionibus Deus. Nam Gentes sublimauit, nos omnino repudiasse uidetur. Vbi est regnum Israel, quod restaurandum fuisse cecinere vates? Gentes enim, nobis vbique dominantur. Hæc enim palam cōtra Christum prædicabant Iudæi, Deum criminantes, tanquam antiquæ promissionis uiolatorem, atque fedifragū. Et in seipsis, maximis cruciatibus angustiati, loquebantur: nec poterant consolari. Non ergo putes me, hac ratione dolere inquit Paulus. Non hæc mei est doloris occasio. *Quod sermo Dei exciderit.* vt iudæi dicunt. Non inquam doleo, quia vel tantillum deperierit, diuinarū promissionum. Absit enim, ut diuina verba possint excidere. Verbum quod
Esa. 55. egreditur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum. Quæ procedunt de la-
Ps. 88. bijs meis, non faciam irrita, inquit De⁹. Cur ergo doleo? Quæ est causa doloris mei? Respice ferè ad finem capitis, illic enim explicatur. Quia Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, appræhenderunt iustitiam. Iustitiam autem, quæ est ex fide. Israel uero sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis. Sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidem offen- Esa. 8.
sionis, & petram scandali. Quæ verba suo loco declarabuntur. Degreditur itaque nunc Apostolus illucusque, vt inuincibili argumento demonstret, diuinas promissiones Iudæis factas, semini inquam Abrahę, nequaquam excidisse: quamuis Gentes, in Iudæorum loca fuerint subrogatæ, & paucissimi Iudæi, in Christum crediderint. Et locus iste difficillimus est. Quò autem eum intelligas. Scito quod scopus, quo Pauli ratio dirigitur, hic est. Diuinæ promissiones, non fuerunt factæ pro omnibus Iudæis, pro omnibus filijs Abrahæ: sed pro aliquibus tantum: Hi uni ergo, quibus promissa facta sunt, saluandi erant per Messiam, sed non omnes absolute, qui ex semine Abrahæ & Israel originē traxerunt. Si enim omnes saluandi fuissent, cum non pro omnibus facta sit promissio, Dei sermo uerè excidisset. Ad hoc autem probandum: quod non omnibus factæ sint promissiones, quāquam ex eodem genere Abraam descēdāt, testimonium adducit Dei viui, qui Abraamum alloquens, cum plures filios haberet, Ismaelem primum, ex Agar. Isaac secūdum ex Sarra, & alios ex Chetura. Isaac tantum elegit, vt ex ipso & per ipsum, seminis posteritas multiplicaretur: in qua Deus tanquam pater in filijs, sibi complaceret. Promittēs Abrahæ, quod in illo multiplicaretur. *In Isaac inquit vocabitur tibi semen.* Non scilicet in Ismael, neque in alijs. Nō itaque omnes, qui ex Abraā oriundi sunt, Deo placent, filijque sunt eius: neque pro semine Abrahæ computandi sunt. Nam Ismael & alij, nequaquam computantur, sed vnicè Isaac, quem Sarra genuit. Quia & de illo non de cæteris facta fuerat promissio. Si ergo eiusdem Abrahæ filij, non omnes electi sunt, qd mirum, si nō omnes Iudæi, quamquam ex eodem genere sint oriundi, à fortiori electi non sunt? Longe enim magis, electi esse debuerant vnius patris filij, quàm generis vnius. Patris maximè sanctissimi, qualis Abraam fuit, & tamen non sic actum est. Quia uero potuisset Iudęus pertinax, huic rationi respondere. Non est mirum, quod dicis

Paule.

Paule. Si Isaac placuit, non cæteri, quãuis omnes filij Abrahæ natura fuerint, non fuit omnium Abrahę filiorum, eadem mater: Isaac fuit ex libera. Ismael ex ancilla: alij item ex Chetura. Matrum diuersitas in causa fuit, vt non omnes eligerentur. Verum nos omnes, ex ipso Isaac descendimus, quem libera Sarra genuit. Sumus eiusdem Abrahæ, eiusdemque Sarræ filij. Omnes itaque à Christo quem Deum prædicas: qui ex Abraam, & ex Isaac originem ducit tãquam frater noster vterinus, saluatum iri debuimus. Ad tollendam igitur hãc euasioné, Paulus Apostolus altius ingreditur, & Rebeccam Isaac vxorem adducit, quæ non ex diuersis uiris, sed ex vno semine Isaac, non diuersis temporibus, sed vno concubitu concepit, unoque partu simul gemellos hosce filios, Esau & Iacob effudit. Qui tamen non omnes Deo placuere, nec omnib⁹ factæ sunt promissiones. Iacob enim tantum dilexit. Esau autem odio habuit iuxta Prophetam. Omnino ergo constat, quod promissiones Iudæis factæ, omnibus factæ non sunt. Sed aliquibus tantum. Non solum non omnibus Abrahæ filijs, sed nec omnibus filijs Isaac. Idumeos enim qui ex Edon, idest ex Esau descenderunt, reprobatos esse, ex Malachia nemo nescit. Vnde ergo gloriari potestis Iudæi, quod uos omnes filij Isaac sitis, quando & Esau fuit eius filius reprobatus, noster à Deo Iacob solus electus? Et certe non citra mysterium Apostolus, hoc argumentũ adducere uoluit duorum filiorũ Isaac, quos idem vterus, eodem tempore, simul in lucem prodidit, tanquam omnium efficacissimum, atque clarissimũ. Non enim ulla uidetur, humana ratio assignari posse, cur non eisdem bonis potiti fuerint, præter diuinam electionem & gratiam. Promissio quippe in Iacob, non in Edon facta fuerat. Ne autem acrius urgeret Iudęus, qui gratiam non agnoscit. Sed de sua uirtute & meritis gloriatur cum Pharaone, Gentesq; detrectat dicens. Non sum sicut cæteri, raptores, iniusti. &c. Iacob fuit sanctus, dignè egit, ideo in illo diuinæ ꝓmissiones factæ sunt, & completæ. Cur

Malac. 1.

Luc. 18

ergo Gentes elegit, quæ palam impię & profanæ semper fuere? Obijcit Paulus, gratiæ assertor strenuissimus. Nondum quicquam boni egerat Iacob: Nõdum quicquam mali Esau, & tamen promissionem fecit Deus Iacob, illumque dilexit, & sibi asciuit. Quinimmo antequam nati essent. Non sic autem promisit Esau, immo illum odio habuit, Hæc itaque diuersitas non aliunde, q̃ ex fauore diuino prouenit, qui nõ omnibus promisit vestrę Gentis, sed aliquibus tantum. In illis uero completæ sunt promissiones, in quibus unicè nullo dempto complendæ erant. Omnino itaque non est uerum, quod callumniaris Iudæa, aliquo colore dici posse, infidum fuisse Deum, qui alijs promiserit, alijs reddiderit. Eis enim, quibus ꝓmissa facta sunt, eis exoluit: non alijs. Et si omnibus promisisset, omnibus exoluisset. Est enim Deus uerax, & omnis homo mendax. Intelligis, quo tendit Paulus? Lege modo literam, & clara erit *Non enim omnes, qui sunt ex Israel, hi sunt Israel.* Idest pro Israel non computantur. *Neque quia semen sunt Abrahæ.* Illico sequitur, ut sint *Omnes filij.* Sed illud potius considerandum est, quod dixit dominus Abrahæ. *In Isaac vocabitur tibi semen.* Non in alijs filijs. Exponit Paulus. *Hoc est. Non quod filij carnis, hi filij Dei,* idest diuinarum promissionum hæredes. *Sed filij promissionis,* contra naturam carnis scilicet, ut Isaac, qui ex sterili ortus est, computantur in semen Abrahæ. Promissionem autem Abrahę, de Isaac factam adducit hic. *Sermo enim promissionis hic est, in tempore hoc ueniam, & erit Sarræ filius.* De quo satis dictum est, à nobis supra capite quarto. *Non solum autem, sed & Rebecca ex uno cubile habens.* Exponit autem ex quo, nempe (*Isaac patre nostro,*) & est parenthesis, intelligiturque, pro sententiæ complemẽto. Non solum Sarra, habuit Dei promissionem, sed & Rebecca. Per cubile uero concubitum intelligit, pudori parcens, quo discant de pudendis, castius loqui Christi præcones, atque etiam cõfessores. Explicat. *Cum enim nondum nati essent, nec quicquam bonum, vel malum egissent, vt secundum electionem Dei, propositum*

Rom. 3.

situm maneret, non ex operibus; vocatorũ, quia nulla, *Sed ex vocante Deo dictum est ei.* Rebeccæ. *Maior* Esau, *seruiet mino-*
Gen.25. *ri* Iacob *Sicut scriptum est,* in Malachia.
Malac.1. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Intelligitur autem, vt secundum electionem Dei propositum maneret. idest, ut quod proposuit Deus, impleri intelligeretur secundum electionem eius gratuitam: non ex operibus, sed gratis dictum est, Iacob dilexi. Habes ergo Apostoli intentionem, & quo spectat. Nihil hic de libero agit arbitrio, tantum contendit, diuinas promissiones non uiolari, sed impleri omnes. Probatque contra Iudæos, non omnibus illis factas esse promissiones, sed aliquibus tantum, quo gratiam diuinam agnoscant. Initioque ante oculos, semper habendum est, quod hac parte arguit Apostolus, cõtra Iudæos, non definit: non respõdet, sed argumentatur: quæstionem Iudæorum, nunc minime dissoluit, sed noua quęstione, murmurãtium ora obstruit: non ad pios, sed ad impios loquitur: humiliter quærentibus non satisfacit, sed indigne blasphemantes, criminantesq; Deum, reprimit, & contundit: paucis promisit, paucis reddidit. Quomodo ergo excidit uerbum Dei? Christum sanè imitatus. Is eñ audaces illos pharisæos obmurmurantes, quod eius discipuli illotis manibus manducarent, nequaquam humili responsione dignatus est, neque sedauit, sed compescuit, irritauitque magè, clauum clauo retun-
Matt.15. dens. Quare & uos transgredimini mãdatum Dei propter traditionem uestrã? At humilioribus turbis mox satisfecit, dicens. Non quod intrat in os, hoc coinquinat hominem. Ad hunc ergo modum Paulus, qui antea suæ gentis casum lachrimabatur, audiens modo horrendas illas blasphemias, sui Christi Iesu, sui amoris, sui thesauri: quem ut lucrifaceret, omnia vt stercora arbitraba-
Philip 3. tur: Mentitus est Deus: excidere pro-
2.Par.18 missa: Mutatus in uirum alterum, contra eos omnes insurgit, accinctus gladio super fęmur, qui est uerbum Dei. Et
Is.44. inquit. Quid blasphemas populè durę ceruicis? Deum accusas, qui irritas fecerit, promissiones suas? Mentiris perfidè. Tu infidelis Deo semper fuisti. Ille manet uerax, & mentiri nescit. Quod dicis te elegisse Deum, tibique magnalia promisisse. Error est. Aliquibus ex tuo semine natis promisit, non omnibus. Aliquos item elegit, non omnes. Habes testimonia expræssa in Moysi li- 2.Tim.3
bris, quem legis & relegis, semper discens, & nunquam ad scientiam veritatis perueniens, de Ismaele & de Esau reprobatis. Quid ergo impudenter aperis ora, contra Dei gloriam & honorem? Si rationem non habes, qua te defendas, mihi saltem responde, aut tace & obmutesce. Indignum erat, respondere Iudæis dicentibus. Sermones Dei excidere. Vt ergo illorum indignitatem ostendat, arguit tantum, quo reuincantur, cessentque Deo obmurmurare. Malum nodum, malo muro propellens. Vis autem uidere Apostolum, non ex animo, nunc respondere Iudæis? Respice, quot & quanta dicet infra, vbi erit locus post expugnatam Iudæorum superbiam, animo placido, quæstionem istam definiendi, quæ directè pugnare uidetur, cum his, quę hic in arguentis indignantisque modum, ab eo dicuntur. Hic enim dicit primum. Non omnibus Iudæis promissa facta esse. Ideo ni mirum, si non omnes saluati sunt. Ibi dicet. Omnis Israel saluus fiet. Hic dicit. Cum nondum nati essent, aut quicquam boni, vel mali egissent, ut secundum electionem, propositum dei maneret: omnia diuino adscribens proposito, nihil meritis nostris, bonis vel malis. Ibi dicitur. Vide bonitatem Dei, & seueritatem. In eos q cecidenunt seueritatem, in te autem bonitatem si permanseris in bonitate. Hic dicit, totam perditionis summam consistere in hoc, quoniam quibus non est facta promissio, pereunt. Ibi dicet. Israel sectando iustitiæ legem, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia nõ ex fide, sed quasi ex operibus. Offende- Esa.8.
runt enim in lapidem offensionis. Hic horret, diuina non impleri promissa. Ibi sub conditione, promittere Deum, aperte insinuat. Si Deus naturalibus ra- Rom.12.
mis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Et si illi non permanserint, in incredulitate,

dulitate, inserentur, potens est enim Deus inserere illos. Vides secum pugnare Apostolum, nisi dicas eum hic arguentis personam induere uoluisse, quo Iudæorum superbiam extenuaret: qui plusquam par esset, sua ipsorum merita iactitabant, notamque infidelitatis Deo inurebant, quo ipsi ab omni culpa uiderentur immunes. Vel Christus Iesus, Messias fuisse haudquaquam crederetur.

Sed missum faciamus quæso, quod Paulus non arguat, sed planè ex animo quæstioni respondeat, & uideamus si possumus nouum aliquid in his mysterijs, quæ tangit, & pertractat inuenire. Attendite. Attendite, rem enim miram dicturi sumus, & quæ omnes difficultates euellere possit. Ex nobis inquiunt Iudæi, uenit Christus secundũ carnem, non ex Gentibus. Nos omnes ergo saluare debuit, non item Gentes, si Messias fuit. Ita enim à Prophetis ꝓmissum fuerat. Ex Iudæis oriundum Messiam esse, saluandosque per eum vniuersos. Vel igitur Messias non est, vel excidit sermo Dei. Ecce responsio. Et Messias est Iesus Christus, & non excidit uerbum Dei. Non enim ex circũcisis absolutè, sed ex aliquibus venit Christus. Vis uidere? Non enim ex Ismaelis semine carnem traxit. Non ex Esau. Sed ex Isaac, & ex Iacob. Pro illis quidem tantum, non pro alijs factæ fuere promissiones. Neque tamen superbe Iudæe, hic Iacob, aut Isaac merita extollas. Gratia diuina fuit, non eorum meritum, vt ex his nasceretur. Cur ex Isaac, non ex Ismaele descenderit, ne perscrutari uelis. Nulla enim huius est causa, nisi diuina gratia, atque promissio. Licet enim Isaac, sanctissimus fuerit, tamen antequam nasceretur, ꝓmissus est Abrahæ, & Sarræ, promissus inquam cum senio confecti ambo essent, dictumque, quod ex illo multiplicaretur semen, in quo Gentes benedicerentur. Vt ostenderetur, gratiæ diuinæ donum illud esse, non naturæ. Vnde promissionis filius appellatur ipse Isaac, & non carnis. Non quia uerè carnali generatione non sit genitus,

Gen. 17.

sed quia supra carnis naturam, ex matre sterili, diuino munere natus est, iuxta pollicitationem, vt in Genesi habetur, & hic ab Apostolo allegatur. Quia tamen dicere posset Iudæus, omnino aliquam esse rationem, cur ex Isaac magis eligere uoluerit Deus, incarnari filium suum, quàm ex alijs Abrahæ filijs. Quandoquidem Isaac mater, sanctissima fuit, propterea, vt omnem cauillum remoueat, adducit, prosequiturque magis Iacob & Esau exemplum, quos una mater, uno vnius patris concubitu conceptos, uno momẽto peperit. Elegit tamen Deus, vt ex Iacob descenderet filius suus secundum carnem, non ex Esau. Iacob itaque dilexit quoad hoc, vt ex eo Christus descenderet. Esau odio habuit, quo ad hoc, noluit enim illum excelso hoc dignari munere, vt esset Christi Pater. Iacob æquidem sanctissimus fuit. Esau pessimus. At hic electus fuit, illeque reprobatus, antequam nascerẽtur. Nõ igit sanctitas, neq; iniquitas causa fuit, ut ille eligeretur, hic reprobaret. Quid ergo queris Iudęe, huius diuersitatis causam? Admirare potius, obstupesce, & tace. Nulla enim est, nec esse põt causa, nisi diuina electio, diuinumque propositum. Si patrem queris, idẽ Isaac. Si matrem, Rebecca. Si natos, gemelli: Si opera, nec bona, nec mala. Quid quæris? Adora Dei gratiam, eligentis, & siste. Agnosceque, non esse omnino uerum, quod absolute ex circuncisione Messias venerit. Aliquos nanque sibi asciuit, non omnes. Ne superbias, quod quia ex te natus fuerit Christus, Iudæos omnes saluare debuerit. Nullum est hic debitum: Gratia fuit, vt ex te descenderit. Gratia etiam est, quod salueris. Quod tibi blandiris, non ex Gentibus illum uenisse, item uerum non est. Neq; enim horruit Gentium semen Christus Iesus. Nam & ex Rahab, & ex Ruth Moabiti de altera, altera Cananea oriri uoluit. Pro populorum omnium salute, incarnatus est. Ex oĩbus itaq; populis, originem trahere debuit. Non itaque excidit verbum Dei. Nam quia & ex Iudæis, & ex Gentibus de-

ſcendit, aliquos ſaluos fecit, & Iudæorum & Gentium. Neque debuit Iudæos omnes ſaluare, ſicut neque vniuerſas aſpernari Gentes. O ſi hunc ſenſum percipis, quantos labyrinthos euades.

Poſſumus & ad allegoriam recurrere. Nam expreſſe Paulus ad Galatas dixit, per allegoriam dictum eſſe, quod Abraam duos filios habuerit, unum ex ancilla, alium ex libera. Adſtipulatur Ioannes Baptiſta, q dicebat cõtra Iudęos. Nolite dicere Patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quia potens eſt Deus, de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Quod minimè dixiſſet, niſi per allegoriam intelligeretur, oportere Abrahæ filios eſſe, vt Deo placeam⁹, & ab ira eius defendamur. Colligitur enim ex hoc Chriſti uerbo, ſufficere nobis ſecũdum ſpiritum Abrahę, filios eſſe, licet ex ſemine carnali Abrahæ, originem non trahamus. Adde etiam, quod per allegoriam dixit Paulus, intelligendum eſſe, quod Prophetę cecinerunt, Iudæos placere Deo, atque circuncifos, nõ gentes, non præputiatos. Nõ enim, qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quæ in carne eſt circuncifio, ſed qui in abſcondito, Iudæus eſt: & circuncifio cordis, non in litera, ſed in ſpiritu: cuius laus non ex hominibus eſt, ſed ex Deo. Cui & Ioannes alludebat, dicens de Iudæis perfidis. Dicunt ſe Iudæos eſſe & non ſunt, ſed ſunt ſinagoga ſathanæ. Nemo igitur ueſtrum mirabitur, ſi dixerim allegoricè intelligendum eſſe, quod Paulus hic dicit, Iſraeli factas eſſe promiſſiones, atque Iſaac, non Eſau neque Iſmaeli. Vt quicunque ſaluari uoluerit, Iſrael, Iacob, Iſaac ſecundum ſpiritum, non ſecundum carnem eſſe debeat. Dubio procul, hanc credo Pauli mentem eſſe. Non enim omnes, qui ſunt ex Iſraele, vel Iacob ſecundum carnem, vt Iudæi, ſaluantur, ſed qui ſunt ſecundum ſpiritũ, vt Chriſtiani omnes, vel ex Iudęis vel ex Gentibus, qui diuino amore langueant, qui fide Deum uident, qui aduerſus poteſtates tenebrarum harũ colluctantur, & vincunt. Item non omnes, qui ſunt ex Iſaac ſecundum carnem ſaluantur, ſed qui ſunt ſecundum ſpiritum, hi omnes ſalui fient. Eſt enim Iſaac riſus. Riſus autem ex gaudio prouenire nemo ignorat. Gaudium uero, ex ſpe maximè naſcitur, iuxta Paulum. Spe gaudentes. Qui ergo præſentia hæc bona contempſerit, & in domino ſpem collocarit dicens, In te domine ſperaui, non confundar in æternum, ille erit uerè filius Iſaac, & ſaluus erit. Et uide, quomodo appoſitè omnia huic quadrant allegoriæ. Abraam enim genuit Iſaac, Iſaac autem genuit Iacob. Quid Abraam niſi fides? Ipſe eſt enim pater credẽtium, & Fidei princeps. Iſaac ſpes. Iacob charitas. Qui ergo fuerit filius Abrahæ, Iſaac, & Iacob, qui habuerit fidem, ſpem, & charitatem, ſaluus erit. Quis autem neſciat, Gentes Iudæos ipſos, fide, & ſpe, & charitate maximè excelluiſſe? Gentes itaque, pro Abrahæ ſemine computantur, pro filijs Iſaac, pro Iſraelitis, non Iudæis. Ecce igitur Paulus. Semini Abrahæ, & Iſaac, & Iacob, factæ fuerunt promiſſiones. Vos non eſtis ſemen Abrahæ, nõ filij Iſaac, non Iſraelitæ. Gentibus unis hæc omnia conueniunt, in illis itaq; Dei promiſſa adimplenda erant, non in uobis, perfidi. Vos ex patre diabolo eſtis. Si enim in uobis implerentur, vtiq; excideret ſermo Dei. Tantum abeſt, vt quia in Gentibus implẽtur, excidat uel tantillum. Et uide, quomodo verum vero conſonat ex omni parte. In omnibus quippe exemplis, quæ hic adducit Apoſtolus, ſemper ſecundum filium introducit, à Deo electum eſſe, ſemperque primum reprobatum. Iacob enim erat ſecundus, ſimiliter Iſaac. Nam & Iſmael fuit primogenitus Abrahæ, & Eſau, primogenitus Iſaac. Illi dilecti fuere, iſti uero non. Quis autem neſciat, ex dictis, Iudæos primos Dei filios fuiſſe, Gentiles uero ſecundos, quorum tipum optimè geſſere filius ille ſenior, & filius prodigus iunior, in Euangelica parabola, & in teſtamento ueteri Manaſſes & Ephraim? In hoc ergo myſterio reprobationis Iſmaelis,

Marginal notes: Gal. 4. Ioan. 8. Rom. 2. Apo. 2. Rom. 12. Pſ. 30. Matt. 1. Rom. 4. Ioan. 8. Luc. 15.

maelis, & Esau: promissionis & fauoris Isaac & Iacob, mysterium maius insinuat Apostolus, reprobatæ sinagogæ, & Gentium electionis. Ita enim impletum est uerbum illud. *Maior seruiet Minori.* Gentes nanque, Iudæis dominabantur ab eo tempore, quo ipsi Christo credere nolentes, dignitatem Israeliticam perdidere. Vides altissima Pauli sensa? Ne autem Docti illi Græci, qui Romæ erant eo tempore, simulque Romani, per allegoriam hanc intelligentes, superbirent, extollerenturque, & Iudæis tanquam à Deo reprobatis insultarent: audi quanta arte eos compescit Apostolus. Ne glorieris Ethnice, neque contra Iudæos animo efferaris. Nam & Iacob elegit Deus, cum nondum quicquam boni egisset: & Esau reprobauit, cum nondum quicquam mali. Non ergo de tuis meritis præsumas, neque Iudæos tanquam male merentes, despicias. Nam & tu sine meritis electus es, tanquam Iacob: Iudæus sine demeritis odio habitus, tanquam Esau. At cum hac Pauli doctrina humiliatur Gentilis, insolescit Iudæus: ille discit cauere superbiã, iste ad impietatem prorumpit: ille gratiam, quam non merebatur agnoscit, iste peccato omnia in Deum retorquet. Ergo inquit Iudæus, Iniquus est Deus, & iniustus, qui Esau, cum nondum natus esset, reprobauit, qui Iacob, cum nihil boni egisset, in sublime euexit. Tam autem apparens est cauillatio hæc, tantumque ueritatis fucum habet, vt uix illi credatur posse fieri satis. Paribus enim existentibus, Callia & Socrate, vel ambo pariter puniendi esse uidentur, vel ambo pariter honorandi. Qua ergo ratione Deus, cum pares existant Iacob & Esau, alterum eligit, repudiat alterum? Nulla hic iustitiæ ratio seruari uidetur. Audiuit has Iudæorum blasphemias Paulus, & ut eas tolleret, recensuit. Lege.

Quid ergo dicemus? Num iniustitia apud Deum? Iniustum enim esse uidetur, vt sine ullis bonorum vel malorum operum meritis, unum diligat, alterum odio habeat. Audisti iudaicam impietatem, audi modo Pauli responsionem. *Absit.* Horret pius animus vocem hanc, nunquam certè ferendam, Deus iniustus est, Deus partium fautor est. Deus personam excipit. Nam scriptum est. Deus fidelis est, & absque ulla iniquitate. Deut 32. Videtur tibi iniquum, sed non est iniquum, in rei ueritate. Sine meritis bonis, vel malis, Deum Iacob diligere, Esau prosequi odio. Neque enim sine meritis saluatus est Iacob, neque sine demeritis damnatus Esau. Id tibi sat erit, vt linguam à superbia coerceas. Diligat te Deus, odiat, eligat, reprobet, nunquam si piè vixeris damnaberis, nunquam si impiè, saluaberis. Nihil aliud quære Roma, hæc responsio tibi sufficiat Pauli nostri, breuissima, sed doctissima, qua nulla aptior dari potest. Vocibus equidem talibus, Iniustus est Deus, quid aliud respondendum est, nisi Absit? Imperet tibi Deus, ne unquam tantum, taleque virus euomas impietatis. Sequitur.

Moysi enim dicit. Miserebor cuius misereor, & miserabor quem, miseror. Exo.33. Id habetur in Exodo, sed sub alijs uerbis. Miserebor cui uoluero, & clemens ero, in quem mihi placuerit. Quo uerbo Apostolus, non probat responsionem datam, quod non sit Deus iniquus, sed id unde orta est Iudæorum, argumentatio: Videlicet, quod Deus sine meritis eligat, pro suæ uoluntatis beneplacito, quem scilicet uoluerit, citra omnia bona opera: sicut contigit in Iacob. Et tu hic aduerte doctior. Quod non probat aliam partem, uidelicet Deum sine demeritis reprobare, quæ difficilior est. Ex isto enim verbo Dei, ad Mosen, prima pars tantum, de electione probatur, licet hic duo uerba reponantur. Misereri, & Miserari. ἐλεεῖν. & οἰκτείρειν. Vtrumque tamen uerbum, actum amoris significat. Misereri nanque, est magis actus interior, uidelicet misericordiæ exhibitio. Vnde Eleemosina, misericordia dicitur, à uerbo ἐλεέω. quod misereri propriè uertitur. Miserari vel compati, seu commiserari, actus

est magis interior, animi scilicet condolentis de miseria aliena. Hæc enim compassio dicitur οἰκτειρμός, à verbo οἰκτείρω. Vnde οἰκτρολογία. Oratio ad compassionem excitandam, & οἰκτροχοεῖν, miserabilia uerba fundere, vt rei faciunt depræcantes, vt illis compatiamur. Dicit ergo Deus Mosi. *Ego miserebor,* dando gratiam in tempore præfixo, *cuius misereor,* idest cuius nūc, & ab æterno uolui misereri, quem scilicet mihi asciui, vt obiectum misericordiæ meæ. *Et miserabor,* compatiens. *Quem misereor,* idest cui nunc, & ab æterno, commiserari decreui. Breuiter illi, dilectionis, effectum atque affectum exhibebo, cui uoluero. Conticesce Iudæe, ne merita extollas. Vnice quidem dicit Deus, pro sua voluntate citra merita omnia, eligere, diligere, benefacere, misereri, miserari. Non ergo dicas, Gentes ἄθεοι fuerunt. Id enim uerum est, non fuere Iudæis sanctiores, vt ostensum est. At quid fraternæ gratiæ inuides superbe fili? Quid murmuras, si Deus illis misereri uoluit, sicut pater filio prodigo? Audis Simphoniam, & Angelorum chorum concinentium, gaudentiumque, quod summus ille, pijssimusque omnium hominum pater, Gētes suas abiecisse videbatur, denuo fuerit commiseratus? Cur ergo liuore torqueris, & dicis indignabunda. Gentes dissiparunt substantiam suam, in idolorum fornicationibus, & nunc Deus eas, in gratiam suscepit? An oculus tuus nequā est, quia ego bonus sum? inquit Deus. Num non potest de suo facere, quod uult? Miserari prout illi libuerit? Mosen tuum nega Iudęe, si id uerum non est. Concludit Paulus ex hoc Mosi dicto. *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Et est optima conclusio. Si enim Deus miseretur, ad suæ uoluntatis libitū, vt igitur Deus nostri misereatur, ratio non est uelle nostrum: nec currere, sed vnicè Dei misericordia. Miseretur enim, cuius miseretur. Si enim miseretur mei, quia mereor, vt mihi misereatur, iam misericordia sua, non est causa tota, vt mei misereatur.

Luc. 15.

Matt. 20.

At qui ex verbo Mose, nulla est causa, vt misereatur, nisi quia miseretur. Modus, quippe ille loquendi. *Miserebor cuius misereor,* significat illud, *Cuius miserebor,* causam esse illius, *Misereor,* vt mei igitur misereatur, non est meritum vel causa, quia scilicet ego uelim, vel curram, idest mandata Dei perficiam, vel perficere velim. (Cursus enim, metaphorice diuinæ legis obseruatio appellatur. Iuxta illud. Sic currite, vt compræhendatis. Ego curro nō quasi in incertum. Viam mandatorū tuorum cucurri,) sed quia Deus ab æterno, mei misereri uoluit. Et reuera, genuinus sensus illius uerbi Dei huc tendit. *Miserebor cuius misereor,* idest nulli teneor misereri. Quod ergo facio, ex misericordia sola facio, & ita gratis misereor cui misereor. O Iudæi, qui merita uestra iactatis, obmutescite. Cum misericordiam audis Pharisee superbe, intellige gratiam indebitam, tibi diuino fauore donatam, non redditam: tributam ex miseratione, non ex iustitia retributam. Clama quicunque illuminatus es. Misericors & miserator dominus, patiens & multæ misericordiæ. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Misericordiæ domini, quia non sumus consumpti: Et non defecerunt miserationes eius. Tu quoque qui illuminatus non es, clama. Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam.

1. Cor. 9.
Psal. 118.
Ioel 2.
Psal. 102.
Tre. 3.
Psal. 50.

Hinc autem incipiamus, (vt à facilioribus ad difficilia facilè transeatur,) quid sibi uult hoc verbum, tam durum, tamque difficile. *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Num fortasse, quia dictum est contra Iudæos, non est uerum? Absit. Verum est, & ex animo à Paulo dictum. At si ita est, inanes igitur sunt omnes conatus nostri? Absit. Non intelligis, quod de prima misericordia loquitur Paulus, quam Deus & Gentibus, & Iudæis exhibuit, cum ad Christum conuersæ sunt? Iam enim supra dictum est, contendere fuisse solitos, in vrbe Roma præputiatos, & circūcisos,

Quod

quod ad Euangelium Christi Iesu aduocati fuissent ob eorum præclara, quæ antecesserant facinora. Iudæi de legis obseruatione extollebantur, Gentes de sapientia naturali. Omnium ergo obstruit ora Paulus. Quodcunque feceris Iudæe, quodcunq; feceris Ethnicè, ne puta tuis operibus diuinam hanc gratiam conciliasse, Deumque vt tui misereretur, prouocasse. Vnicè ex diuina misericordia factũ est, vt tui misertus fuerit. Inania erant omnia opera uestra: irriti, uanique omnes omnium hominũ conatus, ad hanc primam gratiam promerendam. Misericordiam cognoscite, non meritum. Qui gloriatur, in domino glorietur. Hoc est, & nihil aliud quod molit Paulus hoc uerbo. Huc spectat, & illud. Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis. Quemadmodum enim Isaac, non uteri uirtus, sed diuinus fauor in lucem protulit, fecitque magni Abrahæ filium. Ita nos, non nostræ naturæ opus, sed diuina misericordia tantum, & gratia Dei uiuentis, filios efficere potuit. Hinc illud. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, quia nemo illam ex se habet. Non ergo quispiam vt Dei filius efficiatur, promereri potuit, sed quibus contigit, dono & fauore Dei contigit. Vnde & hæc nostra generatio, non naturæ, sed diuinæ promissionis dicitur, (sicuti natus est Isaac, vt in Pauli exemplo persistamus.) Et benè promissionis. Quemadmodum enim, ortum Isaac ante prædixit Deus, quàm compleret; ita nostrã hanc secundam natiuitatem, longè antea per prophetas, per Christumque futurum prædicauit, quàm exhibuerit. Quicunque ergo ad hanc gratiam regenerationis, baptismalem scilicet & primam, vel tantillum meriti opera nostra habere dicunt, gratiam omnem, misericordiamque abijciunt. Gratia enim est radix meriti. Si ergo mereris, iam gratiam habes. Quod si gratiam habes, gratiam mereris, illa certè quam mereris, prima non est. *Non est ergo volentis, neque currentis* hominis, vt Deus illi gratiam primam impertiri uelit, *Sed*

1.Cor.1 — Tit.1. — Ioan.1

Bit.ad Rom.

miserentis Dei. Non excludit tamen Paulus, nec nos Christi meritum excludimus. Ipse enim hanc primam gratiam nobis meruit, Iuxta illud. Qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum, per passionem consummari. Sed tantum nostra merita, omniumque & Singulorum hominum. Nam quod Christus nobis meruerit, non tollit, quin ex Dei misericordia nobis illa gratia conferatur. Tolleretur autem, si ex nostris meritis. Si enim ego ipse in Dei gratiam recipi mereor: iam non misericordia, sed iustitia erit, si recipiar. Misericordia nihilominus est, si Christi meritum, mihi diuina gratia applicatur. Vis tamen, vt absolutè declarem, & dictum istud defendam? *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei?* Ne dum quoad hunc locum spectat. Sic enim declaratum est, sed absolutè. Ecce. Quis uestrum videns theatrum, templum, aut domum optimè ædificatam, non illico architectum laudet, & non dicat. Egregium sanè, ægregij artificis opus? Attamen non totum artifici est. Partem nanque, in ædificio dominus habet, qui materiam suppeditauit: partem operarij omnes, q artifici ministrarũt: sed cur totum artifici damus? Quoniã quod plus est, illius quidem est. Vnde & hanc consuetudinem sequẽtes, in loco aliquo, vbi plures fuerint, dicimus omnes adesse: Vbi pauci uero, neminem. Apostolus itaque, hunc modum sequutus, noluit dicere, quod in uanũ currimus, aut laboramus. Quomodo enim id dicere potest, cum ipse de seipso dicat. Ego curro, non quasi in incertum? Et iterum Sic currite, vt compræhendatis? Labor vester non est inanis, in domino? Non est iniustus Deus, vt obliuiscatur laboris uestri, sed totum dedit Deo miserenti, vt agnoscas perpusillum esse conatum nostrum si ei, quod agit Deus in nobis, comparetur. Longe enim, plus agit, in nobis Deus, q nos ipsi agamus. Et propterea totum illi tribuitur. Interdum & nihil nobis. Deus operatur in nobis uelle, & pficere. Neq; qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incremẽtũ dat, De⁹ est.

Heb.2. — 1.Cor 9. — Ibidem. — 2.Thes 3. — Philip.2. — 1.Cor.3.

 Quoniam

Quoniam scilicet Deus, hominis uolūtatem, & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam. Nolentem enim præuenit, vt velit, volentem subsequitur vt bene velit, & ne frustra uelit: in quo maximè Pelagium detestamur, qui bonorum operum initium, in nobis ex nobis esse dicebat. Ex vtroque ergo fit, cum primam gratiam accepimus, vt Deus nostri subsequenter misereatur, ex diuina misericordia, & ex nostra voluntate. Neque enim totum Deus suum esse uoluit, ne sine causa, nos coronare videretur. Neque rursus totū nostrum, ne in arrogantiam dilaberemur. Si enim minorem habentes partem, altum sapimus, quid si totius autores essēmus? Verumtamen magna pietate, totum Deo dandum est, vsq; ad hiperbolas etiam. Quandoquidem ipse incipit, ipseque consumat, & uelle & perficere. Ad hunc modum, & illud expone. Non enim uos estis, qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. Non enim, per Apostolorum ora, loquebatur Spiritus sanctus, sicut per os asinæ, sed ipsi diuino afflati numine, illisque consentientes, quæ eis suggerebat, loquebantur. Verum, quia minimum hoc erat, totum Deo transcribitur. Omnibus quidem conatibus suis, non id assequi potuissent, ullo unquam tēpore, quod in momento didicere. Nonne etiam, natura ipsa, vniuersos homines docente, inoleuit mos, vt in omnibus detur laus Deo? Si vrbem videris, graui hostium obsidione circundatam: Si minaces muris machinas īferri, si uallo, telis, ignibus, tormentisq; vniuersis bellicis, quibus excidia parantur, urgeri, demumque liberata patria, hostilem exercitum repelli atque fugari. Num liberationē, salutemque à Deo prȩstitam dicis, cum tamen, nec excubię militum defuerint, iuuenum procinctus, ciuium arma? Si maritima nauis discrimina supauerit, vndisque ac fluctibus fatigata, ad portum salua peruenerit, nemo nisi misericordiæ Dei, salutem nauis adscribit. Nec ipse nauta, aut qui clauum manu tenet, dicere audet, ego nauem seruaui: Neque tamen nihil egere, qui in naui erāt, nauticæ artis gnati. Si demum, bonos atque uberes fructus, ad perfectam maturitatē protulerit seges, nemo piè, & conuenienter dicet, fructus hosce agricola fecit, sed à Deo cuncti præstitos fuisse, fatebuntur, qui imbrem, pluuias, tempore conueniente, solemque dederit aruis. Hos modos imitatus est & Deus, qui dixit. Auferam ab eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Ad retundendam enim hominum arrogantiam hoc dicitur, non ad enecandā liberi arbitrij libertatem. Simili quippe figura, dicit discipulo preceptor sollecitanti. Eximam tibi linguam istam barbaricam, & Romanam in seram. Nihilo secius tamen à discipulo industriam requirit: tametsi citra operam præceptoris primam, non posset discipulus mutare linguam, ac rectius loqui. Hos modos imitatus est & uates ille, qui dixit. Nisi dominus ædificauerit domum, in uanum laborauerunt, qui ædificant eā. Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat, qui custodit eam. Quibus verbis, non illud molitur, vt ab ædificando, custodiendoq; ciuitatem hanc, quæ intra nos est, cessare debeamus, sed ostendit, quæ sine diuino numine fiūt, quęque illi non feruntur accepta, ruere prorsus. Ipse enim omnib' nostris operibus, incrementum dat. Vnde & illud. Sine me, nihil potestis facere. Et illud. Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. Deinde dicit.

Mat. 10.

Ezech. 11

Ps. 126.

Ioan. 15.

Ioan 6.

Dicit enim scriptura Pharaoni. Idest Deus in scriptura. *Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostēdam in te potentiam meā, & vt annuntietur nomen meum, in uniuersa terra.* Quibus uerbis, cum primam partem illius paradoxæ propositionis, nobis persuaserit, sine meritis Deum eligere, quem ipse uoluerit. Secundam partem nunc probat. Neque sine demeritis repudiare, quem ipse eligere noluerit: neque commiserari. Cum tamen apud eum, nulla sit iniquitas, nec personarum exceptio. Ex hac autem probatiōe, & illud probatur, quod mox asserta illa prima parte, illatum est. Videlicet, Non esse uolentis, neque currentis hominis, vt Deus illi misereatur, sed

Rom. 9.

vnicè

vnicè Dei miserentis, eligentisq; vt misereatur. Astruitur uerò hoc à contrario hunc in modum. Quoniam Deus, quem vult repudiat & derelinquit, eligi ergo, amarique non aliunde uenit, nisi ex Dei misericordia fauere uolentis, miserari, & misereri. Vt itaque assumptum, Iudæis uerum esse uideatur, qui merita plusquam par sit, iactant, adducit Paulus verbum Exodi, quo ad Pharaonem dixit Deus. Extendens manũ percutiam te, & populum tuum peste, peribisque de terra. Idcirco enim excitaui te, idest quasi à mortuis suscitaui te. Mori nanque millies merueras. Ego autem te in uita seruaui, feci stare te, uitam tuam prorogaui, iusta, meritaque distuli supplicia, per Mosen & Aaron, te extimulaui, ut populum meum dimitteres, uerbis, flagellis te excitaui, quasi dormientem atque sopitum, & quotidiè magis ingrauescentem: quamuis scirem te, nolle populum dimittere. Vt ostendam in te potentiam meã. Vt scilicet, cum te diuturna patientia mea abutentem, seuerissimo, inauditoque iudicio mulctauero, Deum tantæ virtutis, vniuersus orbis agnoscens, tuo exemplo expauescat. *Et annuntietur nomen meum in vniuersa terra.* Celebretur scilicet, ab omnibus scelestis, postquàm tu omnium scelestissimus, illud toties polluisti. Sciantque, quod non est mei similis in terra. Pij quoque lætentur, cum uiderint uindictam, atque omnes erudiantur, cum huius tremendę iustitiæ meæ fama, ad omnes nationes magna uelocitate peruenerit. Habes uerbi Dei sensum. Colligit hinc Paulus. *Sane ergo, cuius vult miseretur, quem autem vult, indurat.* Miseretur scilicet magna bonitate, & indurat nulla iniquitate. Miseretur per misericordiam, indurat per iudicium. O uerbum durissimum. Et quis potest illud audire? Ex illo uerbo ad Mosen. *Miserebor cuius misereor,* prima pars huius illationis pendet, *Cuius vult miseretur.* Ex hoc uerbo ad pharaonem, secunda. *Quem vult indurat.* Sed pulchrum est uidere. Quomodo hæc secunda pars inde deducatur. Prima pars apprimè supra declarata est. At certe non est facile, hanc secundam declarare. Vis uidere? Ecce. Nam nõ sine demeritis Pharaonis præcedentibus, hæc illi contigerunt, vt dici possit, illum pro diuinæ beneplacito uoluntatis, fuisse duntaxat repudiatum atq; obduratum, vt inquit Paulus. Quoties.n. ante uerba ista. *In hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam.* legitur. Et aggragauit Pharao cor suum, & noluit dimittere populum. Suapte ergo malitia, hanc sibi diuinam iram thesaurizasse uidetur. Quoniam inter miraculorum imbres, Deo semper pertinacissimè restitit, & flagellis durior effectus est. Et tamen Paulus hoc molitur, sine demeritis, eum à Deo repudiatum fuisse: quemadmodum de Esau dixit. Cum nondum natus esset, nec quicquam mali egisset, odio habitum fuisse. Habes primam difficultatem. Ecce modo secunda. Ex uerbis quæ Paulus adduxit ex Exodo, istud non uerè colligi posse, quod intendit. Nihil enim inde habetur, nisi Dei multiplex amor erga Pharaonem. Non enim dicit, In hoc ipsum feci te, scilicet impium & peruersum, vel durum, ut ostendam in te potentiã meam. Id autem faceret, pro Pauli intentione. Sed dicit tantum. *In hoc ipsum te,* impium sponte tua, scilicet effectum atque induratum, *Excitaui*, Seruaui, monui, perculi. *Vt ostendam in te potentiam meam.* Vnde igitur sequitur. *Ergo quem vult indurat Deus?* Et Tertio. Res est, quam omnis religiosus animus horret, Deum pro suæ uoluntatis beneplacito, sine causa indurare, quẽ uoluerit. Neque ergo Paulus pie sentire uidetur, neque ad Pharaonem rite applicare. Sed nec verba ad propositum spectantia adducere. Intelligis difficultates? Rem in se, vltimo loco cum Paulo tractabimus. Quo ad Pharaonem ergo, & verba quæ hic simul adducũtur, aduertere debes. Paulum, semper truncatis loquutionibus uti, Hębręorum more. Maiore autem ratione, id facit nunc quam alias. Quandoquidẽ ad Hębreos sermonem dirigit, qui legis verba norunt. Præsupponit itaque, & tanquã oĩo intelligendum, subticet illud uerbum, quod eodem capite Exodi habetur, & immediatè ferè ante hæc, quæ

Exo. 9.

hoc loco adduntur. Indurauitque dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos. Statim nanque sequitur textus. Dixitque dominus ad Mosen. Mane consurge, sta coram Pharaone, & dices
Exo. 4. ad eum. Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto. Ecce enim extendens manum meam, percutiam te. Idcirco enim posui te, ut ostendam in te potentiam meam. Quis autem non uideat modo ex uerbis his, optime sequi & luce clarius, quod molitur Apostolus, quanquam ex hoc tantum, quod hic additur, non sequi uideatur? Videlicet Deum, pro suæ uoluntatis beneplacito, Pharaonem, indurasse. Quod dicebatur Pharaonem suum cor aggrauasse, verissimum est. Sed & longe antea dixerat Deus. Ego indurabo cor Pharaonis, antequam vel semel legatur. Aggrauauit Pharao cor suum. Hæc omnia ergo connectens Apostolus, (licet non omnia dicat. Doctos enim alloquitur clarissimè.) habet quod intendit. *Ergo quem vult indurat Deus*, Sed tunc oritur tertia difficultas. Nam absurdum uidetur, ut Deus optimus maximus, qui non modo iustus est, uerum etiam pijssimus, cor Pharaonis indurasse dicatur, vt illius multa malitia, per illius interitum suam potentiam orbi redderet illustriorem. Si dicas. Ob merita mala præcedentia, id illi contigisse. Piè quidem dicis, sed iam Paulum euertis, qui ex Pharaonis exemplo probare nititur, quod de Esau supradictum est, videlicet odio habitum fuisse.
Mal. 1. Quid ergo dicendum? Angustiæ mihi sunt vndique. Oportet enim, & ab impietate Paulum, qui pro beneplacito voluntatis Dei indurari dicit, & Deum à callumnijs, atque blasphemijs hominum defendere. Fortasse autem id fiet, si illud uerbum exponatur. *Ego indurabo cor Pharaonis*. Tanquam si diceret. Quàm durum sit demonstrabo. Quod olfecisse uidetur magnus Augustinus, in quæstionibus super Exodum. Verum enimuero. Deum quidem excusat, sed Paulo non uidetur facere satis, interpretatio hæc, ut uerum fatear. Nam ex hoc loco Paulus, credit sufficiēter declarare Esau, reprobatum fuisse sine operibus, & odio habitum. Plus ergo oportet dicere, quàm duritiem demonstrare. Dici itaque secundo potest, illud uerbum, secundum Dei præscientiam, non secundum operationem intelligi, quod & Augustinus, alibi tetigit, de Prædestinatione & Gratia, cap. 6. Ita vt sensus sit. Non ego indurabo cor Pharaonis. Sed scio, quod indurabitur. Iuxta illud, quod in Exodo, ante illud, indurabo cor Pharaonis, legitur. Exo. 4.
Ego scio, quod non dimittet uos rex Ægypti, vt eatis, nisi per manum validā. Hæc enim est prima uox Dei, (vt sciatis,) contra futuram Pharaonis uoluntatem. Sicut præuiderat, indicabat. Postea inter miraculorum imbres, dixisse legitur. Ego indurabo cor Pharaonis, Exo. 4. & 7.
ne dimittat populum. Hoc ergo uerbo, primam uidetur iterasse sententiā. Scio quod non molietur, vt dimittat populum, nisi in manu forti. Optima certè expositio. Sed non est ad mentem Pauli, qui dicit. *Quem vult indurat*. Non potest enim, hoc loco intelligi indurare, idest præscire indurandum, propter verbum illud. *Quem vult*, vt facile patet. Quid ergo dicemus? Illabere, illabere Paule nostris mentibus. Vis ut tibi rem aperiam? Attende. Miseretur Deus, quum peccantem, mox per afflictiones ad pœnitentiam inuitat. Indurat, quum tardius castigat & corripit. Mihi crede. Hæc est maxima in improbos diuini numinis uindicta, sero uindicare. Contra. Hæc est maxima misericordia, cito corripere. Iustæ enim multæ dilatio, spem diuinæ iustitiæ imbecillam reddit: iniuria affectos ab impijs, deprimit: flagitiosis audaciam præstat, licentiamq; auget. Præsens uero uindicta, & quę protinus peccata subsequitur, confestim sceleratis delinquendi viam obstruit, inhibetq; ne longius malitia procedere possit: Et pijs maximum solatium affert. Vlciscitur quidem peccata omnia tandem Deus, nihilq; impunitum relinquit. De quo dicitur. Visitat peccata patrum in filios, vsq; in tertiam & quartam generationem, vt Ezechiel dixit. Exo. 20.
Verum securam hanc, tardipedamque uindictam, (ut Euripidis voce vtar,) uix timet impius. Ea nanq; flagella,

flagella, tormenta, terrores, malaque omnia, quæ post peccatum longo temporis interuallo, eueniunt, incidentia putat, & alterius cuiusdam rei potius, quam emendationis causa inferri. Verum, si ob singula delicta uapulet, & plectatur, è uestigio corripi incipit: saniorem induit mentem, tanquam diuina iustitia res humanas tempore debito curet. Et cum nulla in re, in malorum animaduersione maximè segnis, non sit: sed uehementi impetu contra peccata omnia feratur. Hinc illud Esaiæ. Vexatio dat intellectum. Et Propheta. Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Hinc sapiens. Qui parcit virgæ, odit filium. Quid dicam? Et Deus supra, quam dici possit iratus, per Oseam, audi quid dicit. Non uisitabo super filias uestras, cum fuerint fornicatæ. Placatus uero & misericors effectus, dicit per Dauidem. Visitabo in uirga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum, misericordiam autem meam, non dispergam ab eo.

Esa. 26. Ps. 22. Prou. 13. Osee 4. Ps. 88.

Intelligis hoc Roma? Hoc igitur modo, Deus Pharaonem indurauit & non alio, quoniam flagelli dilatione, vitæ prorogatione, ad deteriora eum, prolabi fecit. Si statim in Iudæos deseuiētem, tirannum illum, Hæbræorum filios enecantem, populumque opprimentem, Iosippo mortuo occidisset, vel flagellasset Deus, tanta pertinacia Dei iussionibus non restitisset. At quia longo tempore tollerauit, credens rex cui mala mens, & malus animus erat, Deum humana non curare, fato, cuncta agi. (error enim hic, Ægyptijs proprius fuit,) insolescere cæpit, vt non modo Deo haudquaquam flexibiliter consentiret, sed inflexibiliter resisteret. Hæc certè uera est, legitimaque loci huius, tam abstrusi interpretatio.

Tria tantum huic declarationi obstare uidentur. Primum. Quia hic modus sufficiens, non uidetur esse, vt dicatur, Deus indurare, vel indurasse, sed ipse Pharao tantum indurari. Est enim tantum occasio Deus indurationis, secundum hanc declarationem, non causa. Atqui ipse dicit. Ego īdurabo. Et Paulus. *Quem vult indurat.* Aliud ergo addere oportet, ut uerè Deus indurare dicatur. Secundo. Quia neque id uidetur satis esse ad Pauli mentē, qui uult Deū Pharaonem reprobasse, odioque habuisse sicut Esau. Non enim odium est, neque reprobatio, non statim punire, sed gratiam auferre, qua ablata pereat. Omnem itaq; gratiam, à Pharaone abstulit, quod hæc declaratio non saluat, vt intuenti patet. Tertio. Quoniam neque hoc decere videtur diuinam pietatem, ut non statim illum peccantem punierit. Sed passus sit eum ad deteriora prolabi. Ex quo misericordiæ opus est, vt corrigantur, mox flagella peccātibus adhibere. Diluentur tamen omnia, Deo dante facillimè. In primis autem, mirandum est, quod obijcitur, non posse dici, Deum Pharaonem indurasse hac ratione tantum, quia scilicet diu peccantem illum passus est: Nonne sermo est popularis, quo vulgo pius pater filio contumaci dicere solet, & seruo hærus. Ego ipse te perdidi, mea patientia te pessimum feci: quoniam te errantem non e uestigio castigaui. Sed nos mittamus, quod plerunq; obloquimur. Nonne usus est hoc tropo Esaias, uir nobilis & urbanæ elegantiæ, si Diuo Hieronymo credimus? cum dixit ad dominum. Quare errare nos fecisti de vijs tuis? Indurasti cor nostrum, ne timeremus te. Sensus enim est. Quare flagella suspendisti domine? Hæ enim numinis tui cunctationes, & moræ, absurdæ fuerunt. Erroris quippe & duritiæ causa uideris, dum non statim corripis delinquentes. Nonne & Hieremias simili tropo dixit? Seduxisti me domine, & seductus sum. Prospera enim promisisti domine, & flagella mihi incutere debueras. Ego uero prosperis allectus, in peccatis perseueraui. Eo ipso ergo, quo De⁹ sua patientia, longanimitate, & lenitate differt peccantes flagellare, eos indurare dicitur. Hicque modus fuit, quo Pharaonem obdurescere fecit. An non meministi eorum, quæ capite primo docuimus? Deum in scripturis, illius dici causam esse, cuius oppositum non facit? Flagellis mollescimus.

Esa 63. Hier. 20.

Cum

Cum ergo non flagellat nos, indurare dicitur. Sed hic inquis, non est Pauli sensus de Pharaone. Immo, mea quidem sententia non alius. Vult Deum, omnino Pharaonem repudiasse? Absit vt Paulus id moliatur. Peculiarem hanc misericordiæ operam, sine demeritis impendere noluit Pharaoni Deus, quia noluit. At non omnino illum reiecit gratis. Deus, Deus saluos faciendi, clamat Propheta. Et Paulus dicet. Sine demeritis aliquibus, vel præsentibus, vel futuris, noluit Pharaonem saluare Deus? Omnibus, omnibus inquam sufficiente gratia, opitulari decreuit Deus ante secula, opitulaturque. Et Pharaoni opitulatus est. Verum fateor, quod efficacem illũ fauorem, quo electis dignatus est, illi nequaquam præstitit. Quem diligit impensè, castigat, & flagellat. Hunc in modum, non dilexit Pharaonem Deus. Et hoc tantum (mihi crede) intendit Apostolus. Huic autem finitimum illud est, quod supra dicebatur. Cum nondum natus esset Esau, nihilq; mali egisset, illum odio habitum fuisse à Deo. Bone Deus. Quomodo tibi in mentem venire potest, vt Deus de quo dicitur. Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona. Esau gratis oderit, quem ipse fecit? Diligis domine omnia, quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti, clamat scriptura sacra. Peccata unicè ipse, non fecit. Peccata igitur tantum odit Deus. Si ergo dixeris, peccata Esau odisse Deum absolutè, ipsum quoque vt peccatorem, ore rotũdo id tecum asseram. Si iterum dixeris, quæ admissurus erat Esau, ab æterno Deo præsentia fuisse, qui non secus nouit facta, quàm fienda. Et propterea antequam natus esset, hac ratione Deo odio fuisse, uictas tibi dabo manus.

Ps. 67.

Heb 12.

Rom. 6.

Gen 1.

Sap. 11.

At, quod omnino citra culpam præuisam saltem, gratis odio illum habuerit Deus, nunquam assentiar. Atqui Paulus hoc dicit, tibi dicit, qui Paulum torques. Mihi non dixit vnquam, nec dicet. Quid dicit? Dicit peculiariter fauisse Deum Iacobo, nullis etiam præuisis meritis. Quo contra inquit, nullis demeritis præuisis, odio habuerit Esau, non absolutè, quin & cum voluerit, saluatum iri. Vult enim omnes homines saluos fieri. Sed quia non illum tam impense dilexit sicut Iacob, nec illi tot auxilia contulit, vt saluaretur. Vnde & promissiones Iacobo non Esau factæ sunt, inquit hic Apostolus. Constat autem, promissiones ex fauore, & Dei gratia speciali fieri. Quo contra. Qui specialiter non diligitur, non fiunt illi magnæ promissiones, quamuis & ipse diligatur. Si ergo Apostolicæ huius digressionis scopum spectas, non colliges cũ impijs istis, quos uolo procul esse tanquam ανάθεμα μαραναθα, Esau omnino odio Deo fuisse, absque demeritorum prænotione, sed non peculiari dilectione, quemadmodum Iacob charũ fuisse, cui absque meritorum prænotione, vnicè, quia illi placuit, magnalia promisit. Dices autem fortasse. Et hoc fuisse iniquum? Iniquissimus eris, si id vel cogitaueris. Tolle quod tuum est, & uade. Nam tibi non desit Deus, & eius gratia, ut saluari possis si uelis. Quid est, quod causari possis, si mille modis sublimioribus mihi faueat magè, quàm tibi? An oculus tuus nequàm est, quia ego bonus sum? inquit summus ille rerum pater. An non possum de meo facere, quod uolo? Nihil mali egerat Esau, nihil boni Iacob, etiam in Dei præsciẽtia, & tñ hũc dilexit magis, illũ minus. Dilectio vero minor, ad maiorẽ relata, odiũ hoc in loco dr̃. Et quid tibi uideretur, si maius, qd dicerẽ? Paulũ nihil agere de Dei dilectione, neq; de reprobatione, aut odio, quo ad salutẽ, vel quo ad dãnationẽ ipsius Iacob, aut Esau? Sed quo ad dñium tm̃ temporale, quo Iacob sine meritis ipsi Esau, p̃latus est, qui primogenitus erat? Certè si diligenter consideraueris, hæc tibi videbiť mens Pauli. Duo mihi in hac sñia fidem faciunt. Primum. Quod Paulus Malachiæ verbum adducit. Iacob dilexi, & Esau odio habui. Malachias autem, hoc unicè intelligit, Deum Iacob dilexisse, quia primogenituram in eum transtulit, atque promissionis terram illi dedit. Edon autem fratrem eius maiorem, affligere voluit, maximè in posteritate. Vnde Malachiæ Prophetia contra eos inuehitur, qui Idumæam extruere uolebant, quã

1. Tim. 2.

Matt. 20.

Ibidem.

Malac. 1.

Deus

Deus dirutam manere uolebat. Montesque eius in solitudinem, & hæreditaté, in dracones deserti. Ita enim habet textus. Secundum. Quia explicans Paulus, Dei odium erga Edom, amoremq; erga Iacob. Inquit, dictum est. Maior seruiet minori. Nequaquam igitur, si diligenter attendis, vult habere aliud, nisi voluisse Deum temporarie Esau affligere, & eius posteros seruitute, sublimato Israele, & posteris eius. Quod & figura huius fuit, vt supra dicebam, sublimandas esse Gentes supra Iudæos. Potes & addere tertium. Quia Iudæorum lamenta huc etiam tendebant, promissiones factæ sunt, restaurandi regni Iudæorum adueniente Messia. Atqui Gentes nobis dominantur, & imperát, Messias igitur nó est Christus Iesus, vel sermo Dei excidit. Vt ergo Paulus hęc lamenta tollat, inquit. Non ita est, quia & prophetatum est, quod maior filius, Iudæus scilicet seruiret minori, uidelicet Gentibus. Hac ratione igitur, odio habuit Iudæos in Esau, dilexitque Gétes in Isaac. Hæc autem sine meritis, sine demeritisq; fieri posse, & iustè, quis est, qui negare uelit? Potest enim Deus, sine cuiuspiam demerito, pro ipsissima (vt aiunt) voluntate, uelle, ut aliquis sit, velit, nolit, seruus, pauper, ægrotus. Ita tamen, vt non ab æterna salute reijciátur: Nec ulla ratione poterit is, cui hæc fato diuino cótigerint, Deo obmurmurare. Nône enim Deus, huic merito respondere posset. Impudens, causaris, quod ego ad regum fastigia te non extulerim? Quod ego te in pristino ad molendum addixerim? Si te ranam, aut bulbum fecissem, quid haberes vnde conqueri posses? Obmutesce, ne te in lapidem, vel in fungum uertam. Intel- Iob 34.
ligis? Huic adde, quod ex scripturis habetur. Videlicet. Quod Deus hypocritam quandoque regnare faciat, propter peccata populi. Iustum etiam interdú, in mendicitate derelinquere uideatur. Hoc itaque modo, odio habuit Esau, sine demeritis, & nulla est difficultas. Et quid dices. Si & de Pharaone intelliges, non illum flagelli dilatione induratum fuisse, ut damnaretur, sed tantum, vt inaudito illo supplicio, morteque corporis, tam horrenda puniretur? Dei verba considera, & id intelliges Per- Exo. 9.
cutiam te, populumque tuum peste, peribisque de terra. In hoc enim excitaui te, vt ostendam in te potétiam meá, & annuntietur nomen meum, in vniuersa terra. Submersione eius, id factum est. Toti nanque orbi terrorem immisit, Pharaonis mors illa, & Ægyptiorum, etiam citra animæ perditionem. Mihi crede, sine demeritis, non vult Deus aliqué derelinquere, vt anima pereat. Verum corporum, non tátum rationem habet. Vnde & sine meritis, & sine demeritis interdum alterú alteri præfert morti & uitæ. Vidimus. n. aliquos, qui sanctissimam vitam duxere semper: horrendo mortis genere rapi. Infandos item viros, inutilia terræ pondera, feliciter viuere atque mori. Huius merita non nisi mala, illius non nisi bona. Cur ergo finis huius, tàm faustus, Psal. 35.
illius tam infelix? Iudicia Dei, abissus multa.

Iam ergo modú intelligis, quo Esau, sit odio habitus, atq; Pharao obduruerit. Tertium quod superest, modo diluamus. Benigni principis est, uitare mala omnia, quæ potest. Deus, per qué reges regnant, & principes imperant, Pro. 8.
cum sciret Pharaonem sua patientia, seraq; uindicta, ad deteriora profecturú, diuinæque maiestati pertinacius reluctaturum, quo principibus exéplo esset, uidetur quod illum celerrimo pede aggredi debuerit. Deprænsus enim in scelere, & luens delicti pęnas resipuisset. At certè imbecilla ualde hæc ratio est. Duo quippe sunt modi, quibus Deus, peccantes ad pœnitentiam inuitat, flagellum & patientia. Illud efficacius est, vt dixi. Verum & hoc, natura suapte optimum est. Num uides quádoque peritos chirugos, vulneri cicatricem tardius obducere, quo magis educta sanie, per vulneris hiatum, sanitas succedat perpetua? Ad hunc itaque modum, diuina sapientia, atque benignitas, non statim aliquos ab errore reuocat, vt peccatis tandem saturi, & fatigati, per ardua obliquaque uitiorú itinera, ad uirtutis uiam reuocétur. Hinc Petrus. Patienter agit Deus propter 2. Pet. 3.

nos, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Vnde & plurimi, qui ab ineunte ætate, vsque ad senectam, in omni scelere perdurarunt, pęnæ dilatione ad pœnitentiam adducuntur. Verum, si ipse Pharao utroque vertibili uoluntate conditus, sua sponte ad malum deflexit, maluitq; suo malo animo obsequi, quàm Dei iussis obtemperare, & neglecta Dei longanimitate, qua ad cōuersionem inuitabatur, abususque misericordia, in malitia obstinatior redditus est. Quid Deum accusamus? Non dicas, defuit Pharaoni misericordia illa magna, uidelicet uelox uindicta. Concedo. Ergo defuit misericordia? Nego illationem. Patientia Dei, ualere ei debuit ad salutem, & vim flagelli supplere miraculorum magnitudo. Poterat enim, sicut flagellis cedens, expulit populum, ita miraculis credens, Deum tantæ uirtutis agnoscere. Sed contra Dei misericordissimam ueritatem, (ut Augustini uerbo utar) pertinacissimo pugnauit semper liberę voluntatis arbitrio. Dicamus igitur omnes illi, cum Paulo nostro. An ignorabas immanis tiranne, quod benignitas Dei, te ad pœnitentiam adducebat? An diuitias patientiæ, bonitatis, & longanimitatis Dei contemnebas? Secundum duritiam itaque tuam, quam tu tibi ipsi occasione accepta non data, comparasti. Secundum cor tuum pęnitendi nescium, thesaurizasti tibi iram. Rom. 2.

Notius est, quàm ut hic referatur, uerbum illud Apostoli nostri. Terra super se uenientem sæpe bibens imbrem, & germinans herbam oportunam, illis à quibus colitur: accipit benedictionem à Deo. Quo apprimè significatur, ex eodem imbre terram, cuius glebas arator proscindere uoluerit, atque diligenter excolere, fructum optimum producere, incultam uero luxuriare, spinasque germinare & tribulos. Quid ergo mirum, si bonitas Dei atq; patientia, alios ad pœnitentiam adducit, alios autem pertinaciores efficit? Ex cordis malitia id nascitur, non ex virtutis imbecillitate. Hoc modo igitur obduruit Pharao. At uide quomodo, & hac ipsa duritie Pharaonica, in suam gloriam, usus est Deus, & ad populi sui salutem. Seruaui (inquit Deus) te Pharao, vel *Excitaui te, vt ostendatur in te potentia mea, & annuncietur nomen meum, in vniuersa terra.* Non hic fuit finis, quem primū Deus, intendebat. Non eget peccatis nostris Deus, vt sui nominis inuicta maiestas illustrior reddatur. Sed finis patientiæ diuinæ erat, vt ille resipisceret. Verum eo duriore effecto, diuinæ uoluntati resistente, hac ipsa eius malitia, in gloriam suam vsus est. Sequutum est enim, vt Deus acrius in illum surrexerit, dirisq; illis supplicijs, toti orbi perspicuum factum sit, quàm frustra conantur reges, hominesque vniuersi, qui Dei uoluntati resistere nolunt. Quod & principes à Deo ædocti, interdum faciunt. Ad puniendos nanque improbos, quorundam sceuitia utuntur. Quos tamen & ipsi odiunt. Quod dicebatur conueniētius fuisse, si statim ab initio Pharaonē corripuisset diuinus furor. Nolo ut id discutiamus, propter diuini numinis uenerationem. Nihil enim hic, nisi opinione & mentis conceptu, fortuitoq; & temerè diiudicare possumus. Quemadmodum nanque imperitus, medici considerationem, cur ægrum non pridem, sed postea inciderit: Cur non heri, sed hodie lauerit, conijcere haud potest. Ita de numine. Nihil firmum, aut certum homo, qui multo plus à diuinitate distat, quàm rudium hominum nouissimus, ab omni arte habere ualet, nisi hoc unum, quod diuinitas ipsa, optime tempus nouit, quo animæ morbis medelam adhiberi conueniat, & tanquam pharmacum, vnicuique supplicium præbeat. Quod Pindarus egregiē cecinit, (vt Ethnicos non despiciamus) dicens. Deum optimum artificem esse, cui soli definire conueniat, quādo, qūo, & quousq; scelestus quilibet plecti debeat. In qua arte discipulum Iouis Minoem esse, Plato subiunxit, quem inferorum iudicem fabulantur. Heb 6. Exo 9.

Quod urgebas. Dandum fuisse Principibus exemplum, ut scelestis & audacibus, è uestigio obuiam irent, atq; eorum errata corriperent ad lesos consolandos. Non leue est. Sed & illud docēdi erant, vt à seipsis feritatem, ultionisq; impetum

impetum auferrent, discerentque non ira accensi, non quum furor exestuat, rationemque altius saltando exuperat, quasi famem, aut sitim satiare conātes, improbos vlcisci. Sed illius imitati remorationem, mansuetè, maturè, hora consultrice deliberare, quo nam modo sint puniendi: ne effrænum iracundię impetum, sera, inutilisque pœnitentia sequatur. Hoc ergo docuit Deus supplicium tandiu differens Pharaonis. Idque necessarium erat. Leuius enim periculum est, vt Socrates aiebat, rapidioris aquæ se se gurgitibus committere, quam in furentis, perturbatique principis, quem ira exagitet, manus incidere, antequam accensus ille, circa præcordia sanguis deferbuerit, atque residerit. Si hæc tibi non satisfaciunt, quid vnquam satisfaciet? Sciebat (dices) Pharaonem, non reuersurum Deus ad pęnitentiam. In uanum igitur flagella distulit, iniustèque tandem is multactus est. Non incassum certè differebat, neque iniustè damnatus est ille. Audi parabolam, quo id intelligas. Scit Cæsar, prauum ducis cuiuspiam ingenium, qui ad scelera omnia propēsissimus est, bonisque omnibus abutatur. Munus illi committit, quo probè agere, quæ licebat, occasionem accipere potest. Verum ille occasione accepta, suapte malitia nequiter agit, condemnatur, moritur. Omnibus primum proditur malus animus eius. Cæsaris bonitas fit dilucidior. Quippe, qui cum ante sciret, illum dignum supplicio esse, seruauit eum, & promouit, iustitiaque improbi omnes terrentur, exemplumque bene uiuendi sumunt. Intelligis? Non itaque potest excusari Pharao, neq; culpari Deus. Hinc ergo tādem habes, nullam apud Deum iniustitiam esse.

Sed illud uerbum, nondum examinatum est. *Miserebor cuius misereor, & commiserabor quem commisereor.* Expręssè enim hac ipsa sententia insinuatur, Deum non omnium misereri, sed aliquorum tantum, quos sibi asciuit.

Eccl. 7. Finitima est & illa. Considera, & vide opera Dei, quia nemo potest corrigere, quem ille despexerit. Aliquos itaque despicit Deus, quorum omnino non vult misereri, nec efficaciter, nec non efficaciter. Fateor. Quis enim id neget, quod Spiritus sanctus tam aperte proclamat? At eos non despicit prorsus, sine occultissimis meritis, quæ ipse nouit. Futura quidem illis, qui despiciuntur, sed iam factis illi, qui despicit. Quærimus prædestinationis meritum, & non inuenimus, quærimus reprobationis meritum, & inuenimus, vt in domino glorietur, qui prædestinatus est, cuius miseretur Deus: seipsum accuset, qui reprobatus est, quem despicit & obdurat. Dicat ille. Misericors & Psal. 102.
miserator dominus: Iste, Iustus dominus in omnibus operibus suis. Indebita est misericordia, qua saluat: inenarrabilis est iustitia, qua reprobat Audi Ps. 144.
quod de Esau legitur apud Paulum nostrum. Contemplantes, ne quis desit gratiæ Dei. Ne qua radix amaritudinis sursum germinans, impediat. Ne quis sit fornicator, aut profanus, ut Esau, q propter vnam escam, vēdidit primitiua sua. Scitote.n.qm̄ & postea cupiens benedictionē, reprobatus est. Nō.n.inuenit pęnitētię locū, quanq̄ cū lachrymis inquisisset eā. Ne mussites, ne ꝓclames, ne turbulēta disputatione contēdas. Potuit oīum misereri, cur ergo non oīum miser' est? Potuit certè, sed nō decuit. Pc̄t̄m q̄ppe pęnā exigit. Oēs nascimur Heb. 12.
filij irę, non t̄n oēs absoluit, nec oēs dānat. Si duos habeas debitores, vni dones, ab altero exigas, nū aliquē fraudas? Quod nō debes, nō exigit Deus: qđ debet, illi donat. Quid quęreris? Potuit uitare peccata oīa. Fateor. Sed quæ gloria tibi fuisset, si inuicta Dei uirtute, non tua libertate, à vitijs abstinuisses? Potuit libertatem confirmare, ne dilaberetur. Potuit. sed necessitate, nō uolūtate bn̄egissem us oēs. Tam impudens obiectio, tam temeraria blasphemia, tā irreligiosus cauillus, nullius nisi petulantissimi Iudæi esse potest. Neminem, ne Ethnicum quantumuis barbarum, tam importunum, tantumque in Deum audere crediderim vnquam. Iudęus ergo, cui nimia Dei familiaritas contēptū peperit. Is est, qui Deū blasphemat, q obloquitur. Si me indurauit, excæcauit, hebetauit Deus, quid conqueritur. Eph. 2.

Filios

Esa. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem
spreuerunt me? Populus Israel me,
Esa. 65. non cognouit. Expandi manus meas ad
populum, non credentem, sed contra-
Hier. 2. dicentem mihi. Me dereliquerunt fon
tem aquæ viuæ. Vanus est hic dolor,
frustra conqueritur, sine culpa nos ac-
cusat. Ipse in causa est nostræ perditio-
nis. Nos enim reprobauit uoluntate
Rom. 9. sua. Voluntati eius, quis resistit?
Sub quo curuantur, qui portant orbē.
Iob. 9. Quis potest facere, quod non obdure-
tur, quem ipse obdurari uoluerit? Cur
ergo super Hierusalem, quam tamen ip
Luc. 19. se saluare noluit, plorauit? Si enim, vo-
Ps. 113. luisset, saluata esset. Omnia enim quę-
cunque voluit, fecit. Perijt, quia uo-
luit ut periret. Percipis? Responde-
re audiamus omnes Paulum, dubita-
tionem primum proponentem, deinde
respondentem. *Cuius vult miseretur, & quem uult indurat. Dicis itaque mihi. Quid adhuc conqueritur, voluntati eius, quis resistit?* Vides, quo tendat hæc curiosa temeritas? Huc. Nempe, vt omnem nostræ perditionis culpam, & causam, in Deum retorqueat, humanamque excuset impietatem. Si enim Deus obdurat, dereliquit, reprobat pro suæ uoluntatis beneplacito, non uidetur esse homini imputandum, quod damnetur, neq; item quod peccet. Quandoquidē sine Dei voluntate, nemo bonus esse potest, neque saluus. Quis nanq; contra Dei voluntatem saluus erit, aut fuit unquam? Necessario igitur induratur, peccat, dānatur, quem Deus indurari, peccare, damnarique uoluerit. Ecce Pauli responsio. *Quin immo ô Homo, tu quis es qui contra, respondes Deo? Num dicit figmentum fictori, Quid me fecisti sic?* Vides, quàm magna animositate corripit curiosos? Et tamen in hac sententia, nō desinunt adhuc homines esse curiosi, qua obiurgata, est infrenis ipsa, temeraria que curiositas. Sunt enim qui dicāt. Si figmentum rationem haberet, iure fictori dicere posset, & querelas effundere. Quid me ad feces aptasti, non ad aras, o fictor? Nec alij desunt, qui impia contumelia Apostolum, in quæstionis solutione defecisse, dicere non uereantur: ac propterea arguisse quærentes, quia non poterat, quod quærebatur dissoluere. Nonnulli, & à corruptoribus, vel à falsarijs obiurgationē hanc appositam esse, dixere. Negarūtq; magna impudentia hanc Pauli uocem esse, ceu tanta doctore indignam. *O Homo tu quis es, qui contra respondes Deo?* Verum hi omnes, toto cęlo (vt dicitur) aberrant. Vltimi in primis. Quandoquidem, & ante Paulum Iobus, diuinā maiestatem admiratus, homuntionūque temeritatem, in hæc uerba prorupit. Quis respondebit Deo, vel quis
dicere potest; cur ita facis? Quantus Iob. 8.
sum ego, qui respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Quod si etiam habuero quippiam iustum, non contra respondebo ei, sed illum deprecabor. Audis vatem doctissimum, sapientissimumque similia dicere verba, quę Paulus dicit? Adde. Nam & Esaias, à quo ni fallor, desumpsit Paulus figmēti similitudinem, quam addidit, adducit, & hominum temeritatem compescuit, & ipse hūc in modum, vt diceret.
Veh qui contradicit factori suo, testa de Esa. 45.
Samijs terræ. Nunquid dicet lutum figulo suo, quid facis, & opus tuū absq;
manibus est? Alibi quoque. Nunquid Esa. 10.
gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? Aut exaltabitur serra contra eum, à quo trahitur? Quomodo si eleuetur uirga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtiq; lignum est. Secundi uero, à ratione deficere, maxima euidentia comprobantur. Dissimulans enim Apostolus, respōsionem, magno ingenio quantum mihi uidetur, ita respondet hoc verbo dubitationi propositæ, ut nulla responsio conuenientior à quopiam dari possit. Vel enim intelligis, O Homo, qui tā curiose Dei secreta scrutaris, vel non intelligis. Si non intelligis, quid contra respōdes Deo? Si intelligis, multo magis nō inuenies, quid ex aduerso respondere possis. Vel amas Deum, vel nō amas. Si amas, quid contra respondes? oportet te credere, quæ agit, cūcta iuste agi. Non ergo contra respondebis. Si enim iniustum illum putas, & illi contradicis, non amas. Quod si non amas, iuste induratus, & damnatus es, quia non amas.

amas. Quid ergo contra respondes? *O Homo ergo. Tu quis es*, quicunq; es, ut *audeas contradicere Deo?* Quia ad placitum cuius vult miseretur, & quē vult indurat. Audi quæso. Hominum placita, leges, statuta, non undique æquitati consona esse videntur, quin potius nōnulla impia, multa uana, innumera sunt ridicula. Nonne enim impia, & iniqua manifestè est Solonis lex, quæ honore eum priuat, qui in seditione ciuili, nulli parti adhæserit? Nonne uana illa Lacedemonum, ut protinus cum ἔφυροι hoc est præsides magistratum ineunt, barbam radant? Nonne ridicula illa Romanorum, qui eos quos libertate donabant corpora, minuta conspergere festuca, soliti erant? Multas prętereo legum ineptias. Omnes tamen, citra omnem percunctationem, ab omnibus obseruabantur, tanquam nemo legislatoris rationem perscrutari ualeret, nec auderet. Quanta itaque est nostrū omnium impudentia, qui in humanis legibus caligantes, diuinarum legum rationem uolumus inuenire: & nō inuenientes, ne nostram ignorationem fateri cogamur, Deum iniquè egisse proclamamus? O pudendam impudentiā, velle tam temere, & Dei operum rationem inuenire, & non inuenta cōtradicere, tanquam humanus intellectus intelligeret omnia, & quæ ipse non metitur, quibus modum non adhibet, & mensuram, sine numero & sine mensura existant. O neglectam religionem. Diuinus intellectus, sapientia inquam illa infinita, non regulat diuinam uolūtatem. Ipsa diuina uoluntas, omnium regula est, quæ Deus facit. Tu uero intellectu tuo, illam regulare contendis, dicens, debuisse sic facere. Num vides quod blasphemas miser? Eò ipso enim, quo uel tantillum hæsitas, haud rectè Deum ægisse, teipsum diuino præponis intellectui. Qui non potest, nec ꝓbat, quod diuinæ illæ uoluntati placuerit, nulla habita ratione, prętet hāc unā quia sic uoluit, grauius est hoc peccatū, peccato luciferi, Roma, & minime aduertis. Non ergo tergiuersationis prætextu, sed zelo potius pietatis, magnaque super tanto negotio consideratione habita, tanquam ad tutissimum refugium atque portum, huc se conuertit Paulus, ut diceret. *O Homo tu quis es, qui contra respondes Deo?* Magna certè præsumptio, homuntionem contradicere Deo: iniquum iusto, mortalem immortali, domino seruum, creatori creatorem. Si enim uoluerit cum eo contendere, inquit Iobus, non poterit ei respondere vnum pro mille. Si etiam uoluerit operum Dei inuenire rationē, haudquaquam poterit. Et quanto plus ad quærendum laborauerit, tanto minus inueniet. Ita enim inquit Salomō, in Ecclesiaste. Inueni, quod omnium operum Dei, nullam possit homo inuenire rationem. Intelligitur ergo hoc cōtra rñdere Deo, & eius operum quærere rationem, & contradicere. *O Homo ergo, tu quis es? Qui contra respondes Deo?* Puluis es, & in puluerem reuerteris. Ex aduerso itaq;, respondebis Deo, cū sis puluis & cinis, ut arcana eius intelligere velis, & deinde contradicere? Sciant, sciant Gentes, quoniam homines sunt. Quæ autem Dei sunt, nemo cognouit, nisi spiritus Dei. Nihil est autem mihi crede, quod intellectū nostrum quietari possit magis, & illuminare, quàm docta hæc ignorantia, ut sciamus nos nescire, quæ Dei sunt. Nox illuminatio mea, inquit Psaltes. Si in captiuitatem redigis intellectū, in obsequium Christi, credens Deum trinū & unum. Verbum carnem factum. Virginem deiparam. Crucifixum Dei filiū. Cur non & redigis, in hoc mysterio, qđ neque sub lege naturæ, neque sub lege Mosi, neque sub lege Christi, fuit unq̄ hactenus communiter intellectum? Nonne item leges, & ratio, & sensus homines liberos esse ostendunt? Nonne lex nostra dicit. Qui bona egerunt ibunt, in uitam æternam, qui uero mala in ignem æternum? Hoc ergo crede, quæ omnis nostræ religionis principia sunt, & tanquam fores in domo. Quo modo cum his stet, Deum aliquos indurare, misereri alijs. Quę illis repugnare uidentur, ne quæso indagare uelis. Si hæc arcana omnia exactè sciremus, in hac uita, quid in alia expectaremus? Videmus, uidemus nūc per speculum, in

Iob. 8.
Eccl. 8.
Gen. 3.
Ps. 9.
1. Cor. 2
Ps. 138.
2. Cor. 10
1. Cor. 13

in ænigmate, tunc autem reuelata facie gloriam domini contemplabimur. Et quia est omnia, omnia uidebimus, Deũ videntes. Quid est enim, quod non videant, qui videntem omnia uident? Improbati igitur sunt secundi & vltimi. Primi uero stultè, temereq; loquuntur, & vt grece dicam ἀγνωμόνως, sine omni ratione. Materiæ enim rerum artificialium, à naturalibus hac ratione differunt. Naturales nanq;, potentiam naturalẽ hñt ad formas suas determinatã, scilicet non indifferẽtem: at artificiales neutram. Idcirco fatendum est, si ex humano semine fieret capra, queri illam posse contra generantem, cur capram, non hominem me fecisti? Formæ siquidem hæ naturales, secundum materiæ merita vtique dantur. Ideo indignum uidetur, ex semine tam nobili ut est humanum, uile animal capram fieri. Nam ex semine humano, naturaliter est natus fieri homo: ex semine capreæ capra: ex semine vitis, vitis: ex semine oliuæ oliua. Non enim olea est uitigera, neque oliuigera vitis. Verum si ex terra fiant lebetes, vrcei, cantari ad quisquilias, ad feces, non est cur conqueri possint contra figulum: quod calices, pateras ad simposia non fecerit. Hoc est quod dicit Paulus, quod adumbrauit tantum, pennicillo dipingens. *An non habet potestatem figulus luti*, qui finxit, scilicet ex luto. *Faciendi, ex eadem massa, hoc quidem vas in honorem, hoc autem in ignominiam?* Intellige autem tu potestatem, non absolutam, de hac enim non est difficultas, sed rationabilem, ordinatam. Id enim molimur posse figulum, citra culpam, ex eadem creta facere vasa ad mensam, & ad excrementa. Non enim formę artis, dantur secũdum merita materiæ. Vis uidere? Nam in altera & altera materia, fit eadem forma. (Si tamen dicere licet formã fieri. Non enim fit, sed insit, compositum fit, non ęs, neque sphera, sed sphera ęnea.) Fit nanque phiala ex auro, ex argento, ex vitro. In eadem etiam materia fiũt alię, & aliæ formæ artificiales: In ligno, lectulus, cathedra, &c. Hæc planè ostendunt, artis opus ulla ratione artificem accusare non posse. Propterea Paulus magno mysterio exemplum attulit, in rebus artificialibus, nõ in naturalibus. Cui & similitudo adstipulatur. Deus enim agit, ut artifex, non ut agens naturale. Ideas quippe habet, quibus agit. Alia enim ratione conditus est homo, alia ratione est conditus equus. Signanter autem figmenti, & figuli exemplum adduxit, quandoquidem Deus, figuli instar, primum hominem ex terra finxit, vnde nostrum figulum se se uocat, fictorem & reformatorem: Finxit enim nos in Adam. Reformauit in Christo. Fingit in generatione, reformabit in resurrectione. Fingit in gratia, reformabit in gloria. Finxit ut homines essem', fingit ut boni homines simus. Finxit nostram uetustatem, fingit nouam creaturam. Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. Psal. 32. Reformabit corpus humilitatis nostrę, cõfiguratum corpori claritatis suę. Philip. 3. Nõne sicut lutum in manu figuli, sic omnes uos in manu mea? Esa. 45. Hinc Propheta. Nunc domine pater noster es tu, Ecclesiastici. 35. nos uero lutum, & fictor noster es tu, & opus manuum tuarum omnes nos. Ex his ergo habetis responsionem Pauli: rationemque responsionis ad quęstionem superbę arrogantisq; Iudæe. Quia autem in responsione dedit exemplum figuli, & uasorum honoris atque ignominiæ, quæ ex eadem massa citra culpam artificis fiunt, illud exemplum, quo tendat, vult particularius explicare. Applicat ergo, hunc in modum.

Si autem volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit in multa patientia vasa iræ, præparata ad interitum. Et ut notas faceret diuitias gloriæ suæ, erga vasa misericordiæ, quæ præparauerat ad gloriam. &c. Quid ergo dicemus? Illuc usque enim pendet litera. O uerè cęlitus emissum præconem. O uerè θεοδιδακτόν. O uere Mercurium. Vidistis paulo antea, cum diuinæ prædestinationis conclaue sub aperuisset, tam multiplicibus ingressibus, egressibusq; distinctum, regiæ instar cuiusdam domus, eos qui in huiuscæ arcani, mysterij cubiculum, importunius se ingerere uoluerunt Iudæos, rite canes dictos ab im-

ab impudentia cohibuisse, & cum increpatione dignissimæ exclamationis, occlusis etiam in faciem ianuis expulisse. *O Homo tu quis es, qui contra respondes Deo?* Quasi diceret. Tu quis es importune, qui in regis aulam ingressus, ad interioris cubiculi secreta penetrare ausus es? Nunc autem sciēs non deesse uiros, qui pio desiderio desiderent, aliquid de secretis Dei, quæ ipse uidit ad tertium cœlum raptus, agno-
Ps. 50. scere, incertaque & occulta sapientiæ suæ, vel primis labijs (vt aiunt) degustare, atque intelligere: illis altissima satisfacit Philosophia. *Si autem uolens Deus ostendere iram, &c.* Cum itaque audisti. *O Homo, tu quis es?* Intellige Paulum arcere illum uoluisse, qui homo contentionum, non uir desiderio-
1. Cor. 3. rum est. Ignoras illud Pauli. Cum sit inter uos zelus, & contentio, nonne carnales estis, & secundum homi-
Dan. 9. nem ambulatis? Nescis Danieli ab Angelo dictum. Daniel uir desideriorum, dominus misit me ad te, intellige uerbum, quod loquor ad te?
1. Cor. 2 Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Dei, spiritualis autem omnia iudicat, etiam profunda Dei. Ille luteus est, & terrenus, qui terreni portat imaginem. Iste cęlestis est totus, quia cęlestis imaginem portat. Illi ergo dicitur. *O Homo.* O terra; O figmentum. *Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? an non habet potestatem figulus, luti ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uero in*
2. Tim. 2. *contumeliam*? Isti dicitur. In magna hac Dei domo, sunt uasa aurea, argentea, & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam uero in
2. Tim. 2. contumeliam. Si quis autem emundauerit se ab istis, erit uas in honorem sanctificatum & vtile domino. Illis dicitur. O Homo tu quis es, qui
Luc. 8. respondeas Deo? Istis. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei. De il-
Matt. 7. lis dictum est. Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pe-
Matt. 13. dibus suis. De istis. Multi reges & Prophetæ, uoluerunt uidere, quæ uos uidetis, & non uiderunt, & audi-

re, quæ auditis, & non audierunt. Exuamus ergo quæso, terrenum hominem, efficiamur filij Dei, qui in cœlis est: portemus imaginem cęlestis, si uolumus ad ista arcana Paulo duce, fęliciter penetrare. Qui enim mala mente, impuroque & luteo animo hæc hauserit, iudicium tibi dico Roma sibi sumit, & pro sacro nectare, venenum manducat & bibit.

Quod si uolens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam. &c.

In primis uideamus, & attendamus Paulum, non omnes huius similitudinis partes, ad propositum superstitiose accommodare: Quod noui isti faciunt, qui Paulum deprauant, & impia enim pleraque, & ridicula uelint nolint dicere coguntur, frigida superstitione nitentes, vt per omnia quadret hæc figuli similitudo, hoc uasorum exemplum. Vultis uidere? Ecce. Qualecumque uas fingat figulus, nulli vnquam imputabitur, nisi figulo. An ergo, quod praui simus, imputandum est Deo? Quæ maior impietas? Sequitur autem, ut patet ex similitudine, potissime, cum Deus talis figulus sit, qui lutum etiam ipsum, pro suo arbitrio creauit & temperauit, nō modo nos ipsos tanquam uasa effinxit. Figulus nanque luti, lutum ex quo vasa fingit, præsupponit. Secundo. Figuli uasa, nec laudem, nec premium si decora; nec pœnam, nec vituperium mereri, si indecora existant, quia sui iuris non sunt. Cur ergo nos si praui simus, dei iudicio in æternas flammas conijcimur: si boni ad superos attollimur? Tertio. Vasa indeco- 2. Tim. 2.
ra, decora fieri nequaquam possunt. Quomodo ergo Paulus docet. Si quis emundauerit se à vitijs, erit vas sanctificatū domino, vtile ad omne opus bonum paratum? Quid enim stultius, q̄ dicere urceo, cantaro, si te ipsum expurgaris, Reges ad simposia te honorifice vtentur? Teste tamen rationali, quàm Deus finxit, id dicitur à Paulo. Absit igitur, (vt breuiter concludamus.) Absit inquam, vt similitudo hæc quo ad omnia quadret. Nam in omni scriptura sacra uidemus huiusmodi simi-

litudines adhiberi, quas tamen per singula accommodari minime necesse est: alioquin similitudines non essent, neque exempla. Simile enim, quod omnino est simile, idem est, non simile. Quomodo autem accomodāda est, hęc similitudo? Eo modo quo à Paulo, & non aliter accommodatur. Respiciamus ergo, & tanti Apostoli verba, sensaque perscrutemur. O quanta arte vtitur in hoc mysterio. Inuertit ferè totam similitudinem Apostolus, si diligenter animaduertis. Dixit figulum facere vasa in contumeliam, & in honorem, dicendum erat. Deus facit vasa in salutem, & in interitum. Non sic autem dicit, sed facit, vel *Præparat* vasa in salutem, & *Substinet* vasa interitus. Nec solum dicit substinet, sed *Substinuit in multa patientia.* Substinere enim, displicentiam significat, Patiētia maiorem. Quia patientiæ obiectum malum est: multa patientia adhuc maiorem. Quis igitur hinc dicet, quod Deus creat aliquos vt damnentur? O impij. O antichristi. Substinuit eos qui damnantur, & in multa patientia: ita quod si Deus pati posset, videres illum magnis affici doloribus, propter eorum, qui damnantur interitum. Tantum abest, ut pro suæ uoluntatis beneplacito, aliquos ęternę adiudicet damnationi. Nunquam ergo mihi amplius dicas. Sicut figulus facit vas in ignominiam: Ita Deus facit. Mentiris hoc, temerario fortasse dici potest, ne Dei secreta impudenter audeat perscrutari. Quoniam si etiam id faceret, iustum esset: iniustus esse non potest: id nanque iustum est, quod uult: id iniustum, quod non uult. Sed Paulina sententia hæc est. Figulus facit vasa in ignominiam: Deus non facit, sed substinet tantum, in multa patientia. Nec dicit vasa ignominiæ vel interitus, sed dicit *Vasa iræ præparata in interitum.* Potius autem iram, quàm ignominiā nominauit, quandoquidem ira Dei, quid aliud est, nisi iustitia Dei? Non enim aliter irasci nouit Deus, nisi iustè. In furore ergo Dei, iustitiam intelligimus, in uoluntate misericordiam.

Ps.29. Iuxta illud. Ira in furore eius, & vita in uoluntate eius. Esse uero obiectum diuinæ iustitiæ, non modo abest ab omni ignominia, sed summa gloria est, summus honor: & vasa misericordiæ, & uasa iræ, & qui saluantur, & qui damnantur, omnes vasa honoris existunt, nemo uas ignominiæ. O si posses intelligere, qualis est Dei iustitia: quod scilicet ex magna oritur misericordia. Dolet enim cum punit. Heu consolabor super hostibus meis. Misericordia autem, ex amore summo radicem habet. Quia enim naturam amat, culpam uero odit, propterea punit, ut aliquorum interitus, multis sit exemplo, ne & ipsi pereant. Si inquam hæc intelligeres, intelligeres & hoc aliud, quod nemo regna cœlorum ingreditur, nisi purgatus sicut aurum in fornace. Purgamur uero malorum hominum exercitio, qui nobis inferunt tribulationes. Si intelligeres, quod principum potentia, manifestatur maxime in puniendo ex iustitia, nedum in præmiando ex misericordia & liberalitate. Si intelligeres, quod damnatorum pœna atque interitus, gloriā illam incomparabilem electorum, quibus Deus tàm impensè fauet, quos ex toto corde diligit, reddit illustriorem: commendatque magis diuinam misericordiam, quam vult Deus toto orbi esse clarissimam, commēdat inquam hac ratione, quandoquidem opposita iuxta se opposita, magis elucescunt. Si intelligeres, quod & hi qui pereunt, ipsum esse habent, quod diuinitatis magna est participatio. Omnia enim, quæ sunt, sunt valde bona. Qui enim non sunt, omnium bonorū sunt expertes. Si intelligeres, nihil posse perpeti Deum, nisi vel bonum sit, vel ad bonum conducat aliquo modo, quoniam optimus est: & ita quod perpetitur, aliqua ratione illi placere. Si enim non placeret, cum omnia quæcunque vult, facere & tollere possit, minime illud tolleraret. Si inquam hæc omnia intelligeres, & alta mente considerares, nullo unquā tempore indignatus, tanta irreligiositate excandesceres, etiam si id tibi certo certius esset, te damnatum iri: quin potius vt uerum dicam, ex quo Deus illud tollerare

(margin: Esa.1. — Gen.1.)

lerare decreuit, & tu si bonus esses, magna patientia tollerares, vt illi placeres, in cunctisque Deo gratias ageres, dicens. Fiat uoluntas tua. Nolo tamē, vt scrupus iste te angat, ut putes si De⁹ velit te damnatum iri, te peccare, nisi idem uelis. Non enim ita est. Aliquando quippe, homo bona uoluntate vult aliquid, quod Deus nequaquam uult: Etiam ipse multo amplius bona uoluntate. Illius nanque voluntas, mala esse non potest. Tanquam si bonus filius, patrem viuere velit, quem Deus vult bona uoluntate mori. Sicut & homo potest uoluntate mala, id uelle, qđ Deus uult bona. Velut si malus filius uelit patrem mori, velit hoc etiam De⁹. Bona enim est uoluntas Dei, pietas, mala mali filij, impietas, citra peccatum. Ita etiam, si Deus te damnari uelit, id potes nolle. Quandoquidem licet De⁹ id uelit, non uult tamen ut tu uelis. Ecce igitur modus, quo substineri potest, Deum sine demeritis, etiam pręuisis reprobare, aliquosque odio habere, Esau, Pharaonem, Caim, Iudam, omnesque qui pereunt, sicut & citra meritorum prænotionem prædestinat. Non est uelle hæc reprobatio, hoc odium, est tantum pati, tollerare, & in multa patientia. Non uult absolutè eos derelinquere, dolet magis cum derelinquit, sed tantum permittit, tollerat, substinet.

Matt. 6.

Sed hic est punctus querelæ, atque clamoris. Nonne & iniustum est, principem tollerare, vt is pereat, qui non peccauit? Nonne eadem est facientis culpa, & consentientis? Non peccauit iste, nec Deus illum peccaturum præuidet. Tollerat nihilominus ut pereat. Patitur ergo, vt in innocentia sine demeritis damnetur. Quid iniquius? Homini luteo & terreno scis, quid responderem ego? Qui potest tollere mala & non tollit, iniquè agit: si debet. Deus cui debet? Quis prior dedit illi, & retribuetur illi? *O Homo tu quis es, qui contra respondes Deo?* Non est iniquitas apud Deum, etiam si patitur, vt iste pereat. Non enim tenetur illum saluare. Tace puluis & cinis.

Rom. 11. Rom. 9. Gen 3.

At tibi, quem uolo spiritualem esse, audi qua ratione satisfacio. Aliud est dicere, sine demeritis patitur Deus, vt ille pereat, induretur. Aliud est dicere, patitur vt pereat, & induratur sine demeritis. Primum uerum est. Secundum tam ab omni ueritate alienum est, vt plus alienum esse non possit. Nunquam fuit, nec est, neque uerum erit, ut Deus aliquem sine demeritis indurari, seduci, excæcari, perire, & damnari patiatur: nemo peribit, nisi qui male egerit. Qui bona egerunt, ibunt in uitam æternam. Qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est Dei lex inuiolata semper, & inuiolabilis. Attamen sine demeritis præuisis, non fati necessitate, non fortunæ temeritate, sed altitudine diuitiarum sapientiæ & scientiæ suæ, iustè tollerare potest, vt aliqui derelinqui, indurari pmittantur: sicut sine meritis præuisis eligit alios, vt iustificentur, & saluentur. Si enim omnes saluarentur, lateret quid peccato per iustitiam debeatur. Si nemo, quid gratia largiretur? Hi tamen, qui non saluantur, nec digni sunt, vt saluentur. Immo hoc digni sunt, hoc mærentur, ut non saluentur. Neque enim aliter damnarentur, & quia digni sunt: Ideo derelinquuntur, indurantur. Hinc Augustinus, cū aliquos traditos, obduratos, aut relictos magis legimus, peccatis suis hoc promeruisse profitemur. Quia talia eorum crimina præcesserunt, vt ipsi sibi pœnam debuerint: atque propterea de iudicio Dei non quærimur, quo deserit, meritos deseri. Dicamus ergo hūc in modum, quo rem habeas absolutissimam. Sine meritis prædestinat, vt aliqui non sine meritis saluentur: sine demeritis tollerat, ut aliqui indurentur, obtundantur, damnentur, non tamen absque demeritis. Cum itaque audis Deum obtundere, excæcare, indurare, proijciuntur, derelinquuntur, intellige semper mala eorum merita præcessisse, qui obtunduntur, qui excæcantur, qui indurantur, qui proijciuntur, qui derelinquuntur. Scis autem, quæ differentia est inter prædestinatos,

natos, & reprobatos? Ista. Nam merita prædestinatorum, quibus ad uitam perueniunt æternam, a Deo principaliter sunt, à quo etiam est prædestinatio. Reproborum demerita, quibus derelinquuntur, indurantur, ad inferos perducuntur, sunt tantum ab ipsis, non à Deo ullo modo, nisi quo ad substantiam actus. Et ideo dicit hic Paulus, quod *Deus præparauit vasa misericordiæ*. Electos scilicet. præparauit inquam, quia non modo ad finem eos ordinauit, sed dedit & media, bona opera. Iuxta illud. Ipsius factura sumus, creati in Christo in operibus bonis, vt in illis ambulemus. Vasa autem iræ inquit. Non præparauit Deus, sed præparata sunt, nempe à seipsis. Ipsi nanque reprobi, sponte sua, mala opera sibi eligerunt, in quibus perseuerant. Et propterea rectè dicitur eis. Ambulate in flammis, quas ipsi succendistis uobis. Sunt ergo hic tria ex omni latere, Prædestinatio. Merita, Premium æternæ uitæ. Reprobatio, quæ nihil aliud est, quàm demeriti siue peccati tollerantia vel permissio. Demerita ipsa, & inferorum pœna. Ternarius ille primus, est à Deo totus, modo alias declarato. Huius secundæ triadis, tantum permissio à Deo est. Illa uero permissio, suapte natura mala non est. Vides enim & in hominum regimine, quod multum regiminis suauitati confert, aliqua permittere. Vtilius enim tollerantur, quàm euellantur. Ex ea autem, tot bona sequuntur, quod prædicta sunt. Absolutè itaque malum à Deo non est. Nam reprobatio non est mala. Non ergo dicas, permittit me peccare hac intentione vt peccem. Absit. Sic mala permissio esset, sed peccatum non uult Deus. Remittit ne ut puniat? Nequaquam. Punire displicet Deo, ut dictum est. Non lętatur in perditione Deus, sed vnicè te cadere permittit, vt ex tui casu, tuique punitione, potentia sua, ira sua, electorum gloria, ostendatur: misericordia clarius elucescat, quæ de tantis malis eos eripuit, eisque tantam gloriam gratis contulit. Si dicas.

Eph. 1.

Esa 50.

Sap. 1.

Hæc fieri non possunt, nisi ego peccem, nisi puniar. Vult autem huiusmodi, vult igitur me peccare, & puniri. Argumentum nullum penitus. Quandoquidem suapte natura, permissio ad peccatum, non ordinatur, neq; peccatum ad pęnam. Sicut prædestinatio, ad meritum, meritum ad premiū. Prędestinamur enim, vt mereamur, mereamur ut glorificemur. Propterea, quia secundum est finis primi, & tertium secundi, posterius semper finis prioris est, sequitur, quod quia Deus vult vltimam electorum gloriam, uelit etiā gratiam, & meritum, quod est medium ad illam ordinatam. Verum hic posterius, non est finis prioris. Propterea non sequitur, quod volens ultimum, uidelicet iustitiæ ostensionem, uelit pœnam, & peccata, sed tantum uult illam peccati permissionem. Odit tamen peccatū, & dolens super peccatoribus consolat᷑. Nisi enim peccaret quispiam, alium modum hæc omnia ostendendi, inueniret Deus. Non indiget quidem peccatis uestris. Sed postquam fiunt, ea ipse in bonum vertit, vt dictum est, & propterea permittit atque substinet. Si amplius inquiras, dicens. Hanc Dei permissionem omnino sequitur, vt qui peccare permittitur, peccet. Concedo, occasione accepta, nō data. Id inq̄ non vult Deus. Cur enim dr̄ permittere peccata, nisi quia non uult peccata? Quod quippe permittimus, simpliciter nolumus. Aliqua tamen ratione vult, vt dictum est. Quoniam eo omnino nolē te, non fieret: cum nihil fiat eo nolente. Vult inquam, quatenus ex pœna se quente, habet occasionem ostendendi potentiam suam, mīam suā, iustitiā suā, electorū gloriam, & humi. Ecce ergo ad Iudęorum importunitatē responsio. Cur conquęritur? Ideo conquęrit᷑, quia ipse te saluare uolebat, ingrata Iudæa, Populus duræ ceruicis. Verum tu saluari noluisti, nolebat te peccare, peccasti tamen. Si uoluisset, non peccassem. Certè scribitur. Hæc est voluntas Dei, sanctificatio nostra, non tn̄ omnes sancti euadunt. Resistitur itaque voluntati Dei. Quis dubitat? Omnia quæcunq; voluit

Esa. 48.

1. Thes. 4.

Ps. 113.

luit fecit, inquit Propheta. Hoc uerum est, quoniam non uincitur diuina uolũtas, quamuis ei à plerisque resistatur. Dum enim faciunt, quod Deus minimè vult vt faciant, facit Deus de eo, qđ ipsi nolunt, id quod ipse vult, & ipsi nolunt. Punit quidem eos. Recedentes ergo à uoluntate Dei uno modo, alio modo vocabuntur. Sed cur passus est me peccare, inquit Iudæus? Passus est te peccare, & perire, quia fas nõ erat, quem libero arbitrio condidit, detinere, ne sua sponte peccaret, & caderet. Sed cur potius me, quàm Græcum perire passus est? cur Iudam, quàm longinum ciuem Romanum? Hic ora obstrue quicunq; es, vel carnalis, vel spiritualis. Cur aliquos teneat, aliquos non teneat? Cur aliquos cadere patiatur, aliquos uero minime, sed eligat in uasa honoris? Dictum est à Paulo. Sed cur
Luc.6. hos determinatè, illos autem nequaq̃, non dicit Apostolus. Non est discipulus supra magistrum. Vbi ergo Paulus tacet, loquar ego, cum sim puluis & cinis? Obstupescamus omnes, & expauescamus, non reprehendamus, quod tabescentes terræ facere solent: qui & in insaniam profanæ uocis erumpunt. Sed reuereamur, adoremus, ratum habentes iniustitiæ argui Deum non posse, si uni indebitam donauerit gratiam, alteri pęnam reddiderit debitam. Si misericordiam præstet indigno, & iudicium pęnale ingerat indigno. Si hunc per misericordiam gratuitam eligat, illum, per iudicium debitũ derelinquat. Hoc enim tibi semper cordi esse debet, non est Deus prius ultor, quàm homo peccator, quoniam legitur, quod mi-
Iac.2. sericordia Dei superexaltat iudicium. Firmissimè igitur tene, & nullatenus dubites, neminem à Deo puniendum esse, nec vnquam punitum fuisse, qui puniri non meruerit, eo dempto, qui
1.Pet.2. peccata nostra pertulit in corpore suo. Licet pleriq;, sine proprijs meritis quotidie glorificentur, & fuerint etiam glorificati, vt paruuli. Hinc qui saluantur, uocat Paulus, *Vasa misericordiæ*. Quoniam secundum suæ incomprahensibilis bonitatis abissum ineffabilem, misericorditer Deus, sine meritis eos prædestinauit ante mundum, vocauit de mundo, iustificauit in mundo, glorificauit post mundum. Qui pereunt uocat *Vasa iræ*, hoc est iustæ uindictæ, quãdoquidem secundum imperscrutabilia iudicia eius, semper occulta, sed semper iusta ad immunditias labi permittũtur, relinquuntur in peccatis, & si usq; ad cælos ascenderint, & inter sidera cęli collocauerint nidum suum, ex deme- Abdi.
ritis suis, quasi sterquilinium in fine pdentur. Qui itaque perit, non habet, vt se indignum quæratur, nec qui saluatur habet, ut dignum se iactet, & glorietur. Illi poenam debitam reddit iustitia, huic honorem indebitum donat gratia. Ex his litera modo patet.

Est solum difficultas vna. Quia licet Paulus expræsse dicat, Deum irę uasa substinere, non facere. Augustinus tamen, soliloquio vigesimo octauo dicit expræsse. Facis quidem tu Deus alios, uasa in honorem, alios in ignominiam. Hinc enim audent hæretici. Verum postquam Paulum, tam aperte uidemus, pro nobis pugnare, dicendum, quod Augustinus sic intelligit. Non quod Deus uasa faciat, in ignominiam, sed quod ipse faciat vasa, quæ sunt vasa, in ignominiam, ex seipsis ad ignominiam præparata. Diuidatur, itaque propositio illa in duas. Deus facit vasa, quæ tandem sunt in ignominiam, sed Deus non ea facit ad ignominiam.

Alia difficultas est de Prædestinatis, & uasis misericordiæ. Quandoquidem Paulus dicit. Si quis emunda- 2. Tim.2
uerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile domino, ad omne opus bonum paratum. Videtur enim ex hoc uerbo, prædestinationis causam, ad nos ipsos referre, non ad Dei præparantis vasa, misericordiam. Sed tu docte, intellige Paulum, ex effectu causam ostendere, non ex causa effectum. Si eris vas misericordiæ, mundus eris. Hic est processus, à causa ad effectum. Si mundus eris, vas eris misericordiæ sanctificatum. Hic econtra, regredior ab effectu, ad causam.

Adhuc dubium est. Quoniam effe-

ctum hunc nobis totum adscribit. Si quis emundauerit se. O inimici liberi arbitrij, vbi estis? Supra dixit Paulus. Nihil facit homo. Hic dicit. Totum facit homo. Glosate. Respondete. Si nihil operatur homo, cur dicit. Si quis emundauerit se? Si totum agit homo, cur dicit. Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei? Deus operatur omnia in omnibus. Si totum agit homo, non est locus gratiæ. Si nihil agit, non est locus meritis. Si totum agit homo, cur oramus? Si nihil agit homo, cur præmiamur? Si totum agit homo, Dei fauor superfluit. Si nihil agit homo, perit libertas. Non secum pugnat Paulus mihi credite: nec Spiritus sanctus, cuius afflatu hee proditæ sunt Epistolæ. Vtramque igitur partem amplectamur, & inuiolabilem scripturæ sacræ maiestatem agnoscamus, nodumque genuina interpretatione explicamus. Neque totum agit homo, neque nihil agit homo: Aliquid agit homo: aliquid non agit homo. Primas partes non agit homo, secundas agit homo: consumat Deus & homo. Neque enim forma, neq; materia operatur seorsum altera ab altera, sed compositum ex vtroque. Deus est tanquam forma: Homo tanquam materia, simul itaque coalescunt, & simul opera bona perficiunt: Iuxta illud. Gratia Dei mecum. Si operis perfectionem quæris, habetur à Deo. Si denominationem, ab homine. Deinde dicit.

Rom. 9.
1. Cor. 12
1. Cor. 15

Quos & vocauit nos, non solum ex Iudæis, sed ex Gentibus. Mirabere propter relatiuum illud. *Quos?* Non enim uidetur ad quid referri possit. Ne mireris tamen. Refertur nanque ad misericordię vasa. Verum debuit dicere, *Quæ*, non *Quos*, neutro genere, dicet iunior, est enim τὸ σκεῦος vas. Minime. Metaphora quippe, electos uasa appellauit misericordiæ. Nunc ergo à metaphora sermonen transfert, ad propriasque uoces se conuertit Apostolus. *Quos* itaq; scilicet electos, *Vocauit & nos*, idest, & nos, non solum Iacob, Isaac, sed & nos, idest etiam nos, *Vocauit electos*, idest ut simus electi, vel ad electioné. *Vocauit*, ut simus vasa misericordiæ. Asciuit scilicet nos, & scripsit in electorum album. Nos inquam, non me tantũ, non Apostolos tantum. Omnes enim Iudęi sumus, & ex circuncisione uenimus ad Christum, sed nos omnes christianos, vel ex circuncisione, vel ex pręputio ad eum conuersi fuerimus. Vides, quàm belle confutat Iudæos, qui uni electi esse uidebantur, seu arbitrabãtur. Vides quàm bene sentit de omnibus christianis. Existimat enim eos omnes, ad uitã esse prędestinatos; & tamẽ semper hortatur, vt ab opere manum haudquaquã relaxent. Dum tempus habemus, operemur bonum: Abijciamus opera tenebrarum. Discite igitur à Paulo omnes, non torpescere, non feriari, spe fræti diuinæ prædestinationis, sed cum timore & tremore, salutem vestram operamini, vt ipse dicit. Quæ enim prædestinata sunt, non nisi meritis obtinentur. Nec tamen quispiam diuinam prædestinationem incertã esse, ob id existimet, sed potius cum uerum uero, non sit cõtrarium, & Dei prædestinãtis immobilitatem fateatur, & credat, & prædestinatos nisi bene egerint, saluandos minime esse. Hæc enim sunt religionis principia, quæ qui pertinaciter negauerit, tanquam hæreticus suopte iudicio condemnandus, interficiendus est, vt omnis ecclesia audiens pertimescat. Nam & scientiarum principia humanarum, quæ rationi, non fidei innituntur, si quis non acceperit, philosophi dixere, illum pœna indigere, uapulãdum, mulctandum, quoadusque ea concesserit, etiam non probata, vel demonstrata. Indisciplinati em̃, (vt alias dixi) est, omnium quærere causas. Cum itaque sapientia christiana fides sit, non scientia, nonne contra rationem est, rationem quærere, vbi ratio non est? Siste, Siste. Scrutator quippe maiestatis, opprimetur à gloria. Si ex Deo ad nos descendis, immutabilitas illa atque necessitas, modo quodam, nostra mutabilitate, & contingentia uiolari uidetur. Quoniã vnumquodque, quod recipitur, recipitur per modum recipientis. Si ex nobis ad Deum ascendis, nostra contingẽtia, ab illa necessitate & immutabilitate (ut ita dicam,) absorbetur. Non ergo humana

Gal. 6.
Rom. 13.
2. Cor. 5.
Prou. 25.

mana ratione illa necessitas, hæc cõtingentia iungi posse uidentur: nec ascendendo, neque descẽdendo. Verum certè scimus, quod iunguntur, quandoquidem vtrumq; docet scriptura sacra, quę nec fallere, nec falli potest. Quid igitur angimur? Laboremus pro uirili, pugnemus, curramus, altiora nobis non quęramus, faciamus, quod in nobis est, & omnino diuina ope, quæ neminem derelinquit, qui bene operari uelit, saluabimur. Ne quod certum est, quæso, pro incertis dimittamus. Sed de hoc satis, superque satis.

Quo ad locum hunc attinet, recole Iudæos blasphemare, murmurareque solitos fuisse, quoniam sibi proprie gratiam euangelicam deberi putabant, qđ Abrahæ semen essent, Gentesque abhominabantur, ægroque ferebant animo, quod ad euangelicæ gratiæ consortium reciperentur. Retundit sub obscure, hanc Iudæorum peruicacem arrogantiam. Non omnes, qui ex Israel sunt, Israelitæ sunt. Nunc ergo palam mysterium explicare intendit, ostendens & Gentibus promissam esse Messiæ gratiam. Tanquam & Gentes ipse sint uere semen Abrahæ, filij Isaac, & Israelis, & propterea promissionis filij, licet nõ carnis. Quod ut inuicta ratiocinatione concludat, instrumenti veteris testimonium desumit, quasi ad hominem arguens, proprioq; Iudęorum gladio Iudæos enecans. *Sicut & in Osee dicit.* Supplendum est Deus. *Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam dilectam, & erit, in illo loco vbi dictum fuit eis, non populus meus vos, ibi vocabuntur filij Dei uiuentis.* Cuius uerbi sententia est, & satis clara. Gentes, quæ antea nõ modo plebs, vel Dei populus non erãt, sed erant non plebs, vel non populus Dei. Intelligitur enim hoc modo loquẽdi, non amoris negationem, sed odij diuini contra Gentes affirmatio. *Aliquando vocabuntur.* Non nominabuntur tãtum, sed euocabuntur, eligentur, vt reipsa sint positiuè. *Verè populus Dei.* Charus scilicet Deo. Natura quidem omnia Dei sunt. In vrbibusque & Gentiũ terris, quę ab Oriente, ad Occidentem dispersæ sunt, ubi apertè à Prophetis dicebatur Dei ore, Vos Ethnici, nõ estis Dei populus, aliquo tempore fiet, vt diuino fauore uocentur. *Filij Dei viuentis.* Adoptione scilicet gratuita. Nõ sine magno mysterio autem, adduxit Paulus hanc Oseę autoritatem, cum innumeras adducere potuisset. Est enim illa autoritas Zachariæ, qua apertissimè uaticinatur, qđ Gentiles, Messiæ adhæsuri erãt Et applicabuntur Gẽtes multæ ad Deũ in die illa, & erunt mihi in populum. Quemadmodum enim olim de Iudæis dixerat, in Leuitico. Et deambulabo in medio uestri, & ero uobis in Deum, & vos eritis mihi in populum. Ita hic de Gentibus ait. Applicabuntur Gentes multæ. Ni Lìm, Goìm Rabbì. Ad Deum in die illa. El adonai bagiom hahù. Et erunt mihi in populum. Veha iu li le hàm. Est & illud. Et loquetur pacem Gentibus. Illud ipse. Erit expectatio Gentium. Illud. Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam. At nullum est uerbum, ut uerũ fatear, quod ita sit efficax, sicut istud Oseæ. Habet enim duas partes, vt uides. Prima *Vocabo non plebem meam, plebẽ meã.* Secunda. *Et erit.* Supple hoc quod sequitur. *In loco vbi dictum, fuit eis, non populus meus vos, &c.* Quibus simul collectis, refellitur iudaica impietas. Dicere enim solebant Iudæi, & adhuc dicũt, In diebus Messiæ, addendos quidem esse goim, Gentiles Deo. Id profecto negare non possunt, sed dicunt, quod id fiet hac tantum ratione, quoniam seruient Iudæis in urbe Hierosolyma, & in promissionis terra regnantibus. Nõ quia sint futuri chari Deo, neque saluãdi, nisi ad Iudaismum conuertantur: sacraque & omnia alia faciant, quæ Iudęi facient. Hanc itaque impietatem tollit, Oseas. *In eo,* inquit *Loco.* Hoc est sine alia transmigratione Gentiũ fiet, in proprijs eorum patrijs, vt qui primũ erant, non Dei populus, postea sint, & uocẽtur non solum populus, sed filij, quod magis est. Si autem oporteret Gentes, sacra, cum Iudæis facere, vt in Dei filios mutarentur, omnes Hierosolymam adire necessum esset. Neque enim alibi licet sacra facere. Non ergo in eo loco vbi dictum est. Nõ populus meus uos,

Rom. 9. Osee 1. Zac. 2. Leuit. 26. Psal 48. Gen. 49. Ps. 2. Osee 1.

sed in alio Dei filij uocarentur. In Iudæa scilicet tantum, non alibi. Intelligitis uim prophetiæ? Hoc est quod &
Malac. 1. Malachias dixit. In omni loco offertur nomini meo oblatio munda. Hæc autem impleta esse nemo est, qui non uideat. Non enim tantum in Hierosolymis, sed vbiq;, à solis ortu ad occasum magnum est nomen domini in Gentibus. Et iuxta Christi prophetiam. Ve-
Ioan 4. nit hora, quando nec in Hierosolymis tantum, nec in monte Garizim, sed in omni loco, adoratur Deus. Spiritus est Deus, nec loco concluditur. Garriunt itaque, & delirant Iudæi, uult dicere Paulus, existimantes, quod ipsi soli aduueniente Messia, futuri sint chari Deo, & saluandi. Messias quidem uenit, vt & Goim, & Iehudim saluet. Quod & ueteres Iudæorum patres, in Midras Tehitim, idest in expositione psalmorum, psalmo sexagesimo sexto, in uer-
Ps. 66. bo illo. Ad cognoscendam in terra uiã tuam, in omnibus Gentibus salutare tuum, expræssè confessi sunt, nec reuera negari potest. Vnde illud ab Esaia, sub Messiæ nominæ prophetatum fuerat. Mihi curuabitur omne genu: &
Esa. 45. iurabit omnis lingua. Pater quoque
Esa. 42. æternus illi dixerat. Dedi te in lucé Gentium, vt sis salus mea vsque ad fines terræ. Et propter hoc etiam ait Da-
Ps. 66. uid. Confitebuntur te populi Deus: Confitebuntur tibi populi omnes. Lętabuntur, & exultabunt Gentes, quoniam iudicas populos in æquitate, & Gentes in terra dirigis. Confitebuntur tibi Deus. Confitebuntur tibi populi omnes. Terra dedit fructum suum. Vbi quater dixit de populis, uel de Gẽtibus, Confitebuntur. Insinuans quod Gentes, debebant Messiam corde, ore, opere, & perseueranter confiteri. Si-
Soph. 3. cut Sophonias prophetauit. Tunc conuertam ad Gẽtes labium electum, vt inuocent omnes in nomine Dei, & seruiant illi humero vno. Non est autem nomen Dei hoc in loco, nisi Rex
Esa. 30. Messias, de quo illud est. Ecce nomen Dei venit de longe. Tot expræssè dicitur in Beresith rabba, idest in expositione Genesis, super capite quadragesi-
Gen. 41. mo primo, verbo illo. Et dixit Pharao ad Ioseph. Absque te non eleuabit uir manum suam. Rectè autem dictum est, Esa. 9.
quod Gentes seruirent Messie, humero vno. Nam principatus Messiæ super humerum eius, iuxta Esaiam. Quod eadem traditio Hæbręorum annotauit, vel inuita, insinuans triumphantis, gloriosæque crucis mysterium. Quod uero Hier. 23.
dixit Hieremias, de Messiæ tempore loquens. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit cum fiducia, significans tantum Iudæos non Gentes, saluandos esse. Quandoquidem de Gẽtibus nihil dicit. Exprimit autem Iehudim. Omnes scilicet tribus eorum, Iudam & Israel. Rabbi Aha, ne christianos adducam, ita interpretatus est, idest confitentes Messiam saluabũtur. Est enim Iehudas, confitens. Vides quomodo non dicit Iudæi, sed qui cõfitentur Messiam, saluabuntur. Hoc est, uel Iudæi sint, vel Gentiles. Conformiter ergo illud. Et Israel habitabit, cum fiducia, debet exponi. Vt Israel non ad Israelitas arctetur, sed ad omnes extendatur, qui pura fide, vel de Gẽte Israelitica, uel alijs nationibus, Messiam Deum esse uiderint, vel potius cognouerint. Est enim Israel videns Deũ. Ob id Messias ipse noster Christus Iesus, Gentiles etiam, suas oues appellauit. Alias oues habeo, quæ non sunt de Matt. 15.
hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet unum ouile, & unus pastor. Cum enim Deus præsciret Iudæos, magna ex parte Messiam negaturos, populum nouum ipse sibi creauit, Gentilem scilicet, qui primum non erat populus suus. Vnde illud Esaiæ. Populus Esa 45.
iste quem creaui mihi, rectè creaui de Ps. 65.
nihilo, sine meritis. Pro nihilo saluos facies illos, inquit Propheta. Laudem meam narrabit. Et Psaltes. Populus qui Psal. 101.
creabitur, laudabit dominum. Hoc est itaq;, quod Oseas dicit *Vocabo non plebem meam, plebem meam. Et non dilectam,* scilicet Gentem *Dilectam. Et erit in loco illo vbi dictum fuit eis, non populus meus vos, ibi uocabuntur filij Dei uiuentis.* Laudate ergo pueri dominum. Rectè pue- Ps. 112.
ri, noui filij. Laudate dominum om- Ps. 116.
nes Gentes, inquit Propheta. Laudate eum omnes populi. Quid autem

dicetis

dicetis laudantes dn̄m? Hoc, Quoniã confirmata est super nos misericordia eius, & ueritas domini manet in æternum. Ab æterno enim decreuerat uocare Gentes, multis seculis distulit. Tandem nihilominus, quia uerax est, & uocauit, & iustificauit, & glorificauit. Non est enim Deus vt homo, vt mentiatur. Ad huius autem rei figuram, proselitos, hoc est ex Gentilitate, ad vnius Dei culturam venientes, diligi in veteri testamento Deus ipse pręcepit. Quod egregiè in libro Mechiltà, idest in expositione super Exodum, annotatum est, in capite siquidem uigesimo secundo, super uerbo illo. Aduenam non obiurgabis, quasi diceret, non dices ad Gher, idest ad conuersum ex gentilitate, heri fuisti cultor belis, & adorans concauitatem eius: Et adhuc ecce caro porcorum remanet inter dẽtes tuos. Et stas. & loqueris coram me. Gherim enim, hoc est conuersi ex Gẽtibus, sunt dilecti à domino. Futurumque est, vt inquit Rabbi Berachias, vt Gherim sint cohan im, idest vt conuersi ex Gentibus, sint sacerdotes ministrãtes Deo sancto & benedicto. Comedantque de pane happan im, idest facierum, hoc est propositionis. Quid clarius dicere potuit? Optime igitur dicit Paulus, electos fuisse, pro Christo, qui uere Messias est asseclis, populos, non ex Iudæis tantum, sed ex Gẽtibus. Et hoc est primum, quod habet contra Iudæorum querelas.

Num. 23.

Exo. 22.

Secundum uero, quod molitur cõtra eos est, quod non modo per Messiam, saluandæ erant Gentes, sed non erant saluandi omnes Iudæi, uerum etiam paucissimi. Hoc est enim, quod secundo obijciebant, & ad hanc vsq; diem obijciunt, plurimi ex Gentibus saluati sunt, maxima uero Iudæorum pars, nõ solum spiritualiter salutem non est cõsequuta, sed & temporaliter perdita atque dissipata est. Messias ergo, non fuit Christus Iesus, vel excidit sermo Dei. Ad id propterea ostendendum, & ad refellendos Iudæos, Esaiam adducit. *Esaias autem clamat super Israel.* Modus loquendi est, quo & nos utimur. Dic mihi super hoc negotio, idest de hoc negotio, vel circa hoc negotium. Esaias igitur, super populo Israel. Et intellige secundum carnem. Sic dicit, scilicet de populo illo Iudæorum, sic prophetat. Optime autem dixit Paulus, *κράζει*, hoc est *Clamat.* Clamat surdis vt audiant Clamat contradictoribus, ut taceant. Clamat non intelligentibus, vt attendant. Meritò clamat, quasi aperte loquatur, vt Iudæus tergiuersare non possit. Non enim expositione indiget, clarissimè nanque explicat, quod intendit. Videlicet paucos admodum, ex populo Israel saluandos esse, quos prę nimia paucitate, reliquias nominat, in capite decimo. Ita enim habet. Im iich iè, hamcha, iIsrael, chechol, hagiam scead iasuù bò. *Si enim fuerit populus tuus Israel, sicut arena maris, residuum conuertetur ex eo.* Paulus uero sic uertit, & in sñia idẽ est. *Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris, residuũ saluabitur.* vel *Reliquiæ saluæ fient.* Sẽsusq; est huius uerbi, etiam secundũ glosam Rabbi Salomonis super hęc uerba. Et ex his, quæ habentur in libro Sanhederin. capite Helech. Quod in generatione, in qua filius Dauid uẽturus est, idest Messias, etiam si fuerit præ multitudine populus filiorum Israel, sicut arena maris, iuxta promissionem Abrahæ factam, conflabitur sicut argentum, & redigentur in modicum. Residuum uero illius modici, conuertetur ad bonum, sequeturque Messiam. Est & illud Hieremiæ uerbum. Assumam vos, vnum de ciuitate, & duo de cognatione. Vbi dixit Rabbà, & Rabbi Hammai. Sicut de sexcentis millibus Iudæorum, qui ex Ægypto, ægressi fuerant, non intrauerunt in terram promissionis, nisi duo duntaxat. Iehosuas, & Caleb. Ita quoque in diebus Messiæ, non erunt de Iudæis, nisi duo de sexcentis millibus saluandi, ac si vnus de ciuitate, & duo de cognatione, vt dixit Hieremias, assumerentur, reliqui uero destruentur, & dissipabuntur. Hoc autem factum fuisse intelligimus, secundum Iosephum, libro decimo, capite secundo. Nam innumerabili Iudæorum

Esa. 10.

Gen. 17.

Hier. 33.

dæorum multitudine, occisa, paucissimos uidemus in Apostolis, & Apostolicis viris saluatos esse: Neque uero tu putes, quod hæc iudæorum destructio, Christo deroget. Quan-
1.Reg 2. doquidem prædixerat Deus. Honorantes me, honorabo, contemnentes autem me, uilescent. Æquum ergo fuit, vt quoniam Iudæorum pars maior, Christum inhonorauit, in illiusque necem consensit & conspirauit, periret, & destrueretur. Quotquot autem receperunt eum, omnes saluati sunt, & mutato nomine, non amplius Iudæi, sed Messiehim, idest christiani sunt appellati. Illi vero ad perpetuam rei memoriam, in perfidiæ signum, adhuc Iudæi uocantur, & quandiu in perfidia permanserint, uocabuntur. Cum primum autem pertinaciam exuerint, & Christum agnoscent, eorum nomẽ mutabitur, dicenturque & ipsi. Messihim,
Esa 65. non Iehudim. Hoc est quod Esaias cecinit. Et mortificabit te dominus De⁹, & seruos suos uocabit nomine alio. Et dimittetis nomen uestrum ad iuramẽtum electis meis. Rectè ad iuramentũ electis meis, christianis. Inoleuit enim consuetudo, vt fidelitatẽ astruere volentes, dicamus. Iudæus sim, nisi hoc fecero. Nõ enim sum Iudæus. Hoc itaque faciam. Et iterum. Es ne Iudæus, ut mihi non credas? Non sum Iudæus, credo, assentior. Ecce quomodo Iudęi nomen, ad iuramentum, ad execrationem relictum est. Ad finem igitur mundi fiet hæc nominis mutatio, & ita tunc erit labium unum. Quoniam
Osee 3. Prophetatum est ab Osea, In nouissimis diebus, reuersuros Iudæos ad Christum. Postea conuertentur filij Israel, & quærent dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad Deũ, & ad bonitatem eius in fine dierum. Quod de Messia interpretatus est Rabbi Ionathas. Vsque ad tempus illud ergo, ni mirum, si filij Israel sedebunt, sicut & sedent iuxta eiusdem Oseæ uaticinium, absque rege, absque principe, sine sacrificio, sine altari, sine ephod, & sine ter a phim. Ita nanque inquit ipse ad uerbum. Chi Iammì rabbìm Ieseuù, b ene i Israel, En melech, ue en sar, ue en ze uah, ue en mazziuà, ue en ephod u teraphim, a chad iasuuù benè i israel ue en culàm. Quia diebus multis morabuntur filij Israel absque rege, & absque principe, & absque sacrificio, & absque ara, & absque ornamento pontificio, & imaginibus. Postea conuertẽtur filij Israel, &c. Idem habetur in secundo libro Paralipomenon. Dies mul 2.Par. ti erunt Israel, sine Deo uero, & sine sacerdote, & sine lege. Ita enim Rabbi, Hannina locum istũ interpretatus est, in libro Auoda zarà, idest seruitus aliena. Quod si dicas. Neque nunc sine Deo sunt, nec sine lege, nec sine sacerdote, Iudęi. Respõdet tibi Rabbi Hunna. Qui studet tantum in lege, & non sacrificat Deo, nec exercet se in operibus pietatis, similis est ei, qui non habet Deum. Tales autem Iudæos esse nemo dubitauerit. Probatum est ergo, tempore Messię, paucos Iudæos saluandos fuisse. Sequitur.

Sermonem enim perficiens, & abbreuiãs, vel concidens *iniustitia*. Et debet legi p parẽthesim, cum eo, quod sequit. Quia *Verbum abbreuiatum, &c.* Sensusque .i. τὸ κατάλειμμα. Residuum saluum fiet. Quomodo autem saluum fiet? Hoc modo. Nã *Consumans*, vel pficiẽs & abbreuiãs sermonẽ Dei per iustitiã, idest non magnis præceptorũ philaterijs incumbens, quæ habentur in lege, sed omnia breuissimo numero comprahendẽs, in Christum scilicet credẽs. (Hoc enim est omnis iustitia.) Nam finis totius legis Rom.10. Christus, supplendum est, saluum fiet. Et ita in textu, non debet κατάλειμμα transferri, reliquiæ in plurali, sed; residuum. Quia deinde sequitur. λόγον γὰρ συντελῶν, καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Et est ἐν, vel In, pro, διὰ, vel Per, Hębraico more. Et refertur ad illud residuum, vt patet, quod per iustitiam fidei consumat, abbreuiatque legem. Sicque omnis literę, cessat obscuritas. Hoc autem uerbum non est Pauli, sed Esaiæ in sententia. Inquit enim. Residuum conuertetur ex eo, consumatio abbreuiata, inundabit iustitia. Estq; sensus. Quod Messiæ Euangelium, est cõsumatio, idest perfectio legis abbreuiata, quæ tamen iustitia inundat, idest, multo

multo maiorem affert iustitiam, quàm longa illa præceptorum series, quæ in antiqua lege continebatur, omnibus profectò importabilis. Nam iustitia est per fidé Iesu Christi: Iuxta illud supra.
Rom. 1. Iustus ex fide viuit. Non ex lege, quia si ex lege iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Habes itaque ex hac autoritate, & paucos fuisse ex Iudæis saluandos, & non fuisse saluandos ex legis operibus, sed ex fide, quæ est legis abbreuiatio & perfectio. Scopus nanque Esaiæ hic est. Pauci saluabuntur, saluabuntur autem illi, & non peribunt, quia breuiabunt atque perficiét legem per fidem Christi, qua omnes iustificamur. Vt intelligas Christi fidem, Mosi legem excellere, & quia breuior, & quia perfectior. Ideo dnr duo, quod consumat, & abbreuiat, vel concidit. Secat enim pleraque superflua, vt neomenias, circuncisionem, ablutiones, & huius modi, escarum leges, pecorũ munera. Ne autem diceret Iudæus, contra Dei uoluntatem est hęc abbreuiatio. Sequitur Esaias. *Quia sermonem concisum, faciet dominus in terra.* Hæc est Esaiæ sententia, quam Paulus adducit. Verba autem sunt hæc. *Consumationem enim, & abbreuiationem, dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.*

Quibus optimè declaratur, qñq; fuisse abbreuiandam legé, quã Deus dederat. Plurima quidem pueris à pedagogo præscribuntur, vt semper timeant. Verum cum uiri fuerint, eis minimè
Gal. 3. indigent. Lex fuit noster pedagogus in Christo. Cum ergo uenit fides, iã non sumus sub pedagogo. Iam abbreuiatũ est, quod olim abbreuiandum erat. Euangelium enim, legis breuiariũ est, quod pauciora, sed perfectiora iubet. Pauciora sanè, dicente Christo. Diliges
Matt. 22. dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum, in his duobus præceptis, tota lex pendet & prophetæ. Perfectiora uero, di-
Heb 7. cente Paulo. Neminem ad perfectum adduxit lex. Hęc autem consumatio atque legis abbreuiatio facta est, in medio terræ, idest in Hierusalem, quæ medium terræ habitabilis appellatur à pro-
Ps. 70. pheta. Operatus est salutem in medio terræ. Completa, ergo Esaiæ autoritas, quam Paulus adducit, hæc est. *Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient.* Sermonem enim perficiens & abbreuians. *Quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram.*

Quia autem mirum, durumque uideri potuisset, tam paucos Iudæos aduenientc Messia, saluandos fuisse. Sequitur Paulus, & ex eodem Esaia adducit vnum quod, durius & maius est, vt illo audito, credatur istud. *Et sicut prædixit Esaias.* Nõ uaticinatus est, sed ante uerbum istud. Si fuerit numerus filiorum Israel. dixit hoc aliud. *Nisi dominus exercituum, reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissemus, & qualis Gomorra tales fuissemus.* Loth enim unus, in Sodomæ & Gomorrhæ excidio, saluatus est. Nõ modo itaque pauci, sed uix unus ex Iudæis saluatus esset, nisi dominus exercituũ, angelorum scilicet. *Reliquisset nobis semen.* Idest, nisi exorbitante, tam magna Iudęorum multitudine, à Christo, eo à nobis recedéte, apostolos dimisisset, qui Iudææ salutis seminarium fuerunt. Illi enim ꝑdicationibus, miraculis, plerosque Iudæos conuerterunt, qui primum, sicut Sodoma erant. Muti scilicet à Dei laude. Sodoma quippe, muta interpretatur. Et sicut Gomorra, asperi, vitiorum enormitate. Est enim Gomorra aspera. Omnes ergo tales fuissemus. Nã & peiores fuisse Iudæos Sodomęis, Gomorreisque dixerat Deus, nisi diuina misericordia, illud semen nobis reliquisset. Bene semen exiguum, mole, sed magnum uirtute. Tale est enim apostolicæ fidei semen, & talia sunt arborum & plantarum semina. Propterea inuicem comparantur. Misericordiæ ergo domini, quia non sumus consumpti. Non est enim passus, vt om- Tre 3.
nes periremus, sed diuinæ illius gratiæ imbribus, sancto uerbi semine, peccatorum indulgentiæ fructus, in nonnullis sequutus est.

Verum dubitauerit quispiã. Nonne illi pauci, qui saluati sunt, prædestinati erant? Vtique perire igitur non poterant. Iam dictum est multoties, quod consequutio ista nulla est. At, vt & inimicos côciliemus, dicamus, quod Prædestinati

destinati erant, vt hoc modo saluarētur. Perijssent ergo, nisi aliter forte prouidisset Deus. Vnde & de Antichristi tem-
Matt.24. pore dicitur, quod tribulatio tam magna erit, ut in errorem inducantur si fieri potest, etiam electi. sed propter electos breuiabuntur dies illi. Incassum autem abbreuiarentur, si nullomodo electi, in errorem induci possent. Et hæc turris est, ex qua mille clipei pendent, contra nequissimorum hæreticorum ignea tela. Deinde dicit.

Quid ergo dicemus? Et est totius clausulæ huius cōclusio. Si enim Deus, quo nota fieret potentia sua, iustitia, misericordia, commendareturque, & illustrior fieret electorum gloria, substinuit uasa iræ in multa patientia. Vasa autem misericordiæ ex Iudæis, & ex Gētibus præparauit. Longè tamen pauciores ex Iudæis, quàm ex Gentibus: quod & Prophetæ cecinerunt, & experimento comprobatum est, quandoquidem Iudæorum tantummodo reliquiæ saluatæ sunt. reliquiarum autem nomine, pauci intelliguntur. Si ergo ita est. *Quid igitur dicemus?* Hoc est, Deum ne accusabimus, tanquam personarum acceptorem, tanquam iniquum? Absit. *Quid ergo dicemus?* Hoc utique dicem⁹, quod sequitur. *Quod Gentes quæ non sectabantur iustitiam, iustitiam apprahenderunt, iustitiam inquam illam, quæ ex fide,* subintelligitur, est. *Israel autem, sequens legem iustitiæ, ad legem iustitiæ, non peruenit. Propter quid? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis, offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est. Ecce pono in sion lapidem offensionis, & petram scandali. Et omnis, qui credit in eum, non confundetur.* Culpa Iudæorum, non Dei est. Ipsi enim offenderunt, idest impigerunt, *In lapidem*, quem lapidem? in
Ps.117. lapidem quem ędificantes reprobarūt, qui factus est in caput anguli, in Christum Iesum, quem Deus misit pro fundamento Ecclesiæ, quam Sion figurabat, fundamentum salutis nostræ. lapidem prætiosum, quo mundus redimitur. Lapidem durum, quo diabolus conteritur. Lapidem angularem, quo Iudæus iungitur & Gentilis. Non ille eos offendit. Ipsi auditis illius uerbis, temerè scandalizati sunt, vnde ædificari debuerant. Idcirco non dicitur *Lapis* percussionis, sed *Offensionis, & scandali*. Hoc est ergo, quod doleo, inquit Paulus. Tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo, (ut prima ultimis coniungamus) non quod Dei uerbum exciderit. Sicut enim cogitaui, ita fiet, dicit Deus: & sicut tractaui, ita eueniet. Sed, *Quia Gentes, quæ cum legem non haberent, neque Prophetas, iustitiam non sectabantur, iustitiam apprahenderunt,* non modo ciuilem illam, quæ ex lege est, sed diuinam. *Quæ est ex fide.* Christi, Iudæis & Gentibus communis. Populus autem Israel, qui de nomine Israelitico, sibi vana adulatione blanditur, sequens iustitiam, quæ ex lege est, legisque operibus fidens, offendens in hunc lapidem Christum; adeo inde offensus est, vt in uia steterit, nec amplius procedere potuerit. Non modo enim, hanc iustitiam ex fide non appræhendit sicut Gentes, sed nec iustitiam, quæ est ex lege. Legi nanque non satisfecerunt Iudæi, quoniam nemo potest legem implere, nisi Christi gratia adiut⁹, qui & impossibilitatem sustulit, & legis faciendæ difficultatem. Ad terminum igitur sui itineris, vel cursus pūenire, non potuerunt fratres mei, qui sunt cognati secundum carnem. Si principium motus eorum, fides in hūc Christum fuisset, assecuti essent, quod intendebant. At ipsi Christo neglecto, & eius fide, sibi ipsis, suisque operibus nitebantur. Seipsos itaque accusent. Contra, Gentes de suis meritis desperātes, uni huic Christo se se committētes, in huius petrę foramen nidum, constituentes, pedesque in hac petra figētes, quo sustētati dicere possent. Dn̄s petra mea, & robur meum, non sunt confusæ. Hier.16. Nemo sanè qui in Chr̄m credit, qui fidem charitate formatam complectic, vt millies dictum est, confundetur. Ita enim habet textus Esaię, secundum septuaginta interpretes. Esaiæ nanq; sunt hæc uerba. Quędam in capite vigesimo octauo, quædam in octauo. Et ita est finis huius capitis. Litera enim hæc, multa declaratione non indiget, quia facilis est.

Hanc

Hanc autem secundam partem. *Et omnis qui credit in eum, non confundetur.* Non tam adducit Paulus, vt Iudæus doleat, quod in eum nō crediderit, quàm ne glorietur Gentilis, quod diuinā iustificationem assequutus sit. Id enim illi non proprijs meritis, sed in Christum fide, contigit. Quasi ergo dicat Apostolus. Agnosce iudęe, ex teipso perditum fuisse. Et tu gentilis ex Christo saluatum extitisse. Quod tamen etiam optimè innuit uerbo illo. Gentes quæ non sectabantur iustitiam, appręhenderunt iustitiam, iustitiam aūt quæ ex fide est. Israel vero sectando legē iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Si enim tu Gentilis, iustitiam appręhendisti, nec tamen iustitiam sectabaris, dono igitur dei, non tuis operibus iustitiam appręhēdisti. Cur ergo gloriaris? Quid habes, qđ non accepisti? Nec dicere, pro Gētibus potes, non sectabantur iustitiam quæ est ex lege, sed iustitiam ex fide, vtiq; sectabantur: Quomodo enim iustitiā ex fide sectabantur, si fidem non amplectebantur? Si Christus ab eis non quęrebatur? Dicit nanq; Esaias. Inuentus sum, à non quęrentibus me, palàm apparui his, qui me non interrogabant. Propterea Paulus absolutè dicit. Non sectabātur iustitiam. Quasi diceret, nullā iustitiam sectabantur. Sed nonne sectabātur iustitiam legis naturalis, quam scriptam ostendebāt in cordibus suis? Nec illam. Quod enim dicebatur supra. Cū Gentes, quæ legem nō habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Gentibus tantum in Christū credentibus conuenire monstratum est. Omnino ergo iniustę Gētes, Dei dono, nō suo merito, gratis per Christi fidem iustificatæ sunt. Iudæi propria malitia, offensi ex Christo, sponte sua periere. Et hoc est, quo ubiq; spectat Apostolus noster. Hic enim est totius Epistolæ scopus, vt nemo desperet, nemo superbiat. Superbiret homo, si ex seipso saluari: desperaret si ex Deo damnari se se intelligeret, aut crederet. Illud itaq;, Christum, petram scandali esse, magis ad Iudæos dirigitur. Hoc *Qui credit in eum, non confundi.* magis ad Gentes. Propterea septuaginta interpretes sequutus est. Hębraica nanq; ueritas non sic habet in uerbis, quanquam sit idem sensus. Dicit enim. Omnis qui credit in eum, non festinet. Qui autem festinat in itinere, ideo festinat, quia timet. Nisi festinauerit, non illuc peruenire poterit, quo tendit. Dicens igitur Esaias. Qui credit in eum, non festinet, timorē tollit, spemq; præbet, vt omnino fidat, qui in Christum credit, illius ope illuc peruenire, quo desiderat: uidelicet ad iustitiam diuinam, quæ est cū Deo reconciliatio, & præcedentium delictorū remissio. Hæc autem spes, omnem tollit confusionem. Iuxta illud supra. Spes non confundit. Qui ergo in Christum crediderit, de pristinis delictis quantūlibet grauibus, non confundetur. Ex quo manifestè conuincitur, non loqui Prophetam & Paulū de fide absq; operibus. Nam operibus ambulamus, iuxta illud. Creati in operibus bonis, vt in illis ambulemus. Metaphora ergo, quæ utitur hic Apostolus, ambulantis Iudæi, & Gentilis, vt iustitiam appræhendant, nullo patitur modo, vt ab hac fide, opera excludantur. &c.

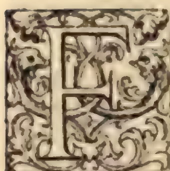
Esa. 65 & Rom. 10. Rom. 2. Esa. 28. Rom. 5. Eph. 2.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

Ratres. Certè propensa affectio cordis mei, & obsecratio ad Deum pro Israel, est ad salutem.

Erigere hic in spem viuam. O Homo quicunque es, quantumuis reprobus, quantũuis perditus, quantumuis ad interitũ destinatus. Ecce enim Paulus noster, dixit Iudæos pro maxima eorum parte, iræ uasa esse ad interitum præparata, & nihilominus orat pro eis, vt saluentur. Num ipse credit se orando peccare, frustraque orare, an secus? Si primum, o-
Rom. 10 rans peccat. Omne enim, quod est contra conscientiam, peccatum est Si secundum. Vasa igitur iræ, nequaquam credit necessario perditum iri, sed & misericordiæ uasa fieri posse. Hoc est, quod quisque credere debet. Vt si forsasse aliquis (citra pertinaciam dico,) electos perire non posse existimaret, quod tamen falsum esse monstrauim⁹, ad minus reprobos saluari non posse, necessarioque perire, nemo dicat. Mi-
Iac 2. sericordia quidem diuina, superexaltat iudiciũ. Qñquidē Deo proprium est, misereri semper & parcere. Adeo ut nō prsus delirare ueteres Hæbræos crediderim, qui diuina promissa in bonis nunquam irrita fieri, sed absolutè citra omnem conditionem, seruari dicunt. Verum in malis conditionem semper intelligendam esse. Ob idque pœna intercedente peccatorum, per se se reuocari. Huic quippe sententiæ, duo Hieremiæ verba, fauere dicuntur. Primũ.
Hier. 26. Propheta, qui uaticinatus est pacem, cũ venerit uerbum eius, tũc scietur, quod miserit eum dominus in ueritate. Ecce pollicitationes Dei bonas, nequaquã reuocari. Hoc enim, inquit Vates est signum, quod Propheta mendax non est, sed uerè à Deo missus: Si euenerit bonum, quod prædixit. Si autem cõditionaliter bonæ pollicitationes intelligerētur, posset id quod promittit Propheta, citra ipsius tamen mendaciũ nō euenire. Secundum Hieremiæ uerbum, quo Dei comminationes sæpissimè irritari ostenditur, ac propterea sub conditione intelligendas esse, illud est. Repente loquar aduersus Gentem, & aduersus regnum, ut eradicē, destruã, Hier. 18. dissipem, & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit Gens illa, agam & ego pœnitentiam à malo, quod cogitaui ut facerem eis. Hanc itaque Iudæorum assertionem, indubiè sine glosa, quoad secundam partem recipiendam esse, docemus. Quo ad primam uero, eam hac regula ueram esse declaramus. Sicq; intelligendam. Quoniam dominus, pater misericordiarum, & Deus totius cõ 2. Cor. 1. solationis, propensus est magè, ad non inferendum malum, quod comminatus est, quàm ad non conferendum bonum, quod promisit. Facilius enim pęnitentia flectitur, quàm peccato irritetur. Communiter ergo non agnoscitur, prophetam mendacem esse, si id mali non euenerit, quod cõminatur, æque ac si non id boni, quod promittit, contingat. Frequenter nanque mala non accidunt, quæ comminatur Deus. Raranter uerò bona non eueniunt, quæ pollicetur. Mauult enim amari, quàm timeri. Et hoc, neque aliud certè, uerbo illo molitur Hieremias. Procul quidem est ab hac intentione, ut bonæ pollicitationes semper impleantur. Cum & ipsius sit hoc aliud uerbum. Subito loquar de Gente, & regno, ut ædificem & plantem illud. Si fecerit malũ, in oculis meis, vt non audiat vocem meam, agam & ego pœnitentiam super bono, quod loquutus sum vt facerē ei. Et de hoc satis, vt illud nos moueat, nō leuiter.

leuiter. Quod si certo certius sciremus, dixisse Deum, saluabere Corneli, ego ero tecum, non derelinquam te, adhuc timendum est mihi, ne peream. Et multo magis. Si Deum audirem dicentem mihi, ad interitum destinatus es, peribis, adhuc non esset mihi desperãdum. sed fidandum precibus & orationibus, iram Dei placari posse. Hoc est enim, quod ipse dicebat. Si dixero impio, morte morieris, & non uiues, & auersus ab iniquitate fecerit iustitiam, uita uiuet, & non morietur. Notiorque est illa vox, quàm ut hic referatur. Nouit Deus mutare sententiam, si tu noueris emendare delictum. Hac itaq; uia, Gentium doctor procedit, præces, obsecrationesque ad Deum fundens pro Israel, quem magna ex parte, quia in petram scandali impegerat, iam supra dixerat reprobatum. Vide autem hic Pauli artem. Aduocatus Gentium, paulo supra extitit, eas defendens contra Iudæos. Nunc uice uersa, in clientulos Iudæos suscipit, eorumque causam quoad potest, tuetur, ne tanti Apostoli fauore tanto elatus Ethnicus, Israeli audeat insultare. Ostendit ergo in primis, quod maximè amat Iudæos, quod particulatim nondum dixit de Gentibus. Hunc autem amorem ab effectu exprimit, & ab effectu. εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας. *Propensa affectio cordis mei.* En affectus. εὐδοκία enim magnum affectum exprimit, quæ uno uerbo explicari non põt, ut D. Hieronymus annotauit, nisi dicas placẽtia. καὶ ἡ δέησις πρὸς τὸν θεόν. *Et obsecratio ad Deũ.* En effect[9]. *Pro Israel est ad salutem.* Est aũt δέησις nõ omnis deprecatio, vel obsecratio: Sed illa qua propriè præcamur summo affectu, ut ab urgentibus malis liberemur. Ostendit igitur, quod non per hipocrisim, sed toto corde orat pro Iudæorum salute. Sed cum Deus ad Samuelẽ
1. Re. 16. dicat. Quid oras pro Saule, cum ego abiecerim eum? Cur orat Paulus, pro Iudeis, quos nouit repudiatos? Intellexit mihi crede Paulus, secreta quæ Sa-
Exo. 32. muel intelligere non potuit. Dixerat & olim Deus Mosi, Dimitte me, ut deleam populum istum. At non modo ab oratione, Mosen cessare nolebat, sed & illum urgebat magis, rei difficultate ostensa, ad supplicandum. Post vocem nempe illam. Dimitte me Moses, audis maiore feruore orasse ducem illum, vt tandem ausus fuerit dicere. Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo, quem scripsisti. Hac eadem arte cum Hieremia usus est Deus, dicẽs. Exo. 32.
Ne roges pro populo isto, quoniam nõ exaudiam te. Et si fuerint Moyses & Samuel coram me, non erit anima mea ad populum istum. Non quod eum à præcibus cessare vellet, sed quod Iudæos magis terrere uellet, Prophetamque accẽderet. Cuius rei haud nescius Hieremias præcari non destitit. Quid autẽ miraris, hanc Dei artem? Nonne & cũ Hierosolyma eadem utitur arte? Si laueris te nitro, & aggregaueris tibi Bo- Hier. 2.
rith, hoc est πόαν. vt septuaginta interpretes transtulerunt, idest herbam fullonum, vel saponem, vt dicit alibi Rabbi Dauid Chimeti, coram me sordida es. Num ergo uolebat illam in desperationem cogere? An potius ad resipiscentiæ feruorem, magnis calcaribus adducere? Paulus ergo, esto dixerit illos repudiatos esse, à præcibus nihilominus nequaquam destitit. Cui tamen adde. Neminem ab eo in particulari vt repudiatum, agnitũ fuisse. Quod de Samuele dicebatur, nihil est. Lugebat ipse, qđ Saul à regno eiectus esset, ut ex litera patet, sicq; absolutè repudiatus erat. Cuiusmodi & supra Esau, odio fuisse declaratum est, iureque reprehensus est.

Sed iam unde digressi sumus, redeamus. Ostenso amoris affectu, explicatoque quod pro eis orat, vt in spem viuam erigantur, nec credant nullo unq̃ modo Deo reconciliari posse, desperẽtque penitus de Dei misericordia. Mox patrocinium accipiens, & tutelam causę eorum contra Gentes, incipit eos excusare. Excusat uerò à Dei zelo, & ab ignorantia, quod in lapidem offenderint, ac propterea offensi fuerint & pditi. Vnde inquit. *Testimonio enim sum ipsis, quod zelum Dei habent, sed non secundum cognitionem. Nam ignorantes iustitiam Dei, & propriam iustitiam, quærentes constituere, iustitiæ Dei non fuere subiecti. Finis enim legis Christus, ad iustitiam,*

tiam omni credenti.

Quo uerbo, non tam Iudæos excusat, quàm simul se se à callumnia defendit, & ostendit Ioanni Euãgelistæ, (qui erat dilectus domini, discipulus, & ecclesiæ collumna) non contradicere. Is
1.Ioan.3. nanque expresſè dicit. Non esse orandum pro omnibus peccatoribus. Aliqui enim, (inquit) sunt, pro quibus orãdum non est. Cum ergo Paulus Iudęorum excusationem adducit, conuincit, quod illi de eorum numero nõ sunt, ꝓ quibus non esse orandum dixit Ioãnes. Verba quippe illius hæc sunt. Qui scit fratrem suum peccare peccatum nõ ad mortem, petat, & dabitur uita peccãti non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro eo dico, vt roget quis. Qui autem ex ignorantia peccat, etiã si peccet mortaliter, non dicitur peccare ad mortem, potest igitur orari pro eo. Sed quid est peccatum ad mortem, nisi qđ mortale dicitur? Non est ita dictum, non si per peccatum ad mortem, peccatum mortale intelligatur. Ergo tantum pro uenialiter peccantibus esset orandum, quod totum destrueret euangelium. Scriptum est enim. Orate pro ꝑ-
Matt.5. sequentibus. Christus pro crucifixoribus orauit. Stephanus pro lapidantib⁹.
Luc.23. Act 7. Immo nec pro uenialiter peccantibus, orandum esset ex uerbo illo Ioannis. Quoniam ipse dicit. Et dabitur uita peccanti. Constat autem venialiter peccantem, uitam habere. Vana igitur esset pro omnibus peccatoribus oratio. Orandum neque esset nisi pro seipso, quod arguebat Iacobus dicens. Orate
Iac 5. pro inuicem, vt saluemini. Quinimmo
Matt 6. contra Christi præceptum. Instituit eñ vt dicamus. Pater noster, non Pr̃ meus. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, non da mihi. Libera nos à malo, non libera me. Et dimitte nobis debita nostra, non dimitte mihi debita mea. Et unumquemque pro omnibus orare uoluit, quoniam & in seipso vno, omnium ipse onus portauit. Pro se orare, necessitas cogit, pro alijs, charitas fraternitatis hortatur. Dulcior autem est, ante Deum oratio, non quã necessitas transmittit, sed quam charitas fraternitatis commẽdat, vt inquit Chrisostomus. Quod peccatum igitur intelligit Ioãnes, per peccatum ad mortem? Aduerte. Omnis sermo debet intelligi secundum illud, quod est per se, non autem secundum id quod per accidẽs est. Nam, cum accidentia sint infinita, relinquenda sunt ab arte. Vagus enim, & indeterminatus esset omnis sermo, nihilque determinate dici posset. Accidit, quod qui ex ignorantia peccat, ęternam incurrat damnationem, etiã si grauissime peccet. Ita accidit, quod qui ex passione, vel consuetudine peccant, eãdem incurrãt damnationem, quasi eñ omnino nolentes, peccant. Quia ille, aliquid ignorauit, cuius scientia à peccato eum retraxisset. Et istis, passionis impetus obruit iudicium rationis, & propterea diuina misericordia facilè remittuntur. Sed aliqui sunt, qui ex intẽtione, ex certa malitia, ex Dei contemptu, & æternæ uitæ, ex affectatissima ꝓpriæ salutis negligentia, ex industria recedentes à Deo, iuxta Prophetam, se se Iob.34.
totos uitijs dedunt, & peccatis, dicẽtes Deo, cum illis quorum meminit liber Iobi. Recede à nobis, uiam scientiarũ tuarum nolumus. Horum peccata propriè & per se dicuntur esse ad mortem. Sicut enim ęgritudines corporales, quędam ex natura sua sunt ad mortẽ, quædam uero non, quoniam aliquę ex morbi natura curabiles, sunt, quædam autẽ incurabiles. Licet tamen per accidens etiam curabiles quandoque ducant ad mortem. Non enim omnes curabiles curantur. Ita peccata etiam mortalia, quæ sunt animæ morbi, non omnia ex sua natura, sunt ad mortem. Sed quædam curabilia sunt, quædam incurabilia. Ex natura sua dico, quandoquidẽ ex parte medici omnipotentis Dei, nullum peccatum incurabile est, vel irremediabile. Nam & desperatos conuertit quandoque. Iuxta illud. Dixit dominus ex Basan, conuertam. Quæ igit̃ Psal.19.
ex ignorantia, & ex passione fiunt, etiã si per accidens, ducunt ad mortẽ, quoniam vsque ad mortem nostram in illis perseuerando, ad inferos condemnamur: Vnde nemo quibusuis precibus, potest liberari, attamen ex sua natura, non ducunt ad mortem, sunt enim remissibilia.

missibilia. At peccatum quod fit ex electione, ex industria, remissionis spe abiecta, deoque neglecto, hoc dicitur per se irremediabile, & ducere ad mortem, ad gehennam. Non quod aliquis homo sit, qui malum ut malum eligat. Nullus quippe intendens ad malum, operatur. Sed ita debet intelligi, aliquos ex electione peccare, quia corruptum habent appetitum, propterea illis peccatum secundum se, placet. Et ita non aliqua tentatione uicti, nec passione, nec ignorantia detenti, sed deliberato animo peccant. Et hoc est peccare ex malitia, & in Spiritum sanctum. Peccatum enim in spiritum sanctum, non tam peccatum, quod ex malitia cõmittitur, significat, quàm malitiam illam, quæ peccandi principium est, illam industriam, illumque contemptũ. Ignorantia est pœna, passio est pœna, sed illa malitia, electio illa, peccatum est, & aliorum principium peccatorũ. Pro his ergo, qui ex ignorantia, ex infirmitate, ex passione, ex consuetudine peccant, etiam si semper peccarent, nunquam orandum non est. modo nõ decedant in peccato, suffragia enim damnatis non prosunt. Verum pro istis, quibus peccatum ipsum placet, qui lętantur cum malefecerint: quibus nihil est charum minus quàm anima, certè uanæ sunt præces omnes: gemendum est magis, quam orandum, vt diuus Bernardus dixit. Si forte diuina misericordia adijciat, quod oratio non præsumit, ut dicitur in quadam collecta. Diuus Paulus itaque, ne Ioanni contradicere uideatur, ostendit Iudæos non peccasse ad mortem, quia ex ignorantia peccauerunt, propterea confidenter orat. Hunc moremq; tenuit ante Paulum Christus Iesus. Orans.n. pro his, qui eum cruci affixerant, excu-
Luc.23. sationem subiunxit. Pater. Dimitte il-
1.Tim 1. lis, non enim sciunt, quid faciunt. Sic & noster idem Paulus, dicens se se consequutum fuisse suorum peccatorũ misericordiam, adiecit, quia ignorans feci in incredulitate. Quãquã, ut uerum fatear, Ioannes castissimè loquitur. Nõ.n. dicit. Est peccatum ad mortem, pro eo dico, non roget quis. Sed, Est peccatum ad mortem, non pro eo dico, ut roget quis. Non ergo iubet, ne pro his, qui etiam ad mortem peccant, oremus. Nullius enim est desperanda salus, quoad
uiuit. Si nanque impius egerit peniten Ezech 18
tiam à peccato suo, & fecerit iudicium, & iustitiam, ipse animam suam uiuificabit. Sed tantum inquit, quod non audet dicere, vt nos pro talibus oremus. Quandoquidem importuna uidetur esse talis oratio, & præsumptuosa. At periculum faciendum esse crediderim ego, num fortasse oportuna esse possit, hæc pia importunitas. Nam tentare quid
nocet? Scriptũ est enim. Et oratio mea, Psal. 34.
in sinum meum conuertetur. Si illis nõ proderit, mercede nihilominus nõ omnino frustrabitur. Fortasse autẽ Apostolus, pro peccãtibus ad mortem, intelligere uoluit, non esse à quibuscunque orandum, sed à perfectis tantum, si qui sunt. Quoniam non quicunque tanti meriti est, vt orando eis gratiam impetrare possit, talium nanque sanatio, miraculosa propemodũ est. vt illud *Quis*, stet generaliter, quicunq;. Ac si diceretur. Pro mortui suscitatione, non dico, vt oret quis, idest quicunq;, sed aliquis, magni meriti apud Deum. Sunt tamen, qui dicant, Apostolum loqui de eis, qui peccant vsque ad mortem corporis, & impenitentes moriuntur. Sed hi trãsferũt sermonem ni fallor, ab eo, quod est p se, ad id quod p accidens est. Neque etiam Ioannis uerba declarare põt. Quandoquidem nemo potest scire, si aliquis peccat sic ad mortem. Non enim scitur, nisi post mortẽ, alicuius finalis impenitẽtia. Tunc aũt nõ peccat, sed iã peccauit. Debuerat ergo Ioannes dicere. Qui scit fratrem suum peccasse, non peccare. Dicat itaq;, peccatum ad mortem id intelligi, quod suapte natura ducit ad gehennam. Tale autẽ nõ est omne peccatum, quod mortale appellamus, nisi forte per accidens, vt dictum est. Sed tantum, id quod in Spiritum sanctum, à Christo Iesu uocatur. Et à Philosophis moralibus, peccatum ex electione. 5. Ethicorum. Et ita peccatum mortale in genere, à peccato ad mortem in specie, distinguitur, hac ratione. Peccatum enim mortale

dicitur, quia tollit primam animæ uitã, gratiam scilicet Dei. Peccatum ad mortem dicitur, quia ducit ad mortem animæ secundam, ad inferos, nisi per accidens oppositum contingat. Sicut & quandoque accidit, incurabiles corporum morbos, diuina gratia, & medici alicuius excellentis curari. Et de hoc satis, pro Apostolorum Ioannis & Pauli defensione.

Pulchrum uerò uidere est. Quomodo ipsi Iudæi, ex ignorãtia in Christum peccauerint, zelum habentes Dei, vt dicit Paulus ad illos excusandos. Nam Christus apertè dicit in Euangelio Ioannis. Si non uenissem, & loquutus eis non fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberẽt. Nunc autem uiderunt, & oderunt, & me, & patrem meum. Vt adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est. Odio habuerunt me gratis. Quid apertius contra Paulum? Dicere possemus, Paulum de more, ex astutia uenatum fuisse, pro viribus, vt aliquam inueniret vmbram ad eos defendendos, ne desperarent: cum nihilominus cognouisset eos accusandos esse, nec ullo pacto excusãdos, nisi alia scripturarum testimonia, quæ idem quod Paulus docent, haberem⁹. Primo quidem testimonium perhibet Paulo, charissimus eius frater, Petrus, qui dicit. Scio, quod per ignorantiam fecistis fratres. Et unum addit, quod maius est. Sicut & principes uestri. Addit. Et ipse Christus, qui dicit in cruce moriens. Pater, dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt. Contestis est, & Sapientiæ liber, qui Iudæos introducit hoc prætextu in Christum machinatos fuisse, vt cognoscerẽt si filius Dei erat, quod ignorabant. Gloriatur patrem se habere Deum. Videamus, ergo si sermones eius ueri sunt. Tentemus quæ uentura sunt illi, & sciemus quæ erũt nouissima illius. Si enim est uerus filius Dei, suscipiet illum, & liberabit illum de manibus contrariorum.

Ioan. 15.

Act. 3.

Luc. 23.

Sap. 2.

Est & rõ pro Paulo, consequenter pro Iudæis. Nam si demones non cognouerunt Iesum Deum esse, vel Dei filiũ, multo minus illud Iudæi cognoscere potuerunt. Et proculdubio concludẽdum est, quod non cognouerunt Christum esse Deum, neque Dei filium. Et hoc molitur hic Paulus.

Verum contra hoc, est illud uerbũ, quod uineæ coloni dixere. Hic est hæres. Venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Nam hæres est filius. Iuxta illud. Dominus dixit ad me. Filius meus es tu. Ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam. Si itaq; agnitus fuit tanq̃ Dei hæres, ergo & tanquam Dei filius. Illud quoque Chr̃i uerbum huc spectat, quo dicitur. Nunc autem uiderũt, & oderunt me, & patrẽ meum. Innuit enim, quod uiderunt eum, vt Dei filiũ. At loca hæc optime declarari possunt, ut dicamus, cum theologis ferè omnibus. Quia de Messia prophetatum erat, quod super Israel regnare deberet, in maiestate magna, Iudæi cognoscentes Chr̃m Iesum Messiam esse, intellexerũt ex consequente, quod hæres esset, & rex, & dominus in lege promissus, non tamen Dei filius, nisi adoptione fortassis singulari, nõ natura. Mysteriũ enim illud ineffabile, unionis personalis diuinæ & humanæ naturæ, demonibus, nisi Christo moriente, minime innotuit: hominibus, non nisi eo resurgente. Tunc enim aperuit Apostolis sensũm, vt intelligerent scripturas. Et deinde spũm sanctum misit, qui plenè omnem eos edocuit ueritatem. Illud uero, quod obijciebatur. Filius est hæres. Verum est. Sed non omnis hæres, filius ẽ natura. Potest quippe esse hæres, filius adoptiuus. Dictum fuit supra. Si filij & hæredes. Et propterea Iudei non plenè capere poterãt, nec inferre. Est Messias, est Rex, & Dei heres in regno Israel: Verè ergo Deus. Quod si dicas. Prædictũ erat, quod Messias, uerus Deus esse deberet, natura; & patri consubstantialis. Hoc uerissimum est. Sed cũ demones, hoc nisi post Chr̃i mortem, non cognouerint: Mirum haud profecto est, quod Iudei in tanto mysterio, hallucinati fuerint. Est autem ratio in promptu. Nam qui agnouerit Messiam, uere Deum & hominem

Matt. 21.

Ps. 2.

Ioan. 15.

Ioan. 16.

Ioan. 14.

Matt. 21.

hominem natura esse, & illum ex uirgine incarnádum, agnouerit. At quod Chr̄m ex Virgine natum, demonibus cęlatum fuit. Ideo enim desponsata est Maria mater Iesu, Iosippo, ne Iesum ex virgine nasci intelligeretur. Consequéter itaq;, ignorarunt vtriq; Iesum Deū esse, & Messiam futurum esse Deum. Illud uerbum, Viderunt, & oderunt me, & patrem meum. Nequaquam infert, quod eum vt Dei filius cognouerint Iudæi, sed tantum eum qui Dei filius erat. Quod concedo. Agnouerūt quidem Iesum, & ut Messiam, qui uerè Deus erat, & Dei filius. Attamen non ut filius agnitus est. Vnde illud est Esaiæ. Verè tu es Deus absconditus. Quod egregiè, in cládestino egressu Iacob de domo Laban, figuratum est. Cui pius ille senex occurrit dicens. Cur me ignorante fugere uoluisti, & non es passus, vt persequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, & citharis? Vbi Glosa. Cur aduentum tuum domine Iesu Christe, occultare uoluisti? Si enim te Deum cognouissem, cum signis trium phalibus tibi occurrissem: nomenque tuum cum laudibus (ut par est) celebrassem, non cruci affixissem. Cui astipulatur Paulus noster dicens. Si cognouissent dominū gloriæ, non crucifixissent. Et si tu diligenter prophetarum oracula considerare uolueris, quàm gloriosa, quàm magna dicunt de Messiæ aduentu. Ex alio latere, quàm humilem, quā despectam uitam duxit Christus Iesus, tibi facile non uidebitur, quod Iudæi illum Messiam esse cognoscere potuerint. Tantum abest, vt mirari debeas, si illum Deum esse non agnouerunt. Distinctio enim illa, de duplici Messiæ aduentu, quanquam vera sit, & eam prophetæ insinuunt, nihil minus, nec Apostolis, quos ipse docebat, nec Ioāni Euāgelistæ, qui supra pectus domini in cęna recubuit, nisi post resurrectionem nota fuit. Mirum igitur non est, si Iudæi, cum uiderent prophetas dicere, Messias Rex erit, redimet populum à captiuitate, hæc autem non modo in Christo impleri non uiderint, sed potius horum opposita. Inermes nanque habebat asseclas, pauper erat, cū pauperibus conuersabatur, illam de duplici aduentu distinctionem non penetrantes, eum Messiam esse, non crediderunt. Longe ergo magis excusari possunt, si illum uerum Deum esse, non agnouerunt. Et quidem in hoc, à maiori scolasticorum parte discedendo, crediderim ego, ex Apostoli uerbis hoc in loco, Iudæos, Iesum Messiam esse in lege promissum, non agnouisse. Sciebant enim ipsi, & sciunt, quod Messias quocunque modo, Deus esse, vel natura, vel gratia, legis finis esse deberet. De hoc quippe ex Iudęis nulli dubium est. Cum ergo Iesum, legis finem esse ignorarint, vt inquit hic Paulus, sequitur manifestissimè, quod eū Messiam esse ignorarunt. Neque aliter excusari possunt. Quæ enim excusatio pro Iudæis afferri potest, si Chr̄m Messiam suum, in lege promissum sciéter occiderunt? Etiam hoc concesso, quod illum Deum esse ignorarint. Cū scriptum sit. Quis extendit manum in Christum domini, & innocens erit? Mens itaque Pauli est (vt reor,) quod Iesum Messiam esse ignorarint. Et cum ais, Dixere. Hic est hæres, vehementi suspitione dixerunt. Respondebo. Sicut & demones dixerunt. Tu es filius Dei, quid uenisti ante tempus torquere nos? Non autem quod id sciuerint. Excusantur igitur omnino Iudæi? Minimè. Magna ex parte excusantur, at non prorsus. Quid ergo est, quod accusat eos, adeo ut Christus dicat, Excusationem non habent? Hoc certè. Quia cum illa duorum aduentuum distinctio eis esset ignota, & ambiguum pariter esset, quomodo deberet intelligi Messiam Deum esse, an scilicet natura, an gratiæ singularitate. Cum uiderent etiam ex alia parte, miracula efficacissima, magna, & multa, uitæ sanctitatem, doctrinæ puritatem, multarumque concordiam scripturarum in Iesu, sicuti illam de Natiuitate in Bethleem, de Ingressu super asinam, de Nomine Iesu, de signis, de paupertate: Quæ omnia illum Messiam, & Deum uerè esse ex rei natura ostendebant, maturius procedere debebant. Adire eos Christum,

Matt. 1. Ioan. 15. Esa. 45. Gen. 31. 1. Cor. 2. Ioan. 21. 1. Re. 26. Matt. 21. Matt. 8. Ioan. 15.

cum humilitate oportebat, qui eos modum, quo perplexitatem, ambiguitatemque facilè de cordibus suis tollere potuissent, edocuisset. Declarasset enim distinctionem illam de aduentu primo, in humilitate, & de secundo in gloria ipsius Messiæ. Modum insuper, quo uerbum caro factum est. Sicq; illius diuinitatem intellexissent. Verum ipsi, quum non uiderent ea, in Christo impleri, quæ ad secundum aduentum spectabant: omnia quæ primum concernebant, miracula, scripturas, uitam, quamuis admodum eorum intellectum mouerent, ex malitia támen, tanquam insufficientia abiecerűt: Iesumque prorsus contempserunt. Immo quod magis est, & secundi aduentus eius mysterium declarante Christo, quasi eorum cæcitati compatiente, & eos illuminare uolente, cum

Matt.26 esset coram Caipha, dicenteque. Videbitis filium hominis sedentem à dextris Dei, uenientemque in nubibus cęli, Princeps sacerdotum scidit uestimenta sua, dicens. Blasphemauit. Quid adhuc egemus testibus? Nonne audistis blasphemiam? Quid uobis uidetur? Et omnes clamare cęperunt. Reus est mortis. Vides, quomodo ignorantia affectata est. Quia docentur, & audire nolunt, sed docenti insultant? Non sic agendum erat, non sic. Ab eo quidem quærere debebant, quomodo secundus huiusmodi aduentus futurus esset, & eruditi fuissent. Propterea ergo Christus dixit, quod de ignorantia excusari non possunt. Et quod uiderunt in eum, facillimè poterant uidere, intelligereque eius diuinitatem, & omnia mysteria, modo uoluissent. Seminaria enim huius habebant ueritatis. Imputetur itaque eis, quod Deũ occiderint & Messiam, ac si reuera Christi diuinitatem, & regnum uidissét & cognouissent. Quandoquidem per Christum non stetit, neque per Deum, sed per illos tantum, vt minime cognouerint. Vis autem argumentum tu, irrefragabile affectatæ cæcitatis eorum? Si absolutè hoc mysterium, quod homo possit esse Deus, vel natura Dei filius, non capiunt, sed habent, pro ratione in se falsa, connexionem huiusmodi, Homo Deus; & ita ex hac ignorantia, diuini honoris zelo, quem Iesus usurpare uidebatur, impetu facto irruunt contra eum, dicentem se Deum esse, tanquam contra blasphemum. Tulerunt enim lapides, vt iacerent in eum, Ioan.8.

cum audierunt, Ego & pater unum sumus, quoniam blasphemum iusserat Moses lapidibus obrui. Vnde dicente Christo. Multa bona opera ostendi uobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt. Non lapidamus te de bono opere, sed de blasphemia. Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Si inquam putant blasphemiam esse dicere, hominẽ Deum, cur interrogant hunc ipsum Iesum, quem blasphemasse credunt. Ioan.10.

Adiuro te per Deum uiuum, vt dicas Matt.26.

nobis, si tu es Christus filius Dei uiui? Num Christus quem ipsi expectabant, Messias scilicet, poterat blasphemus esse? Non certè. Cur ergo iungunt. Tu es Christus filius Dei uiui? Intelligunt igitur nõ repugnare hoc, Homo Deus, nec blasphemiam esse dicere, hominẽ Deum. Quia credunt, quod Messias sit futurus filius Dei uiui. Intelligitis uim argumenti? Non blasphemabit Messias, dicens se Filium Dei, secundum eos. Iesus autem noster, pro blasphemo habetur, non ergo erat simplex ignorantia, nec propter ignorantiam illam, vel ambiguitatem duorum aduentuum, & modi, quo homo potest esse Deus, contra Christum impetum fecerűt: sed ex inuidia, & ex odio, quod contra Iesum conceperant, quia eos palam arguebat. Iuxta illud. Sciebat Pilatus, quod per inuidiam Matt.26.

tradidissent eum. Reos itaque mortis, & hominis innocentis, & Messiæ, & Dei, seipsos constituerunt, licet eum Messiam, neque Deum esse nescierint. Sed dices. Dum Paulum tueri contendis, Paulum destruis. Si enim Iudæorum ignorantia fuit affectata, grauissimè peccauere Iudæi. Tantum abest, vt ignorantia illa, eorum peccatum alleuiet, vel tantillum. Verum Paulus uult eos excusare. Distinguendum est de Ignorãtia, Affectata

fectata vel uoluntaria. Aliquis nanque vult ignorare directè, ne à peccato per scientiam retrahatur. Hæc ignorantia voluntaria, peccatum auget, non modo non alleuiat, nec in toto, nec in parte. Aliquis uero vult ignorare directè, quia negligit scire, quæ scire tenetur: aut quia vult aliquid directè, vel indirectè, ad quod sequitur ignorantia. Talis modus uoluntariæ ignorationis excusat, non à toto, sed à tanto. Et hæc fuit Iudæorum ignorantia. Neglexerunt enim, à Iesu Nazareno edoceri, illum contemptui habentes. Amplius in eum deseuire uoluerũt, ad quod eorum excæcatio sequuta est, iuxta prophetarum oracula, & sancti Euãgelij testimonia. Et hæc sufficiant.

Ex his modo patent uerba Pauli. *Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam.* Quia cum Christum nõ Messiam esse, neq; Deum cognoscerẽt, tanquam contra uirum Belial, *abstor.* & seductorem insurrexerunt: putantes quod legem destrueret, diuinumque vsurparet honorem: Quod & Paulus olim fecit, persequens Ecclesiam Dei, secundum æmulationem paternarum traditionum, vt ipse de seipso dicit.
Gal. 1.

Credebat quidem, hanc crucifixi sectam, hæreticam esse. Quia uero Christum ignorarunt, consequenter modum quo iustificari possent, nescierũt. Ipse enim uenerat peccatores iustificare, & saluos facere peccatores, in eum fide. At ipsi eo spreto, legis operibus innitebantur, quasi credentes, per legem ex seipsis iustificationem iri. Ecce superbia Iudaica. Quam Pellagiani imitantur, suo libero arbitrio, quod diuinæ est gratiæ, tribuentes. Et hoc est, quod dicit. *Ignorantes iustitiam Dei.* Ignorantes scilicet, qđ Deus, per Christum gratis peccatores iustificat, gratis iustificari non arbitrãtur. *Et suam quærentes statuere.* Non statuentes. Non enim statuitur omnibus uiribus nostris iustitia: licet statui uideatur. Credit hipocrita, ex suis operibus iustificari cum Pharisęo, & non iustificatur reuera, nisi quo ad homines. At Publicanus iu-
Luc. 18.

stificatur, qui se se despicit, & diuinæ fidit misericordiæ. Iustitiæ Dei ergo, Iudæi non sunt subiecti. Idest coram Deo non sunt iustificati, quandoquidem legis opera, nequaquam iustificant, sed fides Christi, vt supra ostensum est. Vnde sequitur. *Finis legis Christus, ad iustitiam, omni credenti.* Sensus est, lex ex seipsa imbecillæ uirtutis est, homines iustificare non potest, peccata ostendit, nequaquam tollit. At scopus quo tendit, Christus est. Illuc suis pręceptis homines dirigit, vt inde iustificationem, quam ipsa præstare nequit, assequantur. Quoniam, non potest uincere dura carnis prælia, neque uires præbere, vt bene faciamus, auget potius peccata, & concupiscentiam per accidens. Ad Christum igitur semper spectat, vt eius gratiæ abundantia, penuriam suam & impotentiam suppleat. Quod & factum est. Nam Iesus noster carnem domuit, uiresque adauxit omnibus credentibus in eum, vt nemo iustitiam diuinam, non assequatur, modo uelit. Quodq; ex nobis imbecillum est, illius supplet sanguis, quem in ligno crucis, pro nobis effudit. Quæ omnia de Messia prophetata fuerant, ab Esaia præcipuè, qui nõ tanquam uates, sed tanquã potius Euãgelista, hæc omnia capite quinquagesimo tertio cecinit. Esa. 53. Ad quid autem Apostolus, hoc uerbum adduxit. *Finis legis Christus?* Ad ostendendum id quod præmisit, uidelicet Iudæos, zelum secundum scientiã non habuisse. Est ergo sensus. Si secundum scientiam, p Deũ atque per legem zelassent, agnoscẽt utiq;, quod Chr̄s non contra legẽ, sed s̄m legem uenerit. Lex.n. non aliud, nisi ut Chr̄s ueniret, intendebat, quo iustitiam gratis acquiritur, quam ipsa cũ omnibus suis pręceptorũ operibus, p̄stare haudquaquã poterat. Quid nanque magis q̃ finis intendit, cum omnia propter finem intendantur atque appetantur? Cum itaq; audis, Christum legis finem fuisse, à lege optatissimum intellige, legique charissimum: vt potè qui solus, pro legis transgressione satisfaceret, qui præberet vires, non transgrediendi, tum ut legẽ facere pos-

simus, nostrã infirmitatem merito suo supplendo: Tum iustitiam infundendo, quam lex cuiq; desiderabat, sed nulli dabat. Cum igitur credidere Iudæi facere pro lege, & in legis fauorem, ad legis pnitiē moliti sunt. Ipse.n. venerat legem & in seipso, & in nobis implere, consumare, perficere, non destruere. Vide quid zelus faciat indiscretus. Ponderandum uero illud est. *Iustitiæ Dei, non sunt subiecti.* Iustitia em̄ Dei est, qua nos ipsi iustificamur, non qua ipse iustus est, vt aliàs dixi. Tenet ergo agentis locum iustitia: nos uero qui iustificamur, passi. Agenti autem passum subijcit. Secundū hanc metaphorā itaq; loquutus est. Vel forte p iustitiā Chr̄m ītelligit, de quo illud. Qui factus est nobis iustitia, quia iustificat. Sicut & dicit̄ redemptio, quia redimit. Est autē loquē di modus, quo Deus cū iustificat nos, dicitur super nos regnare. Cōtra. Cū peccatis obruti sumus, diabolus dicitur regnum super nos habere. Cōformiter igitur dicimur, esse Deo subiecti, cum iusti sumus. Subiecti diabolo, cū peccamus. Iudęi ergo dicentes de Chr̄sto. Nolumus hunc regnare super nos. Deo nequaquam fuere subiecti, quare, neque iustitiæ eius. Nam & iustitia Dei, Deus. Chr̄s enim iustitia Dei est, vt diximus, & idem Deus. Sequitur.

1. Cor. 1

Luc. 19.

Moses enim eam iustitiam, scribit, quæ est ex lege. Quod qui ea fecerit homo, uiuet in illis. Iustitia autem, quæ est ex fide, sic dicit. Ne dixeris in corde tuo. Quis ascendet in cælum? (Hoc est Christum deducere,) aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christū ex mortuis reducere.

Quia enim duplicem iustitiam insinuauit. Diuinam scilicet, & illam quam Iudæi statuere quærebant. Hanc distinctionem ostendit. Ansam uero accipit, ad id ostendendum, ex obiectione quadam, quæ pro Iudæis fieri posset, quam & implicitè soluit. Deinde quod vltimo dictum est, nos ipsos diuinam iustitiam citra Christū assequi minime posse, mirabili ingenio confirmat. Obiectio hæc est, quam adduci potuisset. Dicis Paule, Iudæos iustitiæ Dei, subiectos non fuisse, hoc est coram Deo iustificatos. Moses dicit, legem ipsam veterem uitam hominibus largiri. Custodite præcepta mea, quæ homo qui fecerit, viuet in eis. Vita hominum iustitia est coram Deo, sicut iniustitia mors est, ergo. &c. Respondet itaque. Duplicem esse iustitiam. Alteram ciuilem, vel humanam. Diuinam alteram. Hæc sine lege ex fide, illa ex lege haberi poterat. Nam & Paulus se se iustum fuisse gloriabatur, & inter Iudæos sine querela conuersatum. De hac igitur loquitur Moses, cum dicit. Custodite præcepta mea, quæ si fecerit homo, viuet in eis. Non de uita animæ sermo est, sed de corporis uita. Sensusque est, non lapidabitur, non occidetur. Contra em̄ irritam faciens quis legem Mosi, sine misericordia morietur, vt Paulus ad Hębræos dicit. Vides nanque pharisęos, ad Christum adulteram adduxisse, vt lapidaretur. Ne autem quæso, durum tibi uideatur, qđ Moses de corporis uita, non animæ loquatur. Nam præcepta explicat externa tantum, ceremonias atque iudicia. Constat uerò, quod si opera aliqua, animæ uitam largiuntur, certè non externa, nisi per accidēs, sed interna sunt illa. Quare, &c. Ampli⁹, nō dicit Moses. Custodite leges meas, & iudicia, quę faciens homo, uiuet absolutè, sed uiuet in eis. Contra uerò de fide dicit. Iustus ex fide viuet, absolutè. Quid igitur uult dicere viuet in eis? idest viuet uita eis propria. Quæ est autē vita eis propria? Respice mortem, vt oppositum, per oppositum intelligas, mors qua transgressores mulctabātur, Iudiciorum, ceremoniarumq; Dei, erat lapidatio, occisioque. Qui ergo obseruabat ea, uita uiuebat opposita, vita uidelicet corporali. Vis autem uidere, tu quod non potest dicere Moses, viuet in eis uita æterna? Audi Ezechielem. Dedi eis præcepta non bona, in quibus non uiuent. Concilia mihi Mosen, & Prophetam. Oportet enim dicere, viuent uita temporali, non uiuent vita æterna. Ex illo uero met capite colligitur, Mosen non intelligere nisi de uita corporali. Ad finem quippe hortans, vt ea seruent, Gentium exemplum adducit, q̄ non seruarunt. Et inquit. Eiectæ fuerunt à Deo de terra ista. Nolite ergo facere

Leuit. 18.

Heb. 10.

Ioan. 8.

Rom. 1.

Ezech. 20

Leuit. 18.

facere sicut illi fecerunt, ne & nos euomat terra. Sicut itaque ruinam temporalem duntaxat minatur, ita uitam temporalem vnicè promittit, non æternã. Quod si obijcias, Christum de moralibus præceptis dixisse, dicat & legis ueteris. Si uis ad uitam ingredi, serua mãdata. De uita enim æterna præcessit interrogatio: Quid faciendo uitam æternam possidebo? Responsio est. Quod vtique illorum obseruatio, uitam largitur æternam. Sed ea ex lege, tanquam ex lege, seruari non possunt, sed ex gratia, vt alias dictum est. Præcepta igitur tandem legis, ut lex, sine fide & gratia, non dant, nisi uitam temporalem. Secus tamen fuit, de legislatoris intentione, ex gratia, ex fide Christi Iesu. Pugnat quidem gratia & lex. Iuxta illud supra. Non estis sub lege, sed sub gratia. Est enim illud *Sed*, dictio aduersatiua. Vides quantum differt iustitia legis, à Dei iustitia quæ est per fidem. Iudæi ergo hanc legis iustitiam, ciuilem scilicet, & externam assequi uolentes, occidentes Christum tanquam blasphemum, seductorem, Mosi contrarium, legique satisfacere credentes, cuius illũ putabant destructorem. (Ecce zelus simul & ignorantia,) cum in Christum non crediderint, iustitiam diuinam nõ sunt consequuti. Hoc est quod uult dicere Paulus, vt illius mentem habeas, quàm breuissimè. Construatur ergo sic litera. *Finis legis*, consumans, scopusque à lege intentus *Christus est ad iustitiam*, Dei obtinendam, quam aliter lex dare non poterat. *Omni credenti*, in ipsum Christum. *Moses enim scribit* tantum, *Eam iustitiam*, idest quam Iudæi q̃rebant statuere. *Quæ* scilicet ex lege est, idest externa, non coram Deo. Scribit inquam cum dicit. *Quod homo qui ea*, scilicet præcepta, (truncate enim loquitur, quoniam sciẽtibus legem loquor,) *fecerit*, seruarit, *Viuet in illis*. Et nota unum, quod Moses non dicit. Qui facit ea, uiuet. Sed qui fecerit. Et est uerbum præteritum, vt significet quod tũc ante Christum, qui faciebat præcepta illa, uiuebat in eis, licèt absolutè non uiueret. At nunc, esto etiam quod faciãt, non sequitur, vt in eis uiuant. Tunc ergo iustitiam habebant ex lege, licet Dei iustitiam non haberent. Verum modo, nullam iustitiam habent. Hanc.n.unã Dei iustitiam, qui non habuerit nunc, omnino iniustus est. Dignus nanque morte est, qui nunc legem illam, iam obliteratam seruauerit. Aduenięte quidem fine, cessat id quod est ad finem: Finis legis Christus. Christo aduenięte cessat ex. Quantum igitur Iudæis nocuit, iustitiam Dei ex fide non appræhendere, ab omni profectò iustitia cecidere. Non indigebant tunc Christo Iudæ, ad hanc iustitiam assequendam, vult dicere Paulus. Moses unus, illam præstabat, etiam sine fide in Christum. Verum enimuero, hæc alia iustitia, quæ interior est, penes Deum qui corda scrutatur & renes, sine Christo non habetur, nec unquam habita est. Eam enim non externis assequimur operibus, sed in Christum credendo. Propterea lex, homines minis & terroribus, ad hunc scopũ dirigit, vt per eũ talẽ assequãtur iustificationem. Tãquam ratum habẽs, quod sine eo, & sine in eum fide, haberi non possit. Quæ est autem fides illa, quæ requiritur, ut per Christum iustificemur? Est fides incarnatiõis illius, & resurrectionis, inquit Apostolus. Qui hæc duo crediderit, Dei filium de cœlo in terram descendisse, atq; à mortuis resurrexisse, iustus erit. Vide quàm multa præcepta, ante Christum implere oportebat, ut homo iustitia tantum ex lege, non apud Deum, iustificaretur. Nũc uero, qui etiam omnia illa fecerit, nullo modo iustificatur. At hæc fides tantum, quod Christus Deus & homo sit, & quod ab inferis surrexerit, unũquẽque iustum coram Deo efficiunt. Magna certè christiani felicitas, quãdo in eius arbitrio iustificatio, quinimmo & ipsa salus posita est. Tantum ne dubita, an filius Dei à summo cęlo descenderit. an ille idem ab inferis ascenderit. Ipse nanque est, qui ascendit & descendit. Nemo enim ascendit in cęlum, nisi qui descendit de cęlo. Hæc utique iam facta sunt, non fienda. Olim à prophetis dicebatur, petentibus signum à domino Deo suo, vel in profundum inferni, vel in excelsum supra, quia expectabat

Marginal notes: Matt. 19 — Rom. 6. — Rom. 7. — Leuit. 18. — Hier. 11. — Eph. 5. — Ioan. 3. — Esa. 7.

Christus qui disrumperet cœlos, & notum faceret nomen eius. Qui cõfrin-
Psal. 106. geret portas æreas, liberaretque uinctos de lacu, in quo non erat aqua.
Zac. 9. Nunc omnia completa sunt. Messias iam descendit, & ascendit, ne delires cum Iudæis, qui adhuc illum expectãt. *Ne dic as quis ascendet in cælum,* ad deducendum Messiam. *Quis descendet in abissum,* inferiorem, ad illum reducendum, ex mortuis ad superos? Frustra enim hæc modo dicuntur. Sponte sua ipse descendit è sinu patris. Deus quoque illum ad uitam reuocauit. Crede ergo, quod facta sint hæc omnia, & iustitiam adeptus es. Vnde sequitur. *Sed quid dicit?* Intelligitur, sed quid affirmat? Illis enim uerbis. *Ne dixeris. &c.* Quid non est dicendum docuit, quid non credendum. Quid ergo dicitur, affirmandum esse vel credendum? Hoc. *Prope te est verbum, in ore tuo, & in corde tuo. (Hoc est uerbum fidei, quod prædicamus, quod si confessus fueris in ore tuo, dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.) Ne ergo dixeris in corde tuo,* idest, ne dubitaueris tanquam factum non sit, sed fiendum. *Quis ascendet in cælum?* Et exponit Paulus, *Hoc est Christum deducere.* Sensus ergo est. Ascendere in cælum significat, quod Christus Messias, non adhuc uenerit, sed propterea aliquis ad cœlum ascendere debeat, vt illum ad nos deducat. *Aut quis descendet in abissum?* Exponit Paulus, *hoc est Christum à mortuis excitare.* Hoc supple in abissum descendere significat, quod Messias nondum surrexerit, neque ad cęlos ascenderit. Sed ideo aliquem oporteat illuc descendere, vt secum reducat Messiam & extrahat. Ne ergo hoc dicas miser Iudęe, qui adhuc Messiam expectas. Falleris ecce. Crede filium Dei, carnem factum. Crede illum pro nobis mortuũ, atq; à Deo suscitatum. Ne dicas illum ab Apostolis furtim sublatũ. Ne quæso teipsum deludas his strophis. Crede, crede, & saluus eris.

Considera autem, quod hæc uerba. *Ne dixeris in corde tuo. Quis ascendet, &c. Et quis descendet. &c.* Sunt Moseos. Paulus tamen Mosen non citat, nec dicit ẽt ea, tãq̃ propria suiipsius uerba. Sed iustitiã ex fide hic loquentẽ, dicentemq; introducit. *Ne dixeris in corde tuo, &c.* Si nondum hæc fidei iustitia mũdo eluxisset, idest. Si nondum Messias aduenisset, qui illam palã fecit omnibus nationibus, eam loquentem non introduceret, sed Mosen pro ea. At quoniã uenit, simul & in euangelio reuelata est, quæ primum in ueteri testamento, uelata fuerat. Propterea, indignũ Paulo uisum est, Mosen pro ea loquentem introducere. Quare eam introduxit, tanquam dicentem. Ecce adsum. expectata ueni. *Ne dixeris* amplius. *Quis ascendet in cælum, aut quis descendet in abissum?* pro Messia ad nos deducendo, ut illius ope iustitiam nanciscamur. Iam mundo iustitia parta est. Hoc unum est necessarium, ut id credatis, nec dubitetis vel tantillum. Propterea hæc Mose uerba. *Ne dixeris in corde tuo. &c.* apposite in Deuteronomio scripta sunt.
δευτερονομίον enim, secunda lex est, & Deut. 30.
legis compendium, tipus Christi Iesu gratiæ manifestus, & euangelij ipsius, quod dicitur secunda lex, & nouum testamentum. Estque primæ legis, quæ uetus appellatur, compẽdium, vt intelligas iustitiam ex fide, in prima lege nõ haberi, sed tantum in Euangelio. Vnde qui illam in ueteri testamento cõsequuti fuere, non tam ad legẽ, q̃ ad Euãgelium attinebant, vt alias ostẽsum est. Verum hic sistamus.

Videtur omnino Paulus, Mose uerba contorquere. Alio enim tendit Moses, si uerba spectemus. Moses nanque loquitur de præcepto isto, quod Iudæis dedit. Vt scilicet si contingeret, quod propter peccata sua, in nationes dispersi essent, & rursus in diuinam gratiam conciliari uellent, ad dominum in toto corde, & in tota anima conuerterẽtur. Sicque diuina ira placaretur. Hic est scopus Mose loco illo, ad tollendumq; eorum excusationem, ne dicerent, graue est, quod iubes, ut ad dominum in toto corde, & in tota anima conuertamur. Subdit. Mandatum hoc quod præcipio tibi, non est supra te, nec procul à te positum, neque in cœlo situm,

vt poßis dicere. Quis nostrum, ualet ad cęlum ascẽdere, vt deferat id ad nos, vt audiamus, atque ope compleamus? neque est trans mare positum, vt causeris & dicas. Quis è nobis poterit descendere in profundas aquas, (ut dicũt hæbręi,) vel in abissum, illudque ad nos deferre, vt poßimus audire & facere, quod pręceptum est? Intelligis Mosen? Extra propositum ergo, & intentionem Mose, Paulus hæc uerba ad Christum aptare uidetur: ad Christi incarnationẽ scilicet, & resurrectionem. Nihil enim videtur distare magis. Moses nanque hoc unicè intendit, ut ex uerbis liquet. Pręceptum hoc, nõ est supra uires tuas, potes illud si uelis, implere, neque excusari potes, ut dicas, Præceptum hoc, mihi nequaquam innotuit. A mea distat notitia, sicut res cęlestes & infernę. Nam tibi notißimum est præceptum istud, obserua itaque. Vnde sequit. Iuxta te, est sermo ualde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum. Quomodo ergo Paulus, tanta uiolentia ad Christum, & Chri fidem contorquet? Locus certè abstrusus est, & admodũ difficilis, nulli fortasse peruius ætate nostra, super quẽ & ego, cum labore uitę meæ, diutius insudaui. Sed tandem affuit mihi Deus, illi gloria in omne ęuum. Et quidem, si subtilius perscrutari uolueris, uidebis Pauli sensa, ipsi Mose cordi, oĩno fuisse, neque aliud prorsus Mosen dicere voluisse, quam quod Paulus linceis oculis introspexit. Attende. Mandatum hoc quod ego præcipio tibi. &c. Nõ est supra te, inquit Moses. Est ne uerũ uerbum hoc ut iacet? Parce Moses, nõ equidem. Nam ostensum est, Dei præcepta moralia quale istud est. Conuertere domine in toto corde. Esse supra uires nostras, impleri scilicet non posse, ex nostris uiribus sine Dei gratia. Propterea præcamur. Conuerte nos domine, & conuertemur. Postquam conuertisti me, egi pœnitentiam. Diuina uero gratia, habita, est ne vnquam sine Christi Iesu mediatoris opera? Minime. Nam & id supra probatum est. Omnes .n. quotquot uenerunt præter eum, fures fuerunt & latrones. Moses ergo, omnino seruatoris gratiam cointelligit, cũ

Tre. 5.

Hier. 31.

Ioan. 10.

dicit. Mandatum hoc conuersionis ad Deum, non est supra vires tuas, quatenus scilicet adiutus es diuino fauore, Christo intercedente. Aliter nanque supra te est. Gratia autem Dei, habetur ne per Christum sine fide in hunc ipsum Christum? Minime. Quod etiam clarius supra ostendimus. Nam sine fide, impoßibile est placere Deo. Vnde dicitur. Virtus in salutem omni, non simpliciter, sed credenti. Ad obseruandũ igitur, hoc conuersionis interioris ad Deum præceptum, omnino requiritur in Christum fides. Quinimmo primus motus, quo anima, uera conuertitur ad Deum conuersione, motus fidei est, vt alias ostendimus. Vnde illud est. Accedentem ad Deum, oportet credere. Vt itaque obseruandi huius præcepti poßibilitatem, facilitatemque ostenderet Moses, fidei in hunc ipsum Christum poßibilitatem, atq; facilitatem ostendere debuit. Aliter enim nisi hoc ostẽdat, non modo difficile est, sed impoßibile ad dñm in toto corde cõuerti. Qđ esset oĩno, contra Mosi intentionẽ. Quia aũt difficilius longe futura, q̃ pterita credũtur, vt ostendat facilitatem magnam in Chr̃m credẽdi, in Messiã ĩquã, psuadet illũ iã aduenisse, non uenturũ esse. Intelligis? Et qm̃ quãtũcũq, Messias venisset, nisi mortu⁹ fuisset, & surrexisset, nobis diuinã gr̃am, qua ad Deũ toto corde cõuerti poßemus, nequaq̃ meruisset. Nõ sat est Mose, explicare, qđ Messias aduenerit, sed hoc aliud exprimit, qđ mortu⁹ est, & surrexit à mortuis. Euãgelistã potius agẽs, q̃ Prophetã, nouęq; legis latorẽ magè q̃ ueteris. Quod .n. tpe illo futurũ erat, factũ dicit. Tanq̃ alter Abraã, de quo dr̃. Exultauit, vt uideret diẽ Chri, uidit & gauis⁹ est. Vides qũo Mose scopus, illo in loco Chr̃s est. Chri incarnatio, mors, & resurrectio? Ne excusationẽ afferas Iudęe, Inquit. Non dicas, non poßum ad dñm in toto corde, & in tota aĩa mea cõuerti, mandatũ hoc grauißimũ est, supra me est. Quia sine Dei gratia, id fieri non poteſt. Gratia nisi per Meßiam, tanquam per mediatorem inter Deum & homines, non habetur. Per Meßiam non habetur ętate nostra. Quandoquidem nondum uenit, nondum

Heb. 11.

Rom. 1.

Heb. 11.

Ioan. 8.

dũ meruit nobis, nondũ mortuus est, neq; surrexit. Credere qđ venturus sit, moriturus, surrecturus, tã difficile est, ut nihil magis. *Quis enim ascendet in calũ, vt Christum deducat inde? Quis descendet ad inferna, vt eum reuocet ad vitam?* Nemo. Quomodo igitur descendet Messias è cęlo? Quomodo ascendet ab inferis? vix capi potest mysterium hoc tam difficile. Tantum abest, vt facile credatur. Grandia nimis itaq; iussisti Moses, vt ad dominum in toto corde conuertamur. Cum uenerit Messias, illius adiuti gratia conuertemur. Credemus cum uenerit, illiusque gratiam consequemur. Fide nunc credere non possumus, quare neque gratiam habere, nec præceptum seruare. Ne inquã hæc dicas Iudęe incredule. Messias iam venit, & si nemo ascendit in cęlum, vt illũ ad nos deduceret; vltrò sua pietate descendit ipse, & uerbum caro factum est. Et

Ioan.1 licet nemo ad inferna descenderit, vt illum reduceret, sua omnipotentia gloriosus à mortuis surrexit, deuicta morte

Gen.49. tanquam leo & leęna, ascendit in cęlũ, sedetque ad dexteram Dei. Facile ergo, postquam mysteria hæc iã peracta sunt, credere illa potes. *Prope est ergo uerbum hoc*, inquit Moses, *in ore tuo, & in corde tuo.* Hoc inquam exponit Paulus *Quod prædicamus*, idest *Verbum fidei* Christi Iesu. Quod uidelicet ipse sit Deus, qui è cęlo descendit, & ab inferis surrexerit. Rectè autem dixit Moses. *Prope te est in ore, & in corde tuo.* Nam futura sunt, procul à nobis, & à corde, & ab ore. Nam neque intelligentia nostra, futura assequi possumus, neq; ore uaticinari, iuxta

Esa.41. illud. Annuntiate quæ futura sunt, & sciemus, &c. At quæ præterita sunt, & corde, hoc est mente intelliguntur, & creduntur, oreq; annuntiantur. Propterea dicuntur esse prope nos, non ꝓcul à nobis. Ideo Iudæi, qui adhuc credunt futurum esse, quod Messias adueniat, summam difficultatem patiũtur, vt credant illum fore Deum simul & hominem, ab ipsisque occidendum, & tertia die de morte triumphaturum. Et dicunt semper. Quis ascendet in cęlũ, vt inde deducat Christum? Quis descẽdet in infernum, vt inde eum reducat? Quasi absq; deducente, ascendere, descendereq; non ualeat. Nobis nulla difficultas est, ut & corde hæc simplici mẽtis captu intelligamus, indubieq; credamus, & intrepidè confiteamur lingua, quoniam facta esse hæc omnia credimus, non fienda. Longe ergo est à Iudæis uerbum istud, procul à corde, ꝓcul ab ore. Verum nobis, è uicino extitit. Vides quomodo Moses Paulo apprimè quadret? Et bone Deus. Mã- Deut 30.
datum illud Mose. Reuertere ad dominum Deum tuũ, in toto corde tuo, quomodo non est procul ab omnibus hominibus, si in Christum non credant? Cum nemo sine Christo, ad Deum accedere possit. Illo dicente. Nemo uenit ad Ioan.14.
patrem, nisi per me. Ego sum uia, ueritas, & uita? Ni mirum itaq;, si per hoc Ioan. Ibi.
illud exponitur, Quandoquidem Christi fides, est illius præcepti uirtus. Quomodo non est in cælo pręceptum illud, siquidem non nisi à beatis seruari potest? Si nos in Iesum Christum non credimus, quomodo non est in abisso, qñ & nos ipsi quibus traditum est simus, semp in culpæ mortalis abisso? Nec inde exire possumus, nisi Christi gratia ꝑ fidem de tam duro carcere liberemur? Oĩno ergo Moses dicens, Prope te est, (nõ.n. incassum loquit:) Incarnatiõis & resurrectionis fidem cointelligit. Pondera & illud, *Prope te in corde & in ore.* Cur dixit in ore? Nam præceptum il- Deut. 30.
lud. Conuertimini ad Deũ in toto corde uestro, ad quid dictum est, prope in ore esse? Constat quod opus est, nõ uerbum. Nõ igitur debet esse prope in ore, nisi per accidens: Sicut & omnia opera, quia possunt doceri, quod eis accidit. Verbi est doceri, non operis. Hoc ergo uerbum intelligit, Christum natum, mortuum, suscitatumque esse. Id enim debet esse prope ori & cordi: ut corde credatur, ore exprimatur & prædicetur. Nõ est enim opus, sed uerbum. Intelligis Roma hæc sensa? Non temerè etiam cęlum nominauit, & abissum Moses, omnium hominum sapientissimus, non ortum solis, non occasum, non Aquilonem, nõ Meridiem. cum de lege vel de præcepto loquens, conuenientius his locorum differẽtijs

vti

vti potuisset. Non enim lex fuit unquã in cęlo, nec in abisso. Indicare nempe uoluit, Christũ cum de cęlo se se ad terram demisit, gratiam cęlestem hominibus omnibus comportasse: cum ab inferis exurrexisset, à peccato omnes homines absoluisse, vt iam nemo possit excusari, mandatum hoc supra me est. Nihil equidem aliud requiritur, ut homo ad Deum si uelit, toto corde cõuerti possit, nisi peccatorũ abissum tenebrosam exire, & rore cęlestis gratiæ, fęcundari. Hæc perficit Christus pro nobis omnibus, omnes igitur ad Deum modo uelint, toto corde conuerti possunt. Quid quęris Iudęe? Quid excusas, te in peccatis? Mandatum hoc non est supra te. Intelligis modo uim tanti ducis, scopũ, & energiam? O sensa mirabilia. O Paulum mũdi stuporem, qui sugit mel de petra, & oleum de saxo durissimo. Deut. 32. Intremus abissum cordis nr̃i, ibiq; Christum, fidemq; Christi formemus. Ex ore nostro, quod est quasi mundi minoris huius cęlum, illum deducamus, ꝓmamus scilicet ore, quod credimus corde, & salui erimus. Vide autem Apostoli uerba. *Si confitearis*, inquit. *Dominum Iesum*, idest Iesum esse dominũ. In nomine Iesu, intelligitis hominẽ, in domino, Deum. Confitere itaq;, quod Homo & Deus est. Sequitur.

Et si credideris, quod Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. In his oĩbus, totum Chr̃i (ut uides) euangelium pẽdet. Hæc ergo crede, & confitere, & Christum ex cęlo deduxisti, & Christum ex abisso reuocasti. Verum recole, quę capite sexto dicta sunt. Christum à mortuis surrexisse, ut tu peccato moriare, Deo resurgas. Qui enim peccati uetustatem non exuit, qui gratię nouitatem induere noluerit, non nisi frigidè à mortuis Christum surrexisse, credit. In tipũ nanq; mortis nostræ, mortuus est, & in nostræ resurrectionis tipum, resurrexit. Non tam igitur illum mortuũ fuisse, & surrexisse credere oportet, quàm fidere te uolente mortificandũ esse peccato, & Christi gratia Deo suscitandum. Nemo autẽ uerè fidit, se se peccato mortificandum, & suscitandum Deo, nisi id ardenter desideret. Desiderium uero mortificationis non uenit nisi ex peccati odio. Suscitationis desideriũ, ex Dei amore. Qui peccatum odit, & Deum amat, adnititur quoad potest, ab illo liberari, & ad Deum accedere, & ita pro uirili, bonis operibus incumbit. Intelligitis mysterium hoc? Christianam hanc Philosophiam? Non est tibi mortuus Christus, si peccato uiuis. Non surrexit tibi Christus, si in uitæ nouitate nõ ambulas. Non credis ergo Christum mortuum, neq; suscitatum, nisi à sceleribus sis iustificatus, & in Dei gratiam erept⁹. Hęc autem non cõtingunt homini post baptismum, citra pia opera, ut demonstratum est. Non igitur emortua fide fretus, puta te seruatũ iri, sed satage dũ tempus habes, operari. Deinde dicit. Gal 6.

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Quia & Moses, & Paulus, corda expræsserũt & ora. Ille dicens. Prope enim est uerbũ hoc in ore, & in corde tuo. Iste interp̃tans. Rom. 10. Si confitearis in ore tuo, dominum Iesum, & corde credideris, quod Deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris. Rom 10. Nũc exponitur ratio, cur utrumq; appositũ fuerit. Non sat est inquit Apostolus, os sine corde, neq; cor sine ore. Os sine corde hipocritarum est, cor sine ore frigide amantium. Oportet itaq; quod corde credimus, ore fateamur: fętũ quẽ cor concipit, os pariat. Fides cordis, p̃cedat contra hipocrisim: sequat oris confessio, contra tepiditatem. Dic mihi tu, qui Paulum conspurcare non uereris, quid magis cordis fidem ostendit, lingua vel manus? verba vel opera? Certe, sicut Philosophi ex sensu & motu uitam arguunt, Theologi, Apostoli, dico qui uerè Theologi fuere, ex operibus fidem arguunt. Vnde sicut ualet argumentum, Hic lapis non sentit, non mouetur ex se, ergo non uiuit. Ita neq; ista. Homo non operatur, igitur in Christũ non credit. Ostende mihi fidem tuam Iac. 2. sine operibus, inquit ille, & ego ostendam tibi fidem meam ex operibus. Si itaque oris confessio tàm necessaria est, quid putas de operibus? Ego (vt uerum fatear) nescio uidere, quod Paulus excludat opera, velitque cordis fidem, vocalemque confessionem satis

esse

esse. Sed in oris confessione à fortiori intelligo, vel à simili saltem omnia opera alia, eleemosinas, ieiunia, orationes, vigilias. His nanque longe magis prodit se se uir christianus, quàm si ore dicat, Christianus sum. Christum colo. Quis enim nesciat, arborem ex fructib⁹ magè, quàm ex folijs cognosci? Sensum igitur Pauli genuinum breuibus accipe. Non de omni iustitia sermo est, sed de prima tantum, baptismali scilicet, nō pœnitentiali. Hæc opera non requirit. Qui primum corde in Christum credit, iustus est coram Deo, etiam si adhuc ore haudquaquam confiteatur, nec operetur. Cum primum accedens ad baptismum cathecuminus, credit, iustus est, ab omnibusque peccatis absolutus. Et si tunc illi animam exhalare contingat, conuolat ad cęlos. Quandoquidem morte præpeditus, fidem quam corde professus fuerat, reipsa nec uerbo, nec opere testari non potuit. Si autem superuixerit, postquam fidem cōcepit, nisi ore confiteatur, & multo magis opere fidem Christi, cum morietur, saluus non erit. Ad hoc ergo, quod qui ad baptismum uenit, coram Deo iustificetur, sat est quod credat. Hoc est quod Paulus dicit. *Corde creditur ad iustitiam.* Sequitur. *Ore autem confessio fit ad salutem.* Idest, si uixerit vt saluetur, confiteri oportet qđ credit, & ostēdere voce. Adde tu. Multò magis opere, aliter quantūuis credat, si morietur postmodum, peribit. Erit ne iustus? Nequaquam. Fidē habuit semper. Fateor, sed fuit mortua fides, quam uiua amoris flamma nō accēdit, nec amore caruit diuino; Immo; Nam amor Dei, non potest esse otiosus, operatur magna si est. Cecidit itaque à iustitia, cum operari neglexit. Quod autem Apostolus cum dixit. *Oris confessio fit ad salutem.* Non intelligat tantum de fidei manifestatione per uocem, sed per opera. Vide quod sequitur. *Dicit enim scriptura. Omnis qui credit in illum, non confundetur.* Hoc nanque verbo probat, quod dixit. Quj confitetur Christum, saluum fore. Constat autem, quod credere in Christum opera includit, sicut alias ostendimus. Vt salui ergo simus in æterna uita, necesse est, non tantum credere, sed operari. Opera enim pia, nostræ religionis, vel fidei, testimonia expræssa sunt & chirographa. Transeunt uerba, quæ ore proferimus, at chirographa manēt ad perpetuam rei memoriam. Voces, externa tātum deliniunt, opera intima planè exprimunt, & effingunt. Illa emortua sunt simulachra: Hæc uiua & efficacia. Hinc dixit Chrs. A fructibus eorum, cognoscetis eos. Matt. 7. Potius uero oris confessionem, quàm opera alia in medium adduxit Apostolus, quandoquidem proprius actus ipsius fidei exterior secundum se, ipsa est confessio. Ordinatur. n. confiteri ea quæ fidei sunt, ad ipsam fidem in corde. Quoniā uerba, signa sunt affectuum eorum, qui sunt in anima. Vnde Paulus. Habentes eundem spiritum fidei, credimus propter quod & loquimur. 2. Cor. 4. Et Dauid. Credidi, propter quod loquutus sum. Ps. 115. Aut fortasse oris confessionem, non aliud opus explicauit, propterea quia, eo tempore Principum, Cæsarum, Iudęorum, Philosophorum, persequutiones uigebant, adeo ut nullum facinus egregium magis ętate illa esse posset, quàm intrepidè Chri crucem confiteri, & de crucifixi nomine, haudquaquam erubescere, quod Gentibus stultitia, Iudæis scandalum, omnibus abhominatio erat. Esa. 5. Nunc autem, quia Crux uicit, eleuatumque est signum in omnes nationes, furorque immanis in Ecclesiam deferbuit, non tā oris confessione, quam operibus, comprobandum uobis est, quod Chriani ore, nō modo nomine sitis. Quod si cōtigeret (quod auertat Deus) Tucrorū immanem illum architirannum, quē aliquando conuertat Deus, nrum alicui vim inferre, patibula parare, minari mortem, meminerimus semper, uerbi huius. *Oris confessio fit ad salutem.* Sicut nemo qui Christum negauerit, saluabitur. Ita neque aliquis, qui eum nō fuerit confessus coram hominibus. Luc. 9. Audi Chrm. Qui erubuerit me coram hominibus, erubescam & ego eum coram patre meo. Qui autem confessus fuerit me, coram patre meo, cōfitebor & ego illum. Luc. 12. Et fortasse hoc uult dicere Paulus hoc in loco. *Omnis qui credit in illu,*

non confundetur. Ideſt, non erubeſcet ſupple illum confiteri coram hominibus, ſed dicet cum Paulo. Non me pudet euangelij. Immo, Mihi abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti. Non mihi dicas. Non pudor, ſed timor me infirmum reddit. Audi magis Chriſti uocem. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere. Sed timete illum, qui poteſt animam & corpus, mittere in gehennam ignis. Nec dicas. Conſilium eſt, ad martyrij coronam comparandam. Pręceptum eſt, ad ſalutem acquirendam. *Omnis confeſſio fit ad ſalutem*. Simile eſt. Siquis inter barbaras illas nationes interrogetur, An ſit Chriſtianus. Quis enim ueſtrum dubitare poteſt, quod ſi uel neget, vel etiam taceat, contra conſuetudinéq; chrianorũ deinceps, ne agnitus chrianus occidatur, ueſtem mutet, à fidei iuſtitia cecidit? At cum nulla eſt neceſſitas, nullaque utilitas confeſſionis fidei, ſi celaueris te Chriſtianum eſſe, modo non neges, nequaquã peccas. Noluit enim Chriſtus, ſemper fidem eius eſſe publicandam. Sed ubi oportet, & quando oportet, cum ipſe dicat. Nolite ſanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne conculcent eas. Vnde, & ſanctiſſimus ille Narbonenſis Sebaſtianus, quem & militiæ ſplendor, & martyrij gloria illuſtriſſimum effecerunt, longo tempore ſub Diocletiano occultus fuit Chriſtianus, credebantque commilitones eum Chriſtianum non eſſe, non modo citra ipſius culpam, ſed cum ipſius laude & merito. Sub habitu nanque militari, Chriſtianum gerens animum, pauida Chriſtianorum pectora, confortabat. Verum cum oportuit, dulce illi fuit, & verbera, & uulnera, & mortem pro Chriſti dulciſſimo, glorioſoque nomine pati. O Hæroem fortiſsimum, non labore uictum, nec morte uincendum. Omnis itaque, qui uerè in Chriſtum credit, non confundetur, in Chriſti confeſsione non pudefiet. Fortè autem uult dicere, non peccabit. Quid enim magis animam confundit & pudefacit, quàm peccatum? Vnde Adam nudus erat, & non erubeſcebat. Cum primum peccauit, protinus erubuit. Timuit, ſuffuſuſque rubore abſcondit ſe. Dicatur itaque tripliciter. *Non confundetur*. Ob præcedentia peccata. Quoniam tandem ſaluus erit: nec fruſtrabitur ſpes, vel fides eius. *Non confundetur*. Secundo. Confiteri corde, quod credidit ore. Tertio. *Non confundetur*. ideſt de cætero non peccabit, vt eum oporteat confundi. Vnde qui peccat, non credit in eum: credit illi: credit illum. Sed non credit in illum. Deinde dicit.

Rom. 1. Gal. 6. Matt. 10. Matt. 8. Gen. 3.

Non enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Declaratque hoc uerbo, illud generale, *Omnis*. Quod citauit ex Eſaia. Ne Iudæus torqueret, pro ſe tantum dictum eſſe. Quo ad hoc, inquit Paulus, credentem in Chriſtum non confundi. *Nulla eſt diſtinctio Iudæi & Græci*. Ideſt Gentilis. Quaſi dicere velit. Nec tu Iudæe Ethnicum, confundere potes ab idololatria: nec tu Ethnice Iudęum, à Chriſti nece Quiſquis enim es, qui Chriſto toto corde adhæſeris, ſcriptura ſacra dicit, de priſtinis delictis te omnino confundi non poſſe. Quid ergo inuicem mordetis, & contenditis? Quid inuicem contenditis Romani, qui Chriſtum colitis? Num diuiſus eſt Chriſtus, vt hinc illum ſibi uendicet præputium, illinc circuncifio? In Chriſto Ieſu, neque circuncifio aliquid ualet, neque præputium, ſed fides quæ per charitatem operatur. Et præputiati, & circunciſi, ſine delectu confundentur in die iudicij ob diffidentiam, ac propter fidem ſublimabuntur. Illa die erit uera confuſio, ueraque probatio, in qua erit condemnatio atque remuneratio. Qui crediderint, erunt glorioſi: Qui primum fuere mundo contemptibiles, ſtultique æſtimati. Qui non crediderint, omni confuſione, erunt confuſi, quãuis in hac uita glorioſi fuerint æſtimati. Non eſt ergo diſtinctio apud Chriſtum. Chriſto duce, omnes ſaluamur. Sine Chriſto, nulla ſalus omnino.

1. Cor. 1. Gal. 6.

Nam

Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant ipsum. Omnis enim, qui inuocauerit nomē domini, saluus erit. Rationem adducit Paulus, his uerbis, qua ꝑbat, non esse Iudæorum & Gentium distinctionem, quoad salutē penes Deū, & ad idipsum. Deinde Ioelis autoritatem. Ratio hæc est. Deus, Iudæorū & Gentium dominus est. Estque adeò diues, vt omnibus benefacere possit. ita ut subditorum, vnus alteri non inuideat. Domini autem est, in seruos omnes, cum affluit diuitias, effundere. Quis ergo dicet, quod Iudæos tantum vel Gentes seruare uelit Deus, eisque vnicè gratiæ & gloriæ thesauros impartiri? Quid est autem thesaurus Dei, nisi Christus, de quo dicitur à Paulo. In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi? Palam igitur omnibus, promiscuè obuiam fecit Christum, summus omnium rerum pater, ut omnes illius diuitijs, iustitia, ueritate, sapientia, & Iudæi & Gentes ditarētur. Iudæi tamen primum. Secundo Gentes. Iuxta illud, Virtus Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primū, deinde & Græco. (Coloss. 2.) (Rom. 1.)

Autoritas deinde ꝓphetica Ioelis, ad idē adducit. *Omnis .n. qui inuocauerit nomen domini.* Chrm nempe, quod est nomen Dei quo saluamur. Non est enim, aliud nomen sub cęlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri, nisi nomen Iesu. Quemadmodum nanque, nomen rem prodit: ita Christus patrem mundo inuulgauit, & manifestauit. Iuxta illud. Deum nemo uidit unquam, unigenitus qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Quisqs ergo, hoc nomen sanctissimum, omnipotentissimumque inuocauerit, saluus erit. Turris fortissima nomen domini, ad illam confugit iustus & saluatur. Nunc in spe, demum in re. *Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt?* Quia Iudæos ab ignorantia, & à zelo Dei excusauerat, ne sibi blandiantur, credantque omnino esse sine peccato, nunc accusat eos ab incredulitate. In Iudæos itaque vibrat hunc gladium Paulus. Iudæos hoc uerbo percutit, qui in sua ꝑfidia perseuerant. In Christum non creditis miseri. Quomodo ergo Chrm inuocabitis? Quomodo igitur salui esse poteritis? Quia non creditis, non inuocatis: Et quia non inuocatis, non saluamini. Vos itaque, non Christum accusate, Nemo qui nō inuocat, saluabitur. Nemo inuocat qui non credit. Qui ergo non credit, non saluabitur. Credite ergo, & salui eritis. Magnum quid igitur, & non triuiale est Chrm inuocare. Nemo potest dicere dominus Iesus, aiebat alibi Paulus, nisi in spiritu sancto. Et proculdubio, nisi magnum quid esset, dicere, Iesus, Iesumque inuocare, non diceret. *Omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit.* Qui credit Chrm, vocat Chrm. Qui credit Chro, loquitur Chro Sed tantū qui credit in Christum, Chrm inuocare potest. Non igitur omnis, qui uocat, sed qui inuocat, saluari potest. Scriptum est enim. Non omnis, qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum cęlorum. Sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in cælis est. Et iterum. Multi uenient in illa die dicentes. Domine, in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo uirtutes fecimus multas Et ego respondebo illis. Discedite à me, qui operamini iniquitatem, nunquam noui uos. Is ergo inuocat, qui corde credit, ore confitetur, & opere implet, quod Chrs præcepit. Hi salui fiunt, qui sic inuocant Iesum. Sic igitur intelligitur & illud. Nemo potest dicere Iesus, corde, ore, & opere, nisi in spū sancto. Corde dicit demon. Credunt enim demones, & contremiscunt. Ore hipocrita. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorū longe est à me. Corde, ore, opere, qui uerè Chrm colunt, sancti & iusti. Hæc est perfecta illa fides, quæ per dilectionem operatur. Cuius effectus propri⁹ est talis inuocatio, idest abintus exiens vocatio, quæ nullo unquam tempore non exauditur. Inuocemus chriani omnes, nomen domini, & quæ desideramus, obtinebimus. Si quid inquit petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Et Iacobus. Postulet homo in fide nihil hæsitans. Quid autem petendum est? Spiritus bonus. Hoc est quod dabit sine dubio Deus, si petierimus.

(Ioel 2.) (Act. 4.) (Ioan. 1.) (Pro. 18.) (1. Cor. 12) (Matt. 7.) (Ibidem.) (1. Cor. 12) (Iac. 2.) (Matt. 15.) (Gal. 6.) (Ioan. 15.) (Iac. 1.)

Deus

Luc. 11. Deus dabit Spiritum bonum petentibus se. Inuocemus itaq; omnes. Emit Ps. 103. te spiritum tuum, & creabuntur. Spiritum rectũ innoua, in uisceribus meis. Ps. 50. Spiritu principali confirma me. Ne dominetur mei omnis iniustitia. Illustra Ps. 118. faciem tuam super seruum tuum. Petitis autem & non accipitis, eo quod male petatis. Ibidem. Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudétię Luc. 4. tuæ, & exaudieris. Prov. 3. Quantum de Deo speras, tantum de tuis meritis despera, si uis obtinere quod petis. Illinc te spes erigat. Hinc te deprimat timor cum inuocas. Nunquam è medio vtriusq; molæ huius exeas, si uis granum purum excussa palea, recipi in horreum summi regis. Hæc de inuocatione dicta sint. Non ita tamen debet intelligi esse necessaria, Inuocatio oris externa, vt muti ab hac salute excludantur. Nam muti dominum inuocare possunt, sicut & orare. Quo fit, ut illud, *Ore confessio fit ad salutem*, non possit tantum de confessione uocali exponi, sed de ea, quæ operibus, Chr̄i fidem prodit, interius formatam magè, quàm uerbis. Ne autem Ethnici, intelligentes his uerbis à Paulo Iudæos repræhendi, eis insultarent, quod illi infideles, eos uero fideles essent, contra illos se conuertit. Nõ est ut extollamini Gentes. Non enim uestra opera factum est, ut in Chr̄m crediderint, sed diuino munere. *Quomodo autem credent*, subintelligitur in eum, (non ei, neq; eũ conformiter ad supradicta,) *Quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo uero prædicabunt nisi missi fuerint?* Intelligis inuictum apostolicæ rõcinationis hui⁹ robur? Sine auditu nemo credit: nemo audit nisi aliquis loquatur: nemo diuina Chr̄i mysteria loquitur, nisi à Deo, & à Iesu Chr̄o missus. De primo itaq; ad ultimum, nemo ex se credit Christi mysteria, sine diuina Chr̄i gratia. Mittit enim Prædicatores, qui docent, sine quibus nemo audiret: non audientes, nulli credere possent. Totum igitur à gratiarum fonte descendit, à Deo patre luminum. 1. Cor. 4. Quid habes ergo, quod non accepisti? & si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Superbis quoniam ex Mose audiuisti: Prope te est in ore tuo, & in corde tuo uerbum fidei, quod prædicamus? Prope te est, ut credas, & confitearis cum audieris. At absolutè procul est. Nõ enim ex te ipso, vel cogitare potes Chr̄i mysteria: Quomodo ergo credere? Si itaque non audis, nisi Dei dono, nec credis nisi Dei dono. Eph. 2. Dei ergo donum est fides, ne quis glorietur. O Paulum toto orbi admirabilem. Habes igitur quinarium, hic in litera ordinatè. Inuocare. Credere. Audire. Prædicare. Mitti. Inuocare Christum, credere in Chr̄m præsupponit. Credere in Chr̄m, audire Christum: audire Chr̄m, prædicare Chr̄m: prædicare Chr̄m, mitti à Chr̄o. Sed hic incipiamus. Quomodo nanque uerũ est, quod prædicare Christum, à Chr̄o mitti præsupponat. Si intelligatur mitti, hoc est permitti, certè nemo Chr̄m prædicat, nisi à Christo missus, hoc est permissus. Nam neque mala fiunt eo, Luc. 9. non permittente. Vnde cum Ioannes diceret. Vidimus quendam in nomine tuo eijcientem demonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscũ. Repræhensus est. Nolite prohibere. Qui enim non est contra nos, pro nobis est. Licet nanque missus non erat, permissus fuit. Verum si sensus est. *Quomodo prædicabunt* Christum, *Nisi mittantur?* Hoc est à Christo destinétur, tanquam legati eius & nuncij. Id difficile est. Hier. 23. Quandoquidem Hieremiæ textus est. Non mittebam eos, & ipsi currebant. Non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Posset dici ad dubitationem istam. Quod uerbum Pauli hoc modo intelligi debet, ut sit sensus. Fas non esse, ut aliqui Chr̄m prædicent, nisi à Christo mittantur. Intellige autẽ Ioan 6. immediate, vel mediate. Immediatè ut & 20. Apostoli, quibus dixit. Sicut misit me pater, & ego mitto uos. Et hi qui diuino spiritu acti, prosiliunt & prædicant, etiã indocti aliquando. Inter quos Frãciscus Patriarcha meus, & Christi signifer vnus fuit, cui uiua uoce dominus, dixit. Vade, repara domum meam, quæ labitur. Mediatè, cæteri qui Christũ summi Pontificis autoritate prædicant, vel aliorum pastorum. De facto itaque plurimi,

rimi,& utinam non innumeri sunt,qui non missi,prædicant. At de iure,nemo nisi missus prædicare deberet. Vnde Esaias, ardens prædicationis desiderio, postquam illius labia purgata fuere, ad dominum dixit.Ecce ego,mitte me.Temerarium existimans, nisi mitteretur, tantum sibi assumere honorem, nisi à Deo tanquam Aaron vocaretur. Iesus item summus Euangelij præco, non nisi missus prædicauit.Spiritus domini super me, eo quod vnxerit me, ad euangelizandum pauperibus misit me. A meipso non ueni,sed uerax est,qui misit me. Nulla est quippe maior dignitas in Ecclesia,quàm Apostolica Paulo, Ecclesiæ gradus distinguente,& dicente. Et hos quidem dedit primum Apostolos, deinde pastores, doctores, &c. Apostolorum uero munus est, Christũ prædicare. Prædicate euangelium omni creaturæ. Nonne ergo turpissimum est,sibi tantum munus arrogare, & assumere nomen Dei per labia nostra,nisi mittamur? Si nanque temeritas magna esset,regis consiliarios,qui illi sunt à secretis, regiæ maiestatis arcana inuulgare,nisi id eis à rege iniungeretur: Nã scriptum est.Secretum regis abscondere,bonum est, quid de diuinis consilijs dicendum est? Verum,quamuis responsio hæc uera sit, & Paulum tueri possit. Attamen mihi uidetur, hanc ei⁹ intentioni magis satisfacere.Non enim intelligit absolutè,neminem nisi à Deo missum,Christum prædicare. Sed Apostolos tantum, qui Christi nomen portarunt coram Gentibus, & regibus,& filijs Israel. Hos contendit à Deo missos fuisse.Illi enim paupes piscatores,idiotæ,sine literis,quomodo Christum tanta constantia prædicassent, nisi uirtute induti ex alto? Vnde de illis legitur.Illi autem profecti, prædicauerunt ubiq; domino cooperante, & sermonem cõfirmante,sequentibus signis. Ipse idem Paulus,qui primum Christi nomen, tã infensum habuerat, quomodo illud in omnem terrarum orbem prædicasset, tot & tanta perpetiens propter electos, nisi à Deo missus? Nec enim minor uirtus ad mutandum Paulum,quàm diuina requirebatur, vt uerè de illa conuersione admirabili dici possit. Hæc mutatio dexteræ excelsi est. Non itaque formaliter inferas. Prædicant Christum, ergo à Deo mittuntur:sed Apostoli prędicabant Christum, missi itaque erant à Deo. Vis tamen substinere generaliter hoc Pauli uerbum. *Quomodo prædicabunt Christum, Nisi mittantur?* Ecce. Nemo posset prædicare Christum non missus, nisi præcessissent aliqui uerè missi.Nam Christum,Christique mysteria, nulla humana ratio cogitare potuisset. Supra sensum enim hominis sunt. Oportuit itaque, quod primum innotescerent mũdo, supernaturalis luminis afflatu. *Quomodo ergo Prædicabunt* aliqui, *Nisi mittantur,* aliqui? Intelligis? Hi propterea qui primi Christum prædicarunt,non ex seipsis uenerũt, sed à Deo missi,& hi Apostoli fuere,quos cõuincitur,ut ostensum est, legatos Dei fuisse. Et ad hoc probandum,inducit scripturam Apostolus, debetque totũ hoc per parenthesim legi.

Esa.6. | Esa.62. | Ioan 8. | Eph.4. | Marc.16. | Tob.12. | Mar.16. | Ps.76.

Sicut scriptum est. Quàm spetiosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

De Apostolis est hoc prophetæ Esaię uerbum. Illi nempè fuerunt,qui primi pacem mundo euangelizarunt. Pacem his qui longe,pacem his, qui propè: prędicantes scilicet Christum aduenisse, q est pax nostra, qui fecit utraque unum. Illorũ ergo magna emphasi,pedes pulchri ac spetiosi dicuntur, quos domin⁹ lauare dignatus est. O quàm decori sũt Apostolorum pedes, quos & lauit, & tersit Christus. Verum enimuero, si mysterium quęris,in pedibus affectum intellige. Aduncos pedes habent, qui sibi arrogant,& ambitionis uncino,magnam hãc prædicatoriæ functionis dignitatem usurpant. O turpes pedes. Decori ergo pedes.i.affectus eorũ sunt, qui in sanctæ contemplationis otio, negotiosi viuentes, tũc minime soli, cum soli maximè, nisi à Deo uocati, prædicare uerentur. Vocati quoque,cum Mose dicunt. Obsecro domine,non sum eloquens ab heri & nudius tertius: Expectãtque,ut illud respondeat dominus. Ego ero in ore tuo,doceboque, quid loquaris. Nec elatione auida munus susci-

Eph.2. | Ibidem. | Ioan.13. | Exo.4.

pientes, nec blandiente desidia respuentes, sed demum otio sancto, ecclesiæ necessitates præponentes. Tales ergo fuere Apostoli, qui mundo pacem, & bona euangelizarunt. Quod dicit, *Bona* in plurali. Est ut intelligas, innumera bona ab Apostolis mundo annunciata esse, redemptionem, beatitudinem, gratiam, gloriam, & huiusmodi. Nihil enim magni illi præcones, vniuersum peragrantes orbem renunciabant, nisi Dei erga homines reconciliatam pacem, atque recondita illa cælestia bona. Ex eorum præconijs igitur ostenditur, quod illi ipsi fuere, de quibus cecinit Esaias. *Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Ne Iudæi cauillari possint & dicere. Hi non sunt illi, qui mittendi erant, quorum pedes laudauit Esaias. Si enim hi non sunt, qui nam erunt? In his uidemus, quod Esaias vaticinatus est, pacis atque bonarum annunciationem compleri.

Esa.52.

Vel Esaiæ ergo, non credite Iudæi, vel his Apostolis, nempè mihi & cæteris adhibete fidem. Missi nanque à domino, euangelium hoc, pacem hanc, faustum hoc nouum, diuinæ reconciliationis vobis prædicamus. Non ex nobis uenimus. Deus nos legatos uobis destinauit. Qui nos ergo spernit, dominum spernit, qui nos audit, dominum audit.

Luc.10.

Secũdum quod uidere oportet, hoc est. *Quomodo credent, quem non audierunt? Quomodo autem audient, sine prædicante?* Nam cum sit auditus interior & exterior. Vnde illud est. Qui habet aures audiendi, audiat. Et illud. Omnis qui audiuit à patre meo, & didicit, uenit ad me. Audiam quid loquatur in me dominus meus. Quibus omnibus indicatur, non esse tantum hunc aurium auditum, sed & cordis. Difficultas est, de quo auditu Apostolus, intelligat. cum dicit. *Quomodo credent, quem non audierunt?* Quomodo intelligit. Non potest de auris auditu intelligere. Nam Paulus, sine auris auditu, in Christum credidit, tãtum interius edoctus ab eo. Abest enim ab omni ueritate, vt Ananias, aut alius quispiam cũ fidei mysteria docuerit. Propterea nanque indignabundus clamat Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem. Non acquieui carni & sanguini. Neque ueni ad antecessores meos Apostolos. Neque hi qui uidebantur aliquid esse, aliquid mihi contulerunt. Intelligit ergo de auditu interiori. Cum uero dicit. *Quomodo audient, sine prædicante?* Quomodo intelligitur? De auditu interiori? non. Nam nullo docente homine, auditur vena susurri Dei, ut inquit Iobus. Vnde Christus. Oues meæ, vocem meam audiunt. Nõ potest ergo uitari, quin laboret in æquiuoco Apostolus. Transit enim ab auditu cordis, ad auris auditum. Quare & nihil concludit. Verum si intelligas, quod de populis loquitur, de promiscua scilicet cum Iudæorum, tum Gentilium multitudine, difficultates omnes solutæ erunt. Populi nanque, sine auris auditu, non credunt, licet particulare priuilegium fiat aliquibus de populo, ut sine prædicante, Deum docentem audiant. De auditu ergo auris, nõ autem cordis, semper sermo est. Non enim debet regulam generalem, particularium quorundam priuilegium, uiolare. Et ita rectè dictum est. Quomodo credent populi, sine auditu exteriori? Quomodo audient exterius sine doctore? Nec ad intelligẽdum, sine magistro sufficimus. Vide quomodo ad credendum sufficiemus. Habes uerbum sanctissimi illius Eunuchi, qui cum librũ teneret, domini uerba cogitatione conciperet, lingua volueret, labijs personaret, à Philippo interrogatus. Putas ne intelligis, quę legis? Respondit. Et quomodo possum, nisi aliquis me docuerit? Et nihilominus hodie (proh pudor,) sacram scripturam, librum vtiq; signatũ, quem nemo aperire potest nisi ille reserauerit, qui habet clauem Dauid, super humerum eius, omnes docere volunt priusquam discant. In cunctis disciplinis, quinimmo in cũctis artibus, quãtuncunq; uilissimis, præceptore egem⁹: absque doctore minimè esse possumus, quod cupimus. Solam scripturã sacrã, passim omnes sibi uendicant. Vix legere sciunt nonnulli, & prædicare audẽt.

Apoc 2. Ioan.6. Psal.84. Gal.1. Iob.4. Ioan.10 Act.8. Apoc.3.

O scelus. Hinc hæreses, sectæ, in Christi ecclesia repullulascunt. Sicut enim prædicatoribus, si docti sint, nihil utilius. Ita si ignari, nil pestilentius. Sequitur.

Sed non omnes obediunt euangelio. Esaias enim dicit. Domine, quis credidit auditui nostro?

Quoniam enim dixit Apostolos, annunciasse pacem, annunciasse bona, ne Iudæi dicant, expectauimus pacem, & non uenit, mala omnia irruerunt super nos. Tribulatio quasi tẽpestas ingruit, superuenit repentina calamitas, compleuit dominus furorem suum, effudit iram indignationis suæ. Hi ergo non fuere illi, de quibus Esaias dixerat. Quã spetiosi pedes euãgelizantium pacem, euangelizantium bona. Fuerunt pseudo prophetæ, nunciarunt enim pacem, & non uenit. Respondet. Hoc ideo accidit, quia euangelio non credidere, quod Apostoli prædicabant, paucis, nanque exceptis, omnes increduli fuere. Si credidissent, bonorum omnium compotes fuissent. At minime crediderunt. Ni mirum itaque, si diuinis pollicitationibus frustrati fuere. Ne autem Iudæi hinc amplius ansam acciperent, dicerentque. Hoc signum est, quod hi non fuere illi, qui mittendi erant. Namque omnes illis credidissent, quorum pedes spetiosi fuissent, quorum ora pacem, bonaque cælestia annũtiassent. Adducit Prophetam eundem Apostolus, qui non modo nõ omnes, sed paucos fuisse illis credituros, abundè prædixit. O miram Pauli sapiẽtiam. Quid te turbat Iudæe, in Christi Iesu euangelij nouitate? Turbat me dices, quod paucos uideo Iudæos, in illum credidisse. Quinimmo hoc te potius accendere, & confirmare debet, vt in Christum credas. Quandoquidem vides, & hoc prædictum esse, quod pauci Iudæi crederent. Siquidem omnes. Immo si multi in Christũ credidissent: tu de Christi ueritate dubitare deberes, quoniam Propheta dicit, A paucissimis illum suscipiendum fuisse. Verum postquam uides, euentum oraculis consonare: cur ueritate agnita, ad illum non accedis?

Hier. 8.

Esaias ergo, qui spiritu magno vltima vidit, futura ostendit, & abscondita antequam euenirent, prædixit pro Apostolis, de quibus antea dixerat. Quã spetiosi pedes euangelizãtium pacem, euangelizantium bona. Loquens, eorumque uicem agens, inquit. *Domine.* Hoc enim uerbum, à septuaginta interpretibus additum est. *Quis credidit.* Idest. O quàm pauci ex Iudæis crediderunt, *Auditui nostro.* idest his, quæ à nobis audiuere. Idem ergo est credere, & obedire fidei vel euangelio. Audis igitur Iudæe Esaiam, nõ tantum dicere, quod non omnes, sed quod paucissimi crediderunt. Licet autem in præterito tempore, prophetarum more loquatur. Loquitur tamen pro Christi Apostolis. Nam subdit. *Et brachium domini, cui reuelatum est?* Quid enim est brachium domini, nisi Dei filius Christus Iesus, per quem pater, tanquam ꝑ brachium omnia facit? Vnde illud. Oĩa per ipsum facta sunt. Et illud. Fecit potentiam in brachio suo. Reuelatum est ergo Israeli, ab Apostolis, hoc brachium Dei: quis tamen credidit? Non vult dicere nemo. Sed pauci. Cum Moses dicebat supra. Quis ascendet in cęlum? quis descendet in abissum? Significabat neminem posse ascendere, neq; descendere ad Messiam deducendum, vel reducendum. At hic Esaias, quãuis eodem modo loquatur, non idem tamen intendit, uidelicet, quod nemo crediderit, sed quod pauci. Nisi forte dicere velis, quod & nemo credidit. Namque & mos est, vt cum paucos admodum in aliquo loco uidemus, nemo hic est, dicamus. Quem morem sequutus Psaltes, dicit. Saluum me fac domine, quoniam defecit sanctus. Et Micheas. Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Cum tamẽ alibi dicatur. Custodi me, quoniã sanctus sum. Deinde dicit.

Ioan. 1. Luc. 1. Rom. 10. Ps. 11. Mich. 7. Ps. 85.

Ergo fides est ex auditu. Exteriori. Ex illo uerbo. Quomodo credẽt ei quẽ nõ audierunt? Sequitur hoc. *Auditus autem per verbum Dei.* Scilicet prædicatũ. Hoc sequitur ex illo. Quomodo audiẽt sine prædicante? Reliquum est, ut concludas, Ergo fides per uerbum Dei prædicatum.

catum. Non prædicatur autẽ nisi à missis. Mittuntur autem diuina gratia. Ergo fides est ex gratia Dei, non ex nobis: Quod principaliter in illa Pauli deductione, intenditur. Quomodo credent ei qué non audierunt? Interiecto ergo, verbo illo quasi per parenthesim. *Sed non omnes obediunt euangelio.* Ex illis interrogationibus hoc deduxit. *Ergo fides est ex auditu.* Si fortasse me interrogaueris. Si quis aure tantum verba audiat, non autem intelligat, erit fides in eo? Respõdebo nequaquam. Oportet ergo audire, & similiter intelligere verba, anteq̃ credat. Neque enim fides est, nisi præcedat uerborum intelligentia. Et forte credulus est, & leuis corde, qui simpliciter audiendo credit, & nullatenus intelligit. Intelligentia autem mysteriorum, sequitur fidem, non præcedit. Neq; enim habet meritum fides, si humana ratio præcederet. Quod fit in sciẽtijs omnibus, naturali lumine inuentis. Plena autem intelligentia, qualis erit in patria, excludit fidem. Ecce igitur fidem, præcedit uerborum intelligentia. Fidem sequitur mysteriorũ intelligẽtia. Fidem tollit cognitio beatorum. Extimulatque ni fallor hoc verbo Iudæos, Gentesque extollit. Nam Iudæorũ maxima pars, signa uidere quærit. Vnde
1. Cor. 1. illud. Iudæi signa petunt. Et illud. Ac-
Matt. 12. cesserunt scribę & pharisæi ad Iesum di-
1. Cor. 1. centes. Volumus à te signum uidere. Græci autem sapientiam quærunt. Sapientia uero ex uerbis auditur, hauriturque auribus magè, quàm oculis.

Non est ergo, quod miracula quæratis, ò Iudæi, inquit Paulus, uerbo & auditu cõtenti estote. Ob id Prophetam interposuit dicentem. *Domine, quis credidit auditui nostro?* Non enim dixit. *Quis credidit* visioni, sed auditui nostro? significans ex auditu, non ex uisu credendũ esse. Immo enim dolet, quod audientes non crediderint, quamuis etiam signa non uiderint. Ne tamen quod leuiter credant, Paulum sibi fauere putẽt, addidit. *Auditus autem per verbum Dei.* non hominis. Humana uerba audire, illicoq; credere, non commendamus, inquit Apostolus, sed diuina duntaxat, qualia erant, quæ Apostoli Gentibus & Iudæis renunciabant. Idcirco laudãtur Gentes, qui in auditu auris obedierint. Vituperantur Iudæi, quod Dei verbo restiterint pertinacissimè. Omnibus profectò miraculis, diuinum uerbum præstantius est, atque efficacius. Nempe, quia miracula omnia, ab illius Psal. 32.
virtute proficiscuntur. Verbo enim domini, cęli firmati sunt, & spiritu oris eius, omnis uirtus eorum. Hinc factũ est, vt à Iudæis contempti Apostoli, ad Gentes transmigrarent. Iuxta illud. Vo Act. 13.
bis oportebat primum loqui uerbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad Gentes.

Duo tamen hic notanda sunt. Primum est. Quod non intelligitur absolutè, fidem esse ex auditu. Nam. Ecce. Diuini duces nostri, (dicit magnus Dionysius, vltimo cap. cęl. Hierarchiæ,) idest Apostoli, probauerunt, infantes recipi ad baptismum, ut salutem consequantur æternam. Mater enim Ecclesia, os maternum paruulis præbet, vt sacris mysterijs imbuantur. quoniam nõdum corde proprio, credere possunt ad iustitiam, nec ore proprio, ad salutem confiteri. Gratiam igitur diuinam suscipiunt, aliter morientes, nequaquã Rom. 6.
saluarentur. Gratia enim Dei, uita æterna. Gratia autem Dei, suapte natura fidem, spem, ac charitatem parit. Fructus Gal. 5.
nanque spũs, charitas, gaudium, pax, longanimitas, fides. Itaque & hi pueri, fidem habent. Non tamen ex auditu exteriori. Intelligitur ergo pro fide, ipse credendi actus. Hic enim est ex auditu exteriori. Pueri autem non credũt, licet habitum fidei habeant. Verum quomodo iusti sunt, quomodo saluantur, quomodo in diuinam gratiam recipiuntur si non credunt? Nam corde creditur, ad iustitiam. Ita arguunt nouelli isti, qui & in sanctos irreligiosi, in mortuos inhumani, & in infantes Matt. 20.
sunt impijssimi. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, dixit Christus. Mar. vlt.
Non dixit. Qui baptizatus fuerit tantum. Non item dixit. Qui baptizatus fuerit, & deinde crediderit, saluus erit. Sed qui primum crediderit, & deinde baptizatus fuerit, saluus erit. Pue-

ri igitur non saluantur, etiam baptizati. Hinc orta est pestilentissima Anabaptistarũ secta, qui denuò baptizãtur, quasi paruulis baptismus nequaquam prosit, cum antequam baptizarent, non crederent. O furor, furorum omnium nouissimus. Nascente Ecclesia, pueri certè non baptizabant, sed adulti tantũmodo. Et quis dubitat, quod adultũ oportet primo credere, q̃ baptizet? Hinc san
Act. 8. cto illi Eunucho, cũ diceret. Ecce aqua Philippe, quis me prohibet baptizari? Rñdit Apostolus. Si credis ex toto corde licet. Nec baptizatus est, nisi cum dixit. Credo filium Dei, esse Iesum Chri-
Mar. 16. stum. Propterea dixit Chrs. Qui crediderit, & baptizatus fuerit. De adultis. n. loquebatur. Verum crescente tandẽ ecclesia, diuino spiritu edocti Apostoli, intelligentes magnũ hoc diuinæ pietatis sacramentum, infantes, sicut primi parẽtis peccato, generatione carnali citra ꝓpriam culpam filij iræ nascũtur: Ita posse, spiritali natiuitate, Christi Iesu gr̃a, citra eorum operam effici filios Dei. Nõ enim minus est efficax Christi donum, q̃ Adæ delictum. Quod longe lateque docuit Paulus noster. Huicque iungen
Ioan 3. tes uerbum Christi. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnũ Dei. Si Dionysio credimus, capite ultimo cœlestis Hierarchiæ, decreuerunt eos baptizari posse: Quamuis ipsi nõ credãt. Quæ ergo dementia est, baptismum iterare? Originale peccatum, non est nisi unum. Baptismus itaq;, non nisi unus. Abluimur. n.
Eph. 4. vt illam unam sordẽ detergamus. Hinc Paulus. Vna fides, unum baptisma. Adde. Vna est Christi mors. Chri mors
Rom. 6. autem, baptisma consecrauit. Quicũq;
Heb. 6. baptizati estis, in morte ipsius baptizati estis. Cur ergo denuo baptizamur, rursus crucifigentes nobis filium Dei, & ostentui habentes, ut dicit Paulus? Est & uerbum Nicodemi cõtra Anabapti-
Ioan. 3. stas. Nunquid põt homo in uentrẽ matris suę, iterato introire & renasci? Vterus repeti non potest, ergo nec baptismus. Quid. n. est baptismus, nisi generatio spiritalis? Semel tantum carne nascimur, semel tm̃ spũ renascimur. Quod Nicodemus dixit de natiuitate carnis, tu intellige de natiuitate spũs. Si tamen de aliquibus dubium sit, an fuerint baptizati, non negauerim eos baptizãdos esse. Sed his uerbis præmissis. Si baptizatus es, ego non te baptizo. Sed si nõdum baptizatus es, ego te baptizo ĩ nomine patris, & filij, & spũs sancti. Non enim uidetur iterari, quod esse factum nescitur. Et de hoc satis.

Secundum est. Quia Paulus, nullo alio modo uidet dicere, fidẽ Dei donũ esse, nisi quia est ex auditu, auditus ex ꝑdicatione, prædicatio ex legatione, legatio ex gr̃a. Hoc autem mirum in modum Pelagio fauet. Is nanq; dicebat. Iõ Fides est donum Dei, quia Deus sua gratia Euangeliũ inuulgare fecit. At eo inuulgato, quod illi obediamus, vel credamus, ex nobis est, nec alia requirit gr̃a. Quod sanè virus, caue ne tu biberis, & si biberis, euome. Est enim dogma pestiferum. Scito itaq;, quod Paulus hoc in loco, nõ vult dicere, quod qui Chri euãgelium audit, quod Apostoli prædicãt, ex se sine Dei gratia credere possit. Sed hoc est, quod unicè molitur. Audire est necessarium, intelligendo communiter vt exposuimus. Non est itaq; hic sermo de sufficientia, sed tantum de necessitate. *Fides ex auditu.* Idest non sine auditu. Populi enim non credunt, (fide explicita intellige) nisi à prædicatoribus, & doctoribus, quæ credenda sunt, doceantur. Propterea Paulus, in Macedoniam missus est. Philippus in Samariam, ad Cornelium Petrus, ut erudirentur illi de his, quæ credere oportebat. Et omnes Apostoli, in omnem terrarum orbem delegati sunt. dictumque est ill's. Euntes, docete omnes Gẽtes. Doctore itaq; indigemus. Verum Matt. 28.
enimuero vt credamus, audire non sufficit. Neque cum Paulus dixit, Dei donum est fides. Hoc tantum intellexit, quod Pelagianis sat esse uidetur, & satis quidem non est. Sed mens eius hęc fuit. Nisi Deus mentem emolliat, inclinet, cordisque ostium aperiat ad hæc fidei mysteria credendum, etiam explicita & prædicata, miraculis quoq; comprobata, nemo credet. Vt uerba sanè hominum, non ut Dei uerba ꝑcipiant. Hinc illud. Aperuit dominus cor Lydię

purpu-

Act. 13. purpurariæ, vt intenderet his, quæ dicebantur à Paulo. Et illud. Crediderũt, quotquot erant præordinati à domino. Nec dicas. Initium fidei ex nobis est, at consumatio, augmentum ex Deo est. Et hoc Pelagianum esse, & falsum, null⁹ sanę mentis ignorat. Nam plus est incohare, quod non habes, quàm augere, quod iam habes. Nobis ergo, quod pl⁹ est tribuemus, quod minus autẽ Deo? Absit. Propterea Paulus aptissimè ostẽdit, & ipsum fidei initium, credẽdi scilicet ea, quæ populis prædicabat, ex Deo esse. Vnde & illi gratias agit, quod Thessalonicenses, uerbis suis credere incæ-

1. Thes. 2. pissent. Gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum percepissetis à nobis uerbum auditus Dei, excepistis, non ut uerbum hominum, sed sicut est verè verbum Dei, quod operatur in uobis, qui credidistis. Num irridet Deum Paulus, vel adulatᶜ Deo, gratias illi agẽs de hoc, quod ipse non fecit? Non erremus fratres. Dei donũ est incipiens fides, ne tm̃ Apostolum, merito uanũ iudicem⁹. Est & illud ad Colossenses. Ora-

Coloss. 3. tioni instate, orantes pro nobis, ut De⁹ aperiat nobis ostiũ uerbi sui, ad loquẽdum mysterium Chri. Quomodo aperitur ostium uerbi Dei, nisi cum audiẽtium sensus aperiuntur, ut credant? & quæ ad ædificandam salubrẽ doctrinã prædicantur, & disputantur, admittãt, ne clauso corde per infidelitatem, ea q̃ à prædicatoribus dicuntur, improbent ac repellant. Non oraret aũt, ut Deus ostium aperiret, nisi ab eo aperiri sentiret. Vnde & ad Corinthios inquit. Per-

1. Cor. 16. manebo Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim, mihi apertum est, magnum & euidens, sed aduersarij mul-

Ibidem. ti. Et iterum. Cum uenissem Troadem in Euangelio Christi, & ostium mihi apertum esset in domino, non habui requiem spiritui meo. &c. Vides quomodo dicit, ostium apertum sibi esse in domino, idest per dominum. Cũ itaque (vt finem faciam,) dicit hic. *Fides ex auditu.* Vide ne addas, tantum. Certè non sine auditu, sed non tantum ex auditu. Confert, qui audit, & qui auditur. Qui auditur quidem, qm̃ habet nescio, quid latentis energiæ uiua uox. Vnde prędicator, Dei adiutor est. Iuxta illud. Dei. n. adiutores sumus. Sic 1 Cor 3

nos existimet homo, ut ministros Chri, & dispẽsatores mysteriorũ Dei. Qui au- 1. Cor. 4.

dit, quoniam obaudire põt. Verũ, neq; qui audit, neq; qui auditur, primas partes habet, sed Deus qui in audiente nescio, quid insusurrat interius, cum is q audit, resonat exterius. Ex his, uerbũ illud resolue. Prope te est uerbum hoc in ore, & in corde tuo. Et non est supra te præceptum hoc, vt credas, quod Dei filius de cęlo, se se ad terras demiserit, atq; mortuus fuerit, & surrexerit. Non absolutè, sed Deo primum te mouente, doctoreq; te imbuente. Aliter nisi De⁹ te moueat, nisi prædicator te doceat, ex te ipso non potes ad id credendum, immo nec concipiendum ascendere. Et ita procul est à te, in cęlo situm: Propè beatos, qui mysteria illa iam clarè uidẽt, atq; etiam in abisso apud demones, qui hęc omnia credunt & contremiscunt. Est ergo donum Dei fides, & non sine nobis uolentibus donatur. Quod si Augustinum mihi adducas dicẽtem. Deus illam operatur in nobis sine nobis. Responsio est. Sine nobis cooperantibus. Deus. n. illam infundit solus, quia creat fidem immediate, sine nostra cooperatione. At non sine nobis operantibus. Cõsensus. n. requiritur. Simile est si dicas. Sol domum meam absq; mea ope, illuminat. Certè enim lumẽ solis, à sole tantum est, non à nobis. At requiritur, quod fenestram non claudas, aliter. n. sol domum nequaquam illuminabit.

Sed dico. Num non audierunt? Immo in oẽm terram, exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Intelligis dubitationis scopum, quam his uerbis excludit Apostolus? Scopus hic est, ex his, q̃ supra dicta fuere. Nõ inuocãtes nõ saluantᶜ: nõ credẽtes, nõ inuocant: nõ audientes nõ credũt, nõ audiẽtes itaq, nõ saluantᶜ. Ad uitiũ ergo redire uidetᶜ autoris: qui non oẽs audire fecit, ut oẽs saluarentᶜ. Vide igitᶜ, quãta animositate r̃ndet, quanta exuperãtia argumentationem reflectit, atq; dissoluit. *Sed dico.* aduersatiuè. *Num non audierunt.* omnes? Immo nõ sunt loquelæ, neq; sermones, per quos nõ sint Apostolorum uo-

ces auditæ, cum omnibus linguis euãgelion prædicarent. Audiebat autem
Act. 2. vnusquisq;, lingua sua illos loquentes.
In omnem terram exiuit sonus eorum.
Ps. 18. Soni nomine, miraculorum famam intellige, quæ pro nouitate ipsa, p Gentes singulas, p vulgus omne, quod terrę nomine exprimit Psaltes, excellenti opinione currebat. *Et in fines orbis terræ uerba eorum.* Per fines terræ Principes, Philosophi, Cæsares intelliguntur, qui legum, ditionumq; septis, tanquã agrorũ termini, terram custodiunt. Non modo igitur miraculorum fama, vniuersi orbis plebeculam cõcitauit, sed & uerba, doctrina scilicet illa noua & paradoxa, principum, sapientumq; aures, ipsis ẽt Apostolis viuentibus, penetrauit. Non quod ipsi totum mũdum perlustrarẽt, omnem Asiam, omnem Aphricam, omnem Europam, sed quod omnino, doctrinæ illius paradoxæ, quam prædicabant, rumor non inanis, nullam ad terræ habitabilis plagam, non peruenit. Non dico ad singula oppidula, ad singulas casas, ad singulos homuntiones.
Matt 4. Neq; enim etiam illud, Ostendit ei omnia regna mundi, debet intelligi, quod regnorum urbes, oppida ut constat, minutatim ostenderit. Intelligitur ergo, quod peruenit doctrinæ fama ad excellẽtes uiros: in singulis regnis, ĩ singulis climatibus, in singulis prouincijs. Vnde uiuente Petro, æternæ uitæ clauigero, vsque ad extremas Gallias, Chri nomen inuulgatum est, & doctrina. Adeò vt in Senonensi Vrbe, extat Ecclesia in Beati Petri uiui nomine. Quia cum ipse viueret, ad eius honorem ædificata fuit, & cõsecrata. Necesse est tamen, ut hic intelligatur, Apostolorũ uerba, omnem quidem terram peruasisse, at non nisi in generali. v.g. quod unum cruci turpissimè affixum, pro Deo adorarẽt, quod mortuorum resurrectionem dicerent futuram esse, & similia. Præcipuè autem, non omnis mundus eis uiuentibus, legis nostrę dogmata intellexit. Sed quotidie audiuntur multæ insulę, & audient. Verum, qm̃ Paulus, tanta cõstantia locum hunc dauidis adducit, ut omnes probet audiuisse. Est ne uerum, quod Pauli tempore, dum hanc scriberet epistolam, in omnem terram exiuisset Apostolorũ sonus, & in fines orbis terræ uerba eorum? Eo modo uerum est, quo illud supra capite primo. Fides uestra annuntiatur, in vniuerso mundo, per hiperbolam. Et fortasse alia regula potest uerum esse, quoniam quod parum distat, nihil distare uidetur. Mo- Rom. 1.
dicum enim tempus intercessit, ab hac Pauli Epistola ad Euangelij, in omnem terram inuulgationem. Potuit ergo dicere. Iam inuulgatum est. Inuulgatur quidem, tantaque celeritate percurrit orbem, vt iam percurrisse credi possit. Sed si uiuentibus Apostolis, in omnes nationes euangelium prædicatum est, quomodo uerum est illud Christi uerbum. Prædicabitur hoc euangeliũ re- Matt. 24.
gni, in uniuerso orbe, & tunc erit consumatio? Non est idem dicere. In omnẽ terram exiuit sonus Euangelij, & miraculorum fama, atq; doctrinæ Chri, & dicere, Prædicatum est Euangelium in omnem terram? Prędicare euangelium ubiq;, non est solum famam inuulgari, sed est apertè, & particulariter ad omnes Gentes, Chri legem annunciare. Ita ut omnes sint inexcusabiles, si credere noluerint. Quod sicut experimẽto patet, non esse impletum. Videmus enim nr̃a ætate, inuẽtas esse nationes, patribus nostris semper ignotas. Nauigatur nanq; sub polo antartico, supra quadraginta gradus eleuato, quod nunquam fuit seculis prioribus auditũ. Nã uix sub æquinoctiali, habitatio comperta fuit. Ita nemo dubitari debet, quin sit implendum. Propterea ergo dixi, qđ generaliter, doctrina terram omnẽ peruasit, sed non particulariter. Prædicare aũt, particularem notitiam significat, & exactam illam inuulgationem famosã; sequuta est consumatio Hierusalẽ atq; consumptio, quadragesimo secundo anno post Chri necem. Verum mundi consumatio erit, cum prædicatum fuerit euangelium ad omnes Gentes. Vel fortè, cum uniuersus orbis euãgelium receperit. Inuulgatum est igitur, non prædicatum: vel si prædicatum, non dũ receptum. Cum ab omnibus recipiet, Ioan. 10.
fietq; unum ouile, & unus pastor, tunc iudicabitur seculum per ignem. O diẽ felicem.

Matt.24. felicem. Quando hæc erunt? At nō est penitus dileta dubitatio. Aliqui enim non audierunt, hactenus ex dictis: illi ergo credere non possunt. Quoniam fides non sine auditu. Non possunt itaq; inuocare, igitur salui esse non possunt. Cur ergo damnantur? Intelligis? Responde tu. Non damnantur de hoc peccato infidelitatis, de alijs damnant' peccatis. Ita dicebat Christus. Si non uenissem, & loquutus eis non fuissem, peccatum non haberent. Nō absolutè peccatum non haberent, sed infidelitatis peccatum, non haberent. Nemo itaque iniustè perijt, qui non audierit. Non damnabitur quia non audierit, damnabitur, quia à lumine naturali exorbitauit. Damnabitur, quoniam unū Deū, quem totus orbis glorificat, non agnouit. Damnabitur, quia animam propriā, multis & magnis sordibus conspurcauit. Damnabitur, quoniam quod sibi fieri uoluisset, alijs non fecit. Nemo causetur in corde suo. Si enim lumen naturale sequatur homo, quod & inter siluas alitus sequi potest. Nulli enim sufficienti ope deest Deus, nisi ipse primū multoties sibi defuerit. Dulcissimus nanque est, amicorum omnium Deus, primus in accessu, vltimus in recessu. Ne puta illum periturum esse. Angeli, qui nos custodiunt, illum ad Christum deducent. Venient iumenta, & illum è siluis eripient, quo doctorē inueniat, apparebitque illi Deus, ut saluetur. Omnis orbis pugnabit pro eo, modo diuinæ gratiæ non sit ingratus, ne pereat. Nunquam ergo tibi quæso in mentem ueniat, alicui Deum deficere. Puta magis, semper nos Deo deesse: adnitereq;, ne tu desis gratiæ Dei, vt inquit Paul'. Quis enim unquā fecit, quod potuit, & Heb.12. perijt? Iam itaque Apostoli mentem intelligis. Sequitur.

Sed dico. Num non cognouit Israel? Primus, Moses dicit Ego ad æmulationem prouocabo uos in non Gentem, in Gentem stultam irritabo vos. Esaias autem audet, & dicit. Inuētus fui ab his, qui me nō quærebant manifestus factus sum his, qui me non interrogabant. Ad Israel autem, dicit. Tota die, expandi manus meas, ad populum non credētem, sed contradicentem. Deut. 32. Esa.65. Ibidem.

Ioan.15.

Magnam obiectionem diluit nunc Apostolus. Ostenso nanque, quod excusari nemo potest, quin tubæ Apostolicæ sonum audierit. Reliquum erat, ut Iudæus excusaret hoc fuco, suam ipsius pertinaciam, & incredulitatem. Quid si audiuimus, & non intelleximus? Audire satis non est. Deus, vt intelligeremus, corda nostra haudquaquam mouit. Nos mysteria hęc, sectæ huius, nunquam intelligere potuimus. Ni mirum itaque, si non credidimus. Non cognouistis Iudæi inquit Apostolus? Immo optimè sicut audistis, cognouistis. Sed semper incircuncisi corde & auribus, restitistis, & contradixistis. Act.7. Nemo igitur uestrum quæratur, quod Gentes in loca uestra subrogatæ sint. Nanque & hoc ipsum uos clarissimè intelligere potuistis, potestisq; ex uatum eximiorum oraculis, quos inter omnes, Mosis & Esaiæ commendatis. Ipsi.n. uno ore dixerunt, vos repudiatos esse, & eligēdos Gentiles, nulla alia ratione, nisi quia cū Philosophiæ euangelicæ ueritatē agnoueritis, & durissima facie, & indomabili corde reluctari uoluistis: Gentiles certè, non propter eorum merita, electi sublimatique sunt, sed gratis. Non enim quærebant Chrm, quoniam legem nō habebant, nec prophetas, & ultrò eos adiuit. Iesum non interrogabant: quinimmo neq; Deum. Augures potius, maleficos, demones interrogabant, à quibus responsa petebant. Et ipse non quæsitus, palam illis se se obuiam fecit. At uos, omnino vestra incredulitate, uestra culpa reiecti estis, qm̄ in cruce extēsis manibus Iesus nr̄ adhuc, pro uobis præcabatur. Et uos in illum rabbidi, cū animam illam exhalaret, insurrexistis. O scelus scelerum. O inespiabile piaculū. Vos illum irridebatis, & ipse uos deplorabat, vrm casum, uestramq; ruinā. Vos ī eū sēp deseuistis, & ipse ī oī uita ad uos citandos, locupletandos, gratia, donarijs, expandit manus suas. Gentes canes uocabat, ut repulsæ, ab eo recederent Matt.15. Philip.3. Omnes nanq; suas gratias, uobis vnicè conferre uenerat. Vobis unis, ui uæ uocis oraculo prædicauit. Vos uni illius serenissimam faciem, in quam desiderant angeli prospicere, cōtēplati 1.Pet.1. estis.

estis. Vobis unis, tot miracula fecit, quę describuntur per singula, cęcis uisum, surdis auditum, mortuis uitam, morbosis incolumitatem præstitit. O impias uestras mẽtes. O pectora dura, nunquã potuit vos demulcere, sed omnibus feris crudeliores, & uerbo & opere illi
4 Re 23. ĩsultastis, & cõtradixistis. Meritò itaq;, iuxta Mose oraculum, cui nõ surrexit Propheta similis in Israel, Gentilem populum adeò sublimauit, ut iam uos ipsi, illi tantam gloriam, tantam felicitatẽ inuideatis, & tanquam canes irritati, & prouocati, vnusquisque uestrum prę liuore, in Gentes dentibus fremat, & tabescat. Ne mirare Iudæa, quod tanto odio pcita, in præputiatos excãdescas. Non hæc sine numine diuum eueniũt. Olim ipsi dispersi erant, ut Gens vel populus dici non possent. Insipientes erãt quàm maximè, idola muta colentes. Nunc uos non estis, Gens, dispersi estis per omnem terrarum orbem, insipientes facti estis, scripturas non intelligẽtes. Quæ ut uidetis, tam apertè contra vos clamant. Propterea Gentilibus inuidetis, & in urbe Roma contra illos contenditis, quod uobis prælati sint, quod regnum habeant super vos, quod illi filij Dei sint. Ecce primus inter Vates uestros, qui olim hæc prædixit futura. *Ego Deus ad æmulationem*, ad inuidiã *prouocabo uos, In* pro per, *non Gentem, & in* pro per, *Gentem stultam irritabo vos. Esaias autem.* audet, idest audenter loquitur, nec serram timet, qua à uobis perfidi sectus est, quoniam in uos inuehebatur. Spiritus enim Dei illum audere facit, & dicit. *Inuentus sum his*, scilicet Gentibus, *qui me nõ quærebant, &c. Ad Israel autem.* Idest aduersus Israel, de eo loquens, dicit in Dei, vel Christi persona. *Tota die*, in omni uita, omni tempore, in nutricis modum, quæ paruulo ambulare nescienti, nec valẽti, manus porrigit, vt manum manui iungens, ea duce ad illam ueniat. *Expandi manus meas, ad populum Israeliticum*, quo mea fultus ope, qui ex se claudus erat, rectè ad me perueniens, saluaretur. At uidi illum *non credentem, &* quod magis est, expertus sum semper reluctantem, & *Contradicentem.* Quis ergo uos populus duræ ceruicis, ualeat excusare? Vndecunque fieri potest, pro uiribus contendo, vt uos defendam, inquit gemebundus Apostolus. sed certè, nec vmbram inuenio, à rerũ natura deuictus.

Deut. 32.
Esa. 65.
Ibidem.

Habes decimi capitis finem, quo Iudæorum casum, atque ruinam excusauimus, & exaggerauimus. Sequitur.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

Ico ergo. Nũ repulit Deus populum suum? Absit. Etenim, ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin, non repulit Deus, populum suum quem praenouit.

Cum Paulum Apostolum, in secretioribus mẽtis meę recessibus, ante oculos positum considero, Roma. Tam uario septiformis spiritus impetu, huc & illuc, hac & illac, conatum, actumq;: nunc attrahẽtem, compatientem, consulentem: nunc comminantem, increpantem, arguentem: modo durum, asperum, rigidiusculum: modo benignum, Lenem, tractabilem: Hinc docentem, ratiocinantem, disputantem: illinc extaticum, suspirantem, admirantem, tacentem; Quandoque deprimentem, expugnantem. Quandoque defendentem, erigentem, uidere uideor piscatorem, qui piscandi studiũ delitias putet, antiquam Romanorum nobilitatem æmulatus, apud quam in magno prætio& celebritate, piscatio habita fuit. Et propterea, nihil quod ad piscationem conducere possit, ommittat. Sed enitatur modis omnibus, quò deinde piscium copijs locupletatus piscinas & uiuaria prætiosissimis referta piscibus, instruat. Vnde & in maribus nostris, tanquam in terra fruges, peregrinos pisces seminare possit. O magnum piscatorem Paulum, uerè Romanum. Piscatorem inquam hominum, non piscium. Piscinarius esse uolebat, quod de Lucio Philippo, atque de Hortensio dixerat Cicero. Propterea piscabatur, vt undiq; homines, in Christi piscinam congregaret. Adeo autem feliciter piscatus est, vt ex omni piscium genere, ex Oceano in sagenam, è fluidis inquã & procellosis huius mundi aquis, ad portum salutis, omnium linguarũ homines adduxerit. Nõ ignorabat hamũ: non nassam, nõ iacula, non rastra, non uenena, non rethe, etiam auratum, è purpura, & cocco nexis funibus, quo Nero piscari solitus erat. Oẽs modos artis piscatoriæ, optime nouit. Non uides quãta utit̃ uarietate, quãta arte, ad capiendos hoĩes? Nunc in uirga uenit, nũc in spũ mãsuetudinis, nũc incrudescere illũ uides, nũc leniri, nũc acriter pũgit, nunc consolat̃, exacerbat, medetur, percutit, sanat, mortificat, uiuificat, mactat, saluat, exaggerat, mulcet. Se se pro loco, pro tempore, pro moribus, oĩbus accõmodarè studens, ut nemo resiliat, vt oẽs ad sagenam ueniant· oĩa omnibus fact⁹ est, vt oẽs lucrifaceret. Quẽ piscatorem uidisti tu unquã, tanta sapiẽtia, tanta felicitate piscari? Sed ad particularia descẽdo. Exaggerauit nuper, Iudęorũ casum. Exaggerauit autem tã in immensum, ut dixerit, eos ad tantã miseriam deuenisse sua ipsorum culpa, ut Gentibus, populis alioquin stultissimis, & indignissimis, inuidere cogant̃. Nũc ergo ne desperarent, atq; desperati, piscatorem quantumuis trahentem refugerent, tãquam rastro percussos, vel ueneno stupidos, esca salutari suscitat, & allicit. Tria ostẽdẽs potissimum. Primo. Quod non omnes Iudæi à Deo repudiati sunt, licet multi. Secundo. Quod utile fuit, & ita aliquo modo bonum, Iudæos cadere. Tertio. Quod qui cecidere, non ita cecidere, vt & surgere modo uelint, non possint. Hæc, itaque tria solatia, affert Gentis suæ infelicitati. Quod casus uniuersalis non est. Quod non inutilis. Quod non irreparabilis. Vide autem & modum, quo id facit. Vnde & hoc est admirabile, personam dubitantis induit, dubiumque admodum formidabile proponit.

1. Cor. 9.

Dico

Dico ergo. Num Deus repulit populum suū? Qui populus suus olim fuit, nēpe Israeliticus: de quo illud est, Nos autem populus eius, & oues pascuæ suæ. Beata Gens, cuius est dominus Deus eius, populus quem elegit in hæreditatem sibi. Adeo ne repudiatus nūc est, quia non credidit, & quod magis est, Deo expādente illi manus, ut ad eum accederet contradixit? Repudiatus inquam, vt iam suus non sit? Ideo autem, tam expauescēdam vocem proponit, ut cū omnino hoc à Iudæis sublatum esse intelligeretur, dulcius accipiatur, & iucundius. Propterea statim negat, & destruit. *Absit.* Non modo inquit, non repulit, sed *Absit*, vt repulerit: quasi diceret. Et falsum est, & impossibile, adeo vt animus horreat, cū auris audit, repulit Deus populum suum charum, scilicet antea, singulariterque dilectum. Non sat uero fuit Paulo, respondendo negare, sed & responsionem corroborare voluit. Si Iudæorum Gentem, ob eorum incredulitatem erga Christū Iesum, prorsus reiecisset Deus, quomodo sui nominis pręconium, misteriorum eius dispensationem, primas ecclesiæ suæ dignitates mihi credidisset? Nam ego proselitus non sum. Hæbræi estis, & ego. Israelitæ estis & ego. Semen Abrahæ estis & ego. Addite. Lupus rapax fui, uere Beniamin, & cognatione contribulum, & mysterio. Nō modo enim uerbis, huic sectę contradicebam, sed tāquam Lupus in dominicum ouile grassabar. Si ergo me, nō modo, non repulit, sed elegit: elegit autem ad tātum fastigium. Positus enim sum ab eo prædicator, Apostolus, & totius orbis magister: appellauit me dominus vas electionis, non electum duntaxat, dictumque est mihi. Sufficit tibi gratia mea. Quomodo putandum est uos, quamuis non credentes, quamuis contradicentes Christo Iesu, prorsus & finaliter reiectos esse? Hinc vides, Apostolo notam fuisse suiipsius prædestinationem, vel electionem: quod diuina reuelatione, neq; alio modo factum fuisse credere quisque debet. Particulareque priuilegium fuit. Neq; enim omnibus datum est. Cuius rei si quæratur ratio, respondebo statim: quod non omnibus prædestinatis, eorum prædestinatio reuelatur. Quoniam non est cōueniens. Non est autem conueniēs dupplici ratione. Primo quidem, quia si certum esset prædestinatis omnibus, notā esse suam ipsorum prædestinationem, tunc non prædestinatis, certum esset se non esse prędestinatos. Deduco. Quotquot prędestinati sunt, clarum est quod sciunt se esse prædestinatos, quotquot igitur non sciunt se prædestinatos esse, perspicuum est, quod non sunt prædestinati. Non prædestinati, non sciunt se prædestinatos esse, ergo ipsi scirent, qđ prædestinati non essent. Modo igitur quodam, ad desperationē inducerētur. Secundo. Quoniam cum prædestinati sint, qui saluantur, tandem securitas negligentiam pareret, vt uel nō operarētur, vel frigidè, aut tepidè. Optimè itaque factum est, ut nesciat homo communiter, si amore, vel odio dignus sit. Si enim id scire expediret, mihi crede, Deus omnibus reuelaret. Non em̄ tātum necessaria, sed & utilia docet, ipso dicente. Ego dominus docens te utilia. Quod si fortasse putes, omnes sanctos agnouisse, dum in hoc seculo viuerent suam ipsorum electionem, quia scriptū est. Vnctio docebit vos de omnibus. Falleris. Vnctio spūs sancti, docet sanctos de omnibus, quæ ad salutem cōducunt. At nō de omnibus absolutè. Prædestinatio conducit, immo ad salutem necessaria est. Sed prædestinationis, cognitio vel certitudo, nullomodo expedit, (communiter intellige,) expedit aliquibus, propterea aliquibus reuelatur. Sed paucis, quos ęquus amauit Iupiter, & ardēs euexit ad æthera uirtus. Quis enim nesciat, in duellis gladiatores, in pugnis milites, ad brauium nequaquā ascribi, nisi sub conditione? Ad pugnā absolutè ascribuntur, sed ad pręmium nequaquam, vt certi sint, quod eos pugnare oportet. Non sint autem certi, quod brauium consequentur, nisi hac conditione si uicerint. Non coronabitur, nisi qui legitime certauerit. Deus optimus est, optima igitur, optimè facit. Hic est optimus modus, ut unusquisque nostrum sciat, se in arena esse, in

Marginal notes: Psal. 94. — 2. Cor. 11 — 1. Tim. 2. — Act. 9. — 2. Cor. 12 — Eccl. 9. — Esa. 48. — 1. Ioan. 2. — 2. Tim. 2.

in agone ad cõtendendum, ad pugnandum. Militia nanque est uita hominis super terram. Nemo autem sciat absolutè, an coronandus sit vel non: sed tamẽ omnes sciunt indubiè, se coronandos esse, si fortes fuerint in bello, & superauerint: ut omnes timeant, & sperẽt omnes, nemo tanquam securus torpescat, nemo tanquam desperatus animo concidat. Illud ergo ignotum esse uoluit Deus. Hoc autem quis est, qui nesciat, cũ omnis scriptura nihil aliud clamet. Qui uicerit, dabo illi nomen nouum, quod nemo scit, nisi qui accipit: & non delebo eum de libro meo. Et de hoc sit satis incidenter dictum, pro prima Pauli ratione.

Iob. 7.

Apo. 2. & 3.

Quoniam autem frigida hæc Pauli, probatiò uidebatur. *Non repulit Deus populum suum.* Quia me non repulit. Dicere enim potuissent Iudæi. Ita deludis nos Paule? Teipsum unice substituens, pro populo vniuerso? Ita spe uana, nos tanquam infantulos alere credis? Promissiones nobis factas, in te uno asserens esse completas, quãdo reliqui omnes pereunt? Tu ne es populus Israel, semen Abrahæ, quod astra cęli & maris arenam æquabat iuxta Dei oraculum, ad unum Paulum Rachelis nepotem redactum est? Non feremus Paule, nõ feremus hæc tua commenta. Falsis rationibus nos decipis, pompam magnã tua uerba exterius præseferunt. *Repulit Deus plebem suam?* Absit. At demum te unum pro omnibus superstitem dicis. O rem ridiculam. Est ne hoc solatium, quod à te expectabamus Paule, vt uniuersi pereant, tu unus serueris? Propterea ergo Apostolus eadem resumens, rationem, aliam fortissimam addit. *Non repulit Deus populum suum quem prænouit.* Quasi dicere uelit. Firmum fundamentum Dei stat, habens inuiolabile hoc signaculum. Nouit dominus, qui sunt eius. Sunt qui hinc dicũt, Prędestinationem vel electionem, ex pnotione pendere, non prænotionem ex prædestinatione. Ideo enim inquit Apostolus. *Non repulit populum suum Deus,* omnipotens, quia prænouit illũ seruatum iri, bene operaturum, ac idcirco elegit, non repulit. Quibus & testimonium Diuus Petrus perhibere uidetur, dicens primæ epistolæ initio. Petrus Apostolus Iesu Christi, electis aduenis, dispersionis Ponti, Galatiæ, Capadociæ, Asiæ, Bithiniæ, secundum præscientiam Dei patris. At hi modum loquendi scripturę, ignorare uelle uidentur, cum non ignorent, Cum enim de bonis uiris, de his scilicet, qui saluãtur dicit Spũs sanctus, quod Deus eos nouit, non uisionis, sed approbationis actum, magè exprimere intendit. Quo contra dicitur ubique, Deus malos, & qui pereunt, ignorare. Nescio vos. Nũquam noui uos. Qui ignorat Deũ, ignorabitur à Deo. Oculi domini mundi sunt, & non possunt respicere ad iniquitatem. Deus enim omnia contemplatur, bona & mala, uerumtamen nõ nisi bona approbat. Hæc itaque uerba. Nouit dominus uiam iustorum. Nouit dominus, qui sunt eius. Ego cognosco oues meas. *Non repulit plebem suam, quam prænouit.* De notitia approbationis nõ uisionis intelliguntur. Hanc uero notitiam, omnino pręire prędestinationẽ, concedo. Amorem nanque significat approbatio, At Prædestinatio amorem arctare in ordine ad æternam uitam, ut alias dictum est, & dat approbationi firmitatem. Verum notitia hæc, quod ego saluandus sim, quæ uisio est, & cõmuniter præscientia dicitur, prædestinationem supponit. Nunquã enim intellectus diuinus nosceret me saluãdũ, nisi diuina uoluntas primum me saluatum iri, decreuisset. Hinc Theologi, cõmuniter vtentes hac uoce præscientia, in hoc sensu, vt est meracissima intellectus contemplatio, ad eos qui saluãtur, non præscientiam, sed prædestinationẽ transferunt, quoniam primum, quo saluantur ex parte Dei, prædestinatio est, non præscientia. Pro eis uero, qui pereunt, solum præscientiam usurpant. Non enim illam prænotionem, antecedit actus diuinæ uoluntatis, nisi pmissio. Hi ergo vnicè præsciti dicuntur, accepta præscientia, vt uisio est. Illi uerò, vt primum est, approbatio. Accipitur itaque hic prænotio, pro prædestinatione, vel approbatione. Sequitur.

2. Tim. 2

1. Pet. 1

Matt. 25. Matt. 7.

1. Cor. 14 Abach. 1. Ps. 1.

2. Tim. 2. Ioan. 10.

An

An nescitis in Helia, quid dicit scriptura? quam interpellat Deum contra Israel, di-
3.Re.19. *cens? Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt, & ego relictus fui solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit ei diuinum responsum? Reliqui mihi septē millia uirorum, qui non curuauerunt genu Baal. Sic ergo, & in hoc tempore, residuum secundum electionem gratiæ factum est.*

Duo hactenus dixit Paulus, quæ pugnare uidebantur. Primum. Paucos Iudæos saluandos fuisse, ex uerbis Esa-
Esa.10. iæ. Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquam arena maris, reliquiæ saluæ
Esa.53. fient. Et quis credidit auditui nostro? Secundum. Non repulit Deus populū suum, quem prænouit, idest prædixit, prælegit. Istud nanque de populo generaliter intelligi uidetur, non de paucis. Et ita illi obuiare ac repugnare. Vt igitur hanc contradictionem tollere possit, quod ultimo dictum est, nūc declarat. Asseuerans, non omnes electos esse, sed aliquos, non ipsum solum Paulum, sed & alios. Et ne inquit mireris Iudæe, non nouum, quid affero, dicēs, non omnes ex Iudæis electos esse, sed aliquos. Ita fuit & ante nos, Regum tē-
pore, Deus aliquos, non omnes selege-
3.Re.19 rat, scriptura testante. Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genu Baal. Sicut ergo olim uiuente Helia, aliqui electi erant, & non ipse solus Helias, qui idolū, vel Baal imaginem non adorarūt, sed pura fide semper coluere Deum, atq; tandem saluati sunt, & non oēs. Nesciebatq; Helias, q electi essent, nec quot. Ita nunc, nō omnes electi sunt, sed nec omnes repudiati, qui & quot electi sint. Neq; ego scio, inquit Apostolus. Hoc unum tñ scio, quod non omnes repulit, sed reliquiæ quædam manent. sicut & olim. Deus enim suos curat, & regit, etiā prophetis ignorantibus, atque Apostolis. Heliæ tādem, electorum Dei numerus innotuit. Dictum est enim illi, cum facinora uestra, zelo Dei exestuans exaggeraret, aduersusque uos interpellaret. Quod essent septies mille viri, qui deuoti Deo permansissent. Mihi pro vobis continenter præcanti, quot sint reliquiæ uestræ, adhuc reuelatum non est, illi scilicet qui saluandi sunt. Reuelatum tamen est, quod secundum gratiæ electionem, non secundum eorum opera saluabuntur. O utinam perueniāt,
ad numerum centum quadraginta quatuor millia signatorum. Addet, fortasse Apo.7.
Deus, ad hunc numerum multa millia. Hæc omnia uult dicere Paulus, hoc exēplum adducens, hanc historiam, quæ in Helia habetur, idest de Helia, vel in tractatibus de Helia, in tertio scilicet, Regnorum libro. Sed nonne uides, q̄ bellè, quàm latenter, & quàm apertè simul in eis defendendis, eorum crimē exaggerat, ostenditque eos etiam citra Christi mortem, Apostolorumque cedes, nulla esse uenia dignos, in mediū adducens Heliam, qui mūdi stupor habebatur; qui Prophetarum uertex extiterat. Qui cęlo, & elemētis imperabat. Qui demū (vt omnes eius laudes vno verbo complectar,) tam sanctus habitꝰ est, vt Deus illum mori noluerit, sed ad extremum vsque orbis interitum, superstitem viuere? Hunc tamē (O scelus) Israelitæ ad mortem persequebant. Hūc inquam Heliam, quem colere ceu terrenum Deum par fuerat, post omnium prophetarum necem, post dirutas aras, lacessebant, irritabant, occidere uolebant flagitiosi illi Israelitæ, sanguinum viri & Belial. O semper contumacem, semper improbam sinagogā. Quid hic
possunt dicere Iudæi, ut suam defendāt Ioan.6.
pertinaciam vel excusent? Helias non Ioan.2.
dicit. Ego & pater unum sumus. Quod Iesu nostro, pro blasphemia impingūt. Non dicit. Soluite altaria, & in ictu oculi reedificabo illa. Non soluit sabbathum. Non populos seducit: non est impostor, quod de Petro & Paulo dicere consueuerunt: non comminatur dura sicut Micheas. Dulcia affert & iucunda. Verbo cęlum aperit: famem, qua orbis periclitabat vniuersus, omnino tollit, & tamen illum insectabaris perfida, eius sanguinem, etiam sanguine Dei flaminum ebria, sitiebas. Illumq; ni fallor occidisses, nisi Deus eum in curru ad Eoos Hortos, è tuis manibus, quæ prophetarū sanguine plenæ sunt, eripuisset. Bone Deus. Qua commiseratione digna es Iudæa sanguinaria? Quo colore

re effingere potes, ut à Deo prorsus reijci & repudiati non merearis? Quæ de cæde in cędem, tanto impetu præceps
Deut. 32. ruis? Audisti Mosen cōtra te dicentem. Ego ad æmulationem vos adducam, in
Esa. 65. omnem Gentem. Audisti Esaiæ inuecti uam. Tota die expandi manus meas ad populum, non credentem, sed contradi
3. Re. 19. centem mihi. Audi item Heliam contra te interpellantem. *Domine* vindica sanguinem nostrum. *Prophetas enim tuos occiderunt. Altaria subuerterunt. Et ego relictus sum solus, & adhuc Quærunt*, sangui ne non saturi *animam meam*. vitam meā. Hi sanè in quib⁹ speratis, uos accusant miseri. Oēs clamant contra uos. Quid ergo admiramini, si paucos ex uobis saluatum iri, & Deus dicit, & ego, Nemo est, qui saluari mereatur? Gratiam ergo, gratiam qui salui erunt, agnoscant, merita non iactent, quæ utique nunquam nisi mala fuerunt. Hæc omnia uoluit dicere Apostolus, contra Iudæos. Ideo tam prolixo sermone contra moré, hāc totam historiam prosequutus est. Adduxit tamen quasi in defensionem, ostendens ex illa, plures electos esse, ne exacerbarentur, si alio modo eam prosequutus fuisset. *Si autem gratia*. Et est ablatiui casus. Sensusque est. *Si autem* per gratiam, vel ex gratia, *Residuum factum est*, supple residuum. Hic enim est sensus. Qui piere, ex ipsis periere. Atq residui fuerunt, Deus ipsos residuos fecit, idest fecit vt remanerent, illis immerentibus. Si igitur *Gratia* hoc factū est. *Iam non ex operibus*, eorum uidelicet. Illationem istam probat. *Quoniam gratia, iam non est gratia.* Deducit hanc probationem. *Si enim ex operibus*, εἰ δὲ ἐξ ἔργων, est, nanque δὲ pro γάρ, *non iam ex gratia. Quoniam opus, iam non est opus.* Hæc ergo est huius loci, & sententiæ summa. Gratiam nulla nostra merita præcesserunt. Quia qđ datur ex meritis, gratis nequaquam datur. Sicut enim meritum, non est meritum respectu illius, quod datur ex gratia. Ita gratia, non est gratia respectu illius, quod datur ex merito.
Matt. 20. Quod nanque datur pro meritis, redditur, non donatur: Merces est, non autem donum. Hinc illud. Voca operarios, & redde illis mercedem. Quod igitur gratis datur, donatur, non redditur: donum est, non merces. Propterea scriptum est. Ei qui operatur, merces imputatur, non secundum gratiam, sed secundum debitum. Verum dices. Ruunt omnia, quæ docuisti. Nam licet baptismalem gratiam, nemo mereri sibi possit, pœnitentialem tamen (vt ais) de congruo, homo mereri potest. Ecce Paulus stat in acie, contra hanc sententiam. Gratia pœnitentialis, nonne etiam gratia est? Cur ergo dicis, nos illam mereri posse? Obiectio nulla est. Nam & vita æterna dicitur gratia. Gratia Dei uita æterna, & nihilominus illā meremur. Apostolus.n. vocat eam mercedem, coronam, dicitque illam reddendam, non donandā esse. Scio cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illum diem iustus iudex. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ. Nō ergo absolutè pugnat gratia & meritum, vel premiū, quamuis gratię ratio, vt gratia, & ratio premij, vel mercedis, vt merces vel premium, pugnent. Idem igitur est gratia, & premium. At quatenus est gratia, non est premium, & quatenus est premium, non est gratia. Propterea Ioannes, non appellat æternam uitam, absolutè gratiam, sed gratiam pro gratia, significans, quod est gratia, & gratiæ premium. Ita ergo gratia pœnitentialis, non est omnino gratia, ideo illam aliquo modo possumus mereri: quamquam possit dici, quod & si illam de congruo meremur, non sequitur tamen, ergo meremur. Immo è contrario, non meremur. Et hæc est rei ueritas, sicut supra docuimus. Non sequitur. Ethiops est albus dentes, ergo est albus. Quinimmo igitur niger. Augmentum tamē gratiæ, verè meremur. Charitas enim, incohata meretur augeri, vt aucta mereatur perfici. Cum ergo dicis. Gratiæ augmētum, gratia est. Cōcedo. Igit' nō meremur illud.

Marginal notes (right column): Rom. 4. (beside "non redditur: donum est, non merces"); Rom. 6. (beside "ne etiam gratia est?"); 2. Tim. 1. (beside "citque illam reddendam")

Iud. Consequentia nulla. Quandoquidem non est tantum gratia. Dices. Paulus itaque nihil probat, ex quo aliquid gratia & præmium esse potest, donum & merces. Dicet enim Iudeus. Residuum factum est residuum, & gratia & merito. Immo optimè concludit, & hoc tibi cordi sit. Apostolus nãque de vna gratia, quæ tantum gratia est, loquitur: de gratia prædestinatiõis, vel electionis. *Residuum secundum electionẽ gratiæ factum est.* Supple residuũ. Idest secundum electionem gratuitam æternæ prædestinationis. De qua est & illud. Prædestinauit nos, in adoptionẽ filiorum, in laudem gloriæ gratiæ suæ. Hanc ergo gratiã prædestinationis, nullo pacto fingere potes, mercedem esse: meracissima gratia est, nõ ex operibus, nec factis, nec fiendis, ut aliàs ostẽsum est. Ex illa uero gratia, quæuis alia electorum gratia prodit. Illa gratia nihil in nobis ponit. Prædestinatio enim, in prædestinante est, non in prædestinato. Sicut fauor in eo est, qui fauet, non in cui fauet. Verum aliæ gratiæ, sunt aliquid in anima omnino, vt capite quinto ostẽdimus, & illæ sunt nostrorum meritorum principia. Sine gratia nanq;, nemo penes Deum mereri potest. Nec mihi obijcias. Homo apud hominem meretur, etiam si uix eum agnouerit. Nam uirtute prædîti, à Regibus, & Cęsaribus munera obtinent, & gratias, sua rum virtutum meritis, quamuis in eorum gratiam nõdum recepti sint, adeo potest uirtus ipsa. Cum Deus itaque, longe sit & pius & liberalis magè, q̃ vniuersi Reges & Principes, cur sine eius gratia, penes illum, mereri nequaq̃ possumus? Diluam quidem tibi facile dubitationem istam. Quid enim boni habet homo, quod à Deo, non acceperit? Virtutem à Deo, non à Rege accipis, non à Principe. Per id ergo, quod à Deo habes, penes regem mereris. At cum nihil boni habeas, nisi De⁹ id tibi dederit, penes illum mereri non potes, nisi ipse merendi principium tibi donauerit. Merendi principiũ, gratiam esse voluit, qui igitur in Dei gratia, non est, penes Deum non mereretur. Deinde dicit.

Eph.1.

Quid ergo? Diuagatus est Apostolus, nec adhuc solutionis scopum expresse tetigisse videtur. Vult itaque nunc cõcludere, & propterea inquit. *Quid ergo?* tandem dicendum est? Populus israeliticus, reiectus ne est, totus à salute, vel aliqui? Quoniam dictũ est, quod ignorantes iustitiam Dei, & suam quærẽtes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Rom.10. Et si aliqui, qui sunt illi? Ecce responsio, atque decisio. *Quod inquirit Israel*, iustitiam Dei. *Hoc non est assecutus.* Sed cum scriptũ sit. Quærite & inuenietis, Pulsate & aperietur uobis. Luc.11. Cur quærentes iustificari, iustificationem non inuenerunt? Quia nõ ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis. Rom.10. Putabant nanq;, Christi fide neglecta, per sabbatha, per neomenias iustificari. *Sed electio assecuta est.* Idest hi qui electi fuere, assequuti sunt. Qui autem fuere electi, nisi hi quos dominus elegit, quibus dicit. Non uos me elegistis, sed ego elegi uos? Rom.15. Elegit nos in ipso, ante mundi cõstitutionem. Eph.1. Intellige autem assequuntur, & assequentur, licet tantum præterito vtatur tempore. Sicut supra. Quos præfiniuit, hos uocauit, quos uocauit, hos iustificauit. Rom.6. Ideo uero dicit, electionem assequutam esse, non electos, ut intelligas, quod quamuis electi illam assequẽtur, id tamen plus electionis vi tribuẽdum est, quam suæ ipsorum virtuti. Iuxta quem modum supra dictum est. Non uolentis, neque currentis, sed miserentis Dei, licet nec frustra uelimus, nec frustra curramus. Rom.9. Electi igitur, Dei iustitiam consequuti sunt, quærentes illam ex fide, non ex operibus, ex gratia, non ex meritis, ex dono non ex debito. Arbitrantes scilicet, nequaquam se gratiam consequi, quoniam benè operati sunt: Sed ideo bene operati, quia gratiam sunt consequuti. Non ergo quatenus Israelitæ, sed quatenus electi. Si enim quatenus Israelitę, omnes itaque Israelitæ assequuti fuissent. Quod minimè uerum est. Sequitur enim. *Reliqui uero excæcati sunt.* Non uacat mysterio, quod nunc pereuntes, reliquos uocat, non

non electos, cum supra reliquias, & residuum electos diceret. Ibi à paucitate, hic ab imperfectione procedit. Reliquiæ enim paucæ sunt, sed uidentur esse minus nobiles his, quorum reliquiæ sunt. Vt in conuiuijs patet. Nam reliquiæ dantur seruis. Prima igitur ratio electis, secunda pereuntibus conuenit. Dicit ergo. *Electio consequuta est. Reliqui excæcati sunt.* Ecce Iudæorum populum, in duas diuidit partes. Aliqui diuinam gratiam, & iustitiam assequuti sunt. Aliqui excæcati sunt. Illos uocat electos. Hos cæteros, vel reliquos. Illi misericordiæ uasa sunt: Hi uasa iræ. Dum ergo misericordiæ vasa, diuina gratia iustitiam consequuntur: vasa iræ, diuino iudicio, propter eorum infidelitatem, & pertinaciam, excæcantur. Excæcantur inq̃ mente, non corpore. Vnde illud est.
Esa. 7. Nisi credideritis, non intelligetis. Quid enim est, non intelligetis, nisi credideritis, nisi mentis nostrę oculos, infidelitas ipsa cæcabit? Hinc Christus dixit,
Matt. 15. de incredulis pharisęis. Cæci sunt, & duces cęcorum. Deus illos iusto iudicio excæcari permisit: at ipsi sese per liberum arbitrium excæcarunt. Maxima legis mandata, misericordiam & fidem contemnentes, minimaque magna superstitione & hipocrisi commendantes. Et iuxta Christi uerbum, Culicem excolantes, camelum autem glutiẽtes.
Matt. 23. Probat autem, excæcatam esse Iudæorũ magnam partem, ex Prophetarum oraculis, & scripturis sacris, quanquam id probatione egere, nõ uideatur. Quis enim uidit unquam, in sacris literis, maiorem cæcitatem, quàm Iudæorum, qui semper Mosen legunt, relegunt, circũferunt, nec tamen intelligunt? Nam & ueteres Hæbræi testati sunt, qđ q Messiã recepturi non essent: scripturarum intelligentiam penitus perdere deberent. In primis Rabbi Iudas, in libro Sanhedrin capite Helec. In generatione, in qua filius Dauid venturus est, domus prædicationis erit ad fornicationem, & sapientia scribarum fętebit. In libro etiam. Aghigha, idest solẽnitatis, in capite, quod incipit Hauol haiabin, idest Omnes tenentur, Audi quid legimus. Infatuauit Iudæos, Deo pmittente diabolus, abstulitq; ab eis sensum, quo ad intellectum ueritatis, & vsque adeo quidem, vt in diuinis scripturis, minoris intelligentiæ sint, quàm asini. O uerbum apertissimum, & uerissimum. Rabbi Abbà, ut habetur in libro Hechalim, idest ponderum, in capite quod incipit, Ve ellu hen. Idest, & isti sunt, Tanta uehemẽtia huic ueritati testimonium reddit, ut nihil clarius. Si fuerunt antiqui nostri filij hominum, nos sum⁹ asini. Addit Rabbi Zerra, in libro Sabath, idest sabbathi. Et non sumus adhuc tales, qualis est asinus Rabbi Hannina, vel ipsius Rabbi Menahem, sed ut cæteri asini. Merito itaque bestiæ à Hieremia uocantur. Bestiæ facti sunt pastores, & Deum non quæsierunt, propter hoc non intellexerunt. Immo bestijs omnibus bestialiores, magna ratione dici possunt, & debent. Quãdoquidem iuxta Esaiam. Cognouit bos possessorem suum, & asinus pręsepe domini sui, Israel autem me nõ cognouit. Hinc Moses. Populę stulte (inquit) & insipiens. Et Hieremias. Perijt consilium à filijs, fętida facta est sapientia eorum. Esaias quoque. Captiuus ductus est populus meus, quia non habuit sciẽtiam. Post hæc omnia tamen, Paulus duo loca Esaiæ, & Dauidis adducit. *Sicut scriptum est. Dedit illis Deus spiritũ compunctionis, oculos ut non uideant, & aures, vt non audiant.* Et interponit de suo Paulus. *Vsque in hodiernum diem.* Iuxta illud, quod alibi dixit. Vsque in hodiernum diem, positum est uelamen super cor eorum. Vtinam autem non etiam, vsque ad nostrum hodiernum diem. Iam prædixit Apostolus, quod aliquando auferetur uelamẽ. Cum enim dominus fuerit conuersus ad eos, tũc auferetur, conuertenturque diuina gratia corda sanctorum patrũ in filios, idest, dabitur Iudæis cor docile, cor carneum. Quod sancti patres habuerunt, & videbunt, & audient, & ad Christum conuertentur, & salui erunt. Sequitur.

Hier. 10. Esa. 1. Deut. 32. Hier. 49. Esa. 5. 2. Cor. 3.

Et Dauid Dicit. Fiat mensa eorum in laqueum, & in prædam, & in scandalum, & in retributionem ipsis. Obtenebrentur oculi eorum, vt non uideant, & dorsum eorum semper

per incurua. Quomodo excæcati sint à Deo, & in reprobum sensum. Et quomodo illud *Vt*, in omnibus similibus locis, vt consequutionem non finem significet, sæpe declaratum est. Verba
Esa. 6. tantum declaranda sunt. Metaphoram sumi uidetur sequi Esaias, cum dicit. *Dedit illis Deus spiritum compunctionis.* Fumus enim oculos pūgere uidetur, ideo vt necesse sit à fumo refugere. Iudæi ergo, adeo interius pungebantur, pungunturque cum Christi audiunt mysteria, vt illa ferre non possint. Fortasse autem, est compunctio inuidiæ & liuoris. Quis enim aculeus pungit magis, quā liuor? Liuore ergo perciti Iudæi, Deo permittente, sicut Gentium salutem ferre non possunt, ita nec Christi gloriam. *Tradidit ergo illis Deus hunc spiritum.* Idest non abstulit. Ipsi nanque ex seipsis Gentibus, & Christo inuidere cęperūt, dignum fuit, ut mercedem quam oportebat sui erroris, reciperent in semetipsis. Quæ enim pœna maior, quàm inui
Prou. 4. dere? Putredo ossium inuidia. O mala compunctio. Vtinam uice uersa det nobis bonam compunctionem Deus, quam illis olim dedit, qui dicunt. Pota
Ps. 59. sti nos uino compunctionis. Si autem iuxta textum nostrum, placet magis legere spiritum soporis, quàm compunctionis, non leuius malum Iudæorum est. Sensus enim erit eos alienatos mere esse, sopitos, stupidos, infatuatos, stolidos, atque vt significantissimè dicam, asinos. Illa uero quæ sequuntur. *Et oculos, vt non uideant, & aures vt non audiant.*
Esa. 6. Esaiæ quidem sunt. Sed alio loco. Vt hinc intelligas, in citādis uerbis sacris, licentiam accipi posse. Ex capite quidē sexto & uigesimo nono, conflat Apostolus autoritatem vnam, mutatq; uerba,
Esa 6. sensum spectās proprie, vt Theologus, non literam, vt Grammatista. Completa uero autoritas Esaiæ hæc est. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos ei⁹ claude, ne forte uideat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & cōuertatur, & sanē eum. Qua magna rōne oculi, & aures noiant. Oculi signa uidēt, aures uerba audiunt. Significatur itaq; Iudæos, nec Chri miracula vidisse, nec audisse doctrinā. Viderunt externis oculis, audierunt externis auribus, at non interiore aspectu vel auditu. Nā magē oculorū uisum, auriumq; auditū negabāt, q̄ Chri ueritatē confiterent. Oculis itē, pleraq; ex nobis addiscimus, auribus ab alijs percipimus. Oculus quippe proficit magis, ad inuentionem, auris ad disciplinam. Significatur ergo, Iudæos nec ex se posse, neq; ab alijs uelle scripturarum ueritatem intelligere, uti uerè asinos obstinatissimos. O hominum improbum genus.

Quo ad Dauidem. Iudęorum mensa, sacra scriptura est, quæ tanquam fercula multiplicia, legem habet, psalmos, prophetas. In illa mensa, primum opiparis conuiuijs saginabantur. Verum cum pia fide ieiuni Christum, qui pa- Ioan. 6.
nis est uiuus, quo discumbentes simul cum omnibus cibarijs uesci debuerūt, tanquam gulosi carnem inhiantes, ad fętidas illas carnis obseruationes reiecerunt: facta est mensa eis in laqueum, propter ambiguitates, quas in lege soluere nescierūt. Vt illa. Quomodo Chri- Matt. 22.
stus est filius Dauid, & dominus. Quo- Mich. 5.
modo egressus à Bethleem, & à diebus æternitatis. Quomodo paruulus Esa. 7.
natus est, & vocabitur Deus fortis, pater futuri seculi. His profecto dubijs, ut decipulis & laqueis, in prędā anima illigatur, propter errores, qui spreta literali intelligētia, ad literalem sequūtur. Aberrant enim à fera. Facit nanq; eos scriptura sacra, sicut fera uenatores errare, ac diuagari, vt in escarum legibus, in circuncisione. *In scandalum.* Quoniam tanquam cæci, in Christum impingūt, & inde offenduntur. Nam in Euangelio uiuere, saluarique possent, *In retributionem.* Quādoquidem hæc omnia merces sunt suis erroribus, optimē conueniens, vt in ea spiritualiter epulari nolētes, ab ea merito excluderentur. Et qui per literam alios astringere conabātur, in illam ipsi caderent obligati. Ne mireris autem, si hac mensæ metaphora vtitur Dauid. Statim enim, ante, Christi personam induens dicit. Dederūt in escam meam fel, & in siti mea pota- Psal. 68
uerunt me aceto. Vides quàm apprimè quadret? Fiat mensa eorum coram ipsis Ps. 28.
in

in laqueum. Me esurientem, sitientemque, O inurbani, O inhumani Iudæi, cibastis felle, potastis aceto. Hæc ne fuit mensa, quam morienti parare debuistis? Fiat ergo mensa uestra, in laqueum, in retributionem, & in scãdalum. Indignè mihi acetum & fel propinastis, dignam uestris meritis mẽsam paret Deus. Quod addit. *Dorsum eorum semper incurua.* Item metaphora est, qua significatur, Iudæos peccatorum mole & pondere præssos, quotidie magis aggrauari & incuruari: vt iam tanquam pecora, pronis ad terram oculis, in cœlum erigi nequaquam possint, sed semper in terram spectent: dicatque eorum quilibet uerè. Incuruatus sum multo uinculo ferri, & non est respiratio mihi. O tanta scelere dignam uindictam. Quomodo enim dicuntur in cęlum respicere, qui cœli creatorem contempserunt? Fortasse autem, per dorsi curuitatem, seruitutem, qua à Gentibus omnibus præmuntur intelligit. Omnibus quippe contemptibilis, exosaque est Iudæorum natio, quæ primum populus erat Dei peculiaris. Bene autem dixit. *Dorsum eorum semper incurua.* Et non dixit tantum incurua, significans, quod nullus sit tantæ seruitutis, tantorumq; malorum finis. Ex his primum iam patet, quod Iudæorum casus, vniuersalis non est, & ita uerba hæc, *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum,* indefinitè intelligi debet, pro Iudæis quidem, at non pro omnibus. Quoniam neque omnes Christi morti consenserunt. Et aliqui etiam eorum, qui consensere, pœnitentia ducti, resipuerunt, pro quibus rogauit Christus, dicens. Pater, pro his rogo, non pro mundo, sed pro his, qui credituri sunt, in me. Si enim pro omnibus orasset, pro omnibus exauditus fuisset. Verum fas non erat, pro peccãtibus ad mortem, præces fundere, quos ipse in obstinatione permansuros sciebat, ne inuiti saluarentur. Gratis enim vtique saluamur, non nisi tamen uolentes. Quoniam tamen, & Esaias, & Psaltes impræcantur. *Excæca cor populi huius, &c. Fiat mensa eorum. &c.* Helias item, contra Israel interpellat. *Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt. &c.* Vnde & legimus, sanctos illos sub Dei throno clamare. Vindica sanguinem nostrum, qui effusus est. Vox quoque sanguinis Abel, clamat ad dominum contra Caim: Non erit inutile has imprecationes primum declarare. Deinde modum, quo sancti Deum, contra persecutores exorant. Cum nobis præcipiatur. Orate pro inimicis uestris. Tertio. defendere Heliam oportet. Nam ipse dixit. *Relictus sum ego solus.* Cum tamen ipse sciret Abdiæ relatu, plerosque Dei sacerdotes, in spelunca seruatos fuisse, ereptos scilicet e Iezabelis impijssimæ manibus. Videtur ergo mentiri. Quarto. Quia dictum est, quod Iudæi, propter eorum incredulitatem, excæcati sunt, dubium est, quia Ioannes dicit, quod propterea fuerunt increduli, quia excæcati fuerunt. Ideo, inquit, non poterant credere, quia excæcauit eos Deus, iuxta Esaiam. Quinto. Considerandum erit illud Dei uerbum. Reliqui mihi septem millia uiros, qui non curuauerunt genua ante Baal.

2. Par. 36 · Ioan. 17. · Apo. 6. · Gen 4. · Matt. 5. · Ioan. 12. · 3. Reg 19 · Rom. 11.

Quoad Primum. Imprecationes istę, & omnes aliæ, quę in scriptura sacra innumeræ leguntur: Tribus modis declarari possunt. Primo. Vt Prophetæ imprecantes, nihil aliud intẽdant, nisi mala prædicere, quæ futura sunt. Ita quod sit sensus. Excæca cor populi huius. Idest. Excæcabitur. Obscurentur oculi, idest Obscurabuntur. Dorsum incurua, idest Incuruabitur. Fiat mensa eorum, idest fiet. Huic responsioni primæ, duo adstipulantur. Primum. Hæbraismus. Frequentissimè enĩ Hæbræi, imperfectum pro futuro accipiunt, quẽadmodũ ex Grammatica scitur. Secundum est, quoniam uerbum illud Esaię. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, licet sit imprecatio, ut constat: Christus nihilominus scopum spectãs, & sensum non literam, prophetiam uocat, atque in Matthei Euangelio ꝑ Prophetia

phetia exponit. Reddens nanque rationem, cui in parabolis loqueretur. Ideo inquit in parabolis loquor, quia uidentes non uident, audientes nō audiunt, neq; intelligunt, vt adimpleretur in eis Prophetia Esaiæ, dicentis. Auditu audietis, & non intelligetis, videntes videbitis & &c. Vides quomodo Prophetiam nominat, ac tanquam Prophetiam exponit, imperatiuum modū uertens, in futuri temporis indicatiuū. Sed nonne idem ipse Paulus noster in concione, quam Romæ habuit à mane vsq; ad uesperam, hanc Esaiæ imprecationem exposuit, ac si non imprecatio, sed uaticinium esset? Lege acta Apostolica in fine. Cum inuicem consentientes, non essent, discedebant multi, Paulo hoc uerbum dicente. Bene spiritus sanctus, loquutus est per Esaiā Prophetam ad patres uestros, dicens. Vade ad populum istum, & dic. Aure audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos compresserunt, ne forte uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Habes ergo primam declarationem. Secundo dici potest, quod cum Prophetę imprecantur populo mala, hoc ideo est, quia populi correctionem uehementer exoptant, & ita ad eorum utilitatē quibus imprecantur, īprę cationes tēdunt, non ad pernitiem. Nam mala, quę nos præmunt, ad Deum venire compellūt. Quod si etiam peccata imprecantur, nulli durum videatur. Nam & uenena uenenis pelluntur: peccata quoq; peccatis. Et bone Deus, peccatum illud, pomi ueciti esus, nonne ueneni, quod intus in pectore latebat protoplasti, secretionis cuiusdam superbię, medicina fuit? quod nisi euomuisset, illum ad pestilentiorem mortem dubio procul, tēpore procedente duxisset, ut anguem medicum, pomum illud medicinam dicere possimus. Tertio. Altius progrediēdum est, dicendumq;, quod ex diuinæ iustitiæ zelo, huiusmodi imprecationes procedant. Prophetæ enim, diuinæ sententiæ determinationem in spiritu uidentes, adeò illi conformes sunt, ut potè, quàm iustissimam esse intelligant, ut in ha uerba prorumpant. Tibi ita placet Deus, & nobis. Fiat ergo, fiat inquā mensa eorum, coram ipsis in laqueum. Obscurentur oculi eorum ne uideant. Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita ut non sint. Lætabitur enim iustus, inquit Psaltes, cum uiderit uindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum. Quibus duobus modis, intelligere potes, licere & nobis mala imprecari his, qui nos liuore, vel odio prosequuntur. Quod & sanctissimus ille Dauid faciebat. Erubescant, & conturbentur omnes inimici mei, conuertantur & erubescant, valde velociter. Id nanque his duabus rationibus fieri potest. Et ut ipsi corrigātur, & ut diuina iustitia locum habeat, mundoque illorum mulcta innotescat, refreneturque cæteris formidato supplicio audacia, & nocendi facultas, tutaq; sit inter improbos innocentia. Caue tamen, ne hinc dicas, quod licet desiderare & imprecari. Licet facere, licet imprecari mei hostis mortem, ut corrigatur, vt diuina iustitia locum habeat, eisdem igitur rationibus, licet eum occidere. Caue inquam ne sic dicas. Omnia quæ licet facere: licet orando petere, & imprecari, at non uice uersa. Et hoc sit tibi memoriæ semper.

Ad secundam dubitationem, de Helia, qui contra Israel interpellat, & de alijs, qui vindictam præcibus impetrare nituntur. Potest dici duobus hisce modis; nunc declaratis. Quod orant, non uindictæ desiderio, sed diuinæ iustitiæ zelo: Vel pro peccantium utilitate. Sed magis propriè dicendum, quod sanctorum uindicta est, ut peccati regnum euertatur, quo regnante, tanta perpessi sunt. Hoc itaque optant sancti, vt peccatores, quatenus peccatores, iuxta Dauidem destruantur, deficiant, ita ut non sint, idest, vt non sint amplius peccatores, ut iam rabiem, sitimque sanguinis deponant. Vnde habere potes etiam, quartū modum pro his imprecationibus declarandis. Sunt enim

Marginal notes: Matt. 13 — Esa. 6. — Act. vlt. — Gen. 2. — Ps. 68. — Ps. 103. — Ps. 57. — Psal. 103.

enim imprecationes contra regnum peccati, non contra eos, qui peccant. Vt hinc intelligas, perfectum odium esse odire peccatum, non naturam.
Psal.138. Iuxta illud. Perfecto odio oderam illos. Illud tamen. Vox sanguinis tui clamat
Gen.4. ad me de terra, peculiarem habet declarationem. Non enim clamat uoce, sed ratione. Quod sic intellige. Săguis quippe ille, effusus patenter in terram, est testimonium contra Caim. & ita vltionis ratio. Ex testibus enim accusantibus, condemnamur. Quo etiam modo dicere possumus Heliam, contra Israelem orasse, ratione scilicet, non desiderio. Vindictam autem petere ratione, peccata prodere tantum est, quæ suapte natura, diuini furoris vltionem expostulant. Hoc ergo fecit Helias. *Prophetas tuos occiderunt, altaria suffoderunt.* Quem modum tenuit, & ille Propheta, qui dicebat. Deus uenerunt
Ps.78. Gentes, in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Posuerunt morticinia seruorum tuorum, escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestijs terræ. Effuderunt sanguinem eorum, tanquam aqua in circuitu Hierusalem, & non erat, qui sepeliret.

Secundum dubium facilè diluitur. Helias enim solus relictus erat, qui Deum apertè coleret, diuinumque honorem manifestè defenderet. Nam & si Prophetæ illi superuiuerent, in speluncis latitabant, nec idololatriam expugnare poterant, ueluti magnus Helias, qui tanquam ignis ardens, contra
3.Re.19. Achab Regem extiterat. Occidit profectò in torrente Cison, omnes Baal sacerdotes. Huic adde, quod prophetæ illi relicti nequaquam fuerant, sed Abdias, cum Iezabel Dei flamines occidisset, illa nesciente abscondit eos. Etenim illos cum alijs, occidisset fera illa pessima, si illos superstites esse sciuisset. Non mentitur ergo cum dicit Helias, Relictus sum ego solus. Non enim dicit. Sum ego solus.

Ad Quartum. Respondendum est. Cæcitatem quæ culpa est, infidelitatem præcessisse. Illam uero, quæ pœna est, subsequutam fuisse. Alteram ex ipsis tantum habuerunt, à Deo alteram.

Circa autem uerba illa. Reliqui mihi septem millia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Certè mea sententia, omnipotens Deus, de quo scriptum est. Omnia in mensura, & nu Sap.11.
mero, & pondere disposuisti domine, non temere hunc numerum saluandorum sibi delegit. Est enim septemnarius, sanctitatis numerus, & millenarius, perfectionis. Si sacros bibliorum codices uoluamus, & reuoluamus, uidere licebit, quàm semper in obseruandis numeris, diligentissimus fuerit. Triadem sibi elegit, si tamen illa trias, numerus est. Triadem, Christo dedit. Animam enim habuit, uerbum, & carnem. Eodem numero, mortuus resurrexit. Tertia die resurrexit à mortuis. Quaternarium, elemẽtis ascripsit. Quinarium, legi antiquæ, & sacris filij eius uulneribus. Senarium, orbis creationi deputauit. Sex enim diebus creauit omnia. Septimo requieuit. Septenarium, Sacramentis. Octonarium, Gen.2.
felicitati, quam octaua ætate expectamus. Vnde sicut Ebdoadem Iudæi, ita Ogdoadem celebrant christiani. Nouenarium angelicis choris. Denarium, præceptis. Duodenarium, Apostolis. Quadragenarium ieiunio. Quinquagenarium, iubileo. Septuagenarium, uitæ hominis. Septuaginta & amplius eo- Ps.89.
rum, labor & dolor. Centenarium, Virginibus affert fructum trentesimum, sexagesimum, centesimum. Millena- Apoc.20.
rium, complemento & perfectioni, Appræhendet Sathanam, & ligabit eum annis mille. Totus numerorum liber, quanta fuerit Deo cura, de numeris clarè ostendit. Virorum Annorũ, Leuitarum, sacerdotum, Pugnantium, vt multa præter eam. In Genesi autem, singularissima annotatione dignũ est, quod capite primo legimus. Cũ enim in vna- Gen.1.
quaq; creationis die legatur. Et uidit Deus, quod esset bonum. In secunda die tantum, qua firmamẽtum in medio aquarum factum est, silẽtio præteritur. Lege, relege, non inuenies. Et uidit Deus, quod esset bonum. In tertia uero die bis legitur. Et uidit Deus, quod esset bonum. Et uidit Deus, quod

esset bonum. Primum post aquas congregatas. Secundum, post germina terræ. Hic nescio ego uidere, nisi binarij numeri infelicitatem, & felicitatem ternarij. Nulla quippe uidetur ratio, cum ad extremum concludens Moses dicat, Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona. Per singulos quoque dies, eodem modo dicat. Et uidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona, sine mysterio in die secunda, qua tam nobilis ista testudo, stellis radians interlucentibus facta est, hoc adeo gloriosum Encomium ommiserit. Mysterium autem, quod quæso esse potest, nisi numeri ratio? Est enim numerus binarius, apud Mathematicos imperfectissimus, quod primus à Monade recedat, quæ id numeris, quod cētrum lineis est, virtus scilicet, fons, mater, radix, & altrix. Vnde nec illum numeri nomine dignantur, sed confusam quandam duorum ueritatum aggregationem mage appellant. Dicant, qui dicere uoluerint, Pithagorica illa mysteria, magicas illas numerorum uires, non nunc probo. Sed & frigidos esse prorsus numeros, nullam eorum habendam rationem, nullumque in numeris latere sacramentum. Ac propterea ineptire, qui numeros quos sacra obseruat scriptura, tanquam superstitiosi profundius scrutantur. Hoc inquam est, quod refello, quod detestor. Hoc est, quod ego contra Augustinos, Hieronymos, Origenes, Bedas, qui tam magna, & mira prædicant, deque numeris scribunt, nisi me sanctæ ecclesiæ compellat autoritas, nequaquam crediderim. Vis autem tu scire modū, quo numeris uirtutem tribuere soleo ego? Ecce. Deus optimus maximus, Monas est simplicissima, in seipso semper felix, nulliusque boni indigus. Omnia quippe, præter eum, compositionem quandam habent, igitur & multitudinem. Quare nihil est unitas. Omnia itaq; ex numero cōstant, immo numerus sunt: Quoniam multitudo sunt. Nunc enim non distinguo multitudinē à numero. Hoc adeo clarum est, ut nihil clarius. Huic iunge hoc aliud. A Deo vniuersa creata sunt, & creantur. Is nāque est, qui tāquam uerè optimus, esse rebus omnibus communicat, & diffundit, at non tamē eodem modo, sed alio & alio, his clarius, his obscurius. Distantiæ enim entium à primo principio ualde diuersæ sunt: sicut & numeri, nō pare, sed impare gradu distant, recedūtq; ab vnitate. Quemadmodum ergo, secundum diuersas hasce distantias, distinctas sortiuntur rationes, distinctaq; nomina ipsi numeri. Vt hic sit, dicaturque binarius, ille ternarius, ille quaternarius. &c. Ita secundum gradus, secūdum quos à Deo prodeunt, creaturæ, de diuina illa scilicet perfectione participantes, ad illamque magis vel minus accedentes, numerum quidem habēt. Immo numeri sunt. Prima creatura post Deum, dualitas erit. Secunda, trinitas. Tertia tetractis, & sic discurrēdo. Hoc fortasse olfecit ille, qui rerum naturam, sicut numeros esse dixit, doctiusque illius præceptor dixisse uisus est, qui omnia numeros, numerisque esse, ac cōstare docuit Hinc modo quis nō uideat, omnem rerum uirtutem, in numeris sitam esse, quando rei vniuscuiusque uirtus propria, immo natura & essentia, in determinato numero cōsistit, in determinato nēpe gradu, quo ab illa summa Monade distat? Vnaquęque enim natura, determinatum, proprium, adequatumque numerum habet, ex gradu proprio quē habet in uniuerso. Sed non sciuntur hi numeri, qa nec scimus quanto gradu distat quælibet res, à creatore. De aliquibus, scim⁹, exempli gratia de lucifero, qui fuit primus angelorum omnium. Is à Monade primus recessit, is ergo dualitas erat. Michael trinitas, quaternarius Gabriel, Raphael quinarius. Si scirem quoto gradu homo Leo distat, ita reubarbarum pentaphilon, à diuina illa perfectione, scirem, quis nam est determinatus hominis, Leonis, numerus, & reubarbari & pentaphili. Scito, quod omnia, quæ creata sunt, in infinitum distant à creatore. Finiti enim ad infinitum, nulla finita proportio est. Et ita, quo ad hoc, creaturæ vniuersæ æqualiter distare videntur. Nam infinitum, infinitate

nitate, non est maius, neque minus. Vnde à centro ad circunferentiam ductæ lineæ, sunt æquales omnes. Centrum vero Deum esse perhibent sapiētes, lineas creaturas. Attamen nemo dubitat, imparem esse creaturarum perfectionem. Angelum enim hominem, hominem leone, leonem equo perfectiorem esse, quis nesciat? Quæ ergo perfectiora sunt, ad Deum magis accedere uidentur: quæ imperfectiora, minus. Hinc omnium rerum mensura dicitur, quoniam ex accessu ad illum, & recessu ab illo, creaturarum perfectio, maior, minorque uestigatur. Quomodo inter colores, qui albedini magis finitimus est, Deo perfectior, qui minus, imperfectior. Hinc itaque habetur, illam dici primam, hanc secundam, hanc tertiam. &c. Ecce rerum numeri substantiales, rebusque ipsis essentiales, qui genera omnia circumeunt, vt actus & potentia, necessarium & contingens. Nulli enim addicti sunt prædicamento, sicut nec res, vel τὸ ὄν. Ens vel esse. Hoc tantum inter hæc discrimen est, quoniam actus, potentia, necessitas, contingentia, rerum quippe modi sunt, atque rerum substantias, quibus adueniunt, præsupponunt. Natura saltem illis posteriores: at numeri isti, res ut uides, cōstituunt, formæque eorum sunt. Vel igitur natura priores, vel simul saltem cum rebus, quarum sunt numeri. Sunt itaq; rerum numeri ipsi, propria simbola atque imagines. Quilibet enim numerus, alicui rei proprius est, quia in illo gradu distat à Deo res aliqua, in quo numerus (quem uolueris sume) ab unitate distat. Si ergo rerum imagines vniuersæ, speties sensibiles, phantasmata, intentiones intellectæ, tantam uim habent, cur non magnam vim numeris ipsis tribuemus? Hinc puto binariū, numerorū infelicissimum esse, quod superbi luciferi illius, primum simbolum sit, qui primus à Deo sponte recedens, infelicissimus effectus est. Senarium uero in perfectione primum tenere gradum. Quoniam cū omnia nihil essent, primum hoc numero condita & perfecta sunt, vt alios numeros nunc

Bit. ad Rom.

ommittam. Nec mihi dicas. Numerus igitur senarius, à creationis opere perfectionem accipit. Non inquā ita est. Qn̄quidem numeri senarij idea, creationē præcessit, ut optimè dixit Augustinus, in tractatu quē de numero senario edidit. Sed nobis, nisi ex creatione primū, haudquaq̄ īnotuit. Si ergo Deus, in numero senario orbē creauit, quod ex illius numeri idea factum est, quis numerorum maiestati, & diuinitati derogare uoluerit? Vnitatem extollimus, adoramus, qm̄ Dei (qui summe unus est) simbolum extitit. Credimus enim Principis unitatem in regno. Contemplationis in uita, in religione fidei maxime decere. Vnde illud est. Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima, porrò unum est necessarium. Non ergo numeros ipsos, nihilpendat quispiam, qui sunt rerum formę, quas Deus creauit. Omnes enim numeri, rebus aliquibus proprij sunt, ex declaratione facta. Et si res omnes cognosceremus, & earū uirtutes, sciremus etiā, cur ille numerus illi rei cōueniat, & ille illi, & ita secūdum numerū, vnicuiq; rei propriū, sicut per propriam uirtutē, operari possemus. Non agnoscimus aūt, ideo & in numeris erramus, unum numerū credentes habere uirtutē ad aliquid agendum, & ad aliud habebit. Quemadmodum simplici aliquo, ad aliquem curādum morbum sępe utimur, & nequaq̄ curamus, quia simplicis uirt⁹ illius, nō ad illū morbum, sed ad aliū est. Et nos id ignoramus. Quò fit, ut vaniloquos & mendaces, magna ex parte, ne dicam in totum istos cabalistas esse credam, q̄ p numeros, diuinę ueritatis secreta innumerabilia inuenire, & uaticinari p̄sumunt. Credo equidē, quod si rerum numeri cognoscerent, ad diuinarū rerū cognitionē, & ad mira agēda, regulā habere possemus. Idē nanq; dictu est, si rerū uirtutes sciremus, magna contemplari, & peragere possemus. Quis ambigere de hoc potest? Verum enimuero, rerum numeros nouit ille solus, de quo dicitur. Qui numerat multitudinem stellarum. Et qui dicit. Vestri capilli capitis, omnes numerati sūt. Cū ergo nos numeros nesciam⁹, qa nec

Luc. 10. *Ps. 146.* *Luc. 12.*

rerum differentias vltimas, scire potest homo: superstitio nostra est numeris inniti uelle. Quod si quandoque procedenti ex numeris, res feliciter succedit, vel ad intelligẽdum, vel aliud agendũ, casus est. Quia tunc nescit se scire, cum rei proprium numerum per quem procedit, ignoret. Est itaq; sicut sillogizãs, qui sillogizare se nescit. Nam & id rusticus persæpe facit. Vacuum igitur & inane hunc Alphabetariæ & Arithmanticæ Theologiæ laborem, quo cæci, temerarijq;, & impudentes Iudæi, extortis dictionum, sillabarũ, literarum, numerorum, supputationibus, ineffabilia dei mysteria, quæ scripta non sunt, se se inuenire iactant, per quæ etiam prophetare, uirtutes, & miracula facere, sine rubore, magna audacia suæ cabalæ, nugis inflati, mentiri non uerentur, relinquite. Ex hoc enim cabalisticæ superstitionis fermento, prodierunt, ut puto, Ophitæ, Gnostici, & Valentiniani hæretici, qui ipsi quoq;, cum discipulis suis Græcam quandam cabalam, commenti sunt. Et hęretica prauitate, oĩa christianæ fidei mysteria, ad grammata Græcę linguę, atque ad numeros, uiolentia inuerecunda protrahentes, ultra euangelium, doctrinam quãdam cõdiderunt, quam ueritatis corpus appellabant. Intelligere nolentes, quod spũs ueritatis, qui repudiata Iudæorum sinagoga, in posteris temporibus uenit, docere
Ioan. 14. nos omnem ueritatem. Si hæc cabala, ad intelligentię ueritatem conduceret, non illam utique ecclesiæ suæ celasset, quam docuit omnia, quæ Dei sunt. Vnde rectè diuus Hieronymus ait. Quod non est scientia pietatis. Et Augustinus. De omnibus Mathematicis sciẽtijs, seu disciplinis, licet (inquit) hee disciplinæ, vel nullas, vel paucas in ecclesia dederint hæresis, nihil tamen ad salutem ptinent, sed magis in errorem mittunt, & à Deo auocant. Ne itaque cani illi quæso similes efficiamur, qui pane relicto, in illius inhians vmbram, escam perdidit. Non itaque pro cabala inani, quæ ueritatis tantum vmbram habet, ueritatis pastum, quẽ sacra ministrat scriptura, relinquamus, vt cum Iudæis in-
2 Tim. 3. ueniamur, semper discẽtes, & nunquã ad scientiam ueritatis peruenientes. Deinde dicit.

Dico ergo. Num impegerunt ut caderent? Absit. Quibus uerbis, secundum & tertium aggreditur Apostolus. Ostendit uidelicet, simul Iudæos, qui cecidere, nec inutiliter, nec irreparabiliter cecidisse. Attende autem quomodo ex dictis ansam accipit, ad hũc ueniendi sermonem. Accusauit maximè Iudæos: eorum incredulitates demonstrauit, ostẽdit contumaciam, pœnam declarauit: penæq; perpetuitatem vehementer, criminum magna congerie eos reprehendit. Adduxit Esaiam. Mosen, Heliam, Dauidem contra illos clamantes. Ne ergo in desperationem eos agere uideatur, atque reditum ad fidem eis prorsus occludere, leuat eos, atque consolatur. Dialogum autem facit quærentis, & respondentis, quo gratior sit sermo. Ecce igitur quæstio. Quia dictum est, tantum electos diuinam iustitiam, fide assequutos fuisse, reliquos excæcatos: ita vt excæcati in petram scandali impegerint, ruerintque præcipites: quia mensa facta est eis in laqueum, quo irretiti, in prædam qua errabundi, in scandalum, quo offensi, in retributionem qua iuxta demerita remunerati fuere: quærendum est hoc. Ita ne impegerunt, ut caderent, & ruerent? Sensus est, & ceciderũt, & corruerũt, sed hic ne suæ ipsorũ excæcationis finis fuit, & ĩpingerẽt, vt impingentes caderent? peccarent. s. & perirent? Solutio est. *Absit.* Deus. n. non delectatur in perditione: non ex- Sap. 1.
cæcauit itaque Iudæos, neque excæcari permisit in peccatorum pœnam, vt grauius peccarent, atque tandem æternum interitum sibi compararent, *Sed ipsorum peccato, salus Gentibus*, supple à Deo facta est. *Ad hoc vt ipsos, ad æmulandum prouocaret.* Subintelligitur Deus. Ecce simul, quàm utilis fuit Iudæorum casus, & quàm reparari possit. Primum exprimit Paulus, cum dicit. *Ipsorum peccato salus Gentibus.* Secundum cum subdit. *At hoc vt ipsos, ad æmulandum*, vel ad æmulationem *prouocaret.* Quo ad primum, recole superius ostensum fuisse, Deum tàm bonum esse, ut nullum malum, neque quod facimus, neque quod patimur,

patimur, permittat, nisi quia nouit bonum ex omni malo elicere. Et tale bonum, quod malum prorsus excedat. Iudæos illos itaque, qui cecidere, excæcari permisit, quoniam ex illorum peccato, Gentium salus sequuta est. Contradicentibus quippe Iudæis Christi uerbo, quod Apostoli prædicabant, ipsi ad Gentes conuersi sunt, à Gentibus recepti fuere. Sicque salus, quam Iudæi fastidiebant, contigit Ethnicis. Hac ergo intentione, non ipsi sua ipsorum culpa se se excæcarunt. Sed Deus, qui mala inuertere nouit, ut bona fiant, sua ipsius sapientia, eos cæcari, & cadere passus est, vt illorum peccata, Gentium salutis occasio essent. O Gentes, quantum Iudæorum peccato debetis, vult dicere Paulus. Ipsorum nanque interitus, uestræ salutis occasio fuit. Cur ergo eos detrectatis? Clamate potius. O felix Iudæorum culpa. O dulce peccatum, quo nos saluati sumus.

Quo ad secundum. Vide quàm impensè Iudæos dilexerit Deus. Nam etiã Gentium salutem, ad perditę Iudæę reparationem ordinauit. Iudæorum peccata, nõ erant suapte natura bona. Ideo ni mirum, si Deus, qui omnis boni fõs est, ea absolute non uoluit, sed tantum ut occasio fuere bona, seruandi scilicet Gentes. At Gentium salus, etiam si ad Iudæorum salutem ordinata non fuisset, suapte natura bona erat, propterea per se appetãda, Deus nihilominus eã, ad seruandos Iudæos ordinauit. Passus est Iudæos peccare, non ordinauit, vt seruarentur Gentes. At ipsarum Gentium salutem, ad ipsorum Iudæorum salutem ordinauit. Gentium saluté non contentus, uoluit & per eas Iudæos seruare. Hoc modo scilicet, vt Iudæi Gentium conuersionem uidentes, quæ primum athee, nullo non scelerum genere conspurcatissimæ erant, spem concipiant, si pęnitere uoluerint, in Dei gratiam denuo recipi posse. Postquam Gẽtibus profanis & scelestissimis, tantos uident fauores collatos fuisse, speq; concepta, ęmulatione, zelo, inuidiaque sancta, alienæ aduersariorum felicitatis ducti, propriam miseriam intra se diligentius perpendant. Atque ita, sicut magno corruere impetu, facili, animoque feruido, sancta elati supbia; vt potẽ cõfusionem tantam pati nolentes, surgãt & resipiscant. Quod omnino fiet in mũdi fine, in omnibus Iudæis, fitq; in aliquibus quotidie. Quid igitur inuides Iudæe (vult dicere Paulus,) Gentium saluti, quando & tu propter Gentes, salutem quàm primum fastidiebas, continẽter assequeris? Lætari debes miser, non dolere, quod te, diuinas renuente gratias, Ethnici illas receperint. Quandoquidé eorum occasione, & tu ipse, qui tua culpa perditus eras, ad sanctissima illa charismata ęmulandum prouocatus, modo uolueris, seruabere. Vides, quãta arte Apostolus, istos compescit & illos, ne propter peccata despiciant Iudæos Gẽtes, ne propter salutem, Iudæi Gentibus inuideant. Prouocare ergo ad æmulandum, supra in verbo Mose, capite decimo, in malam partẽ accipiebatur, hic in bonam, pro imitari. Vnde illud. Æmulamini meliora. Æmulor enim vos Dei æmulatione. Difficultas tamen hic oritur, propter loquendi modum Esaiæ. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne uideat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat. Omnino itaque excæcati sunt ut caderent, ut non conuerterẽtur. Sed omissum est uerbũ illud fortè: Ne forte uideat oculis suis. &c. Cum enim dicit forte, significat, quod si uolunt, cõuerti põt. Nõ ergo excęcati sunt ut pereãt, sed ipsis cadẽtibus, salus Gẽtilibus, facta est, vt & illi deinde ad æmulandũ Gentes prouocẽtur, ut demum saluentur. Sequitur.

1. Cor. 12
2. Cor. 11
Esa. 6.

Quod si delictum ipsorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorũ diuitiæ *Gentium, quanto magis plenitudo eorum?* Quia enim Iudęus audiens, peccatum suum, fuisse seruandæ Gentis occasionem, superbire potuisset, lætarique cum malefecerit. Apostolus illum hac voce reprimit. Quid gloriaris in malitia? Si Deus omnipotens, suæ sapientiæ dispensatione, tuo lapsu ad Gentium salutem usus est, num multo magis tua usus fuisset uirtute? Si nec tua delicta, apud illũ inutilia fuere, putasne fuisset inutilis tua iustitia? Si tua pauperie Gentes ditauit,

Ps. 51.

quomodo tuis diuitijs, non multò magis illas locupletasset? Num magis est, vti malo ad bonum, quàm bono? Postquam ergo Deus, ex tua incredulitate, Gentes ad fidem conuertere potuit, nonne tuo exemplo, si credidisses, itidem eas conuertisset? Si pauci ex vobis omnem penetrantes orbem, vniuersas Gentes ad Christum traxerunt, quid fecissent, si fuissent innumeri? Dole Iudæe, quod peccasti. Neq; enim trahendi Gẽtes, modus Deo defuisset: etsi nemo Iudæorum, non credidisset: Immo tunc maximè credidissent Gentes omnes, quando vniuersos Iudæos, in Christum credere, Christumq; confiteri conspexissent. Et verum dicit. Hæc tantum differentia intercessisset. Iudæi.n.primi fuissent, secundi Ethniti. Verum nunc, ob illorum incredulitatem, ordo mutatus est. Iuxta Mose
Deut 28. vaticinium. Ipsi erunt in caput, & tu eris in caudam. Non mihi dicas, Perijssent omnes Gentes, si Iudæi non exorbitassent. Nanque ad illas Apostoli non accessissent. Habes quidem Apostoli nostri verbum, ad tumultuan-
Act. 13. tes Iudæos. Vobis oportebat primum prædicari verbum Dei, at quoniam repulistis illud, ecce conuertimur ad Gẽtes. Nota verbum, primum oportebat. Non vnice itaque Iudæis, & Gentibus Apostoli prædicassent, pri-
Rom. 1. mum tamen Iudæis. Vnde dicitur, Euãgelium esse in salutem, & Iudæo, & Græco, primum tamen Iudæo, quàm
Matt. 10. Græco. Quod si prohibuit Christus. In viam Gentium, ne abieritis, audi, & pondera, quod sequitur, sed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Israel. Significans ad vtrosq; eundum esse, at potius, & prius ad oues Israel, quàm ad Gentes. Illum quippe populum, in peculiarẽ sibi delegerat. Quod si causam quæris. Memento verbi illius. Insipientis est causam quærere, vbi non est causa, & labellum compesce. Propterea ex Iudæis, & Gentibus processit Christus, vt significaretur, omnes illius incarnatione saluandos esse. Nec illud obstat, quod Christus Cananeæ dixit.
Matt. 15. Non sum missus, nisi ad oues, quæ perierũt domus Israel. Paulus enim Apostolus egregie illud, hũc in modum interpretatur. Christus Iudæis, non Gẽtibus, tantum promissus est. Venit ergo, tantum ad Iudęos, hac ratione, pro confirmandis promissionibus patrum, non autem ad Gentes. Cum enim promissiones Gentibus factæ non essent, ni mirum si ad illas missus non est, hac intentione, vt legalitatem, fidelitatẽq; diuinam ostenderet. Quod omnino cum Iudæis, qui oracula habuerant, fieri opus erat. Verum, & ad Gentes, hac alia intentione missus est, vt ex misericordia diuina, & ipsę seruarentur. Modo inquit. Dico Christum ministrum Rom. 15.
fuisse circuncisionis, pro veritate Dei, ad cõfirmandas promissiones patrum, Gentes autẽ super misericordia honorare Deum. Vide hic Ethnice, Iudæorum magnam gloriam. Ad illos enim quasi ex debito missus est Christus, pro ostẽdenda scilicet Dei ueracitate. Ad te vero, tãtum ex misericordia venit. Nec eos misit primum, sed postquam Iudęi, illos recusarunt, & fastidierunt, ita cõtigit, & in conuiuio illo, quod parabolicẽ refert Christus. Cęci enim, claudi, & Luc. 14.
minutulę plebis homines, qui Gentiliũ tipum gessere, ad cęnam vocati nõ fuerunt, donec qui inuitati fuerant, inuitãtem adeo contempserunt, vt de illis, dictum sit. Qui inuitati fuere, non fuerũt digni. Exultet igitur hac ratione Iudæus. Contra vero ingemiscat, quoniã omnes dignitates olim Iudæis concessę, propter eorum incredulitatem ablatæ, & ad Gentes translatæ sunt, iuxta Dauidis vaticinium. Omnia cornua Ps. 74.
peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti. Exponunt nanq; Hebræi, per cornua dignitates, vt in Midras Tehilim, idest in expositione psalmorũ, psalmo septuagesimo quinto patet. Habebant ergo cornua decẽ, quæ Deus sanctus, & benedictus, (vt eorũ verbo vtar) dederat Israeli, idest decem dignitates. Cornu Abrahæ. De quo il- Esa. 5.
lud legitur. Vinea fuit dilecto meo, in cornu filio olei. Cornu Isaac. De quo illud, Et ecce aries vnus retentus in dẽsitate, per cornua. Cornu Ioseph, idest Gen. 22.
cornu regni. Cornua Rhinocerotis cor Deut. 33.
nua eius. Cornu Mose, Cornuta erat

facies

Exo.34. facies eius. Cornu prophetiæ. Orauit
1.Reg. 2. Anna,& dixit. Exultauit cor meum in
domino,& exaltatum est cornu meum.
Abac. 3. Cornu legis. Cornua in manibus eius.
Ps. 111. Cornu sacerdotij. Cornu eius exaltabi-
2.Par. 25 tur in gloria. Cornu leuitarum. Omnes isti, filij Heman vidẽtis regis in sermonibus Dei, vt exaltaret cornu. Cor-
Ps. 21. nu Hierusalem. Et à cornibus vnicornium exaudisti me. Et cornu Messiæ. Dedit fortitudinem regi suo, & subli-
1.Reg. 2. mabit cornu Messiæ sui. Producã cornu Dauid, paraui lucernã Messię meo. Omnia itaque hęc decem cornua, à Iu-
Hier. 48. dæis ablata sunt, iuxta Hieremiam. Cõfregit in ira furoris, omne cornu Israel,
Dan.7. dataq; sunt Gẽtilitati: iuxta Danielem. Bestia quarta terribilis, mirabilis, fortis nimis, dentes ferreos habebat, & cornua decem. Quid est enim bestia ista, nisi Romanum imperium, quod sane ob idololatriã, & feritatem, meritò bestia appellatur? Hæc ergo cornua omnia dono suscepit à Deo, cum Hierosolymam, templum, sanctuariumq; succendit: cum sacerdotes, & leuitas occidit: cum sacrificia, ceremoniasque vniuersas, pro Iudæis omnibus prohibuit: cũ imperãte magno Constantino, christianæ fidei colla subiecit. Siluestroque Pontifici Maximo vrbis Romæ imperium, orbisque Monarchiam, non sine numine diuum, cessit. O si hæc Iudæi considerare vellent, audenter dicam, impossibile esset, quin sancta quædam inuidia accensi, quo hæc cornua recuperare possent, & confunderentur primum, & ad Christi fidem conuerterentur. Et tunc. O quantum proficerent Gentibus. Ad finẽ nanq; cum à Iudęis, auferetur velamen, cum Christum cognoscent, & tanquam Deum colẽt, qui ex Gentibus, ad Christũ venerint, doctrina, & exemplo, Iudæorũ, mirum in
Act. 18. modum proficient. Exemplum in actis Apostolicis habes, de Iudæo illo tantæ doctrinæ viro, qui Apollo dicebatur, potens in scripturis, atque magnæ eloquentię, vehementer Iudæos incredulos reuincebat, publicè per scripturas ostẽdens, Iesum esse Christum: & protinus addit euangelista, multumq; contulit illis, qui crediderant. Hoc est ergò, quod dicit Paulus. *Si diminutio eorum*. Idest, si post tam magnum eorum numerũ, qui reprobati sunt, ex Iudęis, tanquam arena maris, diminutissimus ille reliquiarum numerus, Gẽtes ditauit, vel quia per accidens illis depauperatis, ditauit vos Deus. Vel quia spiritales nostras diuitias, virtutes, mores, scientiam, fidem, pietatem Iudæis debemus. Hinc superędificati dicimur, su Eph. 2.
pra fundamenta Apostolorum, & Prophetarum, qui omnes Iudæi fuere. Quantò magis eorum plenitudo? Supple, & ditasset, & ditabit Gentes vniuersas? Considerandũ tamen est, quod Paulus duo dicit. Primum. Delictum eorum, diuitiæ sunt mũdi. Secundum. *Diminutio eorum, diuitiæ sunt Gentium*. Fortasse primo illo verbo, Christi necẽ intelligit, qua omnis mundus ditatus est, cęlum, terra, Angeli, homines. Secundo verò, paucas illas electorum reliquias ex Iudæis, ditasse Gentes, modo quo dictum est. At melius est, vt dicatur, quod secundum exponit primum, vt illa coniunctio. *Et*, stet expositiuè. Cuius inditio est, quod Apostolus non refert deinde duo in conclusione, sed vnum tantum. Si enim hæc pro duobus, & non pro vno tantum habuisset, concludendum erat. Si delictum eorũ diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorũ diuitię Gentium, quanto magis eorum innocentia, & plenitudo? per antithesim. At tantum retulit ad diminutionem, non ad delictum. Quanto magis eorum plenitudo? Delicti ergo nomine, Iudęorum incredulitatem, qua paucissimi etiã post Christum saluati sunt, intelligit. Et ita mundi nomine, omnes Gentes intelligit, vt sit tantum vna propositio, non duę, & ita vna antithesis non duæ. Tunc autem concludit.

Vobis enim dico Gentibus, equidem. Quatenus ego sum Apostolus Gentium, ministerium meum glorifico, si quomodo ad emulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex eis. Hinc discite Iudęorum salutem non desperare. Ego enim inquit Paulus, non credo me frustra laborare, adnitens, vt & carnes meæ, viscera mea, Iudæi ipsi, euangeliũ Christi audiant. Spero nanq; futurum esse,

vt ad

vt ad ęmulationem Gentium prouocẽtur nonnulli, saluiq; fiant. Nedum autẽ nõ credo, meam operam perditum iri, at potius mihi videtur, ministeriũ meũ hac ipsa opera glorificari: quãdo ego ipse Apostolus sum duntaxat Gentiũ, pro Iudæorum tamẽ salute sollicitor. Quẽadmodũ & charissimus frater meus Petrus, Apostolatum habuit circũcisionis: nec tamen prorsus Gentilium salutem despexit vnquam. Notate autem verbum illud. *Quatenus sum Apostolus Gentium.* Significat enim q̃d indignè Apostolicum munus inter Gentes obijsset, nisi hanc supererogationis operam Iudæis impendisset. *Quatenus ergo Apostolus Gentium.* Ad æmulandum Iudæos prouocabat. Quoniã scilicet Iudæi, valde Gentibus profecissent, si ad ouile dominicum voluissent cum Gentibus cõgregari. Et propterea ipsi Paulo, tanquã Gentium, Apostolo, cõueniebat ex munere Iudæos prouocare, pro maiore Gẽtium, fructu & eruditione. Ita Petro uice uersa Gentes, non detrectare, ut Iudæi gratiarum diuinarum maria copiosissima, longe melius cognoscerent: uidentes & Gentibus atheis, cælestis regni ianuam apertam esse. Hac autem declaratione tollitur cauillus ille, quo dicitur, Paulum falcem in alienam messem misisse, itemquè Petrum. Quoniã Petrus Apostolus, erat circuncisionis, Paulus præputij. Vterque tamen indifferenter uerbum prædicabant. Ecce responsio, pro sui populi salute, utriq; intendere, vtrumq; oportebat. Et hoc est quod sequitur hic Paulus noster, declarans scilicet, quomodo id muneris illi contingeret, prouocare Iudæos, quatenus Gentium Apostolus erat. Et litera patet ex dictis. *Si enim abiectio ipsorum, reconciliatio est mundi, quæ assumptio nisi uita ex mortuis?* Idest. Si illis abiectis, Gẽtium sequuta est recõciliatio cum Deo, quid utilitatis Gentibus eueniet, cũ ipsi iterum assumentur? Proculdubio. *Vita ex mortuis.* Nunc mortuę sunt Gẽtes, etiam quæ Christo credunt, tunc uiuificabuntur. Non itaq; pro Iudęis laboro, cum illos ad æmulandum Gentes prouoco. Id enim efficit Cephas. Sed pro ipsis Gentibus, quarum salutem mundis omnibus sollicite procurare teneor.

Sed hoc est satis obscuram. Quomodo Christiani ex Gẽtibus mortui sint, viuificandiq; sint per Iudæos, cum ad Christum conuertentur. Potest tamen dupliciter exponi. Primo sic. Vita enim ex sensu, & motu cognoscitur, Gẽtiles ergo nescientes scripturas, uix sentiunt fidei Christianæ ueritatem, quam profitentur: quoniam efficacissimum Christi testimonium, est scriptura sacra, Christo dicente. Scrutamini scripturas, quia illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. Quare & ni mirum, si magna Christianorum pars, tepiditate magna tenentur, & pauci mouentur, cum feruore, paucioresq; ad finem mundi mouebuntur, propter Antichristi persecutiones, qui signis & prodigijs mendacibus, seducet illos facilè, qui scripturas sacras, non optimè calluerũt. Hoc modo ergo mortui isti dicuntur. A Iudæis itaque tunc edocti, & sensum & motum recuperabunt. Concordia quippe scripturarum, Christi ueritatem intelligentes, signa illa fallacia esse dignoscent, & hi in quibus primum infriguerat charitas, feruere incipient. Secundo uero, de corporis uita exponi potest immortali, ad quam resurgemus omnes, cum in illa die omnis Israel saluus fiet, ut sit sensus. *Ideo ad æmulationem Gentium, prouoco carnem meam*, quia certo certius scio, quod cum ipsa Iudæa, ad Christum conuersa fuerit, erit mundi cõsumatio, & nos omnes ex hoc carcere mortis liberati, immortalitate donabimur. Quo ergo id citissimè fiat, contẽdo, vt non modo Gentes, sed & Iudæi audiant verbum euangelicæ ueritatis. Nam & idipsum ad Gentium cedit utilitatem, quarum sum Apostolus. Ita igitur debet legi, *Si abiectio ipsorum*, scilicet Iudæorũ, qui magna parte abiecti sunt, quia primum Deum abiecerunt, *Reconciliatio est mundi*, Gentium, occasionaliter, per accidens, occasione inquam à Deo accepta, non ab eis data. Malum enim nõ est causa boni, nisi per accidẽs. *Assumptio*, Iudæorum in diuinam gratiam, *quæ?* idest qualis & quanta utilitatis erit? Vt subiectum pro prædicato ponatur, & prædicatum pro subiecto.

Ioan. 5.

Qua

Quæ Assumptio? Assumptio quæ? Nisi uita ex mortuis. Occasione etiam à Deo accepta. At multo minus per accidens. Nam bonum suapte natura, est efficax ad bonum, & potentius longè, quàm ipsum malum. Cum igitur Iudæorũ lapsus, mundum Deo recõciliarit, quid mirum si illorum conuersio & salus, maius aliquid, & præstantius largiatur, rediuiuam scilicet & immortalem vitã? Deinde dicit.

Si autem primitiæ sanctæ, & massa. Vel & conspersio supplendum est sancta. φύραμα. *Et si radix sancta, & rami.* Supple sancti. Hactenus enim casum Iudęorum irreparabilem nõ esse ostendit, declarans illum, non fuisse inutilem. Et ita inuolute probans unum, probat aliud. Nunc absolutè probat, quod non sit irreparabilis, & uidetur mihi, quod hæc sit Apostoli intentio. Christus ex Iudęis ortus est, sanctus sanctorum, nefas igitur est dicere, quod non possit uniuersus populus ille sanctus esse. Duabus ergo metaphoris utitur. Christum nanq; primitias appellat & radicem, Iudæos omnes massam, vel conspersionem & ramos. *Si primitiæ sunt sanctæ, & tota massa.* vel conspersio non est sancta, sed potest esse sancta. Similiter, *Si radix est sancta, & rami.* Non sunt sancti, sed possunt esse sancti, idest nõ necessario sunt praui. Hæc est enim Pauli mens, aliter probaret primum, Iudæos omnes sanctos esse, quod iam ex dictis constat esse falsum, quandoquidem magna pars Deũ abiecit, estque abiecta à Deo. Secundo non curreret ratio, nanq; non protinus sequitur, si bona radix, rami omnes boni sunt: Neque si primitiæ sanctæ, tota massa sancta. Quid enim prohibet, radice existente optima, multos in arbore ramos arescere? Quid item prohibet, primitijs frugum existentibus sanctis, quæ Deo offerebantur, conspersionem ex illarum frugum farina & aqua fieri non sanctam, immo profanam? At omnino uerum est, si radix bona, omnes rami boni esse possunt. Si primitiæ sanctæ, tota massa põt esse sancta. Christus autem radix est Iudæorum, iuxta illud. Radix Dauid. Primitiæ est illorũ etiam, hoc est princeps, primogenitus, occisus etiam ab origine mundi, Antequam Abraham fieret, Isaac, & Iacob. In illum equidem omnes isti crediderе. Vniuersa itaque Iudæa, potest esse sancta. Cecidit autem magna pars Iudæorum, potest itaque resurgere, vt sit sancta, nempe per Christum, quo & omnis humani generis massa, sanctificatur. Ex radice enim, rami bonitatem sumunt: & ex primitijs Deo oblatis, massa accipit sanctitatem. Quis autem dare potest Iudæis, ut sancti sint, ut Deo placeant, nisi Christus? An Abraham, an Isaac, an Iacob? Qui omnes etiam per Christum ipsum, fuere sanctificati. Nequaquam ergo aliã radicem, alias primitias uidere possum, quàm Christum Iesum dominum nostrum.

Apo. 5. (margin, beside "illud. Radix Dauid")

Apo. 13. Ioan 8. (margin, beside "occisus etiam ab origine mundi")

Dimissa vero primitiarum, & cõspersionis metaphora, radicis atque ramorum metaphoram prosequitur: & metaphoram metaphoræ addens, Iudæos oleam, Gentiles oleastrum appellat. Magna autem est huius ratio. Ex olea enim oleũ nascitur: & ex Iudæis prodiit Christi gratia atque salus, quæ oleo comparatur, quo languidus ille semiuiuus, à Samaritano illo pijssimo sanatus est. Salus enim ex Iudęis est. Verum oleaster, à oleæ degenerat nobilitate. Ita & Gentes idololatræ, à populi illius nobilitate & sanctitate degenerarũt. Quod nec oleum habebant salutare. Inquit ergo, in metaphoris semper perseuerans. Luc. 17. Ioan 5.

Quod si ramorum aliqui fracti sunt. Tu autẽ cum oleaster esses, insitus fuisti illis, & consors radicis, & pinguedinis oleæ, factus es. Ne glorieris aduersus ramos. Quo uerbo, Gentium insolentiam refrenat. Tacitè tamen ferit & Iudæos, quorum peccato ostẽdit factum esse, vt uilissimę, agrestes, barbaræq; Gentes, ad eorum nobilitatem, felicitatemq; assumptę fuerint. Et qui primum lõgè impares erant, nũc omnia illa teneant, quibus ipsi potiebantur, & nihil minus. Ideo dicit, Gentiles euectos, ut sint radicis cõsortes, & pinguedinis oleæ. Obiurgans itaque Gentes, quod efferri solerent contra Iudæos, qui increduli facti, à diuino ceciderunt fauore: simul carpit & Iudæos ipsos, extimulatque, irritát, & accendit, ostendẽs, quod eorũ bona alieni possideant.

dídere fuerunt Iudæi. Cum enim hiemalia frigora abscedunt, agricolæ arboribus arbores inserere solent. Deus itaque, qui noster agricola est, & dicitur, iuxta illud. Et pater meus agricola est, cum infidelitatis frigus, à Iudæa, recesserit, cur ramos exectos inserere, non poterit, ad se scilicet auersos conuertere, & trahere dicens. Iam hiems transijt, & recessit, surge amica mea, & veni? Ne desperes Iudæe. Lignum habet spem, quãuis præcisum fuerit, rursum virescit. Cur animo concidis? Surculum malæ arboris, sterilis, amaræ, siluestris, securis verbi Dei excidere potuit, & surculum bonum inserere, non poterit? Gentilem, non modo originaria sordidatum labe, sed in profano idolorum cultu natum, & alitum, in Abrahæ, Isaac, & Iacob sanctitatem euexit. Te licet iræ filium natum, ex sanctis tamen patribus oriundum, inter sanctos conuersatum, quãuis tua culpa fructum, non euehet, vt iterum in pattum consortium recipiaris? Infidelitate disiunctus es, fide denuo copulaberis. Nemo autem miretur, si Apostolus de Iudæis agens, atq; de Ethnicis, arborum metaphora vtitur. Nam & Prophetæ, & Philosophi omnes, de homine tanquam de arbore loquuntur. Quidest enim homo, nisi arbor euersa? Radicem habens ad cęlum, ora ramos, ad terram pedes, brachia. Hinc Dauid de homine iusto. Et erit tanquam lignum, quod plantatum est, secus decursus aquarum. Fructus arborum, nõ arboribus adscribis, non terræ, non agricolæ, sed soli, sed cęlo, sed Deo. Hinc illud. Annus non ager fructum, attulit. Anni quippe nomine, virtutes cœlestes intelligis, quæ annos, menses, diesque, & horas suis efficiunt lationibus. Quo ergo discas, opera tua bona, non tibi ascribere, sed soli inuisibili, atque intellectili, sed cęlo illi supramundano, sed Deo, Paulus pugnacissimus superbiæ domitor, omnis generishomines, arboribus compa rauit: qui alibi in metaphora perseuerans, dicebat. Ego plantaui, Apollo rigauit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui seminat, sed qui incrementum dat, Deus est. Oleę autem particulatim metaphoram adduxit, quoniã inter omnes arbores fęcundissima est, hæc arbos, ita vt sanctus ille dixerit. Ego sicut oliua, fructificaui in domo domini. Vt hinc à Paulo intelligas, quem expugnare opera Neoterici somniant, quã maximè necessaria esse opera. Oportet enim, vt ex oleastro sterili, fęcunda olea euadas: vt scilicet sterilitatem caueas emortuę fidei, operosamq; fidem amplectaris, quo à sanctissima illa radice Christo, cumulatissimè sanctificeris. Nulli autem in mentem veniat, quod tantus Apostolus, agriculturæ artem non calluerit, ex qua exemplum desumpsit. Namq; oleaster oleę non inseritur, sed oleæ rami inseruntur oleastro, vt oleaster consors fiat pinguedinis, vbertatis, & fęcunditatis oleæ. Quis id nesciat agricolarum? Si enim oleastri ramũ, oleę inseras, fructus eius, erunt oleastri, non oleę. Et ita non erit consors oleaster oleę dulcedinis, atque pinguedinis. Contrà verò, si ramus oleę oleastro inseras, erunt oleę, non oleastri. Et ita oleaster erit particeps pinguedinis, & dulcedinis oleæ, non aliter. Non ergo credas, hæc Paulum ignorasse. Non enim incassum adiecit, præter naturam insitus es, in bonã oliuam. Insinuauit enim se scire, quod olea oleastro inseritur, vt oleaster, sit oleę vbertatis particeps, non è contrà. At Iudæus, qui olea dicitur, non est Ethnico insitus, qui est oleaster, vt efficeretur olea, sed è contra, Ethnicus insitus est Iudæo, nec tamen fructum fecit. Non est itaque omnino similis hęc metaphorica translatio. Neque enim oportet parabolas, similitudines, metaphoras, per omnia conuenire. Dubio procul agricola, oleæ ramusculum, in oleastrum inserit, efficiturq; oleaster pinguedinis oleæ consors, quoniã plus solet radix ramo insito consentire, quã radici ramus, licet in proprio ramo sit. In proposito autem, contra naturam: Non Iudæus Ethnico, insertus est, vt illum bonum faceret, sed Ethnicus Iudæo. Habes ergo vim, mentemq; Apostoli. Indecorum videbatur dicere, Iudæum Ethnico inseri, cum Iudæus sit prior,

Marginalia: Ioan. 15. — Cant. 2. — Iob. 14. — Eph. 2. — Psal. 1. — 1. Cor. 3. — Psal. 51.

prior, & sanctior genere, propterea dixit Ethnicum inseri Iudæo. Sic auté melius potuit humiliare Gentilem Apostolus, cum diceret. Diuina gratia fuit, qđ tu, cui nulla promissio facta fuerat, cui neq; iure carnalis cognationis Chrī salus contingebat, neque tuis meritis, quæ nunquam fuerunt nisi mala, amara, acida, in tantum culmen prouectus sis, vt sis Gens sancta, populus electus, dulcissimus Dei filius, quod olim de Iudæis dicebatur, insitus es antiquæ illi sanctorum patrum nobilitati, insitus es Christo, qui uere Iudæus est. Noli ergo extolli, time potius semper, & labora vt fructum afferas domino, alioquin
Luc. 13. dicet dominus. Ecce, tot annis uenio quærens fructum in arbore isto, & nō inuenio. Succide illam, ut quid enim terram occupat? Deinde dicit.

Non enim volo uos ignorare fratres, mysterium hoc, (vt non sitis apud uosmetipsos prudentes,) quod cæcitas ex parte, facta est Israeli, donec plenitudo gentium intret, & sic omnis Israel saluus fiet. Vbi quod parabolarum inuolucro cęlauit, dixit & non dixit, nunc palam explicat. Altis autem, quos hucusq; prosequutus est sermonibus, finem imponere uolens, de Iudæorum electione, de reprobatione Gentium & subrogatione, de extrema omnium salute, & magnum quid dicturus, quod omnium quæ dicta sunt, sit memoriale perhenne, claudatque felicissimo sigillo, quod tàm faustum initium habuit, progressusque tam auspicatos. Auditorum beneuolentiam captat, simul & attentionem, efficitque eos simul, vt nihil ommittat, quod rethore decere uideatur. Dociles. Magnū quid sum dicturus Roma, Attende. Ecce mysterium tibi dico, at non mysteriū Eleusinum, obscuritatibus uerborum inuolutum. Volo ut id & tu intelligas. Erigite aures uniuersi. Audite & intelligite parabolæ expositionem. Diuino iudicio factum est, vt Iudæorum pars excæcata fuerit, in hacque permaneat cæcitate, donec omnes Gentes, omniū scilicet nationum populi introeant, in ouile Christi. Non sine autem mysterio dicit. *Plenitudo Gentium.* Quia erit tēporis plenitudo, cum saluatæ fuerint omnes Gentes. Tempus nanque amplius non erit. Itemque plenitudine gratiæ diuinæ saluabuntur. Tunc itaque, cum Gétium plenitudo, omnes introierint, omnes Iudæi, Deo ad se eos conuertente, ad Deum conuertentur: & salui fiét. Ne sitis quæso apud uosmetipsos prudentes, O græculi, putantes quod uos chariores habuerit Deus: ideo illos tanta crudelitate peccare uoluerit, atq; perire, ut uos seruaremini. Diuinum iudicium fuit, id uobis sat est, hic sistite: altiora ne quæratis. Iam dixi, & ideo dixi, ut superbiam uestrā reprimatis: neque amplius dicatis, vt nos elegerit Deus, illos repulit: vt nos illuminaret, illos excæcauit. Fracti sunt rami illi, ut ego inserar. Supra id admittebā disputationis finem uolens uidere, nunc mysteria docens, dico uerum non esse. Nō sunt fracti rami, ut tu īsereris, sed quia fracti sunt, tu insertus es: non repulsi sunt, ut tu eligereris, sed quia repulsi sunt, tu electus es. Propterea Paulus, nō dicit modo. *Cæcitas ex parte contingit in Israel, ut plenitudo Gentium intret.* Ne errorem pariat illa propositio, *Vel*, sed dicit, *Donec plenitudo Gentium intraret.* Nō igitur excæcati sunt Iudæi, vt saluentur Gentes, sed tamen quia excæcati sunt, saluatæ sunt Gentes, manebuntq; excæcati, quousque ad Christum ueniūt omnes Gentes. Non hac intentione. Neque enim, si misericors est Gentibus Deus, Iudæis crudelis est, vt eos uelit pro Gentibus saluandis, in cæcitate manere. Mysterium Dei hoc est, & iudicium occultum quidem, sed iustum, ut Iudæi toto hoc tempore, cęci maneant, donec Gentes omnes alienigenæ, & tirus, & populus Ethiopum ad ciuitatem Dei, ad sanctam Christi ecclesiam, quādoque ad refugij urbem, conueniant. Quod cum factum fuerit, & ipsi conuenient, eritque omnium credentium ex Gétibus & Iudæis, cor unum, & anima una. Intelligis Roma?

Apo. 10. Ps. 86. Act. 4.

Veruntamen hic est difficultas. Quādoquidem durum & crudele uidetur, quod Iudęi tam magno tempore in cęcitate permaneāt, donec plenitudo Gétium intret. Quid enim ætate nostra, atq; posterioribus seculis confert, vel

conferre

conferre potest ad Gentium salutem cęcitas Iudæorum? Contulit primum, cū Apostoli relictis Iudæis, ad Gentes trāsmigrarunt. At nunc cur, non illuminātur, sed differtur tot seculis ac tantis, eorum illuminatio? Secundo. Innumera sunt Prophetarum testimonia, quibus ostenditur Deum Iudæos, tanquam rebelles & inimicos, de domo sua abiecisse: & in æternum reprobasse. In primis nanque Oseas. Propter malitiam
Osee 9. operum eorum, expellam eos de domo
Amos. 5. mea, nec addam diligere eos. Amos itē. Cecidit, nec addet resurgere uirgo Israel. Quod si dicas, hæc tantum de decem tri bubus intelliguntur, nō de Iuda & Beniamin, qui tanquam reliquiæ in fine seculi seruabuntur. Conuellam
Hier. 31. te Hieremiæ uerbo. Expellam uos à facie mea, sicut expuli omnes fratres uestros, omne semē Ephraim. Per Ephraim quippe decem tribus intelliguntur, propter Hieroboam eorū Regem. qui fuit ex tribu Ephraim. Significatur ergo hoc uerbo, quod omnes Iudæi abijciendi erant in æternum, sicut decem
Tre. 4. tribus. Cui ad stipulatur & illud. Facies domini dimisit eos, non addet ut re-
Ps. 37. spiciat eos. Hinc lamentatio illa magna. Quare in æternum obliuisceris nos? derelinques nos in lōgitudine dierum. Ni mirū si propter loci huius difficultatem, cui tot Dei oracula contradicere uidentur, Paulus Prophetam adducit, ut suis uerbis fidem conciliet. Vnde sequitur. Et sic cum omnes Gētes conuersæ fuerint. *Omnis Israel saluus fiet, sicut scriptum est in Esaia*. Secundum septuaginta interpretum translationem, non secundum literam Hebraicam. *Veniet ex Sion eripiens, & auertet impietates à Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata ipsorum*. Autoritas hæc tam clara est, ut non possimus tergiuersare. Opere prætium igitur fuerit, autoritatibus, quæ diuersum sonant nuper adductis, respondere. Mihi autē uidetur, non admodum laborandum esse. Istud nanque Esaiæ testimonium, quod Paulus affert, loca illa omnia declarat. Veritatem ergo tu breuibus accipe. Propter eorum incredulitatē, abiecti fuere Iudæi, à Deoque reprobati, ut nunquam sint denuo in diuinam gratiam recipiendi, donec in suæ perfidiæ malitia permanebunt. Cum primum perfidiam deposuerint, saluabuntur. Quod si uerba illa torquere uideamur: Non addet ut respiciat eos. Non addā diligere eos, quæ reprobatos fuisse Iudæos in æternum sonant, non torquemus tamen. Supra enim docuimus, diuinas comminationes nunquā absolutè intelligendas esse, etiam si absolutè proferantur, sed semper cum conditione.

Ad Primam autem difficultatem, satisfacere non est durum. Magna quidem, & multiplex utilitas nobis omnibus, ex Iudęę cęcitate per accidens euenit. Mitto, quod occidentes Christum, totum seruauerint orbem. Quod expellentes Apostolos, Ethnicos erudierint. Quod nascentem Ecclesiam persequentes, illam sublimarint. Sed quid tibi vī de hoc? Arma enim deferunt cōtra nos, & pro nobis pugnant. Cæci, scripturas tenent, legunt, relegunt, glosant, torquent, & omnino vel eis inuitis, Christum nostrum prædicant vniuersæ. Dispersi sunt per orbem, omni orbi fidei ueritatem, quam profitemur, vel nescientes, testantur. Christianis inimicantur, testimonium efficiunt omni exceptione maius, pro scripturæ ueteris ueritate, qua luce clarius, nouam astruimus. Christianis insidiantur, eorum igitur fidem, atque constantiam exercent. Opprimuntur à Christianis, ad æmulationem ergo prouocantur. Ab omnibus exosi habentur, erudiunt itaque, suo ipsorum exemplo omnes. Conuersant cum omnibus: nemo Christi obliuiscitur, quem publica fama nouit mundus, à Iudæis cruci affixū fuisse. Vis vt breuiter dicam? Si omnes Iudæi ad Christum nūc conuerterentur, vel etiam extinguerentur, facile ea omnia, quæ de Christo legimus, figmenta putare possemus. Ipsi profecto, ipsi inquam in hac manentes cæcitate, fidem nostram conseruant, firmant, tenent. Quid enim melius ī causa, quàm ab hostibus testimonium habere? Non immerito igitur, ad mūdi finem, omnium Iudæorum salus reseruatur. Quoniā

tunc

habuit: eosque à se expulit cum furore, nec assequentur gratiam, cum iustis resuscitandis in mundo futuro. Propter illos enim, dictum est in psal-
Psal.1. mo primo. Non sic impij, non sic, sed tanquam gluma, quam proijcit uentus. Ideo non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in congregatione iustorum. Hæc omnia ad uerbum, ante Christi natiuitatem, longe prædixit Rabbi ille, tanti nominis apud eos. *Et hoc illis à me testamentum.* Hoc fœdus meum cum illis, dicit textus noster. Interponit autem parenthesim Paulus. *(Cum abstulero peccata eorum,)* Sensus est. Iudæis, quos iam ad me ipsum conuertero, seruauero que à peccatis. *Hoc erit testamentum meum*, quò scilicet testificabor, meam erga ipsos uoluntatem ultimam, uoluntatisque rationem. Hæc enim testamenti nomine significantur. Quid ergo erit testamentum? Ecce. *Secundum euangelium quidem inimici propter uos, secundum electionem autem dilecti propter patres.* Istud itaque erit dei testamentum, cum saluus fiet omnis Israel, quo vltimam illius mentem intelligere poterunt. O Iudæi, *Secundum euangelicam legem*, quam uobis per filium meum tradidi, *inimici mei* fuistis semper, si acta uestra disquiro. Illi nanque re, & uerbo contradixistis. Verum secundum electionem meam, qua patres uestros, & filios delegi,
Mat.25. charissimi mihi estis; Venite & possidete paratum uobis regnum. Cautissime autem hic procedo, ne offendas ad lapidem pedem tuum. Fortasse enim in hac epistola, locum difficiliorem non habuimus. *Secundum euangelium quidem inimici propter uos, &c.* Vis vt aperiam tibi difficultatem? Ecce. Si hoc testamentum Dei est, sequitur itaque, vt electi etiam si malè agant, omnino seruentur. Ostendo: Inimici enim sunt Iudæi, propter mala opera, inquit Paulus, at propter electionem charissimi: Arguo sic. Cum omnibus ergo malis operibus, charissimi: si autem charissimi: ergo seruantur, & in cœlorum regno beantur. Quid autem hoc dogmate pestilentius? Quod si hoc non sequitur, sequitur oppositum, Cum electione igitur diuina perduntur, quia inimici. Sumus ergo inter hæc, vel propter electionem actu inimici seruantur, vel propter inimicitiam, actu iam perduntur. Vtrumque nefas est, nam inimici perduntur, saluantur electi.

Adhuc est alia difficultas. *Secundum euangelium inimici propter vos, secundum electionem charissimi propter patres.* Deus igitur eligit aliquos, vel prædestinat propter merita patrum. Contra. Elegit Iacob, repudiauit Esau, quorum tamen fuit idem pater, eademque mater. Amplius. Secundum propositum prædestinat, non ergo propter patres, sed gratis. Vides loci difficultatem? O si primum argumentum vidissent isti Neoterici, bone Deus, quàm gestirent, postquam omnia fato, & prædestinationis necessitate agi arbitrantur. Vos, sic illud dissoluite, secundum Ticonij regulam de bipartito domini corpore, quàm Augustinus tertio de Doctrina Christiana censuit appellandam, de permixta Ecclesia. Illud, *Secundum euangelium inimici.* Ad reprobos refertur. Illud, *Secundum electionem charissimi.* Ad electos. Propter enim bonorum, & malorum temporalem commixtionẽ, propter temporalem quoq; eorum communionem, frequenter scriptura sacra, loquitur de bonis, & de malis simul, tanquam sit unum utrorumque corpus. Et propterea lectorem uigilantem requirit, vt inquit Augustinus. Quia loquens de bonis, subito quandoque ad malos sermonem transfert. Loquitur tamen ad eos, tanquam ad eos ipsos bonos, quibus primum loquebatur, & è contra. Ecce duo exempla. Primum, in Cant.1
Canticis Canticorum. Fusca sum, & spetiosa, vt tabernacula Cedar, vt pelles Salomonis. Non dicit. Fusca fui, & spetiosa sum, sed fusca sum, & spetiosa sum. Quomodo hęc intelligi possunt, nisi alteram partem ad malos, alteram ad bonos accommodemus? Illi nigri sunt, hi spetio-

si. Ecclesia ergo dicitur fusca, propter illos, speciosa propter istos. Vna enim sagena est, habens intra se pisces & bonos & malos. Matt. 13.

Alter locus est in Prophetis. Ducam cæcos in uiam, quam non nouerunt, & semitas, quas non nouerunt, calcabunt, faciam illis tenebras in lucem, praua quoque in directum: & non derelinquam eos. Ipsi autem conuersi sunt retrorsum. Intelligis locum istum? De eisdem loqui uidetur, de alijs tamen loquitur. Ducam cæcos in uiam, quam non nouerunt, &c. de bonis, qui sunt Deo chari dictum est. Ipsi autem conuersi sunt retrorsum, &c. de malis, cum tamen nulla narietas appareat. Apparebit autem in fine. Hi enim de quibus dicitur, Ducam cæcos in uiam, quam non nouerunt, habitabunt terram. Illi uero, de quibus dicitur. Ipsi autem conuersi sunt retrorsum, diuidentur ab illis, & iuxta Euangelium, partem eorū cum hipocritis ponet dominus. Apparebunt esse filij Ismaelis, & non erunt hæredes, cum filio liberæ. Ecce ergo testamentum Dei. O Iudæi. Vos qui excæcati estis, secundum euangelium meum, cui semper contradixistis, inimici mei estis, fuistisque propter uos, idest ex uobis, non ex me: non propter me, non mei causa: ego non uos repuli, nisi postquam uos me repulistis. Perditio uestra ex uobis, non ex me est. Vos autem, qui in altera acie estis, qui euangelio meo credidistis, dilecti mei estis, & fuistis: non propter vos, non ex uobis, sed secundum electionem, secundum gratiam, ex misericordia mea, qua vos elegi, non ex meritis uestris. Discedite ergo uos maledicti, in ignē æternū. Vos uero uenite, & possidete regnum, quod paratum est à constitutione mundi. Hoc erit testamentum Dei, inquit Apostolus. Certè uerba huius testamenti in Esaia, non habentur. *Secundum euangelium inimici propter uos, secundum electionē aūt charissimi propter patres.* Habetur nihilominus sensus. Dicitur enim. Hoc fœdus meum cum eis, spiritus meus, qui est in te, & uerba mea non recedent à te, neque à semine tuo, à modo vsque in sempiternum. Quibus verbis clarè indicatur, diuinas pollicitationes frustrandas non esse, quia Cælum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt. Hæc est autem uis huius testamenti sententiæ, quod quamuis Iudæi plerique exorbitarent, ac propterea euangelio non credentes: fuerint inimici, in illis paucis tamen, promissiones diuinæ electionis complendæ sunt omnino, & complentur.

Isa. 42.

Matt. 25.

Gal. 4.

Osee 13.

Matt. 25.

Isa. 59.

Ad secundam difficultatem. Non est sensus, quod filij sint chari Deo, & ab illo electi, propter merita patrum, sed propter promissiones patribus factas, de ipsorum filiorum electione & dilectione. Estis itaque mihi charissimi dicet Deus, secundum electionem, propter patres, idest propterea quod Abrahæ, Isaac, & Iacob patribus, eligere promisi eorum semen in hæreditatem: non propter eorum merita promisi eis, neque eos elegi, sed gratis, per misericordiam meam. Vos semen Abrahæ estis secundum carnem, & secundum spiritum. Ego igitur, per misericordiam meam, ero merces uestra. Vnde statim sequitur Apostolus. *Sine pœnitentia enim sunt dona, et vocatio Dei.* idest, Deum suorum donorum, non pœnitet, aut uerbi sui, vel uocationis suæ. Quoniam itaque promisit patribus, gratis filios suos eligere, eos quoque uocauit, illum, promissionum, donorum, aut uocationis non pęnitebit. Exequetur ergo, quod promisit. Neque enim, ut homo est Deus, vt agat pœnitentiam. Triumphator in Israel, pænitudine non flectitur. 1. Re. 15. Inquit Samuel. Intellige autem, de uocatione secundum propositum, hęc dicta esse, non de omni uocatione. Nam quandoq; Deū pœnitet donorum suorum, metaphoricè intellige, idest ad admodum pœnitentis, & mutati, se se habet, iuxta illud. Pœnitet me fecisse hominem. Et illud. Si pœnitentiam egerit Gens illa à malo suo, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui vt facerem eis. Verè enim non mutatur Deus. Quem autem pęnitet,

Gen. 6.
Hier. 18.

nitet, mutari necesse est. Mirum profectò, mirum. Hoc enim uerbum. *Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei.* Adeò exaggerant aliqui, pro gratia contra liberi arbitrij dispositionem: & contra merita, quæ congrui appellamus, vt nihil plus. Dicunt enim hunc esse sensum. Deus dat dona, & uocat ad gratiam sine nostra pęnitentia, vel præparatione. Bone Deus, quæ uiolentia maior? Sensus verbi huius est. Deum suorum donorum ut dictum est, non pœnitet. Si tamen uis & illud verificare, de prima vocatione baptismali cũ D. Ambrosio expone. Legi uerò debet hęc particula. *Sine pænitentia enim, sunt dona, & vocatio Dei.* Tanquam parenthesis. Immo ab illo loco. Sicut scriptum est. Veniet ex Sion. &c. Hucusque, totum parenthesis est. Sequitur ergo.

Sicut enim & uos, quondam increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam estis consequuti, ipsa horum incredulitate. Ita & isti nunc, increduli fuerunt uestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur.

O abdita diuinæ sapientiæ iudicia. Non est mirum certè, si Apostolus & stupore, & pauore perculsus, nunc nunc exclamat. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, &c. Attende tu hoc iudicium Dei, & mirabere. Cæcitas in Israel manet, donec plenitudo Gentium intret, & tunc omnis Israel saluus fiet. Ecce profundissima, arcanaque huius iudicij causa. Sicut uos Gentiles, olim Iudæis credẽtibus, eratis increduli, pro Deo lapides, & beluas colentes: nunc autem illis incredulis factis, occasione à Deo accepta, ex illorum incredulitate, ipsi in incredulitate iacentes, per diuinam misericordiam, in fidem surrexistis. Ita Iudæi olim credentes, nunc incredulitatis occasione accepta, ex magna misericordia, quam uobis ostendit Deus, erigens uos ad fidem, & gratiam euangelicam, magna diuina promissa eis facta, in uobis completa excidisse videantur, à veritate increduli facti sunt, suo ipsorum uitio. Tandem igitur occasione accepta à Deo, qui sua ipsorum infidelitate prouocandi eos ad æmulationem consequendæ misericordiæ, quam uobis impendit, diuinam misericordiam omnino consequentur. Sicut & uos consequuti estis. Intelligis hanc miram vicissitudinem? Gentes non credentes, per Iudæos incredulos, tanquam per occasionem à diuina misericordia seruatæ sunt. Ita ergo Iudæi credentes, per credentes Gentes, sed primum incredulas, à diuina misericordia seruabuntur.

Conclusit enim Deus omnes, Iudæos, & Gentiles, *in incredulitate, vt omnium misereatur.* Non posuit in incredulitate, Absit, ab ore Christiano hæc impietas, sed *Conclusit*, quos scilicet inuenit in rethe, in laqueo infidelitatis. *Conclusit*, tenuit, non eripuit, non ut pereant. Deus enim neminem vult perire, sed ut saluentur, at ut saluentur per misericordiam, non per iustitiam, ut agnoscant omnes, quod diuina misericordia non iustitia saluantur. Postquam enim erant in infidelitate, mortem merebantur, iuxta illud. Qui incredulus est, ira Dei manet super eam. Quod ergo condemnati non sint, fauor Dei, non iudicium fuit. Verum, si subito ex infidelitatis laqueo erepti fuissent, & Gentiles, & Iudæi, proprijs uiribus liberationem, non diuinæ gratiæ adscripsissent. Cum autem ab Abraam, vsque ad Christum, semper stetere Gẽtes in laqueo, nec per legem naturæ exire potuerunt, per sapientiam, qua Ægyptij, Caldæi, & Græci floruere. Cum etiam à Christo vsque ad finem mundi, Iudæi in carcere infidelitatis manent cæci, nec lumen uidere possunt, quos consueuerat Deus tanquam pius pater, post paucos annos prophetarum oraculis consolari, atque liberare ceu charissimos filios. Manifestum populi omnes, ex desperata eorum salute, obtenta tamen, colligere possunt argumentum, quod unicè diuina misericordia sine meritis, Iudæos & Gentes eripuit, eripit, & eripiet à la-

Sap. 1.

Ioan. 3.

à laqueo: gratiamque fidei impartitur, Psal. 113 vt credant. Vt tandem clament vniuersi. Anima nostra erepta est de laqueo, laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Adiutorium nostrum in nomine domini. Nomen uero domini, Iesus est, in quo oportet nos saluos fieri. Act. 4. Omnia itaque omnium quæso obstruantur ora, & subditus fiat omnis mundus Deo, dicantque. Non secundum peccata nostra fecit nobis, Tit. 1. neque secundum iniquitates nostras, retribuit nobis, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Omnes enim peccauerunt, Rom. 3. & propterea omnes egent gratia Dei, & misericordia. Illud ergo. *Vt omnium misereatur.* poni debet, & ut misereatur, & ut omnium misereri cognoscatur. Est, nanque frequentissimus Hæbraismus iste in sacris literis. Et ita habes Pauli sensa. Ne superbiret, superbiaque exaltatus rueret Iudæus, vel Ethnicus, omnes indiscriminatim magnis temporibus in fouea, vel in laqueo, quem sibi parauerunt, tenuit Deus, vt de infidelitatis amaritudine pęnitendo confusi, ad diuinæ misericordiæ dulcedinem credendo conuersi, humiliores fierent, & diuina ope saluarentur, qui propria opera perditi erant.

Sed hic quærendum est. Cur in his temporibus, tot Gentiles, tot Iudæos perire passus est, quibus in incredulitate conclusis, diuina misericordia, non affuit vt eriperentur? Cur maior Ethnicorum pars, à principio mundi, vsque ad Christum tam miserabiliter perijt? Cur tam pauci Iudæi, à Christo vsque ad consummationem mundi, saluantur? Cur ex his paucis, ille unus fuit, non autem iste? Cur uehementius Iudæos conclusit, in infidelitate, quàm Ethnicos? Cur non nisi post grauissima quæque facinora, ereptæ sunt Gentes, eripiendaque est Iudæa ipsa, ex laqueo infidelitatis? Cur non citius hos eripuit, illos eripiet? Cur non Iudæos, à principio vsque ad Christum, conclusit, Ethnicos autem à Christo vsque ad finem: Sed è contra? Plus enim de Iudæorum salute adueniente Christo præsumi poterat, qui tot signa faciebat. (Signa enim Iudæi quæ- 1. Cor. 1.
runt,) quàm antea. Cur itaque, non ante conclusi sunt, quàm ueniret, sed cum uenit? De Gentibus contra uerisimile magis erat, quod non crederent Christo veniente, quippe qui crucem ignominiosam pertulit, in corpore suo, Gentes autem, gloriam, sapientiamque huius mundi, quærebant. Cur ergo non tunc conclusæ sunt, sed ante? Audi, Audi tubæ cælestis oraculum. Nota responsionem, quam hæc cælorum lingua, immo Dei lingua, qui creauit cælos Paulus, ex conclaui Dei, tibi de cœlis affert.

O Profundum diuitiarum, & sapientiæ & cognitionis Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & non vestigabiles viæ eius. Quis enim nouit mentem domini? aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Dignare Roma, dignare, hæc omnia ignorare nobiscum, postquam Paulus arcana, quæ nec angeli norunt edoctus, qui omnibus hisce dubijs respondere potuisset, nectare illo iam potatus, quo beati uident omnia, tibi credidit expedire magis hanc doctam ignorantiam, quàm temerariam curiositatem. Num in mentem non tibi uenit, opipara illa mensa, quam in deserto quadragenarij nostri ieiunij tempore, parauimus, Ioan 6.
sacro illo duodecim panum numero refertã, ex quibus & duodecim fragmentorũ cophinos quos duodecimus ille chorus colligerat, tibi tradidimus? Illam inquam mensam, illos inq̃ panes, micas inquã illas, quarum nunc cophinos, armariolum memoriæ meæ, non tenet, quis est qui rodere possit? Et si rodere possent multi, quis comedere? vel si comedere aliqui ualent, quis digerere? Certe nullus. Clamemus ergo, extollamus uocem. *O profundum diuitiarum & sapientiæ, & cognitionis Dei. &c.* Hæc omnia dubia, vidit Paulus, mihi crede, quibus nostræ mentes anguntur. Conclusit omnes in incredulitate, ut omnium

nium misereatur. Cur ergo, non oĩum miseret? Cur harum, & non illorum? Ex duobus paruulis, originali peccato, pariter obstrictis, cur iste assumitur, ille relinquitur? Ex duobus, ætate iam grandibus impijs, cur iste ita uocatur, ut uocantem sequatur, ille uero, vel non uocatur, vel non ita uocat᷑, ut uocantem sequatur? Ex duobus pijs, cur uni donat᷑ perseuerantia, alteri non donatur? Cur aliqui ab ineunte ętate, vsq; ad extremã senectam, in omni scelere & damnabilitate viuentes, repente cęlitus inspirata salute, rapiuntur ad regna cęlorum? Aliqui iam sanctitate, ex multorum annorum laboribus perfecti, in momento pereunt, & perduntur? Vidit inquam hunc hominum temeritatem, qui cum sui cordis secreta uix scire possint, tam profundum tam inscrutabile, diuina secreta rimari audet. putantque nihil esse homini difficile. Propterea ergo, tanquã tuba personat, perstrepit, exaltat uocem sui clangoris, ut tanti sonitus terrore, omnes, & pauidi, & pallidi taceatis. *O altitudo diuitiarũ sapientiæ, & scientiæ Dei.* Ne tu me turba quæso, cur non peruia cuiq; fecit Deus arcana sua? Cur aliquibus sic, aliquibus non? Cur Paulo non Thadeo? Exclamabo enim & ego. *O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei.* O piam. O solidam responsionem. Hæc sit rogo refugium nostrũ, nostra anchora, noster portus. Adoremus, nõ perquiramus diuina illa mysteria. Maiore enim religione, adorantur incognita, quàm uestigẽtur imperuestigabilia.

Examinanda modo sunt uerba, postq̃ Apostolicæ huius exclamationis scopum, tetigimus. *Profundum.* Nominat Apostolus, & *Diuitias sapientiæ, & cognitionis Dei.* Sic autem hæc omnia contexit. Diuitiæ inquit, sunt sapiẽtiæ, & cognitionis, & profundum est diuitiarum. O profundum diuitiarum sapientiæ, & cognitionis Dei. Cũ audis. *Profundum,* time. Quis enim profunda fluuiorũ & marium natare non expauescat? Immo quis in profundam marium voraginem duntaxat spectans, quæ alta montium cacumina, visui maiorem semper ostendant, non horreat, non formidet, non retrahat pedẽ simul & oculum? Cum audis. *Diuitias,* desidera. Cuius enim pectora, non cogit diuitiarum fames? Cum audis, *Sapientiã, & cognitionem,* adora. Est enim sapientia, altissimarum causarum contemplatio, omnemque cognitionem, de numero esse bonorum & honorabilium opinamur. Cũ audis *Deum,* ama. Quid est enim Deus, nisi semper dans? *O Profundum,* ergo expauescendum. *Diuitiarum,* optabiliũ, *Sapientiæ, & scientiæ,* honorabilissimæ, *Dei,* amabilissimi. Metaphora autem est hæc, profundum diuitiarum. Dicimus nanque, uenas aquarum profundas, diuites esse, quod nunquam aquæ puteis profundis deesse soleant. Deus ergo, non modo diues est, non modo profundum habet, sed profundum ditissimum, ita ut diuitiarum profundum appelletur: quia hæc diuitiæ vllo modo, exhauriri non possunt. Diuitiæ inquam, sapientiæ & scientiæ. Sapientia primum. Diues est, quia seipsum scit, non modo intelligit, sed exactissimè intelligit, quantum scilicet intelligibilis est, sine fine. Infinitus quippe est Deus, in suo esse. Intelligi autem conuenit rei ex hoc, quod est. Infinitè igitur intelligibilis est. Infinitè ergo intelligit. Nihil est Dei, quod non intelligat Deus, Iuxta illud. Spiritus Dei, omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Ecce itaque sapientia, & diuitiæ sapientiæ. Scientia deinde diues est: & quia omnia cognoscit: nihilq; eum latet, omnia nuda ei & aperta sunt. Et quia statim, in momento singula intuetur: non eget discursu, non tempore, illico de excelso sancto suo, prospicit uniuersa, quasi promptuarium habens omnium rerum, eructans ex hoc in illud. Habes itaque diuitias, & diuitiarum profundum. Mirum certè est profundum istud: magna hæc diuitiarum uena sapientiæ, & cognitionis Dei. Ditauit nanque Prophetas, Apostolos, ditatque continue homines. Nemo enim nouit, quæ Dei sunt, nisi ipse diuitias istas cõmunicet & diffundat. Vnde dr̃. Si quis indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat oĩbus affluenter.

1. Cor. 2.

Heb. 11.

Iac. 1.

ter. Et tamen nunquam exhaurit. Immo, nec huius profunditatis finis inue-
Eccl. 7. nitur. Alta profunditas, quis inueniet eam? Quo uerbo concilia codices. Aliqui enim habent, O altitudo, aliqui. O profundum. Tu dic. O altitudo profunda. O profunditas alta. Nam & il-
Ioan. 4. lud est samaritanæ, Puteus altus est, id est profundus. *Quàm incompræhensibilia sunt iudicia eius, & non inuestigabiles uiæ eius.* Benè *Incompræhensibilia.* Appręhédi possunt, at non comprąhendi. Comprąhendere. n. est intra terminos concludere. Quis ergo suo intellectu, diuina iudicia metiri potest? ut illa intra se contineat, tanquam suæ mentis captu mensurata? Apprąhendimus itaq; saltem, id quod incomprąhensibilia sunt, sed non comprąhendimus, immo neq; hoc ipsum comprąhendere possumus, quantum sunt incomprąhensibilia. Maior est. n. eorum incomprąhensibilitas, quàm nos de illorum incomprąhésibilitate comprąhendere valeamus.
Ps. 35. Hinc illud. Iudicia Dei abissus multa.
Ecclesiastici 1. Profundum autem abissi, quis dimensus est? Viæ uero Dei, non inuestigabiles dicuntur. Viæ Dei autem, sunt mi-
Ps. 24. sericordia & ueritas. Iuxta illud. Vniuersæ uiæ domini, misericordia, & ueritas, idest iustitia. Et hæ sunt Dei iudiciorum radices. Omnia quippe diuina iudicia, sunt in misericordia & in iustitia. Inuestigari igitur, non possunt, idest per uestigia quæri, vel inueniri. Vestigia autem Dei creaturę sunt. Quis ergo nisi diuino afflatus numine, misericordiæ atq; iustitiæ rationem inuenire poterit? quibus utitur, vel quibus vsus est Deus, quando alicui miseretur, cui uidetur nobis miserendum non esse? Aliquem castigat, quem nobis uenia dignum esse videt.
Sap. 4. Hunc rapit, ne malitia, immutet intellectum eius: illum non rapit, quo grauius peccet. Hos eripit è laqueo, illos in foueá concludit. Gentes atheas seruauit, Iudæos Dei ueri cultores, abiecit.
O Profundum diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis Dei, quàm incomprąhensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Hinc illud forsitam Vestigia Dei cóprę-
Iob. 12. hendes vsq; ad perfectum? Omnipotétem reperies? Sequitur.

Quis enim cognouit mentem domini? Hoc uerbo autem quod est Esaiæ, proba- Esa. 40.
tur, quod ultimo dictum est, uidelicet. Quàm incomprąhensibilia sunt iudicia eius, &c. Si enim iudicia Dei à nobis comprehendi possent, inuestigariq; viæ, iam aliquis sensum, mentem scilicet & cor domini sciret. Nemo autem scit cor, mentem Dei, nemo itaq; iudicia Dei etiam, comprąhendere neque eius uias inuestigare, potest quantalibet sanctitaté prępolleat. Si sancti in hoc mundo sciunt menté Dei, alio modo sciunt quá comprąhensione & inue-
stigatione, reuelatione scilicet, iuxta il- 1. Cor. 2.
lud. Nobis autem reuelauit Deus, per
spiritum suum. Et illud. Puto quod & 1. Cor. 7.
ego spiritum Dei habeam. *Aut quis con-*
siliarius eius fuit? Hoc uerbo, quod etiá Esa. 40.
est Esaiæ, probatur, quod secundo dictum est. Deum sapientem esse, quoniam qui sapiens non est, indiget consilio. At qui sapiens est, nequaquam. Cósulit enim sapiens, sicut & dirigit atque ordinat, non dirigitur, neque ordinatur. Vnde nos, ignaris consilia dam^9, sapientesque consulimus. Nemo consiliarius Dei fuit unquam, sapiens igitur est, & sciens. *Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei:* Ecce primi probatio, quod profundum habet diuitiarum. Namq; si ab aliquo accipit Deus, vt deinde retribuat, iam ex se diues non est, diuitiarum uena atq; profunda. Vides quomodo ordine præpostero, quæ proposuit Paulus, omnia probauit? O altitudo diuitiarú sapientiæ, & scientię Dei, quàm incomprąhensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius? Ex his autem, curiositates omnes quæ tibi in mentem uenire possunt, diluuntur. Quærenti. Cur Deus fecit hoc, vel illud? Responde. *Quis nouit mentem domini?* Vrgenti temere, sine autoritate sacræ scripturæ, fecit hoc propter talé rationem, illud propter illam. Obijce. *Quis consiliarius eius fuit?* Blasphemáti. Debuit facere, hoc nó illud. Obstrue ora. *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* At illud vnicè Paulo remanebat probandum. *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Hoc est enim, quod Iudæus contendit

tendit & Ethnicus, se aliquid Deo dedisse, quo Deus retribuit illis euangelicam gratiam. Retribuit, non donauit, debito non dono. Iudæus opera legis, iactat, Ethnicus legem naturæ. Vtrosq; igitur refellit & propositum probat. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipsum*
1.Par.29 *sunt omnia.* Igitur & hoc ipsum, quod Deo tribuistis, tributum est uobis à Deo. Iuxta illud. Tua sunt omnia, & hæc ipsa, quæ de manu tua accepimus, tibi offerimus domine. Vel aliquid tribuistis Deo, ò Ethnici, ò Iudæi, propter
Ps.53. quod uobis facta est retributio, vel nihil. Si nihil, Pro nihilo itaque salui facti estis, iuxta Prophetam. Cur merita iactatis? Si aliquid. Illud est de numero omnium. Ergo & ipsum largitus est Deus. Ipse igitur tribuit, non retribuit. Vos retribuistis, non tribuistis. Cum autem legis, Omnia ex Deo esse, in Deũ, & per Deum. Intellige Deum causam efficientem esse, exemplarem, omniũque rerum finalem. Sunt enim res ex eo vt efficiente. Est quippe *Ex* pro *Ab*, iuxta Hębręorum, Arabumq; linguam, quam semper sequitur Paulus, in tropis & schematibus. *Per eum*, vt per exemplar. *In eumque*, vt in finem ordinantur & tendunt.

Concludit demum Apostolus, & cõclusionem tãquam ex dictis probatam relinquit. *Ipsi gloria in sæcula.* Non uobis. Non uobis, O circuncisi. O præputiati, gloriam vel honorem adscribatis. Deo in omne ęuum debetur gloria. *Ex quo, per quem, in quem* sunt omnia. Et nõ modo nunc Deo gloria uestra debetur Gẽtes, qua misericordiam estis consequuti, sed & olim cũ uos, in infidelitate conclusisset. Non modo olim Iudæi, à uobis Deo gloria debebatur, quando eratis populus peculiaris, sed & nunc, in hac ipsa uestra infidelitate, in secula, ipsi omnium gloria debetur, idest semper. Neq; enim conclusit, vel concludet in infidelitate, nisi ut omniũ misereatur. Qui ergo saluatur, Deum glorificet: qui dãnatur, se se accuset. *Amen.* idest fiat, fiat inquam, vt à uobis omnibus detur gloria Deo, ut cessent schismata & contentiones uestrę, Romani. Vt nullus uestrum merita propria iactet, sed omnes peccata fateantur, & gratiæ diuinæ nemo sit ingratus, qua gratis per Christi euangelium facta est salus, & Iudæo, & Græco.

Et est finis capitis vndecimi, quo exacerbatos Iudæos leniuit, & consolatus est Apostolus.

CAPVT DVODECIMVM.

Obsecro igitur vos Fratres, per miserationes Dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuētem, sanctam, acceptam Deo, rationabilē cultum uestrum.

Disputatorem hactenus, sicut per omnem huius epistolæ textum visum est, egit Apostolus. Adeo autem feliciter, pro vtraq; parte, & contra vtranq; partē Iudęorū, & Gręcorū disputauit, vt in nullam deflexisse, nullā expugnasse pl⁹ ęquo uideatur. Cunctis benignus fuit, cunctis seuerus, nemini blandus. Nūc ergo iudicem agit, in disputātis morē, modo Iudæis respondebat, modo Gentibus: modo hos tuebatur, modo illos: modo unam partē arguebat, modo aliā. Nunc tāquam Iudex delegatus à Dęo, omnibus loquitur, omnes instruit, corrigit omnes, dat legem omnibus. Tanquam ad inuicē coram eo litigantes: alternatim se se conuertebat Paulus, quasi in medio cōstitutus, à dextris habēs, & à sinistris, quos conciliare oporteret. De dogmatib⁹ christianę religionis huc usq; disputādo disseruit: in p̄sentiarū, de moribus Philosophatur. Quid credēdum sit de Christi gratia, de fide, de operibus, de libero arbitrio, de Iustificatione, de Prædestinatione, de Vocatione, de Reprobatione, de Obduratione, de Lege, de eius imbecillitate, de Circuncisione, de Patribus, de Diuinis pollicitationibus, de Pręputio, de Humani generis corruptione, de Labe originaria, de Baptizati ablutione, de Christi nece, de Meritis eius, & n̄rum oīum, de Euāgelio, euāgeliīq; in uniuersum orbē diffamatione, de translatione legis, de Gentilitatis insertione, de Cōfractione sinagogæ, deque eius expectanda salute, ad hūc vsq; locū, doctissimè ratiocinat⁹ est. Quid modo agendum sit, ne in vacuū Chr̄i gr̄am recipiam⁹, ne suscepta fides moriat̃, ne extinguāt̃ lampades n̄ræ, ne libertatē in occasionem demus carnis, ne iustificati, à iustitia dilabamur, ne p̄destinationis coronā ammittamus, ne vocati obaudiamus, ne reprobari mereamur, ne obduremus corda n̄ra, ne uiolatæ legis rei efficiamur, ne spiritali careamus circuncisione, ne de populo dei eijciamur, ne à p̄ribus degenerem⁹, ne diuinis p̄missionibus indigni sim⁹, ne sacra limpha abluti denuo conspurcamur, ne Chr̄i meritis abutamur, ne euāgelio simus ingrati, ne insiti excidamus, ne salute neglecta, Iudęis surgentibus, nos pereamus: Hæc inquam omnia, si summum hunc prædicatorem auscultaueritis, intelligetis.

Obsecro vos Fratres, p̄ miserationes Dei, vt exhibeatis corpora uestra, hostiā uiuentē, sanctam, acceptam Deo, &c. Non iugulādi sunt vobis de cętero tauri, nō mactādę pecudes, nō offerēdi agni, nō immolandus hircus: quod & Ethnicus olim demonibus, Iudęus itē fecit Deo. Sacrificāda sunt unicè, oīum v̄rum corpora creatori. Hęc, hęc inq̄ corpora n̄ra Romani, sunt hostię & uictimę, quæ placēt Deo: non beluinę illę, carnes, nō cruor ille fętidus, nō succidus ille adeps. Nemo.n. v̄rum ignorat, dixisse Deū. Quis quęsiuit hęc de manibus v̄ris: Quo mihi multitudinē uictimarū uestrarū plenus sum: Holocausta arietū, adipē pinguiū, sanguinē agnorū, uitulorū, & hircorū nolui. Cessent igit̃ mutorū aīaliū, oblatiōes, mactet̃ hęc caro n̄ra, quę dū superbit, lasciuiens uitulus: dum irascit̃ aries dum libidine, uincit̃: Hircus dū uagis oculorū aspectibus circūuolat, columba dū frenari nō uult, indomitus taurus, est. Vince superbiā & uitu[l]ū, irā cohibe & arietem, arce libidinē & hircū, inito fędus cū oculis & columbā, doma Esa. 1.

arro-

arrogantiam, & taurum immolasti. Felix Christianorum conditio. In Mose lege, tantum filij Aaron sacrificia offerre poterant, In Christi euãgelio, & minutuli homines, adde, & mulieres, quas ab omni dignitate, sexus infirmitas repulisse videtur, tàm Deo, sunt acceptæ, vt ab omnib⁹ oblata sacrificia illius maiestati, si puro corde offerantur, placeãt & grata sint. Hoc est, quod Ioãnes ille, theologus maximus, dicit Christianos, omnes sacerdotes esse. Redemisti (inquit) nos in sanguine tuo, & fecisti nos Deo nostro regnũ, & sacerdotes. Et Petrus. Vos estis genus electum, regale sacerdotium. Non enim ita intelligitur, quod Christiani, oẽs λειτουργιαν facere possint, hoc est ad aras ministrare, sacrificareque dño, hostiamq; illam offerre, qua mundo reconciliatus est Deus. Tota quippe (vt aiunt) aberrant via, nouelli isti, qui huiusmodi sacerdotes Dei, ministros, à reliqua plebe, quam laicos appellamus, nõ distinguũt. Nam, & in primitiua ecclesia seiuncti erant, à cęteris Christi fidelibus pręsbyteri. Nec mihi dicas, presbyter seniorem significare. Nam in scriptura sacra, non tam ætatis, quàm dignitatis est nomen. Est.n. illud Pauli verbum, ad Titũ. Huius rei gratia, reliqui te Cretę, vt quę desunt corrigas, & constituas pręsbyteros, per ciuitates, sicut ego disposui tibi. Si qs scilicet, sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles. Oportet.n. episcopũ, sine crimine esse. &c. Constat quippe, quod pręsbyter hoc in loco, non est nomen ætatis. Sicut nec Episcopus, sed dignitatis. Est, & illud, in actis Apostolicis. A mileto, Paulus mittẽs Ephesum, vocauit pręsbyteros ecclesię, qui cũ venissent ad eum, dixit eis. Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus, posuit regere ecclesiã Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Petrus etiã, pręsbyteros alloquens dicit. Pascite eum, qui in vobis est gregem. Quod ridiculum est, ad omnes trahere Christianos. Non enim differrent pastores à grege. Sacerdotes ergo, hoc est, sacri duces, qui sacra dant, qui sacra docent, nõ omnes Christiani sunt, sed qui per manuum impositionem, ab Episcopis ordinãtur. Vnde dicebat Paulus Timotheo. Nemini cito manus imposueris. Et meritò. Horũ nanq; munus est, pro plebe Deũ interpellare, ignaros instruere, arguere aberrantes, dormiẽtes excitare, frigescentes accendere, rationẽq; reddere, pro sibi creditis, animabus. Intelligitis sacerdotes? Hic ergo est, sensus Ioãnis, & non alius. Omnes Christiani sunt sacerdotes, quo ad hoc tãtum, qm̃ quilibet quottidie in ara cordis, potest seipsum in sacrificiũ uiuũ offerre Deo. Propterea hoc sacerdotis nomẽ, nascente ecclesia non est, pro pręsbyteris tantã vsurpatũ, sed pro omnibus in Christum credẽtibus, quò pungerentur, extimularẽturq; Iudęi, intelligentes sacerdotiũ, quod apud illos, in tam magno habebatur pretio, & pręputiatis, & circũcisis, omnium tribuum viris, & mulieribus Christi gratia, cõmune factum esse. Sacrificium.n. spiritus contriti, & cõtribulati, Iudęi paruipendebant, pecorum oblationibus superbientes. At Christus, his cõtemptis, illud vnum elegit cõmunissimum, atq; suapte natura perfectissimũ. Propterea ab illo sacrificio, nemo apud Iudęos, apud Christianos vniuersi, vocati sunt sacerdotes. Si tamen, cur sacerdotis nomen olim, pro pręsbyteris vsitatum, non sit, particulatim, scire desideras. Dicã, quod in mentẽ venit. Maior ecclesiæ pars, tunc quippe, cum nasceretur, Iudæi erant, vnde Gẽtes despiciebant, iuxta illud. Factum est murmur græcorum, aduersus Hebręos. &c. Et nunquã crediderim ego, nullũ sacerdotem, ex Iudæis Christianũ effectum fuisse. Erant ergo aliqui sacerdotes Iudæi, in Ecclesia. Quo igitur vitaretur confusio, quæ si illi, & nostri pręsbyteri, sacerdotes vocati fuissent, facile orta esset. Retinuere illi sacerdotale nomẽ honorificum, quo Sinagoga ad sepulchrum duceretur, cũ honore: nostri suppræssẽrũt illud, & loco illius, præsbyterum vsurparũt. Cur vero omnes appellarent sacerdotes, dictum est. Et potest addi, hæc alia ratio. Ad pręsbyteratũ.n. vel ad sacerdotium, quo propriè nũc Sinagoga sepulta, sine confusionis timore, sacerdotes appellamus, omnium graduum viri assumi possunt, omnium-

Marginalia: Apoc 1. & 5. | 1. Pet. 2. | Tit. 1. | Act. 20. | 1. Pet. 5. | 1. Tim. 4. | Psal. 50. | Act. 6.

Ioann. Apo. 1. omniúq; cognationum. Et iuxta Ioanné, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione. Nulla habetur diuitiarum, hic distinctio, familiæ, circuncisionis, præputij, nobilitatis, patriç, linguæ: nullus personç delectus habetur. Verũ nõ sic in Iudaismo. Proseliti enim assumi non poterant. Immo, nec omnes Iudæi, sed tantum Leui, contribules. Optime, itaq;, inquit, Ioannes. Redemisti nos, in sanguine tuo, ex omni tribu, lingua, populo, & natione, & fecisti nos omnes, Deo nostro regnum, & sacerdotes: quasi dicere velit. Exclusa est modo, carnalis illa sacerdotum propago, spiritali tua sanctificatione, quas omnes nos sanctificari voluisti. Si enim de cętero, in culmen sacerdotalis dignitatis euehi poterunt, vt corpus tuum, in ara crucis, semel oblatum, in tui memoriam toties, quoties voluerint, offerre valeant. Quia tamen textus dicit. Fecisti nos sacerdotes, statim possem dicere, quod intelligitur potentia, non actu: ideo prima expositio magis, placet. Illi enim alludit primo, quod sequitur Ioannes. Fecisti nos, Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus, super terram, quomodo namque Christiani omnes, regnant super terrã: Ita sunt sacerdotes omnes, nullo dempto. At quomodo regnant; si dictum
Io. 16. est illis. In mundo pressuram habebi-
Rom. 13. tis? Si Paulus dicet. Omnis anima potestatibus sublimioribus, subijcienda est? Non omnes regunt, ergo non regnant, nisi regno spiritali. Rex quidẽ, nostrum quilibet esse potest, si deside-
Gal. 5. ria terrena cõprimamus, & super carnem nostram, quæ concupiscit aduersus spiritum, velut super subiectam terram, virtutis lege, & rationis imperio, regnantes dominemur. Ita igitur sacerdotes sumus, dum nos ipsos mortificatos mundo, manus, pedes, ora, tanquam holocausta, diuini amoris igne, concocta, lachrimarum aqua, saleq; discretionis, condita, Deo litamus. Vniuersi itaque, (vt vno verbo, negotium aperiam) sibi ipsis sunt sacerdotes, at non vniuersis vniuersi. Sicut enim non omnes omnibus sunt reges, ita nõ omnibus, omnes sacerdotes, sed sibi. Nemo est ergo, qui non sit rex, & sacerdos. Secundo, huic alludit aliud. Nam & in veteri testamento, dicit Deus Iudæis omnibus illud verbum, supra allegatum. Vos eritis, mihi in regnum Exo. 19.
sacerdotale, & gens sancta. Constat tamen, quod eo tempore, non erant, neque dicebantur sacerdotes omnes Iudęi, sed paucissimi. Licet ergo vocentur Christiani omnes sacerdotes, pariter non debet intelligi de sacerdotio, quod est presbyterorum, qui sunt omnibus sacerdotes, sed de sacerdotio hoc, quo quilibet est, sibi sacerdos, non alteri. Cur verò Iudæi, propter verba illa, sacerdotes omnes, sicut Christiani, non vocabantur. Dictum est. Quia pecudum sacrificia, vnicè existimabant, quę non omnes offerre poterant. At nos illa nullipendimus, sed cor contritum, & humiliatũ, pro victima pacifica, quã Deus non despicit, sacrificamus. *Obsecro ergo vos*. inquit Paulus. *Vt exhibeatis corpora vestra, hostiam Deo*. Nec propriè dicit. *Exhibeatis, sed* sistatis. Παραστῆσαι. Quasi dicat, beneuolentiam captans. Scio, quod exhibuistis. Estis nãque, gens sancta, regale sacerdotium, siue regnum sacerdotale: sed obsecro, vt quod iam dicastis Deo, ad mundanos vsus, amplius non retrahatis. Nihil sit vobis, cum diabolo cõmune, neque cum mundo, postquã corpora vestra, de eorũ manibus eripuistis, creatoriq;, in hostiam obtulistis. Vide autẽ, quanta efficacia cogit eos, ad id prę- Ps. 50.
standum, quod ipse requirit. *Obsecro* (inquit) *vos*. Non imperat, depręcatur. adhortatur. O doctorem admirabilem. Vult obtinere, propterea non iubet, obsecrat. Omni enim legis imperio, efficacior est, supplex depręcatio. Hinc illud. Non quasi dominantes in clero, 1. Pet. 5.
sed forma facti gregis, ex animo. Lex imperat, propterea iram operatur: Hortatur gratia, propterea vincit. At non hortatur tãtum Apostolus, sed *Per miserationes Dei* obtestatur. Hoc est vere obsecrare, adiurare, per sacra. O magnã vim huius obsecrationis. *Per miserationes Dei*. Quibus vos Gentes seruatæ, quibus vos Iudæi seruandi estis. Hoc enim fine, sermo clausus est, capituli

prece-

præcedentis. *Vos obſecro, vt exhibeatis corpora veſtra, hoſtiam Deo*. Non aliunde ſaluatur aliquis, quá ex Deo, à Deo autem nemo ſalutem conſequetur, niſi per miſericordiam. Quis ergo per miſericordiam Dei, adiuratus, niſi ſit, ἄθεος, non id præſtabit, quod ſummis precibus efflagitat, tantus omnium noſtrum amicus, quantus eſt, Paulus, qui ſemper nos, fratres appellat, tanquam, ex eodem vtero natos, qui de noſtra perditione, continuo dolore angitur, qui de ſalute noſtra, tanquam de propria gaudet? Sed cur tanta inſtãtia deprecatur, vt exhibeamus corpora noſtra, hoſtiam Deo, & non magis animã? Quandoquidem communiter plus, diligũt corpora, quàm animas homines. Certè enim ſequi videtur, vt qui corpus vitijs, mortificatum Deo obtulerit, animam quoque diuino dicarit obſequio. Fortaſſe tamen, non omnes, qui animam addixerunt Deo, illi, & corpora ſacrificarunt. Melius tamen erit, vt dicamus, ſicut animæ nuncupatione interdum, totus homo intelligitur, vt

Rom. 13. infra. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Et in Exodo.

Exo. 1. Animæ egreſſæ, de fæmore Iacob, ſeptuaginta. Ita corporis nomine, vel carnis, aliquando homo ipſe totus, accipitur.

Eſa 9. Vnde illud eſt. Et videbit omnis caro, quod os domini, locutum eſt. Ideſt omnis homo. Voluit, itaq; Apoſtolus dicere. Exhibeatis corpora veſtra, ideſt voſmetipſos, non modo animam, verum & corpus, totum quod in vobis eſt, hoſtiam Deo. Iuxta illud,

Rom. 6. ſupra. Exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes. Rectè autem dicit. *Hoſtiam*. Erat quippe triplex ſacrificiorum genus, in vetere lege. Quoddam Holocauſtum dicebatur, quia totum comburebatur, & hoc propter diuinæ maieſtatis reuerentiam, & bonitatis, ipſius amorem, quod perfectorum ſtatui conueniebat, ſpecialiter offerri conſueuerat. Sicut enim animal totum, incẽdebatur, reſolutumq; in vaporem ſurſum aſcẽdebat: ita ſignificabatur totum, quod in homine eſt perfecto, creatori dicatum eſſe. Secundum genus erat Sacrificium, pro peccato. Quod ſcilicet, propter peccati remiſſionẽ offerrebatur. Quantoq; grauius peccatum erat, tanto vilius animal offerri cõſueuerat. Pro idololatria nanque, quæ ſummum ſcelus eſt, immolabatur capra, quæ animalium eſt viliſſimum. Pro ſacerdotis ignorantia, vitulus. Pro negligentia principis, hircus. Huius vero ſacrificij, fiebant duæ partes. Vna comburebatur, alia in ſacerdotũ vſum, cedebat, quod pęnitentium ſtatui optimè conueniebat, qui expiantur à Deo, non ſine miniſterio, & opera ſacerdotum, quibus dictum eſt. Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis. Quã- Ioan. 20.
do tamen ſacrificium erat, pro ſacerdotis peccato, ſpecialiter, vel generaliter, pro totius populi peccato, cuius ſacerdos, pars eſt, nihil in ſacerdotis vſum veniebat, ſed totum cremabatur. Non enim pro peccato meo, ſatisfieri videtur, ſi in vſum meum, id quod pro peccato meo offertur, venerit. Perinde enim res, ſe ſe habere videretur, ac ſi ſacrificium minime offerreretur. Tertium genus erat, Hoſtia pacifica, quæ duplex erat. Hoſtia pacifica pro acceptæ ſalutis, vel proſperitatis alicuius, aut beneficij, gratiarum actione: & Hoſtia pacifica, ex voto, pro ſperata ſalute, vel proſperitate. Cuius ſanè tres fiebant partes. Vna ad Dei honorem cremabatur. Altera ſacerdotibus, ad comedendum dabatur. Tertiam, offerentes comedebant, quod magna ratione proficientium ſtatui cõueniebat, quorum profectus à Deo, primum, deinde ab opera ſacerdotum, qui ſunt ſequeſtri inter Deum, & homines. Tertio à nobis ipſis, omnino pendet. Hoſtiam itaque vult offerri, Paulus Apoſtolus, non holocauſtum, non ſacrificium pro peccato, ſed hoſtiam pacificam. Gentes, quæ ſaluatæ ſunt, iam ex ipſa Iudęorum incredulitate offerãt hoſtiam, pro gratiarum actione. Iudæi, qui ex Gentium miſericordia, adhuc diuinam conſequi ſperant miſericordiam, offerãt hoſtiam, ex voto. *Hoſtiam autem viuentem*. Hoſtiæ legis mactabantur, occidebantur, inquit Paulus. Atqui nolo ego, nec vult dominus, vt vos ipſos occidatis. Beluæ non offeruntur, in hoſtiam,

ſtiam, niſi occidantur, ſed vos ipſi, etiã viuentes, eritis hoſtiæ Deo, quàm gratiſſimæ. Illæ hoſtiæ occidebantur, ad ſignificandum, quod adhuc mors regnabat in homine, regnante peccato. Verum nunc, mortua eſt mors, peccatũq; mortuum. Non igitur hoſtia hæc debet occidi, mortificetur, ſed non occidatur. Amentia eſt, & furor Gentium, etiam ſub immortalitatis ſpe, vel martirum palmæ aſſequendæ, aut veneno, vel ferro, ſiue præcipitio, ſibi mortem cõſciſcere quod Empedocles ille ſiculus, Cleantes, Chryſippus, & Zeno feciſſe feruntur. Nos ergo, hoſtiam viuẽtẽ offeramus, hæc noſtra corpora Deo, moriamur mundo, ſed viuamus Deo, qui pro nobis, mortuus eſt, vt nemo
Iac. 2. amplius ſibi, ſed illi viuat. Viuamus autem Deo fide, quæ per charitatẽ operatur. Nam fides, ſine operibus mortua eſt. Addit Paulus *Sanctam*. Illæ hoſtiæ legis, non erant ſanctæ, ſanctitatem ſignificabant, non habebant. At nos ſancti eſſe poſſumus, quos Chriſti Ieſu, ſanguis ſanctificat. Exhibeamus itaque, nos ipſos ſanctos, ſancitos, fortes, conſtantes, cœleſtes. Sancti autem erimus, ſi de nobis ipſis, nihil ſperantes, omnem ſpem noſtram in Ieſum Chri-
1. Ioan. 3. ſtum, collocauerimus, iuxta illud. Qui habet ſpem in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt. *Deo placentem*, vel acceptam. Nec ſacrificia illa propter ipſas res, quæ offerebãtur, Deo accepta erãt. Vnicè enim habuit ea populus, in mãdatis, cum ad idololatriam declinauit, poſt adoratum vitulum, & non ante.
Iere. 20. iuxta verbum Dei. Non ſum loquutus cum patribus veſtris, & non præcepi eis, in die qua eduxi eos, de terra Ægypti, de verbo holocauſtomatum, & victimarum. Quo ſignificatum eſt abſolutè, ſacrificia illa Deo, minimè placuiſſe, ſed ideo accepta fuiſſe, ad hoc, vt poſtquam Gentium more, in ſacrificãdis pecoribus, delectabantur, non ſacrificarẽt idolis, ſed Deo, cuius ſunt omnes feræ, & agrorum iumenta. Veruntamen ſacrificia noſtrorum corporum, noſtrarum animarũ, maximè Deo placent, aſcenditq; eorum fumus coram domino, in odorem ſuauitatis. Sed quando placent? Quando, vt Deo placeant, fiunt, non vt hominibus. Dicebat enim Paulus. Si hominibus place- Gal. 1.
rem, Chriſti ſeruus, non eſſem. Hoc eſt ergo, quod ſequitur.

Rationabilem cultum veſtrum. Hipocritarum cultus, nõ eſt rationabilis, de quibus dicitur. Populus hic, labijs me Matt. 15.
honorat, cor autem eorum, longe eſt à me. Cultus enim Dei, qui hic, & vbique λατρεια dicitur, & corde, & corpore celebrari debet: at potiſſimũ corde, & ſpiritu, quoniam Deus ſpiritus Ioan 4.
eſt, aliter irrationalis eſt, & vacuus. Nec proſtrationes, neque genuflexiones, nec vocales clamores, neque cantiones, nec pectoris tunſiones, neque omnia alia exteriora opera, niſi interius, à corde proficiſcantur, ſanctificãt hominem, quare Deo, non ſunt accepta. Voluntas ſiquidem Dei eſt, ſan- 1. Thes. 4.
ctificatio noſtra, inquit Paulus. Hinc itaque habere potes, quid λατρεια eſt. Seruitus ſcilicet, quæ Deo, ſpecialiter debetur. Eſt enim exhibere corpora noſtra Deo, hoſtiam viuentem, ſanctã, Deo acceptam. Illud ſanè, rationabilem latriam veſtram, eſt huius expoſitio. Exhibete corpora veſtra. &c. Vnde cautum ſemper fuit, in omni lege, ne ſacrificia, niſi Dijs immolarentur. Hic enim primus honor eſt, primaque excellentia. Propterea ſummo rerum opifici, tantum libamus, teſtificantes, quod ipſius ope ſumus, quod viuimus, atque mouemur. Alter honos, ſunt Pi- Act. 17.
ramides, arcus, altaria, templa, himni, laudes. Hunc Diuis omnibus perſoluere, nemo non poteſt. Sequitur.

Et ne configuremini huic ſæculo, ſed transformemini, renouatione mentis veſtræ. Vides quomodo ſeculum quoddam futurum inſinuat, cum dicit. *Ne configuremini ſæculo huic*. Huius autem verbi, ſenſus eſt. Mundo huic, concupiſcentiæ ſeculari, vel oculorum, vel carnis, vel ſuperbiæ vitæ, nolite conformes fieri, ſed formam aliam accipite, renouatione mentis veſtræ, iã per gratiam acquiſita, trãsformamini ſemper, nouam induite formam. Qui erat peccator, & pęnitens factus eſt, transformatus eſt, ſed adhuc transformetur,

fiat

fiat proficiens. Proficiens adhuc transformetur, fiat perfectus. Perfectus nouam adhuc transformationem ambiat, vt scilicet euadat beatus. Attende autem magnam verborum Pauli energiã. Mũdum istum seculum appellat. Quasi fragile quid, & quod breui tempore durare possit. Centum quidem anni, seculum efficiunt. Item figuram dicit seculi, non seculum. Hoc enim modo loquendi. *Nolite conformari huic seculo*. Intelligitur, nolite talem habere figuram, qualis huius seculi est. Quid est vero figura, nisi quid inconstans, vanum, & labile? Ars omnis, facitne aliud, quàm figuram? Artes autem, possunt ne aliquid efficere perpetuum? Hinc igitur disce, quid figura sit. Et si hoc satis non est, audi Paulum dicentem.
1. Cor. 7. Præterit figura huius mundi. Contra verò, non dicit, Transfiguramini, sed transformamini. Formam nominans, non figuram. Forma enim quatenus forma, non necessario vllam secum affert imperfectionem, quin potius ratio formæ, vt forma, nobilissima est. Vnde & ad Deum transfertur à sapientibus. Hanc ergo figuram informem, corruptibilemq; huius mundi, contemnite, idest mundana, fluxa, inaniaque desideria, quæ secularium
Esa. 63. hominum propria sunt. Formam vero cælestem, diuinam assumite, vt au-
Cant. 2. diat vnusquisque vestrum. Iste formosus in stola. Et vnaquæque. Veni for-
Sap 8. mosa mea, spetiosa mea. Hæc est enim illa formã, de qua dominus. Hanc amaui, hanc exquisiui, & amator factus sum formæ illius. Hæc autem transformatio fieri potest. *Nouitate mentis nostræ*, idest diuina gratia, qua mens primum peccatis inueterata, deformisq; & indecora effecta, renouata est, atque instaurata. At qui non est renouatus, quomodo transformari potest? Reno-
Eph. 4. uetur primum, iuxta illud. Renouamini spiritu mentis vestræ. Quia nihilominus ex se renouari, non potest, de-
Ps. 50. precetur ad dominum. Spiritum rectum innoua in visceribus meis. Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & re-
Psal. 102. nouabis faciẽ terræ. Statim enim aderit sibi dominus, & renouabitur, vt aquilæ iuuentus sua. Tandemque renouatus, mundo neglecto, cuius figura præterit, in Deum poteris transformari. Qui idem ipse semper est, & an- Ps. 101.
ni eius non deficient. Habes ergo apostolica sensa Fortasse tamen non est sensus. Transformamini per renouationem habitam mentis vestræ, sed transformamini renouatione mẽtis vestræ, hoc est renouamini. Ipsa quippe renouatio, transformatio ipsa est. Qui igi- 3. Reg. 3.
tur peccat. (nemo enim est, qui non peccet) cum se se peccasse sentit, & inueteratum esse, renouari studeat, peccata abijciat, paret se se ad gratiam consequendam. Attende autem huius metamorphoseos, lucrum mirabile, atque incomparabile. *Vt probetis, quæ sit voluntas Dei bona, & accepta, & perfecta*.

Maximus certè fructus, posse scire Dei voluntatem, de qua supra dictũ est. Quis nouit mentem domini? Non sci- Rom. 11.
tur studio, scitur bona vita. Tria vero dicit de diuina voluntate. *Bona, placens*, vel accepta. *Et perfecta*. Hoc est bona, melior, optima. Bona est diuina voluntas, in prohibitionibus: melior in præceptis: optima in consilijs. Bona, cum permittit mala: Bene placens, cum vult bona: Perfecta, cum remunerat hæc, & punit illa. Bona, cum ceat, Placens cum iustificat. Perfecta cum glorificat. Bona, quo ad incipientes, melior quoad proficientes, optima, quoad perfectos. Bona in his, qui afferunt fructum trigesimum: melior in his, qui sexagesimum, optima in his qui centesimum. Bona, in lege naturæ, melior in lege Mose, optima in Euangelio. Bona in se, quia non vult, nisi bonum; Beneplacens bonis, qui vni illam intelligunt; Perfecta, quia etiam à malis, nolentibus adimpletur. Fortasse autem textus debet sic iacere. Quæ sit voluntas Dei bonum, & acceptum, & perfectum. Ita enim habet textus grecus. Τὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον. καὶ τέλειον. Et forte illud τι repeti debet, quid bonũ, & quid acceptum, & quid perfectum. Et tunc sensus erit. Qui mentis renouatione transformatus fuerit, non modo intelliget, sed probabit, idest experietur.

tur. *Quæ sit voluntas Dei*, & quod sit *Bonum*, quod sit melius, quod sit optimũ. Bona est lex Gentium, melior lex Mosi, optima lex Christi. Bonum est Matrimonium, melior Viduitas, optima Virginitas. Et ita si bonum statum, assequutus fuerit, meliorem ęmulabitur: atque si melioré, optimum. Hoc enim puto intelligit Paulus, ad perfectionis summam, omnes cohortans: atque sicut aquila prouocans, ad volãdum pullos suos. Vnde alibi dicebat. Volo omnes homines esse, sicut meipsum. Et iterum. De virginibus, præceptum non habeo, consilium autem do. Volo enim vos sine sollicitudine esse, qui sine vxore est, sollicitus est, quæ domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cũ vxore est, sollicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Quæ si vera sunt, quia vera sunt, irrefragabilem mihi efficiũt rationem, contra matrimonium, quod procaces, & barbari sacerdotes, sibi restitui tanto mundi tumultu clamant. Hæc enim libido (vt reor,) totius huius fabulæ caput fuit. O sacerdotes Baal. Num decet illum, qui totus semper Deo, assistere debet, diuisum esse? vt partim quę Dei, partim quæ vxoris cogitet? Ite. Ite, & erubescite. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: nec vir sui, sed mulier, adeò vt Paulus dicat. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi. Num ergo hoc laqueo, illigandus est sacerdos, quem continenter diuinis intentũ oportet esse? Triduo saltem, vxorati ab vxoribus abstinere debét, cum sanctificari uolunt, vt ex lege vetere patet. Hinc Oza repente à Deo, percussus est, atque interijt, quod cum nocte, cũ vxore dormijsset, mane arcam sanctam tangere, non est veritus. Quomodo ergo, non semper Dei flamines, à mulieribus abstinere debent, qui & sancti semper esse debent, aliosque quasi Dij terreni sanctificant? Honorabile connubium, & thorus immaculatus in omnibus, non inficior, contra Nouatum. Verum cęlebs vita longè purior, longè sanctior, longè diuinior. Hinc tanta laudæ donantur illi, de quibus dicitur, Hi sunt, qui cum mulieribus, non sunt coinquinati, virgines enim sunt, & cantant canticum nouum, quod nemo alius dicere potest. O virginum laudem. Hinc summus ille sacerdos noster, & virgo fuit, & virgine matre natus. Iosippum virginem custodem, & Ioanné virginem, præ cæteris familiarem habere voluit. Quid quæris clericè carnis corruptionem, si germinis cęlestis florem habes? Quis pulchritudinem decore virginis, maiorem æstimare potest, quæ amatur à rege, probatur à iudice, dedicatur domino, consecratur Deo? Melius est nubere, quàm vri? Cedo. At melius est, cęlibem agere vitam, quàm nubere. Si Mosen adducas. Non est bonum hominem, esse solum. Adducam & ego Paulum. Bonum est, mulierem non tangere. Abeat, Abeat in malam crucem Iouinianus, qui virginitati matrimonium ęquauit. Nõ est bonum hominem esse solum, quo ad esse naturæ. Natura enim matrimonio seruatur, non virginitate. Verum quo ad esse gratiæ, quæ Christi euangelio proprie est, non legi, bonum est à mulieribus procul esse. Solutus igitur es ab vxore, noli quærere vxorem. Neq; me vrgeas. Ergo ne per nos, natura pereat, bonum est vxorem ducere. Nec enim timendum est, si etiam vniuersi cęlibem vitam ducerent, interiturum esse hominum genus. Potens est, nanque Deus, de lapidibus suscitare filios Abrahæ, qui & de terra patrem Abrahæ, & nostrum omnium tanquam figulus, plasmare potuit. Ne metire quęso diuinam omnipotentiam, ne scrutare vias eius, permane tu in uocatione in qua vocatus es, ad virginitatem, ad sacerdotium, & iacta cogitatum tuum in domino. Et hæc per transennam dicta sint. Sequitur.

[Margin notes, left column: Deut. 32. — 1. Cor. 7. — ad Corin. — Ibidem. — Ibidem. — 1 Reg 21 — 2. Reg 6. — Heb. 13. — Apoc. 14. Right column: 1. Cor. 7. — Gen. 3. — 1. Cor. 7. — Gen. 3. — Matt. 3.]

Dico enim per eam gratiam, quæ data est mihi, cuilibet, qui inter vos est, non alte sentire, supra id quod sentire oportet, sed ita vt vnusquisque sentiat ad sobrietatem, vel sobriè, vel temperatè, vel ad temperantiam. Εἰς τὸ σωφρονεῖν ἕκαστο, *sicut Deus partitus est mensuram fidei*.

Fortasse, quia magnum quid dixerat, eos, qui renouari voluerint, Dei voluntatem

tatem probaturos esse, quid sit bonũ, quid melius, quid optimum, moderatur istud Apostolus, ne aliqui promissionis magnitudine superbiant, simulque suæ adhortationis moralis telam prosequitur, rogãs, ex Apostolatus autoritate, quam inter Gentes contulerat illi Deus, vt nemo altiora, quæ Deus occulta esse voluit, scrutetur: nemo super seipsum efferat. Nemo humanæ virtutis terminos transgrediatur, suo dono quisq; contentus sit. Sicut enim qui mel multum comederit, destomachatus tandem inuenit, quod bonum
Pro 25. non est, vt inquit Salomon in Parabolis: ita scrutator maiestatis, opprimetur
Ibidem. à gloria. Hinc illud. Mel inuenisti, comede, quod sufficit tibi, ne forte satiatus euomas etiam istud. *Noli sentire supra, id quod sentiendum est, sed sentias ad sobrietatem*. Mihi tamen placet magis, vt Paulus illud, hic interpretetur. Nolite conformari huic seculo, sed transformamini, in nouitate sensus vestri. Illud quidem est, altum sentire de seipso, quod mundanis omnibus commune est: hoc sentire ad temperantiam, quod Christianis quibuslibet propriũ est. Ad humilitatẽ igitur absolutè hortatur verbo isto. Nemo altum sentiat, comparatiuè tamẽ, non positiuè debet intelligi, idest nemo altius sẽtiat, quàm sentiendum sit: sed vnusquisque temperatè de seipso sentiat, sobriè, pudicè. Et tunc exponit, quid est sentire sobrie vnusquisq;, hoc est, sentire sicut Deus partitus est mensuram fidei. Sensus est. Nemo sibi arroget, id quod non habet, nemo ignoret, quod habet, iuxta illud.
1.Cor. 2. Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Arrogantia ebrium efficit, ignorantia ingratum. Stemus ergo in medio. Cognoscamus quæ Deus, nobis demonstrauit, ne simus ingrati, sed non efferamus nos supra illa, quasi ex nobis aliquid possimus, vltra id quod nobis donatum est: nè simus superbi, sic autem sobrij erimus, vel moderati, vel temperati. Ita enim Cicero humilitatẽ, spiritus, moderationem nominare videtur, metaphorico sanè sermone, quo & Paulus hic vtitur. Nam sobrietas propriè, & temperantia, circa corporalia est. Materia enim sobrietatis proprie potus est, & temperantiæ sensus tactus delectationes: Sicut scitur ex Ethicis. Transferuntur nihilominus, & hæc omnia ad spiritualia quæque. Nam & sapientiam inebriare dicimus. Calix meus inebriãs, quàm præclarus Ps. 22.
est? Sobrietatem hanc tenuit Psaltes, qui dicebat. Non ambulaui in magnis, Ps. 130.
neque in mirabilibus super me. Et Paulus noster, qui dicebat. Non in im- 2. Reg. 10
mensum gloriamur, sed secundum mẽsuram, quam nobis mensus est Deus: Ab humilitate ergo incipit Paulus, tanquam ab ea virtute, quæ est omnis spiritualis ædificij fundamentum. Ne mihi nunc obiectes fidem. Quis dubitat, quod fide primum in Deum, ipsum tẽ-
dimus? Accedentem at Deum in pri- Heb. 11.
mis oportet credere. At humilitas re- Ecclesiastici. 10.
mouet prohibens, quo non sublato, in Deum tendere nemo posset, videlicet superbiam, quæ initium omnis pecca-
ti est. Deus enim superbis resistit, hu- 1. Pet. 5.
milibus autem dat gratiam. Per gratiã vero, accessum ad Deum habemus. Vnde hic est christianæ perfectionis ordo. Anima primo humiliatur, humiliata compungitur, compuncta purgatur, purgata innouatur, innouata in se colligitur, in se collecta cognoscit, cognoscendo illuminatur, illuminata accenditur, accensa olio vngitur inuisibili, vncta rapitur, rapta contemplatur, cõtemplãdo admiratur, admirata alienatur, alienata deficit, deficiendo vnitur, vnita gustat, gustando quiescit, quiescendo gloriatur. Nemo itaque, qui gloriam illam incomparabilem consequi vult, à primo ad vltimum, se se extollat, sed humilitati studeamus omnes, Christum audientes, qui dicit. Discite à me,
quia mitis sum, & humilis corde. Duo- Matt. 11.
decim vero humilitatis gradus, sanctissimus pater Benedictus posuit, vt vnusquisque nostrum, si humilis sit, vel superbus, cognoscere facilè possit. Et quidẽ duodecim fructus illi, vitę ligni esse, mihi videtur, qui afferunt omnibus su-
mentibus sanitatem. Primus est, cor- Apoc. 22.
de & corpore, semper humilitatẽ ostendere, defixis in terram oculis. Secundus. Pauca verba dicere, & rationalia,

fine

sine clamore. Tertius. Non facile ridere. Quartus. Tacere quousque interrogatus fueris. Quintus. Non esse singularem in dogmatibus religionis, sed tenere, quod communiter tenetur. Sextus. Credere, & pronunciare se omnibus viliorem. Septimus. Ad omnia inutilem se asserere, & sentire, atq; indignum. Octauus. Confiteri peccata sua. Nonus. In duris & asperis patientem esse. Decimus, cum obedientia maiorib' se subijcere. Vndecimus. In propriæ uoluntatis adimpletione, non delectari. Duodecimus. Deum timere, & eius mandatorum memorem esse. O felices illos, qui sub vmbra arboris huius, sedent, & fructibus hisce pasti, dicunt.
Cant. 2. Fructus eius dulcis gutturi meo. Hos autem tu sic ordinare debes. Humilitas enim, est impetum animi cohibere, ne in magna inordinatè tendat, de seipso maiora sentiens, quàm deceat. Hoc quidem ὑπερφρονεῖν. sonat. Regulatur autem istud ex cognitione, qua homo seipsum & uires suas metitur, neque existimat se magnum quid esse, plusquã re ipsa sit, iuxta oraculum delphicum. γνῶθι σαυτόν? Nosce teipsum. Huius uero radix est reuerentia, quam habemus ad Deũ. Ex hac aũt interiore dispositione, qua impetum animi refrenamus, p cognitionem à reuerentia diuina regulatam, nascuntur signa in uerbis, factis, & gestibus extrinsecis. Sicut & in cæteris virtutibus apparet. Quis enim continebit ignem in sinu suo, & non comburet? Ex uisu cognoscitur uir, & ab occursu faciei sensatus. A fructibus eorũ cognoscetis eos. Vis ergo radicem arboris huius? Ecce duodecimus gradus, Dei reuerẽtia. Vis humilitatis essentiã, appetitus refrenationem, ne in propriã excellentiam inordinate tendat? Audi. Hoc fit, Primo, propriam non sequẽdo uoluntatem. Ecce vndecimus gradus. Secundo, eam regulando ad nutum superioris, ecce decimus. Tertio, ab obedientia, propter dura quæque & aspera non desistendo. Ecce nonus. Quarto, proprios recogitando defectus, & confitendo. Ecce octauus. Quinto, ex hoc se ad maiora insufficientem esse existimando. Ecce septimus. Sexto, Omnes sibi præferendo. Ecce Sextus. Vis modo signa? Vnum in factis est. Ecce quintus gradus. Non recedere ab orbita, à uia communi, contra hæreticos, qui singulares esse uolunt & uideri. Duo sunt in uerbis. Tempus loquendi, nõ præripere, nec in loquendo modum excedere. Ecce quartus & secundus. Duo sunt in Gestibus. Risum, ineptamue lætitiã reprimere, & oculorum extollentiam. Ecce tertius & primus. Quo ad gratiæ donum, quæ uerè humiles nos facit, senarius ille istum præcedit. Verum quo ad humanum studium, quo ad uirtutes nos ipsos paramus, è contra, iste senari' prior illo est. Oportet enim primo exteriora cohibere, deinde paulatim ad radicem interiorem procedere. Nemo enim repente fit summus. Et de hoc satis. Sic ergo legatur. *Ego per gratiam, quæ data est mihi.* Muneris scilicet apostolici autoritatem, vnicuique uestrum dico, *Vt Sentiat ad sobrietatem, sicut Deus partitus est mensuram fidei.* Secundum illam mensuram sentiat, de seipso unusquisque, qui est inter uos, idest uel Iudæus vel Gentilis, vel magnus, vel paruus. Qui habet gratiam docẽdi doceat, qui habet gratiam miracula operandi, operetur, qui prophetandi prophetet. Quisq; dono suo, quod dedit illi Deus, vtatur. Sed non vltra mensuram illam, quã dedit illi Deus sentiat aliquis. Istud enim est modeste cogitare vel sentire. Qui promptè addiscit, non præsumat docere posse. Qui egregiè docet, miracula operari non præsumat. Qui miracula operatur, non præsumat prophetare. Hoc est enim altius, quàm par sit, sentire. Nanque non omnes habent gratiam prophetandi, vel miracula operandi, seu docendi. Nemo supra sui ordinis gradum (vt breuiter dicam) aliqđ præsumat. iuxta Dionysium tertio cælestis hierarchiæ. Nemo item minus, quã eius gradus, aut uirtus exigat, operetur. Primum obsecrauit Paulus. *Obsecro vos per miserationes Dei.* Nunc imperat. *Dico ego per gratiam, quæ data est mihi*, vt sim Apostolus, & magister Gentium. Neq; tamen, inquit Paulus, vestrum aliquis turbetur, si non omnia dona habet. Quod enim unus non habet,

Prou. 6. Ecclesiastici. 19. Luc. 6.

bet, habet alius pro illo. Nullum donum deest Christi Ecclesiæ, quæ corporis vnius instar, vno spiritu vegetata, spiritu inquam Christi, gratia eius,
Rom. 8. de quo supra. Qui Christi spiritum non habet, hic non est eius, credentes omnes, tam vnanimi communione consotiat, vt quemadmodum oculus videt manui, manus operatur oculo, pes ambulat auri, auris audit pedi, membrum, scilicet indiscriminatim membro vtile est. Ita propheta fit vtilis doctori, doctor prophetæ, actiuus contemplatiuo, contemplatiuus actiuo, sacerdos diaconibus, diacones sacerdotibus, quilibet in summa cuilibet. Hoc est itaque quod dicit. Debetque similitudo hæc tota, per parenthesim legi. Partitus est Deus, non vni scilicet omnia dedit, sed cuique aliqua dona. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo.* Rectè
Psal. 44. Psaltes cecinit de Ecclesia, quod sit mira uarietate circundata. Est enim uarietas in Ecclesia, secundum diuersas vitas. Actiuam & contemplatiuam, quarum tipum gessere Maria & Martha.
Eph 4. Est uarietas secundum officia, vel status, hos quidem dedit Apostolos, alios Euangelistas, alios Pastores, alios doctores. Est varietas demum
1. Cor. 12 secundum gratias gratis datas. Alij datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ. &c. Has tres uarietates, vel diuisiones, tribus uerbis, breuissimè complexus est Paulus dicens. Diuisiones gratiarum sunt, quo ad vltimam, Diuisiones ministrationum sunt, quo ad secũdam. Diuisiones operationũ sunt, quo ad primam.

Attende itaque, pulchram similitudinem. *Sicut enim in uno corpore*, naturale. *Multa membra habemus*, oculum, manum, pedem, *Non autem omnia membra eandem habent actionem.* Non enim auris uidet, neque oculus audit. *Ita multi*, credentes scilicet, in Christum, quotquot sunt. (Vtinam essent omnes homines.) *Vnum corpus* mysticum, *Sumus in Christo*, qui est caput huius corporis. Nisi per Christum, spiritum Christi, vel gratiam intelligere volueris: tunc enim expone Christum, pro huius corporis anima. *Singuli autem inuicem membra.* Hoc est inuicem vtiles, quemadmodũ hæc corporis membra, inuicem se se in suis iuuant actionibus. Auditus quidem proficit visui, visus auditui. &c.
Vnde illud Pauli. Non potest dicere 1. Cor. 12
oculus manui, opera tua non indigeo. Nec iterum, caput pedibus, non estis mihi necessarij: sed multo magis, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt. O quàm ægregium medicamentum, laboranti Romæ, immo non urbi, sed orbi affert Paulus, contra hanc superbiæ pestem, contra discordiæ morbum: in hoc vnius corporis exemplo, & multorum membrorum in Ecclesia. Ex quo enim inuicem omnes membra sumus, & commembra, pusilli & magni, docti & indocti, quid habes superbè? Quid inflaris? quid teipsum extra cæteros ponis? Quid ab alijs te discerpis? Quid fratres ignominia afficis? Non es totum, non es totum, es pars, membrum sanè, & non corpus. Ille non est (vt tu arbitraris) nihil, & ipse pars, & ipse membrum quemadmodum es tu. Recordamini fratres, quod commembra estis, & elatione sedata, pacem fraternam, charitatem, & humilitatem nemo non facile amplectetur. *Habentes autem dona, secundum gratiam, quæ data est nobis differentia.* Cum ergo hactenus de gratia gratifica tractauerimus, nunc de gratia gratis data, cum Paulo philosophabimur. Hoc est enim gratiæ gratis datæ proprium, dari non ad utilitatem eius, cui datur, sed
aliorum. Iuxta Paulum, ad Corinthios, ad Cor.
Vnicuique datur manifestatio spiritus Ibidem.
ad vtilitatem, aliorum scilicet. Verum gratia gratifica è contra, ad vtilitatem eius cui datur. Illa enim reducit hominem immediate in Deum: hec uero mediantibus alijs hominibus. Iste quippe est rerum ordo, inquit Dionysius de cælesti hierarchia, quod omnia reducantur in Deum, sed quædam per seipsa, quædam per alia. Nemo tamen reducitur in Deum, nisi per gratiam

Oportet igitur distinguere gratiam, in illam, qua immediate, per nos ipsos reducimur: & in illam, qua meditantibus alijs. Illam in operantem, cooperãtem, præuenientem, subsequentem distinguebamus. Hanc in uaria dona, in Prophetiam, miracula, linguas distinguimus. Nota autem Pauli prudentiam, non dicit habentes dona, hic maiora, ille minora, ne his vocibus tumescat ille, inuideat iste, sed differentia dona duntaxat, ut gaudeant omnes, quod uaria dona acceperint. Nemo omnia habet, ne nullius indigens, superbiat. Nemo omnibus caret, ne tanquam inutilis prorsus, à cæteris despiciatur. Quilibet aliquid habet, quod præstare alteri ualeat. Quilibet item habet, quod ab altero sibi præstari possit, quo mutua charitas, datis, & receptis donis, magis ac magis confirmetur. Hinc articulus ille prodijt, in Apostolico simbolo. Sanctorum communionem. Ex his primum, euelle facilem argumentationem illam, qua qui Christi corpus discerpere, nec membra esse uolunt, gloriantur. Ecclesia inquiunt, vnum corpus est, non duo, unum ergo tantum caput habet, Christum scilicet, non Petrum, non Romanum Pontificem. Neque enim monstrum est, vt biceps sit, & dicatur. O magnam inscitiam. Monstrum est corpus naturale, si geminũ caput habeat, at corpus mysticum monstrum est, si non habeat, nisi unum caput. Quæso responde mihi. Caput mulieris vir, inquit Paulus, *Ibidem.* viri autem Christus, Christi auté Deus. Quis hic uitare potest, quin mulier tria capita habeat? Virum, Christum, Deum. Vir autem duo, Christum, Deum. Item. Nonne legimus, apud *Amos.6.* Amos Prophetam. Optimates capita populorum? Quæ ignorantia igitur est ista, arguere. Christus est caput Ecclesiæ, ergo non Pontifex? Reflecto argumentum. Deus est caput omnium hominum, ergo optimates non capita populorum. Verum, vt eos respondendo instruamus. Scriptum est enim. *Prou.26.* Responde stulto, ne sibi sapiens uideatur. Dicimus, quod Ecclesiæ corpus, Ecclesiam militantem & triumphantem complectitur, non militantem solam. Hæc pars una corporis est, illa uero alia. Non enim sunt duo corpora, sed unum corpus, neque duæ Ecclesiæ, sed una Ecclesia, de qua dicitur. Credo in vnam sanctam Ecclesiam. Christus itaque solus, totius huius corporis caput est, totius inquam huius Ecclesiæ, iuxta illud Pauli. Ipsum dedit caput, super omnem Ecclesiam. Notate uerba. Cum quo tamen stat optimé, ut Petrus *Eph.1.* fuerit Cephas, hoc est caput militantis Ecclesiæ, non tamen triumphantis: Et ita non omnis Ecclesiæ. Ita quoque Petri successor. Et si tu hoc aliud consideraueris, quod non dicitur etiam caput Romanus Pontifex, nisi ministerialiter: Vices nanque Christi agit, uidebis, quod non sunt duo capita propriè, sed vnum caput. Quandoquidem Christo in cælis existente, vicario opus erat, qui Ecclesiam regeret, suæ curæ tanquam Principi pastorum, commissam. Sicut enim quia summus Pontifex, Pro Pontificem habet, non sequitur vt duo sint Pontifices. Ita quia Christus Vicarium habet in terris, cui sui ouilis curam commisit, non sequitur, vt duo sint Christi: quare nec duo Ecclesiæ capita, sed unum caput. Secundo. Considera verba illa toties repetita. *Gratia, Donum.* Vt intelligas, cum audis Gratiam atque *Donum, mensuramque doni,* tacendum esse meritum, & meriti mésuram. Et dona gratis dantur, & quantitas, uel donorum mensura etiam, gratis datur. Propterea addidit. *Sicut partitus est Deus.* Non casu, non ex fato, non ex meritis, sed secundum suæ propositum uoluntatis. Iuxta illud, ad Co- *1.Cor.12* rinthios. Diuidit singulis prout uult. Et ne quicquam tibi arrogas, cum audis te dono accepisse, non acquisiuisse, non comparasse, & ne ad insanam impietatem illam reuertaris, dicens, Cur illi donauit plusquam mihi? cum audis, quod diuidit prout vult. An enim non licet ei facere de suo, quod *Matt.20.* vult?

Matt.25. Difficultas tamen est. Quoniam in Matthei Euágelio legitur parabolicè. Homo quidem peregre proficiscés, uocauit seruos suos, & vni quidem dedit quin-

quinque talenta, alij autem duo, alij uero unum, unicuiq; secundum propriã virtutem. Non ergo diuidit Deus prout vult, sed secundum uirtutes nostras, secundum merita nostra. Huic consonat, & illud uerbum Apostoli, hoc in loco. Vnicuique sicut partitus est Deus, mensuram fidei. Insinuat ergo, quod qui maiorem habet fidem, merito illius, habet plura dona, & maiora. Nõ itaque diuidit prout vult, sed vt debet,
1.Cor.12 secundum merita. Adstipulatur huic, & Pauli verbum. Æmulamini charismata meliora. Vanum enim esset, & vanè dictum, nisi homo meliora dona, sibi comparare posset. Non igitur diuina gratia tantum, sed & nos ipsi, nostris actionibus, digni maioribus efficimur donis. His tamen non obstantibus, dicendum. Quod omnino Deus, diuidit suas gratias, prout vult. Et ita semper donatæ sunt, nunquam redditæ, iuxta Pauli verbum, ad Ephesios.
Eph.4. Vnicuique uestrum data est gratia secundum mẽsuram donationis Christi, idest secũdum mensuram, secundum, quàm vult Christus donare, cuius tanquam capitis est, in sua membra sensum influere & motum. Ipsi enim soli, nõ dedit Deus gratiam ad mẽsuram, sed de plenitudine eius, nos omnes ac-
Ioan 1. cepimus, secundum mensuram. Influit autem non naturaliter, sicut caput naturale, sed liberè ad placitum, secundũ quod vult, magis vel minus. Neque huius est alia ratio, iuxta uerbum illud
Ecclesiastici. 33. Ecclesiastici. Quare dies diem superat, & lux lucem, annus annum, & Sol Solem, A domini scientia separati sunt. Agens particulare, materiam ex qua, vel in qua agit, præsupponit. Propterea diuersas formas inducit, non vt vult, sed vt debet, secundum materiæ exigentiam, & capacitatem. Vni quippe materiæ, vnam imprimit formam, alteri vero alteram. Non enim potest ex quolibet, facere quodlibet. Verum, si materiam facere posset, diceretur, quod ideo fecit talem, vel talem materiam, vt ad libitum talem, vel talem formam inducere posset. Deus itaque omnipotens, qui nihil præsupponit, sed de nihilo omnes creat animas nostras, diuidit animabus nostris sua dona, pro vt vult. Non dico, quod omni animæ dare possit donum, quod vult sine dispositione: sed quod potest animam omnem, quantumuis indispositam, disponere, vt sit doni capax, quod ipse vult illi conferre. Et ita cui vult maius donum conferre, maioris doni illam capacem creat. Disponit scilicet illam, ad maius donum. Nam corpus mortuum, est omnino indispositũ, ad animam recipiendam, sed tamen Deus, vnica actione dat illi dispositionem ad animam, & ipsam animam. Non dicamus ergo. Dat Deus huic homini prophetiæ gratiam, quia est illius capax ex sua natura, sed magis è contra. Ideo capax est, quia Deus voluit illi hanc conferre gratiam, propterea illum capacem fecit.

Ad argumenta autem, non est difficile respondere. Fortasse enim per talenta non intelliguntur dona, vel gratiæ, sed eloquia, vel sermones. Et sensus est. Christum, non omnes de omnibus eodem modo instruxisse. Aliquibus nanque palam loquitur, aliquibus
uero in parabolis, iuxta illud. Vobis Matt.13.
datum est, nosce mysterium regni, cæteris autem in parabolis. Et hoc concedo, secundum propriam vniuscuiusque virtutem, factum fuisse, non quidem secundum merita. Absit, sed
secundum hominum capacitatem. Ioan.8.
Multa habeo uobis dicere, sed non po-
testis portare modo, aiebat Christus Ie- 1.Cor.3.
sus. Et Paulus noster. Tanquam paruulis in Christo, lac uobis potum dedi. Nondum enim poteratis. Hinc & Prædicatores, non omnibus omnia, sed sublimioribus sublimiora, crassio-
ra crassioribus prædicare debent. Iux- 1. Cor.9.
ta illud. Omnibus omnia factus sum. Si autem, per talenta dona intelligere mauis, non eloquia, sed eloquorum intelligentiam, subtilem, crassam, prophetiam, gratiam linguarum, &c. Dicendum tibi tunc est, quod hæc, secundum propriam vniuscuiusq; uirtutem diuisa sunt. Hunc in modum. Non enim, in Euangelio dicitur. Vocauit homines, sed seruos suos. Serui uerò istius, qui peregrè proficiscitur, uideli-

cet Christi, omnes aliquod munus habent, aliquem gradum, quia membra eius sunt, vt dictum est. Omnia autem membra, aliquo munere funguntur. In Ecclesia, itaque, omnes functionem aliquam habent, vel sunt Apostoli, vel pastores, vel doctores, vel auditores, hoc est vel oculi, vel aures, vel pedes, &c. Secundum ergo illius muneris exigentiam, quod obtinuere, diuidit Deus dona sua, & ita secundum propriam virtutem, propriam scilicet vnicuique, non quo ad naturam, non quo ad merita, non quo ad capacitatem, sed quo ad munus, quod in Ecclesia sortitus est. Apostolis dat gratiam, secundum uirtutem, quam exigit Apostolatus. Pastoribus, secundum virtutem, quam requirit pastoralis cura, & sic de singulis huiusmodi. Sed cum hæc ipsa munera etiã gratis data sint, citra merita. (Neque

Coloss.1. enim dignos nos inuenit, sed illis fecit muneribus. Iuxta illud. Dignos nos fecit, in partem sortis sanctorum, in lumine,) Consequens est, vt etiam gratiæ illis muneribus datæ, gratis datæ sint. Et ita uerè gratiæ, & dona. Quod si tibi placet, vt dicatur. Diuisit Deus dona sua secundum naturæ capacitatem. Modo & addas Hanc ipsam capacitatem à Deo donatam esse.

Rom.11. Quis enim prior dedit illi, & retribuetur ei? non contradicam. At si secus intelligas, errabis omnino. Quæ enim capacitas naturalis, ad prophetiæ donum requiritur, cum & armentarij, vellicantes, ad prophetiam prorsus indispositi, Dei dono, prophetæ eximij euaserunt? Idem quoque Dei spiritus impleuit citharedum puerum, & prophetarum ducem constituit. Quod ideo factum est, vt vnicè diuinæ virtuti, donum hoc adscriberetur, ne glorie-

1.Cor.1. tur omnis caro, in conspectu Dei. Non nego tamen, immo constanter assero, quod ad vsum prophetiæ, ad actu scilicet prophetare, requiritur bona prophetæ dispositio. Nam licet donum sit ex Deo tantum, doni usus nihilominus, in nostra est potestate, iuxta Paulum. Spiritus prophetarum,

1.Cor.14. prophetis subiecti sunt. Propterea nos ipsos, à prophetiæ vsu impedire possumus, iam inquam suscepto dono. Quod maximè fit peccatis carnalibus. Quoniam ad prophetandum, requiritur maxima mentis eleuatio, ad spiritualium contemplationem. Quæ sanè per passionum vehementiam, & per inordinatam rerum exteriorum occupationem, mirum in modum impeditur. Propterea legitur, de filijs prophetarum, quod habitabant, cum Heliseo, quasi solitariam vitam ducentes, ne mundanis occupationibus distracti, quin prophetare possent, impedirentur. Hinc per raro legis, vxoratos fuisse prophetas. 4.Reg.4.

Ad secundum argumentum, ex Apostoli verbo. Responsio facillima est. Nam fidem, Dei donum esse, abundè supra manifestatum est, & similiter fidei mensuram. Apostoli enim petunt. Domine, adauge nobis fidem. Quamuis ergo secundum fidei mensuram, gratiæ gratis datæ, diuidantur, cum & ipsa fides gratis detur, nihil obstare potest, quo minus illæ ipsæ gratiæ uerè donatæ, & non redditæ secundum merita, existant. Sunt tamen, qui hoc dictum. *Vnicuique sicut partitus est Deus mensuram fidei.* Aliter interpretantur. Et hi quidem, virtutum mensuram intelligunt, quas sanè, quia soli fideles accipiunt, propterea fidei nomine appellantur vniuersę: Illi vero diuidunt, sicut partitus est Deus mensuram, fide: vt genitiuus pro ablatiuo accipiatur. & sit sensus. Partitus est Deus vnicuique dona sua fide, per fidem. Dona enim sua Deus non largitur, nisi his, qui fidem habent. Non sunt quidem mittendæ margaritæ ante porcos. Partitus est vero secundum mensuram, quia omnia disposuit dominus in numero, in pondere, & in mensura. Mihi unicè placet, vt dicamus, partiri Deum dona sua secundum ipsius fidei mensuram. Qui enim in fide excellentior fuerit, is vberiora dona consequetur. Adeo, vt & miracula facere possit. Iuxta Christi uerbum. Si habueritis tantum fidem, sicut est granum sinapis, (Eph.2. Luc.17. Matt.7. Sap.11.)

napis, nempe eximiam, inuictam, vt
inter grana omnia granum sinapis in-
Matt.17. uictum est. Quo enim magis atteri-
tur, eò amplius vis eius ostenditur.
Et dixeritis monti huic, transi hinc, &
transibit, & nihil impossibile erit vo-
bis. Hinc Petrum arguit, quod mo-
dicæ esset fidei: Ob id namque mer-
gebatur. Modicæ fidei, quare dubi-
Matt.14. tasti? Quod cum audisset, cæpit in al-
tiorem suæ gratiæ fidem, & ambula-
Luc.17. uit super aquas. Hinc docuit Chri-
stus, vt fidei augmentum peteremus.
Sicut enim sine fide, Dei dona nequa-
quam consequimur, ita nec sine ma-
gna fide, magna dona, nec sine maxi-
ma fide, maxima dona. Quo ergo
Apostolus in fidem eximiam, vrbem
Romam erigeret, dixit omnia Dei do-
na à Spiritu sancto, secundum ipsius
mensuræ fidei proportionem, rectè di-
stribui. Et id profectò super omnia
necessarium erat, quia malorum om-
nium radix est, quia vel non credimus,
vel frigidè credimus.

1.Cor.12. Ad illud. Æmulamini meliora cha-
rismata. Quid est æmulari, nisi de-
siderare? Zelare? Nulli dubium,
quod sancta desideria, ad dona maio-
ra obtinenda, valde proficiunt. Non-
ne etiam sunt donata à Deo, de quo
Philip. 2. dicitur. Operatur in nobis velle, &
perficere pro bona voluntate? Vnum
etiam, antequam ad vlteriora progre-
diamur, considerãdum est. Quod Apo-
stolus hic, cum de fide loquitur, nõ ac-
cipit fidem, quæ virtus est, sed illam de
1.Cor.12. qua ad Corinthios. Alij sermo datur
sapientiæ, alij sermo scientiæ, alteri fi-
des. Nam fides, quæ virtus est, da-
tur omnibus Christianis, vt credant.
Rom. 5. Aliter enim non iustificarentur. Iu-
stificati namque ex fide, pacem habe-
Heb.11. mus ad Deum. Et sine fide impossi-
bile est placere Deo. Sed hæc fides,
quæ Dei donum est, non datur omni-
bus, & possumus sine illa saluari. Il-
la grati sumus Deo. Ista vero minimè.
Deinde dicit.

*Siue prophetiam secundum analogiam
fidei, siue ministerium in ministerio, siue
qui docet in doctrina, siue qui exhortatur
in exhortatione.*

Quatuor dona hic particularia ex-
plicat differentia, differentibusque
collata, Prophetiam, Ministerium,
Doctrinam, Sermonem ad exhortan-
dum potentem. Ecce ergo literæ a-
perta series. Vnicuique sicut partitus
est Deus mensuram fidei, siue pro-
phetiam, siue ministerium, siue do-
ctrinam, siue exhortationem. Ne-
mo itaque, se super se attollat, sed
temperate de seipso quisque sentiat.
Propheta prophetet, Minister mini-
stret, Doctor doceat, Adhortator ad-
hortetur. *De* Prophetia autem pri-
mum dicamus. Scriptum est enim. Pro.29.
Cum defecerit prophetia, dissipabi-
tur populus. Quod tamen de pro-
phetia noua minimè intelligas. (Non
est enim necessarium nunc prophe-
tas in Ecclesia esse,) sed de vetere.
Iuxta illud. Habent Moysen, & Pro- Luc.16.
phetas. Scito ergo, quod quædam
est Prophetia Naturalis. Et est Pro-
phetia quæ donum Spiritus sancti est.
Quod vt intelligas, aduerte. Pro-
phetia certè, ad cognitionem pertinet.
Iuxta illud primi Regum. Qui enim 1 Reg. 9.
Propheta dicitur hodie, olim dice-
batur videns. Visio autem cognitio-
nem sonat. Licet vero, non solum
futurorum cognitio, prophetia dica-
tur, sed & præteritorum, & præ-
sentium. Nam & manifestationem
cogitationum cordis, Paulus ad Co- 1.Cor.12.
rinthios, ad prophetiam pertinere di-
xit. Illud etiam prophetia dicitur. Gen.1.
In principio creauit Deus cœlum, & Esa. 6.
terram. Et illud. Vidi dominum se-
dentem super solium excelsum, &
eleuatum. Communiter tamen, no-
men hoc prophetia, pro contingen-
tium futurorum cognitione, vsitatur.
Vnde Prophetę dicuntur, quasi Præ-
fantes, hoc est futura prædicentes.
Et cum de præteritis, vel de præsen-
tibus loquitur, sui nominis rationem
ammittit. Futura autem, antequam
sint, præexistunt, & in præscientia
diuina, & in secundis causis, quarum
virtute, de potentia ad actum reducun
tur. Non ita tamen intellige, vt omnia,
quæ in Dei præsciẽtia præexistunt, sint
etiam in secũdarum causarum virtute.

Aliter enim miracula non fierent, sed è contra. Nullum futurum est, in alicuius secundæ causæ uirtute, quod in dei præscientia non sit. Alius nihilominus, & alius modus est hic, & ibi. Nam in præscientia, futura sunt immobiliter. Verum in secundis causis, non sic. Quoniam secundæ causæ impediri possunt, diuina tamen cognitio, falli nequaquã potest. Intellectus itaque futura uidés, vt sunt in causis secundis, prophetiam habet naturalem. At ut sunt in præsciẽtia diuina, prophetiam, quæ donũ Dei est. Hinc differentiam agnosce. Prophetia naturalis, de omnibus futuris esse non potest, quandoquidem non omnia futura sunt in causis secundis. Nõ enim ea, quæ miraculosè fiunt. Verum Prophetia quæ donum Dei est, generaliter euentus omnes præcognoscit, id est præcognoscere potest. Secundo. Prophetia naturalis, infallibilis esse nõ potest. At quæ diuinum donum est, infallibilis est omnino. Est enim diuinæ præscientiæ signum. Quia secundum illam infallibilitatem, præuidet Propheta, secundum quam, futura sunt à Deo præcognita.

Verum adhuc declaratum non est. Quomodo Prophetare, q̃ futura sunt, vt sunt, & uidentur in causis secũdis, naturale sit. Si Platonẽ sequamur, qui animas nostras, omnium rerum notitiã habere, antequam corpori infundãtur, existimauit. Obliuisci autem, cum è cęlis in hæc sepulchra descendunt. Quod & Poetæ de Letheis aquis fabulantur. Postmodum dixit, quod scire nostrum reminisci est, non esset admodum difficile declarare, quod ipsa animarum vis, sua subtilitate aliqua futura præuideat. Habet enim nescio quãdam diuinationis vim in seipsa, licet obnubilata sit, ex corporis, cui unitur impuritate. Sed quia credimus, animã ex sensibus, omnem cognitionem accipere, tanquam tabellæ inscriptione carenti persimilẽ, figmẽtum arbitramur, quod homo suapte natura, possit futura diuinari. Quomodo ergo naturalis Prophetia fit. Tu id breuibus accipe, ne remoratus, ad ulteriora progredi non possis. Non dicitur naturalis hæc Prophetia, eo modo quo igni sursum ferri, naturale est. Quia scilicet natura intrinseca, est principiũ actiuum motus ignis. Statim enim superuolat ignis, nisi sit aliquid, quod detineat. Nam si ita esset, semper igitur, quando uellet Propheta, futura præcognoscere posset. Quod esse falsum, manifestè patet. Sed dicitur naturalis hoc modo tantum, quia natura, ad talẽ dispositionem, potest hominem producere, quod recipiet per influxum, vel actionem alicuius causę superioris, creatæ tamen & corporalis, nõ angelorum scilicet, sed corporum cælestium, præsciẽtiam futurorum. Quod maxime in melanchonicis experimur. In eorum enim vim imaginatiuam, cui saturnius humor, dat nescio quandam firmitatem & bonitatem, quia facit eos circa sensibilia distractos non esse, sed imaginabilibus & intelligibilibus intentos, fiunt aliqui motus, ex cęlestium corporũ uirtute, in quibus quædam futurorũ euẽtuum signa præexistunt: eorum etiam intellectus, circa sensibilia non distracti, sunt parati & dispositi, vt ad alta cognoscenda eleuentur & sustollantur. Bonitas ergo imaginatiuæ requiritur, & intelligentiæ claritas in huiusmodi Prophetis. Quod igitur dici solet, hominem quando vicinus est morti, futura uidere, uaticinari. Si est uerum naturaliter, nulla alia ratione uerum esse potest, nisi ista. Quia anima à corpore proprio, tũc magis remota, quàm antea, & exterioribus minus alligata, expeditior est respectu motuum interiorum, Magis itaque percipit subtiles, imaginatiuæ motus, ex causarum naturalium impressione, à quorum perceptione impediebatur primum, propter eius circa exteriora, occupationem. Ex illis ergo imaginatiuæ motibus, lumine intellectus agentis lucentibus, tũc magis expediti quàm antea, intellectus potestatis mouetur, ad cognoscendum futurũ in præsenti signo, imaginario reprę sentatum. Et ita prophetat. Sed reuera propriè hæc, Prophetia naturalis, non debet dici Prophetia. Quoniam non est de omnibus futuris, neq; immobilem continet ueritatem. Vnde non tenet. Iste prophetat naturaliter, igitur prophetat.

phetat. Prophetia ergo propriè, à spiritu sancto est, vt donum eius. Propterea dicitur, diuina inspiratio futurorũ rerum euentus, immobili veritate denuncians. 2.Pet.1. Sine glosa itaque Paulus loquens, & absolutè de Prophetia, illam Dei donũ appellat. Ita & Petrus. Non enim uolũtate humana, allata est aliquando Prophetia, sed spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti Dei homines. Nemo tamen ob id putet, omnes prophetas 1.Re.10. bonos esse. Scriptum est enim. Num & Ioan.11. Saul inter Prophetas? Et de Caypha etiã legimus. Cum esset Pontifex anni illi*, prophetauit. Quandoque donum prophetiæ datur homini, nõ solum propter aliorum utilitatem, sed etiam propter mentis propriæ illius illustrationem. Tunc ille sanctus est: de eorum scilicet Sap.7. numero, de quibus dr. Sapientia Dei, p orationes in animas sanctas se trãsfert, & amicos Dei & Prophetas constituit. Communiter autem, cõceditur hoc donum ad aliorum tantum vtilitatem, sicut & aliæ gratiæ gratis datæ. Ideo cõmuniter non sunt sancti Prophetæ. Vnde illud est. Attendite à falsis prophe- Matt.7. tis. Et illud. Nonne in nomine tuo Matt.7. prophetauimus? Nescio vos ait illis. 2.Tim.2. Nouit autem dominus, qui sunt eius. Hæc satis sint. Declarandum uero est, uerbum illud. *Siue Prophetiam secundum analogiam fidei.* Et credo ego, id appositũ esse, vt distinguatur prophetia, quę Dei donũ est, à prophetia naturali. Prophetia enim, quæ est donum, est secundum analogiam fidei, idest secundum fidei proportionem. Quia probat, quod fides est uera, & rationalis. Intelligitur autem fides Christi hoc in loco. Nam in primitiua Ecclesia, credentes accepto spiritu, prophetabant. Propterea primo loco, inter gratias gratis datas, hæc ponitur, quia est prima probatio ueritatis fidei nostræ, quam profitemur. Naturalis autem Prophetia, nihil proportionis habet cum nostra fide. Nam fides nostra, supra omnem secundarum causarum uim, plantata fuit. Et sic Prophetia super naturalis, tantum est secundũ huius fidei proportionem, habens scilicet conformitatem ad illam. Quicquid dicant vere athe, dominante saturno, Mosaycam superstitionem: dominante Sole, Christianam sectã. Ita enim aiũt, surrexisse. Ob id nanque Iudæi, (inquiunt,) diem saturniam colunt, Christiani solarem. O impios. O scelestos, qui & Deum, sideribus regi credunt. *Ministerium* autem. licet διακονια vocetur, non propriè tamen pro diaconatu tantum, sed pro omni ministerio accipitur, quod circa sacra pagimus. Maximè uero, pro ministerio sacerdotali, quo & uerbis, Christi corpus cõficim⁹, & sacramentis, corpus Christi misticũ, à sordibus expiamus. Hæc enim uerbis illis intelligunt. Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hee uero di- 1.Cor.5. gnitates ministrandi in Ecclesia, per manuũ impositionem conferebãtur. Vnde Timotheus hoc modo à Paulo cõse- 1.Tim.4. cratus fuit. Ne neglexeris (inquit,) qd est in te per impositionem manuũ mearum. In actis quoque legitur de Paulo, Act.19. & Barnaba, quod per manuum impositionem, Barnabas & Paulus presbyteros, per ciuitates constituebant. χειροτονήσαντες. Et meritò. Nam & ipsi per manuum impositionem ab Apostolis, ordinati sunt, vt patet. Dicente enim, Spiritu sancto. Segregate mihi Saulum Act.13. & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos. Tunc ieiunãtes, & orantes Apostoli, imponentesque eis manus, dimiserunt illos. Quæ omnia ęgregiè reuincunt Neotericos hosce. Ad quid enim imponebantur manus, si sacerdotium omnibus Christianis, commune est? Non in cassum, imponebãtur manus, ergo aliquid conferebatur, quod cæteri Christiani non habent. Neque enim dicere potes, quod manus impositione nihil conferebatur, neque tantum signum erat, quod mittebantur. Frustra quidem tot ceremonijs, ieiunio & oratione hierarche illi usi fuissent, si Paulo & Barnabæ manus imponentes, nihil aliud nisi missionem significare voluissent. Ministerium mihi crede, ministerique collationẽ illa manuum impositio significabat. Vnde lege & relege. Paulus nunquam hoc nomine Pauli appellatur, nisi post manuum impositionem, sed semper Saulus.

Vnde indubiè verum est, quod pro Apostolo nequaquam habebatur, nisi cũ Apostoli manus illi imposuere, uidelicet, cum fuit ab Apostolis ordinatus. Hinc Diuus Hieronymus super Esaiã. Capite quinquagesimo octauo, inquit, per chirotoniam, clericorum ordinationem intelligi; q̃ p manuũ impositionẽ, nõ solũ ad vocis imp̃cationẽ, pficit. Vnde & septẽ Diacones Legimus, ab Apostolis ordinatos esse, cũ manuũ impositione. Nec euadere potes, qđ manuũ impositio fiebat, cũ aliqui ab eis baptizabant. Nam Timotheũ Paulus nõ baptizauit. Dicit.n. Neminem baptizaui, nisi Crispũ & Caiũ. Nõ misit me Chr̃s baptizare, sed euãgelizare. Imposuit tñ illi manus. Septẽ Diacones iam Chr̃iani erant. Ex chr̃ianis quippe electi sunt, ut constat. Et tñ illis, cum creati sunt diacones, imposuere man⁹ Apostoli: Ergo aliquid est. Ordo inq̃, quo hi laicis sunt superiores. Et breuiter, tãta est ineptia id negare, vt & nos contra illam intendẽtes, ineptire videamur. Hæc itaque satis sint, & ad alia properemus. Hæc ministeria, gratiæ sunt gratis datæ. Ideo possunt esse in prauis hominibus. Nec te fallat opinio, vt credas cum impijs istis, sacerdotem malum non absoluere, non ligare, non remittere, non conficere. Absit tantus error, Roma. Iudas verè Apostolus erat, uerè sacerdos, verè Episcopus. Hinc illud

Act. 1. Petri. Episcopatum eius accipiat alter. Qualis tamen fuerit, nemo ignorat. Episcopus Laoditiæ, Episcopus erat, quinimmo & ob dignitatem magnam, Angelus à Ioanne vocatur, quid tamẽ

Apoc. 3. dicat illi Deus. Audi. Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus. Vtinam calidus, aut frigidus esses, sed quia tepidus es, incipiam te euomere de ore meo. Dicis enim diues sum, locupletatus, & nullius egeo, & nescis, quia tu miser es, miserabilis, pauper, cæ

Tit. 1. cus, & nudus. Nec mihi dicas. Oportet Epũm, sine crimine esse, criminosus ergo, non est Epus. Sed ergo dignus Eps, non est. Id.n. molitur ibi Paulus, docẽs Timotheum, vt non modo Epos, sed dignos Epos constituat. Propterea.n. di

1. Tim. 4. cit. Non cito manus imponas. Tu aũt, nõ es dignus Christianus, homo: Quid mirũ esset, si nec dignos Epos haberes? Vna tantũ difficultas superesse põt. Nã cum Apostolis suis, diceret Christus. Quorum remiseritis peccata remittũtur eis, & quorum retinueritis retenta Ioan. 20. sunt, præmisit. Accipite spiritum sanctum, insufflans in eos. Tunc enim intulit. Quorũ remiseritis peccata. &c. Consequens ergo esse videtur, vt qui spiritum sanctum nõ habent, hanc ministerij dignitatem peccata remittẽdi, nequaquam habeant. O quantũ hoc argumento gestit hæreticus, uerè miles gloriosus. Ante uictoriam quippe, triũphum canit. Quasi uerò non sit uetus Manichæorum argumentum: quod & à uetustis patribus iam pridem explosum est. Sicut & cætera, quæ non multo labore, minore ingenio, sed maxima eorum pernitie consarcinarunt, nostri isti, vt & ipsi aliquando in hæresiarcharum cathalogo, adscribi possent. Ecce nodi huius dissolutionem.

Peccatorum remissio, non fit ex uitæ merito, sed ex Ecclesiæ ministerio. Non igitur ministri sanctitas, sed Ecclesiæ exigitur, vt tibi peccata remittantur. Cum itaque duodecim illis hæroibus dictum est. Accipite spiritũ sanctum, &c. non est sane dictum, vt singulares personæ erant, sed ut primi Ecclesiæ hierarchæ & archiflamines. Pro Ecclesia itaque spiritum sanctum receperunt. Quis autem ignorat, Ecclesiam semper sanctam esse? Clamamus nanque. Vnam sanctam Ecclesiam. Quid ergo dubitas, te à non sancto sacerdote sanctificari posse, si sancta est Ecclesia, cuius auctoritate ab illo sanctificaris? Quid tibi faciet seruus malus, ubi bonus est dominus? Si sacerdos te ut Franciscus, vt Ioannes mundaret, timendum tibi esset, an manus immunda, tuam lepram emundare ualeret. Verum, postquam nihil ab eo habes, nisi ut Christi minister & Ecclesiæ, securus esto, quantumuis pollutus ille fuerit, tuas pollutiones illius detergi ministerio.

Reliquum est, vt dicamus modo de tertio dono, videlicet de *Doctrina*.

Credo autem ego doctrinæ nomine, &

ne, & doctrinam ipsam, & docendi auctoritatem, intelligi debere. Nanq; non oés docti, de facto docere possunt, sed Episcopi tm̃, vel Theologorum infula laureati, ipso iure, aut quomodolibet alia authoritate conspicui. Iuxta illud su-
Rom. 10. pra. Quomodo prędicabũt, nisi mittantur? Et illud, Docere mulieri nõ permit-
1. Tim. 2. to. Mirum profecto, mirũ. Nam, & hãc ipsam docendi autoritatem, ab Ecclesia tollere moliũtur nostrates. Quo. n. omnia confundant, omnia turbent, (quos & confundet quandoq; Deus nisi resipuerint,) liberum cuiq; esse uolũt, sicut & sacra facere, ita & docere. Quoniam (inquiunt) scriptũ est. Dabo vniuersos
Esa. 54. filios tuos, doctos à domino. Et iterũ.
Hier. 31. Non docebit vir fratrem suum, dicens. Cognosce dominũ, omnes enim sciunt me, à minore vsq; ad maximum. Et ad-
Esa. 11. huc. Repleta est terra scientia dñi, sicut
Ioan. 6. aquæ maris operientis. Hinc Christus. Christianos omnes θεοδιδάκτους appellat. Erunt inquit omnes docibiles Dei. Verum si hæc uera sunt, cur Paulus, tã impense hortatur, vt Episcopi fiant uiri docti, qui potentes sint exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere? Cur Timotheum adiurat. Testifi-
2. Tim. 4. cor corã Deo, & Chr̃o Iesu, qui iudicaturus est uiuos & mortuos. Prædica verbum, insta, oportune importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina? Cur de seipso dicit.
1. Tim. 2. Positus sum ego prædicator, Apostolus, & magister Gentium? Sed in re nimis aperta laboramus. Loca quæ adducũt, huc spectant. Apostolorũ tempore, qñ Spiritu sancto in die Pentecostes uisibiliter afflati fuerunt: Tunc uniuersum orbem, scientia dñi, sicut aquis inundãtibus terra, ædoctum fuisse atq; repletum. Rursumq; hæc moliuntur. Quod tempore scilicet illo, quo uita beata perfruemur, æternam lucem mente purgatissima intuentes. (Cum uene-
1. Cor. 13 rit, quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est) nemo nostrum doctore egebit. At post illud, & ante illud tempus, qui dixerit nos doctoribus non egere, delirat omnino. Audi Augustinum, contra Manicheos. Sicut terra, quæ ante peccatum fonte irrigabatur, post peccatum indiguit pluuia de nubibus descendente. Ita mens humana, quæ per terrã significatur, ueritatis fonte, ante peccatũ fęcundabat. Post uero indiget doctrina aliorũ, quasi pluuia descendente de nubibus. Hinc doctores & prædicatores, nubes dicuntur à Propheta. Qui sunt isti, qui ut nu- Esa. 60.
bes uolant? Hęc de tribus donis.

Quartum donum est, *Exhortatio*. Virtus scilicet uerborum, efficacia affectus hominum mouendi, qua maximè claruit Paulus. Hinc iure optimo, Mer- Act. 14.
curius vocabatur. Non enim eius uerba tantum mouent, sed agunt, sed trahunt, sed uim inferunt. Viua quidem sunt, & aculeata, omnique gladio ancipiti efficaciora. Constat autem quod neque ista duo dona semper diuinam gratiam gratificam annexam habeant. Hinc illud. Dicunt & nõ faciunt. Quæ- Matt. 23.
cunq; dixerint vobis, seruate & facite, secundũ opera eorũ, nolite facere. Habes igitur hactenus primã Ecclesiæ uarietatem, iuxta gratias gratis datas. Nã ad has quatuor, facile mihi uidetur, cæteras omnes reduci posse. Gratiæ enim gratis datę, ordinantur ad tria, ad cognitionem, ad loquutionẽ, & ad operationẽ. Ad cognitionẽ pertinet Prophetia, fides, discretio spirituum. Ad loquutionem, sermo sapientiæ, sermo sciẽtiæ, interpretatio sermonũ, genera linguarũ. Ad operationem, gratia sanitatũ, operatio virtutum. Quis igitur, nõ uideat ex hoc quaternario, omnes has nouẽ χάριτες, pendere? Cum doctrina, iunge sapientiam, scientiam. Cum ministerio, gratiam sanitatum, operationẽ virtutũ. Cum adhortatione, genera linguarum, interpretationem sermonũ. Cum Prophetia, fidem, discretionemq; spirituũ. Nunc itaque loquitur Paulus, de Ecclesiæ varietate secundum status, & secundum operationes simul. Datque legem omnibus, vt vnusquisq; de seipso moderate sentiat vtaturq; dono, quod accipit, non abutatur. Vnde inquit.

Qui contribuit in simplicitate, subintelligitur, contribuat. *Qui praeest in diligentia*, subintelligitur, præsit. *Qui miseretur in hilaritate*, subintelligitur, misereatur. Cum autem audis,

in

in simplicitate contribuendum esse. Sensus est. Nulla tibi sit alia intentio cum erogas, nisi erogandi. Ne cuiquam tribuas, vt lauderis, contribue, ut retribuat tibi, tribue vt tribuas, ista cordis plica vel multiplici eris nequaquam Deo placet. Intelligis? Adde. Simpliciter tribue, hoc est, ne multum sollicitus sis, quando, cui, quantũ tribuas, omni tempore tribue, omnib⁹ tribue, quantum potes tribue. Et si nõ habeas nisi aquam frigidam, illam tribue. Amen enim dico uobis, Qui dederit vni ex minimis meis, calicem aquæ frigidæ in nomine meo, mercedem accipiet. Vidua illa, quæ duo minuta obtulit, non minus quàm Zacheus, qui bonorum suorũ dimidiũ pauperibus erogauit, grata Deo fuit. Cum audis eum, qui potest, sollicitum esse debere, non sollicitudinem temporalem intellige, sed spiritualem, qua super grege peruigilare debet, quasi rationẽ redditurus, pro ouibus domini. Vnde pastoribus dictum est. Attendite uobis, & uniuerso gregi, in quo uos posuit Spũs sanctus Episcopos, regere Ecclesiam Dei. Ouibusque præceptum. Obedite pręposìtis uestris, ipsi enim peruigilant ꝓ ouibus. Cum audis. Qui miseretur in hilaritate, sensus hic tibi in mentem ueniat. Si multum tibi fuerit, multum tribue Neque dubita, si largiter erogaueris, tibi defuturum. Spem magnam concipe, quod qui parce seminat, parce & metet, & qui abundanter, abundãter. Ne ergo cupiditate uictus, męstus sis, cum pauperi misereris. Esto hilaris, alacer, ne præ pudore, & non ex animo misereri uidearis. Boni operis iam fructum, si non das, cum uoluptate, ammisisti. Vnice enim, hilarem datorem diligit Deus. Quia uero radix misericordię dilectio, vel charitas est. Sequitur. *Dilectio* proximi scilicet *Sine hipocrisi*, subintelligitur? sit. Ne amare fingas, cum oderis: nec multum amare, cum uix diligas. Et quoniam odium dilectioni cõtrariatur, eadem autem est contrariorũ scientia. Subdit. *Odientes malum.* supple sitis, quod & ad malum uirum, & ad peccatum referri potest. Id autem non sufficit auertere à malo, sed oportet facere bonum. Quare sequitur. *Adhærentes bono.* Ideo quippe malum eradicandum, ut bonum sectemur. Quod similiter de bono opere, & de bono homine intelligi potest, vt sensus sit. Fugiendas esse prauas, prauorũ hominum societates, & bonis viris adhærendum. Quia, cum sancto sanctus eris, & cum uiro innocente, innocens eris. Hinc Comicus ille. Corrumpunt bonos mores, colloquia mala. *Fraterna dilectione mutuo beneuoli.* Etiam ad inimicos fidei. Ne Iudæus sis, qui fratrẽ suum diligit, cæteros omnes odit, illorumque sanguinem sitit. Hoc autem additum est, ne uerbo illo odientes malum, tibi odire quemquam licere intelligeres. Odire culpam debent omnes, naturam nemo, neque personam. Qui enim odit fratrem suum in corde, homicida est. Tanquam igitur omnes, ex eodem utero nati sitis, omnes diligite. *Honore inuicem præcedentes.* Contendat scilicet vnusquisque uestrum, in honorando alium, primus esse. Hoc enim ad humilitatem spectat, qua quisque sibi quemquam præfert, vt supra dicebamus, quod se minorem omnibus existimet. *Diligentia*, vel sollicitudine, *non pigri.* Sensus est. Ita in actionibus solliciti sitis & diligentes, vt non sitis in contemplationibus pigri. Vnde propterea subdit. *Spiritu feruentes.* Non tepidi. In tepidis enim, nauseam patitur Deus. Ne ita ergo de externis solliciti sitis, vt interioris deuotionis spiritum extinguatis, vel remittatis, quod sanè fiet, si carnalia desideria procul à vobis, pro virili repellere studeatis. Caro enim concupiscit, aduersus spiritum. *Domino seruientes.* Non uentri, non seculo, non uitijs. Aliqui tamen codices habent. τῳ καιρῷ. Hoc est tempori seruientes. Tunc sensus est. Considerandas esse temporum oportunitates. Non enim semper possumus contemplari, sed neque omni tempore negotiandum est. At primum quærendum est regnum Dei, & iustitia eius, deinde uero circa res humanas sollicitari oportet. Neque etiam incuriam laudat Apostolus, sed sollicitudini modum apponit.

Margin notes: Mat. 9. — Mar. 12 — Luc. 19. — Heb 13 — Act. 20. — Heb 13. — 2. Cor. 9. — Ibidem. — Ps. 17. — 1. Cor. 15 — 1. Ioan. 3. — Gal. 5. — Matt. 6.

Spe

Iac. 1. *Spe gaudentes, in afflictione patientes.* Nam patientia probamur. Omne gaudium existimate fratres, cum in tentationes varias incideritis. *Orationi instantes.* assidue scilicet. Oportet enim sine intermissione orare, & in prosperis, & in aduersis. In prosperis ne superbiamus, in aduersis ne frangamur. *Necessitatibus sanctorum*, piorum virorum. *Communicantes*. Qui propter Deum conteptis omnibus, alienis ministerijs indigent, vt religiosi viri & mulieres, qui mundi opibus relictis, sacco mendicitatis viuunt. Non sine mysterio autem dicitur. *Communicantes*. Si enim sanctorum necessitatibus communicamus, iã illas nostras facimus. Futurum est ergo, vt & nostra sint illorum prçmia. Vide quàm magna est negotiatio hæc. Pro minimis .n. maxima reportamus, si Dei amore, mendicantibus subueniamus. Nec mendicitatem abhorreas, (Ps. 87.) nam & Christus mendicus fuit. Ego pauper & mendicus. *Hospitalitatem sectantes*. Nota emphasim verbi. Non dicit, Tantum oportere nos hospites colligere, sed hospitalitatem sectari. idest hospites quçrere, sectari, cogere, vel inuitos. Nec forte in foro iaceant, & nemo illos sub tecto colligat. Futurum enim est, vt tandem Christus dicat.

Matt. 25. Hospes eram, & non collegistis me.

Gen. 18. Imitamini patrem Abraã. Erat in ostio tabernaculi, tres vidit iuuenes, vidit inquam non cognouit, non remoretur statim surgere, seruum non misit, at ipse agit serui personam, supplex & humilis vnum illorum adorat, vt eius comes in præcatione fiat. Præcatur. Domine, si inueni gratiã in oculis tuis, ne trãseas seruum tuum. &c. O senem sanctissimum, nunquam satis laudatũ. *Benedicite persequentibus vos*. Non modo, non maledicite, hoc & Socrates fecit, & Iulius Cæsar, sed & benedicite. Illud sapientis viri est, hoc est angelicũ. *Benedicite*. Idest desiderate, bonumq; illis impræcamini, iuxta Christi verbũ.

Matt. 25. Orate pro persequentibus, & calumniantibus vos. Ita quippe accipitur hic benedicere. Ne itaque pro maledictis, maledicta reddamus. Sed iuxta

1. Cor. 4. Paulum. Maledicamur, & benedicamus. *Benedicite.* orantes voce. *Et nolite maledicere.* corde. *Benedicite* semper, & non maledicetis vnquam. *Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus.* Debetque intelligi gaudendum, flendum. Hæc autem contra inuidos ponuntur, qui cum flentibus gaudent, flentque cum gaudentibus, anguntur enim de proximi felicitate, lætanturq; de miseria. O humani generis hostes perpetuos. Quam excusationem quçso habere poteris inuide? Natura ipsa cogit, vt hominem in tormentis aspiciẽtes, commoueamur, commiseremur. Tu vnus gaudes, & lætaris. O inhumana. O saxea pectora. Quisque generoso præditus animo, cum quempiã lçtum videt, gaudentem, congratulatur & ipse: quò illum sibi in beneuolentiam conciliet. Tu vnus angeris tũc maximè, cum alius gaudet. O quisquilias hominum. Quid illud est inuide, quo potissimũ Dijs similes euadimus? dic quæso, si iuuare non est? si prodesse? Verum iuuare non omnes possunt, gaudere nihilominus, cum gaudentibus: Flere cũ flentibus, nemo non potest. Quàm igitur à Dijs alienus es, qui nec hoc ipsum vis præstare, vt cũ gaudẽtibus gaudeas, fleas cum flentibus? Minus valde verbis prodesses, aut factis, quando nec lachrima vna, mçstum releuare, nec lætitiæ signo, gaudentem tibi beneuolum reddere voluisti. *Idipsum mutuo sentientes*, subintelligitur sitis, ad concordiam seruandam, tollendaque scismata. Vel fortasse intelligitur cõuenientius. *Idipsum sentientes* affectu. Vt sit sensus, miserias alienas, tãquam vestras compassione, & misericordia sentientes. Iuxta illud Apostoli (2. Cor. 11.) ipsius. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Contra illorum inhumanitatem, qui vident pauperes, famæ animã exhalare, nec tamen mouentur. Adeò lapidei sunt, adeò quidem induruerũt. Tu vero carnem tuam non despexeris. Adit te pauper, vel egenus, te in pauperem illum transforma, non te maiorem illo existimes, & quemadmodum (Esa. 58.) tibi omnes homines opem fere cuperes, & tu illi opem feras, licet cui commiserearis, ignores omnino. Quod si nõ

potes,

potes, saltem dole, offer lachrimas, verbis illum solare, illum erige, & debitum persoluisti. *Non alta sentientes, sed humilibus*, hoc est abiectis. Ταπεινοσις, enim, deiectionem significat, non humilitatem, quæ virtus est. Vnde ταπεινος. *Vos accommodantes*, sitis. Contra Magnatum nonnullorum arrogãtiam. Et hoc est manifestè concordiæ fomentum Si scilicet magni, abiectioribus viris consentire non dedignentur. Ne vero tibi durum (elate) videatur, sensum tuum vilioribus, & pusillis homũtionibus condescendere, atque accommodare, qui grandia de teipso semper præsumis. Ideo protinus addit. Euellendam esse hanc tuam superbiam. *Ne efficiamini prudentes apud vos ipsos*. Hoc est, sensum tuum pusillis accommodare, non esse prudentem in oculis tuis. Et quoniam plerique iniurias ab hostibus acceptas, retaliare prudentiam existimant, quasi percutiens nisi repercussus fuerit, vicisse videatur. Stultitia enim à quibusdam creditur, si percutienti te in maxilla, alteram præbeas. Confestim & hoc destruit Paulus. *Nulli malum pro malo reddentes*. Non Christiano, non Iudæo, non Teucro. Hæc est vera sapientia apud Deum, licet stultitia videatur apud homines. Hic est pusillorum sensus. Pusilli enim facilè parcunt. At magni proceres, defendendi honoris prætextu, quascunq; iniurias volunt vlcisci. Tu ergo, qui de pusillis es, ne sis prudens tibi ipsi, nec malum pro malo reddas. Si enim malum inferre peccatum est, multo magis malum reddere. Nam qui prior malum intulit, fortasse non sentit malum esse, quod fecit. Qui vero malum reddit, excusari nullo modo potest. Quoniã vt illatum malum vlcisceretur, accensus est, sensit igitur malũ esse, quod reddidit. Hinc Christus tam instanter dixit. Audistis, quia dictum est antiquis. Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem
Mat. 5. dico vobis. Diligite inimicos vestros. Nempe ratum habens, peius referre esse, quàm inferre. Si enim hominem alteri nocẽtem vituperas, cur teipsum eidem crimini reddis obnoxium? Si agnoscis quod, qui te offendit malum egit, cur istum imitari non refugis? Ne vero diceres, tu qui mundo sapiens vis videri. Quid tum inter homines de meipso dicetur, si illatas iniurias non vindicauero? Vt te consoletur Apostolus addit. Immo & nedum apud Deũ, sed & apud homines laudabere. Nulla enim obliuio laudabilis iudicari cõsueuit, præterquam iniuriarum. Hinc magnus ille tuus Cæsar, viuet in secula per ora virum, quoniam tàm facilis, & tam propẽsi animi ad parcendum erat, nullaque virtute credebat, propius ad Deos accedere posse, quàm vt cunctis iuuaret, nemini noceret. Dicit ergo Apostolus. *Prouidentes bona, coram omnibus hominibus*. Hoc est, non tantum coram Deo. Sensus est. Ideo nulli pro malo malum reddatis, quia hoc est prouidere bona, nõ solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Quis enim non scandalum accipiet, si te in hostem furere viderit, cum Ethnici, ne Christum. Stephanumq; adducam, & Paulum, gloriosum inimicis parcere putarint: Ostendit autem bonum magnum particulariter, vltra bonum extra, quod inde sequitur, & est bonũ pacis: Quisque enim vt quietam vitam agat, quantum potest, paci studere debet. Id autem maximè, iniuriarum remissione efficitur. Vnde inquit. *Si fieri potest quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes*. Recte quantum in vobis est, hoc est ex vobis dissidia, lites, iniuriæ non nascãtur. Melius est enim recipisse iniuriam, quam intulisse. Dixit autem si fieri potest, quãdoquidem si omnes boni essent, fieri quidem posset, sed quia pleriq; mali sunt, fieri non potest, vt cum omnibus pacem habeamus. Propterea Christus dixit. Non Luc. 12.
veni pacem mittere, sed gladium. Tu verò cùm Dauide dicito. Cum his, qui Ps. 119.
oderũt pacem, eram pacificus. Bellum habe cum eorum vitijs. At pacem cum illis, vt quod Dei est diligas, quod diaboli persequaris. *Non vosmetipsos vindicantes dilecti, sed date locum iræ*.

Magno iure hoc in sermone dilectos appellat, vt intelligant Iudæi, ad retaliãdum propensi, hæc Pauli verba, non ex

alia

alia radice, quam amoris prodire. Cedite furori dilecti mei, inquit Paulus, furori inquam, quo inimici uestri aguntur. Fugite de una ciuitate in aliam.
Mat. 10. Si enim resistendo impetuosè lacesseritis, seuient magis. Sed quoniam eos duros esse sciebat, propterea scripturæ veteris testimonium inducit, ne noua hæc, prodigiosaque doctrina videatur, de iniurijs scilicet æquo animo ferendis. *Scriptum est enim. Mihi vindicta, ego*
Ps. 74. *retribuam, dicit dominus.* Ego quasi mea, non vestram iniuriam, cum accepero
Zach. 2. tempus, iustitia magna vindicabo. Qui enim uos tangit, tangit pupillam oculi mei. Attende autem, quomodo sanguinarios simul consolatur, & comprimit. Vindictam sitit animus vester, nonne? Vtiq;. Vindicta fiet, & acerbior quàm à vobis fieri possit. Leti estote. Deus ipse vos ipsos vlciscetur. Nihil quippe impunè reliquit. Scripturamq; scripturæ agglutinans Paulus, addit. Non modo non esse faciendum malũ: non modo benedicendum esse, sed hostibus benefaciendum, referendaque omnis vindicta Deo.

Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi. Vt inhumanum humanitate confundas, & gratia vlciscatur ingratum. Intelligit vero cibi, & potus voce, omne auxilium necessarium. Sicut fame, & siti, omnis necessitas intelligitur. Et quoniam vindictæ dilatio, dura videtur his, qui lesi sunt. Ideo quod præsentanea est uindicta, statim ostendit. Quia similiter plerique, manu propria vlcisci uolunt, neque illis grata est vltio, quam alius quispiam fecerit, simul ostendit, quod tu ipse acceptam iniuriam vindicabis. Ecce. *Hoc enim faciens, carbones ignis coacervabis in caput eius.* O magnam vindictam. Carbones ignis coaceruabis in caput eius. Quæ vindicta truculentior ista? carbonum pyram super caput illius extruere, & congerere, qui te percussit, vt igne ardeat totus, & consumatur, nec statim morte, à tormentis liberetur, sed diuturnis afflictionibus crucietur. Ideo enim non dicitur, conijcies eum in carbones, sed carbones ignis congeres: Quò mortis dilatio, penæ fit augmentum. Inflammabis eum ardore, qui & graui circundatus est pęna, vt quasi iustus sese continere non possit, quin doleat vehementer quod te offenderit. (O sanctos carbones.) amoris flamma eum adures. Tuis nāq; beneficijs, prouocatus in tanta necessitate, quomodo adeò inhumanus erit, vt si amorem impendere noluit, non rependat? Verecundiæ rubore eum totus afficies. Pudebit enim, nisi sit ἀμουσος, & maxime pudebit, quandocumq; te viderit, qui ab eo iniurijs affectus, illum in vita, de te tam male meritum, tua benignitate seruasti. O piam crudelitatem. O vltricem misericordiam. O misericordem vltionem. Si uerò sit tàm ἀμουσος, tàm humanitatis expers, vt nec pœniteat, nec amet, nec erubescat, sed potius credens te timore, pusillanimitateue illi benefecisse, cum tibi malefecerit, magis insolescat, ipsi sibi prunas ardentes, diabolicæ malitiæ in caput suum, in mentẽ suam sibi coaceruabit. Tu qui iniuriam pateris, malum nequaquam habes. Iniuriam enim malam patiendo, iã in bonum conuertisti. Verum ipse malũ habet, qui iniuriam intulit, malum ignẽ, malignitatem omni igne votatiorẽ, & ardentiorẽ. Intelligis Christiane? Quid tibi videtur? Ipsa quæso facta perpẽde. Num melius est iniuriam pati, an facere vindictam. Adde. Quod & qui facit, nisi resipiscat, tandẽ carbones, qui non extinguuntur, sibi super caput animæ, & corporis, æternis flammis coaceruabit. Tu coaceruabis, occasione ab eo accepta, non data, sicut & lex concupiscẽtiam auget. At ipse, sibi malis suis meritis coaceruabit. Illius peccatum erit, & pęna, nõ quidem tuum. O ferini homines, Quàm vindictam maiorem, dunioremue desideratis? *Carbones ignis congeres.* inquit Paulus, *super caput* inimici. Num hoc tibi satis esse videtur? Supplicia ne maiora cupis? Nondum vindictæ sitim exaturasti? Tu vero cõsidera, quomodo hoc verbo simul cõsolatur offensum, vindictæ spe tàm insolitæ, reddens illum alacriorem: ledentemq; terrore concutit, supplicia minans tam grauia, & quæ nunquam audita sint. *Carbones ignis congeres, super caput suum.* Quod enim

enim iniuria affectus maximè optat, & quo nihil illi suauius esse posset: simulque, quod minimè timet, qui lędit, & quo nihil molestius esset, si cótingeret: Eum scilicet, magnas daturum esse pęnas, hoc adducit Apostolus, vt de percutiente, deque repercutiente triumphet, & vtrosque arceat, hunc ab iniuria, illum à vindicta. Vide autem quid sequitur, finé sermoni imponens. *Ne vincaris à malo, sed vince in bono malum.* Alta hæc philosophia, non erat reuelanda furenti, iracundo, cuius atra bilis, ad vindictam sanguinem accéderat. Primum, furorem sedare oportuit, sedauit autem pollicendo vindictam, & eam vindictam, quam nec Phalaris, aut Busyrides immanissimi homicidæ excogitarunt. Nunc itaque, sedato iam furentium animo, consilium optimú, quod primum non percepissent, adducit. Victus es, ò lese? Nonne? Vtique. Doles, quod te vicerit hostis? Doleo. Cupis vindictam? Nihil magis. Confortare. Id est generosi animi. Volo & ego, vt tu vincas. Repercutiam ergo dices? Absit. Iam denuo victus es, si iniuriam rependis. Contrarijs contraria expugnantur, frater mi: non similibus, vrgentur similibus, non tolluntur. Non sis itaq; malus cótra malum, si vis vincere, bonus sis contra malum, & vinces omnino. Potentius est enim malo bonum. Ea quidem vera est victoria, quum tibi caues, ne quicquam patiare, & aduersarium tuum prosternis, & deijcis. Vis igitur vincere? Audi nobile vincendi genus. Patientia. Aduersarius tuus, nunquam magis dolet, quàm cum tu illum maledicentem, conuitiantem, tanquam te indignum contemnis, & rides. Si eo excandescente, excandescas, eo iurgante, iurgia reddas, eo obijciente, obijcias, tunc superauit, tunc triumphauit. Verum si eum derideas, tanquam puerum nullipendas, tunc tu vicisti, tunc victus est ille. Mitto, quod intrinsecus rodit eum venenosa rabies illa, cum saturandi odij occasionem, sibi tua illa alta philosophia præripi videt. Sed omnes illum beluam existimant, te verè virum, immo angelum. Ille confusus discedit, tu immortalem gloriam comparasti. Plus illi, molestiores sunt tuæ laudes, quàm summa omnia, & extrema supplicia. Omnes tibi condolent, iniurias sustinéti, omnes illum acutissimis linguarum gladijs, vulnerant, atque confodiunt. Vides quomodo absque labore, palmam tibi deuictis hostibus, comparare potes? Et quomodo diuerso itinere, ad pugnandum accinctus, tuis periculis incassum laboras, & tandem nihilominus superaris? Superaris inquam, non modo à malo illo homine, sed à malo tuo affectu, quod longè deterius est. O quam semper vinci turpe est. At turpissimum est à re, turpissima, itemque vilissima vinci omnino. Quid verò turpius, quid vilius, quàm malum ipsum, quod naturæ corruptio est, quod nihil prorsus est? Pudeat itaque, pudeat vinci à malo, sed contendat quisq; vincere in bono malum. Nam & merces nostra maior quidem erit: certamina, atque labores minuentur: glorificabitur Deus: Iesus coronas innumeras accipiet: omnes pietatis magisterium addiscent, ledensq; demum, tanquam victus omnino desinet à persequutione. Proh dolor. Non possum nó maximè ingemiscere. Cum enim hæc omnia vera sint, & adeo vera videantur, vt nemo reluctari possit: Nemo tamen est, quod conuitijs, vel læuissimis irritatus, nó ensem exacuat, non paret insidias, conuitianti mortem non intentet. Sanguinarij Iudæi, talionis lege contenti erant, Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, Christiani, omnibus sanguinarijs crudeliores, pro verbis vulnera, pro vulnere omnem vitá, & pro vnius vita, vniuersæ posteritatis exitium, & cladem sitiunt. O secula. Deseuiebant Iudæi in Gentes ἀθέους tantum. Nos, & in Christianos ipsos, & in cóterraneos, & in affines, & in carnes nostras insurgimus. Vnde hæc quæso pestis? hic furor? hic morbus? hæc lues? nisi quia Deum non diligimus? Qui enim verè diligit aliquem, omnes & eius amicos diligit, etiam si sint inimici sui. Si itaque Deum ardenter diligeres, & tuos diligeres inimicos, quia amici Dei sunt.

Deut. 19.

Verum

Verum dices. Non est amicus Dei, qui me odit, sed inimicus Dei, sicut & me⁹. Do tibi herbam. Sed odi ergo illum, quia Dei inimicus est, & non peccasti. Verumtamẽ tu, non quia Dei, sed quia tuus potius inimicus est, odisti. Plus igitur te diligis, quàm Deum. O summa peruersitas. Licet profectò diuinas vindicare iniurias, Roma. At tuas nequaquam. Ob id Paulus supra dixit. Non vos vlciscentes dilecti, magno mysterio. Neque enim dixit. Non iniurias vlciscentes, sed non vos, hoc est, non
4. Reg. 1. vestras iniurias. Helias, fecit ignem è cœlo descendere super principes, qui
4. Reg. 2. vt eum caperent, venerant. Heliseus, maledixit pueris, qui eum blasphemarant. Siluester Papa, excommunicauit eos, qui eum in exilium miserant. Nemo tamen horum iniuriam propriam, sed Dei, vltus est. Patere ergo, quæ tibi inferuntur iniurias, & pium dicam esse crudelem pro iniurijs Dei, etiam si in te ipso, Deus fuerit affectus iniuria. Quære instãter, qui offensus es à principe, qui gladium portat, non sine causa, vindictam, sed non te concitet ira, non furor ille rabbidus, sed Dei Zelus, atque iustitiæ: meruisti non peccasti, si sic agis. Sed quis est hic, & laudabimus
Ecclesiastici 31. eum? Natura hoc indidit, dices, vt vnaquæque res, suum refugiat contrariũ, & odio prosequatur. Quid mirum, si hostem meũ odio? Naturæ vitium est, non personæ. Volo omnino de te Roma triumphare, quæ olim tanta generositate, & Reges, & Principes inimicos, fauoribus, donarijs tibi conciliasti, nunc tam vilis effecta, quos genuisti, & aluisti, tanta ferocitate persequeris. Natura (inquis) vult, vt odiam inimicos. Transeat. Et ego idem volo, odias quod sint inimici, displiceat tibi illorum inimicitia. Age ergo, vt pereãt, persequere quoad potes eorum odia, ita vt pereant, qui oderunt, & non sint amplius inimici. Non illius, vel huius tantum mortem procura, sed inimicorum omnium, vt nemo supersit inimicus; sed omnes in amicitiam concilientur. Ouis semper odit lupum, quia natura inimicus est, nec in amicitiam conciliari potest. Verum omnes homines sunt vnus homo. Sumus enim inuicem membra, non est ergo inimicitia naturalis. Tolle inimicitiam itaque, & de inimico triũphasti. Hac via incedit Deus, vt inimicos suos destruat peccatores, peccata tollit, deficiantq; peccatores à terra, & iniqui ita, vt non sint. Non vt omnino nõ sint, at vt non sint amplius peccatores, sed sancti. Hanc audi phi- Ps. 103.
losophiam. Hanc legem, eius qui naturam condidit. Tu ergo naturam illi⁹ lege regulato, qui naturas vniuersas condidit olim, & regit semper. Verum enimuero, id perfectionis est cauillaberis, donum Dei est peculiare, ad salutem minime necessarium. At si hoc vltimum refractum est, iam iã triumphaui. Num diligere Deum, consilium est, an præceptum? Certe primum, & maximum præceptum in lege. Igitur & diligere inimicos propter Deum. Non 1. Cor 7
hæc dico fratres, vt vobis laqueum inijciam. Non est necesse, vt particulatim in hostem animi affectus, actu feratur. Neque enim & in amicos, oportet ipsum amoris actum ferri continenter. Quãdo nec oportet de ipsis semper cogitare. Immo nec possibile est, sed id totum debet intelligi, vt à dilectione generali, qua omnes homines diligis propter Deum, hostes tui non excludãtur. Tui inquam, qui scilicet te oderũt, quãdoquidem tu neminem odire debes. Adeò autem non excludantur, vt si pro Christianis omnibus oras, vel pro populo, cuius sunt & ipsi pars, nequaquã illos excipias, quinimo & si cõtingeret eos, in necessitate constitutos, tua opera egere, tu illis præsto sis, quo subleuati, confundantur, & pereant, iamque non sint amplius inimici, iuxta illud. Filioli, non diligamus verbo, neq; ore, sed opere, & veritate. Qui enim vi- 1. Ioan. 3.
derit fratrem meum, necessitatẽ habere, & clauserit viscera misericordię eius ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Si præter necessitatem id facis, perfectus es, iam non præceptum modo, sed consilium impleuisti. Verum in necessitate si non facis, præceptum omnino violasti. Et qui offenderit in vno, factus est omnium reus. Neque tamen Iac. 2.
tam grande est id, quod expostulamus,

vt il-

vt illud præstare tibi durum videri possit. Nonne enim exiguum est famelico, panem porrigere? vinum, vel aquam præbere sitienti? Non dico, vt inimicũ dites, inquit Paulus, non vt illum fauoribus magnis prosequaris, sed illum pasce, illum pota, illius contege nuditatem, hospitio eum recipe. Si omnino destitutus est, sepulturam da illi, ne exhumatus iaceat. Et bone Deus. Cur non tibi in mentem venit, sancta illa superbia. Si diligo eos, qui me diligunt, quam mercedem habebo? Nonne & Ethnici, & publicani, & meretrices hoc faciunt? Amicus diligi potest, & propter Deum, & propter se, quia amicus est. At si inimicum diligis, vnicè propter id facis. Nulla quippe alia ratio potest esse, qua eum, qui te persequitur ames, nisi amor Dei. Tanto ergo fortiorem, in te diuinam dilectionem esse ostendis, quanto eos, qui ex se diligi nequaquam merentur, propter ipsam tantummodo diligis. Quis non videat, ignem illum validiorem esse, qui ligna vstioni minus apta etiam urit è longinquo, quam ille, qui maxime ustioni apta tantum vrit, è vicino? Maximè amabilis est amicus suapte natura, non oportet itaque admodum, magnam esse diuini amoris flammam, vt illum ames, sed inimicus ab omni abest amabilitatis ratione, procul est à corde tuo suapte natura. Si igitur in sui pectoris camino, & ipse ardeat, num indicatur magnam esse illam, diuini amoris flammam, quam tuam illam fornacem succendit? Quoniam itaque diuina dilectio, radix meriti est, & qui inimicum diligit, longe magis Deum diligit, quàm qui amicum, vt ostensum est, relinquitur, quod modica sit eorum merces, qui tantum amicos diligunt, si illi conferatur, quam obtinent inimicos diligẽtes. Scio, quod amicum diligere, suapte natura melius est inimici dilectione. Obiectum enim melius. Propterea, & amicum non diligere peius est, quàm si inimicum non dilexeris. Verum enimuero, aliunde est, quod inimici dilectio melior sit, & meritoria magis, ex radice scilicet vehementis dilectionis Dei. Potest enim, qui frigide Deum amat, amicos ardenter amare, tantum virtutis habet amicitia ipsa. At nemo, inimicos vnquam corde amabit, nisi vehementer Deum amet. O felices ergo illos, qui inimicos diligunt.

Mat. 5.

Habes tandem, Paulinæ huius philosophiæ finem. Cuius scopus est, diuina dilectio, quæ ad proximos omnes extendatur. Sit in primis sincera, non ficta. Ibi. *Dilectio sine hipocrisi.* Integra. *Odientes malum, adhærentes bono.* Mutua. *Fraterna dilectione beneuoli.* Modesta. *Honore inuicem præuenientes.* Assidua. *Sollicitudine non pigri.* Magna. *Spiritu feruentes.* Altissima. *Domino seruientes.* Hilaris. *Spe gaudentes.* Patiens. *In tribulatione patientes.* Misericors. *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Benigna. *Hospitalitatem sectantes.* Admirabilis. *Benedicite persequentibus vos.* Vnanimis. *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.* Transformatiua. *Idipsum mutuo sentientes.* Humilis. *Non alta sentientes, sed humilibus.* Generosa. *Nulli malum, pro malo reddentes.* Exemplaris. *Prouidentes bona, coram omnibus hominibus.* Pacifica. *Si fieri potest quantum in vobis est, pacem, cum omnibus habentes.* Prudens. *Non vos vlciscentes dilecti, sed date locum iræ.* Longanimis. *Mihi vindicta, & ego retribuam dicit dominus.* Benefica. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum. &c.* Fortis. *Ne vincaris à malo, sed vince in bono malum.*

Et his verbis, caput duodecimum completur. Sequitur.

CAPVT

CAPVT TERTIVMDECIMVM.

Mnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo. Quæ vero sunt potestates à Deo, ordinatæ sũt. Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi, resistit. Qui autem resistunt, sibi ipsis iudicium accipient.

Audis sublimem hanc Theologiam? altam hanc sapientiam consideras? intelligis hanc ecclesiasticę Hierarchię basim? Vides hanc Principum, magistratuumq; Romani Imperij defensionẽ? Cum omnia de more sapienter, hanc certe Principum causam, sapientissimè disputauit Apostolus. Summis ima, & vltima primis coniungit Deus, inquit Paulus noster, Dionysiacæ Theologiæ magister. Verumtamen, non nisi per media. Inferiora itaque, per superiora regit. O sententiam verè Paulo dignam. Cum enim ad prouidentiam duo spectent, ordinare, quod intellect⁹ est, ordinata exequi, quod operatiuæ virtutis. Primum, eò perfectius esse cognoscitur, quo ad vsq; minima penetrat, & attingit. Nostra quippe imbecillitas est, quod vniuersa intellectu complecti non valeamus. Sexcenta enim excidunt, quæ considerare nequaquã possumus. Num & ille solertior habetur cæteris, qui plura prouidet, & ad minuta descendit? Nam qui in vniuersali tantum agenda præmeditatur, parum prudens existimatur. Secundum vero, præmeditatum, scilicet ordinem rebus imponere, tantò excellit, quantò qui ordinauit per plura ministeria, quę illi subseruiant, suam reipsa explicat ꝓuidentiam. Hinc Sabeorum Regina illa, Salomonem admirata est, nec remãsit spiritus in ea præstupore, quod tot ministros haberet, tot seruientium ordines, tot famulorum choros, qui eius voluntatem explerent. Indignum profecto videtur, minima quæque Regem per seipsum operari, & si nihil non cognoscere, regiam deceat maiestatem. Hinc & inter artifices, is qui maxime sapiens dicitur, architectus, minima quæque cognoscit & ordinat, manu tamen operatur inferior, quem ipse dirigit. Deus itaque optimus maximus, cuius prouidentia, prouidentiamomnẽ perfectione superat, sicut & ipse sapiẽtes & principes omnes antecellit, (eleuata est enim magnificentia eius super cælos,) æternæ sapientiæ meditatione, omnia & singula ordinat, quantumcũque vilia & minima uideantur. At meditatum rerum ordinem, non nisi, per potestates sublimes, quas ipse non secus, quàm artifex instrumenta, quàm princeps seruos, quàm architectus operarios, mouet, regit, agit, exequi & explicare consueuit. Hinc elementa per cęlos, mixta per elementa, cęlos per intelligentias, quas vulgo Angelos appellamus, angelos item inferiores, per superiores superiores per supremos, gubernat, illuminat, purgat, conseruat, dirigit. Hinc plantas animalibus subiecit, animalia hominibus, sensum intellectui· vt potè non cognoscentia cognoscentibus, rationalia irrationalibus, brutalem angelico. Quid mirum ergo, cum Deo, tàm magna sit cura de homine. Iuxta illud. Quid est homo, quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum? Si & inter ipsos homines, hunc ordinem instituit, vt alij alios regant, gubernant, dirigant, sublimes medios, medij infimos, vt tandẽ omnes excellentioribus, sublimioribusque principibus subijciantur? Si inter greges, ducem natura ipsa posuit. Si inter grues, inter apes, inter formicas, inter marinas beluas, inter cęli monstra,

Marginal notes: 2. Par. 9. — Psal. 8. — Iob. 7.

Bit. ad Rom. Nn quæ

quæ obliquo circulo continentur, qua ratione, quo colore, fingi potest, vt sola hominum multitudo, principibus careat? Ignobiliora ne curauit Deus, prætiosiora despexit? Hominum familias, regum curias, tam ordinatas conspicimus, Dei familiam, homines ipsos, omni ordine carere dicemus? Hæc corpora nostra, membra habent, tam mira dispositione conspicua & admirabilia, ut summis quibusque philosophis stuporem ingerant, vnum hoc magnum hominum omnium corpus. (Participatione enim speciei, plures homines sũt vnus homo,) cahos erit? monstrũ erit? portentum erit? vt omnes homines sint caput, omnes oculi, nemo pedum, nemo brachij, nemo aurium munere fungatur? Cur putas natura ipsa, hasce differentias inter homines ediderit maris & femellæ, patris & filij, senioris & iuuenis, magistri & discipuli, nisi ut intelligas ipso iure naturę, homines vniuersos age quantumlibet, inter se esse non posse dignitate pares? Prælatos aliquos esse oportet, & aliquos subditos, velis nolis. Nam & populi aliqui, ad dominium semper natura nati videntur, vt populus tuus Roma, aliqui uero ad seruitutem. Hinc magnus ille Philosophus. Aliqui (inquit) natura nascũtur domini, aliqui natura serui. Qui intellectu deficiunt, & corpore sunt robusti, hos natura in lucem prodire facit, vt
Prou. 11. alijs inseruiant, iuxta Salomonem. Qui stultus est, seruiet sapienti. Contra verò, qui intellectu præeminent, & uiribus sunt debiliores, hi ad regna, ad prĩcipatus, ad honores, ad imperia nati
Exo. 18. sunt, iuxta illud cognati Mose: Prouide de oĩ plebe viros sapientes, vt iudicent populum omni tempore. Hallucinatur mihi crede, (vt tandem finiam) qui hanc humanam Hierarchiam non agnoscit, non ueneratur, quam Deus ipse & natura, ad dissensiones tollendas, summa sapientia, maximis rationi-
Pro. 8. bus constituit. Nonne audis Deum dicentem. Per me Reges regnant, per me principes imperant, & potentes decernunt iustitiam? Nonne audis, Reges peculiari quodam modo, Deo
Prou. 21. curæ esse? Cor regis in manu domini est, ad quodcunque voluerit, uertet illud. Non legisti Petrum dicentem. Subditi estote, omni humanæ creaturæ 1. Pet. 2.
propter Deum, siue regi, tanquam pręcellenti, siue ducibus tanquam ab eo missis? Num uidisti Paulum, Timotheo 1. Tim. 1.
scribentem. Admone illos principibus, & potestatibus subditos esse? Quod si diceres, admonitio est. Num legisti. præceptum necessitate? Subditi estote, 1. Pet. 2.
non solum propter iram, sed propter conscientiam. Cum mortalitatem exuentes, immortalitatem induemus, tũc vnicè regnabit super nos Deus omnipotens. Iuxta illud. Erit dominus vnus, Zach. 14.
& nomen eius vnum. Et illud. Cum au 1. Cor. 15.
tem subiecta illi fuerint omnia, tunc & ipse subiectus erit illi, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Et illud. Agnus reget eos. At do- Apo. 7.
nec destruatur inimica mors, Hierarchichum ordinem hunc, inuiolabilem esse oportet, vt perpetuo sint inter homines, qui dominentur, qui seruiant, qui sint principes, qui priuati. Non id hominum uis effecit, non tyrannis, nõ ambitio, Deus ipse, qui omnia regit, principes primum hominibus dedit. Nec est, vt principes causeris interdum malos fuisse. Et ipsos malos principes regnare facit Deus. Iobum ha- Iob. 34.
bes. Regnare facit hipocritam, propter peccata populi. Oseam habes. Dedi Osee 13.
eis regem in furore meo. Hinc, qui ini quo illi Babilonis regi Nabucodonosor non paruissent, durioribus minis mulctare pollicebatur. Subijcite colla ue- Hier. 27.
stra iugo regis Babilonis, seruite ei, & populo eius, & uiuetis, moriemini fame, gladio, & peste si obedire illi nolueritis. Ob id Baruch. Orate inquit pro Baruc. 1.
vita Nabucodonosor. Propterea. Petrus, primus Ecclesiæ Hierarcha à Deo edoctus, præcepit. Subditi estote in om 1 Pet. 2.
ni timore dñis, non solum bonis & modestis, sed etiam discolis. Hæc est enim gratia, si propter conscientiam Dei, sustinet, quis tristitiam patiens iniustè. O illos infelices, qui potestatem contemnunt. Sed iam post Prophetas, post Philosophos, post Petrum, Paulum nostrũ audiamus, legamus, gustemus, diuinis illius pascamur eloquijs. *Omnis animæ*

potesta-

poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Qui aũt reſtiterint, ſibi ipſis iudicium accipient.

Mirum profectò, mirum. Quod cũ Apoſtolus, tàm apertè magiſtratũ oẽm, tanquã à Deo inſtitutum, ordinatũ uè agnoſci præcipiat, ætate nr̃a pleriq;, qui Paulinam Theologiam nomine profitentes, ſapere uolũt pluſquam oportet, non modo poteſtatibus excellentibus parere recuſent, ſed & à nemine parendum eſſe, ſcriptis in lucem editis contẽdant, doceant, & perſuaſum iri uelint. Iam vides, qũo in mores, in omnem hominum multitudinem, in publicam pacem, in naturam ipſam, in Deum peccent. Sed anteq̃ cauſam hanc principũ, contra eos examinemus, pro qua tuenda, arenam ingreditur gladiator iſte de cælo miſſus, cur ad hoc deuenerit perquirendum eſt, & qua occaſione ductus fuerit. Neq; enim in caſſum putauerim ego, tanta animoſitate Apoſtolũ, Romanum Imperium, quo tunc orbis totus regebatur, defendiſſe. Attendite. Nihil unquã peſtilentius, priſcis illis & feliciſſimis ſeculis viſum fuit, nihil ad Reipublicę pernitiem conducibilius, nihil quod facilius poſſet imperia, leges, religiones, ſtatus euertere, ipſa rerum innouatione. Hęc Romæ Cæſarẽ exoſum fecit. Hec Athenis Socratem. Hæc Chriſtum, Paulumq; Iudęis. Noua oĩa erant, ſicut & ſunt nr̃ę legis theoremata, & uerè παραδοξότατα. Hinc
Act.17. illud. Quæ nam doctrina eſt hæc noua? Et illud. Nouorum dęmoniorũ annunciator eſt. Hinc furebat eo tempore Ro
Ibidem. ma, contra Chriſti nomen, graſſabantur Cæſares, Conſules, Tribuni in Chriſti aſſeclas, noſtro ſanguine ebrij, noſtrũ ſanguinem ſitiebant. Quid ergo feciſſent, ſi cõfeſtim vniuerſę Gentes, ſuſcepta Chriſti cruce, vexilla, ędicta, leges, iura ſenatus populiq; Romani, abieciſſent? Nouitatem iſtam, nemo principum ferre potuiſſet, coniuratione facta, timentes ſuo ipſorum imperio vniuerſi, chriſtianæ factionis uiros ac mulieres, prorſus exterminaſſent. Atqui nonnulli erant in Eccleſia, ex Iudęis potiſſimum, qui chriſtianam libertatem iactantes, qua lex Moſe abrogata fuerat, hominum in terra ſeruitutem, refugiebant. Infidelium maxime, quales Romani erant principes. Hincque ſanctiſſimæ huius doctrinę diffamationem, retardabant, impedientibus tirannis', quantumuis etiam, veritas illis cognita eſſet, ne multitudine inualeſcerent. Ratum habentes illud uerum eſſe. Si uiolandum eſt ius regnandi gratia, uiolandum eſt. Pro Chriſti gloria itaque, zelo ſuccenſus Apoſtolus, vt omnẽ terram peruolet, vt maria, inſulas, cœlos peruadat, vt nihil obſtet, quo minus omnia replere poſſit, fauſtum hoc, & felix Euangelium, demulcet Principes, tirannos lenit, Romam conciliare ſtudet. Quid tibi nocet Roma, Crux Chriſti? Quid imperio? quid diuitijs? quid gloriæ? quid cenſibus? quid erarijs, q̃d ſplendori? Mille bonorum genera tibi affert, nec vnum prorſus malum. Chriſtiani omnes tibi parebunt, uectigalia pendent, ſoluent tributa, ne timeas, ne coge exercitus. Fruſtra ſunt omnia, tibi obedient omnes. Num audis Chriſtum meum dicentem. Reddite, quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Matt.22.
Deo? Nihil cõtra te innouauit magiſter meus, abſit ab illo ſeditionis nota. Iudęi potius timuere, ne illius occaſione tu Hieroſolymam quandoq; poſſideres, quod & euenit. Venient Romani, & tollent locum noſtrum & gentẽ. Pro Ioan.11.
te dimicamus Roma, non contra te. Eia age, ſiſte furorem, ne deſeuias contra ſeruos tuos. Nos ipſi ſerui tui ſum⁹nos. Igitur Roma, illa tua generoſitate, qua ſoles parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos, ſuſcipe, foue, amplectare. Non regna tua petimus, non honores, non iura, terrena nõ ambimus, qui cæleſtia p̃dicamus. Tibi ſubeſſe volum⁹, imo tibi orbẽ ſubijcere ſatagim⁹. Quid doles? Quid habes Chriſtiane nouitie, qui libertatis p̃textu, Romanã abijcis, contẽniſq; p̃tãtẽ? Romanorũ imperiũ à Deo eſt: qui Romanis reſtiterit, Romanorũque vices agentibus, Deo reſiſtet, cuius numine, Roma regnat. Scripſi, vt vos ipſos ſubijciatis Deo. At non id vnquam intellexi, vt tantum Deo. Omnis enim anima, poteſtatibus ſublimioribus ſubdita eſſe debet. Omnis namque poteſtas à Deo eſt, & qui poteſtati

 reſiſtit,

resistit, Deo nec dum resistit, sed iam restitit. Ideo quippe humanam cōtēnimur potestatem, quia primum diuinā contempsimus potestatem.

Habes scopum, causam, occasionēque huius apostolicæ digressionis. Sed iā verbum hoc examinandum est *Omnis anima, potestatibus sublimioribus subdita sit*. Neminem excludit cum dicit. *Omnis Anima*. Intelligit autem animæ nomine, hominem, iuxta illud Petri. Octo animæ seruatæ sunt in archa. 1.Pet.3. Credo equidem ego, quod magno mysterio animam nominarit, vt intelligas non modo corpus, sed animam Principibus subditam esse: hac sanè ratione. Quoniam qui illis non paruerit, maiestatem, potestatemque illorum contēnens, non corpore modo, sed & anima peribit. 1 Reg 16. Est & illud viui Dei verbum. Non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos. Qui autem Deum abijcit, abijcitur à Deo. Nemo vero seruare illum potest, quem Deus abiecerit. In naturam totam mihi crede peccamus, cum potestatibus sublimioribus, hoc est principibus, ducibus, multo magis Regibus, Cæsaribus, maximè cum Christo Domini, cum Summo, Beatissimo, Sanctissimoque Pontifici, qui est princeps omnium regum terræ, reluctamur.

Verumtamen hic multa sunt, quæ considerare oportet.

Primum. Quia Dominium, contra naturam esse videtur, inter homines loquor, vt homo scilicet homini dominetur. Namque hominem rationalem, ad imaginem Dei factum, non voluit Deus subijci nisi ipsi, non hominem homini, sed hominem pecori præesse Gen.1. voluit. Ita enim dixit. Dominamini piscibus maris, volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ sunt super terram. Nullibi autem legitur, dixisse Deum, cum hominem cōdidit, vt alter alteri dominaretur.

Secundo. Videtur, quod Christiani ipso iure, quia Christiani sunt, potestatibus sublimioribus obedire non te-Gal.5. neantur. Est enim illud Pauli uerbū. Nolite fieri serui hominum, qui estis mancipia Dei. In libertatem enim vocati estis. Et illud. Omnes vnum sumus in Christo. 1.Cor.12 Apud Deum non est seruus & liber. Gal.3. Illud quoque Iacobi. Qui perspexerit in lege perfectæ libertatis. Quomodo enim perfecta libertas est, si non Deo tantum, sed & princi- Iac.1. pibus seruire tenemur? Non sunt subditi angelis Christiani. Cum enim Ioannes angelum adorare uoluisset, his Apoc.19. verbis prohibitus est. Vide ne feceris, conseruus enim tuus sum. Deum adora. Multo minus itaque videtur, quod alijs hominibus subditi sint.

Tertio. Ad minus Principibus infidelibus, Christiani obedire non tenentur. Quandoquidem si infidelis princeps dominetur, Christianus contendens cum altero, oportet vt ad illius iudicium confugiat, Verum Paulus hoc prohibet. Audet aliquis vestrum, negocium habens aduersus alterum iudicari apud iniquos, idest infideles?

Quarto. Durum uidetur, quod tam generaliter loquatur Apostolus. Omnis anima, potestatibus sublimioribus subdita sit. Nam religiosi sacerdotes, videntur omnino, & de iure, & de facto, à principum laicorū obedientia exēpti.

Ad hæc igitur satisfaciendū est. Quo ad Primum. Nulli dubiū esse debet, qđ seruitutem culpa peperit, non natura. Canaam.n. filius Cham, qui patris ve- Gen.9. renda, æbrietate nudata, non abscōdit, primus fuit, quē dominus seruituti addixerit. Hinc non est mulieri dictum. Sub viri potestate eris, nisi cum peccauit. Cum enim primum sotia hominis Gen. 3. esset, data in adiutoriū simile sibi, mox ferè in ancillam migrauit. Subiecta quidem fuisset uiro, etiam citra omne peccatum, quandoquidem suapte natura, vir muliere dignior. Vnde natura uirum, non mulierem intendit, Cū non nisi, in id quod perfectum est, feratur semper. Mulier autem, homo imperfectus est, & mas (vt aiunt) occasionatus. Hinc vir capiti, corpori mulier comparatur. Caput vero, natura, cætera corporis membra dignitate excellit. Verumtamen, & si subdita fuisset, non tamen subiectione tanta, quanta nunc subijcitur.

At

At protinus cum peccauit, omnino sub viri potestate facta est. Vir caput quidem erat, sed non dominus. In præsenti vero, non modo caput est, sed dominus. Dicamus itaque breuissimè. Iure naturæ est, quod mulier viro subdita sit, filius patri, seni iunior, discipulus magistro, docto indoctus, meliori bonus, melior optimo, & hunc in modum in innocentiæ statu. Nemo tamen alterius seruus fuisset. Atque propterea de iure naturæ est, quidem subiectio, seruitus uero minimè. Vis id pulchre intelligere? Ecce. Seruorum est cogi, terrore, potestate, imperio, vt id agant, quod placet suis eorum dominis, non sibi prorsus. Ista quippe serui ratio est, vt opponitur libero. Liber est, qui sui causa est, seruus qui gratia alterius. Agere autem, vt alteri tantum non tibi placeas, magnam tristitiam suapte natura infert. Quoniam natura, quisque gaudet libertate. Vnde & liberorum est in hilaritate seruire, Contra seruorum, in tristitia. Tristitia uero pœna quædam est. Pœna autē culpam præsupponit. Quomodo igitur, tandem aliqua tunc, seruitus fuisset, si nulla fuisset culpa? Subiectio nihilominus omnino fuisset aliqualis, & ita prælatio, & dominatio. Nam si inter Angelos sunt dominationes, cur non inter homines quantumuis innocentes? Erras certè si credis, quod omnes homines fuissent omnino pares. Ordo enim, est parium impariumque rerum sua cuique loca distribuens, congrua dispositio. Tam magnum autem & excellens bonum est ordo, vt non nisi temerè dici possit, quod in illo naturæ conditæ statu minimè fuisset. Fuissent igitur aliqui pares, aliqui impares, robustiores, minus robusti, pulchriores, minus pulchri: sapientiores, minus sapientes, chariores Deo, minus chari. Qui ergo excelluissent, fuissent aliorum domini. Veruntamen dominium, per imperij modum nequaquā extitisset, sed magis per modum consilij. Nunc seruis dominantur domini, quoniam eos ad propria ipsorum commoda, non seruorum ordinant. Tunc vero ad commune bonum, ad aliorū

vtilitatem, ordinassent. Vnusquisque gratiam, quam accepit, in alterum administrantes, iuxta Paulum. Cum enim homo sit animal natura sociale. Socialis vero multorum vita conseruari nō possit, nisi vnus præsideat, qui communi bono intendere velit. Nam multi per se multa intendunt, vnus verò unum, Colligitur quod natura ipsa condita, etiam citra peccatum, dominium requirit, non tamen cum seruitute, sed cum subiectione. Est nanque illud Politicorum. Quandocunque multi ordinantur ad vnum, semper est unus, vt principalis & dirigens alios. Ita ergo, hominem condidit Deus; culpa uero naturam inuertit, & vt non solum subiectio, sed seruitus inter mortales sit, coegit. Nec propterea dicas, seruitus itaque contra naturam est. Cōtra quippe naturam est, quoad primam naturæ intentionem. Non nego. Sicut & omnis corruptio, senium defectus est contra naturam, quia natura rerum omnium sempiternitatem, atque perfectionem intendit: at non contra naturæ intentionem omnino. Sicut, neq; omnino cōtra naturam, est generatio rerū perpetua; cum ipsa prima intentione, non intendat speciem, quæ generatione perpetuatur, sed indiuiduum. Quādoquidem melius est ī indiuiduo esse, q̄ in spē. Vnde & ęternæ substantiæ, in indiuiduo conseruant. Cum.n. facere nō possit, vt naturæ humanę indiuiduū sempiternitaté consequat, quod primū intēdebat, secundaria intētione agit, ꝓ spēi perpetuatione, cuius est. Et cū marem generare non pōt, qđ ipsa principaliter intēdebat, fęmellā generat, quā secunda intentione intēdebat. Et ita hæc, quæ secundario intendit, non dr̄ esse contra naturam. Prima igitur naturæ, ac Dei intentio fuit, vt homo liber nō seruus esset Sicut & quod quilibet homo, bonus esset, nullus malus. Malum enim, est contra naturæ intētioné omnino. Verū, postquam homines peccarunt, secunda intentio fuit, vt ad maiora mala cohibenda, potestas inter homines esset, qua non modo dirigi, sed iniqui cogi vtique possent. Constituit itaq; principes, subditos, dn̄os, seruos,

1. Pet 4.

vt illi imperent, isti obediant. Tanquam hic ordo sit perfectio magna, quā supplens hominum imperfectionem, vt boni inter malos tutè uiuere possint, & ipsis malis timore gladij, quem non si-
1.Pet.2. ne causa princeps portat, refrenetur audacia, & nocendi facultas. Qui itaque nunc principibus non paruerit, æternum sibi acquirit interitum.

Ad secundam difficultatem. Nemo nisi perfrictæ frontis dicet. Postquā sanctam hanc Christi Iesu ecclesiam, Deus tam impensè dilexit, propter eam quippe, cœlum extensum est, aer sparsus est, mare diffusum est, terra fundata est. Propter Ecclesiam Angeli, Prophetæ, Apostoli, Propter cęlum crucifixus, non est Christus: Propter Angelos verbum, non est caro factum, sed propter Ecclesiā, vnicè Dei filius, factus est homo, crucemque subijt. Nemo inquam dicet, si adeò excellens decor, si adeò insigne specimem, est ordo superioris & inferioris, illum in Ecclesia non esse. Video Salomonem sapientissimū, aciei militum ordinatissimæ, Ecclesiam comparare. Quæ est (inquit) ista quæ
Cant.6. progreditur, terribilis vt castrorum acies ordinata? Quomodo ergo negare possumus ab ecclesia, quo colore auferre medias, superiores, supremasque potestates? Quæ à Deo sunt, ordinata
Act.20. sunt. Ecclesiam ipse Deus erexit, nullius hominis ope, acquisiuit ipse illam sanguine suo, quomodo igitur & eam ipse non ordinauit? Ecclesiam depin-
1.Cor.12 gunt Petrus & Paulus, post Christum,
2.Tim.2. modo corpus, nunc domum, quis hisce metaphoris, ordinem in ecclesia, non intelligat? Tolle ordinem à domo, quid est nisi laterum, lapidumque confusus aceruus? Tolle ordinem à corpore, quid est, nisi rudis, indigestaque moles? Pugnabunt calida frigidis, humētia siccis. Tolle itaque ab Ecclesia ordinem, iam cahos habes, iam schisma habes. Dicet ille. Ego sum Pauli, Ego uero Cephæ. Ego autem Apollo: nec compesci poterunt vlla ratione, si nullum ordinem statuas: quilibet enim in suo sensu abundabit, & illud magis faciet, quod illi libuerit. Sicut de Iudæis legitur, cum regem non haberent. Bone Deus. Si in ecclesia semper fuerunt, & Iud.17.
sunt, & erunt aliquæ hæreses, quibus, qui electi sunt, probari possunt, quomodo dissidentibus in Ecclesia viris, extingui possent, illo sanè affirmante, hoc negante, nisi ordo aliquis esset, quo dirimentur lites, contentionesq; sedarentur? Video apud Mosen, sinagogam, tā Deut 17.
pulchro ordine institutam, vt si difficile, quid & ambiguum occurrisset inter sanguinem & sanguinem, causam & causam, lepram & lepram, scirent omnes, ad quos recurrendum foret, nempe ad summum summi sacerdotis tribunal, & credam ego Christi ecclesiam, pro qua is mori uoluit, vt eam exhiberet vndique gloriosam: (Nōdum enim,
pro sinagoga mortuus est Moses, sed Eph.1.
pro peccato suo.) Credam inquam, sanctam ecclesiam, omni prosus ordinatione, distinctione, potestate, supioritate, carere? Paulus me docuit, Ecclesiam hanc, quæ in terris militat, ad illius instar conditam esse, quæ in cælis triumphat. Mosen adducens dicentem. Inspi
ce, & fac secundum exemplar, quod ti- Exo.25.
bi in monte monstratum est. Propterea Apoc.21.
Ioānes scribit, ciuitatem illam nouam, descendere de cœlo. Cum itaque, tàm admirabilis sit cælestium ciuium ordo, quis dicere audebit, inter Christianos, quoadusque peregrinamur, nullum esse ordinem, nullos gradus, nullas distinctiones? Esaiam habes tam expræssè dicentem. Ecce ego sternam lapides tuos Esa.54.
per ordinem. Qui sunt autem lapides, 1.Pet.2.
nisi Christiani, de quibus Petrus. Ipsi tanquam viui lapides, super ędificamini: Hi ergo priores sunt, hi posteriores.
Hinc Paulus. Et hos quidem primum Eph.2.
dedit Apostolos, deinde Doctores, Euāgelistas, Pastores. Vbi autem prius & posterius, ibi primum. Nam prius esse aiunt, quod primo propinquius est. Omnino igitur, in Ecclesia Christi, est vnus princeps. Adeste, Quis huic rationi, ualeat reluctari? Non est ordo, nisi ponas primum. Tam alte mihi animo insedit semper hęc monarchia ecclesiastica, vt oppositum, nec possem mente concipere. Num ergo illud ignoras. Entia nolunt male disponi? Non est ergo bona pluralitas principatuum, vnus

itaq;

Mar.6. itaque princeps? Num & illud. Misertus est Christus eis, quia sicut oues errantes, non habentes pastorem? Quis ergo vel mediocris ingenij, modo ei non sit mala mens, malus animus, nō illico mecum sentiat, sicut sanctis omnibus, qui triumphant vnus princeps
Apoc.21. dominatur, de quo illud est. Ipsi populus eius erunt, & ipse cum eis erit eorum Deus. Ita christianis omnibus militantibus, vnum duntaxat præesse
Osee 1. & principari? Huic enim alludit, Oseas. Congregentur filij Iuda, & filij Israel, & ponent, sibimet caput vnum.
Cant.6. Vna est Ecclesia, Vna est colūba mea. Vna est formosa mea. Cur itaque non & vnum Monarcham habet? Astra omnia, ab vno sole illuminantur. Riui, ab vno fonte prosiliunt. Ab vno oceano, egrediuntur flumina. Sensus omnes, ab vno capite. Vniuersos homines, genuit vnus Adam. Orbem totum, condidit vnus Deus. Omnis domus vni innititur petræ. Animal omne, unum caput habet. O effrontes ergo, qui non unum principem agnoscunt, omnis ecclesiasticæ potestatis. Citra Christum intellige. Hinc adhuc uagiente ecclesia in cunabulis, legimus septua-
Luc.10. ginta Christi discipulos, qui iudaici populi seniores referebant, reliquam plebem, quæ Christum sequebatur, excelluisse. Illis uero septuaginta, superiores fuisse duodecim illos, qui honorifico nomine Apostoli, vocabantur: tanquam duodecim principes decre-
Luc.6. pitæ sinagogæ. Omnibus vero, Petrum præpositum fuisse, tanquam Mosen & Aaron simul, omnis christianæ militiæ ducem, totius ouilis pastorem, huius sacræ domus fundamentum, magni corporis huius, ministeriale caput.
Ioan.6. Ecce ordo. Ecce dux ordinis. Plebi sanè non est dictum, vt laboraret in uinea domini, est dictum septuagenario illi numero. Septuaginta uero illis, non
Mar.16. est dictum. Euntes in uniuersum orbem, docete omnes gentes, Est dictum duodeno illi choro. Duodecim illis non est dictum. Vobis dabo claues re-
Ioan.1 gni cœlorum. Pascite oues meas. Vni Petro dicta sunt hæc omnia. Tu uo-
Matt.16. caberis Cęphas. Beatus es Simon Bar iona, quia caro & sanguis, non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est. Ioan.21.
Diligis me plus his? Et ego dico tibi, Matt.16.
quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ego Luc.22.
rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua: Et tu aliquando conuersus, cō- Ioan.21.
firma fratres tuos. Pasce oues meas. Pasce agnos meos. Vides, Audis, Intelligis? quomodo negari non potest, nisi temerè, turbam laicos referre, septuaginta sacerdotes: duodecim Episcopos, Petrum Pontificem? Is enim est, qui post Christum, princeps est omnis ecclesiasticæ Hierarchiæ, à quo Episcopi, à quo sacerdotes, à quo reliqua omnis christianorum multitudo, pascitur & regitur. Ne mihi dicas, miselle. Pastorem uocauit Petrum Christus, tu Principem vocas. Quid est enim pascere, nisi regere? Ezechielem lege. Hieremiam, Esaiam, & tropi huius dilucidationem inuenies. Nam & Reges, pastores uocantur. ποιμένες λαῶν. Christus est princeps regum terræ, ha- Apoc.
betque in fęmore scriptum. Rex regum, & dominus dominantium. Ob id, deuicta morte resurgens, inquit. Data est mihi omnis potestas, in cœlo, Matt.28.
& in terra. Cęlos autem conscensurus, postquam ter sanctissimum illum senē adiurauit, si eum plus vndecim diligeret, illi suas vices commisit. Quis ergo Ioan.21.
non videat, illum Christi auctoritate regem factum esse, & regum principem? Non iterum dicas. Aaron Rex non erat, neque dux, sed Moses. Id quidem uerum est. At Aaron, non erat perfectus Christi tipus, quare nec Petri, neq; nostri Aaron & Moses simul Christum referebant. Summa sacerdotij dignitas, illum illustrabat, hūc Imperij vtraque autem insignis erat Christus, & sacerdos & Rex. Petrus itaque, non propter Aaron, sed propter Christum, omni spiritali, terrenaque potestate decorus fuit. Optime etenim, à diuina sapientia constitutum est, vt quæ in inferioribus sparsa reperiuntur, in superioribus colligantur. Longe autem inferior est, ipsa Ecclesia sinagoga, ni mirum itaque, si sacra hæc munera, quibus illi duo

duces fungebantur, simul complectitur noster Cephas. Si igitur tam graue scelus fuit habitum, contemnere Mosen, Aaron respuere: (Vindictam
Exo. Dei in Exodo lege, contra eorum rebelles, & peccati magnitudinem intelligere poteris,) quàm inexpiabile putas, Cepham contemnere, qui est Moses & Aaron, verè Melchisedech primus hominum Rex, & sacerdos? Ne iacta quæso Christianam libertatem. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Etiam inter Christianos, laici sacerdotibus subditi sint, sacerdotes Episcopis, Episcopi Petro, perfectam libertatem adhuc non habemus, sed desideramus, vt supra capite octauo, libertatem scilicet à miseria. Liberauit
Rom. 8. nos Christus à lege carnis, à lege Mose. Hoc enim verba illa omnia adducta, præseferunt. At nõdum contulit libertatem gloriæ filiorum Dei, vt vni Christo pareamus. Verum si Iacobi vrgeas li
Iac. 1. teram. Qui perspexerit in lege perfectæ libertatis. Responsio est. Legem Christi, omnino perfectæ libertatis legem esse. Nam & perfectam libertatẽ futuri illius sæculi, nemo assequi potest, citra Christi fidem. Absit tamen, vt sit sensus, in hac uita, nos perfectè ab hominum seruitute liberari. Hic quippe est iustitiæ ordo, quoad hospites & aduenæ sumus, vt inferiores superioribus obediant. Hinc secundæ sphæræ, rapiuntur à prima. Hinc secundæ causæ omnes, primæ obediunt. Hinc reguli omnes regibus, reges Cęsaribus parent. Iustitia autem est per fidem Iesu Christi. Quomodo ergo putas, per Christi fidem excusari quẽquam, vt superioribus potestatibus nõ pareat? Obligamur magis omnes, vt verum fatear. Tantum abest, vt ab Principum, Sacerdotũ, Episcoporum, Petri, obedientia absoluamur. At Petrum inquies non habemus. Si habes sacerdotes, si habes Episcopos, habes et Petrum. Habes autem sacerdotes, habes & Episcopos. Aliter enim, non esset Ecclesiæ sanctæ ordo perpetuus. Quare nec ipsa perpetuò constaret. Multitudo nanque sine ordine, diu stare nequit. Igitur & Petrum habes.

Quis est autem Petrus, nisi Petri successor? Sicut & Episcopi qui Apostolis: sacerdotes, qui septuaginta discipulis successere? Petri vero successor, quis est, nisi inclitæ huius urbis Episcopus, vbi Petrus, thronum habuit, vbi cete grandia piscatus est, vbi demones expulit, peccata fugauit, tirannos deuicit, philosophos superauit, orbem ad Deum, veram docens philosophiam reduxit? Vbi quæ in cælis, & quæ in terris erant, quo voluit modo, concinnauit, composuit, ligans et soluens, claudens & aperiens regnum cęli quibus libuit, secundum sibi traditam facultatem. O Romam. O Vrbem. O orbis semper principem. Extollant te alij à magnitudine, ab antiquitate, à pulchritudine, ab ædificijs, à principatu, à rebus bellicis, à linguæ lepore, à tiberinis vndis, ab arce, à Vaticano, à sacris collibus, ob id ego te vnicè colo, te veneror, te dico beatam, te admiror, & suspicio, quod Petrus omnis Ecclesię vertex, quem Iesus domus suæ dominum constituit, cui cælestis & terreni Ps. 104.
imperij, iura concessa sunt, te vnam pręcæteris elegerit, cui præsens de uerbis vitę dissereret, è qua omnibus Christianis, per vniuersum orbẽ dispersis, iura Ioan. 6.
daret: apud cui' lares, uitã finiret, in cuius manibus, sanctissimum illud corpus oĩbus thesauris lõgè pretiosius, relinqueret. Hoc certè te illustrissimã facit. Hoc te toti orbi admirabilem reddit. Hierosolymam enim olim, tãta sanctitate pręclaram renuit, Antiochiã reliquit, vbi septem annis sederat. Huc se se contulit. Hæc enim est illa Babylon, de qua ipse dicit. Salutat vos Ecclesia, quæ est 1. Pet. 5.
in Babylone collecta. Hic thronum tenuit, hic vixit, hic occubuit, hic triumphauit, hic requiescit. O Romę gloriam incõparabilẽ. Hoc Philo prædicat, hoc Lactantius, qui Traiano erat à secretis. Hoc Chrisostomus, qui vix trecẽtis annis, à Chr̃o elapsis, floruit. Pretermitto Dionysios, Cirillos, Bedas, Augustinos, Hieronymos, cõemq; hominum omnium famam. Expone tu Babylonem, si Roma, non est illa, vbi Petrus mortuus est. à te expecto si non Romæ? Summi ergo (vt tandem finiam) Romæ Episcopi Pe-

pi Petro succedũt, quare & parem omnino, quam Petrus habuit potestatem, vtinam & parem sanctitatem, habuerunt, habent, habebuntque per secula.

Matt. 20. Qui enim Apostolis dixit. Ego ero uobiscum, vsque ad consummationem seculi, intelligens in ipsis Episcopos, quorum tipum gessere. Eorum quippe nemo centum annos uixit. Ille idem maiore ratione cum diceret Petro. Tibi da

Matt. 16. bo claues regni cęlorum, intelligendus est dixisse vsque ad consummationem seculi, quasi Petrum alloquens, nõ modo pro seipso, sed & pro omnibus successoribus, quorũ ipse vnus tipus fuit, vt & ipsius, Christus, Christi uero Melchisedech. *Omnis ergo Anima*, huic tam sublimi, excellenti, diuinæ, vnicę in terris potestati, *subdita est*. Huic inquã potestati, Romani Pontificis, quem vniuersalis Ecclesiæ Episcopum, ouium & agnorum pastorem, æternæ vitæ clauigerum, Dei & hominis uices agentem, patrum omnium patrem, pastorũ principem, christiani omnes subditi sunt. Ipse ille est, qui omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Ipse benedicit omnes. Sine controuersia autem, qui benedicit, maior est eo qui benedicitur. Ipse

Hier. 1. est super Gentes constitutus, & super regna, vt euellat, & destruat, dissipet, &

1. Re. 10. disperdat, ædificet & plantet. Ipse est q. Samueli persimilis, Reges creat, regesque deponit. Ipse est qui singulari quo-

Heb. 5. dam modo, non sibi assumit honorem, sed uocatur à Deo tanquam Aaron. Ipse est, quem scilicet tanti culminis maiestas, vel dignum inuenit, vel omnino facit. Ipse est, in cuius dominio cũcta sunt posita, & non est qui suæ possit resistere voluntati. Ipse est, in cuius pectore sunt vniuersæ leges & iura. Ipse est, cui omnes iure diuino tanquam Domino Iesu obediunt, & omnes mundi primates, caput inclinat, optimè & perbellè, Papa vocatur. Quid est enim Papa, nisi pater patrum, pastor pastorum? Alij prælati & reges, populos pascunt. At summus Romanorum Pontifex, & pastores pascit. Alij sunt populorum patres. Verum ipse & patrum pater est. Veh illis, qui huius patris, filij esse noluerint. Qui è tanti pastoris ouili, è tãti Principis & Monarchæ regno, per schismata exierint. At nunc de secularium potestate dicendum est, de qua loquitur, Paulus, cum dicit. *Omnis Anima, &c.*

Potestatem enim Pontificiam, quamuis in ea talis gloria sit, vt nullus pluribus laudibus crescere, neque cuiusuis uituperationibus diminui possit, quantum vires meæ potuerunt, hactenus, à Pauli proposito, non tamen extra propositum digrediens, extuli, ea arte vsus, qua Paulus vtitur. Is nanq; Christianos, qui christianæ libertatis pretextu, iam ab Imperatoribus desciscere incipiebant, comprimit, Imperatoriam, Regiamq; commendans maiestatem. Ego quoque sciens, ex eadem libertate ansam accipere contra Imperatorum, Regumq; principem Petrũ, Petri vices agentẽ, in medio vrbis, tanquam in medio orbis constitutus, dignum duxi, de summa celsitudine, de eminentia pontificiæ dignitatis, tàm ab omnibus labefactatę, philosophari. Reuertamur ergo, ad Paulum, de secularibus potestatibus disserentem. Eo enim tẽpore, summi Pontificis dignitas, Romanorũ tirannide delitescebat, delituitq; semper, vsq; ad Constantini tẽpora, qui diuino afflatus numine, summũ agnoscẽs sacerdotium, suapte natura p̄cellere reges, summo sacerdoti, nõ dñium, (id. n. à Deo habuit in Petro) sed vsum, quẽ p̄decessores Cæsares sibi vsurparant, contulit. Per Deum viuum successores obtestans, vt quod ipse fecerat, ratum haberent vniuersi. Sed de hoc satis. Quasi ergo adhuc nihil de textu dictum sit, nunc tanquam à principio incipiamus. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.*

Durum videtur his pestilentissimis, rerum omnium perturbatoribus, christianos, dominos seculares habere, non tantum ecclesiasticos, sacerdotes, Episcopos, Põtificem, sed laicos, Prætores, Duces, Reges, Cæsares. Hinc rusticorũ illi tumultus in nobiles & principes prodierunt ætate nostra, Ex quibus deinde quot mala Dij boni, orta sunt? quod strages? quot cædes? quot depopulationes? quod sacræ ædes dirutæ?

quot

quot ſtupratæ virgines? quot profanata, ſoloque demum æquata cænobia? quot urbium direptiones? quot internitiones flaminum? quantus Dei, ſacrorumque contemptus? quàm neglecta religio? quàm profligata pudicitia? q̃ perditi mores? fructus certe omnes hiſcæ arboribus digni, nempe hæreſis. Enimuero, mihi aptior reſponſio, non occurrit, quam illa Petri Apoſtoli. Cū
1.Pet.2. enim dixiſſet. Subditi eſtote humanæ creaturæ, ſiue regi tanquam præcellenti, ſiue ducibus tanquam ab eo miſſis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, quia hæc eſt uoluntas Dei, vt benefacientes obmuteſcere faciatis, imprudentium hominum ignorantiam. Protinus quaſi uidens hæreticorum argumentum à libertate chriſtiana, illudque refellere uolens, ſubdidit. Quaſi liberi, & non quaſi uelamen habentes malitiæ libertatem, ſed ſicut ſerui Dei. O quàm egregia eſt hæc reſponſio. Velamen eſt malitiæ inquit, pallium erroris, ſuperbiæ excuſatio hęc libertas, quam iactat hæreticus, poteſtatibus ſublimioribus nolēs obedire. Liberi ergo eſtote, ſed tn̄ non in palliū erroris, libertatem aſſumite, iuxta illud
Gal.5. etiam Pauli. In libertatem uocati eſtis, tantum ne libertatem in occaſionē detis carnis. Seruite libenter principibus veſtris, & eritis ſeruiendo liberi. Nam inuita ſeruitus, vnicè libertati repugnat. Seruite amore, ut ſitis liberi, nō timore, vt non ſitis ſerui. Amor enim liberorum eſt, ſeruorum timor. Mirum certè, quàm impudēter blacterant iſti, vt omne abrogent dominium, omnem
ad Philem. ſeruitutem. Paulus quippe, Oneſinum Philemonis ſeruum habuit, illum baptizauit, nec tamen protinus illum à ſeruitute liberauit, ſed ad Philemonem, vt illum adhuc in ſeruum haberet, remi-
1.Tim.6. ſit. Etiam ad Timotheum dicit. Qui ſunt ſub iugo ſerui, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina blaſpheme-
Eph.6. tur. Ad Epheſios. Serui obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis ueſtri, ſicut Chriſto, non ad oculum ſeruiētes, quaſi hominibus placentes, ſed ut ſerui Chriſti, facientes uoluntatem Dei ex animo, cum bona uoluntate ſeruiētes, ſicut Deo & non hominibus, ſcientes quia vnuſquiſq; à domino accipiet, qđ fecerit bonum, ſiue ſeruus, ſiue liber. Quomodo igitur adhuc non uerentur dicere, omnes chriſtianos pares eſſe, nullum dominum, nullum ſeruum? Pares ſunt profectò, quoad animā, quoad Deum, quoniam non eſt perſonarū Act.10.
exceptor, ſed non omnino pares, quouſq; illud uerum eſt de Chriſtiano. Mēte ſeruio legi Dei, carne autem legi pec- Rom.7.
cati, quod ſemper uer ūerit, Quoaduſque mortale hoc induet immortalitatē, 1.Cor.15
& corruptibile hoc incorruptionem, ſemper erunt aliqui domini, aliqui ſerui. Quod ſi dicas. Charitas Chriſti dif- Rom.5.
fuſa eſt in cordibus noſtris, per ſpiritū ſanctum, qui datus eſt nobis. Charitas autem & amor unit. Chriſtiani itaque omnes, non modo pares erunt, ſed vnum. Vbi igitur dominij ratio? vbi ſeruitus? Reſponſio eſt, ex Luca. Multitu- Act.4.
dinis credentium, erat cor unum, & anima mea. Affectu, participatione, fide, ſed dominio nequaquam, ſed non auctoritate, non quidem dignitate. Vnde Paulus. Qui dominos fideles habēt, 1.Tim.6.
non contemnant, quia fratres ſunt, ſed magis ſeruiant, quia fideles ſunt. Intelligis? Subdit. Et ſiquis aliter docet, & nō acquieſcit ſanis hiſce ſermonibus Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ, ſuperbus eſt, & nihil ſciēs. Quid clarius? Neque argumentum illud uos mouere debet. Liberati ſumus à ſeruitute legis Moſe, per Chriſtum, ergo multo magis ab hominum ſeruitute. Illa enim lex nunc obſeruata, à Chriſto omnes deuiare compelleret. Oſtēderet nanq; facto eiuſdē legis obſeruantia, Chriſtum non aduenisse, cū omnia illa legis opera, futurum Chriſti aduentum reipſa proteſtētur. Verumtamen, principum ſeruitus ad Chriſti legis obſeruationem maximè iuuat, atque conducit. Quandoquidem ſub iugo detinemur, humiliamur, deijcimur, obedimus, timemus. Hoc autem omnis ſapientiæ, perfectioniſque chriſtianæ, initium eſt. Sed nonne ſatis eſſet dominis eccleſiaſticis obedire? Nonne domi-

dominium ecclesiasticum, sine seculari sufficeret? Minimè equidem. Quod & tu ipse probabis vel inuitus, si me auscultabis. Ad humanam societatem, in pace seruandam, pleraque necessaria sunt, vt experiméto patet. Nec vnũ tantum sufficit. Diuersa autem à diuersis longe melius expeditiusque, quàm ab uno peraguntur. Istud enim, fundamentum est omnis politicæ administrationis. Manifestum uerò est, quædam negocia adeò sibi inuicem repugnare, & inter se contrariari, ut conuenienter simul exerceri non possint. Propterea illis, qui maioribus deputantur, minora interdicuntur. Quemadmodum humanis legib⁹, militibus negotiationes. Belligerare. n. mercatorum negocia, secum haudquaquam patitur. Bellica autem exercitia, maximè illis repugnant muneribus, quibus addicti sunt Pontifices, Episcopi, sacerdotesque vniuersi. Tum quia, maximas bellũ habet inquietudines, quare & animum distrahere, impedireque suapte natura solet à contemplatione, cui uni, illos intẽdere par

2. Tim. 2. est. Hinc illud Pauli. Nemo militans Deo, implicat se negocijs secularibus. Tum particularius. Quoniam ecclesiastici ordines, altari seruiunt, in quo sub admirabili illo sacramento, mors Christi Iesu, perpetua memoria celebratur.

1. Cor. 11. Iuxta Pauli verba Quotiescunque mãducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annunciabitis donec veniat. Quomodo itaque decere potest, sacerdotes, Episcopos, Pontifices, pugnare, militare, ad effundẽdum sanguinẽ, cum illos potius, vt propriç vitç, vnusquisq; prodigus, paratos esse oporteat? quo id opere expleant, quod ministerio gerunt, tanquam digni seruatoris flamines, qui sanguinem effu-

Luc 9. dit, pro nobis omnibus, nec uenit ma-

Tit. 1. ctare, sed mactari? Hinc Paulus horret, cum audit Episcopum percussorẽ. Propterea diuinitus afflati patres nostri instituere, vt quilibet effundẽs sanguinem, etiam citra omnem culpam, sit irregularis, quoniã nulli qui ad aliquod munus deputatus fuerit, id licere dicemus vnquam, quoad prouintiam illã obeundam ineptus redditur. Hinc Paulus, non Christianorũ omnium, sed

Apostolorum, Pontificum scilicet, & 2. Cor. 10

sacerdotum personam agens, inquit. Arma militiæ nostræ, nõ sunt carnalia, sed potentia Dei, scilicet orationes, salutaria monita, & anathematum fulmina. Atqui bella corporalia, temporibus nostris necessaria sunt, ad retundendam hominum nequitiam, ad seruandam iustitiam, ad propagandam pacem. Quo enim pacto Respublicas tueremur, iniurias propelleremus, rapinis resisteremus, uiolentiam, tirannidemque arceremus? citra bellũ omnia ab improbis turbarentur: nihil esset pacatum, cuncta forent in discrimine, urbes, regna, domus, sine belli iure & armorum. Vltra igitur ecclesiasticos dominos, necessarij sunt laici, Reges, Duces, Cæsares. Qui quod Pontifices lachrimis, præcibus, excõicationibus faciunt, ipsi idem armis, stragibus, cedibus efficiant, ad modicum tempus omnia perturbãtes, vt cõmodius perpetua pace deinceps perfruamur. Vides magnam seculariũ principum rationem? Caue tamen ne inde existimes, Põtificibus, Episcopis. Sacerdotibus, id unicè conuenire, uidelicet vt sacra faciant, vt orẽt, vt Deo ad aras ministrent. Num in Iosue legisti, quod sacerdotes in bellis clangebãt Ios. 6.

buccina? nempe magna vehementia, ad pugnam inuitantes. Num legis sanctissimum illum Leonem Pontificẽ maximum, cum rumor insonuisset, saracenos ad Romanorum portum venire, præcepisse: vt populi ad littora descenderent pugnaturi? Num Adrianus summis præcibus, & adhortationibus, Carolum Francorum regem, nõ coegit, ut contra Longobardos bellum susciperet? Absit, vt dicas Reges, corporalia bella, Ecclesiasticos tantum spiritualia suscipere posse. Vterq; gladius est sum- 2. Reg 20

morum Pontificum, mihi crede. Dij montium sunt, & Dij vallium. Consecrantur vt sacerdotes, coronãtur vt Reges. Hinc vtroque modo bellari possunt. At manu propria, non nisi spiritualem gladium illum, qui est verbum Eph. 5.

Dei euaginare, materiali Cæsares, Reges, Duces, ad eorum imperium, tanquam eorum ministri, organa viua, vti dicuntur.

dicuntur. Hic & Episcopi, & clerici, Pōtificis autoritate, bellis ĩteresse possunt, & ad bella procedere, quamuis pugnare manu, abusus omnino sit, nisi extrema adsit necessitas. Tunc quidem, non modo de iure possunt, sed tenentur. Licet enim irregularitas, semper factum sequatur, instante nihilominus pugnādi necessitate, clericus qui pugnaret, quāuis irregularis factus, non solum non peccaret, uerum etiam uitam mereret æternam. Et hæc de dominio seculari, eiusque iure sufficiant.

Ad Tertiam difficultatem, De Infidelium dominio. Tam clara est Pauli intentio hoc in loco, vt tergiuersare non
1. Tim. 6. liceat. Ad Timotheum etiam, cum dicit. Qui sunt sub iugo serui, dominos suos, omni honore dignos arbitrētur. Manifestum est, quod de dominis infidelibus loquitur, quia mox subdit. Qui autem fideles habent dominos, non cōtemnant, quia fratres sunt. Sed magis seruiant, quia fideles sunt, & dilecti. Et breuiter, omnes Petri & Pauli sermones, de dominis secularibus, de infidelibus intelliguntur. Eo enim tempore, omnes principes infideles erant. Tenentur itaq; Christiani, infidelibus principibus subditos esse, non dico se se subdere. Scriptum nanque est. Non poteris alterius Gentis hominem facere Regem, qui non sit frater tuus. Sed si subditi sunt, obedire. Illud peccatum esset, hoc meritum est. Vnde & Pauli tempore, plerique Christiani, erant de familia Cæsaris, idest Neronis, & in ei⁹
Philip. 4. palatio manebant. Ita enim dicit Philippensibus. Salutant uos omnes sancti, maxime autem, qui de Cæsaris domo sunt. Ad Argumentum autē, quod ex uerbis illis, ad Corinthios adduci-
1. Cor. 6. tur. Audet aliquis uestrum, habens negocium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos. Responsio facile patere potest ex loquendi modo. Audet aliquis uestrum. Arguit enim illos duntaxat, qui in iudicijs actores erant, & cum ad sanctos recurrere possent, idest ad Christianos, pro dirimendis eorum quæstionibus, tanquam ad arbitros & cōmunes fratres, propria voluntate contemptis illis, profanos principes infideles adibant, & coram eis contendebant. Quod certe magnis rationibus, & repræhensione, & mulcta dignum erat. Tum quia fidelium autoritati derogabatur, quasi nemo inter eos esset, qui suborientes lites, dirimere posset, Tum quia eorum dignitas minuebatur, qui iudicabātur, cum infidelium iudicio se se subijcerēt. Tum quia infidelibus occasionem pręstabant, vt videntes dissentire fideles, eos contemptui haberent, & minus de eis, quàm par esset, sentirent. Tū quia fideles facilius opprimi poterant, se se infidelium iudicio sponte subijcientes, falsis, iniustisque sententijs, quàm alia via. Intelligitis hæc omnia? ò clerici, ò sacerdotes, vos conuenio, vos obtestor. Sicut indignum est, Christianum, infidelium iudicium spontè subire velle, & coram illis actorem esse, cum possit à fidelibus, iudicari, propter hasce quas adduximus rationes: ita clericis & sacerdotibus propter illas easdem, indignum est, à secularibus velle iudicari. Primum, prælatorum autoritati derogatur. Secundo, sacerdotum dignitati. Tertio, præstatur occasio de clericis obloquendi, & de religiosis. Et postremo, seculares, quo ad possunt, vi, calumnijs, iniustitijs, grauaminibus, ecclesiasticos opprimunt. Hæc omnia vera sunt, & nihilominus nemo illa considerat. Incidenter hæc dicta sint. Non enim omnes capiunt ver- Matt. 19.
bum istud.

Dices autem. Cur ergo Paulus appellauit, ad Cæsarem? Ipse actor erat, & spreto fidelium iudicio, ab infidelibus iudicari voluit. Non erat causa eius, cum fidelibus, sed cum infidelibus, cū Festo, & cum Iudæis. Iccirco necesse fuit, eum dicere sedente Festo pro tribunali, declinanteque ad iniustitiam, & sentētiam ferret in eum. Ad Cæsaris tribunal sto, ibi oportet me iudicari, Iudęis non nocui, sicut tu melius nosti. Si enim nocui, aut aliquid dignum mortè feci, non recuso mori. Si uero nihil est eorum, quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. Cum itaque Pauli causa, coram Ethnico esset, potuit ad Ethnicum appellare.

Tunc

Tunc ergo Festus, cum consilio Respō dit. Cæsarem appellasti? ad Cæsarem
Act. 23. ibis. Sicque Romam uenit, vt illud impleretur. Constans esto. Sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari.

Ad quintam difficultatem, de religiosis & sacerdotibus. An principibus secularibus subdantur. Omnino dicendum est, quod non. Et ita est. Video nanque in Matthei euangelio, cum illi
Matt. 17. à Petro, pro Christo Iesu tributum quærerent. Christum Iesum interrogare Petrum. Quid tibi uidetur Simon? Reges terræ, à quibus accipiunt tributum vel censum: à filijs suis, an ab alienis? Et illo respondente, ab alienis, concluditur. Ergo liberi sunt filij. Qui sunt autem filij regis regum quæso peculiares, nisi Pontifices, Episcopi, sacerdotes, quorum ministerio alij omnes Dei filij efficiuntur, per lauacrum sanè regenerationis? Ergo illi sunt liberi à tributis, à censibus, ab omni secularium dominio, vt postquam relictis omnibus, Christum sequuti sunt, Apostolicam vitam uiuentes, regnum Dei in alijs propagantes & fouentes, nulli alteri regno, quàm Dei subijciantur. Vnde & ipsi in Dei regno, quod est Ecclesia præsunt, tanquam ad extremum cum Apostolis, orbem iudicaturi. Verumtamen inquit Christus, ne scandalizemus eos, Vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem, qui primus ascenderit, tolle & aperto ore eius, inuenies staterem, illum sumens da eis pro me & pro te. Quid uis apertius pro sacerdotum immunitate? Da inquit illis, pro me & pro te, Petre. Hac vna tantum ratione, ne scandalizemus eos. Ergo, nec ego, nec tu, tributa vel censum soluere debemus. Cum enim sub Petro sint omnia regna, quomodo ipse tributa soluere tenetur? Vis vt altius repetamus? In naturæ lege, sacerdotes à tributis, à censibus semper liberi fuere. Addam unum, quod maius est. Principes prouidere fuisse solitos semp, vt sacerdotes è publicis redditibus viuere possent. Quere Moysen. Neq;.n. minutulos doctores citare placet. Magnus ille Moises, nōne refert tē-
Gen 47. pore illi⁹ sterilitatis Ægypti, quo Ioseph ille sanctissimus, seruator mū di appellatus est, oēm Ægyptiorū terrā à Pharaone emptam fuisse, vendētibus singulis possessiones suas prę famis magnitudine, pręter sacerdotum terrā, quæ à rege tradita eis fuerat? Illis.n. inquit, & statuta cibaria, ex horreis publicis prębebātur. Iccirco non sunt cōpulsi, suas uēdere possessiones. Quid dicent hi nr̄i Prīcipes Chr̄iani: quorū nonnulli arbitrātur se obsequiū præstare Deo, cum sacerdotes, Epos, Monachos, Moniales, oneribus, expensis, aggrauant, vt aliqñ non tantum possessiones, sed dicam & cruces, calices, sacram inquā diuini cultus suppellectilem, uendere cogantur? Pudeat illos quęso, tam neglectę religionis. In testamento ueteri quoq;, lata lege, sacerdotes, filij scilicet leui, ex deci- Leuit. 23.
marū oblationibus uiuebant. Nonne? Nunc uero, (proh scelus,) deterior est inter Christianos sacerdotum cōditio, q̄ Iudæorum. Felicius inter laicos viuūt Iudęi, q̄ sacerdotes. Arce Pr̄ sancte, Paule maximę, qui vices Christi geris, Arce inq̄ tyrannorum rabiem, vt & quietam vitā agant sacerdotes tui, Dei flamines, & archiflamines. Quis.n. pascit gregē, & de lacte gregis non manducat? Quis 1. Cor 9
plātat vineam, & de fructu uineæ nō comedit? Nō alligabis os boui triturāti. Si spiritualia uobis seminamus, magnum ne uobis uidetur, qui temporalia metamus? At si exempti sunt à laicis potestatibus sacerdotes, cur Paulus dicit. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*? Eo tp̄e, ne scandalū p̄bērēt. Qm̄ quidē tirānis Romanorū inualuerat, opere p̄tiū erat, sacerdotes oēs, īmo & Apostolos & Petrū tributa soluere, vt dixit Chr̄s. Nr̄o quoq; tp̄e, non vtit' sua ptāte & libertate Ecclesia. Nō.n. accipit decimas ab aliq̄bus terris, vbi nō est cō suetudo, pp sanè scādala uitāda. Re ipsa tñ, oēs summo Romanorū Pōtifici decimas dare debēt. Immo ipsi vni tāq̄ summo sacerdoti. Nā & Melchisedech deci- Gen. 14.
mas habuit. Nemo aūt ex principib⁹ laicis, decimas habere pōt à populis, nisi summus Pontifex concesserit. Instituta q̄ppe est, decimarū oblatio, pp dei ministrorum substentationem, iuxta illud.

Infer

Malac. 3. Infer omnem decimationem in horreū meum, vt sit cibus in domo mea. Iá autem refrixit religio, vt plerumque ad vitanda scandala, & principibus laicis summus Pontifex decimas, licet dolés concedere videat, quod est permittere, magis quàm concedere. Quod si principes intelligerent, nemo eorum esset adeo importunus in petendis, repetédis, dicam potius aliquando, extorquédis decimis. Agnoscerēt enim, quod potestate eis in ædificationem sanctæ ecclesiæ data, in destructionem abutuntur. Sed ipsi uiderint. Nostrum parere est, & subijci. Subijcimur quidem Deo in illis, & ita eis resistentes, resistimus Deo, iudiciumque nobis ipsis æternæ sumimus damnationis. Quod enim est Deus in mundo, & anima in corpore, hoc est Rex in regno. Verūtamen de malis principibus, & qui contra Deum, contra Pontificem, cōtra Ecclesiam tirannidem exercent, de quibus
Osee 8. illud est. Ipsi regnauerunt, & nō ex me. Principes fuerunt, & non cognoui, difficultas non parua est. An illis obedire, & non potius resistere teneamur. Certe enim, à Deo regnare permitūttur hi principes. Nisi enim permitterentur, non regnarent. Sed non omnia, quæ à Deo permittuntur, bona sunt. Mala em̄ permittit, quæ nisi permitteret, non fierent. Num ergo, malorum principum potestati resistens, quæ à Deo est tantū permissa non ordinata, æternam sibi dānationem acquirit? Hic est punctus, quem Paulus tangit. Responsio autem est, quod verbum illud. *Non est potestas, nisi à Deo*, effectiuè per approbationem, non modo per permissionem diuinam intelligitur. Aliter enim verum non esset. *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.*

Sed tunc est maior difficultas. Quomodo enim Deus, malorum principū regimina, dignitates, & potestates ordinare & approbare potest, cum dicat. Ipsi regnauerunt & non ex me, principes fuerunt, & non cognosci, & cum id iniustum esse videatur, vt inquit Aba-
Abach. 1. cuch. Quare impius præualet, aduer-
Esa. 1. uersus iustum? Verum, si consideraueris verbum illud. Vindicabo inimicos cum inimicis, optimè intelliges, & malos principes, à Deo ordinari. Non modo enim boni, eorum iniquitatibus, pressuris, afflictionibus probātur, examinantur, sed mali conteruntur, puniūtur. Nonne iustum est, bonos probari, examinari, malos autem affligi, torqueri? Itaque & iustum est, malos principari. Adde, quod & ipse iniquus Rex, ipso regno suæ iniquitatis pęnas luet. Infelix profecto Rex ille, qui in Dei fauore populo conceditur, dominatur. Homo homini in malum suum, inquit Eccl. 8.
sapiens. Responde ergo breuiter. Si praui Regis demerita, sublimitatemq; consideras, ille honorem dominiumque cōsequitur, à Deo. Verumtamen si subditos, & bonos & malos cōsideres, pęnamque, quam & ipse Rex regnando iuste luit, diuino numine regnat. Tibi sanè videtur iniustum, sed nō est iniustum reuera. Nulla potestas adeo iniusta est in vniuerso, quin aliqua ex parte iusta sit. Quandoquidem à Deo ordinata est. Et propterea potestatibus semper obediendum, licet tibi iniustè tirannicèque uideatur. Exemplū Chri 1. Pet. 2.
sti habes, qui peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Tradebat tamen se iudicanti iniustè, inquit Petrus, in Iudęorum fauorem: vt & nos sequamur vestigia eius, discamusque principibus non resistere, tanquā Deo missis, ratum habentes illud verum esse. Qui vos spernit, me spnit. Luc. 10.
Vnde & Christus, iniquo tiranno illi Pilato dixit. Non haberes potestatem in Ioan. 19.
me, nisi tibi datam esset desuper. At quid, si iubeant aliquid contra Deum, Principes isti mali, vel contra Pontificē, vel contra Ecclesiam, vel contra animam propriam omnium nostrum, qui illorum potestati subijcimur? Nemo adeò rudis est, vt nesciat illis parendum non esse. Scriptum est enim. Obedire Act. 5.
oportet Deo magis, quàm hominibus. Matt. 15.
Et iterum. Irritum fecistis mandatum Dei, propter traditionem vestram. Sed quid ergo ad Paulum, qui dicit. *Qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit.* Mēs Pauli sine interpretatiōe clara est. Intelligit enim, qui potestati resistit, quo ad tributum, quoad cēsus, quoad honorē,

quoad

quoad timorem, quo ad uectigalia, non tantum principibus, sed Deo resistit, & sibi diuinum iudicium, contra se iam accepit.

Quo tamen apertius, fusiusque hanc veritatem de iniustorum principũ obedientia, intelligas. Aduerte. Leges principum, vel iustę, vel iniustæ sunt. Si sũt iustæ, dico tibi, quod quantum ad obligandi vim, à iure naturali non differũt, quia & eorum potestas à Deo est, sicut ius naturæ. Obligant itaque in consciétiæ foro. Vnde qui eas contépserit, mortaliter peccat. Tantum abest, vt uerti possit in dubium. An summus Pontifex, possit obligare ad peccatum mortale. Habes Petrum dicentem. Hæc est gratia, si propter conscientiam sustineat, quis tristitias patiens iniuste. Et loquitur de Principum obedientia. Et Paulus parum infra, Necessitate subditi estote, non solum propter irã, sed propter conscientiam. Et de principibus loquitur secularibus. Leges autem humanæ, dicuntur iustæ tripliciter. Ex fine, quando ad commune bonum sunt ordinatæ. Ex legislatore, quando lex data ferentis potestatem, vel auctoritaté, non excedit. Non est enim seruus maior domino suo. Ex forma, quando secũdum æqualitatem proportionis, onera subditis imponunt, in ordine tamé ad publicum bonum. Cum enim subditorum multitudo sit, quasi vnum corpus, quod quisque illorum habet, & quod est, multitudinis est illius. Sicut & quęlibet pars corporis, id quod est totius est. Natura autem detrimentum patitur aliquod parti. Immo infert, nedum patitur, ut totum animal seruari possit. Leges itaq; onera subditis inferentes, pro multiplicationis regni, vel Reipublicæ vtilitate, modo secundum iustam proportionem inferant, & in conscientiæ foro obligant. Nemo te decipiat Roma, christianæ libertatis prætextu. Hæc enim malitiæ velamen magis est, quàm libertas. Nec tibi liberti isti, Christi verbum adducãt. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam auté nõ potest occidere. Sed timete eum solum, qui potest animam & corpus mittere in gehennam ignis. Hoc enim nihil est contra nos. Loquitur contra tirannos, qui Christi asseclas occidebant, monetque Christus, ut propter eum mori nõ timeamus. Quandoquidem tantũ corpore morimur, at animas nostras uita perpetua manet. Quod dicat, eum solum, &c. vim non facit. Certè nanq; nõ principes, quorum iura trãsgredimur, sed Deus vnus est, qui animas nostras, in gehennam mittit. Quoniam iustis principum legibus resistentes, Deo ipsi resistimus, siue ac si viri naturali resisteremus, quia de iure naturæ est, principum potestas, vt ostensum est. Iniustę uero esse possunt principum leges dupliciter. Vno modo. Quia sunt cõtra diuinam legem, ut tirannorum leges, quæ idololatriam vel similia quædam præcipiebant. Has leges nullomodo obseruare licet, quinimmo pro virili agendũ est, vt nemo eas obseruet. Quoniam tenemur iure diuino, aliorũ omnium peccata, (si possumus) prohibere. Iuxta illud. Mandauit vnicuiq; de proximo suo. Talis erat Hębręorum lex illa. Munus quod est ex me, tibi proderit, & non honorat patrem neque matrem. Hinc Christus illum euellere uoluit. Quare & uos transgredimini mandatum Dei, propter traditionem vr̃am? Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cęlestis, eradicabitur. Hipocritæ. Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem colũt me, docentes mãdata & doctrinas hominum. De his & illud est. Veh qui conditis leges iniquas. Et illud. In præceptis patrum uestrorum nolite ambulare. Iuditia eorum nolite custodire. In præceptis meis ambulate. Iuditia mea custodite. Et illud. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, ipsum audite. Quotquot enim loquuti sunt cõtra eũ, fures fuerunt & latrones. Quod si dicas. *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit*. Dicendum mihi uidetur, quod tunc potestati nos resistimus, sed potestati, Deum qui dedit potestatem, anteponimus. Vt omnino verum sit semper. Qui potestati resistunt, Deo resistere.

Secundo. Possunt esse iniustæ leges princi-

[Margin notes: 1. Pet. 2. — Rom. 13. — Matt. 10. — Ibidem. — Ecclesiastici. 17. — Matt. 15. — Esa. 10. — Leuit. 20. — 4. Re. 17. — Matt. 17.]

principum, quia sunt contra bonum illius multitudinis, quæ suæ ipsorum potestati subijcitur. Aut ex fine, quia scilicet ad communem vtilitatem non sunt, sed ad propriam principis cupiditatem explendam. Aut ex legislatore, quoniam ultra sibi potestatem cõmissam, imperat & præcipit. Vel etiam ex forma, cum inæqualiter, non seruata proportione, subditis onera imponit. Etiam si totum, ad commune bonũ ordinetur. Hee autem leges, potius uiolétiæ, quàm leges dicendæ sunt. Non em̃ videtur reuera lex esse, quæ iusta non fuerit. Ad illas tamen dico, ẽt subditos omnino teneri, licet minime in conscíétiæ foro, nisi propter scandalum vitandum. Vel etiam propter turbationem. Clarum est enim, quod propter has rationes, homo interdum suo iuri cedere debet, nisi peccare uelit. Iuxta illud.
Matt.7. Qui angariauerit te mille passus, vade cum eo alia duo. Et qui abstulerit tibi tunicam, da illi & pallium.

His omnibus declaratis, tota hæc litera modo clarissima erit. *Omnis anima.*
Coloss.3. Idest, quicunque homo, ex animo, non ad oculum, quasi hominibus placens, iuxta Paulum, sed quasi ex corde, Deo placere studens, & obedire ut debet. *Potestatibus sublimioribus subdita sit.* Quia autem dixit. *Potestatibus sublimioribus.* Declarat hæc duo uerba Paulus. Propterea inquit. Dixi. Subdita sit oĩs aĩa potestatib⁹. *Nõ est enim potestas*, dñandi, vel apud fideles, vel apud infideles, vel apud bonos, vel apud malos. De hac.n. duntaxat dominandi potestate, est Pauli sermo, vt tollas cauillum, de potentia peccandi, nisi à Deo. Iux-
Dan.2. ta illud. Ipse mutat tempora & ætates, transfert regnum & cõstituit. Vnde in
1.Par. 10 Paralipomenon libro legitur. Deus interfecit Saulem, & transtulit regnum eius, ad Dauit filium Isai.

Secundo autem declarat illud. *Sublimioribus.* Ideo (inquit) dixi sublimioribus, quia non omnis anima, omni potestati subdita est. Neq; enim Prætori subijcitur Dux, sed vtiq; Regi, & Rex nõ duci, sed Cæsari. Et adde tu. Cæsar nõ Regi, sed Pontifici. Præcessit enim semper regalem dignitatem, sacerdotalis. Sublimioribus itaque potestatibus idest supremis, omnes subditi sunt. Pontificibus. Cæsaribus, Regibus. Hæc est ergo, quod dicit. *Quæ autem sunt potestates à Deo, ordinatæ sunt.* Hoc est non sunt pares, sed ordinem habẽt. Quædam infimæ sunt, quædam mediæ, quædã supremæ. Varij sunt ordines, variaq; potestatum nomina, & apud Ethnicos, & in scriptura sacra. In regnis & imperijs, sunt sub Rege, vel Imperatore, Principes. Comites, Duces, Marchones, Barones, Castellani, & quibusdam alijs nominibus, secundum diuersas regionum consuetudines nominati. Satrapę. Optimates, Magistratus, Iudices, vt apud Danielem, & apud Machabęos, Tribuni, Centuriones, Pentacontarchos, Decuriones. In Republicis autẽ, Dan.3. ex gestis Romanorum habent Consules, Dictatores, Senatores, Principes, Præfecti, Proconsules, Exconsules, Cẽsores. Patres conscripti. Censorini, Tabelliones. Nulla autẽ anima vitare, potest, quin potestatibus supremis subijciatur. Itaque. *Qui resistit potestati*, cui scilicet subijcitur, & generaliter omnis qui resistit supremæ potestati, à qua nemo eximi potest, contemnendo eam modis declaratis, *Dei ordinationi*, primũ resistit in animo. *Qui autem resistiterint, sibi ipsis iudicium accipient.* nisi resipiscãt, non tantum diuinum, sed & humanũ. Pœnam scilicet, quàm ipsi principes inferent. A præsentibus nanque voluit terrere Paulus magis, quàm à futuris. Sequitur.

Nam principes, non sunt terrori bonis operibus. Idest bene operantibus, vel propter bona opera. *Sed malis*, idest, sed male operantibus, vel propter mala opera. *vis autem non timere potestatem? bonum fac*, idest bene age. Iustus enim, Pro.28. vt leo confidens. *Et habebis laudem ex ipsa.* Ecce quomodo loquitur de potestate iusta, quæ secundum Deum, non contra Deum imperat. *Dei enim minister est, tibi in bonum. Si autem malum feceris*, vel male egeris. *Time*. Proprium.n. est mali timere, iuxta illud. Fugit impi⁹ Ibidem. nemine persequente. *Non enim frustra gladium*, in iudiciariæ potestatis signũ. *Portat, Dei enim minister est, vltor ad iram*, idest

idest vindictam, vel pęnam, *Ei qui malum egerit*, vel malè. Quæ omnia ideo à Paulo posita sunt, quia principum rebelles terrere voluerat, cohercere, dicens. Qui restiterint, iudicium sibi accipient. Christianus quidem timore, non videtur cogendus esse, sed magis amore alliciendus. Cum timor sit legis, amor Euangelij proprius aculeus. Quasi diceret ergo Apostolus. Quj ad euangelium Pertinent, non numero tantū, sed merito, hi terreni non sunt. Neque enim ipsi Principes timere debent.
1.Tim.1. Ad hunc enim sensum dicitur alibi. Iustis non est lex posita, hoc est tanquam inuitis, vt ligentur, vt arceantur, licet sit suauiter à Deo inspirata, cui semper obediunt. At qui tantum ad Euangelium, numero spectant, hi timore arcendi sunt. Vnde postquam improbos terruit. Sequitur.

Propterea necessitate subditi estote, non solum propter iram, Principis uitandam vel Dei. *Sed & propter conscientiam.* Audis quomodo in cōsciētię, foro ad Principum obedientiam obligamur? Praui timeant, propter pęnam, vel iram. Boni propter conscientiam, ne scilicet peccent, Deumque offendant Vtrosq; ita alloquitur Paulus, bonos & malos istis uerbis. Nota autem tu uerbum illud. *Non sine causa gladium portat, Dei enim minister est.* Vt intelligas, quàm inaniter sibi hæretici blandiantur, qui dicunt suæ ipsorum saluti Christianos occidendos non esse, quantumuis per-
Matt.13. ditæ uitæ. Quoniam scriptum est, Prohibuisse patrem familias, zizania extirpare, quasi uero non & illud sit, spiritus sancti uerbum. Maleficos non pa-
Exo.22. tieris viuere. Et illud. Lætabitur iustus
Psal.57. cum viderit vindictam. Et illud. In ma-
Ps.110. tutino interficiebam omnes peccatores terræ. Ecce Paulus in arena, quàm apertè pugnat contra eos. *Non sine causa.* (inquit) *gladium portat, Dei enim mi-*
1.Pet.2. *nister est.* Et Petrus. Subditi estote humanæ creaturæ, propter Deū, siue regi tanquam pręcellenti, siue ducibus, tanquā ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Quid testimonia quęro? Rō non ne suadet? Quod si membrum, quodpiam putridum in corpore sit, ne totū inficiat, abscindatur. Quid est Christianorū ecclesia, nisi vnū corpus? Patiemur ergo, vt mēbra putrida, hoīes iniqui, hęretici, euāgeliorum corruptores, Paulinæ philosophię falsarij, publicis, priuatisq; colloquijs, animarū omnium pernitiē moliuntur, & flammis, ferro, eos non abscindemus? Ego certè ita Paulum intelligo. Vtinam abscindantur, qui vos con- Gal.5.
turbant, Modicum.n. fermentum, totā massam corrumpit. Nec me quæso rigi- 1.Cor.5.
dum appelles. Pium est enim in hæreticos crudelē esse, immo & in scelestos omnes. Magna quidem pietas est, cum iniquus quisq; è medio tollitur. Si em̄ ingemiscit, seruat. Quæ pietas maior, hominem hic perditum, in cęli regno seruare? Si nō ingemiscit & damnatur, omnino finem ponit iniquitatibus. Nō enim amplius peccabit. O ingentem misericordiam. Quod vero de zizanijs adducunt, hunc in modum declaratur. Si fieri non potest, vt zizania eradicet, quin simul eradicetur & triticum, zizanijs parcendum est. Si occidi non possunt hæretici, quin fideles multi occidantur, vel quia latent hæretici inter fideles, vel quia magnus est eorum numerus, ita vt sine fidelium periculo, illi interfici non possint, tollerādum est. Plus.n. sollicitos nos esse oportet, ut pauci boni seruent, q̄ ut multi mali pereāt. At si fieri p̄t, citra piculū, vt mali pęnas luāt, ure, seca, occide, quo oīs Israel audiens ptimescat. Indicauit rn̄sionē istā Pr̄ familias, cū diceret. Sinite vtraq; cre- Matt.13.
scere vsq; ad messem, ne forte, cū zizania eradicetis, simul & triticū. Insinuauit itaq; zizanijs parcendū nō esse, nisi pp triticū. Oīno zizania eradicāda esse, ne agrū dn̄icū repleat infelix illa seges.

Caue tn̄, ne unq̄ putes, priuata autoritate id fieri posse, sed publica tm̄ Prīcipis, q tanq̄ Dei minister, gladiū nō sine cā portat. Qui.n. autoritate ꝓpria, maleficū aliquē occiderit, tāq̄ homicida iudicabit, & tātò amplius, quāto ptātē sibi à Deo nō cōmissā, vsurpare, nō timuit. Fortasse tn̄ tirānū, tāq̄ populi oīs publicū hostē, cuiq; de populo interficere licet, qn̄ ad sūpiorē recurri nō pōt. Et ita Iud.3.
Aioth priuatissim⁹ vir, Eglō Regē Moab

interfecit. Sed hæc obiter dicta sint, quia tiranni nomē est multiplex valde, vt non ita paucis verbis, hæc quæstio possit absolui. Deinde dicit.

Ideo enim & tributa penditis, vel Pendetis. *Ministri enim Dei sunt, ad hoc ipsum intendentes*. Si legitur, *Penditis*, vt reuera textus Græcus habet. τελεῖτε, hoc pacto expone. Subditi esse debetis, nō solum propter iram, sed propter cōsciētiam. Nam in huiuscemodi subiectionis signum, iure diuino tributa penditis. Si enim non essetis de iure subditi, secundum conscientiam, Christus non
Matt. 22. iussisset. Reddite, quæ sunt Cæsaris Cęsari, & quæ sunt Dei Deo, qui venit hominem interiorem vndequaq; formaturus. Si legitur *Pendetis*. Expositio plana est. Durum nanque videbatur, his qui filij Dei effecti erant per baptismū, Principibus soluere tributa. Hi autē potissimum ex circuncisione erant. Nam Iudęi ad tantam mentis insaniam deuenere, vt & dubitarint, an oporteret omnino, vel liceret potius, cēsum dari Cęsari, an non? De hocq; dubium mouerint ipsi Iesu. Ansam ut puto hinc accipientes, quod primitias Deo darēt, decimasq; sacerdotibus soluerent. Videbātur igitur à Cæsarum tributis, exēpti esse. Quo ergo persuadere posset feliciter Apostolus, Principibus omnino tributa soluenda esse, ostendit primum, subiectos nos esse debere, non solum propter iram, sed propter conscientiam. Ratus, si illud persuasum habuerimus, cō tributiones nequaquam nobis graues videri posse. Nam tributum est subiectionis signum. Qui ergo subijci uoluerit, propter ipsam conscientiam Principibus, omnino æquo animo tributa pēdet, vt subiectionē animi re ipsa testet. Hæc itaque est Pauli conclusio. Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed propter conscientiam. Ideo enim si uerè ex animo subditi fueritis, propter conscientiam, non solum propter pęnæ timorem, citra omnem fraudem tributa pendetis. Tributum vero, & census hac ratione differunt. Tributum enim certum æmolumentum est, quod ab urbibus, à republicis soluitur.
Tit. 1. Vnde illud. Princeps prouintiarum facta est sub tributo. Census autē etiam dicitur, quod à singulari persona soluit. Quale illud fuit, qđ cum Octauiani edicto, scriberetur vniuersus orbis, nascēte Christo, Ioseph & Maria in Bethleē Luc. 2.
Iudæ profitentes, persoluerunt. Ita & vectigalia à singularibus soluūtur personis, pro rerum vectura. At tributa à communitatibus. Patet ergo mens Apostoli.

Reddit aūt rationem, cur Principib⁹ tributa pendi, debeant. *Quia* inquit *sunt Ad hoc ipsum intendētes, sicut ministri Dei*. O quanta ex magistratibus, ex Principibus, ex Regibus commoda. Seditionem comprimunt, audaces frenant, bonos tuentur, resistunt improbis, uim prohibent, leges ac iura ciuitatis custodiūt. Vt simul in vna ciuitate, cunctus populus iustè, sanctè, & piè in pace viuere possit. Cū ergo ád hæc omnia intēdant, & insistant, magno iure sunt illis tributa exoluenda. Et hoc est, quod Paulus dicit.

Ministerium suum explent, pro quo gladium portant, intendētes ad hoc ipsum, idest ad ministerium Dei, vt scilicet pacem propagari, conseruare iustitiā, sontes à raro insontibus, piosq; tueri valeant. Omnino igitur iustū est, vt certa quædam æmolumenta illis, nō donentur, sed verè pro debito reddantur, tanquam de nobis cōtinenter bene merentibus. Hi enim sunt, per quos omne hominum genus, olim in montibus errans veluti feræ aīum induens uerè humanū, vrbes colere cępit, leges accipere, ciuilibus parere mādatis. Boni ergo oēs, & qui in pace agere cupiunt, quietemque amant, illis obtemperare debent, eorumque tributarij esse. Nemo 1. Cor. 9.
enim militat suis stipendijs vnquam. Concludit.

Reddite ergo omnibus debita. Iuxta Christi verbum, Redde quod debes. Matt. 18.
Quid est enim iustitia nisi constās, perpetuaque voluntas tribuendi vnicuique, quod suū est? Quid aūt decet magis Christianum iustitia ipsa? Reddite ergo omnes quod debetis. *Cui tributum tributum, cui vectigal vectigal*. Vectigal à vehendo dicitur. *Cui timorem timorem, cui honorem honorem*. Idest. Cui tributum

tum reddere debetis, reddite, cui debetis uectigalia pro vehẽdis mercimonijs, pro transitu, reddite, ne debitum apud vos maneat. Cui timorem debetis, reddite, ne de cętero timeatis, vel timere debeatis. Sensus est. Ne peccate. Non peccare enim, est timoris debitũ soluere. Quia tantum is timet, qui ex dictis malè agit. Cui honorem debetis in signum potestatis, & dignitatis, reddite, idest honorate. Concludē tu autẽ. (hic enim Pauli sensus est,) Principibus omnia hæc debetis, Tributa, Vectigalia, Timorem, Amorem. Hæc ergo omnia illis exoluite. De tributis, vectigalibusque dictum est. Vt enim eorum imperium & autoritas retineatur, hæc persoluimus. Timor iudiciariæ potestati à malis debetur. De Honore, modo dicendum. Nemini autem vestrum dubium esse debet, Principes omnes, à subditis honorandos esse. Si enim apud Romanos, vnius ciuis seruator, corona graminea donabatur, quam coronam, quam laudem, quẽ honorem promerebitur Princeps, qui multitudinem suis legibus obtemperãtem, seruat & protegit? Dij boni. Genus hominum, ita natura suapte ad mala propensum est, vt nisi Principum freno cohiberetur, nulla mora, cęlum gigãtaui more inuaderet, autoremq; suum è sublimi regno, deturbare auderet. Vnde & modestos quandoque, si soluti fuerint à potestate, & aliquantulum liberi, insolescere uidemus; Atq; alios esse, quàm apparuerint. Ob id in prouerbio venit. Virum, magistratus ostẽdit. Quia in eo scilicet est licentia maior. Propterea, & Gentibus quibusdam sub esse expedit magis, quàm præesse, & regi, quàm regere. Nec mirum uidebitur, si & populis nonnullis, Augustus iure maximo, olim libertatem abstulit, ea uti nescientibus. Certè ergo maximo iure, debemus Principibus nostris, vt illis non modo tributa soluamus, sed illos reuereamur, timeamus, & honoribus omnibus, tanquàm terrenos Deos, prosequamur. Quibus non obedire, Deo resistere fuerit. Nam ubi Rectoris nulla est reuerentia, nullus metus, leges ridiculæ, & dicta omnino pro nihilo habẽtur. Contra, barbaras Gentes, populos remotissimos, omnis humanitatis ciuilitatisq; indociles, ab horrido illo uiuẽdi modo, retrahit Rex, cũ illum ipsi instar numinis habent, uenerantur, & colunt. Sequitur.

Nemini quicquam debeatis, nisi mutuam dilectionem. Placuit enim infinitum ἀγαπᾶν, vertere per dilectionem ἀγάπην. Fortasse à Principibus transfert nunc sermonem Apostolus, ostendens qualiter quisque, cum cæteris omnibus se se habere debeat. Potest tamen etiam totum hoc, ad hunc modum de Principibus intelligi. Omnia uestra debita persoluite, Vectigalia, tributa, timorẽ, honorem, adeò vt sitis omnino liberi, nulli debito obnoxij cum Regibus. Verum hoc vnum debitum volo, vt vobiscum semper maneat, soluatur semper, nunquam tamen sit in integrum solutum, mutuæ videlicet dilectionis debitum. Hæc enim uera libertas est, vt omnes liberè diligatis, nulli tributa debeatis, nulli vectigalia, nulli timorem, nulli honorem: At omnibus amorem. Amor nanque ex libertate nascitur. Nemo enim amat inuitus. Intelligis Roma? Quid hoc ipso tantæ argutiæ verbo, vult dicere Apostolus? Hoc, & non aliud certè. Ne putate cum tributa solueritis, cum vectigalia, cum honorem, cum timorem, nihil amplius Principibus debere. Amorem perpetuum illis debetis omnes, quoniam sub eorum vmbra viuitis omnes, ipsi uigilant pro vobis. O quanta sunt Principum onera, quot angustiæ, proculdubio illud uerum est de illis. Nullus est sine felle dies. Maximo ergo amore digni sunt. Propterea orandum, semper est pro illis. Intelligitis subditi? Qui semper mala Principibus uestris impræcari consueuistis? Orate pro eis indefessis præcationibus: nemo uestrum desperet, etiam si scelestissimi videantur & sint. Cor enim tiranni durum, lapideum, crudele, potest Deus statim lenire, in carneum & humanum vertere. Iuxta illud. Cor Regis ĩ manu domini est, ad quodcunque

Prou. 21. cunque uoluerit, vertet illud. Ipse regem Asluerum, qui Iudæis omnibus tanta crudelitate parabat exitium, mansuetissimum protinus fecit. Ipse Nabucdonosorem, Dei contemptorem, mox in diuinæ maiestatis præconem commutauit. Ipse videns afflictionem populi sui in Ægypto, & audiens eorum clamorem, Mosen misit, qui eos à tiranno liberaret. Non est abbreuiata manus domini (inquit Esaias,) vt populum suum à Principum tirannide, saluare non possit. Liberabo (inquit) populum meum de ore eorum, qui pascunt seipsos. Verum enimuero, vt subditorum prçces exaudiantur, peccata relinquere oportet, ne deterius eis contingant. Propter peccata enim, non raro impijssimi uiri à Deo, Principatum accipiunt super Gentes. Vbi uero remota fuerit causa, non remouebitur effectus? Vnde & Christus languido illi, quem propter peccata, paralisis triginta octo annos tenuerat in infirmitate laborantem, dixit. Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne deterius tibi aliqd contingat.

Hest 8. Dan.4. Exo.59. Esa 59. Ezech.13 Ioan. 5.

Sed iam tempus est, vt à subditis ad Principes me conuertam. Quanta est quæso principum gloria? quantus honos? cum à tanto Apostolo ministri Dei dicantur? Hinc in Exodi libro, iudices vocantur Dij. Apud Romanos quoque, Imperatores Diui dicebantur, omnesque ciuitatis rectores, & seruatores, in Deos transferri putabantur. Minister, sui sanè ministerij, mercedem expectat à domino. Quam ergo mercedem putas sit à Deo Princeps consequuturus? Magnam certè & inextimabilem. Audi, quid dicat Princeps, Principum Petrus. Pascite eum, qui in vobis est gregem, vt cum uenerit Princeps Pastorum, percipiatis immarcessibilem gloriæ coronam. Audi & Esaiam. Erit ipse dominus sertum exultationis, & diadema gloriæ populo suo. Huius mercedis intuitu Dauid, Rex ille sapientissimus dicebat. Quid mihi est in cælo? & quid àte volui sup terram? Adhærere mihi Deo bonum est, & ponere in eo spem meam. Ipse est enim, qui dat salutem Regibus, non corporalem tantum, de qua illud est. Homines & iumenta saluabis domine, sed spiritualem, de qua illud. Salus mea, vsque in sempiternum. Hæc est illa vera gloria, qua habendi sunt Principes, vt Ciceronis vtar verbis. Quam scilicet, non fallax blandientium lingua, non decepta hominum opinio, sed interioris conscientiæ testimonium, producit, & Deus inefallibili ueritate confirmat. O gloriam. O honorem incomparabilem. Audi, Regem illum. Nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Principes populorum congregati sunt, cum Deo Abraham. Non potest autem ex hac gloria, non & illa prodire, quam tanti facimus, in hoc mundo. Vide Salomonem, qui gloriam illam à Deo optimo Maximo consequutus est, quàm gloriosus, coram hominibus est effectus, nisi postremo inclinans fçmora mulieribus, dedisset maculam in gloria sua. De Catone illud Salusti habes. Quo minus quærebat gloriam, tanto magis illam assequebatur. Magnũ profecto & mirabile, Gloriam qui spreuenit, veram habet. Cui vero hæc duplex gloria, hic duplex honor non sufficit, facile tirannus efficitur. Vnde & bestias superat, siue crudelitatis, siue luxuriæ vitijs. Sicut de Nerone Cæsare patet, cuius tanta luxuria fuit, vt nihil ab eo virile metuendum: tanta crudelitas, vt nihil molle habere putaretur. Quàm autem sit infelix tiranni status, ipsi tiranni dicant. Neminem diligunt, à nemine ipsi diliguntur, timentur ab omnibus, & ipsi timent omnes, rapiunt, non sua, & semper sunt in egestate. In pace regnare moliuntur, & cito à regnis eijciuntur. Non potest enim diu conseruari, quod votis multorum repugnat. Hinc illud. Sedes superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites, pro eis. Rex autem, qui iudicat in iustitia pauperes, thronus eius, in æternum firmabitur.

Exo. 22. 1. Pet. 5. Esa. 28. Ps. 72. Psal. 143. Psal. 25. Esa. 51. Ps. 138. Psal. 46. Ecclesiastici. 47. Ecclesiastici. 10. Pro 16.

Habet

Habet tamen hoc principum dignitas, vt si aliquando per infirmitatem peccauerint, & apud homines inexcusabiliores reddantur, & à Deo facilius ueniã consequantur. Si tamen vt Augustinus ait, pro suis ipsorum delictis, humilitatis, miserationis, & orationis sacrificiũ Deo viuo & uero immolare non negligant. Exemplum habes de Achab rege, qui tam multis, tanque magnis facinoribus obrutus fuerat, de eo tamẽ di-
3. Re. 21. xit dominus ad Heliam. Vidisti Achab coram me humiliatum? Et ego non inducam malum in diebus suis. Felix certè Principum status, si principatu semp
1. Pet 2. abuti noluerint. Illis debemus subie-
Ibidem. ctionem. Subditi estote, omni humanę creaturę, siue Regi, siue ducibus. Hono
Pro 24. rem. Deum timete, Regem honorificate.
Iosu 1. te. Timorem. Time Deum fili mi, & regem. Obedientiam. Sicut obediuimus Mosi, ita obediemus tibi: o Iosue.
Matt. 22. Tributa. Reddite, quæ sunt Cæsaris
2. Reg. 15 Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Fidelitatem. In quocunque loco fueris domine mi Rex, siue in uita, siue in morte, ero
1. Tim 2. tecum. Orationes. Obsecro orationes fieri, pro regibus, & pro omnibus, qui sint in sublimitate constituti. Sed non vident miseri principes, quod hæc omnia sine causa recipiunt, à subditis, si diuinum ministerium non ritè perficiunt. Reddite inquit Apostolus tributa, vectigalia, timorem, honorem, Dei enim ministri sunt, ad hoc ipsum intendentes. Ipsi sunt propter populum, non populus propter eos. Errauit ille qui dixit, Exercitus est propter ducem, non dux propter exercitum. Immo dux propter exercitum, non exercitus propter ducem. Rex propter regnum, non regnum propter Regem. Pastor propter oues, non oues propter pastorẽ, Princeps propter subditos, non subditi propter principem. Deum mitto, qui est princeps, Rex, & pastor. Omnia enim sunt, propter eum. At tantum alij principes, sunt propter populos quibus principantur. Quis enim nesciat primum populos, quàm principes fuisse? Tenentur ergo ipsi, principatus iure, populis prouidere, eorumque curam gerere. Quod si non faciunt, iam illis, tributa non debentur, non honores. Danda sunt propter uitanda scandala, sed nõ reddenda. Quod enim redditur, debetur, non donatur. Ideo igitur Apostolus dixit. Reddite, vt intelligas, Reges eos primum teneri, vt tanquã Dei ministri subditos in pace tueantur, & regant. De hinc hoc ipso ministerio, populos tributa illis reddere debere, & alia quæ dicta sunt. Et hæc satis superque sint, de principibus & subditis. Deinde dicit.

Qui enim diligit alterum, legem impleuit. Consolatur autem hoc uerbo Apostolus vniuersos, quibus onera grauia & importabilia, super humeros imposuisse fortasse videri posset, dicens. Reddite tributa, vectigalia, timorem, honorem, amorem. Diceret enim Iudæus. Vbi nostra libertas, si tot, tantaque debemus? Etiam post Christi susceptam crucem Principibus? Ecce responsio. Nonne te ipsum Regi addixisti? Verum, quod lex præcipit, vt proximos omnes diligas, quomodo autem principem diligis. (nam & is proximus est,) si quod illi ipsi abs te debetur, non reddis? Ab hoc debito quidem, non te eximit Christus, quin potius sancto hoc fraternæ charitatis vinculo, te obstringit. Ita vt hoc vno præcepto, dicat ipse legem omnem consummari. Multitudinem enim onerosam legis veteris, sustulit prorsus hoc vno mandato contentus, vt inuicem diligamus. Ita nanque ait. Hoc est Ioan. 14.
mandatum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei eritis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Nempe ratum habens, quod qui hoc vnum perfecerit, nunquam fornicabitur, nunquam furabitur, nunquã occidet, nunquã mẽtietur falso testimonio, nunq̃ inuidebit, nec aliqd faciet eorũ, quæ lege vetant. Quo itaq; nõ cõuinceris, principem non diligere, si quod illi debes, tu persoluere noluisti? Furaris manifeste, si quod principis est, non reddis illi: qui autem fur est, iam proximum, non diligit, A lege

itaque defecisti, si tributa non pendis. Vides quomodo argumento respõdit, quod à Christiana libertate contra principes sumebatur, his sanè uerbis? *Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit alterum, legem impleuit. Hoc enim non mechaberis, non occides, non furaberis, nõ concupisces, & si quod aliud praeceptum, in hoc sermone recapitulatur, in hoc inquam, Diliges proximum tuũ, sicut teipsum.*

Quod totũ addidit Paulus, propter verbi illius declarationem. Qui diligit alterum, legem impleuit, vt ostendat, quod non loquitur de ceremoniarum lege, aut Iudęorũ, neq; de pharisaicis traditionibus. Illas.n. per euangelium abrogatas fuisse, supra ostẽdimus, sed de
Exo.20. lege Decalogi, in qua hæc præcepta cõtinent. Non furaberis, nõ occides, &c. Illa ergo lex tota (inquit) continet, summatimq; hoc breui sermone perstringitur, quæ legimus in Leuitico. Diliges
Leuit. 19. proximum tuum, sicut teipsum. Propterea, qui proximum suum, velut semetipsum dilexerit, omnia hæc, singulaq; mandata perficiet. Qũo enim proximo nocebit, qui illum tanquam seipsum diliget? Ergo nõ furabitur, ergo nõ occidet, ergo non concupiscet rem alterius: Breuiter, quod nollet sibi fieri, nõ faciet proximo, non cogitabit vt faciat. Propterea sequitur. *Dilectio proximi, malum non operatur.* Concludit. *Plenitudo ergo legis ipsa dilectio,* supple est. Et intelligitur proximi, vt semini messis respõdeat, cõclusio scilicet premissis. Nec tñ,
Matt.22. putes, Paulum euangelio obuiare, quo dr. Primum, & magnum mandatum, in lege est. Diliges dominum Deũ tuũ. Secundum autem huic simile est. Diliges proximum tuum, sicut teipsum. In his duobus pręceptis, vniuersa lex pendet & prophetæ. Potest nanq; in primis dici, quod Apostolus loquitur tantum de ea legis parte, quæ ad proximũ spectat. Plenitudo illius est dilectio ꝓximi. At doctius dicendum. Quod sicut infra. Plenitudo vnius legis, est dilectio proximi. Nam qui proximum diligit, & Deum diligit. Intellige autem, si eum diligit, sicut seipsum. Ne scilicet vadas ad amorem cõcupiscentię. Amore enim concupiscentiæ proximos amamus, cum tñ Deum, non amemus. Verum si aliquem concupiscentiæ amore dilexeris, vti teipsum diligis, & Deum ipsum diligas necesse est. Deus quippe est causa amoris, sicut & bonitatis illi⁹. Ergo & ipse suum instillat amorem, sicut & bonitatem. Quis.n. nutricẽ propter filium amans, non magis filium amat? Qui ergo diligit proximum, sicut seipsum, diligit & Deũ, quia pp Deum proximum diligit. Quod si dicas.

Ioannes dilectus discipulus, vice versa argumentabatur. Non quod, qui diligit proximum, diligit Deũ, sed quod qui proximum non diligit, nec Deum diligat. Qui non diligit fratrem suum, 1.Ioan.4.
quem videt, Deum quẽ non videt, qũo potest diligere? Nempe insinuans. Qui Deum diligit, quem non uidet, à fortiori diligere proximum, quem videt, nõ è contra. A maiori.n. arguere videmur affirmatiue. Si proximum diligimus, ergo & Deum; quem arguendi modum ineptum esse, nemo nisi ineptissimus ignorat.

Tu hac rõne nodum solue. Deus primum suapte natura, diligibilis est, & magis, quia & prior & maior est diuina bonitas, q̃ proximi. At proximus primũ nr̃o occurrit amori, quandoquidẽ Deũ nemo vidit vnquã, proximũ vero semper ante oculos habemus. Propterea uere duri sunt & inhumani, qui pauperes quos continenter uident animam efflare, non diligunt. Vt egregiè dici possit, quod Ioannes dicit. Qui non diligit ꝓximum, quem videt, Deum quẽ non videt, qũo potest diligere? Non.n. à fortiori arguit Ioãnes, sed ab eo, quod primũ nobis occurrit, qui cõsueuimus ex his, quæ animus primo nouit, ad incognita surgere, & quasi confricari incalescentes, ad ꝑorum amorem rapi.

Vnum tãtum dubium est. Quia Paulus hic inquit. *Dilectio proximi malum, non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.* Argumentum.n. videt nullius esse valoris. Nam, non sufficit declinare à malo, sed oportet facere bonum. Et hoc lege præcipit, vt patet. Oportuit igitur addere, Dilectio non operatur malũ, & operat bonum. Ergo plenitudo legis, quæ

iubet

iubet vt caueamus mala, faciamus aũt bona, est dilectio: Aliter nõ sequit᷑. Ergo est plenitudo legis. Plus.n.in lege conti net, q̃ non facere malum. Verum & hoc, in Pauli uerbo intelligitur, licet nõ exprimatur. Qui enim non facit bonũ, cum tenetur & potest, malum operat᷑. Qui non pascit pauperem, cũ esurit, & põt pascere, occidit. Si non pauisti (inquit, Pater ille sanctissimus.) occidisti. Non erat aũt explicandũ hoc ab Apostolo. Dilectio proximi operatur bonũ, quia non omnes semper proximo proficere pñt, quamuis semp diligant. Põt nihilominus semp quilibet nõ obesse. Propterea hmõi pręcepta negantia adduxit Apostolus. Non occides. Nõ furaberis, &c. à quorũ transgressione nemo potest vllo unquã tempore excusari. Si.n.semper iuuare illum non potes, quo tuorum laudũ opera, illustris & clarus habeatur, atq; eius nomen celebret᷑, qñ non potes, non illius famę derogare tuis confictis mendacijs? Si non tpe omni, illius diuitias augere potes, qn non potes, non minuere, non furari, fraudibus, vi, technis? Si non interdum illius vxorem, quam alius rapuit, manu forti inuiolatam seruare, potes, qñ non potes non rapere, non adulterari? Si non diu, vt pro illo depręceris pseuerare potes, bonaq; illius desideres, q̃ non habet, quando non potes nihil mali illi impręcari? nihil quod eius sit tibi concupiscere? Si illum periclitantem eripere, non nunquam nõ potes, qñ nõ potes, non occidere, non iugulare? Hęc itaq;, quæ semper quisq; cauere potest, præcipitur ne faciamus, in lege, quæ dubio procul nemo faciet, qui proximum diliget sicut seipsum. Intellige autẽ, sicut seipsum diligere debet. Nam qui di- Psal.
ligit iniquitatem, odit animam suã. Qui vero sibi nequã, cui bonus? Sequitur.

Et hoc scientes tempus, quoniã hora est iã nos de somno excitari. Miluus, hirundo,
Hier. 8. turtur, & ciconia (inquit Hieremias) cognoscunt tempus suum. Hierosolyma
Luc. 19. autem non cognouit tempus visitationis suæ, inquit Christus. Nos ergo tempus nim, nostræ inq̃ salutis cognoscamus.
Eccl. 5. Omnia.n.tempus habent, & suis spatijs transeũt vniuersa. Ecce tps acceptabile. O Iudęi. O Gẽtes. O uos oẽs q 2. Cor. 9.
Romæ estis. inquit Paulus. Ecce dies salutis. Intelligamus igitur, meditemur, consideremus, felicia expectataq; tẽpora aduenisse, quę patres nr̃i futura qñq; sperabant, & credebant, & pro temporis huius qualitate, operemur. *Et hoc ergo*, idest, & hanc dilectionem, & hanc legis plenitudinem, & hanc iustitiæ rationem, & hæc omnia, quæ dicta sunt, ab initio duodecimi capitis hucusq;, p̃stemus, hilari animo corpora nostra hostiã Deo sanctam, viuentem, placẽtem, offeramus, rationabilem cultum nr̃m. Ne conformes simus huic seculo, trãsformemur nouitate sensus nr̃i, vtamur diuinis donis, nõ abutamur. Nemo de se præsumat. Odiamus malum, adhęreamus bono. Fraterna charitate mutuo colligemur. Honore nos inuicẽ præueniamus. Ferueamus spũ, gaudeamus spe. Tribulationes æquo animo feramus, orationibus insistamus. Sanctorũ necessitatibus communicemus. Hospitalitatem sectemur. Benedicamus persequentibus nos. Et nemini maledicamus. Gaudeamus gaudentibus, Cũ flẽtibus fleamus. Idipsum inuicem sentiamus. Ne efferamur animo. Ne quicq̃ magni nobis arrogemus. Nulli iniurias rependamus. Pacem cum omnibus habeamus. Vincamus in bono malum. Dimittamus debita debitoribus nr̃is. Deo obediamus. Principibus, qui Dei vices agunt, ac primum Ecclesiasticis, q̃ Laicis, super omnesq; ter maximo summo, Sanctissimoq; Pontifici subiecti simus, ex animo. Reddamus quod illis diuino, naturaliq; iure debetur, tributum, cẽsum, honorem, timorem, honorem. Nos subditi omnes, qui eorũ mẽbra sumus. Illi.n.sunt capita nr̃a, nos inquã mutuo fraterna dilectione foueamus. Alter alterius onera portãtes. Ne- Gal. 6.
mo quippe est, q alterius ope nõ egeat. Vnusquisque ergo alium, tanq̃ seipsum diligat. Cessẽt omnino furta, adulteria, homicidia, falsa testimonia, cõcupiscentiæ. Agamus pro virili, vt virtutibus omnibus saginemur. Et hoc scientes, tempus iam aduenisse, qñ. *Hora est iam nos de somno surgere.* Tẽpus inq̃ est, nos oẽs de somno Gentilicię supstitionis: de som-

no pharisaicæ cæcitatis, de somno communis hoīum inscitiæ, excitari: sic itaq; habes & contextum, & contextus expositionem: atq; simul sensum uerborum Pauli hoc in loco. *Et hoc, scientes tempus, quoniam.&c.* Neq;.n. debet legi, & hoc scientes, neq; & hoc scientes tēpus, sed & hoc, sciētes tp̄s, *quoniam hora est*, &c. Constructio autem hæc est. Et hoc, qm̄ hora est iam nos (scientes tempus) supple esse, de somno surgere. Vt illud sciētes tempus, pro parenthesi interponat, Hortatur itaq; his uerbis, immo nō hortatur, sed magna ut ita dixerim uehemētia cogit, vsq, ad huius capitis finem, ex tempore, ex statu christianæ religionis, bonis operibus incumbendum, insudandumq;, vt regnum celi, quod olim omnibus conclusum, nunc Christi beneficio omnibus reseratum est, ingrediamur. Vtiturq; tribus metaphoris, quibus per antithesim persuadere intēdit, dimittenda esse peccata, virtutibusque uacandum. Prima est somni & uigiliæ, dormientes quippe iacemus, ex somno surgentes, vigilamus. Secunda est, noctis & diei. Nocte.n. prædones & fures, ocultis armis muniti, urbem circumeunt, operaq; faciunt digna tenebris. Nam qui male agit, odit lucē. (Ioan. 3.) Instar ferarum, de quibus dr̄. (Ps. 103.) Posuisti tenebras & facta est nox, in ipsa pertransibunt bestiæ syluæ. Effrenis quoq; iuuētus, lasciuijs intenta & libidini, noctem obseruat. Iuxta illud. Oculus adulteri, obseruat caliginem. (Iob 24.) In die aūt orto sole, boni uiri à mane vsque ad uesperam, exeunt ad operationes suas. Nec timēt, etiam si arma deferant palam. Nā eorū arma, sunt arma lucis nō tenebrarum. Quis ergo non uelit magis luci militare q̄ tenebris: virtuti quàm uitio? Tertia est, vestium, quæ nocti conueniunt, & quæ diei. Nemo.n. est, qui non studeat vt minus sordidus appareat in die corā exteris, quàm in nocte coram domesticis. Ecce dies (inquit Paulus, honestis ergo uestibus virtutum induamur. Ethnici in nocte fuerunt, qui falsam Deorū superstitionem, pro uera religione coluerunt. Iudæi in crepusculo erant, quibus orientis solis aurora aduentum indicabat. (Luc. 1.) Nūc clara dies appropinquauit. Visitauit.n. nos Sol iustitię, oriēs ex alto. (Luc. 1.) E somno itaq; peccatorū expergiscamur, vigilemus. *Opera tenebrarum, abyciamus, induamur arma lucis.* Ita vt in hac die, honeste coram omnibus ambulemus Neq; tanquam sordidi despiciamur, probroq; celi ciues nos habeant, qui decora ueste non uiderint nos amictos. Hoc est itaq;, id quod molitur dicens. *Nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus.* Cum scilicet credidimus illam affuturam. Iam.n. uenit saluator, qui tot annorum milibus expectatus fuit, & desideratus. Salus gratiæ accessit, salutem gloriæ expectamus. *Nox praecessit*, In Gentibus, nullis siderū flaminis illustrata. Iuxta illud. Nec siderum limpiditæ flammę, illustrare poterat noctem illam. (Sap 17.) In Iudæis autem diuino lumine, non vacua prorsus. Iuxta illud. Nox illuminatio mea. (Psal. 138.) Vmbram.n. habuit lex futurorū bonorum. *Dies autem.* Oriente super terram sole Christo, de quo illud. Oriens nomen eius. (Zac. 6.) *Appropinquauit.* Vide Pauli sapientiam. Non dicit. Dies uenit, vel dies est, sed appropinquauit, Plena dies, nō est gratię acceptio, sed erit æternæ uitæ possessio De qua die illud est. Melior est dies una, in atrijs tuis super milia. (Ps. 83.) Appropinquauit ergo hæc dies per gratiam. Crescet autem per gloriam, iuxta illud. Iustorū semita, quasi lux splendens, & procedit & crescit in perfectam diē. (Pro. 4.) *Abyciamus ergo.* Non ipsa Dei gratia abijciat, sine nobis, nos ipsa adiuti gratia, abijciam⁹. *Opera tenebrarum*, Mala, qualia in tenebris fiunt, quæ turpe est etiam fari. Iuxta illud. Nocte turpitudinē suam faciebat. (Pro. 7.) Et illud. Qui dormiunt in nocte, dormiunt, & qui ebrij sunt nocte, ebrij sunt, nos qui diei sumus, sobrij sumus. (1. Thes. 5.) *Et induamur arma lucis.* Virtutes, quæ arma dicuntur, quia nos inuicta firmitate tuentur, hostesq; conterunt sub pedibus nostris. Iuxta illud. Induti lorica iustitiæ, galeam salutis assumite, & gladiū spūs, quod est verbum Dei. (Eph. 6.) Per arma iustitiæ à dextris & à sinistris. (2 Cor 6) Induite armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli. *Arma* vero *Lucis*, quia splendidæ, pulchræ, delectabiles, cælestes, subtiles, vtiles, sicuti lux ipsa, qua nihil

nihil pulchrius, nihil delectabilius, nihil subtilius, nihilq; mundo vtilius. *Sic* inquã induamur, *vt in Die*, ista gratiæ
Ps. Christi. Hæc dies quam fecit dominus, exultemus, & lętemur in ea. *Honestè am*
Philip.2. *bulemus*. Tanquã filij scilicet lucis, & nõ tenebrarum, filij in medio nationis prauæ, atq; peruersę, lucentes tanquam luminaria mundi. Ambulare aũt honeste, vel vt filius lucis, est in melius proficere. Deficit enim, qui non proficit. Vn
Ioan.9. de illud. Me oportet operari, donec dies est. Verum id à contrario exprimit Paulus, declarãs quid sit inhoneste ambulare. Vnde sequitur.

Non commessationibus & ebrietatibus, nõ cubilibus & impudicitijs. vel lasciuijs. *Non contentione & æmulatione.* Hoc quippe est inhonestè ambulare. Hæq; sunt opera tenebrarum, quæ abijcere oportet, eorum crapulę, quorũ Deus uenter
Philip 3. est. Fornicationes. Fornicatores.n. &
Heb.13. adulteri, cęlorum regnum nõ ingrediẽtur. Inuidiæ. Inuidia nanq; mors introi
Sap.2. uit in orbem terrarum. Tribus aũt binarijs, explicat hæc Apostolus. Primus binarius gulæ uitium tangit. Secundus Luxuriæ. Tertius Inuidiæ. Gulæ morbo laborabant Gentes. Inuidiæ Iudæi. Luxuriæ, vterq; populus. Iccirco potissi
Prou.23. mum hæc tria peccata tetigit Apostolus. Contra Gulam illud est. Noli esse in conuiuijs potatorũ, eorũ qui carnes ad
Amos.6. comedendum conferunt. Contra luxuriã. Veh qui lasciuitis in stratis uestris, & dormitis in tectis eburneis. Contra contentiones. Si quis contentiosus ui- 1.Cor.11
detur esse inter uos, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei. *Sed induimini Dominum Iesum Christum.* Induere autem Christum, est illũ opere imitari, illiusq; virtutes pro tegumento nostrarum sordium assumere. O vestem prætiosam. Hæc est illa uestis nuptialis, de qua illi dictum est. Quo- Matt.22.
modo huc intrasti, non habens uestem nuptialem? *Et curam carnis ne faciatis in desiderijs.*

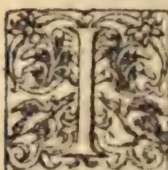
Spiritu itaq; ambulare oportet. Id nãque huic opponitur, quod est, curã carnis habere ad desideria. Iuxta illud. Spiritu ambulate, & desideria carnis non Gal.5.
perficietis. Curam carnis facere, est carnem curare, sollicitudinem de carne habere, secundum desideria vel concupiscentias eius. Hoc ergo ne fiat, monet Paulus. Ideo vero dixit, ad desideria, vt intelligas, non omnino carnem negligendam esse. Nemo.n. carnem suam vnquam odio habuit. Prouidendum itaq; Eph.5.
carni est, iuxta necessaria, nõ iuxta eius desideria, secundũ quod opportunitas exigit, non secundũ quod concupiscentia, libidoq;, & voluptas exposcit. Vnde illud. Habentes victum & quibus tega 1.Tim.6.
mur, his contenti sumus. Nã victus & vestitus, christianorũ diuitiæ. Hæc quĩ obseruat, iam lucis arma suscepit, à somno surrexit, compositèq; & honestè ambulat, vt omnia metaphorę triplicis sensa, concludamus. Et est finis huius tertijdecimi capitis. Sequitur.

CAPVT

CAPVT QVARTVMDECIMVM.

Nfirmum autem fide. vel *Eum autem, qui infirmatur fide.* τον δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει. *Assumite, nō ad dijudicationes disceptationum.*

Mentem Apostoli, in vniuersum primò spectare oportet, mox ad uerba facilè descendemus. Eorum qui Romæ in Christum credebant, dum hæc epistola scriberet: multi ex iudaismo, multi ex Gentilitate conuersi fuerant. Gentiles cum audissent Hierosolymis, Concilio illo Apostolico decretum esse, vt delectus ciborum ille, quem tanta diligentia præceperat Moses in lege, Christiana ista libertate, abrogaretur, magna lętitia fruebantur in domino, nihil ad mensam discernentes, sed omnia bona fide, quæ illis apponebantur, comedentes. Eoq; libentius, quò diuturno vsu Gentilitatis, nescio quid naturæ simile contraxerant, vt esculentis omnibus vescerentur: horrerentque mosaicam illam seruitutem, quæ suillam carnem, plurimaq; alia edulia prohibebat. Contra uerò. Iudæi, libertatem istā ab Apostolis permissam, magèquā concessam existimantes, nempe quia iudaicæ religionis zelo, adhuc detinebātur, prę scriptam escarum legem, magna perseuerantia & constantia obseruabāt. Nō enim confidebant citra culpam posse, à lege tam cito recedere, in qua nati & aliti fuerant, neque carnem suillam, cibosque reliquos, quos longa consuetudine refutauerant, citra nauseam, tanquam horrescente stomacho, manducare. Ita fiebat, vt discumbentibus illis in mensa, alteri alter obijceret, & obmurmuraret. Inuehebantur Gentes contra Iudæos, quod iudaizarent, nec christianam viuerent uitam. Iudæi vero cōtra Gentes, quod uoraces essent, atq; gulones, qui à nullis escis abstinerent. Non longe dissimilis contentio erat inter vtrumque populum, de ieiuniorum temporibus, & festorum, letitięq; & mœroris. Obseruabant Iudæi adhuc suas ferias, dies lætas atq; atras, quas lex pręcipiebat Gentes, illas onerosas dierum distinctiones, ferre non ualentes, quādo illis libebat, ieiunabant, comedebant, gaudebant, tristabantur: nullo delectu habito, vt non ciborū, sic nec horarum. Ob id irreligiosi à Iudæis, Ethnici habebantur. Contra, ab Ethnicis superstitiosi Iudæi. Causa Gentium, certè fauorabilis erat. Iudæorū nanq; lex, & omnia quæ in lege erāt, iuxta Paulum, fuerant vsque ad correctionis tempus imposita. Propterea, cum in tipo & figura futurorum, & scripta & gesta essent, illis aduenientibus, cessare debebant, sicut figmentum luti, quod artifices formare solent, antequam uerum opus ex ęre, auro, vel argento, efficiant, quam primum illud expletum fuerit, vt inutile, & vanum confringitur. Verū enimuero, in hoc vno delinquere videbantur, quod Iudæi, cum nōdum id exactè intelligerent, & idcirco perfecte fidere nequaquam possent, omnia munda esse mundis, tanquam imbecilli suscipiēdi erant, excusandi, docendi, in lenitatis spū instruendi, non reprehendēdi, non obiurgandi, misereri potius eorū oportuerat, quàm illis infestos esse calumnijs & maledictis In desperationē nanque acti Iudæi, à gentibus, ne iudaicæ religionis zelo à carne suilla abstinere crederentur, detrectarenturq; tanq̄ iudaizantes, ab omnibus carnibus & piscibus abstinebant, & oleribus tantū vescebātur. Hinc autem, deinde acrius contra Gentes insurgebant, quod ipsi vt vere Christi imitatores, & religiosi, in tam magna abstinentia viuerent. Heb. 9.

Gentes

Gentes adhuc tanquam atheæ, vętri seruientes non Christo, nihil non admitterent, ieiunia, ciborumq; delectum omnino posthabentes. Vides quantum offendebat Iudæos illa Gentium maledicentia? Superbiebant enim, & una abstinentia freti, contra libertatem euangelicam, pacem omnem perturbabant. Venenoque illo pharisaicæ elationis, uirorem omnem bonorum operum mortificabant. Apostolus ergo, solita sapientia, vtrique vult mederi, ne escarũ & potus causa ammitteretur Dei regnum, qđ iustitia interiore, pacatisque animis confirmatur. Medela autem tanti morbi hæc est. Vos qui Christianam amplexi estis libertatem, agite, vt vestra opera, imbecilli erigantur, doceãtur, ædificentur. Interim autem nonnihil, tam magnæ libertatis remittere, opere prætium fuerit, ne cibis offendãtur, vel scandalizentur illi, pro quibus Christus mortuus est. Nonne enim graue peccatum est, suorum fratrum saluté cibis posponere? Quid nanq; tibi proficit Christiana libertas, si eam ad proxi-
1.Cor.8. mi pernitiem vsurpaueris? Ego si scire, propter escam scandalizare fratré meũ, non manducarem carnes in æternum. Vos vero Iudæi, qui adhuc pusilli estis in fide, & tanquam nutãtes, fortiorum qui vos substineant, ope valde egetis, ne quæso de illis male iudicetis, quod omnia tanquam munda manducent. Verè enim, nihil in euangelica lege rei-
Act.10. ciendum. Quod ergo Deus purificauit, vos ne communia, vel immunda dixeritis. Vestram imbecillitatem agnoscite potius, & ne illorum libertatem culpate, qualescunque sint: Cum sint de familia domini, eorum iudicium Deo derelinquite, non ipsi vobis temerè vsurpate. Hac arte itaq; vtitur Paulus, cum Romanis. Quæ unquã quæso sapientia maior? Accedamus modo ad Textum.

Infirmum autem fide, Iudæum népe, carne robustum, pusillum spiritu, diuitem litera, & sensu inopem. Rectè autem. *Qui infirmatur*, non *Infirmum*, vt intelligas Iudæum, non modo infirmũ esse, sed in dies magis infirmari. *Assumite*. Vobis adiungite, vt instruatur, ne illum à vestro consortio expellite Gentes, tanquam iudaizantem, & non christianum. Christianus est, sed pusillus.
Veh autem illi, qui scãdalizauerit vnũ ex pusillis. Matt.18.
Infirmum autem illum vocat, quod adhuc non exacte cognoscat Christi beneficio factum esse, vt iugum illud legis graue, e ceruicibus nr̃is, sit excussum. Sintq; omnes cibi modo puri & mundi, quorum magna pars olim habebatur immunda. Vides paulinam artem? Cur nõ miraris? Cum.n. Gentes pungere uideatur, expungit tñ Iudæos. Illos enim vocat infirmos, tirones, dicitq; Gétium egere opera, vt ab eis erudiantur, confirment, instruantur. Ete-
nim, cum deberetis magistri esse pro- Heb.5.
pter tempus, rursum indigetis, vt uos doceam, quæ sunt elementa sermonũ Dei. Sequitur.

Non ad diiudicationes disceptationum. Hoc est, quo culpari poterant Gentes. Disceptabant enim, cum Iudæis, illosq; cum simul essent, culpabant, iudicabãtque, tanquam iudaizantes. Sed & hac ipsa ratione culpantur Iudæi, quod talia eorum opera essent, vt à Gentibus olim profanis, non uere Christiani esse iudicarentur. Ex fructibus nanque eorum, cognoscebantur ab eis. Fouete ergo Gentes, inquit Paulus, Iudæos ipsos, non iudicate, non disceptate, non repræhendite. O magnam tanti Apostoli sapientiam. Sed continuationem forte desideras ad præcedens capitis hui⁹?
Ecce. Plenitudo legis dilectio. Quomo- Rom.13.
do autem proximum diligis, tu qui perfectus es, si illum non foues tua opera indigentem? Infirmum ergo assumite. Item. Induimini dominũ Iesum Christum. Nisi infirmo opem feras, quomodo Christum induisti? qui pro nobis infirmus factus est, vt nos confirmaret? Adhuc. Carnis curam ne feceritis. Iam si tibi tantum placere studes, si nõ aliorum salutem procuras, quæ carnis sunt sapis, Ergo & infirmum fide assumite. Non repellite, non abdicate, non contẽnite, suscipite, fouete, vt uestra firmitate fultus, & ipse firmitatem consequatur. Hoc est enim sentire, quæ spũs sunt. Nam spũs nõ querit, quę sua sunt tantum. Intelligis igitur, quæ Christiana

charitas

charitas exigat? vt ex infirmitate peccãtes assumas, erudias, ne spernas, ne induulges, ne dilaceres, ne accuses, excuses potius, & fraternè corripias.

Declarat autem Iudæorum infirmitatem, Gentiumque firmitatem, primo quo ad cibos, secundo quo ad dies. *Hic quidem oĩa fidit mãducare.* Gẽtilis in Christi fide firmior, atq; fundatior, confidit posse citra culpam, cibis vesci omnibus, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione. *Hic vero infirmus. ἀδυνᾶν.* Ecce vulnus Iudæi, quem scrupuli conscire angunt, quod adhuc ignoret abrogatam esse legem. *Olera manducat.* herbas, poma, fragra, vt dum abstinet, deinde ab esculentis, quæ lege interdicuntur, non credatur id iudaicæ legis zelo facere, quo tamen mirum in modum detinetur. Vides quomodo Ethnicum, à fiducia laudat, hunc ab infirmitate vituperat? Ecce autem Apostoli admonitio. *Qui manducat.* Ethnicus, qui fidit, & confidit, in cibis delectum habendum non esse, ac propterea vescitur omnibus indiscriminatim. *Non manducantem?* Iudæũ scrupulosum, *Non spernat*, iurgijs non exagitet, non lacessat iniurijs, non probris afficiat, fraternè corrigat, moneat, doceat, non callumnietur, nõ contemnat. Hoc (vt reor) vult dicere Apostolus. Nã non dicit. Dimittat, non curet, non arguat. Sed non spernat. Intelligit ergo erudiat, instruat, confirmet, non negligat adeo, vt in infirmitate persistat, sed illum assumat, vt sanetur. *Et qui non manducat.* Iudæus, qui oleribus tantum vescitur, ab omnibusque alijs cibis abstinet, etiam iudaica lege concessis: ne iudaizare depræhendatur, *Manducantem*, Ethnicum, scilicet bona cõscientia omnibus vescentem licitis, & prohibitis lege, *Non iudicet.* Nedum non spernat tanquam voracem, ventrique ingluuiẽ saturare volentem, sed nec etiam prauũ iudicium afferat, nihil mali cogitet de hac ipsius libertate & fiducia. Vides quomodo Gentibus, contemptum dũtaxat Iudæorum interdicit? At Iudæis etiam iudicium, de Gentium actionibus, vt ostendat Iudæos longe esse Gentibus inferiores. Superiores enim, non modo iudicant, sed spernunt inferiores. At inferiores iudicant, quidem, sed superiores non spernunt. Qui itaque perfectus est, (inquit Apostolus) si superior fuerit, non contemnet, si inferior, non temere iudicabit. Prosequitur autem in Ethnici fauorem, Christiana libertate fruentis, quem Iudæus impudenter coarguit. *Deus enim illum assumpsit.* O magnum Dei fauorem. Deus Gentilem ipsum assumpsit. Ad quid? ad hanc libertatem, quamuis exter fuerit. Ab omni nihilominus illum labe curauit, ineffabilemque illi contulit gratiã: illum sibi fecit familiarem, peculiarem seruum, vt non seruire legi, sed illi soli teneatur. Nota autem emphasim. *Deus assumpsit*, non homo *illum*, Ethnicum confidentem, non Iudæum scrupulosum. Maiore ergo ratione arguere potest Gentilis ipse, quàm argui à Iudeo, iudicare, quàm iudicari. *Tu quis es.* Circuncise? cuius auctoritatis? *Qui iudicas*, temerè, *alienum seruum*? bono & malo animo fieri potest, vt indifferenter quispiam cibis omnibus sine delectu uescatur. Esto ergo iudiciũ hoc Dei, qui cordium dominus est, num vt uentri inseruiat, manducet omnia Ethnicus, aut meditationibus internis intentus, exteriora hæc, nec animaduertat quidem, sed dies, cibosque vniuersos pares esse ducat, nec ulla ratione discernendos. Cum enim uides, Pontificis seruum, familiarem, vniceque dilectum quidpiam agere, quod illi placere possit, & displicere. Num debes illico iudicare, quod in Pontificem machinetur? Minime. Iu dicet Põtifex qui eum in suã gratiam assumpsit. Tu potius iudicare debes, quod Põtifex, tàm magni iudicij, nequaquam illum sibi asciuisset, illius fidelitatem non expertus. Si ergo uides Ethnicum, tam impense à Deo dilectũ, carne suilla, omnibusque ędulijs sine discrimine vesci, cur tu temerarie Iudęe, minus de illo sentis, quàm sentiendum sit? Iudicet Deus, qui occulta nouit, qui illum assumpsit, vt peculiarem seruũ. Nanq;. *Seruus proprio domino stat, aut cadit.* Si stat in fidelitate, stat proprio domino, idest lucrum domini est. Si à fidelitate cadit, domino cadit, idest dãnum

num domini est. Iudicium igitur domino relinquatur, ipse disquirat, examinet, vestiget, Num fidelis seruus ille sit, vel non. Nihil enim tibi eueniet lucri vel dãni, si fidelis vel infidelis fuerit. Tu vero ne quæso sis curiosus, vt velis hanc similitudinem serui & Ethnici, Dei & domini per omnia quadrare. Nam neque lucrum est Dei, si stat Ethnicus in fide, neque damnum si à gratia
Iob 33. cadit. Iuxta illud. Quid illi nocebis, si iniustus fueris? Et si bene egeris, quid recipiet? Nisi uelis dicere, & Dei gloriam, bonis operibus inter homines di-
Matt. 5. latari. Iuxta illud. Vt uideant opera uestra bona, & glorificent patrem uestrũ qui in cęlis est. Malis quoque diuinum nomẽ blasphemari. Iuxta illud. Nomẽ
Rom. 2. Dei, pp vos blasphemat' inter Gentes.

Quia autem ex hac similitudine, non videbatur Paulus, plenè Iudęum cohibuisse, dicens. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Domino proprio stat, aut cadit. Hac enim disiunctiua, sub dubio posuisse visus est. Num Ethnicus, qui omnia citra culpam mãducari posse confidit, stet in fide, an non? Vtrum sit conscientia eius bona, an non? Vtrũ tandem, sit saluandus vel non? Iudicauit quippe ex arbitrij libertate, vtrumque euenire posse, diuisim intellige. Propterea, in illius fauorem, modo alteram partem concludit, dubia in meliorem partem interpretatur. *Stabit autem.* Ne tamen inde Gentilis extollatur, existimans Apostolum sentire, qd ipse sua virtute staret, & non caderet, eum reprimit. *Potens est enim Deus.* Vel potest enim Deus *Stabilire illum.* Vnde & textus Græcus non habet, stabit autem, sed stabilietur autem, σαθήσεται δὲ. Insinuans apertè, quod non ex se stabit, sed ex aliena ope. Tunc autem explicat, ex diuina, cum dicit. *Potens est enim Deus stabilire illum.* Nam ut ostensum est, etiam suscepta gratia, nemo potest in illa stare & perseuerare, nisi Dei dono, propter quod petimus semper. Tua nos Domine gratia, præueniat & sequatur. Humiliatur ergo Ethnicus hoc uerbo, & simul attollitur. Humiliatur cum ostendit, quod ex se stare non posset: attollitur cum diuinum fauorem, tam eximium esse intelligit erga seipsum, vt omnino sit stabiliendus, ne cadat. Principum serui, non illorum fauore permanent fideles, nec illorum culpa, à fide cadunt: virtus propria est si pmanent, culpa propria si cadunt. Verum qui Deo seruiunt, diuina gratia permanent, & stant. Qui tantum cadunt, suo ipsorum vitio cadunt. Multis enim est causa standi Deus, nemini uero cadendi. Et hæc de cibis. Sequitur modo de diebus. Et continuatur ad illud uerbum, in principio. Infirmum fide assumite, non ad diiudicationes disceptationum. Hic quidem fidit, manducare omnia. Hic vero infirmus, olera manducat. Statim ergo subijciatur. & *Hic quidem iudicat diem ad diem*, tanquam infirmus. *Hic autem iudicat omnem diem*, tanquam perfectus. De iudicio autem collationis, est sermo, cum dicit. *Hic* scilicet Iudæus, *iudicat diem ad diem.* Et sensus est. Confert diem, ad diem, saturniã ad solarẽ, saturniãq; pfert. Cũ aũt dicit. *Hic vero iudicat omnem diem*, accipitur iudicium pro electione, & forte vtrobique iudicium, pro electione accipitur. Nam textus ni fallor, non dicit diem ad diem, sed diem præter diem ἡμέραν πάρ ἡμέραν. Et tunc non est sensus, iudicat, idest confert, sed iudicat, idest eligit diem aliquam, præter aliam diem, aptam scilicet lætitiæ, mærori, ieiunio, ferijs, & cæt. Gentilis vero, omnem diem eligit, sine discrimine. Ecce modo sententia, & decisio Apostolica, & de cibis & de diebus.

Vnusquisque propriæ menti satisfaciat. Neminem laudo, neminem repręhendo, bono & malo animo possunt distingui tempora, atque esculenta. Itemque bono & malo animo possunt paria duci omnia. Adsit ergo bona, discernendi intentio cibos & dies, & non discernendi, & tunc vnusquisque proprio iudicio faciat satis. Nam neque discernere, neque non discernere, suapte natura peccatum est. Sed omnia licent, modo mala intẽtione illicita nõ fiant. Et si quis aliter euangelizauerit, anathema sit.

Verum

Verum non est dissimulandus locus iste Apostoli: tanta animositate pro libertate euangelica defendentis, & eos, qui dies omnes atque escas pares ducunt, & eos qui magnam, escarum atque dierum habent rationem. Hinc.n. ansam acceperunt, qui ieiuniorum legem, ciborum delectum, sacros dies festos, vniuersasque cæremonias exteriores, tanquam onera importabilia, & quæ nos Iudæos non Christianos faciat, pro uiribus tollere nituntur, quasi ab oscuris homunculis, & non potius à sanctissimis Ecclesiæ Christi procerib', præscripti fuerint quidam dies, quos solennes & festos appellamus. Itemq; statuta ieiunia, interdictusq; ieiunij tépore, carnium vsus. Vt enim in primis statos dies defendamus. Origenem adduco, scriptorem uetustissimum, Apostolorum temporibus satis proximum. Floruit quidem ante trecentos & mille annos sub Alexandro principe Mammeæ Filio. Is ergo contra Celsum testatur, sua ætate dies festos, dominicos, parasceues, & Pentecostes ab omnibus fidelibus celebrari solitos. Sed quid Origenem adduco? Paulus Apostolus, suo tempore festum Pétecostes apud Ephe-
1.Cor.16. sios celebrauit. Permanebo īquit Ephesi, vsque ad Pentecosten. Quem locū ægregiè annotauit Ambrosius. Nec mihi dicas. Pentecosten intelligit Iudæorum, non christianorum. Ephesij.n. Gentiles erant ad Christum conuersi. Tantum abest ergo, vt cum Gentilibus iudaizarit, vt plus abesse non possit. Qua fronte ergo dicunt isti', Pauli tempore dies festos nesciebat Ecclesia? Oportebat, (vt ratione agamus) cum iudaici sabbathi obseruatio aboleretur, aliquem dié in ebdomada institui, quo Deum coleremus. Sicut euangelium legi, sacerdotium sacerdotio, circuncisioni, baptisma successit. Cur non, & vna dies sabbatho succedere debuit? Adde. Nanque & morales Philosophi, de iure naturæ esse dicunt, vt una dies in ebdomada Deo optimo maximo dedicetur. Inde igitur dominica dies, (vt verbis magni Ambrosij utar,) nobis solennis esse cæpit, quia in ea saluator, uelut sol oriens resurrectionis luce emicuit. Hinc & illam dié, excellenti quadam alia dignitate, fecit illustrem. Nā magnæ illę, Ioannis Euangelistæ reuelationes, die dominica factæ sunt. Ita eṁ inquit ipse. Fui in spiritu in dominica die. Vis vt fortius, quid tibi dicam? Ecce. Eadem est ratio de die & de hora. Nec enim puto te huic aduersaturum. Apoc.1.
Legimus autem, Petrus & Ioānes ascédebant in templum, ad horam orationis nonam. Pater familias, exijt primo mane ad horam tertiam, sextam, & nonam, & vndecimam, vt cōduceret operarios in vineam suam. Christus dicit. Act.3. Matt.20.
Nondum uenit hora mea. Et Ioannes. Ioan.2.
Nemo misit in eum manus, quia nondum uenerat hora eius. Omnem itaq; impietatem superat, dicere, superstitiosos esse, qui aliquem statum diem obseruāt in Christiana religione. Adhuc. Par ratio est de loco & de tempore. Atqui de loco orationis, tam magnā curam habuerunt Apostoli. Erant eṁ Ecclesiæ, in quibus conueniebant christiani, & pro percipiendo dominici cor- Ioan.7.
poris sacramento, & pro collectis. Vnde Apostolus, in eos inuehitur, qui in ecclesia manducabant. Scribit Lucas, quod Apostoli, quotidie stabant in templo, cum tamen Paulus dicat. Hic cum cęli & terræ sit dominus, non in manu factis templis habitat. Christus semper erat in templo. Petrus cum Ioanne oraturus ascendebat in templum, cum tamen Paulus dicat. Volo uiros orare in omni loco. Quis ergo existimare potest, quod sicut ex Apostolis instituta sunt templa: ita non & tempora, quib' colatur Deus omnipotens? Sunt ergo mihi crede, stati quidam dies, pro Deo colendo, sicut & ecclesiæ quædam diuino cultui dicatæ, cum tamen vbiq; coli possit. At inquies. Statos hosce dies dominicos, itemq; vniuersos illos, qui in honorem eorum & memoriam celebrantur, quę pro nobis vel gessit, vel passus est Christus, probamus omnes. Sed tam magnum dierum otiosorū numerum, qui ad animorum & corporū dissolutionem magis, quàm ad ueram pietatem vimhabent, probare nō possumus. Quasiuero, non & priscis temporibus, festa non Christi modo, non 1.Cor.11 Act.2. Act.17. Matt.26. Act.3. 1.Tim.2.

Virginis,

Virginis, non Apostolorum, sed etiam sanctorum Martyrum solennia haberétur. Diuus enim Augustinus meminit diei sollennis sancti Cipriani. Itemque sancti Lauretij, quem huius templi tutelaré colimus. Hieronymus in Epistola, ad Galatas inquit. Pro varietate regionum, diuersa in honorem martyrũ constituta fuere festa. Quod si hinc auocantur homines magis à diuino cultu, quàm promoueantur, quid inde? Num ob id Cāticum illud amatorium.
Cant.1. Osculetur me osculo oris sui, &c. è sacris literis detrahédum est, quod lubrici homines perditis furoribus acti, ne dicam amoribus, suauissimo illo carmine pelliciantur? Non est carnem in crimine, sed furentis libido. Ad hunc ergo modum, sanctum esset omnem diē ducere feriatum, quo Deo uacamus, at si inde perditi homines, delinquédi ansam accipiunt, num propterea festi dies abutendi? Vestram ignauiam culpate, qua toto corde terrenis hisce rebus absorpti, etiam dies festos, quos sancta Ecclesia instituit, vt in illis domino vigilátius seruiatis, in ludis, in choreis, in saltibus, in uenationibus, utinam & non in negotiationibus, & in scortationib⁹, expenditis. Culpanda pia mater nō est, culpandi estis vos ingrati filij. Quæ unquam Gens fuit, tàm barbara, tàm corruptis, perditisque moribus, quæ non aliquas quorundam dierum religiones haberet, &c hos quidem atros męrori deputaret, illos uero festos atq; lætos celebraret? Tàm magna, tàm ingentia sunt beneficia illa, quæ nobis christianis contulit Deus optimus Maximus, vt non vnam duntaxat diem, quemadmodum Hæbræi, sed omnes dies indifferenter, festos ducere conueniret, vt dicere possemus. Per singulos dies be-
Ps 33. nedicimus te. Benedicam dominum in omni tempore. Hoc enim, qui perfecti sunt, reipsa perficiunt. Sicut, nanque per singula momenta, diuina beneficia recipiunt: ita perpetuo diuinis obsequijs mācipati, nulla die, nulla hora, hostiam uiuam Deo, non se se immolant. At quia pleriq; imperfecti sunt, qui vel nolunt, vel nequeunt omnes dies festos habere, statos quosdā sancta omnium Christianorum mater Ecclesia p̄scripsit, eoque plurimi, quàm Iudæorũ sinagoga. Quod longe maior est, iustitiæ, diuinique cultus perfectionem exigat Deus à Christianis, quàm à scribis, & phariseis. Iuxta illud. Nisi abunda- Mat. 5.
uerit iustitia uestra plusquam scribarũ, & phariseorũ, nō intrabitis in regnum cęlorum.

Sed omnino inquies, illud Christianis dici poterit, quod Paulus in Galatas olim inuectus dicebat. Dies obserua- Gal 4.
tis, &c tempora, & menses, & annos. Immo uice uersa. Dies non obseruatis, nec tempora, nec menses, neq; annos. Illi enim hac ratione, statos dies obseruabant, quasi scilicet in illis vnis sacra facere liceret, & agnos immolare, nō in alijs, quod iudaicum erat. Verum, nemo Christianorum, hac ratione dies obseruat. Nemo enim est, qui non intelligat, licere nobis, omnes dies ducere festos, omnibus diebus Deo libare, omnibus euangelium audire, omnib⁹ hostiam offerre. At postquam non omnibus diebus hæc peraguntur, nō omnes saltem, in mundanis negocijs expendendos p̄dicamus. Sed aliquos sanctificandos, diuinoque cultui dedicandos. Heccine est obseruare tempora, menses, dies, an potius non obseruare tempora, neque dies, neq; menses?

Sed audi Roma quæso, quid isti christianæ religionis euersores uenantur. Quosdam inquiunt videmus, paupertate animam exhalantes, cũ uxoribus, cũ liberis, nonne illis expediret magis, vt laborarent, quàm tot dies ducerent feriatos? O immisericordem misericordiam. Quem (obsecro) vidisti tu unquā fame periclitari, eo quod debitum honorem, &c obsequia præstarit altissimo? Num Christus mendax est, qui ait. Mat. 6.
Nolite solliciti esse dicentes, quid manducabimus, quid bibem⁹, aut quo operiemur? Scit enim pater vester, quod his omnibus indigetis. Respicite volatilia cęli. Considerate lilia agri, non laborant, neque nent, & Deus pascit, & uestit illa. Quærite primum regnum Dei, &c iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Multos magè vidistis,

ftis, in fumma mendicitate conftitutos, fameq; & inedia laborantes, ob eorum deuotionem, cum omni familia faluatos & fubleuatos. At donemus, id contingere poffe, vt vxor & liberi fame periclitantur, Te diem feftum in templis agente. Egredere illico, accurre, labora, exerce, vt illis fubuenias. Caue ne aliquid prætermittas, quod pro illis fub leuandis fieri poffit. Nec te fcrupus an
1.Ioan.3. gat diuini cultus. Qui enim non diligit fratrem fuum, quem uidet, Deum quem non uidet, quomodo poteft di-
1.Tim.5. ligere? Qui fuorum curam non habet, maxime autem domefticorum, infidelis eft, & omni infideli deterior. Nonne tibi plene modo factum eft fatis, de feftiuis, follennibusque Chriftianorum temporibus?

Sed Paulus hoc loco (dices) tollit omne dierum difcrimen Infirmofque vocat eos, qui iudicant inter diem & dié. Neque uult illos repræhendi, qui tempora omnia paria ducunt. Alibique di-
Coloff.2. cebat. Nemo vos iudicet in parte diei fefti. Verum conftat, dierum obferuationem iudaicam, hic arguere Paulum. Neomeniæ obferuationem, fabbathi, expiationis, propitiationis, oblatio-
Gal 4. nis, &c. Itemque ad Galatas, cum dicit. Dies obferuatis, & menfes, & tempora, & annos. Timeo ne fruftra in uobis laborauerim. Quanquàm & illud fortaffe, contra Gentilium fuperftitióes eft dictum, qui fiderum afpectus, tanta irreligiofitate obferuare confueuerunt.
Hier.10. Contra quos de cęlo dicitur. A fignis cęli nolite metuere. Iuxta vias Gentiũ nolite difcere. Sed quid fi dicam, chriftianam religionem ea ætate, cum adhuc in infantia effet, & in cunis vagiret, non omnes ritus, non omnia inftituta habuiffe, quæ poftea feipfam excolens & muniés, adulta fufcepit? Multa tunc præterire, multa permittere oportebat, quoad uires acciperet, ut omnia vitarentur, quæ euangelij negotio, pofuiffent effe impedimento. Num ergo fequitur. Viuente Paulo dies fefti, non agnofcebantur, præfcriptio igitur feftorum humana autoritate inoleuit, non diuina? O argumentationem illepidam, atque ineruditam. Auguftinũ lege ad Ianuarium. Illa quę non fcripta, fed tradita obferuãtur in toto orbe terrarum, intelliguntur vel ab Apoftolis, vel à Concilijs ftatuta fuiffe. Sicut feftiuitatum obferuatio, quibus noftri myfteriorum memoria celebratur redemptoris.

De cibis autem nunc dicendum. Plus enim (inquiunt ifti, qui callumniã di occafionem quærunt) fuperftitionis eft in ciborum delectu apud Chriftianos, quàm olim fuerit apud Iudæos.
Chriftus dicit. Manducate quæ appo- Luc.10.
nũtur vobis. Non quod intrat in os, coinquinat hominem. Et Paulus nemi-
nem vult iudicari, fi Chriftiana vtés li- Matt.15.
bertate, omnia comedat. Et paulatim, ex Monachis irrepfit confuetudo, quæ diem veneris, nobis pifculentum reddidit. Adiuncta eft & deinde, & fabbathi dies. Nunc etiam mercurij dies periclitatur: quafi uero Monachi, ieiunium ante omnes inftituerint, & primo carnium efum interdixerint. Diefq; quofdam reddiderint pifculentos, cum ante Monachifmum omnem, fuerint celebrata ieiunia, habitufque magnus ciborum delectus. Vt enim ueteris teftamẽti loca prætercam. De Ieiunio ĩ primis, quot teftimonia habemus in euãgelio?
Hoc genus (inquit Chriftus) demonio- Matt.17.
rum, non eijcitur nifi oratione & ieiunio. Paulus Apoftolus, non fuit ad tertium cęlum raptus, nifi poft triduanum
ieiunium. Tribus nanque diebus, non 2.Cor.12
manducauit, neque bibit. Apoftoli, nõ Act.1.
fine ieiunio die Pentecoftes, fpiritum Luc.2.
fanctum accepere. Non dabant fpũm fanctum ipfi alijs, nifi ieiunantes & orã
tes. Anna illa prophetiffã, non meruit Matt.19.
Chriftum uidere, abfque continuis prę cationibus atque ieiunijs. Bone Deus. Quid eft femetipfum caftrare propter regnum cęlorum, quod tã magni fecit Chrs, nifi ciborum affluentiam refecare, & abftinentia vti miniftra? Qũo.n. apud nos caftitas interrupta feruabit, nifi arctioribus continenter fulta fubfidijs? Hinc illud Ecclefiæ. Deus qui corporali ieiunio, uitia comprimis, mentem eleuas, virtutem largiris & præmia.

De cibis autem deligendis. Nonne

Ægefip-

Ægesippus antiquissimus refert, & Iosephus, Iacobum fratrem domini, ita ieiunare fuisse solitum, vt perpetuo
Matt. 3. aquam biberet? Ioannes Baptista, nōne mella siluestria, locustasque, & preter id nihil aliud manducabat? De Timotheo Episcopo, Pauli discipulo, nōne constat, quod tam arcta erant eius ieiunia, ut nunquam vinum biberit? adeo vt magistrum illi iubere oportue-
1. Tim. 5. rit. Modico uino vtere, propter stomachum, & frequentes tuas infirmitates. Diuæ Paulæ epitaphium, auctore Hieronymo ostendit, quàm aspera fuerint eius ieiunia. Nunquam enim illi persuadere potuerūt sanctissimi Episcopi, vt vīnum, etiam grauissimis ægritudinibus laborans, degustarit.

Quod signatè de carnium esu dicūt. Mirarer certè, nisi penitus carnales es-
Pro 23. sent. Non ne enim scriptum est? Noli esse in conuiuijs eorum, qui carnes ad comedendum conferunt. Item. Ante diluuium, nonne ex Mose scimus homines poma, fragra, corna, mora, glandes duntaxat, pro cibo habuisse? Ægypti sacerdotes, quis ignorat carnibus & vino abstinuisse? Sub Pigmaleone, nemo carnibus uescebantur. In Eleusinæ templo, vbi legum precepta præscripta erant, hoc legebatur. Carnibus non vescendum. Magi, & Pragmanes, atque Orpheus, suis carminibus carnes detestabantur. Quid dicent ad hæc isti carniuori? Christus Iesus, præter agnum illum, quem in Paschate vt legi satisfaceret, duceretque sinagogam ad sepulturam cum honore, cum Apostolis manducauit, nunquam carnes legitur comedisse. Omnes autem dies, pisculentos habuit, si locis illis innitimur, vbi de illius mensa agunt Euangeliste. Hæc satis esse deberent. Sed vt de delectu, communiter dicamus. Ecce. Post diluuium, cum Deus carnes, concessit hominibus ad vescendum. (concessit dicam ne, an permisit?) nonne &
Gen. 9. delectum quendum præscripsit? Pisces maris (inquit) vobis tradidi, & omne quod mouetur super terram, & viuit, erit vobis in cibum; quasi holera virentia, excepto quod carnem, cum sanguine non comedetis. Audis? Cum etiam primo homini herbas, fructus, arbores, in cibum dedisset, nonne & generalem illam libertatem coarctauit? De omni ligno, Gen. 2.
quod est in medio paradisi comede. de ligno autem scientiæ boni & mali, ne comedas. Num ergo dices amplius, Monachos escarum & potus legem præscripsisse? Angeli Sansoni Iud. 13.
præscripscere, ne vinum biberet, aut siceram, quod Nazarenus domini futurus esset. Rechabitas tantis laudi- Hier. 35.
bus extulit omnipotens, quod vinum non biberent, ab eorum patre interdictum. Quid vis apertius? Omni igitur tempore, etiam in naturæ conditæ statu, præceptum fuit de deligendis cibis. Ieiunia ne fortasse culpabis, aut ieiuniorum legem? Certe Apostoli Act. 13.
ieiunabant. Christus ieiunauit. Ie- Matt. 4.
iunauit Paulus, vt veteris testamenti, Act. 9.
Helias, Danieles, Ioheles, Dauides, Moses, Annas, Samueles, Sansones, & inter Christianos, Origenes, Hieronymos, Chrysostomos, Macharios, Hilariones, Paulos Heremitas, Anachoritasque silentio prætaream. Ieiunij lex, à Saluatore præscripta est. Luc. 5.
Cum auferetur ab eis sponsus, tunc ieiunabunt. Modum item ieiunij, cum ieiunantibus, Augustinum lege. Ego (inquit ille ad Casulanum,) in Euangelicis, & Apostolicis literis uideo ieiuniū esse preceptū. At vellem (inquies,) vt carnibus vesci liceret, cū ieiunamus. Ne rigiditatis accusa quæso Ecclesiam. Audi Hieronymum. Tempore ieiunij, exemplo Danielis, nec carnes comedere, nec vinum bibere debemus. Et nihilominus tuæ infirmitati condescendens Ecclesia, substinet vt uino utaris. Quid doles? Quid angeris? Sed multi (inquis) in grauissimas incidunt egritudines, quod carnibus abstineant. O velamen malitiæ. Pauperes qui uix aridum panem habent ad satietatem, longius viuunt, quàm diuites: uictus quidem ipsius parcitate. Et tu audes dicere, qui exquisitis carnium dapibus non uescitur, in magnas incidit infirmitates? Vera est dubio procul mihi crede, Magni Basilij sententia.

Ieiunio sanari corpora, non infirmari. At vellem (dices) liberum cuilibet esse, à carnibus abstinere. Optarem vt omnes abstinerent. Sed lex iram operatur. Illam legem odio, quam qui nō seruat, deliquisse conuincitur. Obedientiam ergo refutas, perfide Hipocrita? Melior est autem obedientia, q̄ victimæ. Responde mihi. Neque enim technæ tuæ, te seruare poterunt. Vel bonum est abstinere, vel non. Si non. Cur abstinet Ioannes Baptista, Iacobus, & cæteri? Si sic. Ergo & bona est lex, quæ iubet vt abstineas. Et eò melior ipsa abstinentia, quo ipsi abstinentiæ, obedientiam iungit. Verum rursum inquies. Non omnia opera bona, sunt præcipienda. Certè verum est, neque omnia præcipiuntur, non Virginitas, non rerum abdicatio, non religionum ingressus, Consuluit multa Christus, & pauca præcepit. Sed postquam ieiunium ipse, viuę uocis oraculo, ciborum delectum, Ecclesia ipsius afflata numine præcepit, quid murmuras? quid turbam moues? quid tumultum excitas? Necessitatem (inquit) refugio. O felix necessitas, quæ ad meliora compellit.

Rom. 4.

1. Reg. 15

At præscriptionem dierum Veneris, Sabbathi, & quartæ feriæ onerosam nimis, & importabilem esse, dices. Audi. Certè. Si sabbatho ieiunamus, maxima ratio nos impellit. Cū maximam nostram diei dominicæ celebritatē antecedat, ad cuius mysteria, pro dignitate celebranda, ieiunos oēs esse oporteret, vt purgata mente, altius in Dei optimi maximi contēplationē, eleuari possēt. Adde. Quod Sabbathū, hunc diem hilarem, lætumq; ducebāt Iudæi. Quo contra par est, vt nos illū atrum habeamus: & lugubrem. Diem sextam, Gentes obscenæ, Veneri sacram fecerant. Quo ergo, à tanto errore, à tantis flagitijs die illa reuocarentur sapiētes nostri, magna ratione mærori dedicarunt. Mercurij diem, cum sit in ebdomada medius, cur non est carnis castigatione dedicandus Deo? cui adeò semper medij, & locus & tempus placuit? Sed Augustinum audi ad Casulanum. Cur quarta & sexta feria, maximè ieiunat Ecclesia? Illa ratio reddi videtur, quod quarta consilium fecere Iudæi ad occidendum dominum. Sexta autem dies, fuit passionis ipsius. Die sabbathi, Ecclesia Romana, & multæ aliæ præsertim Occidentis, ieiunant, quoniam illa dies dominus, in monumento requieuit.

Sed dices. Hoc est, quod arguo. Vellem enim, vt quisq; etiam die dominica ieiunare posset, si liberet, dices. O fucatam pietatem. Commessationibus, & ebrietatibus vacas, & pietatis prætextu, dicis, vellem die dominica ieiunare? An ignoras, detestabilem illam Manicheorum hæresim, quæ unicè Dominicum diem constituebat, ieiunijsque dedicabat, in causa fuisse, vt ecclesię sanctæ patres, (si Augustino credimus vbi supra) præceperint, neminem die Dominica ieiunare, nisi qui sine ulla cibi refectione, vltra ebdomadam ieiunium perpetuare potest? Nonnulli enim ætate illa felicissima, quadraginta dierum & quadraginta noctium, diuina uerbi cælestis refectione alti ieiunarūt. Age. Abstine integram ebdomadam, & die dominica etiam tibi ieiunare licebit. Quod si non potes, vel non uis, tu qui ciborum delectum destomacharis, Cur magis die dominica, quàm alijs ieiunādum esse, tàm frigida superstitione cōtra ueterum patrum instituta, cōtēdis? Iā ut uides, nec angulū hæreticis istis, ad euadendum reliquimus. Hic unus remansisse videtur. Tā magnum enim illum quadraginta dierum numerum, verum quoque illud quadragesimæ tēpus, fortasse repręhendent. At dicant quæso. Est ne hoc nouum institutum? Ex gestis, Beati Petri Apostoli, manifestè patet, illum quadragesimale ieiuniū præcepisse, ab vniuerso populo celebrari. Vis autem pias, & sanctas huius numeri rationes? Quadraginta horis Christus mortuus iacuit in sepulchro. Et quadraginta diebus fuit, cum Apostolis, antequam ad cęlos ascenderet. Hoc ergo numero, & nos ieiunamus, vt peccato moriamur, & ad cœlos perueniamus. Quadraginta diebus purgabatur in lege puerpera. Quid mirum igitur si & nos, tot dierum numero per

Act. 1.

Leuit. 12.

ro per ieiunium ſcūm, purgamur à vitijs, virtutibuſque formamur? Verum inquies, tempus reprehendo. Non eſt enim noſtræ quadrageſimæ tempus, illud quod Chriſtus ſuo ſancto ieiunio, conſecrauit. Sed temere reprehendis. Nonne enim in vere, maxime libidinum motus, carniſque pruritus in nobis incipiunt? Tunc ergo abſtinentiæ, lege frenandi ſunt. Putas autem hoc inſtitutum recens eſſe? Teleſphorus Pontifex Maximus, Apoſtolis propinquiſſimus. (Apoſtolicæ nanque ſedi præfuit, cum Antonius imperaret, poſt Diocletianum, cuius tempore viuebat Ioannes Euangeliſta,) ieiunium illud hac ratione inſtituit, vt tempori paſſionis atque reſurrectionis nulla intercapedine, iungeretur ſacer ille quadragenarius, quem Chriſtus ſuo ſancto ieiunio conſecrauit. Putas ne ergo autoritate propria id factum fuiſſe, an non potius id ipſum ab Apoſtolis, per manus Teleſphoro, in mandatis traditum fuiſſe? Patet ergo abunde, quàm teme-
2.Tim.3. re gulones iſti, ſpetiem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes, ieiunio, ieiuniorū legi, eſcarumq; præſcriptionibus derogent, & detrahant.

Quo vero ad iſtum Pauli locum attinet, animaduertendum eſt. Apoſtolus enim, Chriſtianæ libertatis fideiuſſor, pugnaciter agit, vt neque Iudęi, neque Ethnici ad illas deligendorum ciborū leges, credant ſe ſe teneri, ſed magis eorum quiſque intelligat, poſſe citra piaculum cibos deligere, iuxta legem Moſe. Et item omnibus veſci cibis, iuxta Ethnicam libertatem. Ducenda quippe erat ſynagoga ad ſepulturam cū honore. Ita tamen, vt ſinagogæ honor euangelij negotio non officeret. Si lex aliquorum ciborum præſcripta fuiſſet, non parum Euangelio officere potuiſſet. Gentes enim, facile illam detrectaſſent, qui libertate in qua uixerant, maxime gaudebant. Si item ſtatutum fuiſſet, vt qui cibos aliquos refutaſſent, Chriſtianæ legis rei haberentur, ex Iudæis vel nemo, vel pauciſſimi admodum, Chriſtianam religionem amplexi fuiſſent. Media ergo via incedendum fuit, quouſque poſt ſepultam ſinagogam, adoleſceret eccleſia, ita vt quiſque permitteretur, ſuæ menti facere ſatis, vel indifferenter veſci, omnibus cibis, vel inter eos delectum habere: modo tamen Iudæi deligentes cibos, delectū ipſum non crederent pluſculum, quid diuinæ gratiæ eis afferre, quàm Gentibus, qui confidebant omnia manducare poſſe. Et Gentes item, hanc libertatem non darēt in occaſionem carnis. Hæc eſt Apoſtoli intentio, hoc in loco, & ad Corinthios, & ad Galatas, & alibi.

Num ergo, quia illis temporibus, laxata eſt ciborum lex Iudæis, Gentibuſque arctata, ſemper in eccleſia eadem lege viuendum eſt? Num ignoras miſelle, pleraque expedire vno tempore, quæ alio haudquaquam expediunt? Hinc in agibilibus, quot leges quandoque ab eccleſia magna ratione præſcriptæ ſunt, quæ alio ſeculo multo maiore ſunt reuocatæ? Nec enim putare Heſt 16.
debetis (inquit magnus Rex ille in Heſter libro,) ſi diuerſa iubeamus, ex animi noſtri uenire leuitate, ſed pro temporum qualitate & neceſſitate, vt reipublicę poſcit vtilitas ferre ſententiam. Quamuis itaque, tunc vnicuique liceret ſuæ menti facere ſatis, in eſcarū legibus, nunc tamen minimè licet. Mirum autem profecto, mirum, quanta impudentia illud Chriſti verbum exaggerāt. Non quod intrat in os coinquinant hominem. Quomodo eorum ebrietates, crapulaſque, hoc inuicto clipeo tuētur, & protegūt. Nō quod intrat in os coin- Matt.15.
quinat hominem. Certè enim ſi expupugnare poteſt parcitatem, abſtinentiā, ciborum delectum, & commeſſationibus, & ebrietatibus patrocinari poterit. Verum enimuero, non credo illos hucuſque inſoleſcere velle. Dicamus itaque, hunc eſſe verbi illius ſenſum. Cibo, qui corporeus eſt, ſpiritalem animam fędari non poſſe, etiam ſi ipſe con ſpurcatis manibus attrectatus, fæditatem maximam contraxerit. Patet ergo hoc verbo, Apoſtolorum cauſam defenſatam fuiſſe, quibus objiciebatur, quod manus non abluerent ad menſam accedentes. Quare nihil contra nos eſt, qui ieiunia prædicamus. Illud uero. Man-

ducate quæ apponuntur vobis. Vt ex euangelio constare pôt, omnibus dictũ est Apostolis, cum in omnem orbem p̄dicaturi missi sunt, ne hospitibus suis onerosi essent, ne delicatiorem mẽsam expeterent, si eos ad pauperũ casas declinare contigisset. Quare cum ad viatores spectet, non video quomodo militare possit, contra ciborum delectum, ad concupiscentiam refrenandam. Vnde reuera puto, quod & illo tempore primitiuæ Ecclesiæ, diebus illis, quibus ieiunabant, nedum Apostoli, sed omnes Iudæi & Ethnici, à carnibus, & à vino abstinerent. victu simplici & minime exquisito contenti. Qui scilicet tantum naturam substentaret, non saginaret. Plurimi poléta tantum, pane arido, & aqua pura viuebant. Magna quoque pars fortasse, radicibus agrestibus, crudis herbis, & aqua vescebantur. Cui coctum aliquid accepisse, luxuria erat. Nonnulli vero, toto ieiunij tempore, nihil degustabant. Talia credo ego, fuisse ecclesiæ nascentis instituta, vt paucis, minimisque contenti essent. Hoc præseferre videtur verbum illud. Manducate quæ apponuntur uobis, hoc est. Ne voluptuosa esculenta quærite. Vobis sat sit, naturam su-
1. Cor. 9. stentare. De cætero carnem castigate, & in seruitutem redigite, ne cum alijs prædicaueritis, ipsi reprobi efficiamini.

Illud vero. *Vnusquisque menti suæ satisfaciat.* Generatim intelligatur, contra perpetuum ciborum delectum. Excludantur tamen ieiuniorum dies, quibus credendum est, & tunc vel lege, vel cõsuetudine à diuinis illis ducibus, utriq; populo præscripta cibaria esse: Plures tamen gradus habentia, & modo quo dictum est, quoniã neque omnes paria ieiunia ferre poterant.

Vna tantum difficultas est, propter Pauli verbum illud ad Timotheum.
1. Tim. 4. Spiritus manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus, discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis demoniorum in hipocrisi, loquentium mendacium, & cauteriatã habentes conscientiam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarũ actione fidelibus, & his qui cognouerunt ueritatem. Videtur itaque, quod non tantum, pro eo tempore, quo lex cum euangelio currebat, sed vsque ad nouissima tempora, ciborum delectus abhominetur Apostolus, & detestetur. At si id quod sequitur, non detruncasses, iam Apostoli mens, quàm clara sit, singuli intelligerent. Addit enim, quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum, quod cum gratiarũ actione percipitur. Ex quo patet, Paulum, hoc persuadere duntaxat, vt nõ credas Manicheis, qui dicebant, & nuptias damnabiles, & cibos aliquos suapte natura illicitos esse, carnes, oua, vinum, verè hipocritæ. Tam casti enim videri cupiebant, vt & nuptias damnarent: & tam abstinentes, vt & Dei creaturas manducantes sine delectu, iudicarent. Quales & illi fuere, qui apostolici arrogantissimè nuncupari voluerunt, qui in suam communionem vxoratos non accipiebant, neq; proprium aliquid possidẽtes, quos hæreticos fuisse, ex Augustino in libro de hęresibus, nemo nescit. Ita enim est castitas & abstinentia prædicanda, vt ne fornicationis crimen incurrant, qui continere nõ possunt, nuptias concedamus. Et ne in Iudæorum veterem religionem labantur, omnes cibos mũdos esse suapte natura doceamus. Propter quod alibi Apostolus. Omne inquit quod in macel- 1. Cor. 10
lum venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Omnino em̃ verum est, quod cibi nullius vsus, apud Christianum est secundũ se, malus. Nullius quippe rei vsus malus esse potest, secundum se, nisi res ipsa mala sit. At omnia quæ creauit Deus, bona sunt. Si itaque manducando aliquid, peccamus, hoc sanè aliunde est. Peccatum nanque non est in cibi sumptione, neque esse potest. Multifariam autem contingit nos in cibis peccare, quanquam hęc omnia accidunt cibo, cum secundum se consideratur. Primo, si cõtra conscïẽtiam comedatur: vt infra dicet Paulus. Secundo. Si comedimus propter finem, qui fini ciborum aduersetur, vt si voluptate allecti, cibis vtamur

uitæ

vitæ nostræ, & sanitati contrarijs, vel secundum speciem, vel secundum quantitatem. Ciborum enim proprius finis est, humanam naturam nutrimento, non perdere, sed seruare. Vnde illud. Mel inuenisti, comede quantum tibi sufficit, ne saturatus cogaris euomere. Secûdo. Si accuratius cibis vtamur, quam nostræ facultati conueniat, vel alijs, & aliter quam eorum mores ferant, quibus conuiuimus. Tertio. Si propter concupiscentiam refrænendam ad tempus, interdicti fuerint. Et interdicentis potestate contempta manducentur. Caue tamen, quia ad tempus dixi, ne me existimes, sacras illas religiones condemnare velle, quæ perpetuo carnium esum interdicunt. Perfectio quidem maxima est, etiam à licitis abstinere. Ob id enim virginitatem matrimonio præferendam clamât omnes leges, vetus & noua. Si autem breui compendio, quæ circa cibos cauêda sint, intelligere desideras. Ecce. Primo. Modus acquisitionis illicitus. Iuxta illud. Videte ne hedus ille furtiuus sit. Non enim licet ex furto edere, aut contingere. Secundo. Materia libidinis prouocatiua. Luxuriosa res est vinum. Tertio. Saturationis superfluitas. Manducauerunt, & saturati sunt nimis. Quarto. Sensuum & rationis hæbetatio. Attendite ne grauentur corda vestra, crapula & ebrietate. Quinto. Horæ anticipatio. Veh terræ cuius rex puer est, & cuius princeps mane comedit. Sexto. Luxus in apparatu Non accipiam carnem coctam, sed crudam, vt scilicet lautius præparetur. Septimo. Auiditas in epulando. Noli esse auidus in omni epulatione. Octauo. Inepta lætitiæ dissolutio. Effusi estis sicut vituli super herbam. Nono. Fratris scâdalum. Si propter escam scandalizauero fratrem meum, non manducabo carnes in æternum. Tempus modo est, ad Pauli textum redeundi. Docet autem, qua nam intentione fieri possit, ut sine omni culpa Gentes, nec cibos, nec tempora distinguant. Contra Iudæi, vtriusque delectus habeant rationem. Et simul his uerbis vtrosque excusat, quo pacem conciliet inter illos, cui vni

Prou. 25.
Tob. 2.
Pro. 20.
Luc. 9.
Luc. 21.
Eccl. 10.
1. Reg 1.
Ecclesiastici. 37.
Hier. 50.
1. Cor. 8.

potissimum studet. Ostendens, quod bona intentione ille abstinet, iste vescitur, ille curat diem, iste uero diem à die non distinguit. Hæc autem bona intentio est, ad Dei laudem omnia referre. Dicit ergo. Iudæus. *Qui curat Diem.* φρονῶν. enim hic, non videtur posse melius verti, quàm curat, vel rationem habet, aut considerat. Dicere enim, quod sentit vel sapit, non videtur plenè propositum explicare. *Domino curat. Et qui non curat diem*, Gentilis, *Domino non curat.* Ille superstitiosus non est, nec irreligiosus iste, vterque est Deo deuotus. Conuertit autem ordinem modo, Gentilem proponendo, vt nemo ex Apostoli sententia, se se præferendi ansam arripiat. *Qui manducat*, licentia christiana, *Domino manducat*, videlicet Gentilis. *Gratias enim agit Deo*, quod importabile illud legis iugum, per filij eius euangelium sustulerit, illumque à tanta deligendorum ciborum seruitute liberauit, in uolatilibus, in piscibus, in bestijs terræ. Quod carnis petulantiam suâ gratia, adeò refrenarit, vt sicut cæteri, ieiunij abstinentia, ad illam domandam, haudquaquam indigeat. *Et qui non manducat*, Iudæus. *Domino non manducat.* Et pro idest, *Gratias agit Deo*. Quod illi tâ ægregium abstinentiæ donum dederit, vt etiam à licitis abstinere possit, quo carnem, in spiritus seruitutem redigat, atque castiget. Quod illam tanta charitate feruere effecerit, vt Christiana velit libertate non uti, quo alios Iudæos possit lucrifacere. Non multum ergo, inter se distare videntur Iudæus & Ethnicus, si hac intentione, ille abstinet, iste uero minime. Et uterque in gratiarum actione desinit.

Verum. Quia hoc dubium esse poterat. Num ille bona intentione abstineret, iste non abstineret, quod tamen Paulus, determinate asseruit, vt pote docens, de omnibus bene sentiendum esse, maxime autem de Iudæis, de quibus minus credebatur, quod propter Deum abstinerent, confestim suam ipsius fidem, quam de vtrisque concepit, & explicauit, probat.

Nullus enim nostrum, qui Christum colimus, vel præputiati, vel circuncisi. *Sibi ipsi viuit, & neque vnus sibi ipsi moritur. Nam siue viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur: Siue ergo viuamus, siue moriamur, ipsius domini sumus.*

Summã rationis huius, breuibus accipe. Vitam omnem, Christiani dirigunt ad Dei laudem. Ita quoque mortem. Qui enim verè Christianus est, iuxta Paulum alibi, nihil aliud quærit, nisi vt in eo magnificetur Christus, siue per mortem, siue per vitam. Non appetit vitam, nisi vt Deo seruiat, non appetit mortem, nisi vt Deo fruatur. Si itaque vitam, atque mortem referunt Christiani vniuersi ad Dei honorem, quo colore credi potest, abstinere istum à cibis, à diebus, vt legi seruiat? Contra, non abstinere illum, vt ventri indulgeat, & non potius, vtrumq; hoc unum intendere, vt Deo toto corde & opere, contrarijs itineribus procedentes, famulentur? Iam enim non viuit Deo, idest ad Dei laudem, sed legi, qui propter legẽ abstinet. Ita non viuit Deo, idest ad Dei laudem, sed ventri, qui propter ventris ingluuiem, minime abstinet. Neq; cum moritur, Deo moritur, scilicet ad Dei laudem, qui alia ratione abstinet, quàm propter Deum. Similiter nec moritur Deo, qui libertate vtitur, at nõ propter Deum. Qui autem Deo non viuit, neq; moritur, iam non est Dei. Nos omnes vocati ipsius Christi Iesu, Dei sum9. Illi ergo viuimus & morimur. Quare q abstinet, Deo gratias agit, & qui non abstinet, item Deo gratias agit. Nec tu ergo Ethnice, Iudæum culpato: nec tu Iudæe Ethnicum, quisque de altero bene opinetur & sentiat. Id tamen magis in Iudæi fauorem spectat. Quoniam cõstat Gentilem, hoc patrocinio, non egere, qui perfecte nouit Christi beneficio factum esse, vt omnibus cibis quisque citra culpã vesci possit. At Iudęus notanter infirmus est. Ille igitur excusatur, quod ab his abstineat, quæ illicita putat, quoniam id totum ad Dei honoré refert, Iudicio quidem peccat, magis quàm malitia, timẽs si diuersum faciat, Deum offendere præ sua ipsius imbecilla simplicitate.

Philip. 1.

Quia autem dixit, Christianos uitã, & mortem ad Deum, Deique gloriam pſertim referre, viuos & mortuos Dei, non sui ipsorum esse, propterea statim mysterium ppulchrũ adiecit, insinuãs à Christi morte & rediuiua vita.

Ad hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit. Et pro idest *reuixit, vt & mortuis & viuentibus dominetur.* Mirabile mysterium certè, quo Iudæos expungit. Homines aurum, argentau e exponere consueuerunt, & ita sibi, suos seruos vendicant. Christus, vt nos omnes in seruos emeret, vitam propriam exposuit. Quos ergo tanto prætio emit, quorum dominium tanto labore acquisiuit, hi non erunt serui illius? Ingratissimus eq dem erit homo ille, qui Christi morte emptus, alteri seruire voluerit. Quasi igitur dicere velit Paulus cõtra Iudęos. Lex non te emit Iudæe, Cur itaque ad legem recurris, & non potius ad Christum, qui pro te talia tantaque perpessus est, ut tuæ vitæ, tuæque mortis scopus ille vnus constitueretur? Nihil lucri à lege retulisti. Omnia tibi bona largitus est Christus. Christo ergo, famulare non legi. Christo uiue, non legi. Christo gratias age, cum abstines, non legi: illius intuitu abstine, non legis. Repræhẽso vero Iudæo his verbis, nè ęgre ferat, vide rursus, quomodo vtrumque aggreditur, Iudæum & Gentilem, quasi vterque pari culpa teneatur: Neq; ullum inter eos discrimen existat.

Tu vero quid iudicas fratrem tuum? Iudæe? *Aut etiam, tu quid despicis fratrem tuum?* Ethnice? Inurbanum est, & indecorum, fratrem à fratre despici: aut etiã temerario iudicio iudicari, probroque haberi. Quod si id non uos mouet, au dite quid sequitur. *Omnes enim statuemur ante tribunal Christi. Scriptum est enim, Viuo ego dicit dominus. Quod mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur domino. Sane ergo vnusquisque nostrum de seipso rationem aabit Deo.* Esa. 45. Philip. 2.

O semper expauescendam vocem. Omnes stabimus horrendo illi Christi, tribunali, & unusquisque sine delectu onus suum portabit. Non tu Ethnice, pro Iudæo pęnas lues, vult dicere Apostolus.

stolus. Nec tu Iudæe, pro Ethnico. Chri
Luc.16. stus in tribunali sedens, vtrique dicet. Redde rationem villicationis tuæ. Ipsius erit iudicium, non legis ò Iudæe.

Cur ergo temetipsum ecclesiæ corp⁹ scindens, à Christo separes, & legi rursus adiungis? Cur tu Ethnice seueriorē iudicem agis? Nō tu dominus es Iudęi, vt illum condemnes. Chr̄s est, tui & il-
Matt.22. lius dominus. Vos fratres estis. Considerate omnes, mentisque oculo intuemini, communem dominum in throno sedentem. Ita enim fiet, vt Iudæus ciborum delectu Ethnicum nō offendat. Ethnicus duriore increpatione Iudæū, non in præceps ruere cogat. Hæc autē dicta sunt, non vt correctio fraterna negligatur. Ob id quod, vnusquisque rationem reddet de seipso tantum. Sed vt nemo, cum alium quempiam correxerit, etiam si pœnitentiam non egerit, despicere audeat. Domino enim stamus, & domino, non proximo cadimus. Ipse nostros omnium exitus nouit, non proximus. Ab illo condemnandi sumus, vel absoluendi, non à proximis.

Difficile nihilominus videtur hoc, quod hic Apostolus dicit, cum alibi de
Heb.13. præpositis dicat. Quod sunt rationem
Ezech.3. reddituri, pro animabus nostris. Et De⁹ per Prophetam dicat. Sanguinem eius de manu tua requiram. Quod si dicas, hæc prælatis tantum dicuntur. Hic autem de subditis sermo est. Illorū enim, nemo rationem reddet, nisi pro seipso. Contra hoc est; quia mādauit Deus vnicuique de proximo suo. Etiam igitur pro alijs rationem reddituri sumus, si nostrorum fuerint, participes peccatorum.

Verum responsio est, quod per accidens intelligitur, nos esse de alijs rationem reddituros. Per se enim tantū de nobis ipsis reddemus. Paulus autē eo, quod est per accidēs neglecto, id quod per se est, attendit. Reddenda nanq; est à nobis ratio, de actionibus nostris, & quatenus malę in se, & quatenus occasio mali fuere. Incrementumq; suppliciorum nobis erit, si non modo ipsi deliquærimus, sed & alijs peccandi occasionem dederimus. Nam & serpens ille callidissimus, grauiore pęna, quàm mulier affectus est, & mulier quàm vir. Et Iezabel acerbioribus supplicijs,
quàm Achab, qui vineam rapuit, mul- 2.Reg.21
ctata fuit. Quoniam & serpens, peccati mulieris occasio fuit, mulier autem viri, Iezabel Achab. Neque tamen serpēs nisi pro seipso reddidit rationem. Ita mulier non pro viro. Iezabel non pro Achab. Et tu igitur mi frater, vbi alijs ruinæ causam dederis, pro te vno quidem rationem dabis Deo: At duriora tormenta, quàm hi, qui tua culpa ceciderunt, persolues. Non enim tam perniciosum est peccare, quā alios ad peccandum inducere, etiam ipso silentio, cum arguere possis. Vnde supra Apostolus, cum Gentium facinora expro-
brarct, dicebat. Non solum ea faciunt, Rom.1.
sed & consentiunt facientibus. Intelligis? Arguere igitur, & increpare peccātes, necesse est. Nam, non modo si ad mala impellamus, sed & si à malo non retrahamus, perditionis illorum nos ipsi pęnas luemus. Et hæc fortassis causa vna est, qua præter particulare iudicium, quo quisque cum naturæ cedit, diem claudens extremum iudicatur, iudicio generali omnes iudicandi sunt, in nouissima die. Actiones enim nostræ, quatenus malæ vel bonæ, cum è corporibus nostris spiritus dissoluuntur, statim iudicantur. At quatenus alijs perniciosæ fuerunt, vel utiles, iudicari non possunt, nisi alijs præsentibus, quibus ruinæ vel salutis occasio fuere. Hinc crescent illa die tormenta reprobis, gaudia quoque beatis. *Omnes ergo astabimus* inquit Paul⁹ *ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque, siue bona, siue mala.* Omnes inquam Iudæi & Gentiles, iu-
sti & impij, fideles & infideles. Iuxta il Apoc.1.
lud. Ecce veniet cum nubibus, & vide Ps.1.
bit eum omnis oculus. Quod si scriptū est. Non resurgent impij, in iudicio. Alibi expositum est. Peccatores non surgent iudicaturi, sed iudicandi tantum. Sancti iudicabunt, non modo iudica-
būtur. Iuxta illud. Viri niniuitæ surgēt Matt.12.
in iudicio, cum generatione, & condemnabunt eam. Regina Austri surget in iudicio, cum generatione ista, &
condemnabit eam. Vos qui sequuti Matt 19.

estis me, sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. Amplius. Infideles, discussionis iudicio, non iudicabuntur. Qui enim non credit, iã iudicatus est, sed tamen & ipsi ad Christi tribunal comparebunt, ad illius gloriam intuendam. Vnde & condemnationis iudicio, iudicabuntur. Testimonium vero Esaiæ, quod adducit clarum est. Iurat quippe Deus. *Viuo ego, mihi curuabitur omne genu.* Mentis & corporis. In vniuersali illa resurrectione, Adorabunt eum omnes reges. *Et confitebitur omnis lingua.* Omne, scilicet genus hominum. Vel omnis lingua, idest & interior, quæ est consciẽtia apud omnes eadem: & exterior hęc, quæ in turris Babel destructione diuisa fuit. Non modo laudis confessione, me glorificabit, sed etiam corã me, omnium operum suorum reddet rationẽ. Perinde autem est dicere. *Viuo ego*, ac si diceret, per meipsum viuentem iuro. Est enim frequentissimus mos iste Hæbręis, in iureiurando. Viuit anima mea. Viuit Deus. Ex his concludit Apostolus. *Non ergo amplius alter alterum iudicemus.* Illum vt iudaizantem, hunc vt incontinentem: Deum omnium nostrum iudicem expectemus, qui cordium consilia reuelabit. Homo enim videt, quæ foris patent, Deus autem intuetur cor. Dei ergo iudiciũ est, non hominis. Quis nanque de occultis dignè iudicare potest? Hinc illud. Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum. Quis item de dubijs? Nam verbum Christi est. Nolite iudicare, & nõ iudicabimini. Adde, quod & indignum est de sibi soli notis iudicare. Scriptum est enim. In ore duorum, vel trium, stet omne verbum. De similibus. In quo alterum iudicas, teipsum condemnas. Peius autem, in diuersum iudicare. Veh qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Itemque de impertinentibus. Iuxta illud domini. Quis me constituit iudicem inter vos? *Sed hoc iudicate magis, ne ruina fratri ponatur, aut scandalum.*

Ioan. 3. — Esa 45. — Psal. 71. — Gen. — 1. Reg 17. — Iob 27. — 1. Re. 16. — 1. Cor. 4. — Luc. 6. — Matt. 18. — Rom. 2. — Esa. 5. — Luc. 12.

Iudicium hic pro consideratione, discretioneque accipitur: quomodo communiter iudicium accipitur, cum dicitur. Hic vir, boni iudicij est. Apostoli autem intentio satis clara est. Postquã enim egit de re in se, nunc de ruina, & de scandalo vitando agit. Qui quidem sermo vtrosque tangit, & circuncisos, & præputiatos. Offenditur quippe vel scandalizatur præputiatus, ex iudaico ciborum delectu. Ruit autem in desperationem circuncisus, ex Gentilium libertate. Contra ergo monet Apostolus, vt nemo alterum iudicet, vel condemnet, sed vterque sua ipsius opera iudicet, examinet, disquirat, ne quid inde mali alteri perueniat. Ille Iudæi ruinam caueat, hic Ethnici scandalum. Sunt enim duo nomina græca, προσκομμα, σκάνδαλον. Primum, casum, ruinamque significat, secundum casus, vel lapsus, siue ruinæ occasionem. Et hæc à corporalibus ad spiritualia transferuntur. Sicut enim per sallosas uias ambulantes, quandoque cadunt impingentes, quandoque illis se se aliquod offert impedimentum, quo facile cadere possunt, licet qui fortes sunt nõ cadãt. Ita nobis per spiritualem hanc virtutum Christianæ religionis, arduam, salebrosam viam transeuntibus, contingit, vt quandoque alieno exemplo labamur, & peccemus, quandoq; peccandi occasionem quidem habeamus, non tamen peccemus. Apostolus duo dicit, ne fratri ruinam ponamus, neq; etiam scandalum, hoc est ne fratris tantum peccatum caueamus, sed peccati occasionem. Quandoque enim alicui peccandi occasionem damus, ille nihil minus ex sua perfectione, non peccat. Sed reuera nos rei sumus. Licet nanq; ruinam non posuerimus, posuimus tamen scandalum, hoc est lapsus, & ruinæ occasionem. Et quantum ex nobis fuit, ille cadere debuerat, licet non ceciderit. Magna itaque diligentia est adhibenda, ne quicquam imbecilli videant, vel audiant, quod vel malum sit, vel mali spetiem habeat. Iuxta Apostolum. Ab omni spetie mala abstinete vos. Quale est, (vt exemplum demus) in idolo recumbere. Iuxta Paulum. Licet enim illud ex

1. Tim. 5. — Act. 21.

ex se malum non sit, speciem tamen mali habet. Præsefert enim idolorum venerationem. Propterea Paulus prohibuit, ne Gentes idolothitis, vescerentur, quo Iudæorum scandalum vitari posset, qui erant infirmi. Facile enim infirmi, cum aliquid malum, vel mali spetiem habent, vident vel audiuntq́, alieno exemplo, à bono ad malum commouentur, huius uero nulla ratio alia reddi potest, nisi conscientiæ infirmitas, vel imbecillitas. Nullus enim commouetur, qui immobili alicui firmiter inhæret. Perfecti ergo, qui Deo immobili, toto corde adhærent, quamuis aliquid verè malum, nō modo mali spetiem habens videāt, in alijs etiam, in prælatis, à Deo non mouentur, quinimmo illi semper inhęrent, & ita à sua rectitudine haudquaquam recedunt. Iuxta illud. Qui
Psal. 124 confidunt in domino, sicut mons Sion, non commouebitur in ęternum: Et ite-
Ps. 111. rum. Generatio rectorum non commouebitur. Non itaque scandalizantur. Quid enim est scandalum, nisi illius animum commoueri, qui à bono scanda-
Ps. 118. lizatur? Hinc illud. Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum. Infirmorum igitur tantum est scandalizari. Hinc illud. Qui
Matt. 18. scandalizauerit vnum de pusillis istis, expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Vbi Diuus Hieronymus. Qui scandalizatur, paruulus est, maiores enim, scandala non recipiunt. Ob id ergo tanta cura fuit Christo & Paulo, ne scandalum præberemus, quādoquidem summa ope adnitendū est, ne pusilli impediantur, quo minus adolescant, & robustiores efficiantur. Impediuntur autem mali exempli occasione. Intellige tamen hic peccandi occasionem, ex aliquo sumi, alicuius opera dupliciter. Primo. Quia opus illud suapte natura peccatum est, vel saltem peccati habet similitudinem. Quamuis etiam iste, qui agit, ad peccatum quemquam inducere non intendat. Tunc enim, qui offenditur, uerè occasionem sibi datam, sumit ad peccādum. Et ita hic scandalum passiuum est, & scandalum actiuum. Licet nanque sit præter operantis intentionem, non est tamen præter operis intentionē & naturam, quod ille scandalizetur, quia opus præbet ruinæ occasionem & peccati. Secundo autem. Quia & pręter operantis intentionem, & præter operis naturā, aliquis male affectus, ex uerbo aliquo vel opere non malo, nec mali spetiem habente, sed minus perfecto, qualia nec sanctissimi uiri vitare pos-
sunt. In multis enim offendimus om- Iaco. 3.
nes, peccandi occasionem accipit, & peccat. Et tūc scandalum passiuum est, sine actiuo. Sine scandalizāte quidem, occasione accepta, ex se ille scandalizatur. Quoniam uero dixi, male affectum hominem interdum, sine occasione data scandalizari. Aduerte id duobus modis intelligi posse. Primo sanè, vt sit male affectus ex cauteriata conscientia, videlicet liuore, odioque, & malitia, denigrata. Hoc enim est diaboli cauterium. Huiusmodi autem pharisæi erant, qui scandalum, inter plebeculam concitarunt,
cum dominus diceret. Non quod in- Matt. 15.
trant in os, coinquinant hominem. Veritate nihilominus ipsis perspecta. Hæc modo scandala negligenda esse, docuit Christus. Dicentibus enim Apostolis. Scis, quia pharisei audito hoc verbo, scandalizati sunt? Respondit. Sinite illos. Cæci sunt, & duces cæcorum. Potest autem contingere, vt qui scandalizatur, sit imbecillitate, ignorationeq; male affectus. Indubiè verò, quomodocunque is scandalizabitur, vel occasione data, vel accepta, maxime adnitendum est, vt hæc ipsius scandala, vel euitentur, vel tollantur omnino. Is profecto pusillus est, pro pusillis autem sollicitus quisque esse debet, vt perfecti efficiantur, & ad Christum accedere pos-
sent. Iuxta illud. Sinite paruulos ue- Matt. 19.
nire ad me.

Sed dices fortasse, dura nimis est Pauli Lex. Nam aliqui sunt adeò ad scandala propensi, vt non modo difficile, sed ꝓpe impossibile sit, illos quauis occasione, non scādalizari. Cauere possū, ne illis scandali occasionem præbeam,

ſed ne ipſi accipiant, quis poterit? Ecce antidotum. Si id quod agis ad ſalutem propriam neceſſarium eſt, ne eorum ſcandala cura, primum enim quiſque debet animæ propriæ ſollicitus eſſe, q̄ ceterorum. Sin uero neceſſarium non eſt, ſecretius illud age, ne ipſi cum te illud agere viderint, offendantur. Quod ſi te illud agere oportet corá eis, ne ſis præceps, temporis nanq; dilatione, ſolidioris cibi paſtu, perfectum Chriſti roborabuntur in virum. Verum me oportet (inquies) ſtatim id muneris explere, Adi illos ergo, ſi ſcandali periculum imminet, redde eis tuarum actionum rationem. Si te audierint, lucratus eris fratres tuos. Si te non audierint, perfice quod cępiſti. Nam ex malitia uidetur eos ſcandalizari, cum audita, perceptaq; ratione, adhuc offenſi fuerint, tu animam tuam liberaſti. Neceſſe eſt autem (proh dolor) neceſſe inquam eſt, ut veniant ſcandala. Ita enim inquit Chriſtus, & verum eſt, ſi animorum uidelicet malignitatem, & ignorationis tenebras, quibus vndiq; omnes vnicuiuſq; generis homines obuoluũtur, nõ exuerimus. Hic nanq; fuit redemptoris ſenſus, proinde acſi peritus medic⁹ dicat, neceſſe eſt, vt iuuenes iſti, qui tam diſſolute viuunt, cito pereant, niſi gulam arceant abſtinentiæ frenis. Plures enim occidit gula, quàm gladius. Vnde quęſo putas hic morbus originem habeat, quo uidelicet, tam facile homines ſcandalizantur, niſi quia vel nimium maligni ſunt, vel nimium ignari? Nemo mihi crede ſcandalizatur, qui verè ſit pius & bonus, ac doctus, ſed hipocritę quidam perditæ mentis, & minutuli uiri, atque mulieres, quæ Dei viam non intelligunt, ſcandalum patiuntur. Neceſſe igitur eſt, vt ſcandala veniant, quia totus mundus in maligno potius eſt, & ignorantiæ tenebræ omnem Chriſtianorum multitudinem noſtris temporibus perſuadit. At veh illi per quem ſcandalum venit, qui ſcilicet ſcandala ſuſcitat, tumultus, ſectas, errores. Expedit enim, vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris, quod quidem ſecundum Palleſtinorum conſuetudinem dictum eſt Illis nanq; mos erat, vt mortis reos, hûc in modum occiderent. Eos enim ligato ad collum ſaxo, præcipitabant in mare. Eſt ergo ſenſus. Minor pęna hæc illis eſſet, ea ipſa, qua in infernis ſupplicijs perpetuo mulctabuntur. O te miſerum hęreticum, qui aduerſus filios matris tuæ, ponebas ſcandalum, iuxta Dauidem: & miſeros illos, qui propter hæreticos ſcandalum paſſi ſunt, & à ſancta Eccleſia deſciuerunt. Propterea inquit Chriſtus. Veh mundo à ſcandalis. Non tam autem excellẽs perfectionis portio eſt, non ſcandalizare: quàm non ſcandalizari. Vnde Chriſtus beatos illos vocat, qui non ſcandalizantur. Beatus inquit, qui non fuerit ſcandalizatus in me. Quoniam ut dictum eſt, plerique abſque ſcandalizante, ſcandalizantur. Propterea ergo, quia peccatum magnum eſt ita facile ſcandalizari, immo ſemper ſcandalizari, peccatum eſt. Eſt enim (vt iam diximus,) à bono ad malum commoueri. Ideo Apoſtolus, ad Iudæos, qui ad ſcãdala patienda admodum faciles extiterant, nunc ſe ſe conuertit, quò perſuadeat eis, indifferenter cibi ueſci omnibus, neque malum eſſe, neque mali ſpeciem habere, ac proinde illos gratis & temerè de Gẽtibus ſcãdalizari, occaſione accepta nõ data, vt illi vni non Gẽtes in culpa ſint. Remediũ vero, quod illis affert, vt non ſcandalizentur, hoc eſt. Conſcientiam illam ueſtram errantem deponite, qua putatis cibos aliquos communes eſſe, hoc eſt immundos. Similitudine quippe à vaſis tracta, quorum quæ Deo dicata erant, ſancta dicebantur. Quæ autem communia, & non Deo dicata, immunda. Cibos quos ſibi peculiariter, Moſes conceſſerat, puros & mundos Iudæi dicere conſueuerunt: quos uero interdixerat, immundos, communeſque atheis omnibus, & profanis Gẽtibus, tanquam ipſorum vitæ non dedicatos, qui Dei peculium erant. Ita eñ fiet, ſi errantem hanc conſcientiam, (ſicut par eſt) depoſueritis, vt non modo Gentibus, ſed & vobis ipſis iudicetis, omnibus ſine diſcrimine veſci licere. At quouſq; putatis aliquos cibos communes eſſe, uos non ſine culpa poteſtis illos

Matt. 18.
Matt. 18.
1. Ioan. 5.
Matt. 18.
Pſ. 64.
Matt. 18.
Matt. 11.

illos manducare. Gentes autem quas errantis conscientiæ uinculum illud, non retinet, omnibus vescentes, nequaquam peccant. Vos igitur uni peccatis, O Iudæi. Gentes nulli peccato ex libertate ista, sunt obnoxiæ. Inquit ergo.

Scio & persuasum habeo. Non ex ingenio, non ex humana ratione, ne dicas me falli posse, quod homo sim. Sed in *Domino Iesu. In* pro *Ex*, Hebraico more. Non incassum autem Iudæe, Dominũ, Iesumque nominat, sed magna profecto ratione, vt cum Dominum intelligis, legislatoris autoritatem pertimescas: cum Iesum, Saluatoris dilectioni, non sis ingratus. *Quod nihil commune,* hoc est profanum, supple est. *Per seipsum*, idest nullus cibus sua ipsius ratione immundus est. Verum si aliquis immundus est, hoc est per aliud, per accidens, vt supra annotabamus. Explicat autem hoc modo, ad conscientiam recurrens. Alios enim modos pretermittit. *Nisi ei qui arbitratur aliquid commune esse. Illi* inquam, *Commune est.* Lege cautè. Non dicit. Commune est, sed *Illi commune est.* Ex se mundus est cibus semp. Tua enim conscientia, non facit illum immundum esse, sed facit vtique, vt tibi immundus sit: Quamobrem & illicitus. Non simpliciter, sed tibi qui pro illicito illum habes. Conscientiam illam depone, &, tibi sicut alijs licitus erit.

Ex quibus Apostoli verbis, illud omnino conuincitur, Conscientiam erroneam ligare, non quidem vt sequens, quod erronea conscientia dictat, rectè agas: sed vt deuians ab illa pecces. Neque enim Iudæus, qui conscientiæ aculeo uehementer pungitur, vt credat carnem suillam comedere, peccatum esse, à carne suilla abstinens, secundum errantem eius conscientiã rectè agit: sed tamen stante conscientia illa, si comedit, peccat.

Tu statim obijcies. Vtroque igit modo peccat, & propterea necessario peccat. Oportet enim eum, vel comedere, vel non comedere: hæc nanque cõtradicunt, nec inter ea medium esse potest. Peccat autem si comedit, quia cõtra conscientiam agit. Peccat item, si ꝓpter id non comedit, quia cõscientiam erroneam sequitur. Responsio est. Nõ necessario illum peccare, quia conscientiam illam errantem exuere potest, rectamque probamque induere, quod & omnino facere debet. Verum inquis. Conscientia illa perseuerat. Fateor ergo illũ, ex hac hypothesi necessario peccare, vt cõcludebatur. Perinde enim se se habet, ac ille quem inanis gloriæ uentus inflauit. Qui enim omnia opera facit, vt uideatur ab hominibus, & cum eleemosinam impendit pauperi, quod hipocritarum mos est, in sinagogis, & in vicis, tuba canit ante se: Cui dubiũ, quod cum indigenti subuenire teneatur, necessario peccat? Si enim dat eleemosinã peccat, quia finis inanis est gloria, Cuius finis malus, ipsum quoq; malum. Si non dat, item peccat, quoniam præceptum Dei est. Frange esurienti panem tuum. Quis tamen vel mediocris ingenij dicet, illũ ipsum necessario absolutè peccare? quandoquidem à malo fine illo auerti potest, & ad meliora cõuersus, Deo facere satis. Sed durãte malo illo fine, necessario peccat. Si enim cõscientia tua erronea, tibi dictat malum esse ieiunare tempore quadragesimæ, vel ieiunes, vel non ieiunes, peccas. Si non ieiunas, ideo peccas, quia ieiunare teneris. Si ieiunas, peccas, quia contra conscientiam agis. Hæc certe est Pauli intentio, quo propensiores ad scãdala, & scrupulosi, hosce conscientiæ stimulos deponãt, territi vel hac una ratione, quia nisi conscientiam erroneã deponant, necessario, & ineuitabiliter peccant, quare & necessario damnantur. Intelligitis?

Matt. 6.

Esa. 58.

Dubitanti autem quomodo consciẽtiæ errores & scrupuli tolli possint. Respondendum tibi forte videretur. Cõsule doctiores. At quoniam de more dissentiunt, aliquibus affirmantibus, negãtibus alijs, nonnullis dubitantibus. Dico tibi ego. Quod prælatus conuenien dus est, illiusq; conscientiæ, tua cõscientia committenda atque credenda. Caue autem ne dicas. Non audeo animã meam illius conscientiæ confidere. Non enim in manus hominis, animam

tuam

tuam posuisti, sed in manus Dei. Tanquam Deo igitur, non tanquam homini illi pareas. Adeò nanque tua illa obedientia placebit altissimo, etiam si ille indignissimus fuerit, vt statim omnes scrupuli diuina gratia sint recessuri. Immo eo fructuosior erit, quo ille fuerit indignior, cui propter Deũ subijci uoluisti. Heu quàm dolenda, & deflenda est nostræ ætatis hominum conditio. Quis nanque illi sunt, qui pro sedãdis suis conscientijs, ad prælatos recurrãt? vel si recurrant, eorũ decretis obediãt? Vnusquisque vult, secundum propriũ sensum suum ambulare. Proh scelus. Si tantopere paruulorum scandala cauenda sunt, quanto magis prælatorũ, quos sibi Deus modo quodam exequare voluit, sibimet imputans illorum & reuerentiam & contemptum? Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spnit. Num enim non magno iure scandalizatur prælatus, dum te uidet illius monitis, non obtemperantem? In testamẽto ueteri habetur. Qui non obedierit sacerdotis imperio, morte morietur. Et si difficile, & ambiguum occurrerit in lege, ascende ad sacerdotem. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legẽ requirent ex ore eius, quia angelus domini est. Et in testamento nouo, longè dignioribus sacerdotibus & pontificibus, non credis? in dubijs non pares? A quo (Roma) quærenda sunt diuina cõsilia, nisi ab illis, quibus mysteriorum Dei dispẽsatio credita est? Quem ergo, pro Deo habemus, in his quæ Dei sunt, quicquid ipsi dixerit, tanquam Deum audire debemus. Si certum tibi fuerit, illum contra Deum dicere, regulam habes. Obedire magis oportet Deo, quã hominibus. At si dubium tibi sit, dicat ne secundum Deum vel nõ, ne sollicitus sis, Prælato crede, illius culpa erit si peccabis. Animam meam exquiret Deus de manibus suis. Ego ut ingenue fatear, plus vni summo Pontifici crederem, in his quæ fidei mysteria tangunt, quàm mille Augustinis, Hieronymis, Gregorijs, ne dicam Ricardis, Scotis, Guillelmis. Credo enim & scio, quod summus Pontifex, in his, quę fidei sunt, errare non potest, quoniam Ecclesiæ autoritas determinandi, quæ ad fidem spectant, in Pontifice residet. Et ita Pontificis error, vniuersalis error ecclesiæ esset. Vniuersalis autem ecclesia, errare non potest. Ne mihi dicas de Concilio. Credo enim, quod plus attestetur spiritum sanctum regere ecclesiam, si iudicium penes Pontificem sit, quàm si penes concilium. Humanæ quippe sapiẽtiæ opus esse uidere potest, quod concilium patrum non erret. At videri non potest, nisi Dei opus esset, sicut reuera est, quod vnus homo, qui suapte natura facile errare potest, nunquam erret in fide. Vnitas quoque fidei, iudicis vnitatem in fide, qui scilicet toti præest ecclesiæ, exposcit, vt patet. Caue tñ hic. Non enim dico, Pontificẽ, vt singularis q̃dã psona est, errare nõ posse. Scio q̃dẽ multos à fide errasse atque exhorbitasse, sed assero, quod vt Pontifex, & ecclesiæ caput, errare non potest. Hoc est dictu. Vt decernat aliquid esse de fide, vel credendum, vel non credendum, à christianis, indubie errare non potest. Hinc Cirillus, Maximus, Augustinus. Quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres nostros, nõ nisi ad Petrum, idest ad sui nominis autoritatem referri debere. Hieronymus ad Damasum. Hæc est fides Papa beatissime, quam in cathedra didicimus Ecclesiæ, in qua si minus perite, aut parum caute forte aliquid positum est, emendari cupimus à te, qui Petri fidem & sedem tenes. Si autem hæc nostra consideratio, Apostolatus tui iudicio comprobabitur, quicũque me culpare voluerit, se imperitum, vel maleuolum, vel non catholicum ostendet, non me hæreticum comprobabit.

Luc. 10.
Deut. 17.
Mal. 2.
1. Cor. 4.
Act. 5.
Ezech. 3.

Difficultas tamen videtur esse, ꝓpter Nicolaum tertium, & Ioannem vigesimum secundum, qui oppositas assertiones in fide, determinasse uidentur: alter ergo errauit. Item propter Innocentium tertium, & Cęlestinum, similiter propter Pellagium. Sed tamen omnes facilè dissoluuntur, nec opus est hic immorari. Vides itaq;, quàm tutum sit, animam tuam in Pontificis manibus committere, cum te conscientię scrupuli angunt. Sequitur.

Porrò si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum dilectionem ambulas.

Arguit autem hic Paulus, ini fallor, contra Gentes particulatim, probatque non nihil remittendum illis esse Christianæ libertatis, dum discumbunt, cũ Iudæis, duabus rationibus. Hæc autem prima est à ciuitate. Nauseam enim patitur Iudæus, (inquit Apostolus,) cum in mensa carnem suillam videt, stomachus illi conturbatur, totus mærore conficitur. Inuitatus autem, tuo amore, interdum manducat, quod sustinere non potest. Quomodo ergo Iudæum Ethnice diligis? (Ambulare enim in dilectione, diligere est.) si illum turbatione, tristitiaque afficis?
Act. 15. Ob id in Concilio Hierosolymitano, decretum fuit, vt Gentes abstinerent à suffocato. Aliter enim, cum circuncisis conuiuere non potuissent. Quibus à diuturno iudaicæ mensæ vsu, omne suffocatum abhominabilis cibus factus fuerat. Ratio secunda est à pietate. *Nec cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est.* Num apud te, tantum Christi amor haudquaquam potest, vt illius intuitu, Iudæũ pro cuius salute supplicia extrema, adde & mortem turpissimam perpessus est, vna esca perdere nolis? Certè. Si Iudæi salus, te mouere adeo nequit, vt illi cibo tuo scandalum omnino præbeas, sisque ruinæ eius spiritualis occasio. Si ciuilitas non te cogit, vt edulia illa à mensa reijcias, quibus ille contristatur, ad minus Christi amor, te mouere debet, qui pro illo interimi voluit, vt seruaretur. Quomodo enim Christum amabis, si illum exiguo cibo perdere volueris, quem Christus omni uita sua saluare voluit? Tu ne Christum amas, qui illi cibum preponis, cui Christus postposuit vitam? Qui leuissima eduliorum quarundam abstinentia, illius salutem redimere negligis, quem Christus, tam magno sui sanguinis pretio comparauit? Non peccas in fratrem, inquit Paulus, ad cor peccas, in Christum, in Deum, cum adeo proximum paruifacis, vt nec ab uno cibo, propter eius salutem abstinere uelis, quando Christus illum, tam magnifecit, vt pro illo omnium eduliorum inedia pati, adde, venundari, torqueri, crucifigi, mori demum appetierit. Nonne enim reipsa iudicas te sentire, quod Christus frustra illum tanti existimarit? postquam tu illum nullipendis? Scopus autem, ad quem tendit hæc Pauli ratio, hæc est. Si propter escam frater tuus scandalum patitur abs te & peccat, nonne spiritualiter perit? Verum, qui venit de cœlis Dei filius, mortemque subijt, vt ille seruaretur, nihil ergo illi proficiet Christi mors, tua ipsius culpa. Quandoquidem tuo offendiculo perditum ibit, nec saluabitur. O Scelus. Irritam facere cibo vno, Christi mortem, & meritum. Hoc sanè, peccato Esau, deterius est, qui vno lentis edulio, uendidit primogenita. Gen. 24. Tu enim Christi sanguinem uendis. Peius est Iudæ proditione. Iudas enim triginta denarijs Matt. 26. Christum prodidit, tu vendis vna tantummodo esca. O piaculum inexpiabile.

Sequitur modo ratio, à Christianæ religionis infamia, quæ Iudæis & Gentibus communis est. *Non ergo blasphemetur bonum vestrum. Non est enim regnum Dei cibus & potus. Sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in his seruit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus:* Cuius summa hæc est. Si propter escas, contentiones inter vos oriuntur, vt alter alteri se se in Dei regno, in ecclesia præferat. Nonne offensi infideles, Christianum hoc regnum, immo & æternam salutem, in esca, & potu consistere existimabunt, quando audient vos de escarum legibus inuicem contẽdere? quos tamen publica fama norunt, ad cælestia regna aspirare? Ridebunt sanè, & irridebunt, sacram hanc Christi religionem, quasi per escas & simposia, superna regna promittat. Cum tamen nihil minus intendat Christus Iesus. Quæ unquam blasphemia, aut male-

maledicentia maior? Ne ergo quæso tã tæ blasphemiæ ansam pbeatis. Regnũ enim Dei iustitia, pace, gaudioque, non esca, aut potu obtinetur. Et qui iust⁹ est coram Deo, qui pacem cum proximo seruat, qui gaudet in seipso, in spiritu sancto, hunc dicit Chr̄s placere Deo, hominibusq; probari. Non illum qui escarum & potus dũtaxat rationem habet. Hæc est Pauli ratio, vt uides. Sed O quanta impietate torquetur locus iste. Regnum Dei non est esca & potus, sed iustitia & pax. Edamus ergo, bibamus, ad quid ieiunia? ad quid pisculenti dies? Siquidem Paulus stat in acie. Regnum Dei non est esca & potus. Cõsidera diligenter, non dixisse Paulum, regnum Dei, non est abstinentia & sobrietas, Contra istos, qui ieiunium tollere volunt, sed non est esca & potus. Supra item non dicit. Noli ieiunio tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est, sed noli cibo tuo illum perdere. Non dixit. Si propter ieiunium tuũ, frater tuus contristatur, sed si propter cibum tuum contristatur. Non aduertunt hi, qui Paulum profitentur hęc mysteria, aduertamus nos. Si ieiunio tuo ille scandalum patitur, ne cura, sed si cibo, caue. Si ieiunio tuo ille perditur, non tu illum perdis, ille seipsum perdit. Necessarium est enim ieiunium ad salutem, loco & tempore, vt ostensum est. Et propterea cuiuscũque scandali intuitu, non ommittendũ. Deo enim magis, & propriæ animæ, quàm alteri, satisfaciendum est. Verum potus, esca, haudquaquam necessaria sunt, ideo dimittenda, vel differenda, quoad scandala euitentur. Hac itaque ratione non dicitur. Regnum Dei nõ est abstinentia & sobrietas, sed dicitur, Non est esca & potus. Quomodo em̄ interior iustitia habetur, si caro spiritui non seruit? Quomodo autem seruit, si ieiunij lege domata non fuerit? Quomodo pacem habemus, si sensus cõtra rationem insurgat? Quomodo uero frenatur, sine continentiæ habenis? Quomodo gaudium plenum in nobis erit, si hæc ancilla in domo nostra remurmuret semper? Quomodo autem sedabit̃ satura? Peccatum quidem Sodomæ, saturitas panis, & otium, inquit propheta. Et illud. Saturasti eos, & mechati sunt. Manducauerunt & biberunt, & surrexerunt ludere. Cum ergo, Apostolo teste, regnum Dei sit iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto, ieiunium à Dei regno non excludit̃, quippe quia per ipsum hæc facilius assequimur. Excluditur autem cibus contra abstinentiam, potusq; contra sobrietatem. Hæc enim ad Dei regnum non attinent. Nã neque esca, neq; potu regnum Dei obtinetur. Et hic est Pauli sensus. Causalis enim est propositio hæc, vt reor. Regnum Dei, non est esca & potus. Iuxta illud. Esca nos non commendat Deo. Nec tu ergo Gentilis, qui carnem suillam comedis, nec tu Iudæe, qui oleribus tm̄ uesceris, inquit Apostolus, oleribus, vel carne suilla in diuinam gratiam recipieris. Sed *Iustitia ipsa, pace, & gaudio.* Ponit autem hæc per ordinem. Nam ex iustitia oritur pax. Iuxta illud. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. Et illud. Opus iustitię pax. Ex pace uero gaudium. Iuxta illud. Pax Christi exultet in cordibus uestris. Dicit autem gaudium in spiritu sancto, ne dissolutam, ineptamq; lætitiam, quæ ex crapulis, & simposijs nascitur, de qua illud est. Effusi estis sicut vituli super herbam, tibi diuinum regnũ comparare, intelligeres. Iustitiam ergo nacti erimus, si fratri nostro exemplum, non scãdalum præbuerimus. Hæc est enim iustitia inquit Christus, vt quæcunq; vultis uobis faciant homines, & uos illis faciatis. Pacem autem, si perfecti diuina gratia existẽtes, infirmiores nõ spreuerimus. Si infirmi nostra imbecillitate, superiores non iudicauerimus. Gaudium in spiritu sancto, si consciẽtię trãquillitatem, sedatis scrupulis, maiorum nostrorum obedientia, fuerimus consequuti. Ita fiet vt, *In his*, idest *Per hæc.* Christo puro corde seruientes, per gaudium hoc spirituale, placeamus Deo patri. Hilarem enim seruum diligit De⁹. Vnde Paulus dicit. Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete, probatique simus apud homines, per iustitiam

Ezech. 16
Hier. 5.
Exo. 32.
1. Cor. 8.
Ps. 71.
Isa 32.
Coloss. 3.
Hier. 50.
Matt. 7.
1. Cor. 9.
Philip. 4.

tiam & pacem. Non modo enim, pro
virili agendum est vt Deo, sed etiam vt
hominibus placeamus, iuxta illud. Pla-
1.Cor.10 cete omnibus, sicut & ego omnibus,
per omnia placeo. Non quidem vt po-
pularem auram, fauoré, gloriolam am-
biamus. Veh enim illis, qui sic homini-
bus placere studenr. Scriptum est enim.
Ps.52. Dominus dissipat ossa eorum, qui ho-
Gal.1. minibus placent. Et Paulus inquit.
Si hominibus placerem, Christi seruus
non essem. Sed ut ipsi, bonis nostrũ
omnium operibus, excitentur, ædificé-
tur, & tandem nostra opera, ad Dei
gloriam, ad virtutes promoueantur, sa-
lutemque consequantur. Iuxta illud.
Matt.5. Luceat lumen uestrum coram homini-
bus, vt videant opera vestra bona, &
glorificent patrem vestrum, qui in cęlis
est. Deinde dicit.

*Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ
mutuæ ædificationis.* Quid non sit agen-
dum hactenus dictum est. Quod scili-
cet non est contristandus, neque scan-
dalizandus frater. Sed nec occasio prę-
benda infidelibus maledicentiæ. Nunc
quid agendum sit, Paulus disserit.
Quod scilicet enitendum est, vt quisq;
pacem cum altero habeat, alterum-
que ædificet. Cibis uestris conten-
tiones suboriuntur continue, vult di-
cere Paulus. O Iudæi. O Gentes. Item-
que alter ab altero offenditur. Si igi-
tur pacem, ædificationemque cibi ve-
stri non largiuntur, sed potius hæc cõ-
traria subuertunt & pariunt, non ne
satius est parua hæc aspernari, & ad
summa illa & præcipua bona, vnani-
mi consensu aspirare? Hinc tangit
Ethnicum. *Ne cibi gratia destruas opus
Dei.* Quod scilicet Deus indies ædifi-
cat, Iudæorum videlicet salutem. Tuũ
est ædificare, vt sis Dei adiutor in ædi-
ficio, non destruere. At cibo illo tuo
vide, quàm leuissima causa, non modo
non ædificas, sed destruis. Ne autem
hoc verbo Iudæus, contra Ethnicum
insolescat, quasi contra diuini ædificij
destructorem, mox eum reprimit, ue-
ritatem euangelicam aperte prænun-
cians. *Omnia quidem munda.* Ne dicas
10. de cætero (Circuncisi) aliquos cibos
communes esse. Quod Deus puri-
ficauit, tu ne commune dixeris. Con-
festim autem ad Ethnicum reuertitur,
ne licentiosè omnibus uescens, ruinæ
occasio fit Iudæo. *Sed malum est homini,
qui per offendiculum manducat.* Et est *Per*
pro *Cum.* sicut supra secundo capite. Per Rom.2.
literam & circũcisionem præuaricator
es legis, idest cum literali circuncisio-
ne, quam seruas, legem totam transgre
deris. Licet ergo omnia ex se munda
sint, si tamen tu proximo scandalũ præ-
beas, iam cibus ille, tibi spiritualiter no
xius efficitur. Hinc tamen & Iudæum
taxat, vt vides, quod re, quæ suapte na-
tura bona est, offendatur. Id enim indi-
cat illius infirmitatem. Vnde sequitur.
Latius declarans quod intendit.
*Bonum est non manducare carnes, neque bi
bere vinum, neque quicquam in quo,* idest
per quod. *In* pro *Per, frater tuus impin-
git, aut scandalizatur, aut infirmatur.*
Vide Pauli sapientiam. Non dicit. Bo-
num est non manducare panem, ne-
que aquam bibere. Sed *Bonum est non
manducare carnes, & non bibere aquam.*
Nam initium necessariæ rei ad vitam
hominis, aqua & panis, inquit Ecclesia
sticus. Et propterea hæc propter scan- Ecclesia
dalum, non sunt omittenda, sed carniũ stici.29.
esus, vinique potus, ad hominis vitam
necessaria non sunt. Ideo si carnium
esu, vinique potu frater tuus, vel actu
impingit & ruit in præceps, vel occasio
nem saltem, à te datam ad ruendum ac
cipit: Aut etiam sua imbecillitate sibi
ruendi occasionem sumit, licet nõ ruat,
(hæc.n p tria uerba illa. *Impingitur, scan-
dalizatur, infirmatur,* intelliguntur,) om-
nino tu non cares culpa. O nepharios
istos, qui omni quadragesima, die etiam
Veneris sacrosanctæ, qua caro illa Dei
sanctissima, cruci affixa est, carnibus pa
lam vescuntur, cum alioquin etiã opi-
paris pisculentæ mensæ dapibus, sagina
ri possint, dignos certè, qui ad Cauca-
siam rupem relegati, à vulturibus ro-
derentur.

Ego inquit Paulus. *Si scirem propter
escam scandalizare fratrem meum, non mã-
ducarem carnes in æternum.* Et tu una die
tantum, vel leui carniũ abstinentia, fra-
tris tui, pro quo Christus mortuus est,
salutem redimendam non existimas.

O si-

O fides. O pietas, nostris male cognita seculis. Cum vero audis. *Neque quicquam in quo frater tuus offenditur.* Idolotita, sanguinem suffocatum, butirum, caseum intellige, vel alia id genus, quæ ad corporis salutem necessaria nō sunt, scandalum nihilominus pusillis pariūt, vel infirmis. Videte itaque omnes inquit Paulus, ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis uiderit eum, qui habet scientiam, in idolo recumbentem, nonne consciētia eius, cum sit infirma ædificabitur, ad manducandum idololtita, & peribit in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, & eorum conscientiam infirmam percutientes, in Christum peccatis.

Verumtamen durum videtur. Si licet cibis vesci omnibus. Quod propter proximi scandalum, debeam ab aliquibus abstinere: Nam hoc est magis illius imbecillitatem fouere. Cum enim viderit Iudæus, me à carne suilla abstinere, meo exemplo in sua ipsius infirmitate confirmabitur, credetque reipsa, malum esse carnibus uesci suillis. Lōge ergo melius esset, sine delectu omnia comedere, ostendereque reipsa huius Christianę libertatis ueritatem, quę nullum discrimen habet vel escarum, vel dierum, quàm secus. Et hoc palliolo, se se moderniores contegere studēt, qui ponunt tenebras lucem, & lucem tenebras. Quasi uero ad hoc argumētum non responderit Apostolus, ecce responsio. Esa. 5.

Tu fidem habes. Qua scilicet credis licere oīa, & fidis citra culpam, sine delectu oībus vesci posse. *Apud temetipsum habe coram Deo.* Scilicet tantum, nō coram proximo. Periculosum valde est, hāc tuam fiduciam coram infirmis ꝓdere. Non enim desinent scrupuli eorum, non ædificabuntur, sed magis scādalizabuntur. Potissimè si sacerdos sis, vel si doctus habeare. Tuo nanq; exēplo, argumentum sument irreligiositatis, voracitatis, incontinentiæ. Ad crapulasque & ebrietates, ædificabuntur. Non quæ dixeris, sed quæ feceris, imitantes. Hæc enim est infirmorum proprietas, vt longè magis factis, quàm verbis moueatur. Cum alioquin Christus oppositum iusserit. Quęcunque dixerint vobis, seruate & facite, secundum vero opera eorum, nolite facere. Matt. 23.
Hanc ego tuam fiduciam laudo, illam tene, caue ne vnquam ab ea dimoueatis. Attamen ne in publicum prodas, excusa te coram Deo, & id sat tibi sit. Deus enim tua corda rimatur, nihil nāque abditum est illi. Sed confirmatur (inquis) in sua imbecillitate. At nonne peius esset si rueret, & periret? Quod peius est ergo, deuita. O si hæc considerarent pseudo Apostoli nostri, quoties ponerent ostium circunstantiæ labijs suis, memores uerbi Christi. Multa habeo uobis dicere, sed non potestis portare modo. Itemque dicti illius Apostoli. Non potui vobis loqui tanquā spiritualibus, sed tanquam carnalibus, lac potum dedi vobis. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis. Plurima mihi crede supprimenda sunt, vt dum eos, qui audierint uolumus facere doctiores, peiores faciamus. Sed nōne ueritatem propter scandalum dimittere nefas est? Oportet itaque semper testari ueritatem, & uerbo & opere. Si itaque uerum est, quod licet cibis uesci omnibus, cur non licet id palam docere & facto ostendere? De ueritatibus, quorum cognitio ad salutem omnibus necessaria est, id totum uerissimum est, quales sunt, quæ symbolo continētur, quas quisque scire tenetur, nedum maiores, ecclesiæ patres. Verum scire & credere expræsse, cibos omnes mūdos esse, omnibusque diebus licere sine discrimine suapte natura, non est pusillis necessarium ad salutem, vt constat. Propterea potest hæc ueritas, interdum ad euitanda eorum scandala, dissimulari, differri, dimitti. Hac tamen ratione, ut intelligas, nunquam licere propter scandala uitanda, falsitatem prædicari: etiā in non necessarijs virtutibus. Taceatur ergo, quandoque ueritas, vbi expedit, nunquam tamen falsitas dicatur. Quoniam qui facit mendacium, filius est diaboli. Illi enim, qui dicebant. Faciamus mala, vt eueniant bona, à Paulo supra, reprobati sunt. Quia autem Aposto-

Ioan. 16. 1. Cor. 3 Apoc. 22. Rom. 3.

Apostolus à fiducia Gentilem laudauit, ne ipse occasione accepta superbiat, arbitreturque se se iustum esse, & hac ipsa existimatione, & arrogantia à iustitia labatur. (Nihil enim perniciosius, quàm pharisaica elatione sibi iustitiam arrogare.) Vide quod sequitur. *Beatus qui non iudicat seipsum, in eo quod probat.* Accipitur hic iudicare pro iustificare. Estque sensus. Ille beatus est, qui probat, quod agit. Idest qui primum probè agit, creditque etiam probè, & piè se agere, contra errantis conscientiæ stimulos. Nec tamen in eo. idest per id quod probe agit, se se iustificat. Iuxta Paulum alibi. Nihil mihi conscius sum. sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat, idest iustificat me, dominus est. Fortasse autem aliò spectat hoc uerbum. *Beatus qui non iudicat.* Idest non considerat semetipsum. *In eo* opere, *Quod probat*, vel laudat, sed aliũ considerat, idest qui non tantum curat, quid sibi probum & pium sit, ac uideatur, sed quid proximo vtile sit, & expediens. Ac propterea non omnia illa agit coram omnibus, quæ sibi liceret, sed ea tantum, quæ videntibus suo iudicio prodesse possunt. Timens ne suo exemplo ipsi pereant. Hinc Paulus aiebat. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Et iterum. Non vsi sumus nostra potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculũ demus euangelio Christi.

1. Cor. 4.

1. Cor. 6.

1. Cor. 9.

Sed, cur repræhensus est Petrus à Paulo, qui ne scandalum præberet Iudæis, iudaizabat in mensa? Quoniam Gentes scandalizatæ sunt. Sanctissimus enim ille Petrus Apostolus, suam ipsius firmitatem attendens, sed non quantum oportuit Gentium infirmitatem, cum esset Antiochiæ, priusque venirent quidam ex Iudæis conuersi, in Gẽtilium mensa, Gentilitio more, cibos omnes sicut cæteri indifferenter comedebat. Cum autem venissent illi, subito se se subtrahere cępit, & à carne suilla abstinere, ne Iudæis illis scandalo esset. Inde vero offensæ sunt maximè Gentes. Propter id ergo excanduit Paulus, acerrime contra ipsum, quem tamen æque ac dominum colebat & venerabatur. Firmus erat, & fundatissimus ille Apostolici collegij vertex. Ab illa enim prima infirmitate, lachrimarum irriguo fortior surrexit. Sciebat quod Christi beneficio, omnia munda erãt facta: sciebat, quod cibis omnib⁹ sine delectu vesci poterat. Nunquam ab hac mentis & fiduciæ firmitate, quamuis cibos deligeret, excidit. At hoc satis nequaquam erat. Debuit enim Gentium infirmitatem considerare, quæ factum videbant, intentionem non videbant. Cæperunt enim angi, torqueri, & dicere intra se. Quid est hoc? Non licet ergo cibis vesci omnibus. Oportet itaque & nos iudaizare, postquam ecclesię princeps iudaizat. Quis hoc importabile pondus ferre poterit? Heu. Simulat ne primus iste Hierarcha, aut ex animo à cibis nostris abstinet? Simulare Pontificem non licet. Quod igitur agit: ex sententia agit. Vera est itaq; illorum hæresis qui dicunt. Nisi seruetis legem, non potestis saluari. Audis graue Gentium scandalum? Infirmitatem fortasse dices, Iudæorum considerauit. Fateor. Ita enim se habet textus. Timebat eos, qui ex circuncisione erant, ne illa licentia offenderentur. Sed oportuit, quoniam & Gentes aderant, illis, etiam timere, non modo Iudæis, licet nanque erat Iudæorũ Apostolus, erat nihilominus omniũ pastor. Ob id postquam ipse Iudęorum scandalum euitarat, Apostolus Paulus zelans, pro Gentib⁹, quę sibi creditę fuerãt, egit vt neq; ipse scandalum paterentur. In faciẽ n. restitit Petro, dixitq; ei coram omnib⁹, vt oium vulnera sanarent. Si tu Iudæus cũ sis, gentiliter viuis, Iudæis absentibus, cur Gentes modo tuo exẽplo cogis iudaizare? Probè agis, gentiliter viuens cũ Gentibus, iudaice cũ Iudęis. Id nãq; & ego seruare consueui. Verũ nequaquam, id in Gentium vrbe probari põt, quod discũbens ad mẽsam, comedẽsq; gentiliter cum Gentibus, quã primum circuncisi aduenere, te à gentilium libertate subtraxeris. Intelligunt n. tuo exẽplo gentes, cõtra euãgelij veritatẽ, iudaizandum esse. Acquieuit repręhẽdenti summus ille, sanctissimusq; Põtifex, & sublata sunt omnia scandala.

Act. 15.

Gal. 2.

Ibidem.

Erit fortasse, qui dicat. Non poterat Petrus vtrumque scandalum euitare. Sed certè poterat. Illico enim aduentantibus ex Hierosolyma Iudęis, si Ethnicis rationem exposuisset, cur se se à cibis Iudæorum lege interdictis, subtrahere vellet, nemo scandalum fuisset passus. Sed finge, quod omnino Gentes scandalizatæ fuissent, etiam post prolixum Petri sermonem. Finge, quod Iudæi similiter scandalizati fuissent, si non abstinuisset, à carne suilla. Quid Petro agendum erat? Vitandum magis erat Gentium scandalum, quandoquidem Antiochia vrbs Gentilium erat. Seruandus itaque patriæ mos fuerat. Vnde regula illa Ambrosij orta est. Ad quancumque Ecclesiam veneris, illi te conformes. Adde. Quia hoc fauorabile magis erat euangelij negotio. Rursus. Iam Concilium illud celebratum fuerat, lataque sententia Hierosolymis tenoris huiuscemodi. Visum est spiritui sancto & nobis, nihil vltra imponere vobis oneris, quàm hæc necessaria, Vt abstineatis ab immolatis simulachrorum, à sanguine & suffocato, & fornicatione, à quibus custodientes vos bene agetis. Cui & adiunge. Iam visionem illam apparuisse Petro, lintheí scilicet, in quo erant reptilia, serpentia, quadrupedia, auditamque domini vocem. Macta & manduca. Cui cum respondisset Petrus. Absit domine, quia nunquam manducaui omne commune & immundum. Et vox iterum secundo ad eum. Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Peccauit ne ergo Petrus? Clarum spiritus sancti testimonium habes. Reprehensibilis erat. Scandalizauit Gentes? Minime. Scandalizari non poterat, ergo multo minus scandalizare. Verum Gentes occasione accepta scandalizatæ sunt. Non itaque peccauit ipse. Dices, sed Gentes peccarunt. Immo & ipse non est immunis à culpa. Quoniam adeò cautè debuit agere tantus pontifex, vt Gētes adhuc infirmæ, scandali occasionē ab eo haudquaquam acciperent. At ipse iudicauit seipsum, in eo quod probabat, non alium quidem. Licebat enim eo tempore se se à Gentium cibis subtrahere, sicut & uesci licebat. Hoc ipse considerauit duntaxat, sed eum oportebat etiam Gentilium imbecillitatem considerare, quod vtique non fecit. Sed quis est, qui non aliquando delinquat: cum sanctissimus ille dicat. Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est? Ex genere, malum non erat à carne suilla abstinere. Cum igitur ipse nequaquam mala intentione, sed bona abstineret, timens, scilicet Iudæorum saluti, non peccauit nisi, (quod aiunt) venialiter. Nam lucerna corporis, oculus est. Si oculus simplex fuerit, in huiuscemodi, quæ mala non sunt ex genere, totū corpus lucidum erit.

Act. 15. — Act. 10. — 1. Ioan. 1. — Matt. 6.

Vnde certè non video, increpitum fuisse Petrum hac ipsa eius abstinentia, sed ob id tantum, quod præter & contra illius intentionem Barnabas, plurimique alij, eius exemplo ad iudaizandum ducebantur, vt & ipsi omnes, à cibis lege prohibitis, tanquam profanis abstinerent. Magis ergo ad illos monendos, quam ad Petrum corrigendum restitit illi in faciem Paulus. Nam non dicit textus, quod Petrus ad euāgelij veritatem non ambularet, sed Barnabas, & alij non ambularent. Cum inquit uidissem, quod non rectè ambularent ad veritatem euangelij, dixi Cephæ coram omnibus. Si tu cum Iudæus sis, Gentiliter viuis, & non iudaicè, quomodo Gentes cogis iudaizare? Duro autem uerbo illo reprehendendus fuit, vt audita tanti principis reprehensione, reformidarent Iudæi, de cætero spem aliquam in aliorum delectu constituere. Gentes quoque, libertatem illam cęlitus sibi datam intelligerēt, cū reprehensioni illi nec tantillum reluctaretur Petrus, qui & vniuersalis pastor erat, & peculiaris circūcisorum pr̄, quibus fauere illū poterat paré videri, A Paulo autem magna ratione, quoniam ipse seruandæ gentilitatis onus incumbebat. Adde. Quod & hoc ipso Iudęis & Gentibus innotuit, quanta esset in Ecclesia, Pauli, qui primū pseudo Apostolus

Gal. 2.

stolus credebatur, authoritas, cui Cephas obiurgatus publicè, cessit, nec verbum quidem respondere ausus est. Simulque Petri humilitas maximè claruit vniuersis populis, qui cum Christi vices ageret, à nouitio Christi Apostolo, qui etiam Christum persequutus fuerat, & quem Iudæa omnis infensum habebat, coram omnibus commoneri & coargui passus est. In illa potissimum vrbe, in qua Pontificiam sedem erexerat, & cui ipse tanquã metropoli omnis Ecclesiæ, præsidebat. Sequitur.

At qui dijudicat, si manducauerit condemnatus est, quoniam non ex fide. supplẽdum est, comedit. *Omne enim, quod non est ex fide, peccatum est.* Minus dicit, vt vides Apostolus, sed plus significat. Sensus nanque est, per antithesim corũ quæ de Gentibus dicta sunt, vt patet ex contextu. Iudæus qui inter cibos diiudicat, huncque licere, illum vero nõ licere credit, si illum quem credit non licere manducauerit, suopte iudicio cõdemnandus est, quia contra fidem, cõtra fidutiam scilicet agit. Idest contra conscientiam, dictantem ei, vt omnino fidat & confidat peccare illos, qui carne suilla uescuntur. Omnia enim quæ contra hanc fiduciam, contra hanc conscientiam agimus, videlicet contra id quod credimus agendum esse, (vt breuiter dicam,) peccata sunt. Hoc quidem molitur Paulus, & tamen longè minus dicit. *Condemnatus*, inquit est Iudæus, *Qui dijudicat si manducauerit, quia non ex fide.* Vult dicere. Quia contra fidem. Vnum quippe credit Iudæus agendum esse. Abstinendum, videlicet à carne suilla. Agit nihilominus contrarium. Ex hipothesi enim manducat, vere ergo condemnandus est. Quisquis nanque credit vnum agẽdum esse, & oppositum agit, reipsa peccat, iudice & teste conscientia ipsa, cuius tribunal toti orbi terrarum, iure maximo anteponitur. Si tamen placet vt sit mera negatio. *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Qui ergo diuidit cibos, si manducauerit condemnatus est, quia nõ ex fide, potes illud hoc modo optime interpretari. Omne qđ ad conscientiam attinet, si non fiat ex conscientia, peccatum est, deligere cibos ad conscientiam attinet Iudæi, qui ex conscientia sua diiudicat hunc licere, non iudicat illum, si ergo manducauerit illum, quem non iudicat licere, condemnandus est, quoniam non ex fide, quia scilicet non fiducialiter comedit, cum tamen iudicet fiducialiter aliquibus cibis tantum vescendum esse. Absolutè itaque non est verum, quod omnia quæ non sunt ex fide, peccata sunt, sed tantum, quæ sunt contra fidẽ. Contra id scilicet, quod credimus. At in materia de qua sermo est. Omne qđ non est ex fide, peccatum est, quia non loquitur Paulus, nisi de actionibus ad fidem attinentibus, quæ scilicet dicuntur fieri cum fiducia, quod illicitæ non sint. Et intelligitur peccatum propriè, (vt Pauli mentem rectè habeas,) peccata quoquomodo. Inquit enim. *Condemnatus est, qui comedit non ex fide.* Accipit ergo peccatum verè & propriè, vt est actus, qui penes Deum iudicium condemnationis meretur. Et ita omnia, quæ sic agimus non ex fide, vel quæ credimus non esse agenda, vel quæ non credimus agenda esse, modo declarato, peccata sunt, quantumuis bona videantur.

Verum enimuero hoc reuera admodum difficile est. Si semper fides & cõscientia recta essent, nullus posset dubitare. Nam contra conscientiam agere, esset agere contra legem Dei. Sed cum interdum erret, vt in Apostoli exẽplo clare constat, de Iudæi conscientia, cibum aliquem purum, aliquem vero impurum esse iudicantis. Cum Deus omnia purificauerit, non potest facile capi, quomodo agens contra huiusmodi conscientiam, peccet. Nam secundum Dei legem agit, cui conscientia cõtradicit. Igitur non peccat. Tiranni, qui Christi assectas occidebant, rem Deo gratissimam agere arbitrabantur. Iuxta illud. Venit hora vt omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Manifeste nihilominus patet, eos peccasse maximo peccato. Si ergo eos non occidissent, nequaquam peccassent, contra conscientiã tamen egis- Ioan. 16.

sent. Non omne itaq; , quod est contra conscientiam, peccatum est.

Verum si duo hic inspexeris. Primum, quod conscientia errans, licet diuinæ legi contraria dictet, illa tamé cótraria legi Dei, dicit esse diuina lege pręscripta. Secundum. Quod ille qui cóscientiam errantem habet, credit & confidit illam rectam esse, aliter enim non erraret. Et ita illi inhæret, non quatenus erronea, sed quatenus recta, per se conscientiam sequens, & per accidens conscientiæ errorem, quia videlicet contingit conscientiam, quam putat rectam esse, errore teneri. Ex his duobus, videbis apertissimè: quod qui contra conscientiam errantem agit, quousque illa manet, peccat. Quoniā quantum in se est, habet voluntatem Dei legem transgrediendi, quam seruandam esse conscientia dictat, quæ ab illo recta, & non errans existimatur.

Argumentum vero illud facile soluitur. Qui facit contra conscientiam erroneam, facit secundum Dei legem. Per se enim hoc falsum est. Qui nanq; à conscientia, etiam errāte recedit, quousque illa manet, per se à Dei lege recedit, quoniam ille eam putat rectam, & præcipientem vel dictātem secundum legem Dei. Si à conscientia erronea, vt erronea recederet, argumentum concluderet, sed recedit à conscientia erronea vt recta, à Dei lege itaque vult recedere. Per accidens tamen est, quod Dei legem faciat, quia illi ipsi accidit, illam esse conscientiam errantem, contraque Dei legem dictantem. Nemo autem dubitat, ea quæ per accidens sunt, ab arte relinquenda esse. Illi ergo non peccarunt, (dices) qui Apostolos, martiresq; occiderunt. Illatio nulla, immo maximè peccarunt, quia consciētiam erroneam sequuti sunt. Neque enim, vt supra dictum est, asserit Paulus, Omne quod est ex conscientia, rite agitur, sed omne quod est contra conscientiam, peccatum est. Peccarunt ergo occidendo, itemque peccassent si nō occidissent, sed quod peccatum maius, occidere, quia conscientia erronea erat, quam exuere oportebat. Nihil ergo agamus, nihil dicamus, nihil contra conscientiam cogitemus, vel recta sit, vel erronea, quoniam omnia hæc peccata sunt. Hoc tantum interest. Nam si secūdum rectam agimus conscientiam, recte agimus, si tamen secūdum erroneā agimus, adhuc peccamus. Vtroq; ergo modo peccamus, & sequentes, & recedentes. Et ideo verè dicitur ligare consciētia erronea, vt à peccati vinculo nequaquam absolui possimus, quoadusque illa permanserit. Nec mirum, quoniam & ipse conscientiæ error, peccatum est, cum ex ignorantia eius contingat, quod scire oportet. Peccatum autem suo pondere, ad aliud trahit. Caueamus ergo & fugiamus quantū quisque potest nobis ipsis, erroneam conscientiam formare. Nihil enim nobis perniciosius contingere potest.

Et hic, finis esto huius capitis. Ex quo manifeste patet, propositionem hanc. Omne quod non est ex fide, peccatum est, temere assumi ab istis nouis magistris, qui iam probare cōtendunt, omnia Iudæorum, teucrorumq; opera peccata esse. Quoniam scilicet Christi fidē non habent. Nihil enim magis distat ab intentione Pauli loco isto. Nō enim de fide in Christum, sermo est, sed de fide, qua quis credit aliquid sibi licere, vel non. Cōclusioque & explicata, & probata est. Quisquis credit Deū optimū maximum, quapiam eius actione irritari vel offendi, ab illa tñ hoc aīo stante, & hoc iudicio, nō abstinet, peccat. Qm̄ qđ credit sibi nō licere, agit. Demꝰ tñ, & de Chr̄i fide id ītelligi posse, nihil adhuc cōcludere pn̄t. Qn̄quidē Apostolus vsurpat vt ostēsum est, non ex fide esse, p cōtra fidē esse. Cōcedēdū ergo est. Oīa quę cōtra Chr̄i fidē agunt, peccata esse. At nullo pacto oīa quę agūt. Quāq̄ tñ illud magni, sc̄tissimiq; p̄ris Augustini, sit uerū. Oīs infideliū uita, pc̄tm̄ est. Non.n.dicit. Oīs actio infidelium, peccatū est. Sed oīs vita. In omni quippe uita, pollutio illa eos tenet, in qua cōcepti sunt, nisi tanta labes Christi, sanguinis profluuio detergatur, Quod sanè non efficitur, nisi suscepta ab eis fide in Christum Iesum, lauacri baptismaliū undarum accessione. Vnde & sic, illud Pauli intelligi debet. Coinquinatis nihil est

est mundum. Sed inquinatæ sunt eorum, & mens, & conscientia. Quamuis enim aliquas actiones moraliter bonas efficiant, nullo tamen eorum opere, à sorde illa originaria mundari possunt. Nihil ergo quod ad eos intus attineat, prorsus mundum est, nec proprijs actionibus mundari potest. Peccatum nanq; originale, omnes potentias inficere & coinquinare nemo est, *Apoc.* 1. qui nesciat. Infectionem uero illam is vnus tollere potest, de quo dicitur. Dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Sed tamen eorum actio, aliqua munda est, (dices,) tua sententia, cũ alioquin Paulus dicat. *Tit.* 1. Nihil eis mundum esse. Absit, vt asseram aliquam actionem infidelium, omnino mundam esse. Quis enim vel cogitare potest, mundam actionem de corde immundo exire? Actiones mundæ, regnum cælorum promerentur. Quomodo ergo mundæ erunt illorum actiones, qui penitus superno illo regno indigni sunt? Sat nobis sit, quod non omnes sunt peccata, nulla tamen est verè perfecta. Inter hæc enim dari medium, nemo dubitare potest. Fideles nanque non omnibus & singulis eorum actionibus, merentur. Infideles itaque, non omnibus eorum actionibus demerentũ. Hi quantumcũque perfecti, minutas culpas vitare nõ possunt: illi quantumcunque perditi, in omni uita aliqua bona efficiunt. Minutis culpis, Christiani ad inferos, non condemnãtur: minutis bonis, infideles ad superos non euehuntur. Quis quęso sanę mentis, pertinacius oppositum, poterit substinere? Verum Paulus, distat ab hac quęstione, immenso interuallo, vt dictum est. & cæt.

CAPVT QVINTVMDECIMVM.

Ebemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare. & non nobis ipsis placere. O quanta felicitate, quæ seminauit Paulus, in calce superioris capitis, huius initio, tanquam optimus, & fortunatissimus agricola metit. At qui diiudicat si mãducauerit, cõdemnatus est, quoniam non ex fide. Omne enim quod non est ex fide, peccatum est. *Debemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, & non nobis ipsis placere.* Vide quæso ægregiam omnium horum consequutionem. Quicquid homo fecerit eo animi iudicio, ea sententia, vt credat id sibi non licere, quamuis sua ipsius natura peccatum non sit, illi peccatum est. *Debemus ergo nos*, simplicium ouiũ duces, pusilli gregis simplicitatem interdum ferre, sinereque vt quoad errantem conscientiam exuerint, diem à die, escam ab esca discernant, ne nostra seueritate perculsi, nostris præceptis territi, diuinam metuẽtes iram, anathematumque nostrorum fulmina, conscientia illa manente, contra conscientiam eorum, & dies, & cibos pares ducant. Nostra enim occasio ne facientes aliter, quàm ipsi consciẽtia dictante, iudicent esse faciendum, Deum offendent, seipsos condemnabunt: & nos quoque coram tribunali illo horrẽdo Christi Iesu, suæ perditionis reos constituent. Contra uerò, si ingentia hæc pericula contemplati, tanquam pij & prudentes, ratione bona, & consilio Christiano, infirmioribus satisfacere studuerimus, accommodare nos ipsos, atque ad illorum sententiam inflectere, paulatim illos à conscientia illa errante, ab animi infirmitate, à iudicij tenuitate liberatos, quasi manu in locum stabilem atque tutum Christianæ perfectionis trahemus, vt pares nobis virtute & fidei firmitate sint, nihil nobis constantiæ, & firmitatis perdiderimus, sed tamẽ paululum nos ipsos demittentes, vt cum infirmis efficiamur infirmi, aliquid eorum infirmitati, consuetudini, iudicio, concedentes, qđ & medici corporũ, cum ægrotis facere solent. Illos non modo sanauerimus, sed & ad summum robur, ad sublimen gradum pacati animi, sedatæ conscientiæ, optimi iudicij, christianęq; uitæ, iuuante Deo perduxerimus. Non ergo quæramus sola nostra sententia viuere, nos qui in domini vinea excellimus, non nostro duntaxat iudicio niti, vt infirmos alto supercilio, repente mandatis, excommunicationibus, reprehensionibus, legibus, minis cõpellere, in nostramque sententiam trahere velimus. Vellét profecto pusilli nos imitari, at non possunt. Illis ergo parcamus, nos ipsos ad eorum vtilitatem summittamus, magna charitate instruamus, vt nostra adiuti opera, cum fortes euaserint, in cælorum regno nobis, tanquam suis seruatoribus, serta & coronas intexant. O egregium documentum, & uerè Paulo dignum. Quid putas Roma, verbum illud sibi voluerit. Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis & mãsuetudinis? Et illud. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi? Nisi quod superiorum vel maiorum lenitas, & inflexio illa, atque demissio, ad infirmorum sententiam, ad eos ædificandos, in fideque & charitate radicandos, plurimam vim habere, experimẽto comprobatur? Generosus mihi crede est suapte natura hominis animus, vt lenitate ducatur magis, quã

Gal. 6.

Ibidem.

seueritate

ſeueritate trahatur. Nemo tamen hinc, ſanctæ eccleſiæ patres, quod nimia ſeueritate vtantur, reprehendere audeat. Quis enim neſciat, diuerſa tempora, diuerſoſque hominum ſtatus, diuerſos mores poſtulare? Quis item haud intelligit, nõ cum omnibus hominibus, eodem modo agendum eſſe? Notior eſt illa vox, quã ut hic referatur. Oderunt peccare boni, virtutis amore. Oderunt peccare mali, formidine pęnæ.

Hinc Chriſtus ſummus, æternuſq; ſacerdos, cuius lenitas incomparabilis
Matt. 11. erat, adeò vt diceret. Diſcite à me, qa mitis ſum, & humilis corde. Se ſe enim tam ad ima, pro nobis in altum attollẽdis demiſerat, vt magis deſcendere nõ
Pſal. 87. poſſet. Vita inquit mea, inferno appropinquauit. Verbis nihilominus & factis, nonne in phariſeos illos deſeuit,
Ioan. 2. quos è templo tanto furore mẽſas euertens, nummulariosque percutiens eie-
Num. 12. cit? Moſes, quem omnium hominũ, qui erant ſuper terram, mitiſſimum fuiſſe refert ſpũs ſanctus, hoc eſt poſt Chr̄m. (Is enim non de terra eſt, de cęlo venit,
Ioan. 8. & ſuper omnes eſt.) Et ipſe aliquando nonne in Ægyptum illum quem ſabu-
Exo. 2. lo abſcondit, ſeuerior fuit? In ſeditioſos Chore & Abiron? In ſabbathi violato-
Num. 16. rem? Helias Propheta, nonne propria manu, tam multos prophetas Baal interfecit? Quid dicam de Phinees, qui ſcortum, & ſcortatorẽ occidit? De Elea-
3. Re. 18. zaro in eos animaduertente, qui cum
Num. 25. alienigenis ſe ſe profano concubitu cõmiſcuerant? Vides itaque, quod non ſemper hominum peccata, portare & ſubſtinere debemus, ſed interdum deſeuire opere pretium fuerit. Verũ fortaſſe, noui teſtamenti (dices) & Pauli po tiſſimum, exempla deſidero. Audi. An parum ſupercilij & rigoris tibi uidetur
1. Cor. 5. fuiſſe in Paulo? Ego (inquit) abſenſus corpore, præſens autem ſpiritu, iudicaui fornicatorem illum tradere ſathanæ, quæ animaduerſio quæſo maior? Iterũ.
1. Tim. 1. Ex quibus eſt Himeneus & Alexãder, quos tradidi ſathanę, ut diſcant nõ bla-
Deut. 17. ſphemare. O atrocem Apoſtolum. In vetere lege, quicunque ſacerdotibus, non obtemperaſſent, aut extra caſtra poſiti à populo lapidabantur, aut gladio ſubiecta ceruice ſacerdotis contẽptum cruore expiabant. At Pauli rebellis, cõfeſtim eiectus de eccleſia, rabido demonis furore agitur & diſcerpitur. Vix Apoſtoli dederant illi manus, vix in eccleſia receptus erat, & inuentum illum Elimam Magum, audi quàm du- Act. 13.
re perſequitur. O plene dolo & omni fallacia diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis peruertere uias domini rectas? & nunc ecce manus domini ſup te, & eris cæcus. Et confeſtim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circũiens quærebat qui illi manus daret. Num ergo Paulus voluit ſuper maiores mãſuetudine uti? Abſit. Ex operibus eius id agnoſcere potes. Sed cum Chriſtianis inquies, uerbis ſaltem, lenis erat. Audi. O inſenſati Galatæ, quis iterum uos fa- Gal. 3.
ſcinauit non obedire ueritati? Iterum. 2. Cor. 13
Prædixi & prędico his, qui peccauerũt, ſi venero non parcam. Adhuc. Ideo Ibidem.
hæc abſens ſcribo, vt non præſens durius agam. Rurſus, ad Titum. Sũt mul Tit. 1.
ti inobediẽtes, & vaniloqui, quos oportet redargui, tu increpa illos dure. Amplius. Hæc loquere, exhortare, argue Tit. 2.
cum omni imperio. Sed quid immoror? Nonne manifeſte patet, Paulum vtraque manu fuiſſe vſum, vt manſuetudine interdum, & interdũ uirga ferrea? Vultis inquit veniam ad vos in uirga, 1. Cor. 4.
vel in ſpiritu? Optas forte, alterius tui luminis Petri Apoſtoli, poſt Paulũ teſtimonia? At illud tibi ſit ſatis. Saphira Act. 5.
enim & Anania, agri prætium venditi defraudantibus, quid legimus Petrum feciſſe? Dixit em̃ Petrus, ad Ananiam. Cur tentauit ſathanas cor tuum mentiri te ſpiritui ſancto, & fraudare de prætio agri? Nonne manens tibi manebat, & uendutum in tua erat poteſtate? Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? Nõ es mentitus hominibus, ſed Deo. Audiens autem Ananias uerba hæc, ſtatim cecidit, & expirauit. O vindictam omni excommunicatione maiorem. Idem poſt tres horas, Saphiræ vxori euenisſe legimus. Verba ſuperciliosa quęris? Audi. Cum vidiſſet Simon Magus, Act. 8.
quod per impoſitionem manus Apoſtolorum, dabatur Spiritus ſanctus, obtulit eis pecuniam dicens. Date & mihi

hanc virtutem, vt cuicumque imposue romanus, accipiat spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eũ. Pecunia tua, tecum sit in perditonem, quia existimasti donum Dei pecunia possideri. Vides graue supercilium? frontem rugosam? ardentes oculos? Audis seueram principis ecclesiæ increpationem? Non est itaque, vt reprehendas, quod hac pdita ætate nostra, in tam magno contumacium, rebelliumque hominum numero, sanctæ ecclesiæ proceres, nil nisi minas, excõmunicationes, & anathemata concrepent. Longe plus enim est, Pauli & Petri tempore, ter vel quater excommunicationis sententiam latam fuisse, in tam exiguo fidelium numero, in tanta primitiuæ illius ecclesiæ sanctitate, quàm si hodierna die, in tanta & Christianorum, & scelerum copia, centies mucro ille spiritualis euaginetur. Illud tamen eos monere non desinam, tela ista & fulmina, non quidem ob leuiores causas immittenda vel exercenda fore, sed tantum in grauissimis, periculosissimisque negotijs. Imperitum sane militię, illum nemo, non dixerit, qui in exiguo quoque negotio, ensem exerit, & vibrat. Frequentiore enim vsu, mucro hebetatur, eiusque acies retunditur potius, quàm acuatur. Ita ergo & vilescit authoritas, de qua sæpe & temerè pericula facimus. In contumaces itaque, & nefandis criminibus obrutos, opere prætium fuerit animaduertere. At infirmis omnibus & singulis, iuxta Apostolicam sententiam, parcere, condescendere, se se accommodare, vt adolescere possint, necesse est, vt quisque
1. Cor. 11 cum Paulo dicere possit. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Omnibus omnia factus sum, vt omnes
1. Cor. 9. lucrifacerem. Factus sum infirmis infirmus, his qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum in lege essem Christi. His qui sub lege erant, quasi sub lege essem, cum sub lege nõ essem, vt infirmos ex lege, legique subditos, Christo meo, amori meo, meo thesauro lucrifacerem. Hoc est, quod hic molitur Paulus. Exemplo autem res dilucidior fiet. Tu crucifixi imaginem vides, protinus vt par est, defixis in eam oculis, mente adoras, quod in ipsa intueris, atque genuflectis. Est infirmus quispiam tecum, ex iudaismo nuper conuersus, vel ex saracenis, qui nondum intelligit imaginum honorem ad prototipon referri, offenditurque statim, cum videt te manuum simulachra, quæ artifex effinxit, pronis in terram vultibus, adorare. Tu itaque abstine, declina, subueni fratri tuo, negotium aperi. Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipsa. Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa. Ita fiet, vt illum magno tuæ animæ lucro, ab illa iudaica, maumethanaque opinione dimoueas, & in fide confirmes. Tu stomacho languens, contemplatiuæ vitæ intentus, ne corporis infirmitatibus, à reliquis pietatis operibus abducare, vtriusque medici consilio, nullo non die carnibus, & vino vteris. Existimabit infirmus ille & illiteratus, te gulonem esse & voracem, libidinique inseruientem, quod in carnibus, & in vino luxuriasit, prauumque iudicium suo ipsius, maximo damno, de te concipiet. Demitte te ad fratris tui opinionem, ne causam illi prauè suspicandi afferas, contine, paululum ostende, non esse in crimine escam, sed affectum declara. In quibuscumque rebus agendis, rationem in primis diuinæ gloriæ habendam, ad huncque scopum, omnes hominum actiones, dirigendas esse. Et propterea spiritalia pietatis opera, corporalibus præferenda esse, vbi simul omnia haberi non possunt. Ita illius conscientiam, scrupulorum, errorumque nebulis perturbatam, serenabis, & lucratus eris fratrem tuum. Tibique post Deum, animam suam debebit perpetuis temporibus. Istud ergo est, infirmorum imbecillitates gestare. Ad hunc quoque modum intelligi debet, si quispiam iracundus fuerit, si contumeliosus, illum Christiana modestia ferendum esse. Non maledictis protinus repercutiendum, ne magis illum furere & debachari contingat, sed tolerandum,

lerandum, instruendum, leniendum. Tu perfectus es? Nonne? Tuo merito ne, an Dei dono? Certe dono Dei. Deo igitur uices repende, is te tollerauit, & ex infirmo fortem effecit. Memento ergo, quod & tu pusillus eras, & fortis euasisti. Hunc in modum debiles fouebis, vt & ipsi tecum diuina gratia, fortes efficiantur. Vult enim Christus suam munificentiam, non quidem in teipsum, sed in proximum retaliari.

Vnusquisque nostrum, inquit Paulus, nostrum inquam, qui potentes sumus, & gratia, & authoritate, qui primas habemus in ecclesia: quibus Deus maiora dona contulit: qui imbecillitatem exuimus, *proximo placeat in bonum, ad ædificationem.* Etiam, si quandoque nobis ipsis displiceamus. Qui enim sibi ipsi tantum placere studet, infirmorum defectus ferre non potest. Quo itaque læto animo pusillorum onera portare possimus, & imperfectiones tollerare, cum id præcepisset Apostolus, protinus hoc addidit, ne nobis vnis, sed & alijs placeamus. Addidit autem, *in bonum*, ne in nefario opere, proximo placendum putares, quamuis etiam ille scandalizaretur, si id nequaquam expleres. Per bonum vero etiam id intellige, quod ad bonum & ad malum indifferens est. Modo enim opus non sit malum, proximo placẽdum est, eius scilicet infirmitati condescendendum. *Ad ædificationem autem.* Hic est huius charitatis finis, si nulla sit eius ędificationis spes, nequaquam illi placendum est. Sed constanter agendum, quod cæptum est. Etiam si ille suopte vitio, ex bono opere offendiculum patiatur. En itaque, quanta esse debet charitas Christiana, ne scilicet propria commoda quæramus, sed proximos nostros ædificare nitamur. Licet nanque, de maioribus tantum loquatur Apostolus, à fortiori nihilominus de imperfectioribus intelligit. Si enim perfecti in perfectis placere debent, multo magis è contra. In exemplum autem Christum inducit, qui sanè scopus ille est, ad quem semper oculos nostros, in omnibus agendis habere debemus. Iuxta illud. Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. Exo.25. Omnis quippe Christi actio, nostra instructio est. *Etenim* ergo. *Christus*, cum sibi ipsi maximè placere posset, quia peccatum non fecit, nec facere potuit, tamen. 1. Pet 2. *Non sibi ipsi placuit, sed*, supplendum est, displicuit sibi, quò alijs placeret, *Sicut scriptum est.* In Dauid, qui Christi vices agens dixit. *Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt in me.* Ps.68.

Verba sunt hæc Christi Iesu ad patrem dicentis. Quoniam zelus domus tuę comedit me, opprobria opprobrantium tibi ceciderunt in me. Amor ille vehemens ecclesiæ tuæ, Pater Optime. Qui me comedit, non secus, quàm ignis ardentes flammæ stipulam siccam deuorare uidentur, in causa fuit, vt cum vnice tibi placere cuperem, & quos mihi dederas, non perdere ex eis quemquam, nondum saturi Iudæi illi ingratissimi, qui olim tibi exprobrabant, maiestatem tuam semper in secula seculorum, benedictam, amen, blasphemantes, maledicentes, tentantes, irritantes, per deserta in me quoque, qui tuum honorem defendebam, deseuierint, & tanquam canes, post innumera opprobria, meam obsederint vitam, atque dilaniauerint. Tibi mortem intentare non potuerunt. Finis ergo conuitiorum, quibus perditæ Gentes ille te affecere, ad me tanquam tuas vices gerentem, deuolutus est, me occiderunt. Ecce morior, cum nihil horum fecerim, quæ isti malignè composuerunt aduersum me. Dan.13. Libens tamen & lubens morior, vt improperiorum illorum pęnas, quibus tibi & mihi exprobrarunt, ego ipse proprio sanguine luam, vt peccata illa in me cadant, vt hac ipsa corporis mei oblatione, quod offero in ara crucis, illis agnoscas. Factus sum illis in parabolam. Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta. In me psallebant, qui bibebãt vinum. Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reuerentiam meam. Psal.68. Ego vero orationem meam, ad te domine. Tẽpus beneplaciti Deus. Ibidem.

Ignosce

Luc.22. Ignosce illis pater. Nō enim sciūt, quid faciunt. In multitudine misericordiæ
Ps.68. tuæ, exaudi me in veritate salutis tuæ. Hæc omnia ex psalmo illo, vnde istud verbum desumpsit Apostolus. Vides quomodo Christus nō sibi placuit, sed
1. Pet. 2 patri, sed hominibus. Peccata enim nostra pertulit in corpore suo, millæq; improperia quę carni displicuisse poterāt, pro diuina gloria, proque nostra salute substinuit, cum dicerent illi. Samarita-
Ioan 8. nus es tu. Demonium habes. Blasphe
Matt.26. mauit. Nō est hic homo à Deo, qui sabbathum non custodit. Insanit, quid eū audis? Ecce homo vorax, potator uiui.
Ioan 9. Descende de cruce. Alios saluos fecit,
Matt.11. seipsum non potest saluum facere.
Matt.26. Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus reædificas illud. In Beelzebub principe demoniorum, hic eijcit
Luc.11. demonia. Nonne hic est filius Fabri?
Luc.4. A Nazareth potest ne aliquid boni es-
Ioan 1. se? Quem teipsum facis? Reus est mortis. Nonne poterat facere, vt non expro
Ioan 10. braretur? vt non pateretur? vt non male dictis lacesceretur? Potuit vtique, sed nobis, & diuinæ gloriæ prospiciens, sua
Matt. 26. carne neglecta, contumelias, cōuitiaq; perferre, & malum nomen apud plurimos habere voluit. Durum ne ergo, & graue tibi videri debet, vt si iniuriosum virum, iracundumque, & contumeliosum tua patientia feras? Si infirmioribus te accommodes? si plerosque pusillorum defectus dissimulare ex animo studeas? Iniqui homines te stupidum, vilem, insensibilem, simulatorē, vafrum, & minime generosi animi virum prædicent in plateis. Si iam dudū æterno patri maledicere consueuerūt, in filium quoque Dei insaniere, quid mirum, si & tu eorum iacula deuitare, non potes? Longe melius est, à perditis viris vituperari, exprobrari, quàm laudari, glorificari. Propterea Christus dū probro ab eis haberi non abhorruit, uerам gloriam est consequutus, gloriam inquam, quæ semper durat, spiritalium rerum. Nam terrena, hæc gloria, instar puncti. *Quæcunque enim præscripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationem scripturarū, spem habeamus.*

Ne putes hæc, quæ de Christo tot antea seculis cecinit uates, hac tantum ratione ab eo scripta esse, vt Christi historiam texeret. Sed vt per eam historiā, nosq; ipsi discamus, non modo nobis placendum, sed proximis, improperiaq; malignorum negligenda. Quod & de euangelica historia intelligendum est; Omnia quæ à prophetis de sanctis hominibus scripta sunt. Id enim intelligit cum dicit. *Præscripta.* Hoc est antequam fierent scripta. *Ad nostram eruditionem conscripta sunt.* Vt nos illis edocti, & confirmati, quæ futura erant legentes, & postmodum præfixis temporibus facta, reipsa comprobantes, in hisce mundi agitationibus, magnam, ingentemque consolationem, ex libris sanctis accipiēres, aduersam fortunam forti animo patiamur, summaque animi hilaritate, felicia illa æternæ gloriæ gaudia, speremus. Ita enim omnes san
cti & sanctę Dei, habentes solatio libros 1.Mac.12.
sacros, Christi Iesu patientiam legentes, tormenta, vincula, carceres, æquo animo perpessi sunt, ad gloriam illam incomparabilem aspirantes. Et nos ergo Christum, sanctosque omnes legentes, pro fratribus suis multa perpessos fuisse, nostris miserijs solatium capimus, patientiaque robustiores, & spe animosiores euadimus, vt nec desperare, nec à fide dimoueri possimus. Quia autem dicit.

Per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus. Quo ordine spes & patientia se se habeant rectè scimus. Neq; enim bonum sperat, qui mala nō patitur. Quod quippe bonum habet quis, quid amplius sperat? Agnoscitur ergo, & probatur illum sperare, qui lubens mala perpessus fuerit? At reipsa, patientia spes equidem prior est. Neq; enim lubenti animo mala perferimus, nisi quia in futuræ felicitatis spe, gloriamur. Ex spe igitur patientia nascitur, verum spem patientia probat. Vt tamē effectibus augentur causæ, ita patientia ipsa spes augescit, potissimū si libri sctī adiūcti fuerīt, sicut hic dicit Apostolus. Nam patientia operatur probationem, probatio spem, idest spei augmentum. Contendendum itaque est, inquit Apo

stolus,

ſtolus, vt inuicta patientia fulti, ſanctorum librorum ſolatio, & ſpe ſemper gaudentes, Chriſtum imitemur, qui non ſuæ carni placuit, ſed aliorum incumbens ſaluti, exemplum nobis omnibus prębuit, vt proximorum noſtrorum ſtudioſiſſimi ſimus. Sed qs (inquies) Chriſtum in tam eximia charitate, ſuis niſib⁹ imitari poteſt? Apud homines hoc im-
Mar. 10. poſſibile eſt, apud Deū verò omnia poſſibilia. Ideo ſubditur.

Deus autem patientiæ & conſolationis, det vobis idipſum ſentire mutuo, ſecundum Chriſtum Ieſum.

Oratio impetrat, quod natura non obtinet. Pręcatur ergo Paulus pro Romanis. Hoc enim in omnibus neceſsitatibus noſtris vnicum refugium eſt, vt ad Deum pręces fundamus. Deus eſt,
Pſ. 70. qui nobis patientiam largitur, iuxta Pro
1. Cor. 1. phetam. Tu es patientia mea. Deus eſt qui nos conſolatur. Audi: Benedictus Deus, pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis. Deus itaque, qui patientiam (inquit) contulit, & conſolatur, ſua gratia efficiat, vt vos omnes tanta alter in alterum charitate ferueatis, vt vnuſquiſque ita alterius ſalutem quęrat, & curet, ſicut ſuam. Hoc enim verbo illo.

Idipſum ſentire mutuo, intelligitur. Sicut Chriſtus ſua morte, omnes à morte ſaluauit. Hoc quippe verbo illo. *Secundum Chriſtum Ieſum* intelligitur, ideſt ad Chriſti imitationem. Licet & ſenſus eſſe poſſit, Quiſque alteri ſeſe accommodet, & placeat æque ac ſibi in his quæ Chriſti non quæ mundi ſunt, vt malam concordiam ſcindat, & bonam ędificet. Ecce autem finis, huius mutuæ conſentionis & pacis, glorioſus & verè chriſtianus. *Vt vnanimiter vno ore glorificetis Deum, & patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

Vnum os dicitur, ſi per diuerſa ora, ſenſus idem, ſermoq; procedat. Vnum ergo animum exigit Apoſtolus, & vnum os, vt ſciſſuræ tollantur, & contentiones. vt idem corde credant, idem ore confiteantur omnes, menteq; & labijs eaſdem Dei laudes perſonēt, quaſi
Io. 17. illis ſit cor vnum, & anima vna. Hoc eſt enim quod Chriſtus præcabatur ad patrem. Pater, pro eis rogo, vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus. Ego in eis, & tu in me, vt ſint in vnum conſummati. Ob id itaque Paulus, vult domini noſtri Ieſu Chriſti patrem glorificari, vt illi ſcilicet agantur gratiæ, quod filij vocem pro eis exaudierit. Ne tamen tibi ſubrepat, Ieſum Chriſtum glorificandum non eſſe, nam ipſe inquit, Pater, & mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt, & clarificatus ſum in eis. Pater itidem, & clarificaui, & iterum clarificabo. Sed quomodo glorificandus, vel clarificandus, ſi ipſe ſplendor eſt gloriæ, & figura ſubſtātiæ eius? id verbo aſcribe, hoc homini. Verbum autem, & homo vnus eſt Chriſtus, igitur & glorificauit Chriſtus, & glorificat. Quia vero dicit. Deū & patrem. Nemo putet copulam illam inter diuerſa eſſe. Idem enim eſt Deus, & pater domini noſtri Ieſu Chriſti. At ſenſus eſt, glorificandum eſſe Deum, vt Deum, & vt patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. Hæ quippe rationes diſtinctæ ſunt, vt patet. Deum nanque, & qui vulgo Philoſophi dicuntur, creduntur que athei, glorificant. Verum, vt patrem domini noſtri Ieſu Chriſti nemo, niſi verè fidelis, & catholicus.

Propter quod inuicem vos aſſumite (ſicut, & Chriſtus aſſumpſit nos) ad gloriam Dei.

En modus, quo finem iſtum optabiliſsimum facile nanciſci nemo non poteſt. Videlicet, vt vnanimes vno ore, Deum glorificemus, & opere. *Propter quod, ergo*, ideſt, vt hoc aſſequamur, vt vnanimiter vno ore glorificetis Deū, & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti; alter alterius onera portate. Chriſtus noſtras portauit infirmitates, quanto ergo magis nos ipſi noſtras infirmitates, alternis humeris ſubſtinere debemus?
ſubſtineamus autem, vel feramus, (in- Gal 6
quit) non ad peccantium impunitatē, non quidem ad vtilitatem noſtram, ſed ad dei gloriam. Fortaſsis autem hoc ab Apoſtolo additum eſt, vt nobis omni-
bus calcaria adhibeat. Si enim vrbani- Act. 17.
tas, ſi fratris amor, ſi imbecillitatis propriæ experientia, ad id perſuadendū, non ſufficit, vt chriſtiana pietate alter ad alterum ſe ſe inflectat, certè diuinę gloriæ intuitus, vniuerſos compellere,

re debet, vt quisque fratris onera ferat. Cuius enim gloriam zelare debemus, nisi Dei? In quo viuimus, mouemur, & sumus. Ad Dei gloriã aũt spectat, vt ne mo alteri offendiculũ paret, quo quisq; seruari possit. Offendunt uero infirmi sepissimè, nisi semp ad eos leuandos & gestãdos propẽsi simus. Illud itaq; inter positũ est. *Sicut Christus assumpsit nos.* Hu iusque sententiæ lectio hæc est. Propter quod inuicem vos assumite, ad Dei glo riam. *Sicut Christus assumpsit nos.* Tunc autem declarat, quomodo Christus assumpsit nos. Et quia dicens, nos Christianos, omnes intellexit. Christiani verò & ex Iudæis, & ex Gentibus in vnum populum coalescunt, de vtrisq; disserit breuissime, quomodo assumpserit eos Christus, præputiatos scilicet, & circuncisos. Hic modo attendite omnes, si post tam assiduos labores, ab hu ius epistolæ scopo, aberrare non vultis. Hic enim omnium contentionum finis esto.

Act. 17.

Hactenus nanq; disputatum est. Nũ propter Iudæos, an propter Gentes venerit Christus Iesus. Hoc enim illud est, quo superflua contentione in hac vrbe Romæ Iudæi, & Gentes alter alteri, se se præferebant. Vterque nanq; euangelicam Christi Iesu gratiam, sibi primum deberi arrogabat. Præter mul tas enim huius epistolæ, quæstiones, hæc prima est, propter quam tantũ negotium suscepit Paulus. Plurimæ erãt vtrimque rationes, hucusque Paulus, causam agitauit. Quandoque Iudæis fauisse visus est, quandoque Gentibus, nondum tamen apertè sentẽtiam tulit. Ecce modo iudicium.

Dico autem Iesum Christum, ministrum fuisse circuncisionis, pro veritate Dei, ad firmandas diuinas promissiones patrum. gẽtes autem, pro misericordia glorificent Deũ.

Quis huic sententiæ, quam talis, tãtusque arbiter diuino edoctus oraculo protulit, contradicere non uereatur? Audet ne forte Iudæus se se Paulo opponere, qui pro sinagoga zelat, dolet, ingemuit, tristatur, aduocat, præcatur, optat anathema esse à Christo, quo illa seruetur? Audet Ethnicus, pro cuius gloria pugnat, digl adiatur, lapidatur, blasphematur, irridetur, moritur? O inurbanos. O impios vniuersos, qui tanto iudici reluctari uoluerint. Qui etiam extrema illa die, sanctorum choris prefectus, propè regis regum tribu nal, angelos iudicabit. *Dico autem ego.* Ego inquam doctor, Apostolus, & magister. Ego, quem vas electionis ablata rubigine, finxit dominus, vt portem nomen eius coram Gentibus, & filijs Israel, Ego, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptus in paradisum, vbi audiui arcana, quæ non licet homini loqui. Ego dico, immo nõ ego dico, sed dominus dicit. An experimentum eius, quæritis qui in me loquitur Christus? Ego Paulus, immo nõ Paulus ipse ego, sed mirabili quadam transformatione in Christum mutatus. Viuo ego, iam non ego, viuit autem in me Christus. Ego dico, non humano Gamalielis spiritu edoctus, sed verè θεόπνευστος. Puto enim, quod & ego spiritum Dei habeam. Ego dico, Iesum mundi saluatorem, Christum uerè unctum præ participibus suis, olim multifariè, multisque modis promissum fuisseque patribus in prophetis Iudæorũ, venisse itaque ad Iudæos, ne de diuinarum promissionũ veracitate, nulla posset à male affectis Iudæis, haberi suspitio. Iustum erat, vt quod iureiurando sinagogę patribus, pollicitus fuerat Deus omnipotens, quandoque perficeret. Non est enim Deus, vt homo vt mentiatur. Nunquid enim incredulitas eorum, fidem Dei euacuauit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Verumtamen non ad Iudęos tantum, sed ex misericordia illa immẽsa, qua omnes homines vult saluos fieri, etiam ad Gentes, suæ lucis iubar dimanare voluit. Vt à solis ortu vsque ad occasum, magnum esset nomen domini in Gentibus. Erras Iudæe, si teipsum vnicè, curæ Deo fuisse arbitraris. Erras Ethnice, si cum oleaster insititius sis, tibi arrogas, quod oleam fecunditate p̃cesseris. Erratis omnes, si uobis debitã fuisse Christi incarnationem & gratiã, inaniter effingitis. Gratis ille tibi promiserat Iudæe, gratis ad te venit Ethnice. Tu patribus debes circuncise, quibus

Act. 9.
1. Cor. 11.
2. Cor. 13
Gal. 1.
1. Cor. 7.
Heb. 1.
Num. 23.
Rom. 3.
Mal. 1.
Luc. 1.

bus iusiurando iurauit, daturum se nobis altissimus. Tu vnicè debes Deo pręputiate, quem à summis sceleribus, citra promissa omnia, ingenti pietate seruauit. Cui plus dimittitur, plus diligere debet. Iustitia venit ad Iudæos. Sed ne insolesce ò Iudæe, non iustitia tua, iustitia Dei. Debebat exoluere, quod promiserat, sed sibi, non tibi debebat. Misericordia autem venit ad Gentes. At nec uos animo efferamini, quod magis gentilitatem, quàm sinagogam dilexerit. Id totum gratiæ, non meritorum vestrorum munus est. Qui plus diligitur, plus diligat. Iudæus per legem ipsam, occasione accepta irritatus, sine qua peccatum mortuum erat, in scelerum omnium stercore computruit, à Mose vsque ad Christum. Verè itaque suppliciorum omniū tenebatur reus. Tantum abest, vt dignus esset, in quo diuinæ pollicitationes implerentur. Christus tamen, vt maledictum legis, crucis maledicto sustolleret, misericordia propulsatus, venit, prædicauit, miracula egit, cruci affixus est, resurrexit, ne exciderent à tanto bono, quod propter diuinas illas promissiones expectabatur. Gentes naturali sapientia prædite, Deum, quem ex mutis hisce rebus agnoscere poterant, haud coluerunt, turpissimis facinoribus se se totos obruere, reprobaque mente acte, & furentes, nullum non admisere impietatis genus & idololatriæ. Misertus est & illarum Christus benedictus, propterea & ad illas transmigrauit, vt sua luce de tenebris, sua sanctitate de uitijs, sua maiestate & gloria de fece tāta erue rentur. Quis hic audeat, vel in circūcisione, vel in præputio merita iactare? Quæ enim vtriusque populi merita fuere nisi mala? Hæc est Apostolicæ sententiæ conclusio, vt circuncisi diuinæ fidelitatis iustitiam, Gentes immensam misericordiam fateantur, neq; propria merita cognoscant vel sentiant. Cum ergo audis, Circuncisionem hic à Paulo, Iudæorum populum intellige. Hic enim mos eius est, vt circuncisos, circuncisionis nomine designet: tanquam à signo vel caractere, quo à cæteris dignoscuntur, & super cæteros gloriantur. Christus itaque dicitur, ministrum fuisse circuncisionis, idest populi circuncisi, quoniam illis sacramenta, verba, gratiam, ministrauit. Non autem ipse Gentibus ministrauit, sed Apostoli Christi ministri, ab eo missi, illis ministrarunt. Postquam eos, tàm magnis contradictionibus repulit circuncisio. Cum enim Apostolos recipere noluit sinagoga, Christum repulisse dicitur. Illius ergo delicto, diuina misericordia, mala omnia in bonū uertente, Gētibus salus facta est. Quoniam ipse ad gentes transmigrauit. Gratias itaque perpetuas agant Gentes diuinæ misericordiæ, inquit Paulus. Iudæi suam vnicè perfidiam & impietatem accusent. Hinc psalmographus cecinit pro Christo. Eripies me de cōtradictionib⁹ populi, (Pater optime,) populi inquam iudaici, qui cum Gentibus vbiq; terrarum dispersis, ipse vnus vnitus esset, merito populus dicebatur. Et constitues me in caput Gentium. Populus enim quem non cognoui, quem scilicet præsentia mea, neque per legem, neque per Prophetas haudquaquam uisitaui, seruiuit mihi, cum primum seruiret idolis, in auditu auris tantum, citra visum oculorum, obediuit mihi. Quasi dicat. Miracula, adeò magna sicuti Iudæi, non vidit, coram quibus signa feci, quæ nemo aluis fecit vnquam, tantum præcones meos audiuit, & credidit. Filij alieni, olim mei, nunc alieni, filij diaboli, mentiti sunt mihi. Nouum enim testamentum, quod illis attuli, recipere noluerunt. Filij hi alieni inueterati sunt, in terreni hominis uetustate permanserunt, & claudicauerunt à semitis suis. Bene suis. Deserentes enim legis intelligentiam genuinam, suis superstitionibus & traditionibus, agebantur. Claudicauerunt ergo tanquam vno pede debiles facti, cum vetus testamentū profitentes, nouum reijciant. Ab ipsis itaq; Iudæis insurgētibus in me, exaltabis me, cū ipsis summa ope adnitētibus, vt me extinguerent, de terraque viuentium eraderent, tu inter gentes per omnem orbē, me gloriosum constitues. Vides igitur quan-

Luc. 7.

Ps. 17.

Ioan. 16.

Ps. 17.

quantum debent Gentes diuinam misericordiam collaudare, illique gratias agere, quæ Iudæis cadentibus, illos erexit, & in Christianam sustulit nobilitatem? Cœna Iudæis parata erat, sed Gẽtes Chr̃i gratia, dapibus illis potiti sunt. Deum itaque collaudare, glorificareq; non desinant. *Sicut scriptum est, propterea confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo psallam.*

Propterea, propter ea scilicet, quæ dicta sunt statim, ex eodem psalmo decimo septimo. Ego (inquit Christus,) O Pater, pro Gentibus. (In enim hoc in loco est. *Pro*,) confitebor tibi in omnem euum, laudis confessione laudabo te eorum nomine, quod eas ad tantam ꝓuexeris dignitatem. Laudabo inquam te, non mutis elogijs, sed & nomini tuo canam, mente, oreq; tibi gratias agam. *Confitebor tibi in gentibus.* idest efficiam, vt Gentes tibi confiteantur. *Et nomini tuo canam.* Faciam, vt Gentes canant. O clarum, pro præputij conuersione testimonium. Extulerat admodum circũcisionem Paulus, à patrum promissionibus, ne ergo inde præputium spernat, antiqua prophetarum oracula, etiam de Gentibus adducit. Ita quippe tollit Iudæis arrogantiam, cum & de Gentibus fuisse prædictum ostendit. Verũ enimuero, ne temere Gentes se se efferant, Iudæos priores fuisse ostendit. *Rursus dicit. Lætamini gentes, cum populo eius.* Principalitatem igitur dat circũcisis electis, quibus Gentes dicit esse, tanquam comites adiũgendas, vt simul vno ore Deum glorificent, lætenturq; vno animo, quod vtrique populo salus facta sit redemptoris beneficio. Iudæus ergo refrenatur, cum audit nõ seipsum solum in domino lætari. Gens autem deprimitur, cum intelligit promissiones de illius salute, non Gentibus, sed Iudæis factas esse, vt & Iudæis se debere intelligant. Idcirco enim Gentes Iudæis, non autem Iudæi Gentibus adiunguntur. Vterque populus sedatur, cum à prophetis dictum esse intelligunt, quod ex Gentibus & Iudæis vnus populus coalescet, fiet unum ouile, sub vno pa- Ioan. 10
store Deo.

Et rursum. Laudate Dominum omnes gentes, Græcæ, Barbaræ & Latinæ. Laudate eum omnes populi. Quoniam cum Iudæis ad salutem vocati estis. Confirmata est enim sup nos misericordia eius, Psal. 116.
sicut cum illis ueritas domini manet in æternum. Prima autoritas contra Iudæos concludit, Christum etiam ꝓpter Gentes venisse: Propterea confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo canam. Secunda, contra Gentes, Christum ad Iudæos principaliter missum fuisse. Lętamini Gentes, cum populo eius. Tertia vtrosque pacificat. *Et rursus Esaias* Esa. 11.
dicit. Erit radix Iesse, & qui exurget principari gentibus, in ipso Gentes sperabunt.

Quis uestrum ignorat Iesse, qui & alio nomine Isai dicitur Dauidis, patrẽ 1 Reg. 16.
fuisse, hominem popularem, & incognitum mundo, antequam tantam, talemque prolem, mundo effunderet? Radicem ergo magna ratione, cum nominat Vates, quod radicis instar, quasi sub terra lateret. Vt autem ex paruis radicibus magnæ arbores surgunt, ita ex Iesse, reges & proceres, atque duces per generationum sarmẽta prodiere. Maxima arbor certè fuit Dauid. Ex qua demum uirga illa egressa est. Virgo deipara, quæ illum campi florem, fructũque dulcissimum gutturi nostro super mel & fauum, mundo edidit, Christũ Iesum. Is itaque ille est, qui de radice Iesse, exurrexisse dicitur, qui & cum radice sub terra latens, despectus, inglorius, mortuus tandem & sepultus, miro quodam & ineffabili modo, triũphata morte atque deuicta surrexit, & sublimi illa exaltatione, trahẽs omnia ad seipsum, gentibus leges per Apostolos dedit, iuraque præscripsit. Vnde & Gentes in eo, spem omnem collocauerunt, vt possit & velit eas tandem ad uitæ fontes aquarum traducere, vt non esuriant, neque sitiant amplius, neque Apoc. 7.
cadat super illos Sol, neque estus. Cur autem putas vltimo loco Apostolus, hoc Esaiæ vaticinium seruauerit, quo Gentes à spe in Christo extollit, nisi vt arbitrariæ sententię finem imponẽs, quo memoriale perhenne in auditorũ animis relinquat, Iudæos extimulet, ꝓuocetque ad æmulandum carnem suã, & aliquos ex eis saluos faciat? Quasi

itaque

itaque dicat Paulus. Scriptum est, quod Gentes in Christo sperabunt. Non est scriptum de vobis, ô Iudæi. Vos in Mo-
Hier. 17. se speratis. Maledictus qui spem ponit in homine. Erubescite. Nam Gentes, quæ heri vel nudius tertius, simulacra colebant, nunc sperant in Deo, illi se totos dedunt. Vos cur Deum abijcitis? Christum inquã, qui est Deus de Deo.
Ioan. 5. Est qui accusat vos. Moses, in quo vos speratis, quia non speratis in Christo. Sed quia inanes & irritæ sunt præconum voces, nisi numen petram suæ ictibus gratiæ percutiat, propterea præcatur Paulus.

Deus autem spei impleat vos omni gaudio & pace in credendo ad hoc, vt abundetis in spe, in potentia, idest per potentiam *Spiritus sancti.*

Non vacat mysterio hæc secũda Pauli præcatio. Oracula enim adduxit de Gentilium & Iudæorum vnione, de vtriusq; populi lætitia spirituali: de mutua inter eos consensione. Orandum ergo fuit, vt hæc omnia implerētur. Nam neq; ea, quæ prædestinata sunt, & pronuntiata, citra orationum suffragia profici, superius declaratum est. Deus ergo ille inquit Apostolus, in quo speratis. Hoc enim accipit pro constanti, Romanos in domino sperare, quod neque alicui citra Dei donum cõtingere potest. Ob id dicitur. *Deus spei.* Quod nostræ spei actor sit, & scopus. *Impleat vos omni gaudio.* Vt & in domino, & in proximo, & in vobis ipsis adeò gaudeatis, vt in cordibus vestris vndequaque spiritalis lætitia exuberet. *Impleat, item, pace.* Vbi enim pax non fuerit, nec gaudiũ esse potest. In dissensione nanque, vniuersus meror est, atque tristitia. Omne vero gaudium ibi habetur, vbi pax reperitur. Ideo post gaudium, pacem posuit, quasi causam post effectum. Intelligitur autem, impleat pace, vt pacẽ vobiscum, sedatis animi perturbationibus, pacem cum proximo, iurgijs, contentionibusque post positis, pacem cũ Deo, expiatis peccatorum sordibus, habeatis. Impleat item *Fide*, vt & quæ prædicta sunt futura, quæ etiam futura prædicta esse credatis. Hac triade, gaudio, pace, fide, triadem nostrarum animarum repleri, quis est qui ignoret? Gaudium enim vim concupiscibilem, pax irascibilem, fides replet rationalẽ. Qui autem gaudio, pace, fideque repletus est vitæ perhennis spe vndique exuberat. Spes vero ista non confundit, quoniam spiritus sancti potentiæ innititur. Si tuis innixus meritis æterna illa gaudia speras, quicunque es, vana est spes & incerta. At si spiritus sancti potẽtiæ, nulla firmior, nulla certior. Neque enim à promissis deficere potest, neq; vult, neque nouit. Propterea spiritus sanctus, & eius potentia hic nominatur, vt in spiritu intelligas, quod uelit implere. Quid enim est spiritus, nisi amor, i sanctitate quod norit: Est enim sanctus ἅγιος, sine terra, cælestis totus, ac ideo summus intellectus, in potẽtia, quod nullatenus valeat impediri. Infirmitatis quippe est, & impotentiæ, vt scienti, volentiq; aliquid, obsistere possit. Præcemur itaque omnes prouolutis ad Deum mentibus, vt abundemus spe, non in nostrorum meritorum imbecillitate, sed in potentia spiritus sancti. Huius autem spei scopus sit Christus Iesus, vt quisque nostrum cũ Propheta dicat. In te domine speraui, nõ Ps. 30.
confundar in æternum. Ab illo nanque sperandum est, & hic auxilium, & in cęlis pręmium. Ita ergo fiet, vt ad sperata illa promissa, gaudij, fidei, atq; pacis plenitudine, eiusdem spiritus sancti virtute, intus & foris muniti, quibuscunque etiam nobis repugnantibus, mundo, carne, & demone, perueniamus. Et hic huius epistolę negotium terminatur. O finem faustissimum, verè Paulo dignum. Vide tu quæso, & addisce summam hãc Pauli nostri pietatem, hanc repletionem, hanc diuinam mentem. A Deo exorsus erat. Primum quidem gratias ago Deo meo, quod fides uestra annuntiatur in vniuerso mũdo. In Deum finit. Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credẽdo. Initium rei cuiuslibet, totius virtus est. Finis est consummatio. Iure ergo in cuiuscunq;, siue magni siue parui operis principio & fine, Pauli exẽplo, Dei numen agnoscendum est. Quis enim incipere quicquam potest, aut quis fine

Deo

Deo cōsummare? Ego inquit sum A, & ω. principium & finis. Irati Dij mihi crede excandescunt, vbi humana uota cęlestibus se præferunt. In his ergo, quæ modo sequuntur, vsque ad capitis huius finem, quid facit? quo charius, dulciusque legatur ab omnibus hæc epistola, omnes mira arte, in vniuersum demulcet Apostolus, atque lenit. Quæ.n. epistolas familiares iucundas, gratas, & voti compotes reddere solent, potissimum sunt, illius qui scribit amoris, & beneuolentiæ insignia. Ob id & epistolarum initio & calce, adniti consueuimus, vt hi ad quos literas damus, intelligant, quàm in amando semper ueri, semper immodici simus, quo inter hęc, compręhēsum negotium nostrum, vndequaque reddatur fauorabile, & tanti amoris, quo nihil non possumus efficacia, auspicatum exitum sortiatur. In his itaque uersatur nūc Apostolus, plurima verba maximum illius amorē indicātia, epistolæ huius initio proposuerat. Ne autem illorum obliti, prolixis hisce sermonibus, (epistolarum enim angustiam videtur hic tractatus excessisse) de illius erga eos charitate frigidiusculè sentirent, noua quædam adiungit, quo refricati incalescant, & cum incaluerint, hasce literas, (quid dico literas?) hosce veraces thesauros inquirant, effodiant, circunferant, amplectantur, diuinas hasce ambrosias bibant, rebibant, ingurgitent vsque ad ebrietatem. Hæc sacra και μεγαλα μυστηρια legant, relegāt, perscrutentur: has opes cęlestes sitiant, esuriant, acquirant, rapiant, possideant. Ita ergo fari incipit.

Apoc. 1.

Persuasum autem habeo fratres mei, & ipse ego de vobis, quod & ipsi pleni estis bonitate, impleti omni cognitione, valentes & inuicem alius alium admonere.

Magna laus hæc est, & dubio procul magni indicium amoris. Intuere mecum. *Pleni estis bonitate.* Non modò boni estis. Ecce quàm eos extollit ab affectu. *Pleni estis omni cognitione*, non solū docti. Ecce quàm commēdantur ab intellectu. Plerique autem boni sunt & docti, & doctrina ac bonitate pleni, sed nihilominus alijs sua bonitate, aut doctrina proficere nesciūt. Non enim omnibus hoc datum est: Ecce igitur tertia Romanorum, laus. *Valentes & inuicem alius alium admonere.* Ecce à sufficientia cæteros erudiendi. Verumtamen nonnulli, & boni sunt, & docti, valentque etiam cęteros instruere. sed id mundū latet. En quarta Romæ laus, à publica fama. Attamen inquit Paulus. *Persuasum est.* Exploratum iam diu habeo, qđ pleni estis bonitate, impleti omni cognitione, valētes, & inuicem alius aliū admonere. Cum autē dicit. *Persuasum autem habeo, & ipse ego.* Hunc esse sensum intellige. Non modo plebeculam, publica uestrarum virtutum fama percurrit, sed & ad meas peruenit aures. Non leui quodam rumusculo, sed adeò ingenti, vt mihi orbis magistro persuadere potuerit, vt ita esse omnino credā, sicut ubiq; prædicatur. En laudum vrbis Romæ fasciculus. Nemo dicat, Adulatorem agit Paulus, assentatur, uafer, fictis laudibus blanditur, quò eos sibi in gratiam conciliet, quos primum exacerbauit, irritauit, repræhendit. Audi illum potius, quisquis ei detrahere audes. Loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis. At uera sunt ne, hæc ipsius uerba, quibus tàm egregiè Romani laudantur? Verissima ea esse, nemo dubitare debet. Scis autem quo pacto? Non alio sanè, quàm Christi ecclesia tota pulchra & formosa, sancta & immaculata dicatur, cū tamen minor fidelium numerus, sanctus sit, & immaculatus. Id enim maximè ostendit, membrorum Christi in ecclesia communionem, quod partis sanctitas efficiat, vt vniuersum corpus sanctū esse credamus, & asseramus. Magna autem ratione, tropum istum imitatus est Apostolus, vt supra in vniuersum eos oēs coargueret, & nunc in vniuersum eos oēs extollat. Huiusmodi nanq; cōmēdatio, ad inanem gloriam minus incitare videt, sicuti & huiusmodi repræhensiones, ad indignationē minus prouocare solent. Et quid mirum, Bone Deus, si omnes laudat, quamuis etiam supra, omnēs repræhensionibus durioribus affecerit? Ad id enim, illum dissensionum,

Eph. 6.

1. Thes. 2.

sionum, contentionũq; vrbis fama coegerat. Ad hoc autem se se ex animo impellit. Neminem enim ipse nouerat eorum, qui iurgijs, hæresi, seditionique ansam dederant. De omnibus ergo, vt par est, piè sentit. Adde, quod bonus doctor, quò ad profectum calcaria discipulis addat, discipulos vniuersos laudare debet, vt in his qui laudandi sunt, virtus laudata crescat, Hi vero, qui degeneres existunt, erubescant prorsus teste conscientia, tales minime esse, quales à magistro putantur. Sed nõne modũ ĩ laudãdo excedit? *Pleni* inquit *Estis bonitate, pleni omni cognitione.* Grandia nimis sunt hæc. Verũ, nõne lõge melius est, de quibuslibet bene sentire cũ excessu, q̃ vel tantillum deficere? Illis noces & tibi si deficis, nulli si excedis. Nemo tñ, cũ vocẽ illã audit. *Pleni*, admiretur. Quoniam de vno Christo Iesu scriptum est. Non dedit illi Deus spiritum ad mensuram. Vidimus eum plenum
Ioan 3. gratiæ & veritatis. Nam & Oceanus ple
Ioan 1. nus est aquis, & fons, & riuulus, & vas, & inter vasa, hoc quidem magnũ, illud vero paruum, omnia plena esse possunt. Chrs', Oceani plenitudinẽ habet, Maria fontis, Apostoli riuulorum: vasorum Christiani omnes. Vnde & de Stephano dicitur, quod erat plenus gra
Act. 6. tia & fortitudine. Et ad Hæbræos in
Heb. 10. quit Paulus. Accedamus in plenitudine fidei. Quod vero dicit. *Pleni omni cognitione*, de eorum cognitione, quæ ad salutem necessaria sunt, tantũmodo intelligi debet. Hæc autem innumera non sunt, ne tibi magnum qd dicere videatur Paulus. Quinario enim numero compræhenduntur. Aliqua, nanq; credere oportet, fidei mysteria, quæ simbolo. Aliqua agere, quæ decẽ p̃ceptis cõtinent. Aliqua sperare, æternę uitę p̃mia. Aliqua timere, inferorũ supplicia. Aliqua cauere, peccata lethalia. Hoc est ille quinarius, de quo Pau
1. Cor. 14 lus, s. in ecclesia malo quinq; verba sensu meo loqui, q̃ decẽ millia verborum in lingua. Hæc vero huius quinarij cognitio, ex vtroque testamento, quàm facile habetur. Qui ergo hæc nouerit, dicitur ab Apostolo, plenus cognitione. Contra, qui hæc ignorat quomodo' si etiam omnia philosophorum volumina teneret memoria, non insipientissimus dici potest? Literas mihi crede profectò nescit, qui sacras ignorat.
Sapientes sunt, vt faciant mala, bene Hier. 4.
autem facere nescierunt. Sapientia 1. Cor. 3.
huius mundi, stultitia est apud Deum. Sed quoniam in Christiana professione, scire, aut parum, aut nihil est, vti autem & exercere, plurimum. Affectum enim & opus magè spectat lex Christi, quàm intellectum. Propterea adiunxit, id quod primo loco posuit tanquã principale. Pleni estis bonitate. Cum autem bonitatem audis, in mentem tibi venire debet, integra probitas, per antithesim ad odia, ad contentiones, ad rixas, de quibus supra rigidiusculus eos coarguerat.

Audacius autem, scripsi vobis fratres ex parte, quasi vestram memoriam excitans per gratiam, quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in Gentes.

Ecce secundum amoris inditium. Laudauit primum Romanos. Nunc se se simul accusat & excusat, quod durioribus quandoque verbis eos reprehenderit. Parcite (inquit) charissimi fratres. Noui quod audaciusculus fui in reprehensionibus meis, cum scirẽ vos, & bonitate, & cognitione plenos esse. Non me inscitia, non odium, non liuor adegit, sed importunus amor ille, qui me huc illucque, pro salutis vestræ desiderio rapit & agit. Timebam enim, ne ex vestra memoria, quandoque excidisset, quales vos ipsi sitis, & quæ vos deceant, tantis gratijs insignitos. Rem itaq; pijssimã me facturum duxi, si illa vobis suggererer, nõ quasi vos noua & incognita docẽs, sed quasi sepultos igniculos, ex obliuionis cineribus excitans. Nulla autem temeritas me impulit, vt ad tantam vrbem, quam vniuersus suspicit orbis, literas meas darem, sed Dei optimi maximi munus, quo citra om-
nia merita mea, quæ nunquam fuere 1. Cor. 15
nisi mala, (Persequutus enim, sum ecclesiam Dei,) vnice ex eius gratia, in Gentibus vniuersis fungor. Acci-
uit nanq; me Deus omnipotẽs gratis, Gal. 1.
secundum propositum voluntatis suæ, & segregauit ex vtero matris meæ,

vt sacrum Christi Iesu euangelium inter Gẽtes, disseminarem & spargerem. Ob id igitur, ne diuino huic muneri
1.Cor. 9. deessem. Veh enim mihi si non euangelizauero, vobiscum quasi doctoris officium egi, & quæ ad fidem, & quæ ad mores, & quæ ad communem pacem spectare possunt, præcepta tradens, diuinis hausta consilijs. Ne itaq; vos obsecro, id molestè feratis. Non ipse hunc honorem mihi assumpsi. Deus me quãuis indignum elegit, eligendo autem dignum fecit. Non ergo tanquam mea, sed tanquam Dei, qui me dignum haberi voluit à Gentibus vniuersis mea uerba suscipite. Sed nunquid, non decebat maxima tantæ vrbis dignitate considerata, mollius & humilius loqui? Non equidem. Ferire opus erat, & cruorem effundere, vt animæ vestræ hostia
Leuit. 1. Deo acceptissima efficerentur. Non enim sine sanguine, sacrificia vel hostias offerunt Deo. Propterea addit, vt sim minister Christi Iesu in Gentes. *Sacrificans Euangelium Dei.* Tunc euangelium Dei sacrificatur, dum sacro ministerio ministrantur, disseminantur. Sacrum autem euangelij ministerium
Heb. 4. est, vt per euangelium quasi per gladiũ spiritalem, qui pertingit, vsque ad diuisionem animæ & spiritus, animæ Deo sacrificentur, quasi immaculatæ victi-
Psal. 50. mæ. Sacrificium enim Deo spiritus cõtribulatus. Percutiendo ergo erant Romanorum pectora, vt sanguis ille sordidus exiret. de quo dicitur. Libera me de sanguinibꝰ Deus, Deus salutis meæ. Et dealbatæ Deo ĩmolarent. Vnde seq. *Vt fiat oblatio Gentiũ acceptabilis.* Hoc modo construe. Vt gentiũ oblatio, vt spiritus proprij, quos Gentes offerunt, sint oblatio Deo accepta. Mactati scilicet, mortificati, excarnificatiq; reprehensionibus asperioribus. *Et sanctificata in spiritu sancto.* idest per spiritum sanctum. Eo enim sanctificamur. Nec hostia aliqua Deo placere potest, nisi sancto illo
1. Reg. 18. igne de cælo ad Heliæ præces, hoc est animæ feruentis descendente. Sancto inquam & diuino spiritu sanctificata.
Sap 7. Sanctificat autem, cum in animas nostras se se transfert, illis inuisibiliter illabitur, & amicos Dei nos constituit.

Et hæc quidem fuistis (inquit Paulus 1. Cor. 6.
enumerans peccata quædam horribilia & magna,) sed abluti estis, sed sanctificati estis. Si quis dicat. Se ex seipso sanctificari, superbus & mendax est. Verum enimuero, si ex sancto spiritu quisque dicat credentium, se se sanctum esse, & cum Dauide clamet fidenter, ad dominum. Custodi me domine, quia Ps. 85.
ego sanctus sum, non est ista elati supbia, sed non ingrati confessio. Non ignis & ligna, non ara, aut gladius ad Gen. 22.
sanctificandos nos, ad hostias nostras immolandas, nobis sunt amplius necessaria. Vetera abierunt, facta sunt 2. Cor. 5
omnia noua, postquam Deus, qui spi- Ioan. 6.
ritus est, carnem induit. Caro vniuersa migrauit in spũm, & propterea dicit. *Sanctificata in spiritu sancto.*

Habes itaque Pauli excusationem. At quia se se satis depræsserat, Romanos item magnis extulerat laudibus, vide quomodo se se commendat, quantis præconijs se se effert, vt autoritate illius audita, timeant non parere. Ita enĩ oportuit Romanos modo refundere, modo mollire, quod optimè semper gessit Paulus, vere Protheum agens, & Cameleontem quendam, at non ad fallendum, sed ad persuadendum. Ego (inquit) cum essem astutus, dolo uos cę- 2. Cor. 12
pi. In omnia versus, & omnibus om- 1. Cor. 9.
nia factus. Dicit ergo. *Habeo igitur vnde glorior in Christo Iesu ad Deum. Non enim ausim quicquam eorum fari, quæ non effecit per me Christus, (ad hoc vt Gentes obediant) verbo & facto in potestate signorum ac prodigiorum, in virtute spiritus Dei.*

Occasionem negotij huius sumit ab eo, quod statim dictum est, propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, vt sim minister. Habeo ergo inquit vnde merito gloriari possim, & debeam, at nõ in me ipso, sed in Christo Iesu. Qui glorietur, in domino glorieť, non enim 1. Cor. 1
qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat. Gloriari autem possum, & reipsa glorior, *Ad Deum*, idest, quo ad Deum, non quo ad mundum. Scio quod mundi sapientes me spermologon vocant, ina- Act. 17.
nium verborum seminatorem. Et hi

amplius

Ibidem. amplius nouorum demoniorum annũ
tiatorem, quanta perpetior à principi-
bus, à populis vniuersis? At si inglorius
sum hominibus, gloriosus sum apud
Luc.16. Deum. Quod altum est hominibus,
abominatio est ipsi Deo. Contempti-
1. Cor.1. bilia mundi elegit Deus, vt gloriosa
destrueret. An hæc parua gloria est ꝓ-
bro ab hominibus haberi? despici, lapi
dari, blasphemari, in vincula conijci?
2.Cor.12 Libenter gloriabor, in infirmitatibus
meis, vt inhabitet in me virtus Christi.
Verum neque id mihi arrogo. Mihi e-
nim donatum est, non solum vt Deo
seruiam, sed vt propter eum maledictis,
tormentis, & cladibus afficiar. Sed
longè maiores, & plures sunt diuinæ
gratię, quę me citra omnia merita mea,
illustrissimum efficiunt. Quid enim
dicam de sermonis copia & efficacia?
Quid de prodigiorum stupore vt cæte-
ra mittam? Nihil enim ausim celebra-
re, quod mihi nõ contulerit Christus.
Inaniter sibi de propria excellētia, pseu
do Apostoli hominum, cauponatores
blandiuntur. Ego ea vnicè commemo
Ps.71. ro, quæ per me Christus efficit, non ef-
ficio ego. Deus operatur mirabilia ma
gna solus. Non sunt mirabiles homi-
nes, mirabilis Deus in hominibus est.
1.Cor.15 Magna quidem sunt, quæ per me Chri
Rom.11. stus effecit. Gratia Dei mecum. Illi ho-
nor & gloria. Quæ ego sine Christo ef
ficio, omnia quisquiliæ sunt. Quid est
igitur vnde possim gloriari? Sapientiã
hominum, qua ad pedes Gamalielis
edoctus fui. Iustitiam ciuilem, qua si-
Gal.1. ne querela conuersatus sum Zelum il-
lum, & legis æmulationem, in qua su-
pra coetaneos meos proficiebam, om-
nia hæc, quæ primum mihi magna vi-
debantur, arbitror vt stercora. Illa vni-
ce extollo, quæ mihi contulit Christus.
Nihil aliud est in me magnum, vel sin-
gulare. Noluit minutatim de duobus
hisce donis, sermonis & operis differe-
re Paulus, ne modestiæ limites se se lau
dans immodicè excedere videretur.
Nos ergo ne tanto Apostolo, simus &
videamur ingrati, illius laudes silentio
prætereuntes, postquam nobis se se of-
ferunt sponte, agè duas hasce χαριτας,
quibus ipse in domino gloriatur, linguę
& signorum explicamus. Sed in tam v-
bere, tamque immensa dicendi copia,
vnde quæso initium, aut vbi finem no-
stra reperiet oratio? Nulla certè lingua,
paulinam linguam, nisi paulina: nullus
sermo, Pauli sermonem, nisi paulinus
digne laudare põt. Quis mihi det pauli-
nam linguam? Quis mihi det paulinum
sermonem? O linguam omnibus lin-
guis sacratiorem. O verba, verbis om-
nibus potentiora. O sermonem ineffa-
bilem. O ora suauissima. Quæ mi-
racula quæso non egit lingua illa, os il-
lud, sermo ille? Demonum phalanges
expulit, peccata fugauit, tirannos deui
cit, philosophos superauit, leniuit Cæ-
sares, Barbaris veram Philosophiam a-
peruit. Athenas in stuporem uertit, Ro
mam ad Deum reduxit, postrauit Hie-
rosolymam, Sinagogas omnes confu-
dit, Damascum docuit, Antiochiã con-
firmauit. Petro Apostolorũ coripheo ꝑ-
suasit, euertit magicas artes, inferorum
regna perterruit. Angelis multiformen
Dei sapientiam demonstrauit, omnem
ecclesiam instruxit. O linguam bene-
dictam, quæ dominum semper benedi
xisti, & alios benedicere consueuisti.
Hæc est illa lingua, quæ infirmorũ vlce
ra lingebat: lingua medicinalis, q̃ mor-
bosos curabat, mortuos resuscitabat ad
vitam, errãtes arguebat, pusillos cõsola
bať, terrebat duros & peruicaces. Quo
uis tonitruo terribilior erat lingua illa,
cum in hæreticos inuehebatur. O Leo-
nem admirabilem, qui vulpium greges
inuasisti, dispsisti, euertisti, quę vineam
demoliebanť. O canem fidelissimũ, qui
dñi vineam custodiuit, catulosq; ad cu-
stodiendũ instruxit. O linguã potentissi
mam. Ad illius linguę imperium, demo
num turmæ adulterum discerpere incæ
perunt, & eadem lingua cũ voluit, illũ
ex eorum manibus, eis inuitis extraxit.
Non tm̃ nobis timoris incutiũt fulgu-
ra, quantũ latratus ille, vox illa horrēda
demonijs. Si emortuas Pauli vestes, me
tuebant lemures, & furiæ illæ, quidmi
raris si uiuã vocē ferre nõ poterant? O
linguam nunquam satis laudatam, quæ
coram Regibus differebat. quę neminē
uerebatur. Cuius sermo, vt facula ar-
dens erat, per quam Christus loqueba-

tur. A qua pendebant angeli, vnde vox effluebat omni tuba vehementior: musicis suauior organis, terremotu potentior. O linguam linguis igneis plenam. O ignem veracissimum. O gladiú, quouis gladio penetrātionem. O malleum conterentem petras. O securim vsque ad radicem arboris positam. Hæc lingua, Hic ignis, hic gladius, hæc securis, hic malleus, Deorum aras, piramides, lucos, simulachra, arcus, statuas, templa, combussit, contriuit, comminuit. Hac flamma ęther purgatus est. Hoc gladio profligati sunt spiritus nequam. Hac secure, sinagoga excisa est. Hoc malleo petra percussa est, & fluxerunt aquæ. Ecce tres illi fontes, quos lingua illa vel emortua, fodit, cum iubente Nerone. (O scelus immane) decollaretur Paulus, ingeminaretq; sanctissimum, dulcissimumq; illud nomé, quo nihil illi vnquam altius cordi inhęserat, *Iesus*. Tunc enim (mirabile dictu) caput illud. O caput, angelicis tremendum spiritibus. O caput, altius cęlo, latius terra, sole clarius, potentius igne, adamante solidius. Caput ne Pauli dicam, an Christi? an Dei? in quo omnes thesauri erant diuinæ sapientiæ reconditi. Caput ergo illud in altum ac sublime volans, quasi alas haberet, tres hasce dicimus fontes, potétissima uoce illa, tibi Roma dedit. Et quid mirum? Fōs erat lingua illa, fluuius caput illud, vel magis Oceanus, à se fluuios fundens, fluuios inquam aquæ viuentis. Exibant noctu, & interdiu à capite illo lachrimarum flumina, vnde saliebāt fontes ad irrigandum, non terræ superficiem, sed mortalium corda. Deficiet me dies, si de lingua illa, deque sermone illo, longius diuagari voluero. Facta vero, signa, & portenta, quis cōmemoret? Cum tot & tanta fuerint,
Act. 14. vt licaonici clamarent. Dij similes facti hominibus, descenderunt ad nos. Ea tātum ipsi delibabimus. Omnia enim, quæ de eo leguntur, admirabilia esse, nemo nescit. In primis enim. Nonne omnem excedit admirationem, miraculosa illa & tàm subita Pauli mutatio? Iā dudum enim, patrias leges tutans, & proauorū dogmata, cedibusq; assiduis sanctam Christi Iesu plebeculam discerpere contendens rapidus, statim post tenebras, diuino lumine, verum cæpit cognoscere lumen, mira fides rerum, subito trans ęthera vectus, illi nosce datum, quid possent præmia vitæ. Colloquijs domini fruitur, secreta reseruat. Quæ deinde gentibus ac populis prædicare habetur. At Paulum, nonne tātos mirum est, superasse labores? Verbera, vincla, famen, lapides, rabiemq; ferarūm. Carceris illumine, uirgas, tormenta, cathenas, naufragium, lachrimas, serpentis dira venena. Pone tibi ob oculos Paulum, & illum totum videbis admirabilem. Manum Pauli in primis. Nonne illa est, qua hee epistolę scribebantur? O manum. Quis mihi det, vt illi affigar? Manum lōge ditiorem & sanctiorem, q̄ manus Moysi, & Aaron.
Illam inquā manū, vt vipera sensit, protinus in ignē decidit, ne illi manui noceret, quæ suo labore sanctos Chr̄i pauperes refouebat. Quæ impositione sua, spiritum sanctum influebat, ne vna manu mortua, veneno totus orbis periclitaretur. Oculi illi. O oculos micātibus *Act.* 28.
stellis lucidiores, Oculos columbæ purissimæ lacte lotos, qui īter lilia iuxta, sacrarū scripturarū fluēta, sp residebant. *Cant.* 5.
Oculi ergo illi pulcherrimè cęcati, ad toti⁹ orbis salutē ꝓspiciētes, Chr̄m in corpore intueri potuerūt. Miracula cernebant, quę videri nō poterāt, somnū nesciebāt, noctibus medijs vigilabāt, nec dolores, aut morbos, quib⁹ alij oculi affici solēt, substinebāt, terrena videbant & nō uidebāt. Pedes oī vento velociores, qui vniuersū circūcurrentes orbē, vbiq; Chr̄i nomē portarūt. Astringunt compedibus, at mox tā nō ferēdo scelere indignata terra, seipsā quatit, cōcutit carcer, aperiunt ostia, vinculaq; soluunt. Cor illud, cor mundi. Ita.n libet, Pauli cor appellare, tāq̄ vitę orbis prīcipiū, & elemētū. Siquidē inde spūs uitę manabat in oēs. Bone De⁹, q̄ miraculosum, q̄ ꝓdigiosū erat? Tā paruū, tā magnū erat, vt ītegras ciuitates, cūctos populos caperet, & nationes. Cor meū īqt dilatatū est ad vos, O Corinthij. Cor *2. Cor.* 6.
illud erat spūs sancti tabella, & Christi gratiæ codex, scriptus non atramento,

sed

sed dignito Dei viui. Venter ille, quis
Gal 4. credere poterit, quot filios parturijt, nec semel, sed bis? Filioli inquit mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus. O stupor & gaudium. Quid quæso in Paulo erat, quod vndequaque mirabile non esset? Angelicus homo erat, in cuius emortuis mundo membris, Christus ipse cum stigmatibus vitam agebat cœlestem, spiritalem. O membra cruci affixa, viua & non viua, mortua & non mortua, membra Christi, Christum induta. Templum spiritus sancti, ædificium sanctum, habens Christi notas, & cicatrices. O corpus spiritale, quod cęlum tertium conscendit. O spiritum corporeum, qui terrenis membris alligabatur. O Paulum, miraculum mundi. O summi Iouis fulmen, quo vno perterruit orbem, sine quo nunquam crux eleuata esset in nationibus. O Deũ terrenũ. O hoĩem cælestē. Nullus vnquã nestrum, (obsecro,) Paulum mirari desinat, omni orbi, iure maximo admirabilem. A quo lumen effulsit, omni splẽdore corruscantius. Qui errantibus nobis veritatem inuexit. Qui euangeliũ per terras, perque maria sparsit. Per quem spiritus sanctus hæc oracula ederè voluit. Cuius eloquijs Deum didicimus. Cuius exemplis veri Dei colentes euasimus. Quo propagata est ecclesia, plantata fides, reuelata iustitia, spes immortalitatis adaucta, radicata charitas. Quo caro infrenis domita est, innouatus spiritus, è tenebris eruta ratio, sensus subactus, religio instituta. Quo Moses perijt. Quo Christus reuixit. Quo abrogata est omnis seruitus. Quo agnita, redditaque libertas. Quo incantatus orbis. Quo ho
2. Cor. 5. minum piscatio, tam magna facta est. Quo uetera transierunt, & facta sunt, omnia noua. Hæc nonne maiora sunt & mirabiliora illis omnibus, quæ stulto, vanoque errore decepta gentilitas, de suis ipsius Philosophis atque Magis, ne Thianeum quidem ommittam, quem Deum vocant, refert constantissime? Admiremur itaque Paulum omnes, virum verè admirabilissimum, si virum eum nominare fas est, tot mirabilium operum patratorem. Verum enimuero, admirari & obstupescere satis non est, oportet & illum imitari, quemadmodum ipse clamat, in hoc & admirabilissimus. Imitatores mei esto- 1. Cor. 11
te, sicut & ego Christi. Ita digni erimus, vt qui pro nobis in hac vita laborauit, in alia immenso amore, quo exestuat totus, nostræ inhians saluti, continenter ad dominum deprecetur. Quis. n. illum in morum probitate, in sancta hac Philosophia imitari non possit? Nõne Paulus homo erat, eiusdem nobiscũ naturæ, omniaque habens communia? Carnis ne stimulo caruit Paulus? Audi. Rom. 6.
Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Video enim aliã legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ. An non tentauit Pau Eph. 6.
lum Sathanas? Audi. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinẽ, sed aduersus principes, & potestates tenebrarum harum. An non à malis hominibus infestabatur Paulus? Audi. O- 1. Cor. 6.
stium apertum est, sed aduersarij multi. An non quandoq; & ipse supra modũ afflictus ferè concidebat? Audi. Supra 2. Cor. 1.
modum grauati sumus, vt tederet nos etiam viuere? An non & ipse peccare poterat? Audi. Castigo corpus meum, 1. Cor. 9.
& in seruitutem redigo, ne cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Num semper in orationibus exaudiebatur? Audi. Ter dominum rogaui, vt 2. Cor. 12
discederet à me stimulus ille, & dixit mihi dominus. Virtus in infirmitate pficitur. Quid habes, ergo vnde non sine ratione dicere possis, quis valet Paulum imitari? Excitemur, vigilemus, sanctum illum diuinæ gratiæ igniculũ, in nobis nostro vitio consopitum, accendamus, & Paulum, quàm facile, si non proximè, à longe saltem poterimus imitari. O inuictũ Chri militẽ O Heroum sapientissimum. O ducem nulli secundum. Eos felices, qui te colunt, qui te venerantur, qui tibi student, quorũ tu curam geris, quibus tu patrocinaris. Quos tu præcibus tuis Deo commẽdas. Gaude, Gaude felix Roma, quæ tantũ thesaurum possides. Hæc de Pauli laudibus sufficiant.

Nemo autem miretur, si Paulus ad Romanos scribens se se laudat. Si enim tritio Æneæ non datur, quod dixerit. Sum pius Æneas, fama super ęthera notus, cum alioquin modestus fuisse, scribatur, hoc ideo, quia ignotis, & quibus ipse etiam ignotus erat, loquebatur, cur vitio Paulo dari debet, quod Romanis ignotus, se se non à propria virtute, sed à diuino munere agnosci voluerit? Oportebat compescere eos, qui illi detrahebant. Erant autem innumeri. Magna igitur ratione, sua priuilegia recensuit. Sed vide quot verba hisce laudibus adiecit, humilitatis antemuralia, ne illum tamen inflari crederes. *Habeo vnde glorior in Christo Iesu.* Ecce primum. *Ad Deum.* Ecce secundum. *Non enim ausim quicquam fari eorum quæ per me non efferit Christus.* Ecce tertium. *Ad obedientiam Gentium*, vel ad hoc, vt obediāt mihi Gētes. Ecce quartum. Non enim datæ sunt hee gratiæ, propter me, sed ad Gentium salutem atque vtilitatem. Sunt gratiæ gratis datæ istæ. Nemo me ob id sanctum existimet. Non enim gratiæ gratificæ sunt. *In virtute spiritus Dei.* Ecce quintum. Non enim mea virtute, non humano studio, non magicis artibus, sed diuina spiritus sancti virtute datum est mihi gratis, vt tam potens existam. *Verbo & opere, in signis & prodigijs.* Signa miracula sunt, vt morbosos curare: prodigia uero, mirabiliora, vt mortuos ad vitam reuocare. Quæ omnia, humana virtus sibi asciscere nō potest. Diuina quippe sunt, & virtutem indicant Dei immensam. Tunc autem sui muneris functionem declarat Apostolus. *Ita vt ab Hierusalem vsq; ad Illiricum, etiam circumcirca impleuerim euangelium*
Psal. 147. *Christi.* O quàm velociter currit sermo
Psal. 44. eius. Lingua sua calamus scribe, velociter scribentis. Verè illorum vnus erat
Esa. 60. Paulus, de quibus Esaias. Qui sunt isti qui vt nubes volant? Ab Hierusalem inquit, vsque ad mare Græciæ, quod ab Illirio, quod in fine Greciæ situm est, Illiricum nominatur. Non recta pergens, & via regia tantum, sed omnes quę circumcirca sunt regiones peragrans. Vbique Christi euangelium prędicaui. Non Phęnicem tantum, Siriam, Ciliciam, Cappadociam, peragraui, sed & quæ circūcirca sunt omnia, Persidem, Armeniam, & Asiam omnem quæ ad Austrum vergit. Et in his, ciuitates, Prouintias, Oppida, Gentes, Populos, & qui sub Romanis erant, & qui sub Barbaris. Omnium enim Gentium linguis 1. Cor. 14.
loquor, & nemini quantumuis barbaro, sum ego barbarus, peretraui. *Impleui euangelium.* Idest plene prædicaui, exacte illud edocui, & disseminaui. Non 1. Cor. 15.
ego, sed gratia Dei mecū. Mira res profectò. Videbatur Paulus volatilis auis instar factus, qui vbique circumuolitabat, nusquam manens, nusquam consistens. Vides quomodo, cum supra se se comēdarit ab autoritate, à munere nūc se se commendat, à laboribus pro Christo perpessis? Abundantius inquit Apo Ibidem.
stolis omnibus laboraui. Sed quia hoc quamdam gloriam præseferre uidebatur. Vide quomodo id temperauit. *Sic autem studens euangelizare, non vbi nominatus erat Christus, ne super alienum fundamentum edificarē. sed sicut scriptum est,* Esa. 52.
quibus non fuit annuntiatum De eo videbūt, & qui non audierunt intellegent.

Inter Hierusalem, & Illiricum, peregrinationis meæ fines, illum à quo, hūc ad quem, pleraque loca erant, in quibus duodeni illius chori aliquis prædicarat Christum, & annuntiarat. Illuc ergo ipse non prædicaui, inquit Paulus, sed tantum in illis locis, qui mea opera indigebant, vt iuxta Prophetam. Hi qui Ibidem.
bus adhuc non erat euāgelizatus Christus, Christum uiderent. Viderent inquam fide, per speculum in enigmate. Hoc est enim quod subditur, quasi eius expositio. *Est.* pro *Idest, qui nō audierunt, intelligerent.* Id autem ex animo, studiose faciebam. *Ne super alienum fundamentum edificarem.* Idest à Gētibus crederet ędificare. Quasi prædecessores mei, non bene ędificassent. Talis est & loquutio illa. Ne in vanum, siue in vacuum cucurrissem; idest currere existimaret. Illi optime ædificarant, Indignum igitur Gal. 2.
erat hominem, qui gloriam propriam non quærit, qualis ego ipse semper fui, in aliorum messem introire. Si propriæ gloriæ cupido, meum animum titillasset, illuc vbi alij prędicarāt, accessissem,
vt &

vt & ipse nonnihil inter eos esse uideretur. Sed absit, vt id unquam fecerim. Ipse fundamenta iacere volui, & ædificare, non vt gloriam meam dilatarê, sed vt Apostolicæ gloriæ nihil detraheretur. Addc. Quod id pseudo Apostolorum cõissimus mos est, vt super sata semina, auenas steriles, recedentibus agricolis superseminent. Ne itaq; me pseudo Apostolum suspicaretur orbis, qui bono semine seminato in agro domini zizania superseminarem, eos qui prius ab antecessoribus meis Apostolis Christum didicerant, nunquam adire volui, vt non modo vitio, sed & uitij suspitione carere possem. Hoc enim præstare debent Christi præcones, vt & conscientiam tueantur & famam, ne contemptibilis eius prædicatio habeatur. Ita habes Pauli munus, munerisq; functionem. Non vacat autem mysterio illud. *Vt qui non audierunt, intelligent.* Non modo scilicet audiunt gentes, sed intelligunt. Quo contra de Iudæis dicitur. Audietis, & non intelligetis. Vide modo quàm bellè, epistolæ finẽ cum principio magna concordia iungit. Nolo vos ignorare fratres (dicebat,) quia sæpe proposui venire ad vos, sed prohibitus sum, vsque adhuc. Ecce ratio. *Propterea & impeditus fui, plurimum, quo minus venerim ad vos.* Quæ res præcipuè illius desiderium aperit, quo Romã visere pluries proposuerat: quando pluries dicit se impeditum fuisse, ne huc accedere posset, quo maxime sibi Romanos in beneuolentiã conciliat. In causa ergo, quod hucusque Romam nõ uenerit, fuit continuus prædicationis labor, quo in Orientis partibus, pro munere Apostolatus obeundo, detinebat. Vnde subdit. *Nunc vero non amplius locum habens in his climatibus.* Oportebat enim. Orientem primum erudire, nẽpe mũdi dextrum, vnde incipit omnis motus, quàm Occidentem. Nã & Christus Iesus noster, Orientem, suis sacris mysterijs voluit decorare. *Desiderium autem*, antiquum illud adhuc. *Habens veniendi ad vos ex multis annis*, maius, ingentiusq; redditum. *Vt si in Hispaniam proficiscar, veniam ad vos.* Hoc totum suspense legatur. Sequitur modo cõclusio. *Spero sanè* γαρ, pro δε, vel μεν. *Transiens videre vos, & à vobis deduci illuc*, in Hispaniam, scilicet. *Si vobis primum ex parte satiatus fuero.*

Leuit.19. Mar.4. Rom.1.

O quanta arte sibi Romanos deuincit. *Transiens in Hispaniam veniam ad vos.* Vos opera mea non indigetis, & pleni estis bonitate & doctrina, & Petrum habetis, qui ecclesiæ columna est, & collegij apostolici uertex. Hispania indiget, cui adhuc non est annuntiatus Christus. Non itaque vt vobiscum morer, vt vobis prædicem, veniam, sed in Hispaniam proficiscẽs, si Deus illud mihi dederit, ueniam Romam, vt aliqua ex parte vobis satiari possim. Vide quã vehemẽter amat, vide quàm ardet charitate. Si vobiscum semper essem, non possem, vestra consuetudine mihi semper optatissima & iocundissima satiari. Desiderio nihilominus desidero, aliqua ex parte vobis meis amoribus, meis delitijs perfrui. Scio quod festinare me in Hispaniam oportebit. Periculum.n. est in mora. Verum tam ardenter uobis afficior, vt omnino cogar, etiã itineris longitudini non parcens, transeundo venire ad vos. Morior quippe, langueo præ nimio amore, quo omnino necesse est, me aliqua ex parte vobis satiari. O verba summi amoris. Ardentius æquidem loqui non potest pater, cũ filijs, quàm Paulus, cum Romanis. Vos felices Romani, quos Paulus tanto amore prosequitur.

Qui autem Petrum Romæ non fuisse, inaniter post innumera testimonia contendũt, quo ἀπιστοι dici possint, magnam & ægregiam laudem putantes, si increduli & non Christiani vocentur, hic attendant. Si Petrus Romæ nõ fuit, non potest mea quidem sententia excusari Paulus, cur transiens terras, & in Hispaniam tendens, velit Romam venire, & cum Romanis non morari. Cũ enim ipse Gentium Apostolus esset, & Roma orbis caput existeret, nonne magis illi curæ esse debebat vna Roma, q̃ oppidula mille in quibus prædicarat? Ex animo itaque, & non solum in transitu, Romam eum venire oportuerat. Adde. Quod cum tanta in vrbe Roma dissensio esset, opere pretium erat, vt

Paulus huc moraturus veniret, & prædicaturus, quo zizania eradicaret. Tam magnum enim erat hoc negotium, vt præsentiæ eius indigere videretur, etiã si alius quispiam Apostolorum citra Petrum Romæ fuisset. Nam & vides Samariam Petrum adiuisse, vt spiritum sanctum reciperent, quamuis Philippus adesset. Res quidem illa, tanti momenti, Petrum exigebat. Ita indubiè Romanorum seditio, Paulum requirere videbatur, qui eos conueniret, obiurgaret, reprehenderet viua voce, & non scriptis tantum emortuis, si Petrus hic non erat. Protestatur autẽ ipse nolle Romam venire, nisi in transitu, immo sub conditione. *Si* (inquit) *proficiscar in Hispaniam*, Vel ergo muneri suo defecit, & peccauit animo saltem, vel Petrus hic aderat, cuius maiestate intelligebat Paulus, eius præsentiam superfluam esse. Amplius. Viuæ vocis Christi oraculum habuerat Paulus. Cõstans esto Paule. Sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ, testificari. Cur itaque dicit, Tantum transibo per vos, & non potius veniam ad vos, docebo vos, testificabor vobis? Aliquid est mihi crede, quo Paulus se se indignum iudicabat, qui Romam instrueret. Nempe sanctissimi illius & venerandi senis præsentia. Id certè mihi concludit. Quoniam Petrum Paulus adeò venerabatur, vt ex Damasco Hierosolymam ascenderit, hac tantum ratione, vt eum videret. Illum ipsum, Romam eo tempore, quo hæc epistola scribebatur, cum discipulis suis incolere. Et propterea Pauli præsentiam in hac vrbe, sicut in Hispania, necessariam non fuisse. Vnde proculdubio Paulus, nũquam Romam venit, nisi coactus ad Cæsarem appellare. Tenebatur equidem ex officio Romam venire, verum Petri præsentia, & non aliter à debito absoluebatur. Ille enim erat totius orbis pastor, potissimum autem Romæ, quæ imperij, sedes erat. Et Bone Deus, Cur Paulus in epistolæ principio se se excusans, quod Romam non venisset, dixerit. Quantum in me est, sæpe proposui venire ad vos, nisi quia significare uoluit, aliunde esse, quod non veniret, quia scilicet luminare maius in hoc cęlo fulgebat, nẽpe Petrus? Sol n. Petrus erat, Luna Paulus. Ob id Apostolus ille Iudęorũ fuit, qui erant quasi dies: iste Gentium, quibus affuit semper nox perpetua, quousque lux illa Chri magna, vndiq; tenebras expulit. Adde etiã. Quod vrbis huius Christianos, tàm magnis extollit pconijs, vt efficaciter persuaderi cuique possit, Petrum illorũ magistrum fuisse, qui Chri vices agebat. Nescio. n. quo pacto, citra capitis eximiam hanc sanctitatis excellentiã, tantis laudibus digni essent. Tandẽ. Vbi fuit Petrus, si Romæ non fuit? Vbi vixit? Vbi occubuit? Mirum certè, vt de alijs quibuslibet Apostolis hæc omnia, vel fama, vel scriptis, sciamus, de vno Petro quem Principẽ ecclesiæ Christi, æternæ uitæ clauigerũ fuisse constat, cuncta prorsus ignorentur? O stolidos & amentes, qui tanto furore bacchantur.

Act. 8.

Act. 23.

Nunc igitur vado Hierosolymam, ministrans sanctis. Ne diceret Roma atq; Hispania. Cur hoc tempore, peracto ministerij tui cursu, non venis ad nos? Derides nos certè, dicẽs, te nobiscũ esse desiderio desiderare. Cum enim locum nũc minime habeas ĩ Oriẽtis partibus, vbi te prædicare oporteat, venires profecto, si vel tantillum cuperes nostra cõsuetudine frui. Audi q̃ ęgregie se se excusat. Cum Apostoli, mihi & Barnabæ dedere manus, vt inter gentes prædicaremus, id nobis iniũxerũt, vt pauperũ memores essemus. Vado ergo Hierosolymã, nõ quo pdicem, sed quo sctĩs pauperibus, qui ibi sunt ex Iudęis modo cõuersi, subministrẽ. Hi. n. etiã bonorum suorũ rapinam, quę increduli eis rapuere, cũ gaudio sustinuerũt, dignũ igit' est, vt illis incumbam atq; inseruiã. Inter tot & tantos hostes uersantur, vt periculũ sit ne fame pereant, nisi eis subueniat. Vado itaq; citeriore passu, vt illis opem feram. Sed nunquid non poteras Paule, aliorũ opa illis subuenire? Hoc mihi demandatũ est munus, inqt Paulus, istud episcopis conuenit, ministrare pauperibus. *Placuit enim Macedoniæ, & Achaiæ cõionem quandam facere in pauperes sanctorum,* idest fidelium. *Qui-*

Gal. 2.

sunt

stiot in Hierusalem. Non sunt mihi annonæ & redditus, ait Apostolus, vt ex mea abundantia, illorum possim inopiā supplere. Quippe quia, manus iste plerūq; mihi necessaria ministrauerunt, sed Macedones & Achaici populi, bona volūtate, illis voluerūt de suis ipsorū bonis temporalibus, aliquid communicare. Vado itaq;, vt has eleęmosinas afferam illis, atq; dispensem. Felices Macedones, tātæ pietatis viros, qui & frequētissime, à Paulo in magnis necessitatibus
2.Cor.11. posito, succurrerunt. Cum (inquit) essem apud vos, ò Corinthi, & egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui uenerūt
Act.20. ex Macedonia. Beatius est dare cuilibet, quàm accipere, dicebat Christus. O quàm beati ergo illi erant, qui tali, tantoq; viro opem ferebant, in æterna tabernacula mihi crede, illius meritis recepti sunt. Intelligis Roma? Prudenter enim hortatur Paulus hic Macedoniæ, & Achaiæ exemplo vos omnes, vt & ipsi velitis, vestrarū diuitiarum opulentia pauperes recreare. Facilius quidē deuoti, generosiq; animi exemplis, quàm verbis ad virtutes inuitantur. Hic est annus Roma, quo tibi potes cœlorum regnū comparare. Da pauperi diues nūmum, vt tu à Christo ꝓ paupere regnū recipias. Da micam, vt mensam accipias. Da illis, vt des tibi. Quicquid enim dederis pauperi, tibi reponitur, non perditur. Gazophilatium Christi, pauperis manus est, sinus Abrahæ, cæliq; thesaurus. Quicquid nanque ille habuerit, tu sanè habebis, quod illi non dederis, habebit alter.

Sed ne cōfestim superbias, cum pauperib⁹ erogaueris, audi quid sequitur. Ostēdit enim te debere, illis saltem pauperibus subuenire, qui tibi spiritualia largiūtur. *Placuit inquam, & debitores eorum sunt. Nam si spiritalibus ipsorum bonis communicauere Gentes*, Macedoniæ, & Achaiæ. Iudæi nanque fuere omnes, qui Gentibus prædicarunt, atq; hunc in modum, per Iudæos Ethnici participes facti sunt spiritualiū bonorum, tanquam sotij radicis, & pinguedinis oliuæ. *Debent & Gentes, in carnalibus ministrare illis*, vt vtrinque bonorum communicatio in alterutrum fiat. Hinc spiritualium, illinc carnalium. Vnde illud aliud est. Si nos vobis spiritualia seminamus, magnum non est, si carnalia vestra metamus. Et illud expræssius. 1.Cor.9.
Dominus ordinauit his, qui euangeliū annuntiant, vt de euangelio viuant. Ibidem.
Nescio qua fronte audent dicere nonnulli, saccos mendicitatis religiosorum delendos. Certè enim Paulus illud. Nō alligabis os boui trituranti, de diuinis flaminibus, qui in uerbo & in doctrina laborant, interpretatur. Propter quod magnus Hieronymus, contra Vigilantium. Qui in lege domini meditantur die ac nocte, & patrem non habent in terra, nisi solum Deum, dignum est, vt totius orbis ministerio foueantur. Et Augustinus de opere Monachorū. Qui euangelium docent, potestatem habēt, vt sumptibus fidelium viuant. Vnde & refert Lucas, quod mulieres quædam Luc.8.
sequebantur Christum, & ministrabāt illi de facultatibus suis. Hinc Paulus. 1.Tim.5
Qui bene præsunt præsbyteri, dupplici honore digni sunt, maxime qui laborant in verbo & doctrina. Quo nempe honore nisi reuerentiæ & subuētionis? Bone Deus. Christiani omnes, qui mala valetudine detinentur, nec laborare possunt, alienis opulentijs foueri debent. Et tu indignum putas, si qui diuini euangelij prædicatione occupatur, qui primo fidelibus, tam multa patitur, qui sudat & alget, qui plus olei, quàm vini insumit, cuius cutis ossibus hæret, cuius carnes pallor & squallor tabefecit, fidelium eleæmosinis viuat? Si corporalis exercitatio ad modicum 1 Tim.4.
vtilis est, vt inquit Paulus, Pietas aūt ad oīa valet, quomodo dices, (nisi rōnem exueris,) oportere, vt summā hāc meditandi in lege dñi pietatem, pro quærēdis uitæ necessarijs, posthabeamus? Audi Apostolos. Nō est æquū nos derelin Act.6.
quere verbum Dei, & ministrare mensis. Audi Christum. Sine, vt mortui Matt 8.
sepeliant mortuos suos, Tu autem vade & annuntia, & prædica verbum Dei. Si tributa Principibus præstatis, quoniam ministri Dei sunt, in hoc ipsum seruientes, cur non multo maiore ratione, qui sacræ scripturæ insistunt,

sistunt, ex qua pendet animarum non modo corporum salus, quo omnibus curis soluti, expeditiores sint liberioreque animo sanctorum studijs librorum vacare quæant? Non istam sibi arrogant, sed planè vendicant potestatẽ. Nemo putet, me meam tueri causam,
1.Tim.2. & ad quæstum hoc dicere. Nunquam enim fuit sermo meus, sicut nec in adulatione, ita nec in auaritiæ occasione, vt verbo Pauli vtar. Deus mihi testis est, & vos scitis. Singularissimus patronus & Mecęnas meus, cum natalium splendore illustrissimus, tum dignitate Reuerẽdissimus, vere Pharnes. (Est nāq; Pharnes, assiria & hæbręa lingua Pastor. Vnde Salomon in Cantico amatorio, inqt. Amicus meus mihi & ego illi Pharnes inter lilia) ab illa die, qua primum has edes adiui, quo liberius sacris literis vacare possem, confutandis hæreticis, confirmandis fidelibus, dissoluendis dubijs, mihi magnificentissimus fuit & est. Ille mihi, si adagium sapientum illud verum est. Homo homini Deus, est mihi Deus, illeque Deus mihi, hęc otia fecit. Vos item omnes, omnis ordinis viri, & visu, & verbo, & opere, vestrã erga me beneuolentiam testati estis, adeò vt vestra ingenti humanitate confidam dicere, ad gloriam vestram, cum
Gal. 4. Paulo. Excepistis me, non sicut hominem, sed sicut angelum Dei. Vnde tibi Roma, omnis hæc vita mea, qualis, qualis est, debebit perpetuo. Non ergo ꝓpter me hũc in modum digressus sum, cui certè supersunt plura, & nihil deest, gratias ago Deo meo, per Iesum Christum. Sed in hæreticos inuectus sum, cum quorum erroribus vniuersis, tu nosti Roma, est mihi bellum irreconciliabile. Hi enim, non modo qui altari seruiunt, sed & Apostolos prædicatores, ad manuum laborem, veteres hæresiarchas imitati compellere student, nõ alia vt opinor ratione, nisi vt sic grauati, & vitæ tedio afficiantur, & à sacrarum literarum studio auertãtur, quo in simplices Christi oues, ipsi deinde tutius debacchari possint. Dum nullus fuerit, qui ex scripturis, quas ipsi clipeos faciunt, lanceas, & tela facere nouerit, ad illos confodiendos & interimendos. Mihi sanè videntur impij isti, Ægyptijs illis persimiles esse, qui de sanctis Israelitis dicere soliti erant. En populus Num. 13.
filiorum Israel multus est, & fortior nobis. Venite sapienter, opprimamus eũ. Præposuerunt itaque eis magistros operum, vt in palea, luto, & latere laborarent. Audi verò, quid dicat Diuus Hieronymus contra hosce, qui etiam suo tẽpore ita infestabant. Si fiscellã iunco texerem, aut palmarum folia complicarem, ut in sudore vultus mei comederem panem meum, & ventris opus sollicita mente pertractarem, nullus morderet, nemo reprehenderet. Nunc autem, quia iuxta Saluatoris sententiam,
volo operari cibum, qui non perit, & Ioan. 6.
antiquam diuinorum voluminum viã, sentibus, virgultisque purgare, error mihi geminus infigitur. Iterum, cum Iobi interpretationem offerem. Fratres dilectissimi, vnicum nobilitatis & humilitatis exemplar, pro flabello, calathis, sportellisque munusculis monachorũ, vos à me spiritalia hæc, & semper mansura dona suscipite. Vides? Audis? Intelligant omnes eos, qui euangelio pro communi vtilitate incumbunt, eos qui sacras literas interpretantur, docẽt, nequaquam ad manuum laborem teneri, sed à Christianis omnibus fouendos esse, quod ipsi operentur pro eis cibum, qui non perit, sed manet in vitam æternam. Non enim in solo pane viuit ho- Matt. 4.
mo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. Verum enimuero, quid cũ Paulum habemus, tam aperte nobis patrocinantem, alios quærimus? *Placuit,* (inquit) *Macedonia, & Achaia, communicare pauperibus sanctis, qui sunt Hierosolymis,* bona sua. *Placuit inquam, sed & debitores sunt.* Nota verbum. *Sed & debitores sunt.* Addit rationem. *Si enim illi communicarunt eis spiritalia sua, euangelium, doctrinam, debent & ipsi illis subministrare.* Temporalia, vt illorum abundãtia, eorum suppleat inopiam. Vt hi eorũ eleæmosinis viuant, qui sua doctrina, profecerunt, vt ab his illi pascantur corpore, quos ipsi primum pauerunt spiritu. Quod si Paulum mihi dicentẽ ad- 1 Thes. 4.
ducas. Operamini manibus vestris, si- 2. Thes. 3.
cut præcepimus nobis. Et iterum. Si

quis

quis non vult operari, non manducet. Eph. 4. Rursus. Laboret operãdo manibus suis quod bonum est, vnde tribuat necessitatem patienti. Si exemplum eius vrgeas, qui dicebat. 1. Cor. 4. Laboramus operantes manibus nostris. Act. 20. Item. Ad ea quæ mihi opus erant, ministrauerunt manus istæ. 2. Thess. 3. Amplius. Neque gratis manducauimus panem ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes, vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Obijciam ego tibi Mosen, prolixa historia enarrantem. Ægyptiorum flamines, qui religionis eorum mysteria interpretabantur, publico erario, Gen. 47. etiam in maxima illa sterilitate, summo otio vitam duxisse, Quo factum est, vide quantum debet omnis orbis sacerdotibus, & eorum otio. O felix otium, negotiorum omnium negotiosissimum, vt scientias Mathematicas, omnium scientiarum fores, si magno Platoni credimus, qui præ studioli sui foribus insculpserat. Nemo huc (inquit) Mathematicarum expers adinuenerint. Audebis ne de cætero, sacerdotum otium reprehendere? Caue ne tibi dicam, tua hæc verba vocem illam præseferre, quam compescuit Christus, vocem inquam Marthæ, quæ diuinæ contemplationis ignara, plurima sollicitudine anxia, actioni prorsus intenta, Luc. 10. de Mariæ quiete murmurauit. Non est tibi curæ domine, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi, vt me adiuuet. Otium quippe Mariç, nõ modo excusauit Christus Iesus, sed & omni actioni, prçferendum esse censuit, dicẽs. Martha, Martha, sollicita es, & turbaris erga plurima. Maria optimam partem elegit. Quo ad Pauli loca, nullus est locus quem nostri isti inimici, immo Apostolorum, quinimmo Christi, non mutilauerint. Eph. 4. Ita nanq; inquit Apostolus ad Ephesios. Qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis. Ex quo patet, illis duntaxat præcipere Paulum, vt laborent, qui furtis & rapinis sibi uictũ procurabant. 1. Thess. 4. Ad Thessalonicenses, prima epistola, sic habet. Operamini manibus vestris sicut præcepimus uobis, vt honestè ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Ex quo dilucidum est, manuum laborẽ, ad uitandam alienarum rerum concupiscentiam, quæ etiam furti rationem habet, præcepisse. Est enim furtum spiritale. Secũda vero Epistola hic inquit. Cum essemus apud vos, denunciabamus vobis, quod siquis non vult operari, nec manducet. 2. Thess. 3 Audiuimus enim quosdam inter vos ambulare, cum inquietudine, curiose agentes, nihil operantes. His ergo qui eiusmodi sunt, denunciauimus in domino Iesu Christo, & obsecramus, vt cum silentio operantes panem suum, manducent. Vnde pspicuum esse potest, illos ad manuum laborem cogi, qui turpibus negotijs inseruiunt, & otiari malunt inutiliter, vel seruire libidini, scortis, veneri, & baccho, quàm laborare, vt sibi & alijs proficiant. O inutilia terræ pondera, quousq; vos patietur Deus? Exempla itẽ Pauli perperam detorquẽt. 1. Cor. 4 Ad Corinthios enim prima epistola, refert se laborare, Ibidem. quia nemo illi dabat vnde viueret. Nã & exprobrat eis. Vsque in hanc horam esurimus, sitimus, nudi sumus, & colaphis cedimur, instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur & benedicimus, persequutionem patimur, & sustinemus, blasphemamur, & obsecramus, tanquã purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc. Non vt confundam vos, hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Nam si decem millia pedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. 1. Cor. 4. Nam in Christo Iesu per euãgelium ego vos genui. Audis Pauli querelam grauem? Si itaque loco huic innitamur, constat omnes, & laicos, & religiosos in necessitatis casu, ad laborandum teneri, quo furta vitentur, & uita seruetur. Nihil est pro religiosis, quàm pro cæteris peculiarius. Quod si loca alia accipiunt, manifestum est Paulum, cum populi ipsi necessaria ad vitam suppeditabãt, nõ laborasse, nisi harum altera rationum, vel ad prædicandi occasionem, pseudo Apostolis prorsus tollendam, qui tantum ad quæstum prædicabant, & in pecunia (iuxta Prophetam) diuinabãt. Mich. 3.

Ita

Ita enim ad Corinthios habet secunda epistola. In omnibus sine onere me seruaui & seruabo, quod autem facio, facio, & faciam, vt amputem occasionem eorum, qui volunt occasionē, vt in quo gloriantur, inueniātur sicut & nos. Vel ne quidam, quibus Apostolo prouidere graue videbaŕ, vt viuere posset, auaritia perciti, ob id illius sermones audire nollent. Nam & ipse illis dicit. Quid minus habuistis à me præ cæteris ecclesijs, nisi quod ego non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam. Non.n.quęro, quæ vestra sunt, sed vos. Ego aūt libentissime impendam, & super impendar ipse pro animabus uestris. Aut demum, vt otiosi quidam, non intelligentes quantum sit laboris in studijs. Occupationem.n. hanc pessimam inquit Salomon, dedit Deus, filijs hominum, vt occuparentur in ea. Videntes Paulum non laborare, suæ otiositatis fouendæ exemplum haudquaquam sumerēt. Inde enim mille scelerum genera sequebantur. Propterea ad Thessalonicenses secunda epistola, cum dicit. Neq; gratis panem manducauimus, sed in labore, & in fatigatione nocte & die operātes. Vide quid ante proposuit. Subtrahatis vos ab omni fratre ambulāte inordinate. Nomine aūt fratris non hi, quos cucullatos appellamus, vel Monachos & fratres, sed oēm Christianum intelligite. Ipsi.n scitis quemadmodum oporteat nos imitari, qm̄ non inquieti fuim⁹ inter vos, neq; gratis panem manducauimus. Et concludit. Non quasi, nō habuerimus potestatem, sed vt formā daremus vobis ad imitandum nos. Audiuimus enim quosdam ambulantes inquietè, nihil operantes, sed curiosè agētes. Ex his vt puto apparet, q̄ inaniter ex Pauli, vel verbis, vel exemplis, noui isti errorem illum, tàm impudentem astruant. Et de hoc satis, superq; satis ꝓpter illud Apostoli verbum. *Et debitores sunt, etenim si spiritualia*, &c.

2.Cor.11

2.Cor.11

Eccl.1.

2.Thes.3.

Non vacat & mysterio, anteq̄ quod sequit̃ aggrediat̃, illud quod Paulus dicit. Macedones Paulo, illas eleemosinas dedisse, vt pauperibus manu eius, dispensarentur. Certe enim non leuiter illos expungit, qui Episcoporum odio, nouitates in Christi ecclesia videre cupiunt. O simplices. Stolidos dicam, nō puros. Quomodo vultis Ecclesiam innouari? Respondete quæso. Nulla profecto innouatio maior fieri potest illa, quæ in primitiua erat Ecclesia. Sed ī primitiua Ecclesia, nonne Episcopi oium dn̄i erant? Vendebant (inquit Lucas) omnia, & portabant prętium ad pedes Apostolorū. Nescitis quid petatis, miseri. dum Concilia, reformationem quęritis contra Episcopos. Contra vos erunt omnia, non contra eos. Reuincent Reges, & Cæsares, si Cōcilium coactū fuerit. Vtinam possit celebrari, victoria nostra est, ne dubita Roma. Videre videor gloria maiore Romam fulgere, summū Pontificem, & eius fratres ep̄os, q̄ nunquā fulserint. Illis colla subijciēt Reges, & tiranni, velint, nolint, modo Conciliū sit, & non Conciliabulum, modo nō vi, sed ratione agatur, literis non armis. Hoc obiter dictum est, dū illud considero, Macedones, suas ipsorum eleæmosinas, alia manu dispensari noluisse, quā Pauli, qui erat Gentium Primas & Patriarcha. Sequitur.

Act.2.

Hoc ergo cum perfecero, & consignauero ipsis fructum hunc, idest eleemosinas hasce in locum tutum reposuero, vnde secundum exigentiam possit pauperibus illis sanctis subueniri. Vocat aūt eleemosinas *Fructum*, insinuans, quod & vtiles sunt, & fructum afferunt his qui illas erogauerant. Tunc *reuertar, per vos in Hispaniam*. Non est sensus, quod alias in Hispaniā Paulus, profectus fuerit, sed ab Hierusalem reuertar, iboq; in Hispaniam per vestram transiens vrbem. A Corintho enim, si quispiam ire voluerit in Hispaniam, si Hierosolymā proficiscatur, illum reuerti oportet, vt ex Cosmographia constat. Mirum aūt, quod iterum Hispaniæ meminit. Cordi nempe ipsius Pauli mihi crede, erat felix illa & optimorum ingeniorū mr̄ Hispania, vel hac ratione saltem, innumeris alijs posthabitis, veneratione atque amore dignissima. Quod Paulus non vult Romam venire, nisi hac intētione, vt per Romam in Hispaniā proficiscat̃. Sed nunq̄ hoc desiderium suum, explere potuit Paulus vidēdę Hispanię. Dolete

lete Hispani, quod tanta tuba in aures vestras non personuerit. Aliud nanque de illo decreuit omnipotẽs, propterea supra dicebat. Si ꝓficiscar in Hispaniã. Sunt tñ, qui dicant, & in Hispaniam illum profectum esse, & in Galliã, in prima satisfactione à Nerone dimissum, secundo Neronis anno. At saltẽ hoc ex sacris literis, nõ habemus, & in decretis oppositum expresse asseueratur. Quãq̃ & illis pro Hispaniæ fauore possit, non inepte respondere. Sed de hoc laborandum non est. Vnum profecto est, quo Hispani gloriari potestis, quod vehemẽter desiderio, vt vos videret, flagrabat, & ęstuabat. Quo illud impleretur. Dedi te in lucem Gentiũ, vt sis salus mea vsq; ad extremum terrę. *Scio autem quod veniens ad vos, ad plenitudinem benedictionis euangelij Christi veniam.* Euangelij benedictio est, vt in terram bonã cadens, fructum afferat trigesimum, sexagesimum, centuplũ. Scio ergo inquit Paulus fide, quæ scientia omni certior est, confido in dño, quod ad vos veniens, inueniam in vobis morũ plenitudinem, probitatis, continentię, pacis, & vniuersarũ uirtutum. Et ita ego ueniã ad benedictionis euangelij Christi plenitudinẽ. Sic.n. verti debet, ni fallor. Estq; modus Rethorum iste, quo laudes præoccupãdo, monent eos, qui laudãtur ad profectũ. Verum hęc dicens, repente spũ prophetico repletur Paulus, quo vidit Iudæos illos iniquissimos, in illum tanq̃ inagnũ Lupos vel Leones insilire in vrbe Hierosolyma. Propterea illico sermonẽ vertit, & se se Romanis commendat, quod & in epistolis semp facere solemus omnes. Romanosq; præcat, vt pro illo ad dñm rogare velint, quo ab eorum insidijs liberetur, vt semel Romam videre valeat, & à tantorum ęstu laborum, quos in omni vita perpessus fuerat, secum refrigerari.

Esa.49.

Obsecro autem vos Fratres, Per Dominũ nostrum Iesum Christum.

Vide quàm affectat eorum præcibus iuuari. Non enim simpliciter orat, sed obsecrat, obtestatur, adiurat. Nec tantum adiurat, sed per dñm nostrum Iesum Christum, nostræ salutis auctorem adiurat. *Et per dilectionem spiritus*, idest per dilectionem spiritalem, meam scilicet atq; vestram, quæ diffusa est in cordibus nostris, per spũm sanctum, qui datus est nobis, qua vos ego, qua me ipsi prosequimini. *Vt in orationibus vestris, pro me ad Deũ meũ certetis.* Iosue pugnabat cõtra Amalech, Verũ plˀ Moses orõnibus, quàm Iosue armis certabat. Cũ enim manũ Moses eleuabat, fugiebat Amalech. Ipsi ergo me adiuuate quæso, pro me mecum certantes, orationibus vestris. Aduersarij crucis mecum certant, & orationibus & manibus, sed contra me. Vos mecum præcibus tantum per me certantes, orate, non vt eos vincam, non vt ipsi pereant, sed *Vt liberer ab incredulis in Iudæa.* Non dicit ex Iudæa, vel Iudæis, ne palam Iudęos ab incredulitate taxare videatur. Vide hic Pauli humilitatem. Asserit.n. se aliorũ præcibus indigere, ob iniquorum hominũ insidias euitandas. Addit. *Et ut Ministerium meum in Hierusalem acceptũ sit sanctis.* Vide quàm illos sanctos pauperes magnificat. Vult nanque Deum præcari, vt illis hee eleemosinæ placeant, & gratæ sint. Optime intelligens sanctos, non eleemosinas, sed erogantium animum spectare. Timet igitur, ne illi sancti aliquid in Macedonibus & Achaicis videant, quo hee ipse eleemosinæ futuræ, sint illis ingratæ. Propterea Deum à Romanis rogari desiderat. *Vt in gaudio*, idest cum gaudio *Veniam ad vos*, post longa desideria. *Per voluntatem Dei*, sicut & supra dicebat. Si quomodo aliquando iter prosperum habeam veniẽdi ad vos, in voluntate Dei. *Et vobiscum*, recreer, aut refociller, vel refrigerer, siue respirem, aut (& melius,) requiescam. συναναπάνσωμαι. Et mihi videtur) vt veram dicam,) hoc verbo Paulum in urbe Roma, sibi mortem præsagire, vt (inquit) vobiscum requiescam. Nunquam enim uerè requiescimus, nisi cum morimur. Hinc illud. Beati mortui, qui in domino moriuntur. Amodo dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis. Et illud. In pace in idipsum, dormiam & requiescam. Homo.n.nascitur ad laborẽ. Et, Militia est vita hominis super terrã, inquit Iobus.

Rom.5. Exo.17. Rom.1. Apoc.14. Ps.4. Iob 5. Iob.7.

bus. Et proculdubio Paulus, quam unquã requiem habuit Romæ, nisi cũ iuxta desiderium suũ dissolutus est, & fuit cum Christo? Tunc veram quietem sortitus est. Tunc sup cęlos assumptus, tot tantorumq; laborũ pręmium sumpsit. Mortis vero Pauli causam, breuibus accipite, Nero. vt publica fama nostis, vir erat impudicitia, sceleribusq; omnibus admodum insignis. Primusq; ac solus in tanto imperij culmine, nouos quosdam lasciuiæ, flagitij, atq; turpitudinis modos excogitauit, exquisiuit, inuenit, exercuit. Pellicem habebat sibi charissimam. Huic Beatissimus Paulus, melliflui illius & potentissimi sermonis efficacia suasit & persuasit, impurum illum congressum declinare. Tamq; feliciter illi cessit negotium, vt & illam Christianæ fidei sacramentis initiari induxerit. Relatum est Neroni, & quod Christianæ sectæ causa, cum illo non potuit aduersus Paulum, potuit libido infamis, & furor insanus. Vereri uidebat Apostolum Nero, quáuis nouã religionem assereret, vt pote uirum diuinum, qui omnes sermone & signis, in stuporem verteret. Vnde & Iudęos oẽs, publicis ędictis eiecit è Roma. Mox autem illũ corruptorem, flagitiosumq; appellans, summaq; crimina illi obiectans, in uincula coniecit, & tandem cum puellę, vt à Pauli consilijs salutaribus recederet, persuadere non posset, illum necauit.
Mar. 6. En alterum Baptistam, puellæ causa decollatum.

Deus autem pacis, sit cũ omnibus vobis. Pulchre in pace epistolam finiuit, duobus populis ad concordiam reuocatis. Hoc enim vnicè moliebatur, vt Iudęorũ & Gentium dissensiones tollerent. Non est.n. dissensionis Deus, sed pacis. 1. Cor. 14
Amen. Imprecatio est, Vtinã fiat, quod Deus cum pace vobiscum inhabitet. Cũ pace, quam mundus dare non potest. Belle aũt octo & septem capitibus cõprahenditur epistola, quo Ebdoade Ioan 14.
veteri legi, Ogdoade vero nouæ fiat satis. Hoc nanq; in causa fuit, vt Apostolus Petrum conueniens in urbe Hierosolyma, diebus quindecim apud eũ mãserit. Isto.n. mysterio Ebdoadis & Ogdoadis, futurus gentium prędicator in- Gal. 1.
struendus erat, vt ęgregiè Diuus Hieronymus annotauit. Quo tamen & numeri sacrum mysterium, tantis huius epistolę mysterijs & perfectioribus, adiungeret, commendationibus, salutationibus, gratiarũ actionibus, caput sextum decimum conflauit. Est enim hic numerus quadratus, quod ex quaternario in quaternarium ducto, surgat. Numeros vero quadratos, magna mysteria cõtinere nemo ignorat. Nam & superna illa Hierosolyma, quadrata describit, & electos quadrato numero compræhẽdi in Apocalypsi, designauit Ioannes, numerum duodenarium in duodenariũ ducens. Vidi inquit, centum quadraginta Apoc. 7.
quatuor millia signatos. Duodecies ẽm duodecim, hunc numerum perficiunt, vt apparet. Sumit aũt huius sextidecimi capitis initium, à commendatitijs verbis, quasi dicens, Post scripta. &c.

CAPVT

CAPVT SEXTVMDECIMVM.

Ommendo aũt vobis Pheben sororem nostram, ministram Ecclesiæ, quæ est in Cenchreis: vt eam suscipiatis: in Domino digne sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi.

O bonæ mentis virum illũ, qui si cõtigisset ipsum, die aliqua nulli fuisse auxilio, dicebat. Diem perdidi. En Paulus adeò, quibuslibet proficiẽdi cupidus, vt & ad commendandum mulierẽ, Romanis se se deijciat, & inclinet. Mirum aũt, quanto affectu commendat, nõ frigidis uerbis, sed ardentissimis. A suo erga illã amore, ĩ primis. *Sororem nostram.* A muneris dignitate quo fungebatur. *Ministram ecclesiæ, quæ est in Cenchreis.* A Romanorum debito. *Suscipiatis eam pro dignitate sanctorum.* Sicut vos scilicet debetis si vultis digne agere. Estis.n.Sancti Sãctis vero omnibus proficere conuenit. Ab indigẽtia illi⁹. *Adsistis ei in quocunque negotio vobis indiguerit.* A meritis. *Nam cunctis astuit, & mihi ipsi.* Cernis quot calcaria addit Romanis, vt in ipsa pietate Romanis propria, celeriore passu currant? Cum autem audis mulierẽ hanc Ecclesiæ Cenchree ministrã fuisse, intellige quod in tẽporalibus negotijs, Christianis, qui ibi erant, ministrabat, & Paulo ẽt. Erat.n.locus ille Corinthi portus. In Corintho autẽ mansit Paulus annum integrum, & sex mẽses,
Act.. vt in actis Apostolicis legimus. Potuit itaq; facilè, huius præstantissimæ mulieris opera sæpius indigere. Illa ergo ei deseruiebat. Ei inquã, cui? Ei orbis magistro, Gentium omnium doctori, qui vbiq; terrarum colit & canitur. O felicem mulierem, cui datum est Paulo ministrare, cui non modo Reges & Cæsares, sed Angeli, & Archangeli sunt inferiores. Accedens itaque ipsa Romam, negotij alicuius causa, fortasse etiã hãc epistolam deferens, magna rõne commendat. Quod si vel nomẽ spectas Phebes, nequaq̃ mirabere si verbis, tã ardẽtibus commendauerit eam Apostolus. Erat. n. virago nõ mulier. Verè hoc phebeo nomine digna. Vnde & dicitur illam, quandoq; prędicare fuisse solitam, quod & de Maria Madgalena tradunt. Longe.n.postea præceptum illud dimanauit. Docere mulieri non permitto. 1.Tim.2.

Accedit autem deinde, ad salutationes. *Salutate Priscã & Aquilam cooperatores meos in Christo Iesu. Salutate Epenetum dilectum meum. Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga vos. &c.* Quosdã enim ipse salutari rogat. Itemq; adiungit sibi salutantes nonnullos. *Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei.* Omnes in vniuersũ salutat ipse, nomine suo. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, sit vobiscum.* Noĩe omnium ecclesiarum orientaliũ. *Salutant vos omnes ecclesiæ Christi.* Et intelligitur orientis, vbi ipse prædicauerat. Neq; vero putetis (quod plurimi solent,) inanes esse hasce salutationes, & tanto Apostolo indignas. Magna quippe & multa, ex hisce salutationibus monita, documentaq; salutaria colligimus. Hinc primũ, (ad verecundiã vestram dico) ostendit, q̃ magnus erat piorum virorũ numer⁹ in vrbe Roma, eo tempore, quo vix nata erat Chr̃i ecclesia, cum nr̃a ætate, sit tàm exiguus, (O ruborem.) Noĩatim n. salutãur viginti quinq; ad minus, quos Paulus sanctos esse iudicat, & dignos, qui ab eo salutent, præter eos quos promiscue vult salutari. Vtinã possem⁹ nũc, decem inuenire viros, quos unus Paulus sanctos iudicaret. Paulus inquã, qui linceos habebat oculos, qui fucos hipocrisis detegere egregie nouerat. Te felicem

cem vrbem, & per vrbem orbem. Secundo. Reprehendimur tacite de charitatis tepore. O quãtum in nobis proximorum charitas refriguit. Vide tu ante omnia, quanta charitate ardeat sacrũ illud Pauli pectus. Non. n. sat illi fuit dicere. Saluto uos omnes, sed noĩbus ꝓprijs eos singulos voluit appellare. Rursus, & vnumquemq; proprio epitheto fecit illustrem. *Salutate Priscã & Aquilam adiutores meos. Salutate Epenetum dilectum meum. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis. Salutate Ruffum electum. Salutate Appellem, probatum in Christo. Salutate Andronicum & Iuliam concaptiuos meos. &c.* Et hinc comprobabis, q̃ in amando frigidi simus. Vel. n. cum alicui nr̃as literas damus, nemini etiã eorum, qui in eius sunt domo, vel frigidis verbis saltem (vtinam non & fictis) salutationem dicimus. Immo & mos inoleuit, vt illum ipsum cui scribimus, salutare erubescamus. Illotis enim, vt aiunt manibus, rem aggredi solent, qui sapiẽtes dici volunt, quasi antiqui Christiani sapientes non fuerint. Quod si salutamus, audi quæso quanta tepiditate.

Cornelius Alexandro. S. D. Si vales bene est. Ego quidem valeo. Quasi hæc, quam Paulus tradidit salutandi forma, ardentior non sit, nõ vehementior, nõ excellentior, nõ elegantior. Cornelius Alexandro. Dilecto Dei. Vocato Sãcto. Gratia tibi & pax à Deo patre nostro, & Dño Iesu Chr̃o. Sed Ciceroni oẽs esse volunt, nemo Paulinus esse desiderat, nemo Chr̃ianus, quasi Cicero & non Paulus, & non Christus mundum deuicerit. Quasi in Ciceronis & non in Pauli, & non in Chr̃i verba iures, cũ ablueris vnda. Quasi à Cicerone, & non à Christo, & non à Paulo redemptus fueris & edoctus. Et quod nuper intelligo Roma, erubescitis fere omnes, Christianorum & sanctorum noĩbus vocitari. Quisq; gaudet filijs, Lentuli, Flaminij, Fabij, Curtij, Hostilij, Pompeij, Pompilij nomen imponere, nemo vero Pauli, Petri, Francisci, Ioannis, quasi absq; dubio, non sint longe illustriora, quę Paulus gessit, quæ Petrus, quæ Franciscus, quam quæ Lentulus, quæ Cæsar, quæ Pompeius, quæ Scipio. O superbiam verè Ethnicam, non Romanam. Quin immo, O inscitiam erubescendã. Nõne maius est seipsum expugnare, q̃ Carthaginem euertere? q̃ Galliam profligare? q̃ Aphricam debellare? Tam ergo præstat Paulus, Petrus, & hi nr̃i heroes tuis heroibus, q̃ tu Romane barbaris nationibus. Quod si dicis, Romanos meos Auos & Atauos ęmulor, & Petrus & Paulus, & Franciscus, & Ioãnes oẽs Romani fuere, oẽs Chr̃iani, Roma Romani sunt. Hæretici vni, nobilitatis Romanæ non merent̃ participes esse. Sancti omnes, hanc sanctam sedem venerati sunt, huius capitis membra fuere. Cur ergo eos Romanos appellare dedignaris? Hos itaq; imitari velis Roma, quib' longe facta es coram Deo illustrior, q̃ olim tuis Scipionibus coram hoĩbus.

Tertio. Exemplum prębetur omnibus, perfectæ humilitatis, in hisce quidem charissimis salutationibus. Putas. n. superbus ille ad procerem illum scribẽs, dignaretur eos salutare, qui illi ministrant? Minime. Paulus autẽ electionis vas, cui mundum crediderat Deus, innumeros salutat. Antiquissimus Romæ est mos iste salutandi in epistolis familiaribus ad calcem, cum ad negotij finẽ peruentum est. Apostolus itaq; epistolam scribens, quãuis verè opus dici poss̃it, mage q̃ epistola, salutationes pręter mittere nequaq̃ debuit, ne epistolarũ morem ignorare videretur. Adde. Quod & salutare etiam citra epistolam, maximum est charitatis inditium. Vnde & Christus præcepit, vt etiã inimicos salutaremus dicens. Si salutaueritis fratres vestros, q̃ mercedem habebitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt? Apostolis quoq; iniunxit. Intrantes domum, salutate eam dicentes. Pax huic domui. Et ipse rediuiuus surgens ab inferis, mulieribus occurrit, salutauitq; eas dicẽs. Auete. Quo cõtra præceptum est, vt hæreticos excõicatosq; non salutaremus, quo erubescere cogant̃. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, noli te recipere in domum, nec dixeritis ei aue. Qui. n. dicit illi Aue, communicat operibus eius malignis. Mitto quod nostrę initiũ felicitatis, salutatio angelica illa fuit ad Mariam. immo & ipsa nr̃a felicitas

Matt. 5.
Luc. 10.
Matt. 28.
2. Ioan. 1.
Luc. 1.

Gen.49. licitas, salus & salutatio dicitur. Et Christus salutaris vel salutare. Salutare tuũ
Luc.3. expectabo domine. Videbit omnis ca-
Psal.50. ro salutare Dei. Redde mihi lætitiam salutaris tui. Nulla ergo ratione culpari potest Paulus, si in salutando in omnibus suis epistolis, semper est studiosissimus, semper immodicus. At in salutando inquies, eos quos salutari desiderat, laudat plusquam par sit, scriptũ est enim. Ne laudaueris hominem in vita tua. Cui & finitimum illud esse existimatur, quod a Magistro Apostolis
Luc.10. præceptum est. Neminem per viam salutaueritis. Quod exponi solet, Neminem salutandum esse dixeritis, quoad viuit. Veruntamen nullatenus est arguendus Apostolus. Vbi enim profectus speratur, eum qui meretur, laudare etiam coram, opere pretium fuerit. Est enim laus & honor, virtutis p̄miũ. At vbi non speratur illum ad meliora prouocari, laudandus non est. Verbũ vero Christi illud, aliò tendit certè, quã communiter arbitretur, simile nanque illi est, quod ad Giezi dixit Heliseus, cum eũ ad sanctam illam mitteret Sunamitem, quo filium eius defunctum ad
4.Reg.4. vitam suscitaret. Accinge lũbos tuos, tolle baculum meum in manu tua, si occurrerit tibi homo, ne salutes eum. Et si quispiam te salutauerit, ne respõdeas illi. Non erãt inurbani Heliseus & Christus, vt neminem salutari, vel ad minus resalutari vellent. At quo celerius apostolicę prædicationis negotium expleretur, per hiperbolam dixit Chrs. Adeò sollicitos, ad huius ministerij consummationem vos esse volo, vt nec etiã amicorũ salutationibus, in itinere detineamini. Heliseus quoq;, tam impense adolescentis illius vitam sitiebat, vt merito iusserit Giezi, ne ad momentum quidem remoraret. Licet.n. simplices salutationes retardare non soleant, familiares nihilominus, & ceremoniosę retardãt nonnihil, quales ille erant, quibus pharisæi gestire soliti erant, iuxta illud.
Matt.23. Amãt salutationes in foro, & vocari ab hoĩbus Rabbi. Has ergo salutationes ad literam, prohibet Chrs & Heliseus. Omnes autem tãtum per hiperbolam.
Luc.10. Et hoc sit vobis cordi. Illam vero expositionem. Neminem per viam salutaueritis, idest neminem saluum esse dixeritis in hac vita, non refuto, sed dico literalem non esse. Hæc de salutationibus, & de eorum laudibus, qui salutantur.

Mox autem tanquã prouidus pastor & p̄r, prænoscens futurũ esse, vt in ouile d̃nicum intrarent lupi rapaces, qui ẽt suã ipsi⁹ doctrinã corrũperẽt, atq; peruerterẽt, hortat, monetq; vt sint cauti, vt eos obseruẽt, qui dissensiones faciũt in ecclesia, quo deuitentur, abscindantur, ne modicum fermẽtum totam mas- Gal.5.
sam corrumpat. *Per dulces enim sermones*, inquit, *Et benedictiones seducunt corda innocentium.* Vide quæso, quàm graphicè eos dipingit, qui nostra ætate dulcibus uerbis Chr̄i gratiam, fidem, misericordiam, eius passionis meritum semper inculcantes, simplices corrumpũt animulas, vt deinde liberum arbitrium & opera humana, omnia pessum eant. O vtinam Deus det illis resipiscentiam. Vide autem, quæ calcaria Romanis addit, vt hæreticis hisce, & pseudo Apostolis, minime credant. *Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.* Nolite ergo à prima fide recedere, alioquin omnis orbis leuissimæ mentis viros, vos existimabit, quod tanquam paruuli circunferamini omni vento doctrinę. Ne Eph.4.
autem dicerent. Quid si falsum credidimus hactenus? Protinus addit. *Gaudeo autem in vobis.* Idest de vobis. Si eñ decepti essetis, nequaquam gauderem. Verum facilè, nimis fortasse credidimus dicent Gentes. Dicant, inquit Paulus. Bonum est esse simplices in bono, idest puros, & absque multa cogitatione, subito illi adhærere. In malo autem astutos oportet esse, vt minutatim omnia cogitemus, & præterita, & præsentia, & futura, vt ab illo auertamur omnino. Sed istis pseudo Apostolis, qui sunt adeò in malo astuti, vt nos seducant, nos quomodo resistemus? *Deus pacis conteret sathanam*, & Apostolos eius. *Sub pedibus vestris.* Sed interim patimur & perimus. Ne dubitate, cito id fiet. Vnde concludit. *Velociter.* Nec alia sunt in hoc capitulo, vt patet.

Vna tantum superest dubitatio, qua interdum, qui doctiores sunt, hallucinari coguntur. Cum.n. Paulus Apostolus, tam prolixa salutatione cōcludat epistolam, cur vnus Petrus silentio pterit? Si is Romæ erat, mirum certe, qd Petrum vnice prętererit. Id vr̄ fidem facere, qđ Petrus Romæ non esset. Verum & exigui momēti hæc rō est. Possum.n. in primis satisfacere si dixero. Petrum aliquibus diebus Romam dimisisse, vt ciuitatibus alijs euangelizaret. Prædicauit.n. in Gallia, in Hispania, propterea ni mirum, si noīatus non est. Tunc nanque aberat. Quid inde? At, ergo tunc debuit Romam venire Paulus, absente Petro? Minime. Nō.n. dicebat simpliciter, abesse Petrus, quāuis ad tempus aliò diuertisset. Nec dignum erat, vt Paulus super aliud fundamentum ædificaret. Secundo, Possum dicere, Nequaquam conueniens fuisse, vt Petrus sic promiscuè, cum cæteris noīaretur, Pontifex alioquin sanctissimus, colēdissimus, oī exceptione maior, & quem Paulus lōge magis, q̄ nr̄m quispiam summū Pontificē, venerabatur. Licet Paulus & ipse sanctissimus esset, & nos viles homūtiones. An.n. decet, vt si quispiā modo ad Romanos scribat, salutate dicat, summū Pontificem? Non est hic cōueniens modus, vt res ipsa declarat. Ad Pontificem dandæ sunt literæ, quibus intelligat suam illius charitatem, atq; beneuolentiam. Credo itaq; ego, vel quod Paulus ad Petrū, literas dederit familiares, breues, quibus totum huius epistolæ negotium aperiret, idq; suæ sanctitati committeret, à sctā hac sede iudiciū expectans, ne in vanum cucurrisse crederetur. Vel si non scripsit, illi qui hāc epistolam detulit, in mandatis dedit, vt primum Petrum conueniret. Vnde non puto hanc epistolā, nisi Petri iudicio autoritatē obtinuisse, nec citra eius cōsensum lectā fuisse. Tanta erat Pauli modestia. Tantus Petri erga Paulum amor. Certum nanq; illud est. Petrum hanc Pauli epistolā lectitasse, aliter quidē nō diceret, In epistolis charissimi fratris
1. Pet. 3. mei, sunt quędā difficilia intellectu, quę indocti & instabiles deprauant. Quod sane de hac dr̄ potissimum. Nunquam autem crediderim ego, Petrum cum cæteris promiscuè illam legisse, tanquam à Paulo erudiendum, nec vllus hæreticus etiam id dixerit. Magno itaq; iure credi potest, quod primum Petrus illā legerit, & deinde nō solum Romæ, sed omnibus ecclesijs propria auctoritate legendam tradiderit. Hee duę responsiones certe, vt verum fatear, nullam q̄ ego videre possim, callumniam patiuntur. Attamen est tertia, quæ omniū ora poterit obstruere. Pugnabant Iudęi cū Gentibus in vrbe Roma, in discrimineq; eorum cōtentionibus, euāgelij negotium erat. Romæ rumor erat, Paulū quendam Chr̄i Apostolū, in Oriēte euāgelium disseminare, iudaiacèq; superstitionis sinagogas expugnare atq; psternere. Illum Gentes quoties cum Iudęis contendebant, in medium, tanq̄ gentilitatis fautorem adducebant. Iudęi vice versa, infensum illum habebāt, Petriq; autoritate gloriabantur, qui circuncisioni indulgentior esse videbatur. Paulus hęc oīa publicis rumoribus intellexit. Compescere igitur hinc inde cupiens lites, hunc in modū in hoc negotio agere debuit, vt diuinus spūs, non humanum ingenium, ad concordiam eos reducere videret. Studendum itaq; fuit, vt Paulus Petro, Petrus item Paulo incognitus esse crederet. Hoc.n. viso, qđ eadem Petri & Pauli doctrina esset, cū tn̄ alter alterum vix agnosceret, suspicari non potuerunt, nisi Deum vtrumq; afflasse. Impossibile.n. est diuersos, in rebus, quæ neq; euidentia, neq; ratione probari pn̄t, idem sentire oīno, nisi vel eiusdem magistri discipuli fuerint, vel alter alterum p̄cesserit. Posterior.n. non habens rōnes contradicendi, idē credere pōt, quod prior docuit. Vel à Deo illuminātur. Petrus & Paulus non fuerunt condiscipuli. Eodem tēpore p̄dicabant. Idem omnino, alter in Oriēte, alter in Occidente, de his quæ neque ratione, neq; sensu pbari possunt: Impossibile igitur est existimare, vt alio magistro, quàm à Deo essent eruditi. Ob id ergo par fuit ostendere, quod vix se se agnoscerent. Aliter enim suspitiosi illi & contentiosi dixissent, confęderati sunt isti Apostoli, simul cōmunicaue-

nicauerũt, vt nos omnes decipere possint. Ecce, ille istum salutat, iste vult, vt illius epistola ęque ac euangelium legatur, dolus hic est. Verum enimuero, cũ Paulus serias hasce literas scribens, nec verbum quidem Apostolorum principis fecit. Ille autẽ uisa epistola, eam approbauit, ablata est omni doli suspicio. Indubie quippe credere potuerunt omnes, ambos hosce Apostolos, eodẽ diuino spiritu afflatos, pacem inter Iudæos & Gentes moliri. Quamuis ille acrior, pro Gẽtibus, iste pro Iudæis benignior videret. Hac enim epistola ostenditur, & Iudæi infirmitatem tollerandã esse, quod faciebat Petrus, & Ethnicum scãdalizandum non esse, quod Paulus cõtendebat. Optime ergo omnes, qui Romæ erant, & ex Petro, & ex Paulo ædificari potuerunt. At si amicitiæ & familiaritatis vel tãtillum, erga Petrum Paulus ostendisset, actum fortasse erat.

Vis autem uidere, quod hæc m̃sio scopum tangat? Ecce. Nam & hoc argumẽtum, pro suæ doctrinæ veritate adduxit Paulus, cum ad Galatas scribens diceret. Eram ignotus facie ecclesijs Iudęæ, quæ erant in Christo. Tantum autẽ auditum habebant, quoniã qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quã aliq̃n expugnabat, & in me clarificabant Deum. Deinde autẽ ascẽdi Hierosolymam, & qui videbantur collumnæ esse, nihil mihi contulerunt, sed dextras mihi dederunt, & Barnabæ. &c.

Gal. 1.

Gal. 2.

Oritur nihilominus difficultas. Quia videtur quod Paulus mentitus fuerit facto si non verbo, quoniam reuera Petrum cognoscebat, immo iã cum eo fuerat in Antiochia. Responsio est. Quod nequaquam mentitus est. Veritatem profectò occultauit, at falsitatem non dixit. Id autem & licet, & expedit quandoq;, vt supra ostensum est. Alia consideranda in pręsentiarũ non occurrunt circa eos, qui salutantur & salutãt, nisi quædam pauca. Prisca & Aquila Iudæi erant, Prisca mulier vel Priscilla, Aquila vir, idest coniunx, tabernaculorum opifices, cuius artis erat etiã Paulus Apostolus. Amicique ob id maximi fuerunt in vrbe Corinthi. Illuc enim fuerant, dum pulsi essent è Roma Iudæi. Manebat autẽ Paulus apud eos, Christianique effecti sunt, adeò autem clari euaserunt, vt Priscillæ opera doctissimus Apollo Iudæus, ad Christũ conuersus, plurimum in via domini ꝓfecerit. Quia uerò magnas ꝑsequutiones à Iudæis Paulus passus est, tu cogita, quoties & Priscilla & Aquila propter eum afflicti sunt, verberibus, ieiunijs, tormentis, mortibus. Mariam debet legi, non Mariam, accentu in vltima. Nõ enim est nomen Græcum ἡ μαρια, sed Hæbræum, μαριάμ, vti & nomen virginis θεοτοκου, habetur enim in Euangelio. Nonne nomen matris eius Mariã? Quo intelligimus, nomen esse indeclinabile, sicuti Abraham, licet quandoq; nos declinemus nescio, qua ratione Abraham Abrahæ. Modo.n. dicimus filij Abraham, modo filij Abrahæ. Tertius & quartus, virorum propria sũt noĩa. τερτιος κουαρτὸς. Olimpam legi debet, nõ Olimpiadem, Oeconomus legatur, vel procurator ciuitatis, non Archari⁹, οἰκονόμος τῆς πόλεως. Caium baptizauit Paulus, Timotheum Chr̃ianum circuncidit, atq; episcopum ordinauit. De reliquis pauci sunt, quorum historias ex sacris literis nouerimus. Hic ergo finis esto. Matt. 13.

Porro, quia æternus, ineffabilis, ac omnipotens Dei sermo, qui infinita illa magnitudine cęlos, terras, & maria implet, vt hominem quem peccata, tã admirabili maiestate deiectum, ad angustissimam paruitatem deduxerat, in diuinæ gloriæ celsitudinem prouehere, & attollere posset, quamuis diuinam illam non deposuerit suæ virtutis immẽsitatem, nr̃a tamen assumpta breuitate, exinaniri, breuisq; & angustus fieri uoluit. Legem quoq;, quam non nisi magno, prolixoque itinere ad felicitatem ascendere homines poterant, ne nullus excusari posset, breuissima summa conclusit. Iustitiam.n. vno præcepto cõsumauit. Dei verbum caro factum. Cognitionem, breui comprædendit symbolo. Intentionem, exigua oratione reformauit. Hinc illud, olim priscis seculis cecinerant Vates, Sermonem abbreuiatum faciet dominus super terrã. Esa. 1. Rom. 9.

Age igitur & nos, Roma, omnis Christianæ religionis, ἀνακεφαλαίωσιν compendiosam, quam semper præ oculis possis habere, ne de prolixitate quæratur quispiam, qui verè Christianus non fuerit, perstringamus. Vniuersam enim legem nostram Paulus, hac epistola ad Romanos edocuit. Hic aũt, si alias vnquã, nũc vos attẽtos esse velim. Duas quæstiones duntaxat, scire oportet Chrianos oẽs. Quid nam credere oporteat in primis, & deinceps quid agere. In his duobus, fide scilicet recta, & morũ probitate, oẽ negotiũ pendet, oĩs lex, & prophetæ. Paulus itaq; oĩum Chrianorum magister, sacrã hanc vrbẽ Christianæ religionis tribunal, & per vrbem orbem hæc duo docet. Primũ agit disputationibus, vsq; ad vndecimũ caput inclusiue. Secundum adhortationibus & monitis, vsque ad finem. Magna autẽ ratione, primum credenda docet, q̃ agibilia. Quandoquidem nulla actio, nisi ex recta fide ortum habuerit, recta esse potest. Cum sola fides scopũ ostendat, quo noster cursus dirigatur. A quo qui aberrauerit, iam in vanum cucurrisse, citra controuersiam manifestum est. Quia vero è longinquo scribebat Paulus. (Erat enim Corinthi,) visum est illi, in epistolæ familiaris modum, ad Romanos, sui erga eos amoris, perpetua monumenta dare. Nihil enim absentis amici amorem exprimit magis, quàm epistolæ, siquidem quasi simulachrum viuum, nõ animum solũ, sed cogitationes, consilia, dolores, gaudia, curas, omnes deniq; affectus, & quæ ipse sibi uix præsens loquitur, animi secreta, ad amicum absentem fidelissime transmittit. Propterea necesse illi fuit, duobus hisce negotijs, pleraque cum in principio, tum in fine coniungere, quæ omnia epistola exigit, Salutationem, Excusationem, Commendationem, Præcationes, & alia id genus. Incępit itaq; à salutatione, cum à ꝓprio nomine, in epistolas scribẽtium morẽ, exorsus est. *Paulus seruus Iesu Christi.* Id enim neque Moses fecit, neque Dauid, neq; euangelistarum nullus, quod illi præsentibus, hic absentibus scriberet: quod illi libros, hic epistolam texeret. Salutatio uero illa. Bone Deus, q̃ ab omnibus alijs differt salutationibus? Non modo enim facundiæ plena est, plena gratiarum, plena amoris, & beneuolentiæ, sed mysteriorum plena, plena doctrinæ, & talis quidem doctrinę, qualem perpauci intelligere queant. Omnem nanq; euãgelicæ philosophiæ materiem, paucis uerbis complectitur. illic vsque. *Primum. Quidem. &c.* Quum ẽm nomen proprium, statum, munusque quo fungebatur. *Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in euangelium Dei.* explicandum duxit, quid omne euangelium contineret, cuius ipse se se præconem professus erat. Ita enim ad euangelicam hanc epistolam, legentium animos non præparauit modo, sed inuitauit, sed accendit, sed coegit. Reddens eos ante omnia dociles, & attentos. Vbi nos disputauimus. Cur post euangelia, voluerit ipse Apostolus scribere, quasi Euangelia satis non sint ad Christianos erudiendos. Cur tanta difficultate, Pauli doctrina scateat. De eius epistolarũ ordine, de numero, cur quatuordecim. Cur ad tres populos tantum, Hębręos, Græcos, & Latinos. De Pauli nomine. De vocatione æterna & tẽporali. Cur nomini ꝓprio addiderit. *Seruus, vocatus Apostolus, segregatus.* Habent enim omnia hæc adiuncta, ꝓprias emphases. Ab antiquitate autem, ne nouum, euangelij nomen putaretur, euangelium illud extulit, quod ante promiserat per Prophetas suos, in scripturis sanctis. Mox ad materiem descendens, in duas partes illam distinxit. Altera est de capite Christo. Altera de corpore Ecclesiæ. Plura enim his duobus continere euangelium, nemo dixerit. De capite sex tetigit mysteria. Primo declarauit personam, quod Filius Dei esset. *De Filio suo.* Secundo, incarnationem, incarnationisque modum, atque etiam Genealogiam secundum carnem. *Qui factus est ex semine Dauid, secundum carnem.* Tertio. Hanc filij Dei, cum homine vnionem, ex semine illo Dauid, secundum carnem. Quæ à Iudæis in ius vocatur: quam Gentes irrident: quam nos suspicimus & adoramus.

Probauit

Probauit à resurrectione. *Qui definitus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione Iesu Christi Domini nostri.* Quarto. Gloriosum illud nomen *Iesu* explicauit. Quinto. Regiam dignitatem. *Christi.* Sexto. Omnium rerum dominium: In quo & iudicandi potestas includitur. *Domini nostri.* Qui.n.hominibus dominatur, vniuersarũ rerum dñs est. In his vero, totum symbolum Apostolicum de Patre, de Filio, de spiritu sancto, de Cõceptione Christi ex virgine deipara, de passione, de morte, de sepultura, de Resurrectione, de iudicio, facilè intelligere potes. Ego autem super his, tria disputaui. Primum, Deum habere filium, contra hæreticos. Illum hominẽ induisse, contra Philosophos. Et quod is, Iesus noster fuerit, contra Iudæos.

De Ecclesia vero, quæ est huius capitis misticum corpus, quinq; proposuit. Ibi. *Per quem accepimus gratiam.* Primo, quod à Christo vegetatur & regitur, sicut corpus à capite. *Per quem.* Secundo, quod varij sunt huius capitis influxus, & dona, quę pro animarum salute, ecclesiæ cõicantur, *Accepimus gratiam & apostolatum.* In his enim gradibus, reliqui substentantur. Tertio. Quod vnus est omnium proprius finis intrinsecus, vna scilicet fides. *Vt obediatur fidei.* In singulari. Quarto. Quod vna est tantum ecclesia. *In omnibus Gentibus.* iuxta Christi verbum. Fiet vnum ouile, &
Ioan. 10 vnus pastor. Quinto, quod & caput, & corpus sunt ad laudem Dei: tanquã ad finem extrinsecum. *Pro nomine eius.* Vbi nos gratiam, in gratis datam & gratificam distinximus. Apostolis Episcopos successisse, Apostolatum, per mortale peccatum, non amitti. Paulum Apostolum, non quia pro euangelio acriter pugnaturus præuideretur, sed vt acriter pugnarit, gratis electum esse, ostendimus. Habes in his omnibus reliquã symboli partem. Credo vnam sanctam ecclesiam, sanctorum communionem. Remissionẽ peccatorum. Carnis resurrectionem. Vitam æternam. Atq; hunc in modum, totum Euangelium vides, quàm breuiter Paulus inusitata hac salutatione, complexus fuerit.

Bit. ad Rom.

Quod sequitur. *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi Domini nostri.* Est de ratione Epistolæ, vt Epistola. Descendit enim ad eos, quos vult salutare. Demum salutat. *Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, Vocatis sanctis. Gratia vobis, & Pax à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo.* Vbi nos magna ratione diximus factum esse, vt Roma Christianæ religionis caput esset. De virtutibus Romanorum. Christianos omnes dici sanctos. Summumq; Pontificem Sanctissimum. De modis quibus Deus vocat, per se notauimus, omnibusque vocationibus quãtumuis efficacibus, nos posse reluctari.

Post hæc, ad epistolam accedit. *Primum quidem gratias ago Deo meo, per Iesum Christum, pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.* Et primum quidem, quinq; modis, Romanorum beneuolẽtiam captat. Ex hoc in primis, quod gratias agit Deo, de eorum fide, & publica fama, illic vsque. *Testis est mihi Deus.* Secundo, à præcibus assiduis, quas pro eis fundit ad dominum, vsq; ibi. *Obsecrans, si quo modo tandem aliquando, Prosperum iter habeam in voluntate Dei, veniendi ad vos. Desidero enim videre vos. &c.* Tertio, à fruẽdi desiderio illorũ consuetudinẽ. Vsq; ibi. *Nolo aũt vos ignorare fratres, quia sæpe proposui, venire ad vos, &c.* Quarto. Ab antiquo visendę Romę proposito. vsq; ibi. *Græcis & Barbaris, sapientibus & insipientibus, debitor sum.* Quinto, & vltimo. A prõptitudine Romanis euangelizandi, & doctissimis & eloquentissimis, humile crucifixi euangeliũ, citra oẽm pudorem, vsq; ibi. *Non enim erubesco Euangelium.* Vbi à nobis examinatũ est, cur Paulũ nõ exaudiuit Deus, vt Romã veniret. An sint vanę hoium præces, quia Deus mutari nõ põt. Et cur nobis inuitis quandoq; agimus, quod Deus vult, vt Ionas, quem belua ad Niniue litus euomuit, Niniuitas effugiens.

His expletis, quæ epistolam dictanti, necessaria erant, negotium aggreditur, vt instruat, quæ nam à christianis credenda sint. Hæc autem omnia, vnica conclusione constringit, quæ tanquã thesis proponitur vniuersæ huius

doctrinæ, & basis omnis Christianæ structurę, gr̃a Chr̃i euangelica. *Virtus est in salutem omni credenti, vel Iudæo, vel Græco.* Et qm̃ contendentibus in vrbe Roma, Christianis, præputiatis & circuncisis, quisq; sibi aliquo quæsito colore blandiebatur. Iudæus à lege. Gentilis à sapientia. Hic nanq; per legem, ille p sapientiam naturalem, coram Deo iustũ euadere atq; saluari potuisse semper, & posse dicebat. In hoc uno laborat Paulus, vt vtrumq; omni tempore errasse demonstret. Quo, iuxta conclusionem assertã, statim, sola Chr̃i gratia, quã euangelium continet, adoretur, tanq̃ nõ modo hac nostra ætate sufficiens, sed priscis seculis antequã veniret Christus, vnicè ad salutẽ necessariã. Iudæũ autẽ in primis cõuincit, sicut digniorem, ita & obstinationẽ, vsq; ibi. *Reuelatur enim ira Dei, de cœlo super omnem impietatem. &c.* Oraculum adducens prophetæ dicentis. *Iustus ex fide viuit.* Vbi nos hæc omnia declarauimus. Vnde orta sit contentio illa Romæ. Græci noĩe, oẽm Ethnicum intelligi. Et cur Gręce scripsit Paulus, non Hæbreè, non Latinè. Quid sit Iustitia Dei. Quid iustificatio, Modũ iustificationis, ẽt Prophetam de Christi venturi fide, intelligere. Qua olim sancti patres, gratiæ vita viuebant, quicqd Hæbræi contorqueant. Fidẽ quoq;, Dei quidem donum esse, non donari tamẽ adultis, citra liberæ voluntatis assensum. Oportereq; illam, bonorum operũ feracem esse. Aliter nanq; nõ iustificat, sed condemnat magis. Et quæ differẽtia sit, inter iustificationem & salutẽ. Iustificationẽ quoq; duplicem esse. Baptismalẽ alterã sine operibus. Alteram Pęnitentialem, non sine operibus. Quid sit credere Christo, Chr̃m, in Chr̃m. Mox aũt ad Gentes conuersus, ostendit vsq; ad finem capitis primi, à peccatorum multitudine, & magnitudine, quę à gentibus, ẽt à summis earum Philosophis, pperpetrata fuere, suã sapientiam ad salutẽ nequaquã illis profuisse. Qm̃ ea abusi, Deũ quẽ ex hisce rebus cognoscere poterant, non coluerunt, sed immortalis gloriam Dei, anseribus, cocodrillis dedere, sed & imaginibus emortuis. Quò factum est, vt reproba mente acti, Deo neglecto, & à Deo ipsi neglecti fuerint, dicentesq; malum bonum, & bonum malum, lucẽ tenebras, & tenebras lucem. Etiam in ipsam naturã peccare, nõ fuerunt veriti. Oẽm infandam turpitudinem operantes. Vbi nos ostendim⁹, septem modis, inuisibilia Dei per ea, q̃ videnť, nosci posse. ex origine, magnitudine, multitudine, pulchritudine, plenitudine, operatiõe, ordine, propterea illos inexcusabiles fuisse, Deũ eos meritò neglexisse, nec tñ eorum peccata, in Deum reflecti posse. Quid sit idololatria. An omnis imaginũ cultus, idololatria sit, examinauimus. Modũq;, quo Deus tradit in reprobum sensum. Et an traditi seruari pñt, cum libero non careant arbitrio. An quoq; aliquẽ tradat: & si tradit, an ad tempus, an vt pereat, & vtrum peccatum sequens, sit pœna prioris. Esa. 5.

In secundo capite autẽ. *Propter quod inexcusabilis es, &c.* vsq; ibi. *Quicunq; sine lege peccauerunt. &c.* Arguit cõtra Iudęos, quod & ipsi paria peccata fecerĩt eo tpe, quo nondum legẽ habuerãt, & propterea pare iudicio extrema illa die, à Deo iudicandos fore, qui sine personarum delectu, cũ acceperit tẽpus, iustitias iudicabit, & reddet vnicuiq; s̃m opera sua. Indignumq; iccirco esse, vt Ethnicũ Iudæus coarguat, eisdẽ sceleribus obnoxius. Vbi nos, An futurũ sit iudicium vniuersale, & cur, qũo fiet. Quis erit iudex, & an meritis nr̃is, vel Chr̃i tantum merito, seruabimur. Vtrũ ẽt sit personarum exceptor. Et qũo reddet vnicuiq; s̃m opera, si gr̃a Dei, vita æterna. Ab illo uerò loco. *Quicunque sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Ostẽdit quod lata lege, habitoq; a Deo signaculo circuncisionis, lõge maioribus peccatis, & minori excusatione, lege ipsa abutentes, se se coinquinarunt, cum rõne, tum autoritate. Rõne quidem, vsq; ad finem capitis secundi. *Cum Gentes, quæ legẽ non habent. &c. Si aũt tu Iudæus cognominaris. &c. Qui prædicas non furandũ furaris. Qui dicis non mechandũ mecharis.* Vbi nos tetigimus. Cur Gentibus data non est lex, sed Iudæis tantum. Cur nõ ostẽsa signa Sidonijs? Cur Capharnaitis? Qũo Gentes, naturaliter legis pręcepta Ps. 74. Matt. 16.

seruare

seruare poterant. Hoc.n.Pellagianũ videri posset. Vtrum quis redarguere aliũ debeat de pcõ, quo ipse tenet. Auctoritate vero, vsq; ad medium tertij capitis. Ibi. *Per legem cognitio peccati. Nunc aũt sine lege iustitia.&c.* Vnde Dauidis oraculũ citat. *Oẽs declinauerunt.&c.* Et cõcludit. *Scimus enim, quod quęcunq; lex loquitur, his qui in lege sunt, loquitur, vt oẽ os obstruatur, & subditus fiat oĩs mundus Deo.* Psal. 7.
Vbi ego, id non de culpa originali mortali interpretatus sum, sed de mortali. At nõ ẽm id quod fuit, sed ẽm id quod fuisset. Inde vero ostendit, quod nõ modo lege abutentes, non fuerunt coram Deo iustificati, saluatiq; per legem, sed quod ẽt, si illius neq; iotã præteriissent, non fuissent iustificati, neq; eius uirtute saluati: qñquidem iustificare, vim legis excedit, atq; etiã finem propter quẽ lata est. Præcedens ergo rõ fuit, à legis abusu, hæc ab eius infirmitate. Ostẽdit enim, legem pctã prodere tm̃, non tollere hac rõne. Legem quippe Iudæis tantummodo dedit. Deus aũt vult Iudæos & Gentes iustificare. Non est. n. distinctio, quia oẽs peccauerunt. Non est aũt Deus Iudæorum tm̃, sed Gentium. Nõ est itaq; ad iustificandum data. Hęc vsq; ad capitis tertij finem. Vbi nos declarauimus, neq; decalogum iustum hoĩem efficere, non modo non ceremonias, & iudicia legis. Dubiumq; dissoluimus. Si lex tm̃ pctã prodit, cum id naturæ lege feliciter efficiatur. An sit inutiliter mũdo data. Amplius, cur non antea data. Quod nequaq̃ humanis legibus uilior sit, quæ ciues bonos facere intendunt. Qũo reuelata mundo, sine lege iustitia, à lege nihilominus testificata. Quomodo per Christi fidem, euacuata lex. Quomodo impleta. Rom. 5. Ibidem.

In capite autem quarto, per totũ ferè, vsq; ad locum illum. *Traditus est propter delicta nostra*, ad idem, Abrahæ patriarchæ exemplum adducit, qm̃ ante legem, in gentilitate Deo placuisse ostẽdit, atq; in gentilitate per fidem iustificatum fuisse, quam sane habuit de Christo sibi à Deo patre promisso, cum pręputiatus esset, & nondum circuncisus. Ipse.n.contra spem, in spem credidit, in Deũ qui vocat & cognoscit ea q̃ non sunt, tanq̃ sint, & reputatum est ei ad iustitiam, vt quẽadmodum ex 3.cap.liqt. Legem ad iustificationem hoĩbus cõparandã infirmã fuisse. Ita ex quarto ostẽdatur, eam necessariam non fuisse, cui & Dauidis in diuinã grãm, oẽm nr̃am iustificationẽ referentis testimoniũ adiunxit, psalmo sanè illo. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, &c.* Vbi nos, Pauli & Iacobi contradictionẽ, in Abrahæ exemplo dissoluimus. Altero quidẽ dicente sine operibus, altero, ex operibus. Circuncisionis vim declarauimus, qđ iustitię interioris tantummodo signum esset. Iustitiã duplicem esse, corã Deo, & coram hoĩbus. Legẽ quoq; pedagogũ fuisse, non Iudæorũ magistrum, & qũo. Et mira facilitate, diuinæ cognitionis æternitatẽ, quoad põt humanũ ingeniũ aperuimus, ostendentes inde, futura oĩa cõtingentia, ad Deũ relata, necessitatẽ dicere. Propterea quod, oẽ id quod est, qñ est, necesse est esse. Neque tñ certitudine illa, vel tantillum rerum contingentiæ deperire, quia cognoscit & res futuras esse, & eo modo quo futuræ sunt. Et quid sit æternitas, & qũo illi omnia æque præsentia sunt, ẽt & pręterita & futura. In illis uero vltimis uerbis quarti capitis. *Qui traditus est propter peccata nostra.&c.* concludit. Si non sapientia, si nõ lex, neq, circũcisio hoĩem iustificat, Chr̃i gratiã itaq; tandẽ fateri oportebit, hoĩes iustificare, quasi à partium coarguẽs enumeratione. Et ut nulla cauillatio esse possit, tanq̃ uerus philosophus, à posteriori illud probat, ab effectu videlicet, vsq; ad illum capitis qnti locum. *Propterea sicut per vnum hominem, &c.* Effectus quippe iustificationis coram Deo, pax cum Deo est, atq; Dei dilectio, & grã, & spes gloriæ, & gloria in tribulationibus. Ecce pulchra gradatio. Nunq̃ tñ effectus hosce, consequuti fuere hoĩes, nisi Christi beneficio, qui tã magna charitate aĩam suam posuit, pro inimicis suis, vt reconciliationem acciperemus. Iustificatio itaq; nõ aliunde, q̃ Chr̃i sanguine parta fuit. Ita.n.per spũm sanctum, qui datus est nobis, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. Vbi nos quid præcedat, an iustificatio spẽ, fidẽ, charitatẽ, an spes, fides, & charitas Psal. 31. Rom. 4. Rom. 5.

ritas iustificationem. Quid sit charitatē diffundere in cordibus nostris, per spiritum sanctū. Quid grā sit. Quid spūs sanctus. Cur sic dicat. Cur mori voluerit Chrs Iesus, cum innumeris alijs modis, nos reconciliare posset. An pro omnibus mortuus sit. Cur pro inimicis si maiorem charitatem nemo habet, vt ipse dixit, q̄ vt animam suā ponat quis, pro amicis suis? Quid maius sit, an impium iustificare, an iustum glorificare, declarauimus. Mox autem ad peccatū originale primi parentis ascendens, tāquā à proprijs ad communia, à riuis ad fontem, ibi. *Propterea, sicut per vnum hominem peccatum, in hunc mundum intrauit. &c.* vsq; ad quinti capitis finē, ostēdit, mirum non esse, si vnius hominis merito, seruatus est mundus, qn̄ & vni⁹ hoīs delicto, perierat totus. Cum tn̄ longe propensior ad seruandum, q̄ ad perdendum sit Deus. Illum vero Iudæorū heroem Mosen, peccatum illud, sua lege nequaq̄ sustulisse, sed auxisse potius *Christum* aūt vnicè illum fuisse, qui sua grā labem illam deterserit: obedientia sua, adæ inobedientiam vincens, & humilitate superbiam, ac propterea plus satis in regeneratione spirituali sua gratia potuisse, q̄ ille peccato suo, carnali

Rom. 5. possit generatione. Qua vitiatæ radicis infecti rami, nascunt oēs. Vbi.n. abūdauit delictum, par fuit, vt grā superabundaret. Vbi nos, peccatum originale contra Philosophos quantū potuimus, ꝑsuasimus: Quid sit pctm̄ illud. Qūo contrahitur. An sit voluntarium. Qua iustitia, propter parentum pctūm, pereunt filij. An sit efficacius Chri donum delicto Ade. Virginem, illo peccato caruisse, & præter eam, neminē. Quę sit puerorū pęna, qui in peccato originali moriunt. An mors sit huius peccati pęna, an naturæ conditio. Vtrum Adam si non peccasset, in euum vixisset, & alia plura aperuimus.

Ad Sextum autē caput accedens, modum quo peccatum illud Chri merito diluatur, ostendit. adducens in principio capitis, vndarum baptismalium lauacrum. *Quid ergo dicemus? Manebimus in pctō, vt gratia abundet? Absit. Quicunque baptizati sumus. &c.* Deinde proportionem mortis Christi, & baptismi nostri declarat. *Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem. &c.* Sicut.n. Christus carni mortuus est, ita baptizatus moritur peccato. Sicut Chrs à mortuis resurgēs, immortalitatem adeptus est, ita qui baptizatur, potest in vita gratiæ ꝑpetuo ꝑseuerare, minime vero peccare. Hinc baptizatorum statū, gratiæ statum uocat. Ibi. *Non.n. estis sub lege, sed sub gratia. Peccatum.n. vobis non dominabitur.* Cuius occasione, mox ostēdit vsque ad Sexti capitis calcem, hominem absque gratia, etiam sub lege, seruum peccati esse, liberari autem tm̄ per gratiam, vt Deo seruire possit & velit, quo peccati stipēdia, nequaq̄ recipiat, sed gratię donum, vitam æternam consequatur. Ita enim finit. *Nunc liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Stipēdia.n pcti mors. Gratia aūt Dei vita æterna.* Hic aūt nos ꝑ multiplices baptismos, baptismi nri efficaciā ondimus. Cur adhuc cōcupiscētię fomes manet post baptismū. Cur Christiani à peccato originali expiati, filios generant in peccato originali, æque ac turcæ & Iudæi. An pueri baptizandi sint. Vtrum absq; baptismo, quis seruari possit. An infantes in vtero signati. Vtrum illi excusari possint, qui inter Barbaras Gentes viuunt, vel in nemoribus. Et quid illis agendū est, qua etiam lingua loquerentur, incidenter est dictum. Postremo. An homo extra gratiam, liberi sit arbitrij. Quid liberum arbitrium sit. An qui sub lege erant, gratiam habebāt. Quomodo pugnent gratia & liberum arbitrium, Vtrum necessario peccarent illi, qui sub lege erant, ventilauimus.

Ex his, in capite septimo cōcludit. Si gratia cum lege pugnat, nunc autē gratiæ tempus aduenit, cessauit igitur lex. Quod probat similitudine à matrimonio sumpta. Si.n. vir moritur, libera mulier est, vt alteri nubere possit, vsq; ibi. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?* Vbi nos dissoluimus, illa testamenti veteris loca, quæ legem circuncisionemque potissimum, in æternum duratura esse testantur, & difficultatem illam de diuortio viri atq; mulieris, & vtrum propter

pter fornicationem liceat vxorem dimittere, aliamq; ducere, quod negatiuè determinauimus: quia, quos Deus coniunxit, homo non separet, & de libello repudij in Moysi lege, prolixe enucleauimus.

Postea verò. Ibi. *Quid ergo dicemus? Lex pctũm est? Absit.* Ostendit legem minime cessasse, quia mala, sed quia imperfecta esset, & minus bona, qm̃ legem in mẽbris, repugnantẽ legi mẽtis, haudquaquam tollebat, Immo potius occasio erat augendæ cõcupiscentiæ carnis, adeò, vt quasi pietate ductus eorũ, qui legis vinculo detinentur. (Non. n. quod volunt bonum facere pñt, lege carnis reluctante,) clamauit. *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei, per Iesum Christum Dominũ nostrum.* Vbi nos leges multiplices distinximus. Naturæ. Mosis, Carnis. Christi. Mosi legem in tres partes. Iudicia, Mores. Ceremonias. Occasionẽ, in acceptã & datam. Dubiumq; illud declarauim⁹, An qui est in peccato, nec resurgit, possit pctã sequentia deuitare, vel oĩa, vel singula, vel aliqua. Et quod uelit bonũ facere, vel omne, vel aliquod. Manifestauimusq;. Quid sit hoĩem facere, qđ in se est, vt à peccato quo tenetur, resurgat. Ex hoc autẽ, quod cessauit lex, concludit, summam esse Christianorũ felicitatem, quod nulla eos maneat condẽnatio. *Nihil ergo est dãnationis his, qui sunt in Christo Iesu.*, in capite octauo vsq; ibi. *Scimus, quoniam diligentibus Deũ, oĩa cooperantur in bonũ.* Lex. n. eos primum accusabat, peccataq; per accidens augebat. Damnabat igitur eos dupliciter, per se accusando, per accidens concupiscentiam augendo. Ipsa cessante, gratiaque Dei illis patrocinãte, nihil est quod eos dãnare possit, nisi ipsi semel acceptam libertatem, in carnis occasionem dare velint, & à spiritu se se subducere. *Si enim Deus pro nobis, quis contra nos*, nisi nos ipsi? Si secundum carnem viuamus. Nam qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Sed qui spiritus desideria perficiunt, hi filij Dei sunt, pignus hæreditatis habentes spiritũ sanctum, quo aguntur, clamantes Deum patrem, magnamque illam resurrectionis, & æternæ vitæ gloriam expectãtes, quã & omnis creatura magnis desiderijs præstolatur, ingemiscens, & parturientis instar, suspirans & dolens semper, quo ad illa optata dies aduenerint. Vbi nos declarauimus. An homo habita Christi gratia, possit omnia peccata cauere. Cur necesse est semper orare: si possumus. An agamus, an agamur in bonis operibus. Quid sit Dei spiritu agi. An necessitatem inferat, diuinus spũs. An erit carnis resurrectio. Quomodo resurgemus. Vtrum omnes moriemur. Qualis erit mundi innouatio Vtrum cęli motus cessabũt. Inde autem. *Scimus quoniam diligentibus Deum* &c. vsq; ad finem capitis vndecimi, occasione accepta ab eo quod statim de diuinæ gratiæ efficacia dixerat, qua Christiani adiuuantur, modo sibi ipsis, deesse ipsi noluerint, negotium (labirinthũ ne dicam magis,) de diuina prædestinatione ingreditur. Quæ nihil aliud est, quàm gratiæ præparatio. Et circa mysterium hoc, sex puncta notabilia tangit. Ostendit in primis, Deum ante secula eos, qui salutem consequuntur, prædestinare. Deinde in seculo vocare, iustificare, ac tandem glorificare, vsque ad finem capitis octaui. Secundo autem. Non omnes Iudæos quantumuis filij Dei sint, prædestinatos esse, non Ismael, non Esau, sicut nec à figulo vasa omnia, in honorem etiam ex eadem massa, finguntur, vsque ad medium noni capitis. *Quos vocauit non solum ex Iudæis, sed ex Gentibus.* Tertio. Etiam ex Ethnicis plerosque electos esse, vel prædestinatos. Vsque ibi. *Israel autem sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit*, quasi ad finem. Quarto. Rationem reddit, cur plerique Iudæi à Deo abiecti fuere. Dicitque illam fuisse incredulitatem, contumaciamq; inexcusabilem, *Quoniam offenderunt in lapidem offensionis*, Finis. n. legis Chr̃s erat, cuius sonus in omnem terram exiuit. At ipsi aberrarunt à fine, ignorantes iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Expandit quippe Christus, ad eos manus suas in cruce, ipsi autẽ ei cõtradicebãt, vsq; ad locũ illũ vndecimi capitis.

Rom. 8.

Rom. 10.

Dico

Dico ergo. Nunquid sic offenderunt, vt caderent? Quinto. Reddit rationem, cur electæ sint Gentes, & ait, illam diuinā fuisse bonitatem, tanquā causam vnicam: Incredulitatē tñ Iudæorum, tanq̄ occasionem. Illis. n. sua culpa cadentibus, Deus in eorū loca, Gentes gratuito subrogauit. Ostendens Iudæis primum, fauisse summum patrem, & dñm nostrū Deum, q̄ Gentibus. Vnde & eos oleæ, comparat, Gentes insititio oleastro, vsq; ibi. *Sed et illi, si non permanserint in incredulitate.* Sexto. In spem viuam abiectos erigit, dicens. Quod & alterna vicissitudine si voluerint, occasione accepta p Gētium salutem, poterunt & ipsi salutem consequi, quam propria incredulitate perdidere. *Cæcitas contingit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, & tunc omnis Israel saluus fiet.* Qm̄ Deus suorū non pęnitet promissorum. *Sine pœnitentia. n. sunt Dona & vocatio Dei. Conclusit autem Deus omnia in incredulitate, vt oīum misereatur.* Et tunc quasi in mari absorptus, exclamat. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, &c.* Vsque ad vndecimi capitis finem.

In his vero mysterijs enucleandis, p rei dignitate, tam prolixi fuimus, vt nō facile possim breui sermone oīa pstringere. Deum. n. præuidere, prouidere, destinare, prædestinare, vocare, iustificare, glorificare, ostendi, & quid sint hæc omnia. Quæ sit vocatio secundum propositum, quæ non ſm propositum. Prædestinationem nō esse nisi bonorū. Non paucos esse prædestinatos. Prædestinationis non esse causam, meritorum prænotionem. Effectum prædestinationis, vel finem, neminem sine meritis assequi posse. Prædestinatorū numerum,
Rom. 1. nec augeri, nec minui, illū soli Deo notum esse, & Cur. Prædestinationem certam esse, & neminem tñ quantūuis prædestinatum, necessario seruatū iri. Et qūo. An Deum quandoq; suorum pęniteat promissionū. Quod nequaq̄ gratis reprobauit Deus Esau. Quod nō gratis Pharaonem obdurauerit. An figuli exemplum sit conueniens. Qūo miseretur cuius vult, & quem vult obdurat: nec tñ iniquus est. Cur quosdam prædestinat, non oēs. Cur hos, non aūt illos. Reprobos non necessario perire. Nostra culpa tm̄, damnari, Diuina gratia, nostrisq; meritis seruari. Qūo prædestinatis omnia cooperant̄ in bonum, ēt peccata. Qūo reprobis omnia cooperant̄ in malū, ēt orationes. Qūo hiperbolæ istæ intelligant̄. Non est volentis neq; currentis, sed miserentis est Dei. Quomodo oīs Israel saluus fiet. Qua arte Deus, mala omnia vertit in bonū. Quomodo culpari pñt Iudæi, si illos excæcauit Deus. Vtrum ex ignorantia. An ex malitia cruci Chr̄m affixerint. An verum sit, quod in oēm terrarum orbem, exiuerit Chr̄i nomen. Et hunc in modum cōpleta est prima pars epistolæ principalis, qua docuit Paulus, quid nā oēs credere oporteat. Illud. n. est Christum, Chr̄iq; gratiam, virtutem Dei esse omnibus credentibus, ad salutem & iustitiam. quod nouem modis probatū est. Primum, ab oraculo. Iustus ex fide viuet. Secundo, à peccatis gentium & Iudæorū ante legem. Tertio, à Iudæorū peccatis, qui sanctiores lata lege uidebant̄. Quarto, ab ipsius legis infirmitate. Quinto, à iustitia Abrahæ per hæreditatem ante legem adepta. Sexto, ab effectibus iustificationis, quos nisi pChristum minime consequimur, tum inter Iudæos, tum inter Gentes. Septimo, à labe originaria etiā puerorum, quā vnus Chr̄i baptismus abluit. Octauo, à legis cessatione per Christi euangelium, qua sanē lege damnabamur. Nono, à Iudęorum & Gentium prædestinatione gratuita, quorum quisq;, qui Chr̄o nō crediderit, excidet. Nam Iudæus excidit, Gentes excidere pñt, si in fide non pseuerauerint. Qui item crediderit, si excidit resurget. Iudæi quidem resurgere possunt, & de facto per fidem in Christum resurgunt.

Secunda pars modo sequitur, quę est de agibilibus. Obiecta aūt nr̄arū actionum, tria esse pñt, quamuis principale sit vnū tm̄. Deus, nos ipsi, & proximus. Docet ergo Apostolus, quid erga Deū agere debemus, in duodecimi capitis principio. *Obsecro itaq; vos Fratres, per misericordiam Dei. Vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentē. &c.* Quid erga nos. *Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini*

mini nouitate mentis vestræ, vt probetis quæ sit voluntas Dei Bona, Bene placẽs, & Perfecta. Tertio, quid erga proximum. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus.* &c. Et quia proximi quidam pares sunt, quidam superiores, quidã inferiores. Qũo erga pares agendum sit, declarat, vsq; ad duodecimi capitis finem. Quomodo erga superiores, p totum caput tertium decimũ. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Qũo erga inferiores & imperfectos, p totum quartumdecimum, vsq; ad locũ illum, capitis quintidecimi. *Dico enim Iesum Christum, ministrum fuisse circuncisionis.* Hinc in duodecimo, de mutua beneuolẽtia disseruit. In tertiodecimo, de principum obedientia. In quartodecimo & quintodecimo, de infirmorũ tollerantia. Hinc aũt nos collegimus, de sacrificiorũ veteris legis cessatione. De sacrificij spiritalis, spũs nẽpe cõtriti & humiliati perfectione. De Monachorũ cęlibatu. De gratijs gratis datis, maxime de Prophetia. Vtrumq; naturaliter possimus prophetare. Vtrum hæc dona Deidentur secundum naturæ capacitatem. De inimicorũ dilectione, an consilium sit, an præceptum, & qũo. Vtrum dñium sit de iure naturæ: quod dñandi potestas à Deo sit. Quod vna sit in Chr̃i ecclesia potestas, spũalis, & temporalis, illamq; Pontificiam esse, in cuius manu vterq; gladi⁹ est. A qua, & Reges & Cęsares iure diuino pendere debent. Summum Pontificem vero, Romanum esse Epm̃. Ob id quod Petro succedat, quẽ autoritate primum inter Apostolos fuisse probauimus. Et illũ vnum, regni cęlorum claues habuisse. Pontificẽq; in his quæ fidei sunt, errare non posse, quatenus scilicet, determinat aliquid credendum, vel non credendum esse. Idcirco iudicio suo standum esse, magis q̃ mille Augustinis, si viuerent. De infidelium ptãte. De malis principibus Chr̃ianis. De Tributis, & Vectigalibus. De scandali pusillorum vitando. An Petrus in Antiochia Gentes scandalizauerit. Cur reprehensus est à Paulo. Post hęc de ieiunio. De ciborum & dierum delectu. De sacris diebus festis. De Conscientia errante. De remedio. De Prælatorum excõicationibus, pertractauim⁹.

Quia uero ex hac epistola, tantis difficultatibus obuoluta, quæ nam esset Pauli sñia, ad dirimendas Iudęorum et Gẽtium lites, nondum clarè poterat innotescere. Oẽs.n. expugnasse visus est, & nulli fauisse. Propterea ad epistolę finẽ accedens, sñiam tulit, pro diuinarum promissionum ueracitate, Chr̃m ad Iudæos primum uenisse. Gratis autẽ, & ex mĩa ad Gentes secundo. Qua tandẽ sñia lata, relinquitur probata conclusio illa in principio posita. Chr̃s, & Euangelium Chr̃i, virtus Dei est in salutẽ oĩ credenti, sed Iudæo primum, deinde & Græco. *Dico.n. Iesum Christũ, ministrũ fuisse circuncisionis.* vsq; ibi. *Persuasum aũt habeo & ego ipse de vobis, quoniã & ipsi.* &c. Et sic habes totum Epistolæ negotium. Rom. 1.

Reliquum erat, vt epistolarum morẽ non prætermitteret in fine, sicut nec in principio prætermiserat. Solent.n. qui epistolas scribunt, tractato negotio, se se excusare, si audacius scripserint: ostendereq;, q̃ vehementer eos coram cõuenire desiderent. Quibus scribunt, illis se se commendare, atq; interdum literarum latorẽ. Salutare amicos & aliorũ item nomine eos salutare. Qñq; etiam monere eos, si quid periculi immineat, ex simulatis præsertim amicis, qui cum illis versant̃. Præcari illis felicitatẽ. Concludere.n. consueuimus oẽs. Vale. Hæc omnia igitur facit Apostolus. Primum, se se excusat. *Persuasum autem habeo.* &c. *Audacius autem scripsi vobis fratres,* &c. Laudans Romanos ab affectu, ab intellectu, à fama, à sufficientia, atq; ostẽdẽs eum amore, ad scribendum impulsum fuisse. Secundo. Ostendit desiderium eos videndi. *Propter quod & impediebar plurimũ venire ad vos. Nunc autem,* &c. Tertio, se se eis commendauit. *Obsecro vos per Dominũ nostrũ Iesum Christum, & charitatẽ sancti spũs, vt adiuuetis me in orationibus.* vsq; in finem capitis quintidecimi. Quarto. Eam cõmendauit, quæ epistolas deferebat. *Commendo vobis Phebẽ sororem nostram,* &c. Quinto. Salutem precatus est suo noĩe dici amicis suis. *Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos.* Sexto. Salutauit eos aliorum noĩe. *Salutant vos oẽs Ecclesiæ Christi.* Septimo,

cautos

cautos eos fecit, vt simulatos obseruẽt amicos. *Rogo autem vos, vt obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula faciunt. &c.* Octauo, nomine proprio i vniuersum salutem dixit. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus vobis. Amen.* Nono, Præcatus est illis omnia bona. *Ei autem, qui potens est. &c.* Vbi nos tam multa diximus, de salutationibus, de Romanorum laudibus. Cur Petrum non salutauit. Si Petrus Romę erat. Cur Paulus, non nisi coactus ad Cæsarem appellare, Romam venit, cum Romæ Gentiũ caput esset, quibus ex officio incumbere tenebatur. De Pauli peregrinatione, ab Hierusalem ad Illiricum. De eleemosina, quam ex Macedonia & Achaia sanctis attulit in Hierusalem. Quod Prędicatores, debeant totius orbis ministerio foueri. De laudibus Pauli, de sermone & signis, de morte, deq; mortis causa.

Ecce tãdem thesaurum Alma Roma, thesauris omnibus prætiosiorem, quẽ conciuis ille tuus Paulus Romanus, p me, quem & genuit Romanorum colonia, tibi offert. Neque enim fas erat, vt Romanæ coloniæ, ciuis Romani opes alibi, quàm Romæ effunderet. Eia age, ne despice Roma Paulinam hãc, immo Christianam Philosophiã. Suscipe, admirare, lege, relege, volue, reuolue. Quis uestrum nolit hoc ingenti thesauro, quem non Indicum mare, non Lusitanum regnum, non insulæ, non Ægyptus, non Syria, sed cęlum, sed supercælestis paradisus, sed paradisi rex, magna illa temporum felicitate, mundo dedit, ditescere? O cur non adest mihi hodie ea dicendi vis, quam Ogmio suo generosi Galli tribuebant, mortales oẽs catenulis à lingua, in aures defixis, quo vellet circunducente. Aut ea qua Pericles, non aures modo, mox peritura uoluptate demulcebat, sed tenaces aculeos, in auditorum animis relinquebat, rapiens, transformans, multo alios dimittens auditores, quàm accepisset, vt Romanos oẽs ad hanc uerè Romanam sapiẽtiam, qua nihil absolutius, nihil efficacius, nihil utilius, nihil diuinius, accenderem, traherem, allicerẽ, cogerem. Literas quas auriculus dederit, seruamus, exosculamur, circũferimus, iterũ atq; iterũ, relegimus. Et hãc epistolã, q̃ dulcissimus ille & incomparabilis amicus tuus Paulus tibi scripsit, qui & pro tua salute angustiabatur, qui tanto tui desiderio tenebatur: qui tã magno periculo ad te venit, qui pro te tanta passus est, qui tecum mori, tecumq; quiescere voluit, hanc inquam epistolam, roseo illius sanguine subscriptam, non leges, non osculaberis, non adorabis, memoriæ non mandabis, nõ habebis semper in pectoris scrinio? Cęsarum leges, medicorũ libros, ciceronis nugas, poetarum fabellas, hominum traditiunculas meditabere, & Pauli hæc sensa admirabilia, solida, & (vt aiunt) irrefragabilia post habebis? Si discere cupis, ecce doctorem nulli secundum. Si uiuendi formam quæritas, ecce exemplar & archetipus. Si pharmacum spiritale cõtra animi ęstus desideras, nullibi certe remedium præsentius. Si torpida pectora excitare manis lectione, vbi igniculos tam uiuos, tam efficaces reperies? Si tedio affectus à curiæ negotijs, ab huius vitæ curis vis auocari atq; secedere, vbi tibi aderunt maiores delitię: O Paulum. Quis tibi nolit commori? Quis tecum non degere? quis tecum nõ philosophari? Maumethei suum Maumethem habent: Iudæi Mosen suum. Græci suum Solonem. Et tu Paulum vnum non habebis semper in manibus, in corde, in ore? Populi omnes, vniuersæ sectæ regulas callent, Tu una Roma, tuã regulam ignorabis? Hæc est regula tua, quam Paulus, dictante Chr̃o, tibi tradidit obseruandam: qui illam uiolare prę sumpserit, indignationem omnipotẽtis Dei, & Apostolorum eius Petri & Pauli, se nouerit incursurum.

Ei autem, qui potest vos confirmare. Totum, quod sequit' parenthesis. *(Secundum euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, manifestati autẽ nunc, & per scripturas propheticas secũdum præceptum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes Gentes notificati.)* Hic clauditur parenthesis: qua illud, quod in principio breuiter dixerat Paulus, Euangeliũ patribus in scripturis sanctis pmissum

rum esse, latius aperit, dicens. Mysterium conuersionis Gentium, salutisq; eorum, temporibus æternis ignotum fuisse. Et est hiperbola, significans magnis temporibus, id sub prophetarum inuolucris celatum esse. Nec tamen sequitur inde. Quin paucis cognitũ fuerit, etiam antequam Christus aduenisset. At nunc omnibus innotuit, Christo adueniente, Pauloque Christi præconem agente, in omnem terrarum orbem, ad confundendos Iudæos. *Soli sapienti Deo, per Iesum Christum. Ei gloria in sæcula Amen.* Oratione, gratiarumque actione, vt mihi videtur, epistolam concludit Apostolus, vt sicut à Deo incæperat, ita in Deum terminet. Cum enim dicit. *Ei qui potens est vos confirmare.* Perinde est ac si præcetur. Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis. Cum autem dicit. *Ei gloria in secula.* Deũ laudat, illique omnia fert accepta. Repetit *Ei*, propter longam parenthesim, ᾧ, enim non debet verti *Cui*, Sed *Ei*. Frequenter nanq; articuli, pro subiunctiuis præponuntur, & è contra, apud Græcos. Deum itaque, & nos præcemur prouoluta mente, post gratiarum actiones, vt vos in hac sancta veritate, tum doctrinæ, tum vitæ, quam à Paulo didicistis, confirmet, vt nihil credatis, quod à pietate, nihil agatis, quod à virtute declinet. Præcemur ergo hunc in modum, ex omnis epistolæ negotio, orationem texentes, quam continenter personemus.

Ps. 67.

Abba Pater. Qui impias Gentes ab orbe condito, ex his quæ videntur, inuisibilia tua, mentis acie conspicientes, meritò despexisti. Quod scientia inflãte gloriam maiestatis tuæ, tanquam eua nescentes in cogitationibus suis, ad corruptilia queque, & ad emortuas imagines, transtulerint. Vnde reproba mente furentium instar, turpitudinem omnem, magna impudentia perpetrarunt. *Abba Pater*. Qui Iudæos tibi asciuisti, quibus legem, qua peccata cognoscerent, oracula, circuncisionis signaculum, concrederes. Quique ne vllo vnquam tempore à fidelitate deficeret, quantumuis illi in fide fuerint, & in scelerum præceps lapsi non semel, inexcusabiliores effecti sint Gentibus, quæ legem non habebant, nec circuncisionem. Stato tempore, Abraham eorum patrem, in lucem mundo edidisti, tua gratia per fidem iustificatum. Ex eoque, tuum illum vnigenitum filium, in spe contra spem, nasci voluisti, eo potissimum tempore, quo vniuersus orbis maxima peccatorum colluuie abundabat, vt abũdantibus morbis, medicinæ illius cœlestis gratia, vere gratia donata non reddita, cognosceretur. *Abba Pater*. Qui durissima illius morte, inimicos omnes tibi in gratiam reconciliasti, vt ostenderes tibi magis celestis huius hominis obedientiam & charitatem, placuisse, quàm olim tibi terrigenæ illius Adæ inobedientia, & contemptus displicuerit. Propter quem, summa iustitia, humanum genus morti addixeras. Iccircoq; baptismalium vndarum renascentiam instituisti, vt qui per Adam, qui est forma futuri, mortis mancipia nascimur, per Christum, deuicta morte viuamus semper, liberati à seruitute legis, à peccati tirannide, qua interdum operamur quod nolumus: obsecramus per sanguinem filij tui domini nostri, qué proposuisti propitiatorem ad ostensionem iustitiæ tuæ, insere pectoribus nostris, & auge fidem, vt credamus te hæc omnia hac ratione egisse, quo tibi vni creatori nostro, & seruatori, de inimicis nostris liberati, in sanctitate & iustitia, toto pectore seruiamus, tuam maiestatem amãtes magis, quàm timentes. Ita enim, tanquam veri filij, pignus æternæ hæreditatis habentes spiritum sanctum, actiones carnis, spiritali gladio mortificabimus, vanitatem aspernati omnis huius vitæ, & magnis suspirijs, parturientis instar ingemiscẽtes, quoad illa dies felix aduenerit, qua mundus totus innouabitur, & nos ex hoc mortis corpore liberati, quod nunc speramus, & non videmus, sed per patientiam expectamus, assequemur, libertaté scilicet gloriæ filiorum Dei. *Da Pater*, vt confidamus, nos omnes, qui in mortem filij tui baptizati sumus, è massa pdita selectos fuisse, à te prædestinatos & præscitos

ante

ante secula, vocatos de seculo, iustificādos in seculo. postseculumq; glorificandos: ita vt cum tua illa inuicta dextera pugnet pro nobis, nihil possit esse contra nos, nisi nos ipsi, nobis ipsis deesse voluerimus, Iudæos imitati, qui offenderunt in lapidem offensionis, & in petram scādali. Illis enim sua ipsorum culpa cadentibus, ne quæ de tuis labijs ꝓcesserūt, irrita fierent, atheas Gentes in eorum loca subrogasti, vt in Christum crederent, quem non audierant. Ita.n. quo altius eucēti, sine meritis, tua gratia fuerimus, eo attētius, ne nostra culpa labamur, & alius accipiat coronam nostram timentes, cauebimus. Et si ceciderimus semel, resurgemus, tua iuuāte gratia, qua mala omnia vertis in bonum electis tuis, qui te puro corde diligunt, quos tu secundum propositum vocasti, secundū profundam illam iudiciorum tuorum abissum, quæ vestigare nemo, adorare quiuis debet. Nam & oleastrum oleæ inseruisti, rursumq; inseres excisam oleam radici sanctæ. Da Pater. Vt actiones nostras ad te toto corde dirigamus, vt animam & corpus, hostiam viuam, tuę maiestati in cordis ara offeramus, vt nos ipsos vita & morib⁹, tunc viuamus in vtroque homine, vt proximos tanquam commembra diligamus, vt principibus tanquā tuis ministris obediamus, ne illis resistentes, tibi resistamus. Vt infirmiores tuo amore, feremus, qui nostras impietates posuisti in corpore filij tui. Ita pater, omni musica suauiorē armoniam audies, nostrum omnium, qui vnanimiter & vno ore, te Deum glorificabimus. *Per Dominum nostrum Iesum Christum.* Vt eo ordine refluant gratiæ, quo fluxerunt. *Amen.*

F I N I S.

VENETIIS APVD IVNTAS.
M D LXXXVIII.

